

Über dieses Buch

Dies ist ein digitales Exemplar eines Buches, das seit Generationen in den Regalen der Bibliotheken aufbewahrt wurde, bevor es von Google im Rahmen eines Projekts, mit dem die Bücher dieser Welt online verfügbar gemacht werden sollen, sorgfältig gescannt wurde.

Das Buch hat das Urheberrecht überdauert und kann nun öffentlich zugänglich gemacht werden. Ein öffentlich zugängliches Buch ist ein Buch, das niemals Urheberrechten unterlag oder bei dem die Schutzfrist des Urheberrechts abgelaufen ist. Ob ein Buch öffentlich zugänglich ist, kann von Land zu Land unterschiedlich sein. Öffentlich zugängliche Bücher sind unser Tor zur Vergangenheit und stellen ein geschichtliches, kulturelles und wissenschaftliches Vermögen dar, das häufig nur schwierig zu entdecken ist.

Gebrauchsspuren, Anmerkungen und andere Randbemerkungen, die im Originalband enthalten sind, finden sich auch in dieser Datei – eine Erinnerung an die lange Reise, die das Buch vom Verleger zu einer Bibliothek und weiter zu Ihnen hinter sich gebracht hat.

Nutzungsrichtlinien

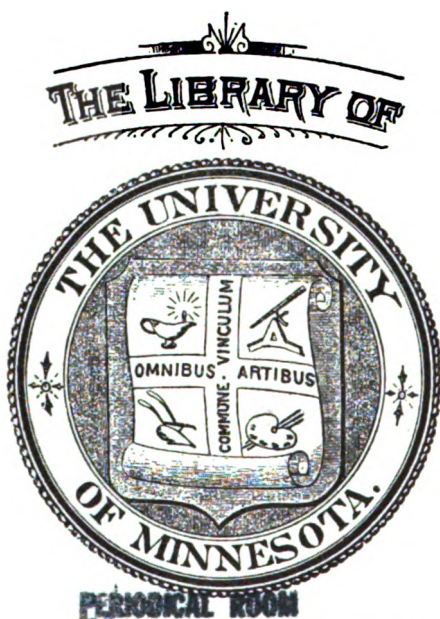
Google ist stolz, mit Bibliotheken in partnerschaftlicher Zusammenarbeit öffentlich zugängliches Material zu digitalisieren und einer breiten Masse zugänglich zu machen. Öffentlich zugängliche Bücher gehören der Öffentlichkeit, und wir sind nur ihre Hüter. Nichtsdestotrotz ist diese Arbeit kostspielig. Um diese Ressource weiterhin zur Verfügung stellen zu können, haben wir Schritte unternommen, um den Missbrauch durch kommerzielle Parteien zu verhindern. Dazu gehören technische Einschränkungen für automatisierte Abfragen.

Wir bitten Sie um Einhaltung folgender Richtlinien:

- + *Nutzung der Dateien zu nichtkommerziellen Zwecken* Wir haben Google Buchsuche für Endanwender konzipiert und möchten, dass Sie diese Dateien nur für persönliche, nichtkommerzielle Zwecke verwenden.
- + *Keine automatisierten Abfragen* Senden Sie keine automatisierten Abfragen irgendwelcher Art an das Google-System. Wenn Sie Recherchen über maschinelle Übersetzung, optische Zeichenerkennung oder andere Bereiche durchführen, in denen der Zugang zu Text in großen Mengen nützlich ist, wenden Sie sich bitte an uns. Wir fördern die Nutzung des öffentlich zugänglichen Materials für diese Zwecke und können Ihnen unter Umständen helfen.
- + *Beibehaltung von Google-Markenelementen* Das "Wasserzeichen" von Google, das Sie in jeder Datei finden, ist wichtig zur Information über dieses Projekt und hilft den Anwendern weiteres Material über Google Buchsuche zu finden. Bitte entfernen Sie das Wasserzeichen nicht.
- + *Bewegen Sie sich innerhalb der Legalität* Unabhängig von Ihrem Verwendungszweck müssen Sie sich Ihrer Verantwortung bewusst sein, sicherzustellen, dass Ihre Nutzung legal ist. Gehen Sie nicht davon aus, dass ein Buch, das nach unserem Dafürhalten für Nutzer in den USA öffentlich zugänglich ist, auch für Nutzer in anderen Ländern öffentlich zugänglich ist. Ob ein Buch noch dem Urheberrecht unterliegt, ist von Land zu Land verschieden. Wir können keine Beratung leisten, ob eine bestimmte Nutzung eines bestimmten Buches gesetzlich zulässig ist. Gehen Sie nicht davon aus, dass das Erscheinen eines Buchs in Google Buchsuche bedeutet, dass es in jeder Form und überall auf der Welt verwendet werden kann. Eine Urheberrechtsverletzung kann schwerwiegende Folgen haben.

Über Google Buchsuche

Das Ziel von Google besteht darin, die weltweiten Informationen zu organisieren und allgemein nutzbar und zugänglich zu machen. Google Buchsuche hilft Lesern dabei, die Bücher dieser Welt zu entdecken, und unterstützt Autoren und Verleger dabei, neue Zielgruppen zu erreichen. Den gesamten Buchtext können Sie im Internet unter <http://books.google.com> durchsuchen.

PERIODICAL ROOM

CLASS
BOOK

330.5
M69

1271

M N E M O S Y N E.

B.BLIOTHECA PHILOLOGICA BATAVA.

PROPERTY OF
COLLEGEKUNT
MINNESOTA
LIBRARY
J. VAN LEEUWEN J.F., J. J. HARTMAN.

OPERAM SUAM POLLICITI SUNT

A. E. J. HOLWERDA, H. T. KARSTEN, J. C. NABER,
M. C. VALETON, J. WOLTJER.

~~~~~  
NOVA SERIES.

VOLUMEN QUADRAGESIMUM PRIMUM.  
~~~~~

LUGDUNI-BATAVORUM
E. J. BRILL.

LIPSIAE,
O. HARRASSOWITZ.
1913.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ
ΑΝΤΙΚΟΙΝΩΝΙΑ
ΒΙΒΛΙΟΠΟΛΙΤΗΣ

EX OFFICINA TYPOGRAPHICA ET BIBLIOPOLIO QUAE ANTEHAC E. J. BRILLII FUERUNT.

DE FRISIIS BATAVISQUE PATRIAE NOSTRAE INCOLIS.

SCRIPSIT

J. H. HOLWERDA.

Nomina haec tam clara sunt in historia Romana ut mirandum esse videatur de ipsis populis, Romanis amicissimis, quorum cohortes totum fere orbem terrarum perlustraverint, tam paulum compertum nos habere.

Satis scimus eos in patria nostra, quasi in orbis terrarum recessu degisse, sed id ipsum admirationem movet, quod populi tam remoti iam inde ab initio Romanorum socii esse potuerunt atque inter Germaniae gentes locum tam insignem obtinere. Unde haec amicitia? Quo tempore populi illi in patriam nostram migraverunt? Unde Batavi, unde Frisii oriundi sunt? Tacet historia aut tacere videtur.

Monticulis tamen illis, quas „terpen” nominare solemus, Frisia terra ipsa quasi totam suam historiam servavit. Cacumina saepius pagos hodiernos portant, viscera quasi e variorum temporum reliquiis coacervatis exstructa esse videntur, ita ut in imis monticulis ea inveniantur quae primi incolae reliquerunt. Etiam Batavorum insula eiusmodi monticulos nobis exhibet, multo tamen humiliores, etenim saeculis iam mediaevalibus cultoribus vacasse videntur, ita ut posteriorum temporum reliquiae, e quibus Frisorum monticulorum strata superiora exstructa sunt, hic desint.

Priorum autem Frisiae Bataviaeque incolarum vita atque cultus nobis reliquiis illis ante oculos ponitur. Videmus eorum

instrumenta domestica, rudia satis, ex argilla, ossibus pecoris aut cervorum cornubus fabricata et praesertim vascula, quorum fragmenta ab archaeologis diligenter collecta apud imperitos saepius risum movere solent, quae se tamen certissimos duces in temporis illius remoti tenebris praestiterunt. Vascula illa, sine rotae usu fabricata, ollae ad cibos coquendos factae, oris paululum exstantibus, ansis parvulis, urnae cylindriciformes rudissimae, corpore et praesertim ora digitis impressa gerentes ornamenta ¹⁾ neminem fallere possunt qui semel eorum formas oculis imbuerit. Non solum autem in ipsis Batavorum Frisiorumque monticulis reliquiae eorum inveniuntur sed saepissime etiam easdem eorum urnas ossa humana combusta continentes patriae nostrae terrae arenosae sepultas conservant. Reliquiis illis humanis urnis inclusis addita sunt nonnunquam ornamenta ex aere facta, quae nos de tempore quo sint sepulta paulo certiores facere possint. Sic saepius fibulae Romanae, haud dubie quondam a mercatoribus Romanis ad indigenas importatae, in hisce urnis inventae sunt ²⁾.

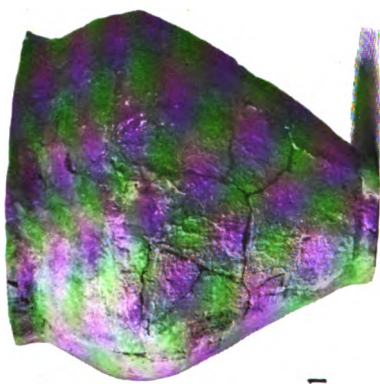
Praeterea artis huiusce vasculariae fragmenta etiam in castris Romanis olim apud Vechten vicum reperta sunt et permulta ipse inveni in castello apud Arentsburg in vico Voorburg effosso ³⁾, ita ut iam dubium esse non possit quin Batavi Romanorum socii saeculo primo post Chr. n. eadem illa supellectile usi sint.

Batavorum autem Frisiorumque instrumenta domestica et artem vasculariam spectantibus duae res praesertim memoratu dignae nobis esse videntur. Primo duo illi populi prorsus eisdem usi sunt instrumentis, prorsus easdem vasculorum formas eodem modo fabricabant iisdemque ornamentis ornabant; quod fieri non potuit nisi ex eodem fonte amborum ars atque cultus redundavit. Quia autem neque in Frisiorum („terpen”) neque in Batavorum („woerden”) monticulis quicquam hisce vasculis instrumentisque antiquius invenitur, sequitur ambo eos cum in patria nostra sedes suas occuparent secum cultum suum artemque ex antiqua quadam patria portasse. Luce clarius igitur esse videtur ambo eos eodem fere tempore in terram nostram venisse

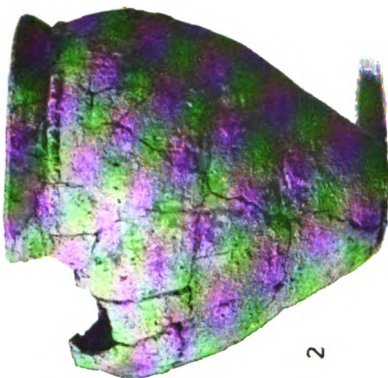
1) Vide librum meum „Nederl. vroegste besch. Tab. IV, V”.

2) Vide librum meum citatum p. 57.

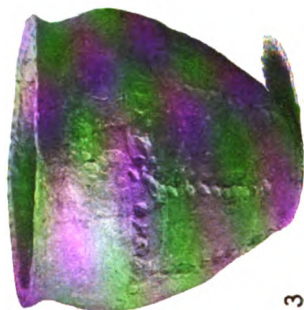
3) De ea re fusius egi in „Oudheidkundige Mededeelingen van het Rijksmuseum van Oudheden” V.

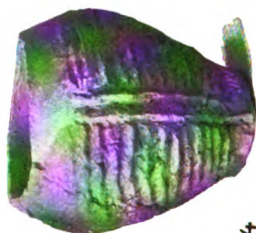
1

2

3

4

5

Urnae et fragmenta in Chatterum (2, 5) Batavorumque (1, 3, 4) terra effossa.

e communi quadam patria, ubi fons communis artis amborum proflexerit. Neque id tempus multo ante Chr. n. fuisse, fibulae illae Romanae in eorum urnis inventae et vascula in Romanorum castris inventa iam nobis monstrarunt.

Porro magni momenti esse videtur quod nusquam in regionibus quae nostrae sunt confines patriae, neque in Germania neque in Belgia, quicquam invenitur quod Batavorum aut Frisiorum instrumentis domesticis aut arti vasculariae sit simile. Fons igitur ille communis in regione quadam satis remota nobis quaerendus est. Iam ante aliquot annos ¹⁾ quaerenti mihi ubinam terrarum aliquid inveniretur quod Batavorum Frisiorumque arti vasculariae simile esset, nihil aliud sese obtulit nisi urnae et vascula in terra Nassauensi reperta et a Quilling („Nassauer Funde“) edita, quae haud dubie sunt saeculi primi exeuntis ante Chr. n. Feriis autem aestivis huiusce anni eius regionis, quam Chattos habitasse satis notum est ²⁾, antiquitates ipse examinavi, de quibus paucis referre mihi liceat. Mons Taunus pluribus cacuminibus fert arces vallo circumdatas, quas Chatterum, Romanorum hostium receptacula fuisse satis constat ³⁾. In hisce autem arcibus artis vasculariae fragmenta inveniuntur nostris Frisiis Batavisque prorsus similia. Praeterea in montis radicibus plurimis locis urnae nostris simillimae, iisdem ornamentis ornatae, etiam mortuorum ossa continentes effossae sunt. Oculos ferit haec similitudo comparanti e. g. urnam et fragmentum in vico Fechenheim prope Francofurtum effossa, quae tabula nostra (2 et 5) depingimus cum nostratibus, quarum imagines tabula eadem (1, 3, 4) expressimus. Prorsus eadem est non modo forma urnarum (1 et 2) sed ambo superficiem exhibent eandem rudissimam quasi argillae glebulis superiectis. Eandem regulam ex argilla digito impressa quae collum urnae Nassauensis ornat (2) oramque eandem digito impressam videmus in urna Batava (3); praeterea fragmentum Nassauense (5) et urnam Batavam (4) prorsus iisdem marginibus in diversas partes abeuntibus ornata videmus. Ecce unum exemplum e permultis ⁴⁾. Terra igitur Chatterum

1) Vide librum meum cit.

2) Vide e. g. Tac. Germ. 30, 32.

3) Vide e. g. Schulze Römische Grenzanlagen. Cf. Frontin. Strateg. I, 3, 10.

4) Plura apud Quilling l.l.

nobis eandem hanc Batavorum Frisiorumque artem ostendit cuius exemplum apud confines frustra quaesivimus. Inde hanc artem esse oriundam, hic fontem esse illum communem, Chatticam terram amborum populorum remotam illam patriam fuisse, archaeologia nos docere videtur.

Audiamus nunc Tacitum conclusionem nostram confirmantem Hist. IV 12: „Batavi donec trans Rhenum agebant, pars Chatterorum, seditione domestica pulsi, extrema Gallicae orae vacua cultoribus simulque insulam iuxta sitam occupavere” et Germ. 29: „Batavi non multum ex ripa sed insulam Rheni amnis colunt, Chatterorum quondam populus.”

Quod igitur nos archaeologia de Frisiis Batavisque, quique fortasse alii simul terras nostras coluere docuit, de altera saltem duarum nationum historicus nobis narrat, de altera tacet. Sed quod alio loco de Canninefatibus et ipsis Rheni ostii accolis nobis affirmat, „origine pares esse Batavis” (Hist. IV 15), instrumenta domestica artemque vasculariam amborum contemplantas etiam de Frisiis nullo modo in dubium vocare potuimus. Omnes hi populi Germani quondam a Chattis profecti terras nostras occupaverunt.

Quo tempore in sedes suas in patriam nostram pervenerunt? Iam supra demonstratum est artem hanc vasculariam rudissimam, qua nihil antiquius in sedibus Frisiorum Batavorumque invenitur, saeculo primo post Chr. n. adscribi debere; sedes igitur illae ipsae non multo antiquiores esse possunt. Praeterea iam diu in Frisiorum monticulis („terpen”) etiam artis Romanae fragmenta inventa sunt et per hosce annos vir doctissimus van Giffen non modo magnam eiusmodi fragmentorum copiam collegit sed etiam de singulis annotavit ubinam in monticulo, quaque altitudine inventa sint. Fragmenta autem ipsa examinare mihi concessit et affirmare potuit omnes illas Romanas reliquias, neque eas solas quae saeculi sint primi sed maxima ex parte quae secundi tertiive, in imis monticulis, immo in fundis eorum ipsis esse inventas, primos igitur monticulorum incolas saeculo primo p. C. n. et sequentibus, vasculis et instrumentis illis a Romanis acceptis usos esse. Sequitur igitur, quod iam supra vidimus, non multo ante Chr. natum primos illos incolas, Frisios Batavosque, sedes suas occupasse.

Caesar nobis primus de Batavorum insula loquitur loco in B. G. IV 10. Mirum tamen esse videtur eundem alio loco in libri de B. G. initio (I, 1), ubi haec leguntur: „Belgae ab extremis Galliae finibus oriuntur, pertinent ad inferiorem partem fluminis Rheni, spectant in Septentrionem et orientem solem”, sic loqui quasi nulli iam Batavi ad inferiorem Rheni habitent partem.

Tamen etiam Lucanus (Pharsal. I 431) nobis inter Caesaris auxilia Batavos nominat: iam anno 49 a Chr. n. Romanorum socios fuisse Batavos verisimillimum esse videtur; iam tum vigeat antiqua illa Batavorum societas, de qua nobis narrat Tacitus (Germ. 29).

Caesarem autem primum Romanorum ducum Rhenum transiisse satis notum est. Incredibile igitur est iam ante eum societatem cum populo tam remotas sedes tenente exstitisse. Ipse igitur Caesar cum Batavis foedus hoc icit. Nihilominus tamen rogatur quomodo fieri potuerit ut Caesar cum populo in insula quadam remotissima inferioris Rheni fluminis, quo ipse haud dubie numquam pervenisset, societatem tam firmam tamque honorificam ¹⁾ iniret, neque intelligi potest cur de extremis Galliae finibus et inferiore fluminis Rheni parte loquens (B. G. I, 1), quemadmodum iam observavimus, de sociis suis ibi habitantibus taceat. Tum demum causam perspicere mihi viderer, si accipiendum esset Batavos, nondum insulam suam remotissimam, sed propiorem terram habitantes, Caesari innotuisse atque cum eo societatem iniisse et postea demum sedes in inferiore Rheni parte occupasse, ipsum igitur Caesarem eos in novis collocasse sedibus. Neque hoc ex mera coniectura erit accipiendum. In mentem nobis revocemus partem Chatto- rum Batavos fuisse; etiam ipsi Chatti quondam novas sedes a Romanis acceperunt. Etenim Cassius Dio (54, 36, 3) nobis narrat de Chattis qui anno 10 ante Chr. n. τῆς χάρας αὐτῶν, ἣν οἰκεῖν παρὰ τῶν Ῥωμαίων εἰλήφεσαν, ἐξάνεστησαν. Quodsi quaerimus quisnam Romanorum ducum Chattis novas sedes monstrare ante Drusum potuerit, duo tantum nobis in mentem veniunt, Caesar qui primus et Agrippa qui anno 37 a. Chr. secundus

1) Vide Taciti locum.

Romanorum Rhenum transiit (Dio 48, 49, 2). Agrippa tamen nihil aliud nisi Ubios ἐκόντας εἰς τὴν ἐντὸς τοῦ Ῥήνου colloca-visse videtur. Solus igitur Caesar restat, de quo etiam comper-tum habemus non solum „ab his nationibus qui trans Rhenum incolunt legatos missos esse ad eum, qui se obsides daturos imperata facturos pollicerent” (B. G. II 35), sed etiam trans Rhenum fuisse civitates ab eo pacatas, quique equites et levis armaturae pedites ei administrarent (B. G. VII 65). Num du-bitare possumus quin ipse fuerit Caesar qui Chattis novas sedes monstraverit simulque partem eius nationis, Batavos, „seditione domestica” pulsos, ab altera parte in insulam traduxerit, quae ab eo inde tempore Batavorum insula dicta sit? Frisios autem simul in hasce regiones transmigrasse, quamvis tacente historia, docuit archaeologia.

Nunc ad Germaniae locum iam supra citatum redeamus (Tac. Germ. 29). Batavi in novas suas sedes transgressi sunt, „in quibus pars Romani imperii fierent. Manet honos et antiquae societatis insigne . . . exempti oneribus et collationibus et tantum in usum proeliorum sepositi velut tela atque arma bellis reser-vantur”. Non solum haec vocabula opinioni nostrae favent, sed coniunctivus ille „fierent” clamare mihi videtur Batavos non, ut vulgo creditur, quondam sua sponte in patriam nostram migrasse sed in imperii finibus collocatos esse, ut pars imperii fierent eiusque fines protegerent. „Est in eodem obsequio et Mattiacorum gens” sic Tacitus pergit. Mattiaci igitur illi trans-rhenani, quos apud Wiesbaden — et ille locus in terra Chat-torum — habitasse satis notum est, etiam cum Romanis socie-tatem inierant eodem tempore quo Batavi atque hoc eodem Romanorum consilio ut imperio propugnaculo essent. Hi tamen in ripa sua manere poterant, ut ab hac parte fines protegerent, „ipso terrae suae solo et caelo acrius animabantur”. Batavis vero, quibus illi „cetera similes” erant, alia imperii pars erat tuenda, quamobrem in novis sedibus erant collocandi. Neminem nisi Caesarem Mattiacis Batavisque munus hoc imperii defen-dendi imponere potuisse iam vidimus, qui primus Romanorum regiones transrhenanas attigerit, quique primus ipse postea de Batavorum insula loquatur.

Atque hoc propugnandi munere barbaris populis imponendo,

Batavisque in novis sedibus super Rheni ripam collocandis novam imperii defendendi rationem iniit, in qua postea successores eius perseverasse videmus. Sic Agrippam Ubios in Rheni ripam traduxisse iam vidimus neque minus Drusus e Germanorum populis devictis „Suebos et Sigambros dedentis se traduxit in Galliam atque in proximis Rheno agris collocavit” (Suet. August. 21). Atque huius consilii rationem nobis ipsis verbis Tacitus enarrat (Germ. 28): „Ne Ubii quidem origine erubescunt, transgressi olim et experimento fidei super ipsam Rheni ripam collocati, ut arcerent, non ut custodirentur”.

Ecce igitur imperii defendendi rationem a Caesare coeptam et ab Augusto peractam. Novi imperii fines, tam producti, contra barbaros transrhenanos ipsorum Romanorum legionibus defendi nullo modo poterant, sed populis ex ipsis barbaris, sibi amicis quorumque ipsorum interesset hostes transrhenanos arcere, in finibus supra Rheni ripam collocandis Romanus suum tutum reddebat imperium. Mattiaci, Ubii, Suebi et Sigambri cisrhenani, Batavi et Frisii quasi continuum propugnaculum imperii defendendi causa erectum efficiebant. E quibus Frisios in terrae angulo tam remoto sepositos mox imperium Romanum parum curasse minime mirum esse videtur. Sed quod vulgo creditur, a Druso demum esse subiectos, id e loco Dionis (54, 32, 1) male intellecto effici videtur: Drusus διὰ τοῦ Ῥήνου καταπλεύσας τοὺς τε Φρισίους ῥκειώτατο, quae vocabula non „subiecit Frisios” sed „Frisios sibi conciliavit” significare videntur. Frisii, simul cum Batavis ante 40 annos in sedes suas e Chattorum terra a Caesare traducti, sed mox longo terrarum spatio alienati, Druso non subiiciendi sed conciliandi erant et mox etiam (Dio 54, 32, 3) Romanorum exercitu servando veteres populi Romani amicos se praestiterunt.

Sed haec hactenus; iam satis mihi monstrasse videor Frisios et Batavos circa annum 55 ante Chr. n., quo anno Caesar primum Germaniam attigerit, in patriam nostram venisse e Chattorum terra, e qua communem suum cultum atque artem secum in novas suas sedes transportaverint.

AD TITULOS QUOSDAM RHODIOS NUPER REPERTOS.

SCRIPSIT

H. VAN GELDER.

Inscriptiones paucissimae e Peraea Rhodiorum hucusque innotuerunt. Omnium primam ante multos annos edidit Hamilton (Researches in Asia Minor II 1842, app. epigr. n°. 301). Quatuor deinde anno 1880 (in diario graeco, quod appellatur *Παρνασός*, IV p. 834 sqq.), quibus paulatim alias adiunxit, publici iuris fecit Demosthenes Chaviaras Symaeus. Numerum auxerunt Benndorf, Durrbach-Radet, Diehl-Cousin (Arch. ep. Mitt. aus Oest. VII p. 147 sqq.; Anz. der phil.-hist. Classe der Wiener Akademie XXIX, 63 sqq.; Bull. Corr. Hell. X, p. 245 sqq.; p. 424 sqq.). Nunc filii Demosthenis Chaviarae, Nicetas et Michael, denuo solitudine illarum regionum lustrata et perquisita, novas inscriptiones attulerunt (*Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς* 1907. p. 209—218; 1911. p. 52—69). Quae quamvis numero magis quam rebus et argumentis excellent (sunt enim non minus septuaginta septem, pleraeque perparvae), tamen acceptae et exoptatae nobis venerunt. Doctas annotationes editores addiderunt. Restat nihilominus quod observare possis. Ego quae mihi, novos titulos dum cognoscebam, in mentem venerunt, cum aliis communicare haud prorsus inutile esse duxi.

Titulus omnium primus, quem ediderunt N. et M. Chaviarae (AE 1907. p. 210), etsi mutilissimus ad nos devenit, sine dubio catalogus est victorum in certamine nescio quo. Nomina

quoad potuerunt restituerunt editores. Haereo in versu 7, ubi **ΑΚΕΣΤΙΑ** — est in exemplari; non „**Ἀκεστ/λ[αε]**” ibi supplendum esse censuerim, sicut placuit Chaviaris, verum „**Ἀκεστ/[αε]**”. Nam nomen proprium **Ἀκεστ/λαε** ne unico quidem exemplo exstat; praeterea non apte conformatum esse videtur. **Ἀκεστίας** nomen ab „**ἄκεστός**, sanatus” recte derivatur (cf. Bechtel-Fick *Personennamen*² p. 51); deinde nomen occurrit in insula Rhodo ipsa (duo exempla parata sunt, GDI 5104₁₆ et BCH 14. 408).

Ad nomen proprium „**Ἀρετακλῆς**” (vs. 13) annotare fortasse debuerant editores, hucusque nondum inventum esse.

Titulus sextus (AE 1907. p. 212), uti iam adscripserunt Chaviaræ, coniecturam probat, quam ante decennium fere feci. Inesse in lapide aliquo (quem ediderunt Durrbach-Radet BCH X. 245) hoc elogium videbatur: **ΑΤΙΑ Ἀγησιδάμου καθ' ὑπόθεσιν** δὲ **Ἀγησάρχου**. Mulieris nomen latere existimaverunt Durrbach-Radet **[Τ]ατίας**; ego virum memorari proposui **Ἀγίαν** (genetivo casu). Nunc autem iterum idem homo prodiit, cui nomen re vera fuisse apparet **Ἀγίᾱ Ἀγησιδάμου κτλ.**

Titulus duodetricesimus (AE 1911. p. 56) elogium est **Δωριέως Δωριμάχου**. Nihil exhibet lapis nisi haec duo vocabula. Nomen **Δωρίμαχος** dignum est quod nos detineat. Nam sitne scribendum „**Δορίμαχος**” (cum substantivo „**δῶρυ**” aperte nomen cohaeret) an „**Δωρίμαχος**”, iamdudum ambigitur; et inscriptio nostra, quae liquido formam per **ω** ostendit, ad rem diiudicandam aliquam vim habet. Polybius memoriam servavit Dorymachi, praetoris Aetolorum (± 210), cuius saepius mentionem facit, de quo vide apud Pauly-Wissowa V p. 1562. Eius nomen in codicibus vulgo scribitur per **ο**, non per **ω**. Ahrens *De graec. ling. dialectis* II 1843, p. 171, et Boeckh (ad titulum Theraeum CIG 2458, nunc IG XII 3. 485), quamquam in titulis duobus, ubi nomen idem recurrit (hodie IG IX 1. 486 et IG XII 3. 485 ii tituli designantur), „**Δωρίμαχος**”, non „**Δορίμαχος**” exarari sciebant, tamen veram formam per **ο** scribendam esse duxerunt. Bechtel *Griech. Personennamen*² pp. 102 et 197 utramque formam recte usurpari censuit; exempla affert GDI 747*d* (= IG VII 2223)₂ (**Δωρίμαχος**) et titulum rhodium IG XII 1. 46 (= GDI 3791)₂₀₄ (**Δορίμαχος**). Dittenberger formam per **ω** potiore esse iudicavit. Ad DS² 425₂, quo loco **Δωρίμαχος**

aliquis Calydonius introducit, haec annotat: „Nomen in titulis (IG IX 1.486₆), ut in optimo Polybii codice vaticano, scribitur per ω , cum vulgaris forma $\Delta\omicron\rho\acute{\iota}\mu\alpha\chi\omicron\varsigma$ in alios libros manuscriptos irreperit”. Equidem ab eius partibus steterim et formam per ω unice rectam esse habuerim. Cum tamen ad eius opinionem confirmandam duos tantum lapides laudet, quibus opponi potest lapis rhodius IG XII 1.46₂₀₄, operae pretium est, etiam alia subsidia conquirere. Primo loco inspicienda videtur pagina 102 apud Bechtel Gr. Pers.², ubi nomina graeca collata sunt, quae ab voce „ $\delta\acute{\omicron}\rho\upsilon$ ” sunt derivata. Haec occurrunt: $\Delta\omicron\rho\upsilon\kappa\lambda\epsilon\acute{\iota}\delta\alpha\varsigma$, $\Delta\omicron\rho\upsilon\lambda\alpha\omicron\varsigma$, $\Delta\omicron\rho\upsilon\mu\acute{\epsilon}\nu\eta\varsigma$, $\Delta\omicron\rho\upsilon\zeta\epsilon\nu\acute{\iota}\delta\eta\varsigma$, $\Delta\omicron\rho\upsilon\phi\iota\lambda\omicron\varsigma$; deinde $\Delta\omega\rho\iota\kappa\lambda\grave{\eta}\varsigma$, $\Delta\omicron\rho\acute{\iota}\mu\alpha\chi\omicron\varsigma$ et $\Delta\omega\rho\acute{\iota}\mu\alpha\chi\omicron\varsigma$, $\Delta\omega\rho\acute{\iota}\mu\alpha\varsigma$, $\Delta\omega\rho\acute{\iota}\tau\iota\mu\omicron\varsigma$. Quae si inspexeris, statim in suspicionem venias fere necesse est, „ $\Delta\omicron\rho\acute{\iota}\mu\alpha\chi\omicron\varsigma$ ”, quod nomen non nisi uno lapide fulciatur, „incuriose insculpto”, uti annotavit Hiller von Gärtringen, qui postremus lapidem edidit, e catalogo esse tollendum; errori enim deberi sive eius, qui ante multa saecula lapidem inculpsit (hoc verisimilius est, nam in eodem vocabulo alius error inest, $\Delta\omicron\rho\iota\mu\acute{\alpha}\chi\omicron\upsilon$ incisum est, cum incidi oportuisset $\Delta\omicron\rho\acute{\iota}\mu\alpha\chi\omicron\varsigma$), sive eius, qui nostris temporibus (Rhodi in urbe asservatur) eum legit. Praeter illa nomina, quae attulit, afferre quoque potuisset Bechtel „ $\Delta\omega\rho\acute{\iota}\theta\epsilon\omicron\varsigma$ ” (Pergamen. Inschr. n°. 1011 et 1012), „ $\Delta\omega\rho\iota\Phi\acute{\alpha}\nu\eta\varsigma$ ” (G DI 3792₁₁; Blinkenberg-Kinch Explor. archéol. de Rhodes III 50 E₁₉), et „ $\Delta\omega\rho\acute{\iota}\chi\alpha\rho\iota\varsigma$ ” (G DI 4266₃); quae etiam certius demonstrant, formam „ $\Delta\omicron\rho\acute{\iota}\mu\alpha\chi\omicron\varsigma$ ” iuxta formas „ $\Delta\omega\rho\acute{\iota}\theta\epsilon\omicron\varsigma$, $\Delta\omega\rho\iota\kappa\lambda\grave{\eta}\varsigma$, $\Delta\omega\rho\acute{\iota}\mu\alpha\chi\omicron\varsigma$, $\Delta\omega\rho\acute{\iota}\mu\alpha\varsigma$, $\Delta\omega\rho\acute{\iota}\tau\iota\mu\omicron\varsigma$, $\Delta\omega\rho\iota\Phi\acute{\alpha}\nu\eta\varsigma$, $\Delta\omega\rho\acute{\iota}\chi\alpha\rho\iota\varsigma$ ” stare non posse. Deinde plura exempla praesto sunt formae „ $\Delta\omega\rho\acute{\iota}\mu\alpha\chi\omicron\varsigma$ ” praeter duo illa, quae attulit Dittenberger. Adiici possunt: $\Delta\omega\rho\acute{\iota}\mu\alpha\chi\omicron\varsigma$ ille Thisbaeus, qui exstat IG VII 2223₂, $\Delta\omega\rho\acute{\iota}\mu\alpha\chi\omicron\varsigma$ Theraeus (IG XII 3.485) et eius nepos $\Delta\omega\rho\acute{\iota}\mu\alpha\chi\omicron\varsigma$ (IG XII 3.486), $\Delta\omega\rho\acute{\iota}\mu\alpha\chi\omicron\varsigma$ Thespiensis (IG VII 1992₁), et ille Lorymaeus, ex cuius nomine tota haec disputatio processit.

Restant tamen praeter lapidem rhodium iam laudatum duo alii lapides, quibus „ $\Delta\omicron\rho\acute{\iota}\mu\alpha\chi\omicron\varsigma$ ” inesse fertur. Alter est CIG 941, „ex schedis Mustoxydis”, uti annotavit Boeckh; eius auctoritas mihi parum valere videtur. Etiam minus valet lectio tradita in altero, appicto vasi corinthio alicui sexti saeculi (Kretschmer Zeitschr. f. vgl. Sprachforschung XXIX 152 n°. 38).

Nam cum Ἀγαμέμνων, Φίλων, Λάκων in hoc vase item per o scribantur (cf. imago apud Raoul-Rochette, qui primus hanc inscriptionem edidit), non „Δορίμαχος”, sed „Δωρίμαχος” mihi voluisse videtur pictor, neque lectionem „Δορίμαχος” tueri et circumferre debuerant Kretschmer, Boeckh (ad CIG 7) et Blass (ad GDI 3120).

Inscriptio duodequadragesima (A E 1911. p. 58) elogium est [Φ]αννίδος Κνιδίας. Sic Chaviaræ ediderunt; equidem mulieri fuisse nomen crediderim [N]αννίδι. Nam nusquam locorum nomen proprium Φαννίς hucusque repertum est neque forma masculina Φάννης vel Φάννος. Contra in ipsis iis regionibus, quibus haec inscriptio inventa est, in Lycia, Caria et ea vicinia, viri fuerunt, qui Νάννις, Νᾶνις, Νᾶνος, Νάννακος, Νάννιχος, mulieres, quae Ναννίς (?), Νανίς, Ναννηλίς, Ναννώ audiebant. A quo vocabulo sive lycio sive graeco originem traxerint haec nomina, nemo pro certo dixerit (cf. de ea re Bechtel Die Attischen Frauennamen 1902, p. 116, quo loco de nominibus disserit „Νάννιον, Ναννάριον et Ναννώ”). Νάννις occurrit in urbe Sidymis in Lycia (Benndorf-Niemann Reisen im südwestlichen Kleinasien I p. 66), Νᾶνις Rhodi in urbe (GDI 4245, 3 et Ἀθήναιον 3. 229 n°. 118; exemplum tertium praebet IG XII 1. 489, ubi falso me iudice „[Ἀ]νᾶνις” supplevit O. Kern). Νᾶνος bis apud Theraeos traditur (IG XII 3. 583; MAI 28. 87), Νάννακος in insula Co (Herzog, Koische Forschungen n°. 12; rex perantiquus Phrygum hoc nomine quoque designabatur, cf. Steph. Byz. s. v. Ἰκόνιον; Suid. s. v. Νάννακος; Zenob. 6. 10; Macar. 8. 4), Νάννιχος apud Magnetes ad Maeandrum (MAI 19. 19 n°. 8₁). In mulieres incidimus, quae nomine gaudebant „Νανίς”, in urbe Rhodiorum (GDI 4004₁), apud Lydos (filia Croesi regis sic appellatur apud Parthen. cap. 22), et apud Colossenses (CIG 3953 m₁), quae nomine gaudebant „Ναννηλίς”, apud Termessios (BCH 23. 179 n°. 34₂; alterum exemplum exstat BCH 23. 184 n°. 44₃). Nomen Ναννώ e carminibus Mimnermi et Sapphus satis notum est.

Restat nomen Ναννίς, quod me auctore hoc ipso loco requiritur, cuius exemplum affert Boeckh CIG 4244₁ (ex urbe Tlo in Lycia). Imago tituli haec exhibet: καὶ τῇ γυναικὶ NANNIAI. Unde sane lectio Ναννίδι optime effici potest; possis tamen in

suspicionem venire, vocem „*Ναννηλί*” hoc loco voluisse lapicidam, dativum casum nominis muliebris *Ναννηλίδς*.

Titulus undequadragesimus (AE 1911. p. 58) elogium est *ΑΡΙΣΤΟΚΛΕ* . . *Τιμακράτε[υς]*. Suppleverunt Chaviaræ *Ἀριστοκλε[ῦς]*. Nihil tamen obstat, quin in lapide quondam fuisse suspicemur „*Ἀριστόκλε[ις]*”.

Titulus quadragesimus sextus (AE 1911. p. 59), duobus versibus expressus, sensu cassus est. Lapis integer est, nihil deest. Primo versu haec leguntur: *Ἡλιόδωρος Ἱεροκλεῦς Νετ(τί-δας) ὑπὲρ τοῦ*, altero autem: *ὑπὸ τῶν περὶ Μᾶρκον Πλαῦτον Ὀνάσανδρον* (literam *τ* deinde adscripserunt Chaviaræ, cuius ego in imagine, quam titulo addiderunt, ne levissimum quidem vestigium dispicio). Haec sensum non praebere viderunt editores, et a dextra parte alium lapidem olim fuisse coniecerunt, supplementa huius inscriptionis offerentem. Ipsi haec expleverunt: *Ἡλιόδωρος Ἱεροκλεῦς Νεττίδας ὑπὲρ τοῦ* | [*υἱοῦ δεῖνα*] | *ὑπὸ τῶν περὶ Μᾶρκον Πλαῦτον Ὀνάσανδρον τ[ὸ ἡρώιον καὶ τὸ ἄγαλμα]*. Quae manifesto falsa sunt neque obscuritatem, qua tota inscriptio premitur, tollunt. Ego rem desperatam esse aestimabam, donec paucis paginis evolutis in titulum incidi (AE 1911. p. 62) quinquagesimum secundum. In eo titulo, omnium quos in Peraea Rhodiorum Chaviaræ eruerunt longissimo, nomen offendimus *Ἱεροκλεῦς Ἡλιοδώρου Νεττίδα*, qui mihi statim pater vel filius fuisse potuisse videbatur *Ἡλιοδώρου Ἱεροκλεῦς* illius, de quo agitur titulo quadragesimo sexto. Titulum 52 ediderunt ei qui invenerunt quasi nullas difficultates praebeat; re vera partim sensu non minus destitutus est atque titulus 46. Est magna basis duarum statuarum, neque ulla dubitatio relinquitur, in quorum laudem hae statuæ antea positæ fuerint: nam decem versibus longa enumeratione nominum, cognominum, honorum extollitur Iulia Domna, novem versibus deinde a dextra parte adscriptis enumeratione aequè verbosa celebratur eius maritus Septimius Severus. Statuas igitur in pago Thyssanuntiorum (eo loco enim tituli nostri reperti sunt) constituit aliquis Iuliae Domnae et ab eius dextra parte imperatoris Septimii Severi. Quis dedicaverit, ex subscriptione, uti fieri solet in eiusmodi titulis, efficiendum erit. Verum subscriptio meras ineptias continet. Nam haec est, tribus versibus exarata: *Πατρὸς Ἱεροκλεῦς Ἡλιο-*

δώρου Νετ(τίδα) στρατηγήσαντος Χερρονήσου καὶ Σύμης | καὶ Ἀπολλώνιος Πρύττους παντὸς τοῦ κόσμου σωτῆρας καὶ εὐεργέτας | θεοῖς.
 Haec graeca verba Nicetas et Michael Chaviaræ intellexisse videntur; qui cum amplissimam annotationem adiungere soleant iis inscriptionibus, quas publici iuris faciunt, hisce verbis nihil adscripserunt. Equidem perplexa haec omnia esse confidenter scribo. Quid multa? Remedium exstat et difficultatum, quas titulus 46, et earum, quas titulus noster habet. Est tertia inscriptio, itidem in pago Thyssanuntiorum eruta, quae legitur p. 63 (numero est ornata quinquagesimo quarto). Haec inscriptio Aurelium Antoninum imperatorem longis ambagibus celebrat, quem nos Caracallam vocamus. Basidi magnae insculpta est, quae eius statuam quondam sustentabat; subscriptio est addita eius qui dedicavit. Haec vero subscriptio denuo turbata est; nam nihil ex ea colligitur nisi haec verba: *ἀνέστησεν κατὰ τὸ ψήφισμα τὸ εἰσηγηθὲν*. Remedium autem, quo omnes difficultates tolluntur, hoc est. Non separatim singulos titulos edi oportuit 46, 52 et 54; universi unum titulum efficiunt longissimum et verbosissimum. Quattuor statuæ quondam fuerunt, quarum basides magna ex parte supersunt. A laeva manu ad dextram sic positæ erant: Geta imperator, deinde mater Iulia Domna, quam excipiebat Septimius Severus, denique Caracalla. Dedicatæ sunt ultimis Septimii Severi annis, postquam filios iuxta se imperatores esse voluit. Lapis, qui Getæ laudes amplectebatur, deest; supersunt tamen in titulo 46, quæ huic statuæ subscriptæ erant. Subscriptio enim omnium statuarum, duobus longis versibus continuata, ita per quattuor statuas distributa erat, ut omnes partem eius exhiberent. Lapis, cui titulus 52 insculptus est, subscriptionis mediam partem præbet, sub statuâ Iuliae Domnae et Septimii Severi inscriptam; titulo 54 subscriptionis finem debemus, statuæ Caracallæ subiunctum. Subscriptio igitur haec est: *Ἡλιοδῶρος Ἱεροκλεῦς Νετ(τίδας) ὑπὲρ τοῦ (Tit. 46, vs. 1) | πατρὸς Ἱεροκλεῦς Ἡλιοδώρου Νετ(τίδα) στρατηγήσαντος Χερρονήσου καὶ Σύμης (Tit. 52, vs. 1) | ἀνέστησεν κατὰ τὸ ψήφισμα τὸ εἰσηγηθὲν (Tit. 54, vs. 1) | ὑπὸ τῶν περὶ Μᾶρκον Πλα(ῦτον) Ὀνάσανδρον (Tit. 46, vs. 2) | καὶ Ἀπολλώνιος Πρύττους παντὸς τοῦ κόσμου σωτῆρας καὶ εὐεργέτας (Tit. 52, vs. 2) | θεοῖς (Tit. 52, vs. 3).* Quibus in verbis nulla obscuritas remanet nisi ea quæ

est in „Ἀπολλώνιος Πρύττους”. Parum dubito, quin „Ἀπολλώνιον” sit legendum (peccaveritne lapicida an is qui inscriptionem legit, ego diiudicare non possum). Deinde Πρύττους est Πρυττούς. Designantur οἱ περὶ Μᾶρκον Πλαῶνασάνδρον καὶ Ἀπολλώνιον Πρυτ, qui ψήφισμα εἰσηγήσαντο, ex quo Ἡλιόδωρος ἀνέστησε τοὺς παντὸς τοῦ κόσμου σωτήρας καὶ εὐεργέτας (i. e. imperatores). Quid siglum Πρυτ sibi velit, nescio; etiam incertius mihi esse videtur quam siglum Πλα, quod Onasandri nomini additum est. Chaviarum hoc siglo Πλαῦτον significari voluerunt. Ego de Pladasensibus cogitavi. Nam, quoad scio, numquam in insula Rhodo et eius vicinia nomina romana per sigla contrahebantur. Pladasenses (Πλαδάσεις) contra δῆμος vel κτοίνα vel tale quid erant in Peraea Rhodiorum. Memorantur hucusque ter quaterve. Occurrit τὸ κοινὸν τὸ Πισυητῶν καὶ Πλαδάσειων τῶν μετὰ Πισυητῶν in inscriptione, in Peraea reperta (Anz. der phil.-hist. Classe der Wiener Akademie XXIX 1892, 63 sqq.). Deinde Πλαδάσεις aliquis exstat in titulo rhodio GDI 4279_b; sine dubio Πλαδάσεις spectantur apud Steph. Byz. s. v. Πάρασα; denique Πλαδ[άσεις] nomen suppleatur in titulo IG I 37, t 39, ubi socii enumerantur, qui in ora carica circa annum 425 Atheniensibus stipem conferebant.

Tituli septuagesimus et septuagesimus primus (AE 1911. p. 68), satis mutili, de eodem homine rhodio agunt, vota ferenti Cereri, Proserpinae et Iovi. Cuius hominis nomen sic revocarunt Chaviarum: Πεισιάνᾱξ Ἀπολλοδ[ώρου] καθ' ὑπεσίαν δὲ Γόργωνος Τύμνιος. Homo iam antea innotuerat; duo tituli nobis testes sunt, circa annum 170 a. Chr. στρατηγόν, deinde πρύτανιν in patria sua eum fuisse (cf. GDI 3788₂₀; 3789₃). Hi tituli quoque demonstrant, quomodo Ἀπολλοδ— explendum sit; nam nomen homini fuit Πεισιάνᾱκτι Ἀπολλοδότου.

AD SENECAE TRAGOEDIAS.

SCRIPSIT

J. W. BECK.

I AD PHAEDRAM.

Versus 1007—1037, quae pars est eius narrationis, qua nuntius Theseum de calamitate filii certiore facit, in ed. Senecae trag., quam iterum edidit Gustavus Richter, in hunc modum traditi sunt:

- 1007 cum subito vastum tonuit ex alto mare *)
crevitque in astra. nullus inspirat salo
ventus, quieti nulla pars caeli strepit
1010 placidumque pelagus propria tempestas agit. ¹⁾
1015 consurgit ingens pontus in vastum aggerem, ^{b)}
[tumidumque monstro pelagus in terras ruit.] ²⁾
nec ista ratibus tanta construitur lues,
terris minatur; fluctus haud cursu levi
provolvitur: nescio quid onerato sinu
1020 gravis unda portat. quae novum tellus caput
ostendit astris? Cyclas exoritur nova?
[latuere rupes numine Epidauri dei ^{c)}

1) 1011—1014 omitto, praeterea vs. 1017 et 1028 interpunctio mea est.

2) del. Leo, Sen. tr. I 207.

a) Eur. Hipp. 1201 ἔνθεν τις ἡχώ, χθόνιος ὡς βροντὴ Διός | βαρὺν βρόμον με-
θῆκε ... 1206 sq. ἱερὸν εἶδομεν | κύμ' οὐρανῷ στηρίζον.

b) Hipp. 1210 sqq. κάπειτ' ἀνοιδῆσάν τε καὶ περίξ ἀφρὸν | πολὺν καχλάζον
ποντίῳ φουσήματι | χῶρεϊ πρὸς ἀκτᾶς.

c) Hipp. 1207—1209 ὥστ' ἀφγρέθῃ | Σκεῖρνος ἀκτᾶς ὄμμα τοῦμὲν εἰσορᾶν·
ἔκρυπτε δ' Ἴσθμὸν καὶ πέτραν Ἀσκληπιοῦ.

- et scelere petrae nobiles Scironides
 et quae duobus terra comprimitur fretis.] ¹⁾
 1025 haec dum stupentes quaerimus, totum en mare
 immugit, omnes undique scopuli adstrepunt;
 summum cacumen rorat expulso sale,
 spumat vomitque vicibus alternis aquas,
 qualis per alta vehitur Oceani freta
 1030 fluctum refundens ore physeter capax.
 inhorrui concussus undarum globus
 solvitque sese et litori invexit malum
 maius timore, pontus in terras ruit
 suumque monstrum sequitur — os quassat tremor.
 1035 quis habitus illi corporis vasti fuit!
 caerulea taurus colla sublimis gerens
 erexit altam fronte viridanti iubam;

Ex iis qui Senecae Phaedram pertractaverunt, nemo est quin sciat versus 1007—1037 a Friderico Leo, viro de litteris Latinis optime merito ²⁾, quem Richter (ed. 1902) secutus est, ita explicatos esse, ut vs. 1016 et 1022—1024 eiciendi esse ei viderentur. Id eo magis mirandum est quod his locis Euripidis Hippolyti vs. 1201, 1210—1212, 1207 sqq. Senecam quamvis libere imitatum esse neminem fugere potest. Errorem autem geographicum, quem Seneca commisit in his versibus (1022 sqq.), exemplis illustravit ipse Leo I 202.

Locum totum etiam atque etiam legenti hoc attendendum, esse mihi videbatur poetam non statim initio, sed paulatim quid in undis lateat, denudare voluisse. Quo efficitur ut vs. 1016 'monstrum' non significare possit idem quod vs. 1034, immo de industria obscurius loquitur poeta de „re nova atque insolita plena horroris" (cf. Ovid. *met.* 14, 567 ³⁾, Cic. pro Rosc. A. § 63 portentum atque monstrum). Nam gradatione quadam pedetemptim per versus 1016 *monstrum* (= res horrenda), 1017 *lues* ⁴⁾

1) 1022—1024 del. Leo I 201; vs. 1022 *numen* *ω*, corr. Leo.

2) Sen. trag. 1878, I p. 201 sqq.

3) Spes erat in nymphas animata classe marinas | posse metu monstri Rutulum desistere bello.

4) Non facio cum Leo I 207: *ingens tempestas est* vs. 1007 sq. descripta. Equidem puto 'lues' spectare ad vs. praecedentem imprimis ad illud 'monstro'.

(cf. *malum* vs. 1032), 1019 *nescio quid* ¹⁾) progrediens primum vs. 1028 docet *vivum* aliquid subesse, 1034 'monstrum' sensu illo notissimo oculis ostendit ²⁾), quod vs. 1036 *taurum* esse tandem diserte profitetur. Dubitat enim prorsus initio nuntius quid illud sit; quin insulam esse e mari exorientem suspicatur: vs. 1020, 1021 *quae novum tellus caput | ostendit astris? Cyclas exoritur nova?* Tum iterum quaerit stupefactus (nam interrogationis signum post 'fretis' (1024) ponendum esse puto): *latuere rupes*, cet. id est: non iam adsunt rupes? ubinam sunt? Statim subsequitur vs. 1025: *haec dum stupentes quaerimus . . .* (sic opt. cod. Etruscus). 'Haec' spectat ad duas quaestiones ³⁾), quae antecedunt. Deinde vs. 1027 *summum cacumen rorat expulso sale* i. e. illius rei novae summum cacumen quod tandem aliquando conspicitur. Hic lector intellegit *vivum* aliquid, quidquid est (*spumat vomitque*), latere sub unda ingenti. Vs. 1033 sq. *pontus in terras ruit* = ecce denique, p. i. *terras ruit* (asynd. summativum), actionum seriem claudit, vs. 1036 omnem dubitationem tollit. Satis ostendisse mihi videor nullum versum expungendum esse.

Vss. 250—273.

Postquam Phaedra nullo modo amorem erga Hippolytum animo se expellere posse confessa est, nutrix eam orat obsecratque ut furorem sistat (248). Phaedra cedit quidem, ut dicit, famae (= pudori 250) parens, sed quia amor regi non vult, vincere eum decernit: *virum sequamur, morte praevertam nefas* (254).

- 255 *Nutr.* 1. moderare, alumna, mentis effrenae impetus,
 2. animos coerce. dignam ob hoc vita reor
 3. quod esse temet autumas dignam nece.

- 258 *Ph.* 1. decreta mors est: quaeritur fati genus.
 2. laqueone vitam finiam an ferro incubem?
 3. an missa praeceps arce Palladia cadam?

[261 proin castitatis vindicem armemus manum!] ⁴⁾

- 262 *Nutr.* 1. sic te senectus nostra praecipiti sinat

1) Leo I p. 207: deinde monstri prima mentio fit vs. 1019, quod ineptum esset si iam 'monstro tumidum pelagus' in terras ruisset. — At cf. 1033 sq.

2) Cf. *Ph.* vs. 252 et 269 (infra p. 19).

3) Vix defendi potest illud 'haec' si vs. 1022—1024 deleveris.

4) Gronov. reposuit post 266.

2. perire leto? siste furibundum impetum, ...

3. haud quisquam ad vitam facile revocari potest.¹⁾

265 *Ph.* 1. prohibere nulla ratio perituum potest,

2. ubi qui mori constituit et debet mori.

<261 3. proin castitatis vindicem armemus manum!>.

267 *Nutr.* solamen annis unicum fessis, era,²⁾

268—273 (1—6).

Primum quaeritur num recte Gronovius vs. 261 post vs. 266 reposuerit. Videntur tres esse causae: 1. quod symmetria huius dialogi partis servatur³⁾, 2. quod hoc loco (post 260) male quadrat, 3. quod vinculum inter 260 et 262 solvitur, si versum post 260 retineas. Nam nutrix e versu a Phaedra dicto repetit illud 'praeceptum' (262 *praecipiti* — leto)⁴⁾. Et Scaliger utrum recte delevit vs. 264: *haud quisquam ad vitam facile revocari potest*, necne? Nimirum fieri non potest ut haec verba significant: 'revocare a morte ad vitam'. Quod nimis ieiunum, immo absurdum esset: cave ne tibi mortem consciscas, nam nemo mortuus facile ad vitam potest revocari! At praeter symmetriam illud 'potest' 264, iteratum vs. 265⁴⁾, versum quasi suo loco detinet, ut quaerenda sit alia interpretatio. Quae per versus ipsos (262 imprimis) praebetur; cf. Plin. Ep. 1.12.9: *misit ad me uxor eius Hispulla communem amicum destinasse Corellium mori nec aut suis aut filiae precibus flecti, solum superesse me, a quo revocari posset ad vitam*. Nutrix igitur postquam se sinere non posse dixit (262), animo secum volvit fere haec: quamquam hoc sentio non facile esse qui mori decreverit ad vitae consilium reducere (cf. Sen. de benef. 3.9). Deinde Phaedra: quid, num putas te posse me prohibere ne me interimam? Hanc spem mitte! *Prohibere nulla ratio perituum potest, ubi quis mori constituit et debet mori*. Et eodem momento ei constat quo modo moriatur: *proin castitatis vindicem armemus manum* (aut laqueo aut ferro mori vult). Nec tamen nutrix deterreri

1) om. τ, del. Scaliger.

2) Haec allocutionis formula extra orationem propriam posita est. Habemus igitur 3 + 3 + 3 + 3 (+ 1) + 6.

3) Cf. etiam Ph. vs. 704—735: 6 + 3 + 6 + 6 (ad se) + 9 (ad Athenas) + 2 (ad Phaedram), Oed. 509 sqq. 2 + 1 quater repetiti.

4) Cf. Ph. 185, 186 potens, 188, 189 sensit, 538, 539 nativas, 279, 282 medullas.

potest. Nihil se hac via pergentem effecturam rata, blandientibus verbis usa (*solamen annis unicum fessis era!* 267) Phaedrae suadet ut famam (= opinionem hominum, alio igitur sensu ¹) atque vs. 252, ubi 'decus', 'pudor' est) contemnat: famam fide non dignam esse neque iustam (269 sq.). Eo facilius Phaedra audit verba nutricis quod haec iuvenem ferum se aggressuram promittit (272). Gronovius, ut opinor, recte versum 261 transposuit, Scaliger minus recte vs. 264 deleuit.

Vs. 274 sqq.

Chorus.

274 Diva non miti generata ponto,
 275 quam vocat matrem geminus Cupido,
 [impotens flammis simul et sagittis];
 iste lascivus puer et renidens
 tela quam certo moderatur arcu!
 [labitur totas furor in medullas.
 280 igne furtivo populante venas.]
 non habet latam data plaga frontem,
 sed vorat tectas penitus medullas.
 nulla pax isti puero: per orbem
 spargit effusas agiles sagittas;

Vs. 276, quod testatur Richter in editione sua, Mich. Müller, (In Senecae trag. quaest. crit. Berolini 1898 p. 29) deleuit ut falsum interpretamentum. Secundum Cic. N. D. III 59 et 60: *ex ea* (Venere tertia) *et Marte natus Anteros dicitur* Satis constat hunc amoris mutui deum esse, simillimum esse Amori eademque insignia habere, nisi quod alae utriusque paulum differunt (*Baum. Denkm.*, Num. 541, 542). Est igitur uterque Amor (vs. 276) *impotens flammis simul et sagittis*. Sunt etiam qui vs. 279 et 280 expungant simul voc. 'populari' rariore significatione = consumere, (cf. vs. 377) delentes ²). At quaero unde illi sumant subiectum verbi 282 *vorat*, quod his versibus omissis vix possit stare? An *data plaga* subiectum est? Sed quomodo *data plaga*, vulnus igitur ipsum, vorare potest tectas penitus

1) Cf. Ph. 1016, 1034 'monstrum' duas habet significationes diversas.

2) Mirum est quod idem vocabulum altero loco a Leo expellitur, qui totum versum et sequentem delere malit (377, 378).

medullas? Hoc solum 'furor' potest sive 'ignis', qui venas consumit. Nolo disputare de iterato voc. 'medullas' (279, 282), de qua re supra (p. 18 c. adn. 4) pauca me dixisse admoneo. Ceterum minime fluere hos versus perspicio. Seneca dicit: non est quidem lata specie vulnus illatum, sed ignis quem telum efficit, eo magis urit vorando tectas penitus medullas. Nullum igitur versum eiciendum censeo.

Vs. 300 ipse qui caelum nebulasque fecit.

Sic cod. optimus Etruscus, Gronovius *ducit* lectionem deteriorem recipiens, idem Richter; *volvit* Peiper, *cogit* Leo, *flectit* Koetschau. Frustra omnes sanare locum sanum tentaverunt. Secundum Stoicos Iuppiter mundum creavit, caelum cum nubi-
bus fecit (cf. vs. 466 ille maximus *mundi parens*, et praeterea Hymnum ad Cleanthem apud Paul Barth, *Die Stoa* S. 57).

Vs. 309—316:

309 arsit obscuri dea clara mundi
310 nocte deserta nitidosque fratri
tradidit currus aliter regendos:
ille nocturnas agitare bigas
313 discit et gyro brevior flecti;
nec suum tempus tenuere noctes
315 et dies tardo remeavit ortu,
dum tremunt axes gravior curru;

Leo vs. 316 post 313 traiecit. Chorus loquitur de amore Selenae et Endymionis, quo amore Selena tradit *currus aliter regendos* Apollini fratri. A. discit nocturnas (Selenae) agitare bigas et gyro brevior flectit (quippe qui ipse maiore gyro utatur: Thyestes vs. 840 sqq.). Sed (vs. 314) noctes non tenent i. e. superant tempus solitum et dies tardo ortu remeavit (pf. gnom.) = retardatur, dum (vs. 316 usque id tempus quo) tremunt axes gravior curru (= curru Apollinis) i. e. dum tandem ordo rerum restituitur.

Versus suum locum teneat!

Vs. 352 sq.

vindicat omnes

natura sibi nihil immune est,

odiumque perit, cum iussit Amor;

Buechlerus: *omnem | sibi naturam*. In ed., quam Richter et Peiper composuerunt: *vindicat omnes | natura. Sibi nihil ... Retinenda imprimis haec lectio codicum. 'Sibi' autem ad priorem sententiam traiciendum est et comparandus vs. 1114: O nimium potens natura.*

(Continuabitur).

AD HOMERI ILIADEM A 126 sq.

(Narratum est de Antimacho, qui olim obstitit quominus Helena redderetur Menelao.)

τοῦ περ δὴ δύο παῖδε λάβε κρείων Ἀγαμέμνων

ἐν ἐνὶ δίφῳ ἰόντας, ὁμοῦ δ' ἔχον ὠκέας ἵππους.

Prudenter sane nostri editores annotant „ὁμοῦ δ' ἔχον verba dubia”. Et quod ipsi explicandi causa adscribunt: *ambo simul equos turbatos tunc ipsum inhibere conabantur* id ultro significant sibi parum placere. Dixerim ne posse quidem illud e verbis traditis extorqueri. Neque aliorum probamus explicationem: *eodem curru vehi solebant*, quae eodem laborat vitio et praeterea est languidissima. Superest ergo ut ... verba tradita corrupta statuamus. Quod equidem eo libentius statuo quoniam mihi reperisse videor emendationem certam, quae egregiam praebeat sententiam et paene necessariam, atque eiusmodi ut statim intelligas vix potuisse poetae verba effugere librariorum stultitiam. Sequuntur enim haec:

ἐκ γὰρ σφεας χειρῶν φύγεν ἡνία σιγαλδέντα,

τῷ δ' ἐκυκηθήτην.

Videamus nunc quid omnino loco verborum ὁμοῦ δ' ἔχον ὠκέας ἵππους legi potuerit. Si vacuus esset eorum locus relictus, unum

vocabulum *equos* significans desideraremus, ad sensum praeterea nihil deesset. Recordemur nunc paene constans esse poetae artificium ut quod paulo post accuratius sit descripturus statim paucis verbis vel brevius vel tectius significet. Rei usitatissimae absurdum foret multa afferre exempla. Cogitemus modo de decantato isto:

ἔδύσέτο νώροπα χαλκόν·

κνήμῖδας μὲν πρῶτα περὶ κνήμησιν ἔθηκε κτέ.

vel de Φ 179

σχεδὸν ἄορι θυμὸν ἀπέφρα·

γαστέρα γὰρ μιν ἔτυψε κτέ.

Π 787 ἔνθ' ἄρ' εἰς τοι, Πάτροκλε, Φάνη βιότοιο τελευτή·

ἦντετο γὰρ τοι Φοῖβος κτέ.

E 39

ἔκβαλε δὶφρου·

πρῶτῳ γὰρ στρεφθέντι μεταφρένῳ ἐν δόρυ πῆξε.

Sic nunc hic explicandum est quomodo factum sit ut duos illos fratres eodem tempore Agamemnon posset occidere. Id mox poeta pluribus verbis faciet narrans de habenis elapsis equisque perturbatis, sed iam statim eandem rem obscurius significat, quam obscuritatem *illustrari* sequentibus una vox γὰρ documento est. Quid ergo scripsit poeta?

Nempe: ὁμοῦ δ' ἔχον ὠκέες ἵπποι. „Equi eos *simul* retinebant in eodem loco”. Equorum culpa factum est ut neuter fugere posset: habenis enim e manibus aurigae lapsis perturbabantur illi. Librarius putans ἔχον subiectum habere δύο παῖδες non poterat non ex nominativo accusativum facere.

Simili modo paulo post alius Troianus quia fugere non poterat interiit vs. 338 sqq. (Diomedes vulnerat Agastrophum)

οὐδέ τοι ἵπποι

ἐγγυὲς ἔσαν προφυγεῖν, ἀάσσατο δὲ μέγα θυμῷ.

J. J. H.

AD CICERONIS IN SALLUSTIUM

QUAE FERTUR

INVECTIVAM.

SCRIPSIT

ALPHONSUS KURFESS.

C. Sallustii Crispi Catilina, Iugurtha, historiarum reliquiae codicibus servatae. accedunt rhetorum opuscula Sallustiana. Henricus Iordan tertium recognovit. Berolini 1887. p. 163, 7.

Cic. in Sall. V, 14: *sed abiit* (scil. Sallustius) *in sodalicium sacrilegi Nigidiani*. hunc locum adhuc nemo explicavit. Glareanus ¹⁾ haec adnotat: *ex hisce verbis certe nullus elicitur sensus. in alio codice legebatur: 'sed abiit in sodalitium sacrilegi' ²⁾ Nigidiani*. *accusat igitur Sallustium Cicero sacrilegii, quippe qui cum sacrilegis sodalitium habuerit. de Nigidiano autem, quis fuerit, adhuc cogito*. similiter Cortius in editione sua ³⁾: *corrupta haec vix ex sola coniectura emendare audeo. forte 'sacrilegii Clodiani, melius esset ad personam dicentis. atque novissimus invectivae interpres, G. Peiser ⁴⁾, sic commentatur: dubium esse potest, utrum primus casus sit 'sacrilegus Nigidianus' vel 'sacrilegium Ni-*

1) Cf. Doctorum hominum commentaria in C. Sallustium Crispum post Sigertum Havercampum denuo edidit Carolus Henricus Frotscher (Lipsiae 1830), vol. III p. 269.

2) Legit enim 'sacrilegii'.

3) Lipsiae 1784.

4) De invectivis, quae Sallustii et Ciceronis nominibus feruntur. Progr. Posen 1903.

gidianum. quis ille sacrilegus *Nigidius* vel *Nigidianus* fuerit, adhuc nemo enucleavit. Iordanus rem ita absolvit, ut dicat rhetorem finxisse sacrilegium *P. Nigidii Figuli*, viri integerrimi et *Ciceronis* amicissimi. sed vix quemquam inveniri puto, qui hoc probet. verbo quod sequitur 'attractus' adductus sum, ut 'manibus' insererem. sic emendavi: pro 'abiit in sodalicium sacrilegi *Nigidiani* bis iudicis ad subsellia attractus': 'abiit in sodalicium sacrilegi. *Nigidi* manibus iudicis ad subsellia attractus etc.' 'sacrilegi' idem esset ac sacrilegii. *Nigidius* non reus, sed accusator.

Contra equidem nil mutandum esse censeo. hoc tenendum est: 'Nigidianus' non nomen, sed adiectivum a nomine *Nigidii* derivatum et 'sacrilegi' idem esse ac sacrilegii. sed quis est ille *Nigidius*? nempe *P. Nigidius Figulus*, *Varronis* et *Ciceronis* aequalis, homo doctissimus¹⁾, qui de rebus humanis et divinis multos libros scripsit²⁾. quem³⁾ etiam studiis *Pythagoricis* et artibus magicis operam dedisse constat. cf. *Apulei*. mag. 42: *memini apud Varronem philosophum legere . . . Fabium, cum quingentos denarium perdidisset, ad Nigidium consultum venisse; ab eo pueros carmine instinctos indicavisse, ubi locorum defossa esset crumena cum parte eorum, ceteri ut forent distributi; unum etiam denarium ex eo numero habere Catonem philosophum, quem se a pedissequo in stipe Apollinis accepisse Cato confessus est.* — *Octaviani* imperium e stellarum statu, qui die eius natali erat, eum praedixisse comperimus ex *Suet.* Aug. 94, 5: *quo natus est* (scil. *Augustus*) *die, cum de Catilinae coniuratione ageretur in curia et Octavius ob uxoris puerperium serius affuisset, nota ac vulgata res est P. Nigidium comperla morae causa, ut horam quoque partus acceperit affirmasse dominum terrarum orbi natum,* — et ex *Dion.* XLV, 1, 3: ἀρτι τε ὁ παῖς ἐγεγέννητο, καὶ Νιγίδιος Φίγουλός βουλευτὴς παραχρῆμα αὐτῷ τὴν αὐταρχίαν ἐμαντεύσατο. ἄριστα γὰρ <τῶν> καθ' ἑαυτὸν τὴν τε τοῦ πόλου διακόσμησιν καὶ τὰς τῶν ἀστέρων διαφοράς, ὅσα τε καθ' ἑαυτοὺς γιγνόμενοι καὶ ἐν ταῖς διαστάσεσιν ἀποτελοῦσι, διέγνω, καὶ κατὰ τοῦτο καὶ αἰτίαν ὧς τινὰς ἀπορρήτους διατριβὰς ποιούμενος ἔσχεν.

1) Cf. *Cic. Tim.* 1, 1. *Gellius* 4, 9, 1.

2) Cf. *M. Hertz*, *De P. Nigidii Figuli studiis atque operibus*. Berol. 1845.

3) Quem qualis fuerit vivo quodam colore depinxit *Mommsenus* (*Röm. Gesch.* III⁷ p. 573).

Eo accedit, quod Nigidius occultos coetus habuit et cultum orphicum instituit, cuius ipse dux et cum alii tum Vatinius ille, in quem Cicero orationem habuit, adsecula fuit. cf. Cic. in Vat. 6, 14: *volo ut mihi respondeas, tu, qui te Pythagoreum soles dicere et hominis doctissimi nomen tuis immanibus et barbaris moribus praetendere: quae te tanta pravitas mentis tenuerit, qui tantus furor, ut cum inaudita ac nefaria sacra susceperis, cum inferorum animas elicere, cum puerorum extis deos manes mactare soleas, auspicia, quibus haec urbs condita est, quibus omnis res publica atque imperium tenetur, contempseris initioque tribunatus tui senatui denuntiaris, tuis actionibus augurum responsa atque eius collegii arrogantiam impedimento non futura?* adde schol. Bob. Cic. Vat. (p. 317, 12 Orelli): *fuit illis temporibus Nigidius quidam vir doctrina et eruditione studiorum praestantissimus, ad quem plurimi conveniebant. haec ab obtrectatoribus velut factio¹⁾ minus probabilis iactitabatur, quamvis ipsi Pythagorae sectatores existimari vellent.* — Sed nefaria sacra suscipere, inferorum animas elicere, auguria publica contemnere quid aliud est quam religionem rei publicae violare h. e. sacrilegium?

Quid igitur mirum, quod Nigidius ille apud posteros magus tantum vocatur, veluti Apuleius? sic Hieronymus ad Euseb. chron. a. Abr. 1972 (= 709 a. u. c. = 45 a. Chr.): *Nigidius Fingulus Pythagoricus et magus in exilio moritur.*

Hoc sane concedendum est auctorem invectivae inepte hoc Ciceronem crimini dantem fecisse, quippe cum Nigidius Ciceronis amicissimus fuerit eumque in coniuratione Catilinae detegenda fortiter adiuverit²⁾.

Sed locus hic satis explicatus et illustratus mihi videtur esse.

1) Sic cum Buechelero (Mus. Rhen. 34, 352), *veluti actio* liber. Cf. Iulii Severiani praecepta artis rhetoricae 19 (rhet. min. ed. Halm p. 366, 6 ex oratione Calvi in Vatinius): *hominem nostrae civitatis audacissimum, de factione divitem sordidum maledicum accuso.*

2) Cf. Cic. Sull. 14, 41; ep. ad Quint. fr. 1, 2, 16; ad fam. 4, 13, 2; Plut. Cic. 20.

DE ILIADIS FONTIBUS ET COMPOSITIONE.

SCRIPSIT

MATTHAEUS VALETON.

(Continuantur ex Vol. XL pag. 328).

c. *Qui heroës e carminibus Peloponnesiis in fabulam
Troianam recepti sint.*

In belli Troiani scenam e fontibus Peloponnesiis provenisse videntur Agamemnon, Menelaus, Helena, Paris, Nestor, Ulixes, Diomedes, Pandarus, tum Aeneas quem tamen, id quod supra ostendimus, non his solis fontibus fabula de bello Troiano debet. Busolt v. cl. ¹⁾ eumque secuti Beloch ²⁾ et Cauer ³⁾ vv. cl. sumserunt Agamemnonem et Menelaum antequam a poetis in Peloponneso collocarentur in numero fuisse heroum Thessalorum. Ad quam sententiam probandam quae Busolt et Beloch attulerant Cauer repetivit et auxit. Qui primo loco hoc ⁴⁾: neque ab Atridis seiungi posse fabulae de bello Troiano rationem antiquissimam, neque hanc a Thessalia. Sed utrumque et posse et debere nobis

1) Gr. Gesch. I^a p. 223.

2) Gr. Gesch. I p. 517.

3) Grundr. der Hom. Krit.^a p. 223 sqq.

4) l.l. p. 223, 541.

videmur ostendisse in superioribus ¹⁾. Quo simul refutatur quod addidit Cauer ²⁾, Aulidem portum Boeotorum unde Graeci contra Troiam profecti essent Agamemnonem demere Peloponneso. Supra vidimus ³⁾ ab initio narratum Boeotos duce Aiace inde profectos, non Agamemnonem. Tum: poëtas e Peloponneso oriundos, cum Thessalorum carmina cognoscerent quibus Argos Thessalicum resque gestae heroum ibi cultorum spectarentur, errore nominis ea retulisse ad suum Argos. Hoc sic probat v. cl. ⁴⁾ ut ostendat triplicem apud Homerum nominis huius usum quo indicetur regio Thessalia, regio Peloponnesia, Graecia tota. At triplex hic usus cur nominis errori debeatur cum tamen utraque regio *δμῶνυμος* re vera extiterit, nemo videt ⁵⁾. Porro ⁷⁾: Pelopem Lesbo oriundum, cuius posteros e Thucydide (I 9) et Theopompo (Schol. A 38) apparere, vix contigisse historicis ut vindicarent inter reges Argivorum Peloponnesiorum. His verbis Cauer speciem movet quasi Thucydides et Theopompus ex insula Lesbo Pelopidarum duxerint originem, quo nihil minus verum est ⁸⁾. Quod autem Pelopem ex Asia oriundum statuit Thucydides secutus Hellanici *Ἀργολικά* ⁹⁾, idemque sensisse Theopompum apparet ¹⁰⁾, nihil ad rem ¹¹⁾. Postremo Cauer ¹²⁾: in Iliade Me-

1) Mnem. 1912 p. 6.

2) l.l. p. 224.

3) Mnem. 1912 p. 8.

4) p. 229.

5) p. 226 sqq.

6) Quod non tantum regio Thessalia sed Peloponnesia quoque *ἰππόβοτος* dicitur nemo negat fieri posse ut debeatur errori.

7) l.l. p. 230.

8) De Lesbo Thucydides ne verbum quidem, Theopompus tantum hoc: Pelops cum Pisam in Peloponneso sitam iter faceret Hippodamiam Oenomai filiam in matrimonium petiturus, prope Lesbum Cillum eius aurigam mortuum esse, quo ibi sepulto aedem consecrasset Apollini Cillaeo et urbem condidisse, quam Cillam appellaret.

9) C. Mueller fr. h. g. 42 cf. U. Köhler. Archaeol. des Theop. p. 8.

10) Vide supra ann. 8.

11) Praeterea luculenter demonstravit C. Robert v. cl. (Bild und Lied p. 187) hanc originem Asiaticam post Homeri aetatem inventam esse. Si vero quis inde quod Penthelidarum gens quae Mytilenae, Cleuadarum et Maloidarum quae Cymae imperabat, Agamemnonem professa est generis principem (Arist. pol. VIII 8. 13), quoniam Graeci qui haec loca habitabant e Thessalia profecti erant etiam Agamemnonem efficeret inde oriundum esse, egregie falleretur. Nam origo Thessalica e Lesbiorum cett. lingua efficitur, sed gentes illas professas esse se e Peloponneso oriundas esse apparet quia Hellanicus, ipse natione Lesbicus, id totidem verbis dicit (cf. Mueller. f. h. g. I 60. fr. 114 IV 632 a, sq.). Neque dubium quin ipsa origo a Mycenarum rege quam sibi arrogavissent, eos induxerit ut e Peloponneso se oriundos perhiberent.

12) l.l. p. 231.

nelai sedem taceri, eandem videri atque Agamemnonis, Mycenae autem nonnisi recentioribus Iliadis locis huic adscribi. Demus ita esse et inde sequi ut ab initio Agamemnoni alia tributa sit patria, neutiquam sequitur ut haec fuerit Thessalia.

Caret igitur Caueri cett. sententia etiamsi rem per se spectas omni *πειθανάγκη*. Sed non desunt quae omne dubium tollant quin tam Agamemnonis, quam Menelai et Helenae sedes ante Homeri aetatem habita sit Sparta vel Amyclae fuisse. Eos ab initio èt aliis locis èt apud Lacedaemonios inter numina habitos esse non obscurum est. Nam Chaeroneae divino honore colebatur stipes (*δῶρυ*) quem Agamemnonis sceptrum fuisse dicebant — „θεῶν δὲ μάλιστα” inquit Pausanias (III. 9. 10) „*Χαιροεῖς τιμῶσι τὸ σκήπτρον*” — quod revera pristinum dei vel daemoneis Agamemnonis signum fuisse satis perspicuum est. Tum diversis Graeciae locis ferebant puteos fodisse Agamemnonem ¹⁾, quorum aquae, cum pars saltem tradantur medicatae fuisse, apparet hic agi de numine fontium salutarium praeside. Spartae autem Iuppiter *ἐπιθετικῶς* Agamemnon dicebatur ²⁾, quod quid alibi sibi vult nisi numen aliquod *ἐπιχώριον* cum summo deo in unum numen abisse? Atque Menelao et Helenae Isocrates (Hel. Enc. 10. 63) suis etiam temporibus sacrificatum esse testatur Therapnisi

1) Eustath. II. 461. *περὶ Ἀττικὴν φασὶ καὶ ἐν Αὐλίδι καὶ πολλὰ τοῦ τῆς Ἑλλάδος τὸν Ἀγαμέμνονα φρέατα ὀρύξαι* et eisdem verbis Hesychius (*Ἀγαμέμνονος φρέατα*) et Zenob. prov. qui addit (*Ἀγαμ. φρ.*): *ἐπὶ τῶν μεγάλων ἔργων*; praeterea Philostr. her. 2. 18 p. 691; Ol. 84 Boiss.; Agathias Anth. Pal. 631, qui fontes salutaris *Ἀγαμέμνονος λουτρὰ* dictos prope Smyrnam extitisse referunt; cf. Strab. XXIV. 636.

2) Clem. Alex. Προτρ. 238 *Ἀγαμέμνονα γοῦν τινα Δία ἐν Σπάρτῃ τιμᾶσθαι* Στάφυλος *ιστορεῖ*, Eustath. II. p. 568 *δοκεῖ εὐλόγως παρὰ Λάκωσι Ζεὺς Ἀγαμέμνονα ἐπιθετικῶς εἶναι*. (Putat noster propterea Iovem cognominari Agamemnonem quia uterque sit *εὐρὺ κρείων*, quod non opus est refutare); Lycophr. Alex. 225 *δ δ' ἀμφὶ τύμβῳ Ἀγαμέμνονος δαμείω* cum ann. Is Tzetzae οὗτος (i. e. Priamus) *ἀμφὶ τύμβῳ καὶ ναῶ τοῦ Ἀγαμέμνονος Διδὸς ἦτοι τοῦ Ἑρκείου Διδὸς δαμασθείς κ.τ.λ.* . . . *Ἀγαμέμνον δὲ Ζεὺς ἐν Λακεδαίμονι ἄλλ' οὐκ ἐν Τροίᾳ ἐτιμᾶτο* (nimirum Lycophron cum vellet „Iovis ad aram”, sesquipedalia captans verba „Iovis Agamemnonis ad aram” dixit), 1124 *ἐμδὸς* (i. e. Cassandrae) *δ' ἀκοίτης δμῶιδος νύμφης ἦναξ* (i. e. Agamemnon) *Ζεὺς Σπαρτιάταις αἰμύλοισι κληθήσεται*; 1369 *πρῶτος μὲν ἦξει* (Agamemnon) *Ζηνὸς τῷ Λαπερσίῳ δμῶννμος Ζεὺς*. (Quod in ann. addit Tzetzes „*Λάπερσαι* δῆμος Ἀττικῆς in eo fallitur, nam 1571 Lycophron Dioscuros vocat *δίπτυχος Λαπέρσας*. cf. Strab. VIII. 964, et apud Steph. Byz.: *Λάπερσαι* dicitur a Didymo Laconiae urbs, a Rhiano Laconiae mons.)

in vico Laconiae prope a Sparta sito idque οὐχ ὡς ἤρωσιν ἀλλ' ὡς θεοῖς ἀμφοτέροισι οὖσι. ¹⁾ Pausanias autem auctor est (II. 22, 7) Argis aedem Lucinae ab Helena conditam esse et (III. 19. 10) Rhodi aedem fuisse Helenae Dentritudis ²⁾ et (VII. 23. 4) Caphyis in vico Arcadiae platanum a Menelao consitam fuisse prope fontem, cui utrique nomen Menelaïdi, aliis verbis fontem illum platanumque sacra fuisse numini Menelao. Praeterea divinam Helenae et Menelai naturam probat illius pater Iuppiter et fratres Dioscuri, huius conubium cum Iovis filia initum et immortalitatis honor ei fato decretus (§ 561 sqq.). Unde facile quoque intelligitur Helenae raptum initio pro argumento fuisse mythi cuiusdam ex eius cultu derivati, quod ita se habere confirmant variae huius mythi formae primarias eius rei partes deis adscribentes. Nam praeterquam a Paride Helena èt rapta esse traditur a Theseo, reducta autem a Dioscuris èt abducta a Mercurio qui eam in Aegyptum absportavisset. Atque de divina tam Thesei quam Dioscurorum natura nemo dubitat; quapropter de Paridis quoque non aliter iudicandum erit ³⁾. Iamvero sicubi Helena quoque in mulierem mortalem conversa est, nulla alia ex sede nisi Lacedaemone eam abductam esse quisquam, quantum scimus narravit. Quocum convenit eius maritique cultus Therapnis, quodque in Odyssea, ut apud omnes recentiores, Menelaum regem Spartae fuisse legimus. Itaque ea materies cum in belli Troiani reciperetur fabulam, e fontibus Peloponnesiis videtur recepta esse. Agamemnon autem, cum quo tempore Helenae raptus et reductio inter res divinas ageretur nihil sit cur dubitemus quin iam in ea re aliquas partes egerit — Helenam enim ut a Theseo raptam reduxerint gemini Dioscuri

1) Cf. etiam Athenag. 14 p. 15 Schw. Λακεδαιμόνιοι (ἄβρυται θεὸν) καὶ θύουσιν αὐτῇ καὶ ἐορτάζουσιν, Polyb. V. 18. 22; Liv. XXXIV. 28. 7 Menelai sacellum Spartae commemorant.

2) Utramque tam Lucinam quam Dentritudem aliis nominibus fuisse deam Lunam ostendit Usener v. cl., (Götternamen p. 239, der Stoff des Gr. Ep. p. 12).

3) Gruppe l. l. cohaerere censet Πάρην et Πάρειαν i. e. „die Schlange in welcher wohl der Erdgeist eines chthonischen Heiligthumes gedacht worden“ (p. 232) „Nach ihrem Namen ist Paris genannt der Gemahl der heilkundigen Helene“ (p. 305) „Ursprünglich bedeutet Helena in diesem Artemis-Dionysos Kult den mystischen Korb in welchem die ἄρρητα getragen werden, d. i. wahrscheinlich die heilige Schlange (πάρεια)“ (p. 163) cf. praeterea pp. 312, 634.

sic a Paride raptam reduxisse geminos Atridas par est — sequitur ut ipse quoque ex illo fonte in bellum Troianum adscitus esse censendus sit. At vero ipsam hanc ob causam, cum praesertim viderimus eum etiam Spartaë inter numina cultum esse, suspicio nascitur postquam inter mortales relatus sit, in Laconia habitantem esse fictum a poetis antequam collocaretur ab iis Mycenis. Hanc autem suspicionem ultro confirmare et probare licet non levibus argumentis. Nam legimus apud Herodotum (VII. 39) Gelo Syracusanorum tyrannus cum auxilium contra Xerxem Graeciam invadentem ita promitteret si ad se summa belli deferretur, Syagrium Laconem qui ad eum missus esset legatus, exclamasse „ἦ κε μέγ' οἰμώξειεν Ἀγαμέμνων Σπαρτιήτας τὴν ἡγεμονίην ἀπαραιρῆσθαι ὑπὸ Γέλωνος καὶ Συρακυσίων. Quo accedit quod etiam Stesichorus, Simonides, Pindarus eum Spartaë vel Amyclae imperasse voluerunt ¹⁾, Pausanias autem tradit ²⁾ Amyclis eius fuisse tumulum. Vulgo inde efficitur Spartanos cum Peloponnesi principatum adepti essent, ne iure belli magis quam hereditate eum habere viderentur palam sic egisse quasi Agamemnon, quem ex Homero efficerent ceteris Peloponnesiis praefuisse regibus in sua patria resedisset ³⁾. Sed Stesichori temporibus principatum Peloponnesi Spartani nondum affectabant, praeterea autem etiam Tarenti, quae colonia iam exeunte saeculo VIII a Chr. n. a Spartanis deducta est Agamemnonidis dies sacer fuit ⁴⁾. Praeterea credibile non videtur Spartanos in-

1) Schol. Eur. Orest. 46 (Berck. Poet. Lyr. Gr. III^a p. 523): "Ὁμηρος δὲ ἐν Μυκῆναις εἶναι τὰ βασίλεια τοῦ Ἀγαμέμνονος Στησίχορος δὲ καὶ Σιμωνίδης ἐν Λακεδαίμονι, Pind. Pyth. XI. 32 'θάνεν μὲν αὐτὸς ἦρωσ' Ἀτρεΐδας ἴκων χρόνον κλυταῖς ἐν Ἀμύκλαις cf. Pyth. XI. 6. ἐν ἀφνειαῖς ἀρούραις Πυλάδα νικῶν Λάκωνος Ὅρεστα Nem. XI. 34 Ἀμύκλαθεν γὰρ ἔβα σὺν Ὅρεστα.

2) III. 19. 6.

3) Vide Stein. v. cl. in ed. Herod. ad VII. 39.

4) [Arist.] mir. ausc. 106 p. 840a 8. Wernecke (Agamemnon apud Pauly. Wiss. Suppl. B) hunc honorem censet eis decretum fuisse propter laudes Agamemnoni ab Homeri impertitos quod viro cl. dare non possum (vide ann. seq.). Sed fac ita esse, tamen hoc immotum manet Spartanos tum cum colonia deduceretur non dubitasse quin apud se regnasset Agamemnon. Cauer l.l. p. 232, 328, quaecunque naturam divinam Agamemnonis et Menelai probent post Homeri aetatem censet inventa esse cum homines assuevissent „den Heerkönig der Ilias als Gott an zu sehen". Quid inducere potuerit homines ut ex Homero efficerent Agamemnonem re vera non hominem sed deum habendum esse non facile quisquam perspiciat. Sed nititur Cauer sententia quam edidit E. Rohde

vito Homero Agamemnonem suae patriae vindicatu-
ros fuisse nisi
antiqua aliqua fama niterentur. Haec igitur fama ante Homeri
aetatem orta erat, et revera apud ipsum Homerum aliqua eius

v. cl. in libro nobilissimo cui titulus *Psyche*. Rohde enim quamquam causam Atridarum non tetigit universe statuit perpaucos heroës eosque nonnisi qui ab initio locis subterraneis habitare crederentur inter numina habita esse antequam inter homines, cum vero antiquissimis temporibus animae mortuorum cunctae in daemones numero haberentur, post Hesiodi aetatem ex his coeptos esse heroës audiri — idque alio sensu quam quo Homerus et Hesiodus hac voce uti essent, quibus heroës essent insignes bellatores, nihil amplius — quicumque honore sacrorum solemnium afficerentur; quod iis obtigisse propter gloriam rerum gestarum sive verarum sive fictarum, potissimum autem si auctores nobilium generum haberentur, praeterea postero tempore etiam nonnullis quos vel oraculum Delphicum vel civitates suae quamlibet ob causam, velut coloniarum *εὐκιστάς*, in eum honorem adscivissent. Itaque si iam rogatur quid homines induxerit ut eos mortales quorum animas heroico cultu dignarentur ingentia facinora perpetrasse crederent, imprimis quam rationem secutae sint nobiles gentes in generum auctoribus sibi eligendis, nihil hic requiri censet Rohde quod non partim alicui verae memoriae, partim poetarum ingenio debeatur. Verum ea ipsa quae de singulis heroibus narrentur sive qui epicis carminibus laudati sint sive qui minus, eorum res gestas, casus, dotes corporis vel ingenii, proprietates, origines, complurium etiam ipsa nomina ut Admetus, Adrastus, Augias, Iasus, Iatrus, alia, naturam quandam prodere divinam, ita ut appareat tantum non omnes heroës, si discedas ab his quos vel oraculum Delphicum vel suae civitates ei numero addiderint, ab initio inter numina habita esse, et alii vv. dd. et imprimis Usener v. cl. (*Götternamen*, der Stoff des Gr. Ep.) luculentissime demonstraverunt, quorum sententiam amplexi in superioribus de Aiace, Achille, aliis ita censuimus, eaque ipsa quae huc de Atridis Helenaque attulimus rem confirmant. O. Berthold v. d. (*die Unverwundbarkeit in Sage u. Aberglaube der Gr.* p. 1) quasi ea quae hic disseruimus iam diu refutata et obsoleta sint haec iactat „zu den Zeiten als man überall herabgesunkene Götter sah“. Sed aliud est magnifice loqui aliud tua dicta probare. Nihil ex iis quae Usener, Ed. Meyer, v. Leeuwen (cf. opus cui titulus „Boogschutter en Weefster“, Leiden Sythoff 1904), Schwartz, Roscher permulti alii viri docti in hanc sententiam quam spernit Berthold argumentati sunt is redarguit, neque quisquam redarguere poterit. Ad divinam Aiace naturam demonstrandam Vuerthemium in primis eius *ἀτρωσία* attulisse ait Berthold, quam ad illam demonstrandam nullius momenti esse sibi ostendisse videtur. Hoc mitto. Sed praeter *ἀτρωσία* satis multa alia attulit Vuertheim quibus sententiam suam probavit. Cum autem etiam v. Wilamowitz-Moellendorf v. cl. (*Herakles* I p. 35) non sine contemptu dicat „wenn es denn wahr ist“ — quod negat v. cl. — „was so viele als ein Axiom betrachten, das die heroën denaturirte Götter seien“ ipse parum veri similiter Herculem vocat (p. 40): „ein paradigmatisches Wesen bestimmt das sittliche Ideal der Zeit zu verkörpern“, quasi credibile sit antiquissimis temporibus „ehe die Einwanderer (i. e. Dorum gens) die alt Hellenischen landstrichen betraten“ (p. 44) homines sibi effinxisse imaginem perfectae morati viri qui post cetera facta ingentia Orcum vicisset — „den Tod sucht es sich selber auf in seiner Höhle“ (p. 56) — viamque in coelum — „nach dem Göttergarten“ (l. l.) sibi munivisset.

vestigia cernimus. Nam δ 54 legimus ἀλλ' ὅτε δὴ τάχ' ἔμελλε (Ἀγαμέμνων) Μυλαιῶν ὄρος αἰπὺν ἵξασθαι, τότε δὴ μιν ἀναρπάξασα θύελλα πόντον ἐπ' ἰχθυόεντ' ἔφερεν. Itaque usque ad promontorium Maleas rex a cursu non deflexit. Mycenasne iter faciens? Imo Lacedaemonem vel Amyclas ¹⁾. Atque eodem tendit quod septem illae urbes quas in Iliade idem Achilli se daturum pollicetur, omnes sitae erant (I. 149 sqq.) ἐγγὺς ἄλδος νεάται Πύλου ἡμαθόεντος i. e. in confiniis Laconicae. Iamvero quod antequam in Odyssea nusquam invenimus Menelaum Spartae regnantem, consentaneum erat, si quidem frater ibi regnasse crederetur, ipsum donec is a poëtis Mycenae transportaretur, regno proximum, non ipsum regem habitum esse, quin etiam postea aliquamdiu perseveratum esse in opinione Agamemnonem quamvis Mycenae resideret, terram Laconicam quoque sub ditione tenuisse sua. Causa autem transportandi haec fuisse videtur quod, sicubi Helenae raptus coniungebatur cum bello Troiano, vix aliter potuit quin huic praefuisse fingeretur illius patriae rex. Nam facillime fiebat, cum praesertim plures etiam Peloponnesiorum heroës, Nestor, Ulixes, Diomedes ad id bellum arcesserentur, ut summus dux crederetur omnium regum Graecorum potentissimus; inde autem sponte sequebatur ut pro Lacedaemone vel Amyclis, urbs Mycenae pristina gloria illustris unice digna haberetur ubi eius collocaretur sedes.

Ut Agamemnonis ac Menelai, sic Nestoris quoque originem Cauae Thessaliae adscribendam putat ²⁾, idque in primis propterea quod in Odyssea (λ 235—256) Neleus Pyli rex, qui in Iliade Nestoris pater est, natus esse legitur simul cum fratre Pelio Iolci rege, parentibus Tyro, Crethei Aeoli filii uxore, et Neptuno eam specie Enipei fluminis, quam illa amaret, amplexo, quae

1) Suspicio in promptu est necem Agamemnoni ab uxore paratam multo ante narratam fuisse quam rex ipse dux proponeretur belle Troiani, idque si ita est, auctor loci δ 54 sqq. hausit e carmine quo ab alia expeditione quaequae fuit, revertisse narraretur, et hoc quoque quod die Agamemnonidis Tarenti sacro (vide ann. 4 ad p. 81) mulieres a sacris prohibitas esse legimus, antiquissimam habet originem. Quid si censeas aliam nos hic habere formam eiusdem fabulae qua Helenae raptus ageretur? Ut in Odyssea Agamemnonis, sic in Cyprii Menelai absentis uxorem adulter domum suam absportat; ut Helenam maritus cum leviro reducit, sic Clytaemnestram filius cum amico ulciscitur. Similitudo maior fere est quam ut deneges communem originem.

2) l. l. p. 233 sqq.

cuncta nomina Thessaliam spectant. Addit v. cl. quod passim Nestor apud Homerum audit *γερήνιος ἱππότης*, vocis *ἱππότης* formam deberi dialecto Aeolicae, *γερήνιος* autem fortasse cohaerere cum nomine urbis Gerenis in insula Lesbo sitae. Sed Neleum Pyli regem, id quod ostendit Ed. Meyer ¹⁾, initio alio nomine Orcum fuisse inde apparet quod cum E 395 Hercules dicatur Orcum vulnerasse *ἐν Πύλῳ ἐν νεκύεσσι*, i. e. in inferorum introitu (cf. λ 276 *εἰς Ἀΐδαο πυλάρταο κρατεροῖο*), alio Iliadis loco (Λ 639 sqq.) idem Hercules narratur oppugnasse Neleum Pyli regem, inque tabula votiva Munychiae reperta exhibetur raptus Basilae cuiusdam, quae una cum Neleo sacellum Athenis habebat, et ceteroquin ignota ipsa ea tabula eadem fuisse ostenditur atque Proserpina ²⁾. Ex his efficitur ut inferorum tyrannus cum in hominem converteretur rex Pyli fuisse creditus sit, cumque non tantum apud Homerum ea urbs in Peloponneso collocetur, verum in Thessalia eam extare nemini unquam in opinionem venerit, sequitur ut non in hac regione sed in illa Neleus prius rex mortalis habitus sit, et ab auctore loci λ 235—256 vel quisquis eius fons fuit, matre, privignis, avo, fratre Thessalicis sit auctus aut, quod verisimilius est, qua de causa enim illud fieri potuerit nemo videt, ab initio duo fuerint Nelei, alter Peloponnesius, alter Thessalicus quos in unum coniunxerit auctor loci λ 235 sqq. vel eius fons. Revera autem ostendit Usener ³⁾ flumini caelesti („dem Götterstrom“) ab initio fuisse nomen Neleo, quem tamen vir doctus nulla ratione habita alterius Nelei pro solo habuit ⁴⁾. Ex hoc in mortalem conversum Thessalicum illum ortum esse Neleum ostendit pater Neptunus fluminis Thessaliae Enipei specie eum procreans ⁵⁾. Sed Nestor a nullo umquam nisi regis Pylii

1) Hermes XXX 1895 p. 285 sqq.

2) l.l. p. 286.

3) Göttern. p. 12 sqq., St. des Gr. E. p. 8, Rhein. Mus. 53 Bd. 1898. p. 352 sqq.

4) Sacellum Nelei et Basilae manifesto minus recte Usener ad suum Neleum retulit.

5) Gruppe l.l. p. 153 ann. 1 „Neleus scheint Kurzform eines Kompositums dessen erster Bestandtheil finster, schwarz, bedeutete“. Ad hoc probandum affert v. d. Neleum Aegypti flumen ab Hebraeis „schor“ i. e. „atrum“ dictum Graecis non tantum *Νεῖλον* sed etiam *τὸν Μίλαν* appellatum esse (Eusthath. O 222) et flumen Neleum in insula Euboea aqua sua ovibus colorem nigrum indidisse ([Arist.] mir. ausc. 170; Strab. X. l. 14). Itaque Neleus fuerit „deus ater“, flumen coeleste „flumen atrum“. Ed. Meyer (l.l. p. 285) *νηλεύς* = *νηλεής* vel *νηλός* „inimicus“ (ν-ελεος) esse vult. Usener vocem *Νηλεύς*

filius est habitus et quamquam latet qui factum sit ut huic Neleo filius Nestor sit additus, nihilo minus sive id alia de causa est factum, sive propterea, id quod minime absonum videtur, quod Pyliorum carminibus Nestor celebraretur iam antequam Neleus Pyli rex fictus esset, nulla saltem causa est cur credamus Nestorem iam antequam Pyli collocaretur inter heroës fuisse Thessalorum. De vocibus enim *ἱππότα* et *γερήνιος* quae attulit Cauer nullius pretii sunt. Nam vocem *ἱππότα*, quam nominativi formam sermo Aeolicus servavit, nihil vetat credere antiquo tempore etiam Ionibus in usu fuisse, nomen *γερήνιος* autem quod cohaerere suspicatur Cauer cum urbe Lesbia Gerene, Strabo ¹⁾ et Pausanias ²⁾ ducunt ab urbe Laconica Gerenide (Gerena, Gerenia), Schol. ad B 336, Hesychius, Apollod. lexicon pro eodem habent atque *γέρων*. Nestor (A 260 sqq.) narrat se adfuisse proelio Lapitharum et Pherum quod nemo unquam in alia Graeciae regione nisi in Thessalia commissum esse tradidit, sed eo ipso quod senex nihil a se in illo fortius factum commemorat induceris ut credas eam rem nullis antiquis carminibus celebratam esse sed ab Homero inventam. Ab altera parte Nestorem Pyliorum carminibus iam ante Homeri aetatem celebratum esse apparet ex Homero ipso. Nisi credimus proelia Pyliorum cum Arcadibus cumque Epeis quae commemorantur H 132 sqq. A 670 sqq. ab horum locorum auctoribus e nihilo conficta esse. Satius erit statuere propterea Nestorem aetate provectum proponi, quod auditoribus ea proelia cognita essent quae cum non apte ad bellum Troianum referri possent — an licebat Arcades et Epeios numerare inter Troianorum socios? — necesse erat rem ita proponere ut ad tempora praeterita pertinerent, et heros qui in eis excellisset interea senex esset factus. Muelder v. cl. censet ³⁾ propterea Nestorem a poeta in Iliadem receptum esse ut multa narraret quae modum excederent belli

Aeolicae deberi dialecto perhibet cum apud Iones sit *Νηλεύς* vel *Νηλέως*. Sed inde quod recentior Ias habuit „*Νηλεύς*” non sequitur ut antiquiore tempore non Ionibus quoque nominis forma fuerit *Νηλεύς*. Praeterea tenendum est antiquissimo tempore tam Ionibus quam ceteris Graecis et „e” et pseudodiphthongum „ei” signo *ε* indicatam esse.

1) VIII. 4. 4.

2) III. 21. 7.

3) l.l. p. 47 sq.

Troiani. Id non dixerim, potius credam Irae Cantorem idcirco eum induxisse ut partes ei tribueret quas in tragoedia recte monet Horatius choro proprias esse „ut consilietur amice, et regat iratos et amet pacare tumentis”, quod officium quis potius quam senex praestaret? Sed in expedito erat sive eundem poëtam, sive alios qui eius poëma dilatarent ansam capere id orrandi materie antiquorum quibus de Nestore ageretur carminibus cum regem grandaevum ipsum narrantem facerent ea quae iuvenis fortiter egisset.

Praeter Nestorem, Atridas, Helenam, Paridem, etiam Diomedes unaque cum eo Aeneas pro parte eius in Iliade personae e carminibus Peloponnesiis in bellum Troianum inductus esse videtur. Diomedem Tydei filium iam apud Homerum patre Aetolo non Peloponnesio natum esse legimus (Δ 399, Ξ 115 sqq.); Tydeum cum auriga Capaneo perisse in bello contra Thebanos, eorum filios Diomedem et Sthenelum Thebas cepisse (Δ 497 Σ 222 sqq. Ξ 114), quapropter recentiores omnes tradiderunt duplex bellum Thebanum. Tamen aliter res se habuit in fontibus antiquissimis. Nam uno loco quidem Iliadis (Ξ 120) Tydeo legimus nupsisse Adrasti regis Argivorum filiam, sed alio loco (ϵ 414) eam duxisse Diomedem. Alterum qui primus tradidit manifesto alterum aut ignoravit aut negavit. Quid autem? Nemo unquam aut Adrastum a primo bello Troiano seiunxit aut Diomedem in eo bello perisse perhibuit. Is igitur qui primus hunc illius generum finxit fieri non potest quin unum modo bellum Thebanum sibi proposuerit. Idque factum est antequam Tydeus Adrasti gener haberetur. Nam non tantum quod Diomedem nemo unquam negavit in Adrasti habitasse vicinia — sic etiam Catalogus (β 559) quo solo loco in Iliade Diomedis sedes commemoratur — Tydeus contra ut illius filiam duceret, fuga ex Aetolia fingenda erat (Ξ 121), sed inde quod postea nemo dubitavit quin Tydeus fuisset gener quocum Adrastus Thebas oppugnatum isset, sequitur ut nemo unquam idem de Diomede narraturus fuerit nisi iam antea id narrasset. Verumtamen Diomedis res gestae contra Thebanos a nullo usquam commemorantur, sed ita in Iliade agitur, quasi nullae fuerint. Nam cum duobus Iliadis locis ei obiciatur ignavia in proelio contra Troianos, fortitudo in bello Thebano opponitur non ipsius sed patris, ab Agamemnone

Δ 372 sqq., a Minerva E 800 sqq. Et in Δολονείᾳ (K 283 sqq.) Minervam precatur heros non ita: „mihi adsis quemadmodum olim contra Thebanos affuisti”, sed ita „quemadmodum patri affuisti”. Mira haec si per se spectas sed forsitan liceat rem expedire. Tydei narratur legatio ad hostes suscepta, victoria in certamine ludicro, insidiae structae et evictae (Δ 385 sqq. E 802 sqq. K 281 sqq.), nullum facinus aliud. Veri similiter inde concludas nihil aliud Homeri temporibus de eo cognitum fuisse, illa autem argumento fuisse carmini singulari et aut Diomedi ipsi tributa esse antequam Tydeo, aut utrique. Hoc potius, siquidem explicandum erit cur apud Homerum Tydeo tribuantur. Sic igitur rem nobis proponamus: carmen illud ad bellum Thebanum non pertinens a Peloponnesiis ita cantabatur ut is ad quem referretur audiret Diomedes, ab Aetolis ita ut audiret Tydeus. Mox a Peloponnesiis coniunctum est cum bello quopiam inter Argivos et Thebanos quod revera gestum esse non est cur dubitemus. Sic autem Diomedes Adrasti regis Argivorum gener factus est qui cum eo vel eo interfecto Thebas cepisset; post autem extiterunt poëtae qui cum hoc cognoscerent cognitum iam haberent carmen illud quo legatio cetera tribuerentur Tydeo; hi igitur censes pro Diomede Tydeum esse substituendum hunc Adrasti generum finxerunt et, quo ex Aetolia in Peloponnesum deveniret excogitaverunt fugam, denique sive ab eo qui primus Diomedem socium faceret belli *Troiani* sive ab alio post eum res ita composita est ut duo bella Thebana fingerentur, Diomedis autem et Tydei partes ita distribuerentur ut hic prioris ille alterius socius fieret, huic legationis quaeque cum ea cohaerent laus vindicaretur, ille quippe quem iam pervulgatum esset urbem cepisse Tydei filius diceretur eiusque comitis Stheneli pater Capaneus Tydei comes, patres autem perhiberentur priore bello interisse. Pater Tydeus coniunxit Diomedem cum Aetolorum heroibus; sic ea genealogia oriri poterat quam refert auctor loci E 114 sqq.; inde quod is neque fugae causam neque Tydei uxoris nomen edit, vides haec ad antiqua Aetolorum carmina non pertinere. Iamvero ad proelia inter Argivos et Thebanos cum praeter Diomedis et Tydei etiam plurium heroum iam ante celebratorum referrentur res gestae et casus, facile intelligitur duobis distinctis bellis prius horum magis idoneum visum

esse quocum haec coniungerentur, imprimis enim belli initia ansam dederunt inserendi heroës iam aliunde notos (cf. Δ 376), atque belli causae si quaerentur necesse erat has coniungere cum bello priore; in alterius igitur usum, cum eosdem non in utrumque bellum recipere liceret, confingebantur mera bellatorum nomina quibus nullae antiquae narrationes quasi adhaerent, tantum eo vinculo haec belli prioris principibus affigebantur ut horum progenies dicerentur, quemadmodum Diomedes et Sthenelus Tydei et Capanei. Itaque ne hoc quidem mirum, prius bellum semper novis imaginibus auctum et ornatum esse, alterum etiam postea a poëtis esse neglectum, Diomedis etiam fortia facta siqua ex antiquis fontibus praesto essent non ad hoc bellum esse relata sed ad bellum Troianum, quod multis poëtis curae esset.

Inter haec, e fontibus Peloponnesiis hausta, recensenda est Aeneae vulneratio quaeque cum ea cohaerent in libro E. Initio haec inter numina acta esse videntur. Diomedis naturam divinam produnt multa. Ex homine mortali deum immortalem a Minerva factum Pindarus retulit (Nem. 10. 7); in scholiis ad Pindarum (l.l.) legimus Arpis sive Argyrippae, Metaponti, Thuriis divino honore eum cultum; Porphyrius auctor est (de Abstin. 2. 54) Salamine in insula Cypro etiam recentiore tempore homines ei immolatos esse; Strabo tradit (V. p. 214 sqq.) prope flumen Timavum delubrum ei fuisse nobilissimum ibique a Venetis equos albos ei sacrificari solitos; inde autem quod equi ei sacri essent factum esse videtur ut narraretur, id quod in Iliade legimus, Aeneae ademisse equos divina stirpe (E 264 sqq., 319 sqq.), Rhese equos *λευκοτέρους χλονος, θέειν δ' ἀνέμοισιν ὁμοίους* (K 435 sqq. 476—502), utrumque vero èt hostias humanas èt equos deo Diomedi sacros prodit fabula de Diomede Bistonum rege ¹⁾, quem solitum naufragos equis suis devorandos proicere Hercules simili exitio ultus esse dicebatur. Apud Homerum autem Diomedis divinitas magis etiam quam tantum non omnium qui in Iliade laudantur heroum perlucet. Loricam ei confecit Vulcanus (Θ 195), deos *ἐναργέτα* dispicit (E 127 sqq.), dea utitur

1) Eur. Her. 380 sqq.; Alc. 499 Hellan. fr. h. g. I 58, 98; Apoll. II 96; Strab. VII fr. 22.

aurigae loco (E 837 sqq.), etiam opprimit deos — quod ceteroquin si Achillis cum Scamandro proelium omittis, apud Homerum inauditum est — Martem et Venerem vulnerans (E 330 sqq. 827 sqq.). Suspicionem haec movent nos hic vestigia habere pristinae *θεομαχίας* ¹⁾. Quamquam enim Veneris et Martis vulnerationes non ita cohaerent ut seiungi non possint, tamen quia in illa quoque Mars aliquas partes agit (E 355 sqq.), et ab Apolline qui idem Aeneam e periculo eripuit (E 344 sqq.) incitatur (E 454 sqq.) ut Diomedi obviam eat, par est cuncta eidem fonti adscribere simul cum Aeneae vulneratione (E 297 sqq.), e qua pendet Diomedis congressus cum Venere, et Pandari interfectione (E 290 sqq.) e qua illa pendet. Convenit quod Aeneae naturam divinam nostro loco prodit cura quam in delubro suo ei intendunt deae Latona et Diana (E 445 sqq.) quodque ipsa mater Venus eum tegit veste sua (E 311 sqq.), Pandarum autem initio deum Lucetium fuisse ostendunt pater Lycaon ²⁾ (Δ 89 E 101, 169) et patronus Apollo *Λυκηγένης* ³⁾ (Δ 101, 119) a

1) Legimus Z 12—19 Diomedem interficere Axylium quemdam insignem hospitalitate viae publicae accolam omnes viatores comiter recipientem, eiusque comitem Calesium, quae nomina luculenter demonstravit Usener (der St. d. Gr. E. p. 25 sqq.) initio fuisse inter *ἐπικλήσεις* Orci. Videntur haec quoque Diomedis divinam naturam prodere sed alia quaestio est sintne referenda ad *θεομαχίαν* nostram. Forsitan satius sit Usenero adstipulari sic iudicanti: „Die Göttersage war zum Märchen geworden, in dem sie aus dem Vorstellungskreis dem sie angehörte los gelöst war, die durchsichtigen Namen erinnerten den Dichter an nichts andres mehr, als unmittelbar in ihnen selbst ausgesagt wurde“. Eodemque modo res se habere videtur de Caletore Apharei patre ab Aenea occiso (N 51).

2) „Schon Lobeck“ (Path. Proleg. 280) „hat es ausgesprochen . . . der Homerische Pandaros, das alter ego des Lykischen Apollo“ (M. Mayer, Mythistorica, Hermes XXVI. 1892. p. 488). Gruppe (l.l. p. 919 sqq.) verba *Λυκάων, Λύκειος, Λύκαιος, Λυκηγένης* ad stirpem *λυκο* refert neque unquam aliam vim habuisse censet, nisi quae pertineret ad daemones qui luporum specie vagari crederentur (cf. etiam Ed. Meyer, Forschungen I p. 60 sqq.). Negari non licet extitisse apud Graecos ritus sacros et fabulas inde ortas, quibus appareret saepius numinibus luporum speciem esse tributam. Sed id ipsum debebatur confusione stirpium *λυκ* et *λυκο*. Nam ipsa fama quae ferebatur (Paus. VIII 38. 6) in *ἀβάρῳ* Iovis Lycaei nulla de re umbram cadere potuisse, documento est vocem *λύκαιος* initio ad stirpem *λυκ* relatum esse quam stirpem ostendunt verba *ἀμφιλύκη, λυκάβρα, λευκός, λεύσσειν* alia. Accedit quod vox *Λυκηγένης* nonnisi contorte explicari potest „lupo vel lupa natus“. An avert quisquam narratiunculam qualis extat in Schol. Δ 101 (A B D) Latonam a lupo ductam esse ad locum ubi geminos ederet?

3) Vide ann. super.

quo arcum accepisse ab Homero dicitur ¹⁾. Iam vero *θεομαχία* nostra non aliter atque Diomedis partes in bello Thebano haud dubie debetur fontibus Peloponnesiis. In Thessalia Aeneam inter heroës Achilli hostiles esse habitum supra vidimus ²⁾, cultumque eius in Thessaliae vicinia fortasse spectat quoque nomen gentis Aenianum, quod Duemmler v. d. ab ipsius nomine separari non posse censuit ³⁾. Urbes Aenus in ora Thraciae ⁴⁾, Aenea cum promontorio Aeneo in sinu Thermaïco ⁵⁾, utrum cum eius nomine cohaereant an propter nominum similitudinem cum eo coniunctae sint, non diiudico neque ad propositum nostrum attinet. Sed in Peloponneso quoque cultus est. Nam Arcadiae oppida Aphrodisiadem, Etidem, Caphyas sive Capyas condidisse ferebatur ⁶⁾, inque urbis Sicyonis nummis eius imago prodit. In eadem urbe nomen eius patris comparet nam apud Homerum de Anchise quodam Echepoli patre, Sicyonio, fit mentio (Ψ 299). Anchisae praeterea antiqua vestigia non reperiuntur nisi in Peloponneso mons Anchisa prope Orchomenum, Arcadiae urbem, ubi is diem supremum obisse ferebatur, ibidemque *Ἀγχίσου μνήμα* ⁷⁾. Accedit quod Anchisae pater Capys ⁸⁾ manifesto nomen suum debet oppido

1) Idem de Teucro refertur O 441, sed aliis verbis; de Pandaro dicitur *αὐτὸς ἔθηκε* (*Ἀπόλλων*), de Teucro *᾽πόρε* ubi arcum pro arte sagittandi stare puto. Ut Strophium Diana docuit *βάλλμεν ἄγρια πάντα* (E 51), Phereclum *δοῦ χέρσιν ἐπίστατο διὰ πλά πολλὰ* (E 60) eo ipso apparuit *insigniter amare* Minervam (E 61). De Teucro vide supra p. 26 sq. — Etiam Hectori galeam *᾽πόρε φοῖβος Ἀπόλλων* (Λ 353). Hectorem antiquam *ἐπὶ κλησιν* Apollinis censuit Gruppe, de qua re supra egimus (p. 32).

2) Mnem. 1912 296.

3) In excursu ad opus Studniczkae v. d. cui titulus *„Kyrene“* p. 195.

4) Steph. Byz. tres eodem nomine urbes appellat in Thracia Thessalia Locride sitas. Aenum a Thracibus habitatum legimus Δ 520.

5) Hell. fr. h. g. Car. M, III. 69. Liv. XI. 4. 9.

6) Paus. VIII. 12. 8 Strab. XIII. 1 p. 608.

7) Pausan. l. l.

8) T 239. — Gruppe l. l. p. 196 *„Wie in Zakynthos, Samothrake und Troas also an den verschiedensten Stellen des Boeotisch-Euboeischen Kultgebietes stehen auch in Troia Aineias und Anchises neben Dardanos“* et p. 229 *„der überall zu Dardanos gehörige Aeneias.“* Haec dicta vir doctissimus disputationis suae contextu significat ita accipienda esse, non a poetis epicis sed ante eorum aetatem cultu communi Dardanum et Aeneam coniunctos fuisse. Huius vero rei nullum documentum certum extare puto, verisimilius contra arbitror — id quod in superioribus indicavi — Aeneam propterea regem Dardanorum, ideoque regis Dardani prolem, factum esse quod eius hostis Achilles cum Dardanis bellasse crederetur. Pausanias (VIII. 24. 3) auctor est insulam

Caphyis vel Capyis quod supra memoravi. In Peloponneso igitur factum esse videtur ut Aeneae iam a deo in hominem converso adderetur pater atque avus, et carminibus Peloponnesiis in litore Asiae pervulgatis haec pars Aeneae stemmatis deberi videtur. Atque cum deum quoque Neptunum in nulla Graeciae regione ante quam in Arcadia cultum esse vv. dd. fere consentiant, in superioribus suspicati sumus ¹⁾ auxilium Aeneae ab eo latum in certamine adversus Achillem transsumtum esse e mytho aliquo

Zacynthum nomen accepisse a Zacyntho Dardani filio qui eo advenisset cum navibus, arcem autem Zacynthiam ab hoc Psophidem appellatam esse ab Arcadiae urbe Psophide unde profectus esset. Tum Dion. Hal. (I. 50, 126) Aeneam narrat cum profugis Troianis a Zacynthiis propter consanguinitatem benigne receptum, aedem dedicasse Veneri et stadium condidisse quod etiam apud posteros ipsius et matris nomen servasset eorumque signis esset ornatum. Heroem *ἐπώνυμον* quem in promptu erat arcis conditorem esse propterea pro filio Dardani habitum esse quod in eius patria Psophide coleretur heros Dardanus recte monuit Vuertheim v. d. (l. l. p. 19). Aeneas autem procul dubio propterea narrabatur in insulam delatus esse quod ibi aedes Veneris erat, et sic fiebat ut stadium quod ibi exstaret ab eius quoque nomine appellaretur; hic nihil est cur antiquum vinculum inter eum et Dardanum statuamus. In insula Samothrace mysteria agebantur quibus Dardanus eiusque frater Iasion inter Cabiros coleretur. In his mysteriis etiam Aeneae aliquas partes tributas esse ait Interpol. Serv. ad Vergilii Aen. III. 287 Sed hic nuntius et satis obscurus est et nullo modo constat rem ita se habuisse antequam poetae epici Aeneae originem duxissent a Dardano. Pheneum unde Dardanus Samothracen fugisset, Vergilius narrat (VIII. 160) Anchisen et Aeneam convenisse Euandri patrem Pallantem qui ibi imperaret. Sed ne hic quidem locus ullius momenti est ad Gruppii sententiam confirmandam; nam cum ex Aeneae stemmate Vergilius sciret Dardanum auctorem esse generis Anchisae et Aeneae, aliunde autem cognitum haberet Dardanum Phenei habitasse, nihil mirum erat eum sumere amicitiam et hospitium intercessisse Arcadibus cum Anchisa. Alia non affert Gruppe nisi ipsum Aeneae stemma sed manifesto hoc nihil ad rem. Heroem eponymum Dardanorum initio in numero deorum fuisse demonstraverunt Gruppe (l. l.) Vuertheim (l. l. p. 99) alii. Ed. Meyer (Gesch. des Alt. II p. 318) „Irrthümlich ist die Meinung welche in den Eponymen verblasste Göttergestalten sucht wie in den ächten Heroën“. De multis heroibus eponymis recte sic indicatur, non de omnibus. Usener (Götternamen p. 359) iure suo contendit complures gentes se appellesse a deorum suorum nominibus. „Hier liegt“ inquit „der Ursprung aller derjenigen Namen von Völkern und Volksstämmen, die von diesen selbst geschaffen und ihnen nicht von den Nachbarn beigelegt worden sind“, quod crebris exemplis demonstravit. (Iis Aeneani videntur annumerandi esse vide supra p. 39). Nihil igitur vetat credere hanc esse etiam Dardanorum causam sive deum Dardanum transsumserunt Dardani a Graecis quorum fines intrassent, sive hi ab iis. Tum cum a poetis Epicis Dardanorum populus celebrari coeptus est usu venit ut ad eorum *ἐπώνυμον* referrentur quaecunque narrarentur de deo Dardano in mortalem converso, quae ipsa coniunctio ansam dabat multa nova excogitandi.

1) Mnem. 1912 298.

Peloponnesio ¹⁾. Ab altera autem parte Diomedem Peloponnesiis notissimum fuisse vidimus, et quoniam nulla alia quantum sci-
mus fuit Graeciae regio nisi Peloponnesus in qua eadem is
simul et Aeneas coleretur, sponte adducimur ut sumamus etiam
certamen eorum et omnino *θεομαχίαν* quam cum eo coniunctam
invenimus, Peloponnesiis actam esse carminibus.

Postremo de Ulixē perpaucā his addere satis est. Nam inter
res gestas quae de eo in Iliade narrantur nihil inveniri quod
ullo iure perhibeatur pertractatum esse carminibus Peloponnesiis,
in sequentibus apparebit. Tamen Ulixis personam si minus ex
his solis, praecipue tamen ex his receptam esse in carmina in
Asiae litore condita pertinentia ad bellum Troianum vel quae
ipsa ad bellum Troianum non pertinerent sed quorum materie
Iliadis auctores abusi sint, non obscurum videtur. Et aliis locis,
ut in insula Creta, in Thesprotia, in Attica, ut has solas regiones
afferam, et in Peloponneso Ulixem inter numina cultum fuisse
complures viri docti censuerunt, nemo luculentius demonstravit
quam vLeeuwen ²⁾. Atqui eum in Iliade coniunctissimum videmus
et cum Atridis et cum Diomede quos e fontibus Peloponnesiis
arcessitos esse ostendimus, cur de ipso idem statuendum arbitramur.

Iones, qui abinde fluminis Hermi ostio usque ad sinum Ias-
sicum incolerent litus Asiae insulasque vicinas, eo profectos esse
partim ex aliis regionibus, imprimis ex Attica, pro parte tamen
minime exigua e Peloponneso èt antiqui significaverunt ³⁾, èt

1) Ter Aeneae contigit ut deorum aliquis eum e vitae periculo eriperet, Apollo
oppressum a Diomede (E 344 sqq.), matre frustra succurrente (E 312 sqq.), Iuppiter
(T 92) cum primum, Neptunus (T 290 sqq.) cum iterum Achilles ei immineret. For-
tasse ex eodem mytho haec derivata sunt.

2) Vide „de Boogschutter en de Weefster” p. 66 sqq.

3) Mimnermus Colophonium Strabo XIV. 1. 3. 4) cecinisse testatur „ἡμεῖς” (i. e.
poetae maiores) „δ' ἀπὸ Πύλων Νηλῆϊον ἄστν λιπόντες, ἡμερτὴν Ἀσίην νηυσὶν ἀφικό-
μεθα, ἐς δ' ἄρα τὴν Κολοφῶνα βίην ὑπέροπλον ἔχοντες ἐζόμεθα”; Pythagoram
Samium generis originem duxisse ex urbe Phliunte, Pausanias (II. 13. 2), Diog. Laest.
(VIII. 1) auctores sunt; praeterea Pausanias testatur (VII. 43) Samum a profugis
Epidauriis esse occupatam; idemque „τῶν Κλαζομενίων” inquit (VII. 3. 5) τὸ πολὺ
οὐκ Ἴωνες, Κλεωναῖοι δὲ ἦσαν καὶ ἐκ Φλιοῦντος, ὅσοι Δωριέων ἐς Πελοπόννησον
κατελόντων ἐξέλιπον τὰς πόλεις. (Quod Ionum nomen eis abnegat P. nihil ad nos,
nam quemadmodum Herodotus — cf. I. 147 — sic noster Iones genuinos nonnisi
eos habet, qui Athenis profecti sint.); Herodotus refert (I. 146) inter Iones Asiaticos
mixtos fuisse Arcades.

hoc ipsum comprobatur, quod regionem Peloponnesiam cui nomen Cynuriae, antiquissimo tempore Iones incoluisse Herodotus auctor est ¹⁾, tum quod Theseus, quem nemo negabit inter principes Ionum heroës esse, Sicyone ex urbe Peloponnesia oriundus esse ferebatur. Ab altera parte Aeoles Asiaticos non e Peloponneso oriundos fuisse sed e Thessalia et Boeotia, idque eorum docere sermonem, nemo nescit ²⁾. Ex his sequitur ut sicubi materiem carminum Peloponnesiorum, qualis est Helenae raptus et Diomedis ἀριστεία, receptam videmus in fabulam Troianam, quam in Asiae litore ortam et Achillis, aliorum heroum Thessalorum rebus gestis auctam in superioribus ostendimus ³⁾, statuendum sit in ea litoris Asiatici regione id factum esse, in qua habitarent Iones. Et consentaneum credo hoc erat, eam fabulam illo incremento novum decus consecutam, ita ut iam iure dici posset Αἰολεῦσι πᾶσι μέλousα, etiam Ionibus finitimis egregie placuisse, eorumque cantores incitasse ut ipsi pro parte virili operam darent ad suos quoque heroës in eam inducendos eiusque laudis partem

1) VIII. 73. Praeterea Herodotus (VII. 94) ante Achaeos Iones Peloponnesios inquit in eorum agro habitasse ab iis depulsos de qua re tamen iure dubitatur (cf. Ed. Meyer Gesch. des Alt. II p. 238 sqq. v. Wilamowitz-Moellendorf v. cl. „über die Ionische Wanderung“). Universe de Ionibus vide imprimis Kretschmer „Glotta“ I. 9 sqq.

2) Nam quod Penthilidae Lesbii, Cleuadae et Maloïdae Cymaei Mycenarum regem sibi generis auctorem sumserunt manifesto hoc post Homeri aetatem factum est (vide supra p. 27). Quod autem Drerup v. d. („Homeros“ p. 47) monet fieri posse ut Peloponnesiorum manus propter Dorum invasionem extorriam etiam Lesbium et Asiae litus adiacens petiverint, eiusque rei aliquam memoriam latere in iis, quae scriptores abinde Hellanico referant de expeditionibus illuc ductas ab Agamemnonis posteris (vide Mnem. 1912 p. 314) non refragor; sed neglegi posse censeo.

3) Fac iam profugos illos Peloponnesios de quibus egi in ann. super. initium fecisse adminiscendi carminum suorum materiem fabulae belli Troiani, id quod vult Ed. Meyer (l. l. p. 235), parum hoc nostra refert cum tamen dubitari nequeat quin in Ionio Asiae litore hoc longius prolatum sit. De una re verbum addendum. In superioribus vidimus (Mnem. 1912 p. 285) Telephum Teuthraniae regem ab Achille victum, idque haustum censuimus e carminibus quibus Thessalorum ab Achille ductae expeditiones celebrarentur, igiturque conditis a poetis quorum maiores e Thessalia oriundi essent. Iam vero Telephus antequam a poetis in litus Asiae est transportatus in Arcadia et Argolide colebatur, nam in monte Arcadio Parthenio eius τέμενος, in monte Artemisio prope Oenoë Argivorum urbem eius ἐστία ostendebatur (Paus. VIII. 54. 4 Apoll. I 8. 6). Res sic videtur explicanda. In Teuthraniae ore iam ante quam expeditio e Thessalia emissa eo advenisset, coloni Peloponnesii consederunt, qui Telephi sui cultum eo transtulerunt, inque certamine Achillis cum Telepho latet memoria hostilium inter priores et alteros colonos exercitorum.

iis conciliandam. Praecipue ab Ionibus Asiaticis et insulanis Diomedem et Ulixem celebratos esse inde apparet, quod in quas regiones hos omnium Graecorum primos navigasse constat, Thraciae oram volo marisque Ionii litora cum insulis adiacentibus, in iis maxime sita sunt loca quibus supra ¹⁾ monuimus Diomedem habitum esse honorem divinum ²⁾, praeterea in iisdem illis regionibus nonnullae res gestae casusque eius collocabantur: in insula Corcyra draconem occidisse ³⁾, Methonae aedem condidisse Minervae *Ἀνεμωτίδος* ⁴⁾, apud Daunios patria extorrem hospitio acceptum esse ⁵⁾, non longe inde in insulis Diomedei dictis prope montem Garganum eius comites in aves mutatos ⁶⁾; Ulixis autem errores et peregrinationes quas Odyssea refert, quatenus in iis enarrandis poetae cogitabant de certis locis in orbe terrarum sitis, ad easdem rursus illas regiones pertinent ⁷⁾, quin, utraque Ulixis patria quam Homerus appellat, Ithaca (Γ 201) et Cephallenia (Δ 329 sqq.) quas manifesto e diversis fontibus haustas Catalogi auctor coniunxit (B 631 sqq.) ⁸⁾, eodem spectat.

Iamvero inter Ionum cantores cum insignem locum obtineant Iliadis auctores, quos uno nomine „Homerum” vocare solemus ⁹⁾, sponte se nobis offert quaestio, utrum hi primi an iam antequam Ilias incohari coepta est, alii poetae Ionii in bellum Troianum induxerint heroës carminibus Peloponnesiis celebratos. Praeterea

1) Mnem. 1912 p. 11.

2) „die Träger dieses Cultus waren also die Ioniër und zwar bei ihren ältesten Unternehmungen im Westen” Usener der St. des Gr. E p. 8.

3) Paus. IV. 35. 8.

4) Heraclid. excc. 27 Timaeus Fr. 13 cf. Tzetzae Schol. in Lycophr. Al. 615.

5) Ov. Metaph. XIV 457 sqq. Lycophr. Al. 592 sqq. Schol. Pind. Nem. X. 12.

6) Vide ann. sup.

7) Cf. vWilam.-Moellend. Hom. Unters. p. 161 sqq.

8) Alia etiam loca addit partim inconcinna, quod ipsum diversitatem fontium prodit.

9) Qui aliter de ea re iudicant Fick, Robert, Bechtel, Cauer alii, censentes antiquissimas Iliadis partes a poetis Aeolibus conditas esse, mihi confundere videntur Iliadis fontes et Iliadem ipsam, fabulae Troianae *γένεσις*, et *γένεσις* Iliadis Iliadis auctores voco et Irae cantorem et ceteros poetas qui eius poema augere et dilatare studuerunt, fontium autem Iliadis auctores eos qui antequam Irae cantor suum poema exorsus esset carmina haec condiderunt, sive belli Troiani ratione habita, sive minus, quibus illi pro fontibus usi sunt.

hoc rogandum est liceatne in Iliade vestigia dispicere carminum quibus, quemadmodum vidimus Aeoles cantavisse etiam res gestas heroum suorum ad alios Asiae incolas nondum ad Troianos pertinentes, ita ab Ionibus heroës nobiles Peloponnesii novis quoque laudibus celebrati sint nulladum belli Troiani ratione habita.

Huius autem generis unum modo carmen ostendi posse videtur, cuius argumentum nobis servavit *Δολονεία*. Rheso qui apud Homerum rex Thraciae est et filius Eionei urbis Eionis ad Strymonem flumen sitae eponymi, divinus honor habebatur ab accolis montis Pangaei ¹⁾, ubi eius parentes ferebantur esse ipsum flumen et nymphea aliqua ²⁾, in monte Rhodope ³⁾, circa Byzantium ⁴⁾, circa Aenum quae urbs monti Ismaro adiacet ⁵⁾. In hominem conversum hunc interfici legimus ab Ulixē et Diomedē quos vidimus Iones Asiaticos et insulanos, inter numina habitos, in itineribus sibi praesentes credidisse. Itaque si eorum navigationes èt in alias regiones et in Thraciam ansam dederunt condendi carmina, quibus illi a deis homines facti, fingerentur ipsi expeditionum duces fuisse, ut revera dedisse èt ratio fert èt docet i. a. notum Odysseae *ἐπεισόδιον* (ι 39 sqq.) ubi Ulixēs narratur delevisse Ismarum Ciconum urbem in Thraciae litore sitam, in quam narrationem vix incidisset Odysseae auctor nisi eiusmodi carmine pro fonte usus esset, dubium esse non potest utrum propterea *Δολονείας* auctor Rhesium ab Ulixē et Diomedē oppressum sibi proposuerit quia illum socium Troianorum esse cognovisset, quem neque unde cognovisset intelligitur neque cur praecipue Diomedem et Ulixen eligeret qui eum interfecissent,

1) Eur. Rhes. 971. *Βάκχου προφήτης ὥστε Παγγαίου πέτρων ὥκησε σεμνὸς τοῖσιν εἰδόσι θεός.*

2) I. l. vs. 279, 350, 393 sqq. (mater ibi una ex Musis fuisse dicitur, id autem a Graecis non a Thracibus ipsis inventum esse patet). Polyæn. G. 53.

3) Philostr. heroic. 651.

4) Suidas s. v. Rhesus.

5) *Αἰνεῖων πάλμυν* Hipponax Rhesium vocat (fr. 42). — Etiam Cii in urbe Mysiae colebatur simul cum Argantheone ex ore adibus una (Steph. Byz. *Ἀργαντῶν*). Mysi cum sint gens Thracia ex Europa in Asiam traiecta non mirum est deum Rhesium apud eos recurrere — sic quoque Troadis flumen est quod Rhesi nomen referat cf. M 50 — sed *Δολονείας* auctor Mysos a Thracibus seiungit (K 430) cumque Rhesi milites Thraces vocet haud dubie de Thraciae incolis cogitat.

an ei praesto fuerit carmen aliquod quo ageretur clades nocturna cum regis principumque caede Thracibus in ipsorum patria illata ab ambobus heroibus, cuius carminis argumentum propterea retulerit ad bellum Troianum, quod illos inter huius belli principes cognitos haberet ¹⁾).

Non unum vero sed plura extitisse carmina quibus iam ante Homeri aetatem a poëtis Ioniis Helena, Agamemnon, alii heroës e carminibus Peloponnesiis in bellum Troianum arcessiti sint, nunc conabor demonstrare, eiusmodi enim carminum haec discerni posse argumenta: Helenae raptum, Menelai cum Ulixæ legationem frustra susceptam ad eam repescendam, Agamemnonis consilium aegre irritum factum redeundi in patriam, eiusdem ἀριστείαν, Ἀλεξάνδρου καὶ Μενελάου μονομαχίαν. Διομήδους ἀριστείαν antequam Iliadi insereretur ad bellum Troianum relatam esse nullam cur credamus causam video, modo excipias quaecunque pertinent ad Glaucum et Sarpedonem atque Lycios, quos ducunt. Quae ex alio fonte atque res Pandari haustas esse inde apparet quod huius patria quamvis haec quoque Lycia appelletur (E 173) tamen cum profectus esse dicatur ex urbe Zeleia ad Aesepum sita (B 804, Δ 103) prorsus ab illorum distinguenda est, quemadmodum etiam Catalogi auctor ab illis eum separat (cf. B 824 sqq. cum 876 sqq.), ipse de eius patria ne Lyciae quidem nomine usus. Supra suspicatus sumus Διομήδους ἀριστείαν maximam partem, admixtis nonnullis e carminibus de bellis Thebanis, haustam esse e carmine quo ageretur θεομαχία aliqua, quapropter urbem Zeleiam et patriam Lyciam Pandaro adscripsisse videtur is qui illam, reformatam, ad bellum Troianum retulerit. At cur potissimum urbem Zeleiam? Fortasse διὰ τὸ τὸν Ἀπόλλωνα ἐν αὐτῇ εὐσεβεῖσθαι (schol. Δ 103, AD, Etym. m. 408. 40), nam haud

1) vWilam-Moellend. (Hom. Unt. p. 413) existimans lectores sibi assensuros rogat: „oder hat ein dichter der den Thrakischen heros kannte, also durch die Jonische colonisation der Thrakischen Küste kennen gelernt, auch diesen barbaren in das Heer der Hellenenfeinde eingereicht, die die vereinten Hellenen in Troia bezwungen haben? Und hat dann ein anderer Dichter, der der Dolonie, die sage äusserlich, ohne dass ihm an der apotheose des Rhesos noch etwas lag, als eine episode lediglich um des poëtischen Motives willen verarbeitet?“ Cur prior ille poëta Rhesum inter Troianorum socios sibi proposuerit, non apparet; idque si tamen ita est cur duos poëtas distinguit vir clarissimus? cur ille non ipse est Δολονείας auctor?

dubie Pandarus, id quod supra monuimus ¹⁾ initio alio nomine Apollo ipse fuit. Sed quoquo modo hoc se habet, regionem in qua Zeleia iaceret aut ab incolis aut a finitimis Lyciam esse dictam, negandum videtur cum a nullo unquam scriptore tale quid traditum sit nisi qui a nostro pendeat ²⁾. Atque nonnisi cunctanter, ut ita dicam, hic agere videtur. Nusquam nominatim Pandari milites Lycios vocat, tantummodo per transennam significat id nomen eis convenire, dum (Δ 197) Agamemnonem inducit iubentem Machaonem appellare curandi causa Menelaum a Pandaro vulneratum *ὃν τις διστεύσας ἔβαλεν τόξων ἐν Φειδῶσ Τρώων ἢ Λυκίων* — quae verba a praecone Talthybio repetuntur vs. 206 sq. — quasi praemoniturus auditores Pandarum in Lycia habitare, id quod tamen non commemorat ubi primum eum in scenam inducit et Zeleae residere ait (Δ 103). Obiter tantum ubi Aeneam facit dicentem (E 105) in Lycia neminem arcus usu illum superare et rursus ubi ipsum Pandarum (E 173), Apollinem se e Lycia suscitasse, hanc patriam commemorat. Speciem movet sibi non persuasum esse recte sic dici. Cur igitur tamen? Propterea arbitror quod in fonte aut ipse Pandarus *Λυκηγένης* audiret, aut saltem, ut apud Homerum est, Apollo *Λυκηγένης* ei deus patrius esset, eam autem vocem „*λυκηγένης*” „e luce oriundus” ³⁾ ita intelligeret quasi esset „e Lycia oriundus”.

Nunc autem agam de Helenae raptu. Legimus Z 289 sqq. Paridem in eodem itinere in quo Helenam secum abduxisset, absportavisse mulieres Sidone ex urbe Phoenicum. In Cypriis autem invenimus tertio die Paridem vento secundo et mari tranquillo usum Lacedaemone pervenisse Troiam. Herodotus (II. 117) repugnare hoc dicit Homeri loco. Revera repugnat si sumis Paridem Troiam redeuntem tenuisse portum Sidonium, maiore enim circuitu patriam petivit quam ut tribus diebus iter confecisset; non repugnat si mavis eum antequam Spartam adveniret apud Phoenices fuisse. Sed hoc si de placato Paridis accessu cogitas minime probabile. Nam in reditu credibile erat

1) Mnem. 1912 p. 38.

2) Cf. Strab. XII c. 4 p. 568. XIII s. 1 p. 583, 590, 596.

3) Vide Mnem. 1912 p. 38.

eum tempestate ad Phoenices delatum ab iis pecunia sua ancillas emisse Helenae, sed Lacedaemonem petentem absurdum erat famulas mercari quas secum eo adduceret. Contra praedandi causa domo profectus potuit ad oram Phoeniciam appulsus inde et res et homines secum absportasse. Quod ubi sumitur etiam Laconiam hostiliter invasisse censendus est. Atqui quo tibi proponas rem ita se habuisse manifesto necesse est ut fingas Helenam vi raptam.

In *Ἀγαμέμνωνος διαπείρα* Nestor apud exercitum contionabundus vindicanda esse ait (B 356) *Ἑλένης ὀρμήματά τε στοναχὰς τε*. Haec verba contorte ab Aristarcho esse accepta de laboribus et lamentationibus quarum causa fuerit Helena, unice recte de ipsius accipi scilicet reluctantis cum abduceretur, vix opus est dicere. Itaque vi eam raptam censuit qui Nestorem sic loquentem induxit. Atque hanc famam viguisse priusquam de adulterio cogitaretur consentaneum est. Nam illam rei imaginem cur ex hac extiterit nulla causa dispicitur, hanc extitisse post illam intelligimus. Quo tempore mythus de Helena rapta institui coeptus est, vitam homines infestiores agebant, magis obnoxia hostibus erant omnia. Tunc non dubitabant, quin etiam dea a deis vi abripi potuisset, deinde vero cum civitates opulentiores extitissent, non hoc quidem mirum videbatur, potuisse praedones depopulari agros et inde pecora hominesque secum auferre, illud vix ac ne vix quidem credibile iam erat, reginam ipsam regiam habitantem domum arce et custodibus munitam, nolentem auctam esse, tunc hostilis incursio quae ante fuerat, facta est peregrinatio pacata, pro vi et armis substituebantur Veneris illecebrae. Odio adulterii Iovis filiae imputati poëtam vel poëtas qui Iliadem condiderint liberare, idque in interpolatorum genus conferre studuit vLeeuwen. Qui festive et eleganter de ea re disseruit¹⁾, sed vereor an non satis vere. Nam fac recte vidisse virum clarissimum omnes Homeri locos ubi Helena se ipsa perstringens culpam suam prodat, insitivos esse, alii tamen inmoti manent ubi a poëta significatur volens Paridem secuta esse. Ubi eam hortetur Hector ut virum ad pugnandum impellat (Z 363), isque ipse dicat (vs. 377) uxorem se

1) Mnemos. 1906 p. 211 sqq. 1910 p. 355 sqq.

blandis verbis ad arma vocasse, equis censet praedonem qui mulierem invitam retineat ab hac monitum esse ut propinquos et amicos qui ipsam liberaturi advenissent, arceret? Atque Διομήδους ἀριστείας auctor Helenam a Paride Veneris ope pellectam esse censuit, deae enim sic Diomedes increpat (E 530) οὐ Φάλισ ὅτι γυναῖκας ἀναλκίδας ἡπεροπέυεις; Quo tendit etiam Minervae iocus (E 422 sqq.) ἦ μάλα δὴ τινα Κυπρίσ' Ἀχαιιάδων ἀνιῖσα Τρωσὶν ἄμ' ἔπεσθαι τοὺς νῦν ἔκπαγλ' ἐφίλησε κ.τ.λ. Tum Priamus ubi in Τειχοσκοπίῃ nurum his verbis alloquitur (Γ 164) οὐ τί μοι αἰτίη ἐστὶ, θεοὶ νύ μοι αἴτιοί εἰσι, si Helena sine culpa fuisset ea verba omisisset, utpote supervacua, sed qui excusaturus est delicta sua vel aliena, in fatum aut in numen deorum ea confert, ut in Iovem Achilles (Τ 272) Agamemnonis superbiam, Glauci stultitiam poëta (Z 334) ¹⁾. Itaque socero respondens Helena (Γ 173) ὥς ὄφελεν θάνατός μοι ἄδειν κακὸς ὅποτε δαῦρο υἱεῖ σοι ἐπόμεν, θάλαμον γνωτούς τε λιπούσα, non est cur denegetur voluntatem relinquendi suos indicavisse. Porro in Ἀλεξάνδρου καὶ Μενελάου μονομαχίᾳ cum ei Iris (Γ 139 sqq.) suis verbis iniciat desiderium mariti prioris, apparet aliquamdiu Paridem ei suffecisse. Hector autem fratrem increpans γυναῖμανεσ, ἡπερόπευτα (Γ 39) conviciis utitur — ab eodem alio loco (N 769) repetitis — quae moechum non praedonem designent; neque aliter Diomedes (Λ 385) eum allocutus παρθενόπιπα; quo eodem tendit quod frater ei exprobrat (Γ 54) κίθαριν τὰ τε δῶρ' Ἀφροδίτης. Postremo cum Menelaus Iovem precatus (Γ 351) ut sibi liceat inimicum ulcisci ὄφρα τις ἐρρίγησι καὶ ὀψιγόνων ἀνθρώπων ξεινόδοκον κακὰ ῥέξει ὃ κεν Φιλότητα παράσχη apparet hospitio eum excepisse Paridem, quod repugnat hostili incursioni ²⁾. Nihil igitur omnino

1) Is qui (Γ 401 sqq.) feminam cum dea rixantem et ab hac conctam amatori morere gerere narravit, quid aliud significavit nisi hoc, mulierem, quamvis rei puderet, tamen victam lubricine precibus amatoriis concessisse? Nam quod ei minatur Venus se odium utrorumque Troianorum et Graecorum contra eam moturam (sic enim obscura verba, nisi vitium latet interpretanda censeo) poëta ut libidinis saevam dominationem designaret, Venerem, nisi sibi obaeditur, iratam proposuit, minus curans ea quae minaretur cum ipsius libidinis natura non cohaerere. — Quod Helena Paridi e certamine cum Menelao redeunti, se eius salutis poenitere dicit, non urgendum censeo. Sic Hector fratri mortem imprecatus (Z 281) mox placate cum eo colloquitur (Z 339 sqq.); homines enim Homeri verbis suis cum suscensent non temperant.

2) Placatam commorationem etiam spectare videtur vs. Γ 48 «μυχθεῖς ἀλλοδάποισι κ.τ.λ.». In Cypris legimus Menelao absente uxorem abductam esse. Poeta credo hoc

iuvamur, cum omnes versus ubi ipsa sibi conviciatur Helena pro emblematis habemus. Neve miremur quod in Odyssea adulteram marito redditam eius domi offendimus honoratam ab eoque dilectam ¹⁾. Nam e pristina fabulae ratione qua sine culpa Helena ei erepta ab eoque repetita esset hunc exitum constitisse par est, cui ne culpa repugnaret facile hanc poetae condonabant origini formaeque divinis. Nos miseri mortales plectimur quidquid peccamus, deis terrarum dominis nulli sunt sui vindices; fraudi, furto, periurio, adulterio, iracundiae iniquae indulgent, beati ob id ipsum praedicandi quod magnificentiae eorum nihil sic detrahitur. Ita iudicat non Plato sed Homerus. Helenae vero causam, quia quamvis deo nata et divina specie praedita tamen in hac terra homo inter homines degebat, ne invidiam haberet ita mitigabant ut culpa ipsam poenitere fingerent.

Revera nullus Iliadis locus est ubi Helenam vi oppressam inveniamus nisi quo Nestor tangit eius aerumnas. Contra multi, qui contrarium doceant quorum auctoritatem locus ille etiamsi quis repugnantiam animadvertat, nequeat evertere, itaque cum ex Homero apparere videretur Paridem redeuntem Lacedaemone Phoeniciam attigisse summo iure contendit Herodotus Cypriorum auctorem Homero obloqui. At manifesto hic non temere oblocutus est, prohibebatur enim magno Homeri nomine; neque per imprudentiam, nam cum *ἐμψυχοῖ* quadam vento secundo, marique tranquillo tribus diebus iter confectum esse ait. In fontibus suis igitur hoc invenit. Extitit igitur ante Homeri aetatem carmen vel carmina quibus Paridis narraretur navigatio. Quod idem

excogitavit ut feminae culpam levaret cum sola blanditiis corruptoris magis obnoxia esset. Et potuit sane rex hospite etiamnunc eius domi commorante iter suscepisse. Sed ex Iliade tale quid non apparet.

1) De ea re Ilias, ut par est, silet. Tamen auctor *Ἀλεξάνδρου καὶ Μενελάου μονομαχίας* — id quod recte animadvertit Muelder (l. l. p. 29) — apud animum sibi proposuit si Helena reduceretur rem non aliter se habituram. Nam Iridem fingit ita illam alloquentem (vs. 138) *τῷ δὲ κε νικήσαντι φίλη κεκλήσε' ἄκοιτις*, Helenamque ipsam nihil aliud expectantem quippe cui (vs. 139 sqq.) *ὥς φειπούσα θεῶν γλυκὺν ἥμερον ἔμβαλε θυμῷ ἄνδρός τε προτέρου καὶ ἄττεος ἥδὲ τοκῆων*. Praeterea vix et Paris et ceteri Troiani leges certaminis acceperant, quibus mulier victori traderetur si metus extaret ne a coniuge irato necaretur vel puniretur servitio.

2) Ex Helenae temporum aequalibus praeter Menelaum idem sensisse fingebant Priamum (Γ 162 sqq.) et Hectorem (Ζ 360 sqq. Ω 765 sqq.), aliter ceteros affines (Ω 768 sqq.) reliquosque vulgo homines (Γ 241, Ζ 351).

confirmatur verbis Nestoris supra pertractatis. Manifesto enim *Διαπείρασ* auctor haec aut excogitavit aut derivavit e fonte qui Homeri aetatem superaret. Illud negandum; nam supra vidimus rationem ferre ut antiquissima fabulae imago ea fuerit quam Nestoris verba arguant, atqui mox demonstrabimus *Διαπείραν* esse inter recentissima Iliadis *ἐπεισόδια*. Utrum eidem carmini an diversis debeantur *Διαπείρασ* locus et locus e Cypriis sciri nequit; sed cum in huius fonte Paris traditus fuerit navigasse Troiam, constat nos hic habere carmen in litore Asiae non in Peloponneso conditum, carmina enim Peloponnesia nullam rationem habuisse Troiae. Ut in *Διαπείρασ* sic in Cypriorum loci fonte Helenam vi raptam esse traditam veri simile est. Paridis commorationem in Phoenicia excogitatam esse ab eo poëta, qui eam Iliadi inseruit parum credibile puto. Hunc eundem esse cui debemus Hectoris colloquium cum Helena atque Paride (Z 132 sqq.) posthac demonstrabo, id autem si ita est illam voluit pertinere ad Paridis reditum Troiam, Helenam enim volentem cum eo abisse; nam in eo colloquio hanc incitasse amatorem ad revertendum in aciem contra Graecos vidimus. Iamvero ipse si excogitasset Paridis adventum apud Phoenices, explicasset qui factum esset ut eo deferretur, puta tempestate actus; at rem tetigit quasi simplicissima esset; videtur ergo e fonte aliquo eam transsumsisse. Neque quidquam prohibet credere hunc fontem eundem esse ac Cypriorum loci de Paridis reditu; id autem si ita est, sequitur ut in eo fonte Paris antequam Lacedaemonem veniret apud Phoenices fuerit, atque praedandi causa domo sit profectus. Potuit igitur hic fons idem esse quem is cognitum habuit, qui Nestorem memorantem finxit 'Ελένης δρμήματά τε στοναχάς τε. Ad eundem fontem refero locum E 59 ubi Meriones interficere traditur Phereclum Tectonis filium ὃς καὶ Ἀλεξάνδρῳ τεκτῆνυτο νῆας εἰσας ἀρχεκάκουσ αἱ πᾶσι κκῶν Τρώεσσ' ἐγένοντο. Nam *naves* aedificasse Phereclum magis convenit ad expeditionem quam ad iter placatum cui una navis sufficeret. Obque eandem causam huc pertinere videtur locus Γ 442 sqq. ubi Paris amore incensus Helenam alloquitur: οὐ γὰρ πώποτε μ' ὧδε ἔρωσ Φρένας ἀμφεκάλυψε οὐδ' ὅτε σε πρῶτον Λακεδαιμόνιος ἐξ ἐρχτείνης ἐπλέον ἀρπάξας ἐν ποντοπόροις νεέσσι, νήσῳ δ' ἐν Κρανῇ ἐμίγην Φιλότητι καὶ εὐνῇ.

Nunc agam de Menelaei et Ulixis legatione frustra suscepta ad Helenam reposcendam. Troianorum contionem quae describitur H 345—419 non hoc consilio fictam esse ab eo qui primus eam excogitaverit ut eum locum obtineret quo nunc in Iliade invenitur oculos ferit, sicubi rogas quid fuerit quod Troianos si tamen Helenam reddere nollent adducere potuerit ut de ea re ultro nuntium mitterent (H 372 sqq.). Manifesto hoc ineptum, eaque res eodem loco manet sive sumis Ἀλεξάνδρου καὶ Μενελάου μὲνυμαχίαν poëtae nostro cognitam fuisse sive minus. Utique satis erat Troianis expectare dum posceretur femina. Atqui Γ 205 sqq. Antenor commemorat Menelai et Ulixis legationem Heleni causa susceptam quae Α 140 quoque tangitur, eaque legatione, id quod per se liquet, nihil aliud spectatum esse nisi ut Helena reposceretur apparet Α 124 ubi dicitur Antimachus suasisse ne redderetur, idque ipsum quod minus concinne poëta aliud ipse Antimacho obicit, vs. 124, aliud vs. 139 Agamemnonem eius filiis obicientem facit, quod nempe pater in contione suasisset Menelaum iugulare, facillime sic expedit, utrumque ex eodem carmine quo utrumque traderetur depromptum esse, id quod eo confirmatur quod verbis „in contione” remitteris ad contionem libro H minus apte insertam, ubi de Helena reddenda deliberatur. Haec igitur eodem carmine agebatur atque legatio. Cuius carminis argumentum e loco H 345—419 adhibitis vss. Α 123 sqq., 139 sqq. sic fere reficere licet. Antequam armis decernitur Menelaus cum Ulixē mittitur Helenam repetitum. Contio advocatur. Antimachus adductus largitione Paridis, civibus suis suadet ne Helenam reddant, ut vero Menelaum obtruncet; legati praesentientes malum imminens vel ab Antenore aliove Troianorum principe moniti ad suos redeunt; Troiani soli deliberare pergunt, agitur ἀγορὴ δεινὴ τετρηχυῖα (H 346); Paris opes quas una cum muliere absporrasset redditurum se pollicetur et alia de suis additurum; quominus ipsa cedat praeefracte recusat, cumque ei morem gerat pater praeco Idaeus mittitur qui Graecis id renuntiet. Carminis huius auctor non sibi proposuisse videtur Hectorem fratri iratum, nam si Paridis rationi eum obstitisse narrasset, huius rei vestigia vix in Iliade prorsus oblitterata essent. Postremo hoc notandum. Fac in eo carmine quod modo pertractavimus, quo

raptus ageretur, raptorem quemadmodum in carminibus Peloponnesiis Paridem audisse, in nostro vero carmine pro Paride substitutum esse Alexandrum quem iam e carminibus antiquioribus notum esset Hectoris fratrem esse: sic facile intelligitur, quamquam nihil confirmare licet, quomodo factum sit ut in Iliade nomina alterna usurpentur.

Iam videamus de Agamemnonis consilio domum redeundi aegre repulso. Quo Iliadis loco rex primum suos ad reditum hortatur (B 109 sqq.) simulate loquitur, militum animos tentaturus est. Nolim equidem contendere hanc rationem prorsus repugnare iis quae praecedant. Somnio Iovem significantem Troiam capi iam posse, nihil aliud declarasse ex ipsius verbis apparet nisi hoc, neminem ex deis huic incepto restitutum (B 30 sqq.); regi ad arma vocanti militum obsequium non praestiterat, credibile videri poterat eos ad pugnam minime animosos fore, idque sive eius causam habes moram annorum decem quam memorat Agamemnon (B 134,) sive cum Leeuwenio hunc versum eicis ¹⁾; nam èt pestis eos afflixerat èt ex A 490 ²⁾ sequi videtur ut tempus inter regum rixam et somnium a Iove missum non sine proeliis praeterisset; e verbis quoque in somno auditis (B 29) *νῦν γὰρ κεν ἔλοιτ' πόλιν εὐρυάγυιν Τρώων* non absurde efficias per eos dies irritos impetus in moenia factos esse. Itaque dandum est, id quod Muelder acute animadvertit ³⁾ Agamemnonem militum voluntati diffidentem, apte potestatem iis facere ostendendi quid sentirent, quo sibi copia daretur deinde per amicos ad meliorem mentem eos revocandi. Nihilominus tenendum est haec, quamvis e narrationis nexu accurate considerato elici possint, néque a poëta ipso ullo verbo tangi néque eiusmodi esse ut sponte auditorum animis occurrant; sufficere videntur ut neges consilium temptandi absonum esse, non sufficere ut intelligas poëtam èt nulla alia re nisi his inductum excogitasse consilium èt nihil ex his commemorasse. Atque eadem est causa eorum quae Agamemnonis orationem fictam sequuntur. Nam sicubi narravit poëta milites regis verbis deceptas ad naves

1) Mnem. 1906 p. 204, 1910 p. 372.

2) *οὔτε ποτ' εἰς ἀγορὴν πωλέσκειτο κυδιάνειραν* ('Αχιλλεύς) *οὔτε ποτ' εἰς πόλεμον.*

3) l.l. p. 107 sqq.

contendere, exclamat (157 sqq.): „ibi Argivis reditus contra fatum paratus erat, nisi Minervam allocuta esset Iuno sqq.”. Haec non offenderent si dearum intercessioni praemisisset noster irritum sive Ulixis sive alius alicuius ex Atridae sodalibus conatum retinendi milites; sed nonnisi a Minerva incitatus quae eum Iunonis verbis adhortatur, Ulixes obviam it militibus ad naves contendentibus. Unde ille torpor Ulixis ceterorumque principum? An hoc voluit poëta, multitudinis festinatione et tumultu obstupefactos nequisse se colligere antequam Minerva eos huius rei causa perstringeret? ¹⁾ Sed èt rursus mirum videtur nullo modo eam rem significari èt ex ipsius poëtae verbis potius contrarium efficitur. Nam non sic fecit Agamemnonem perorantem (B 72 sqq.): „fugere eos iubebo, vos autem si meis verbis plaudent, castigate eos et refellite” verum sic: „fugere eos iubebo vos autem eos retinete”. Qua in re? In fuga opinor. Non imparati ergo erant, praemonuerat eos rex de eventu quem ipse metuebat ne sua verba haberent. Discrepantiam credo evitasset noster si ipse excogitasset principum inertiam et Iunonis Minervaeque interventum. Cuncta si consideras minus credibile videtur *Διαπειρώ* auctorem prorsus suum fuisse quam aliena in suum usum convertisse. Quo etiam hoc tendit. Duo Iliadis loci sunt ubi non fide sed vere Agamemnon meditatur reditum, alter I 17—28 ubi post cladem libro Θ narratam isdem verbis atque in *Διαπειρώ* (B 110—118, 139—141), alter Ξ 714 sqq. ubi in medio proelio adverso apud naves aliis verbis idem significat. Horum locorum auctores igitur Atridae mentem tribuerunt parum constantem, veri similis autem puto èt horum locorum et *Διαπειρώ* auctores e fonte hausisse in quo eandem regis indolem reperissent, quam casu accidissee ut sive a diversis poëtis sive ab eodem Agamemnon èt mobili *esse* ingenio et *simulari* se esse fingeretur. Accedit quod locus B 278—385 ubi Ulixes

1) Hoc cum velle, censuisse videtur C. Rothe v. cl. cum obiter animadvertat (die Ilias als Dichtung p. 176) „Offenbar sind auch die Fürsten von der elementären Gewalt des Volkes mit fortgerissen; keiner tritt der Bewegung entgegen”. Muelder (l.l. p. 119) quemadmodum nos *ἐπεισοδίου* nostro antiquum fontem pro fundamento fuisse ratus, in eo regem non fugam suasisse censet, sed protectionem e patria, putat enim unice sic explicari posse quod vulgus festinanter naves adeat easque solvere pergat. Non satis causae video cur talia moliamur.

proponitur contionans minus apte convenit iis quae sequuntur. Nam neque Nestor, neque Agamemnon post Ithacensem verba facientes ulla ex parte rationem habent eius verborum; orditur enim Nestor (vs. 337): ὦ πέποι ἦ δὴ παισὶ φοβικότες ἀγορεύσθε νηπιίχοιτ κ.τ.λ. quasi Ulixes quoque puerilia egisset; et Agamemnon (vs. 370 sqq.) Nestorem laudat propter ea quae monuerat, Ulixem tacet. Hoc inde factum reor quod locus quem dico ipsius Διαπείρασ auctoris debeatur ingenio, inque eius fonte Ulixes omnino non contionatus sit¹⁾. Ab altera parte senex cum negari non possit, cum dicat παισὶ φοβικότες ἀγορεύσθε, non magis milites naves petentes quam Agamemnonem ipsum castigare, et pergens (vs. 344) Ἀτρεΐδῃ σὺ δ' ἔθ' ὥτ' πρὶν ἔχων ἀστεμφέα βούλῃν regem ad meliorem revocare mentem, confirmatur suspicio eius verba esse hausta e fonte qui hunc non fecte sed vere loquentem haberet. Διαπείρασ origo videtur esse recentissima. Nam Agamemnon ut ostendat cur domum redire placeat, affert taedium belli decennalis (B 119—139); atque in Ulixis oratione idem belli spatium tangitur (B 295 sqq.); luculentissime autem vLeeuwen ostendit²⁾ ceteroquin ubicunque Iliadem evolvas, exceptis modo locis illis et praeterea M 15 Ω 765 sqq., qui loci item decimum anni bellum referant, oculos ferire testimonia quibus probetur non decimo verum primo belli anno acta voluisse poëmatis auctorem sive auctores, ea quae narrarent. Sed cum vir clarissimus cunctos versus quibus re-

1) Similiter iudicandum videtur de eis quae nostro loco praecedunt abinde vs. 211 ubi Thersitae contumacia agitur. Nam hic Agamemnoni ea exprobat (vs. 239 sqq.) quibus appareat poëtam regum rixam cognitam habere quod fonte alienum est. Nam ipse Irae cantor ex eo hausit siquidem recte locum I 17--28 eius poëmati adscribimus id quod posthac demonstrare conabimur. Praeterea recentem originem arguit quod Ulixes (vs. 260) se ipsum „Telemachi patrem” appellat, de qua re conferas vLeeuwen in Mnem. 1906 p. 205 in ann. 1). — Usener (der Stoff des Gr. Ep. p. 42 in ann. 2) iure monet Thersitem sine causa Agamemnonem increpare, potius laudare debuisse quippe qui reditum suasisset. Hanc autem molestiam ita expediri posse puto, si sumimus poëtam cum auditoribus significasset regem fecte loqui, non satis attendisse ita rem a se tractatam esse ut vix Thersites censori posset hoc cognovisse, recte enim huius verba se habuissent si Agamemnonis mentem perspexisset. — Ceterum Thersitem olim alio nomine fuisse Euryalium, et inimicitias inter illum et Achillem exercitis initio effictum esse bellum inter hiemem et aestatem; viri foedam speciem derivatam esse e Thargaliorum solemnibus, acute et diserte demonstravit Usener l.l.

2) Mnem. 1906 p. 193 sqq. 1910 p. 372.

pugnantia continetur interpolatori tribuendos censet ¹⁾ nonnihil occurrit quod eius rationi obstet. Mitto vss. M 15 Ω 765 sqq. Sed Ulixes in contione verbo faciens ἡμιν inquit (B 295) εἵνατός ἐστι περιτρύπων ἐνιαυτός, deinde ostentum referens a Iove missum, passeris pullos cum matre ab angue interfectos, numerat (B 312 = 327) οὐκὼ ἀτὰρ μήτηρ ἐνάτη ἔεν ἥ 'τέκε τέκνα, denique Calchantis verbis perorat ὥς ἡμεῖς τοσαῦτ' ἔτεα πτολεμίζομεν αὖθι, τῷ δεκάτῳ δὲ πόλιν αἰρήσομεν εὐρυάγυιαν. His versibus igitur tempus significatur haurire annos, resectis ²⁾ non potes quin pullos cum matre quaesitius referas ad urbem cum civibus ab hostibus deletam. Contra, quis nescit tempus „omnium rerum edax” a poëtis vocari. Praeterea quod anguis a Iove deinde in saxum conversus esse dicitur, illo modo nihil habet quo se referat, cogeris igitur rursus eicere quamquam nemo intellegit qua re adductus interpolator id inseruerit. Tempus vero cum praeterita defixa maneant hominum memoria, pulcherrime dicitur lapidescere. Porro Agamemnonis contionantis verba (B 194 sq.): ἐνέα δὲ βεβᾶσι Διὸς μεγάλοι' ἐνιαυτοί, καὶ δὴ δοῦρα σέσηπε νεῶν καὶ σπάρτα λέλυνται, èt si per se spectas apte dicta sunt èt si retinentur multo quam si eiciuntur, rectius se habent sequentia „αἱ δὲ ποθ' ἡμέτερι ἄλοχοι καὶ νήπια τέκνα ἤχτ' ἐνὶ μεγάρῳ ποτιδεγμένοι; omnino eiectis illis regis orationi magna vis et quasi πειθανάγκη detrahitur. Nihil igitur sollicitandum videtur ³⁾ sed concedendum poëtam nostrum, poëtam inquam minime malum, inter recentissimos fuisse Iliadis auctores. Iamvero ea de decennali spatio cum ratio ferat ad eius fontem nihil pertinere, idem eo apparet quod Ulixis orationem ob aliam

1) Mnem. 1906 p. 203 sqq.

2) Damnat vLeeuwen B 294b (abinde ὀρινομένη) 295b (verba ἐνθαδε μιμνόντεσσι), 813, 819, 825, 327, 328b (abinde τοσαῦτα) et substituit (vs. 329a) pro τῷ δεκάτῳ δὲ πόλιν vocem Τροίην.

3) Nam quod attulit vLeeuwen (Mnem. 1910 p. 372) verba ἐνθαδ' ἔτι στείνοντες (B 287) mire dicta esse si ἔτι valeat „decimo anno abhinc” non opus videtur id ita accipere. Nonne recte ea verba sic vertuntur: „cum etiam in itinere essent” „(toen zij nog op weg waren”)”? Tum verba χθιζά τε καὶ πρωιζά ita interpretatur v. cl. „his ipsis diebus”. At etiam licebit sic: tempore praeterito. Postremo iure monet vL. vaticinium Calchantis quo expugnatio Troiae promitteretur decimo anno minime idoneum fuisse quo militibus animus accederet. Sed non grave puto poëtam id fugisse qui Ulixem decimo belli anno id memorantem fingeret.

causam iam illi denegandam esse ostendimus, Agamemnonis autem verba huc spectantia (B 134, 135), cum intercedant inter ea quae recurrunt I 17—28 ubi serio loquitur rex reditum suadens, quoniam ibi desunt, in communi fonte defuisse facile credis. Nestor in oratione sua tangit Ἑλένησ δρμήματά τε στυγὰς τε, quae verba arguere supra ostendimus raptus imaginem qua vi avecta Helena fingeretur, antiquo fonte debitam. Sed in Διαπείρασ fonte vix credibile est Helenae raptum esse narratum. Nam ex omnibus quae de eo disseruimus apparet fuisse carmen cuius argumentum ita fere adumbrare liceat: Agamemnon de felici eventu belli desperans contione advocata suos hortatur ut domum redeant. Turpe regis consilium aegre prohibet Iunonis et Minervae interventus. Ulixes dearum monitu milites retinet. Nestor regis animum confirmat, qui deinde mente mutata suos iubet arma parare ut denuo contra hostes contendant. Huius igitur carminis auctor cognitum habuit carmen quo ageretur raptus ita ut Helena invita abducta esse fingeretur et propterea Nestorem sic loquentem fecit atque legimus B 356. Hoc autem carmen ostendimus fieri posse ut idem fuerit quod Cypriorum loco quem Herodotus affert pro fonte fuerit, tum in eodem tradi potuisse Paridis adventum apud Phoenices, moram in insula Cranae, Phereclum navium fabricatorem.

Carmen, quod Διαπείρα pro fonte fuerit, ante Homeri aetatem esse conditum inde apparet quod ipse Irae Cantor inde aliqua deprompserit. Huic enim locum I 17—28 attribuendum esse posthac ostendemus. Si vero rogas quid quisquam inducere potuerit ut conderet carmen quo Agamemnon animum despondentem proponeret, hoc respondendum videtur: in Διαπείρα simulat rex taedium longae belli morae. Sed vidimus fonte hanc causam alienam esse. Verum nihil magis in promptu est quam ut cognita fuerit poëtae et auditoribus clades Graecorum aliqua quemadmodum in Iliade quoque desperatio Agamemnonis quae in libro I narratur, sequitur Κόλον μάχην, quae in libro O, castrorum expugnationem. Harum cladum neutra nostro carmini subfuisse potest quippe quarum utraque ab iis inventa sit poëtis qui eas Iliadi inseruerunt, id quod posthac demonstrabimus. Sed sponte hic se offert vulneratio Agamemnonis et Graecorum clades cum hae coniuncta, quam legimus in libro A. Hanc

proprio carmine iam ante Homeri aetatem celebratam esse nihil vetat credere, adeoque veri simillimum est, de qua re mox agemus accuratius. Nunc etiam hoc animadversum velim. Ulixes B 192 quemcunque principum offendit retenturus, his utitur verbis οὐ γάρ πω σάφα τοῖσθ' εἶσιν νόσος Ἀτρεΐωνος, νῦν μὲν πειράεται, τάχα δ' ἴψεται νῆας Ἀχαιῶν. Haec verba vel alia aliqua quae eodem tendant si forte in Διαπείρασ fonte lecta fuerint, quod veri simile est cum Ulixē milites retinente in eo videatur careri non posse, in eo carmine simulate Ithacensis egit eo consilio ut stolidis Agamemnonis dictis fidem apud milites detraheret ¹⁾. Fieri igitur potest ut Διαπείρασ auctor, cum antiqui carminis argumentum ei placuisset Iliadi inserere, ansam quaerens id impetrandi, propter ipsa illa verba in cogitationem incidit rem ita convertendi ut fingeret Ulixem vere locutum esse, Agamemnonem simulate, milites animos temptaturum.

Nunc videamus de Ἀγαμέμνωνος ἀριστεία. Iam antequam cantaretur regum rixa quae poëmati illi quo Achillis Ira agitur quasi pro introitu est, Agamemnonem a poëtis in bellum Troianum inductum esse, si de Διαπείρασ fontibus recte iudicavimus perspicuum est. Praeterea in carmine quod nobis eruisse videmur de Menelai atque Ulixis legatione, consentaneum erat etiam Agamemnonis mentionem esse factam quippe cum pateat ambos fratres una in bellum Troianum receptos esse. Sed postquam Ionum cantores sibi persuaserunt Graecorum exercitui contra Troianos profecto praefuisse Agamemnonem, in promptu erat eis succurrere explicandum esse cur rex non interfuisset proelio quod ex antiquis carminibus cognovissent duce Aiace apud naves suas Graecos cum hostibus suis commisisse, ceterisque pugnis eodem carminum κύκλω cantatis. Ad id expediendum nihil magis in promptu erat quam proponere regem vulneratum in priore aliquo proelio. Neque enim potuit ullius momenti esse discrepantia sic orta, quod cum inter illas pugnas ea quoque fuisset quae, Protesilai morte insignis, primo Graecorum adventu commissa esset ²⁾, priori pugnae locus non daretur. Quid enim? Vulgatissimum est, ubi fabula aliqua antiqua deinceps a multis

1) Si hoc recte animadverti, vs. 194 fonti abiudicandus est.

2) Vide Mnem. 1912 p. 6.

poëtis tractetur, discrepantias non curari. Atque ab altera parte, revera esse conditum ante Homeri aetatem carmen quo traderetur clades aliqua qualis esset regis vulneratio, pro documento est hoc, quod ceteroquin non satis intelligitur, id quod in superioribus monuimus, quae data sit ansa condendi carmen illud quo ageretur regis desperatio, quod *Διαπειρά* pro fonte fuisse ostendimus. At ipsi vulnerationi, ne minueretur ea regis existimatio, par erat praemittere fortia facta ab eo exhibita; sic eius *ἀριστεία* est inventa, quam novimus ex Iliadis libro Α 1). Huic vero addebantur Ulixes et Diomedes, quorum hic, si recte censuimus 2) neque eius *ἀριστείαν* e libro Iliadis Ε cognitam, neque cladem ab eo Rhese Thracum regi illatam, quam nobis servavit *Δολονείας* auctor, ante Homeri aetatem ad bellum Troianum relatum esse, a nostro poëta primo, quantum dispicere licet, eo arcessitus est, quodammodo informatus ad imaginem Aiakis Telamonii 3); Ulixes autem iam antequam in carmine nostro, in eo carmine cui pro argumento esset legatio missa Helenae reposcendae causa, suas partes egerat, si recte sumitur, id quod nihil prohibet, mentio Antimachi (Α 158 sqq.), qui largitione Paridis corruptus vetuisset Helenam reddere, iam in nostro carmine facta. Iam vero cum, quo iure quaerebatur Agamemnon cur e pugna apud naves abfuisset, eodem quaeretur cur Ulixes et Diomedes, his quoque vulnus indictum fingebatur, post res strenue gestas ita tamen ut Atridae primae partes manerent. Etiam Menelaus paulisper in scena ostenditur (Α 463 sqq.), quem e proelio removendum non curavit noster 4) — sive ratus rem negligi posse sive de ea non cogitans — poëta recentior pugnae apud naves inseruit (N 581 sqq., O 540 sqq.) 5).

1) Spectari pugnam apud naves Α 275, 309, 517 supra ostendimus Mnem. 1912 p. 16 ibique in ann. 3.

2) Supra p. 45.

3) Ajax Hectorem evertit scuto lapide percusso (H 268 sqq.), Diomedes galea telo percussa (Α 349), uterque ei minatur (H 362 sqq., N 810 sqq.), cf. Mnem. 1912 p. 16.

4) Narrat quidem Menelaum duxisse Ulixem e turba dum auriga equos adveheret, non narrat illum ipsum reliquisse aciem.

5) Menelaum in antiquissimis de bello Troiano carminibus ei proelio non interfuisse — quod aliter ne potuit quidem, cum haec carmina ad eum nihil pertinerent — ostendimus Mnem. 1912 p. 6. Achilles cur abfuisset potuerant iam ei poëtae explicandum censuisse qui primi in bellum Troianum eum induxerunt. Sed illi suum carminum

In carminis exitu videtur fuisse fuga Aiakis Telamonii (Λ 544 sqq.). Confirmant autem quodammodo sententiam nostram libro Iliadis Λ antiquum carmen pro fonte fuisse, et vulnerationis exordium amplum et grave (vs. 218) ἔσπετε νῦν μοι μῦσαι Ὀλύμπια δώματ' ἔχουσιν κτ.λ. et casus Antenoris filiorum Agamemnonem petentium, quorum alter eum vulnerat, copiose descriptus ¹⁾; praeterea hoc quod duo sunt libri Λ loci qui duplicem manum prodere videantur, nam Iphidamas Agamemnonem petens (vs. 234 sqq.) κατὰ ζώνην θώρηκος ἔνερθεν ἑνὶ ἐπὶ δ' αὐτὸς ἔρεισε βαρεῖν χειρὶ πηθήσας οὐδ' ἔτορε ζωστήρα παναίολον, ἀλλὰ πολὺ πρὶν ἀργύρῳ ἀντομένη, μόλιβος ὥς ἐτράπετ' αἰχμῇ, qua in re utrumque molestum, tum quod lorica percussa non hac sed balteo hastae acumen averti dicitur, cum tamen si lorica balteo subesset, nemo scire posset an illi id deberetur quod huic tribuitur, et illi id deberi multo veri similis esset; tum quod omnino balteus commemoratur, loricato alienus, ad tunicatum pertinens. Quae discrepantia inde orta videtur quod in fonte Agamemnon non loricatus esset, loci autem nostri auctor loricatum fingens tamen retineret rei imaginem quam in fonte invenisset ²⁾. Similemque discrepantiam offendimus Λ 434 sqq. Ulixes ibi vulneratur a Soco ita ut perfossis scuto et lorica (vs. 436), cutis a costis hasta avellatur. Sed vs. 457 Ulixes

κύκλον nullo artiore vinculo cum antiquioribus de bello Troiano carminibus colligasse videntur. Accedit quod Achillis mortem tractaverunt (vide supra Mnem. 1912 p. 322 sq.), quae pro causa haberi potuit cur sine eo apud naves pugnatum esset. Quoquomodo hoc se habet Irac demum cantor absentiam explicavit, cum causam fuisse iram fingeret.

1) Mater quoque Theano appellatur. Hanc cum marito suspicatus sumus (Mn. 1912 p. 33 sqq.) iam in antiquissimis de bello Troiano carminibus memoratam esse. Itaque sic quoque apparet eorum carminum rationem habuisse poetam nostrum.

2) Reichel Hom. Waff. p. 93 et Rob. Stud. z. II. p. 43 verba θώρηκος ἔνερθε interpretantur „infra lorica”. Sed obstant verba ἀγκῶνος ἔνερθε (vs. 252) quae interpretari non licet nisi „in inferiore parte cubiti” nam praecedunt verba κατὰ χεῖρα μέσσην i. e. „in medio brachio”. Itaque θώρηκος ἔνερθε est: „in inferiore parte loricae”. Tum θώρηξ Reichel nostro loco et E 99, 100, 189, alio nomine scutum esse vult. Sed repugnant ceteri omnes loci sive apud Homeri sive apud reliquos Graecorum auctores ubi vox recurrit. Robert loricae sive scorteam, sive laneam significari putat. Sed apud posteriore aetate Graecos lorica scortea est σκολάσ, lanea πάλιον, apud Homerum neutrius nisi hic vestigium cernitur. Ipse antea arbitratus sum, loricae hic alio nomine esse tunicam (cf. Mnem. 1904 p. 124). Sed praestat a vulgari significatione non discedere.

hastam e cute atque e scuto trahit, nihil de lorica, quae tamen taceri non potuit. Propterea nonnulli vv. dd. versum 436 delendum censent. Sed eiusmodi medicina cum loco A 234 sqq. adhiberi nequeat, ne nostro quidem quidquam sollicitandum videtur, sed eodem modo de eo iudicandum atque de illo.

Postremo Ἀλεξάνδρου καὶ Μενελάου μονομαχία nobis consideranda est. Hanc Muelder v. cl. perhibuit ¹⁾ carere omni recta ratione si sumas Helenam volentem Paridem secutam esse, nam in certamen venire Menelaum non tantum ut inimicum ulciscatur, sed etiam ut mulierem recuperet, neque tamen honeste posse adulteram in uxoris locum restituere, interficiendam ei esse aut in posterum habendam servae loco, sed neque hanc esse iustam causam cur certamen singulare tentet, et ab altera parte satis perspicuum esse neque Priamum ceterosque Troianos, neque Helenam ipsam apud Homerum metuere ne ullum periculum vel dedecus reductae a Menelao immineat. Mueldero assentior noluisse poëtam quicquam mali a marito uxori intentum vel sive ab ipsa sive a Troianis reformidatum, at inde non sequi ut illam sine sua culpa raptam voluerit in superioribus ample mihi demonstrasse videor. Ab altera parte dummodo Τειχσκόπιαν, quippe in qua haud dubie Helena a socero non quod culpa vacua sit, sed propter ineluctabile fatum excusetur (Γ 164 sqq.), ipsa vero se accuset (vs. 172 sqq.), et Hectoris convicia (Γ 39 sqq.) fratri exprobrantis Veneris dona quibus alienam uxorem pellexisset, denique Menelai verba Iovem precantis (Γ 352 sqq.) „ὄφρα τις ἐρρίγησι καὶ ὀψιγόνων ἀνθρώπων ξεινοδόκον κακὰ βέξει“, Μονομαχίας fonti abiudices, nihil obstat, quin credas huius carminis auctorem sibi proposuisse illam invitam vi abspoliatam esse. Sed hoc non sufficit ut sumamus ante Homeri aetatem Μονομαχίαν inventam esse. Nam cum in numero eorum locorum, qui Helenae culpam arguant nullus sit — id quod posthac ostendere conabor — quem adscribere liceat Achilleïdi i. e. poëmati quo Achillis ira agitur, quod pro nucleo habemus Iliadis nostrae, sciri nequit quid Irae cantor de ea re senserit. Itaque Μονομαχία etiamsi omnes Iliadis partes quae Helenam adulteram habeant, aetate superet, inde non sequitur ut nequeat

1) l.l. p. 29.

Achilleïde recentior esse. Verum aliud quoddam est quo prohibeamur credere eam excogitatam esse sive ab Irae cantore sive ab aliquo poëta recentiore. Nam repugnat legationi missae ad Helenam repetendam quam proprio carmine ante Homeri aetatem celebratam esse vidimus, sic autem repugnat, ut hanc post illam non ut illam post hanc excogitatam esse credibile sit. An credimus eum qui summo iure postulasset ut sine certamine sibi redderetur quae fraudulentè erepta esset, contumeliose spretum et de vita periclitatum — Antimachus enim suaserat ut neceretur — deinde cum in eo esset ut in fraudatorem irrueret, potuisse conditiones accipere quibus inimico ultro copiam sui daret — uter enim prior hastam missurus esset sorti permittebatur ipsis certaminis legibus — tum, quod etiam multo gravius erat, quibus adversario si se vinceret securitatem praestaret ab amicis sociisque suis — id enim stipulatum esse legimus Γ 256 sqq. — et quietam feminae possessionem? Aliud erat si eam non repetiverat, si praedoni potestatem non fecerat tute praedam dimittendi, si statim rem ad arma revocaverat. Tum potuisse eum commune militum periculum in se recepturum honeste accipere leges certaminis singularis ita dare licet si existimandum est carmen quo hoc ageretur eis temporibus conditum esse quibus latrocinium, dumne laederetur hospitium — nihil autem prohibere vidimus hic cogitari de incursione hostili — non pro delicto haberetur et praedae possessione constitueretur quodammodo dominium. Discrepantiam inter *Μονομαχίαν* et legationem non eam esse puto ut non potuerit utrumque carmen in numero esse carminum eiusdem κύκλου; veri simile habeo, qui carmen quo *Μονομαχίη* traderetur cognitum haberet, fugere eum potuisse legationem ante certamen singulare missam ad hoc non quadrare; illud nego, postquam carmen quo legatio de femina repetenda narraretur esset conditum, quemquam cui hoc cognitum esset — ignotum autem esse non potuit poëtis qui argumenta ad eandem materiem pertinentia tractarent in eadem regione iisdem temporibus viventibus — potuisse incidere in cogitationem fingendi certamen singulare quo de femina deque bonis cum ea raptis decerneretur. Fieri potest ut *Μονομαχία* iam carminibus Peloponnesiis tractata sit quae belli Troiani rationem non haberent, sed satius videtur *Μονομαχίας* quam in Iliade legimus fontem

tribuere poëtae Ionio in Asiae litore viventi. Reichel v. d. ostendit vss. Γ 359, 360 aptum sensum non praebere si de Paride loricato cogitetur, legi enim ibi *ἀντικρυς δὲ παρὰ λαπάρην διάμνησε χιτῶνα ἔγχος, ὅδ' ἐκλίνθη καὶ ἀλεύπτο κῆρα μέλαιναν*, neque tamen posse qui lorica supra tunicam indutus sit, utraque prope inguen transfixa, ita corpus vertere ut vulnus vitetur ¹⁾. At loricatus proponitur vs. 258 et loricam induisse narratur vs. 332 sqq. Propterea nonnulli viri docti hos versus interpolatori tribuendos censuerunt. At perquam incredibilem puto eum interpolatorum furem quo inducti ferre non potuerint heroës nisi loricatos. Praeterea alii sunt Iliadis loci ubi lorica ita molesta est ut tamen interpolatos habere non liceat. Ut Α 234 quem locum modo pertractavimus ²⁾, ut Δ 132 sqq. (= Γ 414 sqq.) ³⁾, Ε 189 sqq. ⁴⁾. Itaque sic iudicandum censeo tam nostri loci quam eorum locorum auctores cum in fontibus suis invenissent heroës nullis loricis indutos ipsi eos sibi loricatos proponerent, imprudentes utramque imaginem confudisse ideoque conturbasse omnia. E fonte igitur nostro transsumti esse videntur vss. 359 sq. Atqui

1) Helbig (das Hom. Ep. aus den Denkm. erl. p. 165 sqq.) loricae quam Homerus velit ea censet fuisse amplitudine ut velut locum mutare in ea queas. Hoc vero, ne absurdum sit, ne prodest quidem praecisa tunica, quippe cum tunica sub lorica ad corpus se applicet necesse sit.

2) Supra p. 59 et in ann. 1.

3) ὅθι ζωστήρος δῆχες χρύσειοι σύνεχον καὶ δίπλοος ἦν τε το θώρηξ. Hoc si recte se habet loricae partes ita commissae erant ut in longum pectoris ventrisque altera pars alteri superducta esset. Verum quidquid de loricarum fabrica apud Graecos ab antiquis discimus repugnat et res ipsa absurda est. Reichel censet eiecto vs. 136, verbis *δίπλοος θώρηξ* significari coniuncte balteum et mitram, qui usus vocis *θώρηξ* sine exemplo est. Robert (l.l. p. 43) rursus loricae sive laneae sive scorteae significari censet (vide supra ann. 1 ad p. 59).

4) Ε 112 sanguis narratur emicare *διὰ στρέπτοιο χιτῶνος*, loricae vss. 99, 100 commemoratae nullae mentione facta, quam si Diomedes supra tunicam induisset, per hanc non per eam cerneretur sanguis erumpens, tunicam autem induere supra loricae absurdum erat. Tum vs. 795 heros a Minerva reperitur scuti fasciam alternans et vulneris cruorem abstergens. Hoc facere non potuit indutus lorica aënea. Reichel suspicatur (l.l. p. 145) vss. 99, 100, 189 scutum intelligendum esse, quid autem vs. 282 faciendum sit tacet. Robert (l.l. p. 37) vs. 99, 100, 189 delendos censet et vs. 282 pro *θώρηκ'* legendum esse *ζωστήρ'*. Sed vs. 99, 100 optime inter se et cum superioribus cohaerent, insolitum autem, ne dicam inauditum apud Homorum, ubi quis feriat aut ictus effectum non commemorari sive vulnus accipitur sive minus. Praeterea parum veri simile est ab interpolatore *ζωστήρ'* in *θώρηκ'* mutatum esse. Quod antea censui voce *θώρηξ* significari tunicam cf. supra p. 24 in ann. 1.

idem versus recurrunt H 253 sq. neque hi soli sed etiam vs. 358 (= H 252) ubi commemoratur lorica. Itaque aut eius quoque loci auctor in fonte suo invenit eadem verba ἄντικρυς δὲ διὰ λαπαρὴν κ.τ.λ. aut totum locum qualis in Iliade est alter apud alterum inventum repetivit. Sed hoc minus veri simile puto. Nam non tantum auctorem loci nostri sed etiam auctorem loci H 252 sq. ex antiquo fonte hausisse ostendimus in superioribus ¹⁾, eumque fontem fuisse carmen quo celebraretur certamen Aiakis cum Hectore quo hic ab illo interficeretur. E fonte igitur antiquo uterque hausit. Mirum autem fuit si quis argumentum suae poësis ex antiquo fonte depromens in singulis depingendis fontem suum dimisisset ut repeteret alius poëtae verba argumentum simile tractantis. Itaque non hoc nego aut auctorem loci Γ 358 sqq. aut loci H 252 sqq. auctorem illum versum (Γ 358, H 252) ubi lorica memoretur ab altero transsumsisse, sed hos versus qui sequantur qui ad loricatum non quadrent, a *fontis* auctore aut loci Γ 359 sq. aut loci H 252 ab alterius *fontis* auctore transsumptos esse contendo. Idque si ita est facile dabitur veri similis esse poëtam Ionium eos depromsisse e carmine antiquioris poëtae Aeolici (nam Aeolica carmina ea quoque appellare licet antiquissima carmina quae bellum Troianum celebrarent), quam aut antiquissimi carminis Peloponnesii auctor e carmine Aeolico, aut carminis Aeolici e carmine Peloponnesio.

De temporis ordine quo carmina numero quinque quae nunc pertractavimus edita sint, hoc statui posse videtur. Carmen quod inscribere liceat „Agamemnonis desperatio” pendere vidimus (supra p. 56 sqq.) ex Ἀγαμέμνονος ἀριστεία, in hac autem tangi Menelai et Ulixi legationem (supra p. 58) quod carmen ipsum non posse conditum esse (supra p. 61) nisi post Ἀλεξάνδρου καὶ Μενελάου μονομαχίαν. E cunctis his igitur hoc carmen primum locum obtinet, secundum *Legatio*, tertium Ἀριστεία, quartum *Desperatio*. Praeterea suspicati sumus (supra p. 56) huius auctorem tetigisse carmen quo ageretur *Helenaë raptus*, cui ceteroquin qui locus in cunctorum ordine tribuendus sit non apparet.

(Continuabuntur).

1) Mnem. 1912 p. 15.

AD PLUTARCHI MORALIA ANNOTATIONES CRITICAE.

SCRIPSIT

J. J. HARTMAN.

(Continuantur ex Vol. XL pag. 450.)

DE VIRTUTE ET VITIO.

En admonitionem a pastore Chaeronensi ad proprium gregem habitam. Quatuor sunt paginae sed eae summa limatae cura. Toto libello *vox* oratoris auditur sed praecipue sub finem. Ultimum caput *artis oratoriae* est specimen, non fucatae vel sophisticae, sed tamen artis et — quo saepe etiam *actiones* Plutarchi carere observavimus — exit in ‘perorationem’ graviter sonantem, quae impleat aures:

οὐ βιώσῃ φιλοσοφήσας ἀηδῶς, ἀλλὰ πανταχοῦ ζῆν ἡδέως μαθήσῃ καὶ ἀπὸ πάντων· εὐφρανεῖ σε πλοῦτος πολλοὺς εὐεργετοῦντα καὶ πένια πολλὰ μὴ μεριμνῶντα, καὶ δόξῃ τιμώμενον καὶ ἀδοξία μὴ φθονούμενον.

Et ad *corrigendos* civium mores habitam ubique intelligis; tum vero maxime cum exclamantem audis oratorem:—

ἄθροιζε χρυσίον, σύναγε ἀργύριον, οἰκοδόμει περιπάτους, ἐμπλησον ἀνδραπόδων τὴν οἰκίαν καὶ χρεωστῶν τὴν πόλιν (nihil tibi omnia illa proderunt nisi mentem tuam philosophia excolueris atque emendaveris).

Quod sit vocabulorum citatorum consilium et quam apto sint tempore pronuntiata optime intelliges si reputaveris legi ea et in libello *de vitando aere alieno*. Invehitur orator in illud genus hominum quo nulla tunc fuit in civitatibus Graeciae pestis

capitalior: in crudeles illos feneratores qui oppida in provinciis implebant creditoribus suis, simulque sic, obiter quidem et velut in transitu sed tamen cum summa gravitate, auditores suos admonet ne illam pestem ultro ad se adducant supra censum vivendo et contrahendo aere alieno. Quod proprium est alterius libelli argumentum. Age iam huiusce paucos quosdam locos accuratius aspicimus!

Sic incipit (100 B):

τὰ ἱμάτια δοκεῖ θερμαίνειν τὸν ἄνθρωπον, οὐκ αὐτὰ δὴπου θερμαίνοντα καὶ προσβάλλοντα τὴν θερμότητα (sed quia quem ipse edit conservant retinentque calorem).

Dubitaturne etiam quin iure H. vocabula θερμαίνοντα καὶ deleverit? Sic demum ex ineptissima venustissima fit sententia.

100 D καὶ πενίαν καὶ Φυγὴν καὶ γῆρας ἔλχθρῶς καὶ προσηνῶς πρὸς εὐκολίαν καὶ πραότητα τρόπου φέρουσιν (homines).

Haud male Wytttenbachius illud πρὸς latino *ad* illustrat. Sed tum demum quam habeat vim plane perspicemus, si recordabimur, id quod alio loco dixi, plerumque scriptores Latinos Graecosque partem imaginis retinere etiam cum iam ad ipsam rem, propter quam imago adhibetur, transierunt. Sic hic, postquam ignis lucisque usus est imagine, iam de *mansuetudine* loquens *lucem* illam esse meminit *ad quam* sors adversa melius feratur.

100 F Hominum perversitas nunquam eos relinquit sed usquequaque comitatur: καὶ γὰρ ὁ καθεύδουσι, τοῦ σώματος ὕπνος ἐστὶ καὶ ἀνάπαυσις (interea mens torquetur).

Minime obtemperandum Graeco editori pro ὃ legenti ὄτε. Opus enim tum simul ἔστι foret pro ἐστὶ . . . ut nasceretur languidissimi aliquid. Immo dele virgulam post καθεύδουσι et omnia erunt venustissima disertissimaque. Illud ὁ καθεύδουσιν et alii multi illustrant loci et ille in Senecae Oedipode (ipse Oedipus lamentatur): „quid traho quod vivo?” quemadmodum praeclare Gronovius traditum „quid traho? quid vivo” emendavit.

101 A Causa cur ipsa malorum somnia maxime eorum indicent pravitatem est quod interdiu illa pudore aliquatenus saltem coercetur καὶ οὐ παντάπασι ταῖς ὁρμαῖς ἐκδίδωσιν ἐκυτήν.

Recte ἐκδιδόναι is dicitur qui alii rem tradit perficiendam; sic ἔργον ἐκδίδωσι magistratus qui opus locut faciendum. Sed in

nostrum locum illud non convenit. Legendum est *ἐνδίδωσιν*. Mens se ipsa *permittit* voluptatibus.

ib. Per somnum mens prava sua pravitate fruitur *ὥς ἀνυστόν ἐστιν εἰδώλοις καὶ φάσμασιν*, quae tamen non satiant cupiditates sed ultro incitant.

Cum Stephano inserendum fuerat *ἐν* (post *ἐστιν*).

101 D *ἀπράγμονα βίον καὶ ιδιώτην οὐδὲν ἤττον ἀγαπήσεις ἢ τὸν ἐπὶ στρατηγίαις καὶ ἡγεμονίαις*.

Lege *ἐν*, quemadmodum recte vertit Didotianus: „quam quae in imperiis et magistratibus agitur.” Dixeris illius alterius vitae conditionem esse imperia et magistratus. Ne id quidem huius loci est: *praesens* bonum cum alio bono *praesenti* hic comparatur.

CONSOLATIO AD APOLLONIUM.

Praestaret fortasse de toto hoc libro tacere post Volkmannum, qui tam idoneis argumentis tamque prudenti et docta disputatione eum Plutarcho abiudicaverit ut metuendum non sit ne unquam quisquam iam existat editor qui inter genuina philosophi nostri scripta recipiat. Ex tota illa Wytttenbachii, qui egregiis laudibus hanc consolationem ornavit, nihil restat quod non plane perverterit prostraveritque Volkmannus, praeter unum quod ne Volkmannus quidem posset reprehendere . . . *ab adolescente* scriptam. Ubique vides rhetoricae artis discipulum, quem non tangat amici alicuius luctus et tristitia — vitae enim totus ille liber nihil habet: exsanguis umbra est non solum defunctus sed etiam pater, quem alloquitur scriptor, qui ne hoc quidem sentit etiam *finigi* absurde virum maturum, gravique dolore oppressum, quem ipse hac doctrinae ostentatione solari conetur — sed haec sola tenet cura sollicitumque reddit ne non satis doctus videatur et parum in omni scriptorum poetarumque genere versatus. Iuvat hic uno conspectu omnes proponere sententias e quibus illa mens scriptoris eluceat. Quamvis enim sit egregia Volkmani disputatio, quamvis omnibus numeris absoluta, fieri potest ut brevis eiusmodi enumeratio maiorem habeat convin-

cendi vim. Certe ad alia properantibus viae praebebit compendium. Et interea alias quoque quasdam nostri ineptias observabimus quas non notavit Volkmannus.

A p. 102B Nunc cum iam tempus doloris tui acerbiter mitigavit καλῶς ἔχειν ὑπέλαβον τῶν παραμυθητικῶν σοι μεταδοῦναι λόγων i. e. e copia, quam ex hoc genere collegi, tibi partem quandam dabo. Et videamus quid primum promat:

ψυχῆς νοσοῦσης εἰσὶν ἱατροὶ λόγοι,

ὅταν τις ἐν καιρῷ γε μαλθᾶσση κέαρ.

Sic iam ab initio se indicat aliena compilare scrinia. Non ex ipso Aeschilo sed ex aliqua proverbiorum collectione sublata haec vel una particula γε declarat, quae apud tragicum egregie ponitur, sed hic, ubi haudquaquam apparet ex *altercatione* hos esse versus, alterum Oceani, alterum Promethei, satis absurde. Simile aliquid etiam p. 107B fieri videmus. Citantur ex Euripide versus:

τὰ θνητὰ πράγματ' οἶδας ἦν ἔχει φύσιν;

δοκῶ μὲν οὐ· πόθεν γάρ; ἀλλ' ἄκουέ μου.

Facetissimum hunc poetae tragici locum, ubi Hercules suppotus Admeti servum ea gravitate, quae ebriorum esse solet, alloquitur quis sic a suo contextu avulsum intelligere potest?

B 105B ὑπερφυῶς δὲ φαίνεται περὶ τὴν παραμυθίαν ὁ ποιητὴς εὐδοκιμεῖν. Habet cur gaudeat Homerus cui a tam idoneo auctore primum in consolandi disciplina tribuatur praemium. Ne tamen invidia torqueatur apud inferos Hesiodus, post duodecim ex Homero citatus versus haec addit: ὁ δὲ μετὰ τοῦτον καὶ τῇ δόξῃ καὶ τῷ χρόνῳ, καίτοι τῶν Μουσῶν ἀναγορεύων ἑαυτὸν μαθητὴν κτε.

C 105F Hesiodi locum haec excipiunt: ἀπηρτημένως δὲ τούτοις ὁ κωμικός ἐπὶ τῶν δυσπαθούτων ἐπὶ ταῖς τοιαύταις συμφοραῖς (vide bellam orationem!) ταυτὶ λέγει (citantur comici 8 versus), adduntur 8 e tragoedia, tum sic pergitur: ἐνταῦθα γὰρ ἂν τις ἐλκύσειε καὶ τὴν τοῦ Σωκράτους φωνήν. Cernis puerulum omne genus formularum excogitantem quibus quae in compendiis suis legit utcunque conglutinet. Simile aliquid habes p. 110D τούτοις γὰρ οἰκείως ἂν τις ταῦτα συνάψει.

D 108E Λέγεται δὲ μαρτυρεῖν τούτοις καὶ τὸ θεῖον. πολλοὺς γὰρ παρειλήφαμεν δι' εὐσέβειαν παρὰ θεῶν ταύτης τυχόντας τῆς δωρεᾶς (mortis sc.). ὧν τοὺς μὲν ἄλλους Φειδόμενος τῆς συμμε-

τρίας τοῦ συγγράμματος παραλείψω. Rectissime observat Volkmannus bene consuli brevitati potuisse, si nunc minus nota proferrentur exempla. Quid vero noster? Decantata illa narrat de Cleobi et Bitone hisque similia, sed praeterea nihil. Pag. 114 C recurrit: ἂ Φειδόμενος τῆς τοῦ λόγου συμμετρίας παρέλιπον.

E 115 E μυρία δ' ἐπὶ μυρίοις ἂν τις ἔχοι τοιαῦτα παρατίθεσθαι πρὸς ταῦτ' κεφάλαιον. Quid magis a vera consolatione alienum quam ista *capitulorum* mentio? Addit sedulus puer: ἀλλ' οὐκ ἀναγκάϊον μακρηγορεῖν.

F Sed absurdissimum ex hoc genere est quod legitur sub finem libri, eoque, prudenter et acute ut solet, Volkmannus tamquam primario usus est argumento quo totum librum Plutarcho abiudicaret:

121 E ταῦτά σοι συναγαγών, Ἀπσλώνιε φίλτατε, καὶ συνθεῖς μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας ἀπειργασάμην τὸν παρμυθητικὸν σοι λόγον.

Haud agnosco Wyttenbachium, qui talia vel a iuvene potuisse scribi Plutarcho crediderit.

Quae praeterea de singulis locis annotem pauca habeo. Et est fortasse totus liber indignus quem emendare hic illic conemur etiam.

104 B De Pindari verbis σκιᾶς ὄνερ ἄνθρωπος sic disputat noster: ἐμφαντικῶς σφόδρα καὶ φιλοτέχνως ὑπερβολῇ χρησάμενος τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον ἐδήλωσε. τί γὰρ σκιᾶς ἀσθενέστερον; τὸ δὲ ταύτης ὄνερ οὐδ' ἂν ἐκφράσαι τις ἕτερος δυνηθεῖη σαφῶς.

Puerilis est orationis istud ἕτερος addere; melius eo careremus. Et nonne ἐμφαντικῶς legendum? Oratio „*emphatica*”, quam dicunt grammatici, ὑπερβολῇ est cognata.

104 C ἢ τ' ἄδηλος αὕτη τύχη πόρρωθεν ἡμῖν καὶ ἔτ' ἀπ' ἀρχῆς ἠκολούθηκεν.

Quorsum istud ἔτι additur? An fere idem esse debet quod ἤδη?

ib. Postquam demonstravit iam semina omne malorum genus in se habere, sic semet interrogat: τοῦ δὴ χάριν ἐτραπόμεθα δεῦρο; Absurde delectatur eiusmodi transitionis formulis; hic certe nullam fecit digressionem. Et respondet: ἴν' εἰδείημεν ὅτι κακὸν ἀτυχεῖν οὐδὲν ἀνθρώπῳ.

Rectissime Reiskius transponit: κακὸν οὐδὲν ἀτυχεῖν ἀνθρώπῳ. Quod homo adversa utitur fortuna nihil novi vel miri ea res habet.

105 A Frustra quaero quid illud sit quod Pausanias Simonidem iussit ἀπαγγεῖλαι τι αὐτῷ σοφὸν μετὰ χλευασμοῦ. Sed inepte balbutire puerulum nostrum sat bene intelligo.

105 B Novum hoc quod de Theramene narratur καταστρεβλωθεὶς ὑπὸ τῶν συντυράνων ἐτελεύτησεν.

105 F Ipsene noster excogitavit adverbium ἀπηρητημένως in hac transitionis formula: ἀπηρητημένως δὲ τούτοις ὁ κωμικὸς . . . λέγει? Didotianus vertit „his congruenter”, et id voluisse scriptor videtur.

106 B τὴν τοῦ Σωκράτους Φωνήν, τὴν οἰομένην κ.τ.έ.

Quis unquam sic locutus est?

ib. Haud operam perdat siquis glossarium ad hunc librum scribat, nam etiam e vocabulis quibus utitur hic consolator cognoscitur. Sic narraturus de Antimacho, qui longo carmine de heroum calamitatibus suum solatus est dolorem, ita incipit: ἐχρήσατο δὲ τῇ τοιαύτῃ ἀγωγῇ καὶ Ἀντίμαχος ὁ ποιητής. Quis praeterea vocem ἀγωγή eo adhibuit sensu quo hic opus est?

106 C Nimis depressum afflictumque hominem erigit ὁ . . . δεικνύων κοινὸν καὶ πολλῶν τὸ συμβεβηκός.

Insere ὃν post κοινόν.

106 D Ad demonstrandum quam inepte noster ratiocinari soleat, haec exscribere sufficit:

τί γὰρ τὸ χαλεπὸν ἐστὶ καὶ τὸ δυσανιῶν [καὶ delendum?] ἐν τῷ τεθνάναι; τὰ γὰρ τοῦ θανάτου μήποτε καὶ λίαν ἡμῖν ὄντα συνήθη καὶ συμφυᾶ πάλιν οὐκ οἶδ' ὅπως δυσαλγῇ δοκεῖ εἶναι· τί γὰρ θαυμαστὸν εἰ τὸ τμητὸν τέτμηται κτέ.

Ariadnae filo nobis opus hic.

106 E Quemadmodum qui ex argilla figuras finxit eas confundere deinde ex eadem novas fingere potest οὕτω καὶ ἡ φύσις ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης πάλαι μὲν τοὺς προγόνους ἡμῶν ἀνέσχεεν, εἴτα συνεχεῖς αὐτοῖς ἐγέννησε τοὺς πατέρας κτέ.

Ingeniosa est Saupprii emendatio συγχέασ' αὐτούς, nisi quod oportuit αὐτήν (sc. τὴν ὕλην).

107 E Et aliis versibus Homerus mortem cum somno coniungit et hoc:

Ἵπνῳ καὶ Θανάτῳ διδυμάσιν

δψει τὴν ὁμοιότητα αὐτῶν δηλῶν· τὰ γὰρ δίδυμα τὴν ὁμοιότητα μάλιστα παρεμφαίνει.

Ut mittam ineptam verborositatem, nescit puerulus clare quid sibi velit dicere. Velut hic verbis notatis hoc fere dicere *videtur*: „significans mortem somnumque eandem praebere speciem”.

108 D ὥστ' εἰ καὶ προσέοικε μετὰγειν εἰς ἕτερον τρόπον ὁ θάνατος, οὐκ ἔστι κακόν.

Mira interdum Graecitas tibi in hoc libro occurrit.

109 D ἐμφερῇ τε τῷ νήϊ καὶ τὰ τοῦ χρόνου τε καὶ τὰ τῆς ἡλικίας ἐγγύς.

Ut concedam ἡλικίαν dici utcumque posse de *statura* (cogito enim de Aristophaneo: μικρὸς ἡλίκος Μόλων), vel sic tamen inepte inter se χρόνος et ἡλικία coniunguntur, et *vultum* quoque hic memoratum oportuit.

109 E De morte hoc tertium ponit, esse eam mentis corporisque interitum, atque οὐδ' οὕτω κακόν ἐστι (sc. mors)· ἀναισθησία γάρ τις κατ' αὐτὸν γίγνεται καὶ πάσης ἀπαλλαγὴ λύπης καὶ φροντίδος.

Quomodo κατ' αὐτὸν accipiamus? ecquid ὑπ' αὐτοῦ vel δι' αὐτοῦ? Sed vix Graecum illud et praeterea ambiguitatem parit ineptam.

Additur his: ὥσπερ γὰρ οὐτ' ἀγαθὸν ἡμῖν ἔπεστιν οὕτως οὐδὲ κακόν.

Quae H. delevit. Sunt certe plane supervacanea. Ideoque in textu retinere malim quo magis nostri appareat stupor. Sic paulo post (109 F) ἡ γὰρ αὕτη κατάστασις ἐστι τῇ πρὸ τῆς γενέσεως ἢ μετὰ τὴν τελευταίην inepta est repetitio eorum quae proxime praecedunt: ὥσπερ οὖν οὐδὲν ἦν ἡμῖν πρὸ τῆς γενέσεως οὐτ' ἀγαθὸν οὔτε κακόν, οὕτως οὐδὲ μετὰ τὴν τελευταίην.

110 A „Mors cum adest,” Arcesilaus ait „neminem laedit, sed dum abest et expectatur afficit dolore”. Quae sic probat noster: τῷ γὰρ ἔντι πολλοὶ διὰ τὴν οὐδένειαν καὶ τὴν πρὸς τὸν θάνατον διαβολὴν ἀποθνήσκουσιν ἵνα μὴ ἀποθάνωσι.

Possunt utcumque ista διὰ τὴν . . . διαβολὴν explicari, velut Didotianus οὐδένειαν vertit *vilitatem animi*. Sed male sit scriptori qui non senserit se illis additis verbis infringere et perdere vim paradoxo haud illepidi: πολλοὶ ἀποθνήσκουσιν ἵνα μὴ ἀποθάνωσι.

ib. Versus Epicharmi fuisse hi videntur:

συνεκρίθη καὶ διεκρίθη κάπηθεν ὁπέθεν ἦνθε·

γὰ μὲν εἰς γᾶν, πνεῦμ' ἄνω. τί τῶνδε χαλεπὸν; οὐδέν.

110 D Receptam oportuit Wytttenbachii emendationem βαθὺν — θαλάσσης αὐχέν' Ἑλλησποντίας pro absurdo βαρύν.

111 C καὶ γὰρ Φυτῶν ἄριστα τὰ πλείστας καρπῶν ἐν βραχεῖ Φορὰς ποιούμενα.

In singulari numero πλείστην — Φοράν H. legere malit, iniuria si quid video, nam in illum non quadrat ἐν βραχεῖ, quod egregie cum plurali coniungitur: paucae arbores quotannis fructus ferunt largos, pleraeque tertio quoque anno, haud paucae maioribus etiam intervallis.

111 E τί δ'; οἱ πενθοῦντες τοὺς οὕτως ἀποθνήσκοντας ἑαυτῶν ἕνεκα πενθοῦσιν ἢ τῶν κατοικομένων;

Pro οὕτως, quod se non intelligere ait, H. αὐτοῖς malit; falso: est enim „immatura morte", de qua in proxime praecedentibus sermo est.

112 F τὸν τῶν Λυκίων νομοθέτην aiunt iussisse lugentes muliebrem sumere vestem.

De Lyciis Valerius quoque Maximus hoc narrat (II, 6, 13), sed νομοθέτης commemoratus facit ut de Zaleuco hic cogitem et Λοκρῶν legendum suspicer.

113 AB Inter ipsos barbaros ad luctum maxime propensi sunt non Celtae Gallique quique praeterea fortissimi praedicantur μᾶλλον δ', εἴπερ ἄρα, Αἰγύπτιοί τε καὶ Σύροι καὶ Λυδοὶ ceteri ex hoc genere.

Istud εἴπερ ἄρα utcunque ferri potest hoc sensu: „si iam illi ipsi". Sed ingeniose et huius libri orationi convenienter Reiskius coniecit: Πέρσαι καὶ Ἀρβες.

Hi ergo per aliquot dies semet ipsos quoque in sepulcra quaedam abscondunt. Ἴων γοῦν ὁ τραγικὸς ποιητὴς οὐκ ἀνήκοος ὢν τῆς τούτων εὐηθείας induxit quandam dicentem se e sepulcro prodire.

Legendum opinor συνηθείας, nam si *maledicto* hic opus est, *insania* potius quam *stupor* iste mos dicendus est. Simul hic agnoscis puerulum pueriliter disputantem: demonstrare vult barbaros effeminatos esse etiam in luctu et . . . mulieris barbarae utitur exemplo.

114 D Receptam oportuit pulchram Hercheri emendationem τὸν ἐπικλωσθέντα τῆς ζωῆς μίτον pro absurdo βίον.

114 E Reprehenduntur insani quibus mortis causa ipse moeror

ἅμα τῶν τε ἀνιαρῶν καὶ τῶν ἐκ τῆς ἀλογιστίας κακῶν συγκηδευομένων αὐτοῖς.

Rectissime vidit W. hic duas res inter se *oppositas* requiri, coniecitque ἀνγκαίων: mala necessaria et ea mala quae sponte sua ipsi stultitia sibi contrahunt homines isti.

115 A τὸ νῦν παρ' ἐλπίδω συμβεβηκὸς καὶ πρὸς τὴν ἡμετέραν δόξαν ἔδειξε τὸ εἰωθὸς περὶ πολλοὺς γίνεσθαι δι' αὐτῶν τῶν ἔργων.

Verba notata corrupta videntur. Sensum restituit Didotianus vertendo: „quod nobis nunc praeter spem opinionemque evenit nostram, id ipsum *tempus* nobis re ipsa demonstravit plerisque accidere solere”. Sed unde illud *tempus* habet?

115 B Verba poetae κενεὴ δ' εἴσδυσις οὐδ' αἰθέρι manum etiam exspectant emendatricem; nihil enim proficimus Bergkii lectione: κενεὴ δ' εἴσδυσιν οὐδ' Ἀἴδεω.

115 B Locum Aristotelis sic refingendum puto: διόπερ, ὦ κράτιστε, πάντως [καὶ] μακκρίστους καὶ πρὸς τῷ μακαρίστους καὶ εὐδαίμονας εἶναι τοὺς τετελευτηκότας νομίζειν δεῖ.

Cetera omnia Wyttenbachii sunt, primum καὶ expunxi ego et post νομίζειν quod editor Graecus praebet (W. νομίζομεν) inserui δεῖ.

115 C Subito apparet e *colloquio* haec sumpta; sequitur enim τί τοῦτ; ἔφη. κακείνος ὑπολαβών.

Sic auctores suos citat noster!

116 B ἔχομεν γὰρ τὸ ζῆν ὥσπερ παρακταθεμένοις θεοῖς ἐξ ἀνάγκης.

Quid Graecus editor suo παρὰ καταθεμένοις velit me latet. Sed recte post παρακαταθεμένοις W. inseruit ἀποδώσαντες.

116 E ταῦτ' οὖν ἐν διανοίᾳ τις ἔχων ὡς πυθόχρηστα παραγγέλματα πρὸς πάντα τὰ τοῦ βίου πράγματα ῥαδίως ἐφαρμόζειν δυνήσεται καὶ φέρειν αὐτὰ δεξιῶς.

Haec lenissima transpositione sic refingenda arbitror:

ταῦτ' οὖν ἐν διανοίᾳ τις ἔχων ὡς πυθόχρηστα παραγγέλματα καὶ πρὸς πάντα τὰ τοῦ βίου πράγματα ἐφαρμόζων ῥαδίως δυνήσεται φέρειν αὐτὰ καὶ δεξιῶς.

117 A οἱ δὲ πολλοὶ [πάντα καταμέμφονται καὶ] πάντα τὰ παρὰ τὰς ἐλπίδας αὐτοῖς συμβεβηκότα ἐξ ἐπηρείας τύχης καὶ δαιμόνων γενέσθαι νομίζουσι.

Inclusa delenda esse ipse docet contextus.

117 B Recte post οἰκείας R. delevit πατρίδος.

117 E πεπαιδευμένων δ' ἐστὶν ἀνθρώπων προειληφέναι ὅτι βραχὺν χρόνον προειλήφασιν ἡμᾶς οἱ δοκοῦντες ἄωροι τοῦ ζῆν ἐσπερήσθαι.

Apparet corrupta haec esse; pro προειλήφασι requiritur aliquid quod praecesserunt significet.

118 A In luctu opus nobis est hominibus ἀφαιρουμένοις τὰς λύπας διὰ τῆς γενναίας καὶ σεμνῆς παρηγορίας.

Dele τῆς cum H.

118 D Miro interdum et absurdo sermone noster utitur, velut hic, ubi laudat eos qui fortiter tulerunt τοὺς ἐπὶ τοῖς υἱοῖς γενομένους θανάτους.

118 E Nusquam magis quam hic apparet quam parum noster artem scribendi et disponendi calleat. Incipit sic (cap. 33 in.): „utile est ante oculos habere eos qui filiorum obitum fortiter tulerint” statimque nominat Anaxagoram, Demosthenem, Dionem. Atque recte quidem primum quid dixerit feceritque Anaxagoras, nuntiata ei morte filii, narrat. Inde transit ad . . . Periclem, huic addit Xenophontem, tum denique Dionis et Demosthenis ei venit in mentem.

118 F τοῦτον (Periclem) γὰρ εὐθύς μετὰ τὴν πρὸς αγγελίαν [ἀμφοτέρων τῶν υἱῶν] οὐδὲν ἤττον . . . δημηγορεῖν.

Deleantur inclusa: quis ille nuntius fuerit satis superque iam e praecedentibus apparet, et tam male ne hic quidem scripsit ut sic redderet id quod est „de utriusque filii morte”.

119 A Xenophontem autem narrant simili accepto nuntio μικρὸν παντελῶς διασιωπήσαντα χρόνον καὶ τῷ λογισμῷ τὸ πάθος παρακατασχόντα virile dictum edidisse.

Et παρέχειν et κατέχειν hic aptum praebet sensum, ut Xenophon aut dicatur animum commotum curandum tradidisse cogitationi, aut cogitatione eum compescuisse. Hoc Didotianus mavult, dat enim: „dum ratione motum animi compesceret”. Mihi alterum magis placet, sed duplicem praepositionem non concoquo.

119 C Interdum ista legenti a barbaro tibi scripta videntur. Velut hic Demosthenem laude dignum ait τὸ πενεῖν παρωσάμενον καὶ τὸ Φιλόπατρι πρὸ τῆς τῶν ἀναγκαίων συμπαθείας ἐπιδειξάμενον.

Utcunque quid sibi velint haec intelligis, sed balbutientis esse sermonem sentis.

119 E Prudentibus suis admonitionibus nunc Apollonium patrem haec respondentem fingit:

σφόδρ' ἦν ἐπιτετευγμένος ὁ νεανίσκος Ἀπολλώνιος ἐν μοίραις.

Sic W. edidit de emendatione desperans. Graecus vero editor: σφόδρ' ἦν ἐπιτεταγμένος ὁ νεανίσκος Ἀπόλλωνι καὶ μοίραις.

Si e coniectura, desperantis et illa videtur. Neque ipse quidquam lucis dispicio in ista caligine.

120 B εἰ δ' ὁ τῶν παλαιῶν ποιητῶν τε καὶ φιλοσόφων λόγος ἐστὶν ἀληθὴς ὥσπερ εἰκὸς ἔχειν, [οὕτω] καὶ τοῖς εὐσεβέσι τῶν μεταλλαξάντων ἔστι τις τιμὴ καὶ προεδρία καθάπερ λέγεται, καὶ χῶρός τις ἀποτεταγμένος ἐν ᾧ διατρίβουσιν αἱ τούτων ψυχαί, καλὰς ἐλπίδας ἔχειν σε δεῖ περὶ τοῦ μακαρίτου υἱέος σου.

Ut saltem cohaereant haec, includendum est istud οὕτω.

120 E „De immortalitate animi fuse Plato egit” ait „in Phaedone, Republica, Menone, Gorgia, aliis dialogis”. Tum sic pergit:

ἀλλὰ τὰ μὲν ἐν τῷ Περὶ ψυχῆς διαλόγῳ ῥηθέντα κατ' ἰδίαν ὑπομνηματισάμενός σοι παρέξομαι, ὥς ἐβουλήθης· τὰ δὲ πρὸς τὸ παρὸν καίρια καὶ χρήσιμα τὰ λεχθέντα πρὸς Καλλικλέα τὸν Ἀθηναῖον.

De variis verborum κατ' ἰδίαν significationibus videatur W. Hic unice aptum videtur *seorsum*, ut docti Platonistae hic gravitatem sumat puerulus noster et commentarium in Phaedonem promittat seorsum edendum. Pro τὰ δὲ rectissime Graecus editor reposuit ἔσται δέ.

121 E Sub finem conspectum dans libri sui et alia dicit scriptor et haec:

περιέχει δὲ καὶ τὴν πρὸς τὸν θεοφιλέστατον υἱόν σου Ἀπολλώνιον πρέπουσαν τιμὴν, ποθεινοτάτην οὖσαν τοῖς ἀφιερωθεῖσι, τὴν διὰ τῆς ἀγαθῆς μνήμης καὶ τῆς ἀδιαλείπτου πρὸς τὸν αἰὲ χρόνον εὐφημίας.

Mire in hoc loco caecutit W. nec videt virgula post ἀφιερωθεῖσι posita fieri quam maxime perspicuum. Addit illam et Didotianus.

121 F Satis arroganter denique puer senem tristem sic monet:

καλῶς οὖν ποιήσεις καὶ τῷ λόγῳ πεισθεῖς καὶ τῷ μακαρίτῃ σου υἱῷ χαρισάμενος καὶ μεταβαλὼν ἐκ τῆς ἀνωφελοῦς περὶ τὸ σῶμα

καὶ τὴν ψυχὴν κακώσεως καὶ καταφθορᾶς ἐπὶ τὴν συνήθη σοι καὶ κατὰ φύσιν διαγωγὴν [ἐλθεῖν].

Unde rectissime ultimam vocem abiecit Reiskius.

DE TUENDA SANITATE PRAECEPTA.

Hic quoque libellus documento esse potest quanta floruerit apud aequales fama Plutarchus. Etenim incipit quidem a dialogo, qui Athenis aliove in doctorum domicilio habitus videtur, sed inde a capite sexto dialogi illius nullum iam superest vestigium et restat diatribe in otio Chaeronensi composita et Chaeronensi destinata gregi. Neque ulli viro nobili potentive dedicatur libellus, utpote qui vel sic suos sibi inventurus sit emptores. Praecepta autem continet utilissima quidem sed minime recondita. Apparet tamen in arte quoque medica tantum profecisse scriptorem quantum illo tempore quisquam proficere posset. Simulque nobis hic praebetur facultas aliquatenus certe intelligendi quae illo tempore fuerit vita illorum hominum, qui, ut Plutarchus, mentium se medicos profitebantur. Satis placida illa fuit, quieta, tranquilla, sed certo tempore exhilarabatur conventu laetissimo lautissimoque, cui multo ante iam esset praeparandus stomachus, ut suo sibi labore recte fungi posset. Συμπεριφορὰ illis epulis nomen erat, quibus appropinquantibus, omnem esse vitandam redundantiam crapulamque amabilis ille noster medicus monet (123 E), non minus sinceræ laetitiae quam ipsi corporis prospiciens sanitati. Nihil hunc locum melius illustrat quam alter ille in pulcherrimo *De Tranquilitate Animi* libro (473 D), ubi sic fere disputatur: „in omni re adversa sic optime cavebis ne te totum tristitiae moestisque dedas cogitationibus, si in memoriam tibi revocabis aliquam rem in qua olim felici sis usus successu, vel magnam aliquam, cuius particeps fueris, laetitiam”. Atque utriusque rei quae profert exempla pastor ille et fidus et clemens? „Praedicationem” (sic enim appello) quae optime processit, et συμπεριφορὰν solito laetiozem.

(De vario illius vocabuli usu conferatur Wytttenbachius VI, 2 p. 812 sq.).

Ad singulos locos haec habeo quae annotem.

122 D De sua cum docto quodam medico disputatione se relaturum promittit Zeuxippus „philosophus”. Et respondet alter „philosophus” Moschion:

ἀλλὰ καὶ τούτων ἔγωγε καὶ τῶν ἄλλων, ὧ Ζεῦξιππε, πρόθυμος ἀκροατὴς ἡδέως ἂν γενοίμην.

Nonne aut πρόθυμος aut ἡδέως vitiose abundat?

122 E Quod „philosophus” de arte medica quaedam in medium protulerit sic Zeuxippus excusat:

οὐ παράβησιν ὄρων ἐπικαλεῖν δεῖ τοῖς περὶ ὑγιεινῶν διαλεγόμενοις φιλοσόφοις, ἀλλ' εἰ μὴ παντάπασιν ἀνελόντες τοὺς ὅρους οἴονται δεῖν ὥσπερ ἐν μιᾷ χώρᾳ κοινῶς ἐμφιλοκαλεῖν.

Et sententiae ipsi et eius structurae consultum erit si ἀλλὰ deleveris: nulla erit in „philosophis” culpa dummodo ne plane tollant artium illarum terminos.

122 F Narrare sic Zeuxippus incipit:

ἔφη τοίνυν ὁ ἐταῖρος ἡμῶν ἀκοῦσαί τινος λέγοντος.

Recte intelligi liber non potest, nisi illum ἐταῖρον ipsum esse Plutarchum statuis.

123 A Frigidus habere manus magnopere nocet sanitati:

τὸ δ' ἔξω στρέφοντα μετὰ τῆς θερμότητος ἔλκειν ἐπὶ πάντα καὶ διανέμειν τὴν ὕλην ὑγιεινόν.

Obscura haec, obscurissimum vero quae hic ὕλη dicatur. Sed dele μετά, omnia erunt apertissima aptissimaque: oportet caloris materiam, quae in intimo residet corpore, foras trahere et sic per totum spargere corpus.

123 C Dum valemus oportet nos sponte abstinere rebus quibusdam quibus interdicatur aegris τῆς ψυχῆς ἀφαιρῶντας πόρρωθεν ἔτι τὴν περὶ ταῦτα μικρολογίαν.

Cum W. μικρολυπίαν legendum videtur.

ib. Proverbium „elige optimum, suave illud faciet consuetudo” καὶ κατὰ μέρος ὡς ἔκχρηται (l. εἰς ἐκ. Wytt.) πειρωμένῳ χρησίμῳ ἔστι, μάλιστα δὲ τῶν περὶ τὸ σῶμα διαιτημάτων ἐν τοῖς ὑγιεινότητοις ἐπάγοντα τὴν συνήθειαν εὐμενῇ καὶ γνώριμα τῇ φύσει καὶ οἰκεῖα παρασκευάζειν.

Insere τό post μάλιστα δέ, et dele ἐν.

124 A Si nos, dum corpore sumus onusto, ἀνάγκαι καταλάβωσιν, ἡγεμόνων καλόντων ἢ ξένων ἐπιφανέντων, ὑπ' αἰδοῦς βα-

δίξειν εἰς ταὐτὸ τοῖς ἱκανῶς ἔχουσι καὶ συμπίνειν i. e. si nobis tum epulandum est cum hominibus sanis et integris. Quid autem tum nobis est faciendum? ἐνταῦθα μάλιστα δεῖ παρατετάχθαι πρὸς „τὴν μέγα σινομένην ἀνδρας αἰδῶ” i. e. non oportet nos falso pudore ductos plus esse et bibere quam concoquere possumus. Apparet in protasi verba ὑπ’ αἰδοῦς ferri non posse. Insigne hoc „additamenti praematuri” exemplum de quo corruptelae genere egi in libro *de Emblematis in Platonis textu obviis* p. 46 sqq.

124 C ἂν τε τις παρέχων ἐστίασιν ὥσπερ θυσίαν ἄγευστον αὐτὸς ἀπέχεται παρὰ τε τῇ κύλικι καὶ τῇ τραπέζῃ, tam vero praeclaram habet suae urbanitatis ostendendae facultatem: potest enim de se ipso iocari.

Vix haec cohaerent, nisi recipis coniecturam παρῇ δέ, quae non, ut refert editor Graecus, Wytttenbachii esse videtur: nihil enim annotat ille.

ib. Narravit in sua diatribe Plutarchus Alexandrum post largam potationem non ἀντειπεῖν Μηδίῳ denuo ad pocula vocanti.

Recipienda erat Wytttenbachii emendatio ἀπειπεῖν, recusare.

124 E Hic aliquid deprehendimus quod rarissimum in Plutarcho: ut flosculo aliquo sermonem suum exornet admodum inepto. Socrates sua admonitione φυλάττεσθαι τῶν βρωμάτων ὅσα μὴ πεινῶντας ἐσθλὴν ἀνακείθει, καὶ τῶν πωμάτων ὅσα πίνειν μὴ διψῶντας, οὐχ ἀπλῶς τὸ χρῆσθαι τούτοις ἀπηγγέρευεν, ἀλλὰ χρῆσθαι δεομένους ἐδίδασκε καὶ τὸ ἡδὺ κατατάττοντας αὐτῶν εἰς τὸ ἀνγκαῖον. Hactenus rectissime, sed risum movet quod adiiicitur: ὥσπερ οἱ τὰ θεωρικὰ ποιεῦντες ἐν ταῖς πόλεσι στρατιωτικά. Haec sic a contextu Demosthenis avulsa sensu carent, et si iam ipse Plutarchus hic intellexit quid diceret, certe auditores intelligere non potuerunt. Conferri aliquo modo potest absurda locutio (64 E): ἐν ταῖς ὑπὸ μάλης πράξεσιν.

125 A Inepti homines qui nil probant quod non magno constet, cum magnam dederunt pecuniam Λαῖτι καὶ τὸ σῶμα Φυλῶς καὶ πρὸς τὴν συνουσίαν ἀργῶς ἔχοντες διακειμένον ἐγείρουσιν ἅμα καὶ παρκαλοῦσι τὸ ἀκόλαστον ἐπὶ τὴν ἡδονὴν ὑπὸ τῆς κενῆς δόξης.

Nullus hic isti simul locus. Repone θυμά, frequenter, quod unice huc quadrat.

126 A Aversamur feminas amatoria miscentes pocula et tamen μισθωτοῖς τε καὶ δούλοις προιέμεθα τὰ σιτία καὶ τὰ ποτὰ μονουχὶ μαγγανεύειν καὶ Φαρμάττειν.

Rectissima haec, quamquam paulo laxius cetera sententia structa est. Cur editor Graecus hic προσεφίᾳσι dederit prorsus me latet; sensu cassum enim istud, neque praestat quod coniecit ipse τινὲς ἐφίᾳσι.

126 B Nunc sobrium victum commendans ipsarum voluptatum causam ago: οὔτε γὰρ πράξεις οὔτ' ἐλπίδας οὔτ' ἀποδημίας οὔτε διχωγὰς αἱ νόσοι τοσαύτας ὥσας ἡδονὰς ἡμῶν ἀφαιροῦνται.

Egregia haec: „et alias res adimunt nobis morbi et voluptates easque maximas”, et egregie additur: ὅθεν ἥκιστα λυσιτελεῖ καταφρονεῖν τῆς ὑγείας τοῖς μάλιστα τὴν ἡδονὴν διώκουσι.

Minime ergo cum Wytttenbachio legendum ἡδοναί, quod vel hiatus redarguit.

127 C Navium domini, qui lucri appetentes navem suam nimis onerant ita ut cum periculo navigent, in codicibus dicuntur οἱ ἀγαθοὶ ναύκληροι, satis inepte. W. ἄθλιοι coniecit dubitanter, quod certe praestat editoris Graeci invento ἄπλοοι. Equidem exspectem aliquid quod ipsum illud „lucri appetentes” significet.

130 A ὁ Φήσας μὴδὲν γράφειν παραθαλασσίους περὶ ὀδόντων εἰδίδαξε τὴν χρεῖαν.

Aegre hic desidero mentionem rei cuius ille usum docuit (aquaene marinae? Sic Didotianus).

131 C Laudatur θερμολουσία tamquam ἐνδόσιμα τῇ πέψει καὶ μαλακὰ παρέχουσα.

Egregie H. μαλακτικά.

131 D ἐπὶ δὲ τροφὴν παραγενομένους, ἂν μὲν ἤ τι τῶν πρόσθεν ὀφελος λόγων οἷς τὰς ὀρέξεις κηλοῦμεν καὶ καταπραῦνομεν, ἄλλο τι χρὴ παραινέιν.

Primum hic cum Reiskio in imperfecto legendum ἐκηλοῦμεν et κατεπραῦνομεν; deinde tollendus operarii, ut videtur, error et παραγενομένοις legendum, quod ét apud W. ét in Didotiana legitur: ea enim dare consilia debemus iis qui ad epulas accedunt, non cum ipsi ad epulas accedimus.

131 F μάλιστα δὲ τὰς ἀπὸ τῶν κρεῶν φοβητέον ἀπεψίας· καὶ γὰρ εὐθύς σφύδρα [καὶ] βεβρύνουσι, καὶ λείψανον εἰσαῦθις πονηρὸν ἀπ' αὐτῶν παραμένει.

Incluso καὶ nullus hic locus.

134 E ὑφισταμένης δὲ κοιλίας οὐδὲν φάρμακον οἷα τῶν σιτίων ἔνια μαλακὰς ἐνδίδοντα προθυμίας καὶ διαλύοντα πρῶως.

Pro προθυμίας: expectem aliquid quasi πέψεις, nam ventrem duriores cibis irritare perversum est.

135 A Absurdum est stato tempore corpus ad inediam compellere ἐν καιρῷ ζητούμενον ἔθος ἀπαιτοῦντι.

Istud ζητούμενον non intelligo; natum videtur ex varia lectione ζητοῦντι. Nam perinde est utrum hic ζητοῦντι legas an ἀπαιτοῦντι. Absurdum esse dicitur sic vim facere corpori eo tempore quod solita requirit. Lege ergo: ἐν καιρῷ τὸ ἔθος ἀπαιτοῦντι (vel ζητοῦντι).

135 D ἔφη „sc. Plutarchus” ut recte annotat W.: refertur enim Plutarchi diatribē.

136 A διὸ τῶν πραγμάτων διδόντων ἀναληπτέον ἑαυτοὺς μήθ' ὕπνου φθορῶντας τῷ σώματι μήτ' ἀρίστου μήτε βραστώνης τὸν μέσον ἡδυπαθείας καὶ κακοπαθείας φυλαττούσης ὄρον, οἷον οἱ πολλοὶ μὴ φυλάττοντες ἐκτρίβουσι τὸ σῶμα ταῖς μεταβολαῖς.

Haud dubie cum W. legendum φυλάττοντας; et cum Salmasio ὣν pro οἷον.

137 E Pulchra hac sententia egregius clauditur liber:

ὁρθῶς οὖν ὁ Πλάτων παρήνευσε μήτε σῶμα κινεῖν ἄνευ ψυχῆς μήτε ψυχὴν ἄνευ σώματος, ἀλλ' οἷον τινα ξυνωρίδος ἰσορροπίαν διαφυλάττειν, ὅτε μάλιστα τῇ ψυχῇ συνεργεῖ τὸ σῶμα καὶ συγκάμνει, πλείστην ἐπιμέλειαν αὐτῷ καὶ θεραπείαν ἀποδιδόντας, καὶ τὴν καλὴν καὶ ἐράτμιον ὑγίειαν ὧν δίδωσιν ἀγαθῶν κάλλιστον ἡγουμένους διδόναι τὸ πρὸς κτῆσιν ἀρετῆς καὶ χρῆσιν ἐν τε λόγῳ καὶ πράξεσιν ἀκώλυτον αὐτῶν.

Ubi iniuria Graecus editor Reiskii coniecturam ὅτι in textum recepit, nam egregium est quod est traditum: tum maxime corporis cura est habenda cum animi labores adiuvat, nam tum corpus maxime fatigatur. Ultimum vocabulum (αὐτῶν) quid sibi velit intelligere mihi videor: „et animi et corporis”. Sed multo elegantius erit si id nobis e contextu efficiendum relinquitur. Ergo αὐτῶν a sciolo adiectum arbitror.

PRAECEPTA CONIUGALIA.

Praestantissimus hic libellus, qui quo modo ea aetate de ingenua inventute mereri sint soliti „philosophi” egregie nos docet. Scriptus enim est Eurydicæ, quæ Polliano nuper nupsit, iuveni Romano nobili, ut opinor, divitique. Uterque Plutarcho usus est magistro, dicunturque (138 C) tunc fuisse ἐν φιλοσοφίᾳ παρ᾽ αὐτῷ μένοντι. Quo nomine significari possunt iuniores, qui dum adultiore ipsam philosophiam discunt — sic 145 B Pollianus dicitur iam ὥρην ἔχειν φιλοσοφεῖν — assident auditores magis quam philosophi, sed in omnes omnino illud convenit pueros puellasque, quos tum opulenti Graeci, magisque etiam Romani, „philosophis” Graecis educandos committebant: magnam enim illius institutionis partem fuisse viros graves, qui τὴν φιλοσοφίαν τέχνην εἶχον, Plutarchi in arte mentibus hominum medendi collegas, docte disputantes audire consentaneum est. Pollianus cum uxore amicis utebantur iis qui tum in republica Romana primas agebant partes, si quidem (145 A) Eurydice iubetur legere ea quæ Timoxena scripsit Aristyllæ. Est autem Timoxena illa ipsius Plutarchi uxor — si de alia hic esset cogitandum muliere, disertis id verbis dixisset Plutarchus — Aristylla quin sit Timonis, Plutarchi fratris, uxor dubitari non posse videtur: verissimam enim puto Volkmanni esse coniecturam Plin. Epl. I, 5, 5 „aderam Arrionillæ, Timonis uxori, rogatu Aruleni Rustici” pro absurdo *Arrionillæ* legendum esse *Aristyllæ*.

Amici ergo coniugum illorum fuerunt Timon, Plinius, quidni Aruleni Rustici iam mortui fratrem Iunium Mauricum adiciamus, et Tacitum atque adeo ipsum imperatorem Traianum? Plutarchi autem uxor libros scribebat non populo sed feminis sibi affinis, deque eo argumento, quod maxime tractare mulieres decet: de ornatu muliebri. Sed non is est Plutarchus qui omnino mulieres expertes esse velit artium et disciplinarum, immo vero etiam gravissimas iis commendat geometriam et astronomiam (145 C). Et praeterea se toto libro virum praebet qui de nulla re etiam cum femina liberrime colloqui vereatur. Nulla enim re maiorem ille iustioreque movet admirationem quam simplicitate illa, qua de rebus agatur quæ reticere vel

tecte significari soleant — et quae illae sint ipse libelli docet titulus — atque cum simplicitate alia virtus iuncta est non minus insignis: castissimus est libellus purissimusque, totique illi aetati praeclarum dat sincerorum testimonium morum, qua ad primarias feminas sic scribi potuerit a viris clarissimis.

Satis integer ad nos libellus egregius pervenit, ita ut ad paucos tantum locos quae annotem habeam.

138 C οἱ παλαιοὶ τῇ Ἀφροδίτῃ τὸν Ἑρμῆν συγκαθίδρυσαν, ὡς τῆς περὶ τὸν γάμον ἡδονῆς μάλιστα λόγου δεομένης, τὴν τε Πειθῶ καὶ τὰς Χάριτας ἵνα κτέ.

Ut bene haec cohaereant et oppositionis constet ratio, lege τὸν μὲν . . . τὴν δέ.

139 D Primum exemplum (ὁμοιότητος ea dicit ipse scriptor 138 C) est Solonis praeceptum τὴν νύμφην τῷ νυμφίῳ συγκατακλίνεσθαι μήλου κυδωνίου διατραγοῦσαν, αἰνιττόμενος ὡς ἔοικεν ὅτι δεῖ τὴν ἀπὸ στόματος καὶ φωνῆς χάριν εὐάριστον εἶναι πρῶτον καὶ ἡδεῖαν.

Quid sibi isto loco πρῶτον velit frustra quaeris. H. locum sanasse videtur mutando in πρῶτην et traiciendo ut fieret τὴν πρῶτην ἀπὸ στόματος κτέ.

140 B Reges Persarum, cum hilarius fit convivium, iustas dimittunt uxores arcessunt mulierculas, ὁρθῶς γε τοῦτο ποιοῦντες ὅτι τὸ συνακολασταίνειν καὶ παροινεῖν οὐ μεταδίδασσι ταῖς γαμεταῖς.

Immo τοῦ, quemadmodum paulo infra legitur παροινίας καὶ ἀκολασίας καὶ ὑβρεως ἐτέρᾳ μεταδίδωσιν.

140 D Felicem praedicat civitatem Plato in qua τὸ ἐμὸν καὶ τὸ οὐκ ἐμὸν ἡκιστα φεγγομένων ἀκούουσι διὰ τὸ κοινοῖς ὡς ἔνι μάλιστα χρῆσθαι τοῖς ἀξίοις σπουδῆς τοὺς πολίτας.

Recte procedet sententia, si pro ἀκούουσι legetur ἀκούεται.

141 D Oportet iustam uxorem cum se in speculo contemplatur, si facie parum formosa est, sic secum loqui: „quid si non ero pudica?“, si est formosa „quid si etiam pudica ero?“ Ratio utriusque dicti sic nunc redditur:

τῇ γὰρ αἰσχρῇ σεμνότερον εἰ φιλεῖται διὰ τὸ ἥθος, ἢ τὸ κάλλος.

Utriusque, aio, dicti est reddenda ratio, quare recte sic tradita verba supplevisse:

τῇ γὰρ αἰσχρῇ σεμνὸν εἰ φιλεῖται διὰ τὸ ἥθος, τῇ δὲ καλῇ εἰ διὰ τὸ ἥθος μᾶλλον ἢ τὸ κάλλος.

W. censendus est.

142 E κρατεῖν δὲ δεῖ τὸν ἄνδρα τῆς γυναικὸς, οὐχ ὡς δεσπότην κτήματος ἀλλ' ὡς ψυχὴν σώματος συμπαθοῦντα καὶ συμπεφυκότα τῇ εὐνοίᾳ.

Sic Wyttienbachiana et Didotiana. Graecus editor omisso δεῖ addit δίκαιόν ἐστι post εὐνοίᾳ, quod languidissimum videtur.

143 E Ἡ Ἑρμιόνη δοκεῖ τι λέγειν [ἀληθὲς] λέγουσα.

Iam W. sensit vocabulum inclusum esse scioli additamentum.

144 B Recte Madvigius τούτων δὲ πάντων ἱερώτερός ἐστιν ὁ γαμήλιος σπόρος pro ἱερώτατος. Frequens istud in codicibus vitium.

145 A ὁ δὲ τῶν αὐτῶν ἡδονῶν αὐτὸς μὲν ἀπολαύων ἐκείνην δὲ (sc. uxorem) ἀποτρέπων οὐδὲν διαφέρει τοῦ κελεύοντος διαμάχεσθαι [τὴν γυναῖκα] πρὸς τοὺς πολεμίους, οἷς αὐτὸς ἑαυτὸν παρέδωκε.

En iocularē additamentum! Quis talia unquam uxorem suam aut omnino mulierem iussit?

Nos eo deletō *militibus* sua reddamus!

145 B Cave uxor te videat χαίροντα χρυσώσεσιν ἐκπωμάτων καὶ γραφαῖς οἰκημάτων καὶ χλιδῶσιν ἡμιόνων καὶ ἵππων περιδεραίοις.

Sic Graecus editor, annotatque χλιδῶσιν istud Stephani esse pro χλιδώσεσιν. Puto Stephanum χλιδῶσιν dedisse, sed vereor ut hoc verbum subiectum habere possit *rem*, non hominem. Quid legendum sit nescio, nam vulgatum χλιδώσεσιν nihili videtur.

145 E Eurydice a magistro suo iubetur semper in ore habere τὰς Φώνας ἐκείνας ὧν (ait) καὶ παρθένος οὕσα παρ' ἡμῖν ἀνελάμβανες.

Ut genitivi ὧν constet ratio, lege μετελάμβανες, quod verbum egregie convenit in παρατρεφόμενην ἐν φιλοσοφίᾳ.

SEPTEM SAPIENTUM CONVIVIUM.

„Externis”, quibus hunc librum Volkmannus post Reiskium et Meinersium Plutarcho abiudicat, argumentis duo mihi addere posse videor multo illis graviora. Quae sint statim dicam; primum de Volkmani argumentis videamus. Sunt ea, ne quid dissimulem, nullius pretii. Refutare conatur Volkmannus Wyt-

tenbachium, qui — me iudice, recte — contendit quae Porphyrius in libro *de abstinentia* communia cum nostro habeat libello ea ex nostro in Porphyrii librum esse translata. Contrarium verum esse Volkmannus censet atque sic disputat:

in Convivio Solon demonstrat multo melius consultum fore hominibus, si neque edendum iis esset neque bibendum, atque etiam quaestionem tractat quo modo tum homines usuri essent tempore illo libero. Respondet autem Solon: „quemadmodum servus, libertatem nactus, sibi faciet quae antea fecit domino, sic tunc mens eas curas, quas nunc corporis causa sustinet, in semet ipsam convertet”.

„Fere eadem” Volkmannus ait „et apud Porphyrium leguntur, sed ibi apte illa cum cetera cohaerent disputatione, in Convivio vero sine ulla transitione annectuntur huic observationi: difficilius esse cibos e corpore removeere quam in corpus inferre”.

Iniquus hic in Convivii scriptorem Volkmannus videtur; etenim illa observatione suam *claudit* demonstrationem Solon additque etiam flosculum, quo aptissime redit ad id quod totam hanc provocavit disputationem: Cleodori aio sententiam, ideo esse et bibere pulchras esse res quia occasionem nobis praebeant multorum negotiorum quibus vita nostra ornetur atque exhilaretur.

Quid quod ipsa hic Porphyrii verba satis certum mihi praebent indicium usum eum esse nostro Convivio. Sic enim nunc disputat Solon (160 BC):

ὥσπερ εἰ διαποροῖεν αἱ Δαναΐδες τίνα βίον βιώνονται καὶ τί πράξουσιν ἀπαλλαγείσαι τῆς περὶ τὸν πίθον λατρείας καὶ πληρώσεως, οὕτω διαποροῦμεν ἡμεῖς, εἰ γένοιτο παύσασθαι φοροῦντας εἰς τὴν σάρκα τὴν ἄτρυτον ἐκ γῆς ἅμα καὶ θαλάττης τσοᾶντα, τί πράξομεν ἀπειρίᾳ τῶν καλῶν τὸν ἐπὶ τοῖς ἀναγκαίοις στέργοντες βίον, (Sequitur illud de servis libertatem adeptis quod modo citavimus.)

Haud dubium est quin hic inter se opponantur τὰ ἀναγκαῖα et τὰ καλὰ, atqui quae τοῖς ἀναγκαίοις opponuntur sunt *pulchra, speciosa, superflua*. Illa autem ἀναγκαῖα sunt studia veritatis quibus mentem excolimus, ad ea compellemur ἀπορίᾳ τῶν καλῶν i. e. quia iam *non habemus* superfluas istas corporis curas. Lege ergo ἀπορίᾳ non ἀπειρίᾳ cui nullus hic locus. Apud Porphyrium autem ipsum illud ἀπορίᾳ τῶν λόγων legitur quod praepostere et perverse Wytttenbachius cum Roerio in ἀπειρίᾳ mutavit. Ergo

Porphyrus hic *Convivii* textum integrum etiamtum habuit ante oculos.

Externa Volkmanni dicebam *argumenta*: revera hoc uno usus est, eiusdem loci apte a Porphyrio, inepte in *Convivio* adhibiti. Quod quam parvi esset pretii iam vidimus. Sed praeterea de altero Porphyrii loco ita egit ut sententiam Wyttenbachii de Porphyrio e *Convivio* hauriente refelleret. Et *Convivii* auctor ét Porphyrius Homérico versu (E 341) οὐ γὰρ σίτην ἔδουσι utuntur ad demonstrandum melius esse non uti cibo quam cibo uti. Atque Volkmanno auctore uterque id ex eodem in Homerum commentario exscribit. Haud opinor. Quae apud utrumque prorsus sunt eadem haec sunt:

istud οὐ γὰρ σίτην ἔδουσι κτέ. Homerus dicit:

Porph.

Convivium

ὥς οὐ μόνον τοῦ ζῆν ἀλλὰ καὶ ὥς μὴ μόνον τοῦ ζῆν ἀλλὰ
τοῦ ἀποθνήσκειν ἢ τροφὴ ὑπῆρχεν καὶ τοῦ ἀποθνήσκειν τὴν τροφὴν
ἐφ' ὀδόν. ἐφ' ὀδόν οὖσαν.

Cardo quaestionis in voce quae est ἐφ' ὀδόν versatur. Aptè autem et eleganter ea imagine utitur *Convivii* scriptor sic disputans: „edendo laborem parimus corpori doloremque”; recte ergo Homerus hoc utitur argumento ad demonstrandum deos immortales esse quod non edant; cibo enim uti non solum vivendi sed etiam moriendi ἐφ' ὀδόν est”. Sed Porphyrii haec est disputatio: „quemadmodum lapis Magnes ferrum attrahit, ita divinum attrahit humanum; ergo ne sine causa humanum istud grave reddamus. O utinam nobis omnino nullo cibo opus esset, ut diis apud Homerum: tum revera essemus immortales; Homerus enim iis quae de diis dicit diserte significat cibo uti non solum vivendi esse ἐφ' ὀδόν sed et moriendi”. Lepide ergo in *Convivio* istud δξύμωρον „moriendi ἐφ' ὀδόν” adhibetur, absurde apud Porphyrium cum illa magnetis imagine iungitur, quacum nihil commune habet. Et in *Convivio* praesens ἀποθνήσκειν rectissime habet, est enim „ventrem nimis onerare, in morbum incidere, denique mori”. Apud Porphyrium, si tamen per fas et nefas illud ἐφ' ὀδόν esset adhibendum, perfecto τεθνάναι opus esset ut ἐφ' ὀδόν τοῦ τεθνάναι esset id quod efficit ut homines sint mortui i. e. „non revera vivant ut vivunt dii”.

Vides infirma esse Volkmanni argumenta externa. Firmamenti aliquid ipse addam — tam parum cupide hic agam — et, ut iam dixi, duo proponam nova, Volkmannianis, ut mihi quidem videtur, multo graviora.

Proverbium „bestiarum ferarum tyrannus, cicurum adulator pessima est” legitur ét in *Convivio* (147 B) ét in libro *Quomodo adulator* (61 C) mirum ni ibi legatur, sed sine ulla dubitatione Bianti tribuitur, in *Convivio* vero fuse disputatur sitne Thaletis an alius. Num ergo ego hoc argumento Convivium Plutarcho abiudico? Minime. Primum enim ipsa illa de illius proverbii auctore disputatio haud ingratum praebet *Convivio* ornamentum et in *Convivio* scribendo noster πύνη σοφιστικῶς quam plurimis ornamentis adhibendis dat operam, at in libro *Quomodo adulator* illo proverbio tamquam argumento utitur, quis auctor eius sit nihil curans. Deinde omnem ἀκριβειαν φιλολογικὴν nihili facere solet Plutarchus utpote qui moribus hominum emendandis det operam non docendis hominibus. Conferri potest quod proverbium: „qui salvus esse vult ei aut fideli amico aut acri inimico opus est” modo Diogeni, modo Antistheni adscribitur, idque haud sine vocabulorum immutatione (v. Wytt. VI, 1, 548). Postremo inter „sophisticum” *Convivium* et „philosophicum” librum *Quomodo adulator* sat magnum intercessisse temporis spatium verisimile est, alterum scribens alterius immemor esse potuit Plutarchus. Concedes tamen ei, qui Plutarcho *Convivium* abiudicare velit, hanc inter duo libros discrepantiam argumentum praebere speciosum.

Alterum vero eiusmodi est ut quid agam me nescire fatear. Proclus (ad Hes. O. e. D. vs. 650) a Plutarcho abiudicari Hesiodo tradit totum locum de Homeri et Hesiodi certamine, in Euboea in Amphidamantis funere instituto. At in *Convivio* (153 F) illud certamen fuse describitur cum magna colloquentium delectatione. Quid ergo? Erravitne Proclus an mentitus est? Difficile dictu. Hoc tamen sentio sat molestum esse scrupulum istum quem nobis *Convivium* Plutarcho vindicantibus inicit Proclus. Nam Plutarcho quominus vindicem argumenta „externa” ne sic quidem aucta et corroborata me retinent. De „internis” Volkmani videamus.

Sunt quae ille graviter reprehendat, nihil vero gravius quam

absurdam insanamque Solonis disputationem de *non edendi* felicitate, propter quam nobis vel eripienda intestina sint. Neque minus absurda mihi videtur; quid vero si *quam absurdissimam* eam esse ipse Plutarchus voluit, quo magis ludibrio haberet non Solonem sed sui temporis acres illos perfectae virtutis patronos? Accedit quod in *Convivio* paulo antea mulieres abierunt et strenue potandi factum est initium: quidni paulo liberius nunc Solon loquatur? Et quod Soloni hic *Orphica* quaedam et *Pythagorica* tribuitur philosophia, falsum quidem est, sed cur facilius eum errorem committere potuit quivis alius, qui tamen non plane esse ineptus homo, quam ipse Plutarchus? Nam ne ipse quidem Volkmannus sat bonum scriptorem fuisse qui *Convivium* fecerit, negare potest. Cur ergo vitia quae notat ab illo commissae esset credamus, a Plutarcho non credamus? Velut illud est quod in initio *Convivii* de *una* tantum quaestione ab Amaside proposita sermo est, deinde de multis; quod in *Convivio* non edocemur quo modo sapientes illi Corinthum convenerint (qua de re olim exstitisse fabulam auctor est Diog. L. I, 99). Si talia aequo animo Volkmannus fert in homine quem ipse *pulcherrime* (brillant" I, 199, 2 a calce) scribere potuisse concedit, quidni et nos in Plutarcho aequo feramus animo?

Equidem Plutarchum auctorem *Convivii* agnosco in multis rebus. Poeta, quem maxime admiratur et diligit Plutarchus, Hesiodum, dico, hic quoque insignem tenet locum; et alia proverbia quae Plutarcho sunt in deliciis, hic inveniuntur et illud de *tyranno* et *adulatore*; iocum illum Lucianum, quo Amasis fingitur non *loquens de ebibendo mari* sed ipsum mare *ebibens* (151 D) admodum placuisse Plutarcho aliunde efficiamus; denique id quod et alii Plutarchi libri habent et *Amatorius*, libri *de daemónio Socratis*, et *de Sera Numinis Vindicta* id hic quoque observatur: scriptor ipso Platone *δραματικώτερος* esse studet, ita disputationes narrationibus et illas novis narrationibus involvit.

Et haec quidem de libri forma habituque. Ad praecipuas vero *res* quae demonstrantur quod attinet, tantum non ipsam Plutarchi vocem audio. *Praecipuas* autem cum dico ante omnes alias de duabus cogito. Primum quod Cleodorus describit quanta sit edendi bibendique utilitas, eum enim esse fontem multarum artium disciplinarumque atque adeo amicitiae et φι-

λανθρωπίας¹⁾, mutato nomine hic ipse pastor Chaeronensis loquitur, quo nemo magis amavit epularum et conviviorum iucunditatem. Deinde — et hoc gravius — postquam narravit Arion quid sibi eveniret, Pittacus de *miraculis* sic disputat (163 D): „ut ét in credendo ét in non credendo modum teneas intelligendum tibi sit quid intersit inter τὸ ἀδύνατον et τὸ ἀσύνηθες” additque Anacharsis (EF): „quidni Deus non solum vento, aqua, igne sed etiam animalibus utatur instrumentis”. Nonne hoc ipsi Plutarcho persuasissimum fuit, nonne saepe alibi de quaestione illa difficillima in eandem sententiam disputavit? (cf. Brut. 39, Caes. 66, Dio 2, Marc. 4, Cor. 24 sq. Cam. 6 al.).

Denique num credibile est libri tam artificiose structi auctorem latere maluisse post scriptorem vetustum (Volkmanno enim auctore *Convivium* Porphyrio est posterius) quam operam dedisse ut quam maxime et aequalibus et posteris innotesceret?

Iam ad alteram huius capituli partem ipse mihi Volkmannus transitum parat. In oratione²⁾ nihil est quod nos de Plutarcho auctore dubitare cogat, nisi forte id quod ad legendum tam facilis hic liber est. Nam qui dicere possit Volkmannus tam corruptum ad nos pervenisse *Convivium* ut vix te inde intrices minime intelligo. Inspice annotationem criticam, videbis rarius hic quam in multis aliis libris haesisse viros doctos. Ipse vero qui tot iam annos in Plutarcho totus sim, saepissime me etiam nunc timere fateor ut recte eum intelligam, in Convivio vero vix unquam mihi illud accidit. Pauca ergo hic quoque annotabo.

146 D (Periander) μετὰ γὰρ τὸν ἔρωτα τῆς μητρὸς αὐτοῦ προεμένης τὸν βίον ἐκουσίως, οὐ τεθυκῶς τῇ ἈΦροδίτῃ τότε πρῶτον . . . ᾤρησε . . . θεραπεύειν τὴν θεόν.

Prava distinctio haec reddidit sensu cassa. Dele vigulam post ἐκουσίως et pone post ἈΦροδίτῃ.

146 F In decantatam narratiunculam de Biante et rege Aegyptio ultro vitium intulit editor Graecus τὴν γλωτταν ἐξελὼν ἐξέπεμψε legendo pro τὴν γλ. ἐξελὼν ἔπεμψε.

1) Nonne Plutarchum agnoviss in hisce (158 C): παρακειμένης τραπέζης, ἣν ἀναίρουσιν αἰρομένης τροφῆς φιλίων θεῶν βομῶν οὔσαν καὶ ξενίων?

2) Atque etiam in sermone, nam barbaram istud ἡμην (146 C) et alibi legitur ubi non expectes.

147 B Commemorato ab Aegypcio dicto illo de tyranno sene tamquam Thaletis „ἀλλὰ τοῦτο μὲν” εἶπεν ὁ Θαλῆς „Πιττακοῦ ἐστὶν εἰρημένον ἐν παιδιᾷ ποτε πρὸς Μυρσίλον· ἐγὼ δὲ θαυμάσαιμ’ ἂν” ἔφη „οὐ τύραννον ἀλλὰ κυβερνήτην γέροντα θεασάμενος”.

Absurda ista egregie sic W. restituit: ἐγὼ δὲ θαυμάσαι μ’ ἂν ἔφη, οὐ τύραννον κτέ. Nunc lepidissime haec Thales addit: sed parum refert, meum enim facere possum istud οὐδὲ οὕτω κακῶς, si quidem idem non minus in tyrannum convenit quam in gubernatorem.

147 D „Recte agit” sic Thales pergit „Periander cum viris sapientibus confabulans, ἃς δὲ Θρασύβουλος αὐτῷ κολούσεις τῶν ἄκρων οὐμὸς πολίτης ὑφηγεῖται μὴ προσιέμενος”.

Ipse locus arguit nomen Thrasybuli a sciolo additum.

148 B ἐπιὼν δὲ τοὺς τε δρόμους ἔθεῖτο κτέ.

Lege περιὼν (π’).

149 E Recte hic procedent omnia si cum W. legemus: „οἶμαι δ’” εἶπεν „ὦ Διοκλεῖς, καὶ πέρας ἔχειν τὸ σημεῖον” pro εἶχε.

150 B ἢ δ’ Εὐμητις ἐκάθισε παρὰ τὸ δεῖπνον.

Absurda haec; recte, u. o., W. παρὰ τὸν Κλεόβουλον.

151 B ὁ δ’ αὐτὸν ἐκέλευσε λύσαντα πάντα πᾶσιν ἐς μέσον ἀναγνῶναι.

Recte πάντα, cui nullus hic locus, delet R.

152 A „Falsa multa” Niloxenus ait, de viris sapientibus circumferuntur οἶα καὶ πρὸς ἡμᾶς εἰς Αἴγυπτον ἀπηγγέλη περὶ Χίλωνος, ὡς ἄρα διαλύσαιτο τὴν πρὸς Σόλωνα Φιλίαν, ὅτι τοὺς νόμους ὁ Σόλων ἔφη μετακινήτους (δεῖν) εἶναι. (Illud δεῖν ego inserui.) Tum ille qui de convivio refert:

γελοῖος δὲ λόγος· οὕτω γὰρ δεῖ πρῶτον ἀποποιεῖσθαι τὸν Λυκούργον αὐτοῖς νόμοις ὅλην μετακινήσαντα τὴν Λακεδαιμονίων πολιτείαν.

Optime haec decurrunt: Chilou Spartanus falso dicitur Soloni renuntiasse amicitiam, quia Solon leges mutabiles esse debere dixerit; falso, nam si Spartanus ille immutabiles eas esse voluisset, quid ei iudicandum fuisset de Lycurgo ipso?

Apparet Wytttenbachium omnia perturbasse μὴ μετακινήτους legendo.

ib. Biante auctore optimus sit rex „εἰ πρῶτος χρῆτο τοῖς νόμοις τῆς πατρίδος”.

Rectissime: „ipse primus”. *Exemplum* eius rei dare civibus rex debet. Non utor Graeci editoris invento ἀτρώποις.

152 D Reprehensus a Solone ob nimiam libertatem Aesopus respondet:

σὺ γὰρ οὐπω γέγραφας ὅτι ὅμοιον οἰέτας μὴ μεθύειν, ὡς ἔγραψας Ἀθήνησιν οἰέτας μὴ ἐρᾶν μηδὲ ξηραλοφεῖν.

Isto ὅτι ὅμοιον quid faciam dubito; delet R., in ὧδε νόμον mutat W. Requiri aliquid videtur quod voci Ἀθήνησιν opponatur.

ib. Pro Κλεόδωρος W. Κλεόδημος reposuit, ut idem homo semper eodem nomine appellaretur. Eodem consilio Graecus editor ubique Κλεόδωρος legit. Difficilis optio.

152 E πάλιν δ' ὁ Αἴσωπος „καὶ μὴν” ἔφη „Θαλῆς ἔδοξεν εἰπεῖν ὅτι τάχιστα γηράσει”.

Ipsa nocte obscuriora haec.

153 C ἀλλ' ἵνα μὴ δοκῶμεν εὐθύειν τὰς τῶν ἑτέρων ἀποκρίσεις, τὰς οἰκείας ταῖς ἐκείνου παραβάλωμεν.

Post δοκῶμεν excidisse μόνον videtur.

153 E ἀποκρινάμενος οὐδὲν ἀλλ' ἢ [μόνον κελεύσας] κρόμμουα καὶ θερμὸν ἄρτον ἐσθίειν.

Inclusa recte delet H.

154 E Quae esset optima democratia quinque iam sapientes dixerunt, μετατραπεῖς δὲ ὁ Χίλων ἀπεφύνατο κτέ.

Pro μετατραπεῖς H. μετὰ τούτους, Graecus editor μετὰ τούτον, utrumque satis languidum. Quidni μεταστραφεῖς legamus? Ex iis quae paulo ante (152 E) leguntur: καὶ ὁ Χίλων ὑπολαβὼν ἔφη „διὰ τοῦτό τοι μᾶλλον ἀφεκτέον αὐτοῦ” (sc. τοῦ λαλεῖν ἐν οἴνῳ βρεχόμενον) efficias severum illum Spartanum se tum a poculis et loquacibus istis convivis avertisse.

155 C „Etiamsi aliquis” Anacharsis ait „in fovea aliqua cum familiaribus bene moratis κοινωνῇ τῶν ὑπόντων, domus ea dici possit bene instructa”.

Operariine vitium est istud ὑπόντων? In Wytttenbachiana et Didotiana recte ὑπαρχόντων legitur, quod retinendum. Certe non ὑπόντων legendum, requireretur enim hoc sensu ἐνόντων.

156 A Anacharsidi obiicit Pittacus quod ante annum nimis indulserit genio παρὰ λίβυτ' ἀδελφῶ.

Emendationem Madvigii παρὰ Λιβυτάδῃ Δελφῶ editor Graecus in calce paginae commemorat. Qualem ergo esse oportet emen-

dationem ut in textum recipiatur? Editori hoc quoque cavendum est ne nimis sit cautus et anxius.

ib. Ibi ergo Anacharsis μεθυσθείς poposcit ἄθλον καὶ στέφανον.

Excidit πρῶτος ante μεθυσθείς (quod servavit Athenaeus 437 F), sed isto καὶ στέφανον melius carebimus. Apud Athenaeum pro ἄθλον legitur νικητήριον.

156 E τὴν οἶνοχόην ἀτρέμα κεῖσθαι „κρητῆρος ὕπερθεν” . . . ἀπηγόρευσε Ἡσίοδος ἐν τοῖς πίνειν μᾶλλον ἢ διαλέγεσθαι δυναμένους.

Dele ἐν, strenuorum enim potatorum est nunquam cessare ab hauriendo et bibendo.

Sequitur locus 4 linearum (ἐπεὶ . . . πλησίον) conclamatus. Qui tamen sensus requireretur recte perspexisse H. videtur.

157 A ἐπεὶ πάλιν περὶ οἰκονομίας λόγος γέγονε . . .

Istud περὶ W. addidit, falso si quid video: sic enim etiam articulus esset addendus substantivo λόγος. Etenim οἰκονομίας λόγος γέγονε est: „oeconomiae est facta mentio”, sed „nos de oec. colloqui coepimus” est περὶ οἴκ. ὁ λόγος γέγονε.

157 B Cleobulus fabulam a filia sua inventam de cane, qui hieme aedes sibi facere decrevisset cum iaceret contractus, sed aestate illud consilium missum faceret videns quantis sibi extento porrectoque opus esset aedibus narravit. Tum quid sibi ea fabula velit sic explicat:

οὐχ ὀρθῶς καὶ τοὺς μικροὺς νῦν μὲν εἰς μικρὰ κομιδῇ συστέλλοντας ἑαυτοὺς ὥς στρογγύλως καὶ Λακωνικῶς βιωσκομένους, νῦν δέ, εἰ μὴ τὰ πάντων ἔχουσιν ἰδιωτῶν ἅμα καὶ βασιλέων, ὑπ’ ἐνδείας ἀπολεῖσθαι νομίζοντας;

Istud μικροὺς solito in Plutarchi textu vitio inde natum est quod, cum scribendum esset ἀνοήτους vel eiusmodi aliquid, librarii mens aberravit ad sequens μικρά. Mox (C) haec opponuntur: ἀλλὰ καὶ τοὺς σοφοὺς ὑμᾶς ὀρῶμεν ἀνίσοις μέτροις τὰς κτήσεις νενεμημένας πρὸς ἀλλήλους ἔχοντας.

157 D καθάπερ τῷ νόμῳ τῷ λόγῳ.

Prius τῷ non cum editore Graeco in τῷ mutandum, sed delendum est.

157 E ἐκεῖνος (Hesiodus) γὰρ ἐστίν (ait Solon) ὁ πρῶτος Ἐπιμενίδῃ σπέρματα τῆς τροφῆς ταύτης (sc. τῆς ἀλίμου) παρασχὼν καὶ ὁ ζητεῖν διδάξας

ὅσον ἐν μαλακῇ τε καὶ ἀσφοδέλῳ μέγ’ ὄνειαρ.

Deleatur καὶ δ. Ista re docenda Hesiodus Epimenidi prae-
buit sui medicamenti principium.

157 F Hic Periander exclamat:

οἶει γὰρ τὸν Ἡσίοδον ἐννοῆσαι τι τοιοῦτον, οὐκ ἐπαινέτην ὄντα
Φειδοῦς ἀεὶ καὶ πρὸς τὰ λιτότατα τῶν ὄψων ὡς ἥδιστα παρακαλεῖν
ἡμᾶς.

Transpone καὶ ut ante οὐκ legatur et haec condant sententia:
„num putas Hesiodum aliquid eiusmodi (ut istud Epimenidis
medicamentum) in mente habuisse *et non multo potius* ad vilis-
simos nos — ut est parsimoniae laudator — vocare cibos tam-
quam qui sint dulcissimi?”

τὰ δ' ἄλιμα ταῦτα καὶ ἄδιψα φάρμακα μᾶλλον ἢ σιτία πυν-
θάνομαι, καὶ μέλι καὶ τυρόν τινα βαρβαρικὸν δέχεσθαι καὶ σπέρ-
ματα πάμπολλα τῶν οὐκ εὐπορίστων.

Dele virgulam post πυνθάνομαι. Haec enim est sententia:
„audio ista ἄλιμα medicamenta (medicamenta enim sunt non
cibi) ex multis componi rebus paratu non facilibus.”

πῶς οὖν οὐκ ἂν τῷ Ἡσιόδῳ, ... „ἔργα βοῶν κτέ.” εἰ τοσαύτης
δεήσει παρασκευῆς;

Pro ἐν Pflugkii recte ἂν legit, sed simul negatio delenda
et sic ordienda interrogatio: πῶς ἂν οὖν τῷ Ἡσιόδῳ κτέ. „qui
carere bobus aratoribus poterimus, si tanto nobis opus erit ap-
paratu?”

158 B Lepidissima est Cleodori observatio de Aesopo Hesiodi
discipulo, dignissimaque Plutarcho.

158 D Egrege quid sit βίος hic explicatur, vide Wytttenbachii
utilissimam annotationem.

ib. δεινὸν μὲν οὖν, ὧ ἑταῖρε, καὶ τὸ τῆς γεωργίας αὐτῆς: „ipsa
quoque agricultura in summum veniet discrimen.” Cur Graecus
editor hic αὐτῇ legat me latet.

159 B τὸν νεκρὸν ἀνατεμόντες ἔδειξαν τῷ ἡλίῳ.

Recte ante ἔδειξαν W. inseruit τὰ σπλάγχνα.

Quae paulo post sequuntur sic cum Marklando sunt distinguenda:

ζῶν γὰρ οὐδεὶς ἀπ' οὐδενὸς τρέφεται ζῶντος, ἀλλὰ θανατοῦντες
τὰ ἐμψυχα, καὶ τὰ φυόμενα, τῷ τρέφεσθαι καὶ αὔξεσθαι μετέχοντα
τοῦ ζῆν, ἀπολλύντες, ἀδικοῦμεν.

159 D Quod hominis intestina et cum aliis σκεύεσι et cum
φρεωρύχοις comparantur male me habet.

161 A Delphines συναγαγόντες (αὐτοὺς) εἰς ταῦτό κτέ.

Supplementum est Wyttenbachii.

161 E Gloriam quadam cupidine salvus in patriam venire volebat Arion ὡς θεοφιλὴς ἀνὴρ Φανείη καὶ λάβοι περὶ θεῶν δόξαν βίβαιον.

Delectat me iste ὁρθόδοξος cantor. Lege cum R. παρὰ pro περὶ.

161 F ἐστῶσης δὲ πάντα τῆς θαλάσσης ἀκύμνος ὥσπερ τρίβον ἀνασχιζόμενον τῷ δρόμῳ, διανοεῖσθαι πρὸς αὐτόν κτέ.

Sententiam loci utcunque dispicio, structura corrupta est neque quomodo emendem certus sum.

162 A ὁ Γόργος ἔφη . . . ἐκπέμψαι πλοῖα καὶ στρατιώτας ἐπὶ τὰς κητάρσεις Φυλάξοντας.

Dele ἐπί.

163 C Cum filia Sminthei ex oraculi responso in mare demittebatur, iuvenis quidam amore eius captus παρὰ τὸν καιρὸν accurrit eamque amplexus et ipse interire voluit.

Possuntne Graeca verba significare: „eo ipso temporis momento”?

163 D εἴ τις εἰδείη . . . μαλιστ’ ἂν . . . διαφυλάττων.

Haecce in textu servari, non recipi Wyttenbachii διαφυλάττοι!

164 C Χερσίας δ’ οὐτοσί φησι τὴν Ἄτην (ἦν) ὑπὸ τοῦ Διὸς ῥιφῆναι κτέ.

Sic recte supplet W. ut e praecedentibus subaudiatur λοιδορεῖν αὐτόν.

DE SUPERSTITIONE.

Quisquis fuit qui Plutarchi scripta collegit, hic certe eius mentem bene cognitam habuit. Nihil enim Plutarchus magis fuit persuasum quam certissimum ire qui medio eat. In convivio autem satis strenuum se praebuit miraculorum defensorem, hic autem se metuere declarat ne nimis miraculis obnoxios reddiderit homines curae suae commissos. Ergo vehementius etiam nunc impugnat infirmos et superstitiosos, remque eo deducit ut totam disputationem praeclara hac claudat sententia: quemadmodum saepe homines latronum vel ferarum metu abeunt in praeceps sic alii

Φεύγοντες τὴν δεισιδαιμονίαν ἐμπίπτουσιν εἰς ἀθεότητα τραχεῖαν καὶ ἀντίτυπον, ὑπερπηδήσαντες ἐν μέσῳ κειμένην τὴν εὐσέβειαν
quod sive ab Aristotele sive ab alio sumpsit Plutarchus, certe suum fecit.

Iure autem maxime libellus noster inclaruit praestantissimo loco ubi demonstratur superstitiosum magis etiam impium esse quam τὸν ἄθεον (169 F). Si usquam, ibi Plutarchi vivam audis vocem.

164 E τῆς περὶ θεῶν ἀμαθίας altera pars ὥσπερ ἐν χωρίοις σκληροῖς τοῖς ἀντιτύποις ἤθεσι τὴν ἀθεότητα, altera ὥσπερ ἐν ὑγροῖς τοῖς ἀπαλοῖς τὴν δεισιδαιμονίαν πεποίηκε.

L. ἐμπεποίηκε, ut olim edebatur.

165 D οὐ φοβεῖται θάλασσαν ὁ μὴ πλέων οὐδὲ πόλεμον ὁ μὴ στρατευόμενος, οὐδὲ ληστὰς ὁ οἰκουρῶν οὐδὲ συκοφάντην ὁ πένης, οὐδὲ φθόνον ὁ ἰδιώτης, οὐδὲ σεισμὸν ὁ ἐν Γαλάταις οὐδὲ κεραυνὸν ὁ ἐν Λιβύῃ.

Post Γαλάταις excidit οἰκῶν.

165 E δεισιδαιμονία . . . οὐδὲ τῇ ψυχῇ ποτε γοῦν διδωσιν ἀναπνεῦσαι.

Immo τότε (cum Pflugkio) sc. in somno, de quo hic sermo est.

166 A Homines infirmi, somnio territi, ὕπαρ ἐξαπατῶσιν ἑαυτοὺς καὶ δαπανῶσι καὶ ταράττουσιν εἰς ἀγύρτας καὶ γόητας ἐμπεσόντες.

Egregia est Wytttenbachii transpositio ταράττουσι καὶ δαπανῶσιν. Est enim δαπανᾶν ἐαυτὸν rem familiarem suam dissipare.

166 C Infirnum hominem sic possis alloqui: ὁ τι [τὸν ὕπνον] οἱ θεοὶ λήθην κακῶν ἔδωκαν ἡμῖν καὶ ἀνάπαυσιν, τί τοῦτο κολαστήριον σαυτῷ ποιεῖς ἐπίμονον καὶ ὀδυνηρόν;

Manifestum emblemata expulit Duebnerus. In sequentibus τῆς ἀθλίας ψυχῆς εἰς ἄλλον ὕπνον ἀποδρᾶναι μὴ δυναμένης servari ὕπνον velim.

167 A In somniis infirmorum

Ἰδού τινες ἀνοίγνυνται πύλαι βαθεῖαι καὶ ποταμοὶ πυρὸς ὁμοῦ καὶ Στυγὸς ἀπορρῶγες ἀνακεράννυνται.

Recte βαθεῖα dici videntur ipsae πύλαι siquidem profunda est vorago ad quam dant aditum, sed corruptum ἀνακεράννυνται censeo. Ecquid ἀναπετάννυνται? Foribus apertis patent ista et conspiciuntur.

167 D Rectissime quae turbata hic traduntur sic disposuit W. :
οἱ μὲν οὐχ ὀρᾷσι τοὺς θεοὺς τό παράπαν, οἱ δὲ παρορῶσιν, οἱ μὲν
οὐδ' ὑπάρχειν νομίζουσιν, οἱ δὲ δοξάζουσι Φοβερὸν τὸ εὐμενὲς καὶ
τυραννικὸν τὸ πατρικὸν καὶ βλαβερὸν τὸ κηδεμονικὸν καὶ τὸ ἀμή-
νιτον ἄγριον εἶναι καὶ θηριῶδες.

Praesertim illa dispositio eo commendatur quod sic ὑπάρχειν
suam sibi vim obtinet, in vulgata est κακοὺς ὑπάρχειν. Recte
etiam W. ἀμήνιτον dedit pro ἄμικτον.

167 E A verbis κοινὸν ἀνθρώπων non a Φέρε δὴ πρῶτον novum
incipere caput debet. Novum enim hinc incipit argumentum.

168 A εἰ καὶ μικρότατον αὐτῷ κακόν τι συμπεπτωκός ἐστιν,
alia magna affingit ipse, (recte τι delet H.) παντὶ θρήνῃ καὶ
παντὶ στεναγμῷ καθαπτόμενος.

Ultimum vocabulum ut sit sincerum metuo. Quando recte
καθάπτεσθαι ponatur docet 171 C ubi est „reprehendere”.

168 E Postquam narravit Tiribazum primum se acriter de-
fendere coepisse, sed cognito se regis iussu prehendi gladium
deiecissee, sic pergit: Ἄρ' οὖν οὐχ ὁμοῖόν ἐστι τὸ γιγνόμενον.

Certe aliquid hic post τό est inserendum, ut minimum νῦν.

169 A ἦν δ' ἴσως καὶ Νικίᾳ . . . κράτιστον οὕτως ἀπαλλαγῆναι . . .
ἢ Φοβηθέντι κτέ.

Aut cum H. κρεῖττον est legendum pro κράτιστον aut ante ἢ
inserendum μᾶλλον.

169 B δεινὸν τὸ τῆς δεισιδαιμονίας σκότος ἐμπεσόντος ἀνθρώπου
συγχεῖται καὶ τυφλῶσαι λογισμὸν.

Male editor Graecus ἐκπεσόντος, est enim ἐμπεσόντος hominis
qui (in eas tenebras) incidit.

169 C Hic apparet de Christianismo nunquam quidquam
audivisse Plutarchum. Nam si de Iesu praedicatione, qualem
nos cognovimus, ullus ad eum pervenisset rumor, haud dubie
hic eius fecisset mentionem, ubi de Iudaeis tam anxie Sabbata
sua observantibus ut ultro in certam incucurrerint perniciem
narrat.

169 D Cum feriae celebrantur in honorem deorum τὸν ἄθεον
videbis παρὰ θεογγόμενον ἀτρέμα (an ἡρέμα?) πρὸς τοὺς συνήθεις
ὅτι τετύφωνται καὶ δαιμονῶσιν οἱ θεοὶ ταῦτα δρᾶσθαι νομίζοντες.

Ne ipse quidem ἄθεος negare potest haec fieri in honorem
deorum. Sed negat ista θεοὶ δρᾶσθαι, quod reponendum.

170 A Deus iratus θηρίον ἔχων τοῖς καρποῖς ἐφήσει.

Dele ἔχων cum H., noli vero cum eodem 171 A: ἡ δὲ δεισι-
δαιμονία τῇ ἀθεότητι καὶ γενέσθαι παρέσχευ ἀρχὴν καὶ γενομένη
δίδωσιν ἀπολογίαν delere ἀρχήν. Sic enim τὸ γενέσθαι legendum
foret. Sed non ingrata haec ubertas qua teres atque rotunda
existit periodus.

— B Vocabula de Diana barbara illustrent Lobeckii.

171 C Et hic et 167 D habes verbum λυσιτελεῖ sequente con-
iunctione ἥ, ut sit „*magis* prodest”.

171 E οὐδὲν οὕτω πολυπλανὲς μᾶλλον ὥς τὸ τῆς δεισι-
δαιμονίας.

Quis obloquatur Herchero μᾶλλον delenti?

REGUM ET IMPERATORUM APOPHTHEGMATA.

In libro *de Plutarcho philosopho* de hac sylloge sileri poterat.
Nam lateatne sub ea pars aliqua collectionis a Plutarcho factae
et qualis illa fuerit neque novimus neque equidem magnopere
curo. Hoc mihi scire satis est Plutarchum dictis et narratiun-
culis, e quibus aliquid utilitatis percipi posset, componendis
strenue dedisse operam. Hoc mentium medicum fecisse et ipsa
res clamat et docet ipsius testimonium (*de Ira Cohibenda*
p. 457 E):

Διὸ καὶ συνάγειν αἰεὶ πειρῶμαι καὶ ἀναγιγνώσκειν οὐ ταῦτα δὴ
μόνον τὰ τῶν φιλοσόφων, ἀλλὰ μᾶλλον τὰ τῶν βασιλέων καὶ
τυράννων

qui locus etiam a Wytttenbachio affertur (cf. *Avondzon* ed. altera
I, 47, II, 35 sq.). Sed non minus mihi constat hunc libellum
non esse ab ipso Plutarcho consarcinatum sed ab homuncione
quodam stupidissimo, qui praesertim Plutarchi Vitis usus est.
Qui e quo genere fuerit hominum egregie docent duo loci:

p. 196 E. Postquam narravit quod dedisset magni animi do-
cumentum Scipio in funere Terentii, haec ex suo fonte adscripsit:
ταῦτα μὲν οὖν ὕστερον!

p. 199 D. De Catone haec narrat: πλείονας δὲ πόλεις ἐλών,
ὥς φησι, τῶν ἡμερῶν ἅς διέτριψεν ἐν τοῖς πολεμίοις κτέ. In vita

Catonis c. X haec leguntur: αὐτός δέ Φησιν ὁ Κάτων πλείονας εἰληφέναι πόλεις ὧν διήγαγεν ἡμερῶν ἐν Ἰβηρίᾳ, ubi isti Φησιν suus sibi locus est; a nostra collectione vocabula ὧς Φησι sunt quam alienissima.

De variis locis pauca annotabo, sed, ut opinor, cognitu haud ingrata.

172 C Traianum rogat — vel potius rogare se simulat scriptor — ut opusculum suum benevole accipiat

εἰ ὄρον ἔχει τινὰ πρὸς κατανόησιν ἡθῶν καὶ προαιρέσεων ἡγεμονικῶν.

Alteram lectionem εἰ πρόσφορον ἔχει τι iure W. praetulisse videtur. Certe intelligo eam; sed quam exscripsi ipsa est nocte obscurior.

172 E Qui *Vitas* in suum usum vult convertere is abundare debet otio

ἐνταῦθα δὲ καὶ τοὺς λόγους αὐτοὺς καθ' αὐτοὺς ὥσπερ δείγματα τῶν βίων καὶ σπέρματα συνελεγμένους οὐδὲν ὀνομαί σοι τὸν καιρὸν ἐνοχλήσειν.

Isto ἐνταῦθα bene Plutarchum suum imitatur, frequens enim apud illum ἐνταῦθα pro ἐνθάδε (hoc loco significatur ipsa haec sylloge); pro ἐνοχλήσειν mallet aliud dedisset verbum, sed vel sic quid sibi velit apparet. Ut tamen totius loci constet ratio, prius illud καί est eliminandum: illic (in *Vitis*) apophthegmata cum rebus narratis mixta sunt, hic pura puta ea habes, ita ut brevi tempore possis percurrere.

173 E Ab Artaxerxe Satibarzanes iniustam rem petebat. Rex cognito eum certa pecunia corruptum id fecisse illam ei numerare iussit et

„λάβε” εἶπεν „ὦ Σατιβαρζάνη· ταῦτα μὲν γὰρ δούς οὐκ ἔσομαι πενέστερος, ἐκεῖνα δὲ πράξας ἀδικώτερος”

Ne Rex quidem Persarum negare potest se si pecuniam quamvis parvam impenderit pauperiorem fieri. Exime ergo οὐκ, habebis dictum egregium cuius haec sententia: „malo pauperior quam iniustior fieri”.

173 F Mire *iustam uxorem γυναῖκα γνησίαν* appellat.

176 A Hospes quidam Dionysio pollicebatur se ei insidias quasdam aperturum. Cui cum aurem rex praeberisset, „da mihi” inquit „talentum ut videaris omnia iam cognovisse”. Et dedit rex προσποιούμενος ἀκηκοέναι καὶ θαυμάζειν τὴν μέθοδον τοῦ ἀνθρώπου.

Non, ut opinor, admirari se simulabat hanc rationem sed revera et iure admirabatur; erat enim prudentissima. Lege ergo θαυμάζων pro θαυμάζειν.

176 E Agathocles, figuli filius, rerum potitus solebat ét fictilia et aurea vasa apponi iubere et haec filiis dicere:

„τοιαῦτα ποιῶν πρότερον νῦν τοιαῦτα ποιεῖ διὰ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ τὴν ἀνδρείαν”.

Sensu cassa haec. Lepide dictum restitues pro ποιεῖ legendo ποιῶμαι. „Ipse olim meis manibus faciebam fictilia, nunc aurea alios mihi facere iubeo”.

181 D Cum quidam Alexandri res gestas praestare Herculis operibus dixisset, ille „ἀλλ’ ἐγώ” εἶπε „τὰς ἐμὰς πράξεις μετὰ τῆς ἡγεμονίας ἐνὸς οὐ νομίζω ῥήματος ἀνταξίας εἶναι τοῦ Ἡρακλέους”.

Vertunt ultima: „ne uni quidem dicto Herculis aequalia arbitror”. Si sanus locus, haec esse debet sententia: „ipsum nomen Herculis ineptam vestram confutat adulationem”.

182 E Antigonus cum Anaximenis rhetoris discipulum orationem habentem audiret, quam bene ille meditatus erat, aliquid eum rogavit. Quo tacente „τί λέγεις” εἶπεν, ἢ

„ταῦτ’ ἐστὶ τῶν δέλτοισιν ἐγγεγραμμένα;”

Nullam hinc extundo sententiam. Suspicio, versu Euripidis leviter mutato, sic olim scriptum fuisse: „τί λέγεις” εἶπεν „οὐ ταῦτ’ ἐστὶν ἐν δέλτοισιν ἐγγεγραμμένα;

Hoc sensu: „heus tu, ecquid id quod ego te rogo non habes in libello quem tam diligenter edidicisti?” De τί λέγεις v. Avondzon (2^a ed.) v. I 269.

184 D Ἀντίοχος ὁ στρατεύσας δεύτερον ἐπὶ Πάρθους κτέ.

Quantocius repone Ἀντίοχος ὁ δεύτερος στρατεύσας ἑ. Π. Etiam in praecedentibus citatur Ἀντίοχος ὁ πρῶτος, ὁ δεύτερος, ὁ τρίτος.

185 F Μυρωνίδης παρήγγειλεν ἔξοδον Ἀθηναίοις ἐπὶ Βοιωτοῦς στρατευόντων.

Ultimum vocabulum ex annotatione adhaesisse suspicor.

186 D Alcibiades ἔχων κύνα πάγκαλον ἑωνυμένον ἑπτακισχιλίων δραχμῶν κτέ.

Immo ἑωνυμένος quemadmodum et in Vita.

187 A παραταττόμενος δὲ τοῖς βαρβάροις ἔφη δεδιέναι, μὴ τὸν Ἴφικράτην οὐκ ἴσασιν, ᾧ καταπλήττεται τοὺς ἄλλους πολεμίους.

Ipse epitomator quod ante oculos habebat non intellexit. In fonte eius non τὸν Ἴφικράτην erat sed τὸ Ἴφικράτους ὄνομα. Ipsum Iphicratis nomen timorem incutiebat Graecis, barbaris incutere vix poterat.

188 B ὀργιζομένων δὲ τοῖς Βυζαντίοις τῶν Ἀθηναίων, μὴ δεξαμένων τῇ πόλει πεμφθέντα μετὰ δυνάμεως βοηθὸν αὐτοῖς πρὸς Φίλιππον κτέ.

Solito in Plutarchi codicibus vitio nocuerunt inter se vocabula vicina: natum enim istud ὀργιζομένων . . . δεξαμένων ex ὀργιζομένων . . . δεξαμένοις. Nam sic esse legendum Phocionis docet dictum quod sequitur: „nolite succensere sociis, si nostris ducibus fidem non habent, sed succensete ducibus, quibus fides non habetur”.

189 E ἐκέλευε δὲ (Lycurgus) τὰς οἰκίας ποιεῖν ἀπὸ πρίονος καὶ πελέκεως· αἰσχύνεσθαι γὰρ εἰς οἰκίας λιτὰς ἐκπώματα καὶ στρώματα καὶ τραπέζας πολυτελεῖς εἰσφέροντας.

Verbo non opus est ad demonstrandum hic futurum αἰσχυνεῖσθαι requiri.

190 A Θεόπομπος ἔν τινι πόλει πρὸς τὸν ἐπιδεικνύμενον τὸ τεῖχος αὐτῷ καὶ πυθανόμενον εἰ δοκεῖ καλὸν καὶ ὑψηλὸν εἶναι „οὐδ’ εἰ γυναικῶν” εἶπεν „ἦν”.

Tribus aliis locis (212 E; 215 D; 230 C) fortis viri dictum integrum est servatum; hic duo additamenta illud corruerunt: οὐδέ et καὶ ὑψηλόν. Ludicrum est istud: „si mulierum (vel: ne si mulierum quidem) essent moenia, *celsa* essent”. Simile additamentum invenies 221 F.

191 D Agesilaus in Aegypto bellum gerebat; regis adversarii,

cui auxilio venerat, numero erant multo superiores. Quos cum videret se vallo munire rex, impetum in eos facere iussit; noluit Agesilaus intelligens vallo isto suas copias hostium exercitui pares fieri. Quod et docuit eventus, etenim

ἔτι μικρὸν ἀπολιπούσης τῆς τάφρου συνάψαι κατὰ τοῦτο παρατάξας τὸ διαλεῖπον καὶ πρὸς ἴσους ἴσοι ἀγωνισάμενοι ἐνίκησαν.

Inutilis annotatio τὸ διαλεῖπον in alienam praeterea sedem irrepsit; expunge (nolim enim traicere ut fiat τοῦτο τὸ διαλεῖπον) et παρέταξε lege, sanus fiet locus. Hoc enim est quod Xenophon appellat ταμιεύειν ὁπόσοις βούλει μάχεσθαι. Verbum παρατάξας etiam sine obiecto poni potest.

193 B Absurdo nonnumquam sermone utitur noster, velut hic Ἰάσωνα θεασάμενος est: „vultu in Iasonem converso”. Eiusdem farinae est μετεμέλοντο ταῖς ὁμολογίαις 196 D.

194 E Pelopidas ab Alexandro in vincula coniectus ab Epaminonda in patriam reductus gratias se habere Alexandro aiebat, idque hoc argumento:

πεπείραται γὰρ ἑαυτοῦ νῦν μάλιστα οὐ μόνον πρὸς πόλεμον ἀλλὰ καὶ πρὸς θάνατον εὐθαρσῶς ἔχοντος.

Aut legendum πεπείραμαι γὰρ ἑμαυτοῦ aut restituendum quod W. habet: πεπειρᾶσθαι.

195 A Nullus est liber tam inutilis quin suos sibi scholiastas nactus sit. Velut hic in narratione de Pyrrho et Fabricio:

τὸν μέγιστον ἐλέφαντα τοῦ Πύρρου παρασκευάσαντος ἐξόπισθεν τῷ Φαβρικίῳ ῥήξαντα φωνὴν ἐπιφανῆναι, ἐπιστραφεῖς δὲ Φαβρικίος κτέ.

post ἐπιφανῆναι irrepsit scioli annotatio καὶ τούτου γενομένου quo facto plane perturbatur oratio.

199 A Τὴν δ' ἀδικίαν ἔλεγε (Cato) τοῖς ἀδικοῦσι καὶ μὴ κίνδυνον ἅπασιν φέρειν.

Excidissee hinc non pauca W. censet, mihi abundare καὶ (in καὶ) videtur, quo expuncto egregiam hanc obtinebimus sententiam: „periculum omnibus affert iniuria si non affert auctori” i. e. certa manere poena maleficum debet aut in perpetuo periculo versabuntur omnes cives.

200 E ἐκπεμφθέντα δ' αὐτὸν ὑπὸ τῆς βουλῆς τρίτον κτέ.
Transpone ut fiat τρίτον αὐτόν.

202 A Cum Metellus de impetu in arcem quandam hostium
faciendo deliberaret centurio quidam aiebat

ὥς ἰὰν δέκα μόνους ἀποβάλλῃ λήψεται τὸ χωρίον.

Tum Metellus: „ecquid ipse unus eorum esse vis?”

Absurdum est dicere quamvis paucis militibus *amissis* locum
expugnari posse. Neque opus erat centurionem rogare velletne
in eorum esse numero. Quis enim vult *perire*? Legendum ar-
bitror: ἀπολλάξῃ ut hoc dicat centurio: tam ignavi sunt hostes
et tam fortes tui milites ut decem eorum, *quos sorte duxeris*,
huic pares sint negotio; ne *eligere* quidem opus est.

203 D Pompeius Mamertinos οἶός τε ἦν ἀποσφάττειν ἅπαντας.
Sequitur illa narratio quam Plutarchus in deliciis habet de
Sthenio omnem culpam in se convertente. Lege οἶος ἦν: volebat
mactare, in eo erat ut mactaret.

206 F „Non metuo” sic hic loquens inducitur Caesar „τοὺς
βαναύσους καὶ λιπῶντας, ἀλλὰ τοὺς ἰσχυροὺς καὶ ὠχροὺς”.

Quid in βαναύσους lateat nescio, in Vita est παχεῖς καὶ κ-
μῶντας. An sic Latinum *urbanos* redditur?

ib. Octavianus Ἀντώνιον ἀπῆται δισχιλίαις πεντακοσίας μυριάδας
τοῦ πρώτου Καίσαρος ἀναιρεθέντος ἐκ τῆς οἰκίας ἃς πρὸς αὐτὸν ὁ
Ἀντώνιος μετήνεγκεν.

Locum turpiter depravatam certa emendatione sanare possu-
mus: pro οἰκίας legamus οὐσίας et ista ἐκ τῆς οὐσίας ponamus
ante τοῦ πρώτου. Certam emendationem esse manifesto apparet
e Vita Ciceronis c. 43 in fine: ἃς Ἀντώνιος ἐκ τῆς οὐσίας
κατεῖχεν.

ΑΠΟΡΗΤΗΓΜΑΤΑ LACONICA

Eadem est huiusce libelli atque praecedentis ratio, excerptus
est e variis vitis sed fortasse compilatori prae manibus fuerunt
excerpta quae ipse Plutarchus fecerat. Sermo et in hoc et in

altero libello — id quod identidem et Wytttenbachius observat — plane Plutarcheus.

De hisce locis proferre aliquid in medium velim:

208 B Agasicles mirante quodam quod, discendi cupidus cum esset, sophistam quendam non admitteret respondit

τούτων χρῆζω μαθητῆς εἶναι, ὧν εἰμι καὶ υἱός.

Ain vero? A solisne parentibus discere volebat rex? At hi, ut opinor, iam mortui erant, neque quisquam sic parentes suos significat. Uno deletō vocabulo εἰμι egregiam sententiam lepide enuntiatam obtinebimus: hunc solum habere magistrum volo quem et patrem habere velim, i. e. quem tamquam patrem suspicere et venerari possim. Sophistam istum fama fuisse ad-versa sponte intelligimus.

208 D Agesilaus, cum ei a magistro locus minus honestus esset assignatus, paruit

καὶ εἶπεν· εὖγε· δείξω γὰρ ὅτι οὐχ οἱ τόποι τοὺς ἀνδρες ἐν-
τίμους, ἀλλ' οἱ ἄνδρες τοὺς τόπους ἐπιδείκνυουσι.

Immo vero ἀποδείκνυουσι faciunt, reddunt.

208 E προστάττοντος δέ τινος αὐτῷ ἱατροῦ περιεργότεραν θερα-
πείαν [καὶ οὐχ ἀπλήν] „νὴ τὸ θεῶ” Φησὶν „οὐ πάντως μοι πρό-
κειται ζῆν” [οὐδὲ πάντα ἀποδέχομαι].

Suum sibi magistellum magistellus nactus est!

209 D Μεγαβάτου δὲ τοῦ Σπιθριδάτου παιδός, ὃς ἦν κάλλιστος
τὴν μορφὴν, προσελθόντος αὐτῷ ὡς ἀσπασομένου καὶ Φιλήσοντος ...
ἐξέκλινεν.

Solito in Plutarchi codicibus vitio vicinus genitivus προσελ-
θόντος dativos ἀσπασομένῳ καὶ Φιλήσονται corrupit. Sequuntur haec:
ὡς δὲ ἐπαύσατο ἐκεῖνος προσιών, ἐπεζήτησεν αὐτὸν ὁ Ἀγησίλαος·
τῶν δὲ Φίλων φαμένων ὡς αὐτὸς εἴη αἴτιος, τρέσας τὸ τοῦ καλοῦ
Φιλήματος ἔλθεῖν, καὶ, εἰ μὴ ἀποδειλιάσει, ἤξειν ἐκεῖνον κτέ.

Locum mutilum sic supplet B: τρέσας τὸ τοῦ καλοῦ Φίλημα,
τοῦ μὴ ἐντὸς Φιλήματος ἔλθεῖν. Aliquanto melius, ut opinor, W.:
τρέσας τὸ τοῦ καλοῦ Φιλήμα· καὶ νῦν ἔτι ἐντὸς Φιλήματος, εἰ μὴ
αὐτὸς ἀποδειλιάσει, ἤξειν ἐκεῖνον.

212 D Lysandri orationem seditiosam, post mortem eius inventam, Agesilaus in lucem edere volebat ut scirent omnes quam malus ille fuisset civis:

ἐπεὶ δὲ τις τῶν γερόντων τὸν λόγον ἐπελθὼν καὶ φοβηθεὶς τὴν δεινότητα συνεβούλευε μὴ τὸν Λύσανδρον ἀνορύττειν, ἀλλὰ τὸν λόγον μᾶλλον αὐτῷ συγκατορύττειν morem ei gessit.

Nihili est *ἐπελθὼν*. Lege *διελθὼν*: oculis orationem *percucurrit* ille senator.

213 B Turpis erat pax Antalcidae, tradidit enim regi

τοὺς ἐν τῇ Ἀσίᾳ Ἕλληνας, ὑπὲρ ὧν ἐπολέμησεν Ἀγησίλαος . . . ὅθεν δὴ κάκιστα συνέβη τῆς κακοδοξίας ταύτης Ἀγησιλάῳ μετασχεῖν.

Iannotii coniecturam *ἥκιστα* (pro absurdo *κάκιστα*) recepit B. Sed nihil ea proficimus. Legendum *μάλιστα*. Maxima pars turpitudinis in Agesilaum redundavit: privabatur enim praecipua sua gloria, quam ei bellum afferebat.

213 D *Καλλίου τοῦ Λακεδαιμονίου.*

En praeclarum historicum!

214 F Dolus, quo in re divina facienda Agesilaus ut sociis anxiis animum adderet usus est, sic narratur:

ἐπὶ τὴν ἀριστερὰν ὑπεστρωμένη τῇ χειρὶ νίκην προσέγραψε.

Praeclare W. emendavit *ὑπεστραμμένην νίκην*: manui inscripsit vocabulum *νίκην* sinistrorsum conversum. Quid deinde factum sit cum imponeretur iecur sponte apparet.

216 B Quantis fuerint obnoxiae periculis huiuscemodi syllogae egregie docet hic locus. Relatum est lepidum illud notumque dictum quo Agis refutavit antiquarium lamentantem *τᾶν κἀτω γέγονεν*. Respondit enim: „ergo omnia nunc recte habent, istud enim pater meus puero mihi dicere solebat”. Sed addidit stolidissimus quidam homuncio: *ἔφη δὲ καὶ τὸν πατέρα αὐτῷ παίδι ὄντι τούτ’ εἰρηκέναι· ὥστ’ οὐ χρὴ θαυμάζειν εἰ χεῖρω τὰ μετὰ ταῦτα τῶν προτέρων, ἀλλ’ εἴ που βελτίω καὶ παρὰ πλῆσια γένοιτο*, quae nihil intelligentis sunt. Quis iam praefracte neget et hanc et alias collectiones tamquam ex primario fonte ex aliqua ab ipso Plutarcho composito fluxisse opusculo? Cf. 216 E ubi Acrotatus, adolescens vere Spartanus, verbosus fit sophista.

217 D Antalcidas in Samothrace a sacerdote rogatus *τί δεινότερον δέδρακεν ἐν τῷ βίῳ* respondit: „non tibi sed diis hoc dicam”. Cf. 229 D ubi simile aliquid de Lysandro narratur. Sed nostro loco verba εἴσονται αὐτοὶ οἱ θεοί sic verterim potius: „verisimile est deos id novisse (ut tibi dicere opus non sit)”. Et pro δεινότερον *superlativus* legendus videtur.

218 A Hic deprehendis *doctum* compilatorem disputantem utrum sapiens quoddam dictum (quod ille *χρεῖαν* appellat) Socratis sit an Aristonis Spartani.

218 D Corinthum, quam oppugnabat, capi posse intellexit cum εἶδεν ἐκ τοῦ περὶ τὸ τεῖχος τόπου λαγῶους ἀναστάντας.
Ecquid *ἐκ* του?

218 F Archidamus iunior cum suaderet quidam ut procul a patria committeret proelium

οὐ τοῦτο, ἔφη ὁρᾶν δεῖ, ἀλλ' οἱ μαχοῦμενοι κρείσσονες τῶν πολεμίων ἐσόμεθα.

Pro οἱ B. οἱ. Lege εἰ.

219 D Brasidas ad bellum profectus ephoris scripsit:

ἄτσα δηλῶμαι πράξω κατὰ πόλεμον ἢ τεθναξοῦμαι.

Pro δηλῶμαι exspecto aliquid quod „iussus ero” significet. An ἄτσα δὴ λῶ scripsit Brasidas? Hoc sensu: quidquid consilii cepero perficiam nisi in proelio cecidero.

220 F In qua barbarie natum censeas hominem qui ποδαπὸς pro ποῖος scripserit?

222 E τοῦ δὲ Κύρου τὸν μισθὸν προπέμψαντος τοῖς στρατιώταις καὶ ξένια αὐτῷ, μόνον ἔλαβε τὸν μισθὸν τὰ δὲ ξένια ἀντέπεμψε (Callicratidas)

Estne ἀντέπεμψε *remisit*, an ἀπέπεμψε legendum?

223 F Cleomenes, sophista dicente de virtute πλεῖω ἐγέλασε. Quid sibi velit istud πλεῖω nescio; an τοῦ εἰωθότος excidit?

233 A ἐπεὶ δὲ τις τὰς ἀμυγδαλᾶς τῶν σκληρῶν ἑώρα διπλασίου πωλουμένας, „μὴ σπάνιοι” ἔφη „οἱ λίθοι;”

Immo τῶν ἀμυγδαλῶν τὰς σκληράς et sic vertit X.

234 D Σπαρτιάτης ἐρωτηθεὶς εἰ ἀσφαλὴς ἡ εἰς Σπάρτην ὁδὸς εἶπεν· ὁποῖος καθίσσης.

Responsum istud varie tentatum sic in integrum restituatur: ὁποῖός κα ἵης: „prout ipse es qui eo iter facis”. Sic demum recte illustrandi causa additur: οἱ μὲν γὰρ λέοντες βυλίζοντι ὅπα κα λέωντι, τὼς δὲ λαχὼς ἐπὶ τῇ σκηνῇ θηρεύομες.

INSTITUTA LACONICA.

Lepide sane et prudenter Wytttenbachius:

„De hoc libro item censeo ut de antecedente; ut eum nec germanum nec spurium pronunciare firmiter audeam. Nam materia quidem est Plutarchea, collecta maximam partem ex Vita Lycurgi: idque vel ab ipso Plutarcho vel postea ab alio homine; neque enim rationem video quominus vel alterutrum vel etiam utrumque fieri potuerit”.

Haud tamen facile mihi persuadebitur Plutarchum e Vitis suis excerpta fecisse: dudum ea fecerat priusquam vel Vitas vel Moralia scribere inciperet; atque ad ea *aliquo modo* referenda esse et haec *Instituta Laconica* et varia illa *Apophthegmata* quis prae fracte neget?

Multo vero minus mihi probatur id quod paulo post idem disputat: „illud fortasse haud leve sit auctoritatis indicium, quod in fine p. 239 E et seq. Lacedaemonii propter sprete ac deserta maiorum instituta reprehenduntur, eosque hoc nomine per quandam scriptionem a se reprehensos esse ipse profitetur Plutarchus in vita Lysandri (c. 17 fin.): περὶ μὲν οὖν τούτων καὶ δι' ἐτέρων που γραφῆς ἡψάμεθα Λακεδαιμονίων”. (Interiectis paucis paginis eadem recurrit disputatio ad 239 E).

Nam in hocce libello tota illa reprehensio una absolvitur pagina, at loco in vita Lysandri, si quid video, *integer* de eo argumento significatur liber.

Quid quod ipse se Wytttenbachius refutat ad 240 B docte sic disputans: „hic et sequens totus locus, nescio quomodo, alienus a Plutarchi auctoritate ac suppositivus videtur. Nam ipse alibi Plutarchus ita loquitur quasi sua adhuc aetate viguerint instituta Lacedaemoniorum e. q. s.”.

An forte caput 42 W. abiicere, cetera *ipsi Plutarcho* vult vindicare? Cui istud probabitur? Noster haud dubie hac in re Xenophontis Cyropaediam cum suo epilogo est secutus.

Quod autem dicit W.: „statum Graecorum sub Romanis δουλείαν dicere nec cum Plutarchi prudentia nec cum veritate satis congruit” id partim falsum est, partim verum. Non enim *Romanorum* imperium δουλείαν appellat, sed eo vocabulo respicit id quod modo dixit ὑπὸ τῶν ἰδίων πολιτῶν ἐτυραννεύθησαν, atque istis εἰς δουλείαν μετέστησαν hanc libelli adiiicit clausulam: καὶ νῦν (i. e. aliquanto post istam δουλείαν atque τυραννίδα) ὑπὸ Ῥωμαίοις καθάπερ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες ἐγένοντο. Sed recte iudicat W. vel sic quae de Romano imperio hic legantur parum congruere cum aliis Plutarchi locis (praesertim in *praeceptis Rei-publicae gerendae*), ubi felices praedicantur Graeci quibus liceat parere Romanis. Hoc vero verissimum: „oratio durior et praefractior videtur quam pro Plutarchi ratione et modestia”.

Denique: et hunc libellum aliquanto post Plutarchum ex eius libris excerpsit magister aliquis. Sed et ipse Plutarchus haud dubie in suum discipulorumque usum sedulo eiusmodi syllogas composuit; diu post mortem eius in manibus eae erant docentium discentiumque, quorum illi eas in suos receperunt libellos. Quod quomodo fecerint iam diiudicari nequit. Hoc unum intelligimus: sic factum esse ut genuinae Plutarchi syllogae perirent.

Ad huiusce libelli orationem quod attinet, omnino parum distat a Plutarchea; barbariem redolet quod bis (240 A et B) μεταξύ ponitur pro ἐπειτα, et alia quaedam vocabula senioris aetatis videntur. Quae sedulo colligere quid attinet? Vel sic intelligimus libros per multa saecula magistrorum puerorumque tritos manibus varias contraxisse maculas.

De singulis locis haec observo:

235 E δοκιμαζομένου μάλιστα παρ' αὐτοῖς τοῦ μέλανος λεγόμενου ζωμοῦ, ὥστε μὴ κρεαδίου δεῖσθαι τοὺς πρεσβυτέρους, παραχωρεῖν δὲ τοὺς νεανίσκους.

Solitum in Plutarchi textu vitium recte sustulit Turnebus τοῖς νεανίσκοις legendo.

238 D τῶν δὲ ταφῶν ἀνεῖλε (Lycurgus) τὴν δεισιδαιμονίαν πλησίον ἔχειν τὰ μνημεῖα τῶν ἱερῶν συγχωρήσας.

Mirum consilium! Fraudi fuit magistello vox ἥριον in ἱερὸν corruptum. Auctor eius scripserat πλεσιόν ἔχειν τὰ ἥρια σ. Licebat cuique civium suum sibi sepulcrum habere prope aedes suas.

Eodem modo iudico de libello c. t.

LACAEENARUM APOPHTHEGMATA.

240 F Gyrtiadis dictum οὐ δεῖν τοὺς ἀγαθοὺς βοᾶν ἀλλ' ἰατρεύεσθαι non intelligo. Corruptum videtur ultimum vocabulum.

241 A ἄλλη ἀκούσασα τὸν υἱὸν ἐν παρατάξει πεσόντα ἔφη· „δειλοὶ κλαίεσθωσαν· ἐγὼ δέ σε, τέκνον ἄδακρυς καὶ ἰλαρὰ θάπτω τὸν καὶ ἐμὸν καὶ Λακεδαιμόνιον”.

Expunctis verbis καὶ ἰλαρὰ sat bellum restat distichon; no-vicia forma κλαίεσθωσαν antiquum vocabulum sua expulit sede.

241 D Χίων Φυγάδες ἐλθόντες εἰς Σπάρτην πολλὰ Παιδαρήτου κατηγοροῦν· μεταπεμψαμένη δὲ αὐτὸν ἡ μήτηρ αὐτοῦ Τελευταία κτέ.

Immo vero αὐτούς. In classe remanebat Paedaretus eique scripsit mater se turpia de eo ex legatis audivisse.

MULIERUM VIRTUTES.

Hinc intellegitur quales fere fuerint συναγωγαί illae quas se, quamdiu mentibus hominum curandis dederit operam, sedulo parasse Plutarchus aut diserte testatur aut tacitus significat. Nam licet *librum* hunc de mulierum virtutibus unius de suo grege mulieris causa composuerit, materiem diu in promptu habebat, sive iam ante praeclara mulierum facta collegerat sive ea nunc ex ampliore excerpserit volumine virtutis fortitudinisque exempla complexo. Hoc ergo primum liber hic habet cur inter Plutarchi scripta insignem obtineat locum. Alterum ad totam antiquitatem pertinet. Christianorum de virtute opinionem (sive, ut docto utar vocabulo, *philosophiam moralem*) magnopere discrepare ab ea quam gentilium magistri tradere sint soliti, sciunt omnes et quaevis fere pagina Latine Graeceve scripta docere potest. Sed nescio an nusquam magis illud quam hic appareat. Certe equidem non memini me usquam legere hanc doctrinam tam aperte (et paene dixerim tam impudenter) propositam:

„bonum et laudabile sit id quo tendis, qua via eo pervenias parum refert”. Etenim dummodo patria liberetur, tyrannus occidatur, hostes vincantur, omni fraudis, fallaciae, crudelitatis genere uti licere haud pauca exempla hic a Plutarcho collecta docent clamantque. Nolo tamen eam rem bono meo pastori vitio vertere: bona fide quod ipsi erat persuasum gregi suo tradidit, cuius commodis prospicere ex animi sententia cupiebat. Ergo ne ob eam quidem causam eum reprehendo quod de „suicidio” (sic enim loquimur vocabulo parum Latino) tam diversa a nostra religione docuerit. Damnat illud fides Christiana et tam severe quidem olim damnavit ut siquis vivus rogo traditus de industria fumum ore excepisset ut intercluso spiritu suffocaretur potius quam flammis cum diro cruciatu absumeretur, omnem martyrii amitteret gloriam ¹⁾). Plutarchus de eo idem semper statuit quod Stoici, quorum dictum illud: „propinquus est portus, huc dirige naviculam tuam quassatam” ei in deliciis fuisse videtur, sed hic tamen sententiam suam planius quam usquam alibi profert. Cum summo enim contemptu (p. 263 B) loquitur de tyranno illo qui ad incitas redactus *ἐπαθεν ὁμοία πολλοῖς τῶν κακῶν καὶ ἀνοήτων· τὸν μὲν γὰρ θάνατον ἐφοβείτο, τῷ βίῳ δ’ ἤχθετο· βουλούμενος δὲ μὴ ζῆν, προέσθαι δὲ τὸ ζῆν μὴ δυνάμενος* (lenia se tabescere morte passus est). Conferri possunt quae de morte Ciceronis Plutarchus dicit.

Ad proprium huius libri redeo consilium. Docere vult Plutarchus *μίαν εἶναι καὶ τὴν αὐτὴν ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἀρετὴν*, sed nusquam manifestius eum deprehendimus in illo vitio, quod neque omnino turpe mihi videtur et in mentium certe medico aequo animo ferendum puto: prae ea re quam consecratur, hominum salutem et prosperitatem dico, nihili facit omnem *ἀκριβειαν* atque ipsam artem „logicam”. Recipit enim in hunc librum exemplum Stratonices quae, cum se sterilem esse intellexisset, ipsa ad maritum Deiotarum pellicem adduxit e qua successorem sibi procrearet prolemque ex ea natam materno amore est complexa. Eant viri et hoc exemplum imitentur!

Et scripsit librum Cleae, quam olim disputatione philosophica

1) Hoc me Nabernus docuit literis illis de quibus narraui in praefatione libri c. t. „de Avondzon” iterum editi.

consolatus est maerentem ob Leontidis mortem (sororem eam fuisse Cleae, licet non dicat Plutarchus, sponte intelligimus). Est eadem illa Clea, cui postea librum *de Iside et Osiride* misit. Postea, aio, nam tunc erat matura iam mulier, non solum initiata sacris Osiriacis sed etiam *regina* ¹⁾ Thyiadum Delphicarum. Et perdoctam eam esse oportuit quae spissum illud volumen perlegere potuerit, quod nunc praeter doctos Aegyptologos vix ullum sit inventurum lectorem. At quo tempore nostrum accepit libellum vera erat mulier, venustatis et elegantiae amantissima. Lege mihi praefationem illam lepidissimam humanissimamque: concedes te numquam quidquam vidisse aptius ad animos mulierum virginumque captandos. Hinc illud quoque natum opinor quod tam limpido elegantique sermone liber scriptus est, fere nusquam haeres et si inspicis annotationem editoris criticam vix unquam haesisse alios, vix quidquam turbasse librariorum videbis.

Denique licet Cleae nomen in fronte gerat, ab omnibus, quotquot erant in orbe terrarum viri mulieresque cultiores, legi librum suum voluit Plutarchus, a Romanis praesertim: ideo ex historia Romana tam multa sunt petita exempla.

De singulis locis haec annoto: cur tam pauca iam norunt qui meam de toto libro legerunt disputatiunculam.

243 F Censebant Troianae εὖ τε καὶ καλῶς πράττουσιν ἀνθρώποις longis navigationibus praestare sedem certam. Iusto reverentius editor emendationem suam κακῶς in calce paginae posuit: in textum oportuit receptam, item ut Dinsii illam p. 244 C τοὺς Φωκεῖς αὐτοὺς μὲν . . . τὰς δὲ γυναῖκας pro μὲν αὐτοὺς, et p. 245 B συνηγαγμένους καὶ συμπαραξυμένους pro συμπαρόντων. Haec quoque editoris Graeci aptissima medicina. Idem rectissime 247 F αὐτοὺς pro αὐτούς coniecit.

249 D Milesiae, ne nudae efferrentur, suspendio finire vitam desierunt. De ea re sic disputat philosophus:

μέγα δὴ τεκμήριον εὐφυΐας καὶ ἀρετῆς ἢ τῆς ἀδοξίας εὐλάβειν, καὶ τὸ πρὸς τὰ δεινότερα τῶν ὄντων, θάνατον καὶ πόνον, ἀδεῶς

1) p. 364 E codices habent ἀρχικλὰ μὲν οὖσαν ἐν Δελφοῖς τῶν Θυιάδων. Pro primo vocabulo Naberus legere vult ἀρχιβασιλείαν, sed, ni fallor, ἀρχιβασιλεία eam dicere licet, quae vox lectioni traditae est quam simillima.

ἐχούσας, αἰσχροῦ Φαντασίαν μὴ ὑπομεῖναι μηδ' ἐνεγκεῖν αἰσχύνῃς μετὰ θάνατον ἰσομένης.

Non cohaerent haec, sed exime istud plane inutile αἰσχροῦ, sententiolam habebis lepidissime tornatam.

In textum receptas oportuit has emendationes: 251 D ἐπε-φαίνοντο pro ἐπεφέροντο (Cobet), 253 C αὐτῇ pro αὐτῷ (Dinsii), ταῦτά pro ταῦτα, deletο ὁμοια (Cobet), 258 E αὐτῆς pro αὐτήν (editoris), 254 A ἤρετο pro ἐενόει (Cobet), 254 C [ἔχων καὶ] πεπιστευμένος ἔρυμα (Cobet), 254 E καὶ θεασαμένη (insertum ab editore), 255 C ἐξεκάλεσαν pro ἐξεκαλέσαντο (Cobet), 255 D κατέλαβον pro κατελάβοντο (editoris), 258 E [ἀμαθῆς καὶ] ἀκρατής (Cobet), 261 F κομᾶν pro κόμαις (M.).

258 C Cognito venenum se bibisse tyrannus ἐπέβη μὲν ὀχμήματος ὡς σάλω καὶ τιναγμῷ χρησόμενος, ἐξέστη δὲ παραχρῆμα καὶ μεταβὰς εἰς Φορεῖον ἐσπέρας ἀπέθανε.

De voce ἐξέστη dubito; non enim eam significare posse credo: reliquit (vehiculum) quod dat interpretes.

259 C Carnifex cum vidisset adolescentem sibi traditum pretiosa indutum veste:

ἀποδύων ἀτρέμα τὸν νεανίσκον κτέ.

Vehementer gavisus sum ex ann. crit. cognoscens hic ἡρέμα a Cobeto propositum. Ipse enim identidem aliis locis eandem suasi emendationem.

259 F Alexander Thrax crudelis in urbe sua opera expugnata Timocleam sibi nubere iussit

ἀλλὰ καὶ χρυσὸν ἐζήτει καὶ ἄργυρον, εἴ τις εἷη κεκρυμμένος ὑπ' αὐτῆς, τὰ μὲν ὡς ἀπολὼν τὰ δὲ ὡς ἔξων διὰ παντὸς ἐν τάξει γυναικός.

Si ἀπολὼν esse potest „dissipaturus”, recte editor eam lectionem recepit (sensu cassa est altera ἀπειλῶν).

260 B Duxit ergo eum Timoclea ad puteum aqua carentem, in quo latere thesaurum a se defossum finxit. Laetus accurrit barbarus, descendit:

στουγερά δ' ἡγεῖτο Κλωθὼ τιμωρὸς ὑπὸ τῆς Τιμοκλείας ἐφεστώσης ἄνωθεν.

Immo vero ὑπέρ.

261 C χαλεπαίνοντος δ' ἐκείνου (Amasis ille est) καὶ διανοομένου πολεμεῖν τοῖς Κυρηναίους, συνέβη τὴν μητέρα τελευτῆσαι καὶ ταφᾶς αὐτῆς ἐπιτελοῦντος, ἀναγγέλλοντας ἔλθεῖν παρὰ τοῦ Ἀμάσιδος.

Pro παρὰ B. legere vult τὰ παρὰ. Melius totam vocem delebimus. Part. enim ἀναγγέλλοντας pertinet ad eos qui Amasidem Cyrenem arcessunt. Iunge ergo ἐπιτελοῦντος τοῦ Ἀμάσιδος.

AD ODYSSEAM.

ψ 361.

σοὶ δέ, γύναι, τόδ' (vel τὰδ') ἐπιστέλλω πινύτῃ περ ἐούσῃ.

Codex Odysseae ceteris vetustior, est enim saeculi IIIⁱ vel IVⁱ, cuius fragmenta vir doct. Hunt edidit in Catalogo Bibliothecae Rylandianae a. 1911, utilis est ad verum iis quoque philologis ad oculos hoc loco demonstrandum, qui a litteris traditis non nisi invitissimi discedunt. Olim in prima, quam curavimus, Odysseae editione adnotavi (a. 1890): „ἐπιστέλλω ed. Flor.] ἐπιτέλλω”. In secunda, quae anno 1897 prodiit: „ἐπιστέλλω G] ἐπιτέλλω cett.”, — nempe interim codex Laurentianus G, qui omnium tunc antiquissimus erat, a Mollhuysenio accurate fuerat excussus. In Prolegomenis autem p. xix data opera docui sic egregie confirmari id quod ante saecula complura in editiones Florentinam et Barnesianam receptum, dein a Cobeto denuo commendatum fuerat, sed a plerisque criticis recentioribus fuerat spreum. In tertia editione (anno 1908) eadem dedi. Interim prodiit Odysseae editio Oxoniana curante Alleno a. 1908 ineunte, infiniti laboris opus. Quid hic? Edit ἐπιτέλλω, de altera lectione οὐδὲ γρῦ! Mirum, sed tamen verum. At nunc etiam in codice Rylandiano legitur ἐπιστέλλω: congruunt igitur testes qui sunt antiquissimi de re quae et sine testibus poterat transigi, — et tamen posthac metro invito edi perget ἐπιτέλλω? Di meliora!

ω 209. Laertae villae circumdatum erat κλίσιον,

ἐν τῷ ἐσιτέσκοντο καὶ ἴζανον ἢδ' ἐνίανον.

Sic legitur in codice Rylandiano. Ab Huntio autem ad hunc versum annotatum lego: „this new reading avoids the hiatus of the vulg. ἢδὲ ἴανον.”

Optime et mihi placet haec lectio. Nova tamen mihi non fuit; nam inde ab anno 1890 sic excudendum curavi in Odysseae editione, quam cum amico Mendes da Costa tertium his annis in lucem emisi. At e coniectura sic dederam: neglegebatur igitur id quod audacia Batava tentaverat. Nunc et aliis fortasse magis probabitur illud ἐνίανον.

v. L.

VARIA.

SCRIPSIT

ALPHONSUS KURFESS.

I. DE SOPHOCLES INDAGATORUM FONTIBUS.

Tragicorum Graecorum fragmenta papyracea
nuper reperta. Recogn. Arturus S. Hunt.
(Oxonii 1912).

Summo cum philologorum et litteratorum gaudio nuperrime in papyrorum Oxyrhynchiarum volumine nono (sub numero 1174) Sophoclis fabulae satyricae, cui nomen est *Ἰχνευταί*, reliquiae in lucem prodierunt ¹⁾.

Fabulae argumentum hoc est: Apollo questus boves sibi raptos esse ei, qui eos reduxerit, magnum praemium promittit. illico Silenus adest deo operam suam offerens. Satyri boves indagare iussi iam vestigia invenire coeperunt, sed inusitato sonitu perterriti humi cadunt. haec ubi Silenus vidit, eos ob segnitiam graviter increpat, sed mox ipse quoque mirum illum sonitum audit. mirantibus et certantibus Cyllene nympa, Mercurii nutrix, apparet eosque docet puerum Iove et Maia natum et iam sexto die adultum testudinem invenisse, illis autem furti eum accusantibus fortiter defendit; deinde videtur abiisse. — hactenus fabula satis bene conservata est. ex exiguis fragmentis quae sequuntur concludi potest brevi post Apollinem iterum prodiisse. sed exitus ex Homeri in Mercurium hymno, qui fertur, conici potest ²⁾: Mercurius irato Apollini lyram donat.

Fortasse longius procedere possumus. in schol. Il. O 256 ³⁾

1) Cf. Wilamowitz, Die Spürhunde des Sophokles. Neue Jahrb. f. kl. Alt. XXIX (1913) p. 449.

2) Cf. C. Robert, Hermes XLVII (1912) p. 554; id. Die Spürhunde. Ein Satyrspiel des Sophokles. Berlin 1912 (Weidmann).

3) Ed. Dindorf tom. II 74, 3 (= IV 87, 19); cf. Bergk, Alc. fr. 7.

haec legimus: Ἑρμῆς δὲ Διὸς καὶ Μαίας τῆς Ἀτλαντος εὗρε λύραν καὶ τοὺς Ἀπόλλωνος βόας κλέψας εὐρέθῃ ὑπὸ τοῦ θεοῦ διὰ τῆς μαντικῆς. ἀπειλοῦντος δὲ τοῦ Ἀπόλλωνος ἔκλειπεν αὐτοῦ καὶ τὰ ἐπὶ τῶν ὤμων τόξα. μειδιάσας δὲ ὁ θεὸς ἔδωκεν αὐτῷ τὴν μαντικὴν ῥάβδον, ἃν καὶ χρυσόρραπις ὁ Ἑρμῆς προσηγορεύθη, ἔλαβε δὲ παρ' αὐτοῦ τὴν λύραν· ὅθεν καὶ χρυσάωρ ὠνομάσθη ἀπὸ τοῦ τῆς κιθάρης ἀορτῆρος. hoc ex enchiridio illo mythographico Alexandrinorum aetate conscripto sumptum esse puto. cuius auctor, quamquam persaepe ex veteribus tragicis eum hausisse verisimile est, tamen haec non ex Sophocle exscripsit. nam apud Sophoclem Apollinem non διὰ τῆς μαντικῆς, sed Sileni et Satyrorum auxilio boum raptorem detexisse apparet. sed quod Mercurius Apollinis minacis umeris etiam pharetram amovisse dicitur, hoc optime in fabulam satyricam quadrare nemo non intellexerit. in Homeri hymno non exstat. unde igitur haec?

Idem ex Horat. carm. I, 10, 8 comperimus:

*'te, boves olim nisi reddidisses
per dolum amotas, puerum minaci
voce dum terret, viduus pharetra
risit Apollo.'*

Horatii autem carmen ad Alcaeī lyrici hymnum redire testatur Porphyrio ¹⁾. adde Pausan. VII, 20, 2 ²⁾: βουστὶ γὰρ χαίρειν μάλιστα Ἀπόλλωνα Ἀλκαῖός τε ἐδήλωσεν ἐν ὕμνῳ τῷ ἐς Ἑρμῆν γράψας, ὡς ὁ Ἑρμῆς βοῦς ὑφέλοιτο τοῦ Ἀπόλλωνος. cuius hymni initium Hephaestio memoriae prodidit (Bergk fr. 5):

*Χαῖρε Κυλλάνας δὲ μέδεις, σὲ γάρ μοι
θῦμος ὕμνην, τὸν κορύφαις ἐν αὐταῖς
Μαῖα γέννατο Κρονίδα μίγειςα.*

quae cum ita sint, verisimillimum mihi videtur in Alcaeī hymno, quem Sophocles, sicut Homeri hymnum, sine dubio noverat, Mercurium, cum Apollo ei minaretur sagitta, ei per dolum etiam pharetram ademisse, denique irato Apollini lyram donavisse, pro qua ipse 'virgam auream, qua levem mortuorum turbam coërceat', acceperit. hoc etiam Sophoclem Alcaeō usum in hac fabula satyrica tractavisse equidem suspicor.

1) Ad vs. 1: hymnus est in Mercurium ab Alcaeō lyrico poeta; ad vs. 9: fabula haec autem ab Alcaeō ficta.

2) II, 2 p. 733, 6 Hitzig-Bluemner.

II. XENOPHANEA.

Xenophan. fr. 5 Karsten (= 14 Diels):

ἀλλὰ βροτοὶ δοκέουσι θεοὺς γεννᾶσθαι,
τὴν σφετέρην δ' ἐσθῆτα <τ'> ἔχειν Φωνὴν τε δέμας τε.

Hillerus ¹⁾ priorem versum cum optimis codicibus ²⁾ sic scribit:

ἀλλ' οἱ βροτοὶ δοκέουσι γεννᾶσθαι θεοὺς ³⁾,

ratus eandem metri formam, quae casu in Archilochi fragmentis non inveniatur, extare ac in Horatii iambo decimo sexto ⁴⁾; nam Xenophanem iambos scripsisse testari Diogenem Laertium IX, 19: γέγραφε δὲ (scil. Ξενοφάνης) ἐν ἔπεισι καὶ ἐλεγείας καὶ ἰάμβους καθ' Ἡτιόδου καὶ Ὀμήρου, ἐπικόπτων αὐτῶν τὰ περὶ θεῶν εἰρημμένα ⁵⁾. sed iambos illos ut sillos, qui hexametro versu (ἐν ἔπεισι) compositi sunt, intellegendos esse censeo. Quicquid id est, dubium esse nequit quin versus supra allati a Clēmente Alexandrino ⁶⁾, qui eos memoriae prodidit, vel potius ab auctore, quem excerptis ⁷⁾, ex eodem carmine exscripti sint atque ceteri ⁸⁾,

1) Anthologia lyrica. ed. Hiller-Crusius (Lipsiae 1911) praef. p. xxii.

2) Clem. Strom. V 14, 109e = Euseb. praep. ev. XIII 13 (p. 678) = Theodoret. Graec. affect. curat. III 73 (p. 88, 20 Raeder).

3) Sic etiam H. Diels, Fragm. d. Vorsokr. I² p. 60, 14.

4) Non prorsus tamen eadem est horum versuum forma, nam apud Horatium sunt iambi puri.

5) His verbis F. Kern (in programme Stettinensi anni 1874, p. 18, adn. 25) haec adscribit: „Wachsmuth De Timone Phlasio p. 80 übersetzt dies: *Scriptis etiam versibus constrictos libros eosque et elegias et carmina probrosa contra Homerum et Hesiodum composita ea quae de deis dixerunt castigans.* Ich kann mich von der Richtigkeit dieser Auffassung nicht überzeugen; wenn nämlich auch immerhin ἔπη öfter im allgemeinem Sinne von Gedicht und Versen gebraucht und statt der besonderen Bezeichnung für elegische, anapästische, jambische Gedichte gesetzt worden ist, so ist damit noch Keineswegs erwiesen, dass man je gesagt hat ἐν ἔπεισι ἐλεγείας καὶ ἰάμβους γράφειν. Die Hinzufügung der beiden ersten Worte wäre selbst dann kaum erträglich, wenn im Vorausgehenden von Xenophanes als von einem prosaischen Autor die Rede gewesen wäre. Es wird also bei der Hübnerschen Interpretation sein Bewenden haben: *Scriptis carmine heroico, item elegias et iambos.*“ — contra equidem arbitror Wachsmuthium verba optime interpretatum esse. ἔπη sunt non solum carmina versu heroico composita, sed omnia ea, quae ad tibias recitabantur, imprimis carmina probrosa (ἰάμβοι), cum carmina lyrica (μέλη) ad lyram cantarentur.

6) Strom. V 14, 109e.

7) Cf. Cobet 'Ερμῆς I 170. Wilamowitz, Einleitung in die alt. Trag. (= Eur. Her. I) p. 171.

8) fr. 15 et 16 (Diels).

quibus dei quasi anthropomorphismo purgantur. igitur de versu hexametro agitur. sed deest unus pes. versum, qui in fine, ut plerumque, corruptus mihi videtur esse, sic restituo:

ἀλλὰ βροτοὶ δοκέουσι θεοῦ; τεκνοῦσθαι ὁμοίως.

Xenophanes hoc dicturus est: homines credere deos nasci similiter ac ipsos ¹⁾, nam pergit: 'et habere *ipsorum* (σφετέρην) vestem et vocem et formam. sed qui vocabulum ὁμοίως excidere potuit? primum sic scriptum fuisse puto: τεκνοῦσθαι ὁμοίως, deinde γεννᾶσθαι margini adscriptum esse (τεκνοῦσθαι ὁμοίως γεννᾶσθαι); quae glossa ab alio, qui hunc versum transscripsit et ὁμοίως ad glossam illam pertinere opinatus est, pro genuino τεκνοῦσθαι in textu posita est ²⁾. hoc modo ὁμοίως interciderere potuisse nemo non intellexerit.

[Ἀριστοτέλους] ³⁾ περὶ Ξενοφάνους 977a 20: εἰ γὰρ γίγνοιτο ἐξ ἀσθενεστέρου τὸ ἰσχυρότερον ἢ ἐξ ἐλάττονος τὸ μεῖζον ἢ ἐκ χείρονος τὸ κρείττον ἢ τοῦναντίον τὰ χεῖρω ἐκ τῶν κρειττόνων, τὸ οὐκ ὂν ἐξ ὄντος <ἢ τὸ ὂν ἐξ οὐκ ὄντος> ἂν γενέσθαι. — verba τὰ χεῖρω ἐκ τῶν κρειττόνων supervacanea et postea addita esse puto. nam quid sibi vult pluralis, cum ter antecedit singularis? deinde auctor huius libelli adiectivum, quod praepositione ἐκ regitur, semper praeponit idque sine articulo. quin etiam totam verborum structuram turbant illa verba. cur enim post τοῦναντίον ea tantum vox, quae postrema antecedit, non ceterae quoque repetuntur? itaque meo quidem iure verba τὰ χεῖρω ἐκ τῶν κρειττόνων olim margini adscripta secludere mihi videor.

1) Eduardus Zeller (Die Philosophie der Griechen I, 1^a p. 524 adn. 2) supplet ἄτ' αὐτούς.

2) Cf. Ps.-Aristot. de Melisso Xenophane Gorgia c. 3 (977a 17): οὕτε γὰρ ὅμοιον ὑφ' ὁμοίου προσήκειν τεκνωθῆναι μᾶλλον ἢ τεκνώσαι. sed Simplicius, qui hunc libellum, quem Theophrasto videtur tribuisse, exscripsit, pro τεκνώσαι et τεκνωθῆναι inserit γεννᾶν et γεννᾶσθαι (in Aristot. phys. 23, 2): οὐδὲν γὰρ μᾶλλον γεννᾶν ἢ γεννᾶσθαι προσήκει τὸ ὅμοιον ἐκ τοῦ ὁμοίου. — γεννᾶν apud epicōs vocem inauditam esse nos docet W. Ribbeck (Mus. Rhen. XXXIII [1878] p. 456). cf. Diels Vorsokr. I^a p. 60, 14 (adn.).

3) Aristotelis qui fertur de Melisso Xenophane Gorgia libellus, ed. H. Diels (Philos.-hist. Abh. d. Ac. d. Wiss. zu Berlin 1900) p. 24.

IN MEMORIAM
MORTIMERI LAMSON EARLE

OPTIMI PHILOLOGI

(1864—1905).

SCRIPSIT

J. VAN LEEUWEN J.F.

The Classical Papers of Mortimer Lamson
Earle, with a Memoir (by Sidney G. Ashmore).
New York, Columbia University Press, 1912.

Grato animo accepi, animo commoto perlegi librum, quem memoriae Earlii viri egregii sacrum esse voluerunt eius collegae. Sors non tulit ut familiariter cum Earlio sub alio sole viventi consuescerem; tulisset, si vita paullo productior ei fuisset concessa, nam regionem nostram et praesertim academiam Lugdunobatavam visere ei in animo erat. Nunc eius vultum primum cognovi ex imagine, quae huic libro memoriali est praemissa; sed per litteras certe mihi innotuit et Mnemosynen saepius ornavit scriptionibus, ut brevibus, sic solidae eruditionis et acuminis critici documentis luculentis. Iamque uxori amicis discipulis ereptum et nos dolemus.

Quamquam dolendi alienum fere hinc videtur verbum. Nam longa licet Earlio data non fuerit vita, at plenam et beatam vitam vixit, neque immatura morte abreptum eum virum dicere fas est qui tam multa egerit strenne et feliciter peregerit, qui eruditionis maturae opera reliquerit complura. Et ipsa eius mors est cur felix praedicetur; nam talem vitae habuit finem qualem olim sibi optaverat, cum flore aetatis vicens Graeciae campos sibi dilectissimos primum peragraret iuvenis vicenarius: „utinam thymi Graeci corona aliquando ornet mihi frontem morte pal-

lentem!" tum exclamavit ¹⁾. Per Siciliam dum iter facit cum uxore dilectissima, febris maligna subito abreptus est, veluti telo Apollinis percussus. Neque omnis est mortuus. Nunc multi grato pectore eius memoriam servant, posthac eius bibliotheca in usum publicum ab Universitate Columbiana redempta multis Earlium in mentem revocabit, nam singulis quibus usus est libris inscriptum est eius nomen, his verbis Euripideis subiectis:

κλεινὸς δ' ὁ πόνος μοι

θεοῖσιν δούλαν χέρ' ἔχειν.

Praesertim autem eius vivet memoria in libris quos ipse fecit, bonae frugae plenis: in Alcestide Medea Oedipo Rege tragoediis optime editis. Luculenter autem haec quae iam in unum librum collecta sunt scripta minora testantur quam multiplex et varia ei fuerit doctrina, quam sagax sobriumque ingenium, quam severum studium veri, amor denique — sine quo frigent et languent quamvis magnae animi dotes — quantus ei fuerit antiquitatis, neque Graecae solius sed etiam Latinae; Horatii et Livii haud secus atque Herodoti vel Homeri, neque litterarum tantum sed etiam historiae atque archaeologiae. Felicissime modo ea quae patria ei erat lingua usus, modo Latina, modo Gallica vel Graeca, de varii argumenti quaestionibus plurimis eleganter disputabat, in Tragicis autem Graecis plane habitabat. Itaque verborum, quae carmine olim Graeciae flores, saxorum vetustorum decus breve, celebrans cecinit:

Ah! sweets of earth, ye are but brief at best;

Glad hours we have, while youth and love and wine

Tune the fierce pulses to a measure swift

That heralds but the hour of fate afar

veluti mortis haud longinquae praesaga, alteram potissimum partem recordari decet eos qui eum amarunt et aegre iam desiderant. Laetas horas transegit multas, felix vixit, vixit honoratus suisque carissimus, prius autem hinc abiit quam gravia ei fieri potuerunt vitae onera communia. Quicquid optimum haec vita habet, ei non deficit.

1)

When death, all-vanquisher, from his dark prow

Beckons to flee,

May he with Grecian thyme wreath this cold brow,

Hellas, in thee!

OBSERVATIUNCULAE DE IURE ROMANO.

SCRIPSIT

J. C. NABER S. A. FIL.

(Continuantur ex Vol. XL pag. 399).

CV.

DE IUDICIIS IN REM DUPLICIBUS.

Pars prima.

Iudicium duplex — apud Romanos nomen non occurrit, res occurrit — erit nobis, *in (quo) singulae litigatorum personae* propter ipsius iudicii aut naturalem ¹⁾ aut legitimam ²⁾ constitutionem ³⁾ *duplex ius habeant: agentis et eius quocum agitur*, ita definiente Iuliano ⁴⁾, id est, *in qu(o) uterque actor est* ⁵⁾ uterque reus, vel, quod eodem redit, neuter praecipue actor, neuter praecipue reus ⁶⁾. Eiusmodi iudicium dari posse, aliquando negavit Ulpianus, quum scribat ⁷⁾: *inter litigatores non aliter lis expediri potest, quam si alter petitor alter possessor sit* ⁸⁾, quae

1) Hoc evenit in iudiciis divisoriiis. Cf. Windscheid (1891) § 127² (ia. § 449 not. 16).

2) Cf. Eck, *die doppelseitigen Klagen* (1870) p. 9.

3) Alioquin erant mutuae petitiones, non iudicium duplex. Paulo aliter haec separat Jhering, *Geist des röm. Rechts* III (1877) § 52 (p. 91). Sed verum vidit Audibert, *Nouv. rev. histor.* XXVIII (1904) p. 36 (lin. 4-7).

4) L. 10 D. 10. 1.

5) Ulp. l. 37 § 1 D. 44. 7.

6) Gai. IV § 160 = § 7 (i. f.) Inst. IV 15.

7) L. 62 D. 5. 1.

8) Rationem addit: *esse enim debet, qui onera petitoris sustineat et qui commodo possessoris (fru)atur*.

sententia manifesto falsa est. Sane eatenus non potest iudicium duplex dari, quatenus in omni iudicio ¹⁾ prorsus est necessarium, alterum reum *priorem docere* ²⁾, id est, *πρότερον λέγειν* ³⁾, alioquin neutrum iudex audiet, si *com*, id est, simul ambo perorabunt, quod ante Theodorum Mommsen ⁴⁾ perquam ridicule lege Decemvirali ⁵⁾ cautum credebatur. Ut igitur constet, uter prius dicturus sit, in iudiciis duplicibus pro actore habetur, *qui ad iudicium provoca(vit)* ⁶⁾, sive uterque provocavit, *sorte res discerni solet* ⁷⁾. Et erit actor dempto tamen onere, quod petentibus incumbere solet ⁸⁾. Nunc videamus, sitne verum, quod sumit Leist: iure Attico omnem de proprietate ⁹⁾ actionem *διαδικασίαν* esse ¹⁰⁾, omnem *διαδικασίαν* iudicium duplex ¹¹⁾. Et pro illa quidem sententia adferri potest ¹²⁾ testimonium Lysiae ¹³⁾: *διαδικασίαν* esse ¹⁴⁾, quum quis a fisco praedia sua esse vindicet ¹⁵⁾, ne cum alterius bonis veneant; esse autem eandem controversiam (*τὴν αὐτὴν ἀμφισβήτησιν*) sive quis a fisco ea petat sive a privato possessore ¹⁶⁾. Quod secundum est: omnem *διαδικασίαν* esse iudicium duplex, id ut demonstretur, non sufficit ¹⁷⁾ definitio, quae exstat apud Anonymum Bekkeri ¹⁸⁾: *διαδικασίαν* esse, *ἐν (ᾗ) περὶ τινος ἀμφισβήτησίς ἐστιν, ὅτῳ προσήκει μᾶλλον*.

1) Quod non sit, ut vocant, inquisitorium.

2) L. 8 D. 22. 3. Cf. l. 41 pr. D. 40. 12.

3) Isocr. XVIII § 2; Demosth. XLV § 6.

4) Emendat: *tum*. Mallem: *c(aus)am*.

5) Tab. I 7.

6) L. 13 D. 5. 1. = l. 2 § 1 D. 10. 3.

7) L. 14 D. 5. 1. Cf. praeterea Quinctil. VII 1 § 37 (i. f.).

8) Cf. Leist, *der attische Eigentumsstreit* (1886) p. 31-33.

9) Addit ipse de hereditate et de statu hominis controversias. De hereditate quidem quin omnis actio *διαδικασία* sit, non ambigitur.

10) Op. cit. p. 9. — Praeiverant Meier et Schoemann, *der Attische Prozess* (1824) p. 492 (Lipsius p. 674): „(*der Eigentumsstreit gehört zu den Diadicasieen*)”. Nunc iam renuit Lipsius, *das Attische Recht* II (1912) p. 678 (et p. 464/5).

11) Leist, op. cit. p. 31. Concedit Lipsius, *das Att. Recht* II p. 678, sed p. 463 subvertit rem addendo „*in der Regel*”.

12) Cf. praeterea Meier et Schoemann, op. cit. p. 368¹² (Lipsius p. 472¹², id., *das Att. Recht* II p. 464 not. 6).

13) Or. XVII.

14) § 1.

15) § 5, § 7, § 8.

16) § 5.

17) Non sufficere fatetur Leist, op. cit. p. 40, p. 45.

18) Anecd. I p. 236.

Nam hoc ipsum ita in iudicium venire potest, ut, qui non possidet, *probare cogatur rem ad se magis pertinere, quam ad eum, qui possidet*, sicut fit in *hereditatis petitione* teste Paulo ¹⁾. Ceterum, quum multae sint *διαδικασίαι* ²⁾, nec omnibus una sit natura — veluti *τρίηρων καὶ σκευῶν* sunt *διαδικασίαι* cum iis, qui ea non reddunt civitati ³⁾, sunt quoque *διαδικασίαι* debitorum ultro citroque, quis potius reddere debeat ⁴⁾; apparet igitur hic locum habere ⁵⁾ Anonymi definitionem ⁶⁾, illic non aequae — prudentius quaeremus, utrum rerum *διαδικασία* iudicium duplex sit, quam: omnis *διαδικασία* sitne iudicium duplex. Sunt autem rerum *διαδικασίαι* aut *κλήρων* ⁷⁾ aut singularum rerum. De universitate igitur ut concedamus semper ⁸⁾ esse iudicium duplex, sive agatur cum adiudicatario vel eius herede, id est, cum iusto hereditatis possessore, sive agatur de hereditate vacante, id est, nondum cuiquam adiudicata ⁹⁾, num inde sequitur, singularum rerum *διαδικασίαν* duplex iudicium fuisse, id est, in quo par esset utriusque litigatoris causa? Sed hoc aperte negat Isaeus, quum dicit ¹⁰⁾: *τῶν ἀμφισβητήσιμων χωρίων δεῖ τὸν ἔχοντα*

1) Sent. I 18 B § 6 = Consult. VI § 5a (cf. c. 2 pr. C. 7. 64).

2) Accessit nuper (*δίκη*) *εἰς ἐπιτροπῆς διαδικασίαν* (Aristot. de rep. Athen. 56 § 6), quam esse praesagiverant Meier et Schoemann, *der Att. Prozess* p. 453 (Lipsius p. 562): „wenn es streitig war, wem die Vormundschaft zukäme, musste eine Art *Diadicasia* zulässig sein, durch welche dies entschieden wurde“. Cf. Lipsius, *das Att. Recht* II p. 524.

3) C I A II 795 f 39 (*αἱ δὲ δύο τριήρεις αἶδε ἐπὶ Διοτίμου (διδ)δικάσθησαν*), 60 (*ἀριθμὸς τριήρων καὶ σκευῶν διαδεδικασμένων*); Boeckh, *Seeurkunden* p. 214; Lipsius, *der Att. Prozess* p. 467 (*Att. Recht* II p. 456/8); *Inscr. jur. gr.* (II) pag. 151.

4) Demosth. XLVII § 28, § 31 (idem litis genus respicitur § 26: *οὔτοι γὰρ rell.*); XXIV § 13; C I A II 811 d 52-55 (*οὗτος διαδικασίαν ἀπήνεγκεν πρὸς τὸν δεῖνα περὶ τοῦ ἀργυρίου τούτου*); Boeckh, *Seeurkunden* p. 214 (ia. p. 384 = C I A II 803 d 89-99): „daher zahlt ein Aufseher der Werfte an den Staat dasjenige, ὃ ὥφλεν ἐκ τῆς διαδικασίας, ἣν διεδικάσατο πρὸς (τὸν δεῖνα)“; Lipsius, *der Att. Pros.* p. 475* (*Att. Recht* II p. 774). — Similis est actio in lege Frisionum (XIV § 4 sq.), fuitque in foedere Germanico priore (Schroeder. *Rechtsgeschichte* (1907) p. 915 not. 21).

5) Iudicium duplex vel sic negat Lipsius, *Att. Recht* II p. 463*.

6) *Ὅτῃ προσήκει μᾶλλον*.

7) *Καὶ ἐπικλήρων*.

8) Ea est sententia Alexandri Leist, op. cit. p. 33.

9) Recte adnotat Meier et Schoemann, *Att. Proz.* p. 467 (Lipsius p. 613): „hier ist das Verhältniss ganz anders“; Lipsius, *das Att. Recht* II p. 584: „diese *διαδικασία* κλήρου unterschied sich von der früher besprochenen dadurch etc.“.

10) Or. X § 24 (cf. Lipsius, *das Att. Recht* II p. 465*. 675*, 681 lin. 2-6).

ἢ θέτην ἢ πρατῆρα παρέχεσθαι, quod in rebus mobilibus perinde videtur obtinuisse, modo hausta sit ex iure Attico Platonis lex ¹⁾: εἰν δέ τις ὡς αὐτοῦ ἐφάπτηται ζώου [καί] ὁτούουν ἢ τινος ἐτέρου τῶν αὐτοῦ χρημάτων, ἀναγέτω μὲν ὁ ἔχων εἰς πρατῆρα . . . ἢ τινι τρόπῳ παραδόντα ἄλλῳ κυρίως. Et videtur sane ex iure Attico hausta, quum quia differentiae ratio inter praedia et res mobiles apparet nulla, tum quia ne Aeschines quidem ²⁾ in hac iuris parte κτημάτων genera separat. Ergo distinguitur inter officium petitoris et possessoris, quod iudicium duplex non admittit ³⁾. Officium possessoris est: auctorem in iudicium adducere vel certe *causum dicere prius* . . . , *quare sit suum* ⁴⁾, si alio iure se defendat, veluti τῷ τῆς προθεσμίας νόμῳ ⁵⁾, id est, temporis praescriptione ⁶⁾, vel, si mancipium est, (ὅτι) ἐκ μικροῦ παιδαρίου ἐξεθρέψατο ⁷⁾. In talibus igitur speciebus licet αὐτομαχεῖν, ne omni defensione reo interdicatur, quod tamen indistincte fieri permittunt Meier et Schoemann ⁸⁾, licet non proprio iure se defendat is unde petitur sed, quod comparaverit, nec quidquam ibi mutat Lipsius ⁹⁾. Ergo iure Attico, sicubi auctor sistendus est, possessor, non petitor, sistere debet. Cur igitur apud Isaeum ¹⁰⁾ in causa Micionis auctorem petitor sistit? Aut fecit ex abundanti — quemadmodum fieri videmus in lite quadam Divionensi ¹¹⁾ et item semel in codice Cavensi ¹²⁾, nam sicut Atheniensium

1) XI 2 (p. 915).

2) Or. III § 249: ἐπανάγειν αὐτὸν καλεῖτε τὸν λόγον, ὥσπερ καὶ τὰς βεβαιώσεις τῶν κτημάτων ὁ νόμος καλεῖται ποιεῖσθαι. Videatur quoque, qui laudabitur statim, pertinens ad rem mobilem locus ex Eunuchio (lin. 10-13).

3) Hoc optime perspexit Brinz, *Festgabe für Spengel* (1877) p. 143/4.

4) Terent. Eun. lin. 10-13 (cum Donati commento). Cf. praeterea Harpocr. v. Ἀπογραφὴ (— εἴη).

5) Demosth. XXXVI § 25.

6) Utrum longi temporis praescriptione iure Attico possit repelli vindictio, sequenti capite (CVI) quaeretur.

7) Cf. Demosth. LIII § 19.

8) *Att. Prozess* (1824) p. 527 ima.

9) P. 719 sq. (*Att. Recht* II p. 746 ima). Adstipulatur quoque Revillout, *Chrestomathie* (1880) p. cix.

10) Or. V 22-24. Cf. Meier et Schoemann, op. cit. p. 529 (Lipsius p. 722/3. *Att. Recht* II p. 746 not. 256). — Occurrit eadem species apud Wasserschleben, *deutsche Rechtsquellen* IV 39a (I p. 172).

11) Hübner, *Gerichtsurkunden*. (GU) no. 406.

12) No. 449 = GU 1080.

ita Germanorum institutis ¹⁾ possidenti incumbit auctoris dandi necessitas ²⁾, etsi potest ex accidentibus, neque id tantum adversus mutuam petitionem ³⁾, auctoris datio esse vindicanti necessaria, veluti post edictum Liutprandi ⁴⁾, ut doceat iure fratris se vindicare, nam fratri rem paternae hereditatis ⁵⁾ vindicanti opponenda est quadraginta annorum praescriptio, triginta ceteris. Ergo si is frater, qui petitori vendidit ⁶⁾, non *venerit in auctoritatem*, tunc possessor tricennali possessione se tuebitur, sin venerit, quadragenaria. Intelligitur quoque capitul. Guidonis 5 imponere petitori auctoris dandi necessitatem ⁷⁾ — ergo aut ex abundanti fecit Micio, aut intelligebatur possessor non is qui iudicii facti tempore possideret, sed qui tunc possideret, quum controversia oreretur, id est, ex possessione deductus ⁸⁾, non qui alterum deduxisset, sicut Locris de re mobili iudicatum refert Polybius ⁹⁾: *παρὰ τούτων τὴν ἀγωγὴν αἰεὶ γίγνεσθαι, παρ' οἷς ἂν ἔσχατον ἀδύριτον ἢ χρόνον τινὰ γεγονὸς τὸ διαμφισβητούμενον· ἰὰν δέ τις ἀφελόμενος βίᾳ παρὰ τινος ἀπαγάγῃ πρὸς (ἐ)αυτὸν, κἄπειτα παρὰ τούτου τὴν ἀγωγὴν ὁ προὔπαρχων ποιῆται δεσπότης, οὐκ εἶναι ταύτην κυρίαν* ¹⁰⁾, id est, licet adductio in ius ¹¹⁾ ex tua domo fiat, non tamen propterea pro possessore te habendum,

1) Latius dicetur infra.

2) Planck, *Gerichtsverf.* I p. 602: „das Ziehn auf den Geweren ist ein Act der Vertheidigung nicht des Angriffs". Cf. l. Sal. extrav. B 10: *de beneficio* (i. e., etiam de beneficio) *non debet trahere auctorem, nisi si mallatus fuerit.*

3) Hübner, *Gerichtsurk. (GU)* no. 1400.

4) 69 (Laudamus semper ex libro Papiensi).

5) Expos. (cap. cit.) § 9.

6) Form. (ad cap. cit.) 8 minus recte: *si nullus ex fratribus*, id est neque petitoris neque possessoris auctor.

7) Expos. (cap. cit.) § 2: *in hoc, quod haec lex dicit, quod non deberes te intro-mittere, antequam auctor cartae vindicet legaliter, ostendit, quod vindicaturus auctorem dare debes.* — Cf. praeterea *Sachsenspiegel* II 42 § 1 (= Glanv. Tract. de leg. Angl. III 6 § 1); Planck, *Gerichtsverf.* I p. 603^a.

8) In causa Micionis, qui possidebat, petit (Lipsius, *das Att. Recht* II p. 669).

9) XII 16. — Scripsit de hoc fragmento Hofmann, *Beiträge z. Gesch. des griech. und röm. Rechts* (1870) p. 118-126. Add. Dareste, *Nouv. études* I (1902) p. 16; Mitteis, *Ztschr. der Sav.-St.* XXIII (1902) p. 293/4; Lipsius, *das Att. Recht* II (1912) p. 670¹²⁰.

10) Vertit Hofmann, Op. cit. p. 123 (post notam 19) „entscheidend".

11) Ἀγωγὴν hoc modo recte verti, negat Mitteis (*Ztschr.* cit. p. 294), propterea quod requiratur „ein Formalact". Quidni igitur potest adductio in ius solemniter fieri?

si ab adversario possessionem vi abriperis, quam tenebat is proxime ante controversiam (ἔσχατον ἀδύριτον) per tempus aliquod (χρόνον τινά), licet brevissimum. Alioquin, si in ea re spectetur non id tempus, quo controversia orta, sed *quo primum in ius aditum (sit)* ¹⁾, vel *quo lis praepara(re)tur* ²⁾, eveniet, ut, qui *vi rapuerit*, is *indignissime commodum possessoris consequatur* ³⁾. Orietur autem hoc vitium in iis rebus, de quibus nulla sint iudicia veluti possessoria, sicut apud Romanos de statu hominis ⁴⁾, quod superiore quodam capite ⁵⁾ demonstravimus. Viderunt igitur Locrenses, quo modo hoc vitium sine interdicto potest removeri: spectando tempus non iudicii constituti, sed controversiae motae. Eodem modo prospexerunt Saxones, ne possessionis commodum ei cederet, qui de possessione praedii alterum vi deiecisset; voluerunt igitur, in petitorio iudicio possessorem existimari, licet agat, eum a quo per vim possessio ablata esset, modo continuo querelam detulisset ⁶⁾. Quo putat iure non Saxones tantum tertio decimo atque deinceps saeculo, sed iam priscos illos Francos Heusler ⁷⁾ usos esse, licet non probet; contraria sententia Huebner placet ⁸⁾, sed ne hic quidem argumentis satis confirmat suam. Licet enim verum sit, in litium instrumentis, quae ex Francorum aevo supersint ⁹⁾, non inveniri iuris regulam, quam quaerimus ¹⁰⁾, ideo argumentum minus

1) L. 12 § 4 D. 40. 12.

2) L. 7 § 5 D. 40. 12.

3) L. 20 D. 22. 3.

4) Ergo l. 20 cit. ante *vi rapuerit* inserit Iulianus *liberum hominem*. Alioquin ad interdictum ibitur.

5) LXXXIII.

6) Laband, *Vermögensr. Klagen* (1869) p. 190, 193; Planck, *Gerichtsverfahren I* (1879) p. 579-582 (iis p. 577-579); Heusler, *Gewere* (1872) p. 270. Add. vit. Benzonis episcopi Osnabrug. § 19 (Monum. Germ. Script. XII p. 69).

7) *Gewere* (1872) p. 93: „es ist ein dem alten Recht schon ebenso wie den Rechtsbüchern geläufiger Gedanke, dass der Dejizierte vor Allem berechtigt ist, zu verlangen, dass ihm die 'Were getheilt' werde“.

8) *Immobilienprozess* (1893) p. 56: „der Dejizient stand, wie jeder andere im Besitz befindliche (Beklagte) näher am Beweise“.

9) *GU* = *Gerichtsurkunden der fränkischen Zeit*, verzeichnet von Huebner I (1891), II (1893). Laudamus ubique τὰ πρωτότυπα.

10) Huebner, *Immobilienproz.* p. 55: „eine Trennung zwischen dem Beweisverfahren über die Hauptsache (das Recht) und dem über den Besitzstand kann ich (in den Urkunden) nicht entdecken“. Cf. Heusler, *die Gewere* p. 95: „die Urkundensamm-

firmum est, quia sunt omnino litium instrumenta ita comparata, ut leges passim illustrent, raro suppleant ¹⁾. Ergo potest nihilominus apud Francos haec iuris constitutio obtinuisse, apud quos nulla fuerunt de possessione praediorum interdicta, nam hoc quidem èt probat Huebner ²⁾, quasi pro se esset, èt praeterea verum esse confirmat capitul. 142 (= l. Sal. capit. VII) § 9: *invasor . . . res quaerenti reddat, aut . . . sibi vindicet* ³⁾. Longobardici quidem iurisconsulti ⁴⁾ invenire sibi visi sunt *nudae possessionis* actionem apud Roth. 228 (verbis, ni fallor, *quodsi per quinque annos fuerit possessio ad petitem relatis*), quod quum nesciret Huebner, explicare non potuit ⁵⁾, cur in lite, quae anno 806 Pistoriae habita est ⁶⁾, transferatur possessio proprietate salva ad petitem, qui annos quinque et amplius possederat. Quod postea in desuetidem abiit ⁷⁾; etenim, quum statuisset Primus Otho ⁸⁾: *de investitura*, id est, de possessione *praedii . . . per pugnam ut decern(ere)tur*, formulis post *investituram* inseritur *ad proprium* ⁹⁾, de possessione ne pugnaretur, sed de iure ¹⁰⁾. Ex diverso de possessione rei mobilis *interim restituenda* praecepta abundant ¹¹⁾ èt apud Francos ¹²⁾ èt apud

lungen haben uns viele Fälle aufbewahrt, wo unzweifelhaft gewaltsame Besitzenssetzung des Klägers stattgefunden hatte, letzterer aber dennoch nicht die Vorfrage erhob, ob ihm für den Prozess die Gewere zuzutheilen sei". Excipit quidem hic (p. 99/100) GU no. 116 (*„hier handelt es sich nur um Zuteilung der Gewere"*), sed videtur error esse. Dicemus infra.

1) Hübner, *Immobilienproz.* p. 164: *„selten (wird) in (diesen) Quellen einmal ein principieller Rechtssatz ausgesprochen"*. Cf. quoque ibid. p. 13.

2) Op. cit. p. 51-65.

3) Est similis *Sachsenspiegel* (Sep.) II 25 § 1 (i. f.). Cf. Laband, *Vermögensr. Klagen* (1869) p. 190 cum not. 6 (p. 191).

4) Cf. glossa ad Roth. 228 et edicti schema (ibid. p. LVII).

5) *Immobilienproz.* p. 57-60.

6) GU no. 680.

7) *Bannum*, non interdictum veluti possessorium, introducit Pippinus capit. 94 § 14 (in libro Papiensi 23), cui similis est lex Alamann. (A) 98 § 2.

8) Capit. Long. 3.

9) Hoc insertum esse *secundum usum* docebant antiqui, moderni autem *per hanc eandem legem*, id est, per legis intellectum (Expos. (cap. cit.) § 15).

10) *Investiturae* vocabulum eodem modo retentum est, atque *spolii* improbatum apud Gallos in interdicto (Loysel, *Instit. coutum.* (éd. 1846) no. 750).

11) Hoc quidem vidit Rauch, *Spurfolge und Anefang* (1908) p. 108-113, cui pleraque (non omnia) exempla debeo.

12) L. Sal. 37 (*in tres noctes . . . ille qui per vestigio sequitur res suas per tertia*

Burgundiones ¹⁾ èt apud Longobardos ²⁾ Saxonesque ³⁾; adeo non est verum, quod scribit Heusler ⁴⁾: de mobilibus rebus interdicta veluti possessoria id temporis fuisse nulla („*was die Fahrniss betrifft, so g(ab) es keinerlei Rechtsmittel zum Schutz des Besitzes*“). Quia igitur apud Francos nulla fuerunt de praediorum possessione interdicta, ideo potest apud eos cognita fuisse iuris regula, quam posterioribus temporibus apud Saxones fuisse deprehendimus: deiectum etiamnunc pro possessore esse habendum. Quia enim haec iuris constitutio eo pertinet, ut vitium emendetur, quod vitium non est ⁵⁾, ubi sunt iudicia veluti possessoria, necessario sequitur, ubi talia sint iudicia et in quibus speciebus sint, ibi et in iis aut non orituram aut ortam in desuetudinem cito abituram. Similiter ut apud Francos, ita apud Athenienses, quamdiu veluti possessoria interdicta fuerunt nulla ⁶⁾, tamdiu ex possessione deducto, licet ageret, nihilominus quasi rem defenderet, auctorem sistendum fuisse eandem ob causam, quam viderunt Locrenses, quominus credamus, nihil prohibet. Erit igitur patefactum, Micio cur stiterit auctorem, licet ageret, curve Chiorum respublica soleret auctricem se sisti recipere praediatoribus ἀποκληρόμένο(ι)ς ⁷⁾. Sed quaerendum superest, Onetor, quem constat èt ante controversiam possedissee ⁸⁾ èt in ipso iudicio respondisse ⁹⁾, auctorem quidni stiterit — dicit enim Demosthenes ¹⁰⁾ (πρὸς) μάρτυρας esse sibi rem — et sic solvo:

manu agramire debet. Per tertia manu vertit Brunner, *Rechtsgesch.* II p. 497: „mittels Bürgschaft“, Rauch, op. cit. p. 105/6, 115 lin. 3/4: „für die Zwecke des Dritthandverfahrens“; *agramire* uterque: „geloben“; *res suas* Rauch: „die Sache vor Gericht zu stellen“, Brunner: „dass er sie gegen den angerufenen (l. *anzurufenden*) Gewährsmann vertreten werde“. Ad mancipia in vestitura regis pertinent capit. 140 § 6; 148 § 3.

1) L. Burg. 19 § 2; 83 § 2; l. Burg. Rom. 34 § 2.

2) Roth. 232 (semper laudamus ex libro Papiensi).

3) Stat. Goslar. (ed. Goeschen) p. 99, 21/4.

4) *Die Gewere* p. 93.

5) Erit aliud, quod indicavi cap. LIX (i. f.).

6) Fuerintne ulla tempore Aristotelis, quaeretur infra (cap. CVI).

7) Michel no. 1383 C, 1-6.

8) Demosth. XXIX § 3.

9) Demosth. XXX § 2 (i. f.).

10) XXX § 3.

auctorem sistendum esse, si postuletur ¹⁾; sin minus posse quem emptum probare vel testibus ²⁾ vel instrumentis. Non tamen sufficit, qualemcumque auctorem habuisse; quid enim prodest auctor, cui vendere non licuerit? Ergo, quum habeat auctorem Onetor, tamen vindicat Demosthenes ideo, quod iste emerit a condemnato post condemnationem ³⁾, teneantur autem omnia victi victori ⁴⁾, proinde adversus se victorem talis auctor pro non dato sit habendus. Ex his apparet condemnari possessorem, qui vel non habeat auctorem vel habeat adversus petitem non sufficientem, licet in eam sententiam Isaai verbis ⁵⁾, utpote ambiguis ⁶⁾, non utamur. Confirmatur autem id quod diximus Ptolemaeorum edicto ⁷⁾, quo hoc ius per Aegyptum inter Macedonas abrogant statuuntque: τοὺς κεκυριευκότας τινῶν καὶ μὴ δυναμένους παρατίθεσθαι τὰ κατ' αὐτῶν ⁸⁾ συμβόλαια ἔαν κρατεῖν. Itaque post hoc edictum ⁹⁾ in causa Hermiae ¹⁰⁾, auctorem quum dant, subiungunt adversarii ¹¹⁾: etiamsi nullum dedissent, tamen possessionem sibi relinquendam esse ἀνυποδεικτοῦ καθεστηκότος (τοῦ διώκοντος), neque dixerunt tantum sed vicerunt etiam et bis vicerunt. Quod totum turbat Mitteis ¹²⁾, dum putat iuri,

1) Eodem modo apud nos (Batavos) desiderii conclusio (quam Transrhenani: *Antrag*) non solet lingua nuncupari, nisi postuletur ab adversario, etsi lex nominatim, ut nuncupetur, praescribit. Et postulatur raro, quum nihil plerumque interesse sua putet, qui postulare potest.

2) Alterum exemplum est apud Demosth. LIII § 20.

3) Demosth. XXXI § 12.

4) Cf. superias caput LXII.

5) X § 24: δὲ τὸν ἔχοντα . . . πρατῆρα παρέχεσθαι ἢ καταδεδικασμένον φαίνεσθαι.

6) Quia potest καταδεδικασμένον vel passivum esse vel medium (cf. Leist, *der Alt. Eigentumsstreit* p. 37 not. 1). Erit utroque modo sententia vera. Condemnabitur enim, qui auctorem non habet; rursus sententia genus est acquirendi (Lys. XVII § 4, § 5, § 6; Demosth. XXI § 11; XXX § 28).

7) Superest in P(papry) Taur(inensi) l V 22-24. Laudabantur enim papyri in morem Wilckenianum (*Archiv f. Papyrussf.* I p. 25-28). Ergo voluminibus et columnis sive paginis Latini, papyris et lineis Arabici dabuntur numeri.

8) I. e. κατὰ τῶν κτημάτων. Exempla dedimus ad cap. XC.

9) Esse edictum negat Mitteis, *Reichsrecht und Volksrecht* (1891) p. 55².

10) Bis acta est superestque utriusque iudicii forma: P. Paris. 15; Taur. l. (= Chrestom. II 31).

11) P. Taur. l VII 13-22 (cf. ibid. VI 3 et P. Paris. 15, 59 seq.).

12) *Reichsrecht und Volksrecht* p. 501-503.

quo Macedones in Aegypto usi sint, necessario cum iure Attico convenire oportuisse; nec animadvertit ipsos Ptolemaeos hac parte Graeca instituta sustulisse. Quid igitur est? Adversariorum verbis se tuetur, ubi dicunt ¹⁾: si ἐπὶ Λαοκριτῶν, id est, κατὰ τὸν τῆς χώρας νόμον ²⁾ causa ageretur, et fundum quasi heres suum esse peteret, actori prius probandum fore iustum se heredem esse, deinde vero fundum, quem peteret, hereditarium. Sed, ne pro sua sententia Mitteis his posset uti, statim subiungunt: τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ κατὰ τοὺς πολιτικούς νόμους καὶ τὰ ψηφίσματα ³⁾ — id est, secundum ius Graecum ⁴⁾ et novorum regum constitutiones — actorem oportere τὰς αὐτὰς ἐπιδείξεις ποιησάμενον ⁵⁾ καὶ ταξάμενον τὴν ἀπαρχὴν ⁶⁾ κληρονομίαν ἀπογράψασθαι ⁷⁾ ἢ ἀποτίνειν αὐτὸν δραχμὰς μυρίας, καὶ ἂς ἂν ποιήσῃται οἰκονομίας ἀκύρους εἶναι καὶ μὴ ἐξεῖναι ἐπὶ τὰ τῶν τετελευτηκότων ἐπιπορεύεσθαι ⁸⁾, antequam scilicet ἐπίσταλμα ⁹⁾ impetraverit quis. Apparet utroque iure Aegyptio, id est, quum quod ibi natum est, tum quod Macedones invexerunt,

1) P. Taur. I VII 3-13.

2) Ita appellatur ius vere Aegyptium in eo papyro, quem laudamus (cf. Mitteis, op. cit. p. 50 not. 2) et P. Tebt. 5, 216-220. Rursus P. Oxy. 237 VIII 23 ἐγγώριον νόμισμα, 34 ἐπιχώριο(ς) νόμο(ς). Cf. Mitteis, *Grundzüge* p. XII not. 1.

3) Τὰ διαγράμματα habet P. Petrie III 21 (g), 46/7. Cf. Mitteis, *Grundzüge* p. XIII not. 3.

4) Ita vertebam *Archiv für Papyrusf.* III (1906) p. 7.

5) Horum rationem quidem habebat Mitteis, op. cit. p. 49 not. 1 (p. 50), sed non recte iis portendi credebat, „(dass) auch vor den griechischen Gerichten dem Kläger irgend eine Beweislast obgelegen hab(e)“. In ipso textu scribebat (p. 50) probandum esse actori „dass er die Erbschaftssteuer . . . bezahlt habe“. Ea omnia nunc ipse cancellat ad Chrestom. II 31 VII 3-13.

6) Id est vectigal necessarium (Paul. IV 6 § 3); τὰ καθήκοντα τέλη (P. Grenf. I 17, 12); „l'impôt sur les successions“ (Lumbroso, *Recherches* (1870) p. 307; Wilcken, *Ostr. I* (1899) kap. IV § 140; Meyer, *Ztschr. der Sav-St.* XVIII (1897) p. 58/9). — Diversum est quod solvitur pro aperiendo testamento (Wessely, *Sitzungsberichte (Wien)* 124 (1891) IX p. 26).

7) P. Amh. 72, 5: ἐντὸς τῶν ὀρισθεῖσων ἡμερῶν.

8) Similiter habet lex Attica: ἀνεπίδικον μὴ ἐξεῖναι ἔχειν μήτε κλῆρον μήτε ἐπικληρον (Demosth. XLVI § 22) et lex Austriaca (§ 797): „Niemand darf eine Erbschaft eigenmächtig in Besitz nehmen“. Diximus supra (cap. LXXVI).

9) P. Berol. (BGU) 241, 42 (Gradenwitz, *Einführung* I p. 81). Suppleo: χωρὶς ὧν πρὸς τὸ ἐπίσταλμα τῆς διαιρέσεως κατεβλήθη. Batavus lector conferat art. 28 et 32 der ordonn. recht v. succ. 4 Oct. 1805 (*Publication en notification betr. alg. belast.* 1806 I p. 53 sqq.).

easdem probationes (τὰς αὐτὰς ἀποδείξεις) petitori incumbere, hoc discrimine, quod lege Graeca ante constare debeat de iure hereditario, quam quis pro herede gerat, proinde, ut recte gerat, hereditatem profitendam esse ¹⁾ apud suum iudicem ²⁾, ut cognoscatur, an sit heres, quum κατὰ τὸν τῆς χώρας νόμον nihil obstat, quo minus quis ἐπέλθ(η) οὔτε κατ' ἀγχιστεῖαν ἀπογραφάμενο(ς) οὔτε κατὰ διαθήκην ἀπολελεῖ(Φθαι) ³⁾, id modo ne committat in Graeci testatoris bonis, quia ea par est Graecorum iure regi ⁴⁾. Ergo κατὰ τὸν τῆς χώρας νόμον in ipso petitorio iudicio èt hereditarium èt proprietatis ius inspicitur, verum κατὰ τὸν πολιτικὸν heres constituitur sententia eius, apud quem ἀπογράφονται αἱ κληρονομίαι, quem Transrhenani „Nachlassrichter“. Quod autem attinet ad commodum possessoris, interesse desiit, postquam Macedonibus edicto remissa est auctoris sistendi vel certe instrumenti proferendi possidentibus necessitas. Conspirant autem in hac utique re, sicut Romana et Aegyptia, ita ab altera parte Graecorum et Germanorum instituta ⁵⁾, in tantum, ut me quidem iudice sine Germanorum iuris notitia ne Atticum quidem intelligi recte possit ⁶⁾. Ergo iure Germanorum ⁷⁾ tem-

1) Sistit hereditatis ἀπογραφὴν P. Amh. 72 (= Bruns, Font. (1909) no. 125) anni p. Chr. 249 (Arch. f. Papyruss. II p. 127). Diversa est singularum rerum professio, licet ab herede fiat, cuius exstant documenta P. Oxy. 75 (Wilcken, Ostr. I p. 468); 247-250; 481; 482; 636-638; 715; BGU 1034; P. Lips. 9.

2) Porrigi quidem videtur P. Amh. cit. non iudici, sed ἀπαιτητῇ διοικήσεως (Wilcken, Archiv cit. II p. 127). Sed intercesserant tria semis saecula.

3) P. Heidelb. 1280 + P. Grenf. I 17 (lin. 6/8), quae verba ibi quidem pertinent ad ingressionem tutoris, non heredis.

4) Quia regula est iuris gentium, ut secundum leges civitatis suae quisque testetur (Ulp. XX § 14; cf. Isocr. XIX § 12-15). Sic tutela defertur κατὰ τοὺς νόμους τοῦ πατρός (BGU 667, 21; 907, 2/3).

5) Horum in universum magnam esse adfinitatem et multo maiorem quam Graecorum et Romanorum, contendit Rabel, Verfügungsbeschränkungen (1909) p. 4.

6) Sic e diverso iuri Longobardico adhibet Tamassia (Archivio giur. 72 (1904) p. 456/7) Atticum.

7) Cf. imprimis Hübner, Immobilienprozess der fränk. Zeit (1893); Brunner, Rechtsgesch. II (1892) § 118, § 119; Planck, Gerichtsverf. im Mittelalter I (1879); Franken, das französ. Pfandrecht im Mittelalter (1879) § 19-21; Stobbe, Handbuch II (1875) § 145; 146; Heusler, die Gewere (1872); Bethmann-Hollweg, Civilprozess V (1871); IV (1869); Laband, Vermögensr. Klagen (1869); Sohm, Prozess der lex Salica (1867) § 9-14; Siegel, Gesch. des deutschen Gerichtsverfahrens I (1857). Reliquos duces laudabo suo quemque loco.

poris praescriptione remota ¹⁾ debet rei mobilis possessor aut omnis, aut quatenus locus est exceptioni Saxonicae „*Hand muss Hand wahren*” — nam creditur quidem exceptio Germanis ab initio fuisse communis ²⁾, sed repellunt eam Visigothi ³⁾ et horum exemplo Bajuvari ⁴⁾ et repellunt eam, quod plus multo refert, Ripuarii ⁵⁾, ex diverso recepisse eam perhibentur Britones ⁶⁾ — ergo debet aut omnis rei mobilis possessor aut, ubi locus est exceptioni suprascriptae, eius rei possessor, quae furtiva dicatur ⁷⁾, apud se natam esse demonstrare ⁸⁾ vel sistere auctorem, apud quem nata sit ⁹⁾. Quodsi talis auctor non fuerit, auctor auctorem rursus sistere debet. Itaque iam lege Salica ¹⁰⁾ praescribitur, ut *qui vendideri(n)t aut camliaveri(n)t aut fortasse in solutionem dederi(n)t omnes . . . comm(o)n(e)antur* ¹¹⁾. Similiter lege Ripuaria, ut possessor auctorem suum repraesent(e)t ¹²⁾, deinde

1) Capitularibus regum Francorum antiquioribus (7 § 3; 8 § 13) et edicto Roth. 228 (add. post Grim. 4, quod non comprehendit nisi *casas, familias vel terras*, etiam Liutpr. (Pap.) 114; Aist. (Pap.) 9) temporis praescriptio ad res mobiles extenditur (cf. Rauch, *Spurfolge und Anfang* (1908) p. 20/2; Herb. Meyer, *Entwerung und Eigentum* (1902) p. 150/1). Quod non mansit.

2) Cf. Franken, op. cit. p. 270, p. 292.

3) Eur. 289 cf. Reccesw. V 4 § 8 (Brunner, *Rechtsgesch.* II p. 510). Repugnat Herb. Meyer, *Entwerung und Eigentum* (1902) p. 36/7.

4) XVI 4. Cf. Brunner, *Rechtsgesch.* II p. 510.

5) Tit. 72 § 1. Vidit Stobbe op. cit. § 146^a.

6) Saeculo X. Cf. inprimis Herb. Meyer, *Entwerung und Eigentum* p. 31/3.

7) Furtivam dici ab initio oportuisse negat Sohm, op. cit. p. 60/1: „zur Zeit der Volksrechte . . . hat Kläger . . . dieblichen Verlust (nicht) zu behaupten”. Deinde pergit: „aber es findet sich (laudet in eam rem l. Sal. tit. 37) unzweideutig der Satz ausgesprochen, dass materiell dass Vindicationsverfahren an die Voraussetzung des unfreiwilligen Verlustes gebunden ist”. Sed observandum est: ubi sufficiat iurato dicere, quod in propriam rem manum mittat, id est, apud Ripuarios (tit. 33 § 1), ibi etiam non esse locum exceptioni „*Hand wahre Hand*” (tit. 72 § 1). Quocirca descriptio Rudolphi non convenit veteribus, ut ipse vult, legibus: convenit Gostariensibus aliisque.

8) *Ssp.* (= *Sachsenspiegel*) II 36 § 3. — Magna lis est, quum locus sit exceptioni „*Hand wahre Hand*”, actorem adversarii probatio, rem apud se natam esse, utrum ideo repellat, quia hoc modo paret rem non esse furtivam (Laband, op. cit. p. 120 sqq.; Planck, op. cit. I p. 702 not. 4), an, quia hoc modo paret rem esse possessoris (Sohm, op. cit. p. 103/5; Bruns, *Besitzklagen* (1874) p. 229 sqq.).

9) *Ssp.* II 36 § 6.

10) ed. Behrend (1897).

11) tit. 47. Cf. Rauch, *Spurfolge und Anfang* (1908) p. 8.

12) tit. 33 § 1.

res, quae vindicetur, *de manu in manu(m) ambul(et)*, praescribitur, *donec ad ea(m) manu(m) veni(a)t*, quae *e(am) illicito ordine vendid(er)it*¹⁾ *vel furaverit*²⁾, id est: ultimam manum pro iniusta habendam esse, nisi demonstretur rem ibi natam esse³⁾. Quamquam non putat Brunner⁴⁾ vetere Francorum iure talem defensionem admitti, quae sententia merito displicet Amirae⁵⁾ Pauloque Rehme⁶⁾. Sed ipse se refellit Brunner: quia enim educator pro fure haberi nusquam terrarum umquam potuit, ideo, cui denegat exceptionem, eidem permittere cogitur negationem⁷⁾, remittit igitur eiusmodi possessori vel sic auctoris dationem. Eadem autem ratione, qua debet sistere auctorem rei mobilis possessor, debet lege Ripuaria, quia lex Ripuaria⁸⁾ sicut ipsa lex Salica⁹⁾ in servi proprietatis causa mobilium rerum sequitur exemplum, ex diverso praediorum mos Saxonius¹⁰⁾, quod iam ante usu venit in formula 30 (ia. 27) Merkeliana¹¹⁾, debet igitur lege Ripuaria is quoque, qui in servitutem petitur et manumissum sive ante regem¹²⁾ se dicit sive in ecclesia, libertatis auctorem sistere¹³⁾ atque sic deinceps *de*

1) His verbis demonstratur, quod supra diximus: Ripuariis non probari exceptionem „*Hand wahre Hand*“.

2) tit. 72 § 1.

3) Cf. Bethman-Hollweg, *Civilprozess* IV § 23²² (p. 47); Franken, op. cit. p. 284/5 (23, 24); Schroeder, *Rechtsgesch.* (1907) § 37 (post not. 112).

4) *Rechtsgesch.* II p. 508.

5) *Gött. gel. Anz.* 158 (1896) p. 204.

6) *Gött. gel. Anz.* 167 (1905) p. 981/2. Etiam Rauch (*Spurfolge und Anfang* p. 18/20) desciscit hic a praeceptore suo.

7) „*die volle Negation*“. Cf. *Entst. der Schwurger.* (1872) p. 172/3: „*allerdings konnten Einreden im Gewande der Negation auftreten, da in die Klagformel Worte aufgenommen werden mussten, ... welche die verbrecherische Absicht ausdrücklich betonten*“ (Idem docet Schroeder, *Rechtsgesch.* (1907) § 37 not. 17; ulterius procedit van Kuyk, *Histor. besch. over het antw.* Dissert. Leid. (1908) p. 54/5 iia. p. 47-50).

8) Tit. 72 § 1.

9) Tit. 47.

10) Laband, *Klagen* p. 178; Planck, *Gerichtsverf.* I p. 742.

11) Observavit Bethmann-Hollweg, *Civilproz.* V § 81²² (p. 102). Cf. praeterea Capitul. 65 § 15; 80 § 4; 156 § 3 (id. ibid.).

12) Iure quidem Salico a non domino ante regem manumissus fiebat liber, quocirca cautum est: *res vero legitimo reformetur* (l. Sal. 26 § 1).

13) L. Rip. 57 § 2; 58 § 6, § 7. Ei quidem, qui per denarium manumissus est, etiam gladio suo libertatem suam defendere permittitur (tit. 57 § 2).

manu in manu(m) ambulare . . . , qua(n)tu(m)vis mult(ae) venditiones ex illo fact(ae) fuissent, antequam ¹⁾ ad ea(m) manu(m) veniret ²⁾, quae eum ingenuum d(i)misit ³⁾. Anglicorum quoque Saxonum legibus ⁴⁾ debet rei mobilis possessor aut iurare cum duobus testibus rem apud se natam esse ⁵⁾ aut auctorem sistere ⁶⁾. Sed ibi tertius auctor auctorem sistere iam non cogitur: sufficit ei petito rem ad auctorem ducere, quod mutavit Aethelredus ⁷⁾. Praescribit enim, ut omnis auctor sistatur ⁸⁾, post hunc Cnut ⁹⁾, ne tertius auctor auctore se defenderet, constituit. Mansit haec auctoris dandi necessitas etiam sub Normannis sub hac tamen condicione, (si) ex causa furtiva res aliqua petatur versus emptorem ¹⁰⁾, iam enim iis temporibus n(o)n adiecta feloniam ¹¹⁾ vindicari poterat res mobilis eo quod prius fu(isse)t actori quam reo adquisita ¹²⁾, nec servabatur exceptio „Hand wahre Hand” ¹³⁾. Sane ita fit apud scriptores, in ipsis enim rerum documentis talis actio ne tunc quidem apparere dicitur ¹⁴⁾. Videtur etiam

1) Lex habet *usquedum*.

2) Lex habet *venit*.

3) L. Rip. 58 § 8.

4) ed. Liebermann.

5) Aethelstan II 9 (p. 154): *syllæ thone aþh, thaet hit on his aechte geboren waere buton tham rim-athe*. Laudat praeterea Rehme, *Gött. gel. Anz.* 167 (1905) p. 982¹; Iusur. 3 § 4 (p. 396).

6) Locos collegit Phillips, *Versuch einer Darst. des Angelsächs. Rechts* (1825) not. 540-542. Sunt autem: Loth. et Eadr. 7 (p. 9), 16 § 1 (p. 10); Inae 35 § 1 (p. 104); 53 (p. 112); 75 (p. 122); foed. Aelfr. et Guthr. 4 (p. 128); Eadrw. 1 (p. 138); Aethelred II 8 et 9 (p. 224, 226); Cnut II 24 (ia. 23) (p. 326); Duns. 8 (p. 378); Iusur. 3 § 2, 7 (p. 396, 398).

7) II 9 (p. 226).

8) Manet nihilominus ad auctorem ductio Duns. 8 (p. 378).

9) II 24 § 2 (p. 326).

10) Glanv. X 15 § 2 (cf. Pollock et Maitland, *History of english law* II (1895) p. 162, 660).

11) Cf. Pollock et Maitland, op. cit. II p. 160: *we have the word of Bracton, . . . that the plaintiff may . . . omit the 'words of felony' of his count*". Cf. praeterea Brunner, *Entst. der Schwurger.* (1871) p. 205 post notam 3 (laudat Summam de legibus Normanniae).

12) Glanv. X 15 § 1.

13) Cf. Pollock et Maitland, op. cit. II p. 153, 171.

14) Ibid. p. 166, 174; Scrutton, *Influence of roman law* (1885) p. 188 ima („cases in the Yearbooks show, that the bailor had originally no remedy against third persons”).

in lege Burgundionum esse auctoris datio, si quidem, ubi praescribitur ¹⁾, ut *quicumque . . . quodlibet suum agnoscit, a possessore . . . fideiussorem idoneum accipiat*, intelligenda est, ut in Aethelredi lege ²⁾, satisfactio de auctore sistendo, quod probant Sohm ³⁾, Brunner ⁴⁾ atque Rauch ⁵⁾, potest tamen intelligi satisfactio ad iudicium veniendi ⁶⁾. Plane apud Visigothos hoc ius omnino corruptum est; iubet enim Recceswindus non omnem possessorem auctorem sistere, sed eum, qui *sciens a fure comparaverit* ⁷⁾ quive *de incognito homine* sine fideiussore, cui *credi possit*, emerit ⁸⁾, quae lex recepta quidem est inter Bajuvariorum leges ⁹⁾ sed condicione ita mutata, ut gentis institutum revocaretur. Iubetur enim is, qui de fure *nesciens* comparaverit, *require(re) accepto spatio venditorem*, ut is firmet, id est, auctoritatem praestet ¹⁰⁾, quod tamen ei tantum facere licet, qui vel rem comprehendit extra ducatus terminum in exercitu ¹¹⁾ vel ipse laboravit ex propria materia ¹²⁾ vel in hereditate invenit vel domi nutrit ¹³⁾. Ergo, si talis auctor non sit, auctoris auctor quaerendus est, aut petitori componendum. Ubi enim semel firmata est, licet *campio quaesitoris vicerit*, tamen emptori abstrahi res non potest ¹⁴⁾. Langobardorum denique legibus ¹⁵⁾ rei mobilis

1) Tit. 83 § 1.

2) II 8 (Rauch, *Spurfolge und Anfang* p. 14 not. 3).

3) *Prozess der lex Salica* p. 93.

4) *Rechtsgesch.* II p. 502^{ab}.

5) *Spurfolge und Anfang* p. 112.

6) Cf. tit. 17 § 4; tit. 82 § 1; Bethmann-Hollweg, *Civilproz.* IV § 39^{ab} (p. 169).

7) L. Visigoth. VII 2 § 9.

8) Ibid. VII 2 § 8.

9) IX 7.

10) Hoc solum interest, quod apud ceteros populos omnes auctoritas praestatur rem a possessore recipiendo, at firmatio fit apud solos Bajuvarios rem possessori iterum tradendo. Quod explicat Brunner, *Rechtsgesch.* II p. 510, sed falso scribit (p. 511 not. 101) ad rem, quae furtiva dicatur, non pertinere. Nam, nisi furtiva res dicitur, possessor venditorem requirere non iubetur.

11) De iure praedae Saxonico cf. Laband, *Vermögensr. Kl.* p. 77; Planck, *Gerichtsverf.* I p. 703; Stobbe, *Handbuch* II (1876) § 149 III (p. 591); Herb. Meyer, *Entwertung und Eigentum* p. 47.

12) L. Baju. XVI 11.

13) L. Baju. XVI 14.

14) L. Baju. XVI 11. Quamquam cf. Heusler, *die Gewere* p. 31-33 (et rursus Herb. Meyer, *Entw. und Eig.* p. 40/1).

15) Longobardorum leges semper laudamus ex libro Papiensi.

possessor debet aut probatione vel certe iureiurando *equum esse natum de suo iumento* ¹⁾ aut auctore dato se defendere, non tamen ut auctorem sistat, sed ut petitozem ad auctorem ducat (Roth. 231: *si quis comparavit ancillam et postea venerit alter homo, qui eam suam dicat esse, revertantur pariter ad auctorem*), quo pertinet Othonis I cap. 7: *super tertium warentem et tertium comitatum non procedat* ²⁾. Debet enim auctor ad auctorem eodem ordine ducere, donec perventum ad eum sit, *qui auctorem dare nequiverit* ³⁾, vel quia fur est, vel quod nutrit. Ergo omnes istae leges arcto quodam cognationis vinculo iunguntur; maior tamen est Longobardici iuris et Saxonici familiaritas ⁴⁾, quia utrobique ⁵⁾ non sistitur auctor sed ad auctorem petitor ducendus est ⁶⁾. In eo quidem iuris Saxonici praecipua causa est, quod petitor, licet adversarius auctoritate deficiatur, tamen rem non habebit, nisi sacramento et duobus testibus datis ⁷⁾, qui furtivam sciant ⁸⁾, nam iure Longobardico nulla probatio requiritur, postquam iuravit actor: *quod ipse caballus suus proprius est nec eum vendidit vel donavit* ⁹⁾. Quod sacramentum etiam est

1) Form. ad Oth. I, 7; form. et expos. (§ 6) ad Roth. 232.

2) Hoc etiam invenitur in Anglicorum Saxonum legibus (cf. supra) et Saxonice et Francis quibusdam statutis, nisi numero variatur (velut ne super *septimum* auctorem procedatur), et est nonnumquam pro petitore (ut tertius auctor condemnetur), nonnumquam contra petitozem (ut tertius auctor absolvat). Cf. Brunner, *Rechtsgesch.* II p. 502/3; Laband, *Vermögensr. Klagen* p. 129/30; Planck, *Gerichtsverf.* I p. 717; Herb. Meyer, *Entw. und Eig.* p. 91-93; Pollock et Maitland, *Hist. of english law* II (1895) p. 162* (qui apud Glanv. X 15 § 3 emendant *quartum* pro *quotum*).

3) Expos. (§ 1) ad Oth. I, 7.

4) Cf. Brunner, *Rechtsgesch.* I (1906) p. 536**.

5) De iure Saxonico cf. Ssp. II 36 § 5 (Laband, op. cit. p. 126/7).

6) Medium est ius Anglicorum Saxonum (cf. supra et Brunner, *Rechtsgesch.* II p. 502).

7) Ssp. II 86 § 7 (Laband, op. cit. p. 115/6; Planck, op. cit. I p. 833 („die neuere Form“); Bethmann-Hollweg, *Civilproz.* IV § 23** (p. 48). Est ubi solus actor iuret (Laband, op. cit. p. 116/7; Planck, l.l. not. 36, Herb. Meyer, *Eig. und Entw.* p. 43 lin. 10 sqq.) etiam in Galliae partibus (Franken, op. cit., *Anhang* (p. 275-288) nis. 3; 4; 23) sed Slesvici *duobus testibus productis . . . manu duodecima* (Laband p. 118, Herb. Meyer, op. cit. p. 128).

8) Ssp. II 36 § 4 (i. f.) (Laband, op. cit. p. 116). Atqui apud Goslarienses (*Gosl. Statut.* p. 98, 19-23) scire debent rem actoris esse. Cf. Laband, op. cit. p. 109, 116; Planck, op. cit. I p. 833**; Franken, *franz. Pfdr.* p. 294.

9) Expos. (§ 5, § 7) Roth. 232; (§ 5) Roth. 347; (§ 1) Oth. I, 7.

in lege Ripuaria ¹⁾, atque huic simile in Anglicorum Saxonum legibus ²⁾ et in Saxonice quibusdam statutis ³⁾, id est, ut iuret actor ⁴⁾ statim initio litis, rem sibi furto ablatam ⁵⁾. Ne ceteris quidem in barbarorum legibus vel prisci aevi documentis ⁶⁾ invenitur actoris probatio, quum auctore vel probatione reus defectus sit. Ergo, ne quis quod alienum est vel quod furtivum non est vindicet, solum obstat iusiurandum, prout concipitur. Si concipitur sic: *quod in propriam rem manu mittat* ⁷⁾, omnimodo obstat, ne alienum, sin vero sic: vindicare se iure publico ⁸⁾, et ius publicum furto remoto vindicare non permittit, etiam ne vindicetur non furtivum. Sane, quod ad hanc causam attinet, nihil refert, utrum initio litis an post auctoris defectionem sacramentum interponatur, quia hoc totum pendet ex iurisiurandi conceptione. Ergo iure Saxonico, quamvis dominus posse videatur rem suam a quocumque possidente vindicare ⁹⁾, neque enim iurat litis initio ¹⁰⁾, tamen vindicabit sine effectu, nisi furtivum vindicet, debet enim hoc post auctoris defectionem testibus et ipsius iureiurando comprobari ¹¹⁾. Est igitur exceptionis „*Hand wahre Hand*“ exsecutio ¹²⁾, ubi quidem exceptioni locus est,

1) Tit. 33 § 1: *quod in propriam rem manum mittat*.

2) Aethelstan II 9; Iusiur. 2 (Brunner, *Rechtsgesch.* II p. 501 not. 42); Duns. 8 (ed. Liebermann p. 154, 396, 379).

3) Planck, op. cit. I p. 882 (*„die ältere Form“*).

4) Apud Anglicos Saxones cum quinque sacramentalibus (Duns. 8) vel uno de quinque (Aethelstan II 9).

5) Adnotat Planck, op. cit. I p. 883: *„es ist klar, dass (dieser Eid) nur gegen Gefährde schützen soll“*. Cf. Sohm, *Prozess der lex Salica* p. 74; Bethmann-Hollweg, op. cit. IV § 70¹⁰ (p. 481); Rauch, *Spurfolge und Anefang* p. 13 ima. Puto equidem hanc definitionem omni litigatoris sacramento convenire.

6) Res mobiles vindicantur *GU* no. 419, ubi putat quidem Hübner (*Immobilienproz.* p. 190) ad rerum immobilium exemplar mancipia vindicari, nec refellitur eo, quod diutinae possessionis ratio non habetur.

7) L. Rip. tit. 33 § 1. Multos praeterea locos congecit Herb. Meyer, *Entw. und Eig.* p. 14/6.

8) Aethelstan II 9: *thæt he hit on folc-ryht him to-teo*.

9) *Richtsteig Landr.* II § 4 (cf. Planck, op. cit. I p. 837; Herb. Meyer, *Entw. und Eig.* p. 82).

10) Exceptis, sicut diximus, quibusdam statutis.

11) Cf. glossa, quam exscribit Planck, op. cit. I p. 838.

12) Laband, op. cit. p. 119²: *„die prozessualische Geltendmachung“*. Quam tamen nec ipse definit, nec, ad quem remittit, Planck, *Gerichtsverf.* II p. 417 sqq., et ne

iurisiurandi, quod petitori vel statim imponitur vel post auctoris defectionem, conceptio. Quamquam iuribus iis, quae habent exceptionem nec tamen habent iusiurandum de furto ¹⁾, quae fuerit executio exceptionis, quaerendum est.

(Continuabitur).

Brunner quidem, *Rechtsgesch.* II p. 499: „wer (den Anfang) vornimmt, schlägt die Hand an die Sache weil sie ihm gestohlen worden sei“, p. 508: „der (Anefang schloss) ja die Behauptung des unfreivilligen Verlustes in sich“.

1) Convenit descriptio statutis Goslariensibus (p. 98, 15-23) et quibusdam Franciis (Franken, *franz. Pfdr., Anhang* (p. 276 288) nis. 3; 4; 23).

AD ARISTOPHANIS LYSISTR. VS. 1027.

Nuper IULIUS HIRSCHBERG Berolinensis, vir clarissimus, de Aristophanis editione a me curata et alia nonnulla mihi scripsit benevolentissime et Lysistratae fabulae versum quendam mihi indicavit, qui eius arte — ophthalmologiae enim studio vitam dedit — melius quam mihi contigerat potest explicari. Cui gratias egi statim ex animi sententia, nunc ago iterum. Sunt verba quibus senex aniculae, culicem in ipsius oculum irrepsisse perhibenti, respondet:

τοῦτ' ἄρ' ἦν με τοῦπιτρίβον! δακτύλιος οὐτοσί·
ἐκσκάλευσον αὐτό κτέ.

Putaveram equidem annulum fuisse adhibitum ad invertendam palpebram (cf. Plut. 721), ut bestiola sub ea latitans posset eximi. Sed optimo iure Hirschberg observat sic non posse intellegi *effodiendi* verbum ἐκσκαλεύειν, addit autem veram interpretationem ex Aëtio medico II 3 § 18: „ἐὰν εἰς τὸν ὀφθαλμὸν κώνωψ ἢ τι ἕτερον ζωῦφιον ἐμπέσῃ, μύσας τὸν ἕτερον ὀφθαλμὸν καὶ διανοίγων τὸν πεπονθότα ἐξελεύσεται αὐτομάτως τὸ ζωῦφιον, ... εἰ δὲ ἐμμένῃ, δακτυλίῳ ἔξελε.“ Quae verba ipsi Hirschbergio olim suspecta, δακτύλῳ enim cum Cornario tum verum ducebat (Augenheilkunde des Aëtios, Leipzig 1899 p. 40), recte habere postea eum docuerunt libri medicorum Arabum, hos enim revera solitos fuisse vermiculos sub oculi palpebra abditos *anello includere* et sic foras trudere (cf. Hirschberg *Gesch. d. Augenheilkunde*, in *Graefe-Saemisch* XIII p. 187, 1908 et *Centralblatt für praktische Augenheilkunde* 1913 init.).

v. L.

LECTIONES VALERIANAE.

SCRIPSIT

P. H. DAMSTÉ.

Valerii Maximi Factorum et Dictorum
Memorabilium Libri Novem. Iterum re-
censuit Carolus Kempf, Lipsiae 1888.

Iure Th. Stanglius nuper admonuit, in Valerii Maximi scriptis etiam post curas secundas, quas Kempfius iis adhibuit, postque saluberrima W. Heraei, R. Novakii, Schuetzii, Vahleni, Valentini studia multos locos manu emendatrice indigere, atque ipse vir clarissimus, de litteris Latinis optime meritus et dictionis Valerianae peritissimus, complures corruptelas feliciter iam sustulit atque etiamnunc tollere pergit (vid. Wochenschr. f. klass. Philol. 1912 33/34 sqq.). Cuius annotationes cum sedulo perlegerem itaque ad Valerii opus post longum temporis intervallum essem reductus, illa quae olim inter legendum ascripseram diligenter excutere quaeque futuris scriptoris nostri editoribus fortasse haud omnino spernenda viderentur, eorum iudicio in Mnemosyne nostra subicere decrevi.

I 1, 10 p. 6, 7 *in id virgines et sacra inposita omisso coepto itinere Caere oppidum perverxit, ubi cum summa veneratione recepta.*

Obtemperandum non esse libris dett. editoribusque vett., qui verba ultima cum iis quae sequuntur *grata memoria* etc. iungere solebant, dum insuper pro *testatur* de suo *testantur* scribebant, sed omnino interpungendum post verbum *recepta* Halmius perspexit probavitque Kempfius. Quod tamen ille maluerat: *recepta* <sunt>. *grata*, hic non recepit. Nescio an copula, quam aegre

desiderari Halmio assentior, non interciderit, sed lateat sub literis praepositionis *cum*; nempe si mecum scripseris: *ubi sunt summa veneratione recepta*, nihil iam erit quod Valerii dicendi generi repugnet. Cf. I 1, 12 p. 7, 9: Latinos magna diligentia adservandos curaverunt.

I 1, 13 p. 7, 17 *Tarquinius autem rex M. Atilium duumvirum, quod librum secreta rituum civilium sacrorum continentem, custodiae suae commissum corruptus Petronio Sabino describendum dedisset, culleo insutum in mare abici iussit.*

Voc. *sacrorum*, quod Novakio suspectum iam fuit, de loco suo deturbatum quin sit inque versum superiorem post voc. *duumvirum* traiciendum mihi quidem dubitatio nulla est. Duumviri sacrorum s. sacris faciendis commemorantur apud Livium III 10, 7, V 13, 6 atque e loco apud Dion. Hal. IV 62, quem ipse Kempfius conferri iubet, manifestum est M. Atilium eo honore functum esse: Ταρκύνιος δὲ τῶν ἀστῶν ἄνδρας ἐπιφανεῖς δύο προχειρισάμενος, καὶ δημοσίους αὐτοῖς θεράποντας δύο παραζεύξας, ἐκείνοις ἀπέδωκε τὴν τῶν βιβλίων φυλακὴν. Ὡν τὸν ἕτερον Μάρκον Ἀτίλιον ἀδικεῖν τι δόξαντα περὶ τὴν πίστιν, καὶ μηνυθέντ' ὑφ' ἐνὸς τῶν δημοσίων ὡς πατροκτόνον, εἰς ἀσκὸν ἐνράψας βόειον ἔρριψεν εἰς τὸ πέλαγος.

I 1, 14 p. 8, 7 (Regulus) *Karthaginem petiit, non quidem ignarus ad quam crudeles quamque merito sibi infestos [deos] reverteretur, verum quia his iuraverat, si captivi eorum redditi non forent, ad eos sese rediturum.*

Voc. *deos*, pro quo Perizonius *dominos* — Gertzius *eo* coniecit et codex unus recentior *hostes* exhibet, Kempfius cum Guyeto inclusit. At non inducendum sed loco suo reddendum esse arbitror eumque esse post *iuraverat*. Constructionis exempla multa Drakenborchius attulit ad Sil. Ital. VIII. 105, e quibus duo haec describo: Cic. ad Fam. VII. 12: quomodo autem tibi placebit Iovem lapidem iurare? Tibull. IV 13. 15: Haec tibi sancta tuae Iunonis numina iuro. Neque hoc praetermittendum est, in reliqua narratione (*potuerunt profecto dii immortales* e. q. s.) ubique sermonem esse de deorum voluntate ac consilio, quos scriptor omnino non significaverit si voc. *deos* erit expunctum.

I 1, 15 p. 8, 19 (Post pugnam Cannensem) *maiore paene Romanarum virium parte in execrabili ac diro solo iacente nullius penates maeroris expertes erant.*

Adverbium *paene*, quod ad *maiore* ineptissimum est, ad *nullius* nemo non requirit, qua de causa Valerium scripsisse credo: *maiore Romanarum virium parte — iacente nullius paene penates m. e. e.* Corruptelae origo satis obvia est: scribe cum litterarum similitudine deceptus voc. *paene* omisisset, errorem ita correxit ut vocabulum supra lineam adderet, unde facile in versum superiorem migravit.

I 1 Ext. 3 p. 12, 2 *Quamquam quid attinet mores natione perpendi? in media barbaria ortus sacrilegium alienum rescidit: Syracusis genitus Dionysius e. q. s.*

Verba *in media — rescidit* ad Masinissam factumque eius pium pertinent, quod modo scriptor enarravit. Nonne igitur verisimile est, veram lectionem esse: *ille media barbaria ortus*, qua diserte ille Dionysio opponatur?

I 2 Ext. 3 p. 16, 9 *Lycurgus consilio Apollinis gravissimae civitati Lacedaemoniorum leges conpositas ferre se persuasit.*

In hisce Iulii Paridis verbis iustum ordinem restitueris, si verba quae sunt *consilio Apollinis* post voc. *leges* mecum collocaveris, quo facto Halmium et Gertzium epitheton *gravissimae* iniuria sollicitasse protinus patebit.

I 5, 3 p. 22, 15 *arripuit igitur omen Paulus exque fortuito dicto quasi *** certam spem clarissimi triumphi animo praesumpsit.*

Lacunam a Kempfio notatam Wenskius explere voluit additis verbis: *divinitus missa voce*. Praetulerim: *divinitus dato*, cl. huius capitis Ext. 1 p. 24, 22: quam illi velut *divinitus datum* praesidium interpretati libenter receptam vera fatorum praedictione victoriae ducem habuerunt, I 7 Ext. 8 p. 42, 19: laetus igitur perinde ac *divinitus promissa victoria* exercitum pugnae comparabat. Supplementum a me propositum Wenskiano praestare opinor propterea quod inde causa explicari potest quae librarium in errorem abduxerit: nempe propter verborum *dicto et dato* similitudinem eum vocc. *divinitus dato* neglexisse suspicor.

I 5, 6 p. 23, 22 *quae vox spem eius [quae] quantulamcumque [restabat] conminuit, neque id dissimulanter tulit.*

In libris mss. cum exaratum sit: *quae quantulumcũq. restabat*, Kempfius, quandoquidem in Paridis Epitome legitur: *quae vox spem eius quantulamcumque minuit*, locum qualem supra exprimendum curavi constituit, verba *quae restabat* ad explicandum *quantulamcumq.* a librario adiecta esse ratus. At hercle vero quemquam umquam censuisse pronomen lippis et tonsoribus notissimum explicatione ista indigere quis credat? Neque igitur quidquam uncinis includendum esse aio, sed exigua admodum mutatione facta locum emendandum: pro scriptura tradita *quantulumcumque* reponendum est *quantulacumque*; quae quantulacumque restabat i. e. quae quamvis perexigua etiam tunc supererat.

I 5 Ext. 2 p. 25, 6 *ex insperato enim superatis hostibus successum suum omni acceptum referentes et tunc Aeanti ut deo immolaverunt et deinceps omnibus proeliis duce uti instituerunt.*

Pro omni emendandum est: *amni*, quod vitium manifestum editores nondum sustulisse magnopere miror. Vocabulum apud nostrum recurrit I 8 Ext. 19 p. 56, 18.

I 6, 5 p. 27, 5 monstra varia enumerantur: *puerum infantem semenstrem in foro boario triumphum <clamasse>, alium cum elephantino capite natum e. q. s.*

Verbum *clamasse* in codd. mss. non legitur, sed quia in Nepotiani Epitome est: *triumphum clamavit* atque apud Liv. XXI 62, 2 *triumphum clamasse* reperitur, editores hoc verbum inserere solent, quamquam causam, propter quam omitti potuerit, frustra quaero. Iam suspicio me tenet, Valerium non id verbum scripsisse, sed: *in foro boario boasse triumphum*; ita fieri facile potuit ut librarius oscitans propter vocabulorum *boario* et *boasse* similitudinem hoc neglegeret. Vid. Fest. p. 30. 4 M: boare, id est clamare, a Graeco descendit.

I 6, 7 p. 28, 12 *cum itinere converso Genuam petisset et ibi scapham esset ingressus, anguis erimiae magnitudinis visus e conspectu abiit.*

Kempfius iure summo lectionem traditam cum Paride servavit

spreta Stangeri coniectura *ingressurus*. Quid enim? Hydrium marinum h. l. dici credo, qui nostra acta diurna nonnumquam — aestivo maxime tempore, cum deest quod legentibus perferant — infestare solet. Ceterum Paris non melius quam Stangerus anguis speciem perspexit, utpote qui eum in navigio visum esse putaverit; nam verba eius sunt: cum — scapham esset ingressus, in ea anguis eximia magnitudine visa e conspectu abiit.

I 6 Ext. 1 p. 32, 10 *ne, si ulterius Romana adprehendero, e caelesti templo ad privatas domos non + consentaneos usus transtulisse videar.*

Corrupto et mutilo loco, quem multi iam coniecturis sanare conati sunt quas Kempfius in apparatu critico enumerat, sententiam ego quidem restituere velim legendo: *non consentanea rursus*. Voc. *consentanea* Cicero quoque substantive adhibuit De Or. II 170, ubi ei oppositum est voc. *repugnantia*.

I 6 Ext. 3 p. 34, 2 *ac mihi quidem illae apes non montem Hymettium tymi flore redolentem, sed Musarum Heliconios colles omni genere doctrinae virentis dearum instinctu depastae maximo ingenio dulcissima summae eloquentiae instillasse videntur alimenta.*

Verba *dearum instinctu* non ante — sed post voc. *depastae* legendum esse quivis nimirum, semel admonitus, concedet neque verbum unum addere opus est.

I 8, 2 p. 45, 21 *tum legati perinde atque exoptatae rei conpotes expleta gratiarum actione cultuque anguis a peritis excepto lacti inde solverunt.*

Pro *excepto* Halimius proposuit *percepto*; malim *accepto*.

I 8, 4 p. 46, 20 *Fortunae etiam Muliebris simulacrum — non semel sed bis locutum constitit + prius his verbis: 'rite me, matrcnae, dedistis riteque dedicastis.'*

Magnum coniecturarum numerum, quibus viri docti hunc locum in integrum reducere conati sunt, Kempfius congessit, quibus meam nunc addere libet, quae est: *propitiis verbis*.

I 8, 6 p. 48, 9 *itaque Fabricii edicto supplicatio Marti est habita et a laureatis militibus magna cum animorum laetitia oblatis auxilii testimonium ei est redditum.*

Pro animorum dubito an Valerius scripserit: *Thurinorum.*

II 1, 2 p. 58, 2 *quod genus severitatis aetas nostra diligentius in Capitolio quam in suis domibus conservat, videlicet quia magis ad rem pertinet dearum quam mulierum disciplinam contineri.*

Ante voc. *pertinet* excidit littera *p.*; scriptum enim fuit, ut passim apud nostrum, *ad rem p.* pro: ad rem publicam.

II 1, 10 p. 61, 1 *pubertas canis suum decus reddebat, defuncta [viri] cursu aetas ingredienti actuosam vitam fervoris nutrimentis prosequebatur.*

Lectio *fervoris* Eberhardo debetur, ipse editor infra paginam ardoris proponit. Cum autem libri mss. *favoris* praebeant atque locus ad superiora illa respiciat, ubi auctor affirmat, maiores natu in conviviiis ad tibias egregia superiorum opera panxisse, quo ad ea imitanda iuventutem alacriorem redderent, nullus dubito quin vera ac genuina lectio fuerit: *laboris nutrimentis.* Cf. II 6, 7 p. 77, 8: omnibus autem, qui per aliquam religionis simulationem alimenta inertiae quaerunt, clausas portas habet.

II 2, 8 p. 65, 16 *imperatoribus nostris quam sanctas manus habere deberent apud ista altaria discentibus.*

Immo potius *apud ipsa altaria.*

II 3, 1 p. 67, 2 *memorque (Marius sc.), si militaria signa humilitatem spernere perseverarent, se a maligno virtutum interprete velut capite censum imperatorem conpellari posse.*

Probe tenendum est, traditam esse in codicibus lectionem: *militaris ignavia*, cui additum est in unius margine *militaria.*

Lipsius inde elicit *militaria signa*, quam coniecturam Kempfius recepit neque tamen ab omnibus partibus probare videtur, quippe qui ascripserit: 'possis etiam suspicari *militaria signa ut ignavā*'. Idem Wenskii propositum memorat, quod est *militis originis ingenuae*. Denique Cornelissen (*Mnemos.* Vol. I p. 295 a. 1873) *militaris arrogantia* in librorum scriptura latere censuit.

Mihi quidem Lipsium veram lectionem partim feliciter revocasse persuasum est — partim, inquam, nam partis posterioris vocis traditae *ignavia* rationem non habuit neque unde nasci potuerint litterae *via* explicavit. Quae cum ita sint, Valerii manus tota demum restituta erit, si mecum reposueris: *si militaria signa vitae humilitatem sp. p.*

II 3, 2 p. 67, 8 *Armorum tractandorum meditatio a P. Rutilio consule Cn. Malli collega militibus est tradita.*

Non, opinor, primum sub P. Rutilio milites Romani meditari coeperunt quomodo arma tractanda sibi essent; non igitur armorum tractandorum *meditatio*, sed potius *melior ratio* a Rutilio iis tradita est, qui, ut scriptor deinde exponere pergit, vitandi atque inferendi ictus subtiliorem rationem legionibus ingeneravit.

II 4, 2 p. 68, 18 *ut scilicet remissioni animorum * standi virilitas propria Romanae gentis nota esset.*

Ad voc. *animorum* haec a Kempfio annotata sunt: „addidit *iuncta* A² et sane id ipsum vel *coniuncta* supplendum videtur e Paride: ut scilicet remissioni animorum standi virilitas coniungeretur” et Halmium pro *nota* legere suadentem *iuncta* iure refutat aliis exemplis e Valerio allatis ubi substantivum *nota* eadem significatione occurrit.

Credo verbum *iuncta* revera excidisse, sed post voc. *nota*, quod cum librarius propter similes vocabulorum exitus omisisset atque errore cognito supra addidisset, facile fieri potuit ut in versum superiorem migraret; itaque legendum videtur: ut scilicet remissioni animorum standi virilitas, propria Romanae gentis *nota*, *iuncta* esset.

II 4, 4 p. 69, 9 *itaque placandi caelestis numinis gratia compositis carminibus vacuas aures praebuit ad id tempus circensi spectaculo contenta.*

Emenda *vacuas aures* <*res p.*> *praebuit*. Vide supra ad II 1, 2 p. 58, 2.

II 6, 4 p. 76, 3 *Eiusdem urbis et sanctissimum consilium Arcios pagus quid quisque Atheniensium ageret aut quonam quaestu susten-*

taretur diligentissime inquirere solebat, ut homines honestatem, vitae rationem memores reddendam esse, sequerentur.

Kempfius post *urbis* inserendum putat *vetustissimum* — Gertzius *et antiquissimum vel summum*. Equidem potius *et saluberrimum*, quod tam propter litterarum ductus, qui *voc. et sanctissimum* similiores sunt, facile excidere potuit quam sententiae, quae verbis *ut homines* — *sequerentur* expressa est, magis est consentaneum.

II 6, 7 p. 78, 3. Apud Massilienses cicuta publice custoditur ut modo iis praebeatur qui causas, propter quas mors sibi expetenda sit, senatui probaverint, *cognitione virili benivolentia temperata, quae neque egredi vita temere patitur et sapienter excedere cupienti celerem fati viam praebet, ut vel adversa vel prospera nimis usis fortuna — comprobato exitu terminetur.*

Voc. *usis* iam olim corruptum fuisse videtur, cum in libris mss. scriptura parum constet (in cod. Bernensi littera *s* in fine erasa est, cod. Laurentianus *usi* exhibet), unde Perizonius *usus* iam maluit atque editor noster vocem valde suspectam sibi esse affirmat.

Genuinam lectionem revocare ita mihi videor: *ut vel adversa vel prospera nimis visa fortuna — comprobato exitu terminetur.*

Corruptelae originem sic mihi fingo, scribam aliquem primum terminationem voc. *visa* fini voc. *nimis* per errorem assimilasse, quo facto alius aliter verbum depravatum emendare atque sententiam probabilem loco restituere conatus sit.

II 7, 8 p. 86, 28 *precibus deinde suis exercitus occasionem Fabio confugiendi in urbem dedit, ubi frustra senatus auxilium inploravit.*

In eo erat ut Q. Fabius Rullianus, magister equitum, a licitoribus verberaretur iussu Papirii dictatoris, adversus cuius imperium ille copias in aciem eduxisset. Quae ubi Valerius multis verbis enarravit, verba supra a me descripta sequuntur. Exercitus igitur h. e. milites Fabio occasionem in urbem confugiendi dederunt — non Papirius, qui postea quoque in exigenda poena perseveravit. At, rogo, quid tamen verba *precibus deinde suis* sibi volunt? Confiteor me nullo modo ea extricare posse. Narratio nimirum flagitat, milites primum Papirium precibus suis

sollicitasse ut Fabio ignosceret, deinde precibus nil valentibus duci dilectissimo occasionem confugiendi dedisse clam dictatore. Quod tum demum Valerium dicentem faciemus, si post verba *precibus deinde suis* nonnulla excidisse statuerimus qualia sunt *nil valentibus vel cassis vel irritis*.

II 7, 15 p. 90, 3 *quo tempore tam + iniusto, tam gravi propter inmane rei publicae damnum etiam tribunus militum adulandus erat, e. q. s.*

In his *iniusto* vitiosum esse affirmare nemo dubitat; inter varias codicum mss. lectiones interque coniecturas multas, quibus viri docti locum sanare studuerunt, cum nulla sit quae satis placeat, rogo annon Valerius scripsisse putandus sit: *quo tempore tam incerto*.

II 8, 2 p. 95, 3 *sed ne Valerius quidem inprobe, quia fortis et prosperae pugnae ut non legitimum ita ** praemium petiit.*

Alii alia supplenda censuerunt, e quibus Kempfii propositum, quod Halmius recepit, *meritum* praestare videtur. At tamen melius etiam duco: *promeritum*. Vocabula enim *promeritum* et *praemium*, si praefixa *pro-* et *prae-* siglis palaeographicis exarata sunt, mire sibi consimilia sunt, unde alterum facile omitti potuerit.

II 9, 1 p. 98, 18 *ite igitur et non odiosam exsolvite stipem, utilem posteritati numerosae.*

Madvigii coniecturam *non odiosam* pro corrupta librorum mss. lectione *nodosam*, quamvis Kempfio satis probatam, Valerii manum nobis non restituisse credo neque restituerunt aliorum inventa, quae editor contulit. In *nodosam* enim vix dubito quin lateat: *nunc otiosam*. Quod si mecum scriptori reddideris, censores illos feceris senes caelibes sic allocutos: *Ite igitur et aerario exsolvite pecuniam, quae nunc quidem (h. e. donec vestra erit) otiosa iacet, sed simulatque in aerarium delata fuerit utilis erit posteritati numerosae.*

II 10, 2 p. 104, 21 *qui — laeti, quod Scipionem vidisse contigisset, ad + lares reverterunt.*

Hic locus quamquam multis corruptus visus est nescio an nullo omnino laboret vitio. Postquam Torrenius *naves* coniecit, omnes critici praedones illos mari advenisse rati, cum praesertim in Nepotiani Epitome legatur: *suam classem conscenderunt*, voc. *lares* mendosum putant atque *rates* et *classes* coniecturae Torrenianae adiecerunt. At hercle vero Nepotianum apud Valerium prorsus idem legisse credo quod nunc nos legimus, sed cum praedones (vs. 4) vel latrones (vs. 24) illos piratas fuisse intellegeret, verba Valeriana *ad lares reverterunt*, quae nihil dicunt nisi *domum redierunt*, verbis suis *classem conscenderunt* reddidit. Equidem non nego, immo verisimile duco, praedones navibus venisse ac rediisse, sed Valerium id non diserte significasse aio. Ceterum cf. Georges s. v.: ad larem suum reverti liceret (Cic.), lare recipere (Liv.), abire ad lares (Amm.).

(Continuabuntur).

AD SPARTIANI VITAM HADRIANI.

De imperatore Hadriano ita Aelius Spartianus in eius vita, c. 20, 1: „In conloquiis etiam humillimorum civilissimus fuit, detestans eos, qui sibi hanc voluptatem humanitatis quasi servantis fastigium principis inviderent.” In quo loco iam haesit Cornelissen, qui Mnemos. N. S. Vol. XI p. 247 proposuit: *quasi <non> servi.* Quid si una litterula mutata scribimus *quasi servantes*? Nempe servare fastigium principis se velle profitebantur obtrectatores, qui Hadriani humanitatem, qua adversus homines uti gaudebat, vituperabant.

A. G. Roos.

AD CIC. VERR. L. III § 124.

Literas ait se misisse et confirmasse.

Ante *confirmasse* Hot. inseruit *praesentem*. Ad sensum rectissime, v. § 126 ubi ipsa Verris afferuntur verba haec: *nisi litteras misissem — nisi praesens confirmassem*. Sed verisimilius est ante *confirmasse* excidisse *coram*.

J. J. H.

VARIA.

SCRIPSIT

ALPHONSUS KURFESS.

(Continuantur ex pag. 114).

III.

AD SALLUSTII IN CICERONEM QUAE FERTUR INVECTIVAM.

(Cf. *Mnem.* vol. XL p. 364 sq.).

C. Sallustii Crispi Catilina, Iugurtha, historiarum reliquiae codicibus servatae. accedunt rhetorum opuscula Sallustiana. Henricus Jordan tertium recognovit. Bero-
lini 1887. p. 136, 24.

Paulum Petzold in dissertatione, quae inscribitur 'De Ciceronis obtrektoribus et laudatoribus Romanis' (Lipsiae 1911) simul fere mecum ultro eodem rediisse et partim iisdem argumentis nisum ¹⁾ hanc invectivam flosculis Ciceronis ornatam et Sallustiana quadam arte compositam ²⁾ post Ciceronis mortem in rhetorum ludis ortam esse demonstravisse valde gaudeo ³⁾. sed unum contra hunc virum doctum non possum non proferre. probat enim Glareani lectionem 'homo novus Arpinas ex C. Marii familia', quam iam Sebastianus Conradus laudaverat et Wirzius quoque probaverat, cum codices omnes 'ex M. Crassi familia' exhibeant.

1) l. c. p. 29 sq.

2) ibid. p. 50.

3) Sed cum ipse orationculam in Asinii Pollionis schola ortam esse suspicari ausim, Petzoldus eam ex Cestii circulo originem duxisse putat (p. 67); sed quae contra Asinium Pollionem profert (p. 66), nihil valere arbitror. nam Asinium Pollionem eiusque asecelas Sallustio et sermoni Sallustiano enixe operam dedisse constat. sed de hac re nihil certum.

contra equidem arbitror codicum lectionem locum suum tueri.

Iam Reitzensteinus ¹⁾ cognovit verba 'quasi unus reliquus e familia viri clarissimi Scipionis Africani' (§ 1) et 'verum ut opinor ex M. Crassi familia' (§ 4) inter se respondere et inde propriam illam vocem, quam optime vertit 'vom Schlage des Krassus' adhibitam esse. eo accedit, quod verba invectivae consentiunt cum veterum de M. Crasso iudiciis:

Ps.-Sall. III, 4.

verum, ut opinor, homo novus Arpinas, ex M. Crassi familia, illius virtutem imitatur,

contemnit similitudinem hominum nobilium, rem publicam caram habet,

neque terrore neque gratia remouetur a vero ²⁾, amicitia tantum ac virtus est animi.

Veterum de M. Crasso iudicia.

Plut. Crass. 7: 'Ρωμαῖοι μὲν οὖν λέγουσι πολλὰς ἀρεταῖς τοῦ Κράσσου κακίαν μόνην ἐπισκοτῆσαι τὴν Φιλοπλουτίαν.

Vell. II 46, 2: *vir cetera sanctissimus immunisque voluptatibus.*

Dion. 57, 56, 5: ἀκριβῶς μὲν γὰρ οὔτε τὰ τοῦ πλῆθους οὔτε τὰ τῆς βουλῆς ἐπολίτευεν, τῆς δὲ ἰδίας αὐτοῦ δυναστείας ἕνεκα πάντ' ἐπραττε, καὶ διὰ τοῦθ' ὑπῆρχετό τε ἀμφοτέρους (scil. Caesarem et Pompeium) σφᾶς ὁμοίως καὶ τὴν πρὸς ἑκατέρους ἔχθραν ἐξέκλινεν.

Plut. Caes. 7: Κράστος δὲ μέσος πλείστας μεταβολὰς ἐν τῇ πολιτείᾳ μεταβαλλόμενος οὔτε φίλος ἦν βέβαιος οὔτε ἀνῆκεστος ἐχθρὸς, ἀλλὰ ῥαδίως καὶ χάριτος καὶ ὀργῆς ἐξέπιπτεν ὑπὸ τοῦ συμφέροντος, ὥστε πολλάκις μὲν ἀνθρώπων, πολλάκις δὲ νόμων ἐν ὀλίγῳ φανῆναι τῶν αὐτῶν συνήγορος καὶ ἀντιδίκος. ἰσχυρὸς δὲ καὶ χάριτι καὶ φόβῳ, φόβῳ δ' οὐκ ἔλαττον.

1) Herm. XXXIII (1899) p. 95.

2) Sic cum Reitzensteinio, aliud vero codd.

Quod codices exhibent, verum esse magis magisque tibi persuadebis, si ea perlegeris, quae antecedunt. auctor enim invectivae Ciceroni crimini dat, quod omnibus modis et artibus sibi pecuniam comparaverit, et in fine capitis dicit: *'cui dubium potest esse: opulentiam istam ex sanguine et miseriis civium parasti?'* etiam M. Crassum omni modo divitias paravisse constat ¹⁾ et idem fere Plutarchus refert *Crass. 7: τὰ δὲ πλεῖστα . . . ἐκ πυρὸς συνήγαγε καὶ πολέμου, ταῖς κοιναῖς ἀτυχίαις προσόδῳ τῇ μεγίστῃ χρησάμενος*. optime igitur et gravissime ineunte novo capite dicitur: *'ex M. Crassi familia'*.

Sed Reitzensteinus ²⁾ ut bene codicum lectionem probavit, ita falso de hoc loco mihi videtur iudicavisse. liceat mihi totum locum exscribere:

„In dem höhnnenden Anfang des neuen Theiles *Verum, ut opinor, homo novus Arpinas, ex M. Crassi familia, illius virtutem imitatur, contemnit similitudinem hominum nobilium, rem publicam caram habet, neque terrore neque gratia removetur a vero, amicitia tantum ac virtus est animi* ist das Bild des Crassus, der unbekümmert um die Anfeindungen der Nobilität, nur das Staatswohl vor Augen, ohne Furcht und ohne Gunstbuhlerei seinen Weg geht, ganz Freundschaft und Hochherzigkeit, sehr beachtenswerth. Vor jeder Aenderung des Namens wird ja wohl die Schilderung der Politik des Crassus bei Dio 36, 57 (!) und seines Verhältnisses zu Freunden und Clienten bei Plutarch *Crass. 7* warnen. Aber giebt es überhaupt einen Rhetor, der nach dem Tode des Crassus diesen so aufgefasst und einen derartigen Lobhymnus auf ihn so gewaltsam in die Invective hineingezogen hätte? Seit dem Tage von Carrhae steht für Crassus das Urtheil, dass seine Habsucht Rom unermessliches Unglück gebracht hat, fest. Kein Römer konnte das vergeben. Nur bei seinen Lebzeiten und in dem Kreise einer bestimmten Partei kann das geschehen sein; es ist ein so individueller Zug, dass es allein genügen müsste, die Rede nicht einem beliebigen späten Declamator zuzuweisen.“

Contra equidem arbitror haec invectivae verba non solum de

1) Cf. W. Drumann, Geschichte Roms, IV¹ (Leipzig 1908) p. 123.

2) l. c. p. 98.

Cicerone, sed etiam de Crasso per ironiam dicta esse et illis non solum non laudem, sed utriusque obtreactionem inesse, id quod ex locis, quos supra attuli, satis appareat, et eam ob rem post pugnam Carrhensem scripta esse. Crassi personam non per vim adhibitam esse supra demonstravi. posterioris denique declamatoris opus esse hanc oratiunculam hodie nemo contenderit, sed ante Quintilianum, qui invectivam bis ut genuinam affert (inst. IV 1, 68 et IX 3, 89), conscriptam esse viri docti inter se consentiunt.

IV.

DE FUFII CALENI IN CICERONEM ORATIONE ¹⁾.

Cassius Dio in libro XLV inde a c. 18 usque ad c. 47 Ciceronem Kal. Ian. anni a. Chr. n. 43 in senatu in templum Concordiae convocato, ubi patres de statu rei publicae deque honoribus ac praemiis ducum et militum, qui contra Antonium arma ceperant, sententias dicturi erant, in Antonium orationem habentem fingit. oratio autem, quam Cicero re vera habuit, nobis adhuc tradita est: oratio Philippica quinta. sed Dio orationem suam ex pluribus Philippicis, imprimis e prioribus conglutinavit et in unam contraxit ²⁾ et paulum tantum addidit ³⁾, sed ordinem mutavit et historicam fidem plane neglexit. nam postquam C. Vibius Pansa et A. Hirtius consules sententias dixerunt, Calenum, Pansae socerum et Antonii amicum, primum sententiam rogatum esse, deinde Ciceronem oratione Philippica

1) Exstat apud Cassium Dionem in libro XLVI c. 1—28 (ed. Boissavain, vol. II, Berol. 1898).

2) Cf. Drumann, Geschichte Roms I^a p. 168. — Initium Dionis orationis e Ciceronis Philippica oratione I, ceteras partes non tam ex sex prioribus vel ex omnibus quattuordecim Ciceronis orationibus Philippicis quam e secunda eaque una fluxisse demonstrare conatur Guilelmus Heimbach (Quaeritur, quid et quantum Cassius Dio in historia conscribenda inde a l. XL usque ad l. XLVII e Livio desumpserit. Diss. Bonnae 1870, p. 42).

3) Sic Cicero Calenum adloquitur, quem ille in quinta Philippica nullo loco admonet.

quinta respondisse constat ¹⁾. Dio igitur Ciceronis orationem Caleneae anteposuit, ut sub Caleni persona accusationes et criminationes a Cicerone Antonio factas refutaret et ei invectivam numquam habitam opponeret. nunc etiam clarius fit, cur in priorē oratione Cicero Calenum adloquatur, quod orationi Philippicae quintae plane repugnat.

Sed cum Dio in Ciceronis oratione Cicerone ipso usus interdum ad verbum et in rebus minutissimis cum illo consentiat, in Fufii Caleni responso (XLVI, 1—28) res aliter se habet. nam Antonii ἀντιγραφὰς πρὸς τοὺς Φιλιππικοὺς Dionis aetate iam dudum periisse quis negaverit? sed in scholis rhetorum — exempli gratia dico Asinii Pollinis et Cestii Pii — exercitationis causa declamationes plerumque tractabantur, quarum materia aut ex historiis aut ex veritate et re trahebatur aut tota fingebatur ²⁾. talium declamationum, quae de Ciceronis persona agunt, una Sallustii nomine fertur ³⁾. atque mirum in modum haud pauci loci consimiles sunt; haec notavi παράλληλα:

Cass. Dio XLVI.

c. 3, 3: καὶ τὸν μὲν Ἀντώνιον, ὃν τέως ἀγαπᾶν ἔλεγεν, ὑβρίζει καὶ λοιδορεῖ, τῷ δὲ δὴ Καίσαρι . . . συναίρεται· κἂν οὕτω τύχη, κἀκείνῳ ἐς μακρὰν ἐπιθήσεται.

3, 4 ἄπιστός τε γὰρ φύσει καὶ παραχῶδης ἐστὶ, καὶ οὕτε τι ἔρμα ἐν τῇ ψυχῇ ἔχει καὶ πάντα ἀεὶ κυκᾷ καὶ στρέφει, πλείονας μὲν τροπὰς τρεπόμενος τοῦ πορθμοῦ, πρὸς ὃν ἔφυγεν, ἐφ' ᾧ περ καὶ αὐτόμολος ⁴⁾ ἐπωνομάσθη, πάντας

Ps.-Sall. in Cic.

IV, 7 quem amicum, quem inimicum habes? cui in civitate insidias fecisti, ancillaris. . . . quem maxime odisti, ei obsequeris . . . his maledicis, illos odisti, levissime transfuga, neque in hac neque in illa parte fidem habens.

1) Cf. Cic. Phil. V 1, 1 et 2, 5.

2) Cf. I. G. Fischer, De fontibus et auctoritate Cassii Dionis in enarrandis a Cicerone post Caesaris mortem a. d. XVI Kal. Apr. de pace et Kal. Ian. anni a. Chr. n. 43 habitis orationibus. Diss. Lipsiae 1870. p. 26 sq. — Ed. Schwartz in 'Pauly-Wissowa, Realencyclopädie' p. 1719.

3) Cf. Mnem. XL (1912) p. 364.

4) Cf. 22, 2 καίτοι πόσῃ σε κρείττον ἦν . . . ἀντὶ δὲ τῆς ἀπιστίας, ἣν ἐκείνῳ (scil. Antonio) προφάρεις, αὐτὸν μὴτ' ἄπιστόν τι ποιεῖν μὴτ' αὐτομολεῖν.

δὲ ὑμᾶς ἀξιῶν καὶ Φίλον καὶ ἐχθρὸν νομίζειν, ὃν ἂν αὐτὸς κελεύσῃ;

4, 1: ἐκ μὲν τῶν κακῶν τῶν ἀλλοτρίων καὶ πλουτεῖται αὐξήσει¹⁾).

5, 1: εἴτα τοιοῦτος αὐτὸς ὦν, . . . ἐτόλμησας, ὧ μιαρῶτατε.

5, 3: ἐργολαβῶν δὲ καὶ τὰς τῶν δικαστῶν ἀποφάσεις, καὶ Φίλον μὲν μόνον τὸν πλέον αἰεὶ διδόντα, ἐχθροὺς δὲ δὴ πάντας τοὺς ἀπράγμονας . . . νομίζων.

12, 1: εἴτα τούτων οὕτως ἐχόντων τολμᾶς λέγειν.

16, 3: οὕτω που ὁ μέγας οὐτος καὶ Φιλόπολις ῥήτωρ ὁ πανταχοῦ καὶ αἰεὶ θρυλῶν καὶ λέγων 'ἐγὼ μόνος ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγωνίζομαι, ἐγὼ μόνος ὑπὲρ τῆς δημοκρατίας παρρησιάζομαι· ἐμὴ οὔτε χάρις Φίλων οὔτε φόβος ἐχθρῶν ἀπείργει τοῦ μὴ οὐ τὰ συμφέροντα ὑμῶν προσκοπεῖν.'

18, 6: τοσαύτη ἀσελγεία καὶ ἀκαθαρσία παρὰ πάντα τὸν βίον χρώμενος, ὥστε μὴδὲ τῶν συγγενεστάτων ἀπέχεσθαι, ἀλλὰ τὴν τε γυναῖκα προαγωγεύειν καὶ τὴν θυγατέρα μοιχεύειν.

20, 1 σὺ δ', ὧ Κικέρων, τί ἐν τῇ ὑπατείᾳ σου οὐχ ὅτι σοφὸν ἢ

II, 4 opulentiam istam ex sanguine et miseriis civium parasti.

III, 5 atque is cum eiusmodi sit, tamen audet dicere.

II, 3 ex coniuratis alios . . . pecunia condemnabas, cum tibi alius . . . villam exaedificabat alius domum emebat: qui vero nihil poterat, is erat calumniae proximus.

II, 3 atque haec cum ita sint, tamen Cicero dicit.

III, 4 rem publicam caram habet, neque terrore neque gratia removetur a vero, amicitia tantum ac virtus est animi²⁾

I, 2 an non ita a pueritia vixisti ut nihil flagitiosum corpori tuo putares, quod alicui collibuisset?

II, 2 filia, matris paelex, tibi iucundior atque obsequentior quam parenti par est.

II, 3 quasi vero non illius coniurationis causa fuerit con-

1) Cf. 6, 1 ἔν τε τοῖς ἀλλοτρίοις κακοῖς ἐντέθραψαι καὶ ἐν ταῖς τῶν πέλας συμφοραῖς ἐκπεπαῖδευσαι.

2) Sic cum Reitzensteinio (Hermes 33 p. 98).

ἀγαθόν, ἀλλ' οὐ καὶ τιμωρίας
τῆς μεγίστης ἄξιον ἔπραξας; οὐχ
ἡσυχύζουσαν μὲν καὶ ὁμονοοῦσαν
τὴν πόλιν ἡμῶν καὶ ἐξετάραξας
καὶ ἐστασίασας; ¹⁾

20, 2: καίτοι πολλὰ μὲν περὶ
τῶν νόμων, πολλὰ δὲ καὶ περὶ
τῶν δικαστηρίων αἰεὶ καὶ παντα-
χοῦ θρυλῶν.

21, 3 καὶ οὕτω γε ἀναίσχυντος
εἶ, ὥστε καὶ συγγράφαι ταῦτα
τοιαῦτα ὄντα ἐπεχείρησας· ὃν
ἐχρῆν εὐχεσθαι μηδὲ τῶν ἄλλων
τινὰ αὐτὰ συνθεῖναι, ἵνα ἀλλὰ
τοῦτό γε κερδάνης, τὸ συναπο-
λέσθαι σοὶ τὰ πεπραγμένα καὶ μη-
δεμίαν αὐτῶν μνήμην τοῖς ἔπειτα
παραδοθῆναι.

22, 3: μισεῖ μάλιστα πάντων
τούς τι αὐτὸν εὖ πεποιηκότας,
καὶ τῶν μὲν ἄλλων αἰεὶ τινὰς
θεραπεύει, τούτοις δὲ ἐπιβουλεύει.

22, 7: οὕτως οὔτε τὰ δίκαια
πρὸς τοὺς νόμους οὔτε τὰ συμ-
φέροντα πρὸς τὸ τῷ κοινῷ χρήσι-
μον ἐξετάζει, ἀλλὰ πάντα ἀπλῶς
πρὸς τὴν ἑαυτῶν βούλησιν διάγει.

sulatus tuus et idcirco res pu-
blica disiecta eo tempore, quo
te custodem habebat.

I, 1 ubiubi M. Tullius, leges
iudicia rem publicam defendit ²⁾.

III, 6 egeris, oro te, Cicero,
perfeceris quidlibet: satis est
perpersos esse: etiamne aures
nostros odio tuo onerabis, etiamne
molestissimis verbis insectabere?

III, 5 immo vero homo le-
vissimus, supplex inimicis, ami-
cis contumeliosus, modo harum,
modo illarum partium, fidus ne-
mini, levissimus senator, mer-
cennarius patronus ³⁾.

ibid. tu perturbata re publica
metu percultos omnes bonos
parere crudelitati tuae cogebas,
cum omnia iudicia, omnes leges
in tua libidine erant.

Inde Rogerius Willmans ⁴⁾ conclusit Dionem ex invectiva
Pseudosallustii hausisse, cum priorem orationis partem, qua

1) Cf. 25, 5: καὶ τίνα μὲν ἀρχὴν εἶχες, τί δ' οὐκ ἂν ἔδρασας ὕπλα καὶ στρα-
τιώτας λαβὼν ὁ τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα ἐν τῇ ὑπατείᾳ ταράξας;

2) Cf. Mnem. XL (1912) p. 372.

3) Cf. etiam Dion. 46, 7, 1: τὸν ὑπὲρ τοῦ δικαίου λόγον πωλεῖν ἢ καὶ τοὺς ἀδι-
κοῦντας σώζειν.

4) De fontibus et auctoritate Dionis Cassii. Diss. Berol. 1835. p. 36.

Antonius contra Ciceronem defenditur, ex Antonii refutationibus profectam esse contendat. ¹⁾ contra iam I. G. Fischer ²⁾ dicit Dionem non ita sibi quidem cum iunctiva congruere videri, ut inde mutuasse eum sit necesse; sed et Dionem et iunctivae auctorem aut eodem usos esse fonte aut ex formulis quibusdam ac sententiosis in rhetorum scholis, ubi Ciceronis mores maligni crebro carpebant (cf. Quint. XI, 1, 24; Senec. suasor. VII, 37) hereditate quasi posterorum memoriae iterum ac rursus traditis tantam similitudinem esse natam opinatur ³⁾. deinde Zielinskius ⁴⁾ cognovit nonnullos locos in Dionis oratione melius adhibitos et dispositos esse quam in Pseudo-Sallustii iunctiva. tum genus Ciceronis in Dionis oratione longe aliter tractatur atque in Pseudo-Sallustii iunctiva. ille, qui cum Plutarchi fonte consentit, Ciceronis patrem fullonem fuisse (4, 2) contendit, unde illius eloquentia (4, 3), inconstantia (5, 2), ignavia (7, 3) derivantur ⁵⁾. hac de re nihil comperimus ex iunctiva Pseudosallustii, qui ad uxorem Terentiam crimen, quod inest verbis 'uxor sacrilega et periuriis delibuta' (II, 2), de illius sorore, quae cum Catilina incestum fecisse dicebatur ⁶⁾, et crimen 'immensae gulae' (III, 5) de filio ad patrem ipsum audacter transtulit ⁷⁾. De filia tantum, ut supra vidimus, inter se consentiunt. denique si Caleni orationem perlegeris, eam pulchrius compositam et ornatius dictam esse quis negaverit? igitur fieri non potest, ut Dio a Pseudo-Sallustio ipso pendeat.

1) Contra vide Zielinski, Cicero im Wandel der Jahrhunderte², p. 354 et 355.

2) l. c. p. 33.

3) Similiter res se habere mihi videtur de Ps.-Sall. ep. ad Caes. II 9, 2 et Ps.-Sall. inv. in Cic. III 5. cf. Mnem. XL (1912) p. 341 adn. 3. aliter sentit de hac re Wirz (Festgabe zu Ehren Max Büdingers, Innsbruck 1898, p. 116).

4) l. c. p. 350.

5) Cf. Zielinski l. c. p. 351; R. Wunsch, Berl. philol. Woch. 1907 p. 457.

6) Zielinski l. c. p. 349 supplevit: uxor <adultera, soror> sacrilega etc.

7) Cf. P. Petzold, De Ciceronis obrectatoribus et laudatoribus Romanis. Diss. Lipsiae 1911 (p. 43).

DE CODICE SENECAE ANGELICO

(MS. LAT. 1356).

SCRIPSIT

H. WAGENVOORT H.F.

De Senecae dialogorum traditione post Madvigii Kochii Vahleni Gertzii imprimis investigationes hoc saltem inter viros doctos hodie convenit, e codicis Ambrosiani fonte praecipue esse hau-riendum, neque prae eo ceteris apographis adhuc notis multum auctoritatis esse tribuendum. Tamen aliud quid est illud censere, aliud Gertzio adstipulari haec asseveranti: „maxime tenendum est, nullam olim extitisse textus traditionem ab ea, quam Ambrosianus exhibeat, ita diversam, nedum ita meliorem, ut non solo Ambrosiano ad textum constituendum contenti esse possimus”¹⁾. Quisnam quaeso manca veritate contentus esse potest, etiamsi fortasse in omne tempus ea contentos esse opus erit neque umquam integram eam consequi licebit?

Contra causam irritam defendunt qui Ambrosiani auctoritati detrectare conantur quoniam inter codicum deteriorum spinas lilia conquirentes raros flosculos inveniunt. Ita e.g. Rossbachius rem tractavit²⁾, quem Gertzius iure refutavit³⁾. Mea quidem opinione id agendum est ut codices deteriores parcissime cautiissimeque adhibeamus neque tamen desinamus eorum lectiones inter se conferre, communes stirpes indagare, nova subsidia quaerere. Etenim hoc quoque constat, haudquaquam ipsum co-

1) In editionis praefatione (1886), p. xxvii.

2) „De Senecae philosophi librorum recensione et emendatione,” Vratisl. 1888.

3) B. Ph. W. 1889 p. 373.

dicem Ambrosianum ceterorum omnium esse parentem, sicut antea Madvigium secutus etiam Gertzius demonstrare studuit, qui ipse sententiam mutare postea coactus est. Quibus rebus adductus ipse codicem manuscriptum contuli Senecae dialogos nonnullos continentem, qui forte fortuna in manus mihi venit, neque quamquam paulum novae lucis afferentem prorsus silentio eum praeterire mihi est visum.

Romae in via dei Coronari quae dicitur bibliotheca exstat Angelica, anno 1620 condita ab Angelo Rocca Tagastae episcopo, qui omnes suos libros et codices manuscriptos Coenobio ordinis S. Augustini legavit. Haec bibliotheca et alias ditata est et anno 1761 imprimis, cum monachi Augustini bibliothecam Domenici Passionei cardinalis multis codicibus antiquis praeclaram emerent suaeque adiungerent. Ab Henrico Narducci viro egregio, bibliothecae Angelicae quondam praefecto, catalogus codicum manuscriptorum confectus est, typis expressus partim, partim manu scriptus. In eius tomo priore sub numero 1356 codex noster ita describitur: „Partim membranaceus, ceterum chartaceus, fol. 146, saec. XV ineuntis; binis columnis, praeter fol. 64^b—66^a, cum scholiis marginalibus, chartulis passim interiectis. Olim Nicolai Coxae, Messanensis ecclesiae Canonici. Continet: „Tabula Epistolarum Senecae” (fol. 2—3), „L. Annaei Senecae ad Paulum et Pauli ad Senecam Epist. XIV” (fol. 5^a—8^b), „De remediis fortuitorum liber” praevio prologo (fol. 8^b—13^b), „Liber de Moribus” (fol. 13^b—18^a), „*De Providentia*” (fol. 18^a—28^a), „*De brevitae vitae*” (fol. 28^a—49^b), „De quattuor virtutibus” (fol. 49^b—53^a), „Epistolae quattuor” (fol. 53^a—59^b); initium lib. I „de clementia” (fol. 59^b), „Epistolae priores II et initium III usque ad verbum „protulerunt”.” (fol. 60—136); quaedam excerpta e Seneca, laus Messanae, et epitaphium quod sibi fecit Elpes, uxor Boetii; tum: „liber iste est dñi Nicolai Coxa sancta Messanensis ecclesie Canonaci”.

Antequam locos aliquot singulos tractare nec non notas quasdam criticas inserere incipiam, nonnulla praemonenda videntur de codicis genere atque natura. Artissime scilicet cohaerere eum cum codicibus D et E, qui Mediolani in bibliotheca Ambrosiana asservantur, e dialogo ad Polybium de consolatione scripto mihi

apparuit, quippe cum ad ceteros dialogos Ambrosiani tantum lectio ab editoribus adnotari soleat neque ipsi mihi eos codices inspicere contigerit. Id autem tenendum est, Angelicum non esse apographon illorum codicum, sed ex eodem archetypo originem duxisse (cfr. adnotatio mea ad Pol. de Cons. VI. 3, ubi solus codex noster genuinam lectionem servavit; sic etiam XVIII. 5, ubi cod. Ang. pronomen *illis* nobis tradidit, quod in D et E excidit).

Porro notandum est, ex eiusdem stirpis apographo velut fonte omnes fere manasse manus quintae in Ambrosiano correctiones, quibus quam turpissime codex ille vexatus est.

Quamquam igitur cod. Angelicus non praestat ceteris codicibus deterioribus, tamen nescio an operae pretium sit, raros flosculos a me inde collectos lectori offerre benevolo.

DE PROVIDENTIA.

I. 4. *): „iam vero si quis observaverit nudari litora pelago in se recedente eademque intra exiguum tempus operiri, *credet* caeca quaedam volutatione modo contrahi undas,” e. q. s.

Restituto coniunctivo qui dicitur potentiali *credat* scribendum esse videtur.

I. 6. „bonum virum in deliciis non habet, experitur, indurat, sibi illum *parat*.”

Cod. Ang. habet „sibi illum *praeparat* †),” quod nescio an recipiendum sit, coll. c. II. 3 „per quos certamini praeparantur.”

III. 1. *) „his adiciam fato ista sic *ire et* eadem lege bonis evenire qua sunt boni.”

Ita Madvig coniecit; „fato ista sic *ej recte*” A; „fato ista *sic iubente*” Schultess; „fato ista sic *et recte*” Petschenig. Proponere velim: „fato ista *sic effecta*.”

*) Hoc signo eas notavi observatiunculas, quae solis meis coniecturis nituntur, quibus ergo cum cod. Ang. scriptaris nihil commune est. Praeterea animadvertendum, in describendis Senecae verbis editione me usum esse v. d. Hermes, quae anno MCMV Lipsiae apud Teubnerum in lucem prodiiit.

†) Abbreviationes vulgares, etiamsi in codice manuscripto inveniantur, missas feci.

IV. 5. *) „si quoscumque sustulisti *vides*”.

An „vivos” exciderit, ut legendum sit: „si quoscumque sustulisti *vivos vides*”, magnopere haereo. Huius quidem verbi videndi significationis sustentacula indagare non potui.

IV. 12. „praebendi fortunae sumus, ut contra *illam* ab ipsa *duremur*.” In cod. Ang. sic legitur: „ut contra *ipsam* ab ipsa *induremur*”, quod cum sermone Annaeano melius concinere videtur. Praesertim compositum pro simplici verbo aliis locis commendatur, velut Ep. IV med. „indurandus est animus et a blandimentis voluptatum procul abstrahendus”; de benef. VII. 28 i. f. „adversus omnia, quae accidere possunt, adhortare te et indura”; denique in ipso hoc dialogo, c. I. 6 i. f. „bonum virum in deliciis non habet, experitur, indurat”.

V. 1. „hoc est propositum deo, quod sapienti viro, *ostendere* haec quae vulgus appetit, quae reformidat, nec bona esse nec mala.”

Haec sana esse omnique vitio carere persuadere mihi non potui. Quid? Hocine voluit Seneca, sapienti viro — non secus ac deo — propositum esse, „ostendere ea quae vulgus appetat, quae reformidet, nec bona esse nec mala”? Quid tandem quae eo sapientis viri intersit, quid vulgus appetat reformidetve?

In cod. A in fine verbi q. e. *ostendere* littera *t* erasa est, unde iam Aubertus proposuit *ut ostenderet*. Codex autem Angelicus haec praebet, quae ut pleraeque huius generis emendationes docto cuiquam correctori tribuenda videntur: „quod sapienti viro *ostendetur*”. Equidem, si quid video, scribam: „hoc est propositum deo, *ut* sapienti viro *ostenderet*, haec quae vulgus appetit,” cett. Optime tum sequuntur verba: „apparebit autem bona esse, si illa non nisi bonis viris tribuerit, et mala esse, si tantum malis irrogaverit.”

V. 3. „securos esse *percisos*.”

Ita Lipsius coniciendo locum restituit. Codicis A manus quinta *pbisos* habet; prima verbi littera *p* fuit, fortasse addita aliqua virgula, sive *p* sive *p* fuit; deinde *c* fuisse potest, sed nec *δ* nec *v*.

Veram lectionem *percisos* cod. Ang. nobis servavit.

V. 9. *) „*hoc passa est*” A; „*crassa est*” (del. *hoc*) Gloecknerus; „*compacta est*” Karstenus; „*<quae iam> hoc passa est*” Gertzius.

Antequam de hoc loco conclamato quid sentiam exponam, praemittere quaedam opus est *de negationis apud Senecam loco*. Qui scilicet attente dialogos eius perlegere consueverit, sine dubio animadverterit, emphatice eum negationem in sententiarum initio ponere solere, nisi secus agere certa ratio vel necessitas aliqua eum coëgerit. Cuius rei ipse dialogus de providentia haec exempla praebet:

II. 1: non miscentur contraria.

II. 2: non sentit illa.

II. 6: non fert ullum ictum inlaesa felicitas.

II. 8: non sunt illa puerilia.

II. 12: non fuit diis immortalibus satis.

II. 12: non enim tam magno animo mors initur.

III. 3: non licuit enim illi.

III. 3: non opus est in illum tota patientia mea.

III. 3: non potest sustinere vultum meum.

III. 11: non usque eo in possessionem generis humani vitia venerunt.

IV. 16: non est arbor solida nec fortis.

V. 2: non sunt divitiae bonum.

V. 9: non potest artifex mutare materiam.

V. 9: non erit illi planum iter.

VI. 4: non est ista solida et sincera felicitas.

VI. 9: non in alto latet spiritus.

VI. 9: non sunt vulnere penitus inpresso scrutanda praecordia.

In accusativis cum infinitivo constructis plane idem occurrit, velut:

I. 2: ostendere, non esse materiae errantis hunc ordinem.

III. 14: sciant, non esse haec mala.

Eorum autem locorum rationem ut par erat non habui, ubi verborum contextus negationis in initio positionem postularet, exempli gratia IV. 2: non gratulor tamquam viro forti; IV. 12: non est saevitia, certamen est; I. 2: (ostendunt), non sine aliquo custode tantum opus stare.

Duo quidem loci negligentius considerantibus excipiendi esse videantur, frustra tamen; nam quod c. II. 5 legitur: „feriatis

quoque diebus non patiuntur esse otiosos", inde excusatur, quod locutio q. e. „non patiuntur" idem valet atque „vetant", neque ergo reapse negative accipienda est; itidem c. III 4.: „magnum exemplum nisi mala fortuna non invenit", quippe cui loco vere negativa non insit vis; verba enim „nisi non" pro eo sunt quod est „tantum" (cfr. de Const. Sap. VII 2: „iniuria in bonos nisi a malis non temptatur"; ibid. „quodsi laedi nisi infirmior non potest").

Postremo duo restant loci, quorum alterum hic habemus c. V. 9 „quaedam separari a quibusdam non possunt, cohaerent, individua sunt", alter occurrit c. I. 6: „bonum virum in deliciis non habet, experitur, indurat, sibi illum parat." Atqui perspicuum videtur, qua re adductus auctor philosophus a sua consuetudine recesserit. Nempe *ubi longior series verborum deinceps se exciperet, primum verbum cum negatione coniunctum a ceteris separare noluit.*

Itaque accidit, ut duobus his locis non scripserit: „non habet in deliciis bonum virum", cett., neque: „non possunt quaedam separari a quibusdam", cett. Quodsi quis fortasse obiciat, eam potius ob causam Senecam a sua ratione recessisse, quod duae deinceps sententiae cum vocula q. e. *non* incipientes duri aliquid haberent, locum inspiciat qui est c. VI. 9: „non in alto latet spiritus . . . , non sunt . . . " e. q. s.

Quid mihi velim? Num quid iam mirum, scribam vel potius commentatorem quempiam linguae Annaeanae non ignarum, in codice archetypo ita sententiam correxisse ut legeretur „non possunt quaedam separari a quibusdam", suprascriptis fortasse verbis q. s. *non possunt*? Mihi quidem hoc videtur, verba quae hodie in codicibus inveniuntur sensu omnino carentia *hoc passa est* quoquomodo depravata esse ex iis q. s. *non possunt*, in sententiae initio male transpositis. Quocirca delenda esse mihi videntur.

V. 10. „*sit* timor" A.

„*fit* timor", quod Heinsius coniecit, cod. Ang. praebet.

ib. „*trepidet* formidine pectus" A.

trepidat boni codd. Ovid., nec non cod. Ang.

ibid. „solet *ima* vereri” A.

ipsea cod. Ang. cum codd. Ov.

VI. 1. „omnia mala ab illis *removit*” A.

removel cod. Ang., quod propter praesentia antecedentia et sequentia vix dubito quin sit recipiendum.

VI. 7. *) „prono animam loco posui: † *trahitur*.”

Simplicior medela adhibenda esse videtur, velim scilicet legere: *non trahitur*; coll. dial. X. 41. 1: „quemadmodum paventes moriuntur, non tamquam exeant de vita, sed tamquam extrahantur.” Idem fere paulo infra Seneca his verbis indicavit; „non in alto latet spiritus nec utique ferro eruendus est.”

DE BREVITATE VITAE.

I. 1. „nec huic publico, ut opinantur, malo turba tantum et imprudens volgus *ingemuit*; clarorum quoque virorum hic affectus querellas evocavit.”

Cod. Ang. habet *ingemunt*, quod multo magis mihi placet. In altera enim sententia (*evocavit*) procul dubio Seneca tempus praeteritum spectat, quippe quam Hippocratis et Aristotelis exemplo illustret; contra in priore nil est quod perfectum historicum quod vocatur exspectemus. Cf. quae praecedunt: „maior pars mortalium conqueritur.”

III. 2. „adice *quod* et sine usu iacuit” A.

„adice *et quod* s. u. i.” coni. Haase; notandum videtur quod in cod. Ang., quae eandem praebet atque A lectionem, ante *quod* vocula *et* exarata est atque postea deleta.

VII. 1. „licet iracundos enumeres, vel odio exercentes iniusta vel bella.”

licet vel odia e. q. s. manus prima, sed post *licet* duo verba inserenda esse manus tertia significavit, quae in margine supplevit: *iracundos enumeres*.

Cod. Ang. habet: *licet vel iracundos enumeres, vel odia* e. q. s., quod recipiendum est; nam ita demum si legimus intellegitur qui verba *iracundos enumeres* a scriba aliquo omitti potuerint.

VII. 5. *) „et ideo eius vita longissima est quia, quantumcumque patuit, *totum* ipsi vocavit.”

Seneca *tota* scripsisse videtur.

XIII. 2. *) „quae sive contineas, nihil *tacitam conscientiam* iuvant.”

Quid sit quod eiusmodi argutiae, de quibus hoc loco sermo est, „*tacitam conscientiam* nihil iuvare” dicuntur, non perspicere me fateor. Quid vero si legamus: „nihil *tacita conscientia* iuvant”? I. e. nihil delectant, utpote quae etiamsi novimus in medium proferre taedeat.

XIV. 2. *) „cum rerum natura in consortium omnis aevi patiatur incedere.”

Iniuria me quidem iudice Gertzius pronomen *nos* inserendum putavit, ut legeretur: „cum *nos* rerum natura” e. q. s. Conferas quaeso Taciti Dialogum c. X, ubi legimus: „cum natura tua in ipsam arcem eloquentiae ferat.” Ibi quoque plerique editores, Halmium secuti, immerito pronomen *te* inseruerunt; de quo loco in Mnemosynes vol. XL p. 174 disputavi.

XIV. 3. „quotum quemque ex tam immensa et variis cupiditatibus *districta* urbe poterunt videre?”

Lectio cod. Angelici est *distracta*, quod in hoc contextu equidem praeferam.

XIV. 5. *) „hoc in veris officiis morari *putamus* + *licet dicamus*, qui Zenonem, qui Pythagoram cotidie et Democritum ceterosque antistites bonarum artium, qui Aristotelen et Theophrastum volent habere quam familiarissimos.”

Pro *putamus* (*putam*; A¹) Gertzius *palam* coniecit; E. Thomas legere vult: „*putamus, licet derideamur*”. Videas sis an ita supplendum sit: „morari *putamus, <an potius> licet dicamus*”, cett. (sc. eos in veris officiis morari, qui e. q. s.).

XIX. 1. *) „simile tu putas esse, utrum cures ut incorruptum et a fraude advehentium et a negligentia *<accipientium>* frumentum transfundatur in horrea.”

Addendo verbo q. e. accipientium, sive aliud mavis idem significans, lacuna suppleri videtur.

AD POLYBIUM DE CONSOLATIONE.

III. 3. *) „etiannunc tamen, si quid proficere *possumus*, conqueramur.”

Restituendus est coniunctivus *possimus* (i. e. ut conemur aliquid proficere); cui respondet c. IV initium: „diutius accusare fata possumus, mutare non possumus; *stant dura et inexorabilia; nemo illa convicio, nemo fletu, nemo causa movet.*”

III. 3. *) „quae ista crudelitas est in medios fratres impetum facere et tam cruenta rapina concordissimam turbam imminuere, tam bene stipatam optimorum adolescentium domum, in nullo fratre degenerantem, turbare et sine ulla causa delibare [*voluisti*]?”

Ita Hermes edidit, Gertzium secutus, qui *voluisti* inscita interpolatione ad infinitivos regendos additum esse arbitratur. Qua correctione nil opus esse videtur, modo ita interpungamus: „quae ista crudelitas est in medios fratres impetum facere et tam cruenta rapina concordissimam turbam imminuere? Tam bene stipatam domum turbare et delibare *voluisti*?”

Qua interpunctione adhibita minus quoque offendunt verba quae sunt *turba* et *turbare*, nunc in uno eodemque enuntiatio occurrentia.

VI. 3. „. . . . *promisisti. omnes illi*” cett.

Ut alibi nonnumquam, ita hoc loco codex Angelicus genuinam lectionem et interpunctionem, a Lipsio coniectura restitutam, servavit.

(*promisisti omnis illi opus est custodes* DE; *promisisti omnibus illis opus est. custodes* BH).

IX. 2. *) „si illius nomine doleo, necesse est alterutrum ex his duobus esse *iudicem*.”

Huius vocis quae sit hoc loco vis, prorsus me fallit. Legere suadeam: *iudicandum*.

XVIII. 3. „denique *ipsum hoc, quod* abstulit, ipsa dederat tibi,”

Ita plerique editores cum codd. DEG; *ipsum quod* (om. *hoc*) BH. Cod. Ang. praebet: *ipsum q̃* (*quoniam*), quod fortasse ex *quondam* depravatum est.

Ceterae variae lectiones codicis Angelici, quae notandae mihi videntur, hae sunt:

<i>Cod. A</i>	<i>Cod. Ang.</i>
<i>De Providentia</i>	
I. 3. verticibus	venis
II. 6. patrium	paternum
III. 8. ille ille	ille
14. consequar	consequitur
IV. 3. miserum te iudico, quod	m. t. i. qui
4. sub Tib. Caesare(?)	sub C. Caesare
4. de raritate munerum	de raritate vulnerum
7. grave est terere cervicibus iugum	grave eis est ferre cervicibus iugum.
8. imperatur: dux lectissimos mittit (imperatur A ³ in ras.)	imperat dux et letissimos mittit
12. quod saepius	quo saepius
12. agitavit	exagitavit
V. 2. potest deus	potest ipse deus
4. impenduntur	om.
VI. 4. aspicias	aspicitis
4. videris	videntis (<i>depravatum sc. ex videritis</i>)
6. quae vos aut finit	aut finit
<i>De Brevitate Vitae</i>	
I. 3. per luxum ac negligentiam	per luxum aut negligentiam
4. accipimus	accepimus (<i>nec non fecimus cum cod. A, pro facimus, quod Gertzius mutavit.</i>)
II. 3. in cupiditatem infixos	in cupiditatibus infixos
4. dicere (discere A ² ?; discerere A ⁵)	disserere
III. 5. praedem accipis	praedem accipio
V. 2. fracta arma refovente	frigida arma refovente

VI. 3. relabuntur	relaxabuntur
VII. 3. districtus	distentus
10. non ille diu vixit	non enim ille d. v.
IX. 1. potestne quicquam sensus hominum eorum dico	potestne quicquam dico hominum eorum
2. operosius	et operosius
2. semper ituro	semper laturo
X. 4. cum iusseritis	cum iusseris
5. per quassos	nam per quassos
XI. 2. ideo, quandoque	inde, quandocumque
XII. 1. solus	solos
1. hasta	quos hasta
5. quam celeritate.	qua celeritate
XIII. 2. iuvant	invaserit
6. hominibus ad ullam rem bonam pertinet? Princeps	hominibus. An ad ullam rem bonam pertinet, quod princeps
7. mentibus nostris	mentibus humanis
XIV. 5. amantiozem	amanciozemque
5. interdiu	et interdiu
XVIII. 6. pervadere	praevadere
XX. 2. immorientem	morientem

Ad Polybium de Consolatione.

Huius dialogi eas tantum lectiones afferendas existimavi, quae non solum non omni probabilitate carerent, sed etiam non invenirentur in aliis codicibus, quarum duas tantum adnotavi:

- IX. 3. quorum et rationem, *pro vulgari lectione*: quorum rationem.
- XVIII. 4. a natura exigitur, " " " : natura exigit.

LUCIANEA.

SCRIPSIT

P. H. DAMSTÉ.

In Mnemosynes Volumine XX p. 147 sqq. scripta Luciani etiamnunc multis emblematis inquinata atque oppleta esse exemplis nonnullis demonstrare conatus sum. Quod cum Sommerbrodtio, viro de Luciano optime merito, me probavisse e critica editione, quam Berolini apud Weidmannos edidit, magna cum voluptate cognoverim, hasce novas annotatiunculas ad plura scripta Lucianea emittere decrevi. Spero fore ut aliquantulum afferant subsidii ad libros eius emendandos, quem inter scriptores Graecos semper in deliciis habui. Editionem autem secutus sum, quae Iacobitzii curis Lipsiae prodiit a. 1896, recensionis Nilenii non nisi uno volumine a. 1906 adhuc prostante.

NIGRINUS.

C. 4 καὶ ἄρτι μὲν ἐλυπούμην, ἐληλεγμένων μοι τῶν Φιλτάτων, [πλούτου τε καὶ ἀργυρίου καὶ δόξης,] καὶ μόνον οὐκ ἐδάκρυον ἐπ' αὐτοῖς καθηρημένοις.

Inducenda sunt verba uncinis a me inclusa utpote a librario ex initio huius capituli repetita: προήχθη — τῶν δημοσίᾳ νομιζομένων ἀγαθῶν καταγελάσαι, πλούτου καὶ δόξης καὶ βασιλείας καὶ τιμῆς, ἔτι τε χρυσοῦ καὶ πορφύρας καὶ τῶν πάνυ περιβλέπτων τοῖς πολλοῖς, τέως δὲ κἄμοι δοκούντων. Cf. C. 16 μεστὰ γὰρ αὐτοῖς τῶν Φιλτάτων πᾶσαι μὲν ἀγυιαί πᾶσαι δὲ ἀγοραί.

C. 17 τίπτ' αὐτ', ὦ δύστηνε, λιπὼν Φάος ἡελλίοιο, [τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν εὐτυχίαν ἐκείνην καὶ τὴν ἐλευθερίαν] ἤλυθες, ὄφρα ἰδῇς τὸν ἐνταῦθα θόρυβον κ. τ. λ.

Expungatur interpretamentum stolidissimum.

C. 18 καὶ καθίσας ἑμαυτὸν ὥσπερ ἐν θεάτρῳ μυριάνδρῳ σφόδρα πῶς μετέωρος ἐπισκοπῶ τὰ γιγνόμενα.

Immo μετέωρον, ad ἑμαυτὸν videlicet pertinens: liberum prospectum iam habet non quod consederit tamquam in theatro frequentissimo, sed quia ibi sedem quam elatissimam sibi elegit.

C. 23 οὐκ ἂν οἶει τούναντίον αὐτοῦς ἐλθεῖν ἐπὶ τὰς θύρας τῶν πτωχῶν δεομένους [τοὺς πλουσίους], μὴ κ. τ. λ.

Locus ipse emblemata puerile satis arguit.

C. 23 οὐ γὰρ οὕτω τοῦ πλουτεῖν ἐρῶσιν ὥς τοῦ διὰ τοῦ πλουτεῖν εὐδαιμονίζεσθαι. [καὶ οὕτω δὲ ἔχει, μηδὲν ὄφελος εἶναι περι-καλλοῦς οἰκίας τῷ οἰκοῦντι μηδὲ χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος, εἰ μὴ τις αὐτὰ θυμάζοι.]

Librario potius quam scriptori imputanda est iteratio antecedentis sententiae putidissima.

TIMON.

C. 7 τί παθὼν τοιοῦτός ἐστιν; αὐχμηρός, ἄθλιος καὶ σκαπανεὺς καὶ μισθωτός, ὡς ἔοικεν, οὕτω βαρεῖαν καταφέρων τὴν δίκελλαν.

Sommerbrodt voc. αὐχμηρός delet, at nescio an sit legendum: τί παθὼν τοιοῦτός ἐστιν ὁ ὀχληρός; ἄθλιος κ. τ. λ. Vide supra in hoc capite, ubi idem Zeus rogat: τίς οὗτός ἐστιν, ὦ Ἑρμῆ, ὁ κεκραγώς cet.

C. 9 ἐπιλεησμένοι ἄνδρες τοσαῦτα μηρία ταύρων τε καὶ αἰγῶν πύοτα καύσαντος ἡμῖν [ἐπὶ τῶν βωμῶν.]

Inspidum additamentum, quod significavi, sine mora tollatur.

C. 13 καὶ ὅλως τὸ πρᾶγμα ὑπέρδεινον ἐδόκει σοι, ἐν χαλκῷ ἢ σιδηρῷ τῷ θαλάμῳ καθάπερ τὴν Δανάην παρβενεύεσθαι.

Corrigendum est ἐν χαλκῷ ἢ σιδηρῷ τῷ θαλάμῳ. Idem vitium

saepius in Luciani libris mss. occurrit, e. g. infra in C. 21, ubi Cobetus παλαιᾷ τῇ δόξῃ emendavit π. τῷ δθ.

C. 16 οὐτ' οὖν ἐκείνους οὔτε τοὺς πάνυ προχείρους εἰς ἐμὲ τούτους ἐπαινῶ, ἀλλὰ τοὺς [ὅπερ ἄριστόν ἐστι] μέτρον ἐπιθήσοντας τῷ πράγματι cet.

Verba uncinis saepta in marginem releganda sunt.

C. 55 καὶ ταυτά Φησιν ἤδη ὑπὸ τοῦ ἀκράτου πονηρῶς ἔχων καὶ ὑποτραυλίζων [γελοίως]· εἶτα ἔμετος ἐπὶ τούτοις.

Aliquem adverbium a me damnatum olim ad paginam apinxisse suspicor, unde postea immerito in contextam orationem receptum sit.

PISCATOR.

C. 19 ὁ τρόπος δὲ καὶ ἡ παιδεία οὐ κατὰ Σολέας ἢ Κυπρίου ἢ Βαβυλωνίου ἢ Σταγειρίτας.

Sommerbrodt hunc locum male intellexisse mihi quidem videtur, quippe qui in editione priore dialogi, scholarum in usum cum commentario utilissimo apud Weidmannos emissi (a. 1857), haec ascripserit: „Sinn: Ich darf mich nicht messen mit denen aus Soloi, Cyprus u. s. w.” — in editione altera (a. 1878): „d. i. deren Bildung aber keinesweges ihre Herkunft verrieth.” Credo Lucianum in universum hoc dicere voluisse: sed hominis mores atque eruditio non eo aestimanda sunt, utrum Solis an Cypro etc. oriundus sit. Quicumque totum locum accurate perlegerit, hanc interpretationem unice veram esse agnoscet.

C. 35 ὅταν δέ τις ἐπικουρίας δεόμενος ἐταῖρος ἐκ παλαιοῦ καὶ φίλος ἀπὸ πολλῶν ὀλίγα αἰτῇ προσελθών, σιωπῇ καὶ ἀπερία καὶ ἀμαθίᾳ καὶ παλινῳδία τῶν λόγων [πρὸς τὸ ἐναντίον].

Deleatur glossema manifestum.

C. 36 ἐπειδὴν τις ὁστοῦν ἐς μέσους αὐτοὺς ἐμβάλη, ἀναπηδήσαντες δάκνυσιν ἀλλήλους καὶ τὸν προαρκάσαντα [τὸ ὁστοῦν] ὕλακτοῦσι.

Expunge vocabulum ridicule repetitum.

QUOMODO HISTORIA CONSCRIBENDA.

C. 11 ἐκάστου γὰρ δὴ ἰδίον τι καλόν ἐστιν.

Ante voc. ἰδίον inserendum esse opinor εἶδους, quod propter litterarum similitudinem facile excidere potuit. Cf. 14: τῷ τοιούτῳ εἶδει τῶν λόγων.

In hoc capite paullo inferius haec leguntur:

ἐγὼ λέγειν ὅτι οἱ ἔπαινοι ἐνὶ μὲν ἴσως τερπνοί, [τῷ ἐπαινουμένῳ,] τοῖς δ' ἄλλοις ἐπαχθεῖς.

Recte sane, quisquis haec addidit, sed non ipsi auctori erant obtrudenda.

C. 14 καὶ πρὸς Χαρίτων μηδεὶς ἀπιστήσῃ τοῖς λεχθισομένοις· ὅτι γὰρ ἀληθὴ ἐστὶ καὶ ἐπωμοσάμην, εἰ ἀστείον ἢν ὄρκον ἐντιθέναι [συγγράμματι].

Ultimum vocabulum sciolo imperito quantocius reddatur. Verbum ἐντιθέναι nude positum est ut C. 19 verbum ἐνεῖναι: τοσαύτη ψυχρότης ἐνῆν ὑπὲρ τὴν Κασπίαν χιόνα καὶ τὸν κρύσταλλον τὸν Κελτικόν. Ceterum ex superioribus τοῖς λεχθισομένοις facile ad verbum ἐντιθέναι suppletur: accedit quod continuo sequitur συνεφάψασθαι τοῦ συγγράμματος.

C. 15 ἕτερος δὲ Θουκυδίδου ζηλωτὴς ἄκρος, οἶος εὔ μάλα τῷ ἀρχετύπῳ εἰκασμένος, καὶ τὴν ἀρχὴν ὡς ἐκεῖνος σὺν τῷ ἑαυτοῦ ὀνόματι ἤρξατο, [χαριεστάτην ἀρχῶν ἀπασῶν καὶ θύμου τοῦ Ἀττικοῦ ἀποπνέουσιν.] ὅρα γάρ· Κρεπέρῃος Καλπουρνιανὸς κ. τ. λ.

Verba inclusa, utpote a loco omnino aliena, una litura delenda sunt.

C. 21 i. f. ἐκτὸς εἰ μὴ τοῦθ' ὑπολάβοι τις, ὡς Ὀσρόης τις εἰσθήκει περιμένων, ἔστ' ἂν Σευηριανὸς λιμῶ ἀπόληται, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἐπῆγε [διὰ τῆς ἐβδόμης].

Expungatur insulsum emblemata.

C. 22 Ἐδεσσα μὲν δὴ οὕτω τοῖς ἔπλοις περισμαραγεῖτο καὶ ὄτοβος ἦν καὶ κόναβος ἅπαντα ἐκεῖνα.

Scribe: καὶ ὄτοβος ἦν καὶ κόναβος καὶ ἅπαντα ἐκεῖνα.

C. 23 ὥς μὴ χρυσοῦν μὲν τὸ κράνος εἶη, θάραξ δὲ πάνυ γελοῖος ἐκ βράκων ποθεν ἢ ἐκ δερμάτων σαπρῶν συγκεκαττυμένος καὶ ἡ ἄσπις οἰσυνῇ καὶ χοιρίνῃ περὶ ταῖς κνήμαις.

Pro γελοῖος emendandum puto γελοῖως, quod Sommerbrodtium e Bekkeri coniectura recensuisse video in editione a. 1878, in editione vero critica a. 1893 rursus prae lectione tradita reiecisisse. At male me habent verba καὶ χοιρίνῃ περὶ ταῖς κνήμαις. Editores voc. χοιρίνῃ adiectivum esse affirmant = χοίρειος, ita ut Lucianum dicentem faciant: *et scutum vimineum et porcinum circum crura*, atque sane de χοιρίνῃ = concha marina hoc loco vix ac ne vix quidem cogitare licet. At tamen rogare velim, scutum porcinum quale sit, neque praepositionis περὶ notio ea est quae ad scutum apte referatur; nempe scutum tibias a fronte tegere, non involvere vel amicare potest. Quae cum ita sint, corruptelam latere suspicor: fortasse voc. *χοριά* ante χοιρίνῃ a librario praetermissum est, quod si reposuerimus, haec evadet sententia: *et cutis porcina (sc. pro ocreis ferreis) circum crura*.

C. 32 i. f. ὥς ὅστις ἂν ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα Φεύγη, πολὺ μέρος ἤδη ἐς τὸ ὀρθῶς συγγράφειν οὗτος προεῖληφε, μᾶλλον δὲ δλίγων ἔτι προσδεῖται.

Sine ullo dubio corrigendum est: μάλα δὲ δλίγων.

C. 38 ἀλλὰ μὴ μελέτω αὐτῷ μήτε Φίλιππος ἐκκεκομμένος τὸν ὀφθαλμὸν ὑπὸ Ἀστέρος τοῦ Ἀμφιπολίτου [τοῦ τοξότου ἐν Ὀλύνθῳ], ἀλλὰ τοιοῦτος οἶος ἦν δειχθήσεται.

Nimia ista abundantia, iam per se ipsa suspecta, quin non ipsi auctori sed nescio cui imputanda sit nemo dubitabit qui noverit, Philippum in Methone — non in Olyntho oppido opugnando oculo dextro orbatum, Asterem vero ab aliis Amphipolitanum, ab aliis Olynthium fuisse memoriae esse traditum. Cf. Iustin. VII. 6, Diod. Sic. XVI. 31—34, Strabo VII p. 330, Polyaeus. IV. 2. 15.

ALEXANDER S. PSEUDOMANTIS.

C. 4 τοιόςδε μὲν τὴν μορφήν· ἡ ψυχὴ δὲ καὶ ἡ γνώμη, ἀλεξί-
κακε Ἡράκλεις καὶ Ζεῦ ἀποτρόπαιε καὶ Διόσκουροι σωτῆρες, πολε-
μίοις καὶ ἐχθροῖς ἐντυχεῖν γένοιτο καὶ μὴ συγγενέσθαι τοιούτῳ τινι·

Locum intricatiorem, ab editoribus nonnumquam haud satis intellectum et coniecturis vexatum, Sommerbrodt in annotatione critica editionis a. 1893 recte explicavit. Monet enim, verba ἡ ψυχὴ δὲ καὶ ἡ γνώμη absolute extraque structuram posita esse, sententiam autem esse: „Averruncent dii malum faciantque ut in hostium et inimicorum, non in talis hominis manus incidamus qualis Alexander,” sed ne ipse quidem coniecturae pepercit, cum καὶ ante μὴ deleverit. At ne hac quidem mutatione opus videtur. Eo quod ad utrosque homines verbum suum positum est (ad πολ. κ. ἐχθρ. verbum ἐντυχεῖν — ad τοιούτῳ τινι verbum μὴ συγγενέσθαι), asyndeton minime necessarium puto. Equidem sic interpretari maluerim: Faciant ut in hostes atque inimicos incidam, dummodo ne cum tali monstro conveniam.

C. 49 ἤδη δὲ πολλῶν ἐπὶ πολλοῖς ἐπεσερόντων καὶ τῆς πόλεως αὐτῶν θλιβομένης ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἐπὶ τὸ χρηστήριον ἀφικνου-
μένων κτλ.

Nisi omnia me fallunt, rescribendum est: τῆς πόλεως αὐτῆς.

C. 56 i. f. δηλῶν ἐφ' ὅπερ ἡμᾶς ἀνειλήφει καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου προστεταγμένα.

Emenda: κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου προστεταγμένα.

C. 57 διὰ γὰρ τὴν πρὸς Ῥουτιλλιανὸν εὖνοιαν μὴ ἂν δύνασθαι, καὶ εἰ φανερώς λάβοι ἀδικοῦντα, κολάσαι αὐτόν.

Immo τὴν πρὸς Ῥουτιλλιανοῦ εὖνοιαν, nam dicit Rutiliani benevolentiam erga Alexandrum.

C. 57 πάντα κάλων ἐκίνουν ἀμύνεσθαι βουλόμενος.

Locutio a navigantibus desumpta fuisse videtur πάντα κάλων ἐξίεναι, quae legitur apud Eurip. Medea 278, Troad. 94, Herc.

Fur. 837, Aristoph. Equit. 753. Hoc loco πάντα κάλων κινεῖν, quod ortum esse puto e permixtis formulis πάντα κάλων ἐξιέναι et πάντα κινεῖν, quae in Morte Peregrini C. 12 occurrit: πάντα ἐκίνουν ἐξαργπάται πειρώμενοι αὐτόν.

DE SALTATIONE.

C. 3 καίτοι τό γε ἄμεινον ἐκεῖνό ἐστιν, οἶμαι, ἀρνήσει τὸ πᾶν ἰάσασθαι καὶ μηδὲ τὴν ἀρχὴν ὁμολογεῖν τι τοιοῦτον παρανενομῆσθαί σοι.

Haud dubie corrigendum: παρανενομίσθαι. Cf. C. 1: ὑπ' ἀπειρίας αὐτῶν κατηγορίας ἄξια εἶναι νενόμικας, C. 5: ἡ ἀπείρατος ὦν τοῦ θεάματος ὅμως αἰσχρὸν αὐτὸ καὶ κατάπτυστον, ὡς Φῆς, νομίζεις;

C. 21 Βίθυνος δὲ μῦθος — τὸν Πρίαπον δαίμονα πολεμιστήν, τῶν Τιτάνων οἶμαι ἓνα ἢ τῶν Ἰδαιῶν Δακτύλων τοῦτο ἔργον πεποιημένων τὰ ἐνόπλια παιδεύειν cet.

Sommerbrodt verba τῶν Τιτάνων . . . Δακτύλων inclusit et πεποιημένον scripsit, quod sive iure sive iniuria fecit, certe pro τοῦτο legendum esse ὄντα mihi persuasum est. Cf. C. 9 et de Merc. Cond. C. 30: τέχνην τὸ πρᾶγμα πεποιημένους, Peregrin. C. 18: τέχνην τὸ λοιδορεῖσθαι πεποιημένον.

C. 27 τὰ γὰρ ἄλλα τοῖς ποιηταῖς ἐμέλησε πρὸ πολλοῦ ποτε γενομένοις.

Hunc locum tum demum intellegam, cum ante verbum ἐμέλησε negationem οὐκ restituerō: τὰ ἄλλα enim omnia sunt, quae ad artem scenicam pertinent, praeter versus ipsos eorumque sive cantando seu loquendo enuntiationem, sicuti Herculem eum non esse, qui in scenam canens prodiret, nihil morabantur. Addo, Sommerbrodtium in editione a. 1878 totum enuntiatum pro spurio uncinis iuculasse, in editione critica a. 1893 librorum mss. fidem rursus secutum esse.

C. 29 ἡ κωμῳδία δὲ καὶ τῶν προσώπων αὐτῶν τὸ καταγέλαστον μέρος τοῦ τερπνοῦ αὐτῇ νενόμικεν, οἷα Δάων καὶ Τιβίων καὶ μαγείρων πρόσωπα.

Haec verba Sommerbrodt tamquam insiticia eiecit atque sane ferenda non sunt ubi nunc leguntur; neque tamen delenda, sed loco suo reddenda sunt, qui paulo superius est sc. post capitis 27 finem. Ibi Lucianus finem modo fecit tragoediarum naturae improbandae, quo facto verbis ἡ κωμῳδία δὲ sqq. ad comoediam apte iam transit.

C. 38 εἶτα ἐξῆς Γιγάντων ἐπανάστασιν, πυρὸς κλοπὴν, ἀνθρώπων πλάσιν, Προμηθέως κόλασιν, κ. τ. λ.

Verba πυρὸς κλοπὴν et ἀνθρώπων πλάσιν iocum inter se mutare oportet.

C. 40 ταῦτα μὲν τὰ Ἀθηναίων ὀλίγα πάνυ δείγματος ἔνεκα ἐκ πολλῶν [τῶν παραλελειμμένων] διῆλθον.

Expungatur insipidum emblemata! Cf. C. 61: ταῦτα πάνυ ὀλίγα ἐκ πολλῶν, C. 85: ταῦτά σοι, ὦ Φιλότις, ὀλίγα ἐκ παμπόλλων παρέδειξα, Alexandr. 61: ταῦτα, ὦ Φιλότις, ὀλίγα ἐκ πολλῶν δείγματος ἔνεκα γράψαι ἠξίωσα.

C. 65. Hoc caput de loco suo turbatum esse et post verba τῶν δρωμένων in capite 67 reponendum censeo.

SOMNIUM S. GALLUS.

C. 2 ὁ τοῦ Ἀχιλλέως ἵππος ὁ Ξάνθος μακρὰ χαίρειν φράσας τῷ χρημετίζειν ἔστηκεν ἐν μέσῳ τῷ πολέμῳ διαλεγόμενος ἔπη ὅλα ῥαψωδῶν, οὐχ ὥσπερ ἐγὼ νῦν ἄνευ τῶν μέτρων, ἀλλὰ καὶ ἐμαντεύετο ἐκείνος κ. τ. λ.

Manum auctoris esse credo:

ἔστηκεν ἐν μέσῳ τῷ πολέμῳ ἔπη ὅλα ῥαψωδῶν, οὐχ ὥσπερ ἐγὼ νῦν διαλεγόμενος, ἀλλὰ κ. τ. λ., postea nescio quem sub voc. διαλεγόμενος ascripsisse verba ἄνευ τῶν μέτρων, quae glossa deinde locum participii occupavit ad quod illustrandum addita erat, ita ut verbum ipsum in versum superiorem reciperetur. Cf. initium C. 3: ἀλλὰ μὴ ὄνειρος καὶ ταῦτά ἐστιν, ἀλεκτρῶν οὕτω πρὸς με διαλεγόμενος;

C. 10 καταλαμβάνω — κάκεινον Φοράδην ὑπὸ τεττάρων κεκομισμένον, ὃ με ὑποδειπνεῖν ἔδει, [τὸν νοσεῖν λεγόμενον,] καὶ ἐδήλου δὲ πονήρως ἔχων.

Dele languidum interpretamentum.

C. 14 ΜΙΚ. τὸν γείτονα γοῦν μοι τὸν ὁμέτεχνον οἶσθα τὸν Σίμωνα, οὐ πρὸ πολλοῦ δειπνήσαντα παρ' ἐμοί, ὅτε τὸ ἔτνος ἤψησα τοῖς Κρονίοις δύο τεμάχῃ τοῦ ἀλλᾶντος ἐμβαλῶν.

ΑΛΕΚ. οἶδα τὸν σιμὸν τὸν βραχύν, ὃς τὸ κεραμεοῦν τρύβλιον ὑφελόμενος ὥχετο ὑπὸ μάλῃν ἔχων [μετὰ τὸ δεῖπνον], ὃ μόνον ἡμῖν ὑπῆρχεν.

Verba inclusa glossatori deberi quivis iam concedet.

C. 19 Gallus postquam dixit Pythagora exuto se factum esse Ἀσπασίαν τὴν ἐκ Μιλήτου ἑταίραν, Micýllus exclamat: Φεῦ τοῦ λόγου, καὶ γυνὴ γὰρ ἐν τοῖς ἄλλοις ὃ Πυθαγόρας ἐγένετο, καὶ ἦν ποτε χρόνος ὅτε καὶ σὺ ὥτοτόκεις, ὃ γενναιότατε ἀλεκτρυόνων, καὶ συνῆσθα Περικλεῖ [Ἀσπασία οὔσα] καὶ ἐκύεις ἀπ' αὐτοῦ κ.τ.λ.

Puerile additamentum tandem iam inducendum esse nemo non videbit.

C. 23 i. f. ὅσοι δὲ κατὰ τὸν Δαίδαλον μὴ πάνυ μετέωρα μηδὲ ὑψηλὰ ἐφρόνησαν, ἀλλὰ πρόσγεια, ὥς νοτίζεσθαι ἐνίοτε τῇ ἄλμῃ [τὸν κηρόν], ὥς τὸ πολὺ οὕτοι ἀσφαλῶς διέπτησαν.

Magistello stultissimo suum reddatur! Modo nempe verba perlegerat ὅτι κηρῷ ἤρμωστο αὐτοῖς ἢ πτέρωσις.

ICAROMENIPPUS.

C. 19 εἰ δέ σοι δοκεῖ μικρὸν τὸ παράδειγμα, [τὸ ἀνθρώπους εἰκάσαι τῇ μυρμήκων πολιτείᾳ,] τοὺς παλαιοὺς μύθους ἐπίσκεψαι τῶν Θεττᾶλων.

Quicumque Menippi argumentationem totam vel obiter percurrerit, verba a me damnata in marginem relegare minime dubitabit.

C. 29 οὗτοι τοίνυν εἰς συστήματα διαιρεθέντες καὶ διαφοροῦς

λόγων λαβυρίνθους ἐπινοήσαντες οἱ μὲν Στωϊκοὺς ὀνομάκασιν, οἱ δὲ Ἀκαδημαϊκοὺς, οἱ δὲ Ἐπικουρείους, οἱ δὲ Περιπατητικοὺς καὶ ἄλλα πολλῶ γελοιότερα τούτων.

Miror neminem, quod sciam, adhuc perspexisse, emendandum esse: οἱ μὲν Στωϊκοὺς <ἐαυτοὺς> ὀνομάκασιν. Sommerbrodtium quidem in editione a. 1869 e Pelleti coniectura ὀνομάκασιν ἐαυτοὺς recensuisse video, sed propter similes vocabulorum exitus pronomen ἐαυτοὺς post voc. Στωϊκοὺς intercidisse verisimilius est.

RHETORUM PRÆCEPTOR.

C. 10 ἀλλ' εἰ πάντως ἐρᾷς καὶ τάχιστα ἐθέλεις τῇ ῥητορικῇ συνεῖναι ἀκμάζων ἔτι, ὥς καὶ σπουδάζοιο πρὸς αὐτῆς, ἴθι τῷ μὲν δασεῖ τούτῳ καὶ πέρα τοῦ μετρίου ἀνδρικῶ μακρὰ χαίρειν λέγε, ἀναβαίνειν αὐτὸν καὶ ἄλλους ὁπόσους ἂν ἐξαπατᾶν δύνηται ἀνάγειν.

Labem hic locus concepit, quam Sommerbrodt in editione a. 1878 auferre temptavit inserendo participium εἰπὼν inter verba χαίρειν et λέγε. Non tamen isto remedio utendum esse arbitror, sed post voc. λέγε particulam καὶ addendam. Itaque cum ἴθι adverbialiter positum sit = ἄγε, sic verte: agendum, hominem istum hirsutum atque immodice virilem valere iube et ascendere ipsum atque alios sursum ducere quos decipere poterit.

C. 18 ἐπειδὴν δὲ καὶ δέη λέγειν καὶ οἱ παρόντες ὑποβάλωσί τινες ὑποθέσεις καὶ ἀφορμὰς τῶν λόγων, ἅπαντα μὲν ὁπόσα ἂν ἦ δυσχερῆ, εὐχερῆ λεγέσθω καὶ ἐκφραυλιζέσθω ὥς οὐδὲν ὅλως ἀνδρῶδες αὐτῶν ἐλομένων· ἐλομένων δὲ μηδὲν ἔτι μελλήσας λέγε κ. τ. λ.

In hisce iam Sommerbrodt haesisse videtur, cum ediderit: αὐτῶν [ἐλομένων], sed verbum tangendum non est; sententia enim est: quasi nullum omnino argumentum virile (οἱ παρόντες) elegerint. Ego potius alterum illud ἐλομένων mendosum esse dixerim atque emendandum: ἐλόμενος, quo facto alterius enuntiati sententia est: at vero, ubi optionem feceris, nil amplius cunctatus verba fac e. q. s.

C. 19 ἦν δὲ ὀρθοὶ ἐστήκωσιν [ὑπὸ τῆς αἰσχύνης] ἤδη πρὸς τὴν

ἔξοδον ἕτοιμοι, καθέζεσθαι κέλευε, καὶ ὅλως τυραννὶς τὸ πρᾶγμα ἔστω.

Verba uncinis cincta sciolus aliquis non intellegens supplavit.

C. 20 οἱ μὲν γὰρ συνιέντες ὀλίγοι, καὶ μάλιστα μὲν σιωπῇσονται ὑπ' εὐγνωμοσύνης, ἣν δὲ καὶ λέγῳσί τι, ὑπὸ Φθόνου αὐτὸ δόξουσιν δρᾶν.

Nonne scribendum: ἣν δὲ καὶ ψέγῳσί τι?

PHILOPSEUDES.

C. 1 ἀλλὰ περὶ ἐκείνων, ὧ ἄριστε, Φημί οἱ αὐτὸ [ἄνευ τῆς χρείας] τὸ ψεῦδος περὶ πολλοῦ τῆς ἀληθείας τίθενται.

Sua redde interpreti.

ADVERSUS INDOCTUM.

C. 3 Ἐλικῶνα μὲν γάρ [ἵνα διατρίβειν αἱ θεαὶ λέγονται] οὐδὲ ἀκήκοας οἶμαι ποτε οὐδὲ τοιαύτας διατριβὰς ἡμῖν ἐν παισὶν ἐποιοῦ.

Halbertsma verba αἱ θεαὶ vel potius αἱ θ' θεαί, ut in libris mss. exaratum est, expungenda esse existimavit, equidem omnia illa ἵνα διατρίβειν αἱ θ' θεαὶ λέγονται ut interpretamentum manifestum deleri iubeo.

C. 4 ὥς εἴ γε τὸ κεκτῆσθαι τὰ βιβλία καὶ πεπαιδευμένον ἀπέφαινε τὸν ἔχοντα, πολλοῦ ἂν ὥς ἀληθῶς τὸ κτῆμα ἦν ἄξιον καὶ μόνων ὑμῶν τῶν πλουσίων, εἰ ὥσπερ ἐξ ἀγορᾶς ἦν πρίασθαι τοὺς πένητας ἡμᾶς ὑπερβάλλοντας.

Clamat sententia post τῶν πλουσίων esse supplenda: ἡ παιδεία.

C. 9 τούτοις ἅπασιν προεκπλήξας τὸ θέατρον καὶ θαυμαστῆς ἐλπίδος ἐμπλήσας [τοὺς θεατάς], ἐπειδὴ ποτε καὶ ἄσαι καὶ καθαρίσαι πάντως ἔδει, ἀνακρούεται μὲν ἀνάρμοστον τι.

Tolle importunum additamentum.

C. 12 ἄχρη δὴ ξυνελθόντας τοὺς κύνας πρὸς τὸν ἦχον — πολλοὶ δὲ ἦσαν αὐτόθι — διασπάσασθαι αὐτόν, ὥς τοῦτο γούν ὅμοιον τῷ Ὅρφεϊ παθεῖν [καὶ μόνους ἐφ' ἑαυτὸν ξυγκαλέσαι τοὺς κύνας].

Inclusi frigidissimum emblemata.

C. 21 καίτοι τὸ τῶν μουσικῶν τοῦτο, δις διὰ πασῶν τὸ πρᾶγμα ἦν· εἶδον γὰρ καὶ τὴν τοῦ Πύρρου εἰκόνα, καὶ ὅμως ἐπέπειστο ἐκμεμάχθαι τοῦ Ἀλεξάνδρου τὴν μορφήν.

Sommerbrodtio non credo, verba καὶ ὅμως — τὴν μορφήν esse exulanda, sed auctorem illa εἶδον γὰρ καὶ τὴν τοῦ Πύρρου εἰκόνα in parenthesi posuisse: praestat igitur post voc. εἰκόνα colon collocare, non virgulam.

DE MORTE PEREGRINI.

C. 3 διὰ τοῦ γυμνασίου ἀλύων ἐπήκουον ἅμα Κυνικοῦ τινος μεγάλη καὶ τραχείᾳ τῇ Φωνῇ τὰ συνήθη ταῦτα καὶ ἐκ τριόδου [τὴν ἀρετὴν] ἐπιβρωμένου καὶ ἄπασιν ἀπαξαπλῶς λοιδορουμένου, εἴτα κατέληξεν αὐτῷ ἡ βοή ἐς τὸν Πρωτέα.

Inclusa suspecta habeo.

C. 19 δέον τοὺς θεατὰς [τῶν Ὀλυμπίων] διακαρτερεῖν διψῶντας.

Totum locum quaeso relegas neque dubitabis verba a me damnata interpreti esse reddenda.

C. 35 στάδιοι πάντες οὗτοι εἴκοσιν ἀπὸ τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὸν ἵππδρομον ἀπιόντων πρὸς ἔω. καὶ ἐπεὶ τάχιστα ἀφικόμεθα, καταλαμβάνομεν πυρὰν νενησμένην ἐν βάθει ὅσον ἐς ὀργυιὰν τό βάθος.

In illis verbum excidisse credo quale est μεστοὶ ἦσαν, quod fortasse reponendum est post εἴκοσιν.

In hisce autem pro ἐν βάθει haud dubie emendandum est: ἐν βόθρῳ cl. C. 25 i. f.: οὐκ ἀπ' ἐλπίδος μὴ ἀναπηδήσεσθαι αὐτὸν καὶ ἡμίφλεκτον, εἰ μὴ, ὅπερ Φασί, μηχανήσεται βαθεῖαν γενέσθαι καὶ ἐν βόθρῳ τὴν πυρὰν.

C. 39 εἴτα ἐνετύγχανον πολλοῖς ἀπιοῦσιν ὥς θεάσαιντο καὶ αὐτοί.

Immo ἐπιοῦσιν.

C. 40 ἐπέστην τινὶ πολιῷ ἀνδρὶ — τά τε ἄλλα διηγούμενῳ περὶ τοῦ Πρωτέως καὶ ὥς [μετὰ τὸ κυθῆναι] θεάσαιτο αὐτὸν ἐν λευκῇ ἐσθῇτι μικρὸν ἔμπροσθεν καὶ νῦν ἀπολίποι περιπατοῦντα Φαιδρὸν e. q. s.

Expungantur verba a me inclusa.

CONVIVIUM S. LAPITHAE.

C. 2 ὥστε οὐκ ἂν φθάνοις ἐστιῶν ἡμᾶς ἡδίστην ταύτην ἐστίασιν, ἥς οὐκ οἶδ' ἂν τίς ἡδίων ἔμοιγε, καὶ μάλιστα ὅσῳ νήφοντες [ἐν εἰρήνῃ] καὶ ἀναιμωτὶ [ἐξω βέλους] ἐστιασόμεθα.

Deleantur inclusa verborum praecedentium glossemata.

C. 3 δέον λήθην ποιήσασθαι αὐτῶν καὶ νομίζειν ἐκεῖνα πάντα θεοῦ ἔργα [τοῦ Διονύσου] εἶναι, ὅς οὐκ οἶδα εἴ τινα τῶν αὐτοῦ ὀργίων ἀτέλεστον καὶ ἀβάκχευτον περιεῖδεν.

Dei nomen non auctoris manu additum ipse locus arguit.

AD CIC. VERR. L. V § 173, 177.

Nolo eos iudices quos ego probarim atque delegerim sic in hac urbe notatos ambulare ut non cera sed caeno obliti esse videantur.

Quis semel monitus non videt plane pessumdari gravem sententiam inserto *isto absoluto*, quod nunc in editionibus post *notatos* legitur?

Ego mei rationem iam officii confido esse omnibus iniquissimis *mei* persolutum.

Sic legitur apud Petersonum, operarii errore ut videtur; nihil enim annotat, in Kayseriana est *meis*. Sed nonne multo melius totum vocabulum expungamus? Ingratum enim istud *mei*... *meis*.

Continuo sequitur:

nam istum paucis horis omnium mortalium sententiis condemnavi.

Quis ferat hic post *horis* inseri *primae actionis*? Quod tamen fit in codicibus.

J. J. H.

AD SENECAE TRAGOEDIAS.

SCRIPSIT

J. W. BECK.

(Continuantur ex pag. 21).

II. AD PHAEDRAM.

Vs. 9. Hippolytus initio tragoediae prologi loco munera comitum venatorum distribuit agmini suum cuique locum designans. Ad Parnethis radices et ad valles Thriasias alios dirigit, alios ad finitimos Athenis agros mittit. Et sic etiam mediam, orientalem, meridionalem partem Atticae explorare viros suos iubet. In litore, intra Thriam (vs. 5^b) et Athenas (vs. 13), Aegaleos est mons, quod Froehner ¹⁾ arripuit ut codicum lectionem *hac hac alii* (vs. 9) mutaret in 'hac Aegalei . . .'. Miror viri docti acumen ingenii: aptius quidquam quis unquam inveniat? Attamen poeta ipse, ut consensus codicum indicat et similes loci confirmant: '*hac hac alii*'; cf. 83 *hac hac pergam*, 1247 *huc huc . . . vehite*, 1268 *hic hic* repone, tum etiam 17, 21 *vos — vos*; 23, 24 *alius, alius*.

Vs. 85 sqq.

Ph. O magna vasti Creta dominatrix freti,
cuius per omne litus innumerae rates
tenuere pontum, quicquid Assyria tenuis
tellure Nereus pervius rostris secat.

1) Mus. Rh. 1892 p. 311.

Sunt qui 'portus' malint, fortasse alii aliud. Mihi quidem videtur locus non tangendus esse. *Tenere* significare potest 'aliquo loco esse', 'vagari' 'ambulare', cet. (Verg. Geo. 2, 144 *tenent* (sc. haec loca) oleae armentaque laeta; Aen. 8, 204 vallemque boves amnemque *tenebant*; Min. Fel., Oct. c. 3 iam liberum litus *tenebamus*). Naves numerosae igitur *tenent* (= navigant) per omne litus Cretae pontum, quantum usque ad Assyriam (= Asiam) Nereus rostris persecat (= pervius secat). 'Pervius' hoc loco act. significationem habet, velut 336 spicula cuius sentit in imis | pervius undis rex Nereidum (pass. vs. 474). Mira est et abstrusa sententia quam ex tribus fortasse elementis implicatam confecit: 1. Nereus secat mare pervius (cf. 336 pervius rex Nereidum), 2. rostra secant (vs. 530) mare Nerei, 3. mare pervium rostris est (cf. 474 pervius ventis). Pervius secat = persecat, ut 95 'invius retro lacus' = irremeabilis (Aen. 6, 425): circumscribitur quod aliter versu facile dici nequit; cf. 694 o ter quaterque prospero fato dati = beati.

Vs. 121 *ille* ω, corr. Leo. At cf. 149, 155; quamquam vs. 300 *ipse qui* (de Iove). Hoc loco nihil mutandum est.

Vs. 123 *promittet* cod. E, *promittat* Leo. Cur tollemus Futurum in apodosi? cf. 809, 816.

Vs. 179 sqq. vadit animus in praeceps sciens
 remeatque frustra sana consilia appetens.
 sic cum gravatam navita adversa ratem
 propellit unda, cedit in vanum labor
 et victa prono puppis aufertur vado.

Homo sciens prudensque pessum it, quamquam redire conatur, sed frustra, sana consilia appetens. Sic nauta adversis fluctibus ratem gravatam propellit, sed frustra vires intendit, nam navis victa undis in profundum trahitur.

Sequuntur versus ii, de quibus Leo I 176 disputavit Euripidis Hipp. velati fragmentum 433 et Ov. Her. 4, 11 comparans, ut ex hoc etiam loco Senecam et Ovidium Euripidis fabulam illam priorem ante oculos habuisse satis appareat:

184 quid ratio possit? vicit ac regnat furor

potensque tota mente dominatur deus.

hic volucer omni pollet in terra potens.

Sed cur N. Heinsius Adv. p. 62 lectionem codd. 'potens' in 'impotens' mutaverit inquirendum est. In Octavia 377 pro 'potens Fortuna' 'impotens F.' legebat, propterea quod in Agam. 247 'impotens Fortuna' invenerat. Etiam Ph. 276 'impotens flammis simul et sagittis' laudare potuit. Sed si omnes locos comparabis, haud eos similes esse videbis: in versibus 185 *potensque* 186 in terra *potens*, nihil mutare audeo:

Fortasse tamen sic interpungendum est:

potensque tota mente dominatur deus

hic volucer, omni pollet in terra potens . . .

Nam sic verba distribuo: deus hic volucer

tota mente

omni in terra

dominatur

pollet

potens (333^b ignis nimium potens) *potens*

Contra vs. 276 *impotens flammis* simul et *sagittis*;

Oct. vs. 377 Quid me, *potens* Fortuna! . . . alte extulisti,

Agam. vs. 247 tamen superba et *impotens* (sic) flatu nimis

Fortuna magno spiritus tumidos daret.

Itaque dissimilia non eodem modo tractanda sunt. Vocabula parvo intervallo repetere flosculus rhetoricus est et plane Romanus¹⁾, quos Graeci docebant (Quint. VIII 3, 50 et 51).

Vs. 364 sq. erumpit oculis ignis et²⁾ lassae genae

lucem recusant, nil idem dubiae placet . . .

Antithesin rhetoricam nemo non perspicit: ignis erumpit oculis, sed oculi lucem accipere nolunt, nam *genae* (= palpebrae(?): Enn. ed. Vahl.² sc. 427 imprimitque *genae genam*) lassae sunt, paene oclusae.

Etsi *lassus* et *lapsus* inter se permutari scimus, ab hoc loco 'lapsus' (Gronov.) alienum esse censeo, quia fere semper veteres usurpant synonyma 'iacentes' vel 'cadentes oculi' de morientibus vel mortuis (cf. Gronovii adn.). At Ovidius Met. 7, 578 sq. '*lassa lumina*' (de mortuis), ut quaerendum sit, annon *lassae genae* =

1) De vocibus iteratis cf. Vahlen, Ind. lect. hib. 1886—1887. (Opusc. acad. I p. 348—366) et Friedrich, ad Catulli c. 101, p. 531.

2) Cf. vs. 369 et = sed.

lassa lumina sint. Sed tum de voce 'lassae' non iam dubitari possit, quod et de vivis (hoc loco) et de morientibus sive mortuis recte dicitur.

Vs. 367 nunc ut *soluto* labitur moriens *gradu*

Male coniecit Bentleius pro 'gradu': *genu*, cf. tamen 374 vadit *incerto pede*, 377 iam *gressus* tremunt (847), 431 seniles *gradus*. 'Gradu' ergo = pedibus; soluto gradu = deficientibus eam pedibus.

Vs. 378 sq.

populatur artus cura, iam gressus tremunt
tenerque nitidi corporis cecidit decor.

Hos versus delevit Leo, qui iam cum Bothio vs. 279, 280, ubi idem vocabulum 'populari' eadem significatione legitur, expulerat. Qui versus num necessarii sint, quaeri potest nec dubitari debet. An qui supervacui nobis videntur, iidem spurii sunt? Qui nobis non placent, iidem rhetori et Romano placere potuerunt. Trahunt rem, deducunt filum narrationis, necant fere lectorem narrando. Sic Ovidius, sic Seneca, sic multi alii. Iam vs. 367: nunc ut soluto labitur moriens gradu, idem fere vs. 374 vadit incerto pede.

Rhetorum est idem bis vel ter dicere ¹⁾. Ars enim rhetorica non paucis lineis iisdemque claris subtilibusque contenta est, sed colores multos et varios et crassos appingere amat. Igitur aut multo plura delenda, aut, si et alia et codices permittent, omnia retinenda: in his versibus nihil est quod cum Senecae dicendi ratione vel metro pugnet. Ceterum etiam ad dissertationem Vahleni supra laudatam (p. 179 N. 1) delegare velim nec non ad Leo I p. 147—159.

Vs. 404 sq. Postquam nutrix descripsit conditionem miseram Phaedrae, patescit regia domus et regina conspicitur. Quod modo nutrix multis verbis proposuit, id statim Phaedra ipsa suis verbis exponit et confirmat. Quantum peccaturus fuerit Seneca, si hanc fabulam ab initio scenae destinasset, videmus. Descriptio conditionis longitudine actionem ipsam superasset. Ipsa Phaedra

1) Attende etiam poetas, qui fortasse saepius ipsi nescientes versum aliquem repetunt (cf. Vahlen, Opusc. Ac. I 337). De iteratione frequenti apud Catullum (Op. Ac. II 215 sqq. et Grebe, Stud. Catull. (1912) Appendix IX).

lectori ostendit, quid famulae agant, ut vs. 583 sqq. nutrix narrat, quae in scena acta spectator suis oculis possit observare.

Sed Phaedra praeceps graditur, impatiens morae.

quo se dabit fortuna? quo verget furor?

terrae repente corpus exanimum accidit

et ora morti similis obduxit color.

attolle vultus, dimove vocis moras:

Sed post vs. 403 monologia finita chorus veritus ne nutrix interruptam orationem (vs. 384) denuo suscipiat, praevertit hisce verbis (404 sq.):

sepone questus: non levat miseros dolor;

agreste placa virginis numen deae.

Tum continuo nutrix Dianam orat:

406 Regina nemorum

413 animum rigentem tristis Hippolyti doma:

Quamquam dubito an hoc loco *chorum* loquentem non induxerit Seneca. Cur nutrix ipsa sibi haec verba dicere nequeat?

Vs. 416 innecte mentem: torvus aversus ferox

in iura Veneris redeat.

Cod. E *innecte*; *inflecte* conl. Koetschau. 'Innecte mentem' — Dianae venatrici dicit nutrix — sc. amoris retibus; redeat in iura Veneris (vs. 417) = se Veneri subiciat ut fieri oportet (*re*).

Vss. 465—483: Locus a philologis paucis discerptus est in hunc modum:

vs. 465	1	469	5
	11 475	470	6
	12 476	471	7
466	2	472	8
467	3	473	9
468	4	474	10
	13 477		
	14 478		
	15 479		
	16 480		

Haec periodus vs. 431 sqq. incipit a versibus quattuor introductoriis Hippolyti, ad quos respondet nutrix duobus versibus.

Tum sequuntur tres partes maiores 13 + 13 + 12 versuum;
finitur octo versibus:

<i>Hip.</i> 4	vss. (431—434)
<i>Nutr.</i> 2	vss. (435, 436)
4	(437—440)
5	} = 13 (441—445)
4	
4	(446—449)
4	(450—453)
3	(454—456)
2	} = 13 (457, 458)
2	
2	(459, 460)
2	(461, 462)
3	(463—465)
3	} = 12 (466—468)
3	
3	(469—471)
3	(472—474)
2	(475, 476) hinc transpositi post 465.
4	} = 8 (477—480) hinc transpositi post 468.
2	
	(481, 482)

De numerorum distributione aequali in Senecae tragoediis pauca adnotavi in priore huius commentationis parte (Mnem. (1913) p. 18, adn. 2 et 3). De qua re plura erunt dicenda. Nam non casui debetur, sed consilio quodam facta est, quod facile intellegitur, si numeros accuratius compares. Ut in prosa oratione clausulae saepius rectam viam indicant, sic apud Senecam nonnumquam versuum aequalis distributio ad bonam interpretationem adducit prohibetque ne temere versus ab uno loco ad alterum traiciamus. Lector velim meminerit poema illud Horatianum (Epod. 16), quo tot nostri omnia fere frustra tentaverunt. In iis operibus sive opusculis, ubi logicae orationis vincula satis firma esse debent, sententias permutare suo arbitrio vix quisquam audebit. In iis vero operibus, quae hominum intimos sensus et poetici ingenii flosculos continent, ratione psychologica regnante mens desultoria solutis vinculis huc illuc vagatur neque diu uno versatur loco. Sed ne nimis longe discurrant cogitationes et animi impetus, ars poetica vel rhetorica particulas orationis variis rationibus collocat, digerit, ordinat. Quod poetae

placet, philologo non placet nonnunquam (cf. Hor. a. p. 45). Vir ille doctus ingenii acumine praeditus legit, intellegit, iudicat. Leges autem severas rationis arte subtiliore mollitas esse vel neglectas interdum non videt aut certe perspicere non vult. Itaque qui in hac periodo versus transponit, suo iudicio indulget, artificium poetae, quaecunque est, inscius corrumpit.

Iam statuendum est versus ordine tradito, licet unius et alterius iudicio non fluant, intra terminos numerorum positos esse neque logicae neque psychologicae rationi obstare.

Incipit nutritrix a longiore oratione qua vitam Hippolyti exprobrat (vs. 437—460). Omnia his verbis comprehendit:

vs. 461, 462 truculentus et silvester et vitae inscius
tristem iuventam Venere deserta coles?

vs. 437 (sic orditur): sed tu beatissimis *mitior* rebus veni.

vs. 445 (cole Bacchum).

vs. 447 (cole Venerem).

vs. 450 sqq. (cole laetitiam).

vs. 454 sqq. (cole libertatem).

At tu vero plane contrarium facis: tristis es, in silvarum solitudine vitam degis, vitae gaudia et voluptates ignoras, Venerem (quod summum est) spernis (461, 462).

1. Hoc munus virorum non est dura tolerare, equos domare, saeva bella gerere Marte sanguineo (463—465).

2. Munus virorum est hominum genus propagare, quod imprimis bello minuitur (466—468).

3. Quid fiat sine Venere? (469—471); quibuscum artius coniungitur:

4. omnia, [et quae terram] et quae mare ornant et caelum et silvam (!) intereant (arbores vel fruges, naves, aves, ferae) (472—474).

Leo (cum Bentleio) vs. 472 (ullis classibus *codd.*):

vacuum sine ullis *piscibus* stabit mare.

Quod non necessarium esse censeo, quia pisces marinos nemo vulgo videt, ut aves in caelo et feras in silvis videmus vel audimus. Naves vim vitalem significant et maris ornamenta sunt. Et videmus poetam, quamquam de terra et caelo iam locutus erat, iterum ad terram descendere (vs. 473) et in caelo versari (vs. 474), quod nemo tamen, dis gratia, reprehendere ausus est.

Ubi igitur Venus non est, vis vitalis evanescit, mors dominatur. Et (praeter bellum) quam varia leti genera sunt (vs. 475)! Qui vitam caelibem degit, mortem generi humano minatur (vs. 478 sqq.). Naturam igitur sequere ducem et homo vive inter homines: urbem frequenta, civium coetum cole (vs. 482).

Sic ipsius poetae numerorum distributio inde a versu 463 usque ad versum 474 (3 + 3 + 3 + 3) non conturbatur.

(*Continuabuntur*).

ΓΑΜΟΝ ΤΕΤΧΕΙΝ.

μητέρα τὴν εἰς πατὸς ἀνωγέτω ἀπονέεσθαι,

οἱ δὲ γάμον τεύξουσιν καὶ ἀρτυνέουσιν ἑφεδνα

πολλὰ μάλ', ὅσα φέροικε Φίλης ἐπὶ παιδὸς ἔπεσθαι. (β 195/7).

Qui nuperrime de his versiculis et quae cum iis cohaerent scripsit in *Hermæ* vol. XLVII (1912) pp. 414/21, Finslerus, etiamsi reliqua expediverit, illud certe demonstrasse mihi non videtur, in *Telemachia* quam dicunt *ῥέδνα* constanter appellari bona quibus pater ornet filiam in matrimonium datam. Nam pronomen in vs. 196 non tantum satis commode referri ad patrem eiusque necessarios statuit, sed ultro ad procos pertinere posse negavit, quod hi non parent nuptias¹⁾. Quid autem si Eurymachus praedicavit non *nuptias*, sed *matrimonium* procis curae futurum, ita nimirum ut *ῥέδνοις* certarent, quemadmodum Antinous in π 390/1 iussit *ῥέκαστον μνᾶσθαι ῥέδνοις διζήμενον* et in ο 17/8 Eurymachus dicitur *περιβάλλειν ἅπαντας μνηστῆρας δώροισι καὶ ἐξοφέλλειν ἑφεδνα*? Ego quidem neque cur negem *γάμον* significare etiam *matrimonium* idoneam video causam, et, ut *βοὴν τεύχειν* in κ 118 pro *βοᾶν* et *θάνατον τεύχειν* in χ 14 pro *ἀποκτείνειν*, ita fere hoc loco et in α 277 *γάμον τεύχειν*, id est '*matrimonium parare*', non sine aliqua (certaminis) contentione, positum arbitror pro *γαμεῖν*, quod est '*in matrimonium ducere*' nulla notione laboris.

ALB^s POUTSMA.

1) „Das nächstgelegene Mittel, der schwierigen Stelle beizukommen, ist natürlich die Athetese von 197. Nur ist damit nicht geholfen; denn auch wenn der Vers wegfällt, kann man οἱ δὲ nicht auf die Freier beziehen, weil nicht diese die Hochzeit veranstalten. Die Beziehung auf Ikarios und die seinen ist zwar etwas hart, aber durchaus erträglich" (p. 415).

ADNOTATIUNCULAE AD HERODAM.

SCRIPSIT

P. GROENEBOOM.

Herodas ed. Nairn.

I 7: *κάλει· τίς ἐστιν;*

Nairn duas interpretationes quarum altera est „Call out: who is it?“, altera „Invite her in“ (ita explicat Headlam) in medium proferens, utra sit melior non diiudicat. Quae tamen vis insit verbo *καλεῖν* h. l. dubium non relinquitur comparanti Hom. Od. X 230 ubi comites Ulixis ante Circae aedes vocem effundentes pingit atque ita pergit poeta:

*ἦ δ' αἶψ' ἐξελθοῦσα θύρας ὤξε Φαεινὰς
καὶ 'κάλε', οἱ δ' ἅμα πάντες ἀγιδρίηφιν ἔποντο.*

Nec non premendum est ministro Axyli, qui omnes comiter excipit (Il. VI 12), nomen esse „Καλήσιος“ (ἀπὸ τοῦ *καλεῖν* ἐπὶ τὰ *ξένια* schol.). Referre denique lubet ad locos, qualis est Luc. Nigr. 2: *κόψας τὴν θύραν τοῦ παιδὸς εἰσαγγείλαντος ἐκλήθην.*

Interpretationi igitur Headlami adstipulandum est. Id solum obstare videtur quod Metricha prius hominem non visum intrare iubet, deinde rogat quis sit ille homo ostia pulsans. Ordinem inversum requirat quis: quae difficultas ita fortasse solvenda est, ut Metricham de marito aliquot iam menses absente (vs. 24) sollicitam aut ipsum aut nuntium de ipso referentem anxie expectare credamus; ostio igitur fortiter pulsato (*ἀράσσει!*) nil nisi maritum cogitantem sua sponte „intret“ exclamasse, statim tamen quasi se ipsam corrigentem addidisse „quis est?“

I 11: *ἐξ οὗ σε, Γυλλίς, οὐδ' ὄναρ, μὰ τὰς Μοίρας,
πρὸς τὴν θύρην ἐλθοῦσαν εἶδ' ἐτις ταύτην.*

Of. Men. Circumt. 169 (Koerte²):

κακοδαιμόν' οὕτω δε[σπ]ότην οὐδ' ἐνύπνι[ον]
ἰδὼν γὰρ οἶδα.

I 16: *χὴ σκιὴ παρέστηκεν.*

Praeter Homericum *παρέστηκεν θάνατος* a Nairnio laudatum huc pertinet Xen. Hell. II 3, 56, ubi auctor admiratur Theramenem τοῦ θανάτου παρεστηκότος μήτε τὸ Φρόνιμον μήτε τὸ παιγνιώδες ἀπολιπεῖν ἐκ τῆς ψυχῆς.

I 17 sq.:

ἔπισχ]ε, καὶ μὴ τοῦ χρόνου καταψεύδεο,
οἷη τ' ἔτ' εἶ] γάρ, Γυλλί, χητέρους ἄγχειν.

„Do not bring false charges against your years” vera est explicatio verbi *καταψεύδεο*, cf. Arist. Pax 532 *κλαύσει ἄρα σὺ ταύτης καταψευδόμενος*, Luc. As. 7 τοῦ ὕπνου *καταψευσάμενος*, 32 καὶ ἦν ἔρηται, πῶς οὗτος ἀπέθανε, λύκου τοῦτο *καταψεύσσασθε*. Qui usus verbi *καταψεύδεσθαι* satis probat in subsequentibus argumenta Gyllidis aetatis infirmitates praetextantis refutari. Sequitur ut èt additamentum *οἷη τ' ἔτ' εἶ* (ita Tucker) èt coniectura Buechleri *ἰσχὺν ἔχεις* supplentis recte se habere possit; Crusii contra supplemento (*εἰκῇ· θέλει* inter alia) recepto solum illud *εἰκῇ*, quod coniecturae debetur, refutatur, minime autem verbum *καταψεύδεο* in papyro traditum.

I 19—22:

σίλ[λα]ινε ταῦτα· τῆς νεωτέρης ὑμῖν
πρόσεστιν, ἀλλ' οὐ τοῦτο μὴ σε θερμήνῃ.
ἀλλ' ὧ τέκνον, κόσον τιν' ἤδη χηραίνειis
χρόνον, μόνῃ τρύχουσα τὴν μίαν κοίτην;

Verbum *σιλλαίνειν* nonnisi apud Diogenem et Aelianum, qui verbum ex doctrina litteraria petivisse videntur, iterum occurrit. Apud Lucianum Prom. 8 *διασιλλαίνειν* legimus, cf. etiam Phryn. Praep. Soph. (ed. I. de Borries): *διασιλλοῦν καὶ διασιλλῶσαι* (fr. com. ad. 978): *σημαίνει τὸ διασῦραι καὶ χλευάσαι. σίλλοι γὰρ ἄσματα χλευαστικά.*

E V 29 *πρὸς Ἀμφυταίην ταῦτα, μὴ 'μέ πληκτίζεν*, quem versum Nairnius quoque respicere iubet, concludere licet post

σαυτήν, τὸ [γ]ῆρας μὴ λάθῃ σε προσβλέψαν.

Vocabula τὸ γῆρας μὴ λάθῃ σε προσβλέψαν ad φθονερὸν illud ὄμμα Senectutis spectare Crusium sequentes omnes quantum scio pro certo habent. Necesse igitur erat — ita explicant — Metricham Veneris (τῇ θεῇ) thiaso adiungi oculum istum Senectutis ab asseclis prohibentis. Quam ut opinionem stabiliant referunt docti ad Plut. Symp. III 6, 4: ἀνάβαλ' ἄνω τὸ γῆρας | ὦ καλὰ Ἀφροδίτη nec non ad Ἀφροδίτην Ἀμβραλογήραν quae teste Pausania (III 18, 1) Spartae colebatur.

Equidem aliam viam ingressus proficiscendum arbitror a locis, qualis est Eur. Med. 1161, ubi de Creontis filia leguntur haec:

λαμπρῷ κατόπρῳ σχηματίζεται κόμην
ἄψυχον εἰκὼ προσγελῶσα σώματος.

et Eur. Hec. 923:

ἐγὼ δὲ πλόκαμον ἀναδέτοις
μίτραισιν ἐρρυθμιζόμεν
χρυσέων ἐνόπτρων
λεύσσοις ἀτέρμονας εἰς αὐγάς.

Quibus locis nisi ad hanc interpretationem pervenimus: Carpe diem, inquit anus, ne expectatione celerius IN SPECULO te ipsam contemplanti Senectus (i. e. cani et primae rugae) maligne tibi arrideat.

Eadem sententia quamquam minus ornata occurrit in fragmento comici ignoti:

ἵνα μὴ τὸ γῆρας ἐπαναβὰν αὐτὸν λάθῃ.

I 64: καὶ δοιὰ πρήξεις· ἡδέω[ς ζ]ή[σεις καὶ πρὸς
δοθήσεται τι μέζον ἢ δοκεῖς.

Crusii supplementa placent nisi quod verbum ζῆν in hunc locum minus quadrare amicus C. W. Vollgraff recte observat: de brevi enim quodam amore sermo est.

Sententia eodem modo formata est atque Soph. El. 1086 δύο Φέρη δ' ἐν ἐνὶ λόγῳ | σοφά τ' ἀρίστα τε παῖς κεκλῆσθαι, cf. Phil. 117 ὡς τοῦτό γ' ἔρξας δύο Φέρη δωρήματα.

I 82: δεῖξον· οὐ π[αρα]λλάττειν
πείσουσά σ' ἦλθον, ἀλλ' ἔ[κ]ητι] τῶν ἰ[ρ]ῶν.

In vs. 82 Nairn παραλλάττειν legit in hac quidem re cum

Kenyone congruens, qui nunc in papyro distinguit ΟΤ Π . . . Λ-ΛΑΤΤ . .

Supplementum probatur Lys. fr. 91 (in editione Herwerdeni):
 ἢ γὰρ ἂν ἡμέρᾳ γυνὴ προδῶ τὸ σῶμα καὶ τὴν τάξιν λίπῃ τῆς
 αἰδοῦς, εὐθέως παραλλάττει τῶν Φρενῶν. Pro ἀλλ' ἔ[κητι] τῶν
 ἱ[ρ]ῶν potius hanc exspecto sententiam: „sed iocans haec dixi”.

II 15: στ]ενῶς ἐ[γ]ὼ τῷ προστάτ[η] τ]εθώρ[η]γμαi.
 Buecheler δεδώρημαι legit, sed praefero lectionem τεθώρηγμαi re-
 ferens ad Arist. Pac. 686:

ἀπορῶν ὁ δῆμος ἐπιτρόπου καὶ γυμνὸς ὢν
 τοῦτον τέως τὸν ἄνδρα περιεζώσατο.

II 68: δεῦρο Μυρτάλη καὶ σύ·
 δεῖξον σεωυτὴν πᾶσι· μὴδὲν αἰσχύνεν·
 νόμιζε τούτους οὓς ὀρῆς δικάζοντας
 πατέρας ἀδελφούς ἐμβλέπειν.

Hyperidem audimus Phrynen appellantem.

Tribrachys ille „πατέρας” voce expressus commotione tremula
 miro effectu non caret „c'est sans aucun doute le mot le plus
 réussi de tout le morceau” (Dalmeyda). Mihi veri simile videtur
 sermonem tragicum hoc loco perstringi haud aliter atque I 57,
 II 72, 81, III 5, 17, V 7, 25, 68?, VIII 2, 17: Sophoclis Electra
 paedagogum senem salutans ita allocuta est:

χαῖρ' ὦ πάτερ· πατέρα γὰρ εἰσορᾶν δοκῶ·

(1361) „the only tragic trimeter in which the third foot is
 formed by a single word of three short syllables” (Jebb).

II 71: ὦ Γῆρας,
 σοὶ θυέτω

„tibi gratum se praebeat” (VI 10): eadem dicendi proprietas
 invenitur in Men. Sam. 171 (Koerte²):

ἐτέρα γὰρ ἀγαπήσει τὰ παρ' ἐμοὶ Χρυσὶ νῦν
 καὶ τοῖς θεοῖς θύσει.

(Of. „il vous doit une belle chandelle”).

II 79: ἐρᾶς σὺ μὲν ἴσω[ς] Μυρτάλης· οὐδὲν δεινόν,
 ἐγὼ δὲ πυρῶν.

Lectionem papyri ΠΥΡΕΩΝ servatam a vocabulo quodam incognito *πύρη* „nummus argenteus” derivat Meister. Cui non esse assentiendum apparet etiam ex loco Libanii (ed. Foerster I p. 136, 16) ab Herwerdeno in Lex. Suppl.² s. v. *πυρός* laudato: *Φίλος ἢ διὰ τοὺς πυρούς*; cf. porro crebra *ἀλφίτων* mentio in simili re.

II 92: τὸ λοιπόν, ἄνδρες, μὴ δοκεῖτε τὴν ψῆφον
τῷ πορνοβοσκῷ Βαττάρῳ φέρειν, ἀλλὰ
ἅπασιν τοῖς οἰκεῦσιν τὴν πόλιν ξείνοις.

Facete perstringitur mos oratorum Graecorum meras nugas oratoriis flosculis ridicule extollentium. Nairn duos locos ex Pseudo-Demosthene laudatos comparat, quibus addendum Lys. I 47, ubi bonus ille Atheniensis ab uxore lepide circumventus exclamat: *ἐγὼ μὲν οὖν, ὦ ἄνδρες, οὐκ ἰδίαν ὑπὲρ ἑμαυτοῦ νομίζω ταύτην γενέσθαι τὴν τιμωρίαν, ἀλλὰ <κοινήν> ὑπὲρ τῆς πόλεως ἀπάσης.*

III 12: ὅκουπερ οἰκίζουσιν οἷ τε προὔνικοι
κοὶ δρηπέται.

Nairn offendit in verbo *οἰκίζειν* pro *οἰκεῖν* usurpato (*ὀκλάζουσιν* proposuit v. Herwerden); cf. tamen Arist. Av. 149 *τί οὐ τὸν Ἥλεϊον Λέπρεον οἰκίζετε* | *ἐλθόντες* et Men. Monost. 572

ἦθος πανοῦργον μακρὸν οἰκίζει θεοῦ.

Similis est verbi *ἵζειν* usus intransitivus.

III 24: τριθιμέρη Μάρωνα γραμματίζοντος
τοῦ πατρὸς αὐτῷ, τὸν Μάρων' ἐποίησεν
οὗτος Σίμωνα ὁ χρηστός.

Vocabula ὁ *χρηστός* ironice dicta ut apud Arist. Nub. 8 ὁ *χρηστός* οὗτοσι *νεανίας*, Men. Disc. 525 *ἀλλ' ἢ περιμένω καταφαγεῖν τὴν προῖκά μου* | *τὸν χρηστὸν αὐτῆς ἄνδρα*, Sam. 193 ὁ *Φίλος ὁ χρηστός σου*.

III 42: τί μευ δοκεῖς τὰ σπλάγχχνα τῆς κακῆς πάσχειν,
ἐπεὰν ἴδωμι;

Hoc versu stabilitur Valckenaerii coniectura Arist. Ach. 12

πῶς τοῦτο σεῖσάι μου δοκεῖς τὴν καρδίαν proponentis pro verbis traditis:

πῶς τοῦτ' ἔσεισέ μου δοκεῖς τὴν καρδίαν.

III 61:

τῇ Ἀκεσέῳ σεληναίῃ

δείξοντες;

Plerumque interpretes verba τῇ Ἀκεσέῳ σεληναίῃ pro „a dative of time-when” habent. Nairn dubitat num cum Crusio verba vertere liceat: „do you mean to exhibit him *to* the full moon of Ak.?” At Crusium fortasse recte iudicasse indicant loci quales sunt Plut. Sept. Sap. Conv. 159 B τὸν νεκρὸν ἀνατεμόντες ἔδειξαν τῷ ἡλίῳ (si verba sana sunt) et Xen. Ephes. III 8 μή με ἡμέρᾳ δείξητε. Cf. etiam Soph. El. 424 sq.

III 72:

τῆς τε Κουτίδος ψυχῆς.

Buechleri versio verborum τῆς τε κοττίδος (ita edidit) ψυχῆς „per capitale tuum ingenium” nulli placuit. Cutidem Lamprisci cognatam dilectam fuisse satis probabile est. Quod attinet ad ipsa verba cf. Xen. Ephes. III 3 πρὸς αὐτοῦ σε ψυχῆς Ἵπεράνθους, ubi per „ψυχή” manes significantur.

IV 65: δοκεῦντες ὄντως ἀργυρεῦν πεποιῆσθαι.

Rutherfordii coniecturam ἀργύρου proponentis satis refutat Herod. II 78 ξύλινον πεπονημένον, ubi perperam v. Herwerden ξύλου πεπονημένον legendum esse coniecit.

IV 73:

οὐδ' ἐρεῖς ἑκείνος

ἄνθρωπος ἐν μὲν εἶδεν, ἐν δ' ἀπηνήθη.

In his versibus proverbium quoddam exstat homericae illi sententiae ἀλλ' οὐ πῶς ἅμα πάντα δυνήσεται αὐτὸς ἐλέσθαι (N 729) valde simile. Ut alio loco (IV 50 ἔσσειτ' ἡμέρη κείνη) Herodas sine ullo dubio Homerum secutus est, ita hoc quoque loco homericum illud τῷ δ' ἕτερον μὲν ἔδωκε πατήρ, ἕτερον δ' ἀνένευσε (Π 250), quod postea locum proverbii obtinuit, ob oculos versatum esse videtur. Verba Homeri passive versa haec significant: „alterius rei scientia ille vir fruitur, alterius caret.” Sequitur ut ἀπηνήθη non per „failed to see” sed per „was denied” vertendum sit. Dubito denique num revera εἶδεν in οἶδεν mutandum

esse ex versu homerico efficere liceat: dubito non tam Himerii loco saepius laudato (Or. XIV 23) οὐ τὴν μὲν εἶδε, τῆς δὲ ἡμέλης (nam ibi quoque εἶδεν mirum in modum usurpatum est) quam eo commotus, quod Apelli, de quo agitur, *pictori* illud εἶδεν idem valet atque οἶδεν.

V 1: ἦδ' ὑπερκορὴς οὕτω.

Recte ita editur: Persius (VI 72) eodem sensu habet „morosa vena.”

V 22: ὥς μὴ καλῶς γένοιτο τῆμέρη κείνη.

Adhuc vehementius Plautus diei atro in Captivis maledicit (vs. 464):

ego huic die — oculos effodiam lubens.

V 25: σύσφιγγε τοὺς ἄγκωνας, ἔκπρισον δῆσας.

Cum usus verbi ἔκπρισον (referri solet ad Soph. Ai. 1030 *πρισθείς*) tum verbum σύσφιγγε tragoediam sapiunt. Quod attinet ad hoc verbum Herodae fortasse Aeschyli Prom. 58:

ἄρασσε μᾶλλον, σφίγγε, μηδαμῇ χάλα

in mente haerebat.

V 77: ἐπείπερ οὐκ οἶδεν

ἄνθρωπος ὦν.

Cf. Men. Phasm. 31

αἰσθοῦ σαυτὸν ὄντα [Φειδία

ἄνθρωπον.

VI 11: ἐπεὶ σ' ἔγε[υσ]' ἂν τῶν ἐμῶν χειρῶν.

Hoc quoque loco Homerus conferendus est; Melanthius (v 181) enim ita Ulixem alloquitur: haud discedemus πρὶν χειρῶν γεύσασθαι „antequam manibus congressi erimus.”

VI 16: ὦτ[α] μοῦνον καὶ γλάσσαι,

τὰ δ' ἄλλ' ἐορτή.

Cf. Soph. Indagatores 144 (Hunt):

[σ]ώ[μ]ατ' εἰ[σ]ιδ[ε]ῖν μόνον

καὶ γλώσσα καὶ Φ[αλ]ῆτες.

Vocat me v. Wageningen v. d. ad Ter. Eun. 560, ubi per „festus dies” homo indicatur.

VI 27: γυναῖκες, αὕτη μ' ἡ γύνη ποτ' ἐκτρίψει.

Ad peculiarem exclamationem illustrandam nil afferunt interpretes: maxime accedit Men. Sam. 235:

δεινὸ]ν ὠνθρώποι.

VI 72:

εὐνοέστερον σκυτέα

γυναικ[ι] διφῶσ' ἄλλον οὐκ ἀνευρ[ήσ]εις.

Operae pretium est conferre Herod. V 24:

Ἰστιαῖε, βασιλεὺς Δαρεῖος τάδε λέγει· ἐγὼ Φροντίζων εὐ-
ρίσκω ἐμοὶ τε καὶ τοῖσι ἐμοῖσι πρήγμασι εἶναι οὐδένα σεῦ ἄνδρα
εὐνοέστερον.

Num consensus fortuitus est?

VII 17:

ᾧ μάκαρ Μητ]ροῖ

οἷ' ἔργ' ἐπόψεσθ' κτέ.

Sciens vel inscius sutor perstringit hoc loco versus quibus
ἐξάγγελος apud Sophoclem mala Oedipodis praedicit (O. R.
1224):

ὦ γῆς μέγιστα τῆσδ' αἰὲ τιμώμενοι,

οἷ' ἔργ' ἀκούσεσθ', οἷα δ' εἰσόψεσθ' κτέ.

Re vera hos versus respici veri simile fit non quod vocativus
singularis imperativi formae plurali adiunctus est (alia exempla
apud Herodam exstant, cf. III 87 μέθεσθε, Κόκκαλ', αὐτόν, VII 14
ἔζεσθε M]ητρ[ο]ῖ et fortasse V 73 Κύδιλλα, μή με λυπεῖτε) sed
quod Cerdo in hoc versu *solum* Metronem se allocutum esse
indicat vs. 21:

θηεῖσθε χύμε[ι]ς.

AD MANILIUM.

SCRIPSIT

I. VAN WAGENINGEN.

I. AD LIBRUM PRIMUM.

Ubi Manilius agit de priscis illis hominibus, quibus nulla etiam tum scientia stellarum erat, hoc addit (I 68 sqq.):

*et stupefacta (sc. vita hominum) novo pendebat lumine mundi,
tum velut amissis maerens, tum laeta renatis*

70 *sideribus, variosque dies incertaque noctis
tempora nec similis umbras iam sole regresso,
iam propiore suis poterant discernere causas.*

Quisquis hos versus perlegit — quos dedi, quales in optimis codd. (L et U) ¹⁾ scripti sunt — statim animadvertit in postremo versu (72) deesse negationem, nam poeta hoc demonstrare vult antiquum illud et rude genus hominum causas *non* potuisse indagare, cur umbrae hiemales (*sole regresso*) et aestivae (*sole propiore*) dissimiles (*nec similes*) essent. Negatio enim *nec* ad adiectivum *similis* ita referenda est, ut *nec similis* (cf. II 110, 876) dictum sit pro 'et dissimilis'. De hac interpretatione inter omnes fere interpretes constat praeter Ellisium, qui (N. M. p. 3) *nec* in *non* mutato et ad verbum *poterant* relato *similis umbras* intellegit de aequinoctio auctumnali et verno, sed ut taceam de miro loco, quem hac coniectura probata *non* in sententia obtinet, praesertim cum etiam vocabula *variosque dies incertaque noctis*

1) Quoniam in Matritensi (M) desunt I 1—82, in hac parte varia lectio cod. Urbinatis (667), ex M descripti, adhibenda est.

tempora a verbo *discernere* pendeant, hoc ipsum verbum discernendi propter vim suam ne sinit quidem in prioribus versibus sermonem esse de rebus similibus; discernuntur enim ea, quae inter se differunt et dissimilia sunt. Quare reliqui editores servatis vocabulis *nec similis* alius alio modo locum sanare particula negationis quapiam introducta conati sunt, ex quibus lenissimam medelam adhibuit Postgatus, qui *variosque* in *variosne* mutato sententiae formam interrogativam dedit (vs. 70—72 *causis*?). Sed ita in vs. 70 transitus exsistit a sententia affirmativa ad interrogationem admodum durus, quem in textum recipere nolim, ac praeterea si Manilius re vera ad interrogationem transire voluisset, potius particula *an* usus esset. Multo violentius artem criticam ad hunc locum adhibuit Breiterus scribens:

tum velut amisso maerens, tum laeta renato
70 *sidere* ¹⁾ *nec variosve dies incertave noctis*
tempora nec similis cet.

quam coniecturam audacissimam vereor ne probare possit perpaucis. Neque feliciores in loco emendando fuerunt Bentleius et Housmanus, alter pro *poterant* scribens *impar* (quod referendum est ad subiectum *vita* in vs. 68), alter versum 72 ita corrigens:

iam propiore suis discernere nescia causis.

Ego, si quid mutandum est, pro *discernere* legere velim: *haud cernere*, codicum vitium ita explicans, ut interpretamentum *discernere* supra *cernere* (cf. II 792, IV 195, 928) positum, in textum irrepperit atque negationem *haud* e versu extruserit ²⁾, verum sententia diu multumque reputata malim credere aut in vs. 70 lacunam statuendam esse aut Manilium errasse atque *nec ἀπὸ νοινῶ* usurpatum èt ad *similis* èt ad *poterant* referendum esse.

I 87—88:

et vagus in caecum penetravit navita pontum,
fecit et ignotis itiner commercia terris.

Sic ediderunt Iacobus et Breiterus: *itiner*, lectionem codd. LG secuti, sed Matritensis, cui maiorem fidem habet Thielscher

1) = sole.

2) Cf. Benti. ad Man. II 109.

(Philol. N. F. XX p. 112), quod fidelius sit apographum archetypi a viro 'omnium ignorantissimo' ¹⁾ scriptum, exhibet: *inter* pro *itiner*, Venetus autem codex, qui non amplius exstat, sed cuius collationem I. F. Gronovius cum Bentleio communicavit, praebebat: *iter in*, quod Bechertius in textum recepit. Etsi haud nego priscam formam *itiner* (cf. Lucr. VI 339 Munro) non alienam esse a Manili genere dicendi, quippe qui paulo ante (vs. 27) non abstinuerit a verbo *clependi*, tamen vix mihi persuadere possum Latine dici *iter* h. e. homines iter facientes („Karawane” Breiter) *commercia facere terris ignotis*. Neque mihi placet, quod in Veneto traditur, *fecit iter in commercia* (sc. nauta), cum nauta ille quidem per maria patefecerit iter, sed non per terras. Itaque nissus potius lectione Matritensis (*inter*) ²⁾ verum sic corrigere velim:

fecit et ignotas inter commercia terras.

De praepositionis loco cf. I 121, 156, II 53 (Garrod), III 521, IV 544, de argumento IV 170: „totque per ignotas commercia iungere terras”.

I 214—216

† *sic stellis glomerata manent mundoque figurant.*
idcirco terris non omnibus omnia signa
conspicimus.

Sine dubio vs. 214 corruptus est, sed abesse non potest, quoniam more Maniliano hoc loco expectatur aliqua conclusio, qua pars ea, ubi de rotunditate caeli et terrae actum est, definiatur. Recte igitur Iacobus vidit in eiusmodi versu alteram partem conclusionis (sc. rotunditatem terrae) desiderari non posse, quare optimo iure pro *stellis* edidit *tellus*, sed in reliqua parte versus, qualem in editione sua dedit:

sic tellus glomerata manet mundumque figurat

etsi mutando vocabula *manent mundoque figurant* effinxit sententiam vere Stoicam ³⁾, tamen non expressit Manili opinionem, qui nusquam dixit in iis quae antecedunt, a terra formam

1) Quae sunt Poggii verba, cf. Thielscher, l.l. p. 84.

2) Confunduntur inter se *iter* et *inter* III 395 (L).

3) Ach. Tat. p. 131 ed. Patav.

rotundam datam esse caelo. Conicio igitur tale quid legendum esse:

sic tellus glomerata manet mundique figura.

Axis caeli tenuitatem maximam hoc modo poeta lectoribus proposuit (I 285—286):

† *nec vero e solido stat robore corporis ei,
nec grave pondus habet, quod onus fert aetheris alti.*

Pro versu corrupto Breiterus legit:

nec vero e solido stant robora corporis illi.

Bentleius: *nec vero solidus stat robore corporis axis.*

Bechertius: *nec vero e solido stat robore corporis axis.*

Cum tamen in M prima manus pro ei exhibeat in et subiectum verbi sequentis *habet* sine dubio *corpus* sit, ita legendum censeo:

nec vero e solido stat robore corpus in <illo>.

Nempe in illo caeli axe nullum est corpus e solido robore constans, sed omnia inania sunt.

Lyra Orpheus viam ad inferos sibi fecit, quare Lyrae summus honor habitus est, cum in astrorum numerum recepta sit. De qua fabula ita refert Manilius (I 328—329):

*hinc caelestis honos similisque potentia causae:
tunc silvas et saxa trahens, nunc sidera ducit.*

Adnotat ad hos versus Housmanus: '*similis* nominativus, ab hoc adiectivo pendet *causae*', recte, sed quid sibi vult illud *causae*? Quid poeta significare voluerit, satis perspicuum: potentia, quae Lyrae est in caelo, similis est atque ei fuit in terra, cum etiam tum vera fides esset atque animos deorum atque hominum mulceret. Sed illa potentia terrestris non potest indicari per substantivum *causae* (= τῇ αἰτίᾳ τῇ τῆς οὐρανίας τιμῆς), quapropter mecum lege:

hinc caelestis honos similisque potentia musae,

h. e. potentia (caelestis) similis (potentiae) musae (terrestris). De huius vocabuli (*musa*) usu cf. II 42, IV 381; Verg. Ecl. 1, 2; 6, 8; 3, 84; 8, 1.

In pulcherrima illa parte libri primi, ubi Manilius originem

orbis lactei exquirat, inter fabulas a maioribus traditas etiam refert Phaethontem Solis patris curru vectum et nimis septemtrionibus appropinquantem effecisse, ut caelum et terra ardescerent, eamque partem caeli, qua puer stultus currum flexisset, exustam postea lacteam viam appellatam esse:

I 741: *nec signa insueta tulisse*

742 *errantis nutu* ¹⁾ *flammas cursumque solutum,*

743 *deflexum solito cursu curvisque quadrigis.*

Ita versus in codd. traditi sunt, nisi quod in vs. 742 sola prima manus in M exhibet *cursumque*, reliqui autem codd. legunt *currumque*, sed de curru, quem Iuppiter fulmine fregit, sermo est in vs. 746 neque *signa* (vs. 741) recte dici possunt aegre *tulisse currum solutum*, immo gavisae essent curru destructo. Iam uterque versus (742 et 743) mihi Manilio poeta dignus videtur, sed alter iuxta alterum ferri nequit, quoniam eadem res bis depingitur, sc. solem a solito cursu aberrasse atque eius cursum esse turbatum (*deflexum solito cursu* = *errantis nutu flammas*; *curvis quadrigis* = *cursum solutum*). Quae cum ita sint, Postgatus versus 743 transposuit post 739, sed mihi multo veri similis videtur hoc loco adesse vestigium duplicis recensitionis et alterum versus asterisco esse ornandum.

Inter fortissimos viros Romanos, quibus poeta fingit concessum esse, ut post mortem in orbe lacteo habitarent, etiam Livius et Nero sunt, qui Hasdrubalem apud Metaurum profligarunt. Sed quod nunc in Manili codicibus de iis dicitur, minime viris fortibus laudi ducendum est. Legitur enim I 790—791:

victorque necati

Livius Hasdrubalis socio per bella Nerone.

Haereo enim in participio *necati*, non quod eadem fere forma paulo ante (vs. 788) antecedit, sed quia ridiculum est — id quod Housmanus quoque sensit — aliquem dici victorem hostis iam *necati*. Sed quod ille proposuit *tenacis*, neque in hunc pugnatorem Carthaginensem cadit et nimium recedit a lectione tradita. Quare vide, num satis sit locum sic mutari:

1) sc. Phaethontis, sed Bentleius proposuit: *meta*.

victorque necantis

Livius Hasdrubalis socio per bella Nerone.

Verbum autem *necandi* absolute positum est, ut V 188. De Hasdrubale qui „concitato equo se in cohortem Romanam im-misit” cf. Liv. XXVII 49, 4.

Antequam Manilius ad ipsam vim siderum explicandam transit, pauca in medium profert de facibus caelestibus, cuius loci exordium hoc est (I 807—808):

*implenda est mundi facies, corpusque per omne
quicquid ubique nitet, vigeat quandoque notandum est.*

Constructionem alterius horum versuum nemo adhuc enucleavit. Ipse cogitaveram de hoc ordine verborum: ‘notandum est èt ubi èt quando vigeat, quicquid nitet’, sed eiusmodi hyperbaton ne Manilio quidem obtrudere ausim (sc. ‘ubique’ = ‘et ubi’ ex sententia interrogativa in relativam transpositum). Breiterus autem *quicquid* indefinitum (non relativum) esse statuit atque versum hoc modo corrigere conatus est:

quicquid ubi niteat vigeat quandoque notandum est.

Etsi re vera *quicquid* indefinitum alibi apud Manilium (IV 869) occurrit, tamen nolim hanc coniecturam difficilem intellectu atque adeo male sonantem (*niteat vigeat*) in textum recipere. Neque felicius coniecit Housmanus:

quicquid ubi niteat vice eat qua quodque notandum est,
quod nemo, credo, sine coniectore intelleget. Mihi autem mendum latere videtur in pronomine *quicquid* (*quidquam* M), quod natum esse puto ex *quid*, *quod*, ita ut scribendum sit ¹⁾:

corpusque per omne

quid, quod ubique nitet, vigeat quandoque notandum est.

Sic demum illud *que* post *quando* non amplius languet sed duo interrogativa (*quid* et *quando*) inter se iungit. *Quid* (acc.) *vigeat* dictum est ut: quid valeat.

Manilius de cometis ita canit (I 892—895):

*talìa significant lucentes saepe cometae:
funera cum facibus veniunt terrisque minantur*

1) Etiam II 814 in L. *quicquid* cum *quicquod* confusum est.

ardentis sine fine rogos, cum mundus et ipsa

895 *aegrotet natura novum sortita sepulcrum.*

Ad vs. 895 adnotat Housmanus: „*novum* quorsum pertineat, non intellego; vix enim sic significari potest hanc mundi naturaeque sepulcri sortitionem rem novam esse atque insolitam; *suum* Iacobus; fortasse *unum*”. Quod ad adiectivum *novum* attinet, Housmano adstipulor, sed neque eius neque Iacobi coniecturam probo. Cum enim in optimo codice Matritensi pro *novum* traditum sit *omnium*, hoc multo facilius potest natum esse ex generativo *hominum*, atque haec ipsa oppositio requiritur:

cum mundus et ipsa

aegrotet natura, hominum sortita sepulcrum,

quippe cometæ non modo hominibus, sed ipsi naturæ mortem et perniciem ferunt.

II. AD LIBRUM SECUNDUM.

ἐπὶ τὰ πόλεις διερίζουσιν περὶ ῥίξαν Ὀμήρου.

Idem atque hoc versu expressum est, Manilius suo more eloqui conatur II 7—8:

ore sacro cecinit (sc. Homerus bellum Troicum); + *patria*
quæ iura petentem

dum dabat eripuit ¹⁾, *cuiusque ex ore profusos*
omnis posteritas cet.

In verbis corruptis mihi videtur propter sequens illud *cuiusque*, quod sine dubio ad Homerum referendum est, etiam pro *quæ* legendum esse: *qui*. Deinde recepta Gronovii coniectura verba sic emendanda sunt:

patriæ qui iura petenti

dum dabat eripuit,

h. e. si qua urbs Homerum sibi civem poscebat (= si *patria iura sua petebat*), ille hanc appellando patriam alii urbi ex sep-tem illis honorem originis eripiebat.

1) Breiter partim cum Gronovio: *patriæ* (genet.) *cui* (Homero) *iura petenti* | *dum dabat* (sc. posteritas) *eripuit*, sed Homerus non petit *patriæ iura* a septem illis civitatibus, sed civitates Homerum sibi vindicant.

Nullum argumentum, inquit Manilius, non tractatum est a poetis, qui ante me fuerunt II 43—45:

*ecce alius pictas volucres ac bella ferarum,
ille venenatos anguis, hic nata per herbas
fata refert vitamque sua¹⁾ radice ferentis.*

Nemo adhuc satis expeditur verba illa *nata per*. Possumus sane sententiam ita construere: „hic refert fata vitamque, quae nata sunt per herbas, quae sua radice fata vitamque ferunt’, sed quis unquam sic locutus est? Bentleius edidit: *hic gramina et herbas*, ingeniose quidem, sed nimis audacter; Breiterus *hic prata per herbas*, non attendens illud *prata per* paulo post (vs. 53) eodem loco versus inveniri; Garrodus autem proponit: *damna per*, sed eum fugit poetam non modo agere de noxiis herbis, sed etiam de salubribus. Mihi in mentem venit:

*hic naviter herbas
fata refert vitamque sua radice ferentis.*

Adverbium *naviter* Manilius sumpsisse videtur ex carmine, quod etiam alibi imitatur: Lucr. de r. n. I 525. Accedit quod saepe in codd. Manilianis (LMG) verba a librariis male divisa sunt, cum archetypus, quo utebantur, litteris maiusculis exaratus esset. Quapropter NAVITER facile abire poterat in NATA PER; cf. I 213 (*toto remanet*), 422 (*tumidi*); II 735 (*te iustum*), 890 (*credere genti*), 915 (*mutantem*), 932 (*sua fatigat*), 899 (*condelo cumnumenque*), 139 (*ubera tam currus ML¹, umbrato curru L²*); 168 (*exterminantur ML¹*); 196 (*sursum oris*); 313 (*adiri mentibus*) cet.

Notum est, quantam vim astrologi tribuerint „trigonis”. Sunt enim triangula, quae tribus signis zodiaci, quaternâ signa vel 120 partes inter se distantibus, formentur. Idcirco lineae trianguli ita in circulo sive orbe signifero ducendae sunt, ut quis incipiat ab initio signi cuiuspiam et desinat in finem quarti subeuntis, velut si quis triangulum Arietis conficere studet, ei incipiendum est a prima parte Arietis et linea perducenda usque ad extremam partem Cancri (signi quarti) sive ad primam partem Leonis²⁾ (signi quinti). Ita linea ducta fit chorda subiecta

1) Ita Monacensis, reliqui codd.: *suam*.

2) Est autem triangulum Arietis (I) Leonis (V) Sagittarii (IX).

arculi 120° partium. Hoc iterum atque iterum Manilius lectores suos monet. Nam si quis lineam illam a prima parte Arietis perducit ad extremam partem Leonis, existit quidem triangulum, sed non est laterum aequalium, ut unusquisque intellegit, aut circulum transgreditur. Itaque apud Man. II 316—317 non legendum est:

*transibit numerus formam finesque sequentis
consumet ductus (= lineae),*

sed: *transibit numerus normam* cet., nam nimius ille numerus partium non formam trianguli transibit, sed unum latus longius efficiet, quam ut triangulum sit aequalium laterum. Sequitur etiam apud Manilium:

*licet ergo signa trigona
dicantur, partes non servant illa trigonas.*

Confunduntur inter se *forma* et *norma* etiam III 497.

Signa, quae adversa dicuntur, h. e. signa, quae sibi opposita sunt, spatio quinque signorum inter se distantia, plerumque inter se inimicitias exercent, sed fieri potest, inquit Manilius, ut eiusdem sint sexus ¹⁾ et „locus vincatur natura” (II 416). Ita Virgo et Pisces, etsi signa adversa sunt, tamen cum ambo ad sexum femininum pertineant, inter se amant et foedus pangunt. Hoc si tenemus, facilis est emendatio in II 410—412:

*sed quamquam adversis fulgent contraria signis,
naturā tamen interdum sociatā feruntur,
et † genera exemplis concordia mutua surgit.*

Sic codd.; Bentleius autem coniecit: *et generis vinculis*, Iacobus: *et genera amplexis*, sed quoniam in codd. Manilianis saepius, ut supra vidimus, verba archetypi male a librariis intellecta, in unum coaluerunt, ego versum ita mutare velim:

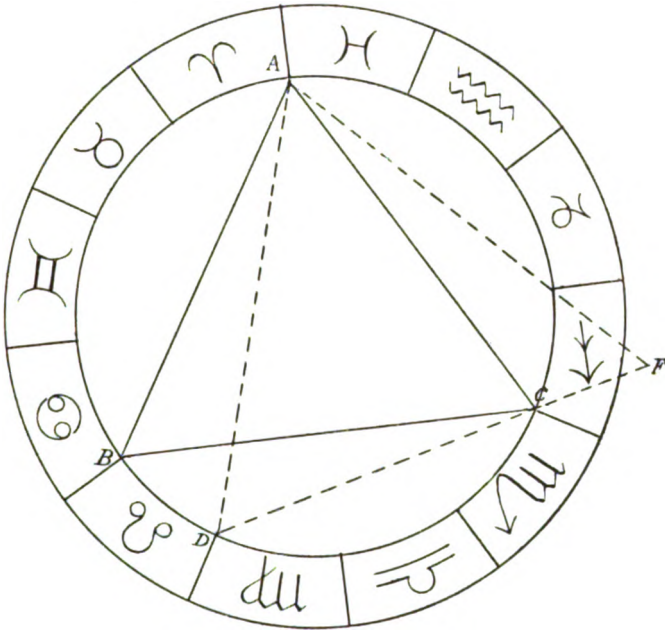
et genere ex simili concordia mutua surgit.

Optime Garrodus intellexit versum II 740/1:

*dodecatemorii quid sit quod dicitur esse
dodecatemorion*

1) Signa imparia („oneven”) Aries, Gemini cet. masculina sunt, paria autem Taurus, Cancer cet. feminina.

ZODIACUS.

$\triangle ABC$ triangulum 'iustum', aequilaterale, cuius latera subiecta sunt arcibus 120° partium (Man. II 309).

$\triangle ADC$ triangulum, cuius latus AD „150 partes implet, ita ut numerus *normam* (non *formam*) transeat” (Man. II 315—317).

$\triangle ADF$ triangulum aequilaterale, cuius latera duo orbem transgrediuntur (Man. II 350—351 Garrod).

pendere a versu 738:

haec quoque te ratio ne fallat, perspice paucis,
sed non opus est cum eo versum intercedentem 739:

maior in effectu minor est quod partibus ipsis
transponere post vs. 822. Est enim parenthesis, in qua unum vocabulum (*quod*) depravatam est vel potius in textum irrepsit e versu 740 (*quod dicitur*) et veram lectionem submovit (cf. IV 214 ubi *potius* e versu antecedente in proximum irrepsit inter *leges* et *posuit*). Nempe pro illo *quod* legendum est *in* et locus ita constituendus:

haec quoque te ratio ne fallat, perspice paucis,
(maior in effectu, minor est in partibus ipsis)
dodecatemorii quid sit quod dicitur esse
dodecatemorion.

Postquam Manilius uniuscuiusque signi regionem divisit in partes duodecim (*dodecatemoria*) et singulas partes duodecimas singulis tribuit signis, ita ut exempli gratia Aries in suo signo non amplius regat quam unam partem duodecimam, reliquae autem sub ceteris sint undecim signis, transit ad alteram partitionem, quam designat per „*dodecatemorii dodecatemorion*“, etsi singula dodecatemoria non in duodecim, sed in quinque partes ¹⁾ ab eo dividuntur (vs. 741—742). Sed hoc non premendum est. Nihil enim aliud poeta per illud *dodecatemorii dodecatemorion* significare voluisse videtur nisi: ‘partem partis’. Itaque haec altera partitio sive *ratio* recte a poeta dicitur *minor esse in partibus*, nam existent partes sexagesimae signi, sed *maior est in effectu*, nam vires, quas planetae in illis partibus sexagesimis ($\frac{30:12}{5}$) exercebunt, gravissimae erunt. Coniectura mea mihi videtur confirmari versu (822), qui paulo post legitur:

effectu minor in specie, sed maior in usu,
ubi eadem oppositio invenitur.

Ad II 892 Scaliger adnotat: „fulmina autem dicit, quae alii fulmenta τὰ ἐπισμυα, ut semper momen dicit pro momento”.

1) Idcirco Garrodus proposuit: „*dodecatemorii quota sit quod dicitur esse | pars pemplemorion.*”

Requiritur sine dubio hoc loco notio τοῦ ἐπείσματος, sed cum Garrodio nego *fulmina*, quod vocabulum originem ducit a verbo fulgendi, posse dici pro *fulmentis*, quod cum verbo fulciendi cohaeret. Quare cum eodem Garrodio in vs. 892 pro *fulmina* restituendum est *fulcimina*, sed participium antecedens *contingens* nolim cum eo mutare in *cingens* sed potius in *tangens*, quoniam regio illa caeli „deiecta sub orbe imaque” non cingit, sed tangit fundamenta mundi. Postquam pro *fulcimina* in textum irrepsit *fulmina*, facile librarius, qui metro auxilio venire studebat, pro verbo simplici compositum scribere poterat. Itaque legendum:

imaeque submersi tangens fulcimina mundi.

Paulo post (II 897—898) Manilius queritur se non posse vocabulum Graecum ‘δαίμωνιη’ Latine reddere. Nimirum hoc significare vult se nescire nomen Latinum, quod in metrum dactylicum quadret. Quare versus ita legendos puto:

*daemonien memorant Grai, Romana per ora
quaeritur in versum titulus,*

nam ablativus in versu h. l. sensu caret.

Ab astrologis caelum dividitur in templa duodecim, e quibus unum, ubi „nascentia sidera recursus incipiunt”, appellatur Horoscopus. In eo templo etiam stellae Mercurii sedes tributa est (II 943—945):

*haec tua templa ferunt Maia, Cyllenie, nate,
[o facies signata nota¹), quod nomen et ipsi
auctores tibi dant artis, quae duxit²) Olympum].*

Ad hunc locum Benteleius adnotat: „hi duo versus spurii sunt et prorsus inexplicabiles. Quae enim *facies*? quae *nota*? quod *nomen*? Caute igitur Scaliger et Huetius silentio rem dissimulabant.” Concedo versus esse spurios, sed non sunt me quidem iudice inexplicabiles. Interpolator enim putabat nomen horoscopi non modo parti primae vel orientali caeli esse datum ab astrologis, sed etiam ipsi Mercurio, qui in ea habitabat,

1) Garrodus: *et facies, si gnata notas.*

2) Garrodus: *vicit.*

quod indicavit verbis: *quod nomen auctores artis, quae ducit Olympum* ¹⁾, *et ipsi tibi dant*, sc. ὠροσκόπος, sed nomen deinde enodare studens in gravem errorem lapsus est. Intellexit sane illud 'scopus' vim habere notandi, quemadmodum etiam Augustinus (civ. dei V 2) dixit: 'horae *notatio*, quem horoscopum vocant', sed cum medio aevo saepius scriberetur 'oroscopus' ²⁾ (C. G. L. IV 266, 1; 372, 49; V 471, 65), priorem partem vocabuli stultissime rettulit ad vocem Latinam, quae est *os oris*, ita ut monstrosa existeret verborum coniunctio, quam Latine vertit per illa: *facies signata nota*, h. e. Mercuri stella, cuius os signatum est nota nativitatis.

1) Auctores illi astrologi sunt, qui artem exercent, quae etiam dux caeli est.

2) Bis explicatur: 'circulus (ὄρος?) signorum'!

AD EURIPIDIS HERC. VS. 1288.

Vitior dudum agnito laborant verba, quae Herculi suo tribuit Euripides: „vitam exantlare quomodo posthac potero tandem! Quo abundum, ubi degendum erit? Argisne? An alibi inter gentem peregrinam?

κάπειθ' ὑποβλεπόμεθ' ὡς ἐγνωσμένοι,
γλώσσης πικροῖς κέντροισι κληδουχούμενοι.
„οὐχ οὗτος ὁ Διός, ὃς τέκν' ἐκτεινέν ποτε
δάμπτρά τε;”

Aut egregie fallor aut verborum corruptorum — nam nihil est γλώσσης κέντροις κληδουχεῖσθαι — emendationem praebet versus vicinus 1318, ubi Theseus „inter superos” ait „sunt qui δέσ-μιοι . . . πατέρας ἐκῆλιδωσαν”. Est igitur κηλιδοῦν *foedare, conlingere*, nostro autem loco scribamus:

γλώσσης πικροῖς κέντροισι κηλιδοούμενοι,
linguae malignae verberibus contacti sive vulnerati.

Apud Sophoclem vox κηλῖς similem vim habet El. 446, ubi Agamemnonis trucidati vulnera significat, et O. R. 1384 O. C. 1134, ubi piaculum quo se obstrinxit Oedipus.

Abiit ΚΗΛΙΔ- in ΚΗΛΙΔ-, dein κηλιδοούμενοι in κηλιδου<χου>·
μενοι. v. L.

AD LUCRETII V 200 sqq.

(„*avida pars*”).

SCRIPSIT

J. W. BECK.

Principio quantum caeli tegit impetus ingens,
inde *avidam partem* montes silvaeque ferarum
possedere, tenet rupes vastaeque paludes
et mare, ...

Quamquam non mirandum est adiectivum ‘*avidam*’ philologis, Lachmanno ante omnes, non placuisse, ut iamdudum hoc loco expulsum esse videretur¹⁾, tamen satis multae sunt causae, cur iniuria damnatum ad locum suum revocare debeamus.

‘*Avidus*’ plerumque sensu activo usurpatur, quod etiam docet usus Lucretianus:

VI 1236 *avidi* contagia morbi, I 1031 *avidum* mare, II 1066 *avido* complexu quem tenet aether, V 470 (aether) omnia sic *avido* complexu cetera saepsit.

Satis constat eos qui ‘*avidam*’ in ‘*avidei*’ vel ‘*avide*’ mutare voluerunt, in hac significatione activa acquievisse, de vi ac potestate verborum eorumque incremento minus curasse.

Qui ‘*avidam partem*’ defendere cupient, duas vias possunt inire.

1. Adiect. ‘*avida*’ more illo poetico per enallagen quandam ad ‘*montes*’ pertinet, quod Munro coniectura sua facilius quam rectius perpetravit. Exempla nobis praebent, ut pauca saltem

1) Lachmann: *aliquam*, Munro *avidei*, Bernays (et Brieger) et Thes. L.L. *avide*.

adiungam, Verg. Aen. XII 909 avidos extendere cursus (proprie is qui somniat 'avidus' est), Prop. I 3, 39 ebria cum traherem vestigia (ebrius cum . . .), I 20, 11 nympharum . . . cupidus defende rapinas (nympharum cupidarum scil. Hylae).

2. Res ad semasiologiae leges exigenda est. 'Avidus' etiam significare potest 'qui aliquem avidum reddit' (wie begeerig doet zijn, maakt, velut 'felix', 'faustus')¹⁾ et sic etiam 'qui avetur' (cf. nostrum 'begeerlijk', quo vocabulo et activo et passivo sensu utimur, ut Latina gens 'caecus', 'surdus', cet.). Eodem fere modo res se habet in voce 'cupidus': ") carmen epig. (Buechleri edit.) 433 vs. 3:

quae nuper flebat vicinum amplexa sepulcrum
post thalami infausti taedas *cupidosque hymenaeos*
intra quinque tori menses viduata marito.

¹⁾ Val. Maximus 3, 7, 5 *cupidam . . . profectionem . . .* exprobrantes. Itaque 'avidus' sine dubio passiva significatione intellegendum est his locis, qui in Th. L. L. sedem suam non habent: Amm. Marc. XXI 12, 17: attenuatis enim *avidioribus* bibendi *subsidiis*, hi quos temeritas clauserat contenti putealibus aquis parce vixerunt; Marius Victor (qui Lucretii opus noverat) Aleth. III 457 sqq.: *gazasque, avido quae pondere victos | victoresque gravant.*

Quocunque modo hoc loco Lucretii 'avidam' vertere aliquis velit sive per enallagen (= avidi possederunt) sive transitive (qui avidum reddit; qui avetur), mutandi voluntas longe absit locusque in omnia tempora integer maneat.

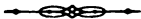
1) Cf. gezonde kost, benauwd vertrek, razende pijn. De eiusmodi rebus fusius H. Paul, Prinzipien der Sprachgeschichte² § 103 p. 142, ubi similia dicta linguarum novarum quae 'avidam partem' proprietate sua multum superant, enumerantur.

AD PLUTARCHI MORALIA ANNOTATIONES CRITICAE.

SCRIPSIT

J. J. HARTMAN.

(Continuantur ex huius Vol. pag. 110.)

Αἵτια Ῥωμαϊκά

Αἵτια Ἑλληνικά

Συναγωγὴ ἱστοριῶν παραλλήλων Ἑλληνικῶν καὶ Ῥωμαϊκῶν.

Una hi libri considerandi sunt non quod deinceps legantur in editionibus sed ut appareat quid distent aera lupinis. Et de duorum priorum titulo primum videamus. Ineptissime is in codicibus a verbis κεφαλαίων καταγραφὴ incipit, quem non libri sed *indicis* titulum esse iam perspexit Wyttenbachius. Ista ergo

Κεφαλαίων καταγραφὴ

Ῥωμαϊκά

et

Κεφαλαίων καταγραφὴ

Ἑλληνικά

reddamus librariis et ipsum Plutarchum sequamur. Nam quae apud illum etiamnunc est diversitas, ea, ut opinor, nullo negotio tollitur. Quae enim vulgo *Quaestiones Romanae* dicuntur, ad eas bis *Vitarum* suarum lectores relegat, Rom. c. 15 ubi omnes codices ἐν τοῖς Αἰτίοις exhibent, et Cam. 19 ubi legi solet ἐν τῷ περὶ Αἰτιῶν Ῥωμαϊκῶν. Equidem quin illud τοῖς Αἰτίοις, neutrius generis, unice verum sit non dubito; nolim ergo cum Coraë ἐν ταῖς Αἰτίαις legere, sed altero loco, accentu tantummodo mutato ἐν τῷ περὶ Αἰτιῶν Ῥωμαϊκῶν reponam, quae certe

est lenissima emendatio. Et videtur eiusmodi librorum Αἴτια legitimum quodammodo esse nomen, quod quid sibi velit ipsae hae *Quaestiones Romanae* luculenter docent. De his enim primum separatim agendum videtur.

In *Vitis*, non saepe quidem sed tamen bis, *Quaestiones Romanae* citantur. Ergo si, id quod veri simillimum est, usque ad certum quoddam aetatis suae tempus Plutarchus disputationes illas scripsit, quas communi *Moralium* nomine appellare solemus, deinde se ad *Vitas* scribendas contulit — eas autem sat brevi tempore ab eo esse perfectas luce clarius apparet ¹⁾ — *Moralia* ante *Vitas* composuit. Quod ita esse quidni lubenter credamus? Quid *Vitis* illis, quod quidem ad scribendi artem pertinet, perfectius? Egregium hic cernimus artificem qui quae olim sermone incompto plerumque *docuit*, nunc in praeclaris *spectanda* exhibet tabulis. Sed haec hactenus; nam quod quae de *furcifero* leguntur Q. R. 280 E etiam traduntur Coriol. 24, nullum duo hi loci praebent indicium unde uter prius scriptus sit appareat.

Tamen hic quoque libellus, ut plerique eorum qui *Moralium* comprehenduntur voluminibus, a *seniore* iam Plutarcho scriptus est editusque. Aliquot iam annos post Domitiani mortem praeteriisse diserte, si quid video, hic testatur locus (276 E):

οὐδ' ἀποπέψασθαι (τὴν γυναικα) πρότερον ἐξῆν (sc. flamini Diali), οὐδὲ νῦν ὥς ἔοικεν ἔξεστιν, ἀλλ' ἐφ' ἡμῶν ἐπέτρεψεν ἐν-
τευχθεὶς Δομετιανός.

i. e. memini hoc semel flamini petenti permisisse *priorem imperatorem* Domitianum, nunc quo modo ea res se habeat, *qui diu Romae non fuerim*, pro certo affirmare non possum.

Et scriptus est Chaeronensium ceterorumque *Graecorum* causa:

267 D διὸ καὶ παρ' ἡμῖν ἐν Χαιρωνείᾳ πρὸ τοῦ σηκοῦ τῆς Λευκοθέας ὁ νεωκόρος λαβὼν μάλιστα κηρύσσει „μὴ δοῦλον εἰσιέναι μὴ δούλαν”.

271 D καὶ γὰρ παρ' ἡμῖν ἐν Βοιωτίᾳ κάουσι πρὸ τῆς θύρας τὸν ἄξονα τῆς ἀμάξης (currus quo vecta est sponsa ad mariti aedes), ἐμφαίνοντες δεῖν τὴν νύμφην ἐμμένειν ὡς ἀννηρμένου τοῦ ἀπάξοντος.

Parum, ut opinor, Romani curarunt Boeoticarum nuptiarum ceremonias, nedum Chaeronensium curarint formulas in recondita

1) Sed quamvis sit luce clarius, sub finem huiusce capituli demonstrare conabor etiam.

quadam rei sacrae parte adhiberi solitas. Consentaneum ergo est de Romanis tamquam de hominibus hic agi qui a scriptore lecturisque longe sint remoti:

266 A διὰ τί παρὰ γαμβροῦ καὶ παρὰ πενθεροῦ λαβεῖν ἐκεί-
νοις κεκώλυται δῶρον;

276 F ὃ λέγουσιν ἔνιοι Ῥωμαίων.

Neque mirum insignia dare scriptorem documenta . . . quam sit Romanorum *sermonis* imperitus. Saepe in iis quae de illo tradit ridicule erravit, nescio tamen an in nullo libro saepius apertiusque quam in hisce *Romanis* quaestionibus. Notum est et decantatum illud „σίνε πάτρις” οἷον ἄνευ πατρός, neque multo praestat quod legitur 280 A: τὸ δὲ δεσμεύειν „ἀλλιγᾶρε” λέγουσιν οἱ πολλοὶ Ῥωμαίων, οἱ δὲ καθαρεύοντες ἐν τῇ διαλέγεσθαι „λιγᾶρε”. Quam suaviter risissent Cicero Varroque si quem audivissent docentem elegantius *ligare* quam *alligare* dici! Gravior tamen error quod (269 D) „κηλᾶρε” τὸ λανθάνειν dicitur. Hoc vero gravissimum quod nobis p. 281 DEF exhibetur, quodque tamen nusquam, ubi de Plutarchi studiis Latinis ageretur, me legere memini. Totum percurramus locum. Hanc quaestionem proponit:

διὰ τί μικρᾶς Τύχης ἱερὸν ἰδρύσατο Σέρβιος Τούλλιος ὁ βασιλεὺς ἦν „βρέβεμ” καλοῦσι;

At, o bone, μικρὰ Τύχη Latine non *brevis* sed *parva* Fortuna diceretur. Hinc illae lacrimae quae iam sequuntur. Sic enim fere disputat philosophus ut doceat Servium Tullium, cum intellexisset in *omnibus* rebus magnam esse Fortunae vim, multas excogitasse Fortunas, quas variis, iisque nonnumquam satis iocosis, ornavit nominibus. Tum sic disputationem illam claudit:

ὄρα δὴ μὴ καταμαθὼν τὸ παρὰ μικρὸν αἰὲ τῆς Τύχης μέγα δυνάμενον καὶ ὅτι τῇ γενέσθαι τι μικρὸν ἢ μὴ γενέσθαι τι πολ-
λάκις ὑπῆρξεν ἐνίοις τυχεῖν ἢ διαμαρτεῖν τῶν μεγίστων, μικρᾶς Τύχης ἱερὸν ἰδρύσατο, προσέχειν διδάσκων τοῖς πράγμασι καὶ μὴ καταφρονεῖν διὰ μικρότητα τῶν ἐντυγχανόντων.

Unde primum apertum vitium est tollendum: dele alterum istud τι ut verborum τῇ γενέσθαι . . . τῶν μεγίστων haec sit sententia: „multis accidit ut maximas res aut obtinerent aut non obtinerent prout parva aliqua aut accidisset aut non accidisset.”

Quod est verissimum, nemo tamen ideo ipsam Τύχην appellet μικράν quod τοῖς μικροῖς sit obnoxia, et ne sic quidem Latinum illud „brevem” explicet illustretve. Nostine de quo numine Romano aliquid fando audiverit Plutarchus, quod hic tam perverse tradat? De *Occasione*, ut opinor, de qua hunc habemus mythum Phaedianum:

Cursu volucris, pendens in novacula,
 Calvus, comosa fronte, nudus corpore,
 Quem si occuparis, teneas, elapsum semel
 Non ipse possit Iuppiter reprehendere,
 Occasionem rerum significat brevem.

Cui invito poeta hoc est additum epimythium:

Effectus impediret ne segnis mora,
 Finxere antiqui talem effigiem Temporis

non minus absurdum quam antiquus titulus *Tempus*, pro quo dudum reposuerunt editores *Occasio depicta*. Sed in urbe, ubi *Fortuna virilis, muliebris*, quin etiam *viscata* colerentur, etiam inter *Fortunas* receptam esse *Occasionem* sed mutato nomine *Fortunam brevem* dictam quid mirum?

At sermonem Latinum parum curat Plutarchus. Quid quod ne ipsum quidem argumentum in quo nunc totus esse videtur, ei curae est. Omnis ei sordet doctrina et ἀκριβεία doctorum prae re quam semper et ubique iure maximi fecit: mores hominum emendare studet; dummodo *meliores* fiant, doctiores eos fieri quid refert? Sic fit ut liber hic tam pauca praebeat, quae vitam Romanorum privatam publicamque illustrent, cuius tamen rei causa scriptum eum primo coniicias aspectu. Servavit nobis sat multa Plutarchus quae Fenestella, Nigidius Figulus, alique, quorum scripta perierunt, antiquarii de Romanorum tradiderunt ritibus, ceremoniisque minus notis, sed quae ipse ad ea explicanda profert, ea vir doctus, qui „Antiquitatibus Romanis” dat operam, suo iure nullius esse pretii declaret. Quemadmodum enim Callimachus — ut uno exemplo totam illam poetarum Alexandrinorum describam αἰτιολογίαν — cum sibi hanc posuisset quaestionem: „quid sibi vult in templo Dianae, castissimae deae, malum illud quod Veneri sacrum esse solet?” non hoc egit ut e reconditis doctrinae latebris eius rei originem historiamque erueret, sed satis habuit narratiunculam de Acontio et

Cydidippe comminisci, quae illum mali cultum lepide illustraret, sic noster mentium medicus postquam rogavit: „unde illud apud Romanos nomen natum est, cur illi in republica vel re sacra mirum hunc illumve morem sequuntur?“, aliaque ex eo genere, non tabularia publica, inscriptiones ceterosque historiae fontes perscrutatur, sed ipse secum solus deliberat possitne rem ita explicare ut utile aliquod inde praeceptum protrahat morale. Hoc illud est cur *Αἴτια* unice verum esse putem nostri libri titulum: multorum et olim et fortasse etiam tunc terebantur manibus *Αἴτια Καλλιμάχου*, his sua quodammodo opposuit *Αἴτια* Plutarchus, quorum ut diversum consilium ita cognatum et simile artificium.

Possum longam enumerare locorum seriem, Plutarchi unde consilium cognoscatur, sed tribus ero contentus exemplis, quae eodem spectant. Omnino quaecunque hoc libro tradit de Romanorum ritibus aliisque eiusdem generis rebus, in iis nihil est quod contemnat vel rideat vel vituperet, sed multa quae ei summa laude digna videantur et admiratione. Prae ceteris vero omnibus ei placuisse non sine causa suspicor Romanorum usu receptas leges quae capitibus 37, 39 et 75 tractantur.

Capite 37 quaeritur cur ex omnibus rebus, quae dis immortalibus sint dedicatae, sola tropaea non licuerit sarcire ¹⁾, sed tempori ea delenda reliquerint Romani. Duo dantur responsa quorum philosopho nostro hoc magis placet: noluisse Romanos ab hominibus restitui ea inimicitiae documenta quae ipsa aetate consumantur. Mirum videtur eum hic non citare notissimum versum:

ἀθάνατον ὄργην μὴ Φύλασσε θνητὸς ὧν.

Capite 39 rogat cur solis militibus — non emeritis, lixis, calonibus — licuerit hostem ferire. Hanc quoque duplici modo solvit quaestionem sed ita ut hanc ei solam veram videri *λύσιν* sentias: sola necessitas ius dat hominis interficiendi, quod qui sine illa facit caedem committit.

Capite 75 cur Romani ignem extinguere soliti non sint

1) *μήτε προσκυνεῖν μήτ' ἐπισκευάζειν*. Illud *προσκυνεῖν* sibi *sanum* videri annotat Graecus editor. Scire pervelim quid ei insanum videatur. Incerta emendatio, sed requiri aliquid quod *τῷ ἐπισκευάζειν* aliquo modo sit cognatum quis non videt?

rogat et respondet: „aut quia iis nefas visum est quidquam sua privare vita aut ut ita assuescant homines rei, qua ipsi iam non utantur, facultatem praebere aliis”. Utrum sibi verisimilius videatur non definit, ut opinor quia utroque modo aequae commendari *humanitatem* putat. Nam cum omnino omnes illas quaestiones ita solvit ut legentibus praeceptum aliquod morale tradat, tum praesertim eos sic ad *clementiam*, *mansuetudinem*, quaeque illis sunt cognatae virtutes, adducere studet.

Neque hic omittendum aliquid quod Graecis et praesertim Chaeronensibus suis ad vitam suam emendandam utilissimum philosopho nostro visum est.

Platoni quae causa visa sit cur Athenae interierint novimus omnes: „pro terrestri maritimum earum fecit imperium Themistocles, quique eum sunt secuti duces”. Probe hanc novit sententiam Plutarchus, sed parum probat, quemadmodum haec eius docet disputatio (Them. 4): „corruperitne annon Themistocles veram reipublicae rationem, cum nautas pro militibus fecerit Athenienses, diiudicent homines me acutiores ¹⁾”; sed tunc Graeciae a mari venisse salutem ipse documentum dedit Xerxes, qui, licet salvae eius essent copiae terrestres, in fugam se dederit cum classem amississet.” Gravior haec ei videtur causa (non tamen gravissima; ea enim in civitatum Graecarum quaerenda est perpetua discordia) quod Graeci palaestrae gymasioque nimis indulserint. In ea re Romanis adstipulatur qui

τοῖς Ἑλλήσιν οἴονται μὴδὲν οὕτως αἴτιον δουλείας γεγονέναι καὶ μαλακίας ὥς τὰ γυμνάσια καὶ τὰς παλαίστρας (p. 274 D).

Vidit enim, et in aliis Graeciae civitatibus et in suo oppidulo, nulla re mores hominum corrumpi magis quam si semet ipsos tamquam equos exerceant ut quam robustissimi fiant velocissimique, et omnino si de corpore suo curando nimis sint solliciti. Hoc enim esse illud

propter vitam vivendi perdere causas.

Igitur suos Chaeronenses a vita illa palaestrica, quae praeterea et aliorum vitiorum, impudicitiae avaritiaeque, mater est, adducere, adducere ad Romanam militiam, militandi equitandique,

1) Traditum est: ἔστω φιλοσοφώτερον ἐπισκοπεῖν, sed legendum esse φιλοσοφωτέρων res ipsa clamat.

conatur. Sic totus ille Quaestionum Romanarum liber, quamvis sit egregius, praeter ea quae ex aliis sunt scriptoribus excerpta, nihil fere *docet* sed plerumque tantummodo

prudenti vitam consilio *monet*.

Quae de singulis locis observem pauca sunt. Admodum enim integer ad nos liber hic pervenit:

p. 272 C ὅπου γὰρ ἀναισχυντοῦσι γέροντες, ὥς Φησιν ὁ Πλάτων, ἐνταῦθ' ἀνάγκη καὶ νέους ἀναισχυντοτάτους εἶναι.

Quam lepide hic positivus et superlativus eiusdem adiectivi inter se opponerentur non vidit qui istud καὶ addidit: ubi senes sunt *impudentes* ibi iuvenes *impudentissimi*. Nam *praedicatum* esse ἀναισχυντοτάτους εἶναι, non simplex εἶναι cuius subiectum sit νέους ἀναισχυντοτάτους, sed νέους esse subiectum, docet verbum ἀναισχυντοῦσι in priori membro: ἀναισχυντότατον εἶναι est superlativus τοῦ ἀναισχυντεῖν.

280 E διὰ τί τοὺς ἀπεγνωσμένους ἐπὶ κλοπαῖς ἢ δουλικῶς τισιν ἄλλοις ἀμαρτήμασι „ΦουρκίΦερας” καλοῦσιν.

Receptam oportuit certissimam Wytttenbachii emendationem κατεγνωσμένους. Ea enim fuisse opinor Romanos prudentia ut *condemnatos* ignominia afficerent, non absolutos, id est *insontes*.

284 E Qui dicat diei et noctis tum adesse initium cum centrum solis tangit horizontem, dicat aliquid quod falsum esse ipsi oculi testentur: συμβήσεται γάρ, ἔτι πολλοῦ φωτὸς ὑπὲρ γῆν ὄντος καὶ τοῦ ἡλίου καταλάμποντος ἡμᾶς, μηδέπω ἡμέραν ὁμολογεῖν ἄλλ' ἔτι νύκτα εἶναι.

Prius illud ἔτι aut deleatur aut in ἤδη mutetur. Iam duplex illud ἔτι ingratum et ex omnibus apparet de diei *initio* hic agi.

285 B Multis enumeratis causis cur Romani uxores mense Maio ducere soliti non sint, sic disputationem suam *claudit* philosophus: οὐ γαμοῦσιν οὖν ἐν τῷ Μαΐῳ.

Claudit aio, ergo legatur οὐ γαμοῦσι δ' οὖν ε. τ. M.: quocumque modo ea res se habet, mense Maio uxores non ducunt.

287 E Videtur huius libri librarius quid interesset inter γιγνώσκειν, καταγιγνώσκειν, ἀπογιγνώσκειν et ψηφίζεσθαι, ἀποψη-

ζεσθαι parum intellexisse. Postquam enim auguri ideo abrogare sacerdotium fas non fuisse dictum est quod auguratus non honor esset sed ars, sic nunc pergitur:

ὁμοιον οὖν τῷ τὸν μουσικὸν ἀποψηφίσασθαι μουσικὸν μὴ εἶναι καὶ τὸν ἱατρὸν ἱατρῶν τὸ κωλύειν μάντιν εἶναι τὸν μάντιν.

Legatur ψηφίσασθαι, non enim *absolvendi* sed *decernendi* verbo opus hic est.

Egregius hic est *Quaestionum Romanarum* liber, egregius et plane Plutarcheus: quaecunque enim in eo λύσεις proponuntur eae omnes *moribus* aequalium emendandis inserviunt. Quanto ab eo discrepat ille cui *Graecarum* est nomen quaestionum! Multo etiam magis nobis Alexandrinorum in mentem vocat poesin aetiologicam: totus ex illa profectus schola videtur; res continet quam maxime reconditas ex ignotis collectas poetis. Quid sibi eo conflando proposuerit scriptor exputare, immo vero fingere, vix possum. An artem poeticam *docentium* causa est compositus, quemadmodum multo antea Cornelii Galli causa Parthenius sua collegit παθήματα ἐρωτικά, excerpta e poetis, unde elegias Romanas faceret discipulus? Sed Plutarchi esse illa αἴτια Ἑλληνικά vehementer dubito et dubitasse etiam videtur Wytttenbachio. Nihil hic invenitur quo ulla alatur sustenteturve *virtus*, nisi illud *fortasse* quod p. 303 D legitur: ad nomen τὴν Δεξικρέοντος Ἀφροδίτην explicandum et alias fingit scriptor — atque adeo e poetis suis refert — narratiunculas et hanc: „Dexicreon mercator Cyprum navigaturus, cum navem suam oneraret, a Venere iussus (in somnio, ut opinor) nihil praeter aquam secum ferre, paruit et aqua totam implevit navem; deficientibus autem ventis tam diu in tranquillo mari detinebatur illa ut omnes qui ea vehebantur siti laborare inciperent; tum Dexicreon sua aqua ingentem fecit quaestum, unde deae simulacrum faciendum curavit, eamque de suo appellavit nomine.” Adiicitque hanc disputationem: „hoc si verum est, apparet deam non unum hominem locupletare voluisse, sed multos per unum servare”. Sic aut admonentur legentes ut fidem habere somniis prodigiisque ne dedignentur, aut falsa liberantur opinione divitias a diis tamquam magnum aliquod bonum dari piis hominibus. Sed praeterea totus liber mera est doctrinae ostentatio, eiusque quam

maxime abstrusae reconditaeque, Chaeronensi mentium medico prorsus indigna.

Duo tamen ex eo vitia eluere velim, utrumque ad versiculos pertinet citatos.

p. 295 E ex Aristotele citatur oraculum:

πῖν' οἶνον τρυγίαν, ἐπεὶ οὐκ Ἀνθηδόνα ναιεῖς
οὐδ' ἱερὰν Ὑπέραν, ὅθι γ' ἄτρυγον οἶνον ἔπινες.

Legatur ὅθι κ' — ἔπινες ut existat *sententia conditionalis*. Totum enim oraculum est huiusmodi: „contentus esto tuae patriae vino; bonum postulare vinum posses si Anthedone vel Hyperae habitares”.

p. 299 B. Haec scilicet cantilena refertur qua mulieres Eleenses Bacchum invocare sint solitae: ἐλθεῖν, ἦρω Διόνυσε, Ἀλείων ἐς ναὸν ἄγνόν σὺν Χαρίτεσσιν ἐς ναὸν τῷ βοέῳ ποδὶ θύων. Sic restituantur versiculi:

ἔλθ' ἦρω Διόνυσε ¹⁾
Ἀλείων ἐπὶ ναὸν ἐς ναόν
ἄγνόν σὺν Χαρίτεσσι
τῷ βοέῳ ποδὶ θύων.

Scholion versui secundo adscriptum post versum tertium in textum receptum praecipuas dedit turbas.

Hoc vero iam metuendum non est ne unquam quisquam existat tam traditorum tenax tanique ingenio, atque adeo ingenii infirmitate, conservator ut Plutarcho vindicet istam συναγωγὴν ἱστοριῶν παραλλήλων Ἑλληνικῶν καὶ Ῥωμαικῶν, qua nunquam quidquam vidi ineptius absurdusque, nisi forte illum „*De Fluviiis*” librum. Difficile hercle est quo mentis morbo insani isti homunciones laboraverint describere; an utrumque idem conflavit? sic altero tanto credibilior tota res fieret.

Iam statim quid suis „Parallelis” voluerit latet. Scripturum se esse declarat de miraculis Romanis ut sic fidem addat Graecis: antiqua enim fieri credibilia magis si etiam postea simile aliquid accidisse demonstratum sit. Sed ita te verbis suis impedit ut vix te extrices. Incipit autem a quatuor hominibus, qui hoc inter se commune habuerunt quod ... omnes manum vel ma-

1) An: ἐλθεῖν ᾧ Διόνυσε?

nus amiserunt. Tum ad finem libri usque semper de uno Graeco homine unoque Romano eandam rem iisdem fere narrat verbis. Atque pleraque omnia aut comminiscitur ipse aut ex aliquo poeta, quam tamen sibi stultitia similem invenire potuit, excerpit. Iam in ipso initio absurdissimum, ut mihi quidem videtur, omnium nobis exhibetur exemplum: legimus enim p. 305 D de Agesilao fratre Themistoclis qui eodem quo Mucius Scaevola facto inclaruit. An etiam absurdius quod paulo post (306 BC) legitur de Misthynio Amblireno qui se in *furculis Caudinis* alterum praeberit Othryadem? Pro quo nomine, Romano scilicet, quod doctus criticus *Postumium Albinum* coniecit operam et acumen perdidisse videtur. Fere omnia enim quae hic legimus Romanorum nomina tam sunt absurda ut unde nata sint non dispicias.

Sed nihil insanius quam sermo quo nebulo iste utitur. Sic p. 313 E de muliere, quae caedem perpetravit ipsa, cum viris ut id facerent persuadere non posset, haec legimus: αὐτὴ τῷ μύσει τὰς χεῖρας ἔχρισε, p. 314 A pulchrum habes participium καταλείψας pro καταλιπών, statimque postea βρόχῳ τὸ ζῆν ἀνήρτης hoc sensu: „suspendio vitam finivit”.

Quod autem coniiciebam eundem et *Parallela* haec et *De Fluviiis* scripsisse, omnino mihi incredibile videbatur tam insanos nasci potuisse duos homines etiam multorum saeculorum spatio; sed peculiare aliquid accedit: absurdum istud ὁ προειρημένος sensu pronominis, quod est *is*, quod toties nobis in libro *de Fluviiis* offertur etiam hic deprehenditur. Paulo longiorem citabo locum, qui nobis ineptiarum praebet acervum (315 D):

ἐν Αἰγυπτῇ τῇ πόλει τῆς Σικελίας ἐγένετό τις ὠμὸς τύραννος Αἰμίλιος Κεντωρίτης. οὗτος τοὺς καινότερα βασανιστήρια κατασκευάσαντας ἰδωροδόκει. εἷς δὲ τις Ἀρούντιος Πατέρκουλος δημιουργήσας ἵππον χαλκῶν τῷ προειρημένῳ δῶρον ἔδωκεν.

Quis praeterea sic isto προειρημένος usus sit nescio.

Dicebam Vitarum *unum* esse opus eodem consilio susceptum et ad finem perductum ideoque mihi videri continua serie non ita longo temporis spatio peractum id huiuscemodi est. Saepe in hanc sententiam de *Vitis* suis Plutarchus loquitur (e. c. in praefatione *Timoleontis*, *Demetr.* c. 1, *Dion* c. 21) sed nusquam disertius quam in praefatione libri *de Thesco et Romulo*:

„Quemadmodum” ait „docti geographi quaecunque parum nota habent in tabularum suarum coniiciunt angulos adscribuntque: ultra deserta sunt plena beluarum, vel paludes infinitae, vel Scythicum frigus Oceanique gelu contracti, sic ego nunc, cum in *Vitis parallelis* scribendis ad ultimos pervenerim eius regionis fines, in qua doctrina certa firmiter insistat, de ceteris omnibus haec poteram affirmare: ultra iacet regio miraculorum fabularumque plena, poetae ibi pascuntur, sed nil certi invenias vel credibile. Sed quoniam de Lycurgo et Numa narraueram, haud absurdum mihi videbatur huic Romulum addere eique opponere Theseum”.

Venustissima profecto ea est praefatio, sed omnis eius lepor perit nisi nobis ante oculos ponimus Vitarum opus unum in se teres atque rotundum et neque multis neque longis interiectis annorum spatiis perfectum.

DE FORTUNA ROMANORUM.

En librum, quem a *iuvene* Plutarcho scriptum esse inde a Wytttenbachio omnes statuunt viri docti et recte statuunt. Neque quo sit *consilio* scriptus ulla esse potest controversia. Hac enim *oratione* se philosophus noster commendavit omnibus, qui sibi liberisque suis praeceptorem quaerebant, a quo vitae recte instituendae discerent rationem, sed ante ceteros omnes *Romanis*. Vix enim cogitari quidquam potest aptius ad persuadendum illis auditoribus rem sibi esse cum viro simul et sapientissimo et disertissimo . . . atque in sua historia versatissimo.

Fragmentum esse, cui ultima pars desit, statim vides. Quae quanta fuerit de ea re a communi virorum doctorum discrepo sententia. *Parvam* enim eam fuisse opinor. Fortunae oratio iam fere ad finem pervenit, quodque vulgo creditur, post eam surrexisse Virtutem, quae eadem verborum ubertate adversariam suam refelleret id mihi parum probatur. Si bene tornata aliqua „peroratione” Fortunae orationem clauserit, nomen suum solvisse Plutarchus videri possit. Qui enim in initio libri inducuntur bellatores strenui lacera sua membra monstrantes clamantesque:

„Fortunaene an Virtutis hoc opus est?“ supervacuam reddunt Virtutis orationem amplam elaboratamque. An forte id agitur ut *philosophica* aliqua quaestio ab omni parte accurate consideretur tandemque docta solvatur definitione? Immo vero contentus erit orator si auditoribus persuaserit apte se tractare posse argumentum difficile. Et difficile esse argumentum: „imperii Romani effectrix Fortuna fuit“ statim intelligunt omnes, cum vel obiter admoniti sunt Mucii Scaevolae, qui invicta *virtute* dirissimos pertulit cruciatus, Horatii Coclitis qui corpus suum opposuit ingruentibus hostium copiis, Marii praesertim robusti illius militis cui nihil tam *adversum* fuisse dixeris quam ipsam Fortunam.

De *oratore* hic loquor *auditoribusque*. Etenim mire errem nisi oratio haec sit, eaque Romae habita a Graeco, qui eo venerit ad suas merces ostentandas, id est ad demonstrandum quanta sua sit doctrina, quod in lepidi excogitando „paradoxo“ acumen, quae copia in defendenda sententia aliqua inaudita.

„Imperium illud Romanorum ingens non sapientia et virtute conditum, certe non illis solis, sed ante illas fortuna“ nonne hoc qui primum audiat ad coelum manus tollat? Sed documenta dat idonea orator bene se paratum ad causam accedere: in promptu habet totam historiam Romanam eamque apte dispositam. Quodque identidem inde protrahit aliquid quod severam reformidet trutinam (velut illud est quod Aemilius Scaurus obscurissimo dicitur loco natus, quod victoriam incruentam reportasse Aemilius Paulus, quod una Carthaginiensium clade de Africa actum) talia sibi indulgere potest orator, qui semel benevolos sibi auditores reddiderit, cum praesertim eiusmodi mendaciuncula permagnam habeant persuadendi vim. Et *artem* se oratoriam plane callere quavis ostendit pagina: quotiescunque divagatur ad aliquam rem quae ipsi magnopere placeat quamque placituram audientibus expectet, si eam ad propositum argumentum parum pertinere sentit iam statim sententiola qualis haec est: „fortasse haud alienum fuerit de hac re fusius disputare“ nimis morosum refutat iudicem. Longam dederit enumerationem, quam in praesentia requirat nemo (velut quoties quandoque Iani templum clausum fuerit), paucis eam absolvit verbis e quibus appareat necessariam eam fuisse. Nimis diu se

in aliquo substituisse loco intellexerit, „nequis me putet . . .” ait et se convertit alio. Et ne unquam languescat auditor, in tempore eum lepidi aliquo exhilarat flosculo. Annon lepidissime Romuli Remique lupam sic alii cuivis opponit beluae, suae naturae obtemperanti legibus: „magis quem aleret quam quo aleretur requirebat”? Nonne egregium hoc ἐνθύμημα: „publica Pompeium extulit fortuna, privata deiecit”? Cumque ad eum locum poetis rhetoribusque dilectissimum pervenit de Pompeio confugiente ad Aegypti regem illum summi beneficii crudelissime immemorem, paratam habet sententiolam et aptissimam argumento et ad admirationem omnium quibus quaesitissima quaeque maxime placeant excitandam quam maxime idoneam: „sic Pompeio moriendum fuit, sic cadendum ut non cruore eius manus suas commacularet Caesar”. Sed neque nimis longe petita ista sunt artificia, neque ita abundant ut in sophistarum declamationibus. His adnumerari minime noster velit sentitque adesse nunc periculum ne illud fiat. Ergo qua primum potest occasione utitur invehendi in λόγους, σοφίσματα, στωμυλίας (318 E), idque ita ut statim sentiant omnes quid ista velit acerbitas. Contra *doctum* se haberi gestit, doctrinaeque ostentat tantum quantum fert oratio etiam ad indoctos habita. Iam statim quam illa *doctum philosophum* decet Xenophontis imitatio, qua Fortunam in scenam producit (p. 317 E): τῆς δὲ Τύχης δὲξὺ μὲν τὸ κίνημα καὶ θρασὺ τὸ φρόνημα καὶ μέγδαλαυχον ἡ ἐλπίς, φθάνουσα δὲ τὴν Ἀρετὴν ἐγγύς ἐστιν (cf. Xen. Men. II, 1, 23). Tum largam effundit rerum ex historia Romana petitarum copiam, sed ita ut numquam audienti legentive taedium moveat, auctoremque suum non solum illum nominat qui in deliciis est omnibus Romanis paulo cultioribus, Livium aio, sed etiam impense doctum illum Polybium, cuius illi soli evolvi solent paginas qui se totos historicis dederunt disquisitionibus. Profecto non propter quisquiliis rhetoricas hic laudari cupit orator sed propter veram solidamque eloquentiam. Narrationibus suis nos detinet: illam iam tum, ut opinor, decantatam de anseribus Capitolium servantibus, nemo tam bene Romanis exhibuit quam Graecus hic. Sed prae ceteris splendent fulgentque sententiae graves illae magnificaeque quibus audientium animos amore implet patriae: potentia, libertas, imperium Romanorum hic

sermone celebrantur late sonante nec tamen nimis fucato. Quodque maiestatis Romanae splendidissimum hoc ipso tempore exstitit monumentum, Capitolium Domitiani, prae quo Lutatii Catuli illud vile erat sacellum ¹⁾, hoc vero praestantissimum oratori praebet totius disputationis ornamentum; omnis enim laus Fortunae, cui tantum debet Roma, tandem in hanc exit perorationem: „nisi Fortuna adfuisset, nos nunc Capitolio caremus Romani imperii templo quam maxime venerando”. Etenim cur libri nostri non ita multa desiderari credam et haec causa est, quod Capitolii laus sub finem demum suum sibi locum habet.

Quam quod praestantissimum disputationis ornamentum dixi, verba considerabam magnifica lateque sonnantia. Nam ad inventionem quod attinet, praefero etiam prooemium illud lepidissimum, quo haud facile quidquam venustius excogitatum invenias: „nunc antiquum illud Virtutis et Fortunae certamen ad exitum perducetur, certatur enim de Romae potentia. Nunc ergo finis imponetur vulgaribus de utraque sermonibus: instabilem aiunt esse Fortunam . . . quid si illa aeterni illius imperii Romani effectrix exstitit? Et Virtutis praeclarum nomen sed exiguas vires: quid si illa Romam condidit terrarum orbis dominam”. Quantum isto prooemio audito silentium fuisse putemus senatorum illorum, iurisconsultorum, oratorum, poetarum, philosophorum, qui convenerant ad Graecum illum audiendum, cui opulentus aliquis Imperatoris amicus suum praebuerat auditorium. Neque dubito quin ad finem usque orator eos detinuerit sententiolis suis acutis, ornamentis splendidis, narrationibus iucundis, enthymemasin lepide tornatis. Nemo, ut opinor, inde abiit quin domum reversus narraret: „en, invenimus cui liberos nostros educandos committamus, quem de rebus gravissimis consulamus, ad quem confugiamus dubii, anxii, afflicti”. Et iam statim in initio operam dedit orator ut omnes scirent ubinam terrarum esset quaerendus cum Roma profectus esset. Illud „apud nos Chaeroneae” satis edocet audientes non vitae tabernacula Romae positurum oratorem sed simulatque satis ibi innotuerit rus suum repetiturum ubi tranquillus quietusque saluti hominum prospicere pergat scribendo docendoque.

1) Mart.: *et laudant Catuli vilia templa senes.*

Denique totus mihi hic liber in philosophi nostri vita tam insignem tenere locum visus est ut in libro vernacule scripto de Plutarchi vita scriptisque integram eius darem interpretationem ¹⁾. Quam Graece nescientium causa scriptam etiam docti poterunt consulere philologi, qui Belgice scripta legunt. Ceterorum causa de singulis locis haec observo.

316D Ἴων μὲν οὖν ὁ ποιητὴς ἐν τοῖς δίχα μέτρου καὶ καταλογάδην αὐτῷ γεγραμμένοις Φησὶν ἀνομοιάτατον πρᾶγμα τῇ σοφίᾳ τὴν τύχην οὔσαν ὁμοιοτάτων πραγμάτων γίνεσθαι δημιουργόν.

Acute Abreschius ista πρᾶγμα et πραγμάτων delevit. Sed insulsius etiam restat emblemata. Quis enim unquam sic locutus est: δίχα μέτρου καὶ καταλογάδην? Solum ultimum vocabulum maneat!

317C Νυνὶ δέ μοι δοκῶ τοῦ προβλήματος ὥσπερ ἀπὸ σκοπῆς καθορᾶν . . . τὴν τε Τύχην καὶ τὴν Ἀρετὴν βαδιζούσας.

Egregie hic Duebnerus σκοπιῆς restituit. Pro τοῦ προβλήματος B. proponit πρὸ τοῦ βήματος vel, id quod equidem non intelligo quid sit, πρὸ τοῦ βήματος, atque illud coniungere vult cum sequenti βαδιζούσας. Oraculi instar ista lectio. Mihi displicet πρὸ, quod in ἀπὸ mutatum in textum hiatum introducat. Plutarchum eleganti hac structura usum opinor: ὥσπερ ἀπὸ σκοπιῆς τοῦ βήματος, qua ut semper ita vel maxime dum hunc scriberet librum delectatum eum esse efficias ex his locis: (321 C) καθάπερ ἐν κλύδωνι θολερῷ τῇ τῶν προσοίκων ἔχθρᾳ et (323 E) ὥσπερ εἰς τρίπον ἄμαυρον τὸν παλαῖον χρόνον.

318F καὶ τάχα που τῇ τύχῃ τὴν ἀνδρείαν παρωνόμασεν, ἥ πλεῖστον εἰς τὸ νικᾶν τύχης μέτεστι.

H. παρωνόμασεν legit ut haec evaderet sententia: (Romani) ei dederunt nomen *fortitudini* similem (*fortuna* a *fortis*). Sed refellit eum quod 322D legitur: τὸ τῆς Ἀνδρείας Τύχης ἱερὸν ὑπὸ Μαρκίου Ἀγκου . . . ἰδρυθὲν καὶ ὀνομασθέν. Utroque Ancus Martius dicendus est *Fortunae Virili* templum struxisse. Et ut *fortis* et *fortitudo*, ita *virilis* et *virtus* inter se sunt cognata vocabula (intelligenda autem ἀνδρεία). Sed pertinacius etiam

1) De Avondzon des Heidendoms, 2e druk I p. 341—356.

obsto quominus post μέτεστι cum Bruhnio inseramus locum 9 linearum, quae nunc p. 319 A legitur. Etenim *Virili Fortuna* commemorata continuo sequi debet quod de *Fortuna Muliebris* dicitur: τὸ δὲ τῆς γυναικείας Τύχης κατεσκευάσαντο κτέ. ¹⁾).

319 B περὶ δὲ Γαίῳ Καίσαρος ἡδέσθην ἂν εἰπεῖν, ὥς ὑπ' εὐτυχίας ἦρθη μέγιστος εἰ μὴ τοῦτ' αὐτὸς ἐμαρτύρησε.

Haec Bruhnius delet, ut opinor quia in proxime praecedentibus de Caesare actum iam sit. Sed vix iis carere possumus, nam apte cum his iungitur sequens narratio ἐπεὶ γὰρ κτέ. non cum commemorato Fortunae templo in Caesaris hortis aedificato. Ut tamen scrupulus ille Bruhnio eximatur, pro δέ legamus γάρ et, ne deinceps duae sententiae eodem claudantur modo, in praecedentibus deleamus verba ὥς αὐτὸς ἐμαρτύρησε quibus nullus locus.

Statim sequitur: ἐπεὶ γὰρ ἀπὸ Βρεντεσίου Πομπήϊον διώκων ἀνῆρθη . . . Immo vero ἀνῆχθη, *vela dedit*.. Cf. C ἐτόλμησεν εἰς ἀκάτιον μικρὸν ἐμβᾶς . . . ἀναχθῆναι. Ipsa corruptela verba a Bruhnio damnata vindicat: ἀνῆρθη enim solito in Plutarchi textu errore natum est e vicino ἦρθη.

319 D Augustus deos precatus est ut nepoti suo darent ἀνδρείαν μὲν . . . τὴν Σκιπίωνος, εὐνοίαν δὲ τὴν Πομπήϊου, τύχην δὲ τὴν ἑαυτοῦ.

Pro εὐνοίαν, quod hinc alienum, fortasse legendum est εὐλάβειαν.

320 A Antonium, cum in ludendo semper victus ab Octaviano discederet, et aliis verbis ut desineret monebat amicus divinationis peritus et denique his: ἐὰν μὴ μακρὰν ἦς, οἰχήσεται μεταβᾶσα πρὸς αὐτόν (tua Fortuna).

Immo vero ἦς.

321 D Navis recens facta aliquantisper requiescere debet ἕως οἷ τε δεσμοὶ κίτοχοι γένωνται καὶ συνήθειαν οἱ γόμοφοι λάβωσιν.

Pro συνήθειαν fortasse recte B συνάφειαν coniecit. Non dubitarem, si de *tabulis*, non de *clavis* hic esset sermo.

1) Sententiam hic mutavi: in libro vernaculo contrarium legitur.

323 F ἡ δ' εὐροια τῶν πραγμάτων . . . οὐ χερσὶν (μόνον) ἀνθρώπων οὐδ' ὀρμαῖς προχωροῦσαν ἡγεμονίαν, θείᾳ δὲ πομπῇ καὶ πνεύματι Τύχης ἐπιταχυνομένην ἐπιδείκνυται.

Inserendum mihi *μόνον* videtur.

324 B οὐδὲ ταχὺ παυσάμενος ὡς ὁ Κολοφωνίων (μέγας δαίμων).

Praeclara est Naberi emendatio Φωκίων (Mnem. 1900 p. 131 et 1896 p. 369). Nihil enim de imperio quodam Colophoniorum maritimo innotuit.

324 F Veis Romani Camillum dictatorem creaverunt:

ἴν' οὖν μὴ καιρῷ δοκῇ νόμῳ δὲ λαμβάνειν ὁ ἀνὴρ, μηδ' ὡς ἔπεγνωκώς τὴν πόλιν ὅπλοις ἀρχαιρεσιάζῃ τὰ τοῦ στρατοῦ
a senatu in Capitolio incluso probari eum oportebat.

Deleatur ὅπλοις quibus nullus hic locus: opponuntur inter se comitia populi (τὴν πόλιν) et exercitus.

325 A Nuntius ille Veis missus Capitolini montis usus saxis eminentibus venit πρὸς τὸ ἀντιπέρας.

Egregie Emperius πρὸς τὸ ἄνω τῆς πέτρας. Non enim, ut opinor, fluvium tranatat.

325 B Sed hostes vestigiis eius observatis τῆς νυκτὸς τὸ ἐρημώτατον διαφύλαξαντες ἀνέβησαν.

Lubenter assentior Graeco editori hic ἡρεμώτατον requiri, nam *nox deserti* nihili est. Sed magis etiam alia opus est emendatione. An illi prius per noctem vigilant, deinde, *ubi illa praeteriit*, adscendunt? Immo vero: exspectant donec nox venerit, tum *statim* adscendendi initium faciunt. Lege ergo pro composito simplex φυλάξαντες.

326 A Antiqua Romanorum historia latet in tenebris τῷ καὶ τὰ πράγματα διαφθαρῆναι τῶν Ῥωμαίων καὶ συγχυθῆναι τοὺς ὑπ' αὐτῶν ὑπομνηματισμούς.

Ingeniose Abreschius verba διαφθαρῆναι et συγχυθῆναι inter se transposuit. Simul delendum arbitror ὑπ' αὐτῶν quod structuram reddit absurdam.

ib. ἐγὼ δὲ τίθεμαι καὶ τὴν Ἀλεξάνδρου τελευτήν.

Verba sensu cassa sanavit editor Graecus τύχην ante τίθεμαι inserendo. Cf. 319 P ἐγὼ δὲ καὶ Κλεοπάτραν αὐτὴν τύχην Καίσαρος τίθημι.

Utrumque, τίθημι et τίθεμι, dici videtur in hac locutione. Praetulerim tamen τίθεμαι. Cf. notum illud: οἰωνὸν ἐθέμην καλ-λίνικα σὰ στέφη.

DE ALEXANDRI MAGNI FORTUNA AUT VIRTUTE.

Ex eodem sunt genere hi libelli atque ille *de Fortuna Romanorum*. „Sunt ergo” dixerit aliquis morosior „sophisticae disputatiunculae, quales eo tempore permultae habebantur ab utriusque populi declamatoribus, idque ita ut bellum inter se gererent rhetoricum Romani Graecique: hi Romanum imperium Fortunae, illi Virtuti deberi solebant demonstrare; sic Fortuna magnum factum esse Alexandrum Romani contendebant, Virtute Graeci”. Lubenter concedo non esse inventum a Plutarcho novum quodpiam literarum genus, sed usum eum sui temporis esse more; addoque ipsum illum temporis morem et ab aliis et a Plutarcho ipso introductum, qui sui temporis pars magna fuerit. Sed non hoc solum est inquirendum in quem literarum historiae loculum liber aliquis sit condendus, multo maioris est momenti intelligere qua ratione argumentum aliquod, quamvis sit decantatum, scriptor, de quo agitur, tractaverit; sic enim ipse qualis fuerit intelligere possumus. Commendare se Romanis Plutarchus studebat; Romam enim venerat ut ingenuis pueris prima „philosophiae” suae traderet elementa, adultos praeceptis suis sustentaret solareturque. Opera ergo ei danda erat ut suae daret facundiae documenta: scire debebant Romani nobiles et opulenti cui magistro pueros suos, cui mentium medico semet ipsos essent commissuri. Atque initium ei erat faciendum ab ea re quae communis est omnium hominum doctorum literatorumque: oratio erat habenda non ad reum defendendum accusandumve vel ad legem suadendam aut dissuadendam. Qui poterat peregrinus et ignotus subito se in medias res et in ipsam populi vitam

iniicere? Sed controversia aliqua erat tractanda, ex illarum nimis numero quae tunc in usu essent — non opus est doctis doctorum annotationibus id quae nos doceant — declamatio habenda de argumento grato acceptoque omnibus qui non essent in literis hospites, in ficta aliqua causa aut patroni aut accuratoris fungendum partibus. Hoc est quod omnes illi Graeci, qui dicendo docendoque victum quaerunt, inter se habent commune sive philosophos se sive sophistas appellari malunt. Hoc est cur saepe non ita facile dictu sit utri aliquis generi sit adnumerandus ¹⁾, hoc cur qui philosophi nomine se dignos aut esse aut aliquando futuros sperant tam anxie caveant ne auditoribus sophistae esse videantur. Neque unquam quemquam magis ille tenuit metus quam Chaeronensem nostrum. In oratiuncula *de Romanorum fortuna et virtute*, quae prima ei est oblata occasio invehendi in futilia ista sophistarum artificia, lubenter ea utitur (318 E), in hisce declamatiunculis *philosophum* fuisse Alexandrum magnum demonstrare studet, nam non eum revera philosophum esse qui de nugis subtilibus acutas scripserit disputatiunculas, sed qui vitae emendandae dederit operam. Inspice mihi quae leguntur p. 328 A:

περὶ συλλογισμῶν οὐδὲν οὐδὲ περὶ ἀξιομάτων ἔγραψεν (Alexander), οὐδ' ἐν Λυκείῳ περίπκτον συνέσχεν οὐδ' ἐν Ἀκαδημαίᾳ θέσεις εἶπεν· τοῦτοις γὰρ δρίζουσι Φιλοσοφίαν οἱ λόγον αὐτὴν οὐκ ἔργον νομίζοντες.

Et 332 E:

κάμοι δὴ ταῖς Ἀλεξάνδρου πράξεσιν ἔπεισιν ἐπιφωνεῖν αἰεὶ „Φιλοσόφως·” ἐν τούτῳ γὰρ πάντ' ἔνεστι.

Ex eodem genere hosce esse libellos dicebam atque illam *de Fortuna et Virtute Romanorum*. Aliquid tamen, neque id parvi momenti, interest. Totos consideremus. *Oratiunculas* esse has quoque statim apparet. Secunda enim ab his verbis orditur: „heri commemorare negleximus”, utraque ergo ad eosdem habita est auditores, et nescio an in eodem auditorio. Itaque de priorie otiosi secum deliberare illi potuerunt, in crastinum enim diem dilata erat altera. Profecto non sibi quam levissimum

1) Vide locum Philostrati de Dione -chrysostomo”, et libri mei „de Avondzon” vol. I, p. 334 sq. (2ae ed.).

imposuit onus orator; immo ipse facultatem dedit peritis inter auditores de arte oratoria iudicibus secum statuendi quid iam secundum illius artis praecepta sequi debeat; quos si exspectatio fefellit, de oratoris fama actum est ¹⁾. Ergo ut in libro *de Fortuna et Virtute Romanorum*, sic hic quoque ante omnia *facundiae* opus est dare documenta, non tam quid dicat orator quam quomodo dicat quaeritur, magis illi sunt permulcendae aures quam sanandae mentes. Eodem modo se in proximo libello res habuit, sed quemadmodum iam dixi, est quaedam inter hosce et illum, neque ea levis, discrepantia. Oratio *pro Fortuna Romanorum* habet quod admirationem quandam moveat. Licet enim ibi Fortuna non caeca illa dea sit, quae res humanas ludibrio habet, sed potius numen aliquod *divinae providentiae* haud dissimile, tamen a viro, quem praecipue tamquam lenem sed simul et gravem mentium medicum suspicimus veneramurque, hanc defendi sententiam „Fortuna non Virtus Romanum condidit imperium” vix aequo ferimus animo, atque ut tamen aliquo modo explicemus illud potissimum ab eo electum argumentum, huc confugimus ut dicamus eum, cum *artis oratoriae* dare documenta vellet, intellexisse eiusmodi paradoxon uberrimam sibi praebere ingenii ostentandi materiem. At nunc in eo genere iam satis innotuit inclaruitque, ergo nunc id agitur ut quid de rebus gravissimis disertus ille vir sibi habeat persuasum cognoscant homines. Sunt *ἐπιδείξεις* libelli de Alexandro item ut oratio de Fortuna Romanorum, sed multo minus est eorum fucata et polita oratio, nulla artificia rhetorica, nulli in iis occurrunt flosculi; ab initio ad finem vir maturus prudensque hanc defendit sententiam sapientissimam: et in Alexandri et in uniuscuiusque vere magni viri vita multo maiores esse virtutis quam fortunae partes. Neque *bellicam* hic praesertim spectari virtutem vel maxime hinc apparet quod in clarissima ponuntur luce eae res quibus Alexander pudoris, pudicitiae, integritatis, innocentiae dedit documenta, praecipueque ostenditur illi regi nihil fuisse cordi magis quam veram humanitatem. Darii uxori, captivae factae, adeo

1) Cff. lepidissima haec Plinii in epistola ad Tacitum (I, 20): „suae quisque inventioni favet et quasi fortissimum amplectitur, cum ab alio dictum est quod ipse praevидit. Omnibus ergo dandum est aliquid quod teneant, quod agnoscant”.

pepercit ut, veritus ne sibi imperare non posset, non solum propius ad eam accedere non auderet sed etiam se praesente formam eius laudari vetaret; quam adamabat virginem eam iustam uxorem reginamque fecit; populos a se subactos diros suos crudelesque coegit ponere mores; totius orbis terrarum factus est magister, qui moribus hominum emendandis daret operam; denique, si usquam in vita, hic habemus regem illum philosophum quem sibi Plato informavit. Legite mihi pulcherrimum illum locum (329 DEF) de nuptiis Asiae Europaeque Alexandro auspice celebratis, pectus fuisse quod disertum hunc faceret oratorem agnoscetis. Denique licet hic quoque puro venustoque studuerit sermoni Plutarchus, non tirocinia haec sunt quibus audientium captat favorem, sed maturioris iam viri virilis oratio qua virtutem iis moresque puros sincerosque commendat.

Tamen et hic identidem quiddam invenies quod primo aspectu rhetoricum, ne puerile dicam, videri possit, opinor quia prae re gravissima quam tractabat speciem ornatumque neglexit orator. Wytttenbachium id fugisse miror, nam est neque obscurum neque parvi momenti. Iam loquentem induxit ipsum Alexandrum (326 F: *οἶμαι δ' ἂν αὐτὸν εἰπεῖν*) et tamen ad auctores provocat, Onesicritum, Aristotelem alios, in secunda oratione rarius, in priore frequenter. Absurdum hoc dicerem vitium, nisi in deliciis hunc oratorem haberem.

Ad singulos locos verbaque quae annotem paucissima sunt.

Or. I 326 F. De rebus a se gestis et alia declamat Alexander et haec:

ἐγὼ δ' εἰς Σοῦσα δι' Ἀρβήλων ἀναβέβηκα.

Venuste hoc fere sensu: „Arbela mihi aperuerunt viam quae Susa ducit”, Arbela pro victoria Arbelis reportata. Sed corruptit metaphoram sciolus inserendo *νικῶν* post *Σοῦσα*.

327 B *τὰ λοιπὰ δ' Ἰνδῶν πληγαὶ καὶ βίαι θυμῶν.*

Pro ultimo vocabulo Herw. proposuit *θηρίων*. Nomen *populi* equidem praetulerim.

327 D Puer etiamtum Alexander se orbem terrarum subacturum speravit

τοῖς τρισμυρίοις, οἶεσθαι, πεζοῖς καὶ τετρακισχιλίοις ἰππεῦσι πιστεύσας.

Vox οἶεσθαι editori delenda videtur. Unde ergo intulit pedem? Reiskii πῶς οἶεσθε nimis est comicum pro huius loci gravitate. Ecquid οἶμαι? Egregie *contemptum* ea vox significat.

328 E Ἀλέξανδρος δ' ὑπὲρ ἐβδομήκοντα πόλεις βαρβάρους ἔθνεσιν ἐγκτίσας καὶ κατασπείρας τὴν Ἀσίαν Ἑλληνικοῖς τέλεσι, τῆς ἀννημέρου καὶ θηριώδους ἐκράτησε διαίτης.

Pro vocabulis sensu cassis Ἑλληνικοῖς τέλεσι editor coniecit Ἑλληνικαῖς πόλεσι, quae ingratissima est repetitio. Nonne ἤθεσι: „Graecis per Asiam sparsis moribus ferum victum superavit”?

333 C Ipsa indoles ad virtutem ducit homines,

οἱ δὲ φιλόσοφοι τῶν πολλῶν διαφέρουσι τῷ τὰς κρίσεις ἔχειν ἐρρωμένους παρὰ τὰ δεινὰ καὶ πεπηγυίας· ἐπεὶ οὐ μετὰ τῶν τοιούτων προλήψεων „εἰς οἰωνὸς ἄριστος κτέ.”

Pro ἐπεὶ οὐ aliud quid requiritur, nam veri philosophi certe proficiscuntur a sententiis qualis haec Hectoris est et altera quae subiungitur: πέρας μὲν ἐστὶν ἅπασιν ἀνθρώποις ὁ θάνατος.

Or. II 333 E Bono sed egeno poetae quidam dixit:

ἀλλ' εἰ κατ' Ἀλέξανδρον ἐγένου, κατὰ στίχον ἂν σοι Κύπρον ἢ Φοινίκην ἔδωκεν.

Nimium hoc tam Alexandro quam laudatori eius, sed quid sit rescribendum nescio.

334 C Postquam narravit de rege qui equi hinnitum optimi tibicinis praeferret arti, sic exclamat:

τίς ἂν οὖν παρὰ τοιούτοις βασιλεῦσιν αὐξήσις ἢ τιμὴ τέχνης γένοιτο καὶ Μούσης τοιαύτης; ἀλλ' οὐδὲ παρὰ τοῖς ἀντιτέχνουσι ἐθέλουσιν εἶναι κτέ.

Ultima sana esse iure contendit editor. Sed non intellexit interpretes qui sic vertit: „quin etiam non ferunt si quis aliqua

arte superet". Sententia enim est: „neque apud illos qui se artificum aemulos esse volunt". Sequitur: „hi enim iis invident". Notetur in sequentibus ὀψιμαθία pro *stultitia* et *stupore* positum.

335 A οὕτω παρέστη καὶ διεφλέχθη τὸν θυμὸν ὑπὸ τῶν μελῶν.
Nonne οὕτως ἐξέστη?

335 B Λυσίππου δὲ τὸν πρῶτον Ἀλέξανδρον πλάσαντος κτέ.
Recte πρῶτον delevit Abreschius.

336 B εἰ μὲν γάρ, ὥς φησιν Ἐπίχαρμος „νοῦς ὀρῇ καὶ νοῦς ἀκούει" κτέ.

Non sequitur apodosis. Receptam oportuit Wytttenbachii emendationem εὔ pro εἰ.

338 E Darii uxorem mortuam Alexander

οὕτω βασιλικῶς ἐκόσμησε καὶ συμπαθῶς ἐδάκρυσεν, ὥστε ἄπιστον αὐτοῦ τὸ σῶφρον ἐν τῷ Φιλανθρώπῳ γενέσθαι καὶ λαβεῖν ἀδικίας ἔγκλημα τὴν χρηστότητα. Δαρεῖος γὰρ οὕτως ἐκινήθη πρὸς τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἡλικίαν.

Dele ἐν: „Alexandri humanitate incredibilis reddebatur eius pudicitia"; deinde aut pendeat ultima pars sententiae aut cum Reiskio ὑπόπτως pro οὕτως est legendum.

339 D καὶ μὴν καὶ Φιλώτας ὁ Παρμενίωνος τροφὸν τινὰ τῶν κακῶν ἔσχε τὴν ἀκρασίαν.

Pro τροφὸν Madvigius τρόπιν coniecit, metaphora inaudita quaeque istud τινὰ non admittat; Reiskius τρόπον τιν' αἰτίαν, sed quis veniam petit ut sibi decantata locutione αἰτίαν κακῶν uti liceat? Etiam in proxime sequentibus parum probabilem commentus est metaphoram Madvigius: μαλακία δ' ὁ σιδάρεος ἐχθινὸς πεπαινόμενος οὐκ ἐκράτει τῶν λογισμῶν ἐν ταῖς ἡδοναῖς pro μάλα. καὶ δὴ ὁ σιδάρεος ἐκεῖνος κτέ. Praeterea illo μάλα non possunt carere praecedentia quin sensu cassa fiant. Ad quem poetae versum alludat auctor suo ὁ σιδάρεος nos fugit; iusta cur quidquam mutemus causa non adest. Sed rectissime idem

in hisce (340 B): πῶ; γὰρ οὐχὶ τὸν ἄτρωτον, ὃ Ζεῦ, τὸν ἀναιμᾶκτον, τὸν ἀστράτευτον, ὃν χρεμετίσας ἵππος εἰς τὸν Κύρου θρόνον ἐκάθισεν; delevit ὄν.

341 F Elaboratam periodum hic turbant et pessumdant accusativi isti Βάκτρæ, Μαράκανδα, Σογδιανούς. In margine adscriptos fuisse suspicor.

ib. Parum abfuit quin Fortuna Alexandrum spoliaret fama quae Iovis eum fecit filium: τίς γὰρ ἂν ἐκ θεῶν γεγονώς ἐπισφραγεῖς οὕτω καὶ πολυπόνους καὶ τλήμονας ἐξεμόχθησεν ἄθλους πλὴν ὁ Διὸς Ἑρακλεῆς;

Satis perspicuum esse opinor nullum hic esse particulae ἂν locum.

AD PERSII SATURAE VI VS. 79.

Rem duplica. „Feci; iam triplex, iam mihi quarto,
Iam decies redivit in rugam, depunge ubi sistam.”

Mire, ut semper, puerulus noster loquitur stoicus. Hoc tamen perspicuum de nummis hic agi, quorum semper maior numerus in suum sibi congeratur *receptaculum*. Quod *rugam* dici posse haud facile mihi persuadebitur. Tres ad id probandum locos enumerat in commentario utilissimo, quo editionem suam ornavit v. WAGENINGEN, sed aut ego caecutio aut nullus horum satis confirmat annotationem: „sc. vestimenti, qui sinus Romanis pro marsupio erat, in quem res abscondere solebant.” Accedit quod *sinus* tantummodo in *praesentia* nummos recipit, hic indicandum illud est quod *perpetuo* conservat avari divitias. Quid multa: satyrico nostro *antiqui* satyrici ante oculos stabant versiculi lepidissimi (apud Muell. p. 34, XVI):

bulgam et quidquid habet nummorum secum habet ipse.
Cum *bulga* cenat, dormit, lavit; omnis in unast
spes homini *bulga*. *Bulga* haec devincta lacertost.

J. J. H.

AD SATYRI FRAGMENTUM DE VITA EURIPIDIS ADNOTATIONES DUAE.

SCRIPSIT

K. KUIPER.

Continetur volumine nono papyrorum Oxyrhynchicarum (p. 124—182) pars haud exigua, et — quamvis lacera — omnium attentione digna τῆς Σατύρου βίῳ ἀναγραφῆς. Viderunt omnes qui Satyri libellum dialogi forma scriptum perlustrarunt quantum profuerit lectoribus sagax cura editoris Hunt, cuius doctrinam prudentiamque laudare iam obsoletum est; simul laete agnovimus Wilamowitzii ingenium, quod laboranti textui saepenumero lumen attulit. Ipsum autem Satyri opus ita perlegimus, ut corroboratum auctum illustratum, haud semel correctum quoque, videremus quod de hominis ingenio atque arte egregie scripserat Leo in libro de biographia Graeca ac Romana. Quod caput post repertum fragmentum Satyri nemo melius quam ipse Leo ampliaturus esse videtur; mea saltem hodie non ea provincia est. Pauca quaedam ad Euripidis vitam artemque spectantia attingere velim atque quantum potero illustrare. Quod eo magis operae pretium mihi visum est, quia hoc Satyri libello invento apparuit nonnulla, quae sive in Vitis scholiorum corpori affixis sive in libris seriorum scriptorum tradita tamquam recentiorum inventioni debita reiciebantur velut falsa atque incredibilia, nunc corroborantur antiquorum testimoniis Nonnulla ex iis indicavit Huntius; unum quod silentio is praetermisit mihi admodum videtur memorabile, PIRITHOUM nempe fabulam a Satyro inter genuinas Euripidis tragoedias referri, quo haud minime infringitur robor argumentorum quae contra huius fabulae originem

Euripideam attulerunt tam alii quam Wilamowitzius. Sed ad Piri-
thoum, de qua satis superque disputavi in huius Mnemosynes
volumine XXXV et XXXVI, hodie redire non est in animo. Illu-
strare conabor quaedam quae de Euripidis adversariis Atheniensibus
in Satyri libello fusius quam in Vitis factum est exponuntur.

I.

In fragmento 8 (Oxyrh. pap. IX p. 131) columna altera haec
exhibet σσζη λακκαί ενκαί ε λειψεν ὥστε τοῖς μετ'
αὐτὸν ὑπερβολὴν μὴ λιπεῖν. Haec Huntius, suadente Wilamowitzio
quem — ut dixi — ingenio doctrina editoribus Anglis consilio
continuo adfuisse singula huius libri folia testantur, ita supplevit:
τὰ Ἴωνος ζηλῶν καλὰ καὶ ἠϋξεν καὶ ἐτελείωσεν ὥστε τοῖς μετ' αὐ-
τὸν κ. τ. ἔ. Cetera egregie, sed dubium suscitatur nomine Ionis.
Nusquam enim vestigia apparent eiusmodi familiaritatis artis
Euripideae cum poeta Chio, quem Hippolyto fabula vicit Euri-
pides anno 428; nec vero ἀδιαπτωσία illa subfrigida quam in
Ionis arte laudavit auctor libelli De Sublimitate pertinere posse
videtur ad illas amoenitates (τὰ καλὰ) quas Euripides et miratus
esse et ad perfectionem perduxisse in nostro fragmento dicitur.
Equidem, quoniam in columnae initio spatium quod periit non
necessario nomen totum continebat, sed fortasse extremas tantum
eius nominis literas, pro τὰ Ἴωνος potius legerim τὰ Ἀγάθωνος.

Licet enim Agathon, Euripide natu minor plus quam quadra-
ginta annis, in arte tragica exercenda Euripidis sectator potius
dicendus esse videatur quam artis Euripideae praeceptor, erant
tamen in eo quae magnopere Euripidi placebant. Gorgianae ar-
tis is quoque admirator fuit et quamquam fortasse non plura ei
debebat Euripides quam huic ille, amabant aequales ita rem
figere tamquam si scrinia Agathonis expilare non dedignaretur
Euripides. Huc, si quid video, spectat id ipsum quod apud
Satyrum sequitur „διὸ καὶ Ἀριστοφάνης ἐπιθυμεῖ τὴν γλῶσσαν
αὐτοῦ μετῆσαι δι' ἧς τὰ . . . τα ῥήματ' ἤχετο.” Iterum
Wilamowitzio debetur eximia correctio lacerae vocis . . ἤχετο:
optime enim linguae voraci et cupidae convenit verbum ἐξε-
σμήχετο. Nam procul dubio eodem hic iocus tendit quo spectat
Aristophanis fr. 581 Kock:

ὁ δ' αὖ Σοφοκλέους τοῦ μέλιτι κεχρισμένου
ᾧσπερ καδίσκου περιέλειχε τὸ στόμα.

Expolivisse ergo lingua sua Euripides dicitur ea vocabula quae ab Agathone suo acceperat. Utrum λεπτὰ haec ῥήματα dicta sint, quod coniecit Wilamowitzius, an καμπὰ potius scribendum sit, non dirimam, sane mellita fuerunt et pulchra, quae ὁ καλλιπὴς Ἀγάθων, si credis Aristophani, amico suo suppeditaverat. Credidit profecto Satyrus vel credere se fingit. Etenim haec est dialogi indoles: non doctas investigationes profert scriptor, nec testibus auditis accurateque perpensis testimoniis id agit, ut unice quid verum sit exquirat, sed homines doctos minusve doctos, vera incertis miscentes, producit in scenam, animos auditorum delectare praesertim cupiens. Noli igitur stoliditatem Satyri mendacitatemve hominis increpare, quod tamquam historiam enarrat fabulam Aristophaneam. Serio miscet iocum, in eo tamen laudandus quod — quatenus ex fragmentis effici licet — abstersit caenum quo spurcissimae aequalium fabellae sicuti ceteros viros in republica sive in arte excellentes, Euripidem quoque foede colleverant.

Quamnam rationem methodumque in componendo dialogo Satyrus secutus sit, dicere non difficile est. Legerat profecto homo eruditissimus quidquid sive Theopompus ac Philochorus, sive Dicaearchus Aristoxenusque de Euripidis arte vita operibus scripserunt. Redeunt itaque saepe ad verbum in eius libello eadem quae sparsa et conturbata, nonnumquam negligenter in brevius contracta, habemus in Vitis illis quae codices Ambrosianum Vaticanum Parisinum Urbinatem Havniensem Vindobonensem illustrent, quarum vitarum scriptoribus utrum ad manum fuerit ipse Satyri libellus an excerptum quod fecit Heraclides Lembus, incertum est; id vero constat, ab auctore ignoto ex quo sua hauserunt Vitarum scriptores vel potius grammatici qui scholia composuerunt, iuxta cum aliis fontibus Satyrum adhibitum esse, nonnumquam vero ab eo praetermissa esse quaedam quae in Satyri anagrapha legebantur.

Fabellas omnes et mendacia quae feruntur in Vitis ad origines suas revocare atque cum Satyri verbis conferre vix operae pretium videtur. Sed unum est quod accuratius considerare non inutile est. Constat ex Gellii libro XV. 20 secundum Philocho-

rum poetae in insula natali „speluncam fuisse taetram et horridam, in qua tragoedias suas scriptitaret.” Ornatio huius rei est expositio in Vita illa breviori quam servant codices Havniensis Urbinas Vindobonensis (Schwartz. p. 4. 23): *Φασὶ δὲ αὐτὸν ἐν Σαλαμῖνι σπηλαῖον κατασκευάσαντα ἀναπνεύον ἔχον εἰς τὴν θάλατταν ἐκεῖσε διημερεύειν Φεύγοντα (ἐκεῖ διημερεύοντα Φεύγειν U.) τὸν ὄχλον, ὅθεν καὶ ἐκ θαλάττης λαμβάνει τὰς πλείους τῶν ὁμοιώσεων.* Haec satis accurate respondent iis quae Satyrus scripsit (fr. 39 col. IX) nisi quod is ex more suo cum poetae animo solitudinis amanti atque volgus aversato hanc consuetudinem propius coniunxit (*κεκτημένος δ' αὐτόθι σπήλαιον τὴν ἀναπνοὴν ἔχον εἰς τὴν θάλασσαν ἐν τούτῳ διημέρευεν καθ' αὐτὸν μεριμνῶν αἰεὶ τι καὶ γράφων ἀπλῶς ἅπαν εἴ τι μὴ μεγαλεῖον ἢ σεμνὸν ἡτιμακῶς*). Sed quod, cum solis Vitarum scriptoribus utebatur, negligentiae excerpenti adscribere silentioque praetermittere solebamus, id, quando in libello tertii ante Christum seculi traditur negligere non licebit. Nempe sive per iocum sive serio Thesmophoriazusalum fabula ut a Vitarum scriptoribus ita iam a Satyro in historiam vertitur, idque ab utrisque fit mira quadam concordia in una re qua a fabula qualem hodie habemus prorsus discrepant. Communis enim omnibus codicibus quotquot Vitas exhibent — nisi quod ipsa verba in brevius contraxit Urbinas — haec est narratio (Schwartz p. 6. 7): *λέγουσι δὲ καὶ ὅτι αἱ γυναῖκες διὰ τοὺς ψόγους οὓς ἐποίει εἰς αὐτὰς διὰ τῶν ποιημάτων, τοῖς Θεσμοφορίοις ἐπέστησαν αὐτῷ βουλόμεναι ἀνελεῖν. ἐφείσαντο δὲ αὐτοῦ πρῶτον μὲν διὰ τὰς Μούσας, ἔπειτα δὲ βεβαιωσαμένου μηκέτι αὐτὰς κακῶς ἐρεῖν.* In breviori Vita autem quam exhibent Havnienis Vindobonensisque (Schw. p. 5. 11) praeterea haec leguntur: *αἱ δὲ γυναῖκες ἐβουλήθησαν αὐτὸν κτεῖναι εἰσελθούσαι εἰς τὸ σπήλαιον ἐν ᾧ γράφων διετέλει.* Quae coniunctim servantur apud Satyrum (fr. 39 col. X vs. 23): *αἱ δὲ γυναῖκες ἐπισυνέστησαν αὐτῷ τοῖς Θεσμοφορίοις καὶ ἀθροαὶ παρῆσαν ἐπὶ τὸν τόπον ἐν ᾧ σχολάζων ἐτύγχανεν. [ἐξ] ὥρ(γ)ισμέναι δὲ ἐφείσαντο τὰνδρὸς ἅμα μὲν [ἀγ]χοθεῖσαι τὰς Μούσας ν . . . ος . . . (puto ἅμα δὲ τὰνδρὸς βεβαιωσαμένου vel tale quid).* Perspicuum est haec cum Thesmophoriazusalum argumento haud accurate congruere. Fingit quidem Aristophanes in extrema scena, quam, ut saepius in eius fit fabulis, admodum neglegenter compositam esse omnes

videmus, (vs. 1160 sqq.) Euripidem foedus cum matronis inire ἐφ' ᾧ τ' ἀκοῦσαι μὴδὲν αὐτὰς ὑπ' ἐκείνου κακόν) sed nusquam in superstitibus τῶν Θεσμοφοριαζουσῶν comoedia videmus mulieres ad poetae antrum Salaminium iter facientes, nec vero eo cum advenissent eas temperasse adversario propter reverentiam Musarum legimus. Quod considerantibus nobis, cum oritur suspicio non Thesmophoriazusas nunc cognitae spectari a Satyro, augetur ea opinio et non nihil corroboratur ex iis quae in Colloquio sequuntur. In proxima enim eiusdem fragmenti columna, postquam versus quidam ex Melanippa Vineta (cf. *Berl. Klassiker-texte* V.² p. 123 sqq.) laudati sunt, quibus demonstraretur Euripidem promisso stetisse nec diutius λοιδορίαις contra mulieres indulsisse, ab alio eorum qui colloquio intersunt in memoriam revocantur ea quae leguntur in Thesmophoriazusis vs. 374 sqq. 335 sqq. Quibus auditis is qui dialogi dux atque princeps est ita respondet: σαφῶς ὑπονεόηκας ὃ λέγω καὶ παραλέλυκάς με τῆς ἐξηγήσεως. Hoc loco igitur si iterum de Thesmophoriazusis fit sermo, verisimile videtur antea non eandem comoediam relatam esse sed bis memoratum esse argumentum sicuti bis, ut novimus, a poeta comico tractatum erat. Nisi igitur credimus, temere a fabellarum quibusdam auctoribus iter Salaminium matronarum fictum esse de nihilo, in promptu est priore loco non respici Theomophoriazusas superstites; sed ἐτέρως illas Theomophoriazusas, quae teste Demetrio Troezenio Θεσμοφοριάσασαι quoque dicebantur. In qua comoedia, quam novimus extremo festorum die peractam fingi quandoquidem προλογίζει Κκαλλιγένεια, crediderim argumentum quod in prioribus Thesmophoriazusis tantopere placuisset spectatoribus, iteratum vel ampliandum esse a poeta. Bellum enim indictum Euripidi, hosti haud minus quam Persae fuerunt odioso (cf. Thesm. 337 Εὐριπίδῃ Μῆδεις) in altera fabula victoriam, opinor, Salaminiam habebat qua iam apparuit matronas Atheniensium esse ἀντιανείρας! Scenam fabulae in insula ipsa fuisse non adseveraverim; in itinere sane unam alteramve ex matronis conquestam esse credo iis verbis quae leguntur in schol. ad Ranas vs. 3:

Ὡς διὰ γε τοῦτο τοῦτος οὐ δυνάμει φέρειν

σκεύη τῶσαῦτα, καὶ τὸν ὄμον θλίβεσθαι.

Incerta divinare de argumento fabulae amissae nolo. Hoc tantum addam, potius ad hanc comoediam referendos esse versus quos

felicissima sagacitate restituit Otto Crusius in libello c. t. *Melanges Weil*, quam, ut ipse vir doctissimus proposuit, ad Gerytaden. Exscribam fragmentum ita ut — incertissima sane sed lepida arte — a Crusio restauratum est.

αὐται λαλοῦσαι τὸν [— — — — —
 τρυχοῦσι πολλοῖς τ[ὸνδε νομβετήμασιν·
 κακουμέναις γὰρ ν[ηλεῶς ἐν δράμασιν
 ὑπὸ μητρειῶν τε κ[αὶ πατέρων, ὥστ' οἰκτίσαι,
 οὐκ ἦλθ' ἀρήξων ἀλ[λὰ — — — — —
 νῦν οὖν ἄποινα π[εντασυρίγγῳ ξύλῳ
 κατὰ τὴν Μελανίπ[πην . .

Neglegam versuum fines a Crusio adiectos, sed moneo in eo versu, quem adiutus scholiis *τι πεντα . . . υλον ενω λαζονται* ingeniosissime supplevit Crusius, eiusdemmodi significari supplicium quale Euripidis vice fungens subit *κηδεστής* eius in superstite fabula. Describit igitur is qui loquitur supplicium, quo affectum Euripidem aut videt aut antea viderat, deinde per *anapaestos* ita sive pergit sive alterum pergentem audit *ἀλλὰ ξεστῶν ετ . .* Haec verba significaverintne similem tabellarum usum, ac *πινάκων ξεστῶν δελτοῦς* ex Thesmothariazusis nostris (vs. 778) notas, haud scio. Hoc vero mihi quidem non dubium videtur, nonnihil obstare opinioni quam protulit Crusius, contendens Gerytaden fabulam, prorsus ut Ranas, ad deridendum Euripidem post mortem poetae esse compositam (Euripide qui de son vivant comme poète a si mal traité les femmes est mort et maintenant il expie cruellement ses péchés d'intention dans l'autre monde). Neque enim scenam Gerytadis — ad quam fabulam infra recurram — in Orco positam fuisse credo, neque mihi persuadeo fieri potuisse ut post Ranas peractas ad eiusmodi quale finxit Crusius inventum Aristophanes rediret. Quod autem ad Thesmothariazusas alteras attinet, multum abesse quin mihi probabilia videantur ea quae audacissime Zielinskius coniecit, non est quod dicam.

II.

In fragmento 39 col. XV post ambages satis longas eo deducit sermonem colloquii dux ut dicantur quaedam de causis quibus motus Euripides ex urbe sua ad Archelaum regem migraverit. Si universam rem spectas hic quoque Vitarum scripto-

res eadem brevius reddunt quae fusius dedit Satyrus. Superbus poetae animus, invidia aequalium, odium Aristophanis, certaminum eventus parum secundi, infortunia denique domestica, passim ab hominibus eruditis et memorantur et fabellis illustrantur. Quae omnia testimoniis confirmare supersedeo. Satyrus autem doctius hoc loco quam in reliquo sermone rem suam agit. Quae enim brevissime in Vita Codicis Vaticani indicantur „ἐπέκειντο δὲ καὶ οἱ κωμικοὶ Φθόνῳ αὐτὸν διασύροντες” multo copiosius Satyrus fr. 39 col. XV. 21 ita enarrat: ἐκείνος γὰρ ἅμα μὲν προσοχθίσας τῷ ἐπιχωρίῳ Φθόνῳ τῶν πολιτῶν, ἅμα δὲ ἀχθόμενος ἐπὶ τῷ συννέμεσθαι πολλ[ά]κις Ἀκίστο[ρι κ]αὶ Δοριλάῳ [καὶ] Μορσίμῳ [καὶ] Μελανθίῳ . . . (Δι) [Πρὸς τοῦ Διὸς [τίν]ων ὄνόμα[τα] λ]έγεις; ἢ ποι[ητά]ς; etc. Doctrina, qua auditorum admirationem suscitatur dux colloquii, quorsum spectet et undenam sumpta sit, latet nos. Tantummodo novimus hominum indignorum victorias secundum alios quoque scriptores bilem movisse poetae (cf. Varro apud Gell. XVII. 4. Aelian. V. H. II. 8). De Acestore vero, quem saepius explodit Aristophanes, haud absonum est in memoriam revocare ea quae narrat Valerius Maximus III. 7 (ext.), quoniam eandem illustrant animi fiduciam quae in Euripide a Satyro scriptoribusque Vitarum saepius *μεγαλοψυχία* dicitur. „Ne Euripides quidem arrogans visus est, cum postulante populo ut ex tragodia quandam sententiam tolleretur, progressus in scenam dixit se ut eum doceret, non ut ab eo disceret, fabulas componere solere” (cf. quae de Danae de Palamede, aliisque fabulis circumferuntur) . . . „itaque etiam quod *Alcestidi* tragico poetae respondit probabile, apud quem cum quaereretur quod eo triduo non ultra tres versus maximo impenso labore deducere potuisset, atque is se centum perfacile scripsisse gloriaretur, „Sed hoc, inquit interest quod tui in triduum tantummodo, mei vero in omne tempus sufficiunt.””

Historia litterarum Graecarum referta est hoc genere fabellarum quarum pars ex comoediae argumentis profluxit pars nata est ex scriptorum ingenio, qui animos lectorum nulla re magis quam narratiunculis et facete dictis mulceri scirent, pars autem in ipso popello, id est in theatri subselliis, originem capit. Quae de Euripide atque adversario poeta — *Alcestis* enim ille ignotus iam diu in Aeliani textu cessit *Acestori* — ex Aeliano adduxi,

comoediae cuiusdam memoriam servare haud improbabile videtur.

Non enim solum certamine scenico Euripides per ultimos quos Athenis egit annos saepe victus est a „poetis indignissimis” sed etiam cum Melanthio, Morsimo Acestori similibusque hominibus coniunctim a comicis explosus. Huc spectant Satyri verba illa „ἀχθόμενος ἐπὶ τῷ συννέμεσθαι πολλάκις Ἀκέστορι κ.τ.έ.”; id quod apparet ex sequentibus. In columna enim XV perierunt, sicuti in ceteris huius fragmenti columnis, inferiores versus fere triginta; ex columnae insequentis initio literulae tantummodo quaedam supersunt, sed apparet, in ea parte quae periit egisse auctorem de fabula in qua poetae quidam Euripidi ad-versarii partes egerint. Ecce quae supersunt:

Fr. 39. col. XVI. 5 ε . . . ο χ . . . δὲ Σοφοκλ . . . λαβὼν
παρ[ρ] Αἰ]σχυλου ν . . . ροσον εσθολον Εὐριπίδην προς τοισι-
δεμβαλειν αλας . . νημενοσδοπωσαλασκαιμηλαλας· εοικασινανδρος
ειναι των α . . . διδασκοντων αυτω καθαπερ ειπας.

Ansam interpretationi praebuit Huntius editor adscribens: A quotation from a comedian, apparently giving a receipt for a dish of poetry: „Take some of Sophocles and Aeschylus, but put in a whole Euripides” i. e. you will want the whole in order to extract a flavour.” — Versus ita interpretandos esse nemo negabit. Nec nimium a vero aberraveris, puto, si hunc fere in modum fragmentum restitueris:

ἔπειθ' ὅσον δραχμὴν δὲ Σοφοκλέους λαβὼν,
παρ' Αἰσχύλου στατῆρ' ὅσον προσθέσθ' ὅλον
Εὐριπίδην, πρὸς τοισὶδ' ἐμβαλεῖν ἄλας,
μεμνημένος δ' ὅπως ἄλας καὶ μὴ λάλας.

Ne quis neglegentius a me actum esse in restituendo vocabulo στα-τῆρα censeat, moneo literulam ν in papyro ita scriptam esse ut literis στ propter proclivam τοῦ σίγμα formam simillima sit. Ceterum si quis iudicet, cum gravissimo pondere versuum Aeschyleorum parum convenire quod tribus scrupulis Sophocleis sex addantur Aeschylei, primum versum facili modo is ita suppleverit ut vocabulo δραχμὰς adiciatur adiectivum numerale. Quod vero ad extremum versum attinet, frigidum sane et salis expertem, operae pretium est memorare τὸ ἄλλον tam Agathonī quam Euripidī saepius obici, id quod Plutarchus quoque docet *de Aud.* 45 Α μέψαιτο δέ τις . . . Εὐριπίδου τὴν λαλιάν.

Coenam igitur quandam ex tragicorum frustulis componi in hac comica scena cum videmus, vix potest quin Aristophanis Gerytadis commonefiamus. Licet enim obscurissimum huius fabulae sit nomen, argumentumque admodum incertum, novimus tamen Aristophanem in hac comoedia magnam turbam tragicorum poetarum varie exagitasse coenamque paratam finxisse poetis famelicis miram, in qua concoquenda non solum adhibita essent:

ἀπρόκωλι' ἄρτοι, κάραβοι, βολβοί, Φακῇ

(Ath. III. 95 F), sed duriora quoque; nam querulus rogat nescio quis (cf. schol. in Vesp. 1313)

καὶ πῶς ἐγὼ Σθένελου Φάγοιμ' ἂν ῥήματα;

cui respondetur

εἰς ὄξος ἐμβαπτόμενος ἢ ξηροὺς ἄλας.

Quin ipse quoque Euripides rideri videtur; eius enim cantica procul dubio significabantur versu quem ex Gerytade Athenaeus refert III. 99 F

θεράπευε καὶ χόρταζε τῶν μονωδιῶν,

certe vix quisquam ingeniosius ac lepidius *ἐχόρτασε τοὺς θεωμένους τῶν Εὐριπιδείων μονωδιῶν* quam Aristophanes in Thesmo-phoriazusis et tandem in Ranis.

Versus a Satyro servatos in fabula ab adversario Euripidis dictos fingi docent verba *εἰκόασιν ἀνδρὸς εἶναι τῶν ἀντιδιδοσκόκων αὐτῷ καθάπερ εἶπας*, Aristophani autem ipsam fabulam tribuendam esse apparet ex iis quae statim sequuntur: *ἐτάρ σιναμῶρας γε κἀνταῦθα πάλιν ὁ κωμωδοδιδάσκαλος ἐπέδακνεν τὸν Εὐριπίδην*. Hanc igitur fabulam Gerytaden fuisse credo. Quod si recte suspicatus sum, apparet haec comoediam — quam in Orco locum habere sine iusta causa et Crusius et multi alii ex notissimo fragmento quod incipit *καὶ τις νεκρῶν κευθμῶνα καὶ σκότου πύλας ἔτλη κατελθεῖν* effecerunt — anno ante quam Euripides in Macedoniam profectus est, in scenam prodixisse, itaque anno 409/8. Pergit autem Satyrus: *τοῦ δ' ἐπομένου χειμῶνος* et post lacunam quadraginta fere versuum — angustissimae autem sunt columnae et decem vel summum duodecim literis constant — *ὅπου ποτ' οἰκεῖ ὥσματος λαχὼν μέρος, ἐν χερσίν, ἐν σπλάγχνοισιν ἢ παρ' ὀμματα*. Quos versus in theatro scurriliter explosos esse addit.

Notum est id quod hic affertur fragmentum; sunt enim versus *περὶ Φθόνου* quos auctore Stobaeo (XXXVIII. 8) Inoī fabulae

adscribere solebamus, quoniam Lemma Stobaeorum, quod deest in Trincavelliana editione, indicat Εὐριπίδου ἐξ Ἰονῶς. Verum enim vero, nisi mavult quis Satyrum gravissimi erroris insimulare, qui hosce versus a poeta ad increpandam civium invidiam, extremo vere antiquam „διαμαρτυρίαν θέμενος ἀπέλειπτο τὰς Ἀθήνας”, pronuntiatos esse dicat, necesse est, quandoquidem Ino fabula ante Acharnenses Aristophaneas in scenam prodiit, titulum in libris Stobaei corrigere. Lene erit remedium si pro litteris ἐξῖνους legemus Ἰξίωνος; quod temporum rationi convenit, constat enim secundum Philochorum, optimum in hac re testem, Ixionem fabulam doctam esse post Protagorae mortem, itaque post annum 409 (cf. Jacoby Apollodorus Chronik p. 268), simul mire congruit quod variae apud antiquos circumferebantur fabellae quibus demonstraretur iniquis animis hanc tragoediam ab Atheniensibus acceptam fuisse. Notum est quod habet Plutarchus *de Aud. poet.* c. 4 p. 19 E, novum autem id quod affert Satyrus, nempe auditis illis de invidia versibus „ὅπου ποτ' οἰκεῖ” *e. q. s.*, surrexisse quendam et exclamasse χλευαστικῶς „ὅππᾳ καθεύδουσ' ἂ κύων τὰν ῥῖν' ἔχει”. Hoc, ut mihi quidem videtur σκῶμμα Μεγαρικὸν σφόδρα, non necessario debetur comoediae cuidam in qua Ixion fabula sit explosa. Potius sumam, scurram nescio quem, quae est licentia Atheniensium, interpellasse histrionem versu omnibus civibus fortasse tunc noto, qui ex Epicharmi aliusve poetae Dorici fabula sumtus, propter ipsam nativam scurrilitatem in proverbium abiisset. — Invidia itaque civium secundum Satyrum Euripidem movit ut ex urbe sua ad Archelaum proficisceretur. Quod palam indicasse civibus Atheniensibus videbatur stasimo illo quod incipit χρύσειαι δὴ μοι πτέρυγες περὶ νῶτῳ (Nauck fr. Tr. 911). Verum si vidit Satyrus, cum cuius verbis ea quoque comparari possunt quae subobscurè significat Plutarchus *An seni* c. 5 (οὐ τοῖς Εὐριπίδου χρυσοῖς πτεροῖς), duo sunt quae pro certis sumi licebit, primum canticum illud ex poetae *Archelao* sumtum esse, deinde fabulam eam secundum Satyri auctores non in ipsa Macedonia scriptam fuisse sed Athenis, ante quam iter Macedonicum instituisset Euripides.

Sed haec indicari tantummodo sufficiet. Quae de extremis annis poetae in Archelai aula peractis, partim ex Macedonicis, ut diserte testatur, scriptoribus, refert Satyrus, separatim tractari praestat.

DE ILIADIS FONTIBUS ET COMPOSITIONE.

SCRIPSIT

MATTHAEUS VALETON.

(*Continuantur ex pag. 63*).

d. *De fontibus Iliadis in superioribus non pertractatis.*

Troianorum sociis Lycii, i. e. verae Lyciae incolae, nam de Pandari eiusque copiis supra iam egimus, haud dubie additi sunt a poëtis qui ad augendam fabulam Troianam, eorum adhiberent bella cum Graecis e Dorum gente. Dorens enim constat in eorum consedis vicinia occupatis saeculo a Chr. n. fere XI vel X insulis Rhodo, Coe aliis circumiacentibus et litore Cariae his opposito, eosque Lyciis hostiles fuisse ipsa docere videtur Ilias. Nam Dorens respici ubi narratur Tlepolemus (B 653 sq. cf. E 627 sqq.) cum popularibus Rhodo contra Troianos profectum esse perspicuum est, tum quia eos tripartitis habitare poëta tradit (B 655) quod idem de Doribus Peloponnesiis notissimum est, tum quia non aliter ac horum reges Tlepolemus fingitur Herculis progenies, ut etiam Dorens spectari apparet ubi Coi proximarumque insularum incolae ducibus Thessali filiis Hercule nati inter Agamemnonis copias commemorantur (B 676 sqq.); Tlepolemonem autem discimus (E 627 sqq.) cum Sarpedone Lyciorum rege pugnantem ab hoc occisum esse, quod certamen ne censeamus propterea inventum esse quod antea iam Lycii ferrentur inter Troianorum fuisse socios, propterea retinemur quia èt huius rei nulla causa cernitur, contra bella Lyciorum cum Doribus si forte carminibus celebrata essent, nihil mirum erat deinde in maiorem belli Troiani gloriam usurpari, èt ab altera parte apparet cum Ionibus intercessisse Lyciis vincula amicitiae et affinitatis. Nam in Iliade legimus horum reges Glaucum et Sarpedonem Graeca stirpe oriundos fuisse, narrat enim Glaucus in colloquio cum Diomede (Z 152 sqq.) Bellerophontem avum suum et Sarpedonis, habitantem in urbe Ephyra, inde in Lyciam

profectum, duxisse regis Lyciorum filiam eique in regnum successisse, quod quamvis ex Homero non appareat ubi illa urbs sita fuerit ¹⁾, ad Iones pertinere testatur Herodotus (I 147) cum tradat Ionum Asiaticorum nonnullas regias gentes a Glaucō duxisse originem. Tamen illa ratio inter Lycios et Iones vix existere potuit nisi aliquando finitimi fuissent, itaque veri simile est in ora Cariae antequam Dores eo advenissent, Iones concessisse qui etiam postea a sinu Iassico eam contingerent. Initio Bellerophontem Graecis inter numina fuisse docent multa quae de eo ediderunt scriptores ²⁾, quo etiam tendit quod apud Homerum chimaeram vincit, ἡ δ' ἄρ' ἔην θεῖον γένος οὐδ' ἀνθρώπων ³⁾, ut etiam Glaucum apparet fuisse deum marinum, qui et aliis locis coleretur et praecipue Anthedone in urbe Boeotiae ⁴⁾. Pro Sisyphei prole eum habitum esse facile intelligitur si hunc quoque initio inter deos maritimos fuisse recte censent multi vv. dd.; sed qui factum sit ut Bellerophontem cum Glaucōne sanguinis vinculo iunxerint poëtae, utrum hoc iam in Graecia factum sit an in Asiae denique litore, cur illis praecipue heroibus rationes cum Lyciis intercessisse narrentur, omnino utrum in Graecia iam an in Asia a deis in heroēs conversi sint, hic non opus est rogare: hoc dubitari nequit quin a poëtis Ioniis Lyciorum regibus sint additi. Idque ut ante Homeri aetatem usuveniret

1) Urbs Ephyra in Thesprotia commemoratur B 659, sed nostram Ephyram cum poeta dicat sitam *μύχῃ Ἀργεος ἱπποβόταιο* et subiectam imperio regis Proeti qui quin in Peloponneso habitasset nemo ex antiquis unquam dubitavit, non credibile est hic de urbe Thesprotiae cogitandum esse. Aristarchus intellegebat Corinthum (cf. Schol. ad Z 152), haec vero urbs suo nomine appellatur B 570 N 664. Tamen Corinthum voluisse videtur poëta noster, cum in hac urbe Sisypum iam collocaverit poëta Eumelus (Pausan. II. 22) qui e nostro loco hoc didicisse non potuit, ex alio igitur fonte antiquo id hausit, quem fontem nostro cognitum fuisse veri simile est. Nam etiam omnes qui post Eumelum de ea re egerunt eandem tradiderunt Sisyphei sedem et Herodotus auctor est (I 147) nonnullos reges Ionum Asiaticorum Glaucum Sisyphei prolem pro generis auctore habuisse — Iones autem Asiaticos cum ex Attica tum e Peloponneso profectos supra monuimus — a nostro Ephyra Proeto regi Peloponnesio subiecta dicitur. Cur ergo Ephyram usurpat? Sisypheus ab eo Aeoli filius dicitur heroïs Thessali. Videtur ergo Sisypheus initio carminibus Thessalorum celebratus esse, cumque Strabo tradat (IX. 442) prope Crannonem Thessaliae urbem habitasse olim populum cui nomen Ephyris, haud absurde conicias a cantoribus Thessalis Sisypheo tributam esse urbem Ephyram, idque nomen retentum ab iis poëtis qui eum Corinthum traducerent.

2) Paus. II. 2. 4; 4. 1 sqq.

3) Z 180..

4) Paus. IX. 22. 6. Strab. VIII. 405.

ipsa fert ratio, praeterea rem confirmat hoc quod chimaeram quam a Bellerophontis rebus gestis nemo seiunget Amisodarus quidam natione Lycius eduxisse dicitur Π 528 ne verbo quidem explicandi causa rem addito; quae igitur auditoribus cognita erat.

Iamvero etiam Tlepolemi cladem in Iliade traditam poëtis Ioniis deberi veri simile est. Nam id ipsum quod victoria Sarpedoni tribuitur in certamine cum eo, id quod apud Homerum si excipis Patroclum ab Hectore interfectum inauditum est e principibus Graecorum ducibus aliquem a Troiano duce vinci, indicio est eum qui hoc excogitaverit Lyciis magis favisse quam Doribus eorum hostibus. Sarpedonem non aliter atque Glaucum initio inter Graecorum numina fuisse e diversis efficitur indiciis. Nam alii narrabant Iove, alii Neptuno eum natum esse ¹⁾, Sarpedonia dicebatur insula ubi Gorgones habitarent ²⁾, Aquilo ferebatur Orithyiam duxisse ad saxum Sarpedonium ³⁾, in Cilicia fuit delubrum Apollinis Sarpedonii ⁴⁾ et Dianae Sarpedoniae ⁵⁾, praeterea in Thracia promontorium Sarpedon ⁶⁾. In hominem conversum et Lyciorum regem factum non mirum est eum cum Glaucō cognationis vinculo coniunctum esse, ut apud Homerum hic dicit (Z 197 sqq.) ex sua amita Iovem eum procreasse. Sed cum alii dicerent eum esse filium Iovis ex Europa et in insula Creta a matre editum ⁷⁾, suspicari licet, siquidem veri simile est ex hac insula Lycios in novam patriam advectos esse ⁸⁾, deum Sarpedonem Graecos a Lyciis transsumsisse et praecipue Iones adductos peculiari natura quae huic deo tribueretur, quem haud absone censeas ventis imperantem fictum esse, promontoria, insulas, litora, quae in navigationibus suis propter vim procellarum sibi notassent, pro eius domiciliis habuisse. Itaque etiam a Ionum poëtis primis eum in hominem esse conversum in promptu est, deinde Dore, si in superioribus recte disputavimus Iones antequam hos rationes cum Lyciis habuisse, cognovisse Sarpedonem Lyciorum heroem.

Consideremus utrum in bellum Troianum iam ante Homeri aetatem an ab hoc primo Tlepolemus, Sarpedon, Glaucus denique

1) Apollod. II. 105.

2) Cypr. fr. 21.

3) Pheroc. Fr. H. Gr. I 97. 104.

4) Diod. XXXII. 11.

5) Strab. XIV c. 5. 676.

6) Apollod. II 105.

7) Apollod. III. 3.

8) Ed. Meyer Gesch. des Alterth. I^o. 2 p. 624, Herod. I 173 VII. 99. Paus. VII. 3. 7.

Lycii arcessiti sint. Hector ubi Agamemnonem vulneratum ex acie discessisse cognovit suos adhortatur (A 285 sqq.), his verbis eos allocutus *Τρῶες καὶ Λύκιοι καὶ Δάρδανοι ἀγχιμαχηταί*. Ceteros locos omnes ubi Lycii sive cum ducibus suis sive sine eis in Iliade commemorantur, utrumque etiam locum (Δ 197, 207) ubi Pandari comites hoc nomine significari videntur, denegandos censemus — id quod posthac demonstrandum erit — Achilleïdi, is vero locus, nisi interpolatus est, id quod nihil est cur credamus, Irae Cantori videtur tribuendus. Atqui hic manifesto ita Lycios simul cum Troianis et Dardanis appellat ac fieri non potuit nisi tangeret rem omnibus notam. Unde efficiendum est iam ante eius aetatem aliquod carmen esse conditum quo distincte significarentur illi stetisse a Troianorum partibus. Sponte autem se hic nobis offert certamen Sarpedonis et Tlepolemi. Nam proelia a Lyciis cum Doribus finitimis commissa non tantum perquam credibile est ab horum cantoribus ante Homeri aetatem carminibus celebrata esse inque eis Tlepolemum et Sarpedonem primarias egisse partes, sed etiam facili negotio carminis aliquius ex horum numero argumentum, ita reformare potuit poetarum Ioniorum aliquis ut auditoribus nihil dubii relinqueretur quin proelium quod ageretur, pertineret ad bellum Troianum, proelio simul exitu ita mutato ut victoria, id quod poëtae Dorii consilio convenire non potuit, Sarpedoni tribueretur. Utrum Catalogi auctor ea quae de Tlepolemi iuventute deque eius fuga tradit (B 657), quae perspicuum est item primum a Doribus Asiaticis cantata esse recta via ex eorum carminibus hauserit an a Ionio poëta inde deprompta transsumserit, neque patet neque ullius momenti est. Sed cetera quae de Lyciis apud Homerum narrantur, si discedis a Sarpedonis cum Patroclo certamine et a Glauci cum Diomede colloquio, non videntur respicere argumenta carminum antiquorum. Primum de Sarpedone videamus. Hic in *Τειχομαχίᾳ* quoque primario loco est, sed nihil haec habet cur censeas hanc Graecorum cladem iam proprio carmine celebratam esse antequam Iliadi insereretur ¹). Et locus ubi obiter ap-

1) In *Τειχομαχίᾳ* tangitur mors Asii (M 110 sqq.) qui in proelio apud naves occiditur ab Idomeneo (N 348). Iam vero ea quae in hoc proelio ad Idomeneum. pertineant, ei inserta esse ab auctore recentioris aetatis supra suspicati sumus (Mnem

pellatur (Ξ 426, O 67, P 150 sqq., Ψ 800) vel proponitur Hectorem perstringens (E 470 sqq.) vix opus est monere non ex antiquis fontibus haustos esse. Ἐπεισόδιον quo narratur mors ei a Patroclo illata, cum in eo tangatur Τειχομαχία (Π 511 sqq., 558 ¹) non potest esse antiquior hac. Neque revera ullo alio consilio egisse videtur is qui Patrocli victoriam ex eo reportata invenit, nisi ut Πατροκλείαν ornaret novo aliquo facinore. Sed quoniam Sarpedonis mors tangitur in ἐπεισόδιῳ quod est de eius cum Tlepolemi certamine, ibi enim poëta postquam eum quoque graviter vulneratum narravit, addidit (E 668) πατήρ (i. e. Ζεὺς) ἔτι λοῖγον ἤμυνε, forsitan ipsa mors non ab auctore certaminis cum Patroclo inventa sit. Nam supra suspicati sumus poëtam qui eum saucium quidem sed tamen victorem a Tlepolemo discessisse narraverit, certaminis exitum quem in fonte suo invenisset mutasse. Accedit quod colloquium Iovis cum uxore quod Sarpedonis morti praemittitur (Π 431 sqq.) et Sarpedonis corpus abductum a fratribus geminis Morte et Somno (Π 450 sqq., 666 sqq.) nescio quomodo prodere videntur fontem antiquum. Praeterea a multis ferebatur Sarpedon ab Hercule esse interfectum ²), quem a deo in heroëm conversum imprimis a Doribus cultum esse scimus. Qua propter fieri potest ut initio Dorum cantores ipsum Herculem maioribus suis adfuisse in bello contra Lycios et horum principem interfecisse narraverint, deinde Tlepolemum pro patre substituerint. Hoc si sumitur poeta Ionius cum contra Sarpedonem illo interfecto pugnae superstitem narraret censendus est verbis πατήρ δ' ἔτι λοῖγον ἤμυνε notavisse qua in re dissentiret ab auctore carminis quod pro fonte haberet. Ceterum facile intelligitur victoria quam de Tlepolemo reportasset Sarpedon, ansam dedisse Τειχομαχίας auctori ut plura fortia facta ei tri-

1912. p. 35). Recentissimam originem Τειχομάχιας etiam prodit vs. M 15, ubi Troia decimo belli anno expugnata dicitur, nisi hunc versum spurium iudicas cuius rei iustam causam non video.

1) Locum Π 558 δς πρῶτος ἐσήλατο τείχος Ἀχαιῶν propter levem discrepantiam, revera enim non Sarpedon primus in castra Graecorum irruit, verum Hector, ille primus effregit propugnaculum, spurium putantes vv. dd. Koehly et Leaf, ille delet vss. 556—562 hic vss. 555—568. Hoc autem nostra nihil refert cum tamen restet alter locus Π 511 sq.

2) Cf. Gruppe l.l. (p. 220 ann. 7) qui affert Inscr. Graec et Sicul. (ed. Kaibel) 1298, 81. S.

bueret atque sic factum esse ut auctor eius certaminis cum Patroclo neminem digniorem putaret quem huic opponeret.

Nunc de Glaucō videamus. Hic praeterquam coniuncte cum Sarpedone, invenitur H 13 ubi vulnerat Graecorum aliquem Iphinoum, quem locum nemo censebit ex antiquo fonte haustum. Colloquium cum Diomede (Z 119—256) maxime propterea Iliadi insertum videtur ut edatur Glauci *γενεαλογία* ad Sarpedonem quoque pertinens (Z 197), memorentur casus et res gestae Bellerophontis ex antiquioribus Ionum carminibus petita (vide supra p. 244), narretur superbia regis Lycurgi Bacchum eiusque *τιθηνάς*, per iuga Nisaei proturbantis cuius rei Diomedes fingitur mentionem facere haud dubie depromptae e carminibus Boeotiis in Asiae litore pervulgatis. Sed colloquium ipsum et hospitium quo iuncti finguntur Oeneus et Bellerophon, quin excogitasse credas eundem qui Iliadi inseruerit nihil obstat. Permutationi armorum qua vehementius motus poeta exclamat (Z 234 sqq.) *ἐνθ' αὖτε Γλαῦκῳ Κρονίδῃσφ Φρένας ἐξέλετο Ζεὺς ὃς πρὸς Τυδείδῃν Διομηδεῖα τεύχε' ἄμειβε χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἔννεα βοιῶν*, verisimile est subesse veram aliquam rem quam poeta undevīs cognitā memoria tenuerit. Postremo Lycii sine suis ducibus referuntur Λ 285 sq., de quo loco supra egimus, Θ 173, N 150, O 424 sq., 485 sq. quibus omnibus eadem formula legitur *Τρῶες καὶ Λύκιοι καὶ Ἀρδάνοι ἀγχιμαχῆται*, ex illo loco repetita, tum Z 78 ubi Helenus dicit *Αἰνεία τέ καὶ Ἑκτορ ἐπεὶ πόνος ὕμι μάλιστ' αὖ Τρῶων καὶ Λυκίων ἐγκέκλιται* qui locus haud dubie debetur auctori *Ἑκτορος καὶ Ἀνδρομάχῃσφ ὁμιλίας*, e nullo antiquo fonte haustus, postremo K 430 ubi Troianorum socii recensentur quos auctor undique ex Iliade conflatos in antiquo suo fonte, si de eo recte disputavimus (supra p. 44) invenire non poterat.

Tlepolemum e Dorum Asiaticorum carminibus ad poetas Ionios pervenisse monuimus, quaeque de eius iuventute et fuga e Peloponneso tradat Catalogi auctor (B 657) incertum esse utrum recta via ex illis deprompserit an transsumpta ab his cognoverit. Quo eodem modo iudicandum est de Phidippo et Antipho Thessali filiis qui apud Homerum non inveniuntur nisi in Catalogo (B 676 sqq.). Primum hos a Doribus celebratos esse inde effici supra ostendimus et quod ab Hercule genus suum ducerent et quod Coi insulisque adiacentibus imperarent, a Do-

ribus saeculo fere XI vel X occupatis ¹⁾. Cumque antiquos insulae Coi incolas Meropes audisse constet, nomen quoque Meropis nobilis Troiani qui in Iliade collocatur Percote in urbe Troadis ex eodem fonte atque Thessali filios arreptum esse veri similiter monuit vWilamowitz Moellendorf v. cl. ²⁾. Sed etiam in eis insula Cos commemoratur quae narrantur de Hercule ipso. Nam in Iliade legimus (E 640 sqq. $\equiv$ 249 sqq.) eum diruisse Troiam cuius urbis rex Laomedon, cui bene fecisset, ei dare nollet equos suos propter quos e longinquo venisset, in reditu autem ab urbe deleta dolo Iunonis cuius admonitu Somnus Iovem sopivisset, delatum esse in illam insulam ($\equiv$ 254 sqq., O 26 sqq.). Itaque in promptu est haec deberi cantoribus habitantibus aut Coum ipsam aut e circumiacentibus insulam aliquam aut litus Cariae adiacens, quocum convenit quod his locis Dores consedissee vidimus, Hercules autem quamvis ab aliis etiam Graecorum gentibus coleretur, tamen eius res gestas in hominem conversi imprimis a Doribus celebratas esse constat ³⁾. Omissis nominibus insulae quo deferretur et urbis quam diruisset, fieri potest ut iam a Doribus Peloponnesiis eadem materies tractata sit. Sed Laomedontis urbem ab initio non Troiam audisse mox ostendam et verisimile est id nomen tum cum Troia propter Aeolum Ionumque carmina celeberrima facta esset in litore Asiae, ideoque etiam Herculi suo rationes cum ea interfuisse vellent Dores Asiatici, ab his simul ac insulae nomen additum esse. Ad devinciendum Iovem sopore illo importuno, utrum Iuno in Herculis causa, ut ubi Troianis nocitura eundem dolum denuo machinaretur ($\equiv$ 153 sqq.), suas quoque illecebras adhibuerit maritum ad rem Veneream pelliciens, an soli Somno reliquerit eum consopientum vix sciri potest. Hoc veri similis

1) Cos nostro loco dicitur urbs Earypyli cum tamen quae ratio huic cum Thessalo intercesserit siletur. Atqui Eurypylum inter Thessalorum heroes fuisse et ceteroquin notissimum est et apparet B 786. Ab altera parte nulla sunt vestigia Herculem in Thessalia cultum esse. Credibile igitur videtur initio Eurypylum et Thessalum cognatos esse habitos, postea Herculem esse insertum idque a Doribus, initio igitur illos celebratos esse a Graecis qui ante Dores e Thessalia in Cretam advenissent. Cf. Ed. Meyer Gesch. des Alterth. I p. 261 sq.

2) Isyllos p. 52. A 20. — Nomina Meropis filiorum Adresti et Amphii arrepta esse e carminibus de bello Thebano monuit Usener (der Stoff des Gr. Epos 1897 p. 37).

3) Cf. Ed. Meyer l.l. p. 259 sqq.

videtur, nam coniugum amoribus Somni ministerium sane supervacuum fiebat, quapropter hoc Διὸς ἀπάτης auctor videtur deprompsisse e carminibus quibus res Herculis agerentur, illos rei ornandae causa ipsum addidisse. Neque eos e nihilo confinxit, dubitare enim non licet quin adhibuerit carmen antiquum quo ageretur ὁ ἱερὸς γάμος ¹⁾. Quo etiam referendum videtur cingulum Veneris ἐνθα τέ τοι θελκτῆρια πάντα τέτυκται (Ξ 214 sqq.). Auctori enim nostro non ignaro Iunonem Veneremque a diversis partibus in bello Troiano stare (Ξ 190 sqq.) minus consentaneum erat illam fingere a matre cupidinum lenocinia petentem, nisi hoc in fonte suo invenisset. Seriem mulierum quas a se amatas, minus cupide quam tum uxorem se petivisse profitetur Iuppiter, manifesto undique conflavit interpolator. Quod autem poeta noster narrat Iunonem Lemni Somnum convenisse, cur ibi potissimum hunc degisse finxerit latet, neque e Dorum carminibus hoc transsumsisse videtur, quippe cum insula Lemnus longius abesset a locis ubi Dores habitarent. Sed quod Iuppiter quo tempore Hercules in insulam Coum advenit experrectus re perspecta uxorem ex Olympo suspendit manibus vinctis et duabus incudibus affixis pedibus (O 18 sqq.), deos qui ei auxilio venire studerent disiecit (Ξ 257, O 23 sqq.), Herculem reduxit in terram Argolicam (O 29 sqq.), haud dubie Διὸς ἀπάτης auctor in fonte suo Dorio invenit. Quo etiam referremus locum A 566 sqq. ubi legimus deorum patrem Vulcanum matri ad auxilium accurrentem pede prehensum e coelo detorsississe ita ut per totum diem lapsus in insulam Lemnum deveniret, nisi ipsa rursus illa insula commemorata obstaret. Ac sane Vulcanum e coelo deiectum, quo perspicuum est fulminis ictum significari, diversis rationibus constat explicatum esse, ut Σ 395 sqq. eadem res tribuitur matri saevitiae. Ceterum quod in Iliadis ἐπεισοδίῳ quo narratur Tlepolemi cum Sarpedone certamen, Herculis expeditio Troiana ita tangitur (E 637 sqq.) ut appareat eam bello

1) Muelder v. cl. l. l. p. 127 „mythologische Unklugheit blieb es vorbehalten in der ursprünglich auf faunistisches Lachen berechneten Zeichnung die fromme Beschreibung einer religiösen Zeremonie, einer „heiligen Hochzeit“ zu sehen“. Aperte confiteor malle me a viro doctissimo stoliditatis postulari quam aut credere e nullo fonte antiquo hausisse nostrum, aut pro fonte fuisse iocum scurrilem („ein Hercules-schwank“).

Troiano quod Agamemnone duce gereretur temporis ordine antecessisse, aetatum haec definitio Ionibus deberi puto. Eos enim Dorum poëtas qui Lyciorum cum Doribus bella cantarent credibile non est rerum Troianarum rationem habuisse, ex his igitur illa non oriunda est. Ab altera parte illi Dorum cantores qui Troiae excidium Herculi tribuerent, non erat Agamemnonem cur memorarent. Verum Ionum poëtae qui horum carmina cognovissent consentaneum erat cum ambas expeditiones in unam coniungere non possent, ita eas temporis ordine distinguere ut utrique locus daretur.

Laomedontis autem sedem initio non Troiam fuisse, inde sequitur quod in urbe Sicyone a Doribus habitata ante quam in litus Asiae transmitterent regnasse ferebatur Lamedon quidam ¹⁾ quem a Laomedonte non diversum fuisse apparet, quia huic tribuebatur filius Clytius ²⁾ et uxor Zeuxippe ³⁾, alteri socer Clytius ⁴⁾ et filia Zeuxippe ⁵⁾; Clytius vero alio nomine Orcus est ⁶⁾, et nomen Zeuxippe spectat ad equos quibus in Iliade Laomedon insignis fuisse narratur (E 268 sqq.). Itaque Laomedon ante quam rex mortalis esset, ipse fuit inferorum tyrannus, quem *κλυτόπῳλον* dicere Homerum nemo nescit, quodque Neptunum et Apollinem ei servisse poëta tradit — facit enim (Φ 442 sqq.) maris deum fratris filium alloqui: *οὐδέ νυ τῶν περ μέμνησαι ὅσα δὴ πάθομεν Φιλίον ἀμφὶ μῶνοι νῶϊ θεῶν ὅτ' ἀγῆνορι Λαομέδοντι παρ' Διδῶ ἐλθόντες ἔθγεύσαμεν εἰς ἐνιαυτὸν μίσθῳ ἐπὶ ῥήτῳ* — habemus hic aliam imaginem eiusdem fabulae aliunde notae, qua Apollo regi Admeto servisse tradebatur. Unde porro sequitur ut ubi Hercules narratur Laomedontis urbem evertisse alia forma eadem materies tractata esse videatur atque ubi refertur Orcum sagittis suis vulnerasse *ἐν Πύλῳ ἐν νεκύεσσι* (E 397) et absportasse *κύνα στυγεροῖ* *Ἀρίδαο* (Θ 267 sqq.), aut ubi dicitur regem Neleum devicisse eiusque filios interfecisse (Λ 691 sqq.).

1) Paus. II c. 6. 3.

2) τ 238.

3) Schol. Γ 250.

4) Paus. II 6. 5.

5) Paus. l. l.

6) Caletor Clytii filius ab Aiace Telamonio interficitur O 419 sqq. Clytium vero et Caletorem initio eosdem fuisse atque Clymenum et Calesium vix quisquam negabit. De deis inferis Clymeno et Calesio cf. Usener Göttern. p. 39. Stoff des Gr. Ep. p. 25 sqq.

Iamvero deos Neptunum et Apollinem amandationem e coelo sibi contraxisse propter insidias Iovi structas poëtae sibi proposuisse videntur. Apud Homerum enim legimus (A 400) si mss. fides est, Iunonem Neptunum Minervam, si Zenodoto credimus, Iunonem Neptunum, Apollinem consilium inisse vincendi deorum regem, Zenodoti autem auctoritas non sufficit ut statuamus eius loci auctorem Apollinem pro Minerva appellasse, sufficit ut credamus antiqua carmina illi nota fuisse quibus res ita proponeretur; horum autem carminum auctores veri simile est coniurationem et exilium coniunxisse. Sed quoquo modo hoc se habet utramque rem initio pertinuisse ad mythos quibus naturae *Φαινόμενα*, imbres procellae solis labores terrae motus deberi fingerentur numinum proeliis et inimicitiis satis constare videtur¹⁾. Quo etiam vis Iunoni a marito illata deorumque acerba vexatio referenda esse videtur. Iunonis poenam forsitan initio non narratum sit propter Herculem sed propter coniurationis societatem ei inflictam esse.

Ceterum Laomedon cum in hominem conversus esset quaestio oriebatur unde rex mortalis equos sibi comparasset, qui essent *ἄριστοι ἵππων ὅσσοι ἔασιν ὑπ' ἧρά τ' ἡέλιόν τε* (E 266 sqq.). In eam expediendam nonnulli adhibuerunt mythum quo ageretur raptus Ganymedis, Laomedontis apud Homerum avunculi, nati patre Troë, cui Iuppiter equos dedisset compensandos cum filii raptu (E 265 sqq.). Apparet autem ex his, aut tum denique Ganymedem cum Laomedontis rebus coniunctum esse cum hic iam rex Troiae crederetur, aut eum cum primum coniungeretur,

1) Coniurationem a Iunone, Minerva, Neptuno factam esse propter Iovis Troianorum studium, de quo non dubitasse poëtas qui numen in Ida cultum pro eodem haberent atque Iovem Olympium, censet vLeeuwen Mnem. 1908 p. 294 sqq. De patre Idaeo in unum coniuncto cum Iove Olympio assentior, coniurationem nolim huc referre. Si patrem Idaeum poëtae a Iove distinxissent nihil vetaret credere illum a deis Graecorum res tuentibus impugnatum esse. Sed mundum regi certo imperio iam diu, credo, ante Homeri tempora poëtae res coelestes ad instar rerum humanarum sibi proponentes, persuasum habebant, Apud Homerum Iuppiter ceteros deos longe superat viribus et potestate, quod ab Homero inventum esse parum credibile est. Olim naturae *Φαινόμενα*, tempestates, fulmina, talia homines adduxerant ut putarent de summa imperii certari inter deos; poëtae epici fabulas inde ortas non respuerunt, sed rem remiserunt ad tempora longinquissima. Etiam quod Briareus Iovi auxilium fert A 401 sqq. eo tendere videtur, quod haud dubie antiquo mytho adscribendum est. (A Thetide eum invocatum pro Irae Cantoris habeo invento.)

factum esse non Troïa sed ipsius Laomedontis filium, quorum utrum verius sit sciri non potest; ceterum ab iis poetis donum equorum raptui additum esse videtur qui coniungerent. Tamen Aeneae stemmatis auctor quamvis non ignorans raptum Ganymedis et Laomedontis avunculum hunc fingens (τ 230 sqq.), illo non usus esse videtur ad Laomedontis equorum originem explicandam. Nam in raptu commemorando donum equorum tacet, sed Erichthonium, quem Laomedontis proavum fingit, duodecim pullos possedissee dicit ab Aquilone procreatos quorum divinam praestantiam copiose enarrat (τ 225—229) ¹⁾. Poëtam hunc ante Homeri aetatem eodem carmine et Aeneae stemma et eius certamen eum Achille comprehendisse, ex antiquissimis autem de bello Troiano carminibus arcessivisse Erichthonium, Troem, Ilium, Priamum, tum ex iis carminibus quae de Pedaso et Lyrnesso ab Achille captis agerent Dardanum et Aeneam cum matre divina, porro e carminibus Peloponnesiis in Asiae litore vulgatis Anchisen Aeneae patrem avumque Capyn in superioribus vidimus ²⁾. Laomedontem eum filio Clytio haud dubie recepit e Dorum carminibus quibus Herculis contra eum expeditio tractaretur atque Ganymede sive ex his deprompto sive ex alio fons quisquis fuit cuncta nomina ita composuit ut Dardanum ceteris praemitteret, Ganymedem post Troem, Laomedontem post Ilium, interponeret, Capyn faceret Laomedontis fratrem patruelem, huic autem ut patrem daret excogitavit Assaraci nomen ob nullam aliam, ut videtur, causam nisi quod eius temporibus Assyrii imperarent magnae Asiae parti, ita gloriam aucturus regiae domus ab Aenea originem suam derivantis

1) Erichthonius videtur initio fuisse numen rusticum armentorum tutela. Quod eius equas amasse dicitur Aquilo, tam ea re videtur significari vis coeli et tempestatum in valetudine armentorum conspicua quam spectari equorum celeritas. Quod autem in mythologiis Atticis idem Aquilo Erichthei filiam rapuisse narratur nonnihil ea re confirmatur quod supra suspicatus sumus (Mnem. 1912 p. 23) nomen Troiae Homericæ debere colonis e Troianorum demo Attico qui fuerint inter primos Graecos illius urbis postquam diruta esset sedes occupantes.

2) Mnem. 1912 p. 23, p. 292 sq. p. 316, Satis insulsa est narratiuncula quam offendimus N 465 sqq. Aeneam infantem eductum esse domi Alcathoi sororis mariti An credimus Anchisem iam patrem familiae cui gener esset, a Venere amatum esse? Neque patres sed filii familiarum greges pascebant. Atqui Aeneam Venus peperit ὥτ' Ἀγχίστη βοουκόλοντι (E 313).

cuius honoris causa demonstravimus ipsum stemma ab eo esse constitutum. Sed Clytio cur fratres addiderit (T 237 sq.) Tithonum, quem initio deum fuisse arguit uxor Aurora (Λ 1), Lampum Hicetaonem latet ¹⁾. E stemmate nostro is qui Διομήδους ἀριστείαν Iliadi inseruit quamquam non hausit — id quod supra vidimus — donum equorum pro Ganymede raptō, tamen hausisse potest cum hunc Trois filium diceret (E 266). Sed narratiunculam qua origo equorum Aeneae a Laomedontis equis duceretur ipsum invenisse credibile est.

Ceterum huic quoque quaestioni respondendum erat, quo iure regis Laomedontis equos petisset Hercules. Quod non totidem verbis ex Homero discitur sed tamen diversis locis comparatis ex eo efficere licet. Uno enim Iliadis loco (E 650) legimus regi bene fecisse Herculem, altero loco (T 144 sqq.) eum certasse in litore Troiae cum belua immani a qua si premeretur ut intutum se reciperet, Troianos Minervae auxilio struxisse τεῖχος ἀμφίχυτον; cumque praeterea Homerus testetur (Φ 450 sqq.) Laomedontem deos qui sibi servissent mercedis loco affecisse ignominia vix dubium est quin poetae narraverint eos beluam misisse ignominiae ulciscendae causa. Videtur ergo extitisse carminum κύκλος quibus ageretur deorum apud Laomedontem

1) Clytii filius Caletor „Εκτορος ἀνέψιος” ab Aiace Telamonio interfici narratur O 419 sqq. Videtur huius loci auctorem cum ei Troiani nomen requirenti succurreret Clytius Laomedontis filius, simul Caletoris nomen subisse ex antiqua memoria cum illo coniunctum (vide supra p. 253 in ann. 6). Lampi filium Dolopem, Hicetaonis Melanippum interfici legimus O 525 sqq. alterum a Megete alterum ab Antilocho. Lampum et Hicetaonem qui hic memorantur ipsos esse Laomedontis filios inde apparet quod Lampus nominatim ita significatur (O 527), Melanippum autem ubi Hector alloquitur haec praemittuntur (O 545 sqq.) „Εκτωρ δὲ κασιγῆτοισι” ἐκέλευσε — κασιγῆνται autem etiam sunt fratres patrucles — πᾶσι μάλ᾽ ἀπρῶτον δ’ Ἰκεταόνιδην ἐνένιπε Ἰφθίμον Μελάνιππον. Melanippi nomen depromptum esse e carminibus quibus bella Thebana agerentur supra vidimus (Mnem. 1912 p. 31). Sed ἐπεισόδιον quo Dolopis mors narratur, si recte iudicavimus in superioribus (Mnem. 1912 p. 13) Megetis res gestas et arma — quorum ἱστορία nostro loco discrete enarratur O 530 sqq. — propriis carminibus celebrata esse quae in usum suum converterint auctores antiquissimorum de bello Troiano carminum auctores, ex horum fontium altero haustum est, ita vero ut cognationis vinculum quod Dolopi in Iliade cum Lampo et Laomedonte intercedat additum sit ab eo qui ἐπεισόδιον nostrum Iliadi insereret quippe cum perspicuum sit in fontibus quos diximus non potuisse de illis sermonem esse. Ceterum totum versum T 238 Λάμπων τε Κλύτιόν τε Ἰκετάονα τ’ ὕξον Ἀργεος ex Aeneae stemmate transsumsisse videtur Τειχοσκοπίας auctor (T 228 = P 146).

servitium, ignominia ab eo accepta, beluae missio, Herculis adventus, certamen cum belua, repulsa equos pro officii pretio poscentis, urbis expugnatio, errores in reditu propter Iunonis dolos, cetera quae cum his cohaerent. In pertractando servitio poëtas etiam eius causam, coniurationem adversus Iovem dico, si minus enarrasse attamen tetigisse verisimile videtur; neque non equos Laomedontis a Iove datos propter Ganymedis raptum, Erichthonium enim eos non cognovisse ¹⁾. *Μίσθον ἤντων* quoque quem dei a Laomedonte poscerent ipsos equos fuisse si quis suspicatur non refragor. Quodsi res ita se habet equi illi comparandi sunt cum Nibelungiorum thesauro exitiali in poësi Germanorum celebrato quem qui possideret nullo pacto adigi poterat ut eo cederet perniciemque evitaret. Quod dei qui Laomedonti serviunt alio loco (H 452 sqq.) ambo dicuntur moenia urbis ei struxisse, alio loco (Φ 446 sqq.) alter id solus perfecisse, Apollo armenta pavisse nullius momenti puto. Sed gravius est quod Hercules dicitur (E 651) e longinquo venisse propter Laomedontis equos. Equi enim si pretium erant beluae devictae quomodo de iis poscendis cogitare poterat antequam animum induxisset cum belua pugnare? Id vero quomodo potuit cum urbi nondum appropinquasset? Vix enim cum etiamnunc longe abesset beluae adventus ei notus esse poterat. Expectaveris igitur casu, non propter equos, eum Troiam venisse quo tempore belua vastaret agros. Sic forsitan res expedienda sit ut sumas ex antiquo mytho, cum Hercules crederetur non urbem Troianam sed inferos petivisse, itineris consilium retentum esse quamvis minus conveniret ad pactam pro belua interfecta mercedem. In mytho autem si beluae mentio est facta, non fuit illa e *κῆτῶν* genere, sed canis Stygius. Postremo quod Hercules apud Homerum traditur (E 641) sex navibus Troiam oppugnasse apparet poëtas sibi proponisse eum fraudatum mercede primo abisse deinde comitibus collectis sex redisse cum navibus. Nam in priore itinere eum cum copiis fuisse vix est quod poëtae narraverint.

Herculis expeditio Troiana neque ab Homero neque a recentiorum quoquam refertur in numero laborum quos regis Eurysthei iussu heros suscepit. At tamen iam Homeri aetate hi

1) Vide supra p. 253.

celebrati esse videntur carminum κύκλω qui ad illam non pertineret. Nam in Iliade legimus Iovis gloriationem asseverantis omnibus mortalibus qui sui generis essent imperaturum quem primum tum Lucina editura eseet, Iunonis dolum quo maritum refutaret, Alcmenae partum ab ea retardatum, Stheneli uxoris maturatum (T 91 sqq.), tum Herculi servitium per Copeum Eurysthei praeconem nuntiatum (O 639, iter ad inferos Eurysthei iussu susceptum petendi causa κύνα στυγεροῖ 'Αριδαο (Θ 267 sqq), quamque huc sane referre licebit Orci vulnerationem Πύλω ἐν νεκύεσσι (E 397). Quid Graecos induxerit ut fortissimum omnium heroum servitute astrictum fingerent, constituere non licet¹⁾. Videtur res deberi mythis pertinentibus ad antiquissimas opiniones de naturis divinis. Probabiliter demonstravit Gruppe (l.l. 461 1155) initio Eurystheum alio nomine Neptunum fuisse, neque absurde conicias in antiquissimis mythis quibus Herculis labores, narrarentur, numina aëris et maris primario loco fuisse. Etiam Sthenelum eo pertinuisse credibile est. Nam Sthenium rursus esse Neptunum ostendit Gruppe (l.l. p. 176), Sthenium autem et Sthenelum vix neges eiusdem nominis diversas formas esse. Sed Dorum poëtas fuisse qui Eurysthei patrem Perseo natum finxerint ipsumque illum regnantem in regione Argolica parum credibile. Perspicuum enim est non potuisse eos id facere antequam in ea regione consedisent; sed cum ipsi regias suas gentes ab Hercule ducerent, quomodo potuerunt credere hunc servisse regi Peloponnesio? Nam quod recentiores abinde Hellanico tradiderunt, Herculis filium a Doribus receptum cetera quae pertinent

1) VWilam. Moellend. v. cl. (Herakles² I p. 55 coll. eis quae praecedunt quaeque sequuntur) nationis Doricae ingenio deberi censet, quippe cui Hercules fuerit quasi ἰδέα viri perfecti, quod eorum poëtae hominem fortiozem deteriori servire finxerint. Sed neque antiquissimis temporibus homines eiusmodi ἰδέαν consocios fuisse puto, neque si maxime Dores fuerint eam causam sufficere fingendi virum perfectum deteriori viri servientem. Gruppe (l.l. p. 461) „Dass der bessere Mann“, ait „dem Schlechtem dient, ist menschlich ergreifend, aber schwerlich hat die poetische Schönheit der Motive allein den Dichter bestimmt.“ Sed quod addit v. cl. „vielmehr scheinen in der Dienstbarkeit des Heracles sich die Politische Verhältnisse einer späteren Zeit zu spiegeln“ propterea non dandum ei videtur quod Herculis servitium iam apud Homerum commemoratur (vide ann. seq.). Ad antiquissimam Herculis imaginem id referendum esse haesitanter vWilam. Moell. concessit. „Ich muss“, inquit v. cl. (l.l. p. 51) „nach erneuter Erwägung den Zweifel äussern ob ich recht gethan hab die Dienstbarkeit der Ur Sage ab zu streiten.“

ad Heraclidarum quem dicunt reditum, vix quisquam hodie negat deberi poematis genealogicis quibus VII a Chr. saeculo viri docti conati sunt accomodare Herculis originem Peloponnesiam ad Heraclidarum apud Dores regnum; de qua re optime egit E. Meyer v. cl. ¹). Itaque ea quae apud Homerum de Herculis servitio traduntur hausta esse existimanda sunt e fontibus Peloponnesiis ad Dores non pertinentibus. Neque e fontibus Peloponnesiis solis. Nam cum Alcmena (T 99) a Iunone impedita ne iusto tempore pareret Thebis degisse dicatur, apparet poetam duplicem adhibuisse fontem Peloponnesium et Boeotium. Nisi credimus Amphitryonis parricidium et fugam iam ante Homeri aetatem inventa esse, quae tamen eiusdem generis esse atque ea quae ad Heraclidarum reditum pertinent fere omnes consentiunt vv. dd. ²). Ceterum Ate in quam (T 76 sqq.) Aga-

1) Forsch. z. Alt. Gesch. I p. 279, Gesch. des Alt. II p. 250 sq., vWil. Moell. Herakles¹ I p. 59 „es war unvermeidlich das Herakles auf alle Länder Rechtsansprüche haben musste, die seine Nachkommen besetzten. So ward er denn hier an den alten eingebornen Heroengeschlechter angegliedert, wie nicht anders möglich durch seine Mutter, so dass er noch ein nachkomme des Perseus, und Tiryns seine Heimath ward. Da er gleichwohl nicht zu einem alten Landesherrn werden konnte, seine nachkommen auch Argos den Perseiden erst mühsam abgenommen hatten, so ergab sich dass ihm sein Erbe wider, das Recht vorweggenommen war und das eben hatte Hera verschuldet, so dass er während des Lebens dem schlechteren Manne dienen musste. Die Rhodische Ueberlieferung, die wir in der Ilias lesen hat das schon mit lebhaften Farben durchgeführt. Und der jämmerliche Feigling Eurystheus Sthenelos' Sohn, sammt seinem Herolde „Dreckle“, *κορψύς* sind zu ausdrucksvoll burleske Figuren geworden, an denen sich der Dorer Hochmut gütlich that.“ Vir clarissimus ita ratiocinatus fieri non potest quin Hylli fugam ad regem Aegimium iam ante Homeri aetatem a poetis inventam censeat. Quod pauci ei dabunt. Quod autem „necesse“ („unvermeidlich“) fuisse ait omnia Herculi vindicari quae postea Dores occupassent, poematum genealogicorum auctoribus sane nemo negabit necesse visum esse ea Herculi vindicare, sed plus saeculo ante Dorum cantoribus idem occurrisse perquam incredibile. Ne poetis quidem saeculi a Chr. VII succurrisset servitium Herculi iungere nisi in antiquis fontibus obvium fuisset. Eo ipso quod heros omnium fortissimus sine sua culpa aliorum dolo malo coactus esset servire, sponte fiebat ut cantores qui hanc materiem tractarent eius domino obtrecentarent neque hanc ob causam opus est cogitare de Dorum superbia.

2) VWil. Moell. l. l. p. 52: „T 99 nennt als Geburtsort Theben; aber das kann man nicht umhin für eingeschwärtzt aus des spätern Sage zu halten. Es ist gar nicht zu verstehen, wie Eurystheus über ein Kind Macht haben soll welches in der fernen Stadt geboren wurde, und ausdrücklich handelt es sich um die Herrschaft über die Argeier (123) zu denen Thebe nicht gehört.“ Quod vir cl. dicit se non intelligere, recte dicit; nemo id intelligit vel intelligere potest. Sed quid prohibet cogitare de

memnon Iovem ait gloriationis suae culpam contulisse vehementer dubitandum est an in fontibus non obvia fuerit. Multo enim veri similis videtur quaecunque de ea Agamemnon deserit ab ipso loci auctore addita esse quo rex similitudine suae et Iovis causae se excusare possit. Ut Periphetes quoque Coprei filius qui narratur (O 639) interfici ab Hectore haud dubie ab huius loci auctore est excogitatus. Nam dicitur *πατὺρ πολὺ χεῖρονος υἱὸς ἀμείνων*. Nihil vero erat cur fontis auctor cum Eurysthei praeconem ignominiose tractaret eius filium memoraret honorifice, omnino nihil erat cur ei filium tribueret.

Iamvero ea quae de Herculis servitio in Iliade edita persecuti sumus quamvis negandum videretur e Dorum carminibus hausta esse, tamen debere apparuit poëtis qui eius studerent laudibus. Sed alius generis est locus Iliadis (E 392 sqq.) ubi Iuno ab eo vulnerata narratur. Ibi enim vocatur (E 392 sqq.) *σχέτλιος ὄβριμος ἐργὸς ὃς οὐκ ἔβητ' αἴσულὰ βέζειν, ὃς τῶξοισιν ἔκκηδε θεοὺς οἱ Ὀλυμπον ἔχουσι*. Ubi nunc hi versus leguntur ad praecedentia non quadrant, quapropter a nonnullis viris doctis eiciuntur. Verum sic tamen remanet haec inconcinnitas quod vs. 392 Hercules appellatur *πάϊς Ἀμφιτρύωνος* et vs. 396 *υἱὸς Διδὸς αἰγίοχοιο*. Itaque praestat vss. 395—402 insiticios existimare. His sublatis vs. 403 recte se applicat praecedentibus dummodo verba *τότε καὶ μιν ἀνήκεστον ἄλβεν ἄλγος* in parentheses stare intellegas. Offendimus igitur hic fontem Herculi inimicum quemadmodum in Odyssea (Φ 25) ubi narratur hospitem Eurytum interfecisse eiusque equas abduxisse quapropter ibi quoque appellatur *σχέτλιος* atque sic pergit poëta *οὐδὲ θεῶν ὅπιν ἠδέσασ' οὐδὲ τράπεζαν τὴν δὴ τοι παρέθηκεν*. Patet haec debere poetis o riundis e gente inimica Doribus, propterea Herculi obtrectantibus quod ab his praecipue coleretur. Qua in re de nullis aliis cogitandum erit potius quam de Ionibus Asiaticis. Fieri potest ut huc quoque pertineant quae leguntur Σ 117 *οὐδὲ γὰρ οὐδὲ βίη Ἡρακλῆος Ὀφύγε κῆρα ὅσπερ Φίλτατος ἦσκε Διὶ Κρονίῳνι γάνακτι ἀλλὰ τε μοῖρ' ἐδάμασσε καὶ ἀργάλεος χόλος Ἥρης*. Vi-

duobus fontibus inter se repugnantibus, quos loci nostri auctor repugnantiam non curans coniunxerit? Ab altera parte ne mentionem urbis Thebarum interpolatori tribuas obstat ipse sententiarum contextus.

detur saltem minus veri simile aut in eis carminibus quibus expeditio Troiana ageretur aut in iis quibus labores Eurysthei iussu exhausti, rem ita esse propositam ut Hercules Iunonis irae succubuerit.

Duo loci Iliadis qui ad Herculis res pertineant supersunt. Alter est B 721 ubi Graeci narrantur Lemni reliquisse Philoctetem ἔλκεϊ μοχθίζοντα κακῷ ὁλοόφρονος ὕδρου. Quae res cum ita tangatur ut appareat auditoribus eam cognitam fuisse haud dubie carmine aliquo tractata erat. Ipsius autem huius carminis auctor necesse est compluribus diversis fontibus usus sit. Videtur inter fontes Iliadis, sive hic mavis cogitare de antiquissimis quibus bellum Troianum tractaretur carminibus, sive de iis carminibus quibus agerentur expeditiones Achille duce in litus Asiae profectae, fuisse carmen quo Graecorum exercitus narraretur in itinere substitisse in illa insula. Nam praeterquam nostro loco haec res tangitur Θ 230, ubi Iuno milites in acie Troianis cedentes alloquitur: quo abierunt verba gloriose iacta δ' ἄπ' ὅτ' ἐνὶ Λήμνῳ κενεαυχέες ἡγοράεσθε? et H 467 sqq., ubi significatur amicitia fuisse Atridis cum Eueno Lemni rege. Illud igitur carmen adhibuit noster, rem referens quemadmodum fecerunt auctores locorum H 467 sqq., Θ 230, ad expeditionem ab Agamemnone contra Troianos ductam. Philoctetem autem supra vidimus ¹⁾ simul cum Achille in bellum Troianum receptum esse e carminibus Thessalicis quibus Alexandrum etiamnunc heroem Thessalum qui Achillem occidisset, suis sagittis ultus esse traderetur; sponte enim rem ad bellum Troianum referri Alexandro in ducem Troianum Priami filium converso. Carmen quo id ageretur nostro poëtae cognitum fuisse perspicuum est; sed Philoctetae vulnus ex hoc fonte petitum non esse potest, satis enim constat nullum extitisse carminum κύκλον quo Herculis et Achillis res gestae celebrarentur coniuncte, atqui Philoctetes cruciatus veneno hydrae Lernaëae manifesto pertinet ad res Herculis. Itaque Philoctetes, id quod etiam in superioribus monuimus ²⁾, quemadmodum Diomedes, Ulixes alii heroes, in partem venit diversorum carminum κύκλων qui initio inter se

1) Mnem. 1912 p. 302, 307 sq.

2) Mnem. 1912 p. 308.

nullo vinculo coniuncti essent. Cognovisse potuerunt et Herculem et Philoctetem Dorez qui in vicinia montis Oetae habitarent, eorumque poëtae, cum ibi Herculem in coelum ascendisse cantarent eidem narrare potuerunt armorum suorum heredem fecisse eum Philoctetem. Sed vix credibile etiam vulnus eos tractasse his sagittis a Philocteta sibi inflictum nedum cognovisse eas illitas viro hydrae. Sequitur quartum fontem sumendum esse, vulnerationem enim tractatam esse proprio carmine cuius auctori èt carmina Oetaea praesto fuerint èt carmen vel carminum κύκλος quo celebraretur cum ceteris Herculis facinoribus Eurysthei iussu peractis etiam hydra Lernaea ab eo devicta. His fontibus usus auctor carminis unde locus B 721 derivatus est novum hoc addidit, Philocteten vulneratum a Graecis Lemni relictum esse. Nec non idem narrasse videtur eius sagittis opus fuisse Graecis ad Troiam capiendam; pergit enim Catalogi auctor (B 724 sq.) τάχα δὲ μνήσεσθαι ἔμελλον Ἀργεῖοι παρὰ νηυσὶ Φιλοκτῆταο γάναντος. Poëtam Ionium fuisse eum puto in Asiae litore viventem.

Postremo hic commemorandus est locus A 690 sqq. ubi Hercules traditur urbem Pylum expugnasse omnesque Nelei filios interfecisse uno Nestore excepto. Hoc supra suspicati sumus deberi Pyliorum cantoribus res Nestoris celebrantibus qui antiquum carmen, quo ageretur Hercules inferorum portam irrumpens et Ocrem ipsum vulnerans ita adhibuissent ut pro illa substituerent urbem Pylum et Orcum alio nomine Neleum vocatum converterent in huius urbis regem.

Ut Hercules sic Idomeneus a Doribus cultus videtur. Graecos enim qui insula Creta poterentur maximam partem natione Dorez fuisse docent inscriptiones in ea insula repertae unde apparet in opulentissimis eius civitatibus Cydonia, Gnoso, Gortyne, Latone, Hierapytna extitisse Dorum tribus Dymanes, Hylaeos, Pamphylos; Idomeneus autem est heros Cretensis nusquam a Graecis quantum sciri potest ante quam in insula Creta cultus. Quem si forte censeas propter ipsum nomen quo significari videtur initio fuisse daemon aliquis in monte Ida habitans, et propter originem a Minoë cuius opes et res gestae videntur referre memoriam temporum quibus nondum Graeci in insula consedissent, ante Graecorum adventum coluisse priscos insulae

incolas, Ἑτεόκρητες qui dicuntur in *Odyssea* (τ 176), tamen Dores eum inter suos recepisse apparet tum quoniam omnes abinde Homero (N 449 sqq. τ 171) eum finxerunt natum Deucalione cuius cultum illi prope montem Parnassum olim degentes inde in novam patriam Cretam transportavisse videntur, tum quoniam Phaestus ille quem in *Iliade* legimus ab eo necatum (E 43 sqq.), quamvis Homerus eius urbem patriam Tarnen appellet in Maeonia sitam, unde profectus pugnet inter Troianorum socios, manifesto est heros eponymus Phaesti urbis nobilissimae Cretensis, arcessitus ex antiquo aliquo carmine quo agerentur res gestae Graecorum i. e. Dorum cum indigenis certantium ¹⁾. Ipsum quoque quod Idomeneum identidem commemorat Ulixes in *Odyssea* alia apud alios de se mentiens ad Cretam pertinentia ²⁾, documento esse videtur antiquis carminibus Cretensibus eum celebratum esse. Unde forsitan deprompta sit eius imago qualis describitur N 239—245, quippe quae quo loco legitur minus conveniat; proponitur enim rex arma induens, sed proelio quod iam a mane tenebat, usque ad meridiem interfuerat (Λ 510), et quamquam deinde ex acie egressus visit militem e suis vulneratum (N 210 sqq.) nèque narratur propterea arma reposuisse nèque cur id facturus fuerit intelligitur. Ceterum sodalem Merionem ³⁾, qui in *Iliade* ab eius latere vix discedit iisdem carminibus atque ipsum deberi consentaneum est; cumque in Ἀθλοῖς ἐπὶ Πατρόκλῳ arte sagittandi ceteros omnes superet (Ψ 870 sqq.), in acie aliquando hastam enseque mutet arcu et sagittis (N 650 sqq.), Ulixem speculatoris munere functurum his armis instruat (K 260 sqq.), veri simile est hoc in antiquo fonte eius armorum genus fuisse. Pileum apri dentibus ornatum eius patri Molo, id quod legimus in Νυκτεγερσίᾳ (K 269 sqq.) Amphidamas hospes Cythereus dono dedit. Ne hoc quidem vetamur e carmine Cretensi haustum credere. Sed ceteram quae ibi refertur pilei ἱστορίαν partim ex aliis fontibus derivatam censeo, partim a Νυκτεγερσίᾳ auctore confictam. Hic narrat Amyntori Ormeni filio domo eius effracta Autolycum Ulixis avum subri-

1) Primus hoc vidit E. Bethe v. cl.; Hom. u. d. Heldens. p. 13.

2) v 259 sqq., § 237, 382, τ 181.

3) Recentiores Molum Merionis patrem Idomenei fratrem fuisse tradunt cf. Apollod. III. 3. 1, v. 7. 9.

puisse illum. Amyntor nostro loco habitare dicitur Eleone in urbe Boetiae, sed alio loco (I 457 sqq.) ubi Phoenix se eius filium esse dicit ¹⁾, domicilium habuisse refertur in ea parte Thessaliae cui nomen Hellas, et nomen patris *ἑπώνυμου* urbis Ormenii in Thessalia sitae, eodem tendit. Autolycus in. Odyssea habitare traditur in vicinia montis Parnassi (τ 394 sqq.), facile autem credimus praeterea et in Thessalia et in Boeotia eius famam viguisse *ὅς ἀνθρώποις ἐκέκαστο κλεπτοσύνη*, atque inde factum ut is quoque quem ab illo insigni iniuria affectum esse in omnium ore esset, iisdem locis atque ipse collocaretur. Sed haec de Autolyco et Amyntore narrata esse carminibus Cretensibus quibus agerentur res Moli et Merionis, parum credibile puto. Veri similis est initio de alio pileo narratum esse quo Ulixes ab avo Autolyco donatus esset, de alio quo Molus ab hospite Amphidamante, *Νυκτεγερσίας* autem auctorem haec coniunxisse cum eundem pileum ab Autolyco Amphidamanti muneri datum, a Merione Ulixi commodatum fingeret ²⁾. E reliquis quae in Iliade de Idomeneo et Merione narrantur nihil ex antiquis fontibus haustum videtur, nisi forte recensio urbium ei subiectarum (B 645 sqq.) ³⁾.

Non e Dorum carminibus, sed inde quod Ionum Asiaticorum navigationibus nonnihil materiei praeberetur ipsorum poetis orandi sua carmina, inter alia de quibus supra egimus ⁴⁾ Ulixi tributus esse videtur commilito Leucus nomine qui commemoratur Δ 491 sqq. Insula Leucas ab Homero non appellatur neque potuit eius temporibus appellari quippe quam multo post coloni Corinthii ducibus Cypselo et Gargaso perfossa peninsula

1) Phoenix, id quod (Mnem. 1912 p. 306) suspicati sumus, ab Irae cantore exogitatus esse videtur, sive potius, nam nomen undelibet arripui potuit, eius delictum fuga ad Peleum cura Achillis infantis (I 447 sqq.) ab illo videntur inventa esse.

2) Mirum sane casum! quo accidit ut Ulixes eundem pileum quo avus furto potitus esset a Merione mutuum acciperet.

3) Cetera fere haec sunt: Phereclus a Merione interfectus (E 59 sqq.), colloquium Idomenei cum Neptuno (N 210 sqq.), cum Merione (N 246 sqq.), utriusque *ἀριστεία* (N 528 sqq.) Acamas necatus a Merione, Erymas ab Idomeneo (Π 340 sqq.), Idomenei periculum vitae P 608 sqq. rixa cum Aiace Oilei filio Ψ 448 sqq. Merionis ars sagittandi Ψ 877 sqq. Praeterea obiter commemorantur A 145, B 405, Γ 229 sqq., Δ 251 sqq., Z 436, H 165, Θ 78, 261 sqq., K 53, 58, 112, Λ 510, M 117, Z 514, O 301, P 258, T 311, Ψ 113.

4) p. 44.

ab Acarnaniae continente disiunxerint ¹⁾. Verum nomen Leucates quo èt insulae promuntorium appellabatur albo saxo insigne èt deus Apollo cuius sedes id esse putabatur, nihil vetat credere iam ante Homeri aetatem usurpatum esse a Ionibus Asiaticis in eam regionem navigantibus. Quos eosdem supra vidimus ²⁾ Ulixem cuius nomen ab eadem stirpe *Luc* derivatam esse demonstravit Vuertheim v. d. ³⁾ alios Ithacae alios Cephalleniae collocasse, cumque Leucates et Ulixes exigno freti spatio diremti finitimi essent, facile fieri potuit ut in homines conversi pro hospitibus haberentur eaque res ansam daret fingendi Ulixis comitem nomine Leucum i. e. Leucaten.

Nunc consideranda sunt nobis ea quae de Meleagro narrat Phoenix in *Προσβεία* ((I 527—599) quibuscum conferantur quae de eodem leguntur in Catalogo (B 642). Meleagri res gestas et casus Aetolorum carminibus acta esse nemo negabit, praeterea perspicuum est ex illis apud Homerum ea commemorari quae poëta sciat auditoribus cognita esse. Ut hoc solum afferam: Meleagrus narratur avunculum interfecisse, sed cur aut quo iure interfecerit siletur, quamvis auditores nisi id cognitum habeant diiudicare nequeant, id quod summi momenti erat ad diiudicandum quatenus eius causa eadem esset atque Achillis, quo iure irasceretur matri propter eam rem filium exsecranti. Ceterum voluisse videtur poëta matrem nullo egisse iure, suo iure ei suscensuisse filium. Nam ex eis quae poëta refert fere cogimur sumere hunc fuisse in fonte rerum contextum: Aprum a Diana Calydonio agro inmissum (I 543) interfecit Meleagrus *πολλέων ἐκ πολλῶν θηρήτορας ἄνδρας ἀγείρας*. Inter hos fuerunt etiam iuvenes e Curetum gente etenim magna rixa extitit *ἀμφὶ σὺς κεφάλῃ, καὶ δέρματι λαχυνέντι Κουρήτων τε μεσηγὺ καὶ Αἰτωλῶν μεγαθύμων* (548). In bello inde exorto Aetoli superiores fuerunt dum Meleagros eos ducit (550 sqq.), sed postquam hic

1) Strabo X. 2 p. 452. Oppidum Leucadem in hac insula situm idem esse, quod Homerus Nericum in Acarnania sitam et a Laerte expugnatam dicat (ω 378), probabiliter demonstravit vWilam.-Moellend. (Hom. Unters. 573) monens Alcmaeonidis auctor qui nomen Leucadem a Leucadio Penelopae fratre derivatum esse perhibeat (Strabo l.l.) fieri non posse, quia post Cypseli aetatem vixerit.

2) p. 43.

3) Mnem. 1904 p. 285 sqq.

avunculo occiso (567) a matre omni contumelia affectus (566, 568 sqq.) iratus e proelio discessit (553 sq. 565), fortuna belli commutata est. Quid autem aliud inde efficies nisi hoc: in defendenda sua patria Meleagrus necavit avunculum suum, itaque hic et soror natione Curetes fuerunt? Aliter apud recentiores abinde Phrynicho rem propositam esse nemo nescit ¹⁾. Sed hoc nihil ad nos, et credibile saltem carmina quae essent de Atalante venatrice initio sua stetisse pila et post Homeri demum aetatem cum eorum materie Meleagri res coniunctas esse. Etiam titionis ardentis *ιστορία* in fonte nostro desiderabatur, nam non tantum apud Homerum eius mentio non fit, sed etiam inde quod Meleagrus matris execrationi superstes fingitur, apparet eam in eius fonte non exlitisse. Spectare eam tamen videtur Catalogi auctor (B 642) nam cum *ἔμφασι* aliqua dicit *θάναε δὲ ξάνθος Μελέαγρος*. Nisi praestat credere hunc versum insititium esse. Nam male cohaeret cum superioribus. Versu enim iam 641 legimus Oeneo filios non superfuisse tempore belli Troiani ²⁾. Quid autem ante Homeri aetatem de Oenei fratribus Agrio atque Melane deque eorum patre Portheo in Iliade commemoratis (Ξ 115 sqq.) poëtae narraverint aequae latet. Quae a Phoenice in Meleagri rebus enarrandis inseruntur de uxoris Cleopatrae cognomine Alcyone (I 556 sqq.), propter matris Marpessae patrem Euenum (I 537) ipso nomine Aetoliae flumen referentem originem Aetolicam produnt, et Marpessae maritus Idas quia simul cum fratre Lynceo diversis Graeciae locis celebrabatur, fieri potest ut ab Aetolis quoque cultus sit. Marpessae raptus Idaeque cum Apolline certamen eodem carmine olim tractata esse atque Meleagri res gestas vix credibile, potius credas Cleopatram et Alcyonen initio diversas fuisse, eandem esse dictas ut inter diversa carminum argumenta in eadem regione vulgata vinculum quoddam constitueretur. Ob eandem causam Tydeum Meleagri fratrem esse dictum (quod in Iliade quoque traditur E 813, Z 216, 219, K 497, Ξ 117), initio enim vix ullam rationem inter eos intercessisse ³⁾.

1) Cf. Paus. X. 31. 2.

2) Ipse etiam versus 641 suspicionem movet quia *ε* nominis *σανθός* ibi neglectus est.

3) Diomedes qui factam sit ut in Oenei genus reciperetur supra p. 36 conati sumus ostendere.

Ut Meleagri ira sic Niobae clades in Iliade ita tangitur (Ω 602 sqq.) ut vix auditores singula tenuerint nisi fabulam cognitam haberent. Obscurum enim hoc: λαῦς δὲ λίθους ποίησε Κρονίων (vs. 611) neque minus obscurum τοὺς δ' ἄρα τῇ δεκάτῃ ῥάπαν θεοὶ οὐρανίωτες. Pro fonte fuisse carmina in ipso solo Asiatico condita statuendum esset propter versus Ω 614—617 ubi Nioben in lapidem conversam esse legimus ἐν Σιπύλῳ ὅθι Φατὶ θεῶν ἐμμέναι εὐνάς νυμφῶν αἴτ' ἄμφ' Ἀχελώϊον ἐρῶσαντο nisi procul dubio esset iure hos versus abinde Aristophane Byzantino omnium vv. dd. consensu damnatos esse quippe qui prorsus alieni et absurdi sint. Nam Niobe vs. 613 dicta est animo e dolore erecto cibum cepisse, unde Priamus ut exemplum sibi capiat Achilles rei mentionem facit. Itaque de fonte nihil constat.

Atque eodem modo iudicandum est de loco (E 381 sqq.) ubi Mars narratur in dolio vinctum esse ab Oto et Ephialte Aloei filiis. In diversis enim Graecorum sedibus Aloides celebratos esse, ut in Thessalia, in Boeotia in insulis Naxo et Creta auctores sunt Pindarus ¹⁾, Apollodorus ²⁾, Pausanias ³⁾, Plinius ⁴⁾ alii.

Habes quam diligentissime potuimus conquisita quaecunque Iliadis sive personae sive res ad antiquos fontes referri posse viderentur ⁵⁾. Sed supervacuum est dicere fieri posse ut eiusdem

1) Pyth. 4. 88.

2) I. 7. 4.

3) IX. 29. 1. 2. X. 28. 4.

4) VII. 73.

5) In commemorandis fabulis Peloponnesiis quae essent de Helenae raptu (supra p. 29); addendum fuit auctorem Τειχοσκοπίαν cum inter Helenae ancillas appellaret Aethram regis Troezeniorum filiam, haud dubie eam fabulam spectasse qua Helenam a Theseo raptam reduxisse fingerentur Dioscuri, eumque quantum scimus primum fuisse qui bis eam raptam sibi proponeret. Priorem raptum ignoravit aut negavit qui finxit Aethram ab Hectore raptam esse cf. Mnem. 1912 p. 300. — Tum in pertractando antiquo carmine quod Ἀγαμέμνονος ἀριστεία pro fonte fuisse sumimus, monendum fuit veri simile esse ut ex hoc depromptae sint pleraque personae quae in ea in scenam producantur, inter quas Graecos praecipue Boeotos quos Hector occidat fieri potest ut auctor fontis ipse arcessiverit ex antiquissimis de bello Troiano carminibus (cf. Mnem. 1912 p. 7) quemadmodum inde petivit Aiace; idemque statuendum sit de Cebrione Hectoris fratre et auriga ἐκωνύμῳ urbis Cebrenis in Troiae viciniae sitae. — Porro ubi demonstravimus (supra p. 28 sqq.) Agamemnonis sedes ante Lacedaemoni vel Amyclis quam Mycenis a poetis collocatas esse, animadvertendum fuit, sive iam carminibus Peloponnesiis sive a Ionum Asiaticorum

generis complures nos latuerint quas omisimus cum veri similius putaremus Homeri ingenio eas deberi. Ut incerti haeremus de

cantoribus demum qui raptum Helenae cum bello Troiano coniungerent hoc factum est — quod diudicari nequit —, inde oriri quaestionem utrum pro Atrai filiis habiti sint Agamemnon et Menelaus iam ante quam Mycenis collocarentur, an propter id ipsum. Hoc veri similius. Nam néque in Laconia ulla Atrai vestigia sunt et *Διαπείρασ* auctor Pelopis stemma edit (B 105 sqq.) quod eiusmodi est ut satis appareat initio ad Agamemnonem id non pertinuisse. Etenim Atreo non filius Agamemnon sed frater Thyestes successisse traditur. Antiqua autem huius stemmatis origo eo ostenditur quod ne Eurysthei et Nicipae quidem in eo ratio habetur sed Pelops proponitur ab ipso Iove regnum accepisse Argivorum, quod non potuit inveniri postquam fuga Atrai ad Eurystheum divulgata est, quae etiam ipsa per se spectata recentiorum originem prodit, manifesto enim inventa est ut inter se concilientur fabulae diversae quarum altera Persidis, altera Pelopidis idem regnum tribuit. Obiter animadverto, id quod huius propositi non est pluribus demonstrare, Pelopidas iam pro Argivorum regibus esse habitos ante quam iis praeponerentur Persidae, Pelopem enim — id quod iam diu viderunt vv. dd. cf. Ed. Meyer Gesch. des Alterth. II p. 68 sqq. — eponymum esse gentis alicuius quae Pelopes audiret cuius ceteroquin nullum vestigium nisi ipsum nomen Peloponnesus remansit, Pelopisque originem Asiaticam patre Tantalo recentius esse inventum. Sed auctor loci O 639 sibi proposuit Mycenis ante Agamemnonem regnasse Eurystheum, fugit enim Periphatem Mycenaicum filium Coprei Eurysthei praecoris. Ceterum hoc quoque notandum, quamvis inter urbes quibus Agamemnon imperet Catalogi auctor (B 572) etiam recenseat Sicyonem, tamen auctores carminum quibus celebraretur Adrastus Sicyonis rex, oppugnator Thebarum, inter Argivorum reges non cognovisse neque Atreum neque Agamemnonem. Nam Δ 377 legimus Tydeum et Polynicem legatos Mycenae venisse ut huius urbis regem socium in bello contra Thebanos sibi adsciscerent, id vero deorum ostentis prohibitum, quod manifesto nullo alio consilio ibi narratur nisi explicandi causa cur rex ille in eis carminibus sileatur. Atque ipse Catalogi auctor cum (l.l.) Sicyonem inter Agamemnonis urbes numerans addit *ἢ ἂν Ἀδρηστος πρῶτ' ἐμβασίλευε*, nihil amplius, satis significat sibi ignotum esse quomodo factum sit ut urbs Agamemnoni cesserit, aliis verbis eius temporibus nullosdum mythologos diversas fabulas quae de utroque heroë essent conatos esse coniungere. Ut Diomedem quem inter Argivorum heroës celebratum esse priusquam ex Aetolia oriundus esse crederetur supra demonstravimus (p. 35 sq.), Catalogi auctor Tirynti imperasse tradit ubi recentiores poëtae abinde Hesiodo Proetum regnasse voluerunt (vide supra p. 244 in ann. 1), alii Herculem habitasse perhibebant. Diomedis regnum Tiryntium ex antiquo fonte haustum esse veri simile est, neque tamen quicquam vetat credere et Proeti et Herculis res quoque iam ante Homeri aetatem ad urbem Tiryntem relatas esse. Sed haec ad diversos carminum *κύκλους* pertinuisse videntur diversis temporibus a diversarum Graecarum gentium poëtis conditos nullosdum vinculo inter se coniuncta. Cuius generis etiam hoc est quod in urbe Ephyra quo nomine Corinthum designari videri supra ostendimus (cf. ann. ad p. 244) Sisyphum regnasse legimus (Z 153), sed eius nepotis Bellerophontis temporibus eam urbem subiectam fuisse Proeto (Z 159), nullo verbo addito ad explicandum qui factum esset ut Bellerophon cecisset Proeto. — Postremo ubi egimus de carminibus quibus celebrarentur bella Thebana (supra p. 35 sqq.) addendum fuit ex hoc fonte depromptum videri Euryalum Mecisthei filium Talai nepotem qui in catalogo (B 566)

Heleno Priami filio quem nemo existimabit casu accidisse ut poëtae fratris uxori *δμῶνυμον* fecerint, quae res fortasse inde extitit quod in antiquissimis de dea Helenae mythis Helenus alio nomine idem fuerit atque Paris, unde fieri potuerit ut in hominem conversus crederetur frater esse, neque tamen sciri potest factumne id iam sit ante Homeri tempora; de Hecuba quam credibile est iam commemoratam esse in antiquissimis de bello Troiano carminibus quae pro fonte fuerint *Ἐκτορεσ ἀναιρέσεις* (cf. Mnem. 1912 p. 15, p. 19) ¹⁾, sed patrem Dymanem et fratrem Asium potius credas ei additos esse ab auctore loci Π 718; porro de Calchante augure, Talthybio Agamemnonis, Eurybato Ulixis praeconibus, quos neque vetat quidquam neque cogit credere iam commemoratos esse in carminibus Homeri aetatem superantibus ²⁾; de Polyido, vate Corinthio de quo varia miracula narrant Pindarus, tragici, mythographi haud dubie mythos perantiquos in usum suum convertentes, unde tamen non sequitur ut partes quas illi tribuant iam ante Homeri aetatem a poëtis inventae sint, non minus enim credibile est

commemoratur inter Diomedis comites ei cognatus propter Adrastum Mecisthei fratrem, et alio Iliadis loco (Z 12, 20, de quo loco vide etiam Mnem. 1912 p. 291) in huius vicinia pugnat. Hic in *Ἀθλοισ ἐπὶ Πατρώκλῳ* (Ψ 677 sqq.) a Diomede incitatur ut caestibus contendat cum Epeio. Eodem loco pater Mecistheus narratur Thebas venisse *δεδουκότος Οἰδιπόδαο εἰς τάφον* deinde vicisse *πάντας Καδμείωνας* (Ψ 679 sqq.). Vulgo vv. dd. vocem *Οἰδιπόδης* pro alia forma habent nominis *Οἰδίου*, et haud dubie qui primus illa voce usus est, quisquis fuit, nihil aliud voluit. Sed nescio an nostri loci auctor voce *Οἰδιπόδης* pro nomine patronymico abusus sit, cum vox *Οἰδιποδὶδης* repugnet metro. Nam neque si ab hoc loco discedis usquam legitur Oedipum in bello cecidisse quod ne quadrat quidem ad cetera quaelibet quae de eo narrantur, cum tamen haud obscure id significetur voce *δεδουκώς*, neque intellegit quisquam cur homo peregrinus admissus sit ad eius ludos funebres. Ab altera parte fuerant qui perhiberent post prius bellum Thebanum pacem fecisse Thebanos cum Adraсто, quippe quem apud Pindarum legamus (Ol. VI. 15) ante rogos septem principum qui in acie contra Thebanos cecidissent, Thebis contionatum esse, quod fieri non potuit nisi pace facta. Credibile ergo tum Adraστο fratrem invitatum esse ad ludos funebres regis Eteoclis in eodem bello necati. Neve mireris sileri Polynicem, afferre licet locum Apollodori (III. 6. 3) testantis eos qui Mecistheum bello Thebani consortem dicerent illum ab hoc bello excludere (*τινὲς δὲ Τυδεία μὲν καὶ Πολυνείκην οὐ καταριθμοῦσι, συγκαταλέγουσι δὲ τοῖς ἑπτὰ Ἑτεοκλῇ Ἰφίον καὶ Μηκιστείᾳ*).

1) Hecuba appellatur Z 293, 451, Π 718, X 234, 430, Ω 193, 283, 747.

2) Idaeus Priami praeco quin in antiquo carmine, quod esset de Menelai et Ulixis legatione Helenae repescendae causa, memoratus fuerit vix dubium esse potest cf. supra p. 51.

ipsum et filium Euchenorem quorum neuter nisi uno loco (N 660 sq.) apud Homerum obvius est, ab hoc e nihilo confictos esse, patris autem nomen peculiariter aptum ad vatem significandum a poëtis sequentibus arreptum esse cum antiquas fabulas vaticiniorum commentis ornare studerent¹⁾; de Darete Vulcani sacerdote eiusque filiiis Phegeo Idaeoque quos necavit Diomedes (E 9 sqq.); de Strophio Scamandri filio venatore insigni quem artem sagittandi ipsa Diana docuit, interfecit autem Menelaus (E 119); de Imbrio Mentoris Medesicastae Priamo natae sponso quem interfecit Teucer (N 169 sqq.), deque Othryoneo qui aliam Priami filiam Cassandram in matrimonium petens Graecos si sibi sponderetur expellendos suscepit, cui Idomeneus hasta perfosso ob inanem iactantiam insultat (N 361 sqq.), de Ilioneo Phorbantis filio a Peneleo trucidato, cuius etiam commemoratur avus maternus Alegenor (Ξ 489 sqq.); de Lycophrone Mastoris filio quem ex insula Cytheris ob homicidium profugum receperat Aias Telamonius (O 430 sqq.); de paucis quibusdam aliis, quibus nonnisi in navium Catalogo obviis tamen proprii aliquid tribuitur quod videatur poëta sumere cognitum esse auditoribus cf. B 513 sqq., 671 sqq., 872 sqq.

e. *Qui dei, qua re a Graecorum partibus, qui cur a partibus stent Troianorum.*

In unam Iovis qualis in Iliade depingatur imaginem duos confluisse deos Iovem Olympium et deum Idaeum summo iure contendit vLeeuwen. Agamemnon Iovem invocans in foedere feriendo cum Troianis (Γ 276) eum appellat Ἰδῆθεν μεδέεντα, itemque Aiaci commilitones victoriam precantes adversus Hectorem certaturo (H 202); in monte Ida Iuppiter habet τέμενος τε βωμόν τε (Θ 41) ibique ei Hector πολλὰ βῶν ἐπὶ μηρὶ ἔκκε (X 170); Dardanus primus regionis Ideae rex eo natus traditur (Τ 215); in illa regione eius ope Aeneas Achillem subterfugit

1) Pindarus cognovit Polyidi patrem Coeranum (Ol. XIII. 75) quod nomen Gruppe l.l. 122 in insula Creta inventum esse censet cum etiam Merionis aurigae idem sit nomen, Polyidus vero in hac insula Glaucum Minois filium in vitam revocavisse narretur (cf. Hyg f. 186, Apollod. III. 3, 1, 2, Tzetz Lyc. 811. Recentiores avum Abautem proavum Melampodem fuisse tradunt aliunde notissimum (cf. Paus. I 48. 5).

(τ 92); Priamus in castra Graeca profecturus ab uxore monetur ut ad Iovem Idaeum manus erigat (Ω 291); perspicuum autem est poëtas qui primi Idam quoque sibi proponerent Iovis sedem, cognovisse numen aliquod quod ibi habitaret ab indigenis cultum, idque pro eodem habuisse atque Iovem suum Olympium. Simul apparet poëtas aut primos qui ita agerent aut alios eos sequentes inter indigenas qui Iovem Idaeum colerent etiam Troianos numerasse, unde intelligitur cur non dubitaverint eum habere pro Troianorum deo patrio. Quippe Hector enim solitus erat ei sacrificare in arce Troiana (X 171 sq.), neque dubitat Hecuba quin filius cum ex acie urbem intrasset ei ex arce sit supplicaturus (Z 251), hic autem eum precatur ut proli suae faveat (Z 476) et sperat daturum ut hostes e patria proturbentur (Z 526); atque ipse Iuppiter dicit (Δ 44 sqq.) ex omnibus urbibus in orbe terrarum sitis nullam sibi cariorem esse urbe Troiana, οὐ γάρ, inquit, μοί ποτε βωμὸς ἐδεύετο δαιτὸς ἐρίσης, λοίβησ τε κνίσησ τε, tum ipse dedit Troi equos divinos υἱὸς Πριάμου Γαυμήδεος.

Antiquissimi iam belli Troiani cantores cognovisse videntur Iovis cultum Idaeum. Nam èt in certamine singulari Hectoris et Aiakis èt in eo quo Hector ab Achille occiditur, cui utrique supra vidimus ¹⁾ diversis modis informato eundum fuisse *πρωτότυπον* illis debitum, ea res tangitur (H 202, X 170 sqq.), neque vetat quidquam ad carmina principalia eam referre ²⁾. Itaque insigne quoque Iovis auxilium Troianus latum cuius mentio fit in Catalogo navium (B 768), in pugna ad naves (O 461 sq., 488 sqq., Π 119), in proelio de Patrocli corpore (P 596) quibus Iliadis partibus eundem illum carminum κύκλον pro fundamento fuisse vidimus ³⁾, in hoc fonte commemoratum esse in promptu est. Tum in eis carminibus quibus agerentur Achillis expeditiones et in alias Asiae regiones et in regionem Idaeam a Dardanis

1) Mnem. 1912. p. 15. p. 19.

2) Minus recte iu superioribus dixi (Mnem. 1912 p. 292) montem Idam longius ab urbe Troiana semotum esse quam cuius credamus in antiquissimis iam de belli Troiani carminibus deum Idaeum tutelam esse habitum. Cui sententiae etiam hoc repugnat, quod in iis carminibus, id quod ipsi studuimus evincere (l.l. p. 294) veri simile est Dardanorum mentionem esse factam. Tamen quod contendebamus (p. 294 sq.) ad Aeneam ea carmina non pertinere immotum manet.

3) Cf. Mnem. 1912 pp. 4 sq., 6 sq., 9 sq., 16 in ann. 1.

Aenea rege habitatam, Iovis Idaei mentionem esse factam probant auxilium ab eo Aeneae latum (Τ 92) et Dardanus eius proles (Τ 215) ¹⁾, necnon in iis carminibus quibus ante Homerum celebrarentur Achillis cum Troianis proelia, Troianorum deum patrium fuisse Iovem prodit Hector ei supplicans pro salute filii (Ζ 476) nisi credis, quod vix credibile, pulcherrimum hunc locum deberi ei qui antiquum carmen quo ageretur Ἑκτορος καὶ Ἀνδρομάχης δμιλίᾳ Iliadi inseruerit ²⁾. Atque ad idem carmen vel carminum κύκλον supra vidimus ³⁾ fieri posse ut Hectoris dictum ad fratrem (Ζ 526): sperare se Iovis ope hostes pulsum iri, referendum sit. Porro de Iove Idaeo cogitavit antiqui carminis auctor quod esset de Ἀλεξάνδρου καὶ Μενελάου μονομαχίας, a quo Iuppiter ab Agamemnone invocatus dicitur Ἰδῆθεν μεδέων (Γ 276) ⁴⁾. Postremo is qui ante Homeri aetatem Agamemnonis ἀριστείαν et vulnerationem celebrans ⁵⁾ narravit Hectorem a Iove a telis defendi (Λ 163 sq.) et victorem reddi (Λ 185 sqq., 299 sqq., 406, 544), non casu accidit ut Iovem haec moliturum ab Olympo in Idam se conferre fingeret (Λ 181 sqq.), ubi in nostra Iliade per totam pugnam descriptam libris Λ—Σ rex deorum degit (cf. Λ 337, Μ 253, Ξ 157, Ο 169, 237, Π 671). Itaque satis apparet in diversis iam Iliadis fontibus èt Iovis cultum Idaeum et Troianum èt opem ab eo latam Troianis commemorata esse èt hanc ubi Irae cantor proponat debitam Iovis consilio Thetidi morem gerentis, in usum suum convertisse poëtam ea quae in fontibus suis invenisset. Atque cum ex iis locis ubi tangitur Iovis sedes Idaea vel Troiana, quorum ceteris supra (p. 268 sq.) allatis ii loci addendi sunt quibus in Κόλῳ μάχῃ, ut in Ἀγαμέμνονος ἀριστείᾳ ex Olympo in Idam se confert deus (Θ 41 sqq.) et aliquamdiu ibi moratur (Θ 75, 170, 397 sqq., 438), èt hi èt nonnulli alii (Δ 44, Ζ 251, Θ 48, Ω 291) debeantur poëtis qui Irae Cantoris poëma auxerint et dilataverint, apparet hos de illa re egisse convenienter eis, quae in fontibus invenirentur.

1) Mnem. 1912 p. 292.

2) De hoc carmine vide Mnem. 1912 p. 317 sqq.

3) Mnem. 1912 p. 322 sqq.

4) De hoc carmine vide supra p. 60 sqq.

5) Vide supra p. 57. sqq.

Ab altera parte ratio ferebat ut poëtae Graeci sibi proponerent Iovi res Graecorum curae esse. Quamvis ad tempus in Ida consistat, Olympus tamen praecipua eius sedes et velut domicilium est, bis Idaeus (Π 605, Ω 291) saepissime Olympius in Iliade appellatur. Ut omnino reges sunt *διογενέες*, *διοτρεφέες*, *διίφιλοι*, eosque in summo honore Iuppiter habet (A 175, 279, B 197) quippe cui debeant regiam suam dignitatem (B 205), sic praecipue Agamemnonis sceptrum a Iove eius maioribus est datum (B 101 sqq.). Praeterea procul dubio iam abinde antiquissimis de bello Troiano carminibus constabat ¹⁾ postremo Troianos debellatos, Troiam devastatam esse, qui exitus tangitur praesagis Agamemnonis et rursus Hectoris verbis (Δ 164, Z 448) *ἔστ' ἡμαρ ὅτε κέν ποτ' ὀλώλῃ Φίλις ἰρή*, tum ubi augurio Iuppiter eum praenuntiasset narratur (B 299 sqq.), nec non ubi uxori concedit (Δ 68) obtestanti (vs. 26 sqq.) ne irritum faciat laborem suum Troianis exitium parantis, vel ubi Minervam confirmat (Θ 38 sqq.) significans immota manere Troiae fata. Convenit quod etiam in rebus dubiis vel adversis ita Iovem precantur Graeci ut qui minime metuant ne aures sibi claudat, id quod passim in Iliade animadvertere licet. Inprimis Achilli Iovem deum patrium fuisse inde apparet quod Olympus Thessaliae mons est, quem vidimus ²⁾ ab universa Graecia mox pro Iovis sede praecipua habitum esse ob nullam aliam causam magis quam propter auctoritatem poëtarum natione Thessalorum quorum carmina Homero pro fontibus essent. Dodonaeum eum appellat Achilles (Π 223), sed hoc nihil ad rem, nemo enim censebit non eundem voluisse poëtam atque Olympium. Achilli autem favisse Iovem etiam ex his sequitur. Supra enim ostendimus multa quae apud Homerum ad Patrocli exitum referantur olim ad Pelidae pertinuisse mortem ³⁾. In quorum numero etiam hoc esse videtur quod post Patrocli mortem Achillis equos divinos consolatur et confirmat (P 440 sqq.), praeterea miraculum caliginis quo involvit certantes de Patrocli corpore quia οὐδὲ Μενoitιάδην ἤχθαιρε, 'μίσησεν δ' ἄρ' αὖ μιν δῆϊον κυσὶ κύρμα γε-

1) Vide Mnem. 1912 p. 15.

2) Mnem. 1912 p. 312.

3) Mnem. 1912 p. 332 sqq.

νέσθαι (P 270 sqq.), quae verba si pro Patroclo Achillem substituis, ostendunt mentem erga hunc benignam ¹⁾. Sed quoquomodo hoc se habet, id satis apparet fieri vix potuisse quin Graeci crederent Iovem a se atque ab adversariis suis aequo honore habitum tamen de summa rerum potius suis commodis quam hostium prospicere, etiamsi horum sive sacrificiis sive precibus permotus ad tempus iis magis faveret. Qua de re apte conferas locum ubi Ajax loquens inducitur (H 194) ὕμεσ εὖχεσθε Διὶ Κρονίῳ νάνακτι σιγῇ ἔφ' ὕμειων, ἵνα μὴ Τρῶές γε πύθωνται, ἡς καὶ ἀμφαδίην, ἐπεὶ οὐ τίνα δέδριμεν ἔμψῃς; quippe enim metus invadit heroem ne hostes cum cernant commilitones suos Iovi supplicare, efficacioribus precibus deum in suam partem trahant, sed mox confirmatus hunc metum dimittit. Sed mirum non est poetas sentientes non prorsus acquiesci posse in Iovis voluntate eum appellasse μητιέτην et ἀγκυλόμητιν cuius mens αἰὲ κρείσσων ἡς περ ἀνδρῶν (Π 688, P 176), quo etiam referre licebit Achilles dictum (Ω 527 sq.) δοιοὶ γὰρ τε πίθοι κατακείσθαι ἐν Διδῷ οὐδ' ὧ δῶρων οἷα δίδωσι κακῶν, ἕτερος δὲ ἑάων, facile autem intelligitur Irae Cantorem propter auxilium a summo deo Troianis latum quod in fontibus suis inveniret, in cogitationem incidisse eius mentem Thetidis precibus esse perductam ad Agamemnonis superbiam castigandam. Praeterea alium quoque iam in Iliade dispicimus conatum explicandi fortunae varietatem, sive iam ante Homeri aetatem poëtis talia succurrerunt sive auctoribus demum Iliadis, cum scilicet fingerent Iovem non tam libero suo arbitrio agere quam ministrantem ea quae cuique μοῖρα κραταίῃ γιγνομένην ἐπένησε λίνῳ (Ω 219). Quam rationem sponte suadebat conspicua ea lex „qua immobilis rerum humanarum ordo seritur” ut optime apud Livium ait miles Cannensis ²⁾. Hinc autem factum est ut Iovem fingerent libra fatali belligerantium sortes ponderantem (Θ 69, Π 658 ³⁾, Τ 223,

1) Quod Hectori Iuppiter trepidationem inicit (Π 656 sq.), ei recusat ne Achillis equos curruī suo iungat (P 499 sqq.), vitio vertit quod Achillis arma induit (P 201) fonti deprompta esse non possunt, quippe in quo de Hectore sermo non esset sed a Πατροκλείας auctore convenienter fonti efficta sunt.

2) Liv. XXV. 6. 6.

3) Ex eis quae hoc loco leguntur sequitur ut ea quae praecedant (Π 646 sqq.) non ita accipienda sint quasi libere secum consideret Iuppiter quid optimum sit factu, sed ut meditetur quomodo fati decretis optime morem gerat.

X 209 sqq.) quippe qui hominibus ταμίης — i. e. dispensator, non arbiter — πολέμοιο τέτυκται (Δ 84, T 224), ne potestate quidem data servandi si quis esset πάλαι πεπωμένος αἴση (Π 441 sq., X 179 sqq.). Etiam quod legitur T 306 ἤδη γὰρ Πριάμου γενέην ἤχθηρε Κρονίων huic sententiae non repugnat, ira enim, causa non addita, haud dubie hic colligitur ex eventu belli; nihil igitur vetat sumere Iovem hic appellari fati loco cuius iussa peragat. Ubi vero poetae significandum esse censent Iovem invitum fato obsequi aliter loquuntur ut ne alios afferam is qui Patroclo occiso οὐδὲ Μενoitιάδην inquit ἤχθαιρε (Κρονίων) πάρος περ. De Patrocli autem exitu decrevisse fatum indicat poëta eum allocutus σε θεοὶ θνατόνδ' ἐκάλεσαν (Π 692) non ignarus credo una mente non agere deos nisi necessitate fati. Patrocli autem mortem fato tribui nil mirum, siquidem in eum translata sunt, quae initio pertinerent ad mortem Achillis cui αἴσα μίνυνθα περ οὐ τι μάλα δρῆν (A 416) ¹⁾. Postremo autem rursus aliter iudicavit atque ceteri de Iovis ratione in bello Troiano obvia, is qui victoriam Graecis impertitam deberi finxit pacto conventu inter deorum regem uxoremque (Δ 68 sqq.). Neque quisquam tam acerbè proposuit deorum licentiam et superbiam adversus homines, ne is quidem qui excogitavit somnium fallax Agamemnoni missum, vel qui Minervae fraudem in succurendo Achilli adversus Hectorem. Nam ad flagitium Iovis iussu Minervam facit pellicere Pandarum. Cuius rei acerbitas etiam magis oculos ferit si confers Agamemnonis verba ad fratrem vulneratum (Δ 164 sqq.): aliquando Iovem Troianos deleturum, iratum ob impia facta. Scilicet regi ut virum pium decet Iovem talia odisse persuasum erat. Haec vero poëta idem — nemo enim dubitat quin idem sit — qui illa de Mi-

1) Πατροκλείας auctor quamquam fontem sequens quo ageretur mors Achillis, Patrocli mortem fato assignat (Π 692) alio tamen loco studens argumentum suum adaptare poemati quod erat de Achillis Ira, pro fato substituit Iovis consilium. Nam Π 687 monens Patroclum si Achillis praecepta observasset futurum fuisse ut mortem effugisset, haec addit ἀλλ' αἰεὶ τε Διδὸς κρίσσαν νόσος ἢ περ ἀνδρῶν haud dubie significans Διδὸς βοῦλην propter Thetidis preces initam cf. Σ 74 sqq. — Ut etiam in alia re a fonte sua discessit noster. Nam cum P 269 sqq. aperte significet caliginem pugnantis de Patrocli corpore offusam esse ne Troiani mortuum subtraherent (cf. vs. 272 sqq.), alio loco (P 645 sqq.) rem ita proponit quasi nihil magis Graecis obstet corpus defendentibus.

nervae missu! quid aliud auditores docens nisi hoc deos ludere mortales? Neve tamen haec mireris in vate antiquo cum Goethe vir summus paullo ante nostra tempora florens „vos” inquit „numina caelestia, nos in peccata rapitis mox affecturi miseros supplicii vestris.” Sane quam, quo altius res humanas perspexeris eo apertius his assentieris aut „religionum nodis” ut ait Lucretius „animus est exsolvendus” et confitendum fato mundum regi nulla providentia divina.

Aliter atque maritus Iuno a poëtis proponitur constanti ardens in Troianos odio, muliebri impotentia in eos saeviens, quam ei exprobrans Iuppiter, „quodsi” inquit „Priamum, Priamique subolem ceterosque Troianos crudos devoraveris, tum denique iram expleveris” (Δ 34 sqq.); ipsa autem aperte confitetur se equosque sudasse in cogendis militibus eorum interitus causa. Unde haec implacabilis ira sit orta si quaeritur, causa videtur fuisse quod dea patria ac tutelariorum Argivorum iniurias suis illatas in se susciperet vindicandas. Hoc autem ipsum documento est tum demum reginam deorum in fabulam Troianam adhibitam esse cum bellum haberetur exortum esse *Ἀλεξάνδροι' ἔνεκ Ἀρχῆς* (Γ 100, Ζ 356, Ω 28)¹⁾. Id autem si ita est, partes ei in Iliade tributae debentur fontibus iis quibus pro fundamento esset mythus quo ageretur Helenae raptus²⁾. Quocum convenit quod quibuscunque locis praecipue cum Achille ei res esse videtur, nullus ex his est qui derivatus esse videatur e fonte antiquo, plerique etiam eiusmodi sunt ut non appareat deam Achillem magis tueri quam ceteros Graecorum principes. Achillem inducit ut contionem advocet (Α 55). At cur facit? *κῆδετο γὰρ Δαναοῶν ὅτι βα θυήσκοντασ ὄρατο*. Eidem Minervam mittit, qui eius iram

1) Uno Iliadis loco (Ω 29) commemoratur „iudicium Paridis spretaque iniuria formae”, qui locus tamen ab Aristarcho obelo notatus haud dubie satis recens est. Sed fac eam fabulam iam ante Homeri aetatem vulgatam fuisse, fidenter tamen statuas non eam causam fuisse cur poëtae Iunonem iratam Troianis sinxerint, verum contra adhibitam esse ad iram explicandam qua deam ardere iam antea poëtae narravissent.

2) Carmina haec recensuimus supra p. 45 sqq. Tamen unum modo Iliadis locum ad Iunonem pertinentem ex his carminibus haustum puto, locum Β 155 sqq. depromptum e carmine quo ageretur Agamemnonis consilium domum redeundi. Cetera quae in Iliade de Iunone narrantur, nam etiam locum Α 45 e nullo antiquo fonte haustum puto, de qua re posthac erit agendum, aut ab Iliadis auctoribus inventa esse aut derivata e fontibus ad bellum Troianum nihil pertinentibus censeo.

mitiget (A 194 sqq.). At non huius causa magis facit quam Agamemnonis, ἀμφὼ δμῶς θύμῳ Φιλέουσά τε κηδομένη τε. Tum ad eum Iridem ire iubet, quae in moerore iacentem adhortetur ut Patrocli corpus defendat (Σ 166 sqq.) et repellat Troianorum impetum. Quam rem aegre ferens Iuppiter dicit (Σ 358 sq.) ἡ ῥά νυ σεῖο ἐξ αὐτῆς ἐγένοντο κάρη κομάοντες Ἀχαιοί, ipsa vero reponit οὐκ ὄφελον Τρώεσσι κοτεσσαμένη κακὰ ῥάψαι; Atque quod Achillem a flumine Xantho oppressum defendendum curat Vulcano filio in eius auxilium advocato (Φ 330 sq.), propterea hoc ad rem non facit quia pugnam cum flumine qualis in Iliade depingitur vix quisquam censebit eadem ratione in antiquis fontibus esse propositam neque erga quidquam cogit credere in eis Iunonis mentionem esse factam. Sed Ω 55 sqq. eam audimus in colloquio cum Apolline se iactantem quod Thetidem, inquit, ἐγὼ αὐτὴ ἑρέψα τέ καὶ ἀτίτηλα καὶ ἀνδρ' ἔπορον παράκοιτιν Πηλεΐ' ὅς περὶ κῆρι φίλος ἔγενετ' ἀθανάτοισι, quae si derivata sunt ex antiquis Thessalorum carminibus, sequitur ut haec eam habuerint Achillis deam patriam, neque negare licet poëtas qui hunc in bellum Troianum induxerint, eam finxisse huius belli sociam. Verum aliter res se habere videtur. Nam non tantum quod Iunonis illa cura vere materna qua loco nostro se Thetidis matrimonium curasse gloriatur ceteris repugnat quae de Pelei nuptiis discimus, quippe cui Thetidem nolentem dei conubio iunxerint — ἤματι τῷ, inquit filius (Σ 81) ὅτε σε βρότου ἀνδρὸς ἐμβαλον εὖνῃ, et ipsa cum Vulcano quaeritur (Σ 431 sqq.) ἐκ πασῶν Κρονίδης Ζεὺς ἄλγε' ἔδωκε, ἐκ μὲν μ' ἀλλάων ἀλιάων ἄνδρ' ἐδάμασσε Λίαιδην Πηλῆϊ καὶ ἔτλην ἀνέρος εὖνῃν πολλὰ μαλ' οὐκ ἐθέλουσαν, neque degit apud maritum sed ἐν βένθεσσιν ἄλδος παρὰ πατρὶ γέροντι (A 358, Σ 36) — sed quod gravius est, recentiorem originem in fronte fert. An hoc antiquum est numen marinum ne careret credo marito bene morato, prudenter et amanter a Iunone copulatum esse viro mortali deis acceptissimo? Itaque vix dubium quin ipse colloqui nostri auctor quem inter recentissimos Iliadis auctores omnes fere numerant rem effinxerit quo Iunonis oratio maiorem vim haberet. Accedit quod in Thessalorum sacris et mythologiis Iuno quantum scire licet vix ullo loco est. In una Argonautarum expeditione eius auxilium commemoratur. Sed luculenter demonstravit Gruppe

v. d. ¹⁾ veri simillimum esse ut Argis et Corinthi demum a poëtis facta sit expeditionis dea tutelar. Atque revera ipsae illae urbes, id quod nemo nescit, abinde antiquissimis temporibus usque ad recentissimam antiquitatem deae cultus et mythorum qui inde orerentur sedes fuerunt; neque sine causa ipsa apud Homerum dicit (Δ 52) ante omnes urbes Argos sibi curae fuisse, adiunctis propter Atridas Sparta et Mycenis, quemadmodum Mycenarum regem ubi armatus prodit aciem in hostes ducturus tonitrus fragore una cum Minerva prosequitur (Λ 45). Ceterum discordiae cum coniuge exercitae quarum Homerus auctor est, non initio inde ortae esse possunt quod maritus ei nimis Troianis favere videbatur (A 520 sqq., 536 sqq., Δ 7 sqq., Θ 408 sqq., O 10 sqq., Σ 356 sqq.), nam in Herculem quoque diversus fuit utriusque animus (Ξ 250 sqq., O 18 sqq., T 95 sqq.) quae materies sane non recentior est quam fabula Troiana. Altiolem vero causam hanc fuisse in superioribus suspicatumus ¹⁾ quod in antiquis mythologiis tempestates et imbres redderentur a poetis inimicitii deorum qui in his phaenomenis regnarent, qua re factum esse videtur ut sicubi argumenta quae tractarent poëtae ansam praebebant sumendi aliquod sive sententiarum sive studiorum certamen inter summa numina, vix sibi satisfacere possent in proponenda auditoribus Iunonis contumacia marito severis poenis et minis coercenda.

Coniunctissima Iunoni in oppugnandis Troianis apud Homerum Minerva fingitur. Nec tamen dea bellipotens antiquissimis fabulae Troianae cantoribus infesta illis videbatur. Nam ex horum iam carminibus cognomen *ῥυσίπτολις* (Z 305), delubrum in Troiae arce (Z 297), antistita Theano Cissei filia, Antenoris uxor (E 70, Z 298, 302, Λ 224) in Iliadem transierunt, si quidem, id quod suo loco demonstrare tentavimus ²⁾, Minervae Iliadis cultum, ab iis iam Graecis qui primi consederunt in Troiae Homericæ sede eo e patria traductum, illi poetae finxerunt olim extitisse apud cives urbis dirutae. Ac hercle rogare licebit nisi res ita se habeat neque Minerva Troianis amica sit habita antequam crederetur iis infesta, quid quem poetam inducere potuerit ut numen infestum a Troianis *ῥυσίπτολιν* appellatam et cultam esse narraret.

1) l.l. pp. 558, 1129.

2) Mnem. 1912 p. 27 sq.

Palladium quoque raptum ab Ulixē et Diomede huc tendere videtur nam quamquam ab Homero non tangitur, et raptus ipse forsitan post demum Homeri aetatem confictus a poetis sit, tamen vix neges ei subesse aliquam memoriam Minervae cultus Troiani. Quod vero ab Ulixē et Diomede raptum esse narrabatur, deberi hoc videtur rationibus quae utrique nonnullis locis cum cultu Minervae intercesserint¹⁾. Quapropter cum illi in heroēs mortales conversi in bellum Troianum adhiberentur, deam eis adfuisse contra hostes in promptu erat. Atque haec fuit causa, quae olim Troianorum esset dea *ἠυσίπτολις*, cur partes tamen Graecorum amplexa esse crederetur. Unde sponte sequebatur ut quodammodo ministrae loco coniungeretur cum Iunone quemadmodum factum est ab Irae Cantore (A 194 sq.) et ab aliis deinceps Iliadis auctoribus (B 155 sq., Δ 20 sqq., E 710 sqq., Θ 350 sqq., Λ 45, Ω 25 sqq.). Ceterum iam ante Homeri tempora Ulixem et Diomedem, alterum prodisse in carminibus tum eo quo legatus cum Menelao Helenae reposcendae causa missus esse narraretur, tum quo Agamemnonis praeposterum consilium domum redeundi ageretur, utrumque autem in carmine quod extiterit de *Ἀγαμέμνονος ἀριστεία* in superioribus demonstravimus²⁾. Itaque quod in *Διαπείρα* legitur (B 155 sqq.) Minerva monuisse Ulixem ut milites a fuga retineret, et in *Ἀγαμέμνονος ἀριστεία* (Λ 438) ab heroē vulnerato avertisse periculum vitae, ex his carminibus haustum videtur³⁾. Sed nemo eam acrius se gerentem finxit quam is qui *Διομήδους ἀριστείαν* Iliadi inseruit, nimirum ante omnia hoc agentem ut Tydides *ἐκδέεσσι μετὰ πᾶσι Ἀργεΐοισι γένοιτο ἰδὲ κλέος ἔσθλον ἄροιτο*. Quippe enim ille cantor si in superioribus recte iudicavimus⁴⁾, e fontibus hausit ad bellum quidem Troianum nihil pertinentibus, sed qui Diomedem Minervae commilitonem haberent una cum

1) Pind. Nem. X. 7 et schol. ad X. 2. Paus. II 24. 2, IV. 35. 8, VII. 44. Heracl. exc. 27. Tim. fr. 13. Tzetzae sch. in Lyc. A. 615.

2) pp. 51, 56, 58.

3) Solis his Iliadis locis partes Minervae tributae receptae esse videntur e fontibus quibus bellum Troianum ageretur. Nam neque *Δολονείαν* neque *Διομήδους ἀριστείαν* huc pertinere supra demonstravimus p. 44, 45. De loco Λ 45 vide supra p. 24 ann. 8. De auxilio a Minerva lato Menelao (Δ 128 sqq., P 353) et Achilli (T 249, X 136 sqq.) vide ann. sequentem.

4) p. 37, 45.

ea etiam numina infesta superantem. Neque casu factum est ut idem ille poëta, nam eundem esse alio loco demonstrandum erit, matronas Troianas deae auxilium contra eum implorantes repulsum tulisse tradiderit (Z 311), ne scilicet auditoribus dubium maneret quin Minerva, quam ex antiquis carminibus scirent urbis Troianae praesidium fuisse, propter Diomedis studium mentem mutasset. Ceterum in promptu erat deam cum iam Graecorum tueretur causam, etiam aliis eorum praeter Ulixem et Diomedem principibus opitulatam esse ut Menelao (Δ 128 sqq., P 353), Achilli (T 349 sq., X 186 sqq.) ¹⁾.

Minervae nobilitatem adaequat Apollo. Hunc in Iliade Troianis cupere ab iisque ei in urbis arce delubrum esse positum nihil mirum erat si in superioribus recte demonstravimus ²⁾, Locrenses qui inter conditores essent vici superpositi Troiae Homericae, cum Minerva Iliade coluisse Apollinem Ilium, deinde autem cantores qui inter eos existerent, ut illius sic huius et nomen et cultum transtulisse in urbem pristinam quae stetisset eodem loco. Unde etiam factum esse et ut Euphorbus qui in antiquissimis de bello Troiano carminibus Patroclum occidisse narraretur ³⁾, in ea re Apollinis auxilio usus esset, et ut Troianorum in acie dux praecipuus, urbis et arcis defensor cui patrem poëtae adderent Priamum i. e. arcis dominum, Hector appellaretur, quo nomine Apollo sive a Boeotis, sive ab alia gente quae particeps fuisset expeditionis quae antiquissimis de bello Troiano carminibus celebraretur, in patria Graeca cultus esset ⁴⁾. Itaque apte Irae Cantor Chrysen illum qui redimendi causa filiam in castra Graecorum advenisset, Apollinis antistitem finxit. Nam quamquam Chryses neque Troianus fuit neque Troianorum socius — etenim si fuit qui potuit alloqui Atridas „ὅμῃν μὲν θεοὶ δοῖεν ἐκπέρσαι Πριάμοιο πόλιν” (Δ 19)? ⁵⁾ — tamen deus arcitenens magis idoneus erat, qui propter iniuriam seni illatam

1) Nihil quod huc pertineat ex antiquo fonte haustum esse, suo loco patebit.

2) Mnem. 1912 5. 27 sq.

3) Mnem. 1912. p. 10. Fuitne Euphorbus initio daemon aliquis qui pascuis et pecudibus praesideret, consimilis Erichthonio τοῦ τρισχίλια ἴπποι ἔλασ κατά βοῦν κολέοντο (T 221)?

4) Mnem. 1912 p. 32.

5) Cf. Mnem. 1912 p. 238 Liceat hic animadvertere in eius paginae linea 21 s. f. excidisse post „urbe” vocem „patria”.

Graecis suscenseret quolibet ex eis deis qui flagrarent odio in Troianos. Atque forsitan propter ipsam Troiae tutelam poetae eum assimilaverint nescio cui deo qui revera in indigenarum urbibus coleretur; facit enim noster Chrysen eum alloquentem (A 37) ὁς Χρῦσην ἀμφιβέβηκας, Κίλλαν τε Ζαθέην, Τενέδοιό τε ῥίφι γανάσσεις, Σμίνθει, et Διομήδους ἀριστείας auctor eum fingit praesidentem Zeleae Pandari urbi patriae ¹⁾. Nihilominus Iliadis auctores non immemores fuerunt Apollinem a Graecis quoque coli. Nam quamquam in bello Troianis et, ut par est, imprimis Hectori auxiliatur ²⁾, inque θεομαχίᾳ quae describitur in libris Τ et Φ consistit adversus deos qui Troianos impugnent, tamen magis urbem suam defendit quam contra Graecos saevit; odium acre quale exercent Iuno et Minerva procul habet ³⁾. Postquam Graecos oppressit ut sacerdotis sui iniurias vindicet placatur simul ac huic satisfecerunt ⁴⁾. Fato vetitus suos ultra adiuvare, ultro recedit ⁵⁾. Sic eius ratio magis quam eorum numinum quae Graecis favent, Iovis menti convenit, neque mirum est ei potissimum deorum regem mandata committere ⁶⁾.

Dixeris Veneri, nam de hac dea nunc agendum, prius locum non fuisse in fabula Troiana quam Paris crederetur ipsius illecebris et donis adduxisse hospitis uxorem ut marito fidem frangeret. Quid enim deae dulce ridenti cum raptu feminae invitae reluctantis asportatae a praedone inter ὁρμήματά τε στοναχάς τε? Iamvero Venus cum non tantum sit mater cupidinum, sed Aeneae quoque parens, dandum est fieri potuisse ut simul cum hoc in partem belli Troianum vocaretur etiam antequam crederetur Paridi adfuisse in pellicienda Helena. Sed notatu dignum est Aeneae neque incluso in urbe Pedaso expugnata ab Achille, neque certamine singulari cum eodem pugnanti periculum vitae a matre esse aversum, sed e Pedaso fugisse Iovis Idaei ope (Τ 92 sq.) e certamine cum Achille eum abripuisse Neptunum, (Τ 319 sq.) unde iure efficias poëtis qui Achillis res celebrarent

1) Vide supra p. 45.

2) Cf. i. a. H 81, 272, A 353, O 236, 306, 327, Π 725, Τ 375, 443, X 208, Ψ 188, Ω 18, 32. E ceteris Troianis Apollo tuetur Aeneam E 344 Panthoum O 521 Antenorē Φ 596, exaudit Glauci precies Π 508 sq.

3) H 23 sqq.

4) A 474, 479.

5) X 213.

6) O 236 sq. Π 663 sqq.

quamvis non ignari essent, id quod supra vidimus ¹⁾ Aeneam Venere natum esse, tamen in mentem non venisse fingere matrem coelestem curantem bella terrestria quibus filius interesset. Fuerintne autem inter Iliadis fontes Helenae raptum agentes qui tradiderint Helenam volentem esse secutam Paridem, latere supra vidimus ²⁾, ne Irae cantor quidem quid de ea re senserit sciri posse ³⁾. Sed Διομήδης: *ἄριστείων* is qui Iliadi inseruit, quem eundem inseruisse paene totos libros Γ Δ Ε Ζ alio loco demonstrandum erit non dubitavit de Helenae adulterio, id quod evinci locis Γ 54, 139, 164, 173, Ε 530, Ζ 363, 377 in superioribus ostendimus ⁴⁾. Hic Venerem Troianos egregio amore amplecti pronuntiat (Ε 423); quod vero filium cum suo damno Diomedis manibus subtraxisse narrat nihil prohibet eius fontibus tribuere dummodo teneatur hos neque ad Helenae raptum neque omnino ad bellum Troianum pertinuisse ⁵⁾. Praeterquam in libris quos supra dixi, nonnisi quater Venus in Iliade prodit: in Διὸς ἀπάτῃ ubi eam Iuno eius cingulum petitura, metuere se dicit ne recuset οὐνεκα inquit (Ε 142) ἐγὼ Δανάεσσι, σὺ δὲ Τρώεσσιν ἀρήγεις, facile tamen persuadet ut donum largiatur; tum in θεομαχίᾳ quae narratur Τ 1 sqq., Φ 383 sqq.; porro Ψ 185, ubi canes arcet Hectoris corpore; postremo Ω 29 sqq. ubi Paridiis iudicium tangitur ὅς τ' ἐνέκασσε θεᾶς ὅτι τοι μέσσανλον ἴκοντο, τὴν δ' ἤνεσ' ἦ τοι ἔορε μαχλοσύνην ἀλεγείνην. Sed cuncti hi loci deberi videntur poëtis aetate recentioribus eo qui Διομήδους ἄριστείων Iliadi inseruerit, unus locus Ω 29 sqq. vix dubium est quin derivatus sit ab antiquo mytho in quo tamen iudicium de deabus latum manifesto ad principem Troianum nondum referretur neque coniungeretur cum Helenae raptu. Tum cum rogari inciperetur cur Venus Paridem adiuvasset in Helena seducenda, poëtae non satis sibi conscii eiusmodi ministerium ex ipsa deae natura explicandum esse, huc traxerunt fabulam laudandi eam causa olim inventam.

Martem adversus Graecos cum Troianis stetisse vulgatissimum est. At si rem accurate consideras mox vides in Iliade rem ita se habere nonnisi in libris Δ Ε et in θεομαχίᾳ quam habent libri

1) Mnem. 1912 p. 293.

2) Nihil obstar quin credamus nullos fuisse demonstravimus supra p. 50, 56, 58, 61.

3) Supra p. 60.

4) Supra p. 48 sq.

5) Supra p. 37 sqq.

ΤΦ. Contra inter Graecorum principes numerantur eius filii Ialmenus et Ascalaphus (B 512, I 82), quorum hunc interfectum a Deiphobo (N 518 sqq.) ne pater ulciscatur, vix continetur a Minerva O 113 sqq.); Ascalaphi autem mortem in superioribus ostendimus ¹⁾ veri similiter referri ad antiquissima de bello Troiano carmina. Praeter quam locis allatis, Mars in Iliade nullas partes agit, nisi quatenus est deus belli a quo occisi dicuntur quicunque in acie cadunt tam Troiani (Ω 260, 498) quam Graeci et cuius ministri et amici appellantur omnes bellatores sive Graeci (B 110, H 382, Z 67, Θ 79, K 288, O 733, T 78) sive Troiani. Itaque in promptu est conicere primum eum poetam qui *Διομήδους ἀριστέαν* Iliadi inseruerit adscripsisse Martem Troianorum parti, idque propterea fecisse quod in fontibus qui de proeliis inter deos agerent et ipsi et sorori Veneri infestissimos invenisset Diomedem et Minervam. Neque ignarus fuisse videtur in aliis carminibus antiquis Martem cum Graecis facere eaque re inductus Minervam finxisse eum accusantem (E 832 sq.) quod antea professus se Troianis impugnaturum, fidem rupisset contra Graecos saeviens ²⁾).

Quae supersunt paucis conficere licet. Nam Neptuni auxilium Graecis latum, quod in Iliade ne obvium quidem est nisi in pugna apud naves librorum ΝΞ et in *θεομαχία* librorum ΤΦ, utrum derivatum sit necne ex Iliadis fontibus quibus proelium apud naves ageretur — *θεομαχία* autem librorum ΤΦ nullum antiquum fontem subesse iam saepius monuimus — mittendum videtur. Sed quoquomodo haec res se habet, Neptunum cum omnes fere Graeci inter summos deos haberent, eorum poëtas facile intelligitur non dubitasse quin in bellum Troianum se interposuisset atque potius suorum causae cupisset quam hostium.

1) Mnem. 1912 p. 7.

2) Idem poëta alio loco (E 563 sqq.) Martem narrat Menelao audaciam inieciase et incitasse ut Aeneae obviam iret. Deum belli incitare bellatores in promptu erat, sed Menelaum incitasse, addit noster, ut eum perderet. Quippe enim Martem modo in proelium reversum (vs. 508 sqq.) unde Minerva eum paulo ante removerat (vs. 35) et *πάντῃ ἐπιχόμενον*, facile in cogitationem incidit poëta proponendi id facientem peculiari consilio adiuvandi Troianos quod propter ipsius naturam in eum caderet. Neque igitur opus videtur sumere nostrum locum derivatum esse e fonte in quo sine mala fraude Mars Menelaum incitasset. Nam quod nostro loco Menelaus appellatur *Ἄρην φίλος* facile credimus fugisse nostrum propriam vim tritae huius formulae Martis consilio repugnare.

In hanc sententiam vix ullius momenti fuisse quae narrarentur de iniuriis a Laomedonte illatis perspicuum est, quamquam *θεομαχίας* auctor eum facit perstringere Apollinem (Φ 441 sqq.) quod huius rei immemor sit. E Troianorum numero Aeneae favet (Τ 318 sqq.) quam rem suspicati sumus¹⁾ derivatam esse e mythologiis Arcadum quibus utrique cultus patrius esset. Porro Vulcanus Achilli arma fabricatur quod ex antiquis Thesalorum carminibus depromptum videtur²⁾, et a matre Iunone advocatus Achillem iuvat oppressum a Scamandro (Φ 330 sqq.) quod auxilium ex antiquo fonte haustum an a libri Φ auctore excogitatum sit, latet; sufficebant autem haec ut in *θεομαχία* quae in libris ΤΦ describitur consisteret inter deos Graecorum res tuentes. Superest unus locus, ubi a Troianis cultum legimus nam E 9 sqq. antistitis sui Daretis filium Idaeum Diomedis manibus subtrahit, quod rursus utrum ex antiquo fonte haustum sit necne non dispicitur. Postremo Scamandrum nonnisi quia Troianorum agrum perfluit, deas Latonam et Dianam tantummodo propter Apollinis consanguineitatem una quocum delubrum eis in arce Troiana positum est (E 447), adnumerari deis quae in *θεομαχία* libro ΤΦ Troianorum causam defendant, manifestum est. Ne hi quidem praeter quam locis allatis vix ad antiquos referendis fontes, in bello Troiano apud Homerum prodeunt; cetera numina quae in Iliade appellantur bellum Troianum non curant.

f. Epilogus.

Patet e quibuscunque fontibus haustae sunt sive res sive personae quae in Iliade aut depictae aut modo tactae in partem non venerunt fabulae quae erat de bello Troiano, cuius generis sunt Hercules Meleagrus Iason Eurytus Bellerophon alii nonnulli cum suis quisque casibus et rebus gestis, distinguendos illos fontes esse ab his quae fecerunt ad fabulam Troianam procreandam et augendam. Illos cum mittere iam liceat, alteros quo clarius ostendatur eius fabulae *γένεσις* quatenus ante Homeri aetatem processerit, ex iis quae in superioribus exposuimus

1) Supra p. 40.

2) Mnem. 1912 p. 299.

breviter repetere et recensere placet. Computanti autem apparet ad hos fontes referendum esse primo loco carminum κύκλον sive fasciculum quo celebraretur diversarum gentium Graecarum expeditio duce Aiace, quem alii poëtae Telamonium alii Oilei filium dicerent, ex Aulide profecta in regionem postea Troadem dictam, qua expeditione post varios casus et labores, Patroclo ab Euphorbo, Hectore ab Aiace interfecto, Troia capta esse si minus narraretur, attamen significaretur; tum carminum κύκλον quo Achillis aliorumque heroum Thessalorum èt sociorum ut Philoctetis Machaonis èt hostium ut Alexandri, in patria Thessalia ederentur res gestae et casus i. a. urbs Thebae ab Achille capta, ipse interemtus ab Alexandro, hic a Philoctete; tertium quo proponerentur expeditiones ab Achille ductae in insulas Lesbum Tenedum inque continentem proximum, bella adversus Dardanios rege Aenea, Leleges Alta rege, urbes Pedasus et Lyrnessus expugnatae; quartum quo narrarentur Achillis proelia contra Troianos, cum Aenea iam Troiano facto, cum Scamandro flumine Troiano; porro duos carminum κύκλους in Peloponneso conditorum quorum altero tractaretur Helena a Paride, nondum Troiano, rapta, a Menelao et Agamemnone reducta, altero beligerantes Minerva et Diomedes contra Apollinem Pandarum, Venerem Aeneam; tum duos quibus celebrarentur res gestae Dorum Asiaticorum, altero bella cum incolis Lyciae et insularum adiacentium, Tlepolemi cum Sarpedone certamen, altero Idomenei et Merionis fortia facta in insula Creta edita; postremo Ionum Asiaticorum carmina èt illud quo ageretur clades regis Rhesi in patria sua oppressi ab Ulixè et Diomede, èt aliqua quibus dilataretur fabula Troiana his aucta argumentis: expeditione principis Troiani Paridis sive Alexandri qua raperetur Helena, legatione a Menelao et Ulixè suscepta ad eam reposcendam, certamine singulari Menelai et Alexandri, Agamemnonis ἀριστεία et vulneratione, eiusdem consilio praepostero belli omittendi, Sarpedonis victoria reportata de Tlepolemo.

Magni autem momenti est fontium rationem habere in consideranda Iliadis compositione. Sic enim animadvertemus multa quae in illa legantur e carminibus antiquioribus hausta, non satis apte coniuncta esse cum contextu poëmatis in quod adhiberentur; discrepantias igitur et repugnantias inde ortas omit-

temus in inquirendo sintne conspicuae in illa eiusmodi dissensiones quae nisi diversitate auctorum intellegi nequeant. Non sufficere fontium naturam ad omnia inconcinna explicanda, et remanere quae evincant Homerum non unum esse in sequentibus ostendere conabimur; sed agendo ita ut dixi evitabimus caute in quam nonnulli vv. dd. naufragium fecisse videntur. Qui tantummodo spectantes quid cohaereret quid minus, tum ex iis quae non quadrarent quid antiquius quid recentius videretur, eas poëmatibus partes quae antiquiora referrent propter id ipsum adscripserunt auctoribus antiquioribus quae recentiora recentioribus, non satis conscii antiquiores Iliadis auctores haurire potuisse e fontibus recentioribus, recentiores ex antiquioribus, eosdem ex utrisque, ita ut ne repugnantia quidem semper diversos proderet auctores.

Lachmann vir clarissimus sibi proposuit Iliadis argumentum nec non totam eius materiem, omnia quae in ea enarrarentur aut tangerentur, pedestri sermone in omnium ore divulgata fuisse antequam carminum multitudo quorum coniunctione poëma nobilissimum prodidisse censeret, condi coepta esset ¹⁾. Atque J. Grimm v. cl. Lachmanniana carmina respuens, conspiratione et consensu omnium Graecae nationis hominum non tantum ut Lachmann materiem Iliadis et Odysseae creatam esse censuit, sed ipsa illa poëmata qualia nunc ea habemus numeris composita esse cum quisque cui liberet aliquos versus cantaret alius alium exciperet, argumenti unitas sponte oreretur quippe quam omnes sponte apud animum sibi propositam haberent ²⁾. Neutri rationi neque

1) „Solche epische Einheiten zu wählen (wie der Zorn des Achilleus und die Heimkehr des Odysseus), wenn es ein einzelner thut zeigt einen Kunstverstand der völlig ausgebildeten Poesie. . . . In einfacherer epischen Zeit macht solche Einheiten nicht der einzelne Poët, sondern die Sage, das gemeinsame Dichten (ohne Form und ohne Lied) des Geistes aller welchen die Einzelheiten überliefert sind, die sich dann, und oft auch ganz fremdartige unter die unwillkürlich entstandene Einheit fügen“ (e Lachmannii epistola ad K. Lehrium v. cl. apud Friedländerum v. d. „die Hom. Kritik von Wolf bis Grote“ p. viii).

2) „Jedes Epos muss sich selbst dichten, von keinem Dichter geschrieben werden“ (Kl. Schr. IV p. 10 Ann. 4) et alio loco „wie alles gute in der Natur geht auch das Epos aus der stillen Kraft des Ganzen leise hervor; was dabei leiden oder thun heissen kann, wer wolite es ihm absehn?“ (Besprechung von Karl Lachmanns Schrift über die ursprüngliche Gestalt des Gedichtes von der Nibelungen Noth, Kl. Schr. IV p. 92).

Lachmannianae neque Grimmianae defuerunt assectatores ¹⁾; verum tamen dies diem docens utramque evertit. Utramque praeposteram esse iam dudum viderunt vv. dd., mera enim somnia esse illos nationum quasi genios magis quam ingenia, quorum beneficio antiquissimis temporibus non tantum unusquisque terrae filius arte poetica imbutus fuerit, sed etiam omnes ita consenserint ut eadem carminum argumenta omnium animis occurrerent, omnes mutuo se adiuverent in labore ea pangendi. Verum quidem esse Graecis etiam hodie eam esse poeticam indolem ut homines e plebe quaecunque videant audiant experiantur, quae quidem vehementius eos moveant, referant conclusa *διστίχους*, sed inde nulla fieri carmina nedum quae argumento ampliore contineantur ²⁾. Ab altera parte haud dubie nulla Musae ope narratiunculas excogitandi et divulgandi antiquis praesertim temporibus ansam dedisse ritus sacros quorum vim vetustas obscurasset, sepulchra vel alia monumenta quae quibus extructa essent memoria excidisset, ipsa nomina quae superessent hominum mortuorum olim celebrium sed iam dudum iacentium in oblivione, denique res gestas longa die non prorsus oblitteratas. At has non latius percrebescere sed adhaerere solo quod eas tulisset, nisi forte eiusmodi narratiuncula abiret in fabellam demtis nominibus propriis ita ut universe ageretur de rege qui olim regnasset, de virgine quae olim florisset, de urbe alicubi sita. Dandum esse apologos et fabellas sive e narratiunculis ortas, sive alias quaslibet, praecipue iocosas, sine forma poetica ab

1) Sic H. Steinthal v. d. (Zeitschr. für Völkerpsychologie V p. 7) „Der Stoff gehört allen. Stil, Redewendungen, Metrum, Compositionsweise, alles was ein Gedicht ausmacht ist Gemeingut“ et (l. l. p. 9) „In der Volksdichtung singt jeder da weiter, wo der Andre aufgehört hat, wie der Andre es gethan hätte, weil er auch begonnen hätte wie dieser“, et (l. l. p. 21) „Der Gesamtgeist legt in den Stoff mit neuschaffender That den fruchthtragenden Keim“ et (l. l. p. 27) „Er (der Gesamtgeist) schafft die Idee für die grosse organische Epik“ et (l. l. p. 33) „So darf es nur nöthig erscheinen das jedesmal ein Einzelner, dem es weiter keine besondere Mühe macht, nur den Mund zur Mittheilungen dessen aufthut was die Uebrigen alle ebenso vortragen können“ et (l. l. VII p. 74) „Die Sage schafft nicht die Einheit, wohl aber die *gesungene* Sage. Die Einheit der Odyssee wie die der Ilias sind die Schöpfung des singenden Volksgeistes“. Eodem modo L. Erhardt „Die Entstehung der Homerischen Gedichte“ p. xxiv.

2) Cf. Commentationem utilissimam nostratis D. C. Hesselink v. cl. in Bibliotheca „de Gids“ 1918 IV p. 59 sqq. cui titulus „Heldendicht en Volkspoëzie“.

hominibus e plebe inveniri et totius nationis quodammodo proprium fieri; attamen propter *ἀνανυμίαν* suam ne haec quidem posse pro fundamento esse poësis epicae quippe quae nominibus propriis carere non possit. Accedere quod inauditum sit per fabulatores pedestri utentes oratione, fabellas narratiunculas apologos ita coniungi ut inde maioris ambitus sive mythorum sive fabularum argumenta concrecant ¹⁾. Quod si ita est ne Drerupio v. cl. adstipulandum videtur, qui quamvis non neget poëmaticis magnis qualia sunt Ilias et Odyseae pro fontibus fuisse carmina antiquiora quorum auctores arte poëtica eruditi essent, minus recte praemittit exordia poësis epicae facta esse „a natione tota“, quippe cum „tota natio“ *ἐπεισοδίοις* numerosis *ἐκ τοῦ παραχρῆμα* conditis tractaret materiem poëticam quae contineretur rebus gestis proxime praeteritis ²⁾. Contra contendendum erit carmina etiam antiquissima et simplicissima quae singulorum deorum vel hominum singulas res gestas pro argumento haberent non condi potuisse nisi a paucis hominibus si nationem totam spectas, singularibus praeditis ingenii dotibus, neque materiem quam tractarent pro magna parte nedum solam fuisse res gestas praeteritas, sed cantores illos suas edidisse *Φαντασίας* excitatas eisdem rebus atque narratiunculas fabulorum qui pedestri uterentur sermone, nominibus numinum et hominum, monumentis artis, sacris ritibus vetustis, tum etiam rebus gestis praeteritis, neque non ipsis narratiunculis et fabellis. Minime huic sententiae repugnant ea quae Drerup ut causam suam tueatur e diversarum affert nationum carminibus. Dandum autem haud dubie antiquissima carmina pepigisse *ἐκ τοῦ παραχρῆμα* cantores *αὐτοδιδάκτους* qui imprimis e principum numero existerent quemadmodum Achilles ab Homero narratur (I 189) cecinisse *κλέα ἀνδρῶν*; mox vero extitisse *δημιούργους* qui arte sua poëtica victum sibi quaererent et toti in ea magis magisque eam excolerent, carminum iam extantium ope uberiora argumenta invenirent, metra artificiosiora adhiberent unde existeret hexameter qui dicitur dactylicus; denique cum longi temporis decursu

1) De tota re egregie egit Kroll v. cl. *Neue Jahrb. für das klass. Alterthum* 1912 XXIX p. 163 sqq.

2) „Homer“ Erste Abth., dritter Abschn.

diversarum regionum cantores singuli ceterorum opera cognovissent componi coepta esse poëmata maioris ambitus quales sunt nuclei Iliadis et Odysseae. Fert igitur ratio ut quibuscunque locis Iliadis auctores apparet hausisse e fontibus antiquioribus, cogitemus de carminibus, idque eo magis quo clarius sit pleraque quae ex fontibus hausta inveniantur eiusmodi esse ut a natura narratiuncularum fabellarum apologorum abhorreant, poësin epicam quasi sapiant.

At vero quamvis haec ita sint nihil vetat credere non tantum antiquiores poëtas etiam ea quae pedestri oratione narrata extarent in usum suum convertisse, sed ipsos quoque Iliadis auctores eadem materia nonnumquam sine carminum interventu abusos esse. Unde sequi videtur ut inter Iliadis fontes non carmina solum sed etiam narratiunculae, talia, referenda et indaganda sint. Quod tamen non dubitavimus negligere. Nam quamquam minime nos fugit vix aliter posse quin nonnulla quae antiquis carminibus assignavimus melius illo modo explicentur et forsitan veri similiter non nulla eiusmodi indicare liceat, ut ne multa afferam ubi memoratur *σῆμα Μυρίνης* (B 813), vel *τύμβος Φίλου Δαρδανίδου παλαιῦ δημογέροντος* (A 571 sqq.), vel ubi *νύμφη Ἀβαρβαρή* dicitur peperisse Aesopum et Pedasum (Z 22), *νύμφη Γυγαίη* in lucem edidisse Iphitionem (T 384 sqq.) vel ubi Amisodarus narratur eduxisse Chimaeram (Π 328), tamen certa indicia nulla prodeunt quibus dignoscas quid et quantum ab Homero ex fonte aliquo haustum antiquis carminibus sit dene-gandum; et quoniam hoc quidquid id est si rem universe spectas, neque multum esse potest, neque ullius momenti ad *γένεσιν* fabulae Troianae adumbrandam, maluimus agere quasi nihil esset, et cuncta quae ad Iliadis fontes pertinerent, ad sola referre carmina.

Superest ut rogetur utrum materiem tantum et argumenta antiquorum carminum an integros quoque versus vel maiora etiam quasi fragmenta carminum usurpaverint Iliadis auctores. Utrumque autem usu venisse videtur. Ut ex carminibus antiquissimis quae essent de bello Troiano, quae proelio apud naves, Aiakis cum Hectore certaminibus, Patrocli morte in Iliade enarratis pro fundamento fuerunt, vix unum versum integrum transsumtum esse puto. Atque sic quoque quaecumque

Achillis res gestae in Iliade leguntur ex antiquis fontibus haustae, in his commemorandis illius poematis auctores nonnisi aut tetigisse aut, ubi fusius agerent, prorsus tamen reformasse videntur antiquorum carminum materiem. Quod consentaneum erat, quo antiquiores adhiberentur fontes eo magis obstare èt metrum — neque enim Iliadis numeros elaboratos eosdem fuisse abinde exordiis poësis epicae supra monuimus — èt sermonem — Ionum enim dialectum a Boeotorum et Thessalorum diversam fuisse nemo nescit — ne qua de verbo exprimerentur. Tamen in Aeneae et Achillis certamine, in Ἑκτορος καὶ Ἀνδρομάχης ὁμιλίᾳ, in Thetidis querelis (quas initio ad filii mortem pertinuisse ostendimus) ¹⁾ nescio quomodo nobis videmur — nam quis sustineat talem rem arithmeticorum, ut dicunt, ratione demonstrare? — hic illic verba et sententias ex archetypis transsumtis deprehendere. Sed etiam quae e Dorum carminibus de Hercule de Tlepolemo de Idomeneo conditis in Iliadem recepta sunt, de his non aliter iudicandum videtur quam de illis quae e carminibus Boeotorum et Thessalorum tantummodo rursus paucis aliquibus locis exceptis, ut ubi fratres gemini Mors et Somnus narrantur Sarpedonis corpus in patriam referre, vix potes quin totum locum eo pertinentem abinde Iovis colloquio cum uxore (Π 432 sqq.) imitatum censeas e carmine principali quo Sarpedonis mors ageretur ²⁾, et ubi pingitur Idomeneus arma induens et progrediens in aciem (N 240 sqq.) ipsa imaginis gravitas ad contextum narrationis minus quadrans retenta esse videtur ex antiquo carmine. Tum quae de Herculis servitio Iliadi inserta sunt, cum obiter maximam partem iis tanguantur argumenta carminum unde sunt hausta, tamen fieri potest ut Iovis iusiurandum quo filio nondum nato primarium locum inter suos praestare sibi videtur, et Iunonis responsum (T 161 sqq.) e fonte expressa sint. Porro is qui Δολονείαν nec non qui Διομήδεος ἀριστέαν Iliadi inseruit, res non verba exempli sui reddidit easque non leviter mutatas. Etiam e bellis Thebanis, e Nestoris in patria rebus gestis, ex eventis pertinentibus ad Meleagrum, quae in Iliade commemo-

1) Mnem. 1912 p. 323 sq.

2) Initio hanc pertinuisse ad certamen cum Tlepolemo demonstravimus supra p. 247. Quod si recte vidimus vsa. Π 448 sqq. fonti denegandi sunt.

rantur strictim e fontibus concepta esse patet. Helenae Troiam asportatio tangitur tantum, item Menelai et Ulixis legatio ad eam resposcendam, Troianorum concilium cum hac coniunctum paucis adumbratur quod non potest quin in fontibus copiosius pertractatum sit. Verum de Menelai et Paridis certamine, de Agamemnonis consilio domum redeundi, de eiusdem ἀριστείας et vulneratione paulo aliter iudicandum videtur. Quae in certamine, si recte censuimus pro fonte fuisse carmen quo Helena sine sua culpa rapta fingeretur, ad Veneris dona auxiliumque deae Paridi latum pertinent, inventa esse necesse est ab eo qui Iliadi inseruit. Atque in Διαπειρά omnia ea quibus in Iliade res ita proponitur ut Agamemnon fecte loqui credatur, manifesto fonti deneganda sunt. Ἀριστείας introitum qualem eum nunc habemus, exordium volo libri Iliadis Ἄ satis recenti origine esse posthac demonstrabo. Sed ceteras partes trium illorum ἐπεισοδίων animum attendentem vix fugere poterit manus reddere eorum qui primi ea animo conceperint, utque aedificii exemplo utar, e lapidibus redivivis compositas esse. Neque re vera quidquam prohibebat carmen aliquod quod iam sua laude floreret si forte quadraret ad maioris poematis contextum totum vel paene totum in eum adhibere, neque aliter poterant auditores nisi delectari cum cernerent eius modi carminis dignitatem augeri eo quod inseriret novo et ampliori proposito.

(Continuabuntur).

AD TACITI ANNALES (XVI, 22).

In Thraseam reum sic declamat accusator:

habet *sectatores* vel potius *satellites*, qui nondum contumaciam sententiarum, sed habitum vultumque eius *sectantur*, rigidi et tristes, quo tibi (Nero) lasciviam exprobrent.

Ecquid elucet substantiva quae sunt *sectatores* et *satellites* locum inter se mutare debere? Qui a Thraseae stant partibus eius *sectatores* dicuntur, philosophi Stoici discipuli.

J. J. H.

LECTIONES VALERIANAE.

SCRIPSIT

P. H. DAMSTÉ.

(Continuantur e pag. 144).

III 1, 1 p. 109, 5 *adventantis equitatus fragor et concurrentium exercituum impetus invenibus quoque aliquantum terroris incutit, inter quae gentis Aemiliae pueritia coronam mereri, spolia rapere valuit.*

Legendum credo *maluit*.

ibid. 9 a Q. Poppedio Latii principe, Drusi autem hospite, rogatus ut socios apud avunculum adiuvaret, constanti vultu non facturum se respondit.

Nomen Latii in codd. mss. corruptum est: variant in latii — latini — latino — latinorum. Veram lectionem esse puto *legationis* principe. Cf. V 1, 1 p. 215, 20: o etiam nostram legationem supra vota felicem!

III 1 Ext. 1 p. 110, 25 (Alcibiades) *cum adhuc puer ad Periclen avunculum suum venisset eumque secreto tristem sedentem vidisset, interrogavit quid ita tantam in vultu confusionem gereret. at illo dicente e. q. s.*

Suspicio me tenet, Valerium pro *tantam* scripsisse: *tacitam*; pro *at illo* omnino reponendum erit: *atque illo*.

ibid. p. 111, 3 (Pericles) *id egit, ut Athenienses finitimo implicati bello rationibus exigendis non vacarent.*

Sermonem esse moneo de bello Peloponnesiaco, qua de causa dubitandum non est quin pro *finitimo* restituendum sit: *funes-tissimo*.

ibid. 25 *cuius* (i. e. Horatii Coclitis) *fortitudinem dii immortales admirati incolumitatem sinceram ei praestiterunt*:

Pro *sinceram* non *sincere*, quod Gertzius proposuit, sed *singularem* maluerim consideratis hisce quae continuo sequuntur: nam neque altitudine deiectus quassatus nec pondere armorum pressus nec ullo verticis circuitu actus, ne telis quidem, quae undique congerebantur, laesus tutum natandi eventum habuit.

III 2, 6 p. 113, 21 *neque erat in eo exercitu quisquam aut nobilitate aut animi indole aut futuris actis, cuius magis saluti parci et consuli deberet* (sc. quam Scipionis Aemiliani).

Locum corruptum alii ita emendare conati sunt, ut Novak *indole ad futuros actus*, Gertzius *indole aut futuri* <*praes*>*agiis* coniceret, ipse editor rogaret an forte excidisset *ei par*.

Post *actis* inserendum credo: *clarus*, quod scribam propter similitudinem litterarum vocabuli sequentis *cuius* omisisse suspicor. Cf. V 1, 3 p. 218, 30: Quintius insigni pugna *clarus* evasit.

III 2, 10 p. 116, 8 *qui vehementi ictu remorum concitatam fuga Punicam classem nantes lubricis pelagi quasi camporum firmitate pedites in litus retraxerunt*.

Ad *nantes* Kempfius annotavit, Gertzium recte censuisse participium aliquod velut *innixi* addendum esse. Videant an non participium *gavisi* post *pelagi* sit rescribendum, cuius litterarum ductus ad formam voc. *quasi* tam prope accedunt ut librarius minus accuratus id praetermittere facile potuerit.

III 2, 16 p. 118, 13 *Cato, a quo Porciae familiae principia manarunt. qui cum ab hoste in acie vehementer † parvulo petetur, vagina gladius eius elapsus decedit*.

Alii alia temptarunt ut hunc locum in integrum restituerent, quorum proposita a Kempfio commemorata nunc non referam. Meam potius sententiam aperire liceat. Frustra enim omnes illos laborare arbitror, qui aut pro *parvulo* unum vel plura alia vo-

cabula substituere aut nova ei addere voluerint, nam voc. *parvulo* e versu superiore per errorem in inferiorem migrasse credo itaque Valerio sua reddere mihi videor: Cato, a quo Porciae familiae principia e *parvulo* manarunt. qui cum ab hoste in acie vehementer peteretur, vagina gladius eius elapsus decedit.

III 2, 19 p. 120, 9 *idem* — *aquiliferum ineundae fugae gratia iam conversum faucibus comprehensum in contrariam partem † detraxit.*

Viri docti protulerunt: *retorsit* — *retraxit* — *derexit* — *detorsit*, quibus de meo addo: *detrusit*.

III 2, 20 p. 121, 1 *ego certe aut speciosam optans mortem aut felicem audaciae exitum vel solus procurrere paratus sum.*

Haec recensio, quae Kempfio debetur, omnino reicienda est. Qui cum pro corrupta librorum mss. scriptura *optani* coniecturam suam *optans* recepisset, ulterius progressus lectionem traditam *praecurrere* temere in *procurrere* immutavit. Neque magis placent aliorum inventa, quae sunt *oppetam* Lipsii, *opto mihi* Foertschii, *optarim* Novakii, *speciosum optans vitae aut* (del. *mortem*) W. Boehmii.

Quicumque adhortationem tribuni attente perlegerit, eam quasi ultro lectionem genuinam nobis suggerere videbit, imprimis verba quae proxime antecedunt: „absit istud dedecus a sanguine nostro, ut Romani gloria cedere Latinis velimus”. Mihi quidem pro certo constat, auctorem scripsisse:

ego certe aut speciosam oppidani mortem aut felicem audaciae exitum vel solus praecurrere paratus sum.

Praeterea cf. III 1, 1 p. 108, 20: *praecucurrit* igitur Lepidus aetatis stabilimentum, V 1, 1 p. 215, 8: eius tamen commendatio *praecurrere* videtur.

III 2, 23 p. 124, 1 *ac duabus loricis onustus inter undas, quas hostili cruore infecerat, enasti.*

Immo *evasisti* neque aliter Iulius Paris legit, quippe qui praebeat: profundo se commisit et evectus ad litus petiit a Caesare e. q. s.

III 2 Ext. 5 p. 127, 10 *'non finis' inquit, 'conmilitiones, vitae meae, sed melius et + athius initium advenit: nunc enim vester Epaminondas nascitur, quia sic moritur.*

Iam olim hic locus legentibus molestias exhibuit, nam in libris mss. varie iam exaratum est: *athius* — *aptius* — *allius* — *auctius*, quam lectionum copiam critici auxerunt; Novak enim *amplius*, Gertzius *lautius*, Kempfius *beatius* suppediavit, quibus omnibus ego, si vocabulum obscurum emendandum esse iudicarem, utique praeferrem: *utilius*. Nec tamen verba *et athius* a Valerii manu profecta credo, sed pium monachum, cum Epaminondam asseverantem legeret mortem non finem vitae sed melius initium sibi advenire, in margine aut cum admiratione ascripsisse: *et atheus*! (h. e. vel atheus homo qualis Epaminondas fuit hanc veritatem perspexit) aut cum benignitate: *et atheis* (h. e. non nobis tantum, qui Christiani sumus, sed et atheis mors melius vitae initium est). Verba igitur *et athius* in marginem relegentur, unde immerito in contextam orationem irrepserunt!

III 3, 1 p. 130, 9 *ipsum quoque Porsennam oblitum periculi sui ultionem suam vertere in admirationem coegit.*

Ita Kempfius recensuit cum codd. dett. — in optimorum altero post *sui* rasura sex septemve litterarum est, in altero voc. *fere* post *sui* exaratum est in rasura totidem litterarum; inde coniecturae debentur *summi* Foertschio — *subiti* vel *suscepti* Halmio.

Mihi quidem persuasum est, vocabulum deperditum esse *simul*. Cf. huius paginae vs. 20: eaque patientia regi simul et desperationem tormentis quicquam ex se cognoscendi incussit et expetendae populi Romani amicitiae magnam cupiditatem ingeneravit.

III 3 Ext. 1 p. 131, 9 *brachium immobile tenuit, ne sacrificium Alexandri aut concusso turibulo impediret aut edito gemitu religione aspergeret.*

Sub laceris vocabuli vestigiis, quae in codd. mss. supersunt, sc. *regio*, non *religione* latere opinor, quod Kempfius e Foertschii coniectura recepit, sed *sacrilegio*; vocabulum de quavis reli-

gionum rerumque sacrarum violatione usurpatum esse opus non est ut moneam.

III 3 Ext. 4 p. 133, 14. Valerius postquam narravit, Anaxarchum, cum a Nicocreonte tyranno torqueretur, linguam suam dentibus abscisam commanducatamque in os eius expuisse, de ea lingua et alia multa disserit et haec:

Anaxarchique † non vitam modo deseruit, sed mortem reddidit clariorem.

Quamquam viri docti multi hunc locum coniecturis temptarunt, quas Kempfius in apparatu critico enumeravit, dubito tamen an pro sano sit habendus. Supra Valerius tradidit, tyrannum post irrita tormenta Anaxarcho amputationem linguae minatum esse, qui deinde respondisset: 'Non erit, effeminate adulescens, haec quoque pars corporis mei tuae dicionis', et linguam in os eius expuisset. Si qua igitur emendatione locus noster indigeat, eius responsi ratione habita proponere velim:

Anaxarchique non vitam modo <diserta> deseruit, sed m. r. c.

At vero lectio tradita interpretationem haud prorsus spernendam admittere mihi videtur, si sic locum intellegimus: lingua non modo Anaxarchum viventem deseruit, sed etiam mortem eius reddidit clariorem. Nonne factum ipsum, quod lingua hominem etiam vivum deserit, mirandum atque memoratu dignum est?

III 3 Ext. 7 p. 134, 12 *non ergo fastidioso aditu virtus: excitata vivida ingenia ad se penetrare patitur* e. q. s.

Prae ceterorum coniecturis, quas Kempfius memorat, praetulerim *virilia* h. e. vegeta et strenua ingenia, ut legitur III 5, 1 p. 140, 25.

III 4, 1 p. 135, 6 (Tulli Hostili) *senectus excellentissimis* * * *decorata in altissimo maiestatis fastigio fulsit.*

Haec in libris mss. melioribus sine ullo lacunae vestigio exarata sunt, in margine unius ex illis *ornamentis* additum est, quod libri quoque deteriores pauci exhibent. Non credo locum sanandum esse vocabulo aliquo adiciendo, id quod critici nonnulli voluerunt, sed vocabula duo in unum coaluisse, quae sic mecum dividas velim: *senectus excellentiis summis decorata.*

Cf. Cic. Lael. 69: Sed maximum est in amicitia parem esse inferiori; saepe enim excellentiae quaedam sunt, qualis erat Scipionis in nostro, ut ita dicam, grege.

III 4, 5 p. 137, 6 ita *M. Perpennae nomen adumbratum, falsus consulatus, caliginis simile imperium, caducus triumphus, † aliena in urbe improbe peregrinatus est.*

Locum, quem Gertzius se non intellegere affirmat et Kempfius emendare conatur scribendo *peregrinantis* (omisso *est*), sic restituendum censeo: *triumphus: <alienus> aliena in urbe improbe peregrinatus est.*

Cf. VI 9 Ext. 1 p. 317, 20: *peregrinatus est huius animus in nequitia, non habitavit.*

III 6, 1 p. 140, 19 *P. Scipio, cum in Sicilia augendo traiciendoque exercitu in Africam opportunum quaerendo gradum Karthaginis ruinam animo voveret, e. q. s.*

Editor voc. *exercitu*, cum in margine cod. A e Iulio Paride *exercitum* ante *augendo* suppletum sit, cum libris dett. post *traiciendoque* inserere maluit. Ego vero Paridem non locum, quem vocabulum apud Valerium obtinebat, sed ipsum vocabulum mutasse credo, Valerium autem more suo scripsisse: *P. Scipio, cum in Sicilia <agmen> augendo traiciendoque in Africam opportunum quaerendo gradum Karthaginis ruinam animo voveret.* Similitudo nimirum litterarum, quae inter *agmen* et priorem partem verbi *augendo* intercedit, causa fuit, propter quam illud vocabulum in describendo omissum est.

III 7, 1^d p. 144, 5 *neque enim huc puto [eo] malignitatis ventum, ut de mea innocentia quaerendum sit.*

Litterulae *eo*, quas Halmius e compendio *eē* (i. e. *esse*) ortas suspicatur, opinionem mihi confirmant, initium sequentis vocabuli in archetypo minus distincte exaratum fuisse, cum praesertim pro *malignitatis* utique requiram: *indignitatis*. Cf. III 8, 3 p. 155, 15: respondit non existimare se tantis tenebris offusam esse rem publicam, ut huc indignitatis veniretur.

III 7, 8 p. 147, 16 (*M. Scaurus*) *causam suam ita egit: 'est*

enim inicum, Quirites, cum inter alios vixerim, apud alios me rationem vitae reddere, sed tamen audebo e. q. s.

Particula *enim*, pro qua Pighius quidem — Gertzius enimvero substituere voluit, editori delenda videtur, mihi vero emendanda in *nimirum*, quod inter litteras ē et *inicum* facile in *enim* depravari potuit.

Cf. IV 1, 12 p. 169, 8: omnia *nimirum* ista praecipua veneratione prosequenda delevit moderatio, IV 3, 4 p. 186, 30: quibus verbis illa *nimirum* inhaesit sententia.

ibid. 23 *cuius admiratione populus commotus Varium ab illa dementissima actione pertinaci clamore depulit.*

Ceteris propositis a Kempfio commemoratis omnino reiectis scribendum puto: *cuius <vocis> admiratione populus commotus*, cl. p. 146, 2: qua voce audita omnes — maiorem auctoritatis eius quam suorum alimentorum respectum egerunt.

III 7 Ext. 3 p. 150, 6 *Zeuxis autem, cum Helenam pinxisset, quid de eo opere homines sensuri essent expectandum non putavit, sed protinus [se ad] hos versus adiecit: οὐ νέμεσις Τρῶας κ.τ.λ.*

Temere et incuriose in hoc corrupto loco tractando critici egisse videntur, quoniam apud editorem nostrum haec annotata invenio: „se ad *L et dett. mei omnes, **|** A, inclusi inepta verba, quae ex repetita voce sed orta putat in Mus. Rhen. XII 594 Vahlen, pinxisse se ad Wensky p. 6.*”

Neutra sententia ullo fundamento nititur: si quis librarius voc. *sed* per errorem repetisset, sequens quoque vocabulum *protinus* *nimirum* iterasset; Wenskii vero commentum a re critica iam prorsus alienum est.

Dissimulari nequit, cum causa nulla sit propter quam quis litteras *se ad* eo inseruerit, in libris mss. post *protinus* aut duo vocabula binum litterarum aut unum vocabulum litterarum quattuor exaratum fuisse, quae litterae in cod. L in vocc. *se ad* corruptae sunt: restat igitur ut statuamus quale vocabulum fuerit. Iam locum attente percenseamus.

Opere absoluto Zeuxis iudicia spectatorum exspectare dedignatus protinus versus Homericos ei adiecit, protinus — ergo non calamum graphiumve poscere vel quaerere ante voluit, sed eo

ipso videlicet instrumento, quo in pingendo utebatur, ad versus appingendos usus est. Iamque igitur nobis est inquirendum, quibus nominibus Romani id instrumentum significare soliti sint. Appellabant penicillum, quod vocabulum in *se ad* abiisse minime veri simile cuiquam videbitur, sed etiam *saeta* (Vitruv. VII 9, 3, Plin. N. H. XXXIII 122) atque hoc nomen pingendi artis proprium ideoque minus cognitum scribae in libris mss. aut tamquam monstrum aliquod omittendum aut in 'inepta verba' sed ipsa melius sibi nota *se ad* immutandum censuerunt, praesertim cum in archetypo scilicet *seta* scriptum esset.

Quae cum ita sint, Valerium scripsisse iudico:

sed protinus saeta hos versus adiecit.

III 7 Ext. 8 p. 152, 19 *eiusdem vir urbis* (i. e. Spartae) *atque animi hospiti suo patriae muros excelsos latosque ostendenti dixit, 'si mulieribus istos comparastis, recte, si viris, turpiter'.*

Immo *suae patriae*, nam hospitis illius patria Spartae opponitur, cui moenia essent nulla.

III 8 Ext. 2 p. 159, 15 *itaque constantia, quae natura rigidior videtur, lenis e mansueto pectore fluxit.*

Sana ratio flagitat: *e leni et m. p. f.*, cuius scripturae codex optimus vestigium servavit, nam in cod. A legitur *et mansueto*.

Obiter moneo, sequentem paragraphum post verbum *fluxit* initium capere itaque numerum 3 ante nomen *Socratis* esse collocandum — non ante voc. *universa* vs. 18, ubi nunc est.

ibid. 24 *forte tunc eius potestatis Socrates, cuius arbitrio plebei scita ordinarentur, indignum iudicans tot et tam bene meritos [et] indigna causa impetu invidiae abripi, temeritati multitudinis constantiam suam obiecit.*

Pro *indigna causa* emenda: *indicta causa*.

Particulam *et*, a Kempfio inclusam, e versu superiore, ubi ante *indignum* locum suum obtineret, huc migrasse suspicor: nempe ad *forte tunc eius potestatis Socrates* intelligendum videtur: *erat*.

IV 1, 3 p. 163, 22 *uterque recte, et Censorinus et popu-*

lus: alter enim ut moderate honores crederent praecepit, alter moderato credidit.

Dele verba et Censorinus et populus et Valerianam scribendi rationem restitueris.

IV 1, 12 p. 169, 6 *ubi illa tot in curia iurgia? ubi tot [mutae] pro rostris altercationes?*

Lege: *ubi tot mutuae pro rostris altercationes?*

IV 1 Ext. 4 p. 172, 6 *Thrasybulus — populum Atheniensem XXX tyrannorum saevitia sedes suas relinquere coactum dispersamque et vagam vitam miserabiliter exigentem — in patriam reduxit.*

Maluerim: *dispersumque*. Cf. V 3 Ext. 3 p. 239, 19: si quidem ille vicatim dispersos cives suos in unam urbem contraxit.

IV 3, 1 p. 177, 10 *referendum est quantopere libidinis et avaritiae furori similis impetus ab inlustrium virorum pectoribus consilio ac ratione summoti sint.*

Conicio: *furiosissimi impetus*.

IV 3, 2 p. 178, 19 *cuius (h. e. Munatii Rufi) testimonium (sc. de Catonis abstinencia) non amplector: proprio enim argumento laus ista nititur, quoniam ex eodem naturae utero et continentia nata est et Cato.*

Emendandum est: *propiore enim argumento*.

IV 3, 13 p. 184, 1 *Scipio Aemilianus post duos inclytos consularatus totidemque suae praecipuae gloriae triumphos — officio legationis functus est.*

Perizonius aut *suae praecipue* legendum aut *suae delendum* — Madvig *suae et praecipuae* scribendum censuit, sed lectionem traditam frustra sollicitarunt, quam satis tuetur Nepos Themist. 6, 2: idem muros Atheniensium restituit praecipuo suo periculo.

IV 3, 4 p. 187, 3 *Idem (Diogenes sc.) Syracusis, cum holera*

ei lavanti Aristippus dixisset, 'si Dionysium adulari velles, ista non esses', 'immo' inquit, 'si tu ista esse velles, non adularere Dionysium'.

Vehementer miror, neminem ante me perspexisse veram ac genuinam lectionem esse: *epulanti*, cum praesertim apud Iul. Paridem (p. 516) locus ita redditus sit: Diogenes cynicus Syracusis cum holere vesceretur, Aristippus dixit e. q. s. At verbis pluribus opus non est.

IV 4, 8 p. 191, 3 (Aelii) *quibus una domuncula erat — inque circo maximo et Flaminio spectacula locus. quae quidem loca ob virtutem publice donata possidebant.*

Sana esse ista non possunt atque corrigendum videtur: *inque circo maximo et Flaminio spectacula. quae quidem loca e. q. s.*

Spectaculi notionem, quae est 'locus unde spectatur', qui ignorabat locum de suo illustravit littera ultima *a* in *i* mutata additoque vocabulo *locus*. Cf. Cic. Mur. 72: at spectacula sunt tributim data, Sest. 124: tantus est ex omnibus spectaculis plausus excitatus, Liv. 1, 35: loca divisa patribus equitibusque, ubi spectacula sibi quisque facerent.

IV 4, 11 p. 193, 2 *quid, ergo modicam fortunam quasi praecipuum generis humani malum diurnis <atque nocturnis> conviciis laceramus?*

Wenskii coniectura *diutius* merito spreta Kempfius Madvigii supplementum *atque nocturnis* immerito recepit. At, credo, non recepisset, si loci memor fuisset qui est III 2, 23 p. 123, 20: quinque militum diurno proelio suffectura pila una dextera hostium corporibus adegisti. Ut enim ibi diurnum proelium est quod per totum diem sine ulla temporis intermissione committitur, sic h. l. diurna convicia dicuntur quae per totum diem fiunt neque ullo temporis momento non audiuntur.

ibid. 7 *exurgamus potius animis pecuniaeque aspectu debilitatos spiritus pristini temporis memoria recreemus.*

Repone: *respectu*, cl. III 2 Ext. 2 p. 126, 2: 'tu vero' inquit 'nihil est quod respectu mei timidius gladio utaris, IV 5, 4 p. 195, 10: maiorem verecundiam dignitatis eius quam candi-

dae togae suae respectum agens, IV 6 Ext. 3 p. 200, 18: quos Spartana civitas respectu Tyndaridarum — legibus commodisque suis inmiscuit, V 1 Ext. 3 p. 224, 25 ut officii respectum in iis deponeret, V 2 Ext. 4 p. 233, 11: praesentique periculo respectum pristini beneficii anteposuit, e.a.

IV 5 p. 193, 14 *haec enim* (verecundia sc.) *iustissimis viris praecepit ut privatas facultates neglegerent, publicas quam amplissimas esse cuperent.*

Haud dubie mendosum est illud *iustissimis*, pro quo Kempfius coniecit *istis* vel *illis summis*, ego vero maluerim: *illustrissimis*.

IV 5, 6 p. 195, 21 (Caesar) *conpluribus enim parricidarum violatus mucronibus inter ipsum illud tempus, quo divinus spiritus mortali discernebatur a corpore, ne tribus quidem et XX vulneribus quin verecundiae obsequeretur absterreri potuit.*

Lectionem *violatus* vexandam non esse monere non est supervacaneum: corpus hominis nescio cuius mucronibus vulneratur, Caesaris vero corpus violatur. Ipsum verbum reverentiae, qua Valerius Caesaris memoriam colebat (cf. verba 'divinus spiritus'), consentaneum est.

IV 6, 3 p. 198, 9 *funerata ea et in rogam inposita inter officium unguendi et osculandi stricto ferro incubuit.*

Natura rei clamat scribendum esse: *lugini* neque aliud quicquam Iul. Paris legit, qui haec habet (p. 518, 19): amissa uxore Orestilla inter officium ploratus se occidit.

IV 6 Ext. 1 p. 199, 14 *Sunt et alienigeni amores iusti obscuritate ignorantiae non obruti.*

Ad hunc locum, qui vitio laboratur nullo (nam *iusti amores* eidem sunt qui veri vel legitimi, ut Kempfius suspicatus est), editores serio nunc annotant, manum secundam cod. A ad *amores* addidisse *cineres* atque primam litteram voc. *iusti* puncto ascripto tamquam inducendam significasse, ut scilicet pro *amores iusti* esset: *cineres iusti*. Scurra ille, qui in app. crit. signo *m*² nunc denotatur, albis dentibus, credo, viros doctos hodiernos derideret,

si iocum suum frigidissimum tamquam monumentum quoddam ab iis asservari cognosceret. Quid enim? Verba supra a me descripta narrationem inducunt, qua Artemisia, cum ipsa Mausoli mortui vivum ac spirans sepulcrum fieri concupierit, viri extincti ossa potioni aspersa bibisse traditur, atque homo nescio quis scurrilis librorum scripturam *amores iusti* per ludibrium in *cineresusti* immutavit. Videant igitur editores futurinum eiusmodi facetiae dignae sint quae posteritati tradantur.

IV 7 p. 201, 11 *Contemplemur nunc amicitiae vinculum potens et praevalidum neque ulla ex parte sanguinis viribus inferius, hoc etiam certius et exploratius, quod illud nascendi sors, fortuitum opus, hoc unius cuiusque solido iudicio inchoata voluntas contrahit.*

Eliminandum est vitiose abundans *viribus*, quod aliquem, qui ad genitivum *sanguinis* e superioribus verbis voc. *vinculum* mente supplendum esse non intellexeret, Valerio obtrusisse suspicor.

IV 7, 2 p. 204, 3 *quam bonos Gracchi, si aut patris aut materni avi sectam vitae ingredi voluissent, habere milites potuerant!*

Immo vero *semitam vitae*, ut opinor. Cf. Horat. Ep. I 18, 103:

An secretum iter et fallentis semita vitae.

IV 7, 5 p. 206, 9 *quem is ab incepto consilio frustra conatus abstrahere in isdem perseverantem precibus interemit.*

Deleatur importuna praecedentis vocabuli glossa quae est *consilio*. Cf. vs. 16 infra: incepto namque egregio, non inrito eventu aestimari debet, V 1 Ext. 2 p. 224, 5 ab incepto revocavit.

IV 7 Ext. 2 p. 210, 2 *a quo omnium commodorum incrementa ultro oblata cepi.*

Corrigendum: *accepi*.

(Continuabuntur).

DE CONTROVERSIA QUADAM CATULLIANA.

SCRIPSIT

J. W. BECK.

Utrum Catullus iuvenis parvum libellum nugarum separatim ederet, an carmen illud 'cui dono' ad totam pertineret syllogen, ut virilis aetatis poetae esse possit fructus, sive editioni carminum a poeta factae praemisum sive syllogae post mortem poetae editae additum erat, hoc primus Ed. Brunerus diligenter perscrutatus est ¹⁾, qui dedicationem non ad totum librum Catulli spectare censebat. Multi quidem hanc sententiam amplectebantur, alii tamen opinionem vulgarem relinquere non audebant. Inter quos Ioh. Vahlenus erat, cuius sententia, quam Schanzius sequitur, multum valet (R. L. G. I 2³ p. 71). Vereor autem ne ii, qui rem non ipsi inquirent, sive quod iis, quae Schanzius docet, contenti sunt, sive quod auctoritate Vahleni confidere malunt, falsa haud pauca certis admisceant. Et, quamquam hanc quaestionem facile persolvendam esse contendere non ausim, tamen argumentorum fontem exhaustum esse remque in perpetuum esse fixam non crediderim.

Cum illo carmine ad Nepotem scripto arte cohaeret quaestio illa de divisione vel numero librorum Catullianorum. Sunt qui putent primum librum esse carminum I—LX et hunc libellum fuisse eum, quem Catullus Nepoti dedicaret. Alii vero sibi per-

1) E. von Bruner, De ordine et temporibus carminum Valerii Catulli (Acta Societatis scient. Fennicae VII (1861) p. 599): cf. Schmidt, Catulli carmina p. LXXXIX sqq.

suadere nullo modo possunt hanc syllogen satis magnam fere 2200 versuum in unum volumen collectam sic totam a Catullo ipso esse editam. Omnes efficere conantur divisionem aliquam trium vel plurium (vel quinque!) librorum sive partium. Difficile profecto est rem ita solvere ut commentatione absoluta permulti saltem contenti discedant. Desunt enim quaedam argumentationis adminicula, quibus non sine aliquo periculo carere possimus. Quamquam aliquid extra rerum ordinem esse factum nemo auctor fuit: de libro (volumine) Catulli ingenti amplitudine nemo veterum loquitur, neque libros numeratos invenimus; quae vix casui cuidam tribuere audeamus.

At vero fortasse aliis viis adhuc minus tritis ad regionem paulo lucidiorem accedere licet.

A Cornelio Nepote et dedicatione incipiamus de amicitia et consuetudine illius viri et Catulli hac ipsa admoniti. Nepos et Catullus in Italia septentrionali erant nati; populares erant nec tamen eiusdem aetatis. Etsi de annis, quibus hi viri nati sunt aut mortui, in dubio versamur, ut hinc quoque omnis error non prorsus absit, intra paucos annos dubitatio reprimitur. Nepos ab anno fere 110 a. C. — ad annum c. 25 a. C., Catullus ab anno c. 87 — ad annum fere 54 florebat. Et fac Nepotem duobus vel pluribus annis post esse natum, satis multum differebant aetate hi viri, quod homines in priore vitae parte validius sentiunt quam qui annis sunt maturis.

Nepos, Catulli ille amicus grandior natu, non solum libros scribebat, sed etiam aliorum opera recensebat vel edebat. Nam apud Frontonem p. 20 N. una cum iis viris nominatur, quorum fama in eo opere non obscura erat. Accedit quod idem Cornelius, neque est res nova, adulescens Musas venerabatur, ut levioris generis carmina pangere ei placeret. Testis est Plinius Ep. V 3, 6, qui quod interdum nugas facere amet, se excusat, illustrium virorum nomina exhibens, in quorum numero etiam Nepos est. Non igitur mirum est Catullum, qui iuvenis fere viginti duorum annorum Verona urbe patria relicta temporibus turbulentis Romam migravit, ut capite orbis illecebrarum pleno novam coloniam Romanorum commutaret, Nepotis popularis sui domum frequentare; apud quem annis vitae multum antecedentem fama iam cognitum — nam libros doctos „Chronica” (ante a. 60)

edebat Nepos et hominum opiniones atque iudicia varia non ignorabat quippe qui amicitia optimorum virorum uteretur, — saepius carmina sua recitabat poeta. Iam admodum iuvenis Catullus carmina faciebat; c. LXVIII 15:

tempore quo primum vestis mihi tradita pura est,
iucundum cum aetas florida ver ageret,
multa satis lusi ...¹⁾.

Quid porro in hac re magis usitatum est quam poetam idoneo tempore artis suae primitias patrono suo et amico dedicare. Quod et tunc factum est (anno fere 59²⁾). Poetae auxilio et commendatione viri alicuius magnae auctoritatis tunc cum maxime carere non poterant, nedum posset is qui et in rebus poeticis et in rebus politicis locum tenebat non vulgarem. Donavit igitur amico parvam syllogem hisce praemissis:

Cui dono lepidum novum libellum
arido modo pumice expolitum?

intra annos fere 65—60:

Corneli, tibi: namque tu *solebas*
meas esse aliquid putare nugas,

iam multo ante a. 60, fortasse a. 63:

iam tum cum ausus es unus Italorum
omne aevum tribus explicare chartis
doctis, Iuppiter, et laboriosis.
quare habe tibi quidquid hoc libelli
qualecunque; quod, o patrona virgo,
plus uno maneat perenne saeclo.

Quis unquam talem scribat dedicationem, si iam per longam seriem annorum (a decimo septimo aetatis anno usque ad annum fere tricesimum) carmina — et quam bona! — fecit, quae tandem ad editionem colligeret?³⁾ In his versibus potius est adolescentis laetitia magna et bona spes, animus gratus,

1) Cf. vs. 19 sed totum hoc studium luctu fraterna mihi mors abstulit.

2) Catullus ± 25 annos erat natus. Tempora hoc modo dinumero: a. c. 65 Catullus Romam venit, a. c. 63 Nepos Chronica edit, a. 61 initium amorum, a. 59 Catullus edit parvum libellum, a. 58 vincula rumpuntur.

3) Mart. Epigr. I, 1 sic non statim prima editione, sed secunda editione VII librorum scripsit (cf. cum I 1, ib. ep. 3).

reverentiae plenus. Poeta exemplar amico destinatum quasi ante oculos habere videtur ¹⁾. Qui adolescens aliquid huius generis scripsit et edidit, scire potest, quid hic poeta tunc senserit. Libellus nitide scriptus et ornatus, ex multis bonis exemplaribus optimum, ad Nepotem mittitur, qui iam tum, cum chronica scribere ausus est (ante a. 60), nugas (vel hendecasyllabos) poetae laudare solebat. De vocabulo 'libellus' nulla est dubitatio: est liber poetarum non nimis magnus fere versuum 500 (vel infra) usque ad mille fere et centum. Plinius Ep. IV 14, 8 suum libellum 'hendecasyllabos' appellat (cf. VII 4), praeterea 'nugas' vel 'ineptias' dicit sua poemata; una cum Martiale Catullum colebat, quem tunc in deliciis fuisse apparet (Ep. I 16, 5; IV 27). Catullus igitur in edendis primitiis faciebat quod fieri solet: qui poetae fama frui vult, carmina sua non occultat in arca, sed occasione data quam primum curat ut legantur et in urbe sua et extra. Exempla habemus et alios et Tibullum, Propertium, Horatium, Lucanum. Sunt vero qui, ut Plinius ²⁾ et Martialis, non in ipso limine iuventutis carmina ederent, at Catullum nihil impediverat neque impediabat. Carmina habebat satis multa: Lesbia Catulli venam poeticam amore pulsabat agitabatque, arti favebat imprimis Nepotis amici iudicium et exhortatio. Neque famam poetae moenia Romae coercerant. Immo nomen Lesbiae per poetam mox in provinciam penetrabat: c. XLIII 6: tene provincia narrat esse bellam?

tecum Lesbia nostra comparatur?

Quos versus sine dubio ante annum 58 scripsit; tunc enim vincula erant rupta. Erat Lesbia formosa (c. LXXXVI 5 et VIII 16) et hoc iam sciebat provincia.

Eodem modo gloriatur fama divulgata qui Cynthiae libellum ediderat:

Prop. II 24, 1 sq.

..... cum sit iam noto fabula libro
et tua sit toto Cynthia lecta foro?

Iure dubitari potest an hoc carmen Catulli, quod supra laudavi, in libello illo, quem Nepoti dedicabat, non inventum sit; nam

1) De more libros dedicandi, ed. Graefenhain 1892, p. 52.

2) Ep. VII 4 postremo placuit *exemplo multorum* unum separatim *hendecasyllaborum volumen* absolvere.

ut in Propertii carmine 13 vs. 25 libri II, ita hoc loco, quid adhuc effecerit poeta, significatur.

Nolo tamen hoc argumentum nimis premi: me plane ignorare, si pauca omitto, quae carmina in hoc primo libello fuerint, libenter profiteor. Fortasse prudentius agit, qui dicit se facilius posse indicare quaedam, quae non in illo volumine iuvenili fuerint, si temporis et rationis argumenta collegerit. Excipiamus imprimis ea carmina, quae amoris foedus rupturus aut foedere rupto conscripsit neve cogitemus de epigrammatis quibusdam nimis odiosis vel obscenis posterioris aetatis. Quis autem docta carmina Alexandrina aut unum dumtaxat huius generis, inter primitias (nugas) fuisse credat? Denuo delegare velim ad Plinii exemplum. Is Hendecasyllabos edidit (Ep. VII 4) seque et alia carmina variis metris editurum promisit (VIII 21, 4). De illis Hendecasyllabis (IV 14, 8): „unum illud praedicandum videtur cogitare me has *nugas* inscribere ‘hendecasyllabos’ (V 10) qui titulus sola metri lege constringitur”. Catullus ipse c. XLII 1 et XII 10 vocabulo ‘hendecasyllabi’ utitur; XIV^b: si qui forte mearum ineptiarum | lectores eritis (haec fuit fortasse praefatio altera primae illius sylloges). Seneca, Controv. 7, 4, 7: (Calvus) erat parvula statura, propter quod etiam Catullus in *hendecasyllabis* (c. LIII 5) vocat illum ‘salaputtium disertum’. Eodem nomine utitur Charisius 97, 12 K., qui e fonte vetustiore hausit. Ecce poeta adulescens, qui libellum suum hendecasyllaborum — nec tamen in verbo haerere debemus, qui sciamus Horatium in iambis i. e. in libro Epodon et carmina non eiusdem generis collocasse — edidit. Quam collectionem homines posterius vocabulo ‘passeris’ indicabant (Süss, Catulliana (1878) p. 22) ¹⁾.

1) Haec collectio sive est eadem quam Catullus ipse iuvenis edidit sive est ea quam post mortem poetae amici in edendis opusculis construxerunt, aetate Martialis lectores alliciebat (IV 14, 13; XI 6, 14; XIV 195). Ex loco postremo nihil aliud colligi potest nisi Catullum saepe dono dari. At si locos priores duos adiungimus et Epigr. XIV 189 comparamus (monobiblos Propertii): Cynthia facundi carmen iuvenile Properti | accepit famam, nec minus ipsa dedit, tum imprimis de parvo quodam opusculo Catulli, lectorum oculo, cogitamus. Accedit epigr. 193: hic de libro Nemesi (II) Tibulli loquitur. Sic etiam nostra aetate poetarum multorum selecta carmina parvis editionibus ornatis eduntur. Gell. N. A. 6 (7) 20, 6 (de Catullo) loquitur de iis qui in libros de corruptis exemplaribus factos inciderunt. Ceterum ex hoc loco nihil oritur lucis.

Huc quadrat illud 'nugae' et excusatio poetae modesti 'quidquid hoc libelli' (cf. Mart. III 1). Qui sub Musarum monte versatur, apud amicum maiorem natu vires adhuc debiles excusat, sin autem famam adeptus est, modestia fit mera ostentatio ingenii. Nec Catullus is erat qui, vir maturae aetatis, talia scriberet. Neminem respiciebat ne Caesarem quidem.

Nepotem in Chronicis laudavisse Catullum neque negem neque affirmem. Poeta ipse ne alludit quidem ad hanc rem. Tum cum scribebat versiculos illos, Chronica iam erant edita. In verbis 'doctis et laboriosis' nulla est adulatio. Veri simile est his verbis illius temporis opinionem communem reddi. Legebant enim et adhibebant libros aequales Nepotis.

Nulla modo mihi persuadere possum poetam ipsum carmina sua certo quodam vitae tempore, quo vitae finem iam iam affuturum sentiret, ordine quem novimus instituto edidisse.

Habemus tres partes paene aequales ¹⁾, quarum carmina metris vel lyricis vel dactylico vel elegorum constringuntur. De numeris librorum nec vola nec vestigium. Hanc divisionem aut amici aut alii post mortem poetae fecerant, quippe qui meliorem haberent nullam. „Hae partes num tribus voluminibus in vulgus edebantur nominibus generis cuiusque distinctae”? quaerat aliquis. „Nonne fieri potest”, sic alter, „ut Catullus etiam uno codice membraneo sit propagatus”? Quibus respondeam: cur non? ²⁾ In hac re opinionem nostram quodammodo confirmat Schubart in libello illo lepido et utili *Das Buch bei den Griechen und Römern* (Berlin 1907) pp. 103, 105 (med.), 108, 114. Aetate Martialis scriptores et poetae editionibus solitis papyraceis i. e. voluminibus nec non formis minoris pretii i. e. codicibus venibant. Quod tunc fiebat, iam prius factum esse oportet. Quis enim contendere ausit homines, qui saeculi I a. C. altera parte florebant, nullam aliam formam nisi „voluminum” novisse? Sed Catullus, postquam 'nugas' edidit ³⁾, carmina eiusdem generis pangere non

1) Partes sunt 738, 795, 600 versuum.

2) Ad hanc editionis formam spectant fortasse tituli et subscriptiones codicum: Catulli Veronensis liber. Fieri potest ut ex codicibus privatis nostra sylloge derivanda sit.

3) Quis dicat eum eodem tempore omnes nugas quotquot haberet edidisse?

desiit; maiora illa singula suo quodque tempore singulis mittebat vel miserat, immiscebat tum carmina elegiaca tum epigrammata et fortasse multo plura quam nobis reliquit invida aetas. Nam hoc statim videmus carmina prorsus alio ordine temporum scripta esse atque eo quem traditum habemus: quae posterioris aetatis sunt, eorum nonnulla in priore sylloges parte inveniuntur, quae prioris aetatis sunt, ea demum tertia pars sylloges exhibet ¹⁾. Nonnumquam accuratius tempus indicari potest veluti ad Lesbiam quorundam, tum eorum, quae cum morte fratris coniungenda sunt; is enim mortuus est Lesbiae amore adhuc poetam urente, ut ex illa elegia ad M.' Allium colligi potest, — denique sapphicum carmen (c. XI), quod Britanniae expugnationem (a. 55) significat. Sunt poemata quae pertinent ad Lesbiae amorem inter carmina quoque posteriora. Non miramur quod Catullus magna carmina illa docta post studia demum longa et acria et exercitationes versionesque haud paucas edidit.

Quae Horatius scribebat certo quodam spatio temporis interiecto sese excipiebant, ita ut eiusdem fere aetatis fructus similes simul editi sint. Prorsus aliter res se habet apud Catullum.

'Nugae' Catulli — quae et quot fuerint nescimus — primae editae sunt. At vide Catulliana 107, 58, 76, 11. Ubi totius sylloges ordo temporum est? c. 107 aetate ultima Lesbiae amoris est ortum, c. 58, 76, 11 temporis quidem ordinem sequuntur, sed omnia post c. 107 facta sunt.

Sequitur ut hoc carmen dedicationis neque pertinere possit ad totam syllogen neque ad priorem, quam vulgo dicunt, partem (I—LX). Sic iam intellegitur non poetam ipsum, sed editorem vel editores amicos, cum syllogen poematum instituerent, illud 'cui dono' posuisse in loco maxime idoneo. Noli putare totam syllogen uno volumine fere 2200 versuum editam esse. Falso comparant libros Plinii maioris studiosorum III ²⁾ vel Lucretii librum V. Illud erat opus eruditum prosa oratione scriptum,

1) Schmidt, Cat. carm. p. xc.

2) Gell. N. A. IX 16: In his libris multa varie ad oblectandas eraditorum hominum aures ponit. Plin. Ep. III 5 Studiosi libri tres in sex volumina propter amplitudinem divisi.

hoc poema eruditum (cosmologia), quod permagnum volumen poscebat. In tria volumina (libros) versuum 738, 795, 600 principio syllogen divisam esse potius credam. Hanc autem divisionem vel formam male cessisse aut carmina docta multaque epigrammata non multis placuisse lectoribus probabile est. Nam sequebantur alii poetae qui usque ad Plinii et Martialis tempora aut multitudini aut summis maxime placebant viris. Tum Catullum denuo amare coeperunt.

Quales editiones vel libellos Plinius et Martialis versarint, si quaeratur, ad ea quae supra (p. 306) dixi velim delegare (cf. et Plin. Ep. IV 27 ubi Serius Angurinus: canto carmina versibus minutis | his olim quibus et meus Catullus . . .).

Numeros vel titulos librorum Propertii et Tibulli indicat velus traditio, Catulli aut singula carmina (velut Quintilianus) aut unam certam collectionem memorant (Seneca, Plinius, Martialis, Charisius) ¹⁾. Itaque apud veteres extitisse *libellum hendecasyllaborum* vel *nugarum* nec non *librum Catulli* (codicem) omnia carmina continentem, nostrae sylloges fontem antiquum, veri simillimum est. Neque de tribus voluminibus vel pluribus aut de uno volumine nimis magno duorum milium fere et ducentorum versuum quidquam tradidit nobis antiquitas: lyrica eius carmina imprimis poscebant et legebant posterius, docta illa carmina et cetera quae ob varias causas aut intellegere non poterant aut legere nolebant paulatim oblivione obruta sunt ²⁾.

1) Cf. Schanz. R. L. G. I 2^a p. 81.

2) Cf. Baehrens in praef. edit. suae p. 64 med. sqq.

OVA URINA QUAE SUNT QUAEQUE FUERUNT.

SCRIPSIT

P. H. DAMSTÉ.

Apud Athen. II 57 E haec leguntur: ὥς δὲ οὐ μόνον ἀνεμιαῖα ἐκάλουν, ἀλλὰ καὶ ὑπηνέμια· Ἀριστοφάνης. Quae cum scriberet, memor fortasse fuit versuum, qui sunt in Aristoph. Avibus 694 sqq.:

Ἐρέβους δ' ἐν ἀπείροσι κόλποις
τίκτει πρῶτιστον ὑπηνέμιον Νύξ ἢ μελανόπτερος ὥόν,
ἐξ οὗ περιτελλομέναις ὥραις ἔβλασταν Ἐρως ὁ ποθεινός,
ad quem locum Scholiasta docet: ὑπηνέμια καλεῖται τὰ δίχῃ συνουσίας καὶ μίξεως h. e. ita vocantur edita sine coitu, atque Th. Kock rectissime observat: „Die Griechen nannten so die ohne Begattung gebildeten Eier“, ad quam sententiam comprobendam affert Plat. Com. 19: ἐνίοτε πολλὰ τῶν ἀλεκτρούων βίᾳ (contra naturam Fritzsche) ὑπηνέμια τίκτουσιν ὥά et Aristot. VI 2, 5: ὥπται γὰρ ἱκανῶς ἤδη ἀνόχευτοι νεοττίδες ἀλεκτροίδων καὶ χηνῶν τεκοῦσται ὑπηνέμια, 6: ζεφύρια δὲ καλεῖται τὰ ὑπηνέμια ὑπὸ τινων, ὅτι ὑπὸ τὴν ἑαρινὴν ὥραν φαίνονται δεχόμεναι τὰ πνεύματα αἱ ὀρνίθες.

Addere etiam poterat Lucian. de Sacrif. 6: ἄνευ τῆς πρὸς τὸν ἄνδρα ὁμιλίας ὑπηνέμιον αὐτὴν παῖδα γεννῆσαι τὸν Ἡφαιστον h. e. absque consuetudine cum viro eam peperisse filium vento conceptum Vulcanum.

Constare igitur iam videmus, ὥς ἀνεμιαῖα s. ὑπηνέμια s. ζεφύρια apud Graecos dicta esse ova sterilia, e quibus pulli provenire non possent, et veri simile est, talia ova ita nuncupata

esse propterea quod a vento concepta crederentur, id quod Plinium quoque memoriae tradidisse mox videbimus, aut quod assidua quamvis incubatione calefacta ad pullos proferendos inutilia comperirentur. Ut enim apud nostrates 'winderig', sic apud Graecos ὑπηνέμιος in significationem abiit 'futilis, vanus, inanis' itaque ad voc. *ὄνειπα* epitheton frequentissimum est.

Antequam ad Latinorum nomina transeo, obiter locum apud Cic. (ad Att. XIV 10, 1) denotare velim, ubi vocabulum Graecum notione a nostra diversa occurrit: „tua tamen ὑπηνέμιος”, quae verba Ernesti bene explicat: 'Epirus tua tamen mihi nimis vento exposita, non satis tuta videtur'. Sed hoc nihil nunc ad rem atque Plinius nimirum imprimis nobis consulendus est, in cuius Nat. Hist. Lib. X tribus locis de ovis nostris mentio iniecta est:

§ 158: palumbes et turtur — quamvis tria pepererint, numquam plus duobus educunt. tertium irritum est: *urinum* vocant.

§ 160: et ipsae (columbae sc.) autem inter se, si mas non sit, feminae aequè saliunt, pariuntque ova irrita ex quibus nihil gignitur, quae *hypenemia* Graeci vocant.

§ 166: Inrita ova, quae *hypenemia* diximus, aut mutua feminae inter se libidinis imaginatione concipiunt aut pulvere. — sunt autem sterilia et minora ac minus iucundi saporis et magis umida. quidam et vento putant ea generari, qua de causa etiam *zephyria* appellantur. *urina* autem vere tantum fiunt incubatione derelicta, quae alii *cynosura* dixerunt.

Ecce iam Graecis nominibus, quae sunt *hypenemia* et *zephyria*, haec Graeca addita: *urina* et *cynosura* et unum vere Latinum: *irrita*. Hoc utique probe tenendum esse moneo, locis istis omnibus tam Graecis quam Latinis semper et ubique ova sterilia significari.

E contraria parte ovum quod inter aequales nostros *urinum* (ὄνρινος ab ὄνρος = ventus) 'windei' vocatur, putamine externo caret, sed vento vel aëre nequaquam repletum est neque ei deest seminium unde pullus germinare possit — immo vero ab omni numero perfectum absolutumque atque aliis ovis simile est praeter unum tegimentum illud durum solidumque. Qua de re magnopere miror, quaenam causae homines posteriores inducere potuerint ut nomen tam parum aptum tali ovo inderent.

Nempe veteres ovum sterile ita vocasse sive quod a vento conceptum putarent seu quod nihil ex eo gigneretur facile est ad intellegendum, sed idem nomen ovo impositum, cuius hoc unum sit vitium quod calce non obductum sit, res hercle! a sana ratione videtur esse alienissima.

Rem obscuram ut expedirem viros videlicet qui zoologi nunc dicuntur adii, quid tandem ovum urinum intellegi vellent primum rogavi, ab omnibus responsum accepi: Nimirum ovum sine putamine. Deinde cum de notione prisca eos edocuissem, mira quadam argumentandi ratione clamabant: At, mi bone vir, quis umquam extrinsecus dignoscere potuit utrum sterile ovum esset necne? De etymologia igitur eos ita sentire videbam, nomina rebus numquam indita esse postquam earum natura plane patuisset, itaque spe frustratus discessi neque quicquam iam superesse arbitratus sum nisi ut me ipsum consularem.

Ergo consideremus, quaeso, num forte locutio quaedam notissima lucem aliquam nobis afferre possit. Si quis homo alteri dicere velit, rem hanc vel illam ei haud parum profuturam, sic fere loquatur: ova urina res tibi non pariet! Nemo autem umquam mihi persuadebit, homines qui primi ea dicendi formula usi sint, ova putaminibus carentia voluisse, quae hodie urina vocantur. Nempe ne talia quidem ova cuicumque spernenda sunt: ad comedendum sunt optima, dummodo diligenter cauteque tractentur, quin etiam ad pullos gignendos haud prorsus inutilia — praesertim in machina incubatrice. Quae cum ita sint, haec mihi nata est suspicio, ova urina eo tempore, quo ille loquendi usus in nostra lingua ortus est, eadem fuisse atque sterilia, irrita, posterioribus vero temporibus homines in falsam opinionem incidisse, ova solidis putaminibus carentia non e gallo gallinaceo concepta itaque sterilia esse — id quod verum non est.

DEMETRII TRICLINII SCHOLIA METRICA E CODICE ANGELICO AUCTA ET EMENDATA.

SCRIPSIT

H. WAGENVOORT H.F.

In praefatione libri cui titulus 'Scholia graeca in Euripidis tragoedias', p. xviii, Gu. Dindorfius codicem quendam Angelicum signatum C. 5. 1 (hodie ms. graec. 14) obiter tetigit his verbis: 'Argumenta quoque fabularum quae in Gu. reperiuntur ab Thoma Magistro vel scripta vel ex antiquioribus quae ferebantur ὑποθέσει mutata esse non solum similia Thomae Argumenta ad ceterorum poetarum scenicorum fabulas quas attigit confirmant, sed etiam aliorum codicum auctoritate constat, in quibus ea Thomae Magistri nomine inscripta sunt, velut Barocciani 74, de quo infra dicetur, et Romani bibliothecae Angelicae'. Porro in eiusdem paginae nota codicis descriptionem addidit satis exactam. Unde facere non possumus quin miremur fugisse virum in his rebus si quis et alius versatum iudicemque idoneum, hunc codicem continere textum scholiorum Triclinianorum non solum multo emendatiorem sed etiam auctiorem iis quos ipse adhibuit manuscriptis. Iure sane quaeras, num haec scholia, quae ipse Triclinius *θειὰ τινι* scilicet *καὶ ἀπορρήτῳ ἐμπνεύσει* adiutum scripsisse se profitetur, digna sint quae edantur; at edidit Dindorfius, itaque operae pretium videtur eius textum quam poterit maxime emendare.

Codex est chartaceus, formae quartae minoris, ff. 168, saec. XIV ineuntis. Continet Ἐπιτομὴ τῶν θ' μέτρων. ἐκ τοῦ ἐγχειριδίου Ἡφαιστίωνος (τὸ ἱαμβικὸν δέχεται — ἐπιληπτά εἰς μὴ οὖ-

τωσ ἔχοντα); *Demetrii Triclinii metrica*; *Manuelis Moschopoulī Euripidis vita*; περὶ τοῦ εἰδώλου; *Thomae Magistri Euripidis vita*; *Euripidis* (6^v) *Hecuba*, praem. (5^v) argumento I et personarum indice; (48) *Orestes*, praevio (46^v) 'Thomae M. hypothese et indice personarum; (106) *Phoenissae* cum (104^v) Aristophanis argumento inde a v. ἀρπασθείσης (cod. ἀρπαγείσης) Εὐρώπης, et (105^v) indice person. Exstant in margine scholia.

Demetrii Triclinii autem scholia metrica non inde ab initio in codice exstabant, sed postea adscripta sunt eadem ut videtur manu. Sed cum in partibus lyricis folia omnia haec scholia continere non possent, hae partes iterum scriptae inque plures paginas divisae sunt, ac deinde in priorum locum substitutae.

In fine codicis haec leguntur: βίβλος μαμκύνα ἦν εὖτε τὰδ' ἐγράφετο· ὅτε δὲ καὶ τὰδ' ἐγράφετο γεωργ<ίου> κορινθ<ίου>. Ultimum sc. folium (168) recentiore manu scriptum est.

DEMETRII TRICLINII SCHOLIA METRICA IN HECUBAM.

(ap. Dindorfum vol. I pp. 206 sqq.)

75 (vs. 72 sqq. ἀποπ. — τὴν || περὶ — σωζ. || κατα — Πολυξ. || τε — εἶδον || θυγ. — γὰρ).

Deest ap. Dind.: οὕτω χρὴ γράφειν τὰ παρόντα κῶλα. ἔχει γὰρ οὕτω πρὸς τὸ μέτρον ὀρθῶς.

93

p. 207 l. 5 Pro: ἴν' ἤ: ἴν' εἴη.

6 „ τὰ πολλὰ: τὰ λοιπά (cf. not. Dind.).

9 „ ἔχου τις ἄλλωσ: ἄλλωσ ἔχου τις.

11 „ συστήματα: συστηματικά.

200

p. 208 l. 15 γράφοντες <τὸ>.

444—465

l. 22 Cod. Ang. eandem praebet atque Kingius lectionem.

24 Ang. habet γράφει.

25 καὶ <τὰ> τῆς.

27 Pro: ἐπιτρίτου α' habet: ἐπιτρίτου δ'.

p. 209 l. 8 „ καταληκτικὸν „ ὑπερκατάληκτον.

9 [μῖα].

p. 209 l. 12 Pro: ἡγουν: ἤ.

13 καὶ [τῆς].

454

l. 16 Pro: ἴν' ἤ: ἴν' εἴη.

466—483

l. 23 „ προσῳδιακόν: προσοδιακόν.

p. 210 l. 1 Post καταληκτικὸν addit , Φερεκράτειον, ἐξ ἐπιτρίτου
δ' καὶ βακχείου διὰ τὴν ἀδιάφορον, ἢ ἀμφιβράχεος.

1 <ἐπιχοριαμβικόν> δίμετρον.

3, 4 Ang. habet: ἐπὶ τῷ τέλει τῆς μὲν στροφῆς παράγρα-
φος, τῆς δὲ ἀντιστροφῆς κορωνίς.

4, 5 Pro: ὥδ' αὖ καὶ στροφᾶς habet: στροφᾶς καὶ ὥδ' αὖ.

19 „ ἐπιτρίτου δ' καὶ: ἐπιτρίτου γ' (cf. not.).

24 „ τὸ ζ' erratum: τὸ ς'

26 ἰάμβου [καὶ συλλαβῆς].

27 Pro: ἀναπαιστικόν: ἀνασπαστικόν.

27 „ βραχυκατάληκτον: <καταληκτικόν, ἐκ δισπονδείου
καὶ ἀναπαίστου· εἰ δὲ βούλει ἀναπαιστικὸν δίμετρον>
βραχυκατάληκτον.

647—656

p. 211 l. 4 καὶ [τῆς].

5 Pro: πρὸς τὰ δεξιὰ οἱ χορευταὶ: οἱ χορευταὶ πρὸς
τὰ δεξιὰ.

9 Ang. quoque γινομένην habet.

10 Pro: ἐπ' αὐτῆς: ἐπ' αὐτοῦ.

17 [τοῦ] ἰωνικοῦ.

20 Ang. omisit ἦτοι (cf. not.).

688—692 (partim legi non potest).

l. 31 Pro: τὰ κῶλα ς' erratum: τὰ κῶλα δ'.

p. 212 l. 5 τροχαϊκὸν <μονόμετρον>.

6 χρὴ <γράφειν>.

693—696

l. 11 πενθημιμερὲς <ἐπὶ τῷ τέλει παράγραφος>

702—708

l. 16 Pro: ὑπερκατάληκτον habet: ἐφθημιμερὲς.

17 „ τὸ δ' τροχαϊκὸν ἰθυφαλλικόν cett.: τὸ δ' παιω-
νικὸν δίμετρον ἐκ παίωνος α' καὶ παλιμβρακχείου.

τὸ ε' ἀν<απαιστικὸν> ἐφθημιμερέσ. τὸ ζ' τροχαϊκὸν
 τοῦ β' πεθὸς δακτύλου. τὸ ζ' παιωνικὸν?
 δίμετρον ἐκ παίωνος α' καὶ (κρητικοῦ. ἐπὶ?) τῷ τέλει
 παράγραφος.

710, 711

1. 23, 24 Pro: τὸ δ' ὁμοιον: δ' ὁμοια.

716—720

25 „ ἔξ: ζ'.

p. 213 l. 5 Hoc loco Dindorfius quoque ἴν' εἶη scribit.

721—904

1. 7 Pro: ρξδ' Ang. habet ρση' (cf. not.).

8 „ ρμγ' „ „ ρνζ' („ „).

905—922

1. 10 ἐπωδικὰ <ὥς εἴρηται>.

14 ἀντὶ [τοῦ].

25 καθαρὸν omisit.

25 Pro: θ' ἀντισπαστικὸν: θ' ὁμοιον.

27 στροΦῆς <καὶ ἀντιστροΦῆς>.

p. 214 l. 10 τῆς <τε στροΦῆς καὶ> ἀντιστροΦῆς.

1024—1034

1. 30 Cod. Ang. eandem habet lectionem atque Kingius.

31 „ „ habet: γυνῶναι καὶ τίνος.

p. 215 l. 1 <ὁμοιον> καθαρὸν.

1035—1055

1. 8 Pro: ἀμοιβαίων: ἀμοιβαῖον.

17 „ ἀντισπαστικὸν: χοριμβικόν.

22 „ προσφδιακὸν: προσδιακόν.

23 ἀντισπᾶστος [καὶ].

24 ἐκ παίωνος α' [καὶ].

p. 216 l. 5 βούλει, [καὶ]

6 τρίμετρον <ἀκατάληκτον ἐκ σπονδαίων>.

6 Pro: προσφδιακὸν: προσδιακόν.

14 „ δίμετρον ἀντισπαστικὸν: ἀντισπ. δίμ.

1088—1106

1. 18 τὸ κζ' ἰωνικὸν ἀπ' ἐλάττονος <τρίμετρον καταληκτικὸν
 ἐκ τροχαϊκῆς συζυγίας, ἰωνικοῦ ἀπ' ἐλάττονος> καὶ cett.

1. 24 Pro: τὰ τοιαῦτα κῶλα: ταῦτα.

1. 27 Pro: δίμετρον καταλ.: τρίμετρον καταλ. (cf. not.).
 27 „ καὶ ἰωνικοῦ ἀπὸ μείζονος: ἰωνικοῦ ἀπὸ μείζονος
 καὶ ἀμφιβράχους.
 p. 217 l. 1 Pro: χοριαμβικοῦ: χοριάμβου.
 6 τοῦ β' ποδος: τοῦ γ' ποδός (cf. not.).
 5 Ang. Dindorfii, non Kingii lectionem habet.
 8, 9 Pro: Ἡφαιστίων Φησὶν: Φησιν Ἡφαιστίων.
 21 „ ἐπὶ τῷ: ἐπὶ <δὲ> τῷ.

1107—1292

1. 23 <στίχων> εἰσίν.

1293—1295 Deest ap. Dind.: σύστημα ἐπωδικὸν ἐν ἐκθέσει τοῦ
 δράματος, κώλων ἀναπαιστικῶν τριῶν, ὧν τὸ α' καὶ β'
 δίμετρον ἀκατάληκτον. τὸ δὲ γ' δίμετρον καταληκ-
 τικὸν ἦτοι ἐΦθημιμερὲς, ὃ καλεῖται παροιμιακόν. ἐπὶ
 τῷ τέλει κορωνίς, ἡ περατοῦσα τὸ δράμα.

ARGUMENTUM ORESTIS.

(Dind. vol. II p. 7, Argum. IV).

Dindorfius adnotat: 'Hanc recentis grammatici ὑπόθεσιν habet Gu., ab manu secunda, ex quo edidit Matthiae'.

Ipsa cod. Angelicus Thomae Magistro hanc hypothesin attribuit: τοῦ αὐτοῦ σοφωτάτου μαγίστρου σύνοψις τῆς ὑποθέσεως τοῦ προκειμένου δράματος.

- p. 7 l. 14 Pro: παντὸς τοῦ στόλου: τοῦ στόλου παντός.
 16 „ εἰσέφερε: οὗτος εἰσέφερε.
 26 „ ἐν τῷ πελέκει: οὕτω πελέκει.
 26 „ γοῦν: οὖν.
 p. 8 l. 7 „ ἔφημεν: ἔφαμεν (corr. manu prima ex ἔφημεν).
 7 „ τὴν Φωκίδα: Φωκίδα.
 20 Ang. habet Τυνδάρεων (Τυνδάρεω Gu.).
 p. 9 l. 3 „ „ εἰσελθόντες.
 8 Pro: τάφου ἐπανήκουσαν: ἐπανήκουσαν τάφου.
 13 „ μὲν: μὲν οὖν.

In fine haec adduntur: Ἡ μὲν σκηνὴ τοῦ δράματος ὑπόκειται ἐν Ἀργεῖ. ἔστι δὲ τὰ τούτου πρόσωπα· Ἡλέκτρα προλογίζουσα ἐν

τοῖς τοῦ πατρὸς βασιλείοις τε οὕσα καὶ παρακαθημένη Ὀρέστη
καθεύδοντι. Ἑλένη. χορὸς ἐξ ἐπιχωρίων γυναικῶν, αἱ παραγίνονται
πρὸς Ἠλέκτραν, πυνθανόμεναι περὶ τῆς τοῦ Ὀρέστου συμφορᾶς.
Ὀρέστης. Μενέλαος. Τυνδάρειος. Πυλάδης. Ἄγγελος. Ἑρμιόνη.
Φρύξ. Ἀπόλλων.

DEMETRII TRICLINII SCHOLIA METRICA IN ORESTEM.

(Dind. vol. II pp. 10 seqq.).

140—165

- p. 10 l. 7 Pro: τὰ τοιαῦτα: τὰ ἐξῆς ταῦτα.
13, 14 „ ὑπερκατάληκτον. τὸ: ὑπερκ. καθαρὸν. τὸ.
15 „ ἐν τῷ: ἐν δὲ τῷ.
18 „ δίαμβον: τὸν δίαμβον.
22 „ ἀκατάληκτον: ὑπερκατάληκτον.

154

- p. 11 l. 4 „ ποίαν δὲ συμφοράν: ποίαν συμφώραν.
5 „ τὸ ποι: τὸ ποῖ.

166—173

- p. 11 l. 8, 9 „ τῷ πρὸς: πρὸς (cf. not.).
14 „ τὸ κρητικὸν: τὸν κρητικὸν.
15 omisit ἐΦθημιμερὲς,
16 Pro: τὸ ε' ἐκ χορείων, ὅμοιον τῷ α': τὸ ε' ὅμοιον ἐκ
χορείων τῶν α' ποδῶν.

174—186

- p. 11 l. 26 omisit καὶ γ'.
30 Pro: ἰαμβικὸν: ἰαμβικὸν ἐΦθημιμερὲς.
p. 12 l. 2 „ ἐπιτρίτου: ἐπιτρίτου γ'.

182

- p. 12 l. 5 „ χρὴ γράφειν: γράφειν χρὴ.

187—194

- p. 12 l. 7 „ τῆς προειρημένης: πρὸ τῆς εἰρημένης.
8, 9 „ τοῦτ' γὰρ κῶλα ὁμοίως ἐστίν: τοῦτο γὰρ κῶλων
ἐστὶν ὁμοίων (cf. not.).

194

- p. 12 l. 16 „ ἐνταῦθα: κἀνταῦθα.

195—207

1. 18 Pro: τῆς β' στροφῆς: τῆς β' ἐστὶ στροφῆς.
 19 „ καὶ αὐτῇ: καὶ αὕτη γὰρ.
 22 „ μὲν ἔξω: μέντοι ἔξω.
 23 omisit — ἀποδιδόμενα ἦτοι τὰ —.
 23 Pro: ἐν τῷ ιβ' κώλῳ: ἐν τῷ ιβ' δὲ κώλῳ τὸ ἄτε ἀντὶ τοῦ καθὰ δφεῖλει νοεῖσθαι, ἵν' εἴη βραχὺ τὸ α. οὕτω γὰρ ἔχει πρὸς τὸ τῆς στροφῆς κῶλον ὀρθῶς. τὸ γὰρ ἀντὶ τοῦ ἦτις οὐκ ἔχει κελῶς.

208—315

p. 12 l. 25 Pro: ἀμοιβὰς: ἀμοιβαιῶς.

316—331

- p. 13 l. 4 „ α' καὶ κρητικοῦ: α' καὶ δ'.
 5 „ καὶ τὸ γ' κατὰ τὰ πάντα ὅμοια: ὅμοιον τῷ γ'.
 5 „ τὸ ε' ὅμοιον τῷ δ': τὸ ε' ἀντισπαστικὸν τρίμετρον καταληκτικὸν ἐξ ἀντισπάστου, παίωνος α' καὶ κρητικοῦ διὰ τὴν ἀδιάφορον.
 11, 12 Post: ἀκατάληκτον adde: τοῦ β' ποδὸς διτροχαίου πεντασυλλάβου.
 14 Post: τὸ ιγ' adde: ἀντισπαστικὸν δίμετρον ὑπερκατάληκτον.
 14 Post: συλλαβῆς adde: τὸ τῆς ἀντιστροφῆς δὲ κῶλον διαλελυμένην ἔχει τὴν τοιαύτην συλλαβὴν εἰς δύο βραχεῖας.
 15 Pro: ἀντισπαστικὸν: ἰαμβικόν.

348—355

p. 13 l. 27, 28 Pro: διάφοροι: διαφόρων.

31 Pro: παράγραφος: μόνη παράγραφος.

356—728

p. 13 l. 32 Pro: περίοδοι: περίοδοι στίχων εἰσὶ.

14 omisit εἰσίν.

729—806 Hoc scholium, fol. 69 v., fere omnino evanuit.

807—830

p. 14 l. 17 Pro: α' καὶ β': δ' καὶ β'.

18 „ τὸ δὲ δ': τὸ δ'.

24 „ καὶ δάκτυλον ἔχει: δάκτυλον ἔχει καὶ (cf. not.).

26 „ μέτρου εἰσίν: εἰς μέτρον.

p. 15 l. 1 Post: ἐπιτρίτου γ' adde: , παίωνος γ'.

829

- p. 15 l. 10, 11 Pro: μὴ ἔσαι, ἀλλ' ἔσαι: μὴ εἰσαι, ἀλλὰ εἰς
σ' αἰεί. (ita in textu quoque scriptum est.)

832—844

- l. 28 Post ἀκατάληκτον adde: ἐκ χοριάμβων δύο.

844—859

- p. 16 l. 3 Pro: αὐται αἱ: αἱ ἐξῆς αὐται.

982—1012

- p. 16 l. 24 „ στροφὴν· εἰς γὰρ: στροφὴν μονόστροφον· εἰς γοῦν.

30 Post: ὑπερκατάληκτον adde: καθαρὸν.

- p. 17 l. 6 Pro: ἐκ σπονδείου: ἐκ δισπονδείου.

10 „ ἐφθημιμερῶν: πενθημιμερῶν.

11 „ ἰθυφαλλικῶν: ἰθυφαλλικοῦ.

23 „ τὸ λα' ἀναπαιστική βάσις· εἰ δὲ βούλει δακτυλικὸν τρίμετρον: τὸ λα' ἀναπαιστικὸν δίμετρον ἀκατάληκτον.

25 Post: τὸ λγ' ἀναπαιστική βάσις adde: εἰ δὲ βούλει δακτυλικὸν δίμετρον.

- p. 17 l. 25—27 τὸ λα', εἰ καὶ usque ad δακτυλικὸν τρίμετρον, quae ad scribae vitia corrigenda inserta sunt, in cod. Ang. desunt.

30 Pro: τῷ ιε': τῷ ιη'.

1248—1250

- p. 18 l. 10 omisit καί.

14 Pro: ἰωνικοῦ: ἀντὶ ἰωνικοῦ, ἐξ ἰωνικοῦ ἀπὸ μείζονος.

1253—1257

- p. 18 l. 25 „ δύο πρώτων: α' δύο.

28, 29 „ ἀκατάληκτον τρίμετρον: τρίμετρον ἀκατάληκτον.

29 „ παιῶνων β': 'παίωνος δ' καὶ β'.

1261—1265

- p. 19 l. 8 Post τῷ α' adde παιωνικόν.

9 omisit δύο.

1266—1270

- p. 19 l. 14 Pro: ἀντιγέγραπται: ἀντέστραπται.

15 „ παράγραφος: μόνη παράγραφος.

1281—1285

- p. 19 l. 28 „ ἐπιτιθέασιν ἐπίτριτον: τιθέασιν ἐπίτριτον τρίτον.

p. 19 l. 29 Post ἢ *adde* πρῶτον, ὅς σύγκειται.

29 *omisit* κεῖται.

1286, 1287. *Deest apud Dindorfium*. Μετὰ τὰς κατὰ σχέσιν στροφᾶς ἑτέρας τίθησιν ἀπολελυμένας στροφᾶς, ὧν προτίθεται τὸ παρὸν σύστημα, στίχων δὲ ἰαμβικῶν τριμέτρων δύο. ἐπὶ τῷ τέλει παράγραφος.

1299—1300

p. 20 l. 13 Post τετράμετρον *adde* καθαρὸν.

1301 *Deest ap. Dindorfium*: Κατὰ περικοπὴν ἰαμβος.

1302—1310

p. 20 l. 19 Post ὅμοιον *adde* , τοῦ γ' ποδὸς χορείου.

1311—1360

p. 20 l. 25 Pro: παιῶνων β': παιῶνων δευτέρων δύο.

27 Post: ἰωνικὸν *adde*: τρίμετρον καταληκτικὸν.

1361—1368

p. 21 l. 5 Post: συλλαβῆς *adde*: τὸ ε' ἀντισπαστικὸν δίμετρον ὑπερκατάληκτον, ἐξ ἰαμβικῆς συζυγίας καὶ ἀντισπάστου καὶ συλλαβῆς.

1369—1379

p. 21 l. 9 Pro: τὸ ἐξῆς: τὰ ἐξῆς.

19 „ τροχαϊκὸν ἐφθημιμερὲς: παιωνικὸν δίμετρον ἀκατάληκτον, ἐκ παιῶνος πρώτου καὶ κρητικοῦ.

19 Pro: παιωνικὸν δίμετρον ἀκατάληκτον: ἀντισπαστικὸν δίμετρον καταληκτικὸν.

20 Pro: εἰσθέσει: εἰσθέσει δὲ.

1393, 1394 *Deest ap. Dindorfium*: Κατὰ περικοπὴν ἰαμβοὶ β', εἴτα παράγραφος.

1395—1424

p. 22 l. 9 Pro: κώλων λβ': κώλων δὲ λβ'.

14 „ τοῦ δ': τοῦ δὲ δ'.

16 „ ἰαμβικὸν τρίμετρον ἀκατάληκτον, ἔχον: ἰαμβος τρίμετρος ἀκατάληκτος, ἔχων.

1426—1451

p. 23 l. 7 Pro: κώλων λα': κώλων δὲ λα'.

7 *omisit* καὶ.

18 *omisit* ἐξ.

21 Pro: ἐκ τροχαίου: ἐκ χορείου, τροχαίου.

- p. 23 l. 26 Pro: ἐκ τριῶν χορείων, e. q. s. usque ad τὸ κ' Angel. habet: ἐξ ἀντισπάστου, ἐπιτρίτου γ' καὶ συλλαβῆς. τὸ ις' καὶ ιζ' ἀντισπαστικά ἡμιόλια καθαρὰ. τὸ ιη' ἱαμβικὸν δῖμετρον ἀκατάληκτον ἐκ τριῶν χορείων. τὸ ιθ' ὅμιον τῷ ις', ἐξ ἐπιτρίτου α' καὶ ἱάμβου.

28 Pro: ὑπερκατάληκτον: καταληκτικὸν.

- p. 24 l. 7 omisit καὶ.

1452 *Deest ap. Dindorfium*: Κατὰ περικοπὴν ἱαμβος.

1453—1471

- p. 24 l. 22 Post ὑπερκατάληκτον *adde*: καθαρὸν.

25 omisit ἐστὶ.

32 Post: παίωνος β' *adde*: ἀντὶ ἰωνικοῦ.

- p. 25, l. 5, 6 Pro: τοῦ β' ποδὸς καὶ τοῦ γ': τοῦ β' καὶ τρίτου ποδὸς.

7, 8 „ ἱαμβικὸν τριμετρον: ἱαμβος τρίμετρος.

10 Post: ἱαμβος *adde* τρίμετρος.

1473—1503

- p. 25 l. 18 Pro: κατάληκτον: ἀκατάληκτον (cf. not.).

23 „ τοῦ ιγ' ποδὸς: τοῦ γ' ποδὸς.

32 „ κατάληκτον: καταληκτικὸν (cf. not. ad vs. 18).

33 Post ἀνυπαίστου *adde*: Ἀφαιροῦσι γὰρ οἱ Ἴωνες τὸ εἰ τῆς εἰ διφθόγγου ἐνθα χρειᾶ διὰ τὸ μέτρον. (cf. glossa interlinearis ad ὀρίαν: διὰ τὸ μέτρον. ὀρεῖνν).

- p. 26 l. 3 Pro: κατάληκτον: καταληκτικὸν.

8 „ πόδα ἔχων: ἔχων πόδα.

13 „ ἔχει: ἔσχε.

1504—1506 *Deest ap. Dindorfium*: Κατὰ περικοπὴν ἱαμβοι γ', εἴτα παράγραφος.

1506—1536

- p. 26 l. 20 omisit: — περιστροφῇ, ἦτοι —

32 Post ἄλλο *adde* ἡμιόλιον.

32 „ τροχαϊκὸν *adde* δῖμετρον.

1537

- p. 27 l. 2 Pro: ἰὼ ἰὼ τύχα τύχα: ἰὼ τύχα ἰὼ τύχα.

1549—1553

- p. 27 l. 30 „ τῷ οἴκῳ: τοῖς οἴκοις.

1554—1681

- p. 28 l. 2 „ ἐνταῦθα: ἐντεῦθεν.

1682—1693

p. 28 l. 8 Pro: τοῦ δευτέρου δέ: τοῦ δὲ β'.

11 Post πρώτου add: συστήματος.

DEMETRII TRICLINII SCHOLIA METRICA IN PHOENISSAS.

(Dind. vol. III pp. 12 sqq.)

1—87 l. 4 Pro: πζ' Ang. praebet: ρβ'.

5 „ αἰ „ αἶι.

103, 104 Post: ἐξ ἀντισπάστου καὶ διάμβου add.: γλυκάνειον.

105—107 Pro: ἱαμβος praebet: ἱαμβοι γ' (sicut Dind. correxit).

108—110 „ ἀντιστροφὴ praebet: αὕτη στροφή (sicut Kingius correxit).

118—122 *Deest ap. Dindorfium*: 'Η δ' αὕτη στροφή κώλων ἐστὶ δ'. τὸ α' προσοδιακὸν δίμετρον ἀκατάληκτον, ἐκ παίωνος β' ἀντὶ ἰωνικοῦ ἀπὸ μείζονος καὶ χοριάμβου. τὸ β' τροχαϊκὸν ἐφθημιμερές, τοῦ πρώτου ποδὸς χορείου. εἰ δὲ βούλει, ἰωνικὸν ἀπ' ἐλάττονος, δίμετρον ἀκατάληκτον ἐκ παίωνος δ' ἀντὶ ἰωνικοῦ καὶ ἐπιτρίτου. τὸ γ' ἱαμβικὸν πενθιμιμερές. τὸ δ' δακτυλικὸν ἐφθημιμερές. εἰ δὲ βούλει, προσοδιακὸν δίμετρον ὑπερκατάληκτον ἐκ χοριάμβου καὶ ἰωνικοῦ ἀπ' ἐλάττονος καὶ συλλαβῆς. ἐπὶ τέλει παράγραφος.

127—130

l. 11 ἐξ ἰωνικοῦ [ἀπ' ἐλάττονος], παίωνος β'.

Verba inclusa omissa sunt, cf. not. Dind.

13 Pro: τρίμετρον ἀκατάληκτον: τρ. κατάληκτον εἰς δι-σύλλαβον.

15 προσοδικόν I.: προσοδιακόν.

18, 22 Pro: ἀντιστροφὴ: αὕτη στροφή.

135 l. 19 τὰ γὰρ δ', a Kingio additum, in Ang. etiam invenitur.

135—138 *Deest ap. Dind.*: κατὰ περικοπὴν στίχοι ἱαμβοι ς', εἴτα παράγραφος.

145—149

l. 25 ὅμοιον [τῷ πρώτῳ].

150 *Deest. ap. Dind.*: κατὰ περικοπὴν ἱαμβος, εἴτα παρά-γραφος.

151—153

1. 3 εἰ δὲ βούλει <εἶναι> τὸ ι' βραχὺ, cett.

5 Habet: προσδικόν (non: προσδιακόν, cf. not. Dind.).

156—158

1. 10 „ χοριάμβου (non: χοριαμβικοῦ).

11 Desunt in Ang.: εἰ δὲ βούλει τροχαῖκόν, ac iure quidem (cf. not.).

12 Pro: δευτέρου habet: δ' (ita Kingius).

159—162 Habet: ἱμβοι δ', sicut Dind. correxit.

163—169

1. 18 Pro: τὸ β' ὅμοιον καταληκτικόν: τὸ β'. ὅμ. ἀκατάληκτον (cf. not. Dind.).

20 Pro: γ' τριβραχέων: τετραβραχέων (cf. not.).

24 „ ἐκ παιώνων δευτέρου καὶ πρώτου: ἐκ παιώνων δύο, β' καὶ πρώτου.

175—179

1. 5 Pro: τρίμετρον ἀκατάληκτον: τριμ. καταληκτικόν εἰς δισύλλαβον.

8 Pro: τρίμετρον: δίμετρον (ita Kingius).

9 „ βραχεος (I.), βακχίου (King.): βακχείου.

180—182

1. 12 „ τιθέντος: τεθέντος.

13 „ ἴν' ἥ: ἴν' εἴη.

183—192

1. 15 „ ἀντιστροφῇ: αὕτη στροφῇ.

16 „ ἀντὶ habet: καὶ.

17 „ τὸ β' ἰωνικόν: τὸ β' παιωνικόν, sicut iam Kingius correxit.

19 ἦτοι διιάμβου, <ἀντισπάστου> καὶ; cf. Valck.: 'ἀντισπάστου addidit King. ex cod. Bar. ut videtur'.

20 Pro: προσδικόν: προσδιακόν.

22 Desunt verba ἐκ χοριάμβου, ut ap. Kingium; cetera quoque ut ap. Kingium leguntur.

p. 16 l. 1 τρίμετρον βραχυκατάληκτον <ἐκ χοριάμβου, ἰωνικοῦ ἀπὸ μείζονος καὶ ἰάμβου>. Deinde: τὸ ια' χοριαμβικόν <δίμετρον καταληκτικόν> ἐκ χορ. (cf. not. King.).

3 τὸ ιβ' χοριαμβικόν <ὅμοιον τῷ ζ'> ἐκ β χοριάμβων, <ἡ ἐπιτρίτου καὶ χοριάμβου>.

p. 16 l. 6 Pro: ὅμοιον τῷ ιβ': ὅμοιον τῷ ια'.

202—238

l. 13 „ καὶ μερικὰ κατὰ σχέσιν (duo verba priora Kingius delet): καὶ μετρικά.

Textus multo emendatior ita se habet: τὰ μὲν γὰρ εἰσι μονοστροφικὰ καὶ μετρικὰ ἄτακτα καὶ συστηματικὰ ἐξ ἀνομοίων κατὰ περιορισμοὺς ἀνίσουσ· τὰ δὲ κατὰ σχέσιν. εἰσὶ δὲ τὰ κατὰ σχέσιν μιᾷσ στροφῇσ.

22 Pro: τρίμετρον: δίμετρον (cum Kingio).

p. 17 l. 2 „ καὶ τρίτου: τρίτου.

3 Habet: ἐκ χορείου καὶ δακτύλων, quod coniectura iam restitutum erat.

6 Pro: ἐξ ἰωνικοῦ ἀπ' ἐλάσσονος: ἐξ ἰωνικοῦ ἀπὸ μείζονος (cum cod. I., a Kingio mutatum).

p. 18 l. 1 τῷ ιγ' cod. I. τῷ γ' Ang. cum Kingio.

4, 5 Verba: διὰ τὸ ἐκ βραχείας ἄρχεσθαι — βραχυκατάληκτον a Kingio (ex cod. Bar.?) suppleta, in Ang. quoque inveniuntur.

8 τὸ κε' ὅμοιον τῷ α', <ἔχει δὲ καὶ τὸν δίαμβρον πεντασύλλαβον>.

Porro Ang. reapse haec praebet: τῷ α' — τῷ γ' (cfr. Dind.).

11 sqq. Eadem habet atque Kingius.

17 πεντασύλλαβον <χοριάμβου>.

20 Pro: τὸ δὲ λς': τὸ λς'.

239—260

l. 25 „ τὸ μὲν θ': τὰ μὲν θ'.

27 „ τὸ δὲ ι': τὸ δὲ δέκατον.

28 In Ang. quoque: ἔνατον.

p. 19 l. 1 Pro: τὸν δ' καὶ τὸν γ' π' (cod. I.) } : τὸν α' καὶ γ' }
τὸν δ' καὶ τὸν β' πόδα (King.) } πόδα.

2 „ καὶ: μετὰ.

3 „ ὀρμαῖσ: ὀρμῇσ.

4, 5 „ τῆσ μονοστροφου στροφῇσ τῶν συστημαμάτων: τῶν συστημαμάτων τῆσ μονοστροφου στροφῇσ.

11 Pro: ἐν ἑπτα: ἐν <μὲν> ἑπτα.

12 „ θρέομαι: θρεῦμαι.

291—300

1. 16 Pro: τρίμετρον: δίμετρον (cum Kingio).
 18 τὸ ε' <χοριαμβικὸν τρίμετρον καταληκτικὸν> ἐκ διαμ-
 βου cett.
 19 τὸ ε' cum Kingio.
 20 Pro: τοῦ δευτέρου: τοῦ δὲ δευτέρου.
 22 τὸ θ' (defectum indicavit Kingius). Adde:
 <χοριαμβικὸν τρίμετρον ἀκατάληκτον, ἐξ ἐπιτρίτου
 τρίτου, διτροχαίου καὶ> et porro: παίωνος τρίτου
 ἢ (pro: καὶ) ἰωνικοῦ.

301—354

- 28 Pro: νε': νη' (cum Kingio).
 p. 20 l. 3 „ ἰωνικὸν: ἰαμβικόν (cum Kingio).
 11 Versum Homericum, a Kingio insertum, cod. Ang.
 non habet.
 14 Pro: ἰαμβικὸν τρίμετρον: ἰαμβος τρίμετρος.
 15 „ τῷ ια': τῷ α' (cum Kingio).
 17 Verba a Kingio deleta in Ang. non occurrunt.
 27 Textus ut ap. K. se habet.
 p. 21 l. 1 [καὶ] διαμβου.
 2 ἀκατάληκτον <εἰς δισύλλαβον> quae verba K. deleuit.
 10 Textus ut ap. K.
 19 [καὶ] τὸ μδ'.
 24 Pro: καταληκτικὸν: ἀκατάληκτον (cum Kingio).
 p. 22 l. 2 „ πρώτου καὶ τρίτου καὶ: α', ἐκ τρίτου καὶ (cf. not.).

355—587

- l. 12 „ σγλ' (sic!): σλγ'.
 12 „ ὧν ὁ τελευταῖος: ὧν τελευτή.
 Post. δότε add. <ἐπὶ ταῖς ἀποθέσεσι παράγραφος>.
 588—637 (fol. 126 v.) Huius scholii scriptura magna ex parte
 evanuit; post ea q. s. ἐπὶ τῷ τέλει κορωνίς verba
 nonnulla exstant quae desunt ap. Dind.; haec dis-
 cernere mihi videor: τῶν ὑποκριτῶν.

638—675

- l. 18 Pro: τοῦ χοροῦ habet: τῶν χορῶν.
 19 Textus ut ap. Kingium.
 20 καὶ <τά> τῆς ἀντιστροφῆς.
 23 ἐχρήσατο <δὲ>.

1. 23, 24 Post Κάδμου κίνησιν adde: <ἐπεὶ καὶ τοιαύταις ἐχρή-
σατο λέξεσιν· ἔμολεν εἰπὼν, δῖκε πέσημα, ἐπέρχεται.
τὸ ἰωνικὸν δὲ καὶ τροχαϊκὸν οἰκεῖα ἐστὶ.>

28 Textus ut ap. Kingium.

- p. 23 l. 2, 3 τροχαϊκὸν <κβαρὸν> ἐφθμιμερές.

676—689

- p. 24 l. 5 Pro: πενθμιμερές καθαρόν: καθαρόν πενθμ.

690—783

1. 14 „ κδ': ρδ' (? Koppae signum insolitam habet
formam).

784—817

1. 19 „ διωρθώθη: διωρθώθησαν.

- 28 „ τὸ ια' ἐξάμετρον: ὁ ια' ἐξάμετρος.

- 29 τὸ <δε> ιζ'.

818—833 Deest ap. Dind.: ἔτεκεσ ὦ γᾶ· ἡ ἐπὶ πόσιν αὕτη κώλων

καὶ στίχων ἐστὶ ιζ'. τὸ πρῶτον ἀναπαιστικὸν δίμε-
τρον ἀκατάληκτον εἰς δισύλλαβον· ἔχει δὲ τὸν πρῶ-
τον πόδα χορεῖον. ὁ δεύτερος καὶ γ' καὶ δ' δακτυλι-
κοὶ ἐξάμετροι. τὸ ε', τὸ ς', τὸ ζ' καὶ τὸ η' δακτυλικά
τετράμετρα. τὸ θ' καὶ τὸ ι' ἀναπαιστικά δίμετρα
ἀκατάληκτα. τὸ ια' ὅμοιον καταληκτικόν, ἦτοι ἐφθμ-
μιμερές, ὃ καλεῖται παροιμιακόν. τὸ ιβ' καὶ τὸ ιγ'
δακτυλικά τετράμετρα. τὸ ιδ' δακτυλικὸν πενθμμι-
μερές. τὸ ιε' ἀναπαιστικὸν δίμετρον ἀκατάληκτον.
τὸ ιε' (lege: τὸ ις') ἀναπαιστικὴ βάσις, ἦτοι μο-
νόμετρον, ὃ καὶ παρατέλετον ὀνομάζεται. τὸ ιζ'
ἀναπαιστικὸν ἐφθμιμερές κατὰ συνίησιν, ἐπὶ τῷ
τέλει κορωνίσι καὶ παράγραφῳ.

834—1018

- p. 25 l. 1 Pro: ρπ': ρπέ'.

- 2 Post: εὐτυχοῖεν ἄν adde: <ἐπὶ ταῖς ἀποθέσεσι παρά-
γραφῳ, ἐπὶ δὲ τῷ τέλει κορωνίσι>.

1019—1066 Cod. Ang. habet: τὸ ς' τροχαϊκὸν δίμετρον ὑπερ-
κατάληκτον, τὸ ζ' ἀντισπαστικὸν δίμετρον ὑπερκα-
τάληκτον cett. (cf. Kingii notam).

- 24 Pro: ἰθυφαλλικὸν καθαρόν: καθαρόν ἰθυφαλλικόν.

- 26 „ τὰ κῶλα πρὸς τὰ: πρὸς τὰ κῶλα.

30 Pro: παίωνος πρώτου (King.): παίωνος τετάρτου (cum Bar.).

p. 26 l. 3 ἀντὶ [τοῦ] κρητ.

1283—1307

1. 15 Lacunam quae est post verba τριῶν χορείων (cf. not.)
cod. Ang. ita explet: <τὸ ε' παιωνικὸν κρητικὸν
δίμετρον ἀκατάληκτον ἐκ δύο κρητικῶν. τὸ ς' τρο-
χαϊκὸν δίμετρον ἀκατάληκτον ἐκ τριῶν χορείων καὶ
πυρριχίου διὰ τὴν ἀδιάφορον>.

20 καταληκτικὸν <ἦτοι> ἐΦθμιμερές.

25 Pro: τοῦ δρόμου: τὸν δρόμον.

26 „ τῆς δὲ: καὶ τῆς.

1350

p. 27 l. 15 ἡ <δὲ> τελευταία.

19 παράγραφος <ἐπὶ δὲ τῷ τέλει δύο διπλαῖ συνήθως>.

1485—1507

1. 28 Pro: πάντα τὰ: τὰ πάντα.

31 τὸ γ' ὅμοιον τῷ α' <ἐκ χοριάμβου, ἰωνικοῦ πεντασυλ-
λάβου καὶ χοριάμβου αὐθις>.

31, 32 ἐΦθμιμερές <ὁ παροιμιακὸν ὀνομάζεται>.

1508—1538

1. 4 Pro: στροφὴ δοκεῖ εἶναι: δοκεῖ εἶναι στροφή.

6 πάντα τὰ <κῶλα>.

9 τὸ δ' <δκτυλικὸν πενθμιμερές, εἰ δὲ βούλει> χορικ-
βικόν.

30 <καὶ> ἀμφότερα.

p. 29 l. 3 τὸ λα' <ἰαμβικὸν ἐΦθμιμερές>.

4 ἐξ ἀντισπάστου <ἐπιτρίτῳ γ' καὶ συλλαβῇς. τὸ λγ'
ὅμοιον δίμετρον ἀκατάληκτον γλυκάνειον> ἐξ ἀντισπ.
cett.

6 ἐπὶ <δὲ> τῷ.

1539

1. 9 Pro: δίμετρον ὑπερκ. καθ.: καθ. δίμ. ὑπερκ.

9 ἰωνικὸν <καθαρόν>.

13 ἀκατάληκτον <ἐκ δύο χορείων καὶ δύο ἀνσπαιστών. τὸ
ς' παιωνικὸν καθαρὸν ἡμιόλιον. τὸ ζ' ἰωνικὸν ἀπὸ
μειζονος καθαρὸν ἡμιόλιον. ἐπὶ τῷ τέλει παράγραφος>.

CETERA QUAE SEQUUNTUR SCHOLIA APUD DINDORFIUM
NON INVENIUNTUR.

- 1540 sqq. δυστυχὲς ἀγγελίας· σύστημα κατὰ περικοπὴν ἀνομοιομερέος κώλων ἀναπαιστικῶν ε'. τὰ δ' δίμετρα ἀκατάληκτα. τὸ δὲ ε' καταληκτικὸν ἐφθημιμερές, εἰ δὲ βούλει τὸ α' καὶ β' καὶ δ' δακτυλικὰ τετράμετρα καθαρὰ. τὸ δὲ β' (γ' legendum?) ἀναπαιστικόν. ἐπὶ τῷ τέλει παράγραφος.
- 1545 sqq. ὦ μοι ἐμῶν· ἡ β' αὕτη στροφὴ κώλων ἐστὶν ἀναπαιστικῶν καὶ δακτυλικῶν δ'. τὸ α' δακτυλικὸν πενθημιμερές. τὸ β' ἀναπαιστικὸν δίμετρον ἀκατάληκτον. τὸ γ' καὶ δ' δακτυλικὰ τετράμετρα. ἐπὶ τῷ τέλει παράγραφος.
- 1549 sqq. οὐκ ἐπ' ὀνειδέσιν· σύστημα ἕτερον κατὰ περικοπὴν κώλων ὁμοίων ε'. τὸ α' καὶ β' δακτυλικὰ τετράμετρα. τὸ γ' ἀναπαιστικὴ βᾶσις. τὸ δ' δακτυλικὸν τετράμετρον. τὸ ε' ἀναπαιστικὸν μετρον. ἐπὶ τῷ τέλει παράγραφος
- 1553 sqq. ὦ μοι αἰατὶ· στροφὴ ἑτέρα κώλων ὁμοίων ε'. τὸ α' καὶ β' ἀναπαιστικὰ δίμετρα. τὸ γ', τὸ δ' καὶ τὸ ε' δακτυλικὰ τετράμετρα. ἐπὶ τῷ τέλει παράγραφος.
- 1557 sqq. τῶν μὲν ἐμῶν· σύστημα ἕτερον κώλων ὁμοίων γ'. τὸ α' δακτυλικὸν τετράμετρον. τὸ β' δακτυλικὸν πενθημιμερές. τὸ γ' ἀναπαιστικὸν ἐφθημιμερές. ἐπὶ τῷ τέλει παράγραφος.
- 1560 sqq. δακρυα γοερά· ἡ στροφὴ αὕτη κώλων ἐστὶ ις'. τὸ α' ἀναπαιστικὸν δίμετρον ἀκατάληκτον, τοῦ δ' ποδὸς χορείου. τὸ β' ὅμοιον ἀκατάληκτον εἰς δισύλλαβον, ἐκ χορείου καὶ ἀναπαίστου. τὸ γ' ὅμοιον ἐφθημιμερές ἐκ χορείων καὶ ἀναπαίστου. τὸ δ' καὶ ε' δακτυλικὰ τετράμετρα. τὸ ς' δακτυλικὸν πενθημιμερές. τὸ ζ' καὶ

ἡ δακτυλικὰ τετράμετρα. τὸ θ' καὶ ι' ἀναπαιστικά διμετρα. τὸ ια' καὶ ιβ' δακτυλικὰ τετράμετρα. τὸ ιγ' ἀναπαιστικὸν δίμετρον. τὸ ιδ' καὶ ιε' δακτυλικὰ τετράμετρα. τὸ ις' ἀναπαιστικὸν ἐφθημιμερές. τοιοῦτο γὰρ ὀφείλει εἶναι ὡς ἀποθετικόν. ἐν γὰρ ταῖς ἀποθέσεσι τοιοῦτο εἰώθασι τιθέναι κῶλον. διὰ τοῦτο καὶ οὕτω διαρθρώθῃ παρ' ἡμῶν. ἐπὶ τῷ τέλει δύο διπλαῖ, ἡ μὲν ἐν ἀρχῇ τοῦ κώλου ἡ δὲ κατὰ τὸ τέλος. ἐν εἰσθέσει δὲ στίχοι ἱαμβοὶ δύο τρίμετροι ἀκατάληκτοι. ἐπὶ τῷ τέλει παράγραφος. ἰστέον ὅτι ἔνθα ἀναπαιστικὸν γράφουσι μέτρον, εἰ μεταξὺ τούτου καὶ δακτυλικὸν ἐμπέσῃ, τοῦ αὐτοῦ καταλογίζεται μέτρου. ἡμεῖς δὲ διηρημένως ταῦτα ἐνταῦθα ὠνομάσαμεν· τὰ μὲν δίμετρα εἰπόντες, τὰ δὲ τετράμετρα, ἵνα μὴ δόξωμεν τοῖς πολλοῖς ἐξ ἀμαθίας πάντα εἰρηκέναι δίμετρα.

1578 sqq. οἷκτων μὲν· αἱ συστηματικαὶ αὗται περίοδοι στίχων εἰσὶν ἱαμβικῶν τριμέτρων ἀκαταλήκτων ῥκή, ὧν τελευταῖος· ἐπεὶ προθυμῇ τῆσδε κοινοῦσθαι Φυγῆς· ἐπὶ ταῖς ἀποθέσεσι παράγραφος, ἐπὶ δὲ τῷ τέλει κορωνίς.

1704 sqq. ἰθ' εἰς Φυγάν· τὰ τοιαῦτα εἶδη καλεῖται, ὡς εἴρηται, ἀλλοιόστροφα, καὶ εἰσι τὰ κῶλα τῆς παρούσης στροφῆς δ'. τὸ α' ἱαμβικὸν ἐφθημιμερές. τὸ β' ὅμοιον πενθημιμερές ἐκ χορείων. τὸ γ' ὅμοιον τρίμετρον ἀκατάληκτον. τὸ δ' ὅμοιον τρίμετρον καταληκτικόν. ἐπὶ τῷ τέλει παράγραφος.

1707 sqq. ἰδού· τὸ παρὸν σύστημα κῶλων ἐστὶ β, ἱαμβικῶν διμέτρων ἀκαταλήκτων. ἐπὶ τῷ τέλει παράγραφος.

1709 sqq. γενόμεθα· ἡ στροφὴ αὕτη κῶλων ἐστὶ γ' τὸ α' ἱαμβικὸν διμέτρον ἀκατάληκτον, τοῦ α' καὶ δ' ποδὸς χορείων. τὸ β' τροχαϊκὸν πενθημιμερές. τὸ γ' ἱαμβικὸν ἐφθημιμερές. ἐπὶ τῷ τέλει παράγραφος.

1712 sqq. πόθι γεραίόν· τὸ παρὸν σύστημα κῶλων ἐστὶ β τροχαϊκῶν. τὸ α' δίμετρον ἀκατάληκτον, τοῦ α' ποδὸς

χορείου, τοῦ δὲ β' δακτύλου. τὸ δὲ β' ἐφθημιμερές.
ἐπὶ τῷ τέλει παράγραφος.

1714 sqq. τὰδε τὰδε· ἡ γ' αὕτη στροφὴ κώλων ἐστὶ γ' τροχαϊ-
κῶν ἐφθημιμερῶν. τὸ μέντοι β' κῶλον τὸν β' ἔχει πόδα
δάκτυλον, τὸ δὲ τρίτον τὸν τρίτον. ἐπὶ τῷ τέλει παρά-
γραφος.

1717 sqq. ἰὼ ἰὼ· τὸ παρὸν σύστημα κώλων ἐστὶ γ'. τὸ α' σύν-
θετον ἐξ ἱαμβικῆς βάσεως καὶ τροχαϊκῆς πενθημιμε-
ροῦς. τὸ β' ἱαμβος τρίμετρος. τὸ γ' περίοδος, ἐξ ἱαμ-
βικῆς καὶ τροχαϊκῆς βάσεως· ἐπὶ τῷ τέλει παράγραφος.

1720 sqq. τί τλᾶς· ἡ δ' αὕτη περίοδος κώλων ἐστὶ τροχαϊκῶν β̄
τριμέτρων καταληκτικῶν. τὸ δὲ β' κῶλον τὸν ε' ἔχει
πόδα χόρειον. ἐπὶ τῷ τέλει παράγραφος.

1722 sqq. ὄδ' εἰμί· τὸ παρὸν σύστημα κώλων ἐστὶ δ'. τὸ α' ἱαμ-
βικὸν δίμετρον ἀκατάληκτον. τὸ β' τροχαϊκὸν δίμετρον
ὑπερκατάληκτον, τοῦ γ' ποδὸς δακτύλου. τὸ γ' τρο-
χαϊκὸν πενθημιμερές. τὸ δ' ἱαμβικὸν ἐφθημιμερές, τοῦ
δ' ποδὸς χορείου. ἐπὶ τῷ τέλει παράγραφος.

1726 sqq. σφιγγὸς ἀναφέρεις· ἡ ε' αὕτη στροφὴ κώλων ἐστὶ θ'.
τὸ α' τροχαϊκὸν δίμετρον ἀκατάληκτον, τοῦ β' ποδὸς
χορείου. τὸ β' ὅμοιον τρίμετρον βραχυκατάληκτον, τοῦ
α' καὶ β' ποδὸς χορείων. τὸ γ' ὅμοιον δίμετρον ἀκα-
τάληκτον ἐκ δ̄ χορείων. τὸ δ' ὅμοιον κατὰ πάντα. τὸ
ε' τροχαϊκὸν ἰθυφαλλικόν. τὸ ε' ἱαμβικὸν δίμετρον
ἀκατάληκτον, τοῦ β' καὶ γ' ποδὸς χορείων. τὸ ζ' τρο-
χαϊκὸν δίμετρον ἀκατάληκτον. τὸ η' τροχαϊκὸν ἰθυφαλ-
λικόν, τοῦ α' καὶ β' ποδὸς χορείων. τὸ θ' ἱαμβικὸν
δίμετρον ἀκατάληκτον. ἐπὶ τῷ τέλει παράγραφος.

1735 Φεῦ Φεῦ· τὸ παρὸν σύστημα μονόστιχόν ἐστιν. ἔστι
δὲ τὸ κῶλον ἱαμβικὸν δίμετρον ἀκατάληκτον. εἶτα
παράγραφος.

1736 sqq. εἰς πατρός γε· ἢ ε' αὕτη στροφή κώλων καὶ στίχων ἐστὶ ε'. τὸ α' τροχαϊκὸν ἐφθημιμερές. τὸ β' ὅμοιον ἰθυφαλλικόν. ὁ γ', ὁ δ' καὶ ὁ ε' ἱαμβοὶ τρίμετροι. τὸ ε' ὅμοιον τῷ β', τὸν α' ἔχον πόδα ἀνάπαιστον. ἐπὶ τῷ τέλει παράγραφος.

1742 sqq. πρὸς ἡλικασ· τὸ παρὸν ἁμοιβαῖον σύστημα κώλων ἐστὶν ε'. τὸ α' ἱαμβικὸν δίμετρον ἀκατάληκτον. τὸ β' τροχαϊκὸν ἐφθημιμερές, τοῦ α' ποδὸς χορείου. τὸ γ' ὅμοιον τῷ α'. τὸ δ' ὅμοιον τῷ β'. τὸ ε' ὅμοιον τῷ α', τοῦ β' καὶ γ' ποδὸς χορείων. τὸ ε' ὅμοιον, τοῦ α' καὶ β' ποδὸς χορείων. ἐπὶ τῷ τέλει παράγραφος.

1748 sqq. Καδμείαν· <ἢ ζ' αὕτη> στρο<φή> κώλ<ων> ἐστὶ δ'. τὸ α' ἀναπαιστικὸν κα<ταληκτικόν>¹⁾. τὸ β' ὅμοιον <ἄκα>τάληκτον. τὸ γ' ὅμοιον, τοῦ α' καὶ β' ποδὸς χορείων, δίμετρον ὑπερκατάληκτον. τὸ δ' ὅμοιον τῷ α', ποδὸς χορείου. ἔχει δὲ καὶ ἐν τῷ γ' συνίζησιν. ἐπὶ τέλει δύο διπλαῖ συνήθως.

1752 sqq. ὦ πάτρας· <τὸ> παρὸν σύστημα <κώλων> ἐστὶ τροχαϊκῶν τετραμέτρων <καταληκτικῶν> ε'. <ἐπὶ τῷ τέλει παρὰ>γράφος.

1758 sqq.²⁾ ὦ μέγα σεμνή· τὸ παρὸν σύστημα ἐπωδικόν ἐστιν ἐν ἐκθέσει τοῦ δράματος, κώλων ἀναπαιστικῶν τριῶν. τὸ α' δίμετρον ἀκατάληκτον. τὸ β' ἀναπαιστικὴ βᾶσις, ἥτοι μονόμετρον, ὃ καὶ παρατέλευτον ὀνομάζεται. τὸ γ' ἐφθημιμερές, ὃ παροιμιᾶκὸν καλεῖται. ἐπὶ τῷ τέλει κορωνίς, ἢ τὸ δράμα ἐπισφραγίζουσα.

1) Litterae uncinis inclusae discerni non iam possunt.

2) Hoc scholium, sicut tota haec ultima pagina inde ab νῦν ἄτιμος, alia manu adscripta est, cum scilicet manus prioris scriptura evanuisset.

AD PLUTARCHI MORALIA ANNOTATIONES CRITICAE.

SCRIPTISIT

J. J. HARTMAN.

(Continuantur ex huius Vol. pag. 232.)

DE GLORIA ATHENIENSIIUM.

Hic quoque libellus insignem in *vita* Plutarchi locum tenet. *Orationem* esse statim sentis: in ipso enim initio lepidam narrationem de Themistocle iuniores copiarum duces refutante verbis, quibus ipse dies festus dies insequentes refutavit, nostro ingenio supplere debemus, sed adiuvante contextu facile possumus. *Exciditne* ergo illa? Numquam a Plutarcho *hic scriptam* fuisse censeo: *ex tempore* eam erat traditurus. *Athenis* habitam haec vocabula disertissime docent (345 F):

πολλῶν μὲν δὴ καὶ ἄλλων ἡ πόλις ἥδε μήτηρ καὶ τροφὸς εὐ-
μενὴς τεχνῶν γέγονε.

Quam autem in ea notat Wyttenbachius *iniquitatem* in scriptores, quodammodo praecipua eius virtus dicenda est, utpote quae luce clarius ostendat quid sibi hic orator velit. Iam saepius in aliqua doctorum literatorumque prodiit contione, metuit tamen etiam ne falsa de se aut nascatur aut nata iam sit hominum opinio. Strenue ergo dat operam ne quisquam posthac sibi in illo oratorum grege locum assignet quos prae ceteris omnibus contemnat oderitque.

Dixeris haec inter varicosos centuriones
Continuo crassum ridet Pulfennius ingens
Et centum Graecos curto centusse licetur.

Verba haec sunt adolescentuli, atque adeo paene pueri Persii, inter manus matris et materterae educati, qui in umbra vitam degens nunquam cogitaverit quantum et ceteri omnes et ipse cum magistro suo et tota Stoicorum domo fortibus illis viris debeant qui in limite imperii Romani continua gerant bella cum imminentibus barbaris, quique omne morborum genus contraxerint dum ingentes tolerant labores pro illorum securitate, qui otiosi domi residere malint vel propter corporis infirmitatem debeant. Sed nunc non Stoicos orator noster impugnat, posthac satis acriter cum iis digladiabitur ne ipse unquam cuiquam Stoicus esse vel fuisse videatur; cum alio genere umbraticorum et scholasticorum ei res est, non minus ineptorum absurdorumque, quibus ne adnumeretur periculum esse modo sit expertus, sophistarum aio rhetorumque. Quam vehementissime ergo in eos invehitur, atque etiam iniquissime, sic vult genus ipsum orationis *ex ipsa vita* sumptae verosque animi spirantis affectus. Cum militibus comparat scriptores poetasque, illos extollit hos deprimit, illos praeclare de patria meritos, horum nullum unquam a civibus perceptum fructum demonstrat. Potuitne, obsecro, *non* fieri iniquus qui mente animoque totum se tali dedisset argumento, quod ad suam famam, ad suam inter homines conditionem pertinere penitus sentiret? Nolo enim eo confugere ut dicam *partem* tantummodo orationis superesse: quamvis multa interierint, nulla est causa cur credamus Plutarchum adversus scriptores, de quibus in parte superstite altum esse silentium Wyttenbachius queritur, iustiore fuisse aequioremque coniiciamus. Immo vero clausam fuisse oratiunculam — nam quin cum *brevi* oratione nobis res sit non dubito — lepida aliqua clausula qua non, ut solent sophistae, se suumque genus audientibus commendaverit Plutarchus, sed adversarios suos, totumque illum gregem κηφάνων σοφιστιάντων profligarit concideritque censeo. Nam facetum hic iocosumque prodiisse oratorem et alii multi loci docent et haec verba clamant quibus ostendit Atheniensibus suas artes literasque pluris constitisse quam bella pro libertate suscepta:

ἂν γὰρ ἐκλογισθῇ τῶν δραμάτων ἕκαστον ὅσου κατέστη, πλέον ἀνηλωκῶς φανεῖται ὁ δῆμος εἰς Βάκχας καὶ Φοινίσσας καὶ Οἰδίπιδας καὶ Ἀντιγόνην καὶ τὰ Μηδείας κακὰ καὶ Ἠλέκτρας, ὧν

ὑπὲρ τῆς ἡγεμονίας καὶ τῆς ἐλευθερίας πολεμῶν τοὺς βαρβάρους ἀνάλωσεν.

Sophistas impugnatus, ducem vero eorum patremque pertinacissimo persequitur odio, Isocratem senem illum, qui senex *natus* videatur et tamen miserae istius vitae tam anxie semper tenax fuerit, qui sententiolis limandis poliendisque illud fere integrum dederit saeculum quod crudeliter ludens ei fatum concessit, nihilque tanto opere reformidarit quam ne vocalis in vocalem incideret aut periodo deesset syllaba. Audite nostri oratoris indignationem:

πῶς οὖν οὐκ ἔμελλεν ἄνθρωπος ψόφον ὄπλων φοβεῖσθαι καὶ σύρρηγμα φάλαγγων ¹⁾ ὁ φοβούμενος φωνῆεν φωνήντι συγκροῦσαι καὶ συλλαβῇ τὸ ἰσόκωλον ἐνδεὲς ἐξενεγκεῖν;

intelligetis quanti sit hic momenti locus in omni de *scriptore* Plutarcho disputatione. De quo nunc nihil amplius dico nisi hoc: luce clarius hinc apparere ipsum identidem aliquid scripsisse in quo *non* vitaretur hiatus, perverseque agere criticos qui Plutarcho aliquem abiudicent librum *illo solo argumento* quod in eo, quamvis multi manifestique, hiatus inveniantur.

Denique legite mihi pulchram illam narrationem de equestri Atheniensium cum Epaminonda sub Mantineae moenibus proelio, non *invidia* ductum πᾶσιν Ἰσοκρατιδεῦσιν indixisse bellum hunc oratorem sentietis.

Ad singulos locos quae annotem pauca sunt leviaeque.

345 E Ξενοφῶν μὲν γὰρ αὐτὸς ἑαυτοῦ γέγονεν ἱστορία, γράψας ἃ ἐστρατήγησε καὶ κατάρθωσε καὶ Θεμιστογένηι [περὶ τούτων συντετάχθαι] τῷ Συροκοσίῳ[, ἵνα πιστότερος ἢ διηγούμενος ἑαυτὸν ὥς ἄλλον, ἐτέρῳ] τὴν τῶν λόγων δόξαν χαριζόμενος.

Non solum illud Θεμιστογένηι τῷ Σύρκοσίῳ (in codicibus sunt accusativi) a Turnebo sumo, sed praeterea inclusa deleo; sic demum apta nascitur sententia apteque continuo haec opponuntur: οἱ δ' ἄλλοι πάντες ἱστορικοὶ . . . ἄλλοτρίων γεγόνασιν ἔργων ὥσπερ δραμάτων ὑποκριταί. Lepide nunc solus historicorum laudatur Xenophon, utpote qui copiarum ducem se haberi voluerit, scriptoris famam sit aspernatus. Qui a Xenophonte diversum

1) Sic cum Abreschio legendum pro φάλαγγος.

statuunt Themistogenem nescio quem, in densis nos tenebris errare malunt quam cum Plutarcho ipsam veritatem dispicere.

346 A ὥσπερ Εὐφράνωρ τὸν Θησέα τὸν ἑαυτοῦ τῷ Παρρατίου παρέβαλε.

Nulla iure hic istud ὥσπερ ponitur; alio modo haec sunt annectenda praecedentibus.

ib. γλαφυρῶς δὲ Παρρατίου γέγραπται καὶ πεποιήται καὶ τι προσέοικε.

Corruptum esse πεποιήται καὶ τι W. sensit. Editor coniecit πεποιηφαγηκότι. Iocari voluisse virum egregium suspicor.

346 D Epaminondas ἐπεφαίνετο τοῖς Μαντινεῦσιν ἀπροσδόκητος, καὶ διαβουλευομένοις αὐτοῖς ἀκμὴν τοῦ πέμπειν τὴν εἰς Λακεδαίμονα βοήθειαν, εὐθέως ὀπλίζεσθαι προέταξε τοῖς Θηβαίοις.

Recte τοῦ W. delet et ante εὐθέως inserit καί. Praeterea et αὐτοῖς deleverim, cui nullus hic locus.

346 E Eodem tempore advenerunt Athenienses, pauciores quam Thebani et ex itinere fessi; sed

ὁμῶς εὐθὺς εἰς τάξιν καθίσταντο τοῖς πλείστοις.

Nemo non admonitus sentit corruptum esse ultimum vocabulum. Quod quomodo sit emendandam ex iis quae statim sequuntur apparet: οἱ δ' ἰππεῖς διασκευασάμενοι καὶ προεξελάσαντες κτέ.

Lege ergo τοῖς ὀπλίταις.

347 E Scriptoribus εὐαγγέλιον ὀφείλουσιν οἱ πρῶτως ἐντυγχάνοντες [καὶ ἱστοροῦντες].

Inclusa abiicienda sunt.

348 A δειξαμένου δὲ τῇ Κορίνῃ, γελάσασα ἐκείνη κτέ.

Medium istud quid sibi velit me latet.

349 B. Non ἐπίσπαισμα τῶν ἐκκεχυμένων βίων hic cum Reiskio legendum sed perficienda emendatio Wytttenbachii coniectura ἐπίδειγμα.

349C Ἀρήιος ὁ κῶμος οὗτος [ἐκ γῆς] ἄμα Φάλαγξι καὶ στίλοις [ἐκ θαλάττης] καὶ μεμιγμένοις σκύλοις καὶ τροπαίοις βεβριθώς.

Deleantur inclusa.

349F Nullas instituerunt ferias Athenienses ὅτε Καρκίνος Ἀερόπη συνῆν.

Acute περιῆν Emperius. Certe absurdissimum est istud συνῆν.

350B ἐπὶ τε Σαλαμῖνι καὶ Μυκάλῃ καὶ Πλαταιαῖς ὥσπερ ἄδαμάντινοι στηρίζαντες τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος παρέδωσαν τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις.

Lege ἀδαμαντίνην.

ib. At ludicra res poesis si cum re militari comparatur:

οἱ δὲ ῥήτορες ἔχουσί τι παραβαλλόμενοι πρὸς τοὺς στρατηγοὺς κτέ.

L. παραβάλλεσθαι.

350C ὁμόσας τοὺς ἐν Μαραθῶνι προκινδυνεύσαντας τῶν προγόνων, οὐ τοὺς ἐν ταῖς σχολαῖς τὰ μειράκια προδιδάσκοντας.

Immo προδιδάξαντας.

351B Prudenter hic editor Graecus supplet emendatque;

ἢ ὅτι ὅτε τοὺς ἐπιτροπικοὺς ἔγραψε, τὴν ἡλικίαν ταύτην Ἀλκιβιάδης ἔχων Μαντινεῖς καὶ Ἡλείους ἐπὶ τὴν Λακεδαίμονα συνέστησε.

Denique loco, quem paulo ante citavi (349A), pro τοὺς βαρβάρους cum M. legendum est τοῖς βαρβάροις, ut ille dativus pendeat a verbo πολεμῶν.

DE LOCO PROPERTII CONCLAMATO.

(C. IV 4, 55.)

SCRIPSIT

J. W. BECK.

Nuperrime praefationem illam egregiam, qua Birtius editionem suam cod. Neapolitani Propertii ornavit, iterum perlegens, denuo quantum prosint philologis hi libri splendidissimi, magno cum gaudio persensi. Ut in complures locos Propertii notissimos incidebam, quos iure desperant viri docti se unquam posse sanare, ita mirabar paucos et bonos haud vulgaris doctrinae fructus spretos vel incognitos in tenebris iacere. Cum ad hunc annum, sicut alii, dubius haererem in loco conclamato (Prop. IV 4, 55), ad quem P. I. Enk v. d. in dissertatione 'ad Propertii carmina commentarius criticus' (1911) p. 315 adnotavit: „quid restituendum sit, pro certo se scire nemo contendere audebit”, nunc tamen — nimis fortasse videor audax — me audere profiteor ipsa lectione praefationis Birtianae confirmatus. Qui postremus edidit Propertium, Hosium dico, legit¹⁾:

sic, hospes, pariamne tua regina sub aula?

dos tibi non humilis prodita Roma venit.

si minus, at raptae ne sint impune Sabinae:

me rape, et alterna lege repende vices.

1) pariamne N patiare DV(L) patriaue (ne m. s.) F patrare L₁. Igitur lectio codicum *sic hospes* non variatur.

Phillimore autem : sin hospes patria metuar regina sub aula, e. q. s. De ceteris omnibus taceo, nam post Lachmannum, qui habet 'Si coniunx pariamve', omnium fere, quod sciam, „hospes” ille animos virorum doct. vinxit. Hostis vero idem nobis est, qui quam primum expellatur. Videamus potius quid Birtius (praeef. xxii) disserat de vocabulis per loquendi vitium vel lapsum quendam in his codicibus corruptis.

Laudat IV 5, 74 *caltra* pro *clatra*, II 5, 4 *aquilo* pro *aliquo*, II 32, 4 *lethogoni* pro *Telegoni*, I 1, 9 *Minalion* pro *Milanion*, cet. Nou laudat IV 11, 77 *lubrigia* NV₂ pro *lugubria*, *parta* pro *rapta* IV 7, 59 quod omnes codices occupavit neque illud exemplum, de quo hic erit sermo. Inde vero mihi lux orta est. Subito enim memineram me ad hunc locum olim aliquid huius generis adnotare. Ante omnia autem monendum est versum 57 'si minus' iam mendum quodammodo indicare vel prodere. Veri simillimum est poetam periodum antecedentem a coniunctione hypoth. 'si' incohasse (II 22, 43; IV 9, 43). Quae facile oritur ex 'sic(h)ospes', quod ex 'si posces' (i. e. si me uxorem posces) mutatis inter se litteris natum est. Praeterea illud 'pariamne' cod. N. (haud raro invenias *ve* pro *que*, ut *vel* pro *et*) in — *ve* corrigendum est ¹⁾. Neapolitanus enim locis multis *n* et *u* litteras permutavit (praeef. xli). In vs. 55 'venit' pro 'erit' metri, ut opinor, necessitate coactus scripsit poeta. At nolo Ioh. Vahlenum, virum praestantissimum, laude sua privare, qui, ut multis ante annis notaveram, eo loco, quo se inventurum nemo facile suspicetur, de hoc versu disputavit (De emendando Taciti Dialogo Disp. II: Opusc. acad. I p. 140 sqq.; V. scripsit haec anno fere 1880). Hanc coniecturam paene sepultam, ab editoribus neglectam, mihi Birtii praefatio resuscitavit. Qui igitur et praefationem Birtii et Vahleni argumenta ²⁾ cognoverit, de hoc loco non iam dubitabit.

Neque dubium esse videtur quin haec corruptela omnium

1) Prop. II 8, 39 vel *matre vel armis*, IV 2, 39 ubi lego: *pastor et . . . vel idem*; Aen VI 769 *pietate vel armis*, XII 805 *terris agitare vel undis*; Lucr. III 551 *atque — ve*.

2) Vahlenus exempla affert multa significationis verbi 'poscendi'; de poscendi et rapiendi actionibus inter se oppositis dicit; ex Propertio ipso nihil ad hunc locum firmandum profert.

codicum iam ad archetypum veterem redeat; etiam probabile est eum qui pro 'si posces' dixerit 'sic oспes', multo antiquioris temporis fuisse hominem (cf. contra IV 1, 30, ubi Tatio: tacito N, tacio L et vs. 31 titiens: ticeus F, taciens D; I 5, 18 *nosce*: *nosce* DV, I 11, 28 *discidium*: *dissidium* DV) ¹⁾. Sed undecumque venit illud 'sicospes', sub quo bona lectio nimis diu vix cognita latebat, eam tenebimus usque ultro moniti versibus ipsius poetae quodammodo comparandis; II 3, 37 sq.:

nunc Pari tu sapiens et tu, Menelae, fuisti,
tu quia *poscebas* (sc. Helenen), tu quia lentus eras,
quibuscum cf. Ov. artis III 253:

Aut Helene quam non stulte, Menelae, *reposcis*,
tu quoque non stulte, Troice *raptor*, habes.

Cum sententia autem ipsa certe magis congruunt Ovid. Met. V 415:

non potes invitae Cereris gener esse: *roganda*
non *rapienda* fuit;
et l.l. VI 701:

socerque

non orandus erat, vi sed faciendus Erechtheus.

Itaque censeo 'hospitem' illum paulatim vires defecturas, si legamus:

si posces pariamve tua regina sub aula,
dos tibi non humilis prodita Roma venit;
si minus, at raptae ne sint impune Sabinae:
me rape et alterna lege repende vices.

1) Cf. praef. p. XIV.

AD PLUTARCHI MORALIA ANNOTATIONES CRITICAE.

SCRIPSIT

J. J. HARTMAN.

(*Continuantur ex huius Vol. pag. 337.*)

DE ISIDE ET OSIRIDE.

Haud dubie primarium hoc opus docti theologi et philosophi nostri, sive, ut accuratius loquar, docti philosophi „cui theologia philosophiae fuerit *τέλος*”. Qui liber non Aegyptologis solum permulta praebebat dignissima quae perpendantur, sed nobis quoque utilis esse potest ad intelligendum quem locum tunc Plutarchus inter illius temporis homines tenuerit. Dedicatus enim est Cleae, mulieri nobilissimae doctissimaeque, cui haud paucis, ut equidem opinor, annis ante suum *de mulierum virtutibus* misit librum. De quo, simulque de ipsa Clea et de toto hoc *collectionum* genere, satis mihi dixisse videor in Mnem. v. XLI p. 106 sqq. Ad eandem ergo mulierem, cuius olim facetissima illa urbanissimaque praefatione captavit benevolentiam, nunc spissum hoc mittit volumen quod ut est plenum reconditae doctrinae, omni caret suavitate atque dulcedine. Quod lubenter quidem evolvent quicumque religionis dant operam historiae philosophiaeque; nam multarum rerum ad Aegyptiorum rem sacram pertinentium unicus hic fons est; ducem vero lubentissime sequentur quicumque illas amant inquisitiones Plutarchum; nam quamvis sit verisimile saepe eum parum accurate a suis auctoribus edoctum, saepe etiam turpiter deceptum esse, ipsum fuisse ab omni mentiendi fallendique consilio remotissimum quavis sentis pagina. Sed quaecunque hic de Iside et Osiride ceterisque diis Aegyptiis

legimus nullam nobis praebent voluptatem: sedulitate, ne pertinacia dicam, opus est ad ista omnia paulo accuratius perlegenda; non aetate solum sed etiam doctrina admodum provectam esse consentaneum est mulierem illam, quam olim tam blande sit allocutus philosophus noster, quamque nunc sibi eligat patronam libri tam docti tamque laboriosi. Quem minime „pulchris” quas dicimus adnumerandum „libris”, neque delectandi sed tantummodo docendi causa scriptum nusquam magis quam sub finem apparet.

Etenim — id quod saepe in aliis Plutarchi disputationibus non sine admiratione quadam observamus — ubi materiem suam exhaustit, subito silet scriptor, de „peroratione” aliqua addenda ne cogitat quidem; nullus hic est orationis flosculus, immo — id quod tot perlectis paginis nobis iure nostro postulare videmur — ne comprehenditur quidem longa illa narratio sententiola aliqua libri consilium clare enuntiante. Iure nostro, aio, id nobis postulare videmur, quia *elegantiae* iubeant leges. Nam *perspicuitati* sic quoque satis consultum libenter agnoscimus. Quid enim *docere* hic velit Plutarchus, id quivis lector paulo diligentior statim dicet. Et — id quod iam dixi — quin docere velit nemo dubitabit, non Cleam solam, mulierem omnibus instructam rebus ad philosophiam pertinentibus, sed omnes quotquot sunt toto terrarum orbe cultiores homines, praecipue vero illos qui Romae vivunt, ubi iam diu Aegyptiorum religio multos, atque adeo multas, sibi teneat devinctas. Atque omnis illa doctrina hisce comprehendi potest verbis: „pium esse hoc est scire”.

Quam sententiam abominaturos opinor quicumque bene didicerint „rationalismo” et „intellectualismo” nihil esse vitandum magis. Sed Plutarchus cum monet: „si pius esse vis fac doctus fias”, nil cogitat quod humi repat hominemque sursum tollere cor vetet. Immo vero sublimia tum quoque spectat, seque hic quoque virum praestat non solum res theologicas indefessa perscrutantem industria sed etiam mente bene praeparata ad eas accedentem. „Philosophiae historia errorum quaedam est historia” Bavius clamat, succinitque Maevius: „et religionis dogmatumque historia nil nisi fraudes continet sacerdotum”. At qui de rebus illis diu multumque cogitavit longe aliter iudicat: „dogmata” is

dicet „formulae quaedam sunt, quibus nihil melius accuratiusque excogitare potuerunt praestantissimi omnium saeculorum homines ad suam de rebus sanctissimis opinionem enuntiandam”, atque veri gravisque hoc esse theologi officium sentiet: e vulgaribus indoctae plebis verbis, quae nunc saepe admodum absurda videantur, sublimem quandam et aeternam eruere veritatem, unde illa tamquam e divina stirpe nata sint. Hoc clamat Plutarchus diserte declarans „impii est dira ista et crudelia, quae multa Aegyptiorum habet religio, sic accipere ut nobis traduntur” tecteque toto suo libro monens: „sed pii est bene intelligere et sentire pietatem populi qui suam Isidem suumque Osiridem cultu veneretur a nostris moribus tam diverso”.

Denique persuasissimum nobis habere possumus theologo Chaeronensi nullum meliorem exstare potuisse ducem omnibus qui, ut Clea nostra, theologicis studentes disquisitionibus et doctrinam peterent et mentis requiem sanitatemque.

Ad singulos autem locos hic paucissima tantum annoto. In libro enim vernacule scripto („de Avondzon des Heidendoms”) integram dedi tractatus Plutarchei interpretationem (secundae editionis, quae sub finem proximi anni hic apud S. C. van Doesburgh prodiit pag. 125—182), sic me bene mereri ratus de Aegyptologis nostris, quorum unus et alter Belgice quam Graece scripta legere malit, et si qua se vel olim obtulerat vel mihi vertenti offerebat quaestio critica, quid mihi legendum videretur et qua causa in calce paginae significavi. Quas annotationes consulere etiam ii poterunt qui in nostro sermone plane sunt hospites. De tribus tantum locis hic observationes quasdam proferam, quarum duae ne meae quidem sunt sed ex eo numero virorum, quorum praecipue causa gravem illum parumque gratum vertendi laborem susceperam.

C. 32 (p. 363 E) καὶ θρῆνός ἐστιν ἱερὸς ἐπὶ τοῦ Κρόνου γενόμενος, θρηνεῖ δὲ τὸν ἐν τοῖς ἀριστεροῖς γιγνόμενον μέρεσιν ἐν δὲ τοῖς δεξιοῖς φθειρόμενον.

De hoc loco duae ad me pervenerunt sententiae virorum—in rebus Aegyptiis versatissimorum, quorum hic traditam lectionem Κρόνου defendit, utpote quo nomine deus Seb significetur, alter Squirri (Wytttenbachii) probat emendationem Ὀσίριδος. Non est meum in hac lite arbitrum agere, hoc dico, nisi hic aut Ὀσίριδος

legatur aut Νείλου, nullo inter se vinculo cohaerere quae inde a capitis initio legantur. Sed idem sentio esse hanc emendationem ex eo genere quod suo „Καλλίστρατος, legendum videtur Φιλωνίδης” ridere solebat Cobetus. Multo certe minus est violenta Strydii, acutissimi viri, coniectura: *θρῆνός ἐστιν ἱερὸς ἐπὶ τῷ ἐκ Κρόνου γεγενημένῳ*, sed neque credibile est *γεγενημένῳ* in *γενόμενος* abiisse et intactum relinquitur sic quoque quod in tradita lectione est molestissimum: *θρῆνος θρηνεῖ*. Utrique malo medeberis pro *ἐπὶ τοῦ Κρόνου γενόμενος* legendo *τοῦ Κρόνου λεγόμενος*. Saepe *λεγόμενος* et *γενόμενος* inter se confunduntur et hic praeterea (ut sexcenties in Plutarchi textu) sequens *γιγνόμενον* ultro illud vitum provocabat. Atque sic obtinemus eandem illam sententiam quam Strydius restituere volebat elegantissime enuntiatam: si enim *Κρόνος* inducitur Osiridem lugens, sponte intelligimus hic Osiridis eum dici patrem. Quod utrum iure an iniuria Plutarchus fecerit videant docti Aegyptologi. Quodsi in sententia, qualem ego restitui, error aliquis latet, eiusmodi tamen ille est ut a Plutarcho potuisse committi minime sit incredibile.

C. 39 (p. 366 E). *Βούν γὰρ Ἰσιδος εἰκόνα καὶ γῆν νομίζουσι.*

Pro *καὶ γῆν* Marklandi recepi coniecturam *αἰσθητήν*. Sed admonet me Völterus, collega Amstelodamensis, verisimilius esse istud *καὶ γῆν* semidocti esse annotationem et una litura delendum. Verum vidisse vir acutissimus videtur.

C. 69 (p. 378 E) *καὶ Βοιωτοὶ τὰ τῆς Ἀχαιᾶς μέγαρα κινούσι.*

Locum hunc saepe tentatum sic idem ille sanandum censet κ. Β. *κατάγια μέγαρα κτίζουσιν*, provocatque ad Atheniensium in Thesmophoriis usum. Ingeniosissima certe haec est coniectura; subdubito tamen annon „subterranea” Graece *ὑπόγια* potius dicendum sit.

DE E DELPHICO.

Deinceps nunc in Plutarchi editionibus tres leguntur disputationes quas eodem fere tempore a Plutarcho conscriptas veri-

simillimum est; etenim ad argumenta inter se cognatissima pertinent et referuntur in iis colloquia apud templum Apollinis Delphici habita. Quarum qui decursum cognoscere cupit is Volkmannum adeat, egregie illum, ut solet, enarrantem, sed potius ipsum Plutarchum legat quem hic αὐτὸν ἑαυτοῦ δεινότατον sibi visum non temere coniiicimus: de rebus enim agit quas maximi facit et in quibus est versatissimus. Pauca tamen de hocce libello Volkmanni addere enarrationi velim. Dedicatus est Sarapioni, viro, ut opinor, Aegyptio natione, sed doctrina Graeco atque fortasse etiam civitate donato Romana; magnus ille fuisse videtur mathematicus, nam quae in illo colloquio ab ipso sunt disputata Plutarcho ea omnia ad maiorem pertinent Pythagoricae ἀριθμητικῆς μυστικῆς (sic enim illam appellare possumus disciplinam) gloriam. Poetam eum fuisse et Athenis habitasse libri qui sequitur (de Pythiae oraculis) docet locus p. 396 D et paulo post (p. 402 F) eum de philosophicis quaestionibus fecisse carmina cognoscimus. Etiam in Quaestionibus Convivalibus (p. 628 A) de eius arte legimus haud parvi momenti quaedam: ille enim est qui in certamine, cuius sumptus Antiochus tulit Philopappus, reportavit praemium; Aegyptiorum mores habet cognitos (p. 400 A), et Stoicorum doctrinam sequitur. Nunc a Plutarcho edocetur de colloquio illo habito quo tempore Nero in Graecia erat, i. e. a. 66 (p. 385 B) Tum Plutarchus admodum etiam erat adolescens sed iam perdoctus. Postquam enim multa perite et Pythagorice de numeris disputavit, sic Ammonius, magister eius, incipit: οὐκ ἄξιον πρὸς ταῦτα λίαν ἀκριβῶς ἀντιλέγειν τοῖς νέοις, unde iure efficitur eum a. 47 natum esse. Neque multo aut maior aut minor frater eius Lamprias, quod apparet ex hisce quorum nescio an nondum vera sit perspecta sententia. Literam illam E templo Delphico affixam sic Lamprias explicat: „sapientes illi qui dicuntur revera non septem fuerunt sed quinque, sed nomen illud affectaverant etiam duo tyranni, Cleobulus et Periander ut sapientiae gloria inclarescerent. Quos ceteri cum palam fraudis arguere non auderent, in loco conspicuo illam posuerunt literam, sic deum ipsum veritatis testem advocantes: E enim quinque significat”. Sequuntur haec: ὁ μὲν οὖν Ἀμμώνιος ἡσυχῇ διεμειδίασε. Cur leniter subridet Ammonius? Delectatur, ut opinor, adolescentulo lepide historiolas fingente, sed urbane simul significat

se istud *αἰτιολογίας* artificium haud magni facere, poetarum enim illud esse non philosophorum. Cum Platone enim suo magister Plutarchi monet: „poeticis figmentis delectentur pueri et adolescentuli, adultos philosophia et vera doctrina decet”.

Sed nunc, cum Sarapionis causa colloquium illud chartae mandat, iam longa effluxit annorum series: *πάλαι ποτὲ αἰτ καθ' ὃν καιρὸν ἐπεδήμει Νέρων ἡκούσαμεν Ἀμμωνίου καὶ τινων ἄλλων διεξιόντων*. De *antiqua*, ut ita dicam, historia se agere sentit, quapropter ego hunc quoque libellum, ut tam multa scripta „*moralia*”, anno fere 107 scriptum editumque statuo.

Adolescentuli ergo, cum illud colloquium habebatur (anno 66), erant et Plutarchus et Lamprias sed aliquanto maior illis Theon, licet eum *ἑταῖρον* appellet Plutarchus p. 385 E. Nam Lampriae *αἰτιολογίαν* leniter, ut lusum puerilem, ridet Ammonius, Plutarchi doctrinam Pythagoricam laudat quidem sed vix ullam eius habet rationem; ipse quoque Plutarchus quo tempore colloquium chartae mandat, illam tantum non contemnit. Legimus enim p. 387 F: *τηνικαῦτα προσεκείμεν τοῖς μαθήμασιν ἐμπαιῶς, τάχα δ' ἔμελλον εἰς πάντα τιμήσειν τὸ „μηδὲν ἄγαν” ἐν Ἀκαδημίᾳ γενόμενος*. Hic voce *μαθήμασιν* ipsa illa sapientia Pythagorica significatur. At Theon iam tamquam par cum paribus certat et, minime metuens ne arrogans videatur, adversus Nicandrum dialectam suam dialecticam defendit. Eodem et alii loci ducunt, ubi Theon commemoratur, praesertim vero *Q. Conv.* VIII, 4, 5 (p. 724 D) ubi Theonis filius Caphisus satis iam est maturus ut cum viris doctis ei disputare liceat; VIII, 6, 1 (726 A), ubi Plutarchi filii iuniores a Theonis filiis reprehenduntur; *de facie i. o.* l. 7 (923 F), ubi ipse Plutarchus Theone magistro utitur. Semper mihi oritur suspicio Theonem Plutarchi fuisse in sacerdotio Delphico *decessorem*. Quae si falsa non est, Plutarchus aliquamdiu tamquam *summus sacerdos* toti oraculo praefuit. Theon enim illud senescens iam et paene neglectum suscitavit refecitque. Inspiciamus locum eo pertinentem: *de Pythiae oraculis* p. 409 B.C. Ipsius haec Theonis verba sunt:

Φιλῶ μὲν ἑμαυτὸν ἐφ' οἷς ἐγενόμην εἰς τὰ πράγματα ταῦτα πρόθυμος καὶ χρήσιμος μετὰ Πολυκράτους καὶ Πετραίου, Φιλῶ δὲ τὸν καθηγέμονα ταύτης τῆς πολιτείας γενόμενον ἡμῖν καὶ τὰ πλεῖστα τούτων ἐκφροντίζοντα καὶ παρασκευάζοντα.

In quibus quo modo πολιτεία dici possit res de qua agitur non video. Cetera, ex quo Wyttenbachius acute perspexit semet ipsum hic Plutarchum tecte et verecunde significare, quam maxime sunt perspicua et vitae plena. Sua auctoritate tres seniores, Theon, Polycratus, Petraeus, quorum Theon princeps, rem eo perduxerunt ut ii, penes quos ea res erat, oraculum ad pristinum esse revocandum honorem decernerent, in ipso vero opere perficiendo primas Plutarchus partes egit seque sic dignum praestitit qui mox Theoni succederet.

Est autem libellus egregius, verae sapientiae plenus, ad legendum iucundissimus, utilissimus ei qui Plutarchum eiusque aetatem bene cognoscere studet. Sed una in eo legitur sententia propter quam ego non dubito quin primarius quidam ei locus inter omnia Plutarchi scripta sit tribuendus. Et pronuntiat quidem eam Ammonius (392 A), sed ita pronuntiat ut statim sentias ipsum Plutarchum ambabus arripere manibus suamque facere hanc venerandi praeceptoris opinionem: „E istud” ait „syllaba est *εἰ*, secunda verbi *εἰμι* persona, quam qui ibi posuit ea utentem facit unumquemque qui sacram aedem intrat ut salutanti quodammodo deo respondeat: *nosce te ipsum* deus inquit, respondetque homo: equidem prorsus non *sum* sed *fio*, *mutor*, *pereo*, *verum esse* Tu solus habes, Numen supremum”.

En, rem in omnibus Graecorum Latinorumque literis rarissimam veram pietatem, eam pietatem dico, quam Christiani quoque eo solent appellare nomine. Equidem nunquam in hunc locum incido quin statim in mentem mihi veniat rei, qua nulla unquam inter homines ad mentes commovendas aptior evenit. Considerat magnifica illa Catharinae Medicaeae aula assidebantque summi Ecclesiae publicae sacerdotes; intrabant aliquot Hugenicarum sectae pastores: stantibus his concedebatur causam suam agere. Cumque iis data esset dicendi facultas, quid eos fecisse putas? Gravemne et doctam de quaestionibus theologicis habuisse orationem? Immo vero praeunte Theodoro Beza omnes procubuerunt atque ex Bezae ipsius ore immortalia haec fluxerunt verba: „Domine Deus, pater aeternae et omnipotens, agnoscimus Tuaeque sanctae fatemur maiestati miseros nos esse peccatores”. Numquam maior est homo quam cum ad aeternum Deum tollens oculos parvum

se et debilem sentit. Hoc sibi penitus esse persuasum Plutarchus illo proclamat.

Ad singulos locos quae annotem haec sunt:

385 B ἡκούσαμεν Ἀμμωνίου καὶ τινων ἄλλων διεξιόντων, ἐνταῦθα τῆς αὐτῆς ἀπορίας (sc. de isto E) ὁμοίως ἐμπεσούσης.

Notetur hic Plutarcheum illud ἐνταῦθα pro ἐνθάδε. Est enim: *hic, Delphis.*

385 C Referuntur haec Ammonii verba:

ἐπεὶ δὲ τοῦ φιλοσοφεῖν ἔφη τὸ ζητεῖν τὸ θαυμάζειν καὶ ἀπορεῖν, εἰκότως τὰ πολλὰ τῶν περὶ τὸν θεὸν εἰοικεν αἰνίγμασι κατακεκρῦφθαι, καὶ λόγον τινα ποθοῦντα διὰ τί καὶ διδασκαλίαν τῆς αἰτίας.

Egregie et ipsi sententiae et eius structurae prospexit Bernardakis ἀρχὴ legendo pro ἔφη. Sed eadem eximi iubent particulam καί, quae nunc ante λόγον legitur.

386 A ὁ μὲν οὖν Ἀμμώνιος ἡσυχῇ διεμεδίδασεν, ὑπονοήσας ἰδίᾳ τὸν Λαμπρίαν δόξῃ κεχρῆσθαι, πλάττεσθαι δ' ἱστορίαν καὶ ἀκοὴν ἐτέρων πρὸς τὸ ἀνυπεύθυνον.

Passivi illius πλάττεσθαι rationem non perspicio; si πλάττειν legeretur, hoc secum Ammonius diceret: „Lamprias utitur eo quod ipsi in mentem venit sed se fando audivisse simulat ne ab ipso ratio reposcatur”.

386 C „Vocabulum εἰ” Ammonius ait „τάξιν ἡγεμονικὴν ἐν τοῖς ἐρωτήμασιν ἔχει τῶν χρωμένων ἐκάστοτε καὶ διαπυνθανομένων, εἰ νικήσουσιν, εἰ γαμήσουσιν κτέ.

Rectissime hic Stegmannus particulam καὶ delet, dummodo ante τῶν χρωμένων ponatur virgula. Sequuntur haec:

τοῖς δὲ διαλεκτικοῖς χαίρειν ἔλεγε σοφὸς ὢν ὁ θεός, οὐδὲν οἰομένοις ἐκ τοῦ „εἰ” μορίου καὶ τοῦ μετ' αὐτοῦ ἀξιώματος πρᾶγμα γίνεσθαι, πάσας τὰς ἐρωτήσεις ὑποτεταγμένας τούτῳ καὶ νοῶν ὡς πράγματα καὶ προσιέμενος.

Atra nocte haec obscuriora, et fortasse perfecto dialectico opus est ad haec vel illustranda vel emendanda. Qui donec inveniatur ego hoc propono: pro ἐκ legatur ἄνευ et totus locus sic accipiatur: dialectici putant nihil esse (οὐκ εἶναι πρᾶγμα) sententiam ab εἰ pendentem nisi addatur apodosis (ἄνευ τοῦ „εἰ” μορίου καὶ

τοῦ μετ' αὐτοῦ ἀξιώματος), sed deus, qui illis multo est sapientior, etiam sententiolas qualis est haec: ὁ δεινὰ σε ἐρωτᾷ εἰ νικήσεις *tamquam plenas perfectasque* (ὡς πράγματα) intelligit admittitque.

386 D „Praeterea” ait idem „εἰ precantis est, in εἴθε secunda syllaba abundat”. Hic recte B addit ὥσπερ καὶ τὸ θήν, citantur enim versus in quibus illa legitur particula: ἐν δὲ τῷ „εἰ” τὸ εὐκτικὸν καὶ ἀποχρώντως δηλοῦσθαι (putant homines quibus aliqua cum oraculo ratio). Deleatur καί, quoniam haec est sententia: ad preces significandas simplex εἰ sufficit, non opus est longiore εἴθε.

386 E Rogat Ammonium Theon εἰ διαλεκτικῇ παρησίᾳς μέτεστιν οὕτω περιυβρισμένη ἀκηκουῖα.

Sic traditum est; verba haud dubie corrupta in hunc modum sanare tentat B: οὕτω περιυβρισμένης αὐτῆς ἀκηκουῖα. Quod nimia verbositate languidum videtur. Duas equidem olim lectiones extitisse suspicor, vel unam lectionem et eius interpretationem: οὕτω κακῶς ἀκηκουῖα et οὕτω περιυβρισμένη, easque sic coaluisse in unum ut aliquid excideret.

387 D Theon ergo, strenue pro sua dialectica pugnans, hanc revera esse ait tripodem illum quem iuvenis etiam et incultus sustulit Hercules καταγελῶν τοῦ „εἰ” τὸ πρῶτον τὸ δεύτερον.

Egregie haec sic supplet Emperius: καταγελῶν τοῦ „εἰ τὸ πρῶτον καὶ τὸ δεύτερον”. Egregie enim sic tota dialectica significatur. In textum recipiendae erant, ut opinor, palmares emendationes qualis haec est, et quales fere omnes sunt Emperii, illius Reiskii redivivi. Ex eodem genere et haec est eiusdem critici:

388 B „Si numerum parem” Theon ait „in duas partes dividimus, medium fit vacuum; si imparem, restat aliquid ibidem”. Ultima Graece sic traduntur: περίεστι τῆς νεμήσεως γόνιμον. Rectissime Emp. pro ultimo vocabulo μόριον restituit. Ut sexcenties in Plutarchi textu, sic hic quoque vicinum vocabulum (γονιμον C) vitium perperit.

Praecedunt autem de pari numero haec:

διστάμενος ὑπολείπει τινα δεκτικὴν ἀρχὴν οἷον ἐν ἑαυτῇ καὶ χώραν.

Isto *οἶον* quid faciam nescio. Si *μέτην* eo loco legeretur, egregie omnia cum sequentibus concinerent.

388 B „Omnes numeri” sic Plutarchus adolescens ratiocinatur „si multiplicantur, in fine alium numerum habent exceptis 6 et 5. Sexies enim sex fit 36 et quinquies quinque 25, ceteris ergo numeri hi praestant; at longe praestantior 5 quam 6, etenim:

ὁ μὲν τῶν ἑξ ἅπαξ τοῦτο ποιεῖ καὶ μοναχῶς αὐτὸς ἀφ' ἑαυτοῦ τετράγωνος γιγνόμενος· τῇ δὲ πεμπάδι καὶ τοῦτο μὲν συμβέβηκε κατὰ πολυπλασιασμὸν, ἰδίως δὲ τὸ κατὰ σύνθεσιν ἢ ἑαυτὴν ἢ τὴν δεκάδα ποιεῖν παρὰ μέρος, καὶ τοῦτο γίνεσθαι μέχρι παντός.

Haec quoniam haudquaquam intellexit interpretes apud Wyttenbachium, sic accipienda esse moneo: „numero sex semel tantum hoc evenit, cum ex se ipso quadratum facit, at numerus 5 et in multiplicando idem habet ($3 \times 5 = 15$, $7 \times 5 = 35$) et praeterea si ipse sibi additur aut 5 aut 10 alternis prodit: 5, 10, 15 et sic in infinitum”. Post *παρὰ μέρος* etiam traditur *ἐπιβαλλούσης αὐτῇ*, pro quo Emperius, ad sensum recte, *ἐπιβάλλουσιν αὐτῇ*, Madvigius vero, si recte refert B., *ἐπιβαλλούσῃ αὐτῇ*, quod et sensu cassum et turpi laborat hiatu. Equidem duo ista vocabula una litura delenda statuo; satis enim perspicuum est *κατὰ σύνθεσιν*.

388 F Quid attinet bonas emendationes in annotatione commemorare et in textu relinquere quae a nemine possunt intelligi? Velut hic particulam *δέ* exemit Emperius (lenis sane ea medicina), qua remanente omnia sunt *τοῦ χάους* instar.

389 A Theologi Bacchi *Φθοράς τινὰς καὶ ἀφανισμοὺς οἱ τὰς ἀποβιώσεις καὶ παλιγγενεσίας . . . περαίνουσι*.

Quorsum editor istud *οἱ* refert, qui non recipiat certam Stegmanni emendationem *εἴτα δὲ* (pro *οἱ τὰς*)? Et potestne dubitari quin iure Herwerdenus pro *ἀφανισμοὺς* legi *ἐμφανισμοὺς* iusserit? An credamus Plutarchum consulto omisisse aliquid, quod necessario esset dicendum, ut aliam rem bis enuntiaret?

390 C Sic denique suam numeri 5 laudationem concludit noster:

θαυμαστή τις, ὡς ἔοικε, διανομὴ γέγονε τῶν πέντε πρὸς τὰ πέντε καὶ σύλληξις.

Satisne absurda haec? Et num quidquam aptius excogitari potest quam Wytttenbachii coniectura τῶν πάντων πρὸς τὰ πέντε quae in recentissima editione ne commemoratur quidem? Huc enim tota Plutarchi redit disputatio: in quinque partes pleraque omnia posse dividi et commune aliquid cum eo numero habere.

391 C *τεκμαίρομαι δὲ ταῦτ' ἐκείνων ὥσπερ εἰκόνας λέγεσθαι.*

Ne quis hic erret annoto ταῦτα: τὰ ἐν Φιλήβῳ, ἐκείνων: τῶν ἐν Σοφιστῇ.

ib. In utroque ergo libro Plato quinque ἀρχάς ponit. Πυθόμενος, Φήσκει δὴ τις, ταῦτα πρότερος συνιδῶν Πλάτωνος, δύο E καθιέρωσε τῷ θεῷ.

Pro δύο recte W. — nam nullus hic duobus E locus — restituit δοκεῖ, quo recepto, ut opinor, etiam καθιερωσαι erit legendum. In ceteris utrum Φήσκει legas an Φησι vel (cum W.) Φασι parum refert, nam sic quoque manent obscura; neque multum proficimus Wytttenbachii coniectura οἷς πειθόμενος, quoniam duo participia πειθόμενος et συνιδῶν simul hic ferri non possunt. Lege Πύθιος δὲ τις ταῦτα πρότερος συνιδῶν, δοκεῖ E καθιερωσαι τῷ θεῷ. Lepide hic Pythium (i. e. sacerdotem Apollinis Delphici) infert, nam subito se ad Nicandrum convertit, qui nunc eo munere fungitur.

Ad Nicandrum ergo conversus haec dicit: τῇ γὰρ ἔκτῃ τοῦ νεοῦ μηνὸς ὅταν κατὰ γῆ εἰς τὴν Πυθίαν εἰς τὸ πρυτανεῖον...

Pro κατὰ γῆ εἰς lege cum W. κατὰ γῆτε sc. ὑμεῖς οἱ Πύθιοι. Quae sequuntur frustra emendare conatur W., neque ipse meliora excogitare possum.

391 E Denique sic finem suae narrationi a se adolescente habitae Plutarchus imponit:

τοιούτο μὲν καὶ ὁ τῶν ἀριθμητικῶν καὶ ὁ τῶν μαθηματικῶν ἐγ-κωμῖαν τοῦ E λόγος, ὡς ἐγὼ μέμνημαι, πέραις ἔσχε.

Ut fieri solet in Plutarchi textu, vicini genitivi novum geni-

tivum pepererunt: pro *ἐγκωμίων* enim legendum est *εἰς ἐγκώμιον*. Ad maiorem enim illius literae gloriam illa erat habita oratio. Praeterea videndum annon pro *ἀριθμητικῶν* legendum sit *διαλεκτικῶν*. Hactenus enim dialecticorum et mathematicorum (i. e. Pythagoreorum) opiniones sunt expositae, a Theone et a Plutarcho. Cur hic praeterea arithmetici nominentur non video.

392 F „Vocabula” ait Ammonius „qualia sunt et alia et *ἔσται* et *γέγονε*, sunt confessiones τοῦ μὴ ὄντος· τὸ γὰρ ἐν τῷ εἶναι τὸ μηδέπω γεγονὸς ἢ πεπαυμένον ἤδη τοῦ εἶναι λέγειν ὡς ἔστιν, εὐθες καὶ ἄτοπον.

Luce clarius est secundum illud τὸ esse eiiciendum. Sic enim decurrit sententia: εὐθές ἔστι λέγειν ὡς ἔστι τὸ μηδέπω γεγονὸς ἐν τῷ εἶναι ἢ κτέ.

ib. Quod vero vocabulis *ἐνέστηκε*, νῦν, *πάρεστι* significamus τοῦτ' αὐτὸ πάλιν ἅπαν ἐκλυόμενος ὁ λόγος ἀπόλλυσι.

Sic B. cum Eusebio, altera lectio est *ἐκδυόμενος*. E neutra aptus extundi potest sensus; sed lege *ἐνδυόμενος*, egregiam habebis imaginem: ratio enim *cuneus* quidam esse dicitur qui „praesens” istud dissipat, egregieque nunc continuo additur: *ἐκθλίβεται* γὰρ εἰς τὸ μέλλον καὶ τὸ παρωχημένον . . . ἐξ ἀνάγκης διιστάμενον.

Loco quem vacuum reliqui legitur etiam ὥσπερ *ἀκμή βουλομένοις* *ιδεῖν*. Pro *ἀκμή* apud Eusebium est *αὐγή* quod certe melius cum verbo *ιδεῖν* iungitur. Sed mallet abessent quatuor illa vocabula omnia.

393 A ὅθεν οὐδ' ὁσίον ἔστιν οὐδ' ἐπὶ τοῦ ὄντος λέγειν, ὡς ἦν ἢ ἔσται.

Deleatur secundum οὐδέ. Sententia enim est: de eo quod revera est (i. e. de Deo) dicere: „erat” vel „erit” nefas est.

Atque haec huius sententiae affertur ratio: „declinationes enim istae sunt eius rei, cuius haec est natura ut non permaneat in conditione quae *esse* nominari possit”. Sic enim fere vertenda sunt verba: ταῦτα γὰρ ἐγκλίσεις . . . μὴ πεφυκός.

393 D τοὺς δ' Ἀπόλλωνα καὶ ἥλιον ἡγουμένους τὸν αὐτὸν ἀσπά-

ζεσθαι μὲν ἄξιόν ἐστι καὶ φιλεῖν δι' εὐφημίαν, ὃ μάλιστα τιμῶσιν ὧν ἴσασι καὶ ποθοῦσιν εἰς τοῦτο τιθέντας τοῦ θεοῦ τὴν ἐπινόϊαν.

Istud δι' εὐφημίαν abesse vellem; nihil enim aliud significare potest quam: „quod ita loquuntur ut pios homines decet”, quod idem inest in eo quod continuo sequitur. Et articulus fuerat addendus διὰ τὴν εὐφημίαν. Scioli annotationem esse puto.

Sequitur: ὥς δὲ νῦν ἐν τῷ καλλίστῳ τῶν ἐνυπνίων τὸν θεὸν δνειροπολοῦντας ἐγείρωμεν.

Haec sic vertuntur apud W.: „*in praesentia* autem eos Deum quasi in pulcherrimo omnium somniorum somnio imaginantes excitemus”. Perverse, sic enim oportebat: „sed excitemus eos, *nam nunc* pulcherimum quidem de Deo somnium somniant, sed somniant tamen”.

394C Haud diu est ex quo tibia laetis adhiberi rebus ausa est: τὸν δὲ πρῶτον χρόνον εἴλκετο πρὸς τὰ πένθη.

Mire hic *trahi* tibia dicitur. Sed neque activum huius loci fuerit. Exspectes fere: ἐκάλει: ad luctus et lamentationes vocare et invitare solebat.

ib. Sic olim omnia suum sibi locum officiumque habebant εἴτ' ἐμίχθη παντάπασιν.

Hic certe, quod multo saepius factum oportuit, praeclaram Emperii emendationem in textum recepit B.: πάντα πᾶσι. Quam hic commemoro quia in sequentibus recurrit vitium quod hic illam postulavit. Quid enim in tradita lectione minime erat ferendum? Quod verbum ἐμίχθη subiecto caret. Sequuntur autem haec:

μάλιστα δὲ τὰ θεῖα πρὸς τὰ δαιμόνια συγχέοντες εἰς ταραχὴν αὐτοὺς κατέστησαν.

Qui quos? Partem vitii B. sustulit legendo αὐτοὺς pro αὐτούς, sed partem tantummodo. Nam obiectum habemus, subiectum cogitando supplere debemus, quod hoc loco, ubi summa requiritur perspicuitas, diserte erat enuntiandum. Equidem legendum puto: εἰς ταραχὴν ἄνθρωποι κατέστησαν. Hoc requiri sensisse interpret videtur, qui haec habet: „magnaeque perturbationes hominibus inde obortae quod res deorum cum rebus geniorum permiscuerunt”. Etiam e compendio ἄνοι (ἄνθρωποι) multae magnaeque obortae sunt perturbationes librariis.

DE PYTHIAE ORACULIS.

Sic enim insequens libellus latine nominari solet. Multo accuratius Graece: *περὶ τοῦ μὴ χρᾶν ἔμμετρα νῦν τὴν Πυθίαν*. Refelluntur enim ii qui eo argumento oraculo Delphico fidem et auctoritatem demere student quod non, ut olim, nunc versibus utatur Pythia. Vides argumentum cognatissimum illi quod praecedente libro tractatur, et eodem tempore utrumque scriptum mihi persuasum est. Primarias in colloquio quod hic refertur partes agit Theon, qui in libro de E Delphico tam strenue dialectices causam sustinuit. Colloquium cum habebatur, Pompeiorum Herculeanique clades recens etiamtum erat. Interea effluxisse hominis aetatem opinor. Nam *scribi* haec quae in colloquio de praesenti Pythia dicta sunt: „apud pauperes agricolas educata omni cultu caret” non potuerunt nisi multo post eius mortem, certe non ab homine decoris et honestatis amantissimo, qualis Plutarchus fuit.

A *Romanis* se lectum iri speravit Plutarchus, quod apparet ex hisce verbis in fine libri (p. 408 B): „res praesentes, de quibus consulitur deus, amo laudoque; usquequaque enim pax regnat otiumque; bellis finis est impositus, non pugnant inter se civitates, nullae iam turbae sunt, nulli tyranni, abierunt omnes illi morbi Graeci, qui olim multiplices requirebant medicinas”.

Imperium Romanum auream reduxit aetatem: hoc Plutarcho persuasissimum est, hoc sine ulla adulationis specie proclamare potest ut dominis potentibus librum suum commendet.

Qui quomodo decurrat ipse Plutarchus accurate legentem edocebit, viae compendium quaerentibus praestantissimus dux Volkmannus praesto erit.

De singulis eius locis haec annoto:

394 E Expostulat Basilocles cum Philino quod eius culpa — nam totum insumpsit diem ad hospitem circum donaria Delphica ducendum — sibi tam diu illius fuerit exspectandus reditus. Sic se Philinus excusat:

Βραδείως γὰρ ὠδεύομεν . . . σπείροντες λόγους καὶ θερίζοντες εὐθὺς μετὰ μάχης ὑπούλους καὶ πολεμικούς, ὥσπερ οἱ Σπαρτοί, βλαστάνοντας ἡμῖν καὶ ὑποφυομένους κατὰ τὴν ὁδόν.

Hic ego primum μετὰ μάχης delendum censeo utpote moleste abundans sequente πολεμικούς. Deinde in ὑπούλους haereo, quod neque quomodo de sermonibus recte dicatur neque quomodo cum πολεμικούς iungi possit video. Vix dubito quin ἐνόπλους sit legendum; lepide tum sermones cum Spartis comparantur.

395 A Diogenianus est hospes ille, quem Philinus ut sapientiae studiosum magnopere laudat, additque haec:

ὥστε καὶ βραχὺ συγγενόμενον εὐθύς εἶπεν· „τέκος ἀγαθοῦ πατρός”. οἶσθα γὰρ Διογενιανὸν ἀνδρῶν ἄριστον.

Est ergo Diogeniani filius.

395 BC τὸν μὲν γὰρ Κορίνθιον (sc. χαλκὸν) οὐ τέχνη ἀλλὰ συντυχίᾳ τῆς χροᾶς λαβεῖν τὸ κάλλος.

Iure hic Φασιν editor addit. Sequitur nota narratio de Corinthii aeris origine: incendium in aedibus quibusdam auri argentique sed multo maiorem aeris confudit inter se copiam, quo facto

ὄνομα τοῦ χαλκοῦ τῷ μείζονι τὸ πλῆθος παρέσχεν.

Corrupta haec esse ultro clamat editor sic interpretando scilicet: τὸ πλῆθος τοῦ χαλκοῦ παρέσχεν ὄνομα (τοῦ χαλκοῦ) τῷ μείζονι (sc. μέρει τοῦ χαλκοῦ)! Haud male sic emendat Stegmannus ὄνομα τοῦ χαλκοῦ τὸ μείζον πλῆθος παρέσχε. Sed neque unde nata sit vitiosa lectio apparet et suo sibi dativo verbum παρέσχε caret. Plutarchum equidem scripsisse opinor: ὄνομα τοῦ χαλκοῦ τῷ παντὶ τὸ μείζον πλῆθος παρέσχεν.

395 F Philinus amico narrans de colloquiis cum hospite, dum circumducebatur, habitis Theoni primas partes tribuit, qui acuta quadam Aristotelis commemorata coniectura de peculiari Delphici aeris colore, sic ad reliquam parat disputationem transitum:

ἂν οὖν καὶ αὐτοὶ τι τοιοῦτον ὑποθέσθαι δυνήσῃμεν, οὐ παντάπασιν ἀπορήσομεν ἐπὶ δῆς καὶ παραμυθίας πρὸς τὴν ἀπορίαν.

Iam primo aspectu istud ἀπορήσομεν . . . ἀπορίαν suspicionem vitii movet illius in textu Plutarchi tam crebro recurrentis. Et re vel obiter considerata haec sana non esse elucet. Nihil enim iucundius hi philosophi norunt quam ipsas ἀπορίας, neque ullo praeterea delenimento opus est ut summam ex iis capiant de-

lectionem. Sed quid hic colloquiis est condiendum et suavius reddendum? Ipsa, ut opinor, res in qua cum maxime versantur; quae quantum habeat laboris probe norunt qui unquam maius aliquod imaginum statuarumque perlustrarunt museum; vix ulla excogitari potest *via* quae magis defetiget euntes. Lege ergo πρὸς τὴν πορείαν. Quam coniecturam egregie confirmat illustratque locus in initio libri *de cohibenda ira* (453 C). Ibi Sulla Fundanum rogat ut sibi rem quandam exponat τῆς ὁδοιπορίας σχολὴν διδούσης. Iam satis diu hi amici ambularunt, nunc paulisper requiescere iis licet.

396 C Aeris subtilitas (λεπτότης) non solum aeruginis causa est ἀλλὰ καὶ τὴν χροάν αὐτὴν ποιεῖν ἔοικεν ἡδύονα.

Ecquid dubitari potest quin recte αὕτη scribi iusserit Emperius?

396 D „Saepe miratus sum” Diogenianus ait „tam ingratos saepe esse versus quibus oracula sunt concepta”

καίτοι μουσηγέτης ὁ θεός, καὶ τῆς λεγομένης λογιότητος οὐχ ἥττον αὐτῷ καλὸν ἢ τῆς περὶ μέλη καὶ ὧδ᾽ εὐφωίας μετεῖναι.

Ne contrarium dicat D. eius quod cogitat exime ἤ. Sic enim ei est disputandum: „Musarum dux est deus, decet ergo eum non minus esse participem poeticæ artis quam sapientiæ”. Sequitur:

τοὺς δὲ πολλοὺς τῶν χρησμῶν ὁρῶμεν καὶ τοῖς μέτροις καὶ τοῖς δνόμασιν πλημμελείας καὶ φαυλότητος ἀναπεπλησμένους.

Ut recte procedant omnia, obtemperandum est Bernardakio post ὁρῶμεν addenti εἶπε.

396 F Commemorata lepida narratione de equo quem currentem pinxerat Pauso in equum qui se volutat converso ab eodem, sic disputare pergit Boethus geometra:

τοῦτ᾽ ὅφησιν ὁ Βίων ἐνίοις τῶν λόγων πάσχειν, ὅταν ἀναστρέφωσι.

Immo ἀναστραφῶσι cum Perizonio.

397 B „Non *dulces* esse oportet versus, sed *rectos*” monet Sarapio poeta et sic illam claudit disputationem: ἡδονὴν γὰρ οὐ προσίεται τὸ ἀπαθὲς καὶ ἄγνόν, ἀλλ’ ἐνταῦθα μετὰ τῆς Ἄτης ἐρρίφη καὶ τὸ πλεῖστον αὐτῆς καὶ ὥς ἔοικεν εἰς τὰ ὦτα τῶν ἀνθρώπων συνερρύκεν.

ἐνταῦθα Plutarcheo more *huc*, in terras. Recte enim interpretes sic ultima vertit: „voluptas simul cum Noxa in hanc terram proiecta est, et maxima eius pars, ut apparet, in aures hominum confluit”. Sed ut haec evadat sententia, ultimum istud καὶ delendum est.

ib. „Sarapion” Theon ait „more suo disputavit”:

ἡμεῖς δὲ καὶ ἢ Φαυλότερα τῶν Ὀμήρου ταῦτα τὰ ἔπη, μὴ νομίζωμεν αὐτὰ πεποιηκέναι τὸν θεόν.

Rectissime B. καὶ μὴ ἢ. Non enim periculum est ne mali sed ne egregii versus a deo facti videantur.

397 C Boethum aliosque geometras Theon Ἐπικούρου προφήτας appellat: δῆλος γὰρ εἶ (ὦ Βόηθε) καὶ αὐτὸς ὑποφερόμενος.

Sensu cassa haec; insere ἐκεῖσε post αὐτός, aptissimam hanc habebis sententiam: „apparet te quoque ad illam delabi philosophiam”.

397 D „Scire cupimus omnes” Diogenianus ait:

πῶς πέπαιται τὸ μαντεῖον ἔπεσι καὶ λόγοις χρώμενον.

Absurda haec: sic enim neque vineta neque soluta oratione utetur oraculum. Pro λόγοις R. ἄλλοις μέτροις, minus audacter quam videtur, nam p. 402 B haec legimus: τῆς αἰτίας, ἣ πέπαυκε τὴν Πυθίαν ἐν ἔπεσι καὶ ἄλλοις μέτροις θεσπίζουσιν.

397 EF Miraculum hoc commemorat hospes. Hieronis columna aerea collapsa est eo ipso die quo ille Syracusis occidit. „Tum ego” sic narrat Philinus „in memoriam redii aliorum miraculorum quae eodem modo instans aliquod malum praenuntiarunt”. Atque ea enumerat, sed sic nobis sunt tradita ut haud leves oriantur dubitationes. Prima enim verba haec sunt:

οἶα δὲ τοῦ Ἱέρωνος μὲν τοῦ Σπαρτιάτου.

Iam hoc miraculi instar quod sic subito post Hieronem Syracusanum infertur Hiero Spartanus. Ad Xen. Hell. VI, 4, 9 nos relegat Bernardakius, et revera ibi Hiero quidam nominatur, sed ne hoc quidem apparet *Spartanum* illum fuisse. Legimus enim apud Xenophontem: οἳ τε μετὰ τοῦ Ἱέρωνος μισθοφόροι καὶ οἱ τῶν Φωκέων πελτασταὶ κτέ. Sed fac Spartanum fuisse, fac

alterius Hieronis nomine audito subito alterius memorem factum Philinum — quamquam id diserte fuerat significandum —, qualis est Xenophonteus ille Hiero et qualis hic Spartanus apud Plutarchum? Dux ille mercennariorum, ut antea bellatores illi de quibus in Anabasi legimus, at hic vir quidam amplissimus, pari cum ipso Lysandro dignitate, nam ut Lysander suam sibi statuam Delphis habebat. Sequuntur haec:

οἱ δὲ ἀστέρες ἡφανίσθησαν οὓς Λύσανδρος ἀνέθηκεν ἀπὸ τῆς ἐν Αἰγῶς ποταμοῖς ναυμαχίας.

Quid haec cum Hierone nostro? Tertium portentum huiusce-modi est:

ὁ δ' αὐτοῦ τοῦ Λυσάνδρου λίθινος ἀνδριὰς ἐξήνθησεν ἀγρίαν λόχμην κτέ.

Unde vides qualium sit virorum suam sibi Delphis habere statuam: regum et eorum qui regibus vix inferiores, ut Lysander fuit, non obscurorum praefectorum. Denique quid huic loco acciderit quaero etiam, quin aliqua acciderit calamitas nullus dubito.

398 A Publicis portentis privatum hoc adiungitur: corona aurea, quam Pharsaliae saltatrici donavit Philomelus Phocensium tyrannus, ipsam ludentem prope templum Apollinis (ἐν Μεταποντίῳ additur, nonne Μεταπόντιον legendum?) occidit:

ὁρμήσαντες γὰρ ἐπὶ τὸν στέφανον οἱ νεανίσκοι καὶ μαχόμενοι περὶ τοῦ χρυσίου πρὸς ἀλλήλους διέσπασαν τὴν ἀνθρώπων.

Absurdum istud οἱ νεανίσκοι videtur. An forte *adolescentuli* natura hoc habent ut auro conspecto accurrant et spoliare mulierem, quae eo est ornata, incipiant? *Fures* ego illos et *latrones* appellaverim. Suspicio *avium* aliarumve *bestiarum* rapacium, quas fama Plutarchi aetate ferebat auri cupidas esse, hic latere nomen. Certe articulus οἱ erit delendus.

ib. Postquam Philinus donariorum Delphicorum praedicavit vim divinam

ὁ Βόηθος „ναί” εἶπεν „οὐ γὰρ ἀρκεῖ” κτέ.

Ne quis erret, Boethum „ironica” (ut nos loquimur) oratione uti moneo. Etenim parum abest quin geometra ille ad Epicureos transeat (399 D): certe iam nunc miracula omnia adunco suspendit naso.

398 B Eum sic refutat amicus:

εἴτα τύχη σοι δοκεῖ καὶ αὐτόματον τῶν τοιούτων (sc. miraculorum modo commemoratorum) ἕκαστον εἰκέναι.

Non cohaerent haec; coniectura Bernardakii πεποιηκέναι pro εἰκέναι Plutarchi manus restitui videtur.

Recte idem in sequentibus

καὶ πιθανόν ἐστι τὰς ἀτόμους ἐξολισθεῖν . . . μήτε πρότερον μὴ ὕστερον, ἀλλ' ἢ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον κτέ.

illud ἢ inseruit.

398 D Prima Pythia, sicut ipsa canit, ne mortua quidem vaticinari desinet

ἀλλ' αὐτὴ μὲν ἐν τῇ σελήνῃ περίεσι τὸ καλούμενον Φαινόμενον γενομένη πρόσωπον.

Tria ista participia sic deinceps posita non concoquo; cum sententiae emolumento καλούμενον delebis.

398 E De urbibus terrae motu deletis loquens Philinus et alia commemorat et

πετρῶν καὶ φλεγμονῶν ὑπὸ πνεύματος ἀναρρίψεις.

De φλεγμονῶν dubito; interpretes dat „massarum flagrantium”; sed estne haec vocabuli Graeci vis?

398 F Hisce omnibus rebus terribilibus, quas tamen praedixerat oraculum, commemoratis, sic disputationem suam concludit:

ταῦτα γὰρ εἰ γέγονε πιστεῦσαι χαλεπὸν ἔστι, μὴ τί γε προεἰπεῖν ἄνευ θειότητος.

Deest aliquid et sic supplendum: τ. γ. εἰ ἐπεὶ γέγονε πιστ. χ. κτέ. Nam sententia est:

Si haec, etiam postquam evenerunt, vix credibilia sunt, certe praedici sine vi divina non potuerunt.

399 A „Sibyllae et Bacides” sic incredulus ille Boethus ratiocinatur „in tempus infinitum tamquam in Oceanum temere vocabula quaedam et nomina coniiciunt”

ὅς, γιγνομένων ἐνίων ἀπὸ τύχης, ὁμοίως ψευδός ἐστι τὸ νῦν λεγόμενον, κἂν ὕστερον ἀληθῶς, εἰ τύχοι γένηται.

Annotat B. „οἷς iungas cum *δμοίως*“. Haud credo, sed aut *ὁμως* est legendum aut *δμοίως*, ut saepe, significat *nihilominus*: „vocabula ista, etiamsi forte fortuna quaedam eveniunt, tamen nihilominus quod cum maxime dicunt tamquam mendacium habent“. Sic locum magister discipulo interpretetur. Nam οἷς ἐστι = ἂ ἔχει.

399 B Boetho sic respondet Sarapio: vere istud statuitur *περὶ τῶν ἀορίστων· καὶ ἀνυποθέτως λεγομένων*· „εἰ νίκη στρατηγῷ προεῖρηται, νενίκηκεν.“ „εἰ πόλεως ἀνάνεσις, ἀπόλωλεν“.

Dubium non est quin utrumque *εἰ* sit eximendum. Boethus enim vulgi stultitiam refutavit sic ratiocinantis: „huic vel illi duci victoria est praedicta et vicit; urbis cuiusdam eversio est praedicta et eversa est illa urbs; ergo fides habenda est oraculis“, hoc argumento usus: „longo tempore nihil non fit; necessarium ergo est aliquando res concinere cum dictis“.

„Sed revera“ ita pergit Sarapio „fit vaticinatio si non solum quid sit eventurum praedicatur sed etiam quando, quomodo cett.“
καὶ ταῦτ' ἐστιν εἰς τὴν Ἀγησιλάου χωλότητα.

Ne non cohaerentia Sarapio loquatur, ὧν his est praemittendum.

399 D Tum enumeratis quibusdam plenis perfectisque vaticiniis haec addit idem:

ἐν τούτοις γὰρ οὐδὲν ἀτέκμαρτον οὐδὲ τυφλὸν ἀφεῖται, ὥστε τύχην ζητεῖν ἐν ἀπειρίᾳ· ὁ δὲ λόγος ἄλλα τε πολλὰ τῆς πείρας ἐνέχυρα δίδωσι καὶ δείκνυσι τὴν ὁδὸν, ἣ βαδίζει τὸ πεπωμένον.

Egregiam hanc lectionem e disiectis quae tradita sunt membris ingeniose reposuit Bernardakius; revera enim imperfecta oracula *ἐν ἀπειρίᾳ τύχην ζητεῖ* i. e. „in infinito tempore, quod futurum est, fortuitum consensum rerum cum iis quae praedicta sunt quaerunt“.

400 B Sarapioni allegorice ranas in Corinthiorum donario insculptas interpretato ita ut artifex iis significaverit *τὴν ἐξ ὑγρῶν τροφὴν τοῦ ἡλίου* respondit Philinus:

ποῦ σὺ πάλιν, ὦ χρηστέ, τὴν Στοὰν δευρὶ παρωθεῖς καὶ ὑποβάλλεις ἀτρέμα τῷ λόγῳ τὰς ἀνάψεις καὶ ἀναθυμιάσεις, οὐχ ὥσπερ αἱ Θετταλαὶ κατὰγων τὴν σελήνην καὶ τὸν, ἥλιον.

Post κατάγων recte inseruisse ἀλλ' ἀνάγων Reiskium apparet ex iis quae continuo sequuntur: ὡς ἐντεῦθεν ἀπὸ γῆς καὶ ὑδάτων βλαστάνοντας. Deinde videndum annon hic quoque ἡρέμα pro ἀτρέμα sit legendum: sensim enim et clam ista Stoicus noster introduxit. Denique pro ποῦ aliud quid requiritur, opinor πόθεν.

400 B „Et tamen vos, Stoici, deridetis Empedoclem qui dixit τὸν ἥλιον περὶ γῆν ἀνακλάσει Φωτὸς οὐρανοῦ γενόμενον αὐθις ἀνταυγεῖν πρὸς ὄλυμπον ἀταρβήτοισι προσώποις”.

Cur in textu hae retinentur insaniae, cum dudum vera sit inventa lectio: περιουγῇ (Wyt.)?

400 D „Deinde Apollinem et Solem eundem esse deum opinamini”. Hic Sarapio: σὺ γὰρ οὐχ οὕτω νομίζεις ἀλλ' οἶε τὸν ἥλιον διαφέρειν τοῦ Ἀπόλλωνος;

ἔγωγ', εἶπεν, ὡς τοῦ ἡλίου τὴν Σελήνην.

Miserum istud εἶπεν totum drama disturbat; lege εἶπον, nam Philinus ipse refert quaecunque in illo colloquio dixit. Recte interpres apud W. „omnino, inquam. sicut Luna a sole differt”, sed in textu Graeco εἶπεν legitur!

400 E Novam quaestionem ducibus proponit Sarapio:

ἀπορία δ' αἰτίας ἐμοὶ γοῦν δοκεῖ σιωπῶντων ἐκείνων, ἐπιγελάσας ἐγὼ κτέ.

Recte ante ἐμοὶ Reiskii ὡς inseruit, sed praeterea δοκεῖ in ἐδόκει erat mutandum: refert enim Philinus colloquium ante habitum. Mirum id non semper tenuisse editores.

ib. Δελφοὶ μὲν οὖν ἔδοσαν ὡς δίκαιον καὶ συνεχώρησαν.

Ecquid ἔδοσαν et καὶ eximenda? Numquam equidem sic διδόναι et συγχωρεῖν inter se iuncta vidi. Recte interpres solum συνεχώρησαν vertit: „concessisse”.

401 D Bilem Crateti movit Praxiteles τῇ ἐρωμένῃ τυχὼν αὐτόθι δωρεᾶς.

Hic quoque obtemperatum oportuit Emperio χώρας reponenti. Vide 400 F: „ἦν ἄρα τῆς αὐτῆς” ἔφη (Diogenianus) „πόλεως Ῥωδῶπιδι μὲν χώραν παρασχεῖν, Αἰώπων δ' ἀπολέσαι”.

Locum praebent Delphi Rhodopidi i. e. eius statuam in templo poni permiserunt, atque idem ab iis Praxiteles suae amasiae impetrat.

401 E Croesi novercam aiunt *Φάρμακον δοῦναι τῇ ἀρτοποιῷ καὶ κελεῦσαι διαπλάσασαν ἄρτον ἐξ αὐτοῦ τῷ Κροίσῳ παραθεῖναι*. Quomodo *finigi* possit panis *e veneno* non video.

ib. Tyranni Phocenses ex aureis argenteisque donariis nummos fecerunt et per urbes sparserunt; tum Opuntii *συναγαγόντες ἔσον ἀργύριον, ὑδρίαν ἔπεμψαν ἐνθάδε τῷ θεῷ καὶ καθιέρωσαν*.

Infelix est Madvigii coniectura *ῥσιον*, nam requiritur praeterea etiam articulus et *aurei* mentio. Eiectis verbis *ῥσον ἀργύριον* omnia ordine procedunt: sparsos illos nummos undique collegerrunt (denuo conflarunt et urnam confecerunt); hanc tum miserunt Delphos. Inclusa facile *ἐκ τῶν συμφραζομένων* supplentur.

402 A *πληκτρον ἀνέθηκαν τῷ θεῷ χρυσοῦν ἐπιστήσαντες ὥς ἔοικε Σκυθίνῳ λέγοντι* (sequuntur huius poetae versus).

Male interpres *ἐπιστήσαντες* vertit *obtemperantes*. Haud raro apud Plutarchus *ἐπιστήσαι* hoc fere sensu legitur: *considerare aliquam rem*. Supplendum enim est *τὸν νοῦν*.

402 B *περὶ τούτων ἀκούσωμεν ἐνταῦθα καθίσαντες*.

En insigne exemplum *ἐνταῦθα* pro *ἐνθάδε* positi!

402 D *οὐκ ὀρθῶς οὖν Εὐδοξος ἐπίστευσε τοῖς Στυγὸς ὕδωρ τοῦτο καλεῖσθαι πεφύνασι*.

Quid in ultimo vocabulo lateat incertum, sed non quod B. proponit *γε φήσασι*.

402 E afferuntur versus duo, quorum prior est hexameter:

συμφέρετε πτερὰ τ', οἶωνοί, κηρόν τε, μέλισσαι.

Quidni, obsecro, editor obtemperat Emperio prius illud *τε* inserenti?

Alter sic traditur:

ὅτε τῷ θεῷ ἐπιδεᾷ γενομένην ἀποβαλεῖν τὸ σεμνόν

sed exempto τῷ et rescripto cum Benselero *θεῶν* bellus existit creticus.

Sic pergitur:

ὁ Σαραπίων . . . εἶπεν.

Ut ordine procedat narratio, post nomen insere δέ.

403 F Theopompus cum demonstrare vellet olim Pythiam semper versibus usam

παντάπασιν ὀλίγων χρησμῶν ὑπόρρηκεν, ὡς τῶν ἄλλων καὶ τότε ἤδη καταλογάδην ἐκφερόμενων.

Nemo nostrum, ut opinor, docendus etiam est pedestria oracula restare cum quae versibus sunt concepta excipiuntur. Ergo ne perdat verba Plutarchus, cum Herwerdeno legamus τῶν πολλῶν pro τῶν ἄλλων.

ib. ἔνιοι δὲ καὶ νῦν μετὰ μέτρων ἐκτρέχουσιν, ὧν ἕνεκα καὶ πρᾶγμα περιβόητον πεποίηκε. Sequitur iocosa narratio.

Recte pro ὧν ἕνεκα W. commendavit ὧν ἔνεα, sed praeterea pro καὶ πρᾶγμα legendum est τὸ πρᾶγμα vel αὐτὸ τὸ πρᾶγμα.

404 A οὐ μὴν ἀλλὰ δοὺς ἂν τις, ὡς οὐδὲν ἄνευ μέτρου θεσπίζεται καθ' ἡμᾶς (magis haerebit cum quaeret quid sit quod olim oracula reddebantur modo versibus concepta modo metris soluta).

Veritati convenientius interpres: „enimvero dans hoc aliquis, nihil cum numeris hodie responderi”, sed qui id e Graecis verbis efficit? Praeterea corruptum est ἂν (B. αὖ). Ipsa verba non praesto, sed requiritur fere: θαυμάζων τις ὡς οὐδὲν μετὰ μέτρου. Neque temere conicio revera olim μετὰ μέτρου scriptum fuisse: facile ante μέτρου excidere μετὰ potuit, tum sciolus de suo ἄνευ addidit.

404 C ὄργάνου δ' ἀρετὴ μάλιστα μιμεῖσθαι τὸ χρώμενον ἢ πέφυκε δυνάμει καὶ παρέχειν τὸ ἔργον αὐτοῦ [τοῦ νοήματος ἐν αὐτῷ δυναμένη, δεικνύει δ'], οὐχ οἶον ἦν ἐν τῷ δημιουργῷ καθαρὸν καὶ ἀπαθὲς καὶ ἀναμάρτητον, ἀλλὰ μεμιγμένον πολλῶ τῷ ἄλλοτρίῳ· καθ' ἑαυτὸ γὰρ ἄδηλον ἡμῖν, [ἕτερον δὲ καὶ] δι' ἑτέρου (δὲ) Φαινόμενον ἀναπίμπλαται τῆς ἐκείνου φύσεως.

Deleantur inclusa et δέ addatur.

ib. καὶ κηρὸν μὲν ἰῶ καὶ χρυσὸν ἄργυρόν τε καὶ χαλκόν, ὅσα τ' ἄλλα [πλαττομένης οὐσίας εἶδη] δέχεται μὲν ἰδέαν μίαν [ἐκτυπούμενης ὁμοιότητος], ἄλλο δ' ἄλλην ἀφ' ἑαυτοῦ τῷ μιμήματι διαφορὰν προστίθῃσι.

Inclusa e margine irrepserunt.

404 D καὶ γάρ εἰσι ** οὐδὲν οὔτε μᾶλλον τὴν ἰδέαν ἔοικεν οὐθ' ὡς ὄργανον χρῆσθαι φύσει γέγονεν εὐπειθέστερον σελήνης, sed remittit lumen solis mutatum.

Quo modo vitium natum sit obscurum est sed pro εἰσι cum W. reponendum est ἡλίῳ, tum nihil deest, ut recte statuit idem.

404 E Deus sententias suas monstrat

διὰ σώματος θνητοῦ καὶ ψυχῆς ἡσυχίαν ἄγειν μὴ δυναμένης μηδὲ τῷ κινεῖντι παρέχειν ἑαυτὴν ἀκίνητον ἐξ αὐτῆς καὶ καθεστῶσαν, ἀλλ' ὥσπερ ἐν σάλῳ ψαύουσιν [αὐτήν] καὶ συμπλεκομένην τοῖς ἐν ἑαυτῇ κινήμασι καὶ πάθεσιν ἐπιταράττουσιν αὐτήν.

Prius αὐτήν cum W. delendum censeo, sed quod idem pro ψαύουσιν legere vult ψοφοῦσαν, videndum annon multo rectius illud cum συμπλεκομένην iungatur.

404 F Non potes κινῆσαι σφαιδρικῶς κύλινδρον ἢ κυβικῶς.

Malim cum Stegmanno ἢ κυβικῶς delere quam post ἢ inserere cum W. σφαῖραν, quod totum locum nimis verbum reddit.

ib. ἀλλ' οὐχ ἕτερον ὡς ἔοικε τὸ τεχνικῶς ἐκαστῷ χρῆσθαι καὶ τὸ ὡς πέφυκε.

Alterum τό ego inserui. In sequentibus notetur dilectum illud Plutarcho ἦπου ad rem absurdam notandam.

405 A μαρτυρεῖ δέ μοι καὶ Ὅμηρος, αἰτίας μὲν „ἄνευ θεοῦ" οὐδὲν ὡς ἔπος εἰπεῖν ὑποτιθέμενος περαινόμενον, οὐ μὲν πᾶσι πρὸς πάντα χρώμενον ποιῶν τὸν θεόν.

Isto αἰτίας μὲν quid faciam non video. Interpres omittit, et libenter iis caremus. W. nihil annotat.

405 D τὴν δὲ τῆς Πυθίας Φωνὴν καὶ διάλεκτον ὥσπερ ἐκ ** θυμέλης, οὐκ ἀνῆδυντον οὐδὲ λιτὴν ἀλλ' ἐν μέτρῳ καὶ ὄγκῳ καὶ

πλάσματι καὶ μεταφοραῖς ὀνομάτων καὶ μετ' αὐλοῦ φθεγγομένην παρέχειν ἀξιοῦμεν.

B. supplet χορευτῶν sed fortasse nihil hic deest; ingeniose idem παρηχεῖν pro παρέχειν coniicit, quo recepto φθεγγομένην equidem deleverim.

406 A ὅτι οὐδ' ὅσιον εἰπεῖν κτέ.

Quoniam novum hic argumentum annectitur praecedenti, pro ὅτι cum R. εἴτι δὲ legendum erit.

406 D οὐδὲ μαντικῇ κόσμου καὶ χάριτος ἐφθόνηι ὁ θεὸς οὐδ' ἀπήλαυνεν ἐνθύνδε τιμωμένην μοῦσαν τοῦ τρίποδος.

Pro τιμωμένην Madvigius ἡτιμωμένην coniecit, equidem nil nisi τὴν reponere malim, non enim *perfecto* (ἡτιμωμένην) locum hic esse credo.

406 E κατέβη μὲν ἀπὸ τῶν μέτρων ὥσπερ ὀχημάτων καὶ τῷ πεζῷ μάλιστα τοῦ μυθώδους ἀπεκρίθη τάληθές.

Pro καὶ B. καὶν, iniuria, ut opinor: pedestris oratio *effecit* ut vera a fabulosis secernerentur.

407 A Recte hic οὐ μόνον transponit R. ut ante ἡτιῶντο legatur; sic ordine procedunt omnia.

407 B 'Ονομάκριτοι δ' ἐκεῖνοι καὶ 'Ηρόδοτοι καὶ Κιναίθωνες ὅσην αἰτίαν ἡνέγκαντο τῶν χρησμῶν, ὥς τραγωδῖαν αὐτοῖς καὶ ὄγκον οὐδὲν δεομένοις προσθέντες, ἐῷ λέγειν οὐδὲ προσίεμαι τὰς διαβολάς.

In his προσίεμαι praeclara est Wyttenbachii emendatio pro προσεῖναι. Praecedentia sic reddit interpres: „taceo quantum criminis oraculis attulerint e. q. s.”, quod nullo pacto e Graecis effici potest. Dele τῶν χρησμῶν, ut aptissima haec nascatur sententia: „quam susceperint infamiam”. Proxime praecedat τοῖς χρησμοῖς ita ut αὐτοῖς satis sit perspicuum.

407 C Vehementer perstringuntur Magnae Matris et Serapidis circulatores οἱ μὲν αὐτόθεν οἱ δὲ κατὰ κλῆρον ἐκ τινων γραμματέων χρησμοὺς περαίνοντες.

Istud κατὰ κλῆρον interpres vertit: *forte quadam*. Equidem de

hereditate potius cogitandum censeo: plani isti aut fingeant oracula ipsi aut a parentibus accepta decantabant.

407 D Olim oraculum tantummodo a civitatibus magnisque regibus consulebatur

οὕς ἀνιᾶν καὶ παροξύνειν ἀπεχθεία πολλὰ τῶν ἀβουλήτων ἀκούοντας οὐκ ἐλυσιτέλει τοῖς περὶ τὸ χρηστήριον. (Ideo obscure loquebatur Pythia).

Istud ἀπεχθεία quid sibi vult? Deleto nihil desiderabimus. An forte σαφηνεία legendum?

408 C „In hac pace Romana, qua fruimur omnes” Theo ait „etiam civitates non iam ut antea de bellis sed de levioribus oraculum consulunt rebus. Ergo nunc magnifica uti oratione

ἔργον ἐστὶ φιλοτίμου σοφιστοῦ καλλωπίζοντος ἐπὶ δόξῃ χρηστήριον.”

Ultimum vocabulum abesse malim; certe articulus est addendus.

408 E ὥστε ταυτὶ μὲν τὰ προγεγραμμένα κτέ.

Pro ὥστε requiritur εἴτα aliave coniunctio in eandem sententiam. Novus enim hominum error perstringitur, praecedenti cognatus.

408 F Recta linea brevissima; ideo ἡ τῆς Πυθίας διάλεκτος non ambagibus usa sed εὐθεῖα πρὸς τὴν ἀλήθειαν οὔσα nunquam falsi est convicta.

Immo ἰοῦσα.

409 C „Strenue quidem” Theo ait „cum fideli adiutore (Plutarcho) operam dedi ut oraculo pristinus redderetur splendor”

ἀλλ’ οὐκ ἔστιν ἄλλως ὅτι τηλικαύτην καὶ τοσαύτην μεταβολὴν ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ γενέσθαι δι’ ἀνθρωπίνης ἐπιμελείας sine ipsius dei opera.

Locus saepe tentatus deleto ὅτι persanabitur; bene iunguntur ἄλλως δι’ ἀνθρωπίνης ἐπιμελείας: sic temere, solo hominum labore.

DE DEFECTU ORACULORUM.

Absolvitur et perficitur hoc libello corpusculum illud „Delphicum” quod aut nullis aut brevibus intervallis a nostro philosopho et sacerdote scriptum mihi videri toties iam dixi, qua in causa nescio an neminem habeam adversarium, tam semet ipsa commendat. Hac una tamen re hic libellus a praecedentibus discrepat quod semet ipsum auctorem eius esse Plutarchus dissimulat. Etenim colloquium hic refertur multis abhinc annis habitum, et refertur non a Plutarcho sed a fratre eius Lampria, vide p. 413 D. E. (modo coeptum est colloquium):

ἡσυχίας δὲ γενομένης ἐπ' ὀλίγον, ὃ Ἀμμόνιος ἐμὲ προσαγορεύσας „ὄρα τί ποιοῦμεν” εἶπεν „ὦ Λαμπρία, καὶ πρόσεχε τῷ λόγῳ τὴν διάνοιαν” κτέ.

Atque ipse liber sic incipit:

ἀετούς τινὰς ἢ κύκνους, ὧς Τερέντιε Πρίσκε, μυθολογοῦσιν κτέ. ergo Lamprias librum Terentio Prisco dedicat, is aut revera eum scripsit, aut — quod multo est verisimilius — scripsisse fingitur. Ille Terentius Priscus haud dubie nobilis quidam fuit Romanus, cuius patrocinio cum ipso libello commendantur oracula Graeca.

Est autem libellus lectu iucundissimus, vitae plenus et qui sua varietate legentes detineat; oratio multo est quam praecedentium limpidior. Et prae caeteris indolem plane Plutarcheam spirat. Ne multa afferam, observa quantopere hic scriptor Platonis dictum illud admiretur (430 D): ὡς ἔχειν τὸ πᾶν εἰκὸς, οὗ θεὸς ἀπεστί, quod libere et ex memoria hic citat, nam apud Platonem (in Timaeo 53 B) legitur: ὥσπερ εἰκὸς ἔχειν ἅπαν ὅταν ἀπὸ τινὸς θεός. Vides in deliciis hoc fuisse scriptori nostro proverbium quod sic suum reddiderit. Sed magis ipse Plutarchus prodit ex iis quae p. 410 B legimus. Plutarchus enim unaquaque quam scripsit pagina omnibusque studiis suis tacitus declarat quaecunque quaerat investigetque ea omnia ideo sibi cordi esse quod ad ipsum Deum melius cognoscendum sic via muniatur. In hoc autem libro diserte declarat (p. 410 B) philosophiam theologiam τέλος ἔχειν, philosophiam si recte tractetur, theologiae causa tractari. Ad quae verba Hirzelius in nobili

libro de Plutarcho haec annotat (suo sermone loquentem virum doctum induco): „wo indessen nicht Plutarch sondern Kleombrotos spricht, was man immer und immer zu *übersehen liebt*“. Quod parum accurate dictum est nam haud dubie *loquitur* hic Plutarchus (vel quod eodem, ni fallor, redit frater eius Lamprias), sed citat Cleombroti dictum et tam libenter quidem tantoque cum assensu citat ut quod ipsi est persuasissimum sic disertius etiam declaret quam si suis ipse verbis uteretur. Quorsum autem mordax illud convicium quod in verbis *zu übersehen liebt* inest? Quisquamne tam iratis diis natus est ut hunc locum vel obiter adspiciens Cleombroti nomen non videat? Vel tam versutus fallaxque ut se non videre simulet? An scripta ea verba hoc sunt consilio ut legentibus suspicio nascatur esse nescioquem stolidum hominem fatuumque qui nunquam Plutarchi librum *de defectu oraculorum* inspexerit et tamen de eo scribere non sit veritus? Si hoc voluit Hirzelius, cur impostorem illum non nominat? Accedit aliquid cur certior etiam mihi stet sententia ipsius Plutarchi hanc esse opinionem, quam penitus hauserit pectore: *Φιλοσοφίας τέλος θεολογία*. In libro *de E apud Delphos* semet ipsum adolescentulum inducit Plutarchus disputantem de numeri V vi atque significatione. Sed priusquam disputare incipiat eum interpellat Nicander *sacerdos* (v. 386 C) admonetque veram eius vim sacrosanctis esse involutam tenebris quas tollere nefas sit. „Ergo“ sic subridens respondet adolescentulus (391 E): „in praesentia de ea re ceterorum coniecturis meas addam“:

ἄχρι οὗ τὰ ληθές ἡμῖν ὁ θεὸς ἱεροῖς γενομένοις γινῶναι παράσχῃ.

Quibus verbis verecunde significat maturior iam *scriptor* Plutarchus interea se *ἱερὸν* factum, id est ad summum evectum sacerdotium et ab ipso Deo edoctum de iis rebus quae vulgus mortalium lateant. In ea autem sanctissima sapientia summum hoc est ut scias isto *εἰ* hominem Deo respondere monenti *γινῶθι σεαυτὸν*, et hoc quidem respondere: „ego omnino non *sum* sed *fio*, mutor, pereo; verum *esse* Tu solus habes“. Nihil — iterum hoc mihi dicendum est — in scriptis Plutarchi praeclarius illa toties agitatae inscriptionis legitur interpretatione, quam tamen ipsam, ne quidquam sibi arroget, *magistro* suo commodat Ammonio. Sic in nostro libro tandem aliquando iam summo praeditus honore, iam *ἱερός*, iam Deo plenus pronuntiare audet id

quo omnis continetur philosophia: φιλοσοφίας τέλος θεολογία. Et ne hoc quidem suo pronuntiat ore sed alium virum ιερὸν monentem facit Cleombrotum Spartanum. Nunc demum intelligimus cur nostri libri scriptorem finxerit fratrem suum Lampriam; ideo hoc fecit quo melius post Cleombrotum illum latere posset ipse. Nihil ipsi, ipsi aio, Plutarcho magis unquam fuit persuasum quam ipsum illud, quod aureis affigendum literis eius censeo statuæ:

φιλοσοφίας τέλος θεολογία.

Ad singulos locos haec annoto:

409 F Epimenidem aiunt cum fabulam de Delphis, orbis terrarum umbilico, apud ipsum deum refellere voluisset, ambiguo obscuroque accepto responso dixisse:

*οὔτε γὰρ ἦν γαίης μέσος ὀμφαλὸς οὔδ' ὁ θαλάσσης·
εἰ δέ τις ἔστι, θεοῖς δῆλος θνητοῖσι δ' ἄφαντος.*

His ipse scriptor (sive Lamprias is est, sive, ut ego opinor, Plutarchus) addit:

*ἐκεῖνον μὲν οὖν εἰκότως ὁ θεὸς ἡμύνατο, μύθου παλαιῦ καθάπερ
ζωγραφήματος ἄφ' ἧ διαπειρώμενον.*

Quo modo haec omnia sunt accipienda? Mihi Plutarchus respicere fabulam videtur, ut multos alios „vates” sic Epimenidem quoque caecum fuisse. Tum totius loci hoc est argumentum „oraculum rogavit Epimenides reverane ibi esset umbilicus terrarum; de more deus obscure ambigueque respondit; tum Epimenides irae impotens versus effudit quibus simul labefactaret oraculi auctoritatem (nitebatur enim illa eo fundamento quod Delphis umbilicus terrarum esse credebatur) et oraculorum obscuritatem derideret, sic fere: „si Dei dicunt hic esse terrarum umbilicum, id ita dicunt ut nemo mortalium possit intelligere”. Hanc impietatem Deus ultus est eo modo quo norunt omnes oculorum usu poetam privavit”.

410 A Scire pervelim quinam annus significetur verbis Πυθίων τῶν ἐπὶ Καλλιστράτου.

410 B Ex Aegypto Cleombrotus retulit narrationem de lucerna semper ardente, quae cum semper olei minus consumat inde

efficere sacerdotes Aegyptios inaequales esse annos: inaequalitas enim ista semper breviorē reddit τὸν ἕτερον (ἐνιαυτὸν) τοῦ προάγοντος βραχύτερον.

Recte inter se opponuntur ὁ προάγων et, non ὁ ἕτερος, sed ὁ ὕστερος. Ergo hic τὸν ὕστερον pro τὸν ἕτερον legendum.

410 D „Vos quoque, grammatici” Cleombrotus ait „saepe e parvo indicio magnam rem efficitis, veluti heroes cutem laevigare solitos docetis ἐντυχόντες παρ’ Ὀμήρῳ ξυρὸν ὀνομάσαντι”.

Dele importunam praepositionem παρὰ.

410 E „Cumque legitis” νύκτα θοήν·

τοῦτ’ ἐκεῖνό φατε, φράζεσθαι τὴν σκιὰν τῆς γῆς ὑπ’ αὐτοῦ κανικῆν, οὕσαν ἀπὸ σφαιδροειδοῦς.

Sic B. edidit, sed secunda virgula post αὐτοῦ, non post κανικῆν est ponenda.

ib. Quodsi non licet magnis rebus componere parva, quis feret πρὸς χοῦν καὶ κοτύλην ὕδατος τὸ τοῦ ἡλίου μέγεθος μετρούμενον;

Immo ὡς ὕδατος, vel ὥσπερ ὕδατος: tamquam si aqua esset Solem metiri heminis congiisve.

ἢ τῆς ἐνταῦθα πλινθίδος, ἣν ποιεῖ γωνίαν ὀξεῖαν κεκλιμένην πρὸς τὸ ἐπίπεδον, μέτρον εἶναι λεγομένην τοῦ ἐξάρματος, ὃ ἐξῆρται τῶν πόλων ὃ ἀεὶ φανερὸς ἀπὸ τοῦ ὀρίζοντος;

Cetera omnia sanissima et quam maxime perspicua, sed non *angulus* inclinatus est ad superficiem soli, verum laterculus inclinatus facit cum superficie soli acutum angulum. Lege ergo κεκλιμένη.

410 F „Alio ergo genere argumentorum istam Aegyptiorum de aeterna lucerna refutemus narrationem εἰ βουλόμεθα τῷ ἡλίῳ κατὰ τὰ πάτρια τὴν νενομισμένην τάξιν ἀπαράβατον ποιεῖν”.

Sic suam disputationem claudit Cleombrotus, qua demonstravit minime ineptire Aegyptios qui ex lucerna quotannis olei minus consumente efficiant sensim contrahi annorum spatium

παρὼν οὖν ἀνεφώνησεν Ἀμμώνιος ὁ Φιλόσοφος „οὐ τῷ ἡλίῳ μόνον εἰπεῖν, ἀλλὰ τῷ οὐρανῷ παντί”.

Corruptus locus, quem non restituit Herwerdenus εἰπεῖν χρῆν

legendo. Scripsit ut opinor Plutarchus: ἀναφωνήσας εἶπεν: „magna voce exclamans inquit”.

411 B Acute Bern. ex inepto τὴν ἀλαζονείαν τοῦ λόγου διελίττειν fecit: τ. ἀ. τ. λ. διελέγχειν.

411 C ἤδη γὰρ ἀκήκοα λεγόντων τινων περὶ τοῦ πυρός, ὡς ἐν χειμῶνι κάεται βέλτιον [ὑπὸ ῥώμης] εἰς αὐτὸ συστελλόμενον τῇ ψυχρότητι καὶ πυκνούμενον.

Deleantur vocabula inclusa, quibus intempestive sequentium ratio redditur: ipsa enim praecedentium reddere rationem debent.

412 B ὅπου (sc. Tegyris) καὶ γενέσθαι τὸν θεὸν ἱστοροῦσι, καὶ ναμάτων θυεῖν παραρρέοντων τὸ μὲν Φοίνικα θάτερον δ' Ἑλαίαν ἄχρι νῦν ὡς ἔνιοι λέγουσιν.

Sic editur, lacunae signo ante ὡς posito, quo simul cum ipsa voce ὡς deleta reliqua sunt integerrima.

412 E Lepide *grammaticus* Demetrius ludibrio habetur. Dixerat hic: „quam composito disputatis vultu, opinor quia leviusculum tractatis argumentum”. Respondet Heracleo: „ita est, non enim disputamus de . . .” facetissimeque enumerat insanas quisquilias in quibus grammatici toti esse soleant. (Utilissimus hic locus est ad cognoscendam Plutarchi de suae aetatis grammaticis opinionem). Tum haec addit:

(taliam enim disputantium contrahunt vultum) τὰ δ' ἄλλα ἔξεστι τὰς ὀφρῦς κατὰ χώραν ἔχοντας φιλοσοφεῖν καὶ ζητεῖν, ἀτρέμα μὴ δεινὸν βλέποντας μὴδὲ χαλεπαίνοντας τοῖς παροῦσιν.

Omnia perturbat virgula hoc loco posita et apud B. et apud W. Post ἀτρέμα ponatur et pro βλέποντας legatur ἐμβλέποντας, ut hinc quoque pendeat sequens dativus, quod multo est elegantius quam si sic extra sententiae structuram ponatur βλέποντας.

413 A „Minime mirum est” exclamat Cynicus „in tanta hominum impietate tot obticuisse oracula; quaerendum potius videtur

πῶς οὐχὶ καὶ τότ' ἀπείρηκεν.

Madvigio digna emendatio certissima τόδε. Ceteris enim oraculis Delphicum hic opponitur.

413 C Nimiam Cynici acerbiter sic inhihet Lamprias:

παῦε . . . παροξύνων τὸν θεόν εὐόργητος γὰρ ἐστὶ καὶ οὐ πρᾶος.

Sic est apud W., unde quo consilio B. expulerit negationem me latet; errore eam excidisse suspicor: mire enim εὐόργητος et πρᾶος tamquam synonyma iunguntur.

ib. Non oportet putare τὴν πρόνοιαν, ὥσπερ εὐγνώμονα μητέρα καὶ χρηστήν, πάντα ποιούσαν ἡμῖν καὶ Φυλάττουσαν ἐν μόνῃ μνησίκακον εἶναι τῇ μαντικῇ.

Secunda virgula non post χρηστήν sed post Φυλάττουσαν ponenda est.

Et cur non oporteat sic demonstrat:

ὥσπερ οὐχὶ καὶ τότε (olim) πλείονων ὄντων ἐν πλείοσιν ἀνθρώπων πονηρῶν, ὅτε πολλαχόθεν τῆς οἰκουμένης χρηστήρια καθειστῆκει.

Languet istud ἀνθρώπων πονηρῶν. Lege πλείονων ὄντων ἐν πλείοσιν ἀνθρώποις τῶν πονηρῶν: maior erat hominum numerus ergo et impiorum. Et πολλαχόθεν ex πολλαχοῦ corruptum videtur.

413 F Cynicus nobis deum fingit modo aversantem modo admittentem improbitatem

ὥσπερ εἰ βασιλεύς τις ἢ τύραννος ἐτέραις ἀποκλείων θύραις τοὺς πονηροὺς καθ' ἐτέρας εἰσδέχοιτο.

Sic recte W. Apud B. εἰ omittitur.

ib. τοῦ δὲ μετρίου καὶ ἱκανοῦ καὶ μηδαμοῦ περιττοῦ πανταχῇ δ' αὐτάρκους, μάλιστα τοῖς θεοῖς πρέποντος ἔργου (consentaneum est imminuto hominum numero etiam oraculorum numerum esse imminutum).

Deleatur et virgula, quae totum locum perturbat et ἔργου, vox hinc aliena, quae praeterea turpem parit hiatus: sequitur enim εἰ.

414 A Si quis dicat: minor hominum numerus pauciora requirit oracula ἀκριβῶς ἢ αὐτῷ παράσχοιμι τῆς εὐρησιλογίας.

Recte ante παράσχοιμι W. inserit μαρτυρίαν.

ib. Cui bono foret si nunc, ut olim, oraculum esset *περὶ τὸ Πιτῶν ὅπου μέρος ἡμέρας ἐντυχεῖν ἔστιν ἀνθρώπῳ νέμοντι;*

Pro μέρος ἡμέρας Turn. μεθ' ἡμέρας. Ut omnia recte procedant lege: ὅπου μεθ' ἡμέραν ἐνὶ μόλις κτέ.

414 B Ipsum oraculum Delphicum narrant ὑπὸ θηρίου χαλεποῦ [*δρακαίνης*] πολὺν χρόνον ἔρημον γενέσθαι.

Dele insulsum emblemata.

414 C ἔδει θαυμάζειν τὸν θεόν, εἰ περιεώρα τὴν μαντικὴν . . . καθάπερ αἱ πέτραι ποιμένων [*ἐν ἐρημίᾳ*] καὶ βοσκημάτων Φωναῖς ἀντηχοῦσαν.

Inclusa pulcherrimum locum turpiter corrumpunt.

414 D „Concedisne-ergo” Lampriam rogat τὸ καὶ ποιεῖν [*ταυτὶ*] τὰ μαντεῖα καὶ ἀναιρεῖν τὸν θεόν;

Facessat hinc vox inclusa: *in universum* hoc de oraculis rogatur.

ib. Ipsa materies ἀναφεύγει πολλάκις καὶ ἀναλύει τὸ γιγνόμενον.

Receptam oportuit praeclaram Xylandri emendationem ἀνυφαίνει pro ἀναφεύγει.

414 E τὴν δ' οὐσίαν αὐτῶν καὶ δύναμιν ἐν τῇ φύσει καὶ τῇ ὕλῃ φασὶ δεῖν ζητεῖν.

Egregie B. δεῖν pro δεινούς reposuit, sed emendationem non perfecit. Non enim *alii* hoc dicunt sed ipse Lamprias. Lege ergo *φημί* pro *φασί*.

414 F Difficile est τὸ λαβεῖν καὶ διορίσαι πῶς χρηστέον καὶ μέχρι τίνων τῇ προνοίᾳ.

Requiritur: *definire*. Lege ergo *διαλαβεῖν*.

415 A „Iure quidem” Cleombrotus ait „Plato dicitur sua philosophia multas difficultates sustulisse”:

ἐμοὶ δὲ δοκοῦσι πλείονας λῦσαι καὶ μείζονας ἀπορίας οἱ τὸ τῶν δαιμόνων γένος ἐν μέσῳ θέντες θεῶν καὶ ἀνθρώπων καὶ τρόπον τινα τὴν κοινωνίαν ἡμῶν συνάγον εἰς ταῦτ' καὶ συνάπτον ἰξευρόντες.

Recte B. illud *θέντες* inseruit, sed non absolvit emendationem:

ante τὴν enim inserendum τὸ est: invenerunt *id quod* deos hominesque inter se coniungat.

415 B Ἡσίοδος δὲ καθαρῶς καὶ διωρισμένως πρῶτος ἐξέθηκε τῶν λογικῶν τέσσαρ' γένη θεοῦς· εἶτα δαίμονας (εἶθ' ἥρωας, τὸ δ' ἐπὶ πᾶσιν ἀνθρώπους, ἐξ ὧν ἔοικε ποιεῖν τὴν μεταβολήν, τοῦ μὲν χρυσοῦ γένους εἰς δαίμονας πολλοὺς κἀγαθοὺς τῶν δ' ἡμιθέων εἰς ἥρωας ἀποκριθέντων).

Quae inclusi sic exstant apud Eusebium. In Plutarchi codicibus haec leguntur:

πολλοὺς κἀγαθοὺς, εἶθ' ἥρωας, εἶτ' ἀνθρώπους, τῶν ἡμιθέων εἰς ἥρωας ἀποκριθέντων

multo, ut opinor concinnius rectiusque; malim tamen hic quoque πολλοὺς κἀγαθοὺς ut plane supervacaneum delere.

415 C λέγει γὰρ (Hesiodus) ἐν τῷ τῆς Ναΐδος προσώπῳ καὶ τὸν χρόνον αἰνιττόμενος

ἐννέα τοι ζῶει κτέ.

Facessat hinc καί, quo locus perturbatur.

417 D „Caerimoniis diris, quae fiunt, non deos sed daemones placari opinor” Cleombrotus ait οὔτε μάτην ἀνέχονται βασιλεῖς καὶ στρατηγοὶ παῖδας ἑαυτῶν ἐπιδιδόντες καὶ καταρχόμενοι καὶ σφάττοντες

sed sic malorum geniorum avertunt iram.

Optime haec decurrunt et sunt planissima; corrumpit editor ex Eusebio pro ἀνέχονται recipiens ἂν ἐδέχοντο.

417 F In eiusmodi rebus quales sunt πλάναι, κρύψεις, λατρεῖται simm. non dii sed daemones versantur:

καὶ οὗτ' Αἰσχύλος εἶπεν·

ἀγνόν τ' Ἀπόλλω Φυγάδ' ἀπ' οὐρανοῦ θεόν.

Ain vero? *Non* dixit hoc Aeschylus? Cur ergo verum hunc citas, aut cur verum poetam retices? Dubiumne esse potest quin recte X. post nomen illud poetae ὀρθῶς inseruerit? Cur insaniae retineantur in textu cum vera dudum lectio inventa est?

418C ἀλλ' ἵνα μὴ τὸ Ἑμπεδόκλειον ποιεῖν δόξω

κορυφᾶς ἑτέρας ἑτέρησι

προσάπτων μύθων, μὴ δὲ λόγων ἀτραπὸν μίαν.

Sic legendum esse iam vidit W., postea docuit Emperius; quousque ergo nobis exhibebitur corrupta lectio μήτε λέγειν?

418D Saepe cum ipsis daemonibus vis fatidica oracula relinquit:

εἶτα παρόντων αὐτῶν διὰ χρόνου πολλοῦ καθάπερ ὄργανα φθέγγεται τῶν χρωμένων ἐπιστάντων.

Quis semel admonitus (a Stegmanno) his adici etiam καὶ παρόντων feret?

ib. Postquam sic multa de rebus arcanis disseruit Cleombrotus, Heracleo

„οὐδείς μὲν” ἔφη „τῶν βεβήλων καὶ ἀμυήτων καὶ περὶ θεῶν δόξας ἀσυγκράτους [ἡμῖν] ἔχόντων πάρεστιν· αὐτοὶ δὲ παραφυλάττωμεν αὐτούς κτέ.

Vel locus arguit illud ἡμῖν delendum esse. Non enim cum ἀσυγκράτους iungi potest: δόξαι ἀσύγκρατοι sunt opiniones inter se repugnantēs.

419E ὁ δὲ Δημήτριος ἔφη τῶν περὶ τὴν Βρεττανίαν νήσων εἶναι πολλὰς ἐρήμους σποράδας . . . πλεῦσαι δ' αὐτὸς ἱστορίας καὶ θέας ἔνεκα . . . εἰς τὴν ἑγγιστα κειμένην [τῶν ἐρήμων].

Quis non videt eiicienda esse inclusa?

420B Contra Epicureos et alia et haec disputat Cleombrotus:

εἰ δὲ χρὴ γελαῖν ἐν φιλοσοφίᾳ, τὰ εἰδῶλα γελαστέον τὰ κωφὰ καὶ τυφλὰ καὶ ἄψυχα, ἃ ποιμαίνουσιν ἀπλέτους ἐτῶν περιόδους ἐπιφαινόμενα καὶ περινοστοῦντα πάντῃ.

Egregie haec sanat B. pro ἀπλέτους . . . περιόδους coniiciendo ἐν ἀπλέτοις — περιόδοις.

420C Indignantur Epicurei si quis dicit

εἶναι δαίμονας οὐ φύσει μόνον ἀλλὰ καὶ λόγοις.

Recte quidem Stegmannus hic λόγῳ legit, sed nonne nunc λόγῳ et φύσει locum inter se mutare debent? Daemones illi

non solum oratione assumuntur, sed revera adsunt in rerum natura.

420 D λεγόντων. — ὥς οὐ δυνατόν εἶναι κτέ.

Cum B. ὥς exemerim.

423 E τὴν φύσιν ὁρῶμεν τὰ καθ' ἕκαστα γένεσιν καὶ εἶδεσιν οἷον ἀγγείοις ἢ περικαρπίοις σπέρματος περιέχουσιν.

Acute W. ὥσπερ καρποὺς σπέρματι. B. sibi solum σπέρματος suspectum esse annotat. Scire velim quomodo ergo istud περικαρπίοις accipiat. Etiam sequentia recte mihi W refinxisse videtur, cuius Animadversiones consulantur. B. nullam ibi Wyttenbachii rationem habuit.

423 F εἰ γὰρ οὐτ' ἄνθρωπος εἰς οὐθ' ἵππος ἐν τῇ φύσει γέγονεν . . . τί κωλύει μὴδὲ κόσμον ἕνα τὴν φύσιν ἔχειν ἀλλ' ἢ πλείονας.

Aut me fugit quid intersit inter *nisi* et *sed*, aut ἀλλά hic legendum est, non ἀλλ' ἤ.

425 E Rogant Stoici πῶς εἰμαρμένη μία μένει καὶ πρόνοια, καὶ οὐ πολλοὶ Δίος καὶ Ζῆνες ἔσονται si plures erunt mundi.

Vides necessarium esse hic cum B. *μενεῖ* legere.

425 F Eos sic refutat Lamprias (ipse Plutarchus): τίς ἀνάγκη πολλοὺς εἶναι Δίος ἂν πλείονες ὥσι κόσμοι, καὶ μὴ καθ' ἕκαστον ἄρχοντα πρῶτον καὶ ἡγεμόνα τοῦ ὅλου θεόν.

Parum accurate de Wyttenbachii hic emendationibus refert editor. Sunt enim hae:

καὶ μὴ ἕνα ἄρχοντα πάντων καὶ ἡγεμόνα τοῦ ὅλου θεόν et
καὶ μὴ καθ' ἕνα τὸν ἄρχοντα πάντων καὶ ἡγεμόνα τοῦ ὅλου θεόν.

Quarum hanc non intellego, illa id ipsum praebet quod requiritur. „Nihil opus” annotat editor, tamquam si sibi res esset cum institore merces suas obtrudente. Ergone ei verba tradita non corrupta videntur?

426 A οὐ γὰρ ἐνταῦθα μὲν ἐν συνίσταται σῶμα πολλάκις ἐκ διεστώτων σωμάτων . . . , ἐν δὲ τῷ παντὶ δέκα κόσμους ἢ πεντήκοντ' ἢ ἑκατὸν ὄντας ἐνὶ χρῆσθαι λόγῳ καὶ πρὸς ἀρχὴν συντετάχθαι μίαν ἀδύνατόν ἐστι.

Immemor fuit Demosthenēi οὐκ εἶπον μὲν ταῦτα, οὐκ ἔγραψα δὲ editor, cum ante ἐν δὲ τῷ παντὶ semicolon ponebat pro virgula. Quod autem pro ἐν συνίσταται Duebnerus ἐνι συνίστασθαι commendavit, recipiendum non opinor: quod enim illa coniectura praebet multo elegantius ipso vocabulo πολλάκις significatur.

427 A (Dixit Plato) ὥς εἰκός ἐστι πέντε σωματῶν ἰσχυονίων καὶ ἰσοπλευρῶν καὶ περιεχομένων ἴσοις ἐπιπέδοις, ἐγγενομένων τῇ ὕλῃ, τοσούτους εὐθύς ἐξ αὐτῶν ἀποτελεσθῆναι κόσμους.

Intelligi haec non possunt si retinetur virgula ista post ἐπιπέδοις, ea deleta omnia fiunt luce clariora.

427 C ἐξ ὧν τὸ δωδεκάεδρον.

Iure W. praepositionem delet, sententia enim est: eorum (quae supra sunt enumerata) unum est dodecaedrum.

427 E πανταχοῦ τὸ προϋφιστάμενον ἀεὶ πᾶσι τοῖς ἄλλοις εὐπόρως παρέχειν τὴν γένεσιν ἐκ τῆς μεταβολῆς.

L. εὐπορον (sc. ἐστι): quod prius existit *facultatem habet* cetera procreandi.

431 C „Nihil aliud” Ammonius ait „daemon est quam anima aëre induta, ut cum Hesiodo loquar”:

ἐμοὶ μὲν γὰρ, ἦν ἄνθρωπος ἔχει διαφορὰν πρὸς ἄνθρωπον ὑποκρινόμενον τραγῳδίαν ἢ κωμῳδίαν, ταύτην ἔχειν δοκεῖ ψυχὴ πρὸς ψυχὴν ἐνεσκευασμένην σῶμα τῷ παρόντι βίῳ πρόσφορον.

Verba ψυχὴ πρὸς a Xylandro inserta sunt, sed optimo iure W. aut praeterea post ψυχὴ inserendum γυμνή censet, aut pro ψυχὴ legendum δαίμων. Sed sufficitne simplex illud ἄνθρωπος, an huic quoque substantivo adiectivum (velut ἄλλος) est addendum?

431 E Invitatus ab Ammonio aliisque ut nunc accurate proponat quae olim raptim et negligenter cum hospitibus Lebedaeae disputavit, sic incipit Lamprias (Plutarchus):

καὶ μὴν ἀπὸ τύχης τινός, ὧ Ἀμμώνιε, τοῖς τότε λόγοις αὐτὸς ἀρχὴν τινα καὶ πάροδον ἐνδεδωκας.

Haec sic W. vertit: „iis, quae tum disputata sunt, ipse tu

casu quodam exordium occasionemque hic referendi dedisti''. Et certe illa requiritur sententia, sed possuntne ista *hic referendi* ἐκ τῶν συμφραζομένων intelligi, an e textu exciderunt?

432 B Hominis memoria quidni futura praecipiat?

καὶ γὰρ ἐπιβάλλεται καὶ προτίθεται πρὸς τὰ μέλλοντα καὶ παρωχημένων καὶ τέλος ἔχόντων ἀπήλλακται πλὴν τοῦ μνημονεύειν.

Sanavit haec Stegmannus πρὸς delendo et τῶν ante παρωχημένων inserendo.

432 D Quod Euripides vatis esse ait *bene coniiicere*, id hominis est bene ratiocinantis:

τὸ δὲ μαντικὸν ὥσπερ γραμματεῖον ἄγραφον καὶ ἄλογον καὶ ἀόριστον ἐξ αὐτοῦ, δεκτικὸν δὲ φαντασιῶν πάθεσι καὶ προαισθήσεων, ἀσυλλογίστως ἄπτεται τοῦ μέλλοντος, ὅταν ἐκστῇ μάλιστα τοῦ παρόντος.

Vel locus indicio est istud πάθεσι esse removendum: in margine adscriptum fuit ad ἐκστῇ explicandum.

ib. Causa huius rei est corpus τὸν ἐνθουσιασμόν accipiens:

αὐτὸ μὲν οὖν ἐξ αὐτοῦ τὸ σῶμα τοιαύτην πολλάκις ἴσχει διάθεσιν ἰμμο οὐ πολλάκις quemadmodum et ipsa rei natura monet et id quod continuo sequitur: „sed terra huiusmodi affectus submittit”.

432 F ἅμα δ' ἂν τις οὐκ ἀλόγως καὶ ξηρότητα φαίη μετὰ [τῆς] θερμότητος ἐγγιγνομένην λεπτύνειν τὸ πνεῦμα.

Inclusus articulus melius aberit.

433 B τῆς μὲν πορφύρας ὁ κύαμος τῆς δὲ κρόκου τὸ νίτρον δοκεῖ τὴν βαφὴν ἄγειν μεμιγμένον.

Cur in textu retineatur sensu cassum istud ἄγειν, pro quo W. αὐξῆιν reponi iussit?

ib. περὶ δὲ τοῦ Κύδνου καὶ τῆς ἱερᾶς τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Ταρσῶ μαχαίρας, ᾧ Φίλε Δημήτριε, σοῦ λέγοντος ἠκούομεν ὡς οὐχ ὕδωρ ἄλλο μᾶλλον ἐκκαθαίρει σίδηρον ἐκείνου.

Sana haec et elegans est editoris Graeci lectio, ceteri commixtam annotationibus praebent.

433 E Analogici aiunt eandem quae intercedat inter mentem et visum intercedere inter solem et Apollinem rationem:

ἔκγονον ἐκείνου καὶ τόκον ὄντος ἀεὶ γιγνόμενον ἀεὶ τοῦτον ἀποφαίνοντες.

Sanissima haec: „Apollo semper est, sol semper nascitur” cur corrumpit editor Graecus ὄντως legendo?

434 A τῇ δ' ἐν Καρύστῳ πέτρᾳ χρόνος οὐ πολὺς ἀφ' οὗ πέπαιται μὲνύματα λίθων μαλακὰ νηματιώδη συνεκφέρουσα.

Parum curo utrum hic — id quod vult Stegmannus — inter duo ista adiectiva καὶ inseratur necne, sed desidero *dativum* aliquem a σύν in συνεκφέρουσα pendentem. Ecquid pro λίθων legendum λίθοις? Nam quaecunque telae sunt instar nihil cum lapide commune habent: quis unquam vidit λίθων μὲνύματα eaque μαλακὰ vel videre potuit? Ex mea coniectura haec habebimus sanissima: „ante non ita longum tempus Carystia rupes simul cum lapidibus (marmore) proferebat aliquid subtili mollique telae simile”.

434 C ἐνταῦθά (i. e. hic, Delphis) Φασι παραμένειν τὰ περὶ τὸν μέγαν σεισμόν.

Insolite dicta ista hoc sensu: „vestigia magni motus”, quemadmodum W. interpretatur. Recte tamen interpretari videtur.

434 D Praefectus Ciliciae in Mopsi oraculum εἰσέπεμψεν ἀπελεύθερον οἶον εἰς πολεμίων κατάσκοπον ἐνσκευάσας, ἔχοντα κατεσφραγισμένην δέλτον, ἐν ᾗ τὸ ἐρώτημ' ἦν ἐγγεγραμμένον, οὐδενὸς εἰδότος.

Hic quid sibi istud ἐνσκευάσας velit non video. Non enim, ut opinor, certus quidam est speculatorum vestitus.

Sequitur de responso ad obsignatam illam interrogationem reddito narratio quam Lampriae addit disputationi ab eo provocatus Demetrius. Tum sic pergitur (F.):

ὁ μὲν οὖν Δημήτριος ταῦτ' εἰπὼν ἐσιώπησεν· ἐγὼ δὲ βουλόμενος ὥσπερ τι κεφάλαιον ἐπιθεῖναι τῷ λόγῳ, πρὸς τὸν Φίλιππον αὐθις ἀπέβλέψα καὶ τὸν Ἀμμώνιον ὁμοῦ καθημένους. ἔδοξαν οὖν μοι βούλεσθαι τι διαλεχθῆναι καὶ πάλιν ἐπέσχον.

Ultima sic vertit W.: „videbanturque mihi velle aliquid di-

cere et rursum vocem *inhibere*". Perverse, si quid video. Sic enim narrat Lamprias: „in eo eram ut disputationi meae summam imponerem, cum ad Philippum et Antonium flexi oculos; quos cum viderem dicere aliquid velle, *ipse* vocem *inhibui*".

435 A „Primum" sic disputat Demetrius „pro diis daemones oraculorum fecimus, nunc denuo eos repellimus spiritum, vapores, exhalationes introducentes:

αἱ γὰρ εἰρημέναι κράσεις καὶ θερμότητες αὗται καὶ στομάσεις, ὅσῳ μᾶλλον ἀπάγουσι τὴν δόξαν ἀπὸ τῶν θεῶν . . .

in sequentibus nihil est quod ad istud ὅσῳ referatur. Legendum suspicor ἔτι, ut haec sit sententia: longius etiam quam vapores, qui tamen oculis cernuntur, a diis abducunt „abstracta" ista: temperies, calores, contractiones.

435 B ἡμεῖς δὲ καὶ θύομεν καὶ προσευχόμεθα τί παθόντες ἐπὶ τοῖς χρηστηρίοις.

Deleatur ἐπὶ, additum ab eo qui usum interiecti τί παθών ignoraret.

436 A Perspexit Plato ὅτι τῆδε πη καὶ τὸ πᾶν αἰσθητὸν διακεκοσμημένον οὐ καθαρὸν δ' οὐδ' ἀμιγρές ἐστιν.

Particulis καὶ et δὲ eiectis demum omnia bene procedunt, explicanturque additis: ἀλλὰ τῆς ὕλης συμπλεκομένης τῷ λόγῳ λαμβάνει τὴν γένεσιν.

436 B καὶ μὴν τῶν γε μιμημάτων τούτων καὶ εἰδώλων ὁ ποιητὴς καὶ δημιουργὸς ἐπιγράφεται·

γράφει Πολύγνωτος, Θάσιος γένος, Ἀγλαοφῶντος

ὃς περβομέναν Ἰλίου ἀκρόπολιν

ὡς ὁρᾶται γράψας· ἄνευ δὲ Φαρμάκων συντριβέντων καὶ συμφθαρέντων ἀλλήλοις οὐδὲν ἦν οἷον τε τοιαύτην διάθεσιν λαβεῖν καὶ ὄψιν.

Criticorum nemo vidit absurdum esse istud *συμφθαρέντων*. Et tamen unde potest minus nasci quidquam quam e rebus quae una *perierunt*? Quantocius reponere *συγκραθέντων*. Sed istud ὡς ὁρᾶται γράψας multum exercuit omnes. Equidem corruptam hanc esse puto annotationem: ἃ ὁρᾶται γράψας. Revera quae nunc oculis cernuntur Polygnotus pinxit, quae antea facta sunt nemo iam videt.

438 A Nisi adest iustum temperamentum spiritus et divi-
nandi facultatis ἀνάγκη . . . τὸν ἐνθουσιασμὸν μὴ γίγνεσθαι ἢ γί-
γνεσθαι παράφορον καὶ οὐκ ἀκέραιον καὶ πρακτικόν.

Pro ultimo vocabulo Turnebus reposuit ταρακτικόν, quod vulgo
recipitur. Sed hoc non *confusum*, quo hic opus foret, significat,
verum *confundens*. Hic quoque κρακτικόν legendum suspicor, ut
suspiciatus sum *Quomodo adulator* p. 74 A. Falsus ille enthusiasmus
non loquitur sed *clamat* et voce quidem aspera. Egrege illud
illustratur sequenti narratione: quondam, cum non rite habebant
omnia, descendit quidem, sed invita in suum oraculum Pythia,
εὐθύς δὲ περὶ τὰς πρώτας ἀποκρίσεις ἦν καταφανὴς τῇ τραχύτητι
τῆς φωνῆς οὐκ ἀναφέρουσα δίκην νεῶς ἐπειγομένης, ἀλάλου καὶ
πακοῦ πνεύματος οὔσα πλήρης.

Comparisonem istam cum nave vix intelligo, sed verbis οὐκ
ἀναφέρουσα hoc dici perspicuum est: „Pythia sui compos non
erat, ad se redire non poterat”. Reiskius ergo pro ἀλάλου scri-
bens ἀλλ’ ἀλαοῦ particulam nobis praebet hinc alienam: non
enim *opponitur* nunc aliquid, sed *ratio redditur* cur ad se redire
non potuerit Pythia. Corruptum tamen esse ἀλάλου mihi constat,
pro quo prorsus contrarium λάλου reponendum censeo: malus
iste genius non loquebatur sed verba fundebat sensu cassa.

AD PERSIUM (PROL. 7).

Annotat Leo: „*carmen nostrum*, mein Gedicht; die Meinung
dass der sing. *affero* diese einzig mögliche Bedeutung verbiete,
zeugt von geringer Belesenheit”. Quo convicio quis petatur non
curo, sed doceri cupio esse hominis sani haec inter se opponere:
„alii *grandia* faciunt carmina, ego *meum* carmen affero”. Omnia
insunt in voce *semipaganus*, qua equidem hominem *semi-rusticum*
designari puto. Tum omnia bene procedunt: „alii *grandia* faciunt
carmina, ego *semirusticus* affero carmen *nostrum*” i. e. carmen
quale rustici et semirustici facere solemus.

J. J. H.

VERGILIANA.

SCRIPSIT

P. J. ENK.

I.

DE AENEIDOS VERSIBUS I. 441 sqq.

Vergilii Aeneidem diversissime aestimari nota res est, et etiam longe absumus a tempore quo homines perspicient concedentque multos philologos praecedentis et etiam huius saeculi nimis severe atque inique de praestantissimo illo divinoque vate iudicasse; neque tamen difficile dictu, cur iudicium de poeta, qui olim Homero omnibusque poetis habebatur superior, nunc tantopere vacillet incertumque factum sit. Nostra aetas docuit quomodo poetae Latini sua carmina composuerint, ex quibus fontibus hauserint, quae fuerit eorum ars poetica; sed quamvis sit necessarium indagare, quomodo poema ortum sit, periculum est, ne nihil nisi artificia in componendo adhibita, solam τέχνην, solam τοπικήν videamus. Praeterea saepe numero fit, ut putemus nos omnia perfecisse, si, ex quo fonte aliquis locus petitus sit, sciamus.

Initio libri sexti Aeneidos Aeneas, antequam Phoebi sacerdos adest, cum comitibus suis templum magnificentissimum artisque operibus ornatum admiratur.

Utitur poeta hoc artificio, ut occasio sibi detur templi illius describendi; novimus autem poetas Graecos hoc narrandi artificio saepissime usos esse, nam inde ab Homero (Od. η 81) apud complures scriptores idem nobis occurrit; et suo iure observat

Nordenus qui in suo praestantissimo ad VI librum Aeneidos commentario (p. 121) et in libro, qui inscribitur „Einleitung in die Altertumswissenschaft“ (I p. 450) aliquot exempla dat: „es ist mithin klar, dass wir es hier mit hellenistischer, auch in der *véa* verwerteter Erzählungstechnik zu tun haben, die aus Od. 781 ff. (Odysseus vor dem Palaste des Alkinoos) herausentwickelt worden war“ (Einleit. p. 450).

Hoc sexti libri loco res ita procedunt: Aeneas ad inferos descendurus Achatam fidum sodalem praemisit qui iret ad Sibyllam, ut ei nuntiaret Aeneam advenire; ipse interea cum comitibus templum admiratur:

quin protinus omnia
perlegerent oculis, ni iam praemissus Achates
adforet atque una Phoebi Triviaeque sacerdos,
Deiphobe Glauci, fatur quae talia regi:
„non hoc ista sibi tempus spectacula poscit“.

Infelicitur hunc locum compositum esse equidem non dixerim; Nordenus qui in suo commentario adnotat: „in dem Momente, da Aeneas dem Sturm glücklich entronnen, und dem Ziel seiner Wünsche nahe ist, versinkt er, während seine Mannschaft in freudiger Erregung ist, in sinnende Betrachtung einer ihn nichts angehenden Darstellung und muss erst durch ein scheltendes Wort der Sibylle an seine Aufgabe erinnert werden (vs. 37). . . . Das ist eine psychologische Unwahrscheinlichkeit, die Vergil selbst gefühlt hat . . . e. q. s.“, responderim poetam, qui illud templum describere vellet, satis probasse nobis Aeneae, dum Sibyllam Achatamque opperiretur, otium fuisse ad artis monumentum aliquamdiu spectandum. Si vir clarissimus putat non necessarium fuisse talem *ἐκδρασιν* addere, plane ei assentior, vitiose additam non concedo. Quod Aeneas hic spectat res non ad se pertinentes, nihil ad rem; neque potuit facere poeta, quin in templo Cumano a Daedalo condito tales res depingeret, quales descripsit. De hoc tamen loco, quamquam non tam severe ¹⁾ iudicare velim, fere idem sentio atque Nordenus. Alio autem loco, qui utique cum nostro comparandus est, poetam pro virili parte contra virum clarissimum defendere conabor.

1) Cf. R. Heinze, Vergil's Epische Technik, p. 318.

Eum locum volo, de quo Nordenus disputat in libro supra laudato, qui inscribitur „Einleitung in d. A.” Hic locus in eorum numero habendus est, quos eo tantum consilio scriptos esse a poeta, ut aedificii aliquam descriptionem insereret operi suo, quia in quoque carmine epico tales *ἐκφράσεις* Veteres postularent, non recte dixeris.

Primo libro, vs. 441 sqq. Aeneas, qui Achata comitante urbem perambulat, venit ad lucum, in media parte urbis situm, ubi Dido novum condebat templum. Hoc quoque templum admiratur Aeneas, dum maximo cum gaudio haeret in tabulis historiam Troianam illustrantibus (vs. 465. 66):

animum pictura pascit inani
multa gemens, largoque humectat flumine vultum.

Iam Ursinus ad hos versus Aristotelem citavit, qui in libro de arte poetica (C. 16) haec habet: *ἡ τρίτη διὰ μνήμης τῷ αἰσθῆσθαι τι ἰδόντα, ὥσπερ ἡ ἐν Κυπρίοις τοῖς Δικαιογένουσ· ἰδὼν γὰρ τὴν γραφὴν ἔκλαυσεν* et paulo post: *ὄθεν ἀνεγνωρίσθη*. Unusquisque videt Vergilium hoc quoque loco memorem esse artificii illius, de quo et supra locuti sumus et hic legimus. In Dicaeogenis „Cypriis” adhibitum est ut Teucer, vel quisquis erat de quo apud Aristotelem sermo est, agnosceretur; Vergilius tamen viam prorsus aliam ingressus est. Aeneas enim et Achates, nebula cincti, a nullo cernuntur, et tum demum, postquam Dido Ilionei verbis commota promisit se Troianos auxilium petentes adiuturam, rogavitque, ubi abesset ipse rex, nube scissa subito apparet (586). Hanc componendi rationem reprehendit Nordenus (Einl. p. 451) ita scribens: „das ist eine mit der Handlung gar nicht verknüpfte Episode . . .”, et infra: „also genau die gleiche Situation (loquitur vir cl. de loco Aristotelis) wie bei Vergil, aber bei diesem ist der Erzählung die Spitze abgebrochen: das Weinen musste zu einer Erkennungsszene führen. . . . Aber diesen Weg hatte Vergil sich verbaut, da er den Aeneas in eine Wolke gehüllt unsichtbar für die anderen sein liess (439); so kommt es zwischen ihm und Dido auf andere Weise zur Vorstellung (579) und *seine an sich ja ganz hübsche Episode ist für den Gang der Handlung zwecklos geworden*”.

Hic ita dissentio a viro de Vergilio optime merito, ut poetae artem componendi magnopere admirer totamque hanc carminis

partem subtiliter esse excogitatam atque elaboratam putem.

Sed nequis mihi obiciat me plura ex poetae narratione haurire quam ipse voluerit Vergilius, nihil dicam nisi quod in ipsius verbis inesse quivis videt. Aeneas duro fato cogente ad Africam, terram sibi ignotam, adpulit. Dum „novos locos” exploraturus per silvam vagatur, ei obviam it mater, quae ei roganti narrat eum in Tyriorum fines advenisse, quorum reginam Dido esse, quaeque ea passa sit, antequam venerit Carthaginem; praeterea eum consolatur narrando socios reduces classemque revectam esse.

Sed nunc animum attende ad ea de quibus Aeneas a matre non certior fit: Dido ei propitiam fore eumque domi recepturam Venus non narrat. Haec postea Aeneas ipse experietur. Nimirum omnia ei narrare potuisset mater, sed tum ipse suum opus corrupisset poeta. Magna arte usus ita carmen composuit, ut sensim sibi persuadeat Aeneas se tuto Dido Tyriisque posse confidere. Ante omnia hoc statuendum est, Aeneam, postquam cum matre collocuta sit, prorsus non liberatum esse timore, cf. vs. 450:

hoc *primum* in luco nova res oblata timorem
leniit, hic *primum* Aeneas sperare salutem
ausus et adflictis melius confidere rebus.

Fac autem totam aedis descriptionem quaeque cum ea cohaereant omissa esse. Tunc Aeneae *verbis* tantum Didus confidendum erat. Punica autem fides nimis nota erat, et ipsa Venus domum ambiguum Tyriosque bilinguis timet (vs. 661). Pius igitur Aeneas, quem semper comitum suorum saluti consulentem facit poeta, si Dido auxilium pollicenti sic temere confisus esset, nulla re doctus se tuto eius opibus hospitioque uti posse, non satis prudentem cautumque se praeberisset. Verba nihil valent, ex factis cognoscimus homines.

Sic locus non supervacuus, sed necessarius! Templi tabulae Aeneae ostendere possunt hic non homines barbaros colere, sed viros qui nihil humani a se alienum putent:

sunt lacrimae rerum et mentem mortalia tangunt.

Praeterea non inanis spes erat reginam, quae res a Troianis gestas tantopere admiraretur, ut eas in novae urbis templis depingendas curasset, Troianis esse fauturam:

solve metus: feret haec aliquam tibi fama salutem.

Sic nihil erat, cur heros Dido se comiter recipienti diffideret, reginamque admiratur, antequam vidit.

Quod autem ad verba „multa gemens largoque umectat flumine voltum” attinet, non nego haec ex fonte Graeco petita esse, sed nostro loco optime adhibentur. Facile enim intellegitur Aeneam post tot errores ad ignotam terram appulsum, subito memoria suae patriae surgente, lacrimas fudisse. Nihil in toto loco est quod non bene aut in se aut cum sequentibus cohaereat.

Si mater Aeneae praedixisset Didus domum ei confugio futuram, cum mera *ἐκφράσις* nobis res esset, pannumque aliquem late splendentem carmini aduisset poeta; nunc statuendum est divinum vatem materiam veterem immortalis sua arte in aurum mutavisse.

II.

DE MENSIS PANICIS (AEN. VII. 107 sqq.).

Unusquisque, qui suavissimum illum librum Boissierii cui titulus „Nouvelles Promenades Archéologiques” legit, meminit elegantissimae et prudentissimae commentationis de rustica fabula, quam Vergilius memoravit in septimo Aeneidos libro 107 sqq.

Aeneas primique duces et pulcher Iulus
 corpora sub ramis deponunt arboris altae,
 instituuntque dapes et adorea liba per herbam
 subiciunt epulis (sic Iuppiter ipse monebat)
 et Cereale solum pomis agrestibus augent.
 consumptis hic forte aliis, ut vertere morsus
 exiguum in Cererem penuria adegit edendi
 et violare manu malisque audacibus orbem
 fatalis crusti patulis nec parcere quadris:
 „heus! etiam *mensas* consumimus”, inquit Iulus.

Gratias agere debemus Vergilio maximas quod antiquam hanc fabulam, in ore populi sine dubio traditam, receperit in Aeneidem suam, quodque eam non, ut Heynius olim, nimis a maiestate

epica alienam duxerit. Nam praebet carmini colorem Italicum; et tota fabula est vere Romana.

Sed iam Romani quaesiverunt quae esset eius origo, quam ob rem Servius nonnulla ad explicandum adnotat: ad vs. 736 primi libri *in mensam laticum libavit honorem* haec habet: „more sacrorum, et tangit ritum Romanorum qui paniceas sacratasque mensas habebant in quas libabant, ut est: *heus etiam mensas consumimus, iuquit Iulus*”.

Ad III. 257 *ambesas subigat malis absumere mensas* adnotat: „maiores enim nostri has mensas habebant in honore deorum: paniceas scilicet”.

Has Servii explicationes non multum lucis praebere quivis videt; nam quid paniceae illa mensae ad vs. 736?

Altera adnotatio non minus obscura est; neque enim quicquam novi nos docet, nisi quod ex ipsius Vergilii versibus 107 sq. septimi libri deducere possumus. Nisi omnia me fallunt, ne Servius quidem in suis fontibus multa de antiquissima nostra fabula reperire potuit. Utrum haec adorea liba alio nomine vulgo „mensae” nominabantur, an hoc tantum loco sic appellantur, quia mensarum instar sunt? Sed evolvamus primum alios scriptores hanc fabulam tractantes.

Lycophron primus omnium fabulam commemorat (Alexandra, vs. 1250):

ἔνθα τράπεζαν εἰδάτων πλήρη κιχῶν,
τὴν ὕστερον βρωθεῖσαν ἐξ ὀπαόνων,
μνήμην παλαιῶν λήψεται θεσπισμάτων.

Dionysius Halicarnassensis qui I. 55 rem ita narrat:

ἔπειτα ἄριστον αἰρουμένοις αὐτοῖς ἐπὶ τοῦ δαπέδου σέλινά μὲν πολλοῖς ὑπέστρωτο καὶ ἦν ταῦτα ὥσπερ τράπεζα τῶν ἐδεσμάτων. ὥς δὲ Φασί τινες, Ἴτρια καρποῦ πεποιημένα πυρίνου, καθαρότητος ταῖς τροφαῖς ἕνεκα. ἐπεὶ δὲ αἱ παρατεθεῖσαι τροφαὶ κατανάλωντο καὶ τῶν ὑπεστρωμένων αὐτοῖς σελίνων εἴτε ἰτρίων ἔφαγέ τις, καὶ αὖθις ἕτερος, τοῦτο τυγχάνει τίς εἰπὼν εἴτε τῶν Αἰνείου παιδων, ὥς λόγος ἔχει, εἴτε τῶν δημοσκλήνων. Ἄλλ' ἡμῖν γε ἤδη καὶ ἡ τράπεζα κατεδήδοται κ.τ.λ. nihil scire videtur de libis quae mensae appellabantur, ut vocabula ὥσπερ τράπεζα τῶν ἐδεσμάτων ostendunt. Neque Strabo quicquam de tali explicatione compertum habebat, cf. librum 13. 608 *ἐνθεν* (sc. Aeneam) δ' εἰς

τὴν Λατίνην ἐλθόντα μεῖναι κατὰ τί λόγιον τὸ κελεῖον μένειν, ὅπου ἂν τὴν τράπεζαν καταφάγῃ· συμβῆναι δὲ τῆς Λατίνης περὶ τὸ Λαουίνιον τοῦτο, ἄρτου μεγάλου τεθέντος ἀντὶ τραπέζης κατ' ἀπορίαν καὶ ἕμα ἀναλωθέντος τοῖς ἐπ' αὐτῷ κρέασιν.

Origo gentis Romanae 10: „inde ad Italiam oram . . . per-
vectum cum patre Anchise, filioque et ceteris suorum, navibus
egressum, in litore accubuisse, consumptoque quod fuerat cibi,
crustam etiam de *farreis mensis*, quas sacratas secum habebat,
comedisse”.

Donatus ad Aen. III. 257: „mensas dicit quae ex frumento
confectae diis Penatibus consecrantur”.

Videamus nunc, quid hodierni philologi de fabulae origine
sentiant. Boissierius (l. l. p. 271) haec habet: „*il est vraisemblable*
que certains rites du culte des Pénates lui avaient donné nais-
sance. Il était d'usage d'offrir à ces petits dieux les prémices
du repas et on les leur présentait sur des tranches de pain
qu'on appelait *mensae paniceae*”. Haec explicatio nititur Servii
adnotatione et Donati verbis „mensas dicit quae ex frumento
confectae diis Penatibus consecrantur”.

In lexico Roscheri sub voce „Aeneae” legimus (p. 177):
„Die Sage bezieht sich auf den Brauch der *mensae paniceae* die
bei jeder Mahlzeit den Penaten dargebracht werden” (E. Wörner).

Boissierius igitur putat „mensas” ita appellari quia mensae
vice fungantur; Roscheri autem lexicon hic nihil novi dat.

In libro de Mythologia Romana, quem scripsit Preller (editio
tertia, quam curavit Iordan), cui titulus „Römische Mythologie”,
p. 324 legimus: „diese Brottische <sind> die natürlichen Sym-
bole des latinischen und römischen Penatendienstes, in dem sie
gewöhnlich als Unterlage der beim täglichen Mahle darzubrin-
genden Speisen dienten”.

Vides philologos hodiernos pendere a Servii adnotationibus;
quomodo fabula orta sit, non audimus.

Nemo tamen eorum, quos citavi, comparavit tabulas Iguvinas,
VI a. 56, ad quem locum explicandum iam Buechelerus (Umbrica,
p. 60) Vergilii versus attulit: *Tases pernnimu seuom. Surur pur-*
douito, prosetito naratu, prosetitir me fa spefa, ficla arsucito, aruio
fetu, quae Buckius ita vertit:

„Tacitus precator totum, item porricito, prosecta narrato,

prosectis libum sparsum (melius „sponsum“, „spefa“ cum v. cl. Conway puto part. perf. pass. esse verbi *spendo (σπένδω) = spondeo) offam addito, frumenta facito”.

Hic locus docet vocabulum Umbrum *meſa*, Lat. *mensa* „libum“ significare. Cohæret vox cum *menso- (metior), sed quæ antiquissima vocabuli potestas fuerit, non ita facile dictu. Vir cl. Conway (Glossary to the Italic Dial.” p. 633) explicat: „measured“, „the thing made in a fixed shape”. Vir cl. Meringer (Indogerm. Forsch. XVIII, p. 211) vertit: „das Zugeteilte, Zugemessene“, censetque (Wiener Sitzungsber. CXLIV, p. 81) mensam olim ciborum tabulam ¹⁾ fuisse, supplendum autem esse „mensa <esca>“, „mensa <caro>”; vir cl. Brugmann (Indog. Anz. XIV. 47) fieri posse ratus ut Meringeri coniectura vera sit, „mensa” substantivum „abstractum” esse defendit, comparatque „impensa”. Cui si adstipulamur, statuendum est „mensam” olim duplicem potestatem habuisse: I = tabula cibis onusta; deinde: *τραπέζα*. II = libum, quia tabulae ciborum simile erat.

Romanos autem postea vera etymologia latebat, et sic orta est opinio hæc adorea liba vel mensas paniceas sustentacula fuisse dapibus diis sacratis. Nullus tamen locorum quos v. d. Kindermann congressit in sua dissertatione, cui titulus „De fabulis in Aen. tr.” p. 116, 117, Servii explicationem, quam Schwegler (R. G. p. 324) Preller (l.l.) alii secuti sunt, confirmat, ut Kindermannus recte statuit.

Accedit quod sive v. cl. Conway, sive v. cl. Meringer sequimur, utraque etymologia docet Servii adnotationem ex nihilo fictam. „Mensa” igitur olim et mensam et libum significavit. Quod si ad Vergilii locum explicandum adhibemus, sententia fabulae nobis perspicua fit: nititur enim duplici vel ambigua potestate vocis „mensa”; cum parvus Iulus exclamat: „etiam mensas consumimus”, nihil aliud dicit nisi „consumimus liba”.

Restat alia quaestio, fabula in Italia nata sit, an ex Graecia

1) Eius verba sunt: „die Lateinischen Redensarten *mensam ponere, auferre, tollere, movere* lassen weiter vermuthen dass auch auf altitalischem Boden wie auf germanischem der Tisch zuerst das Speisebrett (wenn man wil „Teller, Schüssel) des Einzelnen war, dass dann dieses Speisebrett vergrössert für den Gebrauch mehrerer auf ein Gestell gesetzt wurde, zuerst ohne feste Verbindung, und dass der feste bleibende Tisch das letzte Stadium dieser Entwicklung ist”.

ad Romanos pervenerit. V. d. Kindermann („de Aeneassage en de Aeneis”, p. 62 sqq.) confert Athenaeum, IV. 149, qui describit festum in honorem Apollinis, Dionysii, Vestae celebratum: ἐκάστῳ, inquit Athenaeus, παρατίθεται ἄρτος καθαρὸς εἰς πλάτος πεπονημένος, ἐφ’ ᾧ ἐπίκειται ἄρτος ἕτερος, ὃν κριβανίτην καλοῦσι καὶ κρέας ὕειον καὶ λεκάριον πτισάνης ἢ λαχάνου κ.τ.λ. credit autem Kindermann Lycophronem Troianis migrantibus Vestae caerimonias attribuisse (De fabulis in Aen. tr. p. 123); Alexandriam igitur patriam fabulae fuisse, etsi ipsi Vergilio iam domestica visa sit.

Mihi tamen fabula Italica inventio esse videtur: „mensam (= libum) comedere” tam ambigue dictum est, ut facile intellegere possimus inde fabulam ortam esse. Cum enim mos „mensas” diis vovendi proque cibo edendi Italicus esset, Aeneas dicebatur in terram venisse, ubi ei „mensae” consumendae essent, sc. in Italiam.

De Lycophronis loco vs. 1226—1280 idem sentio atque v. d. Christ (Geschichte der Griech. Lit. p. 560): „die dort erzählte Sage von der Wanderung des Aeneas <konnte> auch in Griechenland damals durch den Historiker Timaios bekannt sein”, cf. Holzingeri editionem p. 337, adn. ad vs. 1226, eiusque verba p. 40: „man kan ferner die Möglichkeit nicht in Abrede stellen, dass Lykophron persönlich Unteritalien kannte, ebensowenig darf man es in Abrede stellen, dass gerade in Chalkis mündliche Tradition über italische Locale und Sagen zu gewinnen war”.

Timaeum autem hanc fabulam ab Italiae incolis audivisse verisimillimum est, cf. Kothe (Fleckeis. Jahrb. 139 [1889] p. 358) „es ist nicht anzunehmen, dass er (Timaeus) die aus Homeros τ 302 herausgesponnene Tradition beeinflusst habe, sondern es steht fest und ist allseitig als richtig erkannt, dass er der bereits ausgebildeten Volksansicht folgt die er auf seinen Reisen in Rom selbst kennen zu lernen gelegenheit gehabt hatte”.

Se de antiquitatibus Romanis multa παρὰ τῶν ἐπιχωρίων didicisse ipse Timaeus narravit in opere suo, cf. Dion. Halic. I. 67, et Joh. Geffcken, Timaios’ Geographie des Westens, p. 45.

Qui autem hac in re me sequi nolunt, sed credere malunt, fabulam de mensis consumptis in Graecia natam esse, iis hoc

concedendum erit Romanos fabulam quae ex Graecia venerit, sic mutasse, ut non panem vel placentam epulis subiectam esse narrarent, sed „mensam”, duplici vocabuli potestate lepide usi.

Servii adnotationem viros doctos ad pravam opinionem perduxisse recte perspexit Kindermann (De fabulis in Aen. tr. p. 116); quod autem idem v. d. Kindermann contendit (l.l. p. 116) adoreis libis, quae „mensas” Iulus vocat, cum Penatibus nihil commune fuisse, non ab omni parte verum est. Nam ad fabulam, qualis a Vergilio tradita est, explicandam non necessarium quidem est ea liba diis sacra fuisse, sed et ex Donati verbis et ex libro de Origine Populi Romani videmus fabulam ita narratam esse, ut liba illa sacrata haberentur; et in tabulis quoque Iguvinis „mefa” diis consecratur. Tanta fames olim fuit Troianis ut Aeneas cum suis sociis „mensas” i. e. adorea liba diis sacra consumere cogeretur: haec est fabulae explicatio.

Quanti momenti fuerit Penates suam habere cenae partem, nos docet vir cl. Wissowa (Roscher, sub voce „Penatium” p. 1884) „die wichtigste an die Penaten gerichtete häusliche Kulthandlung <ist> die regelmässige Darbringung eines Anteils von der täglichen Mahlzeit, der ihnen als den Schützern der Speisevorräte zukommt, denen man est verdankt dass der Tisch mit Speisen besetzt ist”. Sacrificant autem Penatibus „farre pio” (Verg. Aen. V. 745; eo quidem loco de Lare et Vesta sermo est, sed fere idem de omnibus diis domum tuentibus valet, eorumque nomina saepius confunduntur). Nostro quoque loco adorea i. e. farrea liba per herbam epulis subiciuntur. Sic explicatur, cur apud Donatum de Penatibus sermo sit.

Quae si feliciter disputata sunt, apparet Servii explicationem liba ita nominata esse quod in mensis paniceis libarent homines ex nihilo fictam esse, fortasse ex male intellecto versu Naevii (Baehr. fragm. poet. Rom. 3 p. 43):

sacra in mensa penatium ordine ponuntur;
deinde perspicuum est liba non „mensa” appellata esse quia epulis subicerentur; sed veram etymologiam Romanos postea latuisse, totiusque fabulae hoc esse consilium, ut tradatur *aitla*, cur liba antiquitus „mensae” appellata sint.

VARIA.

SCRIPTISIT

ALPHONSUS KURFESS.

(Continuantur ex pag. 152).

V.

TIBULLIANA.

Tibulli aliorumque carminum libri tres.
Recognovit brevique adnotatione critica in-
struxit Iohannes Percival Postgate. Oxonii
1905.

a) c. I, 3, 4.

vs. 3 sq.: *me tenet ignotis aegrum Phaeacia terris:*
abstineas avidas Mors modo nigra manus
abstineas, Morsatra, precor.

vs. 4 corruptum esse arbitratur Postgate. hoc assentiri nequeo. Tibullus maeret sibi morbo coacto sine amico remanendum esse; sed hoc ferri posse (hanc fere sententiam suppleo), dummodo mors nigra avidas manus abstineat. ut sententiae vim augeat, apostrophae figura utitur eamque repetit, sed pro 'nigra' propter metrum, ut manifestum est, scribit 'atra' et addit 'precor'. quod particula 'modo' in versu, qui antecedit, inter 'mors' et 'nigra' ponitur, in eo non offendo ratus poëtam verbis, quae a similibus incipiunt (*mors modo nigra manus*), et litteris o (*mors modo*) mortis terrorem bene imitari.

b) c. III, 14, 6 (= IV, 9, 6).

*Iam, nimium Messalla mei studiose, quiescas
neu tempestivae saepe propinque viae.*

coniecturas virorum doctorum veluti 'saevae propinque' R. Ungerii et 'parcae propinque' Frankenii ne verisimile quidem quicquam habere concedes. itaque Postgate crucem adposuit. sed fortasse verba intellegi possunt, dum cum Cuiaciano, qui haud semel verum praebeat, et editione Plantiniana 'non' pro 'neu' legeris. 'propinque' idem fere esse puto ac Graecam vocem ἐγγὺς εἶναι τινος (cf. Plat. rep. I, 5 p. 330 d: ἐπειδὴν τις ἐγγὺς ἢ τοῦ οἰεσθαι τελευτήσειν): πολλάκις ἐγγὺς ὦν τοῦ ἀκκιρον ὁδὸν ὀδεύειν i. e. qui saepe in eo es, ut iter intempestivum mihiq̄ molestum suscipias.

c) c. III, 15, 2 (= IV, 9, 2).

Natali Romae iam licet esse tuo,

sic codices antiqui, libri deteriores praebent coniecturam 'suo'. 'tuo' ferri non potest. nam non de Cerinthis, ad quem epistula haec missa est, sed de Sulpiciae die natali agi ex carmine, quod antecedit, comperimus. lego 'tuae' i. e. puellae, amicae. 'licet' haud facile dativo carere posse arbitror, sed pronomen possessivum superfluum est.

Distichon, quod sequitur, graviter corruptum esse Postgate putat. quae Baehrens et Housman coniecerunt, a similitudine veri aliena sunt. omnia intellegi posse mihi videntur, si amicus Cerinthis, non Sulpiciae loquitur. hic optime dicit: 'Nos omnes amici tui diem illum festum celebrabimus, qui tibi nunc Sulpicia Romae versante praeter expectationem venit'. 'nec opinanti' et 'forte' bene et cum vi iuxta ponuntur, ut exprimatur, quam subito iter Sulpiciae molestum sublatum sit; neque quisquam Housmanni coniecturam 'sorte' probabit.

VI.

AD SALL. CATIL. XXXVII, 5.

Ibi legimus: *'primum omnium qui ubique probro atque petulantia maxime praestabant, item alii, qui per dedecora patrimoniis amissis, postremo omnes, quos flagitium aut facinus domo expulerat, ei Romam sicut in sentinam confluxerant'*. — plerique editores 'qui' post 'alii' deleverunt; Eussner post 'dedecora' inseruit '*alebantur*'. fortasse hic locus leni coniectura '*aliqui*' (i. e. nonnulli) pro '*alii qui*' sanatur.

VI.

AD AUSONIUM.

Decimi Magni Ausonii Burdigalensis opuscula. rec. R. Peiper. Lipsiae 1886. p. 116, 8.

Ausonii carminibus, quae in Bissulae, Suebae virgunculae, gratiam fecit, praemittitur epistula ad Paulum amicissimum missa, cui semel atque iterum flagitanti libellum illum donabat. ibi legimus: *'poematia, quae in alumnam meam luseram rudia et incohata ad domesticae solacium cantilenae, cum sine metu et arcana securitate fruerentur, proferre ad lucem caligantia coëgisti'*. — 'et' ante 'arcana' delevit Scaliger; verbum velut '*laterent*' excidisse putat Rudolphus Peiper, contra equidem arbitror voci 'sine metu' corruptelam inesse. Ausonium '*semota*' (i. e. secreta) *et arcana securitate*' scripsisse puto, correctura haud ita difficilis mihi videtur esse reputanti 'sine' compendio scriptum esse posse. sed nullum habeo locum, qui conferatur, nisi Tac. dial. 2, 9: *'ut fabulas quoque eorum et disputationes et arcana semotae dictionis penitus exciperem'*.

AD HERODOTI L. I C. 11.

SCRIPSIT

J. J. HARTMAN.

Iure mirari solemus omnes, cum in loco aliquo notissimo absurdum deprehendimus vitium, per multa id saecula omnes latere potuisse mortales. Sed nunquam mihi id magis usu venit quam cum nuper narratiunculam de Gyge et Candaule relegerem, qua nihil in literis Graecis notius videtur. Innumeri eam lectitarunt homines in eorumque numero permulti viri acutissimi, sed quam turpi dehonestaretur macula vidit nemo, ne Herwerdeno quidem quidquam hic suboluit. Est autem narratio, qua prae ceteris omnibus semper delectati sunt homines, et profecto nusquam magis quam hic ars narrandi, qua „historiae pater” adeo inclaruit, splendet nitetque. Quam lepida hic sunt omnia et venusta, quamque hominibus, qui tamquam in scenam introducuntur, apta et accommodata! Sed nihil praestantius quam reginae Lydiae ad deprensam Gygen verba. Iam ea sicut ab ipso sunt scripta historico citabo, tum vix quisquam, praeter eum qui forte traditum textum memoria tenet, corrumpi ea potuisse credet: tam sunt perspicua tamque egregie omnia praebent quibus legenti opus est. Vocato ergo Gyge, quem in suo cubiculo ab ipso marito absconditum deprehendit, sic eum regina alloquitur:

*νῦν τοι δυοῖν ὁδοῖν παρεουσέων, Γύγη, δίδωμι αἵρεσιν, ὁκοτέην
βούλει τραπεῖσθαι· ἥ γὰρ Κανδαύεα ἀποκτείνας ἐμέ τε καὶ τὴν
βασιλῆϊν ἔχε τὴν Λυδῶν, ἥ αὐτόν σε αὐτίκα οὕτω ἀποθνήσκειν*

δεῖ, ὥς ἂν μὴ πάντα πειθόμενος Κανδαύλῃ τοῦ λοιποῦ ἰδῆς τὰ μὴ σε δεῖ. ἀλλ' ἤτοι ἐκεῖνόν γε τὸν ταῦτα βουλευόμενον δεῖ ἀπολλύσθαι ἢ σὲ τὸν ποιήσαντα οὐ νομιζόμενα.

Et postquam frustra reluctatus Gyges se ad dominum occidendum paratum declaravit, hanc ei viam et hunc ordinem perpetrandi monstrat facinoris:

ἐκ τοῦ αὐτοῦ μὲν χωρίου ἡ ὁρμή, ὑπνωμένῳ δὲ ἡ ἐπιχείρησις ἔσται.

Quantopere haec omnia veram decent reginam! Quantam acceperit contumeliam penitus sentit et sentire se tam clare significat ut nos quoque, sera posteritas, eam conspiciamus ardentibus oculis et fronte contracta servo minitantem exitium. Sed quid acciderit pronuntiare non potest, ipsam rem turpem suo appellare nomine vetat eam et indignatio et pudor muliebris: τὸν ταῦτα βουλευόμενον, ait, et ποιήσαντα οὐ νομιζόμενα. Toto vero eam corpore contremiscere cum istud ἐκ τοῦ αὐτοῦ χωρίου non loquitur sed susurrat, atque adeo serpentis irritati instar sibilat, quis lector adeo est inhumanus quin intelligat?

Sed quid Herodoto sua ars profuit? Adfuerunt malo nati omine praedones qui non demendo sed addendo pretiosissima hac eum spoliarent gemma itaque absconderent ut nusquam appareret. In margine adscripserunt ad alterum locum insulsi scioli τὸν ἐμὲ γυμνὴν θησάμενον ad alterum ὅθεν περ καὶ ἐκεῖνος ἐμὲ ἐπεδέξατο γυμνὴν, quae particula καὶ et altero ἔσται praemisso agglutinata effecerunt ut nihilo urbanior venustiorque hic evaderet Herodotus quam quivis de vulgo nugatorum. Et quamquam iam sat mali est quod tota scriptoris urbanitas pessum datur, sic simul perit venustissima periodos: ἐκ τοῦ αὐτοῦ μὲν χωρίου ἡ ὁρμή, ὑπνωμένῳ δὲ ἡ ἐπιχείρησις ἔσται.

Sibi habeant ista qui hac aetate propter nescio quos inanes metus a conservandi ratione unicam exspectant salutem, ego et fortasse pauci mecum, quibus nondum sordet Cobetorum Bentleiorumque memoria, istas e nostris Herodoti exemplaribus sordes removebimus.

DE
REPETITIONIS
GENERE QUODAM.

SCRIPSIT

ALB^s. POUTSMA.

Recte factum arbitror quod nuper in Musei Rhenani vol. LXVII (= 1912) p. 554 vir doctissimus Bannier monuit, ne quem locum propterea quod offendamur verbis brevi spatio iteratis, corruptum putemus. Sed exempla huius repetitionis, quae plurima sane attulit, cum ex solis fere inscriptionibus petiverit, quarum sermoni forma ea accommodatior fuerit, operae pretium facturus mihi visus sum, si pauculis locis quos ille apud scriptores invenerat, adderem quae copia mihi *hoc non agenti* succreverat, postquam nonnulla de hoc genere collegi in Quaestionum mearum Aeschinearum p. 77. Neque a proposito deterreri me sinebam eo quod in ultimo de epimetris quibus auxit dissertationes suas de Aristarchi studiis Homeriis, scripsit Lehrs: libro de hoc argumento opus esse examinatis litterarum et graecarum et latinarum omnibus omnium aetatum generibus. Quod recte postulatum esse non nego; sed, quoniam ad tantum negotium sustinendum otium certe mihi deest, etiamsi vires forsitan sufficiant, longe minorem hanc meam operam non tamen fore inutilem spes est, cum considero nonnumquam quidem de hac re esse disputatum, interdum etiam ex singulis scriptoribus exempla allata, sed tamen, quod olim factum est, id etiam hodie fieri: ut loci in suspicionem vocentur atque mutantur,

quia displicet quaedam vocabuli eiusdem iteratio. Veluti quod in Eur. Phoen. 697.9¹):

ἢ πάλλ' ἐπῆλθεν εἰσιδεῖν χρεΐων σ', ἀναξ
Ἑτεόκλεες, πέριξ δὲ Καθμείων πύλας
Φυλακὰς τ' ἐπῆλθεν σὸν δέμας θηρώμενος,

Creon his dixit ἐπῆλθεν, haec sola fuit causa cur et alii hunc locum vitiosum arbitrarentur et Valckenaer et (in Serti Naberici p. 321) Polak. Quorum tamen uterque fatetur non abhorrere talia ab sermone Euripideo. Quod ad Aeschylum quoque pertinere cum recte statuisset Hermann — quin universe modo scripsit Aeschylum eiusdem vocabuli repetitionem amare, Sophoclem et Euripidem non evitare, modo tragicos, immo Graecos poetas saepissime verba in eodem loco iterare²) — non satis id tenuit Karsten in Commentario in Agam. p. 168 ima, Keck vero aut ignorasse aut negasse dixeris collatis eius Commentarii in eandem fabulam pp. 321 summa, 332 ima, 350 media, 351 summa.

Quod autem scripsi quandam iterationem displicere: vix opus est dicere non semper id genus reprehendi, sed saepe vacare offensione, necessarium esse, quaeri a scriptoribus, a Musis dictari. Qua de re et alii egerunt et quisquis misit libros rhetor. ad Herennium, in 4.19/21, et vero utilissima quaedam monuit Wordsworth in Nota de carmine quod inscripsit The Thorn (pp. 899/900 ed. Oxon.). Sed talia a meo consilio sunt aliena et iis tantum uti exemplis constitui a quibus, cum legantur apud probatos scriptores, curam tamen et studium repetendi et afflatum divinum et necessitatem abesse existimarem. Itaque neglegam illud πόνος πόνω πόνον φέρει et Hecubae illa

ἄπιστ' ἄπιστα, καινὰ καινὰ δέρομαι,
ἕτερα δ' ἄφ' ἑτέρων κακὰ κακῶν κυρεῖ,

et Ciceronis: „Aspicite, aspicite, iudices, squalorem sordisque

1) Numeri versuum tragicorum et comicorum sunt erantque Dindorfii in Poet. Scæn. Graec. ed. V.

2) In ann. de Eur. Hec. 601/2, Aesch. Ag. 593, Eur. Herc. 1288. Multo etiam longius progressus von Wilamowitz scripsit (Eur. Her. Comm. vs. 320): „überhaupt ist die furcht vor der wiederholung eine ganz moderne stilistische empfindung“. Rectius, opinor, Norden in Comm. in Verg. Ae. l. VI p. 238: „so empfindlich wie wir ist aber überhaupt kein antiker Dichter gewesen“.

sociorum" et quae sunt his similia. Neglegam etiam ea de quibus Weil, cum Aesch. Eum. 686/702 defendit contra Dindorf, scripsit saepissime apud poetas tragicos ea quae lyrice prolata erant iterum trimetris exponi idque nonnumquam fieri verbis non ita dissimilibus. Nec curabo tales locos qualis est Xen. An. 1.10.3 extr.: καὶ ταύτην ἔσωσαν καὶ τᾶλλα ὁπόσα ἐντὸς αὐτῶν καὶ χρήματα καὶ ἄνθρωποι ἐγένοντο, πάντα ἔσωσαν — de quo genere digna est quae consulatur nota in Xenophons Hellenika erklärt von L. Breitenbach, Erster Band² Einl. pp. 47/8 — nec qualis legitur in Plat. Crit. 53 E: τί ποιῶν ἢ εὐωχούμενος ἐν Θετταλίᾳ! ὥσπερ ἐπὶ δεῖπνον ἀποδεδημηκῶς ἐν Θετταλίᾳ! — hac enim distinctione haec verba Socratis irridentis satis ab interpolationis crimine vindicavisse mihi videor neque opus esse puto locis quos contulit Schanz — nec qualem praebet Horatius in S. 1. 4. 140/3:

cui si concedere nolis,
 multa poetarum veniet manus, auxilio quae
 sit mihi; nam multo plures sumus ac veluti te
 Iudaei cogemus in hanc concedere turbam,
 ubi traductio est similis atque in Cic. Verr. 5. 108: „Apponitur iis tamen accusator Naevius Turpio quidam . . . , homo bene appositus ad istius audaciam" ¹⁾. Denique omittam monstra insuperabilia, quale videmus apud Livium in 3. 55. 14: „tribunus plebis plebem rogavit plebesque scivit: qui plebem sine tribunis reliquisset . . . , tergo ac capite puniretur".

Talibus igitur et reliquis rhetoricis maxime exemplis nemini non probatis aut, etiamsi improbentur, tamen extra controversiam

1) Idem verbum his locis cum varia significatione recurrere neque Horatium neque Ciceronem fefellisse arbitror et utrique placuisse. Diversa autem sunt illa exempla, qualia in hac disputatione complura afferam, hic unum memorabo Eur. Herc. 327/9:

κάγώ σ' ἱκνούμαι χάριτι προσθεῖναι χάριν,
 ἢ μὲν ἴν' ἀμφοῖν εἰς ὑπουργήσεως διπλᾶ·
 κόσμον πάρες μοι παῖσι προσθεῖναι νεκρῶν.

Nam, sive intellexit Euripides idem verbum redire, sive — quod opinatur von Wilamowitz l.l. — non sensit propter ipsam significationem mutatam, lumen orationis et ornamentum repetitionem ei visam esse non credo, etiamsi fortasse non moleste tulit, ut nos, ut ego certe; qui quidem hic vix minus offendor quam cum lego (in De Gids, 1913. 2. p. 436 ima): „waardoor het *komt*, dat men priestercolleges tegen*komt* met dierentitels".

positis, omnibus exceptis iam venio ad ea quae ad rem pertinent. Haec autem ad rem pertinere dico, quod in interpretando, recitando, vertendo meum ea sensum offendere repperi. Quod non ita accipi volo, quasi aliter me in hac re atque plerosque sentire credam; immo, plerumque, quod mihi displiceat, id etiam reliquos moleste ferre confido. Sed tamen interdum dissensionem esse intellexi. Veluti in loco qui mihi integerrimus videtur, Eur. Med. 723/6:

οὕτω δ' ἔχει μοι· σοῦ μὲν ἐλθούσης χθόνα

πειράσομαί σου προξενεῖν δίκαιοις ὦν·

τοσόνδε μέντοι σοι προσημαίνω, γύναι,

ἐκ τῆσδε μὲν γῆς οὐ σ' ἄγειν βουλήσομαι,

quod „quater in quatuor continuis versibus repetitur pronomen”, id „invenuste admodum” factum arbitratus Porson *πειράσομαι* γῶ legendum censuit; ad Eur. Hec. 601/2 vero:

τοῦτο δ' ἦν τις εὖ μάθῃ,

οἶδεν τό γ' αἰσχρόν, κανόνι τοῦ καλοῦ μαθών,

annotavit haec: „Quamquam scio Euripidem paullo esse negligentior in iisdem vocibus repetendis, hic tamen scripsisse eum puto *μετρῶν*” — cum ego non tantum non offendar, sed ultro, si forte deesset ultimus pes, supplendum ducerem *μαθών*, adeo omnem alterius membri sententiae vim positam esse opinor in τοῦ καλοῦ, cui in altero opponitur τὸ αἰσχρόν; quemadmodum, ut similia exempla duo addam, me iudice omni offensione caret et locus ex Phoenissis supra allatus et Hom. Z 290/2:

τὰς (mulieres Sidonias) αὐτὰς Ἀλέξανδρος θεσπεϊδῆς

ἦ γα γε Σιδονίην ἐπιπλοῦς εὐρέα πόντον

τὴν ὁδὸν, ἣν Ἑλένην περ ἀνήγαγεν ὑπάτειραν.

Atque is Porson ita iudicavit, qui in nota de Med. 156 monuit „repetitiones verborum non esse nisi gravissimis de causis tollendas”! Deinde ex duodecim locis in I et II libris Metam. Ovidii, quibus Heinsium repetitionem ingratam notasse vidi (monitus a Naeke, Carm. Val. Catonis p. 279), vix tres sunt ubi ei consentio.

Sed tandem veniendum ad vera exempla. Agmen ducent Graeca, sequentur Latina. Indicabo tantum neque exscribam eos locos ubi *particulam* aliquam vidi post breve intervallum redeuntem. Veluti

ἀλλά quater deinceps legitur in Xen. Mem. 1. 2. 2/5 (non enim Gilbert mihi persuasit verba ἀλλ' οὐ μὴν ... διαίτη esse insiticia);

ἄρα, sive integrum sive minutum, ter in Hom. ρ 61/4, quater in ρ 462/6, quinquies in β 413/7, sexies in φ 409/15;

γάρ ter ac quater ¹⁾ in Hom. B 12/4 ($\pm = 66/8$), κ 57/61, 421/4, β 169/71; Callini 1. 18/21; Aesch. Ch. 753/5; Eur. Hel. 477/81; Ar. Eccl. 3/7; Plat. Phaedon. 88 C extr./D in.; Aesch. Tim. 166/7, quibus si 168 in. additum erit, quinquies adeo γάρ occurret spatio haud ita magno;

ἐπεὶ bis in Hom. ρ 451/2;

μέντοι ter in Xen. Cyr. 5. 5. 11;

μὴν " " " Mem. 1. 2. 4/5;

τοίνυν " " " Cyr. 6. 1. 38/40;

ὥς " " Aesch. Ch. 987/90, p. 404, quem locum infra exscripsi, et Soph. Ol. R. 54/6;

ἐπὶ quater " Hdt. 1. 205 extr.;

κατά ter " " 9. 89 med., ter in eodem capite extremo
(καταλιπὼν . . . κατακοπέντας κατ' ὁδόν);

ὑπὸ " " Eur. Bacch. 755/9 in extremis versiculis. Manebit offensio, etiamsi locus lacunosus sit.

Reliqua autem exempla sunt haec.

Hom. E 356/8: ἥρι δ' ἔγχος ἐκέκλιτο καὶ ταχέ' ἴππω.

ἧ δὲ γυνὴ ἐριποῦσα κασιγνήτοιο φίλοιο

πολλὰ λισσομένη χρυσάμπυκας ἤτεεν ἴππους.

Nam quod sequitur

Φίλε κασιγνήτε, κόμισαί τέ με δός τέ μοι ἴππους:

est hoc unum de exemplis in quibus sedes fortasse eadem eiusdem vocabuli in binis continuis versibus extremis positi recte vituperetur, ipsa vero repetitio non item. Quod etiam valet in φ 340/2, ubi Iuno a Vulcano petit:

1) Bis γάρ frequenter legi intra breve spatium monerem tantum nullo allato exemplo, nisi Porson in annotatione de Eur. Med. 189/4 scripisset eam particulam „apud comicos saepissime, apud tragicos multo rarius” paucorum versuum intervallo redire. Nunc autem utile duxi locis quos dedit Porson, addere hos: Aesch. Pe. 167/9, Su. 713/4, Ag. 832/4 — nam in 559/60 et 759/61 alterum γάρ dubitatur an non sit genuinum — Ch. 374/5, 1021/3, Eum. 280/2; Soph. Oe. R. 317/8, 1117; Eur. Alc. 179/80, 473/4, Heraclid. 384/5, 522/3, Herc. 272/4, 1395/6, Ion. 1271/3, 1314/5, El. 941/2.

μηδὲ πρὶν ἀπόπαυε τεὸν μένος, ἀλλ' ὅτε κεν δὴ
Φθέγξομ' ἐγὼ φιδάχουσα, τότε σχέμεν' ἀκάματον πῦρ,
deinde poeta pergit narrare:

ὣς ἔφατ', Ἡφαιστος δὲ τίτυσκειτο θεσπιδαῖς πῦρ,
et in Ψ 375/7:

αἱ Φηρητιάδαο ποδώκεες ἔκφερον ἵπποι·
τὰς δὲ μετ' ἐξέφερον Διομήδεος ἄρσενες ἵπποι,
et in Ψ 836/9: ὦρτο δ' ἔπειτα μενεπτόλεμος Πολυποίτης,
ἂν δὲ Λεοντῆος κράτερον μένος ἀντίθεοιο,
ἂν δ' Αἴας Τελαμωνιάδης καὶ δῖος Ἑπειός.
ἐξείης δ' ἴσταντο, σόλον δ' ἔλε δῖος Ἑπειός.

Nullam autem omnino offensionem esse arbitror in
M 373/4: εὔτε Μενεσθῆος μεγαθύμου πύργον ἵκοντο
τείχεος ἐντὸς ἐόντες — ἐπείγομένοισι δ' ἵκοντο —.

Sed displicent ceteri loci similes ¹⁾ quos indicavit Dingeldein
in Der Reim bei den Griechen und Römern, p. 25:

Δ 250/1: ὥς ὃ γε κοιρανέων ἐπεπωλέετο στίχας ἀνδρῶν·
ἦλθε δ' ἐπὶ Κρήτεσσι κιὼν ἀνὰ ρουλαμὸν ἀνδρῶν.

Θ 432/3: ὥς ἄρα Φωνήσασα πάλιν τράπε μώνυχας ἵππους·
τῆσιν δ' ὦραι μὲν λῦσαν καλλίτριχας ἵππους.

K 116/7 (Nestor Menelaum vituperat apud Agamemnonem):
ὥς εὔδει, σοὶ δ' οἶψ' ἐπέτρεψεν πονέεσθαι.
νῦν ὄφελεν κατὰ πάντας ἀριστῆας πονέεσθαι

473/4: παρὰ δέ σφι γεκάστῳ διζυγες ἵπποι·
'Ρῆσος δ' ἐν μέσῳ ἤυδε, παρ' αὐτῷ δ' ὠκέες ἵπποι (ἐδέδεντο).

M 430/2: πάντῃ δὴ πύργοι καὶ ἐπάλλειες αἵματι φωτῶν
ἐρράδατ' ἀμφοτέρωθεν ἀπὸ Τρώων καὶ Ἀχαιῶν.
ἀλλ' οὐδ' ὥς ἐδύναντο φόβον ποιῆσαι Ἀχαιῶν.

Π 230/1: νίψατο δ' αὐτὸς χεῖρας, ἀφύσσατο δ' αἶθοπα ροῖνον·
ἠύχετ' ἔπειτ' ἀνστὰς μέσῳ ἔρκει, λείβε δὲ ροῖνον.

Σ 221/3: ὥς τοτ' ἀριζήλη Φωνὴ γένετ' Αἰακίδαο·
οἱ δ' ὥς οὖν ἄιον ρόπα χάλκεον Αἰακίδαο
παῖσιν ὀρίνθη θυμός, κ.τ.λ.

Φ 41/2: ἄταρ υἱὸς Ἰήσωνος ὦνον ἔδωκε·
κεῖθεν δὲ ξεινός μιν ἐλύσατο, πολλὰ δ' ἔδωκε.

γ 127/9: οὔτε ποτ' ἐν ἀγορῇ δίχ' ἐβάζομεν οὔτ' ἐνὶ βουλῇ,

1) T 272/3 et X 199/200 ut incerta exempla omisi.

ἀλλ' ἓνα θυμὸν ἔχοντε νόῳ καὶ ἐπίφρονι βουλῇ
'Φραζόμεθ' Ἀργεῖοισιν, κ.τ.λ.

ι 248/9: ἡμῖσι δ' αὖτ' ἔστησεν ἐν ἄγγεσιν, ὄφρα τοι εἴη
πινόμεν' αἰνυμένῳ καὶ τοι ποτιδόρπιον εἴη.

κ 44/5: ἀλλ' ἄγε θᾶσσον ἰδόμεθα ὅττι τὰδ' ἐστί,
ὅσσοι τις χρυσὸς τε καὶ ἄργυρος ἀσκήν' ἐνεσσι.

Praeterea parum placent

Ξ 206/10 (Loquitur Iuno, quae itinere ad Oceanum et Tethyn
simulato Φιλότητα καὶ ἥμερον petit a Venere):

ἦδη γὰρ δηρὸν χρόνον ἀλλήλων ἀπέχονται
εὐνῆς καὶ Φιλότητος, ἐπεὶ χόλος ἔμπεσε θυμῷ.
εἰ κείνῳ γε ἔπεσσι παραιπεπιθοῦσα Φίλον κῆρ
εἰς εὐνὴν ἀνέσαιμι ὁμωθῆναι Φιλότητι,
αἰεὶ κέ σφι Φίλη τε καὶ αἰδοίη καλεοίμην.

(Quibus adde 211: τὴν δ' αὖτε προσέειπε Φιλομειδῆς Ἀφροδίτη·).

Ψ 373/5: ἀλλ' ὅτε δὴ πύματον ἔτερον δρόμον ὠκέες ἵπποι
ἄψ' ἐφ' ἁλὸς πολιῆς, τότε δὴ ἀρετὴ γε τεκάστου
φαίνεται, ἄφαρ δ' ἵπποισι τάβη δρόμος·

ρ 284/9: τολμήεις μοι θυμός, ἐπεὶ κακὰ πολλὰ πέπονθα
κύμασι καὶ πολέμῳ· μετὰ καὶ τότε τοῖσι γενέσθω.
γαστέρα δ' οὐ πῶς ἔστιν ἀποκρύψαι μεμαυῖαν
ὀλομένην, ἣ πολλὰ κακὰ ἀνθρώποισι δίδωσι,
τῶν ἔνεκεν καὶ νῆες εὐζυγοὶ δπλίζονται
πόντον ἐπ' ἀτρύγετον κακὰ δυσμενέεσσι φέρουσαι.

Φ 362/3: πῇ δὴ καμπύλα τόξα φέρεις, ἀμέγαρτε συβῶτα,
πλαγκτέ; τὰχ' αὖ σ' ἐφ' ὕεσσι κύνες ταχέες κατέδονται.

Aesch. Pe. 454/7: ὥς γὰρ θεὸς

ναῶν ἔδωκε κύδος Ἑλλήσιν μάχης,
αὐθημερὸν φάρξαντες εὐχάλοισι δέμας
ὄπλοισι ναῶν ἐξέθρυσκον.

Agam. 302/10:

λίμνην δ' ὑπὲρ Γοργῶπιν ἔσκηψεν Φάος

.
εἴτ' ἔσκηψεν, ἔς τ' ἀφίκετο
'Αραχναῖον αἶπος, ἀστυγείτονας σκοπᾶς·
κάπειτ' Ἀτρεϊδῶν ἐς τότε σκήπτει στέγος.

958/72:

ἔστιν θάλασσα, τίς δέ νιν κατασβέσει;

τρέφουσα πολλῆς πορφύρας ισάργυρον
 κηκίδα παγκαίνιστον, εἰμάτων βαφάς.
 οἴκοις δ' ὑπάρχει τῶνδε σὺν θεοῖς, ἄναξ,
 ἔχειν· πένεσθαι δ' οὐκ ἐπίσταται δόμος.
 πολλῶν πατησμὸν δ' εἰμάτων ἂν ἠϋξάμην
 δόμοισι προυνεχθέντος ἐν χρηστηρίοις,
 ψυχῆς κόμιστρα τῆσδε μηχανωμένη.
 ῥίζης γὰρ οὔσης φυλλὰς ἴκετ', ἐς δόμους
 σκιὰν ὑπερτείνασα σειρίου κυνός·
 καὶ σοῦ μολόντος δωματαῖτιν ἐστίαν,
 θάλλπος μὲν ἐν χειμῶνι σημαίνεις μολόν.
 ὅταν δὲ τεύχη Ζεὺς ἀπ' ὀμφακος πικρᾶς
 οἶνον, τότε ἤδη ψῦχος ἐν δόμοις πέλει,
 ἀνδρὸς τελείου δῶμ' ἐπιστρωφωμένου ¹⁾).

Ch. 710/4 (Clytaemestra unum ex ministris compellat):

ἀλλ' ἔσθ' ὁ καιρὸς ἡμερεύοντας ξένους
 μακρᾶς κελεύθου τυγχάνειν τὰ πρόσφορα.
 ἄγ' οὗτος εἰς ἀνδρῶνας εὐξένους δόμων
 ὀπισθόπους τε τούσδε καὶ ξυνέμπορος,
 καὶ κεῖ κυρούντων σώμασιν τὰ πρόσφορα ²⁾).

987/90 (Orestes Solem precatur ut aspiciat τὸ μηχανήμα,
 δεσμὸν ἀθλίῳ πατρὶ):

ὥς ἂν παρῇ μοι μάρτυς ἐν δίκῃ ποτέ,
 ὥς τόνδ' ἐγὼ μετῆλθον ἐνδίκως μόρον
 τὸν μητρός· Αἰγίσθου γὰρ οὐ λέγω μόρον·
 ἔχει γὰρ αἰσχυντήρος, ὥς νόμος, δίκην.

1033/7 (Orestes: Tacebo, inquit, poenam quam mihi Apollo
 minatus est, nisi matrem occidissem):

τόξω γὰρ οὔτις πημάτων ἐφίξεται ³⁾,
 (deinde sic pergit)
 καὶ νῦν ὀρᾷτέ μ' ὥς παρεσκευασμένος
 ξὺν τῷδε θάλλῳ καὶ στέφει προσίξομαι
 μεσόμεφalon θ' ἴδρυμα κ.τ.λ.

1) Secundum Karsten „illud ἐς δόμους ingratum hic erat ob crebram eiusdem vocabuli repetitionem“, quam Keck putavit „beweisend für die Unechtheit von δόμοις“, nec tulit εἰμάτων bis usurpatum in 960 et 963.

2) vs. 712/3 dedi secundum editionem quam curavit v. Wilamowitz a^o 1896.

3) Sic Schütz et alii edd. cum schol.; M.: προσίξεται.

Eum. 465/7 (similiter Orestes matris caedem defendit):

καὶ τῶνδε κοινῇ Λοξίας ἐπαίτιος
 ἄλγη προφῶνῶν ἀντίκεντρα καρδία,
 εἰ μὴ τι τῶνδ' ἔρξαιμι τοὺς ἐπαίτιους.

Eur. Or. 935/8 (Hic alia defensione usus Orestes apud Argivos
 mortem ei minantes propter reginam occisam, illis
 non minus quam patri matrem se interfecisse dicit):

εἰ γὰρ ἀρσένων φόνος
 ἔσται γυναιξὶν ὅσιος, οὐ φθάνοιτ' ἔτ' ἀν
 θνήσκοντες, ἢ γυναιξὶ δουλεύειν χρεῶν.
 τοῦναντίον δὲ δράσεται ἢ δρᾶσαι χρεῶν.

Recte etiam in loco suspecto monuit Schaefer talia expendere oportere, „quorum aures delicatae respuant verborum in brevi intervallo repetitiones”. Scilicet, „tam frequentes” eas esse alibi scripsit, „ut qui omnes tollere velit, satis materiae, in qua nullo cum fructu fatigetur, habiturus sit”. Sed quod contulit

Or. 1128/9: Or. καὶ τόν γε μὴ σιγῶντ' ἀποκτείνειν χρεῶν.

Pyl. εἴτ' αὐτὸ δηλοῖ τοῦργον εἰ τείνειν χρεῶν:
 eo hic locus differt a priore, quod est in altercatione, in qua etsi raro repetitur idem vocabulum — quantum et ipse animadverti et apparet ex locis quos indicavit Dingeldein l.l. pp. 56/8 — tamen adeo in deliciis fuit τὸ ὁμοιοτέλετον, quod etiam hic auditur in ἀποκτείνειν — τείνειν, ut dubitem hunc quoque locum afferre in numero eorum a quibus studium vel gaudium repetendi afuisse videtur.

Or. 943/4: ἀλλ' οὐκ ἔπειθ' ὅμιλον εὖ δοκῶν λέγειν,
 νικᾷ δ' ἐκεῖνος ὁ κακὸς ἐν πλῆθει λέγων.

(De Phoen. 697/9 v. supra in pp. 398 et 400, de Herc.
 327/9 supra in p. 399. 1).

Ion. 1/3: Ἄτλας, ὁ χαλκίοισι νότοις οὐρανὸν
 θεῶν παλαιὸν οἶκον ἐκτρίβων, θεῶν
 μιᾶς ἔφυσε Μαῖαν;

si locus sanus est; quod quidem multi dubitant annon sit.

Hel. 478/9 (anus Menelaum regem adire cupientem ad-
 monet):

ἀλλ' ἔρπ' ἀπ' οἴκων· ἔστι γὰρ τις ἐν δόμοις
 τύχη, τύραννος ἧ ταρασσεται δόμος.

Hic et vanHerwerden et alii nomen iteratum tam aegre tulisse

videntur, ut hanc unam ob causam ille ἐν δόμοις haberet pro interpretatione adverbii ἐνθάδε, alii aliud tentarent.

Thuc. 6. 7: Λακεδαιμόνιοι δὲ τοῦ αὐτοῦ χειμῶνος καὶ οἱ ξύμμαχοι τῆς τε γῆς ἔτεμον οὐ πολλὴν καὶ σῖτον ἀνεκομίσαντό τινα ζεύγη κομίσαντες. Aliquid vitii latere suspicatus est Stahl (in altera editione Popponiana); Steup vero recusavit ne ad nostrum elegantiae sensum hunc locum mutare conaretur.

Xen. An. 1. 3. 1: οἱ γὰρ στρατιῶται οὐκ ἔφασαν ἰέναι τοῦ πρόσω· ὑπώπτευν γὰρ ἤδη ἐπὶ βασιλέα ἰέναι, μισθωθῆναι δὲ οὐκ ἐπὶ τούτῳ ἔφασαν. πρῶτος δὲ Κλέαρχος τοὺς αὐτοῦ στρατιώτας ἐβιάζετο ἰέναι· οἱ δ' αὐτὸν τε ἔβαλλον καὶ τὰ ὑποζύγια τὰ ἐκείνου, ἐπεὶ ἄρξαιντο ποιεῖναι.

7. 16/7: ταύτην δὲ τὴν τάφρον βασιλεὺς ποιεῖ μέγας ἀντὶ ἐρύματος, ἐπειδὴ πυθάνεται Κῦρον προσελαύνοντα. ταύτην δὲ τὴν πάροδον ¹⁾ Κῦρος τε καὶ ἡ στρατιὰ παρήλθε καὶ ἐγένοντο εἰσω τῆς τάφρου. ταύτῃ μὲν οὖν τῇ ἡμέρᾳ οὐκ ἐμαχέσατο βασιλεὺς, κ.τ.λ.

18: ἐνταῦθα Κῦρος Σίλανον καλέσας . . . ἔδωκεν αὐτῷ δαρεικοὺς τρισχιλίους, ὅτι τῇ ἑνδεκάτῃ ἀπ' ἐκείνης ἡμέρας πρότερον θυόμενος εἶπεν αὐτῷ ὅτι βασιλεὺς οὐ μαχεῖται δέκα ἡμερῶν, Κῦρος δ' εἶπεν· Οὐκ ἄρα ἔτι μαχεῖται, εἰ ἐν ταύταις οὐ μαχεῖται ταῖς ἡμέραις· ἐὰν δ' ἀληθεύσης, ὑπισχνούμαι σοι δέκα τάλαντα. τοῦτο τὸ χρυσίον τότε ἀπέδωκεν, ἐπεὶ παρήλθον αἱ δέκα ἡμέραι.

2. 3. 2.: οἱ δ' ἐπεὶ ἦλθον πρὸς τοὺς προφύλακας, ἐζήτουν τοὺς ἄρχοντας· ἐπειδὴ δὲ ἀπήγγελλον οἱ προφύλακες, Κλέαρχος τυχὼν τότε τὰς τάξεις ἐπισκοπῶν εἶπεν τοῖς προφύλαξι κελεύειν τοὺς κήρυκας περιμένειν κ.τ.λ.

3. 2. 36: ἴσως οὖν ἀσφαλέστερον ἡμῖν προεῖσθαι πλαίσιον ποιησαμένους τῶν ὅπλων, ἵνα τὰ σκευφόρα . . . ἐν ἀσφαλεστέρῳ εἴη.

Inst. Cyri 2. 3. 1: τῇ δ' ὑστεραίᾳ ὁ Κῦρος συνέλεξε πάντας τοὺς στρατιώτας καὶ ἔλεξε τοιάδε.

6. 1. 36 extr.: καὶ σοὶ δὲ τούτου τοῦ πράγ-

1) Ad offensionem de qua nunc agimus, nihil fere interest, utrum codicem Parisinum sequamur an Hartman, qui coniecit, quod edidit Gemoll (a^o 1899): ταύτῃ δὲ Κῦρος τε κ.τ.λ.

ματος ἐγὼ αἰτιός εἰμι· ἐγὼ γὰρ σε συγκαθεῖρξα τούτῳ τῷ ἀμάχῳ πράγματι.

8. 3. 25 in.: καλοῦ ὄντος τοῦ χωρίου ἔδειξε τέρμα ὡς ἐπὶ πέντε σταδίων χωρίου.

Plat. Euthyd. 303 D: ἐγὼ γὰρ εὔοῖδα ὅτι τούτους τοὺς λόγους πάνυ μὲν ἂν ὀλίγοι ἀγαπῶεν ἄνθρωποι ὅμοιοι ὑμῖν, οἱ δ' ἄλλοι οὔτῳ νοοῦσιν ¹⁾ αὐτούς, ὥστ' εὔοῖδα ὅτι αἰσχυνοῦσιν ἂν μᾶλλον κ.τ.λ.

Transeo ad exempla Latina. Excipiam etiam ex his et prae-mittam nonnulla quae propter particulam non sine offensione mea brevi intervallo iteratam mihi visa sunt memoranda. Veluti atque sexies legitur in Cic. Cat. 3. 14/5;

autem quater " " Verr. II. 5. 87;

(de)inde bis " Liv. 1. 32. 7, ter in 2. 40. 9/10;

itaque " " Caes. B. G. 3. 10 med./11 in., Cic. Cat. 3. 4 med./5 in., ter in Verr. II. 2. 89 med./90;

nam " " Cic. Man. 15;

ne ... quidem " " Liv. 9. 3. 3/4;

tametsi " " Cic. Verr. II. 5. 158 in.;

ut quinquies " " Cat. 3. 4 parte priore;

velut bis " Liv. 5. 42. 8.

Pauca haec esse concedo. Sed, quod iam supra statui: propono quae mihi notaveram *hoc non agenti*, additis vel memoratis nonnullis quae postea vidi ab aliis animadversa. Hinc factum ut ex tam multis scriptoribus nullum omnino locum afferrem ²⁾; hinc etiam orta varietas quae est in numeris locorum quos apud quemque scriptorem ego adhuc inveneram; quae varietas ne quem forte fallat, aperte dico nihil satis tuto inde effici posse de vera frequentia. Sed haec cum ingenue fatear, illud non dubito affirmare — quod neminem paulo diligentius legentem facile fugere scriberem, nisi legissem quae statuit Schmalz in sua Lateinische Grammatik⁴ p. 680 ima ³⁾ — : apud Caesarem utique

1) An recte Naber suspicatus est Platonem scripsisse *μισοῦσιν*? Ceterum accedat hic locus iis quos Schanz in ann. de Crit. 53 E contulisse supra monui.

2) Tacitea exempla videre licet in nota de A. 1. 81 ed. Weidm..

3) Verba sunt haec: „Umgekehrt müssen wir es als eine Nachlässigkeit bezeichnen, wenn in geringem Zwischenraum eben dieselben Worte wiederholt werden. Wenn bei

exempla minime esse rara. Neque ego nunc primus ita iudico; quod nisi ipse intellexissem, discere potui a viro doctissimo Mensel in *Ztschr. f. d. Gymn.* 1911, *Jhrsber.* p. 104. Sed illud quoque cum ipse animadverti tum Mensel monuit, aliena nonnumquam viros doctos huc traxisse; itaque ne idem quod illi peccarem, diligenter cavendum censi. Vel sic tamen tantum numerum exemplorum collectum habere mihi videbar, ut operae pretium ducerem eorum genera aliquot distinguere.

Atque primum genus est, cum binae sententiae vel bina sententiae membra sive incipiunt ab eadem voce sive eadem terminantur. Veluti

B. G. 1. 1. 2 3: *hi omnes* lingua, institutis, legibus inter se differunt *horum omnium* fortissimi sunt Belgae.

3. 1. 2: His rebus adducti constituerunt cum proximis civitatibus pacem et amicitiam *confirmare*. ad eas res conficiendas biennium sibi satis esse duxerunt: in tertium annum profectionem lege *confirmant*.

10. 3: ipse in Italiam magnis itineribus *contendit* et, qua proximum iter in ulteriorem Galliam per Alpes erat, cum his quinque legionibus ire *contendit*.

18. 6/7: (Caesar reperit Dumnorigem) matrem in Biturigibus homini illic nobilissimo ac potentissimo *conlocasse*; ipsum ex Helvetiis uxorem habere, sororem ex matre et propinquas suas nuptum in alias civitates *conlocasse*.

36. 4: (Ariovistus respondit) magnam Caesarem iniuriam *facere*, qui suo adventu vectigalia sibi deteriora *faceret*.

38. 3/4: omnium rerum summa erat in eo oppido *facultas*, idemque natura loci sic muniebatur, ut magnam ad ducendum bellum daret *facultatem*.

50. 2/3: (Caesar) ubi ne tum quidem eos prodire intellexit, circiter meridie exercitum *in castra reduxit*. tum demum Ariovistus partem suarum copiarum, quae castra minora oppugnaret, misit. acriter utrimque usque ad vesperum pugnatum est. solis occasu suas copias Ariovistus *in castra reduxit*.

den guten Schriftstellern dies sehr selten vorkommt, so bei Caesar, wo der lässige Stil der Kommentarien sich bemerklich macht, ..."

3. 9. 3/5: (Veneti) ea quae ad usum navium pertinent, providere instituunt, hoc maiore spe, quod multum natura loci *confidebant*. pedestria esse itinera concisa aestuariis... sciebant, neque nostros exercitus diutius apud se morari posse *confidebant*.
4. 13. 6: quos sibi Caesar oblatos gavisus illos retineri *iussit*; ipse omnes copias castris eduxit equitatumque... extremum agmen subsequi *iussit*.
5. 50. 5: Caesar consulto equites cedere *iubet*, simul in his administrandis rebus quam maxime concursari et cum simulatione agi timoris *iubet* ¹⁾:
6. 13. 5: (Druides) fere de omnibus controversis publicis privatisque *constituunt*, et si quod est admissum facinus idem decernunt, praemia poenasque *constituunt*.

Alterum genus hoc habet proprium, quod eiusdem vocis eadem forma vel formae variae non, ut in primi generis exemplis, similem in sententiis vel sententiae membris occupant sedem, sed diversam. Cuiusmodi sunt

1. 7. 1/2: Caesari cum id nuntiatum esset, ... *quam maximis potest* itineribus in Galliam ulteriorem contendit et ad Genavam pervenit. provinciae toti *quam maximum potest* militum numerum imperat. (Cf. infra 5. 49. 6/7).
10. 3: ob eas causas ei munitioni, quam *fecerat*, T. Labienum legatum *praefecit* ²⁾.
25. 3/4: Gallis magno ad pugnam erat impedimento, quod ferrum neque evellere neque sinistra impedita satis commode *pugnare* poterant, multi ut praeoptarent scutum manu emittere et nudo corpore *pugnare*.
34. 1: placuit ei, ut ad Ariovistum legatos mitteret, qui ab eo postularent, uti aliquem locum medium *utriusque* conloquio deligeret: velle sese de re publica et de summis *utriusque* rebus cum eo agere.
54. 1: Hoc proelio trans *Rhenum* nuntiato Suebi, qui ad ripas *Rheni* venerant, domum reverti coeperunt; quos Ubii, qui proximi *Rhenum* incolunt, perterritos senserunt.

1) Hoc alterum „iubet” delevit Paul.

2) Meusel invitis codicibus edidit „praeficit”.

2. 13. 1: Caesar obsidibus *acceptis* in deditionem Suessiones *accepit* ¹⁾.
3. 11. 3: P. Crassum in Aquitaniam proficisci iubet, ne ex his *nationibus* auxilia in Galliam mittantur ac tantae *nationes* coniungantur.
4. 4. 7: his interfectis navibusque *eorum occupatis* flumen transierunt atque omnibus *eorum* aedificiis *occupatis* reliquam partem hiemis se *eorum* copiis aluerunt.
5. 3: his *rebus* atque auditionibus permoti de summis saepe *rebus* consilia ineunt.
6. 1/2: Qua consuetudine *cognita* Caesar ad exercitum proficiscitur. eo cum venisset, ea, quae fore suspicatus erat, facta *cognovit*.
16. 7: (Ubii dixerunt) tantum esse nomen atque *opinionem* eius exercitus, uti *opinione* et amicitia populi Romani tuti esse possent.
5. 3. 7: (Indutiomarus dixit se) si Caesar *permitteret*, ad eum in castra venturum et suas civitatisque fortunas eius fidei *permissurum*.
18. 5: eo *impetu* milites ierunt, ut hostes *impetum* legionum atque equitum sustinere non possent.
34. 1/2: (duces barbarorum pronuntiari iusserunt) omnia *in* victoria *posita* existimarent nostri tametsi ab duce et a fortuna deserebantur, tamen omnem spem salutis *in* virtute *ponebant*.
37. 1: (Sabinus) iussus arma abicere *imperatum* facit suisque ut idem faciant *imperat*.
49. 6/7: (Caesar) *quam* aequissimo *potest* loco castra communit atque *quam* maxime *potest* contrahit. (Cf. supra 1. 7. 1/2).
6. 6. 3/4: ille hostium se habiturum numero *confirmat*, si aut Ambiorigem aut eius legatos finibus suis recepissent. his *confirmatis* rebus in Treveros proficiscitur. (Cf. B. C. 1. 74. 3: Quibus *confirmatis* rebus se statim signa translatores *confirmant*.)
9. 1/4: Caesar Rhenum transire *constituit*; His *con-*

1) Etiam hoc loco, uti in 1. 10. 3, Meusel pro codicum Perfecto scripsit Praesens, quod habet Vascosana quoque editio.

stitutis rebus *facere pontem instituit*. nota atque *instituta* ratione opus *efficitur*.

10. 2: Ubiis imperat, ut pecora *deducant* sperans barbaros atque imperitos homines inopia cibariorum *adductos* ad iniquam pugnandi condicionem posse *deduci*.

35. 2/3: hic quantum in bello fortuna possit et quantos *adferat* casus cognosci potuit. dissipatis ac perterritis hostibus manus erat nulla, quae parvam modo causam timoris *adferret*.

7. 14. 5: praeterea salutis *causa* rei familiaris commoda *neglegenda*: vicos incendi oportere hoc spatio quoque *versus*, quo pabulandi *causa* adire posse videantur.

63. 5: *re* impetrata contendunt, ut ipsis summa imperii tradatur, et *re* in controversiam deducta totius Galliae concilium Bibracte indicitur.

7: ab hoc concilio Treveri *afuerunt*, quod *aberrant* longius et a Germanis premebantur, quae fuit causa, quare toto *abessent* bello.

Reliquum est genus tertium, quod efficitur iis locis ubi repetitio, si minus frequens esset, aut omnino non offenderet, aut suam haberet defensionem. Veluti quod in 1. 2. 3 legimus: „undique loci natura Helvetii continentur: una *ex parte* flumine Rheno; altera *ex parte* monte Iura”: stultitiae est talia carpere. Sed quod in proxima paragrapho sequuntur haec: „his rebus fiebat, ut minus facile finitimis bellum inferre possent; qua *ex parte* homines bellandi cupidi magno dolore adficiabantur” — in eo quidem magnum Caesarem negligentiae accusare ausim. Similis est res in locis hisce; quam similitudinem ut brevissime significem, uncinis circumdabo eam periodi vel sententiae partem quae per se lecta vacare reprehensione mihi videtur.

1. 8. 2/4: [eo opere perfecto praesidia disponit, castella communit, quo facilius, si se invito transire *conarentur*, prohibere posset. ubi legati ad eum reverterunt, ... si vim facere *conentur*, prohibiturum ostendit.] Helvetii non numquam interdum, saepius noctu si percurrere possent *conati* operis munitione et militum concursu et telis repulsi hoc *conatu* destiterunt.

40. 1: [Haec cum animadvertisset, convocato *consilio* omniumque ordinum ad id *consilium* adhibitis centurionibus] vehementer eos incusavit: primum, quod aut quam in partem aut quo *consilio* ducerentur sibi quaerendum putarent.
49. 1/3: [ultra eum *locum*, quo in *loco* Germani consederant, circiter passus DC ab his,] castris idoneum *locum* delegit acieque triplici instructa ad eum *locum* venit. primam et secundam aciem in armis esse, tertiam castra munire iussit. hic *locus* ab hoste circiter passus DC, uti dictum est, aberat ¹⁾.
52. 3: [ita nostri acriter in *hostes* impetum fecerunt itaque *hostes* repente celeriterque procurrerunt,] ut spatium pila in *hostes* coiciendi non daretur.
2. 13. 2/3: [qui cum se in *oppidum* Bratuspantium contulissent atque ab eo *oppido* Caesar circiter milia passuum V abesset,] omnes maiores natu ex *oppido* egressi voce significare coeperunt sese in eius fidem ac potestatem venire item, cum ad *oppidum* accessisset, pueri mulieresque pacem ab Romanis petierunt.
- Nec vero caret iusta excusatione, si in commentariis de bello aliquo usque recurrit nomen castrorum. Sunt tamen certi denique fines, quos excessos esse equidem arbitror in
1. 48. 1/4: „Eodem die *castra* promovit et milibus passuum VI a Caesaris *castris* sub monte consedit. postridie eius diei praeter *castra* Caesaris suas copias traduxit et milibus passuum duobus ultra eum *castra* fecit ex eo die dies continuos V Caesar pro *castris* suas copias produxit Ariovistus his omnibus diebus exercitum *castris* continuit.
49. 5/50. 1—3: munitis *castris* duas ibi legiones reliquit, quattuor reliquas in *castra* maiora reduxit. Proximo die Caesar ex *castris* utrisque copias suas eduxit paulumque a maioribus *castris* progressus aciem instruxit ubi ne

1) Non me fugit et J. Lange et eum quo neminem diligentius Caesaris sermonem perscrutatum esse opinor, Meusel negavisse verba illa: „hic locus aberat“ esse Caesaris. Atque Meusel quidem l.l. pag. 105 ea damnavit non propter verbum vel verba repetita, sed propter rem tam brevi intervallo bis relata. Ego vero ne ipse quidem perspicio, quid spatium illud DC passuum admodum habuerit memorabile. An forte quod exiguum erat, quodque inde apparebat quam audacter Caesar Ariovistum ad decertandum illexisset? Sed haec ut dubitanter quaero, illud plane ignoro, quid tandem movere potuerit aliquem ut talia verbis Caesaris adderet.

tum quidem eos prodire intellexit, ... exercitum in *castra* reduxit. tum demum Ariovistus partem suarum copiarum, quae *castra* minora oppugnaret, misit. solis occasu suas copias Ariovistus in *castra* reduxit.

Satis, opinor, exemplorum ex Caesare; minus fortasse quam satis, multo minus certe quam vellem quamque inveniri posse mihi est persuasum, notavi apud Ciceronem. Sed ne haec quidem, quamvis essent pauca, omittenda duxi, cum vel sic sufficere viderentur ad eum locum tuendum quem nuperrime v. cl. Hartman in huius Bibliothecae vol. XLI p. 176 corruptum esse suspicatus est propterea quod displicuit ei pronomem quoddam brevissimo intervallo iteratum. Legitur hic locus in Verr. II. 5. 177, verba sunt haec: „Ego *mei* rationem iam officii confido esse omnibus iniquissimis *meis* persolutam”. Ubi si „ingratum istud *mei* — *meis*” vitii est indicium, similiter de locis similibus iudicandum esse dixerim, in his de

Cic. Man. 20 in.: [Quoniam de genere belli *dixi*, nunc de magnitudine pauca *dicam*] ¹⁾. Potest enim hoc *dici*, ...

Verr. II. 2. 66: eumque iudicem falsum *iudicasse* *iudicavit*.

4. 30 in.: Cibratae sunt fratres quidam, Tlepolemus et Hiero; quorum alterum fingere *opinor* e cera solitum esse, alterum esse pictorem. Hosce *opinor* domo profugisse.

132: mediocrine tandem dolore eos affectos esse *arbitramini*? Non ita est, iudices: primum deos, quos a maioribus acceperunt, colendos sibi diligenter et retinendos esse *arbitrantur*.

5. 64 in.: Iste si qui senes ac deformes erant, eos in hostium numero *ducit*; qui aliquid formae, aetatis artificiique habebant, *abducit* omnes.

65: *Hominem* nostis, consuetudinem *omnium* tenetis: qui ducem praedonum aut hostium ceperit, quam libenter eum palam ante oculos *omnium* esse patiatur. *Hominem* in tanto conventu Syracusis vidi neminem, iudices, qui archipiratam captum sese vidisse diceret, cum *omnes* videre cuperent. Quid accidit cur tanto opere iste *homo* occultaretur?

1) De his uncinis dixi supra in p. 411.

- Homines* maritumi cum eius cruciatu atque supplicio pascere oculos vellent, potestas aspiciendi nemini facta est.
- 70 extr.: Et ut quisvis *facile* perspiceret id ab isto actum esse ut ille suppositus *facile* et libenter se illum, qui non erat, esse simularet, ...
- 72 extr./73 in.: ita dicam ut, si me in eo querimonia non modo vires, verum etiam vita deficiat, id mihi *praeclarum* et iucundum putem. — Haec igitur est gesta res, haec victoria *praeclara*:
- 101 in.: Qui classe *amissa* refugerant, dicebant quot ex sua quisque nave *missos* sciret esse.
- 109: Sed quid ego hospitii iura in hac *inmani belua* commemoro? Qui Sthenium Thermitanum, hospitem suum causa indicta capite damnavit, ab eo nunc hospitiorum iura atque officia quaeramus? cum homine enim crudeli nobis res est, an cum fera atque *inmani belua*?
- 126: Facilis est populi *causa*; legem enim se sociorum *causa* iussisse dicet.
- 142: Sextius converso baculo oculos misero *tundere* vehementissime coepit. Itaque *ille*, cum sanguis os oculosque complexisset, concidit, cum *illi* nihilo minus iacenti latera *tunderent*, ut aliquando spondere se diceret. Sic *ille* affectus *illim* tum pro mortuo sublatus perbrevis postea est mortuus.
- 179 extr.: non omnes, qui tanto se scelere obstrinxerunt, ut *iudicium* corrumperent, in discrimen aut *iudicium* vocandi?
- Div. in Q. Caec. 4 ¹⁾: Tuli graviter et acerbe, iudices, in eum me locum adduci, ut ad accusandum *traducerer*.
15/6: cum *id* ita perspicuum sit ut oculis iudicare possitis, nescio cur hoc mihi detrimento esse debeat, si *id* mihi obiciatur, me potissimum esse delectum. Verum *id* mihi non sumo, ...
- 40 extr. 4/in.: [quam longe tu te ab his rebus abesse arbitrare, quas antea nunquam *cogitasti*? Iam nunc mente et *cogitatione* prospicio, quae tum studia hominum, qui concursus futuri sint;] quae cum *cogito*,

1) Hunc locum Ciceronis et qui deinde sequuntur debeo Emilio Thomas, qui optimam curavit editionem Divinationis et librorum de Signis et Suppliciis.

iam nunc timeo quidnam pro magnitudine rerum dignum eloqui possim. Tu horum nihil metuis, nihil *cogitas*, nihil laboras; Ac si tibi nemo responsurus esset, tamen ipsam causam, ut ego arbitror, demonstrare non posses. Nunc ne illud quidem *cogitas*, ...

46/7: cum ex illius *invidia* deonerare aliquid et in te traicere coeperit, ..., poterisne eius orationis subire *invidiam*? *Vide* modo, etiam atque etiam considera; mihi enim *videtur* periculum fore ne ille praestringat aciem ingenii tui teque ab institutis tuis cogitationibusque abducat. Atque huiusce rei iudicium iam continuo *video* futurum.

62: *Quamobrem*, si iure posses eum accusare, tamen id pie facere non posses; cum vero praetori tuo periculum crees, fatearis necesse est te illi iniustum impiumque bellum inferre conari. Etenim ista quaestura *ad eam rem* valet, ut elaborandum tibi in ratione reddenda sit, *quamobrem* eum, cui quaestor fueris, accuses.

70: Et *profecto* aut hoc remedium est aegrotanti rei publicae iudiciisque corruptis; aut, si ne hoc quidem prodesse poterit, *profecto* nulla umquam medicina his tot incommodis reperietur.

71/2: *Quamobrem* hoc statuere, iudices, debetis, Q. Caecilium, qui, neque ut ante *collectam* famam conservet neque uti reliqui temporis spem confirmet, laborat, non nimis hanc causam severe acturum; A nobis multos obsides habet populus Romanus, ...; habet existimationem multo sudore, labore vigiliisque *collectam*; ut si tantulum offensum titubatumque sit, .. ea quae singillatim ac diu *collecta* sunt, uno tempore universa perdamus.

Temporum ordine servato iam venio ad exempla Vergiliana. Nam, quod iam ante me viderunt Heyne (in nota de G. 1. 302), Wagner (in notis de E. 616, G. 2. 125, Ae. 3. 84), Wunderlich (in Observ. in Tib. 1. 4. 67), Norden (in Commentarii in Ae. librum pp. 237/8), alii fortasse: ne Vergilius quidem eiusmodi repetitionem vitavit. Et Wunderlich quidem et Wagner et Norden, quod affirmaverunt, id etiam subiectis locis aliquot idoneis stabiliverunt; quos locos ego ex instituto meo simul cum iis quos ipse collegi, afferam.

Verg. E. 6. 3/8:

cum canerem reges et proelia, Cynthius aurem
vellit et admonuit: 'pastorem, Tityre, pingues
pascere oportet oves, deductum *dicere* carmen'.
nunc ego (namque super tibi erunt qui *dicere* laudes,
Vare, tuas cupiant et tristia condere bella)
agrestem tenui meditabor harundine musam.

14/6: Silenum pueri somno vidēre *iacentem*,
inflatum hesterno venas, ut semper, Iaccho;
serta procul, tantum capiti delapsa, *iacebant*.

Hic Heyne, qui loco supra laudato scripsit: „*curant*;
curas; non refugit Maro”, annotavit: „Omnino ieiunus
est versus, et multo magis *rd iacebant* post vs. 14 *videre*
iacentem”.

84/6: ille canit (pulsae *referunt* ad sidera valles),
cogere donec oves stabulis numerumque *referri*
iussit et invito processit Vesper Olympos.

G. 1. 301/2:

mutuaque inter se laeti convivia *curant*.
invitat genialis hiems *curasque* resolvit.

2. 125/7: et gens illa quidem sumptis non *tarda* pharetris.
Media fert tristes sucos *tardumque* saporem
felicis mali

Hoc loco Burmann „vix”, inquit, „credo bis eandem
vocem a Poëta positam”.

292/7: (aesculus) radice in Tartara *tendit*.

.

(ergo) multa virum volvens durando saecula vincit.

tum fortis late ramos et bracchia *tendens*
huc illuc media ipsa ingentem sustinet umbram.

Quod Ribbeck contra plurimorum et optimorum codi-
cum consensum scripsit „*pandens*”, quia sit „*elegantius*
propter vs. 292”, recte improbavit Norden in Comm. in
Ae. librum VI. p. 238, ubi contulit huius ipsius libri
vss. 684/5.

3. 524/6: ad *terramque* fuit devexo pondere cervix.
quid labor aut benefacta iuvant? quid vomere *terras*
invertisse graves?

Ae. 1. 375/7:

nos Troia antiqua, si vestras *forte* per aures
Troiae nomen iit, diversa per aequora vectos
forte sua Libycis tempestas appulit oris.

„*Forte* h. l. etiam ideo ingratum est, quia proxime
praecedit *forte per aures*”. Sic Peerlkamp.

503/6: talis erat Dido, talem se laeta ferebat
per *medios* instans operi regnisque futuris.
tum foribus divae, *media* e testudine templi,
saepa armis solioque alte subnixā resedit.

1. 613/7: Obstipuit primo aspectu Sidonia Dido,
casu deinde viri tanto, et sic ore locuta est:
Quis te, nate dea, per tanta pericula *casus*
insequitur?

2. 65/70: *accipe* nunc Danaum insidias et crimine ab uno
disce omnes.
namque ut conspectu in medio turbatus inermis
constitit atque oculis Phrygia agmina circumspexit:
Heu, quae nunc tellus, inquit, quae me aequora possunt
accipere?

470/1: (Pyrrhus) exultat telis et *luce* coruscus aëna,
qualis ubi in *lucem* coluber mala gramina pastus,

.
Iterum sui ipse immemor Heyne moleste tulit *lu-*
cem post *luce*.

3. 27/33: nam quae prima solo ruptis radicibus arbor
vellitur, huic atro liquuntur *sanguine* guttae
et terram tabo maculant. mihi frigidus horror
membra quatit, gelidusque coit formidine *sanguis*.
rursus et alterius lentum convellere vimen
insequor et causas penitus temptare latentes:
ater et alterius sequitur de cortice *sanguis*.

Repetitum in vs. 33 „*sanguis*” egregie faceret ad horro-
rem pingendum, nisi idem nomen intercederet in vs. 30.

79/84: egressi *veneramur* Apollinis urbem.
rex Anius, rex idem hominum Phoebique sacerdos,
vittis et sacra redimitus tempora lauro,
occurrit, veterem Anchisen adgnovit amicum.

iungimus hospitio dextras et tecta subimus.
 Templa dei saxo *venerabar* structa vetusto:

200/2: excutimur cursu et caecis erramus in *undis*.
 ipse diem noctemque negat discernere caelo
 nec meminisse viae media Palinurus in *unda*.

344/51: talia *fundebat* lacrimans longosque ciebat
 incassum fletus, cum sese a moenibus heros
 Priamides multis Helenus comitantibus adfert
adgnoscitque suos laetusque ad limina ducit
 et multum lacrimas verba inter singula *fundit*.
 procedo, et parvam Troiam simulataque magnis
 Pergama et arentem Xanthi cognomine rivum
adgnosco

4. 412/4: improbe Amor, quid non mortalia pectora *cogis*?
 ire iterum in lacrimas, iterum temptare precando
cogitur

531/5: ingeminant curae, *rursusque* resurgens
 saevit amor, magnoque irarum fluctuat aestu.
 sic adeo insistit secumque ita corde volutat:
 En quid ago? *rursusne* procos inrisa priores
 experiar?

555/7: (Aeneas) carpebat *somnos* rebus iam rite paratis.
 huic se forma dei voltu redeuntis eodem
 obtulit in *somnis*

5. 779/82: At Venus interea Neptunum exercita curis
 adloquitur talesque effundit *pectore* questus:
 Iunonis gravis ira neque exsaturabile *pectus*
 cogunt me

Praecessisse *pectore*, ergo Schraderum emendasse *nec*
exsaturabile numen scripsit Peerlkamp.

6. 684/5: isque ubi *tendentem* adversum per gramina vidit
 Aenean, alacres palmas utrasque *tetendit*.

Peerlkamp, cum fateatur „semper huiusmodi repeti-
 tiones vitare ne hominis quidem esse diligentissimi”,
 tamen illud *tendentem* — *tetendit* negat esse „castigati
 scriptoris” et Vergilium hoc loco sui dissimilem ex-
 tituisse arbitrari videtur, scripsit certe „multa” esse

„documenta in Aeneide, quantopere Virgilius ingratas repetitiones vitare studuerit”. Quae omnia probanda censeo, modo haec teneantur: in definiendo, quid sit satis castigatum, quid ingratum, mirabile esse nisi dissenserint antiqui homines ab hodiernis; deinde, etiamsi constaret nullam esse dissensionem, tamen concedendum, quod humanum sit, id etiam antiquis scriptoribus accidere potuisse: saepe ut sui essent dissimiles; quod ubi factum esse affirmant testes optimi, non recte his hac in re fidem negari.

9.176/2: Nisus erat portae custos, acerrimus armis,
Hyrtacides, *comilem* Aeneae quem miserat Ida
venatrix iaculo celerem levibusque sagittis;
et iuxta *comes* Euryalus

193/4: (omnes Aeneam) *exposcunt* mittique viros qui certa re-
si tibi quae *posco* promittunt [portent.

11.34/8: circum omnis famulumque manus Troianaque turba
et *maestum* Iliades crinem de more solutae.
ut vero Aeneas foribus sese intulit altis,
ingentem gemitum tunsis ad sidera tollunt
pectoribus, *maestoque* inmugit regia luctu.

12.853/9: [harum unam *celerem* demisit ab aethere summo
Iuppiter inque omen Iuturnae occurrere iussit.
illa volat *celerique* ad terram turbine fertur.]¹⁾.
non secus ac nervo per nubem impulsa sagitta,

.
celeres incognita transilit umbras.

Denuo a se ipse aberrans Heyne scripsit: „Vix
tamen Maro, si carmen emendasset, ter eadem voce
usus fuisset”. Etiam secundum Peerlkamp „Male
celeres brevi intervallo ter repetitur”.

Reliquus est Livius. Apud quem annon plurimis locis eadem
vox brevi intervallo recurat plurimosque ob id ipsum viri
docti vitiose traditos putaverint, si quis forte dubitat, is legat
longissimam notam qua Drakenborch contra I. Fr. Gronovium
et A. Perizonium defendit nomen collis iteratum in l. 3 extr..

1) Iterum moneo de harum uncinarum usu me supra dixisse in pag. 411.

Neque latuit res ante Drakenborch nec post eum abiit in oblivionem; H. J. Müller certe et alibi de ea monuit et in explicando 1. 53. 4 universe scripsit Livianam esse eam repetitionem quae fiat sive perspicuitatis causa, sive ut vitetur pronomen, sive propter festinationem, exempla autem utilia aliquot indicavit in annotatione de 4. 61. 8. Utilia, inquam, exempla Müller ibi indicavit; non omnia tamen quae contulit mea facere potui. Quod idem valet in copiam haud sane parvam quam conguessit Drakenborch eo maxime loco quem dixi, cuius copiae magna aut maior pars non dubito quin debeatur Livii curae et studio, ego autem — quod iterum dico — eius tantum repetitionis ingratae exempla adhibere decrevi, quam non quaesitam esse putarem, adeo ut admonitus ipse scriptor fortasse eam reprehensurus et correcturus mihi videretur. Quo in numero sunt:

Liv. 1. 1. 3/5: (satis constat) Enetos Troianosque eas *tenuisse* terras. Aeneam ab Sicilia classe ad Laurentem agrum *tenuisse*. ibi egressi Troiani, cum praedam ex agris agerent, Latinus rex Aboriginesque, qui tum ea *tenebant* loca, ... concurrunt.

17. 4: timor deinde patres incessit, ne *civitatem* sine imperio, exercitum sine duce multarum circa *civitatum* inritatis *animis* vis aliqua externa adoriretur. et esse igitur aliquod caput placebat, et nemo alteri concedere in *animum* inducebat. (Cf. infra 45. 31. 4; 22. 5. 8, 45. 42. 1).

32. 7/9: [*peragit* deinde postulata. inde Iovem testem facit: 'si esse'. haec cum fines suprascandit, ..., haec forum ingressus paucis verbis carminis concipiendique iuris iurandi mutatis *peragit*] ¹⁾. si non deduntur quos exposcit, diebus tribus et triginta — tot enim sollennes sunt — *peractis*, bellum indicit.

47. 6: iuvenem instigat nec conquiescere *ipsa* potest, si, cum Tanaquil tantum moliri potuisset animo, *ipsa* nullum monumentum faceret. (Cf. infra 45. 41. 6/7).

53. 4: Gabios propinquam *urbem* nequiquam vi adortus, cum obsidendi quoque *urbem* spes adempta esset, postremo fraude ac dolo adgressus est.

1) Quod ne ter quidem dictum displiceat: de his uncinis vide supra p. 411.

59. 2/3: cultrum deinde Conlatino tradit, inde Lucretio ac Valerio stupentibus *miraculo rei* elatum domo Lucretiae corpus in forum deferunt concientque *miraculo*, ut fit, *rei* novae atque indignitate homines.
2. 18. 3/4: triginta iam coniurasse populos *satis constabat*. In hac tantarum expectatione rerum sollicita civitate dictatoris primum creandi mentio orta. sed nec quo anno nec quibus consulibus parum creditum *sit*, nec quis primum dictator creatus *sit*, *satis constat*.
- 21 in./22 in.: Triennio deinde *nec certa pax nec bellum fuit* Cum Volscorum gente Latino bello *neque pax neque bellum fuerat*.
23. 14: iam prope erat ut *ne* consulum *quidem* maiestas coerceret iras hominum, cum incerti, morando an veniendo plus periculi contraherent, *tandem* in senatum *veniunt*; frequentique *tandem* ¹⁾ curia non modo inter patres, sed *ne* inter consules *quidem* ipsos ratio *conveniebat*.
48. 5: At a Veiente hoste clades accepta actumque de exercitu foret, ni Caeso Fabius in *tempore* subsidio *venisset*. ex eo *tempore* neque pax neque bellum cum Veientibus fuit; res proxime in formam latrocinii *venerat*.
3. 38. 11: indignitate *rerum* cesserant in agros suarumque *rerum* erant amissa publica.
4. 55. 4: nuntii veniunt *arcem* Carventanam Aequos interfectis paucis custodibus *arcis* invasisse; alios recurrentes in *arcem*, alios palantes in agris caesos.
61. 6/8: [praeterque *arcem* cetera capta; in *arcem* munitam natura globus armatorum concessit; infra *arcem* caesi captique multi mortales.] *arx* deinde obsidebatur; nec aut vi capi poterat aut spem dabat deditionis omni publico frumento in *arcem* convecto; taedioque recessum inde foret, ni servus *arcem* Romanis prodidisset. (Cf. infra 9. 24. 11 et 29. 6. 10).

1) Dubito utrum studiose Livius hoc adverbium repetiverit eamque repetitionem litteris obliquis significare ego non debuerim, an, quod opinatus est H. J. Müller in septima certe editione, fortuito; mutare vero alterum „tandem” cum J. Fr. Gron. et J. Periz. non ausim nec delere cum Wesenberg, Madvig, M. Müller alisque.

5. 44. 1: Ardeates, inquit, veteres amici, novi etiam cives mei, quando et *vestrum* beneficium ita tulit et fortuna hoc eguit mea: nemo *vestrum* condicionis meae oblitum me huc processisse putet.
54. 4: non sine causa di hominesque hunc urbi condendae *locum* elegerunt: saluberrimos colles, flumen opportunum, quo ex mediterraneis *locis* fruges debebantur, . . . , regionem Italiae mediam, ad incrementum urbis natum unice *locum*.
8. 10. 9/10: castra secundum proelium capta multique mortales ibi vivi *oppressi*. . . . Decii corpus ne eo die inveniretur, nox quaerentes *oppressit*.
11. 13: [Latium Capuaque *agro* multati. Latinus *ager*] Privernati addito *agro*, et Falernus . . . plebi Romanae dividitur.
9. 24. 11: trepidi magistratus missis ad *arcem* exploratoribus cum tela et armatos tenere *arcem* multiplicato numero audirent, avertunt animos a spe recuperandae *arcis*. (Cf. supra 4. 61. 6/8.)
27. 8/9: dextra pars . . . latius patefacta *stetit*; sinistris, praeterquam quod confertiores *steterant* . . . additae vires. . . .
21. 24. 4: [et accepturum eos in castra sua se laetum nec cunctanter se ipsum ad eos *venturum*; hospitem enim se Galliae, non hostem *advenisse*] nec stricturum ante gladium, si per Gallos liceat, quam in Italiam *venisset*.
22. 5. 8: *animus* suus cuique ante aut post pugnandi ordinem dabat; tantusque fuit ardor *animorum*, adeo intentus pugnae *animus* ut eum motum terrae . . . nemo pugnantium senserit ¹⁾. (Cf. infra 45. 42. 1, supra 1. 17. 4).
28. 10/2: principio levem armaturam *dimittit*, deinde conferto agmine *mittit* ²⁾ equites; postremo, cum hostibus quoque subsidia *mitti* videret, instructis legionibus procedit. et Hannibal laborantibus suis . . . *mittens* auxilia . . . iam iustam expleverat aciem, ac totis utriusque viribus certatur. prima levis armatura Romanorum . . . *succedens* tumultum, pulsa detrusaque terrorem in *succedentem* ³⁾ intulit equitem. . . . (Cf. infra 24. 19. 6 et 44. 31. 6).

1) „animorum“ Donjat et Hearne omiserunt, „animus“ delevit Madvig.

2) „mittit“ delevit Ruperti, „dimittit“ Madvig J. F. Gronovium secutus.

3) „subsequentem“, quod scribendum existimavit Madvig, edidit Riemann.

24. 13. 7: ut nihil *procedebat*, ad populandum agrum Neapolitanum magis ira quam potiundae urbis spe *processit*.
19. 6: cum multa *succedentes* temere moenibus Romani milites acciperent vulnera neque satis inceptum *succederet*, Fabius omittendam rem censebat. (Cf. supra 22. 28. 10/2).
26. 17. 2: eum exercitum Puteolis in *naves* inpositum Nero in Hispaniam transportavit. cum Tarraconem *navibus* venisset expositisque ibi copiis et *navibus* subductis socios quoque navales armasset, ... (Cf. infra 27. 22. 9 et 12).
25. 4/5: memor Aetolici *belli* in Thessaliam descendit, ubi ¹⁾ ad *bellum* secum adversus Aetolos capessendum incitari posse homines credebatur.
50. 14: *dilectu* clientium habito cum *delectis* mille et quadringentis equitibus ad Scipionem revertit.
27. 22. 9: (decretum est) M. Valerius Laevinus classem, quae ad Siciliam erat, *navium* septuaginta obtineret, adderet eo triginta *naves*, quae ad Tarentum priore anno fuerant; cum ea centum *navium* classe in Africam traiceret.
- 12: P. Licinio Varo negotium datum, ut *naves* longas triginta veteres reficeret, quae Ostiae erant, et viginti novas *naves* sociis navalibus compleret, ut quinquaginta *navium* classe oram maris. tueri posset.
- Omnem offensionem Livius vitasset, si scripsisset in 9: „adderet eo triginta, quae fuerant”, in 12: „viginti novas sociis navalibus compleret”. Non neglegenter tamen forsitan nomen substantivum addiderit, sed nimis diligenter secundum sermonem decretorum. Ceterum cf. supra 26. 17. 2.
29. 6. 2: spes autem adfectandae eius *rei* ex minima *re* adfulsit. latrociniis magis quam iusto bello in Brutiis gerebantur *res*.
- 10: scalas ad editam altitudinem *arcis* fabricatas portantes signum dedere proditoribus *arcis*. (Cf. supra 4. 55. 4 et 61. 6/8).
30. 3/5: cum ad fines regni *pervenisset*, quingenti ferme Numidae ad eum *convenerunt*. igitur Mauris inde, sicut *convenerat*, retro ad regem remissis, quamquam aliquanto minor spe multitudo nec cum qua tantam rem adgredi satis

1) Sic dubitanter Luchs.

- auderet, *convenerat*, ... regulo ad Thapsum occurrit.
 11/2: missis qui Mazaetullo praeter inpunitatem sua
omnia cum fide restitui sponderent, ambo praeoptantes exilio
 modicam domi fortunam, *omnia*, ne id fieret, Carthaginiensi-
 bus de industria agentibus, ad sese perduxit.
34. 5. 9: [nonne id agmen, quo obruta haec *urbs* esset, matronae
 averterunt? iam *urbe* capta a Gallis,] quo redempta *urbs*
 est? nempe aurum matronae consensu omnium in publicum
 contulerunt ¹⁾.
36. 31. 6: auditis legatis *ex templo* profectus Quinctius a Mega-
 lopoli ad Diophanem praetorem Achaeorum misit, qui *ex-
 templo* reducere eum a Messene exercitum et venire ad se
 iuberet.
42. 4/5: pergit *protinus* navigare Peloponnesum. Samen Za-
 cynthumque, quia partis Aetolorum maluerant esse, *pro-
 tinus* depopulatus Maleam petit.
38. 22. 2: flexere *iter* in partem montis quae una habebat *iter*....
39. 18. 1: tanta fuga ex urbe facta erat, ut, quia multis actiones
 et *res* peribant, cogerentur praetores *res* in diem tri-
 cesimum differre.
40. 49. 1: (cum) alii voluntate, alii metu iugum *acciperent*, cen-
 tum tria oppida intra paucos dies in deditionem *accepit*....
41. 8. 5/6: legati Sardorum et L. Minucius Thermus
 in *senatum* venit. ab his edoctus est *senatus*, quantum belli
 eae provinciae haberent. Moverunt *senatum* et legationes
 socium nominis Latini, ..., tandem in *senatum* intro-
 ductae.
21. 5/6: qui superaverant, longinquo, *maxime* quartanae, im-
 plicabantur morbo. servitia *maxime* moriebantur. (Cf. infra
 43. 20. 2/3).
42. 7. 8/9: pugna tam pervicax multos absumpserat Ligurum,
 et in fuga *passim* caesi sunt. decem milia hominum *caesa*
 traduntur, amplius septingenti *passim* capti ²⁾.

1) Sic codex Moguntinus et in altera ed. Weidm. Weissenborn, cui non persuasit Madvig Livium scripsisse: „iam capta a Gallis quo redempta urbs est?” Etiam H. J. Müller in tertia editione servavit urbis nomen et in Abl. abs. et subiecti loco positum.

2) Inclusit hoc „passim” Madvig, quem secutus est Weissenborn in altera ed. Weidm..

43. 20. 2/3: (responsum tulerunt) ad conandum id quod velit pecuniam *maxime* deesse. haec Stuberram rettulere regitum *maxime* captivos ex Illyrico vendenti. (Cf. supra 41. 21. 5/6).
22. 1/2: eo die ad finem agri Aetolici *castra posita*. inde altero die ad Stratum perventum; ubi prope Inachum *amnem castris positis* . . . , clausas portas . . . invenit.
44. 31. 6: praetor Romanus, quia prima *successerant* prospere, . . . , instructo exercitu ad moenia *succedit*. (Cf. supra 22. 28. 10/2).
45. 31. 4: tria genera principum in *civitatibus* erant; duo, quae adulando aut Romanorum imperium aut amicitiam regum sibi privatim opes oppressis faciebant *civitatibus*; . . . (Cf. supra 1. 17. 4).
33. 1: Edito ludicro *omnis generis* clupeisque aereis in naves inpositis cetera *omnis generis* arma cumulata in ingentem acervum . . . succendit.
41. 6/7: rex *ipse* tradentibus prope *ipsis* dis in templo Samothracum cum liberis est captus. mihi quoque *ipsi* nimia iam fortuna videri . . . (Cf. supra 1. 47. 6).
42. 1: haec tanto dicta *animo* magis confudere audientium *animos* quam si miserabiliter . . . locutus esset. (Cf. supra 1. 17. 4).

Disputatione ad finem perducta — neque enim opus esse rebar summam eius facere; quam si quis tamen requirat, is iterum legat quae scripsi de Verg. Ae. 6. 684/5 — cum dolore cogitabam eum virum iam non esse inter vivos, cui hoc qualecumque opusculum quasi promississem ut amico et hortatori, probare speravissem ut magistro et huius Bibliothecae custodi, nunc igitur fas est ut pro inferiis offeram: SAMUELEM dico ADRIANUM NABER.

VARIA.

(AD PROPERTIUM, TACITUM, TIBULLUM).

SCRIPSIT

J. W. BECK.

Prop. II 12, 13 sqq.:

In me tela manent, manet et puerilis imago:

Sed certe pennas perdidit ille suas,

15 Evolat heu nostro quoniam de pectore nusquam,

Assiduusque meo sanguine bella gerit.

Quid tibi iocundum est siccis habitare medullis?

Si puer est alio traice puella tuo. (?)

Intactos isto satius temptare veneno:

20 Non ego, sed tenuis vapulat umbra mea.

Ex variis codicum lectionibus ¹⁾ haud dubie colligitur versum 18 in archetypo, ita ut supra scripsi, traditum fuisse. Quae quam absurda sint, prima fronte nemo non videt. Primum displicent illa 'si puer est', ubi expectamus 'si puer es', tum illud vocabulum 'puella' maxime nos offendit. Unde tale monstrum ortum est? Ut statim dicam quid censeam, videtur mihi corruptela, ut saepissime fit, nata esse ex male auditis vocibus hisce:

si puer es tu alio traice bella tua.

Quas librarius sic tradidit: *si puer est alio traice uella tua*, quae verba pro viribus correxit archetypi auctor: si puer est alio traice puella tuo, ex 'uella' aliquid quod saltem intellegeret contexens, deinde 'tua' levi mutatione (*tuo*) male cum 'alio' conectens.

1) pudor V₁, puer O — est O — alio O — puella tuo O (loco N m. rec.) —
tela puer V₁.

Sed 'puer' hoc loco Amor¹⁾ est ipse: cf. imprimis I 9, 21: pueri totiens arcum sentire medullis (cf. I 6, 23 puer iste, I 7, 15 p. hic, I 19, 5 noster p., III 30, 28 ille p.); 'est alio' ex male auditis 'es tu alio' orta sunt; 'traice' apud Propertium trium syllabarum est: cf. Hosius, Prop. El. p. 182. Condemnanda igitur et ob alias et ob hanc causam quae Philimore proposuit: si puer est, animo traice puella tuo. Neque Hosii 'si pudor est' (V₂) huic loco subsidio esse potest. Nam ut alibi suum locum obtineat, huc minime quadrat (cf. I 9, 33 quare, si pudor est, quam primum errata fateri). B et V litterae interdum in traditione commutabantur; unde *uella* pro *bella*: cf. IV 1, 33 *uiol(a)e* omnes codd.; legendum *Bovillae*, unde *boilae*: *uoilue*, *violae* traiectionis vocalibus natum est: Praef. Ed. Birtianae cod. Neapolitani (p. xxii).

Sic denique explicandus hic versus: si tu re vera Amor es, noli siccis habitare medullis, sed bella tua (cf. vs. 16), quae assiduus meo sanguini (cf. Hosius p. 187) geris, alio traice! Praestat 'intactos' temptare isto tuo veneno (vs. 19), nam nunc non ego, sed tenuis umbra mea a te vexatur.

Tac. Ann. XII 49: in cod. M:

Erat Cappadociae procurator Iulius Paelignus, ignavia animi et deridiculo corporis iuxta despiciendus, sed Claudio perquam familiaris, cum privatis olim cōsationes curaret, iners otium oblectaret.

Lipsius legebat: 'cum privatus olim conversatione scurrarum...' Hoc est corrigere scriptorem, non emendare. Res, ut opinor, levissimi generis est. Deme solum litteram s finale substantivi *privatis* et locus sanus evadit.

Ante omnia hoc tenendum est Tacitum, qui *σεμνῶς* scribere solebat, sordida vocabula quantum poterat vitare. De qua re Norden, Kunstprosa I p. 331 pauca adnotavit hoc exemplum Taciti non tangens. 'Conversationes' pro vulgari „consuetudines" dicitur (cf. Plauti Ps. 64: nunc nostri amores, mores, consuetudines | iocus ludus, sermo, suavisaviatio | compressiones artae amantium comparum, cet.).

1) Vocabulo 'amor' poeta hoc loco uti non potuit.

Verbum illud 'curaret' minime delendum esse videtur, quia T. significat Cappadociae procuratorem olim aliam provinciam 'curasse'; cf. Suet. Claud. 5: abiecta spe dignitatis (sc. Tiberio imperante) ad *otium* concessit, modo in hortis et suburbano, modo in Campaniae secessu delitescens, atque ex contubernio *sordidissimorum hominum* super veterem segnitiae notam ebrietatis quoque et aleae infamiam subiit.

Praeterea ne deleatur *ῥμοιοτέλευτον curaret* — *oblectaret* (paronomasia cf. ann. XII 18 cultu vultuque).

Causa autem levis corruptelae est littera *s* finalis in hac sententia toties repetita, ut vitio loquendi haec littera etiam locum vetitum occuparet.

Tib. I 4, 41—44 (Priapus de puero quodam amato poetae suadet et haec):

41 Ne ¹⁾ comes ire neges, quamvis via longa paretur

42 Et Canis arenti torreat arva siti,

43 Quamvis praetexens picta ferrugine caelum

44 Venturam mittat ²⁾ imbrifer arcus aquam.

In his versibus nihil est quod offendant praeter unum illud vocabulum vs. 44¹ secundum, quod supra correxi ³⁾. De coniecturis vide Class. Quarterly Vol. VI 3 (1912); optima omnium est ea, quam amicus v. Wageningen proposuit (*alliciat* et sic cum nota interrogat. Th. L. L.). Videtur mihi haec lectio, quod ad rem palaeographicam attinet, ratione habita codicum recentiorum et archetypi XIV fere saeculi non facile posse defendi. Unicum verbum quod et lectionibus traditis et sententiae, quam hic locus poscit, respondet, est 'mittat' sc. ad caelum, cf. Seneca N.Q. I 6, 1 'vehere' et Ovid. Met. I 271 'afferre' (concipit iris aquas alimentaue nubibus adfert). Ex hoc vocabulo omnes corruptas lectiones explicare possis: *venturāmittat* vel *venturammittat* et ad 'amiciat' et ad 'admittat' et ad 'annutiat' ducere potuit.

1) *Neu O.*

2) *amiciat A annutiat GV; annutet g admittat V 2 superscr.*

3) De syll. brevi in caesura producta cf. Luc. Müller, Praef. Tib. p. xxxi, quocum non consentio; cf. et Praef. Prop. p. Li.

OBSERVATIUNCULAE DE IURE ROMANO.

SCRIPTISIT

J. C. NABER S. A. FIL.

(Continuantur ex pag. 134).

CV.

DE IUDICIIS IN REM DUPLICIBUS.

Pars altera.

Praedii quoque possessor Germanorum institutis auctorem sistere debet, quum convenitur ¹⁾; nisi in ea causa sit, ut auctoris datio remitti ei debeat. Remittitur enim, qui hereditario iure se defendit ²⁾, non hercle ex abundanti, quae opinio est Rudolphi Hübner ³⁾, poterat enim dare auctorem testatoris sui; sed, sicuti diximus, remittitur ei auctoris datio. Potest praeterea ex privilegio remissa esse auctoris datio, cuius privilegii formam servavit nobis Marculphus ⁴⁾; est autem talis. Conceditur ecclesiae cuidam, ut post mortem donatorum vel venditorum suorum, *si absque heredibus de hac luce discesser(i)nt, si deinde aliquis per quodlibet ingenium de praediis donatis vel venditis e(a)m in-*

1) Brunner, *Forschungen* (1894) p. 641: „der bekannte Satz, . . . dass der Beklagte, der sich nicht auf rechte Gewere berufen kann, im Grundstücksprozess seinen Auktor zu Ding bringen muss“. Remittit ad Marculph. I 36, cui testimonio frustra resistit Tmæssia, *Archivio giur.* 72 (1904) p. 460, 462/3.

2) Capitul. 278 § 8: *de . . . legitima hereditate non est auctoritas requirenda.*

3) *Immobiliarproz.* p. 114: „dass verstorbene Erblasser nicht herangezogen werden konnten, hat sich immer von selbst verstanden“.

4) I 36.

quietare voluerit, licentiam habe(a)t in ¹⁾ vice auctorum suorum ips(a) eorum praediorum causas adsumere. Ergo licentia ei tribuitur adsumendi ²⁾ vel obmallandi ³⁾ et per eorum ⁴⁾ instrumenta aut de annis rem, unde tunc a quolibet inquietari vide(bi)tur, partibus ecclesiae contra quemcumque saciendi ⁵⁾. Est in hac formula nodus, quem manifestat quidem Huebner ⁶⁾, non vero solvit. De annis, permittitur ecclesiae, sine auctore ut sibi saciat, quum longi temporis praescriptio hoc saltem praestare debere videatur, ut quis auctoris dandi necessitate solutus sit, quod videtur Huebnero irrefragabile, docet enim natura hoc fieri ⁷⁾, fieri simpliciter docuerat Heusler ⁸⁾. Opinio Huebneri eo videtur innixa, quod solam arbitratur possessionem ad praescriptionem sufficere, quo admissio nihilominus absurdum fuerit auctoris dationem exigi ab eo, qui ex persona auctoris, non sua, obicit praescriptionem ⁹⁾, quive uti vult possessionis adiectione ¹⁰⁾. Atqui de hoc ipso, utrum possessio sola ad praescriptionem sufficiat, dispiciendum est ¹¹⁾. Sed requiritur titulus apud Chlotarium II ¹²⁾, potuit igitur eodem modo auctor requiri et apud Marculphum datio eius remitti de annis vindicanti; hoc tantum

1) In abundat.

2) I. e. respondendi (quod in inferioribus substituitur).

3) I. e. defendendi (capitul. 142 (l. Sal. VII) § 7; form. Merk. 28). Decepit et Carolum du Cange et Rudolphum Huebner (*Immobilienproz.* p. 112 lin. 7) theologus Auxilius.

4) Eorum abundat.

5) I. e. vindicandi (cf. Brunner, *zur Rechtsgesch. der Urk.* I (1880) p. 284/5; Bruckner, *Charakteristik der germ. Elemente im italienischen* (1899) p. 24).

6) *Immobilienproz.* p. 112: „der Privilegierte darf sich, wie wenn er selbst der erste Erwerber wäre, auf originären (Erwerb berufen“.

7) *Immobilienproz.* p. 149: „beruft sich der Besitzer auf langen Besitz, so ist es ja von selbst klar, dass er es gerade dadurch vermeidet den Rechtstitel angeben zu müssen“.

8) *Gewere* p. 80: „der Beweis dreissigjähriger Rechtsübung befreit von der Pflicht, sich über seinen Rechtstitel zu verantworten“. Locum exscripsit Hübner, *Immobilienproz.* p. 80.

9) Hoc fit GU (= Hübner, *Gerichtsurkunden der fränkischen Zeit*) nis. 873; 931. Et hic et ubique laudamus τὰ πρωτότυπα, numquam viri clariissimi indices.

10) Fit GU 452 (Brunner, *Rechtsgesch.* II p. 517 not. 28); 495; 770.

11) Dispiciendum esse, vidit Heusler, quaesivit tamen (*Gewere* p. 83/4) de solo Langobardorum iure. Est praeterea eius falsissima antiquorum iudicum doctrinae (Expos. § 3) Grim. 4) interpretatio.

12) Capitul. 8 § 13. — De iure Longobardico vid. infra.

requiri non potuit, ut is auctor detur, a quo res evinci nequeat, quia quaestio dominii aut praescriptione compensanda est aut erit praescriptio nulla. Ceterum, quod apud Marculphum rex dat, ut sine auctore litiget, cuius auctor *absque heredibus de hac luce discesser(i)t*, hoc idem extravaganti ¹⁾ ad legem Salicam ²⁾ generaliter praestatur omni possessori, cuius auctor mortuus sit ³⁾, itaque debet is *probare* ⁴⁾, quia (= quod) *illo die, quando sibi vendidit, in sua proprietate habebat auctor quieto ordine et mortuus est*. Est autem hoc *sterchire* ⁵⁾, quod eadem litera paulo ante soli heredi praestabatur ⁶⁾. Huic tamen etiam capitularibus demonstratur esse remissam auctoris dationem, nam illic ⁷⁾ ita est: *(de) legitima hereditate non est auctoritas requirenda, sed, si interpellatio inde fuerit, legitima hereditas approbanda, testibus nimirum qui dicant, quod rem, quam alter ab eo quaerit, pater suus ei dereliquit* ⁸⁾, *et de annis triginta ipsum et parentes suos . . . ipsam (rem) tenuis(se)* ⁹⁾. Similiter in re mobili permittitur ¹⁰⁾ *tr(ia) testimonia mittere, quod in alode patris eam invenisset et altera tr(i)a, . . . qualiter pater suus eam invenisset* ¹¹⁾. Non enim Francorum iure heres continuo dominus est rei in hereditate inventae ¹²⁾; ne lex quidem Baiuvariorum ¹³⁾ hanc solam interpretationem admittit ¹⁴⁾. Quodsi *sterchire* non permittitur, quod nec iure hereditario possidetur et superest auctor eius,

1) B 7.

2) Scripsit ad eam literam Huebner, *Immobilienpros.* p. 114/5.

3) Hoc abest a iure Longobardico; itaque debet ibi quisque, quatenus auctor desideratur, aut sistere auctoris sui heredem aut rem perdere. Cf. *GU* 695; 742; 1180.

4) Testibus nimirum, nam sequitur: *et non debet ille alios testes dare super (= contra) ipsius testes*.

5) Interpretantur *αὐτομαχῆν*, recte, ni fallor.

6) *Nihil homo sterchire debet, nisi quod ei ex hereditate venit*.

7) Capitul. 278 § 8.

8) Capitul. 134 § 2; *GU* no. 137; no. 424; form. Sal. Merk. 27 (cf. 30, quae est de servo).

9) Hoc additur in Form. Turon. 39.

10) L. Sal. capitul. II § 1.

11) Supplendumne: in sui patris alode? Cf. Rauch, *Spurfolge und Anfang* p. 34-39.

12) Sohm, *Prozess der lex Salica* p. 114/5.

13) XVI 14.

14) De iure Saxonico cf. Laband, *Vermögensr. Kl.* p. 141-143; Planck, *Gerichtsverf.* I p. 704.

debet ille alius, a quo ¹⁾ *comparavit, id est, ipse auctor probare, quia (= quod) in sua proprietate habebat eo die illas res, quando illi vendidit, quieto ordine* ²⁾. Itaque debet emptor auctorem dare, auctor probare res fuisse suas (*in sua proprietate . . . quieto ordine*), quum venderet, id est, triginta annos possessas, nam Francorum iure annua possessio per se inventa nondum est ³⁾, tricennalis autem possessio *omnes omnino Childeberti lege* ⁴⁾ *petitores excludit* ⁵⁾ *intercedente tamen iusto possessionis initio* propter Chlotarii constitutionem ⁶⁾. Requiritur utique pacatum initium ⁷⁾. Quamobrem sub Ludovico Pio Salici scabini *iudicaverunt* et apud Imperatorem tenuerunt, *ut nullus villam aut res alterius migrandi gratia*, id est, vi possidendo — ita enim hic verba accipienda sunt, aliter in ipsa lege — *per annos tenere vel possidere possit* ⁸⁾, qua ratione ecclesiae Augustodunensi villae possessionem etiam post *long(um) temp(us)* restitutam legimus apud Baluzium ⁹⁾, quum Imperator *pervasam* eam *violentis hominibus liquido didicisset*. Ei denique possessio tricennalis prodest, *qui* ¹⁰⁾ *per triginta annos sine alicuius interpellatione tenuerit* ¹¹⁾; est igitur èt violenta èt interpellata possessio pro nulla. Perinde fit iure Longobardico; nam èt *inquieta possessio ibi nihil val(e)t* —

1) Legitur *qui ex eo*, sed requiritur *a quo*.

2) Extrav. cit. (B 7).

3) Brunner, *Forschungen* (1894) p. 738: „Bekanntlich ist das Institut der rechten Gewere in den Quellen der Fränkischen Zeit nicht nachzuweisen“. Sed additur nonnumquam annua possessio ad tricennalem (cf. Heusler, *Gewere* p. 91; Hübner, *Immobiliarpros.* p. 151/2), sicuti fit semper iure Saxonico. Cf. praeterea Capital. 165 § 11 (in libro Papiensi Loth. 81) *de his qui proprietates suas habent . . . et delegant*, ubi *suas* mutandum videtur in *quas*, eiciendum *et*. Quod Capitulare huc pertinere negat quidem Heusler, *Gewere* p. 89/90, manebit tamen Beneventanum anni 866, quod laudat Kohler, *Pfandrechtl. Forsch.* (1882) p. 24¹.

4) Capitul. 7 § 3.

5) Subicitur exceptio: *praeter id quod regna (delinuit). Regna* Boretius interpretatur fiscum. *Rigna nostra* (sing. num.) = regnum nostrum habet GU 33.

6) Capitul. 8 § 13. *Tricenarium legem in tempore pacis respicit* GU 112.

7) Remittitur id ipsum Burgundionum lege (tit. 79 § 3).

8) Capitul. 142 (= l. Salic. VII) § 9.

9) Append. Capitul. no. 102 (cf. Heusler, *Gewere* p. 104).

10) *Possessionem ecclesiae vel parochi(ae)* additur. Quo de genere possessionis cf. Bruns, *Recht des Besitzes* (1848) § 15.

11) Capitul. 36 § 17; 191 § 8.

inquieta possessio dicitur, in qua appellatio ¹⁾ *interponitur* ²⁾ — èt debet, qui praescripsit, adhuc *de malo ordine*, id est, de invasione ³⁾ defendere se duello vel sacramento ⁴⁾. *Vale(atne)* ad praescriptionem *possessi(o) sine titulo* apud Longobardos quaeritur ⁵⁾, inter extraneos utique, nam *inter fratres*, si res est paternae hereditatis, sine dubio *absque iusto titulo non val(e)t* ⁶⁾. Sed ne adversus fiscum quidem ⁷⁾. Ipsa tricennalis possessio testibus probanda est, sicuti fieri videmus form. Turon. 40 (ia. 39), ubi possessor iurat: *ipsam hereditatem parentes mei mihi morientes dereliquerunt et inter me vel (= et) ipsos parentes de annis triginta semper exinde vestiti fuimus*, deinde testes: *quidquid iste de hac causa iuravit, verum et idoneum sacramentum exinde iuravit*. Similiter in carta Senonica 21 iurat possessor: *de (petitoris) potestate per fortia(m) numquam proprii aut pervasi sed de ista parte triginta et uno anno feramplius* ⁸⁾ *semper exinde fui vestitus . . . in sequenti vero post ips(um) tres aloarii* ⁹⁾ *et duodecim colaudantes* ¹⁰⁾ *iuraverunt* ¹¹⁾. Accedunt verae lites, una apud regem Francorum Theodoricum habita ¹²⁾, in qua possessor iurat, *quod antedicta(m) terra(m) — inter ipsum vel (= et) genitore(m) su(um) de annis triginta et uno semper tenuiss(e)nt et possediss(e)nt nec eis dig(er)* ¹³⁾ *(u)mquam fuiss(e)t*, deinde iurant sex *hamedi(i)* ¹⁴⁾;

1) Id est: interpellatio. Cf. *GU* 1552: *interruptam possessionem aut per reclamationem aut per recollum*.

2) Expos. (§ 1) Liutpr. 77.

3) L. Rip. 59 § 8.

4) Praef. form. et expos. (§ 2) Roth. 228; expos. (§ 3) Grim. 4; expos. (§ 3) Grim. 2. Pertineatne eodem nescio *GU* 616. — Hoc sacramentum *de malo ordine* confundendum non est cum sacramento *de possessione* (expos. (§ 3) Grim. 4) et in hac specie remissum dicitur (praef. form. Roth. 228; form. (i. f.) Grim. 4) lege Aistulphi 9.

5) Cf. Liutpr. 114 cum Expos.

6) Liutpr. 69 cum Expos. § 9, § 14.

7) Liutpr. 77 cum Expos. § 4.

8) Conicit Zeumer *seu amplius*, sed videtur eodem modo compositum esse atque *fermortuus* (form. Senon. recent. 2; 5), id est, praemortuus.

9) Alodorum possessores (alodarios) interpretatur du Cange; longe aliter Brunner, *Rechtsgesch.* II p. 386.

10) *Collaudantes* in solis cartis Senonicis inveniuntur.

11) Praeterea in form. Andec. 10 is cum quo agitur iurat tricennalem possessionem libertatis, *manu sua tertia decima*.

12) *GU* no. 34. Cf. quoque *GU* no. 55.

13) I. e. procul.

14) I. e. iuratores (Brunner, *Rechtsgesch.* II p. 438 not. 49).

altera Matisconensis ¹⁾, in qua iusiurandum spondet possessor, *quod per se et suos donatores per triginta annos et amplius legibus vestiti fuerunt* ²⁾; tertia iuris Visigothici ³⁾, in qua testimonia a possessore dantur, *quomodo Bera comes habuit ipsum alodem ex comparatione vel alode parent(um) suorum et quiete possedit et dimisit fili(ae) su(ae) Rotrud(i) et Rotrud(i)s quiete tenuit per triginta ann(o)s et supra et quiete dimisit fili(ae) su(ae) Annae*, quae erat possessoris in ea lite auctrix. Iure quoque Longobardico diutina possessio testibus probanda est ⁴⁾, sed datur iusiurandum reo, cui testes desint, nisi petitor probat *infra* (= intra) *ist(o)s triginta ann(o)s* investitum se fuisse ⁵⁾, proinde possessionem adversarii interrupisse ⁶⁾. Quodnisi possessor vel auctor aut de hereditario iure aut de diutina possessione probabat, poterat petitor *adhibitis veracibus et nobilibus testibus quod repet(ere)t confirmando vindic(are)* ⁷⁾, quod illustratur controversia quadam Narbonensi ⁸⁾, ubi defendente sine titulo possessore petitor vindicat testibus datis, qui *vid(issent) ipsas villas . . . habente(m) et dominantem* petitozem. Qua putat lite Heusler ⁹⁾ de nuda dumtaxat possessione agi ¹⁰⁾, itaque confundit litis causam et iurisiurandi. Licet enim testes de possessione iuraverint, controversia tamen fuit de proprietate. Prorsus fit similiter in lite quadam Matis-

1) GU no. 452.

2) Testes in hac carta non comparent.

3) GU no. 373.

4) Exempla dabit Hübner, *Immobiliarproz.* p. 189 sq. Ex libro Papiensi cf. Expos. (§ 3) Grim. 4; expos. (§ 7) Liutpr. 69.

5) Hoc demonstrat Heusler, *Gewere* p. 85/6, litium documentis adhibitis (et item van Kuyk, Diss. cit. (Leid. 1908) p. 105/6). Consentiant quoque in eam rem Longobardici iurisconsulti (form. Roth. 231; form. et expos. (§ 3) Grim. 4; form. Liutpr. 77), sed vitio dabatur antiquis, quod hoc sacramentum deferri putabant Grimoaldi lege (expos. (§ 3) Grim. 4), quum detur ibi iusiurandum *de malo ordine*.

6) Ita fieri *iuxta Romanam legem* docet Expos. (§ 3) Grim. 4. Ipsa quidem Longobardica lex (Liutpr. 77) actori probare permittit, *quod completi sexaginta* (quia in ea specie, cui lex datur, tempus duplicatur) *anni in possessione ipsa non sint*. In superioribus ibi vitium est, nam lin. 48 (pag. 440) eicienda fuit negatio.

7) Capitul. 36 § 17. Ibi quidem, de iure diutinae possessionis ne testimonia det possessor, sed *inquisitio* ut fiat, praescribitur. Idcircone, quia *oeclesi(a) vel parochi(a)* possessa proponitur?

8) GU no. 116.

9) *Gewere* p. 99 sq.

10) p. 100: „nur um Zuteilung der Gewere“.

conensi¹⁾, nisi quod iurant testes: *iustus deber(e) praefat(as) decim(as) evenire capellae petitrice in usus fratrum quam alteri alicui) ecclesiae*. Sunt item exempla Longobardica²⁾, ubi reo non probante vel auctoritate destituto probatio petitori permittitur. In formulis quidem³⁾ post defectionem auctoris statim pronuntiari solet pro petitore, nec desunt exempla inter veras lites⁴⁾. Non poterat autem prisco instituto, non minus a iure Graeco⁵⁾ quam Romano⁶⁾ abhorrente, quod gentis institutum postea quoque apud Saxones perseveravit⁷⁾, testes ab adversario datos aliis testibus petitor arguere⁸⁾, donec Ludovicus Pius hoc admittere coepit⁹⁾. Ergo hoc novo iure, postquam probavit auctor, *quia* (= quod) *in sua proprietate habebat illas res, quando illi vendidit, quieto ordine*, possunt¹⁰⁾ *dari testes contra istum*¹¹⁾. Etsi ne tum quidem in omnibus causis perinde obtinuit, posse contrariis testimoniis data testimonia refelli. Veluti ipse Ludo-

1) GU no. 468.

2) Veluti GU 676; 763; 931; 944.

3) Andecav. 47 (46); 53 (52); Salic. Merkel. 29.

4) Veluti GU 419 (si de mancipiis ibi ad exemplum rerum immobilium agitur), nec minus GU 441; 696; 1184; 1243, et *arresta* scacarii Normanniae anni 1216 apud: Warnkönig, *franz. Staats- und Rechtsgesch.* II (1848) UB p. 79 ima. De iure Saxonico dicitur infra.

5) L. Gortyn. col. I lin. 20/1: αἱ δὲ κ'... ἀποτέροις ἀποκωνώνντι (μαίτυρες).

6) P. Oxy. 1164 (sexti vel septimi saeculi): ἀποτέρων ἐνεγκόντων μάρτυρας (ὡς αὐτῶν ἐστὶν ἡ κάμηλος) οὐκ ἐδυνήθην αὐτοὺς ἀπαλλάξαι. Cf. l. 21 § 3 D. 22. 5.

7) Laband, *Vermögensr. Kl.* p. 49; Planck, *Gerichtsverf.* II p. 41, p. 100: „der vollführte Zeugenbeweis... ist unwiderleglich“. Cf. praeterea Brunner, *Entst. der Schwurgerichte* (1871) p. 205 (post notam 3) e Summa de legibus Normanniae et ex diverso Loysel, *Instit. coutum.* (ed. 1846) no. 754; Pothier, *Propriété* no. 317.

8) Brunner, *Rechtsgesch.* II p. 436 (ima). Ex diverso iudicato testes refellere datos permitti videmus Diplom. Karol. 148 (= GU 130), ubi (p. 201, 28) pro *sui* reponendum videtur *si* et in epitome Heusleri (*Gewere* p. 76/7) pro (p. 77, 14) *constatiert*: *constatiert hatte*. Chartam quoque iudicato (GU 674; 920) vel per aliam chartam refellere, nihil vetat (GU 27; 85; 76; 93; 520; 630; 739; 911; 966; 1047; 1137; 1189 etc). Cf. Brunner, *Rechtsgesch.* II p. 441¹⁰⁰ (ex iure Saxonico: Laband, *Vermögensr. Kl.* p. 273) et quae mox disputaturi sumus ad L. Ripuar. 60 § 6.

9) Capitul. 134 § 1; 135 § 1; 139 § 10; 141 § 2. Inter ipsos testes *campo*, id est, duello diiudicatur. Hoc detracto non sunt dissimilia nova statuta (Pothier, *Proc. civ.* nis. 158; 172; *Proc. crimin.* no. 188 (quocum concordat Merlin, v. *Enquête* § 1); *Code de procéd.* art. 256).

10) Litera habet *potest* (*Neues Archiv* 32 (1907) p. 20) non: *postea*.

11) Extrav. l. Sal. B. 7. — Dantur vel certe permittuntur contraria testimonia GU 803; 820; 1143; 1213.

vicus pro rege testes excipit ¹⁾, nisi intellegit ad inquirendum electos ²⁾; legis autem Salicae litera extravagans ³⁾ eius testes, cuius auctor in orco est, atque ⁴⁾ eius, qui *de statu* ⁵⁾ litigat, quia *contra suum caput* ⁶⁾ et *contra suam hereditatem* ⁷⁾ non debet homo accipere testes ⁸⁾. Licet autem Francorum iure ceterorumque auctor sisti debeat ⁹⁾ ab eo, qui non hereditario iure diutina possessione se defendat, tamen in ipsis litium documentis infrequens est auctoris datio ¹⁰⁾ multoque usitatius, ut auctoritatis instrumento quam ut ipso auctore in iudicium adducto possessor se defendat ¹¹⁾ iubeaturve se defendere ¹²⁾, sive auctor petit sive

1) Capitul. 145 § 3 (cf. § 1). Cf. *GU* 282.

2) Ita sentit Brunner, *Forschungen* p. 151, recte, opinor.

3) B 7.

4) B 8.

5) Capitul. 134 § 2, § 4; 139 § 12: *de statu suo, id est, de libertate vel de hereditate*. Cf. 134 § 1; 139 § 10: *de statu hominis vel de possessione*; 185 § 3: *de ingenuitate aut hereditate*; l. Rip. 67 § 5: *pro hereditate vel pro (in)genuitate*.

6) *Libertatem* vertit Brunner (*Rechtsgesch.* II p. 518), sed videtur vitae eadem esse causa (capitul. 80 § 4).

7) Vertit Brunner hic et in l. Rip. 67 „*Erbgut*“ (*Rechtsgesch.* II p. 518), „*Erbe*“ (ibid. p. 345), sed in capitularibus 134; 135; 139 „*Grundeigenthum*“ (ibid. p. 388). Eadem varietas Huebnero placet (*Immobilienpros.* p. 12, 77, 184). Mihi ubique prior versio (= id, quod ex hereditate venit) videtur vera, nisi excipienda est l. Rip. cit. (cf. van Kuyk, *Diss. cit.* p. 78/9).

8) Extrav. cit. (B 8). Migratur regula *GU* 571 (Hübner, *Immobilienpros.* p. 185).

9) Ergo non recte quaerebat Bethmann-Hollweg, *Civilpros.* IV § 24 (p. 56), quis auctorem dare possit. Respondet autem: posse auctorem dare, cui iusiurandum permittatur, multo rectius dicturus, cui iusiurandum permittatur, eum posse auctorem non dare.

10) Aliquot exempla Italica collegit Schupfer, *l'Allodio* (1886) § 56, § 57. Sunt autem *GU* 695; 724; 732; 739; 742; 763; 1180. Addit his Tamassia, *Archivio giur.* 72 (1904) p. 471/3: *GU* 1506 atque C. Bar. I 39; V 28, per errorem denique C. Cav. VIII 1359. Italica Hübneri sunt *GU* 695; 722; 724; 739; 742; 768; 769; 930; 1092; 1400 praeter formulas libri Papiensis; Transalpina *GU* 260; 359; 377; 406; 441; 520 et form. Andec. 47; 53; Merk. 27 (*Immobilienpros.* p. 118-126 et VI). Non computat *GU* 534 (p. 122 not. 3); 1039; 1068 (p. 124). Addi posse videntur etiam Transalpina *GU* 236; 343; *Bibl. de l'école des chartes* 67 p. 66/8; inedita quaedam (*Neues Archiv* 32 p. 24/5), Italica *GU* 946; 1184; 1220; 1249; 1349 (cf. Hübneri index); 1422 (pag. 289 ima); 1446; 1565.

11) Hübner, *Immobilienpros.* p. 115: „*Zahlreiche Urkunden.... zeigen,.... dass durch Kauf erworbenener Besitz.... in erster Linie durch die Kaufurkunde bewiesen (l. vertheidigt) wurde*“.

12) E. g. *GU* no. 351. Ad rem nil pertinet Dipl. Karol. 124 = Lacomblet, *Urkundenbuch* I no. 1 (locum exscripsit Heusler, *Gewere* p. 83) quia *auctoritas* ibi est = praeceptum.

auctoris heres sive extraneus ¹⁾ quilibet. Quantum autem valet instrumentum, tantum valent lege utique Ripuaria ²⁾ traditionis testes ³⁾; ergo quaeritur, ubi vel traditionis testes adsint vel charta, ecquando praesentia auctoris opus sit? Et scribit Bethman-Hollweg ⁴⁾ tunc opus esse, quum ius possessoris pendeat ex iure auctoris ⁵⁾; Heusler ⁶⁾ tunc opus esse, quum charta dicatur falsa; Brunner ⁷⁾, quem sequitur Hübner ⁸⁾, tunc opus esse, quum auctoris ius in dubium vocetur. Ex his Heusler manifesto errat; constat enim, quum charta dicatur falsa, non auctorem esse dandum, sed chartae veritatem a proferente ⁹⁾ approbandam ¹⁰⁾. Quod non eodem modo fit apud omnes ¹¹⁾, veluti iure Salico, nisi charta est regia, qui chartam ostendit, is eam veram facit cum duodecim iuratoribus ¹²⁾, nisi adversarius *subula* eam *statim transforaverit* ¹³⁾, tunc enim septem ¹⁴⁾ testibus, qui scribendo adfuerint ¹⁵⁾, firmanda est. Sin est regia, quemadmodum iure Romano forensibus instrumentis ἀρκεῖ μόνος ὁ ταβέλλων ὁ γράψας τὸ συμβόλαιον πρὸς μαρτυρίαν ¹⁶⁾, ita praesens referendarii

1) E. g. *GU* 373.

2) 60 § 1 (ia. 59 § 1).

3) Heusler, *Gewere* p. 33 (cf. tamen ibid. p. 498): „denselben Dienst, wie eine Urkunde, leisten (zugezogene) Zeugen“; Hübner, *Immobiliarproz.* p. 114.

4) *Civilproz.* V p. 132 (post notam 37).

5) „in so fern es auf das Recht des Auktors ankommt“.

6) *Gewere* p. 33: „Herbeiziehung des Auktors ist unentbehrlich, wenn die Urkunde wegen Fälschung angefochten wird“. Remittit ad l. Rip. 59 § 6.

7) *Rechtsgesch.* II p. 517.

8) *Immobiliarproz.* p. 113.

9) Semel transfertur probatio in lite libertatis capitul. 58 § 7 (Brunner, *Rechtsgesch.* II p. 425 not. 26), non item capitul. 39 § 7; 104 § 7; 142 (l. Sal. 7) § 11; l. Rip. 58 § 5.

10) Brunner, *Rechtsgesch.* II p. 421.

11) Cf. inprimis Brunner, *Rechtsgesch.* II p. 421-426.

12) Extrav. l. Sal. B 3.

13) Extrav. l. Sal. B 4; *GU* no. 382; no. 404. Longe quidem discrepat *GU* no. 351, sed agitur ibi iudicio vicinorum, i. e., per inquisitionem, quocirca cf. Heusler, *Gewere* p. 40 (ad *GU* no. 763).

14) Septem sunt in extrav. cit. (B 4). In *GU* no. 404 quinque imperantur, septem dantur.

15) *GU* no. 404: *firmatores ipsius notitiae aut alios cognitores* (cf. Brunner, *Entst. der Schwurger* (1872) p. 435/6). Eodem quo nos modo Brunner, *Rechtsgesch.* II p. 422, interpretatur extrav. l. Sal. B 4: „die Zeugen der Urkunde“, sed infra textum (not. 9) *GU* no. 382: „Eidhelfer“.

16) Sch. 2 ad Bas. 21. l. 33. (Theodori).

testimonium ad firmandam eam sufficit ¹⁾. Non enim Francorum iure omnis regia charta, id est, quae se regiam adserit, praelegitima habetur, nec is sensus est legis Ripuariae 60 § 6: *quod testamentum* ²⁾ *regi(um) absque contrario testamento fals(u)m clo-*
maverit, non aliunde quam de vita componat. Sequitur enim (§ 7): *quodsi duo testamenta regum ex (= in) una(m) rem extiteri(n)t,*
semper prior duplicem sortiatur portionem ³⁾. Ergo, qui habet contrarium testamentum, ei permittitur vel bessem vel trientem rei vindicare; consequens est interdicto contineri, ne quis in rem agat, quam rem testamento rex donaverit, absque contrario testamento, id est, ne quis impugnet regis voluntatem et donatoris, quemadmodum graviter multatur lege Salica ⁴⁾, si quis in causa migrantis *contra ordinationem regis testare praesumpserit*. Pertinet igitur legis Ripuariae comminatio non proprie ad eos qui *falsa clamant* regia testamenta, sed qui adversus regium testamentum litigant ⁵⁾. Unde simul apparet, quo sensu regia testamenta apud Francos publicam fidem habuisse dici possint ⁶⁾, id est, non, ut credatur iis omnimodo sicut hodie apud Transrhenanos praediorum monumentis ⁷⁾, sed ut omnimodo pareatur. Alioquin iure Ripuario, qui chartam falsam dicit nec transpungit, is (59 § 2) *a testibus convincitur* (58 § 5) *quod sciunt dic(entibus)* ⁸⁾, sin transpungit, sive archidiaconus chartam scrip-

1) Brunner, *Rechtsgesch.* II (1892) p. 420° (laudet ibi Gregor. Taron. X 19 (p. 432, 6-11), unde tamen colligitur potius ad refellendam chartam sufficere referendarii testimonium. Sed non dubito, quin illud quoque verum sit). Cf. id. ibid. p. 113; I (1906) p. 566; Bresslau, *Handbuch der Urkundenlehre* I (1912) p. 642-646.

2) I. e. instrumentum.

3) Atqui GU 31 et 63 videtur priori tota res attribui. Ergo propius accedit GU 421a (*„auf Grund der lex Gothorum“*).

4) 14 § 4.

5) Cf. Brunner, *Rechtsgesch.* II p. 420: *„die Königsurkunde . . . war unanfechtbar“*; Hübner, *Immobilienproz.* p. 71, 87^a, 138^a. Recte quidem Schroeder, *Rechtsgeschichte* (1907) p. 274: *„ihre Echtheit vorausgesetzt, (war die Königsurkunde) unanfechtbar“*. *„Die Anfechtung einer echten Königsurkunde war mit Todesstrafe bedroht“*.

6) Cf. Hübner, *Immobilienproz.* p. 138: *„bekanntlich genossen Königsurkunden öffentlichen Glauben“*.

7) Cf. e. g. *Motive zu dem B. G.-B.* III (1888) p. 209.

8) Cf. I. Alamann. 2 § 1 (atque de *presbytero*: Brunner, *Rechtsgesch.* II p. 423 not 17).

sit ¹⁾, archidiaconus ²⁾, sin cancellarius scripsit ³⁾, cancellarius ⁴⁾, cum ipsis testibus qui tabulas conscripserunt ⁵⁾, veram esse chartam iurare debet, id est, cuius nomen habeat, eius rogatu et secundum nuncupationem scriptam, aut litem perdere qui chartam ostendit ⁶⁾, nisi etiamnunc auctorem sistat ⁷⁾. Erit igitur idem ius, acsi charta ostensa esset nulla, hoc tantum discrimine, quod, ubi cancellarius vel archidiaconus semel chartae testimonium dixerit nec perfecerit, tunc ipse restituere rem cum multa iubetur ⁸⁾, cuius periculi vitandi causa solebant cancellarii fideiussorem accipere de charta stabili facienda, id est, qui se obligaret ut contradictorem *tacere fac(er)et*. Quam clausulam in Burgundicis quibusdam chartis invenit Bresslau ⁹⁾. E superioribus apparet numquam auctorem sisti, quod charta dicatur falsa, ex diverso sisti, quod vera non probetur, quia tunc perinde est, quasi charta non sit ¹⁰⁾. Ius autem illud Ripuarium paulisper apud Salicos, Burgundiones, Visigothos denique, qui eorum sub Francorum imperio erant, receptum capitularibusque cum Longobardis communicatum esse, opinio est Henrici Brunner ¹¹⁾, neque in summa re errat ¹²⁾, si quidem sub Ludovico Pio sca-

1) Scribit archidiaconus libertates eorum, qui in ecclesia manumittuntur (l. Rip. 58 § 1).

2) Is quidem sibi septimus (l. Rip. 58 § 5).

3) Scribit cancellarius venditiones (l. Rip. 59 § 1), donationes (l. Rip. 59 § 7), libertates (capitul. 104 § 7), res indicatas (GU no. 404 cf. l. Rip. 59 § 7).

4) Is quidem cum sacramentalibus totidem, quot fuerint firmatores (l. Rip. 59 § 2), id est septem vel duodecim (l. Rip. 59 § 1).

5) L. Rip. 58 § 5.

6) L. Rip. 59 § 3.

7) L. Rip. 58 § 6: *quodsi archidiaconus ista adimplere contempserit et auctorem, id est, proprietatis auctorem, (is), qui . . . ingenuum dimisit (§ 7 auctor dimissionis) non inven(e)r(it).*

8) L. Rip. 58 § 6 cit.: *tunc tabularium*, id est, in ecclesia manumissum, ipse archidiaconus cum 45 semisolidis et cum omnibus rebus suis proprio dom(i)no stud(e)at reservare.

9) *Forschungen z. deutschen Gesch.* XXVI (1886) p. 26/7.

10) Prorsus eodem modo res laborabit, si negatur nec probari potest, cartam pertinere ad id ipsum praedium, quod petitur (GU 695; 769).

11) *Rechtsgesch.* II p. 425.

12) Nam de Visigothis argumentum (ex GU no. 404, non 351) fragile est, magisque ibi demonstratur cancellarios sicuti ad Salicos et Alamannos (Brunner, *z. Rechtsgesch. der Urk.* I p. 235/6) ad Visigothos penetrasse quam ipsum ius Ripuarium. Etenim cancellario detracto ad ius Salicum spectare videtur charta.

bini Salici iudicaverunt ¹⁾: *cartam ingenuitatis, . . . si servus eiusdem chartae auctorem legitimum habere non potuerit, domino servi ipsam chartam falsare lice(re)*, nam *chartae auctorem legitimum* apparet esse cancellarium ²⁾. Quod vero hic solus neque testes sisti iubentur, non temere fit sed favore scilicet libertatis, ut ceteras chartas cum cancellario testes veras faciant secundum legem, libertatis cartam vel cancellarius vel testes ³⁾. Praeterea Burgundiones huius iuris participes factos esse, ipsa fideiussio de charta stabili facienda, cuius mentionem fecimus, demonstrat. Longobardos denique iure Ripuario donavit Ludovicus II, ubi constituit ⁴⁾, chartam, quae falsa dicatur, a *notari(o)* et testibus veram faciendam esse vel a solo notario *cum duodecim iuratoribus* post mortem testium. Quod adeo haesit, ut mox etiam Wido constituerit ⁵⁾, ut notarius *cum legitimis sacramentalibus duodecim et cum ipsis testibus, qui in eadem charta scripti sunt*, atque praeterea ipse *cartae ostensor cum 12 sacramentalibus* chartam, quae falsa dicatur, veram faciant. Ex his apparet, quatenus iura Ripuarica valeant, neminem posse sine *chartae auctore* ⁶⁾, id est, *scriptor(e)* ⁷⁾ instrumentum quodcumque verum facere ⁸⁾; nihil enim facere potest, sive is traditam sibi ad scribendum negat ⁹⁾, sive a se scriptam fatetur negat corroboratam ¹⁰⁾, id est, subscriptam ¹¹⁾, ubi hoc exigitur ¹²⁾. In fontibus nonnumquam confunduntur chartae auctor et iuris ¹³⁾; nihilominus multum in-

1) Capitul. 142 (l. Sal. 7) § 11.

2) Capitul. 104 § 7 (vv. *eiusdem cancellarii*).

3) Capitul. 104 § 7.

4) Capitul. 215 § 6 (in libro Papiensi est Loth. 72). — De proprio Longobardorum iure cf. Brunner, *Rechtsgesch.* II p. 424 not. 20-22 et instrumenta Cavensia (*GU* 1109; 1268; 1374; 1384; 1422; 1426).

5) Capit. Wid. 6.

6) Cf. c. 1 § 1 C. Th. 9. 19 (= c. 21 § 2 C. 9. 22); Capit. 104 § 7; 142 (l. Salic. 7) § 11; expos. (§ 20) Guid. 6: (*ad*) *notarii auctoritatem ducere*; Wassersch. *Rechtsquellen* II 62 (p. 87).

7) *GU* no. 351.

8) Bresslau, *Forschungen z. deutschen Gesch.* XXVI (1886) p. 12.

9) Capit. 168 § 5 (in libro Papiensi est Loth. 102); expos. (§ 20) Guid. 6.

10) *GU* no. 351.

11) Brunner, *z. Gesch. der Urk.* I p. 233* (cf. ibid. p. 39, p. 101).

12) Cf. Brunner, *Urk.* p. 236.

13) Veluti auctor chartae in capitul. 104 § 7 ambigue dicitur *auctor libertatis*, quod non perspectum torsit Bethmannum Hollwegium V p. 159*. Ex diverso Guid.

terest, quia sicut ille non praestat ius, si negatur quaesitum, ita ne hic quidem veritatem chartae, si falsa dicitur. Quamquam putat Heusler¹⁾, quum quis chartam habeat, auctorem iuris ideo sistendum, ut chartae veritatem atque per hanc ius defendat („so ist die Thätigkeit des Auktors Rechtfertigung des Beweismittels, und darin eingeschlossen Gewährschaft des Rechts”), quasi vero iuris auctor chartae veritatem defendere possit aut debeat. Sistitur iuris auctor aut post chartae reprobationem²⁾ aut non reprobata charta³⁾. Post reprobationem veram facere chartam qui posset? non reprobata charta quid attineret? Hoc quidem vitavit Brunner⁴⁾, sed docet ipse, quum charta reprobetur nec defendatur, tunc iuris auctorem in alterius auctoris locum succedere („so haben (der Aussteller der gescholtenen Urkunde oder sein Erbe) als Gewährsmänner an Stelle des cancellarius (Entsteh. der Schwurger. p. 64⁵⁾: (dessen) Gewährschaft versägt) die Vertheidigung zu führen”), quod aequae sensu caret. Non enim succedit iuris auctor in locum alterius auctoris, sed superest iuris nomine auctoris datio, perinde quasi nulla charta ostensa esset. In errorem induxit utrumque legis Ripuariae textus⁵⁾: *quodsi v(e)nd(i)t(o)r vel hered(e)s su(i) supervixerint, ipsi testamentum⁶⁾ virire⁷⁾ debent⁸⁾ aut multam⁹⁾ incurrere*, ubi iam confunditur instrumenti et proprietatis defensio. Apparet, quam falsa sit opinio, tunc iuris auctorem sistendum esse, quum charta dicatur falsa. Manet prima: tunc opus esse, quum ius possessoris pendeat ex iure auctoris, et tertia: tunc sistendum

6 dicitur auctor *cartulae*, intelligitur proprietatis auctor. Similiter *re(m)* et *scripturam auctoricare* alternatur (quod observavit Heusler, *Gewere* p. 500) in *GU* no. 359. Fit similiter in *GU* no. 520.

1) *Gewere* p. 500.

2) *L. Rip.* 58 § 6.

3) Quodsi charta etiam vera facta sit, iam non videtur ulla actio superesse, licet possit vera esse, nec tamen proprietatis iustus auctor.

4) *Rechtsgesch.* II p. 423.

5) 59 § 6.

6) I. e. instrumentum.

7) I. e. defendere.

8) Licet charta ab adversario falsa dicta sit et possit veritas chartae per cancellarium vel per chartarum comparisonem (*L. Rip.* 59 § 6) approbari. Non videtur hoc intellexisse Huebner, *Immobiliarproz.* p. 113.

9) *Multam* intelligo, quae in charta scripta est, ut in capital. 39 § 7; 104 § 7.

esse, quum ipsius ius in dubium vocatum sit. Sed pendet semper ius possessoris ex iure auctoris, nisi post ipsam comparisonem ad praescriptionem tempus suppeditavit¹⁾, itaque deberet, si prima sententia vera esset, in omnibus speciebus, ubi non comparet auctor, tempus suppeditasse; quod ad tertiam sententiam attinet, in omnibus speciebus, in quibus sistitur auctor nec tamen de iure ipsius disceptatur, dicendum foret, quin dicit Hübner²⁾, inopia chartae³⁾ ad auctoris dationem descensum. Potest vel hoc vel illud verum esse, videant nihilominus viri docti, an hic quoque conveniat interpretatio, quam de iure Attico proposuimus: auctorem sistendum esse, si postuletur. Quia porro instrumento prolato plerumque auctoris datio non postulatur — cur enim actor postularet, quod sua nihil intersit — evenit, ut pro auctore plerumque charta ostendatur et sit charta auctoris loco. Quamquam displicet sermo Huebner⁴⁾ („*ich möchte . . . nicht mit Heusler mich so ausdrücken, dass (die) Urkunde Ersatz für Stellung des Gewährsmanns geboten habe*”), sed, quidni placeat, non intelligo, quum scribat ipse⁵⁾ initio semper sistendum fuisse auctorem („*dass es eine Zeit gegeben hat, in der diese Vertheidigung die einzige . . . war* (p. 131: *in der derivativer Rechtserwerb . . . der Klage entgegen gehalten werden konnte*), *dafür sind noch eine Reihe sicherer Anhaltspunkte vorhanden*”). Ergo concedit ipse, ubi olim auctor sistendus fuerit, ibi postea chartam sufficere visam. Apud Longobardos quoque perinde ut apud Transalpinos plerumque charta⁶⁾ ostenditur⁷⁾

1) Quod non suppeditavit, auctoris datio imperatur *GU* 722 (*Immobilienproz.* p. 123). Ex diverso *GU* 873; 452; 495; 770; 931 probat comparator auctorem posuisse, sed, ut videtur, post mortem eius (certo affirmari potest de *GU* 495).

2) *Immobilienprozess* p. 115/25 passim.

3) „*aus Mangel an andern Beweismitteln*” (p. 120).

4) *Immobilienproz.* p. 113/4.

5) *Op. cit.* p. 108.

6) Vel notitia, sed charta multo saepius. Veluti libri Papiensis formulae innumerae habent *ecce cartam*; ter tantum invenio *ecce brevem*: (4) Liutpr. 69; (1) Liutpr. 74; (3) Lud. Pii 16. Ex veris litibus cf. *GU* no. 1139, ex reliquis monumentis *GU* 931. *Exemplar* non valet, nisi de autentica aliunde constet (*GU* 642).

7) Hübner, *Immobilienproz.* p. 134 sqq. — Ex libro Papiensi huc pertinent formulae ad Roth. 170; 233; Carol. 78; Loth. 31; (1) Guid. 5; (1) Guid. 6; (2) Oth. 1, 1; (2), (3) Oth. 1, 2 (omnes de terra); Roth. 235; (3) Aist. 3 (de libertate).

vel testes traditionis ¹⁾, non auctor ²⁾, sistuntur, etiamsi extraneus petit ³⁾; adeoque auctoris datio negligitur, ut in enumerandis defendendi rationibus haec interdum ⁴⁾ omittatur ⁵⁾. Fuit tamen apud eos res controversa, utrum omnimodo *wadia* ⁶⁾ de auctore danda essent, an posset in loco auctoris possessor stare ⁷⁾ et ostend(endo) chartam se defendere, quod fieri videmus ⁸⁾ in form. Liutpr. 77, sed Glossator adnotat, ita fieri pro usu secundum quosdam asinos, secundum valentes numquam Longobardu(m) sta(re) loco auctoris ⁹⁾. Ceterum fueritne asinorum ¹⁰⁾ an valentium ¹¹⁾ recta sententia, an probanda media: tunc permitti possessori auctoris loco ut stet, quum auctor ei cartam sine defensione fecerit ¹²⁾,

1) Ex libro Papiensi cf. form (2) Roth. 67: *probet per scriptum aut per testes*; (3) Roth. 182: *ostendat notitiam aut probet per testes*; (4) Roth. 195: *probet per testes aut per notitiam aut per indices* (cf. Brunner, *Rechtsgesch.* II p. 394 not. 16). — Interveniunt pro actore GU no. 640 (Heusler, *Gewere* p. 35); 674; 682, atque fortasse 648, sed pro possidente GU no. 847; 1477.

2) Sed interdum et charta et secundum chartam auctor (GU 742; 769).

3) Huc pertinent ex libro Papiensi omnes loci quos laudavi, at ex veris litibus, quo remittit Hübner (op. cit. p. 134 sqq.) GU 636; 680; 702; 832; 833; 856.

4) Ex libro Papiensi cf. Aist. 22 (in causa libertatis), ex veris litibus GU 741, 839, 856 (posteriorem utrumque locum exscripsit Schupfer, *l'Alodio* (1886) § 56. 10), 875, 920, 959. Trans Alpes fit similiter GU 334.

5) Fit secus GU 763 (quam non plene exscripsit Heusler, *Gewere* p. 58 not. 1) et in privilegio imperatorio Pisano anni 1081 (Bethmann-Hollweg, *Civilproz.* V p. 379^{2a}: *et illum, super quem reclamatio venerit de terra, si querentem (= garantem) habere potuerit vel possessionem per legem iurare voluerit, per pugnam fatigari non sinemus*). Est huic affine privilegium Lucense eiusdem anni (*Archivio storico ital.* X (1847) Docum. I: *si auctorem vel datorem habuerit, per pugnam vel duellum non fatigetur Tricennalem possessionem* ibi interpretor: rem ad tricennalem praescriptionem pertinentem).

6) I. e. pignora.

7) Sunt chartae, quibus id ipsum comparatori ab auctore permittatur (Brunner, *Rechtsgesch.* II p. 516), quocirca negat Schupfer (*l'Alodio* (1886) § 57) rem ad ius publicum pertinere. Sed nulla fuit religio Longobardis, quominus ius publicum pactis mutarent (Kohler, *Urkunden aus Verona* (1883) p. 17 not. ad p. 16), sicut ne Graecis quidem (Demosth. XXXV § 13, § 39; *Inscr. jur. gr.* XV A § 7 (cf. Brasloff, *zur Kenntniss des Volksrechts* (1902) p. 10 not. 1, pertinere qui putat clausulam ad leges nondum latas); Michel (suppl.) 1549 (i. f.); BGU 1127).

8) Secus in form. Liutpr. 115.

9) Cf. Hübner, *Immobilienproz.* p. 127/8.

10) I. e. antiquorum.

11) I. e. Valcausi.

12) Ea videtur esse sententia Expositoris (§ 8) Oth. I, 1. De genere chartae cf. Schupfer, *l'Alodio* (1886) § 56. 13.

ideo minus refert, quia hic quoque apparet successisse chartae prolationem in locum auctoris dationis ¹⁾, et quia iuris Romani et Longobardici non ea summa differentia est ²⁾, *quod Longobardus semper d(e)t auctorem et numquam st(e)t loco auctoris, at Romanus semper st(e)t loco auctoris et numquam auctorem d(e)t* ³⁾, sed in eo potius consistit, quod *litigatorum alii ostendunt rem esse suam, unde appellantur, ut rei Longobardi, alii ostendunt rem, unde agunt, suam esse, ut (actores) Romani* ⁴⁾, quod Glossatoris testimonium rerum documentis plene confirmatur ⁵⁾. Fuerunt tamen etiam apud Longobardos ⁶⁾, qui negarent, hac in re esse differentiam proprii iuris et Romani, proinde neutra lege cogi possessorem *terram*, quam possideat, *suam esse probare* ⁷⁾. Nam de re mobili contendere non audent ⁸⁾. Atqui, si de re mobili constat, finitum est atque decisum de praediorum vindicatione, demonstrat enim lex Rotharis ⁹⁾ eandem in utroque genere defendendi esse rationem. Praescribitur ibi: *si quis alium de re mobili aut immobili pulsaverit dicendo quod malo ordine possideat et per annos quinque fuerit possessio, tunc ill(um) qui pos-*

1) Hoc vel ideo demonstratur, quia cartam ostendere et loco auctoris stare idem est.

2) Esse putat Laband, *Vermögensr. Kl.* p. 125 (ia. p. 124).

3) Glossa ad form. Roth. 231. Ita fieri pro usu docet Schupfer, *l'Alodio* § 56.1: „noi avvisiamo che essa (glossa) non accenni se non a ciò che si praticava comunemente“. Quod verum esse censet Tamassia (*Arch. giur.* 72 (1904) p. 477) in Longobardo possessore nam pro usu Romanum quoque dedisse auctorem.

4) Glossa ad Roth. 151 (remittebat ad Roth. 151; 355 (non 360); Grim. 4 et alias complures). Glossa ad Roth. 319: *hic videtur* (= hinc intelligitur), *quod tenens habet ius suum dicere secundum vl.* Similis controversia ut hic inter ius Longobardicum et Romanum est in form. Visigoth. 40 inter actorem (*cur eam (rem) in tuo servitio habeas edicito*) et reum (*convincere te oportet*).

5) Brunner, *Forschungen* (1894) p. 114: „in den Urkunden wird es geradezu als Sache des Beklagten bezeichnet, ut rationem ponat, d. h., dass er durch Angabe und Beweis der causa possessionis der Klage gegenüber Rechenschaft gebe“; Hübner, *Immobilienproz.* p. 164/5. — Horum et ipsius glossae (ad Roth. 151) nullam ant habuit rationem Schupfer (*l'Alodio* § 56-58) aut nunc habet Tamassia, *Arch. giur.* 72 (1904) p. 449-480.

6) Simile est apud Francos, quod non dubitat Beaumanoir (ed. 1899/1900), quin debeat actor rationem ponere, etiamsi rem mobilem vindicaturus sit (nia. 198 „car demande qui est faite et l'on ne dit raison pourquoi ne vaut rien“; 280).

7) Expos. (§ 1) Liutpr. 89: *appellatus terram alienam malo ordine possidere neque Romanorum neque Longobardorum lege cogitur suam esse probare.*

8) Locos expositionis supra dedimus.

9) 228.

sedit aut per sacramentum debe(re) negare aut per pugnam defendere, si petitor ¹⁾ id maluerit, et ipse *potuerit*. Ergo praediorum ius apud Longobardos qui putabant cum iure Romano convenire, ii haerebant in edicto et *erant quidam, qui dicebant, possessionem quinque annorum non valere*, id est, nihil novi tribuere ²⁾, *possessori, quum unius anni possessor eodem modo per pugnam se defend(a)t aut per sacramentum, si actor suam rem probare non potuerit, quemadmodum possessor quinque annorum*, aptato scilicet edicto ad ius Romanum, quo probatio incumbit actori. Quibus Expositor ³⁾, cui persuasum erat ipsi quoque, aptandum esse edictum ad ius Romanum ⁴⁾, respondet: regem post quinquennium petitori probationem denegare (*male dicebant, quia quinque annorum possessor, si de malo ordine* ⁵⁾ (*per sacramentum aut per pugnam se defendere potuerit, rem non amittet, etiamsi actor rem suam esse probare possit*). Visum aliis eo pertinere edictum, ut habeat possessor quinque annorum interdictum veluti possessorium, supra docuimus. Unice quidem vera est Brunneri ⁶⁾ interpretatio: remittere regem ei, qui per quinque annos possederit, necessitatem auctoris dandi, quemadmodum alio edicto ⁷⁾ post quinque annorum possessionem chartam remittit ei, qui ab ipso

1) Non, quia, *si quis qualemcumque hominem ad regem accusaverit, quod (ad) animae suae pertineat periculum*, tunc licet accusato *per pugnam crimen . . . desuper se . . . eicere* (Roth. 9), dubitandum est — dubitat Bethmann-Hollweg, *Civilproz.* IV § 63²⁰ (p. 380) — quin regulariter petitor tantum ad pugnam possit provocare (Expos. (§ 3) Roth. 366; expos. (§ 3) Roth. 202; glossa Liutpr. 11). Cf. van Kuyk, *Hist. besch. ov. het antw.* Diss. Leid. (1908) p. 13/4, 24/5; Loening, *Reinigungseid* (1880) p. 76-80; Zorn, *Beweisverf. nach Langob. Recht* (1872) p. 15¹¹. Sunt nihilominus exempla duelli oblatitii non tantum Roth. 9 (Zorn p. 36; dissentit Loening p. 78/9) sed etiam l. Alam. 43 (44) (concedit Loening p. 117²²; cf. praeterea Brunner, *Sitzungsber. (Berlin)* 1901 p. 953 not 4) atque singula apud Paulum Diac. IV c. 49 (i. f.); Nithardum II 5 (med.); Liutpr., *Hist. Ottonis* c. 7.

2) Cf. Expos. (§ 1) Grim. 2: *quid possessio secundum hanc legem ipsis valeat, quia etc.* Alio modo *quinque annorum possessionem valere*, id est, iura eius conservata esse, negat Expositor (§ 3) Aist. 9.

3) (§ 2) Roth. 228 Similiter solvit formularum auctor (ante formulas): *ante quinque annos dicat actor, qu(i)d tibi res pertineat, ut legitur in Romana lege*.

4) Expos. (§ 4 priore) Roth. 359

5) I e. de invasione (cf. l. Rip. 59 § 8). Etenim violentam possessionem non parere praescriptionem demonstravimus.

6) *Rechtsgesch.* II p. 517 (post not. 29).

7) Roth. 227.

petitore emisse se dicat, modo emisse se iuret. Ubi similiter secta haeret, sed non eodem modo extricat sese, quia nominatim ibi rex actori permittit, ut post quinquennium probet rem non esse venditam sed locatam. Ergo formularum auctor, quia hic non potest post quinquennium probationem denegare, intra quinquennium remittit iusiurandum ¹⁾, quo fit ut adversarii possessio petitori proficiat, ipsi noceat quinquennium possedissee.

(Continuabitur).

1) vv. *int(tra) quinque annos absque sacramento remanet suo loco possessio*

AD PERSII PROLOGUM.

Quoniam vacui aliquid hic restat spatii, pauca de Persii prologo addere lubet. Semet ipsum poeta vs. 6 *semipaganus* appellat, quod vocabulum praestantissimus editor Groninganus sic accipit ut *paganus* sit *poëta*. Incredibile hoc mihi videtur, neque mihi Ciceronis locus, ad quem provocat ille, persuadet. Nihil enim ibi legitur quod de *poëtis* cogitare nos cogat. Sed hic illud *semipaganus* legens non potes non putare in altera parte contumeliae aliquid inesse, memor vocabulorum qualia sunt *semifer*, *semimortuus*, *semisomnis* atque illud *ἡμιπαιῶς* quod in Luciani Baccho pro absurdo *ἡμιστρατιῶτης* est legendum. Neque me nunc fallunt vocabula a *semi* incipientia, quorum contraria est natura, qualia sunt *semideus*, *semivir*, *semidoctus*, sed illa quoque eiusmodi sunt ut statim unusquisque quae sit eorum vis perspiciat. Quis vero aequalium Persium potuisset intelligere si „ipse semipaganus” hoc dixisset sensu: „ego qui tantummodo pro altera parte poëta sum”, quis non statim eadem verba intelligeret, si haec esset poetae mens: „ego semi-rusticus”? Sed fac recte interpretatum editorem nostratem, tum quoque *carmen nostrum* hunc habebit sensum: „carmen quale semipoetae facere solent”, neque hic locus documento est, ubi *noster* pro *meus* dictum sit, tamen cum eo verbum in singulari iungi posse. Quod tamen omnino ita se habere probe novi.

J. J. H.

DE NOVA HORATII CARMEN IV 8

(DONAREM PATERAS)

INTERPRETANDI VIA.

SCRIPSIT

J. W. BECK.

.... unsere Ode ist von Anfang bis zu
Ende echt.

P. Cauer (a. 1892).

Post commentationes acutissimas, quas scripsit A. Elter, professor Bonnensis ¹⁾, denuo philologorum cohortis pars Meinekianis valedixit ²⁾. Nam intellexerunt haud pauci vim et auctoritatem illius legis, quam dicebant, oportere concludi in eius generis carmina, in quibus vera divisio stropharum ipsius carminis indole et numero flagitaretur. At de hoc errore philologico ne unum quidem verbum amplius perdere praestat. Qui igitur hac doctrina feliciter liberatus carmen illud octavum libri IV explicare velit, omnes coniecturas vel emendationes aut olim aut nuper aut hodie factas — quibus nobis non opus est — seponat. Horatii opera satis accurate tradita esse scimus, virtutes eius atque vitia ut amicorum fere novimus neque eum tanta elegantia tantoque poetico ingenio scripsisse quanto ante plerique putarent, omnibus hodie constat ³⁾.

Itaque vinculo hoc molesto deiecto — ne dicam de illo male interpretandi i. e. nodum in scirpo quaerendi morbo in hoc car-

1) Progr. Universitatis Bonnensis 1905, 1906, 1907 (I; II 1. 2. 3).

2) Teuffel, R. L. II (6. Aufl.) p. 65.

3) Redslob, Kritische Bemerkungen zu Horaz (Weimar 1912). Vorwort: Das von ihm geprägte Wort „brevis esse laboro, obscurus fio“ passt auf ihn selbst.

mine conspicuo — novam eandemque simplicem quandam interpretandi viam indicare tempus esse existimo. In hoc carmine omnia fere, quae olim dixi ¹⁾ teneo, nisi quod sententiam meam novis argumentis confirmare probabilioremque reddere spero fore ut mihi contingat.

Carmen igitur sodali cuidam diviti eidemque artis poeticae amanti, cui nomen est C. Marcius Censorinus L. f. (cos. a. 8 a. C.), dedicavit poeta. Cur hoc carmen huic viro scripserit, quo tempore miserit, cur hanc ipsam formam elegerit, haec omnia satis obscura sunt. Merum *ἐγκώμιον* est poetarum vel artis poeticae: sine poetis neque gloria neque honor est, neque homines immortalitatem adipiscuntur neque deorum *μῦθοι* oriri potuerunt. Ecce thema vetustum (cf. Pind. Ol. XI (X) 95; Theocr. 16. 48)! Poeta gloriae praeco praecipuus est. Sic Cicero in oratione pro Archia poeta § 20: neque enim quisquam est tam aversus a Musis qui non mandari versibus aeternum suorum laborum praeconium facile patiatur (§ 20) ²⁾ et Hor. Ep. II 1, 248 Nec magis expressi, cet. ³⁾, tum imprimis cf. c. IV 9 ad Lollium. Multum autem differt hoc carmen ab illo. Lollius sentire poterat, quid hoc praeconium valeret, Censorinus, qui, quantum scimus, nihil memorabile fecerat, ipso dono gloriari contentus esse debebat (cf. Cic. ac. II 33, 102, Liv. Periocha 49, Vell. II 102). Ex his locis illi nobis aliquid pretii habere videntur, ubi traditum est ex maioribus Censorini aliquem consulem fuisse anno eodem quo bellum Punicum tertium geri coeptum est.

Horatius saepius theoriam rhetoricam in artem poeticam transtulit, quod ex ipso carmine de arte poetica (Norden, Hermes 1905 (XL) 481—528) aliisque colligi potest (Kukula, Röm. Säkularpoesie 1911, p. 13). In explicanda Ecloga illa IV Vergilii divisionem proposuit Kukula non minus probabilem (l.l. p. 51). Stropharum igitur divisione relicta carmen hoc, Censo-

1) Horazstudien (1907) p. 33—36 = Rhein. Mus. N. F. 62, 631 sqq.

2) Cf. et § 30: An statuas et imagines, non animorum simulacra, sed corporum, studiose multi summi homines reliquerunt: consiliorum relinquere ac virtutum nostrarum effigiem nunc multo malle debemus, summis ingeniis expressam et politam?

3) Nec magis expressi voltus per aenea signa
quam per vatis opus mores animique virorum
clarorum apparent.

rino sane satis idoneum, ἐγκώμιον quoddam poetarum, prosaice et rhetorice consartum, levi ironia imbutum perspicimus.

In quattuor partes divisum est: I *Prooemium* (vs. 1—8), II *Transitio* + *propositio* (vs. 9—12), III *Tractatio* (vs. 13—27), IV *Conclusio* vel *epilogus* *transitione praemissa* (vs. 28 + 29—34). Laudat poeta munus suum (vs. 12), laudat simul artem suam. Subdivisio carminis minute et adamussim facta est. Media pars (tractatio) constat ex his versibus: 3 (13, 14, 15) + 2 (15, 16) + 3 (17, 18, 19) + 2 (19, 20) + 3 (20, 21, 22) + 3 (22, 23, 24) + 3 (25, 26, 27). Ceterum triadum usus Horatianus ubique invenitur: in prooemio (pateras, aera, tripodas), in tractatione (tria bella Punica), in 26 (virtus, favor, lingua), in epologo 29, 30 + 31, 32 + 33, 34 (1. Hercules, 2. Castor et Pollux, 3. Bacchus). Bellum Punicum tertium coeptum est *L. Marcio Censorino M'. Manilio Coss.* (Liv. Periocha 49, cf. Thes. L. L. Suppl. II 318). Vs. 17 et 18 ad hoc bellum pertinent, 15 et 16 ad b. Pun. secundum ¹⁾, et quid aequius est quam bellum quoque Punicum primum hoc loco significari? Erat enim inter monumenta vetusta fori Romani columna illa Duilii (aetate Augusti restaurata) ²⁾, quam nemo Romanus non noverat. Ad hanc pertinent vs. 13 sqq. Similis trias est initio c. II 12, ubi *Scipio Africanus minor, Hannibal* et *pugnae navales primi belli Punici* tanguntur vel nominantur. In propatulo est haec verba: 'eius qui rediit', tanquam in parenthesi addita esse ³⁾; quamquam non eleganter neque poetice dicta sunt, carere iis tamen hoc loco non possumus (cf. Cic. de off. 2. 76 imitatus patrem Africanus nihilo locupletior Carthagine eversa). Horatius Scipionem minorem nominare vel laudare amat, Scipionem maiorem non memorat (Rh. Mus. 62, 633). Ad 'Calabr(as) Pierides' illius consuetudinis poetarum nobis in mentem venit (trabe Cypria, carmen Maeonium, Daunia Camena). Sunt igitur 'Musae carminis epici'; cf. versus quintus sequentis carminis IX: non, si priores Maeonius tenet sedes

1) Hoc bellum etiam in c. IV 4 memoratur. Vide imprimis vs. 37—40 (Rh. Mus. l.l.).

2) Wölfflin, Die Inschrift der Col. rostr. Sitz. Ber. der Bayer. Akad. 1890 III.

3) Prop. IV 2, 35 et eius | traicit alterno qui leve pondus equo. De Genitivis cumulatis cf. Draeger, H. S., I p. 472: Cic. Philip. 7, 5 cuius innumerabilia scelera urbani consulatus.

Homerus. Nemo est scilicet, quin de Ennio poeta cogitet, qui in Annalibus etiam bellorum Punicorum partem priorem et maiorem caneret. Neque 'Maeonias musas' neque 'musam Maronis' hic quisquam ferat. 'Virtus . . . potentium vatium (vs. 26)' satis explanatur per Cic. pro Archia 10. 25 huius (Archiae) ingenium et *virtutem* in scribendo et copiam non expetisset? Intellegitur id quod una cum ingenio in poeta desiderari non debet, sc. ars illa vel poeticae artis studium (A. P. 408 sqq.) 'Virtus' ea, de qua Hor. A. P. 308 loquitur, tractatur fusius a versu 347 sqq.

In versibus 22—25 habemus duo exempla 'hominum' et Romani et Graeci regis. Sequitur *transitio* (vs. 28): Dignum laude virum Musa vetat mori i. e. itaque mortales, ut Romulus (Epod. 16, 13 ossa Quirini) et Aeacus, gloriam immortalem per poetas adipiscuntur (quidnam Censorinus cogitaret tum cum haec legebat?). *Epilogus*: Quin sunt quos caelo Musa beât, sic fit (i. e. poetarum arte) ut Hercules mensae Iovis accumbat, Castor et Pollux nautis in caelo splendeant, Bacchus deus hominibus prosit. Quod hoc loco poetae honori est, id ei probro apud Aetnae poetam ignotum tribuitur (fallacia vatium vs. 29).

Quantum in hoc carmine interpretando ab Eltero differam, videbit is qui et Elteri commentationes et meas perlegerit. Ubi de re stropharum disputat, me habet sodalem. Quocumque modo haec res se habet, opuscula collegae aestumatissimi me iam complures annos vinxerunt et occupaverunt. Verissima vero sunt quae olim Magister ille, omnibus philologis carissimus, Buecherum dico, mihi scripsit: „Sie werden an der originellen, gelehrten, scharfsinnigen Argumentation sich wohl aehnlich wie ich erbauen oder belehren" ¹⁾.

Ut haec scriberem maxime impulit me Elteri acutissima disputatio. Uter nostrum aenigma hoc philologicum solvendi viam aperuerit dies docebit. Simplicissima huius carminis interpretandi ratio mihi quidem certissima esse videtur: nihil addere, nihil detrahere, nihil mutare, nodum in scirpo non quaerere, audaces argutias vitare, sana mente non scholastica legere, intelligere velle, corrigere nolle.

1) Scripsit haec vir summus Bonnae die XXI m. Augusti 1907. Anno subsequenti III m. Mai mortuus est.

	Pag.
Ad Senecae Tragoedias (<i>contin. ex pag. 21</i>), scripsit J. W. BECK.	177—184.
Γάμον τεύχειν, scripsit ALB ^s . POUTSMA	184.
Adnotatiunculæ ad Herodam, scripsit P. GROENEROOM . . .	185—193.
Ad Manilium, scripsit I. VAN WAGENINGEN	194—206.
Ad Euripidis Herc. vs. 1288, scripsit J. v. L.	206.
Ad Lucretium V 200 sqq. (»avida pars»), scripsit J. W. BECK.	207—208.
Ad Plutarchi moralia annotationes criticae (<i>contin. ex huius</i> <i>Vol. pag. 110</i>), scripsit J. J. HARTMAN	209—232.
Ad Persii Saturæ VI vs. 79, scripsit J. J. H.	232.
Ad Satyri fragmentum de Vita Euripidis adnotationes duæ, scripsit K. KUIPER	233—242.
De Iliadis fontibus et compositione (<i>contin. ex pag. 63</i>), scripsit MATTHAEUS VALETON	243—289.
Ad Taciti Annales (XVI, 22), scripsit J. J. H.	289.
Lectiones Valerianæ (<i>contin. e pag. 144</i>), scripsit P. H. DAMSTÉ.	290—301.
De controversia quadam Catulliana, scripsit J. W. BECK . .	302—309.
Ova Urina quæ sunt quæque fuerunt, scripsit P. H. DAMSTÉ.	310—312.
Demetrii Triclinii scholia metrica e codice Angelico aucta et emendata, scripsit H. WAGENVOORT H.F.	313—332.
Ad Plutarchi moralia annotationes criticae (<i>contin. ex huius</i> <i>Vol. pag. 232</i>), scripsit J. J. HARTMAN	333—337.
De loco Propertii conclamato (c. IV 4, 55), scripsit J. W. BECK.	338—340.
Ad Plutarchi moralia annotaiones criticae (<i>contin. ex huius</i> <i>Vol. pag. 337</i>), scripsit J. J. HARTMAN	341—381.
Ad Persium (Prol. 7), scripsit J. J. H.	381.
Vergiliana, scripsit P. J. ENK	382—391.
Varia (<i>contin. ex pag. 152</i>), scripsit ALPHONSUS KUREESS. .	392—394.
Ad Herodoti L. I c. 14, scripsit J. J. HARTMAN	395—396.
De repetitionis genere quodam, scripsit ALB ^s . POUTSMA . .	397—425.
Varia, scripsit J. W. BECK	426—428.
Observatiunculæ de iure Romano (<i>contin. ex pag. 134</i>), scripsit J. C. NABER S. A. FIL.	429—446.
Ad Persii Prologum, scripsit J. J. H.	446.
De nova Horatii carmen IV 8 (Donarem pateras) interpre- tandi via, scripsit J. W. BECK	447—450.

INDEX

	Pag.
In memoriam Samuelis Adriani Naberi, scripserunt J. v. L., J. J. H. , ...	1—11.
De Frisiis Batavisque patriae nostrae incolis, scripsit J. H. HOLWERDA (<i>accedunt imagines quinque</i>).	1—7.
Ad titulos quosdam Rhodios nuper repertos, scripsit H. VAN GELDER	8—14.
Ad Senecae tragoedias, scripsit J. W. BECK.	15—21.
Ad Homeri Iliadem Δ 126 sq., scripsit J. J. H.	21—22.
Ad Ciceronis in Sallustium quae fertur invectivam, scripsit ALPHONSUS KURFESS.	23—25.
De Iliadis fontibus et compositione (<i>contin. ex Vol. XL pag.</i> <i>328</i>), scripsit MATTHAEUS VALETON	26—63.
Ad Plutarchi moralia annotationes criticae (<i>contin. ex Vol. XL</i> <i>pag. 450</i>), scripsit J. J. HARTMAN	64—110.
Ad Odysseam ψ 361, α 209, scripsit v. L.	110.
Varia, scripsit ALPHONSUS KURFESS.	111—114.
In memoriam Mortimeri Lamson Earle, scripsit J. VAN LEEUVEN J.F.	115—116.
Observatiunculæ de iure Romano (<i>contin. ex Vol. XL pag.</i> <i>399</i>), scripsit J. C. NABER S. A. FIL.	117—134.
Ad Aristophanis Lysistr. vs. 1027, scripsit J. v. L.	134.
Lectiones Valerianae, scripsit P. H. DAMSTÉ	135—144.
Ad Spartiani Vitam Hadriani, scripsit A. G. ROOS	144.
Ad Cic. Verr. L. III § 125, scripsit J. J. H.	144.
Varia (<i>contin. ex pag. 114</i>), scripsit ALPHONSUS KURFESS.	145—152.
De codice Senecae Angelico (ms. lat. 1356), scripsit H. WA- GENVOORT H.F.	153—163.
Lucianea, scripsit P. H. DAMSTÉ	164—176.
Ad Cic. Verr. L. V § 173, 177, scripsit J. J. H.	176.

M N E M O S Y N E.

BIBLIOTHECA PHILOLOGICA BATAVA.

COLLEGERUNT

P. H. DAMSTÉ, J. J. HARTMAN, C. W. VOLLGRAFF.

OPERAM SUAM POLLICITI SUNT

A. E. J. HOLWERDA, H. T. KARSTEN, J. C. NABER,
M. C. VALETON, J. WOLTJER.

NOVA SERIES.

VOLUMEN QUADRAGESIMUM SECUNDUM.

LUGDUNI-BATAVORUM
E. J. BRILL.

LIPSIAE,
O. HARRASSOWITZ.
1914.

EX OFFICINA TYPOGRAPHICA ET BIBLIOPOLIO QUAE ANTEHAC E. J. BRILLII FUERUNT.

AD PLUTARCHI MORALIA ANNOTATIONES CRITICAE.

SCRIPSIT

J. J. HARTMAN.

(Continuantur e Vol. XLI pag. 381.)

AN VIRTUS DOCERI POSSIT.

Quin haec quaestio Plutarcho cordi fuerit quid dubitemus? Sed hunc ab eo conscriptum libellum, id vero multo mihi videtur certum minus. Titulus disputationem in utramque partem habitam promittit; quid vero fit? Refutatur fictus aliquis adversarius qui virtutem doceri posse negat, immo vero minutis sententiolis, interrogationibus, versibus aliunde allatis conciditur. Nusquam placidum illum, lenem, loquacem agnoscis Chaeronensem, semper audis mordacem Σωκρατιδέα qui

εἰς τάχος παλεῖ συνάπτων στρογγύλοις τοῖς ῥήμασι

hominem miserum, stultum, caecum cui non prorsus idem sit persuasum. Cum ceteris omnibus virtutibus longe ab isto libello exulat omnis lepor omnisque venustas. Quod satis iocoso demonstrare exemplo mihi posse videor; praeterea ne conabor quidem argumenta afferre: quid mihi legenti simulque de dilectissimo illo cogitanti scriptore in mentem venerit dixisse satis sit. Disputat noster de loco illo Platonis, ubi nullae graves lites nullaque bella nasci dicuntur διὰ τὴν τοῦ ποδὸς πρὸς τὴν λύραν ἀμετρίαν καὶ ἀναρμοστίαν, atque de suo et alia addit et hoc: οὐδὲ περὶ προσῳδίας ἔχει τις εἰπεῖν στάσιν ἐν πόλει γενομένην, quod uno illustrat exemplo πότερον Τελλχῖνας ἢ Τέλχινας ἀναγνωστέον. Quam putidum hoc, quam longe arcessitum et ex remoto protractum angulo. Verus Plutarchus cum eiusmodi rerum exempla vult afferre in promptu habet lepidissima face-

tissimaque. Velut *de Def. Or.* 412 E. ludibrio habet grammaticos, qui quaestiunculis inanissimis semet ipsos „coquunt, macerant, defetigant”. Quod autem affert exemplum? Quo nullum risui movendo aptius: „βῆλλω” ait „futurum habet βαλῶ, internecivum ergo inter se gerunt bellum grammatici utrum prius an posterius λ exciderit”. Sic refutat Demetrium grammaticum Heracleo Megarensis, cui quin magis quam adversario faveat Plutarchus sub fratris latens persona iam non est dubitandum.

De singulis locis neque lubet neque opus est quidquam annotare.

DE VIRTUTE MORALI.

Multo etiam philosopho Chaeronensi indignior hic libellus, quem, ut ad finem perlegas quantum tibi est taedii devorandum! Contra Stoicos eorumque perfectam virtutem puerulus iste, Aristotele praecipuo auctore usus ¹⁾, demonstrat etiam esse quandam virtutem ex ratione affectus cohibente natam. Certe huc fere redit ineptae disputatiunculae argumentum. Oratio neque perspicua est neque ullo lepore commendatur. Quod alibi tam facete datur praeceptum: „ad ebrietatem vitandam non opus est *effundere* vinum, potes etiam *affundere* aquam” id hic ita corrumpitur ut nullo modo legentem monere, nedum delectare, possit. Annon ineptissima haec est sententiola (451 D):

οὔτε γὰρ οἶνον οἱ φοβούμενοι μεθύειν ἐκχέουσιν οὔτε πάθος οἱ δεδιότες τὸ ταρκακτικὸν ἀναιροῦσιν ἀλλὰ κεραυνῶνσι,

quae et sermonis laborat vitio eoque gravissimo. Iure enim roget quispiam: „quaenam sunt *illae res* quae hic miscendae dicuntur?” Aquam vino miscemus, sed quid admisceamus affectibus animum perturbantibus? Dixeris absolute hic *κεραυνῶναι* dici, *diluendi* (vernacule „aanlengen”) sensu, quomodo et noto illo Aristotelis loco fiat (de A. P. c. 26 Vahl.):

(et aliis rebus tragoedia heroicum carmen vincit et) τῷ ἐν ἐλάττονι μήκει τὸ τέλος τῆς μιμήσεως εἶναι· τὸ γὰρ ἀθροώτερον ἤδιον ἢ τὸ ²⁾ πολλῷ κεραυνύμενον τῷ χρόνῳ. λέγω δ' οἶον εἴ τις τὸν Οἰδίπου θείη τὸν Σοφοκλέους ἐν ἔπεσιν ὅσοις ἡ Ἰλιάς.

1) Inde est illud αὐτὸς Ἀριστοτέλης quod 448 A legitur.

2) Articulum hic inserendum puto.

Ubi pertinacior aliquis contendere possit inter se misceri *tempus et carmen*. Sed verisimilius est hoc voluisse Aristotelem: „id quod, *quia longum tempus intercedit*, diluitur leniusque fit”. Hic vero istud *καρπυύουσι* absolute positum ridiculi atque absurdi aliquid praebet. Quid enim? Boni esse mentium medici dixeris ab adolescente, quem curandum receperit, remove quidquid vehementiores afferat affectus, sensus stimulet, denique perturbet mentem moresque corrumpat. Quid vero ille quem nobis exhibet personatus Plutarchus? Discipulum, ut opinor, secum ducit ad mimum aliquem vel ad tragoediam, in qua Phaedra vel Canace primas agit partes, et sublato aulaeo diatriben habet plenam castitatis atque taedii! Lubrica, hercle, educandi ratio! Accedit quod, ut imaginis constet ratio, ea diatribe habenda erit *dum fabula agitur*. Quo nihil aptius *ad animum perturbandum*, nam ad insaniam sic miser adolescentulus adigitur.

Sed disertius hoc exemplum flosculi inepte ex ipso sublato Plutarcho. In libro *de cohibenda ira* iucundissima quadam narratione docetur quam sit egregium parcere inimico qui in tuam pervenerit potestatem. Totus ille locus, qui et alio nomine permagni est momenti, sic decurrit (457 D sqq.):

Semper lego colligoque exempla continentiae, quae non philosophi dederint, quos qui ipsi mente carent felle carere aiunt, sed reges atque tyranni; velut illud est Antigoni qui, cum prope tabernaculum milites quidam ei maledicerent, exserto baculo, „heus vos, longius absistite si maledicere vultis” clamabat; atque illud Arcadionis et Philippi: Arcadion ille Achaeus semper conviciis in Philipppum utebatur, quin etiam cives suos monebat ut fugerent

donec eo ventum, non notum nomen ubi istud.

Qui cum forte in Macedoniam venisset, amicis regem adhortantibus ne inultum abire sineret mordacem istum inimicum, rex eum amice salutavit, dona ei dedit hospitalia, deinde in Graeciam misit qui quibus nunc de rege verbis uteretur inter Graecos Arcadion inquirerent; cumque iam ab eo in coelum se tolli cognovisset „en” aulicis ait „quanto ego sim melior medicus quam vos”. Cumque Olympiae multis esset laesus conviciis, essentque qui plorandum Graeculis istis dicerent qui multis ab eo affecti beneficiis nunc eum maledictis lacerarent „quales”

rogavit „eorum de me futuros opinamini sermones si malo eos affecero?” Praeclare etiam Pisistratus adversus Trasybulum se gessit, Porsenna adversus Mucium, adversus Philemonem Magas. Magas ille satrapa spectante populo a Philemone in quadam comoedia insigni erat affectus contumelia, in qua eum his erat allocutus quidam versibus:

Magas tibi a Rege, en, venerunt literae;

Non nunc dolet quod legere nunquam didiceris?

Aliquanto post Philemon, navi iter faciens, vento prope Parae-tonium in litus est eiectus et sic in Magae pervenit potestatem. Quid tum ille? militem ad eum misit, quem iusserat destrecto gladio collum eius leviter tangere, deinde poeta comiter salutato abire. Praeterea Philemoni pilam talosque quibus luderet misit. Grammaticum quondam, quem ut indoctum ludere volebat, Ptolemaeus rogavit: „quis Pelei pater?” Respondit ille: „dicam, si prius mihi quis Lagi pater dixeris”, quibus verbis ei obscurum genus ita exprobrabat ut indignum et non ferendum clamarent qui aderant. Tum rex: „si non est regium iocum ferre posse, ne iocari quidem regem decet”.

En lepidissimam narrationum syllogen, quas hic e scriniis suis profert Plutarchus, rei, de qua agitur, aptissimarum. Quarum haud dubie ceteris praestat de Maga illa: eleganter est enunciata et ut ceterae omnes egregie illustrat id quod demonstratur. At in libro *de virtute morali* nil nisi ipsius scriptoris demonstrat stultitiam. Capite enim X (p. 449 D sqq.) omnino inepte nugatur et sic ut ne hoc quidem bene intelligas quid tandem sibi velit — at multa eum proferre quae non huius loci, hoc vero luce clarius est — de Stoicorum paradoxo „paria sunt peccata”. Ibi et hoc docet: „non omnium affectuum eadem est vehementia”. Eandem esse nunquam, ut opinor, contenderunt Stoici. Atque sic declamat:

„quis dicat eadem ira Nicocreontem usum adversus Anaxarchum, qua adversus Philemonem usus est Magas, cum tamen uterque contumelia esset affectus? Pistillis ferreis Anaxarchum contudit Nicocreon, Philemonis cervices nudo tangi gladio deinde eum dimitti iussit Magas” ¹⁾.

1) Absurde et in praecedentibus res inter se opponuntur, sed, quia paulo tamen minus absurde, hoc unum profero ceteris omissis.

Profecto tam stultus stolidusque nemo mortalium natus est qui idem esse dicat contundi et paulisper ludibrio haberi, neque quisquam Stoicorum fuit tam insanus qui id contenderet. Hoc vero prorsus incredibile stultitiae portentum non intelligere dilectum Stoicorum paradoxon illo exemplo ne leviter quidem moveri, nedum labefactari. Non enim inter se opponuntur duo mala facinora, sed crudele dirae ultionis *scelus* et praeclarae virtutis exemplum, quae in cohibenda adversus inimicum ira cernitur ¹⁾.

Denique et libellum *an virtus doceri possit* et hunc *de virtute morali* insignia equidem duco exempla ineptissimae imitationis, qua ita Plutarchi personam sumit impostor ut ultro se indicet.

De singulis huius locis haec annoto:

440 D. Sic incipit:

περὶ τῆς ἠθικῆς λεγομένης ἀρετῆς καὶ δοκούσης, ᾧ δὴ μάλιστα τῆς θεωρητικῆς διαφέρει, τῷ τὸ μὲν πάθος ὕλην ἔχειν τὸ δὲ λόγον εἶδος, εἰπεῖν πρόκειται τίν' οὐσίαν ἔχει καὶ πῶς ὑφίστασθαι πέφυκε.

I et te ex hoc labyrintho expedi: „dicam qua re moralis virtus maxime differat a contemplativa” ... expectas nunc de illa discrepantia paulo longiorem disputationem, sed statim decem verbis illa exponitur. Praeterea vehementer laborat syntaxis, nam ab εἰπεῖν πρόκειται primum pendet illud praecedens ᾧ ... διαφέρει deinde sequens τίν' οὐσίαν ἔχει. Et illa quidem lenissima sanari potest medicina, qua satis callide interpretes latinus ita utitur ut quidquam ab eo mutatum vix intelligas: „de Virtute, quae cum appellatur tum videtur Moralis, eoque praecipue a contemplativa differt, quia pro materia animi motus, pro forma rationem rectam habet, propositum nobis est disserere, quaenam sit eius natura, quomodo subsistat”. Sed si pro ᾧ scribis ἥ, tantum abest ut disputationis absurditas tollatur ut etiam fiat manifestior: qui enim potes definire qua re a contemplativa differat ea virtus, cuius tibi etiam natura est describenda?

1) Fortasse hoc quoque alicuius in hac quaestione momenti quod hoc libello sententia Platonis νεῦρα τῆς ψυχῆς δ θυμός *refertur* tantummodo (449 F) at in libro *de cohibenda ira* (457 C) *refutatur*. Habemus enim et hic *inter eosdem libros* discrepantiam.

Et sic pergit :

καὶ πότερον οἰκείῳ λόγῳ κεκόσμηται τὸ δεδευμένον μόριον αὐτὴν τῆς ψυχῆς ἢ μετέσχηκεν ἀλλοτρίου, καὶ εἰ μετέσχηκε πότερον ὥς τὰ μεμιγμένα πρὸς τὸ βέλτιον ἢ μᾶλλον ὥς ἐπιστάσις τινὶ χρώμενον καὶ ἀρχῇ μετέχειν λέγεται τῆς τοῦ ἀρχοντος δυνάμεως.

Ut tamen aliquis hinc evadat sensus, ante ἐπιστάσις inserendum τό est: „utrum ea pars mentis, quae eam recepit, propria sit praedita ratione, an particeps sit alienae, et si particeps est, utrum ita sit particeps ut ea pars quae cum meliore est mixta, an magis ita ut id quod aliquo principatu et imperio utitur particeps esse dicitur eius potentiae qui regit.”

441 B Chrysippus item ut Menon ille Platonius examen virtutum excitavit κατὰ τὸ ποῖον ἀρετὴν ἰδίαν συνίστασθαι νομίζων.

Quis his addi ποιότητι ferat? Quod tamen inutile verborum κατὰ τὸ ποῖον interpretamentum nunc post ἰδίαν in textu legitur.

441 C Chrysippus ergo ille πολλῶν καὶ ἀτόπων ὀνομάτων οὐδὲν δεομένην ἐμπέπληκε φιλοσοφίαν.

Et sententia et syntaxis postulat ut τὴν φιλοσοφίαν legamus.

ib. Omnes illi philosophi virtutem esse dicunt ipsam rationem sibi consentientem, καὶ νομίζουσιν οὐκ εἶναι τὸ παθητικὸν καὶ ἄλογον διαφορᾶ τινι καὶ φύσει ψυχῆς τοῦ λογικοῦ διακεκριμένον.

Absesse hinc debere ψυχῆς senties si sequentia legeris: „sed eandem mentis (ψυχῆς) partem, quam rationem vocant, vel virtutem vel vitium fieri”.

442 A Mentis humanae altera pars est τὸ νοερόν quod imperare debet ἕτερον δὲ τὸ παθητικὸν καὶ ἄλογον καὶ πολυπλανὲς καὶ ἄτακτον ἐξ ἐπιστάσις ἑαυτοῦ δεόμενον.

Sic W.; Graecus editor ... καὶ ἄτακτον ἐξ ἑαυτοῦ δεόμενον, quod prorsus sensu caret; Madvigius ἐπιστάσις post ἑαυτοῦ ponens tupem facit hiatum. E scripturae diversitate vides ἐξ et ἑαυτοῦ e margine irrepsisse in textum; inde remove, omnia erunt planissima.

ib. τὸ μὲν ἀεὶ σώματι βουλόμενον συνεῖναι καὶ σῶμα θεραπεύειν

πεφυκὸς ἐπιθυμητικὸν κέκληται, τὸ δ' ἔστι μὲν ἢ τούτῳ προστιθέμενον, ἔστι δ' ἢ τῷ λογισμῷ παρέχον ἰσχὺν ἐπὶ τοῦτο καὶ δύναμιν, θυμοειδές.

Illud ἐπὶ τοῦτο quid sibi velit non video; si deletur, optime decurrit sententia neque quidquam desideratur, si retinetur, perturbantur omnia.

ib. Plato harum partium differentiam maxime demonstrat τῇ τοῦ λογιζομένου καὶ φρονούντος ἀντιβάσει πρὸς τὸ ἐπιθυμοῦν καὶ θυμούμενον.

Immo καὶ τὸ θυμούμενον. Diversae enim sunt partes τὸ ἐπ. et τὸ θυμ. His apud W. adduntur: ὥσπερ ἕτερα εἶναι πολλάκις ἀπειθοῦντα καὶ δυσμαχοῦντα πρὸς τὸ βέλτιστον, quae vix intelligo; apud B. ὡς τὸ ἕτερον εἶναι πολλάκις ἀπειθοῦν τε καὶ δυσμαχοῦν πρὸς τὸ βέλτιστον, quae, e coniectura in textum introducta, ipsa nocte obscuriora sunt. Alia opus est emendatione, sed mihi non est in promptu.

442 B Secundum Aristotelem quaedam ψυχῆς μέρη ὅλως ἀνήκοα λόγου καὶ κατὰ τρόπον τινα τῆς σαρκὸς ἐκβεβλάστηκε καὶ περὶ τὸ σῶμα παντελῶς καταπέφυκε.

Ultimum vocabulum mihi obscurum: compositi rationem non perspicio. Ecquid καταδεδυκότι legendum? v. Pl. Gorg. 485 D.

442 F τὸ σῶμα τὰ μέρη συννευσχημονοῦντα τῇ κρίσει παρέσχε.

Optimam editoris Graeci emendationem μέλη pro μέρη in textum receptam oportuit.

445 E Sic describitur ἀκολασία, vitiorum extremum:

ἔχουσα καὶ πάθος φαῦλον καὶ λόγον, ὅφ' οὐ μὲν ἐξάγεται τῷ ἐπιθυμεῖν πρὸς τὸ αἰσχρόν, ὅφ' οὐ δὲ τῷ κακῶς κρίνειν προστιθέμενου ταῖς ἐπιθυμίαις καὶ τὴν αἴσθησιν ἀποβάλλει τῶν ἀμαρτανόμενων.

Dele inutilem annotationem τῷ ἐπιθυμεῖν.

447 E Dubitatio non inde oritur quod duae rationes inter se pugnant sed quod affectus rationi obstat. Datur hoc exemplum:

περὶ τὰς κρίσεις τῶν συμβολαίων ὑποτρέχοντα τὰ πάθη τὴν πλείστην ἐμποιοῖ διατριβήν.

Nihili hic certe est κρίσεις proque eo legendum τηρήσεις. Qui enim quod cum alio constituit fideliter servat τηρεῖ τὰ συμβόλαια.

451 E Postquam demonstravit affectus saepe rationi utilem ferre opem, haec addit:

Φιλίας δὲ Φιλοστοργίαν ἢ Φιλανθρωπίας ἔλεον ἢ τὸ συγχαίρειν καὶ συναλγεῖν εὐνοίας ἀληθινῆς οὐδὲ βούλομενος ἂν τις ἀποσπάσειεν οὐδ' ἀποτήξειεν.

Quid certius quam Reiskii emendatio, pro ultimo vocabulo ἀπορρήξειεν legentis? Quid melius cum ἀποσπάσειεν iungitur? Non ita visum editori Graeco, qui suo „non opus” molestum institutorem facessere iubet. Criticus, qui natus est infelix, post obitum quoque suum sibi invenit Wytttenbachium.

AD IUSTINUM (XXIII. 2).

Agathocles cum in Italiam esset transgressus, reverti eum in Siciliam interiectis paucis diebus vis morbi coegit, quo toto corpore comprehensus per omnes nervos articulosque umore pestifero grassante velut intestino singulorum membrorum bello impugnabatur. Ex qua desperatione bellum inter filium nepotemque eius, regnum iam quasi mortui vindicantes, oritur; occiso filio regnum nepos occupavit. Igitur Agathocles, cum morbi cura et aegritudo gravior esset et inter se alterum alterius malo cresceret, desperatis rebus uxorem suam Theoxenam Aegyptum remittit.

In hoc loco tractando critici ad unum omnes verba *morbi cura* (i. e. curatio) copulanda esse mira consensione sibi persuaserunt, quo factum est ut Quintiliani praecepto prorsus inverso mala interpretatio lectiones multas praecederet sed minime hercle! emendatas. Scripsit Iustinus: -

Igitur Agathocles, cum morbi <vi> cura et aegritudo gravior esset et inter se alterum alterius malo cresceret, cet.

P. H. D.

DE VERBIS PRONOMINALIBUS.

SCRIPSIT

K. SNEYDERS DE VOGEL.

Notum est in linguis quae romanae dicuntur permulta verba esse quae pronomen reflexivum adsciscunt, quod tamen nullo fere sensu adhiberi videtur, certe non obiecti vice fungitur actionis verbo expressae.

1) Invenitur enim pronomen reflexivum iunctum cum verbis intransitivis: *s'en aller, s'en venir, se mourir, se taire*; — *a se năsti* (nasci), *a se mira* (admirari), *a se teme* (timere); — *andarsi, fuggirsi, sedersi, tacersi, ammalarsi*; — *irse, venirse, dormirse*; — *virse*.

2) Sunt verba transitiva quae pronomine adhibito intransitivum quendam sensum accipiunt: *se tromper, se promener, s'éloigner, se casser*; — *a se ینگڑا* (engraisser), *a se duce* (ire); — *ingannarsi, allontanarsi*; — *volverse, alejarse, desviarse*; — *illudirse, turvarse*.

3) Forma de qua agimus saepe alium sensum habet. nempe passivum: *Cela ne se dit pas, mă bat* (vapulo), *si leggono i libri, se halla, se mataban los cristianos*.

In ea Romaniae terra quae Orientem spectat solus fere modus est quo passivum exprimitur.

4) In lingua italiana vulgari constructio nostra impersonalem quandam vim accepit, ita ut novum pronomen subiecti vice fungi possit: *noi si canta* (canimus); *Noi non si fa complimenti*, R. Fucini, *Le Veglie di Neri*, p. 217; in multis linguis obiectum secum habere potest: *se le blamaba* (nominabatur), Ibañez,

La Catedral, p. 14; *quivi ore nè campane non s'udiva; se soa os grandos feitos* ¹⁾).

Opera dignum mihi videtur varios verborum pronominalium sensus in linguis romanis examinare et indagare quo quisque tempore et modo ortus sit et qua ratione alius ex alio nasci potuerit. Constat autem originem nostrae structurae in lingua latina quaeri debere. Examinemus igitur num varii sensus iam in latino inveniantur, an alii latino alii linguis romanis adscribendi sint. Sed quia quaestio est admodum intricata et ea quae brevi studio exhaustiri non possit — ad plura indaganda tempus, heu! me deficit — pauca solum et breviter in medium proferam.

Res ipsa fert ut verbum activum pronomen quoque obiectum sibi adsciscere possit: *lavare, se lavare; nocere, sibi nocere; hostes in fugam vertere, se vertere in fugam; persuadere, mihi persuasum habeo*. In omnibus illis verbis vis pronominis satis clare sentitur, sed quia admodum difficile est actum verbi quem patitur ipsum subiectum tam clare et obiective, quod dicitur, ante oculos sibi ponere quam rem quam alius quidam patitur, facile intellegimus, prout natura verbi aut natura subiecti fert, vim transitivam non semper aequè claram esse. Si enim subiectum animal est — quod fere semper in „latino classico” accidit — pronomen suam sibi vim vulgo retinet; sin subiecti vice fungitur res, quae agere non potest, verbum reflexivum ad intransitivum prope accedit. Perspicuum autem est verbi quoque naturam certam quandam vim habere ad vertendum verbum reflexivum in intransitivum; si ad animum aut mentem spectat, ut *persuadere*, vis activa minus bene sentitur quam in *se lavare* e. gr.

Quamquam igitur vis pronominis semper sentitur, tamen saepe in lingua classica iam minus clara esse potest, id quod plurimum interest, si historiam nostrorum verborum examinare volumus.

Lingua autem latina aliam quandam verbi formam habet quae fere omnia exprimere potest quae in linguis romanis verbis pronominalibus redduntur. Est genus verbi quod plerumque

1) Cf. Meyer-Lübke, *Gramm. d. langues rom.*, III p. 111.

passivum vocatur, sed functio illa ita non sola eius formae vis est, ut ne antiquissima quidem esse videatur.

1) Sunt primum ea verba quae deponentia vocantur et quae sensum activum, formam autem passivam habent: *mercari, nasci, hortari*. Quod nemo non mirari potest qui non meminerit primo deponentia suam sibi vim habuisse et factum quoddam indicasse quod nostra imprimis intersit, mediali igitur sensu adhibita esse, id quod in nonnullis verbis optime sentiri potest: *negotiarī* et *mercari* nimirum illam solam formam adhibuisse nemini non luce clarius esse videbitur.

2) In sententiis ut *vas rumpitur* verbum intransitivum sensum habet, cf. *le vase se brise, de vaas breekt*.

3) Quod saepe forma passiva et reflexiva inter se alternant indicat forma in *-or* reflexivi quoque vice fungi posse: *praecepit eis ne se ex eo loco moverent*, Liv. XXXIV, 20; *nec vestigio quisquam movebatur*, Liv. X, 36.

Videmus igitur verbi formam quae in *-or* exit quattuor habere posse significationes passivam, reflexivam, medialem, intransitivam.

Quae res persistere non potuit. Mirabile esse videtur unam atque solam formam tot et tam diversas res exprimere posse. Inde ab antiquissimis temporibus aliae formae petebantur quae clarius designarent quae quoque loco vis intellegenda esset.

1) Passivi sensus per multa saecula nostra forma exprimitur. Sed passivum quoque periturnum fuisse, monstrant linguae romanae quae aliae alias vias ingressae sunt ut vim passivam redderent, seque ad verbum *esse, fieri, venire*, formam reflexivam, alia contulerunt.

2) Vis medialis periit. Non iam igitur necesse est — immo contra rerum naturam esse videtur — ut activi sensus passiva forma reddatur. Hic non ex re esse videtur plura de eis adiungere, sed et in Plauto et in latinitate posteriore multa verba quae in lingua classica deponentia sunt, activa sunt aut semper aut saepe, alia in lingua classica activa, postea saepe deponentia sunt: *adulor, adhortor, adipiscor, adnitor, admiror, adorior*, ut tantum verba ab *ad-* incipientia nominem, cf. Priscianus in Keil, *Gramm. lat.* II, p. 378 sqq.

3) Quod ad significatum intransitivum attinet, Lindsay, *Syn-*

tax of Plautus p. 52 plures locos nobis affert quibus intransitiva vis non passivo sed activo redditur: *male res vortunt quas agit*, Pers. 453; *foris aperit*, Pers. 300; *pisces credo, qui usque dum vivunt, lavant*, Truc. 322; *mihi . . . opus est ut lavem*, Truc. 328; *dormit, ornatur, lavat, prandet, potat*. Mil. 251 etc.; cf. Cic. De Off. I, 3513 *Cum soceris generi non lavantur*.

In „latino classico” fluctuatio illa non plane exstincta est, immo multa verba duas aut tres structuras admittunt: *quare eius fugae comitem me adiungerem*, Cic., Att. 9, 10, 2; *Domitius cum XII suis cohortibus eodem adiungeretur*, ib. 8, 12, 3. In latinitate posteriore activum eadem vice fungitur: *in partibus Italiae quae ad Galliae adiungit*, Gal., *alfab.* 95. Idem fere observari potest de *admisceo*, *admoveo*, *advolvo*, aliis; a) *illi se praedae accingunt*, Aen., 1, 210; b) *accingar dicere pugnas*, Verg. Georg. 3, 46; c) *accingunt omnes operi*, Ter. Phorm., 318.

abstineo et *se abstinere* eodem sensu adhibetur; *abscondere* intransitive ponitur Apul., Met. 6, 12; 8, 5; *abrumpo* ¹⁾ sensu intransitivo in latinitate posteriore demum invenitur: Tertull. pudic., 7; apol., 37.

se abdere et *abdi*, non *abdere* invenitur.

movere et *vertere* memoratu digna videntur: a) *neque se movit ex urbe*, Nep. Att. 7; b) *res quae moveri possunt*, Nep. Them. 2; c) *res moventes* Liv. V, 25, intransitivum autem admodum rarum est in „latino classico”, participio excepto, cf. tamen *terra movit*, Liv. XXXV, 40. Idem fere observari potest de usu *vertendi* verbi.

Pauca haec exempla sufficere videntur. Videmus intransitivum et reflexivum aut pronomine aut passivo exprimi, activum tamen rarius adhiberi quam passivum vel reflexivum. Posteriore autem aetate constat multa verba a classicis transitive tantum usurpata etiam intransitivorum vel reflexivorum loco poni ²⁾. Medert enumerat *conglutinare*, *movere*, *minuere*, *imminuere*, *diminuere*, *conferre*, *refrigare*, *resumere*, *rumpere*. Petschenig, *Transitive Verba*

1) Cf. etiam *Subsidunt montes ante illos et fontes erumpunt*, Commod., *Instruct.*, II, 1, 84.

2) Medert, *Quaest. crit. et gramm. ad Gynaecia Mustionis pertinentes*. Diss. Gießen 1911, p. 20.

als reflexiva bei Corippus, Arch. f. lat. Lex. III, p. 150 et 284: *iungere, minuere, miscere*, quae verba confert cum italianis *giugnere, minuire, mischiare*, quod quidem ultimum non eundem sensum quem *miscere* habet. Bonnet, *Le latin de Gregoire de Tours*, p. 630 alia quoque adicit; M. Niedermann, N. Jahrb. f. d. kl. Altertum, Gesch. u. deutsche Litt. 1912, p. 332 e medicorum scriptis, quae tot et tam utilia nobis praebent exempla linguae vivae et sponte sensimque vitae se usui accommodantis, affert *cicer vero si bene coxerit*, Anthim. 18, 25, *cicatrare, frangere, siccare, spissare* alia.

Videmus igitur, aetate postclassica passivum sensu intransitivo et reflexivo positum paulatim perire et eius loco praecipue activam formam poni. Constat autem — et linguae quae romanae dicuntur hoc luce clarius ostendunt — constat verba pronominalia in posteriore latinitate ut in latinitate classica semper adhiberi. Non necesse videtur huius rei exempla proferre quippe quae abundant; hoc memoratu dignum est duas formas, *moveo* et *me moveo* idem fere valere et quaeritur utra praevaluerit.

Sed haec res eiusmodi est ut magis linguas romanas spectet quam latinam; certamen enim inter formam activam et reflexivam permulta saecula permansit necdum hodie ex omni parte finitum est: *baigner, se baigner; essere, essersi; volver, volverse*. Alia autem res est quam considerare nostra magis interest, formam perfecti dico.

Exemplum mihi sit *moveri, se movere, movere*. Perfectum igitur est *motus sum, me movi, movi*. Postea autem volventibus annis perfectum saepe cedere debet novae formae analyticae ¹⁾, et **me motum habeo* et **motum habeo* eundem fere sensum exprimere debent. Sed vera verbi *habendi* vis tam bene sentitur ²⁾ ut **me*

1) Cf. Thielmann, *Habere uit dem Part. perf. pass.*, Arch. f. lat. Lex. III.

2) Non fides habenda est v. d. Müller-Marquardt credenti *habere* saepe sensu verbi *esse* usurpari (Sprache d. alten Vita Wundregiseli, 1912, p. 141, cf. Bull. de dial. rom. 1913, p. 29). Neque cogitandum est de formis linguae franco-gallicae vulgaris *Je m'ai assis sous un arbre, Vous vous avez blessé à la main*, Edmont et Gilliéron, *Atlas ling. de la France* carte 500 et 508. Hic *habere* verbum unxiliare suum sensum plane perdidit, cf. *quand vous aurez venu* G. Sand, Jeanne 461, et *ho venido* = *veni* in lingua hispanica.

motum habeo et **motum habeo* in vulgus extendi non potuerint; *motus sum, movi et me movi* manent igitur sola fere perfecta et in iis primum locum tenet *motus sum* quae forma analytica bene vim intransitivam ostendit. Scimus autem linguam magis magisque analyticam fieri et in lingua franco-gallica antiqua dici *je m'eslogne* sed *je sui eslognez*; *je me pasme*, sed *je sui pasmez*; *je (me) meus* sed *je suis meus*. Contaminatio igitur est inter structuram activam et passivam. Is autem qui primus analogia duce dixit *me motus sum*, notionem pronominis perdidit iungens pronomen accusativum cum verbi passiva forma ita ut ne in *me moveo* quidem eius vim iam senserit ¹⁾. Sed frustra, credo, eius structuræ exempla in latino quaeras, quippe quae linguarum romanarum propria sit. Aetate postclassica perfectum passivi reflexivo sensu non rarum est: *fragor rogantium tollitur*, Prudent., *Peristeph.* 181.

Cum fuerit autem Nero de inferno levatus

Helias veniet prius signare delectos.

quod idem est quod *Cum se levaverit* (Comm. Instruct. I, 41, 7).

Diximus multum interesse quae sit subiecti natura. Quod nihil melius illustrare potest quam duos versus Commodiani, alter in *Carm. apol.* vs. 1020, alter ibidem 1039:

1020 *ut genus ipsorum iterum se in ultimo plangat.*

1039 *planget praeterea mugitibus tota natura.*

Exempla autem ubi pronomen reflexivum subiectum spectat inanimatum magis magisque frequentia fiunt. Cf. e. g. Commod. *Carm. apol.* 968 *et ne fatigentur, substernunt se montes et ipsi*, ubi dubitatur utrum *se substernere* reflexivo an intransitivo sensu adhibitum sit; *inde doctrina se diffundit per omnes Graeciae partes*, August., *Serm.*, 150, 2; *donec cycatrix et oculus se confirmet*, Mulom. Chir. II, 7; *fac ut oculus . . cludere se non possit*, Mulom. Chir. II, 6.

Ex intransitivo ad passivum transitus facilior est: in lingua classicae *perire, venire, bene et male audire, vapulare* saepissime pro passivo adhibetur. Quaerimus igitur num sensus pronominis *se* ita obtundi potuerit, ut verbum reflexivum quoque passivi significatum accipiat. Mulomedicina Chironis autem plura nobis

1) Cf. Tobler, *Verm. Beitr.*, II, p. 65.

affert exempla quae transitum duorum sensuum nobis clare ante oculos ponit, quaeque et ut passiva et ut intransitiva accipi possunt: *similiter si se ceperit extenuare* (scil. verruca), *sequeris eam curam* II, 9; *donec se vulnus limpidet et equet* II, 12. Sed clarum passivi sensum exemplum unum solum se mihi obtulit:

tunc mensibus septem se mundabit terra per ignem

et qui fuit humilis veniens de caelo videtur.

(Commod., *Carm. apol.* 1041), exemplum magni pretii quod lingua franco-gallica antiqua nostram structuram ignorare videtur, ita ut saeculo demum XV° et XVI° in textibus inveniatur ¹⁾; linguae italianae autem inde ab origine propria fuit. Sine dubio investigationes diligentes alia exempla passivi sensus in lucem proferent.

Pronominis vim plane extinguere posse ostendunt etiam verba intransitiva cum pronomine reflexivo adhibita, cuius rei Löfstedt plura nobis affert exempla in pulcherrimo libro cui titulus *Philologischer Kommentar zur Peregrinatio Aethiopiae* p. 140 sqq.: *recipit se episcopus et vadent se unusquisque ad hospitium suum*, *Peregr. Aeth.* 25, 7; *hic humor sudoris in ventrem se desidat*, *Mulomed.* 220; *hoc facito donec se volnus ei insadat*, *ibid.* 669; *hic morbus se ad corpora incremens ustione extinguitur*, *ibid.* 188; fortasse etiam *prout se causa fuerit*, *ibid.* 206. Verba sentiendi et declarandi quoque pronomen reflexivum sibi adsciscunt, cf. Löfstedt p. 142: *putabam me, quia statum illius non concupisceret*; *speravit se, quia mortem vel crucem pertimesceret*; *ad quem senex quidam se dixisse fertur*, Quod tamen ultimum-exemplum, ex Gregorio Turon., *Hist. Franc.* III, 5 (p. 112, 16) allatum, aliter explicari potest: nominativum cum infinitivo enim, quae structura saepe in latino postclassico Accusativi c. I. locum tenet, hic Gregorius vitare conatus est et perperam *se* pronomine usus est ut in: *dixit (se) hoc fecisse*.

Certe non nego dativum ethicum, qui in latinitate postclassica latos fines occupat et de quo Löfstedt p. 140 sqq. agit ²⁾, multum attulisse ad vim pronominis tollendam, sed originem verborum

1) Cf. Brunot, *Gramm. hist. du français*, I, 464.

2) Addi potest *invitatque sibi quam multas gentes ad urbem*, *Commod., Carm. apol.* 893.

reflexivorum talem esse qualem exposui mihi verisimile esse videtur. Dolemus autem quod linguae romanae discrimen inter accusativum et dativum fere totam perdiderunt, ita ut nesciamus qui quoque loco casus praevaluerit et utrum *cuidarse* e. gr. e *cogitare se* an *cogitare sibi* ortum sit (cf. Meyer-Lübke, *Gramm. d. l. rom.* III, p. 423 sqq.).

Quod attinet ad structuram *noi si canta* = canimus, ea multo posterius in sola lingua italiana nata est; tute igitur eam omittere possumus. Sed altera structura, obiectum scil. cum verbo reflexivo iunctum (*se ofende a Dios* = Deus offenditur, *se le llamaba* = clamabatur) non quidem originem traxit e latino, multas tamen ibi analogias habet quae indicant sponte diversis temporibus nostram structuram nasci potuisse. Schmalz, Berlin. Phil. Woch. 1910, p. 701—704 et Löfstedt, l.l. p. 291 sq. exempla attulerunt e latinitate cum archaica tum postclassica, quae frustra a viris doctis temptata sunt: *hac noctu agitandumst vigilias*, Plaut., *Trin.* 869; *ita castra sine vulnere introitum*, Sall., *Hist.* IV, 10 M; *sic fit orationem pro omnibus*, *Peregr. Aeth.* 25, 3; *completo matutinas*, Anton. Plac. *Itiner.* 11 alia. Si linguas romanas allegassent, argumentatio eorum, quamquam per se iam satis firma, magis corroborata esset.

Vidimus igitur e quattuor vel quinque structuris, quas initio enumeravi, tres e latino originem traxisse, quartam (*se ofende a Dios*) analogias habere in lingua latina, ultimam (*noi si canta*) soli linguae italianae propriam esse.

AD TACITI DIALOGUM C. 28.

De urbe et eius propriis ac vernaculis vitiis loquar, quae natos statim excipiunt et per singulos aetatis gradus cumulantur.

Neque aptum huic loco ultimum vocabulum et ingrate abruptum imago. Quid autem elegantius post *excipiunt* inferri potest quam *comitantur*? Hoc ergo rescribe.

J. J. H.

natum
 occupabat locum „liber Cato-
 opuscula sc. liber *Catonis*, *Theoduli* Eclogae
Maximiani Elegiae, *Claudianus* minor (= de Raptu Proserpinae)
Statii minor (= Achilleis), certam seriem (nisi quod non-
 numquam Statius praemittitur Claudiano) vel unum corpus
 auctorum efficiunt, in quibus vertendis, interpretandis, commen-
 tandis exercebantur vires iuveniles. Eiusmodi librorum scholasti-
 corum, qui complures servati sunt, contextus, ut est adno-

1) Quas commentationes his annis de Catonis libro publici iuris feci, eas his siglis
 laudabo:

Tijdschr. 1910 = Het Latijnsche origineel der middelnederlandsche Cato-bewerking
 (Tijdschr. v. Ned. Taal- en Lett. 1910 p. 182—206).

Scriv. = De Cato-editie van Scriverius (Tijdschr. v. Boek- en Bibliotheek-
 wezen 1911 p. 21—30).

Bos. = Der Codex Bosii der Dicta Catonis (Rhein. Mus. 1912, p. 67—93).

Egmon. = Het Egmondsche Cato-Handschrift (Het Boek 1913 p. 92—104).

Tijdschr. 1913 = De IV virtutibus cardinalibus, een middeleeuwsche benaming voor
 de Disticha Catonis (Tijdschr. v. Ned. T. en L. 1913 p. 101—138).

2) Theodulum nuper bis edidit J. Osternacher in Programmte Collegii Petri-
 nif, 1902 et 1907, tertium in Mon. Germ. Hist. editurus. De poeta, quem Gode-
 scalcum Orbacensem, † 868/9 Altvillariae prope Remos, fuisse satis probabile est,
 vid. Manitius, Gesch. der Lat. Lit. des Mittelalters 1911. p. 568 sqq.

...invenisse
...persuasum latitare in biblio-
...orari in bibliothecarum catalogis plures eius-
...ros, quorum notitia nondum ad me pervenerit. Inno-
tuerunt autem mihi libri hi ¹⁾:

*1. cod. Vat. Reg. 1556, membr., olim Egmondanus, postea Gerardi Ioannis Vossii, s. XIII ex., f. 75, in bibliothecae monasterii Egmondani catalogo non commemoratus, de quo codice nuper dixi in *scriptione Het Egmondsche Cato-Handschrift*. Cont.: C., Th., Av., Max., Cl., St.

*2. cod. Vat. Pal. 1573, membr., „liber fratrum Carthusiensium prope Confluentiam” (f. 1), postea Gruteri, cuius nomen legitur f. 55^r, s. XIII, cuius prior pars Vegetium exhibet, altera continet f. 55^r—114^r: C., Th., Av., Max., St., Cl. Theodulus neglegitur in Vaticanae bibliothecae catalogo manuscripto.

*3. cod. Vat. Lat. 1663, membr., s. XIII ex., f. 76. Cont.: C., Th., Av., Max., St., Cl. Ultimum folium deest, finem capit liber fol. 76^v in versu Claud. Rapt. III. 398, ut in codice adnotavit A. Maius.

1) Asterisco notat eos codices, quos ipse examinavi.

*4. cod. Vat. Barb. Lat. 41, membr., s. XIII; nunc constat f. 64, sed primum folium periit, folium ultimum id folium accuratius inspicienti esse apparet, de quo catalogus Barbarino-Vaticanus manuscriptus haec habet: „in primo codicis folio quod caret numero extat poeticum fragmentum”; post fol. 11 tria folia exsecta sunt. Cont.: C. (inde a I. 20, 2), Th. (usque ad vs. 266), Av. (inc. f. 12^r), Max., Cl., St. (usque ad II. 297, fol. 64^r). Hic liber, quod ad Catonem attinet, non uno nomine est laudabilis, cum neque vulgatam textus formam neque vulgatum distichorum ambitum exhibeat, de quo iam ante monui Tijdschr. 1910 p. 183 sqq., Bos. p. 76, mox in Mnem., uti spero, fusius disputaturus.

5. cod. Monac. 391, membr., s. XIV, f. 98, cod. veteris Bibl. electoralis Monacensis, postea H. Schedelii, medios scriptores (Av., Max.) in fine exhibens sic: C., Th., St., Cl., Av., Max. Laudatur in Cat. cod. Lat. Bibl. Reg. Mon. ed. 2. I, 1 p. 103 sq.

6. cod. Cantabr. coll. S. Petri 2. l. O., membr., s. XIII/XIV, f. 79, perierunt autem f. 13—19. Cont.: C., Th. fere totum usque ad vs. 340, Av. inde a fab. XXII, 13 (inc. f. 20), Max., St., Cl. Codex etiam alterum librum complectitur, qui hymnarium et Poenitentiarium (inc. Poeniteas cito peccator etc., Johannis de Garlandia, vid. Hauréau Notices et Extraits XXVII, 2, p. 10) continet. Describitur codex apud M. R. James, Catalogue of the Mss. of Peterhouse, Cambr. 1899 nr. 207, cf. etiam Schenkl. Bibl. patr. Lat. Brit. 2691.

7. cod. eiusdem bibliothecae, 2. l. 8., membr., s. XIII, f. 87. Cont.: C., Th., Av., Max., Cl., St., sequente Donato de partibus or., praemissis eodem Donato, hymnario, Alexandri de Villa Dei Doctrinali [ed. Reichling, Mon. Germ. Paedag. XII, 1893]; olim quoque ante hymnarium legebantur, qui perierunt liber Alexandri Nequam de utensilibus [ed. Scheler, Jahrb. f. rom. u. engl. Lit. VII], liber Phaletholus inscriptus ¹⁾, deinde Dictionarius [Johannis de Garlandia, vid. Hauréau l.l. p. 38]. Describitur codex apud James l.l. nr. 215. Cf. etiam Schenkl. patr. Brit. 2693, ubi Max. omittitur.

1) Quem librum hic titulus indicet, nescio. An Phi/aetholum?

8. cod. Mus. Brit. 15. A. VII, m., s. XIII, cuius codicis ab Hervieux in Aviani ed. 1894 p. 96 ex „Catal. of the Ms. of the King's library 1734, p. 236” laudati, a Baehrensio P. L. M. V. 315/6 commemorati accuratorem notitiam afferre possum benignitate Antistitis Manuscriptorum Musei Britannici. Cont.: C., Th., Av., Max., St. Ach., Cl.; qui praeterea in hoc codice legitur, Poenitentarius (vid. supra ad nr. 6) ab altera manu conscriptus est; octavum opusculum, 56 fabulas Aesopicas sermone pedestri conscriptas continens, singulari denuo fasciculo continetur. Liber hic sex scriptorum ideo notabilis est, quod scriba omnes sex uno nomine „Libri de moribus” sive „Ethicorum” complecti voluisse videtur, singula enim opuscula hae finiunt subscriptiones: „explicit primus liber de moribus. s. catho”, „explicit secundus liber de moribus. s. theodolus”, „explicit tertius liber de moribus. s. avianus”, „explicit quartus liber ethicorum. s. maximianus”, „explicit statius achilleydos. quintus liber”; Claudiani autem subscriptionem prima manus addere neglexit, supplevit manus recentior: tantum „explicit claudianus”.

9. cod. Mus. Brit. Add. 21, 213, membr. palimps. s. XIII. Certiorem me fecit de hoc quoque codice Antistes Mstorum Mus. Brit. Primam debeo notitiam Birtio in Claudiani ed. p. OXLVIII n. 2. Ut elenchus libri integri docet, olim continebat codex auctores 17, sed perierunt quaternio secundus et quartus neque in ultimo (sexto) fasciculo, qui erat quinio, olim subsistebat libri scriptura. Libro Catoniano praemissi sunt: Prosperi Aq. Epigrammata, Anselmi Cantuarensis de sacrificio altaris liber imperfectus, [desunt reliqua pars huius libri, Passio dominica, Bernhardus, Liber quinque clavium ¹⁾, initium Libri Morum], Fragmentum Libri Morum inc.: „si quis dignetur offere cyphum tibi lete”. Incipit Liber Catonianus f. 10^b, intermiscuntur opuscula cognati argumenti: Cato, Cato Novus, Theod., Avian. usque ad fab. 40, 3 ²⁾ [desunt reliqua pars Aviani, Esopus, Physiologus ³⁾, Vitalis Geta 1—437], reliqua pars Getae,

1) Cf. infra p. 43 n. 2.

2) Versus numerum mihi praeiit Hervieux, Avianus p. 95.

3) Est carmen, quod incipit: „Tres leo naturas”, ed. ap. Mign. Patr. Lat. 171 p. 1218.

Max., Claud., Stat. Ach., quam sequitur Ilias Latina usque ad vs. 787 ¹).

10. Totam sex scriptorum seriem an fragmentum contineat cod. Lincolnensis C. 5. 8, membr., s. XIII, ex descriptione, quae legitur apud Schenkl. patr. Brit. 4055 non ab omni parte colligi potest. Codex compluribus locis mutilus ultimo loco exhibet Persium (qui saepius cum Catone ceterisque coniunctus invenitur), Av., Max., St. Ach., Cl. Rapt. Praecedunt autem scripta sex medii aevi temporibus composita, inter quae etiam Theodulus et Cato locum adepti sunt: morale carmen scolarium, Promptuarium Parvolorum (Dictionarius, cf. Hauréau l.l. p. 38 sq., Scheler l.l. vol. VI. 161), *Theodulus*, *Cato*, Alexandri Nequam de utensilibus, Iohannis de Garlandiae liber de mysterioriis ecclesiae (vid. Hauréau l.l. p. 2), Ovidius de mirabilibus mundi (cf. Bartsch, Albrecht von Halberstadt und Ovid im Mittelalter p. x) ²), Accentuarius (inc. Ecclesiae sacrae modulans, Hauréau l.l. p. 53). Cum nonnulla ex his scriptis saepius cum Theodulo vel cum Catone coniuncta legantur (vid. infra p. 43) et tria ex illis, Prompt., Alex. de ut., Ov. de mir., una cum alio Iohannis de Garl. opusculo in codice Dublinensi (Trinity College) D. 4. 9, s. XIII ex., (Schenkl. l.l. 3366) inveniantur, credibile est duo manuscripta in unum coaluisse vel in eodem codice duorum manuscriptorum auctores descripta esse, quorum alterum auctores sex, alterum opuscula medii aevi grammatica adiectis Theodulo atque Catone contineret, qui cum in utroque codice legerentur, semel tantum descripti esse videntur.

11. Fragmentum sex scriptorum sc. Av., Max., St., Cl., ex pleniore libro descriptum, et cum aliis scriptoribus, quibuscum Cato medii aevi temporibus componi solebat (vid. infra p. 43) coniunctum exhibet cod. Bodl. Auct. F. 5. 6, membr., s. XIII ex. vel XIV in., laudatus apud Schenkl. patr. Br. 875. Avianum igitur non Cato et Theodulus praecedunt, sed praecedit liber de Contemptu Mundi, vulgo propter initium Cartula vocatus (ed. ap. Mign. Patr. L. 184, p. 1307, cf. Hauréau l.l. p. 20 et in comm. Des poèmes latins attribués à saint Bernard 1890 p. 1 sqq.).

1) Addendus igitur hic codex est Vollmeri manuscriptorum Iliadis Latinae seriei.

2) Cf. etiam Schenkl. patr. Br. 2946.

Theodulus quidem inter eos scriptores recurrit, qui Claudianum sequuntur: sc. Ovidius de Rem. Am. (cf. infra p. 41), Poenitentiarius, *Theoduli* Ecl., Alani Parabolae (ed. ap. Mign. 210, p. 581, cf. infra p. 43), Tobias (ed. Müldener, Gothae 1855, cf. infra p. 42), Ioh. de Garlandia de myst. eccl. Codicis scriptorum seriem ex duobus fontibus derivatam esse inde apparet, quod Ovidii Remedium alioqui cum Maximiano, quippe quem ex libro Catoniano expulerit (vid. p. 39), componi non solet.

*12. Fragmentum eiusmodi codicis olim integri videtur esse servatum in codice miscellaneo Vaticano Reginensi 2080, membr., saec. XIII vel XIV, qui fol. 66^r—95^v praeter Catonem (fol. 66^r—68^v, 72^r—75^v) continet Theodulum (ita tamen, ut nunc partim legatur in medio Catone, fol. 69—71, partim post Catonem, qua de causa de Theodulo hic quoque tacet Bibl. Vat. Catal. ms.), partem posteriorem Aviani (inde a XIV, 2), priorem Maximiani. Non solum posterior Maximiani pars, sed etiam Claudianus et Statius periisse mihi videntur.

13. Fragmentum continere videtur quoque cod. Worchestrensis F. 147, membr. s. XIV in., laud. ap. Schenkl. patr. Brit. 4330. Continet Catonem, Theodulum imperfectum, Claudiani Raptum inde a vs. 25, tum multa alia scripta. Inter Theodulum a fine et Claudianum ab initio mutilos complura folia exsecta sunt; de lacunae ambitu nihil tradit Schenkl, nisi quod etiam cetera codicis scripta foliorum aliquot iacturam passa esse monet. Quodsi codex integrum librum Catonianum sex scriptores complectentem non continebat, ex integro utique originem ducit.

*14. Cod. Leid. XVIII. Lips. 36, m. s. XIV, f. 32. Cont.: Av. (f. 1^r—10^r), Max. (f. 10^r—18^v), St. 19^r—32^v); Geel. Cat. 1852 n. 391. Utrumque mutilus: ut subsistit in Ach. II. v. 449, ita in rasura ante Av. ultimos Theod. v. 341—345 dignosco.

15. Excerptum libri omnes sex scriptores complectentis servavit cod. Par. Lat. 15155, membr., saec. XIII, liber Scti Victoris Parisiensis, qui longam „florum” seriem continet ex variis scriptoribus cum antiquis tum recentioribus decerptorum. Ordinem scriptorum enotavit Hervieux, Avianus (Fabul. Lat. vol. III, 1894) p. 63, postquam complures particulas tractavit Hauréau, Not. et Extr. de quelques Ms. lat. de la Bibl. Nat. vol. IV, 1892 p. 299—315. Primo loco ponuntur Flores *Cathonis*

primi ¹⁾, *Theodoli*, *Aviani veteris*, *Aviani novi* [qui, neque ex Aviano novo vulgari, quem edidit primus E. Grosse, Progr. Königsberg. 1868, postea Hervieux p. 371—411, neque ex aliis Aviani retractationibus excerpti, apud Hauréau p. 300 sq., Hervieux p. 238—241, 475—479 exhibiti, mihi quidem magnam partem paraphrases versuum Catonianorum ad fabulas Aviani applicatorum esse videntur ²⁾], *Maximiani*, *Claudiani*, *Stacii*.

16. Etiam Cod. Berol. Diez. B. Santen. 60, membr. s. XIV, continet „Flores Auctorum”; quos describit E. Voigt, Ysengrimus, 1884 p. 11. Post „Socratem” et „Ieronimum ethicorum in Theodolo” sequuntur: *proverbia ethicorum* (= Catonis), *prov. Theodoli*, *Avianus*, *p. Claudiani*, *p. Stacioli*, *p. Pamphili*, *p. Maximiani*; deinde sequuntur „p. Homeri (Il. Lat.), uersus Ficticii (Eutychii, opinor), p. Horrestis (trag. Orestis), p. Gete” e. q. s. Claudiani maioris Flores postea seorsim sequuntur, cf. quae statim de Claudiani Statiique memoria apud Eberhardum notabo. Notabile est nomen Statii minoris „Staciolus” ³⁾.

17. Memoriam eiusmodi libri Catoniani servavit Laborinthei carminis auctor, quem vulgo Eberhardum Bethuniensem esse putant, sed Eberhardum Alamannicum vel Teutonicum (saec. XIII) esse iam a. 1870 optime evicit Thurot, Comptes rendus, Ac. des Inscr. N. S. VI p. 259 sqq., in scriptione, quae inscr. „document relatif à l'histoire de la poésie latine au moyen-âge”. Libri IIIⁱ initio longa series auctorum exhibetur, qui scholae rectori legendi sunt „viribus apta suis pueris ut lectio detur”, ed. apud Leyser. Hist. poet., med. aev. 1721 p. 796 sqq., unde Fabricius Bibl. med. aevi 1734 II. 220, Gottlieb Ueber Mittelalt. Biblioth. 1890 p. 443. Ego locum ad Catonianum librum pertinentem exscripsi Egm. p. 94. Nam primo loco (III. 5 sqq.) exhibetur nostra scriptorum sex series intermixtis paucis aliis argumenti cognati, qui alioqui quoque iisdem locis occurrunt (vid. supra cod. n. 9 et 15 et infra p. 27): C. Th. Av., cui adiicitur Aesopus, Max., cui adiunguntur Pamphili liber de

1) Leguntur quoque — sed fere in fine omnium excerptorum — etiam „Versus Cathonis secundi”, quorum exordium ab Hauréau p. 312 laudatum prorsus discrepat ab illis quattuor Catonis retractationibus Latinis, quas publici iuris fecit Zarneke.

2) Quod postea fusius demonstraturus sum.

3) Quodammodo conferendus est cod. Berol. theol. fol. 381, cf. Voigt p. XII sq.

Vetula et Vitalis Geta, Cl., St. Hos sex una serie esse comprehendendos l.l. monui. Hac ex re apparet, cur ex omnibus auctoribus ab Eberhardo laudatis soli Claudianus et Statius iterum recurrant cum suis uterque scriptis aliis (vs. 41 Claudiani in Rufinum et de consulatu Stilichonis laudantur, vs. 35 Statii Thebais); neque igitur causa est, cur Manitio (Rh. Mus. 47, Suppl., Philologisches aus alten Bibliothekskatalogen, p. 104 n. 3) assentiendum sit, qui putavit Eberhardum videri distinguere inter Claudiani minoris et maiores auctores. Cf. supra ad cod. n. 16.

In horum librorum originem, quantum scio, nemo adhuc investigavit ¹⁾. Unus tantum Th. Birt in Claudiano suo p. CXLVIII n. 2, ut ostenderet quibuscum scriptoribus coniunctus Claudianus minor a ceteris Claudianeis segregatus in codicibus legi soleret, composuit codices supra numeris 1, 2, 3, 4, 6, 9 insignitos, ubicumque omisso Theodulo, qui in serie Catonem excipit.

2. Primordia nostrae seriei iam saeculo IX°, deinde X^o deprehendere possumus. Tum autem Catonis comes erat Avianus, sive sequebatur, sive praemittebatur, neque Theoduli post Catonem positi vestigium ullum reperiatur; id, quod vix mirandum in carmine poetae, qui demum saeculo IX° floruit.

Hanc pristinam seriei condicionem testantur codices hi:

*1. Fragmentum codicis membr., saec. IXⁱ, servatum codicis Par. Lat. 8093 foliis 94, 52—59, 95, quae quondam quinionem efficiebant, cf. Bos. p. 80 et 89 n. 1. Fol. 94^r incipit a Cat. IV 32, continet etiam versus Eugenianos (Bos. p. 90 sq.) ²⁾ prologum Aviani usque ad verba — in duo volumina coartavit], quae continuantur fol. 52. Hoc fragmentum una cum praecedenti Catone in fine mutilo (fol. 84—93) adhibitum esse a Petro Pithoeo, cum Catonis editionem a. 1577 (vid. Scriv. p. 28, Bos. p. 75, 76) adornaret et sine dubio quoque cum Avianum in Ep. et Poem. Vet. 1590 ederet, mihi demonstravisse videor Bos. p. 80—90.

1) Nisi forte Manitius de hac re disputavit in comm. frustra a me quaesita: „Zur Überlieferungsgeschichte mittelalterlicher Schulautoren“, in Mitt. d. Ges. f. deutsche Erz. u. Schulgesch. XVI. 1906. Ipae seriei historiam adumbravi Egm. p. 99 sqq.

2) Fere eodem tempore atque ego de hoc „libro quinto Catonis“ disputavit E. Stechert, De Catonis quae dicuntur distichis, Diss. Greifsw. p. 100 sqq.

*2. cod. Voss. L. Q. 86, membr. saec. IX. Post Christianos Aratorem, Prosperum, Tertulliani versus de incendio Sodomae et de Iona incipit fol. 84^r *Cato*, fol. 86^r *Avianus*, tum post varia carmina Anthologiae Latinae (vid. Riese I. 1, p. 306 sq., p. 350, cf. etiam Bos. p. 73 et n. 1) Alcimus Avitus et Isidori *Ars gramm.*

*3. cod. Trev. 1093 (olim 1464) membr., saec. X. Post Prudentium, Boethium, Sedulium, Aratorem, fol. 232^r *Avianus*, fol. 241^r *Cato*.

4. Codicis instar est accurata codicis descriptio in Catalogo Bibliothecae Cluniacensis (Cluni), scripto inter annos 1158—1161, quem edidit Delisle, le Cabinet des Ms. II p. 459 sqq. Est codex n. 526: „volumen in quo continentur Iuvenius, Sedulius, Arator, Prosper, quoddam metrum Tertulliani, *Cato*, *Avianus*, quaedam diversae collectiones versuum diversorum actorum, libri Archini (Alchimi vel Alcuini coni. Del., Alchimi nimirum recte), ars Isidori de grammatica et de disciplinis aliarum artium”. Qui codex quoddammodo convenit cum Leidensi supra laudato; etiam comparari potest cum *cod. Ambros. C 74 sup. saec. IX, ex coenobio Bobiensi oriundo, qui tamen in mediis Christianis unum Catonem sine Aviano exhibet: sc. Venantium Fortunatum, Aratorem, Paulinum Nolanum, Prosperum, Iuvenium, *Catonem*, Theodulphum, Isidori versus de titulis Bibliothecae ¹⁾. Accurate hunc codicem describit Leo in praef. Venantii Fort. p. vi.

Praeterea has talium codicum memorias ex Bibliothecarum medii aevi catalogis collegi ²⁾:

1. Ecclesia Pataviensis (Passau), anni 903, Becker 28 nr. 35: Carmen artoris(!) subdiaconi in actus apostolorum et libri *Catonis* IIII et fabule *avieni*, et plauti aularia(!) ³⁾ et formatas

1) Hic codex in catal. Bob. s. X (Becker 32 nr. 498) sic breviter recensetur: „librum Fortunati unum, in quo est Paulinus Arator Iuvenius Cato”.

2) Non omnes, quotquot sunt catalogi editi, examinandos duxi, ne libris saepius remotissimis conquirendis disquisitio mea nimis in longum traheretur; qua de causa eos tantum catalogos respei qui editi sunt apud Beckerum vel in libris, ad quos mihi patebat aditus. Manitii liber (Philologisches aus alten Bibliothekskatalogen, Rh. Mus. 47. Suppl.) indicavit saepissime mihi fontes, ad quos omnino recurrendum erat, quia ex illius viri cl. opere laborioso saepius videri nequiret, cum quibus scriptoribus singuli auctores in catalogis coniuncti legerentur.

3) Sc. Querolus. Cf. Manitius p. 101.

epistolas ¹⁾ et martyrologium metro compositum et opus Wan ²⁾ Dyaconi in ministerium celebrationis misse et explanatio in Genesin in uno corpore.

2. Egmundanum Monasterium acquisivit inter annos 1057—1161 „donatum utrumque catonem avianumque in uno volumine”, vid. Kleyn, Arch. v. Ned. Kerkgesch. II p. 153. Quae notitia eo pluris aestimanda est, quod postea eadem Bibliotheca exemplar adepta est, in quo omnes poetae sex legebantur, sc. cod. Vat. Reg. 1556 (sup. p. 18), quod ideo in catalogo commemorari non videtur, quod eo temporis spatio (1264—1385), utique saeculo decimo quarto, acquisitum est, ex quo de additamenti huius Bibliothecae nullae ad nos pervenerunt notitiae. Vid. Egm. p. 98 sq.

3. Monasterium Stae Mariae Aniciensis (Puy) (Delisle, le Cabinet des Ms. II p. 443) s. XI: *Primus* liber est Donati, in quo continetur liber Catonis, Aviani atque Prisciani liber minor. IIII.

4. Ibid. nr. 8 p. 444: Est et liber Catonis cum Prisciani de formatione et grammatici Focce (i. e. Phocae, Gr. Lat. V. 410 K.) et Persii Prudentiique de Sichomachia atque Aviani liber. VI.

5. Coenobium Blavibornense (Blaubeuern) [1085—1101], Becker 74 nr. 72: Sedulius Cato Avianus.

6. Bibliotheca Aquisgranina (Anchin), saec. XII. Becker 121 nr. 78: Cato cum Avieno I; 83 Avienus I cum Catone.

7. Ecclesia Fabariensis (Pfäfers), 1155, Becker 94 nr. 108: Cato Avianus in uno volumine.

8. Monasterium Murense (Muri), saec. XII, Becker 122 nr. 116: Cato et Avianus in uno libello.

9. Bibliotheca Cluniacensis (Cluni), vid. supra; nr. 562: volumen in quo continentur Avianus, Cato et libri fabularum Esopi Graeci, et quiddam de Ioanne evangelista.

De Catone eiusque asseclis nondum sermo est in libello scholastico, quem Vitae et Passioni Scti Christophori Martyris praë-

1) Cf. Tractatus, qui incipit: „qui formatam epistulam facere vult” in cod. Sti. Eugendi (St. Oyan, nunc St. Claude) 2 f. 112^r, laud. apud Vollmerum, Zum Hom. Lat. p. 6. Cf. L. Rockinger, Briefsteller und Formelbücher des XI. bis XIV. Jhrts. München. 1863.

2) Cf. Manitius, G. d. l. L. d. MA. p. 560.

misit Waltharius Spirensis (a. 983) ¹⁾; quem vero libri Catoniani statum primum codices et catalogorum memorias testari vidimus (C., Av.), eundem iam ostendit Conradi Hirschaugiensis (1070—1150) Dialogus (inter discipulum et magistrum) super Auctores sive Didascalon (ed. Schepps, Würzburg, 1889). Hoc ordine in hoc dialogo de auctoribus disputatur: *Donatus, Cato, Aesopus, Avianus*, Sedulius, Iuvenius, Prosper, Theodulus, Arator, Prudentius, Cicero, Sallustius, Boethius, Lucanus, Horatius, (Ovidius), Iuvenalis (?), Homerus [sc. Latinus], Persius, Statius, Vergilius ²⁾.

In hoc ordine Aesopus (i. e. Anonymus Neveleti, inc. ut iuvet etc.) Avianum comitatur, ut apud Eberhardum, in cod. Amploniano (infra p. 34), in cod. Sorbonae (p. 35), apud Richardum de Fournival (p. 36) et saepius (p. 40 sqq.). Notatu imprimis dignum est sequi post primariorum scriptorum seriem (Don., C., Aes., Av.) seriem poetarum Christianorum sex, in quibus Theodulus, qui tum nullo modo cum Catone atque Aviano erat coniunctus, suum habebat locum. Sic explicatur, qui Theodulus una cum Christianis inveniatur; v. c. „Sedulium et Theodulum in uno uolumine” possidebat Bibliotheca Rodensis (n. 156, ed. van Gils, Handelingen van het Ve Ned. Philol. Congres, Amsterdam, 1907 p. 128—156). Ex hac primariorum Christianorumque poetarum coniunctione explicationem habet, cur Catonem atque Avianum una cum poetis Christianis in codicibus et catalogis inveniuntur (vid. supra p. 25). Cato solus quoque saepius in iisdem atque Christiani manuscriptis legitur; de Ambrosiano iam diximus; Bobiensis Catalogus (nr. 409) quoque commemorat: librum in veteri testamento conscriptum metricè in quo continentur Alchimi et Catonis. Sed de Catone solo cum Christianis coniuncto quae habeo adnotata nunc non proponam, ne ab instituta disquisitione de „libro Catoniano sex scriptorum” orto ex Catone atque Aviano coniunctis diutius detineamur.

1) Cf. Vualtheri Spirensis Vita et Passio Sancti Christophori Martyris, ed. W. Harster, München 1878, p. 15 sqq. Eiusdem Walther von Speier, ein Dichter des X. Jahrhunderts. Speier 1877 p. 17 sqq.

2) De Ovidio magister interrogantem discipulum consulto certiolem non facit vid. infra p. 32; de Terentio, quamquam quid de eo sit accipiendum rogat discipulus, p. 67 non disputatur; post Iuvenalem (70) textus corruptus est ita, ut iudicari nequeat utrum revera de eo fiat sermo necne.

3. Quod „libri Catoniani” ambitus crevit Catoque ab Aviano procedente tempore seiunctus est, id non explicari potest nisi mutatione in „ordine auctorum”, qualem Conradus exhibet, facta. Videamus igitur, num huius mutationis extent vestigia.

Omnes illos auctores vel magnam partem eorum si nullus codex extaret qui contineret, vix esset nobis mirandum. Maior enim est scriptorum omnium series prope pro unius codicis ambitu. Eo magis laetandum, quod longam eamque paulum immutatam scriptorum seriem ostendit codex, membr., saeculi XIIIⁱ, olim monasterii Cistercii Cabilonensis (Cîteaux), nunc bibliothecae Divonensis cimelium, n. 497, qui describitur in Cat. gén. des Ms. des départ. vol. V p. 117—123. Aetatem ordinis scriptorum multo superiorem esse codicis ipsius scriptura inde apparet, quod cod. Voss. L. O. 89, ut uno saeculo aetate superior, ita iam recentiorem ordinis condicionem ostendere videtur. Neque Divonensis integrum ordinem, quem repraesentat, reddere videtur neque ipse integer servatus est. Nam perierunt quattuor folia 264—267, in quibus ipsi illi scriptores, ut libri integri elenchus in fronte libri servatus docet, olim scripti erant, quibus nobis in disquisitione nostra opus est, sc. *Psychomachia* Prudentii inde a v. 768, *Theodulus*, *Maximianus*, initium Donati. Quod autem ordinem scriptorum in Divonensi quodammodo turbatum esse dicebamus, id cum sana ducti ratione tum alio codice comparato affirmare possumus.

Continentur vel continebantur in cod. Divon., qui non solum propter ingentem scriptorum numerum — tribus est exaratus columnis — sed etiam alio nomine ¹⁾ memorabilis est, auctores hi: Statius (Th., Ach.), Vergilius (B., G., Aen.), Horatius (Od., A. P., Ep. Sat.), Lucanus, Persius, Iuvenalis, Ovidius (Fast., Met., sine titulo [= Amor.], Trist., ex P., Ib., Rem., A. A., Her., de nuce, de lupo ²⁾, de pulice), *Avianus* (inc. f. 245^v col. 2), *Cato* (f. 247^v col. 2), *Homerus* (f. 248^v col. 1), Sedulius, Prosper, Prudentius (Psych.), Theodulus, Maximianus, Donatus.

1) Distichis enim Catonis praemittitur inscriptio: „*incipit liber Catonis ad filium*”. Cf. Bos. p. 71.

2) Carmen de lupo ed. E. Voigt, *Kleinere Lat. Denkmäler der Thiersage* 1878 p. 58 sqq., qui hoc ipso codice usus est (p. 2).

Quod Donatus agmen claudit, Avianus atque Cato in medio positi sunt, demonstrat scribam inverso ordine seriem genuinam reddidisse. Nimirum pristinam formam seriei hanc fuisse necesse est: 1) Donatus; 2) Av., Cato, Hom., Sed., Prosp., Prud., Th., Max.; 3) Stat., Verg., Hor., Luc., Pers., Iuv., Ov. Confirmat hanc suspicionem cod. Etonensis (Langobardicus) s. XI, de quo infra fusius disputabo, in quo ultimi scriptores secundae particulae, primus tertiae sese excipiunt: Theod., Max., St. Achill. etc.

Ut apud Conradum, in hoc ordine Divonensi restituto tria genera scriptorum distinguere possunt, sc. elementares, Christiani poetae, gentiles poetae, ita tamen ut elementaribus scriptoribus accesserit Homerus Latinus in Div., qui adhuc inter gentiles est apud Conradum, primoque loco apud Waltharium legitur inter poetas Latinos, quibus poeta Spirensis post institutionem elementarem operam dederat (p. 22 vs. 93 ed. Harster). Theodulus vero — quem apud Waltharium inter scriptores scholasticos nondum nominari non mirum est — ne apud Conradum quidem Christianos reliquit. Qui quomodo locum mutare potuerit, ex ordine auctorum in „*introductionibus*” vel „*accessibus*” medii aevi conscriptis perspicitur.

4. Iam primum mihi adhibendus est ordo, quem voco Palatinum. *Cod. enim Vat. Pal. 242, m., s. XII, „ex monasterio b. Marie Magdalene in Franckentall inter Spiram et Wormatiam situato canonicorum monachorum”¹⁾, f. 74—80 continet fragmentum introductionum seriei in scriptores hos: de Catone Censorino et Uticensi²⁾; inc. p. 74 duo catones erant rome censorinus caton et uticensis, p. 75^r expositio fabularum aviani et quis fuit, 76^r de maximiano et quis fuit, ib. de homero, 77^r de Theodolo quis fuit et quae scripsit³⁾, 77^r de aratore, ib. de prospero aquitanico, 78^r de sedulio, 78^r de prudentio,

1) Hanc originis notitiam, cum mirum in modum in Stevensoni Catalogo non commemoretur, in ipso codice animadvertere neglexi. Legi autem eam fol. 118 monet Hervieux Av. p. 106.

2) Incertus sum hodie utrum hunc primum titulum ex codice ipso asciverim an ex catalogo.

3) Iniuria igitur hunc codicem in numero Theoduli codicum recenset Osternacher 1902, nr. 111.

79^r de ovidii de amore, ib. de remedio amoris, 79^v ovidii de ponto, 80^r ovidii tristium, 80^v ovidii epistularum, in cuius paginae fine fragmentum desinit. Secundo loco in censum venit ordo Monacensis, servatus in cod. Monac. 19475, membr., saec. XII (ex mon. Tegernsee), qui ordinem Palatinum iam aliquantum turbatum praebet, incipit enim ab accessu Ovidii epistularum et Prudentii, quorum illae a ceteris Ovidianis, hic a Christianis seiungitur, inseritur inter Homerum et Theodulum Physiologus, qui etiam in cod. Mus. Br. 21, 213 olim post Avianum et Aesopum legebatur. Ordo Monacensis (accuratiorem notitiam, quam quae praebetur in Catal. Mon., debeo comitati Vollmeri) hic est: p. 1^r Accessus Ovidii epistularum, p. 1^v Prudentii, p. 2^v Catonis, Aviani, p. 4^r Maximiani, Homeri, p. 4^v Physiologi, Theodoli, p. 5^r Aratoris, Prosperi, p. 5^v Sedulii, Ovidii de am. arte, p. 6^r de rem. am., de Ponto, p. 6^v Tristium, p. 7^r sine titulo (= Amor.), Fastorum, p. 8^r Lucani, p. 9^r Tullii (inc. Cato perfectus in lingua Latina transtulit se in Graeciam), p. 10^r Paradoxorum Tullii.

Etiam in his accessibus ¹⁾ Homerus Latinus ad elementares, Catonem Avianumque, accessit, Theodulus autem adhuc versatur in Christianis — ex sex apud Conradum, in ordinibus Pal. et Mon. quinque, omisso Iuvenco, quattuor in Divonensi, omisso insuper Aratore, supersunt —, attamen cum in Div. elementaribus auctoribus nondum appropinquaverit, in Pal. et Mon., in primo Christianorum loco positus elementares excipit. Quid? Quod paulatim Theodulus, qui Catonem, Avianum, Homerum subsequebatur ut primus Christianorum, ab his seiunctus illis accessit, ita, ut qui elementares seorsim describerent, seriem elementarem hunc in modum componerent: Catonem, Avianum, Homerum, Theodulum ²⁾.

1) Etiam cod. 19474, idem olim Tegernseeensis, s. XII, accessum atque eum breviorum continet, cuius rationem habere necesse non habui: f. 59 Accessus Catonis, Aviani f. 66 Ovidii de amore, Catonis Tullii, Homeri graeci et latini, f. 69 Aratoris, Ovidii libri amandi, Theodoli, Sedulii, Ovidii epistularum.

2) Memorabilis est ordo in quo leguntur libri, quos frater Hugo divo baptistae Ioanni contulit, cum et se ibidem monachum induit" (Becker 74 Blaubeuern, vid. supra); post Prudentium et Sedulium leguntur 103 Homerus, 104 Avianus, 105 Cato, 106 Aesopus, 107 Dares, 108 Theodulus etc.

Huius seriei specimen exhibet *cod. Voss. L. O. 89, m., saec. XI: C., Av., Hom., Theod. (= liber Paradisi). Mediam huius seriei partem (Av. Hom.) praemisso poeta Christiano (Aratore), sequente gentili (Persio) continet cod. Laur. pl. 68. c. 24, saec. XI, de quo vid. Bandini II. 850, cf. F. Vollmer¹⁾, Zum Homerus Latinus, SB. Bayr. Ak. 1913, Abh. 3 p. 8. Aliam huius seriei partem servavit cod. Monac. 19462 (Tegernseeensis) saec. XII, qui Homerum et Theodulum continet; cf. Vollmer p. 9.

Quoniam in cod. Voss. Theodulus statim post Homerum sequitur, ut in accessibus Pal. et Mon., neque tamen Avianus et Homerus, ut in iisdem accessibus, a Maximiano dirimuntur, ordinem auctorum, ex quo liber Vossianus deductus est, necesse est tenuisse medium locum inter ordines Divonensem et Palatinum, ita ut parvus nucleus duorum auctorum, Catonis et Aviani, quem etiam Conradus praebet, primum Homero Latino, ex gentilium poetarum serie adscito, adauctum esse sumamus, deinde Theodulo, in Christianorum poetarum serie primo loco collocato, tum *Maximiano*, quem Pal. et Mon. inter Av. et Hom. exhibent, de quo nunc disputandum est. Libri autem Catoniani progressum sic proponere possumus:

Codices s. IX. X, catalogorum s. X	}	C. Av.
et seq. memoriae		
Conradi ordo		
Divonensis ordo		C. Av. Hom.
Ordo, quem repraesentat Vossianus		C. Av. Hom. [Th.
Vossianus codex		C. Av. Hom. Th.
Palatinus (Mon.) ordo		C. Av. Max. Hom. Th.

Aetates horum ordinum scriptura ipsorum codicum, in quibus sunt servati, superiores esse, neque quo temporis ordine codices, eodem scriptorum series sese temporibus excipere, iam supra p. 28 verbo monui.

5. In Conradi ordine qui locus *Maximiano* assignatus fuerit, non amplius constitui potest. Qui scriptor de Ovidio, poeta

1) Vollmero maximas habeo gratias, quod, cum plagulas suae commentationis utendas mihi commisit, fructus ex ea capere iam potui, cum liber eius sub prelo esset.

medii aevi temporibus eximie adamato, magistrum sic discipulo praecipientem facit (p. 66 Sch.): „rationabili spiritu duceris mentem avertens ab errore falsitatis, quia etsi auctor Ovidius idem in quibusdam opusculis suis idest fastorum, de Ponto, de nuce, et in aliis utcumque tolerandus esset, quis eum de amore croccitantem, in diversis epistulis turpiter evagantem, si sanum sapiat, toleret?“, eum Maximianum, amorem senilem profitentem silentio praeteriisse, non est quod miremur ¹⁾. In ordine Divonensi, quem Etonensi codice confirmari monui, Maximianus sequitur Christianos ut primus gentilium poetarum neque est causa, cur eius in ordine locum Conradi temporibus alium fuisse putemus. Hoc quoque loco eum inventum esse consentaneum est ab illo viro, qui a ceterorum auctorum ordine secrevit Vossianam seriem, quippe in qua auctores arte coniunctos (C., Av., Hom.), puero- rum institutioni aptissimos, quamquam Theodulo iam auctos, nondum perruperit eroticus.

Certum annum, quo Maximianus se iam applicuerat Aviano, invenimus ex testimonio Aimerici grammatici, qui seriem quinque auctorum omnium testari videtur.

Hic Aimericus scripsit anno 1086 librum de arte lectoria, cuius libri specimina edidit Thurot in scr. „documents relatifs à l'histoire de la grammaire au moyen-âge (Comptes rendus, Acad. des inscr. 1870, p. 244 sqq.). In hoc opere excursus invenitur de generibus scriptorum praesertim Christianorum; corollarii loco disputatur quoque de gentilibus, qui eodem modo dividuntur atque Christiani, ita tamen, ut quattuor Christianorum genera laudentur, quartum gentilium genus cum Christianorum genere eodem conveniens absit. Locum, qui parum laudatur ²⁾, pro parte describam (Thurot p. 249): „Et super omnia hoc notandum, quoniam, sicut genera metallorum quatuor illa, aurum, argentum, stagnum, plumbum, sic et genera scripturarum quatuor ista, autentica, agiographa, communia, apocrypha. Libri autentici, quos canonicos id est regulares vocamus, quos non humano sensu, sed dei spiritu editos scimus ad illuminandum genus humanum, — sunt itaque in illo primo genere libri isti, quibus

1) Cf. etiam Schepps p. 13 et n. 1.

2) Parvum excerptum dedit Gottlieb p. 13, quod adhibere solent v. d.

sicut proprio ori dei credimus: Libri Moysi V liber Apocalipsis. Hi libri XXX sunt in *aureo* genere primo. Et isti in *argenteo*: liber Danielis prophete epistola ad Hebreos. Liber epistolarum Cipriani Martiris et omnes ceteri qui stant libri in *stagneo* genere sunt communes, ut Beda, Sedulius, Prudentius, Arator et ceteri expositores. Passiones martirum, sanctorum et vitae, quorum ignorantur scriptores et in quibus magis fabule quam veritas mera et magis adulatio quam vera rei expressio, et libri Origenis et caetera repudianda; in quarto genere *plumbeo* inter apocryfos numeramus. . . . Scripturas stagnneas et plumbeas in testimonium non adduces nec adductas recipies. Cave ne more asini seducaris sed statim iudica, cuius auctoritatis et gradus sit quicquid scriptorum audieris. Tu quoque, si dicere quid volueris, sententias tuas per aureos triginta libros regulares et autenticos confirmabis. *Item apud gentiles sunt libri autentici, hoc est aurei, artes VII, auctores VIII; artes: grammatica, rhetorica, dialectica, musica, arimetica, geometrica, astro(nomia); auctores Terentius, Virgilius, Oratius, Ovidius, Salustius, Lucanus, Statius, Iuvenalis, Persius. Sunt inde in subgradivo genere, hoc est argenteo, Plautus, Ennius (Emius cod.), Tullius, Varro, Boetius, Donatus, Priscianus, Sergius, Varus, Plato translatus (nam in origine linguae suae inter primos est in aureo genere. Cur vero in translatione degradatus sit non est hic disserere). In tercio, hoc est in communi genere alteros pones, Catunculum, Homerulum, Maximianum, Esopum. Ceteras scripturas hinc edoctus per te ipsum iudica."*

Manifestum est quinque hos scriptores gentiles, qui in communi vel stagneo genere ponantur, repraesentare „librum Catonianum” talem, qualis ex ordine „Palatino” facile segregari potuerit. Series scriptorum perturbata grammatico neglegenter laudanti imputanda est, neque Theodulus omissus cuiquam persuadebit in Aimerici libro Catoniano adfuisse Maximianum, adfuisse qui iam ante illum in elementarium scriptorum seriem receptus esset, Theodulum. Grammaticus nimirum Theodulo, utpote Christiano, a scriptoribus gentilibus communibus seposito sine dubio locum assignavit inter Christianos communes, „ut Beda, Sedulius, Prudentius, Arator et ceteri expositores”. Eum

Theodulum novisse constat: laudat *Eclogae versum* 133 (Thurot p. 248). Itaque librum Catonianum, complectentem C. Av. Max. Hom. Theod., iam anno 1086 exstitisse constat.

Extat autem testimonium¹, quo multo antea Maximianum Aviano se adiunxisse videri possit. Volo *codicem Vat. Reg. 1424, membr., qui constat duabus partibus, quarum prior pars fol. 1—90 olim fuit Petri Danielis (f. 90^v legitur *ce liure app. . . a monsiẽ Daniel*), altera pars tantum f. 91—95 complectitur, quam nunc non curamus. Codex, qui aliquamdiu Parisiis quoque in Bibliotheca Nationali commoratus est, iam saec. X sive s. X/XI scriptus est; continet f. 4^v Catonem, f. 20^r—34^v Audradi librum de fonte vitae, f. 35^r—56^v Avianum (imperfectum, usque ad fab. XL. 4, cf. Hervieux Av. p. 116), f. 57^r—59^v Maximiani El. I. 1—120 (cf. Baehrens P.L.M. V p. 315), f. 60^r fragmentum quoddam de tribus Gorgonibus (quod non in catalogo Vaticano msto laudatur), inc.: *Forcus rex tres filias Gorgones habuit*, f. 60^v Persius etc. Traube vero, qui de hoc codice in Audradi carminum prooemio (Poet. Aev. Carol. III. 70) disputat, monet has et ceteras codicis particulas antiquitus non cohaesisse; quod codex igitur Catonem . . . Avianum, Maximianum continet, id non pro testimonio antiquo de Maximiano Aviani assecla habendum est; fortasse is, qui libri particulas concinnavit, libri Catoniani speciem imitari voluit.

Fragmentum „libri Catoniani” quinque scriptorum habebat Ecclesia Dunelmensis (Durham), ut demonstrat Catalogus s. XII (Becker 117) n. 341: *Maximus(!) cum Omero* (praecedit 340: *Maximianus*). Attamen eadem Bibliotheca habebat quoque librum, in quo iam Theodulus statim post Catonem legitur, nr. 365: *Cato cum Theodulo et Persio*. Est igitur fragmentum seriei, quam iam tractaturi sumus.

6. Haec quinque scriptorum series quae fata passa sit, nunc explicabimus. Proximam enim Catoniani libri condicionem unus tantum codex testatur, sc. cod. Pommerfeldensis (Gräfl. Schönbornsche Bibl.), 2671, olim Amplonianus, cuius tertia pars saeculi XIII vel XIV continet foliis 51: C., Th., Aesop., Av., Hom. Lat. usque ad vs. 578, cetera folia perierunt. Describit codicem E. Voigt, Ysengrimus 1884, p. vi, cf. praeterea W. A.

Oldfather New Material for the study of Avianus (Transact. and Proc. of the Americ. Phil. Ass. 1911, vol. XLII p. 111) et Vollmer, Zum Hom. Lat., S. B. Bayr. Ak. 1913, Abh. 3 p. 8. Deest sane iam Maximianus, quod non admodum mirandum est (cf. supra p. 32), sed in exemplari, ex quo hic ordo perscriptus est, sine dubio olim adfuit. Theodulus vero, qui iam antea temere in Catonianum librum ex Christianorum serie receptus erat, locum iam mutaverat in illo exemplo et principem post Catonem locum occupaverat, quem postea semper obtinebat. Quo factum, ut, cum series Catonianorum scriptorum postea magis magisque diminueretur, Theodulus post Catonem solus relictus, scribarum temeritate, non suo merito insignem in eruditione medii aevi primaria locum acquisiverit. Homerus ex Catoniana serie excessit: in Floribus Parisiensibus et apud Eberhardum Ilias quidem locum habet, sed a libro Catoniano, quem auctorum seriei praeposuerunt, omnino secreta, in illis temere inter Architrenium¹⁾ et Sedulium collocata, apud hunc una cum Darete Phrygio consulto coniuncta; in Floribus Berolensibus statim post totum librum Catonianum sequitur.

7. Nova mutatio inde orta est, quod ex serie C., Th., Av., Max., Hom. abiecta est Ilias Latina. Itaque series quattuor scriptorum C., Th., Av., Max. nata est, quae postea cum Statio et Claudiano coniuncta sex auctorum seriem, cuius testimonia initio huius scriptionis laudavi, efficit.

Testimonia autem seriei quattuor scriptorum pauca, quippe quae mox duos reliquos (St. et Cl.) asciverit, haec sunt:

1. In magna Sorbonae „bibliotheca” in scamno vicesima (V) insignitus litera n initio saeculi XIV¹ catenatus erat talis liber auctorum quattuor, scriptoribus iisdem intermixtis, quos sex scriptorum seriem perrumpere vidimus apud Eberhardum. Quod „magnae bibliothecae” Catalogus ipse (ed. Delisle, le Cab. des Ms. III. 77) non indicat, quippe qui saepius titulos librorum negligenter afferat vel adeo prorsus omittat, id luculenter apparet ex opere laborioso, quod suscepit Ioannes quidam „presentis collegii de Sorbona quondam inter eius membra unum

1) Iohannis Altavillensis liber.

de minimis" (cf. Delisle, II. 182, III. 80), qui saec. XIVⁱ initio repertorium eiusdem „librariae" composuit (ed. Delisle, III. 80 sqq.). Inveniuntur autem inter „auctores grammaticales in metro" Cato, Theod., Avian., Esopus, Max., Pamphilus, Geta singulis scriptoribus praemissa nota Vn atque adiecto cuiusque libri exordio. In tota serie scriptorum nullum alium librum inveni eadem nota apposita; itaque neque Statium neque Claudianum continuisse hunc codicem certum est. Hunc librum eo libentius laudo, quia Manitium, qui alterum librum Catonianum Sorbonae (vid. infra p. 42) laudavit (Rh. Mus. l.l. p. 75), haec catalogi memoria effugisse videtur.

2. In *Biblionomia*, quem *Catalogum bibliothecae fictae* composuit Richardus de Fournival, qui vixit circa annum 1250 (ed. Delisle, le Cab. des Ms. II. 514 sqq.), in „tabula undecima areole philosophice opera poetarum etiam continente" exhibetur nr. 126 p. 532: „Censorini Catonis et Theodori libri ethici, Aviani et Esopi libri apologici. Maximiani Pamphili et Getae libri amatorii in uno volumine". Richardus saepius genuinorum codicum memorias servasse monuerunt et alii et Manitius l.l. p. 1 sq., Birt Rh. Mus. 1909, 396. Claudianum de R. Pr. eadem tabula nr. 122 legitur una cum ceteris Claudiani scriptis; itidem Statii Achilleis tabula praecedenti n. 111, una cum Thebaide. Richardi notitia igitur prorsus convenit cum libro Sorbonae supra laudato, nisi quod scriptores in tria genera divisit. Credibile est Richardum hunc ipsum librum catenatum Sorbonae ob oculos habuisse.

3. Huc quoque pertinere videtur „liber Catonianus", quem novit Hugo de Trimberg, qui a. 1280 *Registrum multorum auctorum* composuit (ed. Huemer, Sitz. Ber. Wiener Ak. vol. 116, 1888 p. 145—190). Divisit Hugo scriptores in tres „distinctiones", sc. ethicorum maiorum (= scriptorum gentilium)¹⁾, theoricorum (= Christianorum), ethicorum minorum. In his ethicis minoribus Catoniani scriptores primo loco positi sunt:

Vs. 673: Virtutum expositor, regulator morum
Cato prior sedeat in ordine minorum.

1) Sed insunt in posteriore huius distinctionis parte etiam complures scriptores medii aevi.

700: Catonem in ordine sequitur Esopus.

705: Hunc sequitur per avia stolpus Avianus,

724: Avianum sequitur hic Maximianus.

730: Maximianum sequitur Pamphilus lascivus.

Statim post Iuvenalem Persium, Lucanum, Statium in parte prima affertur Homerus Latinus (vs. 154), quem si Hugo adhuc in Catoniano libro offendisset, post Maximianum sine dubio laudavisset. Suus Theodulo, utpote Christiano, in secunda parte (520) erat locus. Claudianus et Statius minores una cum ceteris eorundem poetarum afferuntur in parte prima (267 exordium Raptus: inventa secuit etc.; 152 exordium Achilleidos: magnanimum Eacidem etc.), aliter res sese habebat apud Eberhardum, qui primum Cl. et St. min. cum libri Catoniani scriptoribus afferebat, deinde alia eorundem scripta seorsim. Qua de causa suspicor Hugonem haec duo scripta nondum post Maximianum invenisse in libro suo Catoniano; quamquam fieri potuisse concedo, ut in libro suo Catoniano sex inveniret auctores neque mythologici argumenti carmina a ceteris eorundem poetarum scriptis dirimere vellet ¹). ²).

8. Quattuor auctorum series duobus modis mutationem passa est: nam sive aucta sive deminuta est.

Series aucta est ideo, quod, cum Cato et Theodulus, ut Richardus de Fournival indicat, argumenti esse viderentur ethici, Avianus apologici, Maximianus erotici, erant, qui desiderarent

1) Moneo scriptorum seriem quoque legi sermone ligato in cod. Escorial. O. III 17 (Loewe Hartel, Bibl. Patr. Lat. Hisp. S. B. Wiener Ak. 112 p. 213). Est carmen quod agit de universitate Bononiae, manu saec. XIII conscriptum. Enumerantur scriptores, quibus ibi apud Ambrosium quendam operam dabant, ex quo fragmentum laudatur hoc:

Dolens pro Ambrosio dolet priscianus
Donatus uirgilius prosper et lucanus
Cato et boetius statius alanus
Seneca ovidius plato claudianus.

2) In errorem inducere potest notitia libri Monasterii Rastedensis (circa a. 1150) apud Beckerum (87 n. 26): Theodulum, Catonem et Ivarum (Alvarum? Becker in indice p. 315, Avianum dices coll. cod. Cautabr., infra p. 41); at vide quanto Chronicon Rastedense iam a. 1870 in Mon. Germ. Scr. XXV editum praestet editioni Meibomii in Ser. Rer. Germ. II 96 (a. 1688), qua usus est Becker p. 503: item et Theodulum. Cathonem et *ymnarium* Prudentii in uno volumine.

carmina argumenti mythologici arriperentque carminum materiem mythologicam tractantium librum, quem cum quattuor „Catonianis” poetis coniungerent. Talis liber mythologici argumenti facile oriri poterat, postquam Statii Achilleis seorsim a Thebaide describi et cum opusculis cognati argumenti coniungi coepta est. Quod duabus viis factum est: sive Achilleis componebatur cum Iliade Latina propter argumenti coniunctionem, sive cum Claudiani Raptu Proserpinae, quem „separatum a carminibus reliquis (Claudiani) per medium aevum iisse notum est” (Birt praef. in Claud. p. cXLVII, de Claudiani minoris codicibus), propter Claudianum Statii imitatore, nam ut Statius Vergilium sic Claudianus Statium imitatus est (cf. Kohlmann, praef. in St. Theb. 1879 p. VI). Ex codicibus, qui tantum Statium minorem cum Iliade continent hos nomino:

1. cod. Guelpherbytanus, Extrav. 301 saec. XII—XIII. Vollmer p. 8.

2. cod. Vindob. 153, membr. s. XIV; Endlicher CCLIII, Tab. cod. Mss. Vind. I p. 21. Vollm. p. 16.

3. cod. Vindob. 267: Statium, membr. a. 1431, Homerum, chart. a. 1463 conscr. continens; Endlicher CCLV, Tab. cod. Mss. Vind. I p. 37. Vollmer p. 16.

Statii autem Achilleida una cum Claudiano minore continent cum alii tum hi cod.:

1. cod. Florent. bibl. St. Crucis pl. XXIV s. n. 12, saec. XII; inde a fol. 49. Fol. 49—69 St. Ach., alia manus eiusdem aetatis inde a fol. 70 exaravit Claud. Raptum. Birt p. CLII.

2. cod. Dresdensis Dc 157 saec. XIII, fol. 1—24 St. Ach., 25—50 Cl. Rapt. continens. Birt p. cXLVIII n. 2 et Schnorr von Carolsfeld, Catal. cod. Dresd. I 325.

3. cod. Antverpiensis N 71, saec. XIV. fol. 1—18^r St. Ach., 18^v—37^r Cl. Rapt. „Fol. 37 olim codicis postremum fuit” Birt p. CLII.

Huc quoque pertinet „accessus” cod. Florianensis 587 (vid. Czerny, die Handschriften der Stiftsbibliothek St. Florian, Linz 1871 p. 199) ¹⁾. Incipit in nova parte manuscripti f. 124^a Statii Achilleis, manu saec. XIII exarata, usque ad f. 133^a, tum eadem

1) Cf. Schepps p. 11.

pagina incipit accessus sive „praeambula” in Statii Achilleida, in Claudiani de Raptu Proserpinae, in Aesopum, in Matthaei Vindocinensis Tobiam (qui saepius una cum Catone et Theodulo legitur, vid. infra).

Libro mythologico, qui Statium et Claudianum complectebatur, auctoribus quattuor C., Th., Av., Max. adiecto tandem liber Catonianus sex scriptorum continens ad finem perductus est, nisi quod Statius saepe Claudiano postpositus sex scriptorum ordinem claudebat. Non esset mirandum, si alter quoque liber mythologicus, Statium et Iliadem Latinam continens, quattuor scriptoribus additus esset; quod si factum esset, Homerus, qui prius ex Catoniano libro inter Maximianum et Theodulum evanuerat, in fine libri positus postliminio rediisset. Attamen talis scriptorum sex seriei nullum novi exemplum; nisi forte vestigium deprehendi potest in cod. Bodl. Auct. F. 2. 4 saec. XII (XIII) (Schenkl patr. Brit. 823), in quo praeter fragmentum libri Catoniani (Th. Av.) Prudentiolo (Dittoch.), Phoca, Persio, ut saepius adauctum, leguntur Ilias et Achilleis aliis opusculis intermixtis.

9. Ut scriptorum quattuor series adaucta est, ita ab altera parte immutata est et diminuta. Iam primum Maximiano, qui minus idoneus discipulis videri posset, aliud amatorium carmen, quod minus animis puerorum esset nociturum, medii aevi temporibus admodum adamatum, substitutum est, sc. Ovidii Remedium Amoris. Seriem ita ortam (C., Th., Av., Ov. de R.) testatur *cod. Campensis, nunc archii oppidi Kampen in patria nostra, numero 2843 insignitus. Quamquam originem codicis, subscriptio Ovidii testatur sc. *explicit ovidius de remedio | amoris scriptus anno dñi | m^o ccc xxx^o nono f(er)ia t(er)cia añ | assecntionē dñi in vallecunia*, nemo adhuc, ubi illa Vallis Curia sita sit, indicare potuit ¹⁾. Constat codex membr., foliis 53 non numeratis: Cato complet duos quaterniones fol. 1^r—16^r, in quo col. 2^a, ut saepius in Catonis codicibus, legitur „explicit Cato dans castigamina nato”. Theodulus unum quaternionem atque unum trinionem explet fol. 17^r—30^r, in quo col. 1^a legitur „explicit

1) Cf. Egm. p. 103.

Theodulus" bis scriptum; reliqua pars paginae et fol. 30^v carent scriptura ¹⁾. Novum quaternionem (f. 30—38) aperit Avianus, sequitur trinio (f. 39—44), tum quinio (f. 45—53, ultimum enim f. 54 vacuum resectum est). Avianus finem capit f. 41^r col. 1^a: „expliciunt documenta auiani poete". Ovidius incipit f. 41^r col. 2^a, cuius finis est fol. 52^v col. 1^a addita subscriptione supra laudata. Quod carmen f. 52^v col. 2^{am}, f. 53^r totum complet ab altera manu ac quae reliquum librum exaravit conscriptum est, ne membrana scriptura vacaret; subscribitur: „explicit prosa de contemptu pravi coniugii clericorum"; ex hoc codice editum ab archii Campensis antistite I. Nanninga Uitterdijk in *Bijdragen tot de Geschiedenis van Overijsel* XI. 1896 p. 15, qui ibidem etiam de codice ipso disputavit. Fol. 53^v vacat scriptura, fol. 8 et 9 ab impia manu pro parte rescissa sunt. Textus prorsus commentario est instructus; scriptura saepissime, imprimis commentarii, evanida. Hunc codicem subiecit a. 1787 Io. Ad. Nodell, rector olim scholae Campensis, editioni suae Aviani inscriptae: *Flavii Aviani Fabulae ad ms. cd. [sc. Campensem] collatae. Accedunt Variae lectiones [sc. excerptae ex cod. Campensi (cf. p. 47)] in Ovidii Rem. Am., Theod. Ecl. et Catonis Dist., curante Io. Ad. Nodell, qui notas criticas in scriptores aliquot adiecit [p. 53—152]*.

Qui vero amatorios versus prorsus alienos duxerunt puerorum animis, componebant seriem tantum ex C., Th., Av. Exempla talis ordinis saepius aliis carminibus adaucti affero haec:

cod. Mus. Brit. 15 A. XXXI saec. XIII, de quo codice accuratam descriptionem debeo Antistiti *Manuscriptorum Musei Br.*; cont.: *Alani Parabola*, (f. 9) ²⁾, *Pseudo-Boethii de disciplina scholarium fragmentum* (f. 12^v), *Cato* (f. 13), *Theodulus* (f. 20^v), *Avianus* (f. 28) omissis fabulis 17—21, *Excerpta Isidori Etym.* (f. 43^v), *Accentuarius* (inc. Ecclesiae sacrae modulans, cf. *Hauvéau* l.l. p. 53) (f. 44 sqq.). Huc non pertinet Theod. f. 1—8.

cod. Guelpherbytanus, 87.5 Aug. (vid. v. Heinemann, *die Hss. der Herz. Bibl. zu Wolfenbüttel* II. 4 n. 2915), s. XIII: C., Th., Av., Aes., Zosimae monachi carmina rhythmica, Tobias.

1) At figuris aliisque rebus repleta sunt.

2) Vid. ap. Mign. Patr. Lat. 210, p. 581 Inc.: A Phoebe, Phoebe.

cod. Cantabrigensis, Trinity College O. 3. 57, s. XII¹); in cod. a Bentleio adhibito Theodulus ante Catonem exhibetur hoc ordine: Horatius, Persius, Th., C., Av. (Schenkl, l.l. 2416).

cod. olim Cheltenhamensis 215 saec. XIII (Schenkl l.l. 926): C., Th., Av., Aesop., cuius codicis venumdati fata enarrat W. A. Oldfather, l.l. p. 122 sqq.

cod. cathedr. Winchestrensis III A s. XV (vid. Schenkl Bibl. patr. Brit. 3795): *Cato*, Iohannis de Garlandia Aequivoca (cf. Hauréau, l.l. 58 sq.), Parvum Doctrinale Alexandri de Villa Dei (cf. Thurot Not. et Extr. XXII, 2, p. 98 sqq.), *Th.*, *Av.*, Promptuarium parvolorum, vid. supra p. 21.

Talem librum Catonianum Ovidii Remedio fortasse adiecto usurpavisse videtur auctor Glosae ad Alexandri de Villa Dei Doctrinale, quae propter initium (Admirantes quondam philosophi cum viderent) „Admirantium” nomine gaudet, medii aevi temporibus *κατ' ἐξοχήν* Glosa vocatur. Thurot, qui Not. et Extr. XXII, 2 saepius de hac Glosa, priore parte saec. XIII¹ conscripta, disputat, monet (p. 119) numerum scriptorum in ea laudatorum esse exiguum, maxime laudari Ovidium, sed etiam inveniri nomina Horatii, Vergilii, Iuvenalis, *Aviani*, Boethii, *Catonis*, *Theoduli*, Petri de Riga (auctoris Aurorae, Bibliae versificatae, cf. Thurot p. 26), Iohannis de Garlandia (Hauréau Not. et Extr. XXVII, 2 p. 1 sqq.), scriptores sermonis pedestris omnino abesse.

10. Tum factum est, ut Avianum quoque abiicerent, sive Ovidii Remedium servabant sive omittebant. Itaque Theodulus, ex serie Catoniana solus post Catonem ipsum relictus, Aviani, quem saeculo IX unum Catonis comitem fuisse vidimus, munus suscepit, et Cato atque Theodulus primarii facti sunt poetae Latini. Huius rei documentum laudavit J. Frey in Progr. gymn. Münster, i. W. 1904 (Über das mittelalterliche Gedicht Theoduli Ecl. und den Kommentar des Bernhardus Ultraiectensis) p. 1. Vratislaviae enim, cum anno 1267 schola conderetur, cum alia constituebantur tum hoc: „audiant etiam (sc. pueri parvuli) in eisdem scholis Donatum Catonem et Theodulum ac regulas pueriles; qui predicti pueri si maiores libros audire voluerint,

1) Utique exeunte, puto.

ad *ecolas sancti Iohannis* se transferant, vel quocunque voluerint et eis videbitur expedire". En, quem ad finem pervenerit Theoduli deinceps in ordine auctorum temeraria sedis commutatio.

Sed ex codicibus quoque haec Catoniani libri condicio videri potest. Saepius Ovidius de Rem. et Matthei Vindocinensis Tobias (ed. Müldener 1855) Catonem atque Theodulum comitantur; attamen alia quoque opuscula asciscuntur.

Catonem, Theodulum, Ovidium habent e. g. codices hi:

*cod. Vat. Lat. 1479, saec. XIII, membr.: Donatus de part. or., Cato, Theod., Ovid. Rem., Tobias, „ars metrica sine nomine auctoris", Ovidii Metam., „Gualtheri Alexandreis (ed. Müldener), De commentarii in Catonem exordio dixi Bos. p. 92 n. 2, Tijdschr. 1913 p. 133 sq. Comparandus est:

cod. Cantabrigensis, Gonville and Caius College 202, saec. XII ex. (Schenkl. l. l. 2756): Cato, Theod., Ovid. Rem., Tob.. Ovid. Met.

cod. Bern. 403, scriptus a. 1284 (vid. Hagen Cat. Bern. sub n.): C., Th., Ov. R., Tob.

*cod. Par. Lat. 8460, olim Puteanus, s. XIV: inde a fol. 17 ¹⁾ Cato, Theod., Cartula, Aesop., Tob., Ov. Rem.

Talem codicem invenimus in Catalogo Bibliothecae Sorbonae (a. 1338, ed. Delisle Cab. des Ms. III. 56), ubi in capitulo XLV, quod libros grammaticales enumerat, liber numero 44 ornatus sic describitur: „Auctores Cato, Theodulus, Remedium, Tobias ex legato eiusdem [sc. Godefridi de Fontibus] incipit in 2° fol. non eodem [sc. Cat. dist. I. 18, 2], in pen. grata [sc. sapore, Tob. 2109?]. Precium IX. sol."

Cato omissus est in cod. Cantabr., Trinity coll. R. 3. 56, saec. XIV: Theod., Ovid. de R. (Schenkl. 2334).

Sine Ovidio vero Catonem atque Theodulum (cum vel sine Tobia) praebent e. g. codices hi:

cod. Berol. Lat. Oct. 87 saec. XIV: Cato, Theod., Aesopus cum versione Romuli cf. Thiele, Der Lat. Aes. des Romulus, 1910 p. CLVI.

1) Ovidii Remedium, quod praecedit, non ad hunc librum pertinet. Codicem mea causa denuo inspicere voluit G. Busken Huet.

cod. Paris. 8023, saec. XIV: Cato (bis), Theod., Cartulā, carmen inc. „in re terrena nichil aliud nisi pena” ¹⁾, Odonis de fine mundi, Luciferi epistula ad mundanos a. 1351 scripta, Aesopus, Tobias. De Cartula et sequenti carmine, quae ut anonyma ad mores spectantia Catalogus Par. notat, me certiore fecit v. d. G. Busken Huet.

cod. Par. 8259 saec. XV: Cato, Augustinus de dignitate sacerdotum, anonymi versus paraenetici ad sacerdotes, Theod., Aesopus, Alani Parabol., Floretus (Bernardi, Hauréau N. et E. XXVII, 2 p. 25), Anonymi de Poenitentia, Poenitentiarius Iohannis de Garlandia.

cod. Par. 11344, s. XV: Cato, Cartula, Theod., Aesop., Tobias. Cf. Delisle, Inventaire des ms. lat. à la Bibl. Nat. 1863. p. 229.

Ut ex his exemplis apparet, Cato atque Theodulus saec. XIII et XIV cum variis opusculis componebantur, quae etiam cum alterutro aut sine illis inter se coniuncti saepissime in codicibus occurrunt ²⁾. Talia opuscula, maximam partem medii aevi temporibus conscripta, sunt Facetus (Supplementum Catonis), Cato novus, Tobias, Alani Parabolae, Cartula, Physiologus, Liber quinque clavium (sapientiae) ³⁾, Floretus, Poenitentiarius, Synonyma et Aequivoca (Iohannis de Garlandia, Hauréau l.l. 55 et 58), Ps.-Seneca de IV virtutibus, Prudentii Dittochaeum vel Prudentiolus (Prud. ed. Dressel p. 470).

Ex tali denique codice Cato una cum Theodulo, adiectis ex

1) Aliud carmen de contemptu mundi, quod etiam Sto Bernhardo ascribitur, cf. Hauréau, des poèmes latins attribués à saint Bernard, p. 1 sqq.

2) Omnes codices huc pertinentes quos novi enumerare supersedeo. Sed nonnullos afferam. Chelt. 3394 s. XIV (Schenkl. 1374): Liber V cl., Cart., Prud. Ps., Prud. Ditt., Theod., Physiol., etc.; Chelt. 16226 s. XIV (Schenkl. 1963): Aes., Prud. Ditt., Cart., Theod., Fac., etc.; Chelt. 16254 s. XIII (Schenkl. 1973): Cart., Prud. Ditt., Phys., Floret., Prud. Ps. etc.; Par. 15160 (s. XV) f. 83: Flor., Cart., Av., Fac.; Par. 8509A: Aes., Fac., Pamphil., Geta (cf. supra p. 23 sq.), Marc. Nan. 16 (cf. Herv. Fab. I^a 539): Prosp., Cato, Prud. Ditt., Cart., Aes., Physiol. etc.; Ambros. H 28 sup. (Herv. 537) f. 5 b: Cart., Aes., Tob.; Lambeth Palace 371 s. XIII vel XIV, (Schenkl 4589): fol. 20 Cato, Alanus, Cato novus, Cartula; Escor. S. III 13 s. XV (Loewe-Hartel, Bibl. Hisp., Wiener SB. 112, 243): Cato, Cart., Tob. Magnum talium opusculorum numerum continet cod. Vindob. 303 s. XIV (Tab. cod. Vind. I p. 41).

3) Inc. „Utilis est rudibus praesentis cura libelli”. Num editus sit, nescio

illis opusculis sex sc. Faceto, Cartula, Tobia, Alano, Aesopo, Floreto, saeculo XV° exeunte typis mandati sunt et per ultimos eiusdem saeculi annos et prima saec. XVIⁱ decennia saepius repetiti, cum utriusque auctoris iam ante extabant libri typis expressi singulares. Primus excudebat librum „Auctorum Octo”, vel ut in posterioribus editionibus dicebatur, „Auctorum Octo Opusculorum” vel „Auctorum Octo Moraliū”, Iohannes de Prato, Lugduni, a. 1488 ¹⁾ ²⁾.

11. Restat, antequam sub uno componam conspectu, quid de historia atque compositione libri Catoniani constitui posse nobis visum sit, ut de uno codice disputemus notissimo, quem item libri Catoniani formam prae se ferre primo dixerit quis obtutu. Volo codicem celeberrimum Etonensem Langobardicum Bl. 6. 5, saec. XI, vel, ut Osternacher putat, saec. X, de quo cf. Schenkl patr. Brit. 2974, Sedlmayer Proleg. crit. ad Heroid. Ov., 1878 p. 5 sq., K. Schenkl Wiener Stud. IV p. 96 sqq., Klotz, praef. St. Ach. p. xxix. De cuius codicis compositione hodie etiam ab iis, qui librum oculis non viderunt, iudicium ferri potest, postquam M. R. James in Catal. of the Mss. . . . of Eton College (Cambr. 1895) accuratam dedit libri descriptionem, et Osternacher Theoduli editioni priori adiecit imaginem phototypicam paginae eius, quae nunc libri prima est. Nam codex nunc ita mutilatus ab initio est, ut primi quaternionis unum tantum folium supersit, quod rectum continet Theoduli Eclogae versus 23—51 (ab Osternachero exhibitos) inscriptionemque manu recentiore gerit additam „desunt septem (ad minimum) folia huic libro”. Praeter hoc primum folium restant ex quondam pluribus quaternionibus quinque, codex igitur nunc ex fol. 81 constat, in quibus leguntur Theoduli Ecl. inde a vs. 23, Maximianus, Statii Achilleis, Ovidii de Rem. Am., Ovidii Epistulae (I. 7—VII. 159), Arator usque ad I. 521, ubi liber finem capit.

1) Usus sum exemplari, quod est in Biblioth. Regia Hagana. Cf. praeterea Egm. p. 101 sqq.

2) Errat Hervieux (Fab. I^a p. 543) exemplar Bibliothecae Wirzburgensis anni 1490 editum iam anno 1480 editum esse dicens. Cf. Egm. p. 102.

Quis nunc tot libris Catonianis supra recensitis non adducatur in eam sententiam ante Theodulum periisse Catonem, qui cum Theodulo Maximiano Statio excerptum esset ex sex auctoribus cunctis C., Th., Av., Max., St., Cl., praesertim cum septem folia quaternionis primi, quae perierunt fere ambitum totius Catonis constituaant? At vide, quid huic opinioni obstet. Saeculo XI sex scriptores illi nondum in unum corpus coaluerant, ipse Avianus deest, cui semper Maximianus adhaeret, ipse Claudianus, cuius comes est Statius, Theodulus ante Maximianum legitur cum eo tempore, quo codex perscriptus esse videtur, Theoduli locus potius post Homerum, qui Maximianum sequebatur, erat, denique Ovidii Remedium demum in libro Catoniano expectamus postquam Maximianus ex serie excessit ¹⁾.

Quid igitur? Quod Theodulus praecedit Maximianum, idem usu venit in ordine auctorum, quem Divonensis cod. repraesentat, ubi Theodulus est ultimus scriptorum Christianorum, Maximianus est primus gentilium. Sana ducti ratione iam constituimus genuinum ordinem auctorum Divonensem codicem non reddere, sed Maximianum excepisse prima codicis carmina sc. Statii Thebaida et Achilleida. Atque in Etonensi quoque cod. Achilleis sequitur post Maximianum. Itaque Theodulus Maximianus Statii Achilleis sese excepientes ex ordine auctorum, qui saeculo XI° vigeat, habent explicationem. Locus Ovidii Remedii et Heroidum, quae in Div. multis carminibus interiectis, statim in Etonensi Achilleida sequuntur, eandem explicationem facile admittit. Cum varia scripta Ovidii ordinem auctorum genuinum claudant, post Ovidium neque Aratorem, cui sedes potius est in Christianis, neque quemquam alium expectaveris. Reputantibus ipsum Aratorem in Divonensi inter Christianos esse omissum, cum adsit apud Conradum et in Palatino atque Monacensi accessibus nobis haec explicatio sese offert: in auctorum serie, ad quam recurrat Etonensis, eundem Aratorem quondam fuisse omissum, errore animadverso collocatum esse in seriei fine, id est post Ovidium. Quo factum est, ut Italus, qui secundum auctorum ordinem aliquot scriptores describeret,

1) Cf. quae supra p. 22 de cod. Boll. Auet, F. 5.6 dixi.

post unum vel plures — fortasse Christianos — qui perierunt, deinde Theodulum, Maximianum, Statii Achilleida, Ovidii de Rem., Heroides, ultimo loco poneret Aratorem. Itaque Etonensis codicis scriptorum series non ut „libri Catoniani” excerptum explicanda est, sed ut fragmentum magni auctorum ordinis ab ultimo scriptore Christiano, Theodulo, incipiens ¹⁾).

12. Liber Catonianus, a Catone cum Aviano coniuncto ortus, hac igitur via crevit:

saec. IX et X: Cato, Av.

X Cato, Av., Hom. Lat.

X Cato, Av., Hom. Lat., Theod.

XI Cato, Av., Max., Hom. Lat., Theod.

XII Cato, Theod., Av., Max., Hom. Lat.

XII Cato, Theod., Av., Max.

XIII 1) Cato, Theod., Av., Max., Stat. A., Claud. R.

Cato, Theod., Av., Max., Claud. R., Stat. A.

XIII 2) Cato, Theod., Av., Ov. Rem.

Cato, Theod., Av.

Cato, Theod., Ov. Rem. (Tob.).

Cato, Theod., (Tob.).

anno 1488 Editio princeps Auctorum Octo:

Cato, Theod. etc.

Scr. Amstelodami.

1) Ex auctorum ordine quoque explicandus est titulus in Catalogo Egmondano (Kleyn p. 166): item libellum in quo continentur glose super *cathonem*, super *avianum*, super *stathium achylleidos*, super *ovidium*, super *virgilium in georgica et bucolica*.

II. DE ILIADIS COMPOSITIONE.

SCRIPSIT

MATTHAEUS VALETON.

(Continuantur ex Vol. XLI pag. 289).

a) *De Achilleïdis argumento.*

Fabulae Troianae materies sescentorum poëtarum ope, id quod in superioribus demonstravimus, coacervata, cum uberrima et diversissima iam facta esset, en extitit ille vates qui maius coeptum ausus quam quisquam eorum quorum studiis coniunctis illa debebatur poëma instituit, cuius argumentum ad illam pertinens ita componeret, ut narratio quasi in nodo haereret quo expedito ad finem festinaret. Nodum dico rixam regum Agamemnonis et Achillis, perspicuum enim est poëtam qui eiusmodi eam confingeret ut inde oreretur saeva Achillis ira et calamitas Graecorum necessario ex hac consecutura, difficultatem quandam sibi contraxisse narrationem ad probabilem eventum perducendi, in qua difficultate superanda tanquam in cardine versari Iliadem totam. Verum poëtam nostrum non pro auctore habendum esse totius Iliadis, sed poëmatís alicuius quod quasi nucleus ei insit, cui Achilleïdi vel Achillis Irae nomen convenienter detur èt saepius in superioribus significavimus èt nunc demonstrandum nobis est. Nomine autem Homero quamquam nihil vetat cunctos complecti Iliadis auctores, quod identidem èt fecimus et in sequentibus faciemus, praecipuo tamen sensu non veremur vocare Irae Cantorem, nihil curantes quo nomine hunc parentes et aequales vocaverint.

Iamvero hic forsitan roget aliquis, quo iure contendamus Irae Cantorem ex omnibus auctoribus fabulae Troianae primum fuisse qui implicationem rationem illam carminis condendi secutus fuerit; quidni artificiosioris illius generis carmina fuisse potuerint in numero eorum quae demonstravimus Iliadi pro fontibus fuisse. Audio, neque ignoro nonnullos adeo voluisse viros doctos, in Iliadem receptas esse partes poëmatum eiusdem generis et ambitus atque ipsam. At huius rei neque levissimum quidem vestigium in ea deprehenditur, et subabsurdum videtur eo pacto Iliadem esse compositam, ut aliorum non minoris dignitatis poëmatum quasi panni ei insererentur, quod vix dictu opus est prorsus aliud quid esse quam breviorum carminum argumenta sive aliis sive partim suis verbis expressa, in maiore contextu adhibere; illud enim est expilare et destruere, hoc modo nihil destruitur sed coniunctione accedit decus. Nullum autem apud Graecos carmen, non modo quod pertineat ad bellum Troianum sed omnino nullum quaequae fuit materies pertractata, ante Homeri aetatem conditum esse arte illa qua Achilleidem insignitam diximus, pro documento est ipsum hoc, quod nullum reliquum est. Etenim talem illius rei novitatem fuisse apparet, simplicitatem si comparas argumentorum quam vestigia produnt vetustiorum carminum, atque talis est ingenii praestantia qua opus fuerit inventori novae rei, ut vix ac ne vix quidem credibile sit, nullum ad nos pervenisse notionem poëmatis quo primo exhiberetur. Denique etiamsi forte quis censeat non satis eam rem constare, tamen dabit licere nobis negligere si quod poëma extitisse prorsus lateat. Quamobrem fidenter hoc saltem nobis statuendum est, quantum sciamus per Achilleidis natalem novum iniri epicae Graecorum poëseos saeculum et quasi aeram, quam Homericam recte dixeris. Quo etiam hoc pertinet. Ex Achilleide enim extitisse Iliadem cum a diversis poëtis diversis additamentis illa augeretur èt saepius iam monuimus èt in sequentibus apparebit. At vero ut eius modi amplificatio ante Homeri aetatem non usu venerit, sed novi poëseos epicae saeculi proprium sit, ipsa fert ratio. Quid enim? Simpliciora carmina vetusta vix erat cur potius dilatarentur quam eorum numerus multiplicaretur si de eadem materie plura homines cuperent audire. Sed cum primum conditum est poëma argumento effabre elaborato, fieri

non potuit quin vulgo poëtae èt impares se esse sentirent labori condendi alterum aliquod eiusdem generis èt tamen gravarentur reverti ad genus simplicius, unde sponte sequebatur ut propensi essent ad operam dandam illi poëmati amplificando.

Ceterum si quis perhibebit ex his sequi ut Ilias dicenda sit e compluribus quasi membris constare aedis Aegyptiae instar ad quam aedificandam continua conspiraverint hominum genera, nullo modo obloquemur, si vero contendet sequi ut verum integrumque poëma sic esse nequeat, ut qui maxime refragabimur, non aliter ac si quis neget, aedem, qualem diximus, verum integrumque aedificium esse. Cohærentia enim ne perfringeretur, suo loco videbimus addimentorum auctoribus summae curae fuisse, idque studium si rem universe spectes mirum quantum iis cessisse. Atque fac, id quod nunc utrum ita se habeat necne nondum quaerimus, at fac post alios qui poëmati principali multa addidissent, extitisse aliquem, qui suam operam in poëmate dilatando navaturus, sibi censeret mutanda esse nonnulla eorum, quae illi inseruissent, alia suo loco movenda et in alium locum transponenda, nucleum ipsum quodammodo reformandum, qui igitur iure *διασκευάστης* appellaretur, ne sic quidem laus veri poëmatis Iliadi abiudicanda est, dummodo apparuerit eam sic quoque uno contineri argumento cohaerenti. Si vero quis opinetur ea ratione pro vero poëmatis auctore habendum esse eum quem *διασκευάστην* diximus, quippe qui partes quas membra vocavimus in hanc formam coniunxerit quam deinde poëma retinuerit, ne id quidem dandum videtur. Illa enim si nullo vinculo inter se iuncta essent antequam *διασκευάστης* novam formam inveniret — quae sane si res ita se haberet non dicenda esset *nova* forma, sed forma ipsa, nihil amplius — huic deberetur cohaerentia argumenti, hic igitur vere poëmatis auctor diceretur; ita autem res se haberet si ipsa ea carmina quae Iliadi pro fontibus fuisse demonstravimus, simul, quemadmodum voluit Lachmann, eius partes essent, atque ex his *διασκευάστης* — id quod aliis placuit non Lachmannio cui persuasum erat argumentum totamque Iliadis materiem omnibus cognitam fuisse, antequam ea carmina condi coepta essent, qua in sententia *διασκευάστης* nullo loco esse potuit — ex antiquis igitur carminibus, quae suis pilis starent, si *διασκευάστης* unum poëma, quod in uno

versaretur argumento conformasset. Sed èt probe distinguendum est inter Iliadis fontes et partes — quid? complura ex his, *Τειχοσκοπίαν, Τειχομαχίαν, Θεομαχίαν, Ἰθλα ἐπὶ Πατρόκλῳ* alia, in superioribus nobis statuendum videbatur e nullis hausta antiquis carminibus deberi ingenio fertili eorum qui Iliadi inseruerint, omnino autem hoc constat alios poëtas condidisse carmina quae Iliadi pro fontibus fuerint, alios partim his fontibus usos partim nullis ex fontibus haurientes Iliadis moli extruendae operam dedisse — èt ex Iliadis elementis uno illo quod eius nucleum diximus in quo tota Ilias versatur, ob ipsam hanc causam continetur cohaerentia. Unde sequitur ut nihil sit cur *δισκειυάστην* illum potissimum Iliadis auctorem appellemus; est ille unus ex eius auctoribus, principalis autem auctor est Irae Cantor. Ceterum cum tamen latere non possit quantum differant multorum coniuncta studia ab unius eiusdemque incepto, mirum non est Iliadis cohaerentiam neque desiderari neque perfectissimam esse. Ipsa autem hac rei natura ambigua factum esse videtur ut viri docti qui egerint de quaestione Homerica, quae dicitur, in duo castra discesserint, cum alteri unice intuentes cohaerentiam ubique conspicuam discrepantias minoris facerent, alteri his moti vehementius illam dilui et dissolvi putarent. Hos non nego nonnumquam iusto severius iudicasse, illos puto in deminuendis repugnantibus saepius egisse nimis subtiliter.

Recte fere C. Rothe v. cl. negat ¹⁾ e sermone quidquam effici posse quo diversi probentur auctores Iliadis. Dandum videtur Iliadis rationem neque quae ad etymologiam, neque quae ad syntaxin quas dicunt pertineat certi quidquam prodere unde partes Iliadis vetustiores et recentiores dignoscas, cumque haud dubie aliae partes alias ostendant elocutionis proprietates — ut vox *Πανχχαιοί* ter in uno libro H ²⁾ nonnisi quater per ceteram occurrit Iliadem ³⁾, ut Patroclum alloquitur poëta quater in libro Π ⁴⁾, neminem alium per totam Iliadem nisi bis Menelaum in libro Γ ⁵⁾, ut vox *ὀρέγεσθαι* nusquam alibi, sed bis in libro Π valet *οὐτάζειν* idque deinceps in duobus diversis certaminibus

1) l. l. p. 14 sqq.

3) B 404, K 1, T 193, Ψ 226.

4) Π 693, 754, 787.

2) H 73, 159, 327.

5) Γ 127, 146.

ibi descriptis ¹⁾), utroque autem loco èt coniuncta est cum voce $\Phi\theta\acute{\alpha}\nu\epsilon\iota\nu$ et vicinam habet vocem $\mu\acute{\upsilon}\omega\nu$ quae ceteroquin apud Homerum non legitur — quantum eiusmodi sit quod debeat carminibus quae pro fontibus fuerint, statui non potest. Tamen auctoribus nonnullarum Iliadis partium ut librorum $\tau-\Omega$, perlegendem vix fugere potest, sermonem epicum temporis decursu rigidiores factum, ad mentem clare enuntiandam non prorsus suffecisse ²⁾), quae res manifesto ad naturam fontium non pertinet. Sed rectissime Rothe monet de formulis crebro recurrentibus, de versibus versuumque fasciculis identidem repetitis, de comparisonibus eisdem plus semel adhibitis, immerito multos viros doctos ita iudicasse, ut censerent quibus locis illa minus placere viderentur, hos imitatos esse ex iis ubi magis placerent. Nimirum ex his quoque quantum diversis locis ex eisdem carminibus antiquis transsumtum sit quis dicat? Neque incredibile eundem poetam eadem repetivisse, cum paratam habere copiam formularum, comparisonum, descriptionum aut non aut leviter variarum quae usque quaque adhibeantur, ipsius artis sit epicae ³⁾). Postremo non omnes discrepantias et repugnantias cogimur di-

1) Π 314, 322.

2) „Allmählich erliegt die Dichtung dem Schicksal jeder Knnstübung. . . . Die Kraft des Sängers ist erlähmt. Er hat den Kopf so voll auswendig gelernter Verse und Wendungen dass er nicht mehr im Stande ist die Form frei zu beherrschen. . . . In Gedichten wie $\tau-\Omega$ tritt uns die spätere Manier sehr anschaulich entgegen, doch hat auch diese Zeit noch so schöne Gedichte wie Ω hervorgebracht!“ Ed. Meyer Gesch. des Alterth. II p. 405.

3) „Eins hat die eingehende Untersuchung der Wiederholungen bei Homer ganz klar erwiesen, dass es vor Homer schon ein reichlich ausgebildetes Versgut gegeben hat, das jeder Dichter unbedenklich entweder wörtlich oder mit geringen Veränderungen benutzte. Es bestand dies nicht nur in Formelversen sondern auch in Schilderungen aller Art. Auf- und Untergang der Sonne, Ankunft, Fahrt, Landung der Schiffe, Offerhandlungen, Mahlzeiten, Zusammenberufungen des Volkes zur Versammlung, Kampfszenen nicht nur, sondern auch Liebe und Hass, Schiltworte und Lobsprüche und vieles andere waren lange vor Homer in bestimmte Ausdrücke und Verse geprägt worden“ l.l. p. 45 „Wie heute noch Volksredner, die das Fassungsvermögen der Zuhörer richtig beurteilen häufig den selben Gedanken mehr oder minder wörtlich wiederholen und damit dem Zuhörer ein Ausruhen und Nachlassen in der gespannten Aufmerksamkeit gestatten, so habe auch der Dichter durch die Formelverse und zahlreiche Wiederholungen aller Art (Beiwörter, erklärende Zusätze u. s. w.) gleichsam Ruhepunkte für die Zuhörer geschaffen, die ein Nachlassen der Spannung ermöglichen“ l.l. p. 23 sq.

versitati Iliadis auctorum tribuere, ut ubi proponuntur alii heroës armatura induti vetustiore alii minus vetusta, eidem heroës nunc loricati nunc tunicati, qua ex re frustra tentavit C. Robert ¹⁾ v. cl. quasi normam efficere ad diudicandum non tantum quae Iliadis partes diversis tribuendae essent auctoribus, sed etiam qui ex his antiquiores qui recentiores essent habendi. Contra eiusmodi discrepantiae etiam inde oriri poterant quod idem poëta ex diversis carminibus èt vetustioribus èt minus vetustis hausisset fugissetque eum minus apte haec a se iungi, aut pristina illorum fontium existimatio quae eum adduxisset ut eis uteretur, simul deterreret ne quidquam mutaret. Nihilominus huic rationi explicandi iunctiones inconcinnas aliquis modus statuendus est; sunt quae ita discordent ut in uno poëta ferri nequeant. Ubi Iuppiter post Paridis et Menelai certamen singulare considerandum esse ait placeatne foedus factum permanere, manifesto nisi iocaretur in dubium veniret eius promissum Thetidi datum. Iunonem hoc latere miramur sed ferimus cum credibile sit poëtam voluisse eam occaecari odio in Troianos. Etiam quod ei suscenset maritus, nihil moramur cum liceat credere poëtam voluisse Iovem propter odii atrocitatem non quia bellum illa optaret ei stomachari. Sed qui fieri potest ut qui Iovem finxerit paulo ante Thetidem alloquentem (A 508) ἡ δὲ λoίγια τέργ' ὃ τε μ' ἐχθροδοπῆσαι ἐφύσεισ' Ἥρῃ ὅτ' ἂν μ' ἐρῶμαι δνειδείοισι τέπεσσι et nihil magis curantem quam ut uxoris iram evitet, unus idemque sit poëta qui eum fingat iam ultro eam ad iram laccessentem ²⁾? Cum praesertim luce clarius sit hoc non ex antiquo fonte haustum esse. Aliud afferam. Plurima quae in Iliade narrentur non decimo verum primo belli anno acta proponi nemo monitus infitiabitur ³⁾. At in Διαπείρα ut hanc solam afferam, decimus belli annus fingitur, quod demonstravimus frustra a nonnullis viris doctis interpolatori iniungi ⁴⁾. Minime igitur cum Rothio faciendum puto ubi negat in Iliade ulla inveniri repugnantias quales non legantur apud scriptores

1) Studien zur Ilias.

2) Perperam Rothe l. l. p. 60: „völlig gleich bleibt sich z. b. Zeus in Verhältniss zu Here“.

3) Vide Mnem. 1913 p. 54 sqq.

4) Mnem. 1913 p. 55 sqq.

nostrorum temporum ¹⁾, vel cum Mueldero contendenti nisi vulgo Homerus sine causa pro poëta perfecto haberetur, nullam vim habituras repugnantias in Iliade obvias ad arguendos auctores diversos. Atque si iam constat partes Iliadis non exiguas diversis deberi auctoribus, sequitur ut in quaque re, etiam ubi eiusmodi discrepantias offendamus quae non absurdum sit incuriae aut fontium naturae assignare perpendendum videatur utrum hoc veri similis sit an auctorum diversitas. Quod autem nonnulli viri docti voluerunt, interdum Homero scienti et volenti inconcinna fuisse proferenda quo assequeretur eam stili claritatem et lucem propter quam ab omnibus laudetur, magnopere cavendum puto ne ei tribuamus rationem quaesitam et putidam quam perperam vocemus artificiosam et pulchram. Fuerunt adeo inter viros doctos, qui normas quasdam constituerent ad quas referri posse censerent nonnihil quod per se spectatum offenderet, id scilicet agentes ut desineremus offendi reputantes poëtae moris id esse. Sed eos fugit eam ratiocinationem in circulo quod dicitur versari. Nam morem illum nullo iure constituerunt nisi ante constitit unum esse auctorem totius Iliadis.

Achilles ab Agamemnone gravi iniuria affectus a matre petit Iovem precibus adeat, qui Troianis opituletur, Graecos opprimat ut omnes regem experiantur et Atrei filius dementiae suam agnoscat; Thetis deum summum orat ut Troianis vires addat quoad Graeci filium suum honore augeant; Iuppiter invitatus annuit; Graeci plectuntur. Deinde Agamemnonis legati Achilli nuntiant regem virginem ereptam redditurum esse, donis et pollicitationibus regis verbis eum onerant dum ira desistat; obtestantur ut si minus Agamemnonis, tamen popularium eum misereatur; firmissime asseverant omnes Graecos eum dei instar honoraturos esse; nihil proficiunt ad placandum iuvenem iratum; Graeci alteram et graviores accipiunt cladem Agamemnone ipso vulnerato.

Inesse his dicas quae inter se pugnent. Nam primum quidem hoc absonum esse Achillem, cum id impetrasset quod pro eo mater a Iove rogasset, saevum manere et inexorabilem quamvis

1) l.l. p. 53 sqq.

illa rogando ut Iuppiter hostes adiuuaret *quoad* Graeci filium honoraturi essent, satis clare significasset hoc filium satis habiturum. Tum minime convenire Iovem nocere Graecis *ultra* quam se eis nociturum *gravate* annuisset, neque tamen alteram cladem acceptam *postquam* paratos se ostendissent Achillem honorare, eis illatam esse *reluctante* Iove vel *dormiente* sed *volente* et *iubente*, id quod doceant Iris ad Hectorem missa (Λ 185 sqq.) et Patroclus ab ipso Olympio incitatus ut in perniciem ruat, poëta ultro momento Iovis consilium plus valere quam hominum (Π 683 sqq.).

Contra contendunt neque Iovi neque Achilli tribui quae inter se discordent. Nam probe distinguenda esse quae a Iove petenda *mandasset* matri Achilles, et quae revera haec petivisset; non hoc *mandasse* petendum ut opprimerentur Graeci *quoad se honorarent*, sed ut opprimerentur nihil amplius, his tantum verbis additis „ut Agamemnon culpam suam agnoscat” unde nullo modo sequatur ut poëta voluerit *Achillem placatum fore sicubi rex mentem mutasset*; Iovi autem, quamvis per Achillem ipsum staret quominus eum Graeci honore afficerent, tamen quoniam hoc infectum mansisset, prae promisso Thetidi dato integrum non fuisse ut manum Hectori et Troianis detraheret, neque tamen comprobasse Achillis pervicaciam idque ut ostenderet illorum victoriam in ipsius detrimentum vertisse Patrocli clade. En, inquit nostri, vide quam apte omnia quadrare appareat dummodo studeas poëtae artem perspicere neve inconsulte reprehendas quae non satis perpenderis.

Mitto quod ei qui haec argumentantur Achillem magis puerum iracundum et protervum sibi fingunt quam virum seria agentem, aliter quam a poëta fit cum eum proponit Iunonis hortatu contionem advocantem ut pesti occurratur, vel Minervae iussu sibi temperantem ne manus iniciat Agamemnoni, vel praecones comiter excipientem missos ad Briseïdem abducendam, aliter etiam quam poëta auctore ap ipsa fit matre, quippe quam pateat non dubitare quin filius satis factum sibi esse censuerit sicubi Graeci ante omnes Agamemnon parati inveniantur ad eum revocandum in honorem; mitto quod nullo modo indicat poëta Thetidem filio inscio id a Iove petivisse quod illi si scivisset non placuisset, neque ullo verbo significat Iovem graviter ferre Achillis contumaciam; mitto haec omnia, quamvis quaesite mihi

videantur disputare qui poëtae mentem ita explicent ut discrepantias quas dixi nullas esse arguant; ultro moneo haud dubie in Iliadis fontibus iam adfuisse Agamemnonis vulnerationem, Iovem Idaeum Hectoris tutorem, Patrocli res gestas et exitium, mitto quod nihil prohibuit Irae Cantorem his uti, non ut in Iliade fit in altera, sed in priore Graecorum clade proponenda; nolim poëmatis rationem criminari propter causas non gravissimas. Sed hoc rogo: spretis Achilles verbis supplicibus legatorum, quid sibi proposuit quo adduci posset ut in aciem rediret? Ex iis autem quae legatis respondit video, inter haec duo eius animum fluctuasse: aut nihil amplius expectare, sed utique in patriam reverti (I 356 sqq.), aut expectare dum hostes sua tentoria suas naves invaderent, tum surrecturum ad vim defendendam (I 550 sqq. cf. 618 sqq.). Haec intelligere mihi videor, sed ubi deinde cognosco quid postero die iactet Patroclum allocutus (Λ 608 sqq.), res prorsus alia fit. Ibi enim hanc rumpit vocem: *νῦν δὲ περὶ γούνατ' ἐμὰ στήσεσθαι Ἀχαιοὺς λισσομένους, χρεὼ γὰρ ἰκάνεται οὐκέτ' ἀνεκτός*, quod post diei proxime superioris legationem absurdum est. An significat demissius Graecos sibi supplicaturos esse quam supplicaverint? Quod aut ne potuit quidem nam principes nobilissimi Aiax Ulixes Phoenix nominatim oraverant ut si minus Agamemnonis, commilitonum tamen eum misereret, omnes inter deos eum honoraturos esse (I 300 sqq.), aut, si ad litteram est accipiendum illud „*περὶ γούνατα στήσεσθαι*”, furiosi tyranni erat gaudio exsultare quod eidem quorum humiles preces sprevisset, necessitate coacti ad eius pedes procubituri essent ¹⁾. Fac autem hoc ferendum esse, id quod nego, at fac ferendum

1) vLeeuwen Mnem. 1910 p. 377 (Comm. Hom. p. 25) Achilles verba sic interpretatur: „cuncti mox Achivi ad pedes meos provolventur; non regis legati soli per silentium nocturnum in tabernaculum me sunt adituri, sed totus exercitus supplex circumfusus a me opem petet”. Non video quo iure legatos et totum exercitum, noctem et diem inter se opponat vir clarissimus. Neque enim nostro loco legitur πάντες Ἀχαιοί sed nude Ἀχαιοί, principes autem qui legatorum loco Achillem adierant pro toto exercitu verba fecerant, quod non obscure ex iis significavit Aiax (I 640 sqq.) cum diceret ὑπάρχοι δέ τοί ἐσμεν πλῆθεος ἐκ Δανάων. Neque minus clare id indicaverunt Ulixis et Phoenicis verba: „si minus Agamemnonis, at tamen Graecorum ceterorum omnium te misereat qui te inter deos honorabunt” (I 300, 603). Hoc autem si tenetur, etiam discrimen noctis et diei quod ne commemorat quidem poëta, pro nihilo habendum videtur.

esse, quid quod paucis horis praeterlapsis eundem Achillem Patroclo dicentem audimus (Π 70 sqq.), se hostes in fugam conversurum fuisse dummodo Agamemnon placato in se animo esset? quid quod pergit (vs. 83 sqq.) „tu mi Patrocle obtempera meis dictis, gloriam et honorem mihi para ut Briseïdem mihi reddant Graeci et augeant me muneribus”? Minime ignoro quid et quantum moliti sint complures viri docti qui omnia potiora ducerent quam ut Homerus non unus esset, ad dicta haec interpretanda quomodo viderentur eidem poëtae tribui posse ac legationem. Sed nulla opus est interpretatione, ea quae nostro loco leguntur per se clara ac perspicua sunt; accommodare ea velle ad Achillis cum legatis colloquium, si quid est hoc est ἀσυγκλωστὰ συγκλῶθειν velle. Fingere non potuit, inquam, poëta mediocriter sanus ullum hominem non mente captum, amplissima satisfactione detrectata, die post negantem sibi benignum esse qui illam proposuisset sibi; repudiata virgine dilecta cum sibi offerretur, die post exclamantem: „utinam Briseïs mihi reddatur”. Quod quam conspicuum sit luculentissime ostenderunt qui acerrime uni auctori totam Iliadem vindicare studuerunt, Nitsch v. cl. cum aut vss. Π 47—79 delendos censeret ¹⁾ et vs. 73 pro ἥπια: ἄρτια legendum, aut eiciendos vss. 69—73, quo invento tamen nihil iuvamur propter vss. 83 sqq.; Agnes M. Clerke ²⁾ et C. Rothe ³⁾ cum Πατροκλείαν Homeri a rhapsodis deformatam esse vellent, quod neminem latet vix futurum fuisse ut eos subiret nisi male eos habuissent Achillis verba de quibus agimus ⁴⁾. Ne ita quidem rem expedire licet, ut sumamus Homero in his pro fontibus fuisse duo carmina quorum altero legatio frustra ad Achillem missa, altero eius colloquium cum Patroclo ageretur. Nam ea carmina si extitissent, manifesto condita essent a cantoribus quibus poëma aliquod quo tractaretur Achillis ira esset cognitum; at vero de hoc ipso agimus poë-

1) Die Sagenpoesie der Griechen p. 48.

2) Familiar Studies in Hom. 1893.

3) Die Ilias als Dichtung p. 281.

4) Optime intellegens Rothe suspicione de rhapsodis nemini se persuasurum si ad solos vss. 72 sqq. 83 sqq. eam referret, cunctos versus 69—79 84—90 sibi displicere ait. Sed nihil in iis est, quod per se spectatum iure reprehendas; contra iis omissis verba ἀλλά (vs. 80) et μὲν δέ (vs. 90) mire frigent.

mate in quo Iliadis argumentum vel saltem argumenti cardo consistit neque igitur inter eius fontes haberi potest, sed cuius auctor ipse Homerus est, si quidem Irae Cantor i. e. verus Homerus is est qui primus Achillis iram cantavit. Ab hoc igitur poemate aperte confiteamur aut *Πρῆσβειαν* abiudicandam esse aut *Πατροκλείαν* simul cum Achillis verbis de clade Graecorum exsultantis, quae cum illa manifesto cohaerent. Atque eo facilius hoc feremus quia iam in superioribus nobis apparuit, etiamsi discedas a controversia quam nunc tractamus, inveniri in Iliade quae prohibeant totam Irae Cantori tribuere.

Qui autem viri docti post Wolfium et Lachmannium inquirentes de compositione Iliadis, negaverunt fieri posse ut *Πρῆσβεια* et *Πατροκλεία* eundem auctorem habuerint, tantum non omnes Irae Cantori *Πατροκλείαν* adscripserunt, denegaverunt *Πρῆσβειαν*. Inter quos honoris causa nomino Naberum τὸν μακαρίτην qui docte et accurate de ea re egit in opere cui titulus „Quaestiones Homericae”. Quibuscum tamen ne faciam multa me deterrent. Et primum quidem hoc quod, si *Πρῆσβειαν* ex Iliade demimus sequitur ut Achilles permotus cupidine ulciscendi Patroclum ultro cum Agamemnone in gratiam redierit nulladum ab hoc ei satisfactione oblata. Quod voluisse poëtam et per se alienum est et repugnat crebris indiciis quae contrarium docent. Achilles mandat matri Iovis auxilium implorandum *ut Agamemnon culpam suam agnoscat*, Thetis Iovem orat ut hostibus adsit *donec Graeci suum filium in honorem restituant*, Iuppiter annuit *id sibi curae futurum*. An ullo modo credibile, poëtam haec molientem apud animum sibi proposuisse Agamemnonem peccatum *non confesurnm ante* quam Achilles ei ignosceret, Graecos *nihil* facturos ad eum honorandum *ante* quam paratum se ostenderet in aciem redire? Minerva e coelo demissa ut a vi eum avertat „tripla etiam dona” inquit „tibi propter hanc superbiam praesto erunt”. An id ita accipi voluit poëta ut Achilles *ante* placatum se praebiturus esset, *quam* haec ei offerrentur? Altero autem loco tenendum est *Μηνίδος ἀπόρρησιν* ne intelligi quidem posse nisi *Πρῆσβεια* antecesserit, nam èt iusiurandum ad quod Ulixes Agamemnonem hortatur (T 175), quid sibi velit nescis, nisi cognoveris Briseïdem intactam reddi, idque cum Ulixē ante legationem communicavisse regem (I 132 sqq.), èt ubi afferuntur

septem tripodes quos Achilli dono daturus est Agamemnon, poëta haec verba addit „quos illi promisit”, quod promissum regis verbis legati significaverant Achilli (I 264 sqq.). Itaque si *Πρεσβεία* resecatur *Μηνίδος ἀπόρρησις* quoque reicienda est *neque ulla omnino satisfactio Achilli ab Agamemnone obvenit*. Ab altera parte mors Patrocli in *Μηνίδος ἀπορρήσει* vix commemoratur, idque ita ut facillime credas eius mentionem additam esse postquam *Πατροκλεία* Iliadi inserta sit. Uno loco (T 210 sqq.) ubi *tertium* Achilles verba facit post alia paucis verbis Patroclum memorat, qui versus salvo contextu abesse possunt, sed duobus locis ubi respicere eum debuit altum agit de eo silentium. Nam ita infelicem rixae eventum lamentatus ac si cladem nullam accepisset peculiarem „Utinam” inquit (vs. 60) „Briseïdem Diana in navibus interfecisset, *non tot Graeci occidissent*” et (464) „Diu opinor dissentionem nostram meminerint Graeci, sed hoc mitamus et repellamns hostes”. De Patroclo ne verbum quidem, „mittamus de clade”, „hostes repellamus”. Non ita loquitur quem dolor ob trucidatum amicum angit, qui ardet studio ulciscendi. Neque eum commemorat ubi denuo surgit ad dicendum (vs. 145 sqq.), imprimisque ansa dabatur commemorandi, quippe enim non alio ibi loquitur consilio, nisi ut milites incitet ad pugnandum. Praeterea de Ulixē quid dicendum? qui monens ne impransi dimicent Graeci „non est” inquit (vs. 225 sqq.) „per ventrem cur lugeamus, nimis enim multi densique cadunt, qui tandem finis inveniatur laboris? Sed sepeliamus mortuos, mens immota maneat, unum diem eos defleamus et quicumque super sumus bello cruento, cibi et potus memores simus”. In universum dicta haec non sunt indigna viro strenuo atque honesto neque adeo carent vi poëtica, sed in peculiari Achillis propter Patroclum luctu inhumana sunt. Videtur igitur etiam *Μηνίδος ἀπόρρησις* a *Πατροκλεία* separanda esse. Itemque *Ἀγαμέμνονος ἀριστεία* a qua initium capit Graecorum clades altera, gravissima, quae continetur libris Λ—Ο. Ne hac quidem Achilleis carere potest, cui sive *Κόλον μάχην* quoque assignas, in hac alterius cladis mentio fit ubi Iuppiter uxori minatur (Θ 470 sqq.) se proxime sequenti die etiam plures Graecorum milites perditum ire, sive *Κόλον μάχην* demis hoc ipso illa clade opus est. At vero huius auctor *Πατροκλείαν* non cognovisse videtur. Nam

Iovem inducit (A 191 sqq. 206 sqq.) Hectori per Iridem promittentem se sicubi Agamemnon sive hasta percussus sive sagitta, currum ascendat, vires ei additurum ad caedendos hostes donec ad naves perveniat solisque occasu tenebrae oboriantur. At in Πατροκλείᾳ invenimus Hectorem iam multo ante vesperam illius diei quo ad eum Iris missa est non sine magna suorum clade a Patroclo navibus depulsum; deinde autem cum Patroclo necato Graeci se ad castra sua recipiunt et tandem nox subit quae huic diei finem facit (Σ 239 sqq.), Hector non iterum ad naves pervenit. Fieri sane potest ut Ἀγαμέμνωνος ἀριστείας auctor etiamsi Πατροκλείαν cognovisset, Iovis verba quae attulimus cum in fontibus suis invenisset — ut re vera invenisse veri simillimum est — immutata transsumserit aut discrepantiam non animadvertens aut satius esse iudicans nihil mutare. Sed quamvis sic rem expedire liceat, tamen quoniam cetera quae attuli accedunt, magis in promptu est discrepantiam eo ortam esse quod Graecorum cladi in Achilleide descriptae recentior manus addiderit Πατροκλείαν.

At, inquis, fac Irae Cantorem Πατροκλείας rationem non habuisse, qua igitur re inductum voluit Achillem redisse in aciem, si minus Patrocli ulciscendi causa? An Graecorum extremo periculo Protesilai nave iam ab Hectore incensa? Sed Achillis res gestae omnes quae deinde narrantur èt ceterae èt Ἐκτορος ἀναλρεσις ita cum Patrocli morte cohaerent et ab hac quodammodo pendent, ut necesse sit, qualia nunc ea habeamus, credantur condita esse ab eo qui Πατροκλείαν inseruerit, aut a poëtis recentioribus. Fieri sane potest ut Irae Cantor de Achillis in proelium reversi fortibus factis multa narraverit quae a recentioribus prorsus sint mutata et in novam formam redacta; sed alia rei expediendae via ostenditur probabilior. Nam in superioribus vidimus legatorum Ulixis Aiakis Phoenicis obtestationes ab Achille repudiatas aliquam molestiam habere comparatis precibus quibus Iovem pro filio Thetis adisset, cum non obscure dea significasset hoc agere Achillem ut iniuriae qua affectus esset satisfactionem impetraret, inde enim sequi ut honorificentissime oblatam non repulsurus esset. Monuimus ¹⁾ quae-

1) Vide supra p. 54 sq.

sitiis discrepantiam explicari ab iis qui perhiberent matrem filiumque non eadem mente fuisse, hunc voluisse hoc tantum peti ut Graeci plecterentur et Agamemnon suum peccatum agnosceret, non significasse qui modus poenae sibi sufficeret. Verum sumamus in poëmate principali exitum legationis alium fuisse atque in Iliade nostra, contigisse legatis ut Achillem placarent, post *Πρεσβείαν* continuo secutam esse *Μηνίδος ἀπόρρησιν*. Sic èt ea quae Achilles agit conveniunt ad ea quae mater Iovem oravit èt Iovis consilium Thetidis causa initum consummatur ¹⁾, èt supervacuum est aliam causam quaerere cur Achilles iram posuerit. Quid et quantum mutaverit quo assequeretur eam *Πρεσβείας* formam quam nunc habemus is qui *Πατροκλείαν* addiderit, manifestum est pro certo sciri non posse. Sed satis facile nobis apud animum proponere possumus quid, quomodo, in illa mutari satis sit ut legati redisse narrentur voti compotes. Hunc enim ad finem sufficiet in *Πρεσβείᾳ* post Achillis verba ὥς εἰ τιν' ἀτίμητον μετανάστην (I 648) id ipsum inserere quod nunc post eadem verba legitur in *Πατροκλείᾳ* (Π 63—63): ἀλλὰ τὰ μὲν προτετύχθαι ἐάσομεν· οὐδ' ἄρα πῶς ἦν ἄσπερχες κεχολῶσθαι ἐνὶ Φρεσίν· ἢ τοι ἔφην γε οὐ πρὶν μῆνιθμον καταπαύσεμεν ἀλλ' ὅτε κεν δὴ νῆας ἐμὰς ἀφίκηται ἀντὶ τε πτόλεμόσ τε, deinde resectis versibus I 650—655, hoc fere substituere: νῦν ἦ τοι μὲν ἔγω παύω χόλον, ὥς γὰρ ἔμεινον (cf. T 67), tum eorum loco quae leguntur I 678—687 tale quid inserere: κείνισ μῆνιθμον ἐθέλει σβέσσει ἢ δὲ δέχεσθαι δῶρα τὰ τοι δώσεις, νύειν δέ γε θυμὸν ἀνώγει ὅππῃσ κεν νῆας σάωῃ καὶ λαὸν Ἀχαιοῶν, denique tollere vss. 691—709 et vs. 711. Ceterum suspicor etiam verba Achillis ad Ulixem (I 308—429) altera manu resecta et dilatata esse, quam suspicionem movet infinitus orationis anfractus multifariam frigentis. Ut ubi Briseïdem Achilles Helenae comparat (341 sqq.) eamque ex animo se dilexisse dicit, quod et per se minus placet et abhorret ab eius dictis ad Agamemnonem in *Μηνίδος ἀπορρήσει* (T 59 sq.): τὴν ὄφελ' ἐν νήεσσι κατακτάμεν Ἄρτεμις ἰὼ ἡματι τῷ ὅτ' ἐγὼν ἐλόμην Λύρνησαν ὀλέσσαι. Nec

1) Utrum hoc consilium spectetur A 5, ut recte me iudice, vulgo intellegitur, an Διὸς βουλή ibi commemorata nihil aliud valeat nisi Iovis arbitrium quo multi perierint, nostra non refert.

minus offendit, quod a matre se audivisse ait duplicem sortem sibi paratam aut mortis maturae in acie aut longae vitae bellum omittenti, scilicet nec mater nec ipse de iniuria ab Agamemnone accepta colloquentes (A 352 sqq. 414 sqq.) dubitaverant quin esset *μινυθᾶδις*. Tum alienum est quod dicit Agamemnonem sine se struxisse murum et fossam, siquidem eam rem, quae narratur in libro H (337 sqq. 436 sqq.) nobis posthac apparebit in Achilleïde non actam esse. Hoc saltem constat, nihil desiderari si ceteris demtis coniunguntur vss. 397—317 344—347 356—364 378—379 388—392 421—429. Praeterea vss. 664—668 nescio quomodo, magis videntur convenire interpolatori quam Irae Cantori.

Κόλον μάχην posthac demonstrabo Achilleïdi abiudicandam esse usque ad Θ 484, nam occasum solis qui deinde commemoratur, olim secutam esse post eam Graecorum cladem quae incipitur ab *Ἀγαμέμνονος ἀριστεία* et terminatur proelio apud naves quod continetur libro O. Cum eis igitur quae leguntur sub finem libri Θ, occasum solis volo et contionem Troianorum, ab initio, ut in Iliade nostra, cohaerebat *Πρετρεία* cui successit *Μηνίδος ἀπέρρησις*. Credibile est poëma desisse in illum versum qui nunc legitur T 276 *ὥς ἄρ' ἐφώνησεν ἄλυσεν δ' ἀγόρην αἰφνερὴν* ¹⁾, nam concordia redintegrata ita certum erat facile hostes repulsum iri, ut ne opus quidem esset hoc diserte enarrare, neque in carminis prooemio ulla huius rei mentio fit. Absurdum putat El. H. Meyer v. cl. ²⁾ poëma pangi in quo is qui primas agat partes, nihil agat; sed minime in Achilleïde nostra nihil agit Achilles quamquam nulla eius in acie facta depinguntur; quid

1) Etiam Koechly v. cl. suspicatus erat (Opusc. Philol. II 1882) priscum fuisse carmen de regum rixa in quo Agamemnonis precibus et pollicitationibus perductus iram Achilles deposuisse narraretur (l. l. „so mag jenes alte Gedicht jedenfalls den Streit des Agamemnon und Achilleus, so wie des letzteren Zorn und traurigen Folgen, eine Niederlage durch die Troer, vielleicht auch die Versöhnung des zürnenden Helden durch eine Ehrengesandtschaft und Geschenke umfasst haben“). Sed Koechly Lachmanniorum addictus disciplinae prisci huius carminis ne particulam quidem ad nos pervenisse censuit, sed ex eo tanquam fonte haurientes alii admixtis, complures deinceps poëtas separata pepigisse carmina (l. l. „die beiden grossen Kunstwerke [Ur-Ilias und Ur-Odyssee] in einzelne Lieder aufgelöst und zerstückelt“), quae tandem Pisiatras in Iliadem nostram coniungenda curavisset.

2) Achilleis p. 378 sqq.

autem manu valeat nobis eo indicatur quod ad eum recurrere post unius diu proelium Agamemnon coactus est; nam si putas hoc deberi peculiari auxilio quod Iuppiter hostibus ferat, neque igitur inde sequi ut utique Achillis fortitudine contra hostes careri non possit, perspicuum tamen est poëtam nisi voluisset eum communi consensu longe omnium fortissimum esse, ne potuisset quidem id ipsum de se praedicantem inducere (A 412) et ut Troiani vincerent cum pugna abstineret a Iove petentem, Iovemque annuentem; ridiculum enim fuisset. Qua autem ratione rem significavit fieri non potuit, quin altius penetraret auditorum animos quam si demonstrata esset multis exemplis, cuius generis quidquid noster addidisset heroïs imaginem non amplificasset. Quod autem in Iliade Ajax et Diomedes tales depinguntur qui contra Hectorem suffecturi fuerint nisi Achillis honorandi causa eos prohibuisset Iuppiter, ceteros locos ubi hoc appareat Achilleïdi abrogandos esse, posthac ostendemus, solos id genus locos quos Achilleïs habet, unum ubi Diomedes Hectori galeam tam vehementer hasta percutit ut in genu procumbat caligine oculis offusa (A 354 sqq.), alterum ubi poëta animadvertit evitasse Hectorem Aiakis manus (A 542)⁵⁾, propterea minus censemus Irae Cantoris mentem reddere, quod eos transsumsisse videtur e fonte qui Achillis rationem non habuerit, carmen antiquum volo, quod *Ἀγαμέμνονος ἀριστεία* pro fundamento fuisse demonstravimus antea²⁾. „At poëta non potuit” ita pergit Meyer³⁾ „opus suum concludere clade popularium”. Id nihil ad rem, neque enim clade sed certa spe victoriae Achilleïs concluditur.

At vero inquit, Achilleïdis argumentum quam angustum et tenue! Ita, si comparas Iliadis amplitudinem et ubertatem, non vero si confers cum eis carminibus quae, quantum ex Iliade colligere licet, huic pro fontibus fuerunt. Horum enim singulorum materiem uno excepto de quo mox agemus, nihil est cur credamus fuisse variam et abundantem; sed in Achilleïde aguntur res diversissimae: sacerdotis ad Graecorum naves adventum, eius colloquium cum Agamemnone, Apollinis ab eo implorati

1) Versum sequentem *Ζεὺς γάρ τοι νημέσα ὅτ' ἀμείμονι φησι μάχοιτο* omittunt codd. potiores omnes.

2) Mnem. 1913 p. 57.

3) l.l.

sagittae, contio ab Achille advocata, Calchantis responsum, regum iurgium, Minervae interventus, Nestor frustra se interponens, praecones Briseïdem abducentes, Chryseïs reducta ad patrem, Achillis querela cum matre, huius missio ad Iovem, Iunonis ira, deorum coetus, Vulcani lepor, somnium fallax, exercituum congressus, pugna commissa, Agamemnonis fortia facta, Iris ad Hectorem missa, Ulixis vulneratio, Ajax protegens Graecorum receptum ad naves, deinde a navibus ipsis vim ignemque defendens, proelium nocte diremtum, Agamemnonis desperatio a Diomede castigata, Nestoris monita, legatio ad Achillem missa, concordiae reconciliatio. Inter carmina antiquiora unum tantum est quantum scire licet, quod Achilleïdi aliqua ex parte comparare liceat; illud volo quo Meleagri res gestae celebratae sunt, quod haud absurde Muelder Achilleïdis *πρωτότυπον* dixit ¹⁾. Illius carminis argumentum sic fere reddi posse supra vidimus ²⁾: Ad opprimendum aprum immanem, quem Diana a rege Oeneo cum ceteris deis deabusque sacra faceret neglecta agro Calydonio in miserat, Aetoli arma consociant cum Curetibus, e qua gente Oeneus Althaeam uxorem duxerat; Meleagrus Oenei filius beluam interficit, inter socios certatur de apri capite ac pelle; bello exorto Meleagrus occidit fratrem Altheae quapropter haec mente furiata filium dis manibus devovet; is iratus proelium deserit; Curetes ipsam urbem Calydonem oppugnant; pater mater sorores sodales frustra orant heroem ut patriam defendat, tandem, urbe iam ab hostibus incensa uxoris lacrimis pervictus vim propellit. Utrum poëtae qui hoc carmen condidit narrandi genus fuerit nudum incomtum ieiunum, an quale Achilleïdis vividum copiosum *ῥθιμῶς* excultum, sciri nequit. Sed elaborata illa compositio qua supra monuimus Achilleïdem insignem esse, cum quasi nodus connectatur et dissolvatur, nostro carmini deest. Series rerum gestarum traditur quarum nulla eiusmodi est in qua tanquam in cardine totum poëma versetur; ad solam alteram eius partem Meleagri ira pertinet, neque diutius haec auditores incertos tenet quo sit exitura, nam continuo iratum circumdant sui, tum hostes appropinquant, urbem incendunt,

1) l.l. p. 50.

2) Mnem. 1918 p. 263 sqq.

Meleager surgit. Contra Achilleis paene in exordio statim Achillem iratum habet. Iuppiter eius socium; auditorum interest scire quomodo Graecos victuri sint Troiani, quibus illi quin satis superque sint pares nemo dubitat; quid Agamemnon porro sit facturus; hic a Iove dolose incitatus ad proelium committendum, Iovis arbitratu vulneratur sine suo dedecore, praeciare enim se gerit; etiam Diomedes et Ulixes honorifice proelio propter vulnera excedunt; vulgus tergum dat; Ajax tarde pedem refert, vim et ignem hostium sustinet; in extremo navium discrimine sol occidit; auditores gaudentes agnoscunt antiquorum carminum materiem in novum contextum adhibita. Iam in eo est ut nodus expediatur; silentio noctis Agamemnon fracta iam superbia legatos mittit, placatur Achilles non sine labore. Cum autem argumenti structura Achilleis longe superet *πρόστυλον* suum, veri simillimum est eam orationis quoque et stili luminibus ab hoc se distinxisse.

Ingeniose vLeeuwen animadvertit ¹⁾ Iliadem esse *τῶν ἱερῶν λόγων*, quarum una sit quaestio haec: cur in multis carminibus laudes heroum qui ante Troiam pugnarint habentibus, inter Aiakis Ulixis Diomedis aliorum clara nomina desideretur nomen Achillis omnium clarissimum; altera haec: cur Apollinem deum vero Graecum *πυθῆν καὶ κυρῶντιον καὶ μάντιν* in Phocidis antro Pythio cultum, non Achivis sed Troianis opitulatum ferant plurima, quae ad bellum Troianum spectent carmina vetusta; tertia haec secundae cognata et similis: cur prisca quaedam carmina Iovem deum Olympium Troianis ostendant faventem non Achivis optimo iure Troiam oppugnantibus, quibus ipsa eius uxor Iuno auxilietur. De prima quaestione vir clarissimus ita poëtam secum egisse putat: „Aliquantisper Achilles cum ceteris Achivorum ducibus comes in pugnam non ivit. Cur autem? quod nolebat videlicet. Nam volentem quis prohibiturus erat quominus hostes peteret? Cur autem aliquando noluit bellum gerere iuvenis ille generosus, fortis et audax et laudis appetentissimus? Quinam affectus in eius pectore plus valere potuit quam famae studium? Fuit ira, cuius causam erit poëtae probabiliter fictam enarrare”. Quibus verissime dictis additum

1) Mnem. 1910 p. 386 (Comm. Hom. p. 35 sqq.).

velim poëtae ut occurreret, ira commotum proelio abstinuisse Achillem, magni momenti fuisse similem Meleagri causam, quam ex antiquo carmine cognitam haberet. Ad quaestiones autem secundam et tertiam quoque prorsus Leeuwenio assentior cum censeat hoc responsum praeuisse poëtae fertile ingenium: contumeliam sacerdoti factam Apollinem suscepisse vindicandam; Achillis iniurias ab eius matre oratum Iovem annuisse se ulturum Graecorum clade. Sed hoc animadversum velim, *τριῶν ἀποριῶν λύσιν* illam non minus pertinere ad Achilleïdem nostram quam ad Iliadem; illius enim argumentum non secus quam huius sufficere ut inveniatur responsum ad quaestionem triplicem. Neque hoc tantum, sed ea in re etiam magis satisfacit Achilleïs quam Ilias. Aperte enim vLeeuwen declarat, Iliadem non ita compositam esse ut omnia quadrent ad responsa alteri et tertiae quaestioni data. Apollinem enim pestilentiae quidem quam Graecis inmississet finem mox fecisse cum sacerdoti satis datum esset, sed nihilo minus exinde quoque eis esse adversatum; Iovem palam plus semel esse confessum caram sibi Troiam; Hectoremque servaturum fuisse modo fata sivissent; hunc semper ei confisum esse. Negat vLeeuwen, idque suo iure, poëtam, cum in fontibus suis haec invenisset quorum materiem neque negligere neque ex arbitrio suo mutare et transformare posset, vituperandum esse quod *ἀσύγκλωστα συγκλώθειν* non valuerit, fecisse quod posset, sed in ipsius ut in aequalium mente vixisse illa prisca carmina, his aperte contraria dicere non licuisse etiamsi libuisset. Nihilo minus notatu dignum puto, in Achilleïde nostra eam discrepantiam abesse, quippe in qua neque Apollo ullo in proelio se interponat vel omnino ullas in proeliis partes agat, neque Iuppiter Troianos diligere se significet, vel eis adsit amplius quam requiratur ut promisso Thetidi dato satisfaciat. Quod nunc mihi est demonstrandum.

- b) *Quae Iliadis partes praeterquam Πατροκλεία eaque quae cum hac cohaereant, Achilleïdi abiudicandae sint.*

Iliadis pars quae complectitur libros Π—Ω tota, si excipis Μηνίδος ἀπόρρησιν quae narratur in libro Τ, Achilleïdi abiudicanda est, illi enim libri praeterquam Πατροκλεία nonnisi ea

continent quae ex hac pendeant; atque his addenda sunt omnia quae in libro A leguntur post versum 574, quae item cum Πατροκλείῃ cohaerent; praeterea libri A vss. 501—520 qui locus ab iis separari nequit.

Nunc autem videamus de cetera parte Iliadis. Libri A nullam video certam causam cur quidquam Achilleïdi detrahatur nisi vss. 145—147 ubi commemoratur Idomeneus cuius mentionem mox videbimus in ea non recurrere, qua propter hic displicet. Quodsi praeterea vss. A 430—492 insitivos censes, quibus narratur Chryseïdis reductio, non magnopere refragabor, neque certam tamen neque magni momenti rem esse iudicans. Sequitur Ὀνειρος qui optime cohaeret cum iis quae praecedunt. Sed Διαπείρας causa alia est. Nam eius auctor, id quod in superioribus demonstrasse mihi videor¹⁾, belli annum decimum agi sibi proposuit, quod quin in Achilleïde aliter se habeat minime est dubitandum. Vulgo enim primus belli annus in Iliade proponitur. Sic ubi Iris a Iove missa (B 788) Troianis nuntiat Graecos approquare, dicitur induisse speciem Politae Priami filii qui speculatoris loco in Aesepe tumulo sederet δεγμένος ὄππτε ναῦφιν ἀφορμηθεῖεν Ἀχαιοί (B 794), quibus indicari tum primum Graecorum a navibus expectari progressum e verbis deae apparet his: „confabulamini ut ante in pace, sed acre bellum ortum est, ne! numquam tot et tales copias vidi” quae luce clarius belli initium spectant. Paullo post, cum exercitus in campo constiterunt foedus facturi, Priamus eos de muro observans Helenam interrogat de principibus (Γ 162 sqq.), quod facere senem anno belli decimo absurdum erat²⁾. In pugna quae deinde committitur Diomedes Glacum offendens alloquitur (Ζ 124): „nequaquam³⁾ te ante vidi in proelio” quod incredibile est, si iam decimo anno bellatur. Mox Graeci castra circumdant muro et fossa (Η 436 sqq.), decimo demum anno belli id fecisse censebit nemo. In pugna apud naves (Ν 362 sqq.) Idomeneus trucidat Othryonem

1) Mnem. 1913 p. 54 sqq.

2) Non repugnat illud οὐ νέμεσιν Τρῶας καὶ εὐκνήμιδας Ἀχαιοὺς τοιήνδ' ἀμφὶ γυναιῖκα πόλυν χρόνον ἄλγιστα πάσχειν (Γ 167 sqq.), neque enim cogimur senis verba sic intelligere quasi dicat iam per longum tempus eos mala passos esse.

3) In mss. legitur οὐποτε, desideratur autem σε, qua voce nullo modo hic careri potest. Recte igitur vHerwerden v. cl. legere iubet σέ γε.

ὅσ' ἂν νέον πολέμοιο μετὰ κλέος εἰληλούθει. An decimo denique anno belli famam accepit? Priamo ad castra Graecorum iter faciens occurrit Mercurius sub imagine iuvenis „cui prima genas vestibat flore iuventus”, (Ω 347 sqq.) dicitque se Achilles esse militem e sex fratribus ei sorte datum, quod manifesto tum evenerat cum belli initio dilectus haberetur, neque tamen octavo vel nono aetatis anno iuvenis militiam inierit. Sex locos attuli, hunc unum afferre satis fuit, nam quoniam ratio fert ut sensim apud hominum animos creverit belli Troiani spatium, Irae autem Cantor antiquissimus est omnium Iliadis auctorum, sequitur ut si unus ex his quisquis fuit significaverit primum belli annum agi, non ex antiquo fonte imprudens id transsumens sed ipse ita rem sibi proponens — at vero nemo censebit ea de Mercurio ex antiquo fonte esse translata — Irae Cantori saltem idem placuerit. Nisi contrarium apparuerit. An apparet e Iovis verbis ubi dicit (Λ 520) *semper* uxorem sibi temere conviciari quod Troianis in pugnis adsit? Pugnatum iam esse, si minus cum Troiae urbis copiis, tamen adversus oppida circumiacentia quae sub Troianorum ditione vel iis socia essent, eo indicat poëta quod narrat urbem Thebam a Graecis captam esse sed nihil obstat quominus hoc primo belli anno factum sit. Optime igitur potuit poëta fingere Iovem querentem, immerito se ab uxore cum non odio eodem atque ipsa Troianos persequeretur, semper aceusari quod iis opitularetur.

Iamvero Διάπειρα si Achilleïdi abiudicanda est, vix multum a vero aberrabimus statuentes in ea post diei ortum qui commemoratur B 48, 49 statim secuta esse ea quae nunc leguntur B 442—483. Utrum comparationes cunctae, quae deinceps quatuor numero ibi sequuntur, Irae Cantori debeantur an una vel plures ab aliis sint insertae, non constat. Hoc veri similis videtur, nam aut altera B 459—468) aut tertia (B 469—473) prorsus supervacua esse videtur, neutram harum si absit desideres; sed rem parvi momenti omittere licet. Sequitur Catalogus navium qui dicitur. Huius nucleum ante hac vidimus ¹⁾ inter carmina fuisse, quibus celebraretur bellum Troianum ortum ex expeditione in Asiam suscepta a Boeotis Phocensibus aliarum

1) Mnem. 1912 p. 4 sqq.

gentium Graecarum hominibus. Perspicuum ibi nullos neque populos neque principes appellatos esse, nisi qui in illius expeditionis partem venirent, nullos igitur praeter Aiace[m] ex iis qui primas partes egerunt in Achilleïde, Ajax Achilles Agamemnon Menelaus Diomedes Ulixes cum eorum popularibus; itaque Irae Cantor si Catalogum principalem in suum poëma adhibuit ipse hos addidit. Sed populi et principes qui in illo adhibebantur, in hoc, Aiace solo excepto, nonnisi exiguas partes egerunt; neque omnino in bello Troiano verum in Achillis ira enarranda versabatur Achilleïs. Multo igitur praestat sumere tum cum Achilleidis quasi corpus crebris magnisque membris auctum esset, ita ut belli Troiani amplam exhiberet imaginem, extitisse poëtam qui Catalogum principalem et insereret et expleret, quem credibile est ne totum quidem eum constituisse qualem nunc habemus, sed etiam post hunc ab aliis nonnihil esse additum ¹⁾. Irae Cantori hi soli versus (B 786—815) tribuendi videntur quibus narratur Iridis missio ²⁾. Nam diserte cum descriptum esset (B 455—483) copias Graecorum duce Agamemnone e castris educi, in campo consistere, in catervas a ducibus suis distribui, requirebatur ut eodem modo Troiani Hectore duce in aciem proficisci et instrui narrarentur, quod nullo loco fit nisi nostro. Quod autem Iuppiter Iridem mittit Troianos monitum de hostium adventu, optime quadrat ad somnium fallax Agamemnoni missum. Nihil igitur vetat credere, ea quae nunc leguntur B 786—815 in Achilleïde iuncta fuisse ab altera parte eis, quae nunc leguntur B 483, ab altera eis quae Γ 1—14.

Nam a versu Γ 15 initium capit *ἐπεισόδιον* maius quod Achilleïde alienum videtur. Omnia quae abinde eo versu continentur libris ΓΔΕ, nisi forte minora aliqua *ἐπεισόδια* post addita sunt de quibus nunc non quaerimus, uni haud dubie debentur auctori. Is qui Iliadi inseruit *Ἀλεξάνδρου καὶ Μενελάου μονομαχίαν* non potest non inseruisse *Ὀρκίων σύγχυσιν*, quo enim alio modo illam potuit coniungere cum sequentibus? An forte recentior est hac? Sed haec ne cogitari quidem potuit nisi illa

1) Mnem. 1912 p. 13 sqq.

2) Vide supra p. 66 sq.

praecessisset. Porro Pandarum ubi a Minerva incitatus Menelao sagittam intendit, poëta, *νήπιον* vocans simul significat ultrices deas non evasurum, et ab altera parte, ubi narraturus est Pandari mortem, vulnus Menelao inflictum respicit (E 206 sq.). Pandari autem exitus a cetera *Διομήδους ἀριστεία* separari nequit, nam cum illo cohaeret Aeneae vulneratio a qua rursus pendet Martis auxilium Troianis latum eiusque cum Diomede certamen. Ea quoque quae continentur libris ΖΗ, rursus si excipis *ἐπεισόδια* nonnulla quae recentiora esse videntur, ita cohaerent abinde saltem versu Ζ 73 ut diversis auctoribus dividi nequant; manifesto enim is qui Iliadi inseruit Hectoris colloquium cum uxore etiam eius adventum in fratris domum et protectionem cum fratre in aciem inseruit, atque idem rursus ut ansam sibi praeberet mittendi Hectorem in urbem, Heleni ad matrem mandata confinxit ¹⁾; pugna autem ab Hectore et Paride restituta causa fuit colloquii Minervae et Apollinis, unde pendet Hectoris cum Aiace certamen. Ab alio poëta libros ΖΗ atque ΓΔΕ insertos puto, de qua re alio loco accurate agendum erit, nunc satis est statuere eum qui illos inseruerit, hos cognitos habuisse. Nam ubi Helenus (Ζ 73 sqq.) Hectorem adhortatur ut matri auctor sit cum ceteris Troianorum matronis grandaevis Minervae adeundi delubrum, ita eas deam placare iubet *αἶ κεν Τυδέος υἱὸν ἀπόσχη Φιλίου Ἴρησ* (Ζ 97), quibus verbis liquido apparet eum respicere *Διομήδους ἀριστείαν*, atque ubi Hector fratrem alloquitur *δαίμονι' οὐ μὲν καλὰ χόλον τόνδ' ἔνθεο θυμῷ* (Ζ 326) haud obscure tangit huius certamen cum Menelao ²⁾ non aliter quam

1) Bethe v. cl. („Hektors Abschied“ Teubner 1909) recte animadvertit Ζ 242 ubi Hectori mater obviam ire narretur Priami filios dici domi patris habitare, sed Ζ 313 Paridem propriam domum habitantem fingi. Versus Ζ 243—252 interpolatos puto, sed fac genuinos esse repugnantia facile sic explicatur, ut in antiquo carmine unde fratrum colloquium haustum sit (vide Mnem. 1912 p. 324 sqq.) Paris suam habuerit domum, is autem qui hos Iliadi inseruerit, cum paulo ante (Ζ 242) rem aliter proposuisset repugnantiam non attendisse. Ceteras discrepantias quas in libro Ζ dispexisse sibi videtur Bethe nullas puto.

2) Cur Naber (Quaestiones Hom. p. 157) hoc neget non intelligo. Nam Γ 451 sqq. legimus Paridem a Venere servatum et domum reductum, cum a Menelao quaereretur neminem Troianorum victori potuisse ostendere *οὐ γάρ κεν φιλότῃτι ἐκύνθανον εἰ εἴ ἐφίδοντο, εἴσιν γὰρ σφιν πᾶσιν ἀπήχθετο κηρὶ μελαίνῃ*. Quid mirum igitur Hectoris existimare fratrem eius rei non ignarum, cum civibus suis suscenseret domi latitare.

ubi Graecorum principes provocaturus ad certamen secum in-
eundum (H 69 sqq.) sic dicere incipit ὅρκια μὲν Κρονίδης ὑψίζυγος
οὐκ ἐτέλεσσε. Quodsi igitur in eis quae inter se cohaerentia com-
plent maiorem partem librorum ΓΔΕ, aliqua offenduntur quae
prohibeant haec adscribere Achilleïdi, nihil iam cunctis libris
Γ—H superest quod tribui ei possit.

Est autem aliquid quod pro invicto stet argumento cur illi
libri Irae Cantori abnegandi sint, estque hoc, id quod in su-
perioribus iam verbo attigimus, Iovis mens ergo uxorem aliter
ab hoc proposita, aliter ab auctore libri Δ. Nam prae fracte
negandum censemus, qui Olympium anxie sollicitum finxisset
(Α 517 sqq.) ne uxor intelligeret se suscepisse Troianos iuvandos
quippe quae etiam immerito ipsi conviciaretur quod eos iuaret,
eundem paulo post (Δ 5 sqq.) finxisse ultro uxorem ad convicia
laccessentem simulando se Troianis etiam magis favere quam
faveret re vera. Neque enim serio loquens sed παραβλήδην ἀγο-
ρεύων se meditari dicit pacem inter Troianos et Graecos, neque
re vera adeo favet Troianis ut prohibiturus sit perducere bellum,
cuius exitus ne Iuno quidem metuit ne Graecis adversus sit
futurus. Neque tantummodo erga Iunonem sed erga Graecos
quoque Iovis mentem aliam proposuit poëta noster atque Irae
Cantor. An iis victoriam largiturus somnium fallax Agamemnoni
miserat? Non ita, credo. At poëta noster Minervam cum Mar-
tem Troianorum socium e proelio abductura sit his usam verbis
fingit (E 34) νῶϊ δὲ χαζώμισθα Διὸς δ' ἀλέωμεθα μῆνιν, quibus
satis clare significavit Iovem nihil mali intendere Graecis ¹).
Quid? Ubi frater in aciem reversus Graecos opprimit eum Iove
annuente male mulcatum proturbat, et Iuppiter ultro belli fu-
rorem filio increpat. Omnino in Iliade nostra clades Graecorum
diutius differtur quam iure expectes post promissum Thetidi
datum et somnium fallax. Voluit noster, inquiunt, poësin suam

1) Rogas quid poëtam induxerit ut fingeret Minervam fratrem e pugna seducentem.
Veri simile puto ut in fonte suo invenerit belli deum a sinistra parte pugnae —
quaequae fuit — sedentem Veneri a Diomede vulneratae currum suum mutuum de-
disse (cf. E 355), et secum reputaverit ita sibi explicandam esse hanc Martis statio-
nem — quae in fonte prorsus aliam causam habuisse potest — ut e pugna seductus
esset a numine quopiam, ad quam rem nemo Minerva ei videretur aptior esse. Quo-
cum cohaeret quod Δ 439, qui locus haud dubie quoque nostro poëtae assignandus est
(vide supra p. 68 sq.), Minervam Graecos Martem Troianos adhortatum esse narravit.

locupletari inserenda materie ex antiquis carminibus hausta, quae quamvis ad argumentum poematis minus faceret vel etiam aliqua ex parte discreparet, tamen eius cohaerentiam non frangeret. Audio, et eiusmodi rationem credibilem censeo. Etiam veri simile puto in antiquo carmine quod *Διομήδους ἀριστεία* pro fonte fuerit ad bellum Troianum non pertinens, Martem Iovis voluntate a Minerva e proelio fugatum esse, fuisse deorum regem Diomedi. Sed petulantiam Iovis qua Iunonis iram provocat, nemo censebit petitam e fonte antiquo. Diversitas autem concipiendi eiusdem personae imaginem ut nulla mutationis causa conspicua idem nunc timeat nunc petat, non eiusdem poetae est, verum multo hoc est certius documentum diversitatis auctorum quam multae discrepantiae in rerum externarum et adventiciarum narratione. Adde quod etiamsi daremus *ἐπεισόδιον* de quo nunc agimus ipsi tribui posse Irae Cantori, illud tamen immotum manet alia *ἐπεισόδιον*: *Πατροκλείαν Διάπειραν Τειχομαχίαν* ei abiudicanda esse. Haec reputanti ubi optio datur aut tribuendi Achilleidis argumenti additamentum nostrum Irae Cantori ipsi aut poetae recentiori, haud dubium videbitur quin hoc sit probabilius.

Pervenimus ad *κόλον μάχην*. Hic habemus Graecorum cladem, non vero eam quae adscribi possit Achilleidi. Nam eius auctor *Πατροκλείαν* se cognovisse significat. Iovem enim ita loquentem inducit (Θ 474): „tum Achilles surget apud naves cum in summis angustiis de Patrocli corpore certabitur”. Accedit quod *κόλος μάχη* multa habet, quae undique ex Iliade comportata esse videantur, unde sponte movetur suspicio originis recentioris. Nam ut utar verbis Naber v. cl. qui de hac re accurate egit ¹⁾ „exceptis locutionibus et dimidiatis versibus qui apud Homerum quavis fere pagina occurrunt, sunt praeterea versus plus quam octoginta, qui cum parva nullave mutatione alibi quoque inveniuntur, quorum versuum ea est ratio ut saepe aliunde desumpta possint videri, raro autem octavus liber fons sit reliquorum” ²⁾.

1) l. l. p. 143.

2) Locos comparavit Naber hos: vs. 3 = A 499; 5 = T 101; 28–30 = I 430–432; 39–40 = X 183–184; 41–44 = N 23–26 58–59 = B 809–810; 60–65 = Δ 446–451; 66–67 = A 84–85; 68 = Π 777; 69–70 = X 209–210; 71 = T 127; 72 = X 212; 105–107 = E 221–223; 222–226 = A 5–9; 227 = A 275; 228 =

Tamen abinde solis occasu qui narratur Θ 485 sqq. rursus habere videmur manum Irae Cantoris. Ad *πρεσβείαν* enim, quam in Achilleïde secutam esse vidimus post proelium apud naves, quod in Iliade continetur libro O, requiritur transitus, isque quem hic habemus; nam legatio ad Achillem noctis silentio mittitur. Transitus igitur aptissimus efficitur eis quae leguntur abinde Θ 485 qui versus optime coniungitur cum postremo versu libro O.

Πρεσβείαν cur exitu mutato Achilleïdi assignemus cum in superioribus copiose demonstraverimus, de cetero praetermittere licebit. Eadem autem nocte atque haec, in Iliade *Νυκτεγερσία* et *Δολονεία* actae finguntur quibus in Achilleïde, utpote in qua statim post *Πρεσβείαν* sequeretur *Μηνίδος ἀπόρρησις*, nullus locus esse potuit; in illa igitur videtur *Ἀγαμέμνονος ἀριστεία* iuncta fuisse versui qui nunc legitur Γ 15. Sed versus Λ 1—84 non quadrant ad ea quae leguntur B 48, 49, 442—483, quae Achilleïdi impertienda esse censuimus; nam diei ortus narratus erat B 48, 49 et Minervae labore in excitandis Graecis (B 446—454) excluditur belli Furoris missio quae libri Α initio diei ortui succedit (Α 3 sqq.). Praeterea versus nostri alia ex parte habent quae offendant. Dicuntur enim duces aurigis suis equos prope fossam retinendos mandasse (vs. 47 sqq.), sed paulo post (Α 192, 270, 280) Agamemnon vulneratus curru vehitur e proelio, quod facere non potuit si currus ad fossam restitisset. Neque omnino video causam cur currum apud fossam remanere opus fuerit, verum M 84 sq. iisdem verbis aptissime duces Troiani castra Graeciorum oppugnaturi currus suos apud fossam reliquisse narrantur, idque iisdem verbis. Deinde vss. Α 51 sq. displicent cum satis dure pedites dicantur multum praecedere essedarios, hi venire paulo post pedites. Tum Α 56 aegre desideratur vox *ῥωρήσσοντο*, sed Τ 3 qui versus idem est ac Α 56, *ῥωρήσσοντο* facillime auditur ex versu Τ 1. Porro comparatio adhibita vss. 67—69 minus apta est, neque enim mesores sibi oppositi quemadmodum Graeci et Troiani se mutuo

E 787; 258—260 = E 40—42; 313—317 = Θ 121—125; 331—334 = N 420—423; 343—345 = O 1—3; 345—347 = O 367—369; 354 = Θ 34; 381—383 = E 719—721; 384—388 = E 733—737; 389—396 = E 745—752; 467—462 = Δ 20—25; 463—465 = Θ 32—34; 493—495 = Z 318—320; 540 541 = 827—828.

feriunt, sed aristas quae mediae inter eos sunt. Tum vs. 78—83 damnaverunt iam Alexandrini non immerito ineptum rati *omnes* deos suscensuisse Iovi. Postremo vs. 46 Agamemnon dicitur rex Mycenarum, quod ceteroquin in Achilleïde non invenitur, cum contra in Πρεσβεία propter urbes quas Achilli polliceatur in Laconiae confiniis sitas, censendus sit potius Lacedaemoni regnasse ¹⁾. Statuendum igitur videtur, post ea quae leguntur Γ 15 statim secuta esse in Achilleïde ea quae nunc leguntur abinde Λ 85. Postremam partem libri Λ abinde vs. 575 praeterea vs. 501—520 ab Achilleïde separanda esse, quippe quae cohaereant cum Πατροκλεία, supra iam monuimus.

Hanc autem etiam Τειχομαχίασ auctor se cognovisse prodit, ne dicam eo quod Hectoris mortem memorat (M 10 cf. 13), hanc enim ex antiquiore carmine cognitam habere potuit, tamen quia exorditur a mentione Patrocli curantis Eurypyllum vulnerratum, qua tangit ea quae inveniuntur sub finem libri Λ, a Πατροκλεία, id quod iam saepius monuimus, pendentia. Praeterea Τειχομαχίασ auctor putandus est sibi proposuisse belli spatium decennale siquidem hoc apparet ex eo quod legimus M 15 'πέρθετο δὲ Πριάμοιο πόλις δικάτῳ ἐνιαυτῷ. Versum hunc eiecit vLeeuwen v. cl. ²⁾ sed cum post ὄφρα (vs 10) sequatur (vs. 11) Πριάμοιο γάνακτος ἀπόρθητος πόλις ἔπλε, post αὐτὰρ ἐπεὶ (vs. 13) requiri videtur mentio urbis dirutae, id quod confirmatur versu 16 „Ἀργεῖοι δ' ἐν νηυσὶ Φίλην εἰς πατρίδ' ἔβησαν", quae verba frigent illa mentione omissa. Cumque viderimus etiam Διαπίρασ auctorem decimum cogitare anni bellum et Helena Hectoris mortem lugens (Ω 762 sqq.) vel vicesimum postquam Troiam venerit annum memoret, minus etiam causae esse videtur cur nostrum versum interpolatum putemus. Ceterum verum quidem est, poëtam nostrum cum decimo belli anno Troiam eversam dicat non totidem verbis pugnam quam descripturus sit eo demum anno commissam dicere, sed quoniam vs. 10 sq. Hectoris vitam Achillis iram urbis salutem ita coniungit ut liquido significet hanc ab illis pendere, satis clare

1) Cf. Mnem 1912 p. 30 sqq.

2) Mnem. 1907 p. 209 Hom. Comm. p. 20. Quod imperfectum v. cl. hinc alienum esse censet, cf. Thuc. I. 9. 2, Xen. Anab. I. 1. 6, Cyrop. III. 3, 1 quibus locis non aliter se habet ac nostro loco.

enuntiat non multis annis post, sed continuo eius excidium secutum esse. Praeterea fac cogitavisse nostrum res in Iliade enarratas actas esse primo, expugnationem decimo belli anno ¹⁾, quid igitur sibi proposuit actum esse per tot annos in medio positos? Adventus Memnonis Aurorae filii commemoratur in Odyssea (δ 188, λ 522), Amazonum in carminibus κυκλικοῖς quae dicuntur, de Memnone autem et Amazonibus quae narrantur ad bellum Troianum pertinentia, recentioris originis notam in fronte ferunt ²⁾ nedum in Iliade tangantur. Itaque si haec cognita habuerit Τειχομαχίας auctor, ea ipsa re inter recentissimos Iliadis auctores habendus est.

Transeundum iam est ad Μάχην ἐπὶ ταῖς ναυσίν, Διὸς ἀπατήν, Πηλῶξιν παρὰ τῶν νεῶν, quae ἐπεισόδια continentur libris ΝΞΟ. Coniuncte haec tractanda sunt, nonnullis enim locis omissis de quibus mox agemus, nihil in his est quod Achilleïdi vindicari possit nisi cuncta ei assignanda esse apparebit. Nam per totam Μάχην ἐπὶ ταῖς ναυσίν si paucas aliquas περικρίσεις excipis quibus de hac re siletur, versari Neptunum apparet in exercitu Graecorum, sed qui fiat ut maris deus aliquando discedat, audimus in Παλιῶξει παρὰ τῶν νεῶν (O 157 sqq.), quae ab altera parte usu venire non potuit nisi praecessisset Διὸς ἀπατή. In Παλιῶξει nonnulla leguntur quae si constaret genuina esse, in aprico esset poëtam cognovisse Πητροκλείην. Experrectus enim e somno quo uxoris dolo oppressus erat Iuppiter inter alia ei dicit (O 65) Patroclum ab Hectore interfectum iri. Sed totum locum O 64—71 expunxerunt Zenodotus Aristophanes Aristarchus, propterea quod simul cum eis quae modo attuli hoc quoque cum Iunone communicat Olympius, Graecos confuturos ad Achillis naves, deinde hunc sodalem suum Patroclum

1) Forsitan sic acceperit nostrum versum (M 15) is qui maximam partem libri Ν Iliadi inseruit. Hunc cognovisse Τειχομαχίαν mox ostendemus; significat autem (N 362 sqq.) de quo loco vide supra (p. 66 sq.) certamina quae depingat, primo belli anno non decimo habita esse.

2) Ut hoc solum afferam: in Ἀχιλλέως ἀναστάσει, quae a Πατροκλείᾳ pendet, Thetis filium alloquitur (Σ 96) αὐτίκα γάρ τοι ἔπειτα μεθ' Ἑκτορα πότμος ἐτοῖμος; in Aethiopide interveniunt adventus Amazonum et deinde Memnonis. Iliadis autem versus ille Aethiopidi ita convenit si pro μεθ' Ἑκτορα substituis μετὰ Μέμνονα, fatale enim vinculum quo, in Iliade Achillis mors iuncta est Hectoris morti, in Aethiopide imitatum est substituto Memnone pro Hectore.

suscitaturum, in Πατροκλείᾳ vero res aliter proponantur, ad naves Achillis Graeci non confugiant, Patroclus ultro hunc adeat. Quod quamvis minime incredibile vel veri dissimile putem deberi inconsiderantiae poëtae negligenter referentis ea quae narrantur in Πατροκλείᾳ, tamen omittam et alia proferam cur ἐπεισόδια nostra Irae Cantori abneganda sint. Nam in Πηλεΐδῃ ubi discimus (O 3) Troianos Iove dormiente e castris Graecorum repressos esse usque ad eum locum ubi currus suos reliquissent, Τειχομαχία tangitur, utpote in qua narrati essent (M 80 sqq.) Polydamantis monitu currus collocasse non procul a Graecorum castris pedibus murum ascensuri. Accedit, id quod non minoris momenti videtur ad dissuadendum ne ἐπεισόδια nostra assignemus Achilleïdi, quod manifesto eorum interventu dies quo Graecorum clades continetur, praelongus fingitur. In Iliade ille dies vere infinitus est quoniam Τειχομαχία et Πατροκλεία accedunt, sed etiam his omissis habemus: proelium aequo Marte gestum usque ad meridiem — ὄφρα μὲν ἦὼς ἦν καὶ ἀέξετο ἱερὸν ἥμαρ (Λ 84 cf. vs. 86 sqq.) — tum Agamemnonis fortia facta, quibus Troiani usque ad urbem repelluntur — Σκαῖᾶς τε πύλας καὶ Φηγῶν ἴκοντο (Λ 170) — deinde Agamemnonis vulnerati discessum e pugna et Hectoris impetum, Diomedis et Ulixis fortitudinem, qui tandem ipsi quoque, alter ante, post alter, vulnerati abeunt, Aiacem fugam Graecorum protegentem usque ad naves se recipientium, Neptuni adventum, longam seriem certaminum qua totus liber N completur, Troianos Iove dormiente e castris eiectos et usque ad fossam repulsos — nam Iunonem Venerem adeuntem, deinde Lemnum profectam ut Somnum arcessat, cum hoc reversam, coniugum caelestium amores, propterea omitto quod tota haec Διδὸς ἀπατή cogitari potest eodem tempore acta esse quo postrema ex illa serie certamina — denique redintegratum Troianorum impetum et rursus certaminum longam seriem quae terminatur irritum illorum conatu incendendi naves. Haec si ab uno eodemque poëta composita essent quantum negotii fuit per plures dies ea distribuere? parte eorum post addita facile intelligimus, qui addiderit minus attendisse sponte diem duci omni probabilitate diutius.

At vero, quamvis haec ita se habeant suspicandum tamen est latere in iis, quae contineantur libris ΝΞΟ, nucleum quemdam

qui referendus sit ad Achilleïdem. Neque enim solis occasus qui commemoratur Θ 485 satis apte coniungitur cum eo proelio quod in Achillide terminari vidimus eo versu qui nunc legitur Α 574. Nam iure existimes antequam sol occidat Troianos per-venturos esse ad naves, quemadmodum Iuppiter futurum esse praedixerat (Α 193 sq. 208 sq.) Graecos circum maris litus oppressum iri, id quod ut fieret Achilles matrem a Iove petitem miserat. Ab altera parte perlegentem libros ΝΞΟ fugere neminem potest nonnullas occurrere *περικεπᾶς*, quas si per se spectes nullo necessitatis vinculo coniunctas esse appareat aut cum Neptuni interventu, aut cum fraude Iovi facta, aut cum Troianorum a navibus regressu. Hae igitur nunc nobis sunt considerandae, simulque inquirendum, sitne in his aliquid quod in nostrum usum convertere possimus. Cetera ita cohaerent ut ne versus quidem in iis sit, qui non aut contextus vinculo coniunctus sit cum loco aliquo ubi Neptuni mentio fiat, aut ubi aliquid narretur quod pertineat ad *Διὸς ἀπατήν* aut ad *Πηλῖωξιν παρὰ τῶν νεῶν*, loci quos volumus sunt Ν 136—155 Ξ 1—134 Ο 306—746. Neque tamen contendimus cunctos hos locos totos olim obvenisse Achilleïdi. Nam statim loci Ξ 1—134 Ο 390—414 seiungendi sunt, quippe quibus respiciantur ea quae continentur postrema parte libri Α pertinentia ad *Πατλορκλείαν*. Deinde videamus de loco Ο 415—746. Invenimus Ο 415 sqq. Hectorem et Aiacem de eadem nave certantes, quam alter conatur incendere alter defendere ab igne. Sed Ο 593 sq. legimus *Τρῶες δὲ λίσσσι φοιχόμενοι ὁμοφάγοισι νηυσὶν ἐπεσσεύοντο*, et Ο 653 *εἰσώπρι δ' ἐγένοντο νεῶν* quod aliter interpretari non licet nisi sic „in conspectum navium venerunt”, apertum autem est eos conari non potuisse navem incendere qui multo post demum in conspectum venirent navium, cum praesertim ne verbo quidem indicetur eos post irritum conatum eo usque propulsos esse ut ne in conspectu quidem manerent navium. Qua propter aut locus qui continetur versibus 415—591 — divelli enim eius contextus non potest — aut qui versibus 592—746, ab Achilleïde demendus est et pro interpolato habendus ex altero imitatus. Neque dubium esse potest uter potior sit habendus. Supra enim demonstravimus (p. 72) post ea quae habeat finis libri Ο olim secutum esse solis occasum, qui nunc invenitur Θ 485 sqq., et

animadvertimus eum optime coniungi cum versu O 746. At, inquis, non minus apte quadrat ad versum O 591. Dicam cur hoc negandum esse censeam. Sub finem libri O Graeci versantur in summo discrimine, non tantum ceteri omnes (vs. 655 sqq.) a primis navibus recesserunt et apud tentoria i. e. in litore maris conglobati substiterunt, sed Ajax quoque, qui paulisper remanserat cum illi pedem referrent (vs. 674 sqq.) in transtro navis concursans (vs. 685 sqq.) conto hostes arcens (vs. 677 sqq.) consistere iam non potuit (vs. 727 sqq.), sed paullulum regressus summo labore ignem a navibus defendit; res prorsus eo statu sunt, quem Achilles cum matre querens de iniuria sua cupiverat Iovis ope oriturum esse ut frangeretur Agamemnonis superbia (A 408 sqq.). Contra sub finem loci alterius (O 415—591) minime Graeci versantur in discrimine summo. Nam quamquam iam vs. 415 Caletor Clytii filius Troianus conatus erat e Graecorum navibus aliquam incendere pugna constitit sicubi hic ab Aiace interfectus est, deinde ultro citroque milites caeduntur, ab Hectore Lycophron Mastoris filius, a Teucro Clitus filius Pisenoris, tum ab Hectore Schedius Perimedis filius, ab Aiace Laodamas Antenor filius, a Polydamante Otys Cyllenius, a Megete Phylei filio Croesmus Troianus, a Menelao Dolops Lampi filius, ab Antilocho Nestoris filio Melanippus, in toto igitur a Graecorum parte tres a Troianorum sex viri cadunt, nullo modo apparet illos a navibus reici et in litore maris compelli. Accedit quod cum sub finem libri summa certaminis ad Aiaccm redeat, quem consentaneum erat primas ferre fortitudinis, nostro contra loco auditorum animi ab eo avertuntur fortitudine Teucris, Megetis, Menelai Antilochi, qui ceteroquin in Achilleide praeter Menelaum ne appellantur quidem. Itaque sic iudicandum puto, vss. 415—591 insertos esse sive ab eo cui debemus maiorem partem librorum NΞO, sive ab antiquiore sive a recentiore poëta, ne utriusque tribuendos esse Irae Cantori. Qui inseruit, quisquis fuit, non satis attendit propter versum O 653 *εἰσωπαὶ δ' ἐγένοντο νεῶν* aliena esse quae ederet de Hectore et Aiace circa eandem navem pugnantibus.

Iamvero etiam vss. O 596—652 Achilleïdi abiudico. Nam O 599ⁿ sqq. legimus Iovem noluisse ante Graecis succurrere quam Hector in naves curvas ignem coniecisset, expectasse dum

oculis cerneret fulgorem navis inflammatae. Revera Π 112—124 legimus navem incensam a Troianis „τῆς δ' αἵψα κατ' ἀσβέστη 'κέχυτο φλόξ". Sed haec non pertinent ad Achilleidem, sed ad Πατροκλείαν, ab huius auctore inserta sunt mox narraturo (Π 293 sqq.) Patrocli cum Myrmidonibus adventu Troianis cedentibus flammam extinctam esse; ab Achilleide aliena sunt, néque enim si Troianis contigisset ut navem incenderent, solis occasu pugna diremta esset, quae incendii luce potuit continuari, néque cum iis conveniunt aut Iridis mandata ad Hectorem (Λ 190^b sqq. 207^b sqq.) aut Achillis preces (Λ 408 sqq.) in quibus proponendis poëta vix omisisset incendii navium mentionem facere si id cogitasset.

Porro vs. O 306—389 ab Achilleide demendi sunt. Alteram huius loci partem abinde vs. 367 iam propterea aliena est, quod ibi narrantur vs. 387 sqq. Graeci de navibus pugnare, unde rursus sequitur ut aut haec *πειρικοπή* aut vs. 653—736 sint tollendi; neque dubium esse potest post ea quae modo (p. 47 sqq.) disseruimus utrum sit praeferendum. Versus autem 306—366 propter duas causas Irae Cantori abiudicandi sunt. Quarum altera haec est, quod Apollo Troianos ducit qui, quamquam èt in Διομήδους ἀριστεία iisque quae cum hac cohaerent haud obscure ab eorum parte stat èt in Πατροκλεία iisque quae ab hac pendent Hectori saepius adest, Patroclum ei caedendum tradit èt in Παλιώξει παρὰ τῶν νεῶν Iovis iussu Hectori succurrit, in Achilleide si a nostro discedis loco non tantum in pugnis se numquam interponit, sed ne ullo quidem modo significatur favere Troianis — nam quod Λ 354 ab eo galeam accepisse Hector dicitur, id quod haud dubie cum cetera Ἀγαμέμνονος ἀριστεία ex antiquo haustum est carmine nullius hac in re momenti est — contra ab Irae Cantore haud obscure indicatur erga Graecos, cum eius sacerdoti filia reddita satisfecissent, placato fuisse animo. Nam Calchas de pestis causa respondens, non prius inquit (Λ 97 sqq.) Apollo calamitatem a nobis defendet quam virginem sine pretio patri restituerimus deoque ampla sacra fecerimus, tum vero ἱλασσάμενοι πεπίθοιμεν. Neque frustra Chryseide reddita Ulixes cum comitibus πανήμεριοι μολπῇ θεὸν ἱλάσκοντο (Λ 472); quid enim? ὁ δὲ 'τέρπει' ἀκούων. Iam scio equidem fieri posse ut poëta mox fontibus usus qui aliam dei mentem ostenderent in-

concinna proposuerit, sed propterea hoc minus probabile est quoniam accedit altera causa suspicandi auctorum diversitatem. Nam vs. O 334 sqq. legimus: *τόφρα δ' Ἀχαιοὶ τὰφρῶ καὶ σκολόπεσσιν ἐνιπλήξαντες ὀρυκτῇ ἔνθα καὶ ἔνθ' ἐφέβοντο δύνοντο δὲ τεῖχος ἀναγκῇ*. In Achilleïde fossa vallus murus ceteroquin non commemorantur, atque vix auditores nisi cognovissent fossae oras vallis praeacutis munitas esse, id quod narratur in *Τειχομαχίᾳ* (M 55 sqq.), intellegere poterant quid sibi vellent valli qui a muro distinguerentur et ad eum non pertinerent. Qua propter censendus est loci nostri auctor *Τειχομαχίαν* respexisse.

Postremo locus O 659—673 eximendus videtur. Nam Nestoris adhortatio minus placet. Sic enim loquitur senex: *ὦ φίλοι ἄνθρωποι ἐστὲ καὶ αἰδῶν θέσθ' ἐνὶ θυμῷ*, cum paucis versibus ante poëta Graecos laudavisset (vs. 657 sqq.) *Ἰσχε γὰρ αἰδῶν καὶ δρείσ, ἀζήχες κὰρ ὁμόκλειον ἀλλήλοισι*". Rem actam igitur Nestor agit. Quae autem post eius verba sequuntur (vss. 668—673) iam Aristarchus obelo notavit et merito quidem, dicitur enim ibi Minerva Graecis *ἀχλύσος νέφος* ab oculis removisse quasi antea occaecati fuissent, quod neque poëta ullo verbo significaverat, neque intellegi potest. Supersunt igitur e locis quos supra recensuimus hi, qui aptissime coniunguntur, N 136—155, O 593—395, 653—658, 674—746, quibus efficitur nucleus quem dixeramus inesse eis quae continerentur libris NΞO. Vix dictu opus est fieri posse ut ab iis cantoribus qui haec in ingentem ambitum augerent et dilatarent, etiam sive pauci sive multi versus quos in Achilleïde invenirent, aut suppressi aut ita mutati sint ut iam agnosci nequeant. Sed hoc non admodum veri simile est quippe cum ipsa stili Epici ratio magnam praebeat facultatem versus ita inserendi ut immota et intacta maneat ea quibus inserantur. Illud saltem constat nihil desiderari si ea inter se iungis quae nucleum illum efficere demonstravimus.

Ad finem igitur perduximus id quod nobis proposueramus inquirentes quae partes Iliadis Achilleïdi adscribendae essent. Nihil enim ex eis quae abinde *Πατροκλείᾳ* sequerentur, huc pertinere vidimus, nisi *Μηνίδος ἀπόρρησιν* i.e. T 1—275 exceptis vss. 3—39 quippe quae pertineant ad armorum munus Achilli a matre allatum, et vss.

1) Locum A 47 sqq. ubi fossa commemoratur Achilleïdi adiudicavimus, vide supra p. 72.

209—214 cum ibi Patrocli mortui Achilles mentionem faciat. Sequitur ut statuendum sit Achilleïdem ex his fere constituisse versibus :

A 1—144, 148—429, [430—492?], 493—611,

B 1—49, 442—483, 786—815,

Γ 1—14,

Λ 85—500, 521—574,

N 136—155,

O 593—595, 653—658, 674—746,

Θ 485—565,

I 1—317, 344—347, 356—364, 378, 379, 388—392, 421—638,

Π 60—63,

T 67 pro verbis: οὐδὲ τί με χρὴ his substitutis: ὥς γὰρ ἄμεινον,

I 649, 656—663, 669—677, 678 ita fere mutato κεῖνος μὴ-
νιθμον ἐθέλει σβέσαι ἢ δὲ δέχεσθαι et inserto versu δῶρα τά
ροι δώσεις, νοέειν δέ τε θυμὸς ἀνώγει, 681 mutato σάογος in
σάογῃ, 688—690, 712—713,

T 1—2, 40—208, 215—275.

In hoc poëmate e principum Graecorum numero, quos habet Ilias, alii nulli prodierunt nisi Achilles, Agamemnon, Menelaus, Nestor Ajax Telamonius, Ajax Oilei filius, Ulixes, Diomedes, Phoenix; e Troianorum principibus nulli nisi Hector et Paris. Ex antiquis carminibus quibus ageretur fabula Troiana in suum usum convertit poëta èt quod erat de Ἀγμέμνωνος ἀριστεία èt quibus celebraretur pugna cum Troianis apud naves, eo imprimis quo ageretur Aiakis fortitudo in navibus defendendis. Praeterea tetigit carmina quibus narrarentur insula Lesbos, urbs Lyrnessa ab Achille captae; satis copiose retulit argumentum carminis alicuius quo Meleagri res gestae ederentur; significavit cognita sibi esse carmina quibus tractaretur Iunonis erga maritum contumacia et insidiae huic structae, gravisque poena a Iove illi inficta (sive ob aliam causam sive id quod probabile est ob dolum structum nocendi causa Heracli Troia revertenti), Vulcani clades matri auxilio venientis; respexit carmina quibus narraretur Hercules Eurystheo subactus propter patris iactantiam et novercae malignitatem. De quibus omnibus rebus fuse in superioribus egimus. Sed in summa poëmatis prorsus poëta noster suus fuit.

(Continuabuntur).

AD SOPHOCLES INDAGATORES.

SCRIPSIT

GUILIELMUS VOLLGRAFF.

Vs. mutilos 7—15 Arthurus Hunt, cuius industria et sagacitate factum est, ut nova fabula Sophoclea nobis reddita sit, hoc modo in integrum restituere conatus est :

- [ἄπα]ντα Φρ[οῦδα καὶ μάτη]ν ἰχθυοσκοπῶ
[λαθ]ραῖ' ἰόν[τα τῆλε βου]στάθμου κάπης
[ἀφα]νῶς τέχνα[ισιν· ὡς ἐ]γὼ οὐκ ἂν ᾤομην
10 [οὔτ' ἄ]ν θεῶν τιν[· οὔτ' ἐ]φημ[έ]ρων βροτῶν
[δρα]σ[αί] τόδ' ἔργ[ον ὧδε] πρὸς τόλμαν πεσεῖν.
[ταῦτ'] οὖν ἐπέειπερ [ἔμα]θον, ἐκπλαγεῖς ὄκνῳ
[στείχ]ω ματεύω, παντελὲς κήρυγμ' ἔχων
[θεοῖ]ς βροτοῖς τε μηδέν' ἀγνοεῖν τάδε·
25 [ἀκολο]υθίῃ γὰρ ἐμμανὲς κυνηγετῶ.

Ad vs. 8 in margine adscripta est varia lectio λα — — —. Fuit procul dubio: λά[θρα]. Vs. 9 ἀφανῶς idem est quod λάθρα sive λαθραῖ', et vocabula ἀφανῶς τέχναισιν non optime inter se cohaerent, et *artificia*, quod sciam, plurali numero, nullo adiectivo adiecto, perraro τέχναι dicuntur (Hymn. Merc. 317). Haec vitia omnia simul tolli possent, si [δει]ναῖς τέχνα[ισιν] scribere liceret. Si tamen litterae *ως* certae sunt, nescio in praesens quo me vertam, nam neque δεινῶς τέχναισι θ' neque δεινῶς τεχνήντως θ' legere mihi placeret. Οὐκ ἂν ᾤομην legitur etiam Eur. Alc. 1088, Men. Disc. 152; cf. Thuc. VII, 26: ὁ οὐκ ἂν ᾤοντο. Leeuwenius ad Men. l.l. inter-

pretatur: οὐκ ᾤομην (τοῦτο γενέσθαι) ἄν, mihi potius irrealis esse videtur, ut sit: *credere non potuissem, (nisi oculis meis vidissem)*. Vs. 11 adverbium ὥδε admodum languet. Multo praestabit scribere οὐδέ. Vs. sq. ἔμαθον verum esse potest, sed dubito tamen num potius legendum sit ἔπαθον. Vs. 13 [στείχ]ω ματεύω supplevit Huntius, forsitan ex Eur. Iph. Aul. 854: στείχω ματεύων. Sed ad hoc exemplum si lacunam sanare placebit, cum prima manu papyri scribendum erit [στείχ]ω ματεύων, nam per asyndeton, si quid video, vix coniungi solent duo vocabula, nisi aut contrarium aut similem sensum exhibent. Melius igitur est supplementum Wilamowitzii: [ζητ]ῶ ματεύω (cf. vs. 201). Vs. 14 aliquo mendo laborare certum duco, cum accusativus cum infinitivo sensu finali usurpari non possit. Pro τε suspicor legendum esse τοῦ. Asyndeton θεοῖς βροτοῖς (cf. Soph. Ant. 1079: ἀνδρῶν γυναικῶν, Arist. Ran. 157: ἀνδρῶν γυναικῶν, Aesch. Eum. 1026: παιδῶν γυναικῶν, Pers. 404: παῖδας γυναικάς, Soph. Oed. Col. 481: ὕδατος μελίσσης) causa scribae fuisse potest, quare τοῦ in τε mutaret. Dignum notatu est ad vs. 16 in margine a manu altera adscriptum esse του. Estne varia lectio, quae a vs. 14 aberravit? Post vs. 14 plene distinguendum est, nam sententia, quae sequitur, iungenda est cum [ζητ]ῶ ματεύω, neque vis particulae γάρ hoc loco causativa est, sed affirmativa. Vs. 15 [ἀκρο]υθία pulcherrime Wilamowitzius restituit e Bekkeri Anecd. 367, 32: ἀκολουθία ἢ ἀκολούθησις· Σοφοκλῆς. Sed licet grammaticus, qui hoc adnotavit, procul dubio ad nostrum locum Indagatorum respexerit, tamen interpretatio, quam dedit, nihili est. Ἀκολουθία est agmen canum venaticorum (Xen. Cyn. X, 5). Canibus igitur cum se vestigia boum persecutum esse dicat Apollo (quod profecto mirum non est, nam quivis, puto, hoc ita faceret), nonne iam verisimile ducis eum revera cum turma canum in orchestram intrasse? Tale quid mihi certe indoli fabulae satyricae non repugnare videretur.

Rationibus subductis, totum locum in hunc modum restituerim:

ἅπαντα Φροῦδα καὶ μάτην ἰχνοσκοπῶ
 λάθρᾳ ἰόντα τῇλε βουστάθμου κάπης
 ...ως τεχνᾶ.... ὥς ἐγὼ οὐκ ἂν ᾤομην
 10 οὔτ' ἂν θεῶν τιν' οὔτ' ἐφημέρων βροτῶν
 δρᾶσαι τόδ' ἔργον οὐδὲ πρὸς τόλμην πεσεῖν.

ταῦτ' οὖν ἐπεῖπερ ἔπαθον, ἐκπλαγεῖς ὄκνω
 ζητῶ ματεύω, παντελὲς κήρυγμ' ἔχων
 θεοῖς βροτοῖς τοῦ μηδέν' ἀγνοεῖν τάδε.

15 ἀκολουθία γὰρ ἐμμανὴς κυνηγετῶ.

Vs. 33 sq. ita restituuntur:

[ὥς εἴτε ποι]μὴν εἴτ' ἀγρωτή[ρων τις ἦ]

[μαριλοκαυ]τῶν ἐν λόγῳ παρ[ίσταται].

Papyrus habet: ἀγρωστη — — —. In praesenti tempore παρίσταται
 offensiois aliquid inest, neque quid sit ἐν λόγῳ παρίστασθαι
 vel παρεῖναι, ex aliis locis scriptorum notum esse videtur.
 Conicio legendum esse:

ὥς εἴτε ποιμὴν εἴτ' ἀγρώστης ἢ τις ὦν

μαριλοκαυτῶν ἐν λόγῳ πάρεστ' ἀνὴρ.

Cf. Herod. III, 120: σὺ γὰρ ἐν ἀνδρῶν λόγῳ; Tunc in viris ad-
 numerandus es?

Versibus 77 sqq. Silenum spectatores adloqui censet Robertus.
 Iocus esset scurrilis et potius comoediae, me iudice, aptus. Alia
 huius loci vis comica esse videtur. Modo audivimus Apollinem
 praeconis officio fungentem. Nunc Silenum, qui ilico se boves
 ei adducturum esse pollicitus est, sed et ipse prorsus ubi lateant
 illae ignorat, rursus idem facere videmus. Vs. 81, ubi nihil
 praeter unam vocem μῆνυ[τρη] servatum est, indicii partem
 iis promississe eum puto, qui sibi in tanta difficultate opem
 tulissent.

Vs. 93. Papyrus χρηστά, in margine χρῆσθαι e Theonis
 exemplari adnotatum. Legendum esse videtur χρῆσται. Versibus
 mutilis 87—93 continentur duae sententiae, quarum altera in fine
 vs. 91 desinit: ἀγ' εἴα δὴ πᾶς . . . (pro viribus in opus incumbat)
 ῥινηλατῶν . . . διπλοῦς, δακλάζων . . . ὑποσμος, ἐν χρῶ (praedam
 insectans), altera hoc modo decurrit: οὕτως ἐρευνᾶν καὶ π — — —
 ἅπαντα χρῆσται, ita omnia investigare et percurrere nos oportebit.
 Χρῆσται apud Sophoclem legitur Oed. Col. 504 et in fragmento
 quodam (542 Nauck), quod scholiastes ad hunc locum adfert.
 Apud Suidam s. v. κρί ter pro χρῆσται scriptum invenitur

χρῆσθαι. Ceterum vs. 90 διπλοῦς est *curvatus* (cf. Eur. Hel. 492: διπλῆν ἄκανθαν), ἐν χρῶ autem vs. 91 significat *prope*, ex *propinquo*.

Vs. 102. Haud scio an praetulerim lectionem, quam diserte abiecit Huntius:

καὶ τοῦπίσημον αὖ τὸ τῶν ὀπλῶν πάλιν.

Editores scribunt: αὐτό. Cf. Soph. Phil. 952: αὖθις αὖ πάλιν.

Vs. 104:

αὐτ' ἐστὶ τοῦτο μέτρον [ἐ]κμε[τρού]μ[ε]νον.

Satyrus examinare videtur mensuram graduum sive Mercurii, cuius vestigia chorus iam vs. 97prehenderat, sive unius e bobus.

Vs. 121 sq. Interrogative haec dicta sunt cum irrisione: *echi-
nine instar in dumeto decubuisti? aut simiarum ritu pronus in
aliquam furori tuo indulges?* Ἀποθυμαίνειν est valde θυμαίνειν.
Eadem est vis praepositionis ἀπό in ἀπομαίνεσθαι, ἀπομηνίειν,
ἀποστυγεῖν, ἀποσκύζεσθαι, ἀποσκυδμαίνειν, ἀποργίζεσθαι (Men.
Sam. 338).

Vs. 128 sq.

ἀ[ρχοῦ τις ἤχε]ι κέρχνος. ἰμείρεις μαθεῖν
τ[ίς ἦν];

Supplementum τίς ἦν iam Wilamowitzius improbavit. Vide ne
duae sint quaestiones nullo modo inter se cohaerentes:

ἀ[ρχοῦ τις ἤχε]ι κέρχνος; ἰμείρεις μαθεῖν
τ[ί δή];

Post vs. 125 chorum repente pedem referre et ad Silenum
se recipere vidit Wilamowitzius (Neue Jahrb. 1912, p. 458).
Documento sunt verba Sileni vs. 135:

ἐμὲν δίωμά γ' οὐδαμῶς ὀνήσετε

et perfectum ἐξενίσμεθα (vs. 137), quod ostendit chorum sonum,
quo territus est, iam non amplius audire, et maxime id quod
dicit Silenus vs. 160: *nisi confestim revertimini* (ἀνανοστήσαντες),

male disperibitis. Iam vs. 139—162 satyros iactanter maledictis increpat Silenus. Robertum hunc locum vel tragico cothurno non indignum et Silenum Indagatorum a Sileno Cyclopiis Euripidis plane diversum esse aestimare demiror (Herm. 1912, p. 553 sq.). Mea quidem sententia huius personae effigies et hic et illic prorsus eadem est. Summa enim in utraque fabula et timiditate et vaniloquentia excellit. Apud Euripidem proelium eum commemorantem audimus, quod scilicet Libero *προασπιστῆς γεγώς* cum Encelado illo commiserit; deinde quasi tanto mendacio ipse perturbatus subiungit:

8 Φέρ' ἴδω, τοῦτ' ἰδὼν ἔναρ λέγω;

Idem apud Sophoclem satyros, timidiore et ipsos, obiurgans disserit de triumphis, quos florens aetate non sine gloria militans de . . . nymphis reportaverit (vs. 148 sq.), nullis perterritus . . . strepitibus, sed summis viribus omnia patrans (vs. 151 sq.). Cf. Hymn. Hom. IV, 262 sq. Nota etiam in fine orationis vocabulum vulgare *ψοφῆσετε* (vide Maasii interpretationem), quod a tragico sermone toto caelo distat.

Vs. 163—165 chorus a Sileno petit, ut ipse se comitetur. Callide recusat ille:

ἐγὼ παρὼν αὐτός σε προσβιβῶ λόγῳ κτλ.

Voce et sibilo e longinquo choro iter monstrare paratus est, ipse in tuto remanet:

ἀλλ' εἴ, ἐφίστω τριζυγῆς οἴμου βάσιν,

ἐγὼ δ' ἐν ἔργοις παρμένων σ' ἀπευθυνῶ.

Age iam viam insiste, ego vero stationem meam non deserens te in laboribus tuis dirigam (laboribus tuis praecero).

Iam vero, si modo sequentia recte intellego, chorus Silenum solum in loco tuto remanere non sinit. Fugientem senem strenue arreptum vi secum agunt (vs. 174: *ἔχει*, 175: *ἐμὸς εἶ, ἀνάνου*). Vs. 173 non intellego *τρόπ[ω]*; intellegere autem *τρόχῳ* i. e. *δρόμῳ* (cf. Soph. Ant. 1065, Eur. Med. 46, Hipp. 1133). Vs. 175 *ἀνάνου* est *corripe gradum*; *ἀνάγεσθαι* enim proprie est *allum petere*, itaque *pergere, incedere*. Cf. *ἀναγε σκαυτόν* (Men. Sam. 145), *δλίγον ἀνάγαγε ἀπὸ τῆς διφροφόρου* (Nicoph. frg. 16 Kock). Itaque vs. 170—175 hoc modo verterim: *ὕψψαα, dic mihi quid tibi doleat. Cur sine iusta causa stridentes lamentationes tol- lis et me limis spectare ausus es? Quis in primo cursu deprensus*

est? Teneris. Ecce, venit. Meus es, corripe te. Est series quaestionum et exclamationum inter se non arcte cohaerentium, quibus satyri Silenum vim conquerentem frustra repugnantem lacerant. Ἐλήλυθεν, ἐλήλυθεν sunt verba illorum satyrorum, qui Silenum corripuerunt, ad alios satyros, ad quos eum iam perducunt. Inde a vs. 176 incipit iter satyrorum cum Sileno capto ad Cyllenium antrum. Invicem se adhortantur nominatim se appellantes nec tamen senem illudere desinunt (vs. 191: ἄ, μισρέ). Vs. 185: ἐνι βοῦς, ἐνι πονο — — non dici puto: *hic insunt boves*, sed potius: ἐνεστι βοῦς, ἐνεστι πόνων ἀμοιβὴν λαβεῖν vel tale quid. Maximi vero momenti sunt ea quae leguntur vs. 195:

ἐπιθ', ἐπεχ', εἴσιθ', ἴθι.

Vocabulum εἴσιθι me iudice ostendit chorum iam pervenisse ad aditum antri, e quo mox vs. 215 Cyllene prodibit. Wilamowitzius coniecit pro εἴσιθ' scribendum esse ἐπιθ', propterea quod antrum Maiæ subterraneum fuisse putat (l.l. p. 456). Qua de re cum eo consentit Robertus (l.l. p. 538). Ego me aliter sentire fateor, nam e vs. 212 sqq.

ἐξαναγκάσω

πηδήμασιν κραιπνοῖσι καὶ λακτίσμασιν

ὥστ' εἰσακοῦσαι, καὶ λίαν κωφός τις ἦ

patet illum, qui haec dicit, pedibus irruere velle in ianuam quandam; *terram* enim si pede ferias, nullus evadat sonus, quo vel surdi excitari possint. Saeculo V^o, quo tempore orchestrae illi vastae et orbiculae adhuc nullum aedificium lapideum adiacebat, tamen necessario semper aliqua σκηνή lignea exstruebatur. Quae nisi fuisset, non habuissent actores chorusque locum, unde vestibus et personis induti prodirent, et quo se rursus reciperent, quoties ex orchestra egrediebantur. Frons autem huius σκηνῆς ad spectatores conversa aetate Sophoclis picturis ad singulas fabulas agendas idoneis ornabatur, idque propter temporis angustias nullo alio modo effici potuisse arbitrator, nisi linteis pictis superinductis. In his igitur dipinxerint, quoad tunc temporis eius fieri poterat, montes, arbores, aditum secretum antri Cyllenii. Neque haec mera coniectura est, nam Sophoclem frontem σκηνῆς picturis ornandam curasse diserte docet Aristoteles Poet. 4, p. 1449, a, 16: σκηνογραφίαν Σοφοκλῆς (παρεσκεύασεν). Quod inventum cum apud Vitruvium Aeschylo

tribuatur, iam ante annum 456/5, quo ille e vita decessit, consummatum fuisse debet.

Ergo vs. 197 ad antrum perventum est. Iam apparet cum papyro dividendos esse vs. 199 sqq., quos secus dividerunt et immerito immutaverunt viri docti.

(Σι.) σι[γα].

(Χο.) τί ἐστίν;

(Σι.) οὐ μὲνῶ.

(Χο.) μέν', ε[ι] θέλεις.

(Σι.) οὐκ ἔστιν, ἀλλ' αὐτὸς σὺ ταῦθ', ὅπῃ δύνῃ,
ζήτει τε καὶ ἀξίχνευε καὶ πλούτει λαβὼν
τὰς βούς τε καὶ τὸν χρυσόν . . .

Haec ultima non choro, sed Sileno tribuenda esse ante me iam viderat Pearsonius. Μέν', εἰ θέλεις est *mane sis*, i. e. *manere te iubeo*. Vs. 200 αὐτός idem fere est quod *μόνος* (*tu ipse sine me*). Vinctus et coactus adire antrum et sono lyrae perterritus Silenus totum praemium satyris permittit, dummodo abire sibi liceat. Veniam negat dux chori vs. 204 sqq. Deinde vs. 207—210 a choro cantantur, vs. autem 211—214 cum iam a Sileno dici non posse appareat (quomodo enim ex ignavo repente tam petulans factus esset?), τῷ κορυφαίῳ dare non dubito. Unde rursus sequitur, ut vs. 252—255 cum Huntio eidem dandi sint.

Tota versuum divisio, quam supra tentavi, maxime pendet ex interpretatione versuum 166—175, e quibus, ut dixi, efficere posse mihi videor satyros Sileno manum iniecissee. Iam non inutile videtur addere, quid sit quod inprimis faciat ut hoc verum esse credam. Viderunt Wilamowitzius (l.l. p. 459) et Robertus (l.l. p. 539 sq.) Sophoclem eo loco, ubi Cyllene se repente attonitis satyrorum oculis offert, spectaculum praebuisse Atheniensibus, quod iis e fabulis antiquis et e tabulis vasisque pictis notissimum esset. Iam simillima ratione usum poetam hoc de Sileno capiendo excogitasse intellegimus. Vulgatissima enim apud Graecos erat narratio illa de Sileno in hortis Midae capto. Hanc iam invenimus apud Herodotum (VIII, 138), qui in Macedonia hoc evenisse dicit, ita tamen, ut appareat secundum alios alio loco factum esse. In vasis pictis Silenus vinctus plus semel occurrit, sed non semper a Midae satellitibus, verum etiam nonnumquam ab aliis quibusdam capitur (cf. Verg. Ecl. 6).

Qua de re cum nuper probabiliter egerit Kuhnertius (Roscher, Lex. myth. s. v. Satyrus, p. 458 sq. et 506), supervacaneum est plura addere. Hac igitur fabula populari a poetis pictoribusque multimodis variata inductus Sophocles in Indagatoribus Silenum a satyris capi fecit.

Vs. 136 χρόνον τινά pro χρόνῳ ποτέ, *tandem aliquando*, dictum esse videtur.

Vs. 155 initio vide ne, si modo spatium sinit, non ὄν supplendum sit, sed οὐς.

Vs. 168 scribunt editores:

ἀλλ' εἴ' ἐφίστω τριζύγης οἴμου βάσιν,

age iam insiste trivium, tresque semitas revera in orchestra stratas fuisse sumunt (cf. Wilamowitzius, l. l. p. 456). Duabus de causis vereor ne aliter censendum sit. Primum enim illorum sententiae officit grammatica. Iuxta adiectivum τριζυξ etiam adiectivum τριζυγος in usum venisse non est quod mireris. Nam huius rei et ea exempla praesto sunt, quae in scholiis homericis Ox. Pap. VIII p. 103 extant, et alia bene multa. Sed eiusmodi adiectivorum non solet occurrere terminatio feminina. Cf. Eur. Hel. 357: τριζυγοῖς θεαῖς. Alterum argumentum spectat ad res scaenicas. Cum uno die in theatro tres tragoediae et una fabula satyrica agerentur, vix credere possum exiguo intervallo temporis, per quod orchestra post tragoedias peractas vacua fuerit, tantam molem aggeris et saxorum in eam ingestam esse, ut tres calles eaeque, si dis placet, *acclives*, substrui potuerint. Atqui secundum Robertum propter vs. 215 sq.:

θῆρες, τί τόνδε χλοερὸν ὑλώδη πάγον

ἐνθηρον ὠρμήθητε σὺν πολλῇ βοῇ;

ut fabula recte agi posset, etiam arbores in orchestram inferre necesse erat! Iam quaerendum esse videtur, sitne forsitan nominativo casu legendum τριζυγής. Pleraque adiectiva, quae per hanc terminationem a verbis ducta sunt, qualia sunt *τριλαμβάνης*, *τριπλανής* (Lyc. 846), *τριπλεκής*, *τριφανής*, *τριφυής* nunnisi apud senioris aevi scriptores inveniri solent. Ipsum quoque adiectivum *τριζυγής* tantum uno, quod sciam, loco (Anth. Pal. XI, 77, 4:

τριζυγέες χάριτες) occurrit. Adde etiam adiectiva ἀζυγής, ὁμοζυγής, συζυγής recentiora esse. Sunt tamen et alia exempla, quae docent eiusmodi adiectivis etiam in ionico et attico sermone locum esse. Sic e. g. adiectivis διφυής et δικρατής ipse Sophocles (Trach. 1095, Ant. 146, Ai. 251) usus est. Quin etiam apud Homerum (Od. XII, 22) Guilielmus Schulze (Quaest. Ep. p. 19) unius e grammaticis antiquis vestigia secutus διθανέες e διθανέες ortum esse vidit. Ergo non esset cur adiectivum quale τριζυγής tamquam anomalon a Sophocle abiudicaremus. Si tamen ad sensum respicimus, difficultatem quandam remanere negari non potest. Συζυγής est *trifariam iunctus*, cum sententia nostri loci requireret ut esset *trifariam dispersitilis*. Patet vero etiam alia ratiocinandi via. Notum est e Pollucis lexico (IV, 108) chorum aut κατὰ στοιχοῦς aut κατὰ ζυγά dispositum in orchestram intrasse. Vocabula sunt militaria perantiqua. Inde derivata sunt στοιχεῖν, σύστοιχος, συστοιχεῖν, ζυγεῖν, συζυγεῖν. Fierine potest ut poeta dederit:

ἀλλ' εἴ, ἐφίστω τριζυγεὶ 'ς οἴμου βάσιν,
agedum tribus ordinibus dispositus insiste viam? Cf. τριστοιχεῖ,
Il. X, 473, Hes. Op. 727; Suid. Hes. τριστοιχεῖ· κατὰ (vel ἐπὶ)
τρεῖς τάξεις.

Vs. 197 supplent: μῶν ἀληθ[ές εἵπομεν]; Mihi satis placeret legere: μῶν ἀληθ[ές οὐ τόδε]; vel μῶν ἀληθ[ές οὐκ ἄρ' ἦν];

Vs. 208: φθέγμ' ἀφύ[σ]εις. Haec non intellego. Intellegerem: [οὐ] — — φθέγμ' ἀπύσεις; (cf. Aesch. Pers. 123: ἔπος . . . ἀπύων) vel ἀφήσεις; (cf. Eur. Phoen. 1440: φωνὴν ἀφῆκεν), *vocem emitlere te iubeo*.

Vs. 214 aut ἥ legendum est, aut si cum papyro scribamus: εἰ, praecedenti versu corrigendum sit κραιπνοῖς σε pro κραιπνοῖσι.

Post vs. 219 unum versum excidisse primus vidit Robertus sequentia de Sileno dici ratus. Ego contra de satyris ibi sermonem esse arbitror. Nam εὐιάζειν (sive εὐιάζεσθαι) ἀμφὶ τὸν θεόν non de uno Sileno, sed de tota turba satyrorum dici vi-

detur. Lacunam pro viribus expleo, cetera, ut tradita sunt, exscribo:

δεσπότη χάριν Φέρων,
 ὅμῃν δὲ αἰεὶ νεβρίνη καθημμένος
 220 δορᾷ χεροῖν τε θύρσον εὐπαλῇ Φέρων
 [στρατηλάτῃ, κισσοστεφεῖς δ' ὅμεις αἰεὶ]
 ὁπισθεν εὐιάζειτ' ἅμφ' ἰὺν θεόν
 οὐν ἐγγόνους νύμφαισι καὶ ποδῶν ὄχλῳ.

In his vs. 222 pro ποδῶν, quod sine ullo dubio corruptum est, Wilamowitzius coniecit παιδῶν, sive de *pueris* sive de *servis* cogitavit. Scio Furtwaenglerum disputasse de Sileno puerorum amantissimo (Archiv f. Rel. Wiss. 1907, p. 331 sq.). Verumtamen mihi id quod iam diu in mentem venerat hodieque placet: καὶ ὁπαδῶν sive κῶπαδῶν ὄχλῳ. Ceterum verisimile duco ἐγγόνους hoc loco non esse ἐκγόνους, sed ἐνγόνους i. e. ἐγγενέσι sive ἐπιχωρίαις. Cuius rei licet alia exempla afferre nequeam, tamen cum σύγγονος prorsus eodem sensu usurpetur quo συγγενής, etiam ἔγγονος pro ἐγγενής dici potuisse putaverim.

(Continuabuntur).

AD INSCRIPTIONEM ARGIVAM.

Ultima verba inscriptionis argivae, quam nuper publici iuris feci (BCH, 1913, p. 279 sqq.), ita interpungenda sunt: τᾷ Ἡραὶ ἐν Ἡραίῳ θύεν βοῦν θήλειαν ἁμφοτέρους κοινᾷ, θύεν δὲ πρὸς Ἑακινθίων, *Iunoni in Heraeo pridie Hyacinthiorum vaccam sacrificanto utrique communiter*. Primus hoc me per litteras docuit Ursulus Boissevain. Iam nihil obstare apparet, quominus de Heraeo argivo sermonem fieri credamus. Sacrificii sollemnis, ut par est, indicatur et tempus et locus.

G. V.

AD A. GELLIUM.

SCRIPSIT

P. H. DAMSTÉ.

III. 3, 5 fragmentum fabulae Plautinae 'Boeotia' traditur:
ut illúm di perdant, primus qui horas répperit
quique ádeo primus státuit hic solárium,
qui mihi comminuit misero articulatim diem.
nam † me puero vénter erat solárium
multo ómnium istorum óptimum et verissimum:
ubivis monebat ésse, nisi quom nil erat.

Ad hunc locum mutilatum sanandum coniecturae multae iam
prolatae sunt, quibus Brakmannus noster nuper suam adiecit;
in libello enim 'Miscella altera' inscripto proposuit:

nam *me*<*met*> puero venter erat solarium.

Equidem maluerim:

non á me puero vénter erat solárium

multo omnium istorum óptimum et verissimum?

Sic èt palaeographice corruptelae origo facile explicatur (*ñ a me*
scilicet in *nam me* abiit) èt versuum sermonisque color, a Gellio
iam Plautinissimus praedicatus, etiam Plautinior evadere mihi
quidem videtur.

VI (VII). 12, 1 Tūnicis uti virum prolixis ultra brachia et
usque in primores manus ac prope in digitos Romae atque in
omni Latio indecorum fuit. Eas tunicas Graeco vocabulo nostri
'chiridotae' appellaverunt feminisque solis vestem longe lateque

diffusam indecere existimaverunt ad ulnas cruraque adversus oculos protegenda.

Quod idem vir pro *indecere* edendum censuit placere mihi non potest, immo vereor ne latinum non sit: feminisque solis vestem longe lateque diffusam *indui decere* existimaverunt. Verbum *indui* quidem optimum est, sed credo fore ut melius loco consulisset si non *decere* — sed *licere* ei addidisset.

XV. 8, 2 Verba haec, quae adposuimus, Favoni sunt: Praefecti popinae atque luxuriae negant cenam lautam esse, nisi cum lubentissime edis, tum auferatur et alia esca melior atque amplior succenturiatur. Is nunc flos cenae habetur inter istos, quibus sumptus et fastidium pro facetiis procedit, qui negant ullam avem praeter ficedulam totam comesse oportere; ceterarum avium atque altilium, nisi tantum adponatur, ut a cluniculis [inferiore parte] saturi fiant, convivium putant inopia sordere, superiorem partem [avium atque altilium] qui edint, eos palatum parum delicatum habere.

Manifesta interpretamenta a me uncis inclusa quantocius tolerantur, quorum hoc frigidissimum — illud etiam ridiculum est.

XIX. 10, 6 'non meum', inquit, 'hoc verbum est, sed multorum hominum, quos loquentis id audias; quid autem id verbum significet, non ex me, sed ex grammatico quaerendum est', ac simul digito demonstrat grammaticum, haut incelebri nomine Romae docentem. Tum grammaticus usitati pervulgatique verbi obscuritate motus: 'quaerimus', inquit, 'quod honore quaestionis minime dignum est. Nam nescio quid hoc praenimis plebeium est et in opificum sermonibus quam + notius.

Alii alia inserenda putarunt: Brakmannus librarium per haptographiam *usquam* omisisse suspicatur, ego vero potius voc. *nostris* per eundem errorem ante *notius* praetermissum esse crediderim.

DE LEONE DELPHICO CROESI DONO.

SCRIPSIT

I. H. LEOPOLD.

Nota est ratio, qua mente restitui et in tabula delineari solet nobile illud donum a rege Croeso ad Apollinem placandum Delphis dedicatum, ab Herodoto l. I. 50 descriptum. Nempe ex numero illo ἡμιπλινθίων 117, e quibus monumenti basis exstructa fuisse traditur, secernuntur 4 lateres e puro auro conflati, in quibus ipsis aureum illum leonem stetisse manifestum est; reliqui autem sic dividuntur: $113 = 9 \times 7 + 7 \times 5 + 5 \times 3$. Quibus numeris freti viri docti statuunt lateres sic fuisse dispositos, ut basis monumenti per tres ordines gradatim exsurgeret, quorum infimus 63, medius 35, summus 15 lateres contineret. „In dieser durch ihre Zahlensymmetrie überraschenden Weise” restituitur monumentum, „dessen schlichter Grundgedanke der alten Tempelanlage entlehnt ist”. Ita Stein, qui praeterea effigiem adiecit, qua lectoribus ante oculos poneret constructionem, quam commendat.

Sunt tamen, quae scrupulum iniciant. Etenim si ad imaginem illam diiudicandam etiam metra et mensuras singulorum laterum adhibemus, qui in longitudinem ἐξαπάλαστοι (0,472 M.), in latitudinem τριπάλαστοι (0,236 M.), in altitudinem παλαστιαῖοι (0,078 M.) fuisse traduntur, si, aio, ex his mensuris totius operis proportionem computamus, existit monumentum, cuius infima pars $7 \times 0,472 = 3,304$ M. longa et $9 \times 0,236 = 2,124$ M. lata est

itaque plus quam $7 M^2$ occupat; tota autem basis sese extollit in mirificam altitudinem palmarum quattuor i. e. $4 \times 0,078 = 0,312 M.$!

Ridiculam, hanc esse symmetriam, siquidem symmetria vocari potest, quivis statim videt neque ferendum esse interpretem graviter disserentem de illo „schlichten Grundgedanken“, de simplici et sincero consilio, quod huic dispositioni subsit, cum haec sit, credo, cuiusvis fundamenti vel basis munus et virtus, ut operis impositi formam commode aspiciendam praebeat, pulchritudinem vel pretium elucere faciat, vim et maiestatem augeat. Contra rex, si leonem suum, Sardium et regni ipsius notum emblemata, pueris illudendum et inequitandum vel supersiliendum tradere, immo si eorum improbitatem et nequitiam ultro illicere voluisset, mehercle vix aptiorem dispositionem et constructionem invenire potuisset.

Accedit etiam alia res. Imagine Steinii recte perspecta patet in primo ordine laterculos 35, in altero 15, in tertio 1 a superimpositis plane tegi, itaque ex toto numero 113 laterum paene dimidium sc. 51 omnino non apparere. Tali autem modo nemo procedit, qui tam pretiosa utitur materia; cupit enim et iure cupit, ut in opere exstruendo opes suae facultatesque et omnes si fieri possit et quam luculentissime appareant; denique id agit, ut sumptuum et munificentiae suae quam maximam admirationem spectatoribus iniciat.

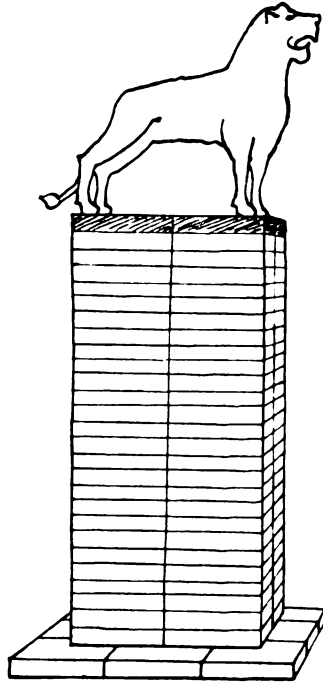
Haec communi virorum doctorum opinioni iure, credo, opponi possunt. Quae omnia in classe exposueram, cum unus e discipulis me adit et, ut est acumine haud vulgari, me admonet numerum illum praecipuum, quo totius operis legem contineri apparet¹⁾, etiam hoc modo dividi posse, sc. $113 = 3^2 + 26 \times 2^2$; rogat an ex his numeris alia monumenti forma construi possit. Itaque ad calculos et regulam redimus et ecce monumentum ratiocinantibus exsurgit, quod et per se placet et criminibus supra allatis obnoxium non est. Ponuntur pro fundamento novem laterculi; ex his surgunt ordines 26, quorum singuli quaternos lateres continent; sequuntur tamquam ordo vicesimus septimus

1) Quod non perspexit Diod. Sic. XVI. 56, qui numerum rotundans 120 lateres dedit.

quattuor illi ex auro puro conflati; his demum imponitur leonis aurea imago. In tali autem dispositione mensuras has consequimur: basis ipsa in longitudinem $3 \times 0,472 = 1,416$ M., in latitudinem $3 \times 0,236 = 0,708$ M. patet; ex hac exsurgit columna, quae in longitudinem $2 \times 0,472 = 0,944$ M., in latitudinem $2 \times 0,236 = 0,472$ M. patet, in altitudinem autem $27 \times 0,078 = 2,106$ M. sese attollit.

Habent, puto, hi numeri, quo sponte se commendent; designant enim monumentum, quod et forma et proportionem legitima placet neque caret simplici quadam maiestate; iam si tibi finxeris talem columnam in tantam altitudinem se extollem, totam ex auro et electro ¹⁾, pretiosissimis metallis exstructam, fateberis regum Lydorum unice aptam dispositionem elegisse, ut famosas suas divitias stupentibus Graecis ostentaret et liberalitatis largitionisque suae vividam imaginem sub oculis poneret.

In eligenda autem hac forma monumenti sui regem non suo apte ingenio usum esse, sed ad constantem usum et normam Graecorum in votis exstruendis et disponendis sese accommodavisse, quaevis tabula, qua Delphi antiqui illustrantur, docere potest.

1) Lepida est coniectura Gardneri, qui collata obelorum a Phidone in Heraeo dedicatorum historia suspicatus est Croesum, postquam primus nummos ex auro puro et argento cudendos curavisset, copias praesentes staterum electrinorum adhibuisse ad lateres Apollini destinatos conflandos. (Percy Gardner. *The gold coinage of Asia before Alexander the Great.* p. 10.)

FLAVII IOSEPHI LOCUS QUI EST DE IESU CHRISTO.

SCRIPSIT

AL. SLIPEN.

Reviviscit antiqua de hac re controversia, idque inter viros vere doctissimos. Paucis ante mensibus vir clarissimus Adolfus Harnack, viri Anglici F. C. Burkitt ¹⁾ vestigia secutus, locum defendit ²⁾. Acerrime tamen iam nunc impugnatus est commentatione v. cl. Ed. Norden ³⁾ nec puto proelium hoc mox fore finitum. Iuvat igitur paucissima quaedam in medium proferre.

Libentissime quidem concedo argumenta cum d. v. Schürer ⁴⁾ tum nova haec d. v. Norden nequaquam esse spernenda. Licet autem sagacissime sint excogitata et elegantissime prolata, nemini tamen plane persuadebunt argumenta ista „interna“, dummodo „externa“ quae contra sint negligere nolit.

Ante omnia monere voluerim me vim totius loci minime unquam tanti fecisse quanti facere eam solent interpretes hodierni, praesertim vero ii qui locum interpolatum esse censent. Nihil enim prorsus, me iudice, confert ad demonstrandam divinam originem Christianae religionis; argumentum firmum solummodo praebet quod possit adduci contra eos qui Iesum

1) Theol. Tijdschr. XLVII p. 135 sqq.

2) Internationale Monatschrift. M. Iunii 1913. „Der Jüdische Geschichtschreiber Josephus und Jesus Christus“.

3) Neue Jahrbücher fas. 9. 1913. „Josephus und Tacitus über Jesus Christus und eine Messianische Prophetie“.

4) Geschichte d. J. Volkes I* p. 544 sqq.

Christum vere unquam exstitisse negare non dubitant. Nam, ut haec statim addam: interpolator iste Christianus quem vocant, ceterum quidem sagacissimus fuerit oportet, ut per tot saecula omnibus Iosephi lectoribus, immo hodie viris artis criticae haud ignaris fucum facere potuerit, ineptissime tamen egit si Christianae religionis gloriam interpolando ista quaesivit. Ne consentit quidem cum rebus in Evangeliiis narratis ¹⁾. Dicit enim: πολλοὺς δὲ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐπηγάγετο, de quo facto nil in Ev. reperitur. Adversarios vero statim dicturos puto: „noli grave hoc putare argumentum: de industria id fecit homo acutus ille”. Ubi autem interpolator: ὁ Χριστὸς οὗτος ἦν: „en, aiunt, patet utique Christianum eum esse. Quis enim unquam talia dixit, qui Christianus non esset?” Vir ille acutissimus, prudentiae suae iamiam prorsus immemor, inepte seipsum prodidit — Dein, ubi loci defensores obiciunt interpolatorem illum pro ingenio suo multa prudenter addere potuisse quae omisit, quae tamen proposito eius multo magis consentanea esse viderentur, fit denuo homo sagacissimus, atque falsarius perversissimus. Videtur igitur miserrimus ille vir dotibus ingenii fuisse praeditus mire inter se contrariis.

Iam exponam quare persuadere mihi non possim verba de quibus quaeritur, non a Iosepho esse scripta, sed postea a viro vel Christiano vel nescio quo adiuncta. Christianus enim fuerit annon parum mihi videtur referre. Nobis quidem tot post saeculis viventibus placet fortasse scriptorem Iudaeum quaedam habere de Iesu Christo. Sed, si reapse de Iesu nil retulisset Iosephus, non apparet quae fuerit alicui librario Christiano illorum antiquorum temporum ratio textum ita immutandi ²⁾. Parum enim curaverit ille, si de Iesu siluisset aliquis Iudaeus, quem insuper scirent omnes esse eclecticum et scepticum. Argumento sit: scriptores apologeticos complures, etiam tum, cum locus hic notus iamdiu esset, nunquam eum laudasse.

1) Loci a v. cl. Norden laudati pag. 648, si praeiudiciis non sis captus nullius esse momenti tibi videbuntur. Sic Matth. 16. 20: Τότε διεστράλατο τοῖς μαθηταῖς ἵνα μηδενὶ ἐπῶσιν ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός. Quid, quaeso, inde concluditur ad illustranda Iosephi verba: ὁ Χριστὸς οὗτος ἦν. ? Rel. cf. ib.

2) Si enim est interpolatio, vetustissima sit oportet, ut adversarii concedunt.

Ratio sine dubio est, quod scriptorum illorum iudicio verba Iosephi vim, quam nunc multi illis ingerunt, minime haberent, et quia validius contra Iudaeos certare possent ipsorum libris sacris, quam verbis istius hominis quem, Romanorum favoris avidum, belli quoque contra Iudaeos gesti approbatorem parvi faciebant zelantes Iudaei.

Haec a priori, ut nos loquimur, ad defendendum locum attuli. Quae vero sint rationes firmitiores et firmissimae, iam exponam:

1°. Codices omnes Graeci, versiones omnes Latinae verbo illa continent — in sola Hebraica quadam versione locus non legitur. — At, inquit Schürer, hoc parum refert. Ambrosianus enim qui vetustissimus est codex nonnisi saec. XI scriptus est ¹⁾. Quam inepte hoc argumento utatur vir clarissimus inde elucet quod ipso auctore versiones Latinae multo vetustiores sunt et quod saeculo quarto ineunte Eusebius bis locum nostrum iam laudavit ²⁾. Omitto testimonia aliorum scriptorum.

2°. Accedit vero quod vix fieri potuit, ut in omnes codices locus hic insereretur. Nam *a.* post Eusebium hoc factum non est. *b.* Factum est igitur, ut aiunt, saeculo tertio. Tunc autem per universum regnum Romanum libri Iosephi legebantur. Romae in bibliotheca publica servabantur et ab ignoto (τῶν) Φιλοσοφούμενα scriptore adhibiti sunt saeculo tertio. Non multo post Porphyrius, Christianis infensissimus, omnia Iosephi opera se nosse testatur. Unde concluditur cum Christianos tum ethnicos prae manu habuisse scriptorem Iudaeum. Mirum igitur admodum, interpolatorem in omnes codices inserere potuisse locum istum, ethnicis nullo modo adversantibus.

3°. Accedit vero quod — ut Ben. Niese v. d. exponit in sua praefatione — codices nobis noti in duas classes dividuntur.

Atqui Eusebius peioris quae dicitur classis lectionem est secutus.

Ergo iam ante Eusebium divisio illa facta sit necesse est.

1) l. l. pag. 546. „Unsere Handschriften haben sie allerdings einstimmig. Aber dies will wenig besagen . . . nur in drei Handschriften erhalten, deren älteste erst aus dem elften Jahrhundert herrührt“.

2) Hist. Eccl. l. I cap. 11. Dem. Evang. l. III cap. 5. Dicit se ex codice Hierosolymitano descripsisse. Huius autem fides magna est. Neque ausus fuisset fingere hoc Eusebius, quia facillime fraudis argui poterat.

Atqui locus hic in utraque classe legitur.

Ergo iam ante divisionem ibi legebatur.

Atqui codicum familiae adeo diversae non decem vel viginti annis constituuntur; atque ideo v. d. Niese concludit tempore Antoninorum, in medio saeculo secundo fontem communem nobis esse quaerendum.

Ergo adversariis iam est relinquendum argumentum illud negativum quod petitur ex silentio Origenis ¹⁾).

Addere nonnulla lubet de ipsis verbis quae plurimum impugnantur:

ὁ Χριστὸς οὗτος ἦν εἰς ἔτι τε νῦν τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τοῦδε ὀνομασμένων οὐκ ἐπέλιπε τὸ Φῦλον.

Arcte haec inter se cohaerent. Et ex ultimis his verbis tandem aliquando intellegitur quo sensu sumpserit Iosephus nomen Christi. Id maxime semper miratus sum quod tot viri docti nomine illo quasi fidei professionem contineri putarent. Namine illo utitur Iosephus, quo auctor religionis seu superstitionis illius novae inter Romanos vere iamdiu erat notus. Ideoque potuit scribere nomen illud et certo certius scripsit ita, ut tamen haudquaquam confessus sit vel crediderit Iesum esse verum *Messiam*. Nomen *Χριστός* nihil aliud hic significat, ut mihi videtur, nisi quod hodie cuivis viro non-Christiano.

Quare non vertimus, ut fieri solet: 'Hij was de Messias' sed: 'Hij was die Christus'; 'dat was nu die bekende Christus'. Iamvero si ita verba intelleguntur corruunt illae difficultates.

Quod confirmare possum monendo Romanis imprimis scriptos esse libros Iosephi. Romane igitur res suas proponit. Nemo enim nescit eum tam parum Iudaeum fuisse, ut affirmare non dubitaverit Vespasianum esse Messiam a prophetis praedictum.

Sic demum melius explicantur verba quae sequuntur: τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τοῦδε ὀνομασμένων. Voces ἀπὸ τοῦδε excludere mihi videntur significationem illam postea et hodie suppositam: 'de Messias'.

1) Neque parvi haberi hoc argumentum ex verbis v. d. Ed. Norden l. l. 649 satis constat: „Dasz übriges Origenes die Jesusperikope im Pilatusberichte noch nicht las, hätte eigentlich genügen müssen, um die gesamte Erörterung der Echtheitsfrage von vornherein abzuschneiden. Freilich handelt es sich nur um ein testimonium ex silentio, aber es ist so schlagend wie möglich“. Cf. etiam Schürer l. l. pag. 546 et 2).

Tandem quod attinet ad verba: εἶγε ἄνδρα αὐτὸν λέγειν χρή et ea quae sequuntur, non video cur historicus eclecticus non potuerit significare qualis esset multorum hominum iudicio Iesus Christus: non merus ἀνὴρ. Dein neque hic obliviscendum est quod Iosephi fuerit consilium et quae agendi ratio. Si Christianis Antiquitates suas conscripsisset, hi sane verba illa intellexissent eo sensu quem hodie ingerere eis solemus. Romani vero illius aetatis, qui principes suos consecrari et in deorum numerum extolli quotidie videbant, nequaquam eadem tanti pendebant. Tacitus loco illo notissimo narravit Vespasianum miracula perpetrasse, caecum sanasse. Quid quod Plinius ¹⁾ ne resurrectionem quidem mortuorum a mente Romanorum alienam esse demonstrat.

Quid mirum, quaeso, quod libenter et non sine singulari quodam gaudio Iosephus enarrat Romanis, in sua quoque gente, adeo ab iis spreta ac contempta viros sapientes exstitisse, miracula perpetrantes, quales si Romani fuissent, haud secus ac δ κεντυρίων δ παρεστηκώς ἐξ ἐναντίας αὐτοῦ ²⁾ consecrare non dubitassent.

1) Nat. Hist. VII. 53 „Post sepulcrum quoque visorum exempla sunt”.

2) Marc. 15. 39: „ἀληθῶς οὗτος ὁ ἄνθρωπος υἱὸς θεοῦ ἦν”. Matth. 27. 54: ἀληθῶς θεοῦ υἱὸς ἦν οὗτος.

AD IUVENALEM I, 160.

Accusator erit qui verbum dixerit: hic est.

Vulgo haec sic accipiuntur: „accusator (illi) erit e. q. s.”. Sed ut mittam omisum illud „illi”, mire *accusator ei erit* dicitur pro *accusabitur* et ipsum hoc *accusabitur* misere languet. Quidni sic potius interpretemur: „qui verbum dixerit: hic est, *accusator erit*” i. e. „pro accusatore habebitur, poenasque dabit quod homini praepotenti maledixerit”?

J. J. H.

XPHMA — XPHMATA

APUD

HERODOTUM.

Pollux ἐν τῷ Ὀνομαστικῷ lib. IX, 87 haec scribit: „Καλύσι δ' ἂν οὐδὲν προσθεῖναι τῷ περὶ νομισμάτων λόγῳ καὶ διότι χρήματα μὲν εἴποιεν ἂν οἱ Ἀθηναῖοι, τὸ δὲ χρῆμα παρὰ μὲν αὐτοῖς ἐπὶ τοῦ πράγματος ἢ κτήματος, παρὰ δὲ τοῖς Ἴωσι καὶ πὶ τῶν χρημάτων”.

Verane quae Pollux docet? Equidem valde metuens ut Lexicographus vera diceret Herodotum paulo curiosius legere statui, ut confirmarem id quod vellem, Lexicographum falsam doctrinam nobis praebere.

Omnibus Herodoteis locis collectis mihi persuasi apud historicum vocabulum χρῆμα eandem habere vim, quam πᾶγμα (Ion. πῆγμα). Exempla addam haec: III. 80 „κῶς δ' ἂν εἴη χρῆμα κατηρτισμένον μισυαρχίῃ, τῇ ἔξεστι ἀνυπευθύνῳ ποιέειν τὰ βούλεται;” et 121 „λέγουσι πέμψαι Ὀρσίτεα ἐς Σάμον κήρυκα ὅτευδὴ χρήματος δεησόμενον”. V. 23 „ὦ βασιλεῦ, κοῖόν τι χρῆμα ἐν βραχέϊ ἐπεζήτησα” et 78 „δηλοῖ δὲ — πανταχῇ ἢ ἰσηγορίῃ ὥς ἐστὶ χρῆμα σπουδαῖον” et 96 „ἱππῆς δὲ — πᾶν χρῆμα ἐκίνει”. VII. 49 „πᾶν ἐπιλεγόμενος κείσεσθαι χρῆμα” et 50 „ἢ πᾶν χρῆμα προδεικνύοντα μηδὰ μὲν μηδὲν παθεῖν”. VIII. 16 „δεινὸν γὰρ χρῆμα ἐποιεῦντο” et 138 „σημαίνει τις τῶν παρέδρων εἶόν τι χρῆμα ποιήσεις ὁ παῖς”. Dicit etiam historicus „ἐκλέπουσι πολλόν τι χρῆμα τῶν τέκνων” (III. 109) et „χρῆμα πολλόν τι χρυσοῦ συνελέχθη” (130) et „κομισθῆναι τε

δὴ χρῆμα πολλὸν ἀρδίων" (IV. 81) et „συνελέχθη μὲν χρῆμα πολλὸν νεῶν, συνελέχθη δὲ καὶ πεζὸς στρατὸς πολλός" (VI. 43) et „ὕς χρῆμα γίνεται μέγα" et „ὕς χρῆμα μέγιστον ἀνεφάνη" (I. 36) et „ἦν τε τοῦ χειμῶνος χρῆμα ἀφόρητον" (VII. 188). Similia huius modi exempla Blaydesius diligenter ut solet in editione Aristophanis Nubium p. 207 commemoravit.

Transeamus iam ad illos Herodoteos locos examinandos, ubi omnes interpretes, quod sciam, vocabulum χρῆμα pro argento accipiunt.

In lib. III. 28 occurrit „Δαρεῖος ἐπὶ τῆς ἐνωτοῦ ἀρχῆς καλέσας Ἑλλήνων τοὺς παρόντας εἶρετο ἐπὶ κόσῳ ἂν χρήματι βουλοίατο τοὺς πατέρας ἀποθνήσκοντας κατασιτέεσθαι· οἱ δὲ ἐπ' οὐδενὶ ἔφασαν ἔρδειν ἂν τοῦτο. Δαρεῖος δὲ μετὰ ταῦτα καλέσας Ἰνδῶν τοὺς καλεομένους Κλατίας, οἱ τοὺς γονέας κατεσθίουσι, εἶρετο παρόντων τῶν Ἑλλήνων καὶ δι' ἐρμηνέος μανθάνοντων τὰ λεγόμενα ἐπὶ τίνι (Dind. τέφ) χρήματι δεξαίαι· ἂν τελευτέοντας τοὺς πατέρας κατακαίειν πυρί· οἱ δὲ ἀμβώσαντες μέγα εὐφημείειν μιν ἐκέλευον" et 139 „ὁ δὲ Συλοσῶν δρέων τὸν Δαρεῖον μεγάλως ἐπιθυμέοντα τῆς χλανίδος λέγει· ἐγὼ ταύτην πωλέω μὲν οὐδενὸς χρήματος, δίδωμι δὲ ἄλλως, εἴπερ οὕτω δεῖ γενέσθαι πάντως".

Verba ἐπὶ τίνι (τέφ) χρήματι optime vertuntur ἐπὶ τίνι πράγματι et nullo pacto accipi pro πόσου ἀργυρίου possunt. Namque, ut natura veteris sermonis postulat, verba ἀντὶ τίνος χρήματος numquam quantitatis sensu accipere possumus, nisi quis opponere argentum suum argento alterius velit. Noli falli quotidiano nostro sermone, quo τίς etiam pro πόσος ponitur. Dabo exemplum. Τί κωστίζει?, quod latine est *quantū constat?*

In altero Herodoti loco ἐπὶ κόσῳ χρήματι aut κόσῳ in κοίῳ mutandum, aut expungendum verbum χρήματι scribendumque, „ἐπὶ κόσῳ ἂν βουλοίατο τοὺς πατέρας ἀποθνήσκοντας κατασιτέεσθαι· οἱ δὲ ἐπ' οὐδενὶ ἔφασαν" etc.". Cf. Xenoph. Instit. Cyr. III. 1. 43 „καὶ ἐπὶ πόσῳ ἂν, ἔφη, ἐθέλοις τὴν γυναῖκά σου ἀκοῦσαι ὅτι σκευοφρεῖς;" et Plat. Apolog. p. 41. B' „ἢ αὖ Ὀρφεῖ συγγενέσθαι καὶ Μουσαίῳ καὶ Ἡσίοδῳ καὶ Ὀμηρῷ ἐπὶ πόσῳ ἂν τις δέξαιτ' ἂν ὑμῶν" (Vid. Baerius in *Herod.* Vol. II. p. 79²). Etiam verba „ἐγὼ ταύτην πωλέω μὲν οὐδενὸς χρήματος" verterim „ἐγὼ ταύτην μὲν πωλῶ ἀντ' οὐδενὸς πράγματι

τος" vel ut vulgari sermone utar „ἐγὼ δὲν την πουλᾷ ὅτι καὶ ἂν
μοῦ δῶση πάνεις".

Neque vero ignorandum est Herodotum saepissime usurpare
pluralem χρήματα tum πραγμάτων — κτημάτων sensu
tum ἀργυρίου.

Neque hoc memoratu indignum puto quod Antatticista dicit
„Χρήμα: ἀργύριον· ἀριθμῆσον τὸ χρήμα, Ἡρόδοτος". Ubi autem
apud Herodotum est quod dicit elegantissimus grammaticus?
Hic Antatticistae mos est, memorare quas nusquam exstant.
(Vid. Contus ἐν τῇ Λογίῳ Ἑρμῇ p. 12).

De sequiorum usu, quo χρήμα significat idem quod χρήματα,
alibi agemus. Nunc vid. Herwerdenum in *Lex. Graec. Suppl. et
Dialect.* p. 906¹.

Ex iis quae disputavi satis apparet non intellexisse nostrum
Grammaticum τὰ Ἡρόδοτεα χαρίζ, quae ante oculos eum ha-
buisset, cum scriberet, existimo.

CH. CH. CHARITONIDES. .

AD HOR. EPL. I, 1, 64.

Pretiosissimam mihi gemmam paucis ante obitum diebus
servandam NABERUS commisit, quam nunc publici iuris facio.

Ad notum istud *et maribus Curiis et decantata Camillis* anno-
tant editores: „*maribus, pueris*". Si quodvis vocabulum Latinum
quidvis potest significare, abstinendum censeo istis scriptoribus
sanum legentium turbantibus iudicium. Praesidii enim nihil in
C. I, 21, 10 ubi *puellis* opponuntur *mares*. Sensit hoc Naberus
reposuitque:

Muribus et Curiis et decantata Camillis.

Hoc vere Horatianum, alterum membrum e duobus nominibus
verbisve componero et alterum huic addere simplex: „Eupolis
atque Cratinus, Aristophanesque" et „quod malus aut fur, quod
moechus foret" aliaque exempla innumera.

J. J. H.

DE LOCIS NONNULLIS STATIANIS.

SCRIPSIT

M. R. J. BRINKGREVE.

P. Papinii Statii Achilleidem ¹⁾ editurus cum Thebaidem in praestantissima illa Klotziana recensione perlegerem, etsi viri clarissimi sagacitatem, doctrinam, diligentiam, sanum de sermone Statiano iudicium valde admirabar, nonnullos tamen locos inveni, ubi neque ea quae Klotzius dedit satisfacere mihi possent neque probabilem ab aliis propositam viderem coniecturam, quos locos addita mea qualicumque emendatione iam enumerare conabor.

Initium faciam a locis duobus ubi constructio paullo intricatior plenam lucem accipiet nonnullis verbis in parenthesi collocatis, qua figura Statium frequentissime usum esse cuivis patebit qui inspexerit Th. III 24 sq., 80, 100, 136 sq., 237 sq., 305 sq., 345 sq., 374, 453, 471, IV 65 sq., 141, 184, 443 sqq. 470 sqq., 607, 746, 750, 753 sq., 758 sq., 787, 848, V 81 sq., 105, 109, 153 sq., 241 sq., 281 sq., 493 sq., 674, 683, 685. Ex quolibet alio poetae libro plures locos conquirere quisvis potest, sed exempla allata sufficere credo. Hisce igitur praemonitis iam de III 463 sq. pauca dicam, ubi legitur:

sed mortem obscuram numerosaque funera passi

— heu quantus furto cruor! — et sine laude iacetis!

Ide mater de morte filiorum queritur indignaturque eos quos tantam gloriam quondam adepturos speraverat, nunc omni ho-

1) Apud W. L. et J. Brusse, editores Rotterodamenses, a 1913 emissa est.

nore carentes inter tot alios, rem minime decoram perficientes, insidiis nempe legato structis, finem ingloriosum invenisse. Verba *heu quantus furto cruor* appositionis vice fungi et de filiis dicta esse vulgo creduntur, neque ego Statianum esse negem *quantus cruor* dicere de morte nobilissimorum iuvenum. At contextum perpendamus. Iacent sine laude, cum mortem obscuram numerosaque funera passi sint, i. e. cum inter tot alios (*numerosa funera*) obscurum in modum interfecti sint. Praeterea sermo fit de sanguine furtim effuso. Haec vero nullo modo de iuvenibus istis solis dici possunt, quia neque clam ceteris obierunt neque per fraudem a Tydeo interempti sunt, quae autem, ne si accidissent quidem, matri nota esse poterant. Mitto nunc difficultatem, quae, quamquam Statius talibus in rebus minime lenitati studuit, tamen gravior est, appositionis singulari numero enuntiatae inter subiectum plurale verbumque plurale interpositae, sed rogare velim, nonne verba illa *heu quantus furto cruor* multo melius verbis *numerosaque funera* conveniant? Memorata tot aliorum virorum fortium morte mater maestissima paullulum a luctu suo detrahitur lamentaturque cum indignatione tantum sanguinis perfusum esse, neque id in iusto saltem bello, sed praedonum in modum cum sacrosanctus hostis peteretur.

Simili eget correctione IV 558. Totum locum, Klotzium secutus exscribo:

terrigenae comites illos gens Martia cingunt, 556
 quis aevi mensura dies, manus omnis in armis
 omnis et in capulo; prohibent obstantque ruuntque
 spirantium rabie, nec tristi incumbere fossae
 cura, sed alternum sitis exhaurire cruorem. 560

Quo modo vir sagacissimus sibi genitivum illum *spirantium* explicarit mihi non liquet. Ne graeco quidem sermone statim post verba tria finita subiectum genitivo casu enuntiari potest, nedum latino. An genitivus absolutus in latina quoque lingua obviuus? Verum tamen locus optime se habet, interpungas modo:

omnis et in capulo — prohibent obstantque ruuntque —
 spirantium rabie; e. q. s.

sic manifestum est verba *manus* usque ad *rabie* descriptionem esse narrationi intercalatam, descriptioni vero ipsi, quae ad formam habitumque pertinet, parentheseos in modum verba illa

inseruntur, quae turbationem vehementem significant. Inde a vocabulo *nec* narratio pergit.

Nunc ad III 513 sqq. transeamus, quem locum Klotzius sic recensuit:

hisne dari, Thymbraee, polum? simul ora recurvo
dente secant rabidae planctumque imitantibus alis
exagitant zephyros et plumea pectora caedunt. 515

Quid illud *simul* sibi velit indagari mihi non contigit. Porro acc. c. inf. *polum dari* usitatum vocari nequit. Lenior, magis perspicuus et meliorem significationem praebens videtur contextus qui evadit si versum primum sic legimus:

hisne dari, Thymbraee, polum sinis? ora recurvo e. q. s.

Paullo infra (vss. 517 sqq.) legitur:

iam tum prima cum pube virentem
semideos inter pinus me Thessala reges
duceret hic casus terraeque marisque canentem
obstipuere duces, nec me ventura locuto 520
saepius in dubiis auditus Iasone Mopsus

vs. 519 vero sic legatur:

duceret, hunc casus terraeque marisque canentem
ita ut *hunc* = *me*. Uberiore commendatione locus egere mihi non videtur.

Porro IV 275 apud Klotzium legimus:

Arcades huic veteres astris lunaque priores
agmina fida datis, nemorum quos stirpe rigenti
fama satos.

In vs. 276 *dati* pro *datis* propono; *fida datis* si sanum est, significare debet *promissis manentia*, at haec laus, ne quid gravius dicam, loco aptissima non est neque cum prioribus neque cum sequentibus cohaeret. Tum verbum desideramus quod ad *Arcades huic* suppleatur, cum nulla causa inveniri fingive possit, cur hoc loco ellipsi poeta usus sit. Coniecturae meae favere eiusdem libri vss. 178 et 475 videntur.

Non solum poeta concinno indigna sed ne hominis quidem qui sana mente praeditus est, mihi ea videntur quae leguntur Th. V 633 sqq.:

hocne ferens onus inlaetabile matris
transfundam gremio? quae me prius ima sub umbras
mergat humus!

Hypsipyle dolore excitata loquitur, sed ne furori quidem dolorive furibundo condonanda mihi videtur illa locutio *quae me prius ima mergat humus*. Valde probabile est eam dubitare, utrum onus ferat necne, at quis revera credere possit eam deinde secum reputasse, quae terra (si *humus* per metonymiam pro *regione* dici potest, id quod equidem nusquam inveni) se mergeret. Immo exclamationem precativam contextus flagitat, qua orat ut terra revulsa abscondatur. Quae exclamatio verbis *me prius ima sub umbras mergat humus* expressa est. Quid deinde de *quae* censeam? Aposiopesis felicissima est. Hypsipyle in eo est, ut sibi fingat, quibus opprobriis conviciisque mater misera se cumulatura sit (nam ad matrem pronomen relativum *quae* spectat), sed antequam verba invenit, imagine matris iratae et calamitate exterritae mentis oculis surgente ita turbatur ut mortem oret. Interpungendus igitur vs. 634:

transfundam gremio? quae — me prius ima sub umbras

In descriptione certaminis equestris haec verba occurrunt VI 446 sq.:

laxo cum tandem ab orbe reductus

aequoreus sonipes.

vs. 446 finis metro non convenit, quid significet autem manifestum est.

Quamquam inventi fiducia mihi non magna est, tamen conicere velim:

laxo cum tandem adductus ab orbe.

IX 212 sq. Post Tydei mortem Hippomedon equum eius conscendit alloquiturque et alia dicens et haec:

numquam tibi dulce superbi

regis onus.

Quae ellipsim duriores efficiunt quam quae Statio quamvis eius figurae amanti attribuatur. At ut rem aliquam prorsus abiisse indicet et rhetorica interrogatione, ubi sit, et negativa enuntiatione, quae nusquam eam esse dicit, saepe utitur, qua de causa eum scripsisse suspicor:

nusquam tibi dulce superbi e. q. s.

cf. e. g. huius libri vs. 278, Silv. I 2. 35 sq. Ach. I 627 cum annotatione mea.

Sed Thebaidem nunc missam faciamus transeamusque ad

Achilleidem, cuius nonnullos locos, ubi a Klotzii recensione recesserim, me tractaturum esse in editionis praefatione promisi. Pauci admodum sunt omissis nempe discrepantiis, quas dicunt, orthographicis levioribusque nonnullis mutationibus quas recensere operae pretium esse non videtur.

vs. 155 tumide Klotz.: tumidi ego.

timide P: tumidi QK: tumide Kohlmann.

Cur coniectura Kohlmanniana opus sit non video: adiectivum cum magis ex more Statii est, tum magis aptum, propterea quod animorum descriptione multo magis opus est quam minandi definitione modali.

265 has Klotz.: hac ego

hae P: has QK: hac Postgate, Damsté.

Thetis multis exemplis e mythologia allatis filium adhortatur. Ut quid faciat? Ut se integrum esse sinat? At nihil melius cupit neque ideo exempla illa necessaria sunt. Ut vero unam illam viam salutis quam Thetis ei monstravit, ineat, non nisi gravibus argumentis expositis adduci potest. Eam ob causam exempla citavit; pergere ergo debet:

hac sine e. q. s.

306 impulsam.

Lectionem Klotzianam recepi, quamquam ceterae editiones *impulsum* exhibent. Utrum v. cl. per coniecturam an per errorem eam lectionem dederit an forte genuinam formam solus servaverit, cum codices mihi non praesto sint discernere non possum. Sed potior sine dubio lectio est, quandoquidem de signis animi perturbationis in facie obviis sermo fit neque quicquam attinet ceteras corporis partes fortasse etiam sudavisse, quae res ipsa minus credibilis est. Nam in vehementioribus animi motibus sudor in fronte plerumque labrisque apparet, (cf. vs. 316) neque alibi, nisi quem forte pavoris dementia diu terruit. Praeterea transitio de facie ad personam ipsam per participii formam solam durior esset.

325 cogi Klotz.: cogit ego

cogit Mss.: cogi Heinsius.

Coniectura in deterius locus mutatus est. Vix enim mater puerum dubitantem videt, iam eum cogit; quae cum venustissime cohaereant mutandi causa nulla.

326 iniecit *Klotz.*: iniecat *ego*.

iniecat e coniectura introduxi, quoniam ét inter cetera praesentia perfectum admirationem movebat ét nullam causam illius usus invenire poteram.

vs. 676 innumeras mutabant *Cycladas Klotz.*:

innumerae *Cyclades auras ego*.

Lectionem traditam, quod duobus modis optime explicari potest servavi. Alteram interpretandi rationem monstravit v. cl. P. H. Damsté, in Serto Naberico qui fuse disputavit de verbo mutandi, quod verbum *minuere* interdum significare docuit, alteram in commentario exposui.

vs. 745 sq. adit *Klotz.*: obit *ego*.

adit *Mss.*: obit *Heinsius*.

Coniectura Heinsii eam compositionem in textum introduxit, quae sola obiecto *totos penates*, quod per metonymiam *totam domum* valet convenit.

931 aspiciamne *Klotz.*: te aspiciamne *ego*.

te in *Mss.* omissum inserui quoniam verbi obiectum aegre desideramus.

II 42 dixit *Klotz.*: ultro *ego*

dixit *PE*: ultro *QK*.

Dixit post orationem absolutam ponitur, Ulixes vero sermonem ad finem nondum perduxit; itaque *dixit* ferri nequit. Lectio codicum deteriorum talis est, ut per coniecturam excogitanda esset, nisi iam obvia esset; *ultro* ... *occupat* vult *medio sermone intercipit*.

II 93 primos *Klotz.*: primum *ego*

primum *Mss.*: aliud alius coniecit.

Omnes coniecturae inde fluxerunt quod viri docti arbitrati sunt in caesura etiam hiatus a Statio vitatum esse, quam opinionem falsam esse apparet coll. Th. VIII 36, X 441.

MANILIANA.

SCRIPSIT

I. VAN WAGENINGEN.

(Continuantur ex vol. XLI p. 194—206).

I 631—647. His versibus Manilius lectoribus demonstrare studet circulum meridianum in caelo alium esse aliis terrae incolis sive „cum loco terrae caelum et tempora mutari” (vs. 642), atque hanc mutationem luculenter describit viatorem quendam fingens vel ad orientem vel ad occidentem iter facientem et semper meridianum per alia signa circinatum supra se conspicientem. In hac igitur parte nullus comparationi locus est: res ipsa explicatur. Quare Breiter erravit edens (637 sqq.):

hic (sc. meridianus) mutat per signa vices: cen¹⁾ si quis coos seu petit hesperios, supra se circinat orbem cet.,

nam illud *cen*, quod pro codicum lectione *seu* recepit, nullam inducit comparationem neque habet ad quod referatur. Verba enim *volat hora per orbem* (641) non apodosin, ut Breiter vult, sed parenthesin in media sententia condicionali efficiunt. Itaque retinendum esse videtur illud *seu* — *seu* et *si* post prius *seu* (ut *si* post *nisi*) exemplum est pleonasmī, de quo cf. Löfstedt, Spätlatein. Stud. p. 27.

II 624: *idcirco et pax est signis et mixta querela*. Vulgo substantivum *querela* fere idem valet atque ‘querimonia’ vel ‘questus’, sed nondum in Latino sermone vim rixae vel pugnae habet, sicut in lingua Francogallica. Hoc tamen loco

1) coll.: *sen*, Bentleyus: *nam*.

ipsa oppositio *par* ... *querela* docet significationem iam mutatam esse, cf. IV 429.

II 970. Post hunc versum in codice Matritensi, cuius imago phototypica a v. cl. Gabrieli Ochoa Blanco confecta, mihi praesto est, leguntur haec verba: *M. Manlii Boetii Astronomicon liber II explicit feliciter, incipit tertius*. Hactenus ubique editum est *Boeni* ¹⁾, sed *Boetii* inest. Editores enim errarunt arbitantes *n* scriptum esse, ubi *ti* exaratum est. Librarius autem Matritensis in titulis scribendis forma maiuscula litterae N utitur, non minuscula (*n*). Etiam alibi in M (fol. 43^r, IV 817) litterae *ti* eodem modo, atque hoc loco, in aliquo titulo depictae sunt („eclipticis”), ubi nemo de vocabuli explicatione dubitat. Iam abhinc fere decem annos v. d. Vollmer suspicatus est *Boenus* depravatum esse ex *Boethus* (B. ph. W. 1904, Sp. 107 A) atque haec suspicio codicis scriptura firmatur.

III 611. Agit poeta de numero annorum, quem singula „templa” caeli homini nascenti tribuunt. In qua parte uniuscuiusque templi locum, quem id in caelo obtinet, rursus describit ipso nomine templi omisso (cf. II 856 sqq.). De templo autem duodecimo, quod Typhoeus appellatur, quae regio „*super exortum est a summo tertia caelo*” (II 864) ita canit:

at qui praecedit surgentis cardinis horam

vicenot ternosque dabit nascentibus annos,

sed quoniam sermo est de loco, ut supra dixi, non de tempore, et *cardo surgens* nihil aliud est nisi templum quod II 864 *exortus* sive *horoscopus* appellatur pro *surgentis cardinis horam* legendum est: *surgentis cardinis oram*.

IV 140—151. Audi poetam praedicantem, quae Taurus alumnis suis det:

Taurus simplicibus dotabit rura colonis,

pacatque labor veniet; nec praemia laudis,

sed terrae tribuet partus, cet.

Itaque qui sub Tauro nascuntur, viri erunt simplices, ruri vitam

1) Schanz RLG II 2, 34.

laboriosam degentes, laudis non cupidi. Sed quae paulo post sequuntur, cum hac morum notatione pugnare videntur (vs. 150):

*laudis amor, tacitae mentes, et corpora tarda
mole valent, habitatque puer sub fronte Cupido,*

nam difficultatem non effugiemus statuentes in versu 141 de bellica laude sermonem esse, in vs. 150 de alia. Melius poetae mentem, ut opinor, reddemus, si versum 150 aliter distinguemus, scilicet:

*laudis amor tacitae, mentes et corpora tardā
mole valent, habitatque puer sub fronte Cupido.*

Amant agricolae illi quidem laudem, sed non clamorā et tumultuantem, praemiis gloriantem. Tardi sunt et mente et corpore, verum a Venere eiusque filio non alieni.

IV 178—181:

*ille (sc. Leo) novas semper pugnas, nova bella ferarum
apparat et spolio vivit pecorumque rapinis,
hoc habet hoc studium: postes ornare superbos
pellibus cet.*

Ita codices, sed quisquis sermonis Maniliani peritus est, hanc geminationem *hoc ... hoc* eamque hoc loco adhibitam, ubi vocabulum *studium* omnino non premendum erat, minime in hanc poesin cadere confitebitur. Quod Fayus proposuit *hoc habet hic studium*, defendi sane potest, nam solet Manilius de ipso signo (de Leone) dicere eique tribuere illa, quae proprie sunt eorum, qui sub illo signo nati sunt. Verum in his versibus Manilius ea quae ipse Leo committit (vv. 178—179), ab iis discernere mihi videtur, quae Leonis alumni agere consueverunt (vs. 180 sqq.). Quamobcausam legendum censeo:

ac dabit hoc studium: postes ornare superbos cet.

Etiam paulo post (vs. 193) poeta hac forma *dabit* utitur, neque temporis discrimen *apparat vivit dabit* lectores a coniectura mea deterreat, si videant Manilium alibi quoque in eiusmodi descriptionibus futurum iuxta praesens adhibuisse, cf. IV 577 *inerit*, postquam *datur* (vs. 574) antecessit.

IV 202 Breiter alique sic ediderunt: .

nec fecundus erit — quid mirum in Virgine? — partus,

sed ML¹ hoc loco non praebent *in Virgine*, verum *Virgine*, quod tenendum est et iungendum cum participio *partus* (= creatus, natus), quod editores male pro substantivo duxerunt. Itaque cum optimis codicibus versum hoc modo legendum et interpretandum puto:

nec fecundus erit — quid mirum? — Virgine partus,
h. e. cum sub Virgine natus sit, non fecundus erit, — quid mirum?

IV 220—223:

in bellum ardentis animos et Martia castra
efficit (sc. Scorpio) *et multo gaudentem sanguine civem*
nec praeda quam caede magis.

Ad hunc locum Bentleius annotat: „*Martia castra efficit?* putide et inepte. Cum *efficit* dicit, ingenium et indolem hominum, non ipsorum opera dicit. Repone:

in bellum ardentis animos et Martia corda
efficit”.

Optime vir doctissimus vidit Scorpionem non efficere *Martia castra*, sed in verbis traditis ne id quidem inest. Nam illud *Martia castra* non obiectum est verbi *efficit*, ut Bentleius arbitratur, sed per figuram ἀπὸ τοῖσιν iungendum est cum verbis *in bellum* et ab eadem praepositione *in* pendet. Ergo Scorpio homines efficit, quorum animi et in bellum et in *Martia castra* ardent. Cf. de praepositionis loco IV 252: *addis et in vestes studium mercemque fugacem* (h. e. studium in vestes et in mercem fugacem); Hor. C. III 25, 2; Kühner-Stegmann II² p. 581.

IV 233: *et totis armenta sequi pascentia campis.*

„ 738: *cinnama nec totis passim nascentia campis.*

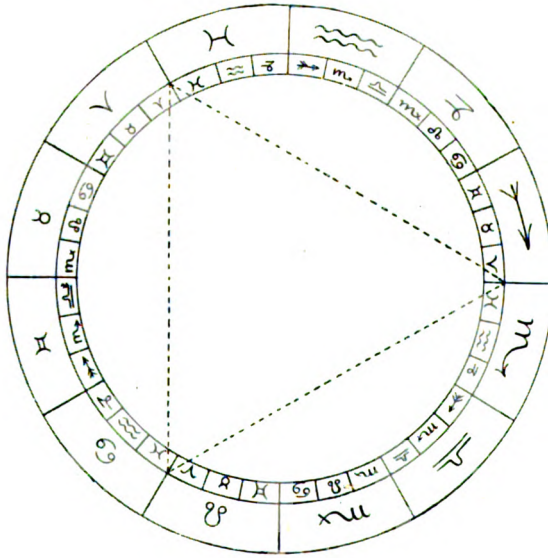
Utroque loco *totis* dictum est pro ‘omnibus’, sicut apud Plautum (Mil. 212: „totis horis”) et in sermone vulgari.

IV 294—297. Astrologi, cum viderent homines sub eodem signo natos magnopere moribus inter se differre, ut hanc dissimilitudinem explicarent, miram rationem instituerunt. Nempe tricenae partes (30°) uniuscuiusque signi zodiaci diviserunt in

decadas trinas et ab Ariete incipientes fecerunt trina signa continua vim suam exercentia in singula signa. Ita Aries Taurus Gemini fiunt decani sive domini Arietis, Cancer Leo Virgo Tauri, Libra Scorpio Sagittarius Geminorum, Capricornus Aquarius Pisces Cancri ac sic deinceps ζώδια per reliquum orbem distribuuntur, ut unumquodque signum ter fiat decanus in alio (cf. infra). Hanc rem Manilius poetice hoc modo illustrat:

*sed nihil in semet totum valet; omnia (sc. signa) vires
cum certis sociant signis sub partibus aequis
et velut hospitio mundi commercia iungunt
conceduntque suas partes retinentibus astris.*

Nemo adhuc expedit, quid esset illud *retinentibus astris*. Quid

DECANI.

Man. Astr. IV 292—372.

astra (= signa) retinent? Nimirum suas proprias vires per omnes partes triginta ac praeterea in unaquaque decade habent aliud signum (quasi hospitem), quod ibi dominatur, sed hōc non erat significandum poetae. Voluit ille describere — quod etiam ex usu verbi *concedendi* apparet — commercium esse

quoddam inter signa et alterum alteri partes suas quasi permutatione quadam commodare. Ut haec imago exprimatur integra, nobis legendum est:

conceduntque suas partes reddentibus astris.

Signa enim partes suas aliis concedunt signis, quae sua vice suas reddunt. Ita re vera existit commercium inter astra.

In vicinia aliud mendum tollendum est, IV 320—322:

Libra decem partes Geminorum prima capessit,

Scorpius adiunctas, Centauri tertia pars est.

nec quisquam numero discernitur; ordine cedit.

Nonne hoc loco ratio flagitat: *cedunt*? Libra Scorpio Sagittarius aequas partes a Geminis accipiunt. Ergo quod ad numerum partium attinet, nullum inter eos discrimen est, nemo alteri praefertur, sed *ordine cedunt*: Librae primus, Scorpionum secundus, Sagittario tertius datur locus. In asyndeto versus 322 oppositio inest, quae postulat, ut verba (*omnes*) *cedunt* priori parti sententiae *nec quisquam discernitur* opponantur.

IV 422. Hic versus silentio non praetereundus est, quoniam lectio codicum luce clarius hic ostendit, qualis sit inter eos necessitudo. Recte Matritensis praebet:

laudatque cadit post paulum gratia ponti,

sed librarius codicis Lipsiensis, idem archetypum describens, vocabulo *paulum* inductus, scripsit dormiens:

laudatque cadit post paulum gratia xp̃i (= Christi),

deinde idem vel alius librarius, codicem rursus cum archetypo conferens, locum correxit supra scribendo: *ponti*. Quid Gemblacensis? Solam habet lectionem *Christi*, cum ex Lipsiensi ante descriptus sit, quam altera manus hanc correctionem addidit. Nam quominus hunc errorem iam in archetypo fuisse credamus, impedit èt tempus, quo illud scriptum est, et lectio vera codicis Matritensis, qui omni interpolatione liber est, neque veri simile esse videtur duos librarios, alterum separatim ab altero, in eundem hunc errorem incidisse.

Manilius Hellespontum, Propontidem, Pontum Euxinum, Paludem Maeotidem hoc modo deinceps describit:

IV 615 sqq.

*hic intus iuvenisque fretum mersaeque puellae
truditur invitum faucesque Propontidos artas¹⁾
Euxino iniungit ponto Maeotis et undis,
quae tergo coniuncta manet pontemque ministrat.*

Subiectum horum versuum proprie non est *fretum* (vs. 615), sed *pontus* (vs. 596), qui dicitur tamquam fretum inter Achaiae regiones trudi, deinde Propontidem, tum Pontum Euxinum, denique Maeotidem efficere, id quod unicuique apparebit totum locum perlegenti. Sed mirum in modum poeta, si codicibus fidem habemus, postremum mare fingit *pontem* hominibus ministrans. Eleganter sane hoc dictum esset, si nauta etiam in regiones, quae supra Maeotidem ad septentriones vergunt, penetraret, sed ibi sunt loca non hospitalia, a Scythis habitata. Quare mihi in mentem venit *portumque* pro *pontemque*.

V. 97—100:

*hoc genitum credus de sidere (sc. Heniocho) Bellerophontem
imposuisse viam mundo per signa volantem,
cui caelum campus fuerat, terraeque fretumque
sub pedibus non ulla tulit vestigia cursu.*

Ita mihi videntur edendi esse hi versus, interpunctione in vs. 100 post *sub pedibus* sublata. Bellerophon enim, dum in aere equitat, neque terras neque mare pedibus tangit. Recte igitur terra et mare dicuntur nulla vestigia eius cursus pati. De verbi *tulit* numero singulari cf. Kuehner II² p. 50; Liv. 37, 9, 3: „naves et praesidium Romanum excessit.”

V 140—142:

*Taurus in aversos praeceps cum tollitur ortus,
sexta parte sui certantes luce sorores
Pleiadas ducit.*

Taurus in caelo oriens primas ostendit clunes, deinde reliquum corpus, cf. II 198:

*aspice Taurum
clunibus et Geminos pedibus, testudine Cancrum
surgere.*

1) Codd.: *apto*.

Eam ob causam in vs. 140 praestat legi *artus* pro *ortus*, nam etsi iure *ortus* dicuntur *aversi*, tamen Taurus tollit se non in *aversos ortus*, sed *artus*, h. e. partes aversae corporis aspiciuntur primae.

Tandem aliquando veram lectionem invenisse me puto in V 245. Agitur de iis, qui sub Cratere nati sunt, hominibus minime parcis et sobriis:

V 244: *nec parce vina recepta
hauriet + emiseris et fructibus ipse fruetur
gaudebitque mero mergetque in pocula mentem.*

Pro vocabulo corrupto *emiseris* propositum est: *e mustis* (Vollmer), *e mystris* (Turnebus), *e murris* (Rossberg), *emessis* (Gevartius), sed nulla ex his coniecturis placet, quoniam illi viri docti in loco emendando neque ad vocabula *nec parce* neque ad pronomen *ipse*, quo antithesis aliqua in prioribus requiritur, satis attenderunt. Ego una littera addita versum ita corrigo:

hauriet et miseris et fructibus ipse fruetur.

Negatio *nec* cum solo adverbio *parce* iungenda est, quae iunctura per *λιτότης* figuram significat: 'large'. Tum *vina recepta* est copia vini in cella iam condita, quam ille Crateris amicus non solum *ipse* bibet, sed etiam *miseris* (aegris et pauperibus), e dolio hauriens, largietur.

Qui sit ordo operum, quibus pistor (idemque molitor) cotidie fungitur, haud incertum est. Primum frumentum molit, deinde farinam macerat, tum eam deponit subigitque in varias formas, denique torret in foco. Neque ordinem illum operum antiquis temporibus alium fuisse credo atque nunc. Idcirco in libro V versum 284 postponere velim versui 285 atque totum hunc locum ita legere:

282 *subdere fracturo silici frumenta superque*
283 *ducere pendentis orbes et mergere farra*
285 *atque unum genus in multas variare figuras*
284 *ac torrere focis hominumque alimenta parare.*

Hac transpositione etiam ad finem reservatur, id quod postremo erat enumerandum: frumentum in *hominum alimentum* mutatum.

Iam paucos annos abhinc Manilii editionem, quam Breiter curavit, recensens (Mus. XVI p. 246) mendum latere conieci in versibus, quos poeta de viro violento et superbo, sub Aquila nato, condidit:

V 495: *nec pacem a bello, civem discernet ab hoste;
ipse sibi lex est, et qua fert cumque voluntas,
praecipitunt vires; laus est contendere cuncta.*

Sed quod tunc pro verbo *contendere* proposui, sc. *contundere*, iam non placet, cum modum excedere illa locutio mihi videatur. Quoniam autem Matritensis *contenere* exhibet, forsitan vera lectio sit: *contemnere*.

AD TABULAS QUASDAM AEGYPTIACAS.

Inter res in Aegypto erutas, effossas, protractas (vel quo vocabulo hic utar?), quae magni nunc fiunt, haud ultimum tenent locum tabulae quaedam puerorum in usum exemplis impletae verborum accusativum, genitivum, dativum regentium. Inde enim profecti quot iam viri docti quam spissos „de antiquis ludis literariis” scripserunt commentarios! In quarum una caput hominis rudi arte delineatum refert qui primus descripsit. Supervenit vir doctus qui, tamquam si de re gravissima ageretur, annotavit: „praeceptorisne?” Tertius huius „illustrationis” illustrandae gratia locum Luciani adscripsit quendam; quartus *apte* („passend”) illum locum allatum annotat. Est autem notissimus ille e *Somnio* 2; ὁπότε ἀφεθείην ὑπὸ τῶν διδασκάλων, ἀποξέων ἂν τὸν κηρὸν ἢ βόας ἢ ἵππους ἢ καὶ νῆ Δία ἀνθρώπους ἀνέπλεττον. Hoc si est „apte afferre”, ad quodvis vocabulum Graecum quemvis locum poetae scriptorisve adscribere iam licet.

J. J. H.

AD PLUTARCHI MORALIA ANNOTATIONES CRITICAE.

SCRIPSIT

J. J. HARTMAN.

(Continuantur e pag. 8.)

DE COHIBENDA IRA.

Utilissimus hic libellus suavissimusque, cuius patronum esse voluit Plutarchus Minucium Fundanum virum magnae inter *Romanos* auctoritatis: hunc enim ibi inducit colloquentem cum Sextio Sulla Carthaginiensi et civitatem Romanam adepto. Sullae Fundanus exponit quo modo ex iracundo asperoque lenis sit factus mansuetusque eamque rem tam accurate exponit ut libellus qui initio colloquium fuit exeat in disputationem solius Fundani de cohibenda ira. Bene notus hic nobis Fundanus e Plinii epistolis. Ad illum est lepidissima illa Plinii epistola I, 9 qua demonstratur qui fiat ut in urbe, futilissimarum plena occupationum, singulorum dierum ratio constet, multorum non constet. Epl. IV, 15 Plinius a Fundano, quem in proximum annum consulem creatum iri auguratur, petit ut sibi quaestorem assumat Asinium Bassum, illius Bassi filium qui et Tacito amico utatur. Epl. V, 16 eundem amissa filiola tristem consolatur. Epistola demum VI, 6 eundem rogat ut se adiuvet enitentem ut Iulius Naso honorem quem petit obtineat. „Permultum” ait „interest mea te ostentare, tecum circumire”. Hinc aliquatenus intelligimus quamnam illo tempore philosophi Graeci librorum suorum in lucem edendorum sint secuti rationem. Prorsus enim eodem modo, quo Plinius Nasonis patronum fieri Fundanum exoptat, Plutarchus eundem illum Fundanum sui libelli patronum fore sperat. Neque frustra, ut opinor, sperat. Insigni enim

se honore a clarissimo illo Chaeronensi affectum sentiet vir consularis, qui in eius libello primas partes agat, neque dubitamus quin daturus sit operam ut libellus ille, in multa discriptus a literatis suis servis exemplaria, omnibus innotescat Romanis, quibus bonae artes cordi sunt quique in republica Romana primum tenent locum. Simulque hinc discimus cum quibus fere viris Romae familiaritatem contraxerit Plutarchus, quos iam Chaeroneam reversus colere et patronos habere philosophiae suae perrexerit. Tacitum Pliniumque amicos habuit et praeterea omnes quos eorum amicos ex Plinii praesertim epistolis cognitos habemus, in eorumque numero et ipsum principem Traianum. Neque iam dubitamus quin egregie Volkmannus apud Plinium (V, 5):

aderam Arrionillae, Timonis uxori, rogatu Aruleni Rustici pro inepto et ridiculo nomine *Arrionillae* restituerit *Aristyllae*, nomen et bene Graecum et verum Timonis uxoris. Nam Timon ille ne potest quidem diversus esse a Plutarchi fratre Timone, siquidem in *praeceptis coniugalibus*, vere aureo libello, haec Plutarchus ad discipulam suam scribit: „ad cultum muliebrem quod attinet, auctor tibi sum ut fidei serves memoria quae Timoxena scripsit Aristyllae”. Iam hic ipsius Plutarchi significari uxorem, quam Timoxenam fuisse nomine pro certo novimus, quis adeo contumacis est perversitatis ut negare velit? Hercle si *non* suam hic nominasset uxorem, id disertis dixisset verbis Plutarchus. Ergo scribebat libros Plutarchi uxor, idque neque nescio neque invito marito, sed scribebat de rebus quas solis feminis notas esse necesse est, neque scribebat populo sed feminis quibuscum arta erat familiaritate iuncta, imprimis illi mulieri quam in matrimonio habebat sui Plutarchi frater. Profecto si unquam prodibit diarium, cuius hoc sit propositum ut „mulierum motus” ille qui dicitur suis sibi coerceatur terminis, TIMOXENA ei detur nomen censeo.

Sed ad Plutarchum eiusque *de cohibenda ira* redeo libellum. Ad cuius hosce locos pauca annotata velim.

p. 453 A. „Prudenter” ait „pictores sua opera identidem examinant, per aliquod temporis intervallum sibi non visa: sic enim minus eos fallunt tabularum suarum vitia quam si semper eas ante oculos haberent”. Tum sic pergit:

ἐπεὶ τοίνυν οὐκ ἔστιν αὐτὸν αὐτῷ διὰ χρόνου προσελθεῖν
ἀλλὰ τοῦτ' ἐστὶ τὸ μάλιστα ποιοῦν ἕκαστον αὐτοῦ Φαυλότερον
κριτὴν ἢ ἐτέρων, δεύτερον ἂν εἴη τὸ τοὺς Φίλους ἐφορᾶν διὰ χρόνου.

Incredibili errore ét vetus ét novus editor post ἐτέρων semi-
colo incidunt sententiam. Virgula opus est, nam istud δεύτερον
ἂν εἴη apodosin efficit protaseos ἐπεὶ ἐτέρων. Eo loco, quem
in citando vacuum reliqui, illud αὐτῷ διὰ χρόνου προσελθεῖν sic
illustratur:

χωρὶς γενόμενον καὶ διαστήσαντα τῆς συνεχείας τὴν αἴσθησιν.

Si quid ego video, prave haec sunt enuntiata. Quid enim modo
dictum est de pictoribus? τὴν ὄψιν αὐτῶν (i. e. τῶν ἔργων)
ἀφιστάντες τῇ πολλάκις κρίσει ποιοῦσι καινὴν. Suam contem-
plationem identidem a tabulis suis removens novam semper fa-
ciunt. Quid ergo optandum erat hominem in se ipso facere
posse? Identidem semet ipsum non videre vel sentire sed „sen-
sus continuitatem” interrumpere, quemadmodum pictor con-
templationis interrumpit continuitatem. Aut ergo ipse in scri-
bendo lapsus est Plutarchus (quod fieri potuisse non negaverim)
aut eius verba τῆς αἰσθήσεως τὴν συνέχειαν corrumpit librarius.

Ad suum amicum hanc observationem convertens Sulla hoc
dicit:

ἐγὼ γοῦν ἐνιαυτῷ μὲν ἀφιγμένος εἰς Ῥώμην δευτέρῳ συνὼν δέ
σοι μῆνα τουτονὶ πέμπτον

te cerebrosum illum lenem video placidumque.

Vereor ut vulgo haec recte intelligantur. Sic res se habet:
per integrum annum et aliquot dies Sulla Roma afuit; nunc,
reversus, iam per quatuor menses cum Fundano esse solet:
satis longum ergo fuit ét non videndi intervallum ét tempus
per quod „quantum mutatus ab illo” iam esset Fundanus posset
intelligere.

453 C Eundem illum Erotem, qui ad Sullam iam nuntium
hic dicitur de mutato Fundano attulisse, etiam habemus in
praeclaro libro *de tranquillitate animi* (p. 464 F). Ibi Romam
properare dicitur propter quasdam Fundani literas. Suspicio
ergo tunc, cum Roma aberat, ét Sullam cum Plutarcho Chae-
roneae fuisse ét Erotem ibidem esse moratum. Nam Eros ille,
nisi me fallunt omnia, et ipse „philosophus” fuit, sed qui apud

clarissimum illum vicarii fungeretur partibus; ultro citroque iter facere solebat ut patronum suum certiore faceret quo mentis statu cum maxime hic vel ille esset, quem Romae alibive sibi cognitum Plutarchus in suam receperat curam. Vides illud „mentium medici” nomen, quod Levèquius invenit, non ornamenti tantum causa Plutarcho dari posse sed satis accurate eo describi qua ratione suo officio fungi ille sit solitus. Quo magis rem considerabimus eo magis apparebit philosophi qualis Plutarchus fuit eandem *πρᾶξιν* fuisse quam medicorum qui corporis curant morbos. Ergo quoties in locos eo pertinentes incidero inde quaecunque totam rem illustrare possunt protraham; sic et alia minime spernenda discemus et rem facere potuisse illos non minus bene quam corporum medicos hodiernos.

ib. „Narra mihi” Fundanum rogat Sulla „qua cura”

οὕτως εὐνήιον καὶ ἀπλοῦν καὶ τῷ λόγῳ πρᾶξιν καὶ ὑπήκουον ἐποιήσω τὸν θυμόν.

Nullus hic *simplicitati* locus; antea *nimis* simplicem fuisse Fundanum apparet ex iis quae Sulla dicit. Sed ex iracundo et aspero factus est lenis et . . . *mollis* ut opinor. Lege ergo ἀπαλόν. Olim σκληρός erat Fundanus.

453 D Rectissime Huttenus delet κατὰ χώραν, quae verba olim in margine annotata fuerunt ad verba ἐν τῇ Ὀμηρικῇ πείσῃ μένοντα. Scatet eiusmodi emblematis Plutarchi textus.

ib. Laudat Fundanus Musonii dictum: eum qui salvus esse velit *semper* curari oportere, additque:

οὐ γὰρ ὥς ἐλλέβορον, οἶμαι, δεῖ θεραπεύσαντα συνεκφέρειν τῷ νοσήματι τὸν λόγον.

Hic, ut opinor, quisque haerebit: si enim τὸν λόγον infinitivi illius facimus obiectum, quod eius sit subiectum frustra quae- rimus, si subiectum, quid simul efferre debet? Sed lege συνεκρεῖν pro συνεκφέρειν, omnia erunt egregia: helleborus simul cum morbo effluit e corpore, hoc τὸν λόγον facere non oportet ἀλλ' ἐμμένοντα τῇ ψυχῇ συνέχειν τὰς κρίσεις καὶ φυλάσσειν. Op- time nunc haec praecedentibus opponi dicere vix opus.

454 A οἱ πολιορκίαν προσδεχόμενοι συνάγουσι καὶ παρατίθενται τὰπιτῆδεια.

Rectissime pro παρατίθενται ἀποτίθενται reposuit Naberus ὁ μακαρίτης ¹⁾.

454 F πῦρ ὁ μὴ παρσυχῶν ὕλην ἔσβεσε, καὶ ὄργην ὁ μὴ θρέψας ἐν ἀρχῇ καὶ μὴ Φυσήσας ἑαυτὸν ἐφυλάξατο καὶ καθεῖλεν.

Quis hic cum interprete, qui „neque sese inflat” nobis exhibet, hic de ranae et bovis cogitare vult fabula? Delendum istud ἑαυτὸν est: liberiore enim metaphorae usu, quem toties apud Graecos Latinosque deprehendimus scriptores, de ira hic idem quod de *flamma*, quacum comparatur, dicitur: flamma autem augetur nutriendo afflandoque.

455 B πρὸ χείματος ὥστ' ἀνὰ ποντίαν ἄκραν στελλόμενος.

Versus hic saepius a Plutarcho allatus, ubi sermo est de homine prudente qui in tempore cavet ne ira exardescat, ita est emendandus ut cum nauta comparetur ille ante procellam vela colligente.

455 E ἐγὼ γοῦν, εἰ μὲν ὀρθῶς οὐκ οἶδα, ταύτην δὲ τῆς ἱατρείας ἀρχὴν ποιησάμενος, ὥσπερ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐν τοῖς εἴλωσι τὸ μεθεῖν οἷον ἔστι, κατεμάθανον τὴν ὄργην ἐν ἑτέροις.

Dele importunam virgulam post οἶδα et aequae importunam particulam δὲ post ταύτην. Haec enim est sententia: „irae naturam ego in aliis, ut Lacedaemonii in servis, observabam: utrum recte hoc mei sanandi fecerim initium necne nescio”.

456 B καὶ γὰρ καὶ τὴν Ἀθηναίων λέγουσιν οἱ παίζοντες αὐλοῦσαν ὑπὸ τοῦ σατύρου νοθεῖσθαι καὶ μὴ προσέχειν sequuntur versiculi quibus Satyrus ille usus est. „At” sic noster pergit „facie sua in fluvio conspecta fistulas abiecit”.

Si editoris annotationem bene intelligo, Reiskius pro παίζοντες coniecit ποιηταί. Certe nihil est παίζοντες, sed neque poetae huius esse loci videntur. Equidem totum istud οἱ παίζοντες tamquam inutile interpretamentum abiecerim.

1) Tribus haec post eius exsequias scribebam diebus.

456 D Mare turbatum eiiciendo musco algaque purgatur, sed verba quae ira e pectore eiicit:

τοὺς λέγοντας πρῶτους καταρρυπαίνει καὶ καταπίμπλησιν ἀδοξίας, ὡς αἰὲ μὲν ἔχοντας ἐν αὐτοῖς ταῦτα καὶ πλήρεις ὄντας ὑπὸ δὲ τῆς ὀργῆς ἀνακαλυπτομένους.

Quid certius quam αὐτοῖς esse legendum? Haec enim est illa infamia quod ira eos detegere videtur cum semper turpia ista intus habeant.

456 E οὐδὲν γὰρ ὁ ἄκρατος ἀκόλαστον οὕτω καὶ δυσχερές, ὡς ὁ θυμὸς, ἀναδείκνυσι· κἄκεῖνα μὲν γέλωτι καὶ παιδιᾷ μέλει, ταῦτα δὲ χολῇ κέκρται.

Praeclara est Madvigii emendatio παιδιᾷ καὶ μέλει, pro qua nollem editor suam παιδιαῖς ἀμέλει suasisset. Ne quis autem in pluralibus κἄκεῖνα et ταῦτα haereat, iis significari moneo ea (verba) quae vinum et ea quae ira profert.

458 B Ἀλέξανδρος δὲ πικρότερος αὐτοῦ γέγονεν ἐν τοῖς περὶ Καλλισθένη καὶ Κλεῖτον. ἥ καὶ Πῶρος ἀλοὺς παρεκάλει χρήσασθαι βασιλικῶς αὐτῷ.

Quo iure interpres istud ἥ vertat „itaque” non video, neque quo modo ea vox sit accipienda.

ib. διὸ καὶ τῶν θεῶν τὸν βασιλέα μειλίχιον Ἀθηναῖοι δὲ μαιμάκτην οἶμαι καλοῦσι· τὸ δὲ κολαστικὸν ἐρινυῶδες καὶ δαιμονικόν, οὐ θεῖον οὐδ' ὀλύμπιον.

Cetera sunt perspicua, sed quibus hic Athenienses opponantur et quid docere nos possit nomen obscurum μαιμάκτης in densis latet teuebris.

458 DE τὸν Νεοπτόλεμον ὁ Σοφοκλῆς καὶ τὸν Εὐρύπυλον ὀπλίσας ἐκόμπας ἀλοιδῶρητας·

Φησιν

ἐρρηξάτην ἐς κύκλα χαλκῶν ὅπλων.

Priora sic sanat Badhamus: ἄκομπ' ἀλοιδῶρητά τε, sed quomodo haec cum posterioribus cohaerent?

458 F Mire hic textus traditus in enumeratione eorum quos

ira ad prave agendum adducit inter se iungit κυνηγούς καὶ ῥήτορας. Pro priore Kaltwasserus acute reposuit συνηγόρους. „Aliud latet” annotat editor. Aliquid tamen, opinor, in eam sententiam.

459 B πατὴρ ἰδὼν πατὴρ ἐπιχειροῦντά τι σιδηρίῳ διελεῖν ἢ τεμεῖν, αὐτὸς λαβὼν τὸ σιδήριον ἐποίησε.

Mire ultima vox friget, fortasse tamen ita scripsit Plutarchus. Certe perspicua haec. Sequitur: καὶ τοῦ θυμοῦ τὴν τιμωρίαν παρελόμενος αὐτὸς ἀβλαβῶς καὶ ὠφελίμως ἐκόλασε τὸν ἄξιον. Optime Plutarchum suum notum habuit Stegmannus qui post παρελόμενος inseruerit ὁ λόγος. Talia in textum non recipi!

Adduntur haec:

οὐχ ἑαυτὸν ὥσπερ ὁ θυμούμενος ἀντ' ἐκείνου πολλάκις
non vero a Plutarcho sed ab inepto magistello.

ib. ὄργαι δὲ συνεχεῖς πολλὰ ποιοῦσαι προσκρούματα καὶ σφάλματα διὰ τὴν ἐξουσίαν ὥσπερ ἐν ὀλισθηρῇ χωρίῳ, μηδενὸς ἐνισταμένου μηδὲ κωλύοντος, ὑποφέρουσαι.

Non persanavit locum Reiskius pro ὑποφέρουσαι legendo ὑποφέρουσιν. Bene demum decurrent omnia si scriptum erit simplex φέρουσιν et exemptum participium ποιοῦσαι.

459 C οὐ γὰρ ἔστιν ἀναμάρτητον ἐν πάθει τὸ ἀνυπεύθυνον κατασχεῖν.

Istud ἐν πάθει quid sibi velit non video. Si absit haec habeamus omnibus absoluta numeris: „non potes plenam licentiam praestare immunem peccatis”, nisi quod pro κατασχεῖν legere παρασχεῖν praestet.

ib. Video multos δουλεύοντας ἐτέροις ἀπὸ νεύματος καὶ σιωπῇ [καὶ] προθυμότερον ἢ μετὰ πληγῶν καὶ στιγμάτων ἐτέροις.

Quis admonitus non videt inclusum istud καὶ hinc facessere debere?

459 D οὐθ' ὁ τοξεύειν ἡμᾶς διδάξας ἐκώλυσε βάλλειν ἀλλὰ μὴ διαμαρτάνειν.

Minime obtemperandum editori ἐκέλευσε pro ἐκώλυσε suadenti.

E sequentibus enim apparet hoc Plutarchum velle: „non omnino sagittas mittere sed prave mittere me vetabat magister”.

„Hoc ergo recordatus” ait „et reputans non eum nobis puniendi eripere potestatem qui apte punire non docet *πειρῶμαι τὴν ὀργὴν ἀφαιρεῖν κτῆ.*”.

Quis non videt ante primum vocabulum Graecum virgula, non semicolo opus esse? Sed non vident editores.

459F *καὶ δεινὸν οὐδέν, εἰ (servus qui deliquit) δώσει δίκην βράδιον, ἀλλ' εἰ ταχὺ παθὼν αἰεὶ φανέται μὴ ἀδικῶν.*

Pro *αἰεὶ φανέται* Madvigius *ἀναφανέται*. Dubito. Eleganter enim *ταχὺ* et *αἰεὶ* inter se opponi videntur: ad poenam sumendam puncto temporis opus erit, si iniustam sumseris poenam insons ille te tota sua vita iniuriae arguet.

460C *οὐ . . . πρὸς ἡδονὴν δεῖ καθάπερ ἀπολαύσματος δρέξει τῆς τιμωρίας ἐμφορεῖσθαι.*

Vellem illud *δρέξει* abesset: e praecedentibus inutiliter illatum videtur, ubi Aristotele auctore reprehenduntur Tusci quod ad tibiae cantum servos verberent. Hoc enim est *καθάπερ ἀπολαύσματος τῆς τιμωρίας ἐμφορεῖσθαι*.

460F *ὄνοις ἐμβάλλουσι χαλεπαίνομεν.* „Occurrentibus” dat interpres; fortasse recte, non tamen nunc locos in promptu habeo ubi eodem sensu illud verbum adhibeatur.

461A „Civis Romanus sum” mulio clamabat cum magistratus eum verberare vellet; tunc ille „at tu certe non es optimo iure civis” reclamans mulum verberabat.

Hanc narratiunculam Romanam et ipsam origine Plutarchus vel eius auctor tam accurate Graecam riddidit ut etiam e Romano cive Atheniensem faceret, quo pacto tota venustas narratiunculae, immo vero ipsa narratiuncula periit. Quid enim Atheniensi cum lege Porcia et magistratibus in provincia virgas expedire iubentibus? *Ῥωμαῖός εἰμι. Σὺ δέ γ' οὐκ εἶ Ῥωμαῖος* sic genuina altercatio Graece fuerat reddenda. Et nunc quoque illud *δέ γε* nostro loco est reponendum, ubi codices praebent *δὲ μὲν*, quod editor sic corrigere vult ut fiat *γε μὴν*. Verum dedit Co-

betus in narratiuncularum Graecarum collectione, quam scholiarum in usum edidit, qua si quis revera Graece discere cupit utatur censeo. Mirari satis non possum praeclarum illud docendi discendique instrumentum nondum in Angliam Galliam Germaniam et quidquid est in Europa cultorum populorum translatum. En latet hic thesaurus etiam editoribus qui *rem facere* volunt!

ib Nil magis alit iracundiam quam luxus, mollities, fastidium :

διὸ μείζον οὐδὲν εὐκολίας καὶ ἀφελείας ἐφ' ὅδιον εἰς πραότητα πρὸς οἰκέτας καὶ γυναῖκα καὶ φίλους.

Haec sic interpres reddit: „itaque ad mansuetudinem et erga uxorem et amicos non est quidquam plus emolumenti et ferens quam facilitas et simplicitas”. Male, ut opinor. Haec enim est structura: οὐδὲν ἐστὶ μείζον ἐφ' ὅδιον εἰς πραότητα ἢ εὐκολία καὶ ἀφελεία πρὸς οἰκέτας καὶ γυναῖκα καὶ φίλους. Qui adversus servos, uxorem, amicos facilis est et *simplex* (i. e. paucis paratisque contentus) is optime instructus est ad mansuetudinem (adversus ceteros omnes).

Adduntur etiam haec: τῷ δυναμένῳ συμφέρεσθαι τοῖς παροῦσι καὶ μὴ δεομένῳ πολλῶν καὶ περιττῶν. In quibus συμφέρεσθαι fere est *aequo animo uli*. Certe rarior ille verbi huius usus. Contrario idem verbum modo adhibetur *de tranq. an.* 467 A: ἵνα καὶ τὰ ἐκτὸς ὡς οἰκεῖα καὶ φίλα μὴ χαλεπῶς χρωμένοις συμφέρειται, ubi non homo rebus sed res homini *συμφέρονται*, quod melius in verbum illud convenit.

461 B θαλάττης διὰ βάθους κεινημένης.

Pro διὰ Abreschius *ἐκ* reposuit, recte, ut opinor. Vix quidquam illius dissertatio Academica habet quod non sit in textum recipiendum.

461 C Morositas et frequentes querimoniae animum obnoxium reddunt iracundiae:

ἱστίον οὖν τὸ σῶμα δι' εὐτελείας πρὸς εὐκολίαν αὐταρκῆς ἑαυτῷ γιγνώμενον.

Ne verbo *ἱσίζειν* suus infinitivus desit neve verbis hisce sententia, legendum est *γίγνεσθαι*. Simplici victu corpus nostrum

assuefacere debemus ut sibi sufficiat ad bene et iucunde vivendum (πρὸς εὐκολίαν).

461 D Socratis dictum illud οἶόν ἐστι τὸ συμποτικὸν εἶναι τὸν σοφόν quid significat? Usus eo S. dicitur cum ad cenam panes non adessent.

463 D δεῖ δ', ὥς που καὶ Παναίτιος ἔφη, χρῆσθαι τῷ Ἀναξαγόρῃ, καὶ καθάπερ ἐκεῖνος ἐπὶ τῇ τελευτῇ τοῦ παιδὸς εἶπεν „ἤδειν ὅτι θνητὸν ἐγέννησα", τοῦτο τοῖς παροξύνουσιν ἕκαστον ἐπιφανεῖν ἀμαρτήμασι („sciebam me non emissem sapientem servum" aliaque in hunc sensum).

Interpres χρῆσθαι vertit „imitari", satis audacter, u. o. Post Anaxagorae nomen excidisse puto διδασκάλῳ. Cum Stegmanno vero quin ἐκάστοτε sit legendum pro ἕκαστον non dubito.

464 B De ratione qua se ipsum curaverit sanaveritque Fundanus et alia et haec narrat:

ἐπῆνουν δὲ κἀκείνας ὡς οὐκ ἀχαρίστους οὐδ' ἀφιλοσόφους τὰς ἐν εὐχαῖς ὁμολογίας, ὁμιλίας ἀφροδισίων ἐνιαυτὸν ἀγνεῦσαι καὶ οἶνου.

Facessat hinc ὁμιλίας quod aut inepte repetitum est e praecedenti ὁμολογίας aut insertum a monacho qui de *precibus* aliquid legens intempestive memor fieret sacrae *contionis*. Corruptum praeterea ἀχαρίστους videtur, reponendumque ἀχαρίτας. Etiam latine „elegans" saepe eodem fere sensu quo *sapiens* adhibetur.

Idem vitium in D recurrit ubi ira dicitur πάθος quod maximas fert perturbationes et poenitentiam ἐφ' ἡδονῇ μικρᾷ καὶ ἀχαρίστῳ. Immo vero ἀχαρίτι. Ulciscendi voluptas brevis est simulque *turpis*.

DE TANQUILLITATE ANIMI.

En librum qui quia olim revera *vixit*, nunc quoque vivere potest atque adeo immortalitate dignus videtur. Non docte hic de aliqua virtute disputatur, sed strenue datur opera ut certae cuiusdam virtutis certus quidam homo fiat compos. Homo vero ille sponte nobis notus fit ex iis quae ad eum scribuntur, atque

cur ea ad eum scribantur luce clarius nobis apparet. Quid enim intersit inter hodiernam librorum edendorum rationem atque antiquam, nisi aliunde notum esset, hinc discere possemus. Nunc quocunque nobis libro opus est facile eum parare nobis possumus, quamvis neque scriptoris neque libri ipsius notum habeamus nomen. Sed, quamquam raro id fit, fieri tamen potest ut id quod quaerimus omnino scriptum sit nunquam. Tum aut expectandum nobis est aut carendum. Meliore utebantur conditione veteres Graeci Romanique, praesertim qui paulo erant opulentiores. Quidquid legere volebant et de quacunque re, id ut scriberetur ipsi fiebant auctores. Atque aut praesentibus nummis scriptoris remunerabantur laborem studiumque, aut, quae maior merces, librum eius in multa describendum exemplaria et in lucem emittendum curabant. Et erant multi qui legere cupiebant, non solum ut doctiores verum etiam ut meliores fierent, neque deerant in utroque genere qui possent scribere id quod in rem praesentem faceret. Scribendo docebant „philosophi”, sed magis etiam *mentium morbos* curabant scribendo et sic praesertim, ut ego opinor, quamquam et praesentia sua adiuvabant multos, insignem illam in vita hominum sibi parabant auctoritatem, quae quanta fuerit nemo Plutarcho melius docet. Hic vero libellus quin revera aegrum persanaverit non dubitamus, ergo nunc quoque utilis esse potest, iis praesertim qui illis laborant morbis, quos hoc tempore natos vulgo creditur, quorum hic unus tractatur curaturque. Quid enim rei est? Scriptus est Paccio cuidam, Paccius eum sibi expetivit, vir in urbe Roma non obscurus et laudis honorisque cupidus (v. p. 465 A; 467 D; 468 B C), sed apparitoribus utitur morosis, difficilibus, querulis, contumacibus; hoc eum tam sollicitum anxiumque reddit ut efficaci sibi opus esse remedio sentiat ne prorsus impar fiat muneri, quo fungitur, vel etiam incidat in morbum gravem et exitiosum. Atque illud a Plutarcho petit, qui quam praeclare *mentium medici* ¹⁾ fungeretur munere nunquam certius dedit documentum, quam cum hunc ad eum mitteret libellum, e quo sero nata posteritas quoque totam illam artem virosque egregios, qui se ei olim dederunt, potest cognoscere.

1) Ipsa verba *ψυχῆς ἰατρός* hic leguntur p. 465 D.

Quem civium meorum, tam qui Graece scirent quam qui nescirent causa, quam accuratissime elegantissimeque potui in vernaculum sermonem transtuli ¹⁾. Nunc eos, qui hasce annotationes lecturi sunt, a Plutarchi libello recentes fingo cumque iis primum de tota eius natura atque indole pauca quaedam disputo.

Quam admirabilis quamque fidelis mentium medicus fuit Chaeronensis ille! An potuisse eum sic scribere opinamini, nisi perpetuo totam mentem suam intentam habuisset *aegrorum* suorum saluti, tam eorum a quibus consultus iam esset quam omnium illorum qui posthac ab ipso consilium, solatium, auxilium essent petituri? Immo vero persuasum nobis habere possumus Plutarchum quidquid faceret, loqueretur, legeret, audiret, illos semper ante oculos habuisse et in tempore dedisse operam ut iis auxilio venire posset, si res ita postularet statim. Domi suae armarium habebat in loculos divisum plenumque sententiarum, narratiuncularum, praeceptorum quae, suo quodque tempore, aliquam habere possent utilitatem. Non arida atque exsanguis ibi iacebat doctrina, sed viva vitamque datura erat condita sapientia, quam homo hominum amans collegerat disposueratque, quique eam collegerat disposueratque, qua erat prudentia et comitate, quovis erat paratus tempore ad promenda ea unde componeretur medicina cuique maxime profutura morbo. Et quam bene medicus ille cuiusque morbi perspiciebat naturam! Quanta arte — si ars dici potest innata homini virtus, quae nil humani a se alienum putat — repraesentare sibi poterat cuiusque aegri conditionem, ita ut eius dolores penitus sentiret ipse! Quam bene ad eum ab ea parte, unde oportebat, accedere poterat, ita eum erigere ut nullo afficeret dolore, parcere ei simulque morbi aperire naturam, adiuvere hominem neque tamen ita alere eius desidiam, mollitiam, inertiam ut de *suis* desperaret viribus. Patris simul utitur voce consolantis, magistri docentis, amici sustentantis, a solita abducentis tristitia, lenemque interdum excitantis risum. Quibus molestiis laboret Paccius sic sentit, tamquam si ipse in iis versaretur. Ad altiorem adscendere locum homo ille ardentem cupit et strenue dat operam; ut admittatur

1) „De Avondzon des Heidendoms” editionis secundae vol. I p. 181—160.

ad aulam principis, magistratum obtineat, ipsum, si fieri potest, principem sibi reddat amicum et suffragatorem nunquam remittit cessatve, immo in dies fit cautior diligentiorque ne sua quidquam eveniat culpa quod aut ut „frigore feriatur potentium” efficiat, aut quod a severissimis censoribus vel leniter possit reprehendi. Sed munus quod ei est mandatum non difficillimum solum est, sed suas sibi habet molestias, plerisque aliis hominibus ignotas; utendum in eo est non prudentia solum curaque sed etiam calliditate quadam atque interdum dolo; commissa ei est aut securitas publica aut pars pecuniae publicae; apparitoribus ergo opus est quibus notae sint arcanae illae semitae quibus investigantur impostores et malefici, adiutoribus quorum ipsorum vita non sit ab omni labe pura. Si, quod ego suspicor, pars quaedam veteris aedilitatis erat commissa Paccio, eam partem dico quae ad securitatem pertinebat urbis, haud parvis praeerat copiis eiusmodi militum, ad suam rem gerendam satis aptorum sed qui interdum et ducibus suis exhiberent molestias. Nam aurea illa Romani imperii aetate, cuius nihil tam laudari solet quam ipsa illa securitas publica, quin ipsius urbis „politia” egregie fuerit instructa non est quod dubitemus. „Quid queruntur homines de hodierna rerum conditione” multo post Plutarchum rogat Plotinus „nonne multae adsunt res quibus gloriemur nonne puniuntur mali?” ¹⁾ Haud iniuria hoc ei certissimum videtur aureae cuiusdam aetatis signum; quod si illius tempore omnium oculos in se convertebat, Traiano imperante non defuisse credo. Sed, quidquid est, Paccius praeerat hominibus molestis sed quibus carere non poterat; hi eum sollicitum reddebant, nam non solum morosi erant sed et contumaces; neque solum magistro suo dicto audientes non erant sed saepe suam calliditatem in illum convertebant. Quid mirum si tandem animus Paccium deficiebat, si muneris eum taedebat, si insomnia laborabat, si quis eum terrebat salutator, nuntius, epistola, denique si corpore et mente se aegrotare sentiebat? O bene, quod in tempore Chaeronensis ei medici in mentem venebat, qui quantum sua valeret arte aut expertus erat aut ab

1) Enn. II, 9 (apud Volkmannum vol. I p. 196 l. 5 sq. Cf. et p. 520, 17 de *carnificis* utilitate).

expertis audierat. Neque eum spes fefellit; inde enim, idque statim, accipit id quo ei opus est. Primum certior fit praeclarum illum mentium medicum sincera sui tangi misericordia. Nam ut Chaeronea a se profisciscatur Romam nuntius qui nil boni apportet Paccio, viro illi tam gravi laboranti morbo, hoc a se impetrare non potest Plutarchus; ergo, quamvis urgeat tempus, Paccio paretur medicina: parata iacent omnia unde illa componatur, et quid quantumque inde sit sumendum novit dominus. Solatium mittitur sed additur admonitio ne res ad hanc vitam et ad hominum reipublicaeque conditionem pertinentes nimis magni faciat. Multo vero maxime Paccius id facere vetatur quo facile decurrunt homines, qui iisdem quibus ille conflictantur molestiis, ut aut, matura iam aetate, ad alios transeant labores, aut ad vitam privatam tamquam ad portum confugiant. Ingratus esset Paccius, si idem faceret: an obliviscitur quam multa bona ei contigerint in clamosa illa urbe? Hospes qui ibi per colles illos reptat et saepe frustra viam quaerit, quo pretio Paccius esse vellet, vir ille ubique notus civibus, quem verentur multi et suspiciunt. Si in se ipso non satis habet praesidii Paccius, illos respiciat quorum durior sors. Sed ante omnia semet sic exhortetur: non desperabo, sed omnes intendam vires ut ad propositum perveniam finem; id tamen nullis nisi *bonis* artibus: nam mentiri, fallere, dolis malis uti neque volo neque possum.

Atque haec ei praecepta dantur non ab arrogante et tristi magistro, qui de sua arce Paccium despiciat. Immo vero semper semet ipsum iis adnumerat qui monendi sunt corrigendique. Quid quod ipsa monentis vox tristem potest excitare. Multa audit Paccius quae post longum intervallum risum ei excutiant. Nonne enim lepidae sunt illae historiologiae de Diogene, Socrate, de viro pro cane novercam percutiente? Nonne iam etiam de molesto illo munere suo cum leni quodam poterat cogitare risu cum homines illos, qui ipsi tanta exhiberent negotia, comparari videret cum instrumentis quibus utuntur *dentium* medici, quae ideo tantam habeant utilitatem quod tam sint tortuosa, incurva, acuta, seque ipsum cum eiusmodi medico, qui quamvis sit utilis laborantibus crudeli illo dolore, tamen ut ultro ab hominibus expetatur nunquam postulabit.

Et est Paccius orator amansque literarum. Nonne qui ei aliquid ex illis profert similis est prudenti illi viro, qui cum amicum offenderet graviter iratum, statim eum placaret conversis in gemmam quandam oculis, quam ab illo maximi fieri cognoverat. Hic vero legenda praebentur Paccio multa quae ei cordi esse debeant, quaeque simul quam maxime huius sunt temporis. Egregius profecto hic mentium medicus est qui liberis orbum solatur exemplis Romuli et Numae Pompilii, qui et ipsi orbi sunt mortui. Nihil illis ex antiqua historia exemplis notius viro in republica versato atque etiam, ut opinor, in Livio, Virgilio, Varrone! Quam praeclare hic inter se opponuntur Perseus, qui ideo miser est dicendus quia imperium amisit necopinato et Aemilius Paulus qui libenter suum imperium deposuit quia annum illud esse multo ante noverat. Quis unquam aptiorem suo proposito ex Homero attulit locum quam Plutarchus narrans quando Ulysses immotum servavit vultum et quando in fletum eruperit.

Denique non est in philosophiae historia hospes Paccius. Possuntne non movere eum praecepta illa de contemnendis rebus ad externam hominis pertinentibus conditionem; nonne confirmabit eum conscientia virium illarum, quae in mente sua nunc lateant fortasse sed in lucem protrahi et possint et debeant? Et cum tandem ad praeclarum illum pervenit locum de vita hominis, Dei templo, in quo mortalibus versari non liceat nisi vultu hilari et animo grato, nonne tum se erigit et bonae spei plenus curriculum suum currere pergit?

„At haec omnia Plutarchus compilavit ex . . .” Facesse hinc moleste interpellator, meque Plutarchum meum intelligere id est admirari patere.

De ipso Paccio haec addo; 27^{es} illud nomen in inscriptionibus legitur, sed nulla earum quidquam nos docet de maiore aliquo magistratu quem *noster* gesserit Paccius. Non videntur fuisse homines magnae in republica auctoritatis. Antiquissima inscriptio (anni 66 a Chr.) commemorat L. *Iutatium Paccium thurarium de familia Reg. Mitredates*. Neque senator ille Paccius Africanus, qui a. 70 tamquam qui delator fuerit imperante Nerone, senatu movetur neque Corbulonis centurio Paccius Orfitus, qui pessime rem gessit, magnopere gentis augent decus. Hoc quoque accedit

quare nostrum Paccium de *plebe*, honestiore quidem sed de plebe tamen, fuisse credam: Eros ille Plutarchi vicarius nuntiusque ab eo mittitur ad Minucium Fundanum sed ὁδοῦ πάρεργον ad aegrotantem Paccium suam sibi affert medicinam.

Deinde ad singulos aurei libelli locos haec adnoto et viris doctis perpendenda trado; pauca — nam admodum integer ad nos pervenit —, neque tamen prorsus spernenda.

464 F „Literis tuis” sic in libelli legitur initio

παρεκάλεις περὶ εὐθυμίας σοὶ τι γραφῆναι.

Nisi vitio laborat vox ultima, rarior hic *passivi* usus.

465 A „Gratulor tibi”, sic prudens noster medicus admonendi initium facit aegro *laudando*, quod

τὸ τοῦ τραγικοῦ Μέρπορος οὐ πέπονθας, οὐδ' ὡς ἐκείνον

εὐδαιμονίζων ὄχλος ἐξέπληξέ σε

ἀλλὰ πολλάκις ἀκηκόως μνημονεύεις ὡς οὔτε ποδάγρας ἀπαλλάττει πατρῷος κάλτιος¹⁾ οὔτε δακτύλιος πόλυτελής παρωνυχίας οὔτε διὰ δῆμα κεφαλαγίας.

Egregia haec, sed ad ποδάγρας sequentesque genitivos annotavit aliquis τῶν φυσικῶν παθῶν, quae vocabula statim post tragici versum *in textum recepta* omnia corrumpunt. Etenim *hominum* ὄχλος nobis cogitandus est.

465 B Nulla est divitiarum, gloriae, dignitatis utilitas

ἂν μὴ τὸ χρώμενον εὐχάριστον ἢ τοῖς ἔχουσι καὶ τὸ τῶν ἀπόντων μὴ δεόμενον αἰεὶ παρακολουθῇ.

Plutarcheus hic participii pro infinitivo usus et metus hiatus totam sententiam paulo impeditiorem reddidit. Quivis alius haec sic enuntiasset: ἂν μὴ παρῇ τὸ εὐχαρίστως τοῖς παροῦσι χρῆσθαι καὶ παρακολουθῇ τὸ μὴ δεῖσθαι τῶν ἀπόντων.

ib. Oportet τὸ ἄλογον τῆς ψυχῆς

μὴ περιορᾶν ἀπορρέον καὶ κατεφερόμενον ὑπὸ τῶν παρόντων.

Pro ἀπορρέον equidem aliud compositum (προρρέον v. t. a.) expectaverim.

1) Hanc vocem *addendam* praecedenti ego censeo, non (cum X) pro ea reponendum.

465 C τὰ τῆς ψυχῆς διαγριαινόμενα καταπαῦσαι ῥαδίως οὐκ ἔστιν ἂν μὴ κτέ.

Hiatus vitandi causa istud ῥαδίως insertum videtur, nam structura sententiae elegantior fieret si abesset; neque ῥαδίον ibi legi vocabulorum sinit dispositio.

ib. Malus est medicus qui cuivis aegro praescribit

μέν', ὃ ταλαίπωρ', ἀτρέμα σοῖς ἐν δεμνίοις

ait, et cur ita sibi videatur sic docet: κακὸν μὲν ἀναισθησίας σώματι Φάρμακον ἀπονία.

Alius morbus hic, ut opinor, requiritur; legendum ἀσθενείας, nam *robustius* fit corpus intendendis viribus, non sic ἀναισθησία curari potest.

465 E ἐνίοις δὲ καὶ τὸ μὴ πράσσειν αὐτὸ πολλάκις εἰς ἀθυμίαν καθίστησιν.

Legendum esse τὸ μὴδὲν πράσσειν docent et sequentes versus Homerici de Achille otiose desidente et philosophi praeceptum μὴ πολλὰ πρήσσειν quod 465 C legitur et hic refutatur.

466 A τῶν γὰρ καλῶν ἡ παράλειψις οὐχ ἦττον ἢ τῶν φαύλων ἡ πρᾶξις ἀνιάρων ἔστι καὶ ταραχῶδες, ὥς εἴρηται.

Excidit, ut opinor, *auctoris* nomen, nam ab ipso Plutarcho haec sententia nondum est pronuntiata.

466 F Diogenes cum venum ibat assurgere nolens sic, ut opinor, praeconem ludibrio habuit: τί δ' εἰ ἰχθῦν ἐπίπρασκες; non, ut traditum est, εἰ δ' ἰχθῦν ἐπίπρασκες;

468 D Si res humanas recte consideraveris

ἐπιλήσῃ πολλὰ λυπηρὰ συνάγων.

Recte editor pro primo vocabulo παύσῃ coniecit.

ib. Sub sole nihil novi esse nusquam magis apparet quam in iis quae nunc sequuntur de philosophis misericordiam poenitentiamque proscribentibus. Fuerunt ergo Nitzscheiani multis ante Nitzscheum saeculis. Nisi quod praeclarae illius sapientiae qui nostra aetate extitit auctor *simulandam* esse misericordiam docuit.

468 E et 469 A et multis aliis locis, quos posthac indicare supersedebo, semicolis suis molestias nobis exhibent editores: virgula opus est ante σκόπει et ante τὴν δὲ διάνοιαν.

469 D περὶ ἐν δολιχθέντας L. περὶ ἐν ἐνοχληθέντας.

470 C Citatis versibus οὐ μοι τὰ Γύγῳ κτέ. haec subiicit Θάσιος γὰρ ἦν ἐκεῖνος, quae sic accipit W.: „dixeris: Thasius ille poeta fuit” et egregie hoc sequentibus aptum est. Tamen mihi istud Θάσιος corruptum videtur: de *Paro* enim poeta sermo est.

470 D Sapiens suam praedicat felicitatem

ὅτι μυρίων μυριάκις ἐν τοσούτοις εὐδαιμονέστερον ζῇ.

Sententia perspicua, sed verba aliquam contraxisse labem videntur. Recte similia ponuntur *de Fraterne amore* p. 485 C πολλάκις πολλῶν ἀπολείπεται καὶ μυριάκις μυρίων.

471 D οὐδ' οἷς δαίμων οὐκ ἐναντιοῦται μοχθηρός κτέ.

Primam vocem Naberus delet; dubito, nam sententia haec esse videtur: *neque omnino* hi infelices sunt, quibus non adversatur malus aliquis genius sed sua ipsorum stultitia.

474 C ἀλλὰ καὶ πλοῦτος εὐφραίνει καὶ δόξα καὶ δύναμις καὶ ἀρχή [καὶ] μάλιστα τοὺς ἥκιστα τάναντία ταρβοῦντας.

Voci inclusae nullus hic locus.

475 A Praeclare hic docetur et aptissimis illustratur exemplis haud esse difficile in malo quod exspectaveris placidum esse, sed difficillimum sibi in inexpectato dolore imperare. Sed unum exemplum misere est corruptum:

ὁ μὲν γὰρ Ὀδυσσεὺς τοῦ μὲν κυνὸς θανόντος ἐξεδάκρυσε.

Non adeo fuit et in Homero et in Graeco sermone hospes Plutarchus ut hoc scribere posset. Quis enim Graece unquam θνήσκειν pro ἀποθνήσκειν in pedestri scripsit oratione? Deinde utique requireretur ἀποθνήσκοντος, nam non mortuus erat canis sed eo tempore moriebatur. Et ne illud quidem verum esset: moriebatur canis cum post colloquium cum Eumaeo se ab

eo dominus avertisset et aedes intrasset. In lacrimas multo ante eruperat Ulysses cum

οὐρῇ μὲν ῥ' ὃ γ' ἔσθνε καὶ οὐχτα κάββαλεν ἄμφω.

Possum hic „probabilitatem palaeographicam” auxilio vocare, possum multa docte disputare de literae θ „pronuntiatione”. Sed talia non curo: mihi satis est pro certo scire Plutarchum non θανόντος scripsisse sed σαίνοντος.

476 B ὁ δὲ τὴν τῆς ψυχῆς φύσιν ἀμωσγέπως ἐπινοῶν
magnum habet mortis solatium, unde vitae nascitur tranquillitas.

De verbo ἀμωσγέπως dubito.

DE FRATERNO AMORE.

Egregie libellus *de tranquillitate animi* quomodo antiqui mentium medici munere suo fungi sint soliti docet; hic vero totam rem nobis tamquam in tabula picta proponit. Quod optime, ut opinor, apparebit si in universum breviter de eo disputabo et in paucis quibusdam locis, qui praecipue eo faciunt paulo diutius subsistam.

Scriptus est, non ut ille, ad unum hominem sed ad duos; non tamen ut ab illis solis legeretur, immo vero ne ab illis quidem magis quam a ceteris hominibus omnibus. Sunt iis nomina Nigrinus et Quintus; sic certe tradita sunt, sed dubium non videtur quin pro altero *Quintius* sit legendum. Uterque hoc tempore Romae magna florebat dignitate. Siquidem apud Macrobium (VII, 3, 15) legimus de Quinto (i. e. Quintio) quodam qui Domitiano imperante in provincia, cui praetor praeesset, insigne fuerit exemplum innocentiae et integritatis. Non potest hic diversus esse ab illo viro cuius nomen apud Plutarchum (Q. C. II, 5) latet sub absurdo illo Κουτοῦ, nam utrobique iisdem fere verbis hoc datur eius probitatis argumentum quod eum *per risum iocumque* sic refutare quisvis potuerit: „quid mirum te ita loqui qui provinciam tuam tantopere diripueris”, quoniam quicumque hoc diceret certo scire posset ne umbram quidem dubitationis oborituram Quinto quin prorsus contrarium cogitaret ille. Ad Nigrinum quod attinet, in promptu est conicere eundem eum esse atque Avidium Nigrinum proconsulem,

quocum per literas de re gravissima egit Domitianus (Plin. Epl. X, 65 sq.). Ergo et hic eo tempore vir fuit amplissimus.

Sed de his rebus vix ulla videtur esse inter viros doctos controversia.

Sunt autem *fratres* Quintius et Nigrinus. His suum *de fraterno amore* dedicat libellum Plutarchus lepidissima urbanissimaque hac usus praefatione:

„vetusta illa in Castorum honorem posita donaria Spartani *δόκανα* appellant: duo sunt ligna aequali inter se distantia spatio et duobus lignis transversis iuncta; solida ea iunctura quin fraternam horum deorum significet amorem dubium non est. Sic nunc ego vobis, Quinti et Nigrine, meum dedico de fraterno amore libellum; decet hoc vos donum, nam est commune utriusque. Intelligent enim homines vos non tam ad illam incitari virtutem quam propoui tamquam exempla hominum qui eam colant; vos vero ea re, qua natura duce tam feliciter utimini, ita iam delectabimini ut constantissime in ea perseveretis; sic innata vobis virtus in virtutem convertetur cuius vobis ratione ¹⁾ sitis conscii, cum plaudi vobis videatis a peritis et idoneis spectatoribus”.

Quantopere laetatos esse viros illos amplos hac censeamus allocutione, quantoque eos studio functos esse honestissimo *editorum*, quod sibi a clarissimo philosopho Chaeronensi mandari viderent, munere! Scriptor autem quamvis non plane spreverit neglexeritve lucrum quod ipsi aut statim aut postea allatura esset praeclara illa magistratuum Romanorum de suo opere sententia, hoc tamen praecipue eum spectasse persuasum nobis est ut liber tam utilis legentibus quam plurimorum persolveretur et tereretur manibus. Neque est cur dubitemus quin illorum omnium salus magis ei quam sua gloria cordi fuerit.

Scriptus autem libellus est ut *legeretur* ab iis qui mores suos emendari cuperent. *Orationis* in eo nulla deprehendis signa; nullus locus ita est elaboratus ut ipso sono blandiatur auribus, nulla pars clauditur „peroratione” aequabiliter in cola et comata divisa. Quod ornamenti genus cum ad *dicendum* prodit

1) *κρίσις* officii ratio philosophica; cf. *de Garr.* 510 D: „affectus nostros vincimus *κρίσει καὶ ἀσκήσει*”.

Plutarchus non magis spernit quam quivis de vulgo oratorum. Vix ullus Plutarchi liber tam subito abrumpitur. In fine enim haec legimus (demonstratur amorem inter fratres sororesque vix ulla re confirmari magis quam amore erga fratrum sororumque *liberos* testificando):

„Leucothea, Semele sorore mortua, filiolum eius Bacchum educavit secumque simul inter deos retulit. Quapropter et matronae Romanae, in Leucotheae, quam Matutam vocant, feriis non suos sed sororum suarum filiolos amplexantur osculanturque”.

Ubi satis sibi videtur dedisse praeceptorum exemplorumque, „haec omnia si homines observabunt bene est” ait Plutarchus et manum de tabula tollit.

Et tamen quam aureus est ille libellus! Limpidi instar rivi profuit, perspicuitate et orationis nitore inter omnia Plutarchi scripta eminet. Quantam docendi habent vim praecepta, quam commovent animos exempla! Et alibi ea inveniri, etiam apud ipsum Plutarchum, haud infitior — semet ipsum compilare non veretur medicus hic de sola aegrorum suorum salute sollicitus. Quid quod non omnia eius scripta iisdem sunt destinata hominibus. Sed quanto hic omnia splendent lumine, quam sunt efficacia et proposito suo apta. Exempli causa affero narratiunculam illam de Pittaco, quam legere non potes quin tibi oboriantur lacrimae. Essetne aliquid ei opum rex rogaverat; respondit philosophus: „altero tanto opulentior sum, rex, quam esse velim: unicum enim fratrem amisi”.

Hoc tamen maximum momentum pretiumque libelli nostri quod hic illic cum totam Plutarchi vitam tum curandarum, quaungebatur, mentium artem ipsam nobis ponit ante oculos.

Nigrino Quintoque Plutarchus — nisi id iam sciremus, libellus iis dedicatus docere nos posset — amicis utitur; artiore tamen cum iis vinculo iunctus est Plutarchi frater Timo; quodque de fratre illo cognitu dignissimum apud Plutarchum invenimus id (quis hoc miretur?) in nostro *de fraterno amore* legitur libello. Velut c. 16 sic scribit: „cum multa egregia a fortuna acceperim, quae grato recorder animo, omnium instar ¹⁾ et

1) Graeco: πρὸς ἅπαντα τὰλλα καὶ γέγονε καὶ ἔστι. Hunc praepositionis usum nullo nunc alio possum illustrare exemplo. Tamen hic esse sensus debet. Wytt-

semper fuisse fratris mei Timonis benevolentiam et nunc etiam esse, nemini ignotum est, minime vero vobis, qui quotidie eius utimini familiaritate”.

„Instar omnium et semper fuit et nunc etiam est” et „vos, procures Romani, qui Timonis utimini commercio”. Ergo Romae ¹⁾ nunc Timo est et iam diu fuit. Cum uxore Aristylla — quemadmodum iam vidimus — inter illos versatur viros qui tunc Romae dignitate, ingenio, doctrina excelebant, Tacitum, Plinium alios. Sed quo labore, quo munere ibi fungitur? In promptu est, ut opinor, conicere eum explevisse locum quem anno 92 vacuum suus frater reliquerit: docere eum, praecepta dare, quotidie consuli ab iis quibus solatio curaue mentis opus est. Pauca quaedam in libello nostro leguntur quae, dummodo accurate perpendantur, singularem quidem sed minime incredibilem in modum quae inter hos fratres intercesserit ratio nos doceant. Velut p. 478 F sic scribit Plutarchus:

„Hoc, ut opinor, cuius apparet naturam ex una origine binos ternos pluresve procreasse fratres non discordiae causa, neque ut inter se repugnarent, sed ut eam ipsam ob causam quod separati essent alter alteri opem ferre possent. Nam tricorporos illi et centimani, si fuerunt unquam, quandoquidem omnibus erant inter se concreti membris, nihil poterant agere foris et seorsum. Et hoc praecipue illud est quod fratres habent: possunt alter pro altero ²⁾ domi manere et peregre versari, capessere rempublicam et agrum colere, dummodo principium caritatis quod innatum iis est servent”.

Bono auditori dimidium verbi sufficere proverbium est inter nostrates. Hic vero non dimidiata habemus verba sed quam maxime integra, quaeque prave, vel minus accurate, accipere difficile est. Ipsum illud: „fratres possunt alter pro altero vel

bachius ét in lexico et in calce paginae sic vertit: „instar omnium est”. Est tamen locutio quae admirationem movet: α πρὸς β μέγα (μικρόν, οὐδέν) ἔστι hoc quid sit quisvis perspicit: in α πρὸς β ἔστι id ipsum omittitur quod prae ceteris requiritur. Vitium latere non putaverim. Traditam enim lectionem aliquatenus tuetur id quod est loco notissimo apud Demosthenem or. XIV p. 185 (quamquam non prorsus idem ibi habes): ὁρᾶτε τὴν πόλιν ᾧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι πᾶσαν ταυτηνί. ἐν ταύτῃ χρήματ' ἔνεστιν ὀλίγου δέω πρὸς ἀπάσας τὰς ἄλλας εἰπεῖν πόλεις.

1) Ipse Plutarchus Chaeroneae est, cf. 479 E ἐν Ῥώμῃ et 484 A παρ' ἡμῖν.

2) Gr. δι' ἀλλήλων.

domi manere vel peregre versari" clare et lepide depingit nobis qua ratione illius aetatis philosophi artem suam exercere sint soliti. Si licet paulo familiariori sermone hic uti — non quod debitae sim reverentiae immemor id facio, sed quo melius ipsa res cognoscatur —: frater maior Romae negotium condidit et diligentia sua atque rerum usu effecit ut floreret illud et multos homines sibi teneret devinctos; sed iam dives rus habitatum concedit negotiumque gerendum fratri relinquit, qui nunc sibi inde victum quaerit dum tamen ipsum negotium eius qui condidit nomine appellari pergit, hoc enim praecipuum eius est ornamentum.

An parum dignum hoc exemplum re de qua igitur? Utar alio, minus quidem pervulgato sed quod proprius ab illa abest. Frater maior in magna aliqua consedit urbe ad certum quoddam morbi genus curandum; favit ei Aesculapius, in dies maior ad eum accessit aegrorum numerus ita ut tandem aliquando aedes eius nosocomii instar factae sint; post aliquot annos a quotidiano illo labore se abdicavit; frater, quo iam multo antea adiutore uti coepit, negotii curam in se recipit, tamen nosocomium illud nomen suum, quod a praeclaro illo accepit conditore, retinet, et, si gravior aliquis incidit casus, paratus ille est ad consilium dandum. Non est quare dubitet aeger quisquam ad successorem illum se conferre: eadem semper ibi est curandi ratio et, si non corpore, animo semper adest prior dominus.

En exemplum rei ipsi quam maxime accommodatum. Levequius, cum *mentium medicum* Plutarchum appellaret, acu eam tetegit. Non ornamenti tantum gratia hoc Plutarcho nomen dari posse, sed totum, quo ille fungebatur, laborem simillimum ei fuisse quo hac aetate corporum funguntur medici mox demonstrabo, immo vero tabula quadam proposita ostendam. Sed prius pauca quaedam dicam de ratione quae inter Plutarchum fratremque et liberos eius intercessit, loco usus qui egregie demonstrat duas in Plutarcho fuisse praecipuas virtutes quibus mentium medicus prorsus carere non possit: usum hominum dico et animi clementiam.

Quondam amicus quidam senior mihi narravit de quodam suo amico seniori, qui in re gravissima verbis usus esset et prudentissimis et ad hominum animos commovendos aptissimis.

Senex ille duos habebat filios nondum adultos, cumque sibi finem adesse sentiret, sic cum familiaribus saepe loquebatur: „puerorum istorum causa doleo quod mox eos sim relicturus solos patrum enim non habent”. Timonis vero filii — fac enim illum priorem e vita excessisse — egregium habebant patrum. Quodsi Timo fratri supervixit, bene huius filiis consultum fuit, si patruus fideliter defuncti patris praeceptis obtemperavit. An unquam quidquam de tota hac re praestantius scriptum est quodque melius demonstret quam egregius vir fuerit is qui scripsit et quam bene mentes hominum haberet perspectas quam hoc (p. 491 E. F):

„erga fratris liberos aequè benevolum atque erga suos esse oportet, sed etiam leniorem clementioremque ne si, ut solent adolescentes, peccaverint patris matrisque metu aufugiant, seque ad alios convertant, qui illorum salutem non curant atque adeo longius etiam eos a recta abducunt via, sed et perfugium habeant ad aliquem qui et benevole moneat et ut a parentibus veniam impetrent efficere possit”?

Quodsi quis ipsum illius aetatis mentium *medicum*, dum artem suam exercet vult deprehendere et contemplari, capitis *quarti* legat narrationem (p. 479 E sqq.). Atque primum accurate consideret ipsa a quibus incipit verba: „memini me Romae curandos recipere duos fratres” *ἀνδεξάμενον δίαίταν*. Nonne sic etiam nunc loquuntur medici de aegris quorum corpora curarunt? At hi Plutarchum adierant, vel a parentibus missi ad eum erant, non propter vitium corporis aliquod subitumve morbum, sed quia frater fratrem suum ferre non poterat. Audiamus nunc quomodo eos aggressus sit Plutarchus, certe alterum eorum. Philosophiae ille sibi operam dare videbatur, verum, ut Plutarchi verbis utar, malus erat frater sed non melior philosophus. Videtur fuisse homo qui semper deorsum spectaret, sublimiora curaret nihil, nam a Plutarcho admonitus ut fratre suo uteretur ita ut philosophum uti decet homine qui non philosophus quidem sed frater sit responderat: „profecto non est philosophus iste et quod iisdem natus est parentibus id vero minime me movet”, atque illud *iisdem natum esse parentibus* spurcissimis et obscenissimis enuntiaverat verbis. Tum eum Plutarchus hisce corripuerat verbis:

„fortasse te omnino non movet quod ullis sis parentibus natus. Ceteri mortales omnes, licet quid illud sit parum intelligant, dicunt tamen canuntque et naturam et leges, quae naturam defendunt, post deos summum tribuere honorem parentibus. Neque quidquam dis immortalibus gratius homines facere possunt quam cum pignore reddere parentibus educatoribusque quae ab iis acceperunt amoris et benevolentiae testimonia; neque ullum est certius impietatis documentum quam si quis in parentes suos commisit aliquid vel negligentiorum se adversus eos praestitit. Ergo tantummodo leges vetant aliis nocere, qui vero non semper stat paratus ad quidvis faciendum dicendumve quod patri vel matri gratum sit futurum, etiamsi nullo eos afficit dolore, hunc omnes impium putant et ipsius religionis adversarium. Et possuntne quidquam liberi vel facere vel sentire quod maiore possit afficere gaudio parentes, quam fratres suos sincera firmaque prosequi benevolentia?”

En hoc est *aegrum curare*! Nonne nunc plane perspicimus quae sit verborum illorum, quae ex *vita Demosthenis* tam saepe citantur, quaeque semper omnibus, qui de Plutarchi vita egerunt, tanti momenti iure visa sunt, sententia? Illa volo verba: „homines qui Roma me *philosophiae causa* adierunt”. Non hic intelligendi sunt homines *doctrinae* cupidi, qui logices vel dialectices quaerebant magistrum. Ne quid dissimulem, harum artium alii erant iis quaerendi magistri, a Plutarcho admodum diversi. Sed intelligendi sunt parentes qui vitia quaedam deprehenderant in praetextatorum suorum filiorum mentibus. Horum certe maximus erat numerus. Sed et adulti ad eum sua causa venire solebant; homines qui inter se dissentiebant sed ea erant prudentia ut litem illam disputando finire mallent quam armis iudiciove; viri mulieresque quos dira per noctem perturbarent spectacula, qui mortem metuerent et inferos, monstra portentaque; atque etiam urbis curatores publicanique, quos muneris sui molestiae ad desperationem adigerent, quoniam addiscere artem non poterant apparitorum suorum regendorum, hominum calliditate sibi non minus molestorum quam muneri utilium.

Quam plenum fuisse eius putemus atrium sub tempus, quo celeberrimus ille medicus sui daturus esset copiam! Cum vero multos simul esset curaturus, id est cum oratione omnes esset

admoniturus qui verae essent cupidi sapientiae, quanta festinatione iam primo mane occupatas censeamus primores sedes in auditorio, quod philosopho aperuerat Mestrius Florus aliquis?

Profecto non est quod miremur Plutarcho *propter ingentem multitudinem, quae cum philosophiae causa consulere soleret*, defuisse tempus etiam accurate sermonis Latini discendi.

Iam ecquid in singulis locis quod inde protrahendum sit lateat videamus!

479 C Citantur hi versus e Menandro:

οὐκ ἐκ πότων καὶ τῆς καθ' ἡμέραν τρυφῆς
ζητοῦμεν ᾧ πιστεύσομεν τὰ τοῦ βίου
πάτερ; οὐ περιττὸν οἶετ' ἐξευρηκέναι
ἀγαθὸν ἕκαστος, ἂν ἔχῃ φίλου σκιάν;

Singulari acumine Madvigius e verbis tantum non sensu cassis lepidissimam effecit sententiolam *interrogandi* illis addendo signo. Perficietur, ut opinor, emendatio, si pro τρυφῆς Grotii recipietur emendatio τροφῆς. Nunc quamquam ignoratur e qua illi versus sint sumpti fabula (ad *incertus* eos refert Meinekius), tamen fere quod illius fuerit argumentum efficere possumus, dummodo simul rationem habeamus alterius loci Plutarchei (de amic. mult. p. 93 C), unde discimus verba haec esse νεανίσκου. Ergo sic adolescentulus nescio quis patrem suum alloquitur: „nonne vides unumquemque sibi amicum quaerere et fortunatum sibi videri si vel umbram amici nactus sit? Sic fit ut saepe commoda nostra committamus hominibus quibuscum aliquamdiu sumus epulati.” Sponte nunc haec sic supplemus: „et a me tu postulas ut illud multorum annorum vinculum rumpam.” Iubetur ergo a patre filius missum facere aliquem quo diu amico usus est, quia ad inopiam est redactus ille, aut (et huc magis inclino) divortium facere cum uxore, quam amat et fidelem sibi iam per aliquot annos est expertus, quoniam aliam invenit pater dotatam nobilemque. Est ergo fabula simillima illi in qua pater filiam iubet maritum suum missum facere, e qua nobis servatum est fragmentum illud ᾧ πάτερ ἐχρῆν μὲν οὐς ἐγὼ λόγους λέγω, τούτους λεγείν σέ κτέ., quod nostra aetate in lucem est protractum.

480 A Ceteris omnibus tantummodo male facere velamur
 μητρί δ' αὐτοῦ καὶ πατρὶ τὸ μὴ παρέχειν ἑαυτοὺς δρῶντας αἰεὶ
 καὶ λέγοντας ἅφ' ὧν εὐφρανοῦνται
 impium videtur.

Aptissime haec corrigit editor Graecus ἑαυτοὺς delendo et
 αὐτοὺς legendo pro αὐτοῦ, cui nullus hic locus.

480 B Summam parant felicitatem parentibus filii
 ὅσον ἡ φύσις τοῖς σώμασι διέστησεν ἐπὶ ταῦτὸ τοῖς πάθεσι καὶ
 τοῖς πράγμασιν ἀποδιδόντες.

Corrupta haec non videtur persanasse Wytttenbachius pro
 ultimo vocabulo ἐπιδιδόντες vel ἀπονεύοντες coniciendo. Requi-
 ritur fere: τοῦτο . . . ἀναπληροῦντες. Corpore disiuncti sunt
 fratres, sed, si boni fratres sunt, illud spatium suppleant affectibus
 actionibusque.

480 D χαλεποὶ πόλεμοι γὰρ ἀδελφῶν
 ὥς Εὐριπίδης εἴρηκεν, ὄντες, χαλεπώτατοι τοῖς γονεῦσιν αὐ-
 τοῖς εἰσιν.

Immo vero αὐτῶν.

480 F Ioculare est ἔτυμον in hisce:

Μουσῶν . . . ἄς ὁμοῦ δι' εὐνοίαν αἰεὶ καὶ φιλαδελφίαν οὔσας
 οὕτως ὠνόμαζον.

Μοῦσαι = ὁμοῦ οὔσαι. Sed non grammaticam spectat philo-
 sophus noster verum morum emendationem.

ib. Amoris erga parentes praeclarum documentum est amor
 erga fratres; idem ille adversus liberos egregium est διδασκαλία
 καὶ παράδειγμα φιλαδελφίας.

καὶ τούναντίον αὐτοῦ πονηρὸν ὥσπερ ἐξ ἀντιγράφου πατρώου τὴν
 μισαδελφίαν ἀναλαμβάνουσιν.

Non intellexit haec interpres qui sic vertit: „sicut ab altera
 parte pessimum mutuo odia gerendi studium iidem specimen
 parentum secuti suscipiunt? Dicuntur enim fratrum discordium
 filii illam discordiam tamquam testamento accipere, πονηρὸν πα-
 ράδειγμα μισαδελφίας.

481C αἱ μὲν ὑπὸ χρείας συνημμέναι φιλῖαι πᾶν διαστῶσιν οὐ χαλεπῶς αὐθις ἀναλαμβάνουσιν.

Ultimum vocabulum „redintegrantur” vertit. interpres. Mihi excidisse obiectum videtur quod responderit vocabulo κόλλησιν in praecedenti imagine.

481E Discordes fratres ne amicos quidem et hospites communes habere volunt, ἐχθρὰ πάντα τὰ προσφιλῇ τοῖς ἀδελφοῖς νέμοντες.

νέμοντες pro νομίζοντες positum rarum apud Plutarchum.

482A Qui eodem est patre eademque matre prognatus ei καὶ τῶν ἀμαρτημάτων εἰκός ἐστιν ἐπιχωρεῖν ἕνια καὶ παρέρκειν λέγοντα [πρὸς ἀδελφὸν ἐξαμαρτάνοντα]

τοῦνεκά σ' οὐ δύναμαι προλιπεῖν δύστηνον ἔοντα.

Inclusa delet Wytttenbachius. Utinam semper sic sentirent editores quae verborum ubertas ferri possit, quae non possit!

482F Oportet, cum frater in aliqua re fuit negligentior, καιρὸν ἢ πρᾶξιν ἑτέραν ἢ τὴν φύσιν αἰτιᾶσθαι, ὥς μᾶλλον πρὸς ἄλλα χρησιμωτέραν καὶ σημνωτέραν οὔσαν.

Pro σεμνωτέραν legatur ἀνυσιμωτέραν. Praeclara haec est emendatio Bernardakii cui nunc certatim maledicere solent viri docti.

ib. Continuo sequitur:

εὖ δ' ἔχει καὶ τὸ τοῦ Ἀγαμέμνονος, ὥς

οὐτ' ὅκνω εἶκων οὐτ' ἀφραδίῃσι νόοιο,

ἀλλ' ἐμέ τ' εἰσορόων καὶ ἐμὴν ποτιδέγμενος ὁρμήν

κάμωι τοῦτο παραδοὺς τὸ καθῆκον.

Male ultima sic vertit interpres: „sibi hoc muneris a Menelao relictum dicens”. Neglexit enim constantem Plutarchi usum verbis e poeta citatis statim sua annectendi. E proxima vicinia (482A) hoc cito exemplum

τοῦνεκά σ' οὐ δύναμαι προλιπεῖν δύστηνον ἔοντα

καὶ φαῦλον καὶ ἀνόητον.

Ultima Plutarchi sunt, quae sicut nostro loco fratri alicui ex suis amicis praebet. Post ὥς aut excidit aut cogitatione est supplendum ἐνέλιπες.

483 B γίνεται δὲ κατήγορος ἀδελφοῦ σφοδρότατος πρὸς αὐτὸν ὁ προθυμότητος ὑπὲρ αὐτοῦ συνήγορος πρὸς τοὺς γονεῖς γενόμενος.

Quam languida haec et tantum non vitiosa: quo enim modo istud πρὸς αὐτὸν cum ceteris iungamus? Sed quam fiunt diserta si κατήγορος ἀδελφοῦ deletur: quo quis magis se strenuum prae-buit in fratre apud parentes defendendo, eo potest esse adversus ipsum fratrem vehementior.

483 C Post patris mortem et aliis rebus benevolentiae mutuae documenta dare oportet fratres et διαβολὰς ἐταίρων ἐτέροις αὐτοὺς προσενεμόντων ἀπωθουμένους.

Sic B cum R. In codicibus est ἐτέρῳ αὐτούς, ante W. vulgo edebatur ἐτέρως αὐτοῖς. Parata emendatio; legatur aut ἐτέρων ἐτέροις aut ἐταίρων ἐτέρων ἐτέροις. Insidiosi illi comites, ut fratrum rixas provocent, se alii huic alii illi adiungunt. Sed ipsum vocabulum *comites* (ἐταίρους) significans hic non est necessarium.

483 E οἱ δὲ καὶ τίθας ἀποσπῶντες ἀλλήλων καὶ συντρόφους καὶ συνήεις παῖδας ὑπερβαλλόμενοι τοῖς διωγμοῖς rem maximi pretii, fratrum amorem, amittunt.

Agitur hic de fratribus, post mortem patris bona eius inter se dividantibus. Ultimum vocabulum haud dubie corruptum est, pro quo quod dedit Emperius διαλογισμοῖς parum intelligo, neque editoris διωσμοῖς probo. Requiritur vocabulum quod „licitationibus” significet.

ib. ἐνίοις δὲ καὶ ἀκερδῶς Φιλονεικίας ἕνεκα χρησαμένους τοῖς πατρώοις οὐδὲν ἐπιεικέστερον ἢ λαφύροις ἴσμεν.

Isto ἀκερδῶς carere malim.

484 B ὁ μὲν οὖν Σίλων ἀποφηνάμενος περὶ πολιτείας, ὡς ἰσότης στάσιν οὐ ποιεῖ, λίαν ἔδοξεν ὀχλικός, ἀριθμητικὴν καὶ δημοκρατικὴν ἐπεισάγων ἀναλογίαν ἀντὶ τῆς καλῆς γεωμετρικῆς.

Sincerum restituit sermonem Wytttenbachius ὀχλικῶς et ἐπεισ-ἀγειν legendo, quam emendationem editor ne commemorat quidem.

ib. Qui vero aut Platoni obsecutus „meum” et „tuum” tollit e republica aut certe monet ut „aequo” homines sint contenti

καλὴν κρηπίδα καὶ μόνιμον δμονοίας καὶ εἰρήνης καταβαλλόμενος ἐστι.

Insolita etiam apud Plutarchum structura.

484 D Oportet fratrem qui supra fratrem eminet

ἐνδιδόντα καὶ συγκαθιέντα τῷ ἤθει τὴν ὑπεροχὴν ἀνεπίφθονον ποιεῖν.

Verba notata interpres sic vertit: *demittendo se placide*. Parum accurate, ut opinor. Oportebat fere: concedentem innatae adversus fratrem lenitati.

485 B Bonus frater saepe in rebus, in quibus excellit ipse, fratre adutore utitur et monitore:

οἷον ἐν δίκαις ῥητορικὸς ὢν, ἐν ἀρχαῖς πολιτευόμενος, ἐν πράξεσι Φιλικαῖς.

Quid hic deesset egregie sensit editor Graecus: addidit enim Φιλικός. Sed nunc aut ista ἐν πράξεσι Φιλικαῖς statim post ὢν sunt ponenda, aut alterum ὢν addendum est.

485 D ὁ Μέτελλος ᾤετο δεῖν Ῥωμαίους τοῖς θεοῖς χάριν ἔχειν, ὅτι Σκιπίων ἐν ἐτέρᾳ πολεὶ τοιοῦτος ὢν οὐκ ἐγεννήθη.

Verba notata vix concoquo. An *hiatus* vitandi causa addita sunt? Vix hoc crediderim de scriptore qui adeo Isocratem ludibrio habeat.

486 A Ut minor digitus maiorem adiuvat, ita

Κρατερὸς Ἀντιγόνου (Ἀντιπάτρου R.) βασιλεύοντος ἀδελφὸς ὢν καὶ Κατάνδρου Περίλαος ἐπὶ τὸ στρατηγεῖν καὶ οἰκουρεῖν ἔταττον αὐτούς.

Prudenter Graecus editor intellexit ineptissime hic *summum* imperium (τὸ στρατηγεῖν) commemorari et, *hiatum* non metuens, aptissime reposuit οὐραγεῖν.

486 C Leguntur hic vocabula quaedam quae in promptu habere oportet eum qui literarum Graecarum scribit historiam. „Non invident” ait

τῶν ῥητόρων οἱ δικολόγοι τοῖς σοφιστεύουσιν.

Ergo qui arti dicendi dabant operam (οἱ ῥήτορες) in duas tunc

dividebantur partes: *a. οἱ δικολόγοι*, *causarum patroni* sive, ut eo tempore vulgo dicebantur, *advocati. b. οἱ σοφιστεύοντες* qui *artem oratoriam* docebant et subinde ingenii ostentandi causa orationes habebant, plerumque in divitum auditoriis.

486 E (Φυλακτέον ἐστὶ) γυναικὸς ἔστιν ὅτε τῇ φιλοδοξίᾳ συνεπιτιθεμένης λόγους πονηρούς.

Male hic συνεπιτίθεσθαι interpres vertit „stimulos adhibere”. Est enim „impetum facienti opem ferre”. Maritum oppugnat gloriae cupido, quam uxor stulta et invida adiuvat huiuscemodi oratione: „frater tuus abundat gratia, te respicit nemo”. Egrege hanc vocabuli vim atque adeo totum hunc locum illustrant ea quae leguntur *Quom. adulator* p. 60 F: *μάλιστα δὲ περὶ τοῦς ἔρωτας (οἱ κόλακες) τοῖς κολακευομένοις ἐπιτίθενται*.

487 A Iure homines ἐπὶ τῆς χάριτος ἀξιοῦσι μείζονα τοῦς λαμβάνοντας ἡγεῖσθαι, μικροτέραν δὲ τοῦς διδόντας.

Sensu cassa haec, nisi (post ἡγεῖσθαι vel alio loco) inseritur τὴν αὐτὴν vel τὴν ἴσην.

487 C Parum solita oratione hic inter se opponuntur ἐκ παιδων et ἐπ' ἀνδράσιν (cum ad adultam aetatem pervenissent).

ib. Mira hic et, nisi egregie fallor, incognita historicis narrantur de *potentissimis* ea aetate Graecorum, qui propter Aedepsum eiusque amoenitates internecivum inter se gerentes bellum ad eam sint prolapsi vecordiam ut ad eos coercendos extrema *tyranni* opus fuerit severitate.

488 C Imitari oportet Pythagoreos qui γένει μηδὲν προσήκοντες ἀλλὰ κοινοῦ λόγου μετέχοντες, si forte rixa inter eos orta esset, nunquam non ante solis occasum dextras iunxerint.

Prudenter, ut semper, Stegmannus ante ἀλλά excidisse ἀλλήλοις statuit, cui cur obloquatur editor non video.

489 A Proelio cum Gallis conserto Seleucus nusquam comparuit et cecidisse eum fama erat

πάσης δμοῦ τι τῆς στρατιᾶς ὑπὸ τῶν βαρβάρων κατακοπίσης.

Verba ὁμοῦ τι non vertit interpres. Sunt tamen minime obscura, et fuisse videntur Plutarcho in deliciis: *tantum non*.

489 D Commemorato praeclaro dicto, quo Euclides iratum fratrem confutavit, sic pergit:

τὸ δ' Εὐμένους τοῦ βασιλέως ἔργον, οὐ λόγος, ὑπερβολὴν οὐδεμίαν πραότητος ἀπολέλοιπεν.

Ab ipso Plutarcho istud οὐ λόγος tam importune additum vix crediderim. Si abest, multo melius elucet oppositio.

489 F Eumenem occisum esse nuntiato, Attalus frater eius τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ Στρατονίκην ἔγημε καὶ . . .

Ioculare est quod additur in codicibus συνῆλθε. Lubenter credimus: θέμις ἦδ' ἀνδρὸς καὶ γυναικός. Sed non commemoravit istud scriptor verecundissimus. Egregie Bernardakius correxit συνῆρχε. Reginae eam loco habuit successor ille aequissimus.

490 C Refutare et abigere oportet malevolum, discordiae serendae causa

ὑπορύττοντα τῶν ἀπορρήτων ἔνια.

Immo ἀνορύττοντα, nam protrahit in lucem quae irreperta melius sita sunt, non ὑπορύττει, quod *delendi* et *infirmendi* vim habet.

491 B „Pluris fratrem quam amicum facere oportet; contrarium non tam est decori amico quam dedecori fratri”

ἀλλὰ περὶ ταύτης μὲν ἐτέρωθι τῆς γνώμης γέγραπται τὰ δοκοῦντα διὰ πλειόνων.

Quemnam librum suum hic respiciat Plutarchus me fugit. Porro documento hic locus est non tantummodo *hiatus vitandi* causa mire interdum vocabula disponere nostrum.

491 C Recte habet versus Menandri:

οὐδεὶς ἀγαπῶν αὐτὸς ἀμελεῖτ' ἡδέως.

Ut evadat *versus*, insere γάρ post οὐδεὶς.

492 A Singularem vocabuli usum habes in hisce:

πεμπόντων δὲ τῶν Θεσσαλῶν Φρυκτοὺς περὶ βασιλέως πρὸς

τὸν θεὸν εἰς Δελφούς, ἐνέβαλε κρύφα τοῦ πατρὸς ὁ θεὸς ὑπὲρ τοῦ Ἀλεῦα.

Perspicua est sententia: Delphos Thessali mittebant *sortes*, i. e. literas obsignatas, in quibus singulatim de variis hominibus sic deus consulebatur: „huncine regem creemus?” Tum clam rege sortibus illis haec addebatur: „Aleuamne creemus regem?” Ergo Φρύκτους (sc. κυάμους) hic δέλτων habet vim.

Atque haec narratio Plutarcho facultatem praebet demonstrandi cur non liceat suos sed liceat fratris filios laudare: δοκεῖ γάρ μοι καὶ τοῦνομα καλῶς ὑφηγεῖσθαι etenim est . . . θεῖον ὡς ἀληθῶς. Eiusdem illud est qui concordiae admoneat argumento usus Μουσῶν nomine τῶν ὁμοῦ οὐσῶν.

AD APULI MBT. VII 5.

Apuleius latronem corporis mole stupendum depingit, *sed plane centunculis disparibus et male consarcinatis semiamictum, inter quos pectus et venter crustata crassitie reluctabant.*

R. Helm, editor *Metamorphoseon* recentissimus, Bluemneri coniecturam *relucebant*, quae Vlietio quoque in mentem venit, recepit laudato ad paginae calcem C. W. Vollgraffii proposito *relucitabant* (Mnemos. XXXI p. 254).

Si recte locum intellego, fugit eos quam iusta sit verbi vis et rei quam maxime conveniens: pectus nempe et venter inter centunculos reluctabant, h. e. erumpebant, se tegi non patiebantur, nam male consarcinati erant centunculi ut hic illic corpus perfringeret pannulos. Verbum etiam legitur IV 20 (reluctabat) et III 9 (luctantem — reluctantem *Vlietius*) et Ovid. Ep. 6. 85.

Verbum nullam umquam suspicionem moturum fuisse credo, si verba, quibus Apuleius pectoris ventrisque luctamina illustrare voluisse putandus est, melius se haberent, nam *crustata crassitie* nihili esse h. l. opinor, legendum vero: *eructata crassitie*: pectus scilicet et venter reluctabant eo quod inter pannulos pinguedinem exprimebant.

Verbum eructandi est Lucret. III 1025, Verg. Aen. III 575, 632, VI 297, Sil. Ital. XIII 425 (cf. II 685 et VI 162).

P. H. D.

LECTIONES VALERIANAE.

SCRIPSIT

P. H. DAMSTÉ.

(Continuantur e Vol. XLI pag. 301).

V 1, 7 p. 220, 16 (Scipio) *puerum ... ad Masinissam misit, eos victoriae maximos fructus ratus, dis ornamenta, hominibus [regibus] sanguinem suum restituere.*

Pro *regibus*, quod Kempfius inclusit, Foertschius *regium* scribendum censuit, ego quidem in archetypo exaratum fuisse puto: *egregiis*.

V 1, 10 p. 221, 25 (Cn. Pompei caput) *abscisum a corpore inops rogi nefarium Aegyptiae perfidiae munus portatum est etiam ipsi victori miserabile.*

Post voc. *munus* Gertzius *Caesari* vel plura etiam excidisse censet, sed mihi persuasum est, locum eo sanandum esse quod verbo *portatum* suum praefixum restituatur: emendandum nempe est *adportatum*, cl. Suet. Dom. 6 i. f.: pauloque post occisum Antonium adeo vulgatum est, ut caput quoque adportatum eius vidisse se plerique contenderent.

ibid. p. 222, 4 *Catonis quoque morte Caesar audita et se illius gloriæ invidere et illum suae invidisse dixit patrimoniumque eius liberis ipsius incolume servavit.*

Voc. *ipsius* per errorem huc e versu superiore migrasse atque inter verba *suae* et *invidisse* reponendum esse suspicor.

V 1 Ext. 2 p. 223, 18 *minime digna vox cui adiciatur eam ex tyranni ore manasse.*

Loci sententia flagitat: *nimirum digna vox e. q. s.* In iis autem quae continuo sequuntur:

in hunc modum filiae iniuriam tulit, suam multo laudabilius quin post suam voc. etiam sit praetermissum vix dubito.

V 2, 1 p. 227, 12 *Marcium patriae ** conantem admotoque portis urbis ingenti Volscorum exercitu funus ac tenebras Romano imperio minantem Veturia mater et Volumnia uxor nefarium opus exequi precibus suis passae non sunt.*

Hunc locum mutilum multi iam frustra ad integrum revocare conati sunt, quorum omnium coniecturis meam, quae est *intonantem*, certe propius ad servata lectionis vestigia accedere opinor. Cf. Hor. Epod. 2. 51: Si quos Eois intonata fluctibus / Hiems ad hoc vertat mare, Sil. Ital.: armis intonat urbi.

V 2, 4 p. 229, 12 (Minucius) *et ipse cum patrem appellavit et ab legionibus suis patronum salutare voluit ac deposito aequalis imperii iugo magisterium equitum ... dictaturae subiecit.*

Pro *iugo* corrigendum videtur: *iure*.

V 2, 7 p. 230, 6 *Metellus vero Pius pertinaci erga exulem patrem amore tam clarum lacrimis quam alii victoriis cognomen adsecutus non dubitavit e. q. s.*

Voc. *lacrimis* quantocius expungatur utpote a nescio cuius manu profectum qui, cum Valerii verba non satis intellexeret, aliquid deesse putaret quod vocabulo *victoriis* apte opponeretur. At oppositum illud est *pertinaci ... amore*.

V 2, 9 p. 231, 5 *multa insignia Pompeio, sed nescio an hoc quicquam admirabilius contigerit, quod magnitudine beneficii sui oblivisci Sullam coegit.*

Pompeius non sui, sed magnitudinis suae oblivisci Sullam coegit, ut supra scriptor exposuit. Ergo pro *sui* emendes: *suae*.

Ibid. 15 *perseverantique postulatione extulerunt ut exequiarum*

apparatus sestertio nummo ipsis praebendus addiceretur. quorum laudem † adiecta lege condicio auget magis quam extenuat, quoniam e. q. s.

Pro verbis *adiecta lege*, quae hoc quidem loco probabilem interpretationem nequaquam admittunt, alii alia substituere voluerunt: at non emendanda, sed in locum suum reducenda sunt, qui est post verbum *extuderunt*. Verba a librario primum ommissa, deinde in margine ascripta, denique a scriba sequenti loco non suo in textum recepta esse credo.

V 2 Ext. 1 p. 232, 3 *Darius privatae adhuc fortunae amiculo Sylosontis Sami delectatus curiosiore contemplatione fecit ut ultro sibi et quidem a cupido daretur.*

Pro *a cupido* adverbium *cupide* auctorem scripsisse opinor cl. vs. 22 huius paginae: quot amplissimae civitates vel amice datae vel pie redditae sunt. Accedit quod in cod. A littera *a* erasa est.

ibid. 21 *itaque nec huius munificentia nec illius tam memor beneficii animus tot verbis laudari potest, quot amplissimae civitates vel amice datae vel pie redditae sunt.*

Sana ratio requirere mihi videtur: *tot verbis <satis> laudari potest.*

V 3, 2a p. 234, 20 *Hunc ingrate lapsae mentis errorem consentanea civitatis nostrae paenitentia sequitur.*

Haud dubie corrupta ista lectio est quamquam adhuc nondum, quod sciam, suspecta. Valerius modo Caesarem trucidatum tamquam ingrati animi documentum populo Romano obiecit atque verbis supra descriptis novam paragraphum incohat qua Camillum a civibus suis ingrate tractatum memorat, cuius generis exempla alia deinceps sequuntur: de paenitentia Caesaris intercepti qualicumque, quam populus Rom. deinde egerit, ne verbum quidem. Neque id noster significare voluit: sin minus, non *sequitur* praesenti tempore, sed perfectum *secula est* nimirum posuisset.

Voc. *paenitentia* corruptum esse aio *ex impotentia*, ita ut verba laudata novam narrationem de ingrato populi Rom. animo

secundum morem Valerianum introducant et *consentanea civilatis nostrae impotentia* illa sit qua populus in Camillum grassatus est quaeque illi furori, quo in Caesarem usus est, par fuit. Ceterum cf. p. 237, 8: singulorum ingrata facta liberiore indignatione proscindenda sunt, quia potentes consilii, cum utrumque ratione perpendere liceret, scelus pietati praetulerunt.

ibid. p. 235, 6 *at, inquit, aerario abesse tribunus pl. querebatur XV milia aeris: tanti namque poena finita est. indignam summam, propter quam populus Romanus tali principe careret!*

Verba *tanti namque poena finita est* a loco nostro alienissima sunt atque sciolo, qui ea in margine primum appinxerit, reddenda: Camillum enim in exilium missum, non pecunia multatum esse Valerius paulo ante tradidit, loco autem nostro de pecuniae summa, qua aerarium defrudasse dicebatur, sermo est ita ut verba a me damnata cursum orationis inepte interrumpant.

V 3, 2d p. 236, 8 *duabus enim urbibus, Numantia atque Karthagine, imperio Romano imminentibus ex rerum natura depulsis raptorem spiritus domi invenit, mortis punitorem in foro non repperit.*

Pro *in foro* emendandum est: *foris*, quod Iulium Paridem quoque ante oculos habuisse credo, quippe qui rem ita reddiderit: Africanus minor raptorem spiritus domi invenit, mortis punitorem in urbe non repperit.

Vocabula *domi* et *foris* sibi opponi Georgius in lexico suo s. v. *foris* multis exemplis e poetis ac scriptoribus petitis ostendit.

ibid. 2e 11 *qui pestifera Ti. Gracchi manu faucibus comprehensam rem publicam strangulari passus non est.*

Verbum *comprehensam* Kempfius de suo pro scriptura tradita *oppressam* substituit, at sanam librorum mss. lectionem esse mihi constat locis Ciceronianis consideratis, qui sunt Verr. III. 76: Timarchides premit fauces defensionis tuae (h. e. facit ut defendi non possis), Cluent. 31: cum faucibus premeretur (h. e. cum ad incitas redigeretur), Verr. III 58: institit, oppressit, non remisit (in quibus *oppressit* ab oppressione faucium ductum est).

V 3 Ext. 3 p. 240, 3 *huius tamen summoti ab Atheniensibus Scyros, exule minor insula, ossa mortui cepit.*

Libri mss. non *cepit*, sed *coepit* exhibent; Iulius Paris rem his verbis reddidit: cuius ossa Scyrus insula mortui texit; denique VI 1 Ext. 1, 21 legitur: cuius corpus ... humus ... tumulto contegit. Quae cum ita sint, veram ac genuinam lectionem esse iudico: cooperuit.

ibid. p. 241, 21 *dandi et accipiendi beneficii commercium, sine quo vix vita hominum + experet tollit quisquis bene merito parem referre gratiam neglegit.*

Quam misere hic locus corruptus sit varia codicum lectio demonstrat: *exper&tulit* (corr. *expertē tollit*) — *extaret tollit* — *expers tollit* vel *perdit* exaratum videmus. Si quid mihi quoque temptare licet, proponere velim: *sine quo vix vita hominum expetenda est, tollit* e. q. s.

V 4, 5 p. 246, 6 *postquam pro rostris ei legem iam referenti pater manum iniecit, privato fractus imperio descendit e rostris, ne minimo quidem murmure destitutae contionis reprehensus.*

Verba *e rostris*, quae a Valerii manu profecta esse post verba *pro rostris* in versu superiore vix credibile est, interpretatori deberi opinor.

V 4 Ext. 2 p. 248, 5 *nam etsi maximo tibi postea et civi et duci evadere contigit, plus tamen aliquanto laudis in carcere quam in curia adsecutus es.*

Legendum videtur: *quam in <acie et in>curia ads. e.* Vid. pp. 252, 20, 253, 11, 264, 29, 276, 25.

V 4, 7 p. 250, 10 *Eadem caritas Italico bello Pinnensem iuvenem ... tanto animi corporisque robore armavit, ut, cum obsessae urbis suae claustris praesideret et Romanus imperator patrem eius captivum in conspectu ipsius constitutum dstrictis militum gladiis circumdedisset, occisurum se minitans, nisi inruptioni suae iter prae-buisset, solus e manibus senem rapuerit, e. q. s.*

Vocabulum *manibus* neque si pro dextris neque si pro catervis est, sic nude positum tolerari potest, id quod homo ille iam

sensit, qui in codice uno genitivum *eorum* sub linea addiderit. Nec Kempfium, cum roget num forte *manibus hostilibus* sit scribendum, locum sanum duxisse apparet. At causam video nullam, propter quam librarius aliquis pronomen *eorum* vel adiectivum *hostilibus* per negligentiam omittere potuerit: accedit quod neutrum vocabulum oppositionem idoneam, quam vox *solus* requirit, efficere videtur. Evaderet sane ea oppositio, si *manibus* esset pro catervis, sed scriptorem in hac narratiuncula rhetorice admodum efficta enuntiataque vocabulo tam ambiguo usum esse haud facile quisquam mihi persuadebit neque verbi rapiendi constructio tale quid credere nos sinit: potius verbum eripiendi cum dativo casu ita exspectaverim.

Voc. *manipulorum* quin ante vel post *manibus* propter priorum partium similitudinem sit omissum ego quidem vix ac ne vix quidem dubito.

V 5 Ext. 3 p. 252, 1 *sed cum tum maximo labore et periculo implicatum . . . fidissimus Romani imperi custos Iuppiter comitatus est.*
Nescio an sit corrigendum: *tum maxime*.

V 6 p. 253, 5 *eversa domo integer [status] rei publicae status manere potest, urbis ruina penates omnium secum trahat necesse est.*

Editor Halmii emendationem *integer* pro *inter*, quod in cod. A legitur, recepit atque eiusdem auctoritatem secutus alterum voc. *status* uncinis inclusit. At tamen vereor ne sit nimium casui fortuito tribuere, si uno eodemque loco èt voc. *integer* corruptum èt voc. *status* per dittographiam repetitum credamus. Veri similis mihi videtur, Valerium pro *interstatus* scripsisse: *intentatus*. Cf. p. 254, 20: cum . . . aruspices adfirmassent conservato eo fore ipsius domus statum felicissimum, rei publicae miserrimum, Sen. Med. 61 (de vacca): *intemptata iugo*.

V 6, 4 p. 254, 1 *Genucius laudis huius, qua maior vix cogitari potest, successionem tradit Aelio praetori.*

Ex apparatu critico apud Kempfium videre licet, quam misere corruptus hic locus in libris mss. traditus sit, quem etiamnunc non ab omnibus partibus bene resartum esse puto. Credo enim voculam *ulla* aegre desiderari, quam ante voc. *potest* exaratam

fuisse ex eo suspicor, quod libri *excogitari impotest* exhibent, unde Gertzius iam elicere voluit: *vix cogitari civi potest*.

V 6 Ext. 2 p. 257, 28 (Thrasybulus) *cum Atheniensium urbem XXX tyrannorum taeterrima dominatione liberare cuperet parvaque manu maximae rei molem adgrederetur, et quidam e consciis dixisset 'quantas tandem tibi Athenae per te libertatem consecutae gratius debebunt?' respondit e. q. s.*

Emenda: *maximae rei* <p.> *molem*, ut saepe in codd. Valerianis est pro: *rei publicae*. Vitium alterum etiam, quod huic loco inhaeret, tollere posse mihi videor. Editor enim lectionem *per te* recepit, quae est a manu secunda in cod. A — scriptum autem ibi fuit *praeter*, in cod. L *perle** (r eras.); restituas quaeso: *praetor*, quo vocabulo èt Valerius èt ceteri scriptores Graecum voc. *στρατηγός* vertere solent.

V 6 Ext. 5 p. 259, 20 *sanctissimisque naturae legibus mirificorum etiam exemplorum* † *clara mundo subscripsit ubertas*.

Corrupta lectio, quam Perizonius *cara mundo* — Wensky *clara* abunde substituendo emendare conati sunt, ex uno verbo *celebranda* depravata esse mihi videtur.

V 7 Ext. 1 p. 262, 2 *iuxta enim Antiochum sedens, ut eum ad introitum Stratonices rubore perfundi et spiritu increbrescere eaque egrediente pallescere et* † *excitatioem anhelitum* subinde recuperare animadvertit, curiosiore observatione ad ipsam veritatem penetravit.

Variant libri mss. in *excitatioem* et *exercitatioem* — Halm *sedatioem*, Novak *tardioem* scribi iussit. Emendandum est: *ex-tentioem*, cl. Plin. N. H. X 82, ubi de luscinae cantu agitur et spiritus 'gravis acutus, creber extensus' distinguuntur.

V 8, 2 p. 263, 17 *tribunus pl. agrarium legem primus tulerat multisque aliis rebus populariter* <actis> *animos hominum amore sui devinctos tenebat*.

Gertzio Wenskioque obsecutus editor voc. *actis* inseruit. At potius crediderim in fine vocis *populariter* a librario esse peccatum et scriptum fuisse a Valerio: *popularibus*.

V 8, 3 p. 264, 15 *peregerat iam Torquatus severi et religiosi iudicis partis, satis factum erat rei publicae, habebat ultionem Macedonia, potuit tam verecundo fili obitu patris inflecti rigor: at ille e. q. s.*

Kempfius scripturam in codicibus mss. optimis traditam tamen in tam mutavit: immo potius corrigendum est *tandem*, quod unum sententiae aptum est et accommodatum.

V 9, 2 p. 266, 11 *cum enim eo usque impietatem eius suspectam et nequitiam invisam haberet, ut Messalam sororis suae filium heredem habiturus, ambitus reum defendens iudicibus diceret, e. q. s.*

Verba *heredem habiturus*, quae aut in margine aut supra lineam primum ab homine inconsiderato insulsoque addita et deinde a scriba imprudenti in textum recepta esse suspicor, omnino eicienda sunt. Hoc missum nunc facio, Hortensium sororis suae filium heredem non habuisse (infra enim legimus: non nepotes, sed filium heredem reliquit), sed quicumque semel admonitus totam narratiunculam attente perlegerit, facile mihi assensurum confido, importunum additamentum id esse, ut rei narratae delicias corrumpat atque vim omnem prorsus tollat.

V 10 Ext. 2 p. 270, 5 *Xenophontis corpus † religioni immobile stetit et animus in consilio prudentiae stabilis mansit ac dolori succumbere ipsa clade, quae nuntiata erat, tristius duxit.*

Kempfius postquam Madvigium non recte proposuisse annotavit *regione* (de loco et statu) pro *religione*, quod in codd. dett. est, ipse coniecit: *religionis instinctu vel impulsu*. Ego post *religioni* excidisse credo participium *intenti*, ad *Xenophontis* nimirum pertinens.

ibid. 17 *non ignorabit ... ut mori neminem solere qui non vixerit, ita ne vivere [aliquem] quidem posse qui non sit moriturus.*

Editor voc. *aliquem* inclusit — immo emendandum est: *aliquantulum*.

VI 1, 9 p. 273, 25 (senatus) *in qualicumque enim statu positam Romano sanguini pudicitiam tutam esse voluit.*

Nonne corrigendum est *posito*?

VI 2, 2 p. 278, 9 *Sic in senatu loqui Privernas ausus est: L. vero Philippus consul adversus eundem ordinem libertatem exercere non dubitavit: nam segnitiam pro rostris exprobrans alio sibi senatu opus esse dixit.*

Iulium Paridem Valerii verba saepe male intellexisse res satis nota est, cuius tamen hoc exemplum viros doctos adhuc fugisse videtur. Paris enim his verbis factum rettulit: *L. Philippus cos. adversus collegam usus nimia libertate alio sibi senatu opus esse dixit.*

In hisce Halmius pro *collegam* scribendum putat *collegas*. Utrum legatur parum refert, verum Paridem locum Valerianum perperam interpretatum esse moneo: voc. *eundem ordinem* ad senatum referenda esse non perspexit, sed de ordine magistratuum (h. l. de consulari ordine) dici ratus verba *adversus eundem ordinem* sua interpretatione *adversus collegam* reddere sibi visus est.

VI 2, 3 p. 279, 10 *recens ipsius victoria ... ac duorum regum ... catenatae cervices totius tunc fori <ora> clausurunt.*

Displicet ratio ista qua Kempfius lacunam supplevit: persuasum est mihi, post *cervices* voc. *voces* per haplographiam omissum esse. Cf. Liv. XLIV 45, 12: horum ferocia vocem Euandri clausit, Quint. I 5, 31: neutra (littera) claudet vocem Latinam.

VI 2, 8 p. 281, 8 *cum Pompeius ... ab inferis illum ad accusandum remissum dixisset, 'non mentiris' inquit, 'Pompei: venio enim ab inferis, in L. Libonem accusator venio.*

Restituas quaeso: *vero enim ab inferis in L. Libonem accusator venio*. Est vero illud affirmantis, pro recte, itemque concedentis atque responsionibus inservit, cuius exempla affero haec: VII 4, 5 p. 348, 20, ubi codex unus perperam quamvis Kempfio probante vocem omisit, Cic. Div. I 47: vero, mea puella, cedo tibi sedes meas, Tusc. II 26: fuisti saepe, credo, cum Athenis esses, in scholis philosophorum? Vero ac libenter quidem.

ibid. 24 *obducta iam vetus <tis> cicatricibus bellorum civilium vastissima vulnera municipali homini ... inpune renovare licuit.*

Codices praebent *vetus* praeter unum librum saec. XII, in quo *vietis* est. Non *vetustis* emendandum esse censeo, sed *veteribus* cl. Curt. X 5, 13: novis vulneribus veteres rumpendas cicatrices,

nec non suspicio me tenet, pro revocare vel revocari, quae libri mss. exhibent, non cum Lipsio *renovare* esse reponendum, sed *refricare* cl. Cic. de Leg. Agrar. 4: ne aut refricare obductam iam rei publicae cicatricem viderer, Flacc. 54: cum venisset Laelius ad iratos et illud Castricianum vulnus dicendo refricuisset, ad Att. V 15, 2: Appii vulnera non refrico, XII 18, 1: quae res forsitan sit refricatura vulnus meum, de Or. II 199: dolorem ... oratione refricabam.

VI 2 Ext. 2 p. 284, 10 *quod ubi is cognovit, non debitam sibi admiratus benivolentiam arcessivit eam et quid ita hoc aut quo merito suo faceret interrogavit. tum illa 'certa est' inquit 'ratio propositi mei: puella enim, cum gravem tyrannum haberemus, carere eo cupiebam. quo interfecto aliquanto tectior arcem occupavit.*

Duobus locis in hisce aliquid excidisse tam sana ratio quam Iulii Paridis epitome comprobant. Valerium nempe scripsisse arbitror: <in arcem> arcessivit eam et deinde: quo interfecto <alter> aliquanto tectior arcem occupavit, cl. Paridis verbis: ob quam rem in arcem perducta causam tyranno interrogante, 'eum' inquit 'puella essem et tyrannum haberemus, carere eo cupiebam. quo interfecto alter aliquanto tectior arcem occupavit.

Supplementum illud minime dubitandum simul ostendit, Maium ordinem Paridis verborum in arcem perducta in: perducta in arcem immutandum haud recte censuisse.

VI 3, 1 a p. 285, 13 *Manlius eras mihi, cum praecipites agebas Senonas: postquam imitari coepisti, unus factus es ex Senonibus.*

Scribendum videlicet est: *mutari*, at non librario sed tythothetae mendum hoc imputandum esse suspicor. Idem erravit p. 290, 26, ubi *Romana* pro *Romanae* legitur.

VI 3 Ext 3 p. 291, 18 (Cambyses) *malī cuiusdam iudicis e corpore pellem detractam sellae intendi in eaque filium eius iudicaturum considerare iussit. ceterum et rex et barbarus atroci ac nova poena iudicis ne quis postea corrumpi iudex posset providit.*

Voc. *iudicis* inducendum puto, quod postea esse adiectum scriptura quae in libris mss. optimis varia exstat indicio esse videtur.

VI 4, 1 p. 292, 7 (Manlius Torquatus) *denuntiavit, si quis sociorum inter patres conscriptos sententiam dicere ausus esset, continuo eum interfecturum.*

In codicibus optimis manus posteriores post voc. *continuo* addiderunt *se*, quod ibi eas inseruisse credo quia apud Iul. Paridem, reliqua ad verbum repetita cum sint, una vocula *se* post *continuo* adiecta est. Veri tamen similis duco, id ante *si quis* per haplographiam neglectum esse.

VI 4, 4 p. 296, 3 *intolerabilibus enim oneribus civitatem eorum implicant, si quid morte gravius imperare perseveraret, mortem se praelaturos responderunt.*

Tollendum est illud emblemata importunum *morte*, quod legatorum Lacedaemoniorum dictum minime, hercle, gloriosum, verum potius frigidissimum efficit.

VI 5, 5 p. 299, 25 *erat in eodem pectore et inimicus et Domitius [et dominus], diversa aestimatione nefarium indicium perpendens.*

Perizonius verba *et dominus* delenda esse vidit; cui editor noster optimo iure obsecutus est: ad originem autem additamenti lectoris animum paucis advertere velim. Scilicet eam eiusdem generis esse suspicor atque emblematis *et athius*, quod ad III 2 Ext. 5 p. 127, 10 indicavi: verba enim *et Dominus* pio monacho deberi credo, qui in margine primum ea ascripserit.

VI 6, 3 p. 303, 28 (patres conscripti) *L. Minucium et L. Manlium Karthaginensium legatis, quia manus his attulerant, per fetiales a M. Claudio praetore dedendos curaverunt. se tunc senatus, non eos, quibus hoc praestabatur, asperxit.*

Apud Iul. Paridem legitur: (senatus) 'L. Minucium et L. Manlium Carthaginensium legatis, quia manus intulerant, per fetiales a M. Claudio praetore dedendos curavit', ad quae Kempfius annotavit: '*fort. manus iis Halm. recte, ut vid.*' Minime credo, verum persuasum habeo Paridem lectionem genuinam servasse. Virgula enim tam apud Paridem quam apud Valerium, quae post voc. *legatis* nunc posita est, post nomen *Manlium* traiecta apud utrumque legendum esse censeo: L. Min. et L. Manl., Karthaginensium legatis quia manus intulerant, per fetiales e. q. s.

Praeterea pro *asperxit* corrigendum est: *resperxit*, cl. p. 313, 15:

nobilitati, beneficio paenitentiae se ipsam admonitae respicere. Cf. etiam ad IV 4, 11 p. 193, 7.

VI 6, 5 p. 304, 17 *quam ut civitas nostra semper benignam praestitit, ita in sociorum quoque animis constantem recognovit.*

Verbis hisce, quae ultimo ex exemplis Romanis male nunc adhaerent, Valerius exempla ex exteris gentibus desumpta haud dubie more suo introduxit. Signum igitur *Ext.* 1, quod post *recognovit* nunc est, post verbum *dixerit* collocari iubeo.

ibid. 29 *crediderim tunc ipsam Fidem humana negotia speculantem maestum gessisse vultum.*

Emenda *spectantem* et cf. p. 311, 7: nam cum aliorum fortunas spectando ex condicione abiecta atque contempta emersisse claritatem videamus.

VI 7, 1 p. 305, 21 Uxor Africani, cum viro suo ancillam ex suis gratam esse sciret, dissimulavit, *ne domitorem orbis Africanum femina + magnum virum inpatientiae reum ageret.*

Coniecturarum copiam, quibus hunc locum viri docti restituere conati sunt, Kempfius in apparatu critico congessit neque ego repetam, cum praesertim una modo litterula deleta locum sanare posse mihi videar. Quidni scribimus: *ne domitorem orbis Africanum femina — magnum virum inpatientia reum ageret?* Ut enim femina domitori Africae, sic magno viro impatientia (sc. eiusdem feminae) concinne iam opponitur. Cf. VII 8, 2 p. 362, 25: testamentumque matris patientia honorare quam iudicio convellere satius esse duxit.

VI 7, 2 p. 306, 9 *cum ceteri proscripti in alienis et hostilibus regionibus per summos corporis et animi cruciatus vix evaderent.*

Gertzius ante voc. *vix* addendum censet *exitium* vel simile aliquid, sed cf. p. 307, 15: consulem . . . cuniculi latebris frustra evadere conatum, neque quicquam desiderari videbit.

ibid. 17 *nec recusavit se ipsam proscribere, ut ei fides sua in coniuge proscripto constaret.*

Pronomen *ei* a loco alienum est, qua de causa corrigas quaeso: *ut i fides.*

VI 8, 5 p. 309, 3 *qui, cum a triumviris proscriptus in regione Salernitana lateret, delicatiore vitae genere et odore unguenti oc-*

cultum salutis custodiam detexit: istis enim vestigiis eorum, qui miseros persequantur, sagax inducta cura abditum fugae eius cubile odorata est.

Immo, opinor, *sagax inducta <cani>cula.*

VI 9, 7 p. 313, 20 *nec indignati sunt socii eius parere fascibus, quem aliena tribunalia adulantem viderant. gessit etiam se integerrime atque splendidissime.*

Lege gessit enim se e. q. s.

VI 9, 14 p. 315, 20 *Iam C. Marius † maximae fortunae luctatione: omnes enim eius impetus qua corporis qua animi robore fortissime sustinuit.*

Lectionem vitiosam et alii emendare conati sunt et Kempfius, qui post voc. *luctatione* inserere voluit: *insignis*. Equidem *conspiciuus*, vocabulum scriptori nostro adamatum, excidisse potius crediderim, cum praesertim in versu superiore *conspicuum* legatur. Cf. p. 318, 12: Ad invidiam usque Polycratis Samiorum tyranni abundantissimis bonis conspicuus vitae fulgor excessit.

VI 9, 14 p. 316, 5 *ex illo Mario tam humili Arpini, tam ignobili Romae, tam fastidiendo candidato ille Marius evasit, qui e. q. s.*

Nomina *Arpini* et *Romae* in marginem releganda sunt, id quod nemo, credo, dubitabit qui priorem huius capituli partem attente perlegerit. Ceterum libri mss. ipsi interpretamenta coarguunt: *arpini* nempe in uno libro recentiore est, *arpina* est codicum optimorum lectio, *arpinate* a manu secunda in altero eorum exaratum.

VI 9 Ext. 1 p. 317, 8 *nec contentus tam deformi introitu consedit etiam, ut clarissimum eloquium et prudentissima praecepta temulentiae lasciviis elevaret.*

Nescio an scriptum fuerit: *elatissimum eloquium.*

VI 9 Ext. 7 p. 319, 25 (humana) *incertissimo flatu fortunae huc atque illuc acta quos sublime extulerunt inproviso recussu destitutos profundo cladum miserabiliter immergunt.*

Maluerim *incertissimae flatu fortunae*. Cf. p. 320, 5: volubilis fortunae complura exempla retulimus, constanter propitiae admodum pauca narrari possunt.

(Continuabuntur).

AD SOPHOCLIS INDAGATORES.

SCRIPSIT

GUILIELMUS VOLLGRAFF.

(*Continuantur ex p. 90.*)

Vs. 87—93, qui in papyro choro, i. e. coryphaeo, tribuuntur, apud Huntium Sileno assignati sunt. Perperam. Nam his versibus satyri admonentur, ut proni humi omnia circum investigent, quod ipsum Silenus vs. 118—124 eos facere indignatur. Ergo recte locum Sileno vindicavit Robertus l.l. p. 542.

Ad ea, quae ad vs. 173 adnotavi, probanda afferri potest Arist. Hist. anim. VII, 29, p. 579, a, 6 sqq.: ὑπερβάλλουσα γὰρ γίνεται τοῦ θέρους (ἢ παχύτης) αὐτῶν (sc. τῶν ἐλάφων), διὸ καὶ οὐ δύνανται θεῖν, ἀλλ' ἀλίσκονται ὑπὸ τῶν διωκόντων ἐν τῷ δευτέρῳ δρόμῳ καὶ τρίτῳ, imprimis vero Xen. Cyn. VI, 18: ἐὰν μὲν ἐλαγκῶς ἢ ἐν τῷ πρώτῳ δρόμῳ (sc. ὁ λαγῶς), ἀνακαλεσάμενον τὰς κύνας ζητεῖν ἄλλον. Cf. V, 14.

Ad vs. 176 sqq. Ad Roberti opinionem, qui primus nomina satyrorum in hoc carmine agnovit, firmandam, memorare libet etiam in aliis fabulis choreutas, dum per orchestram incedunt, se invicem nominatim compellare. Cf. Arist. Lys. 254: χῶρει, Δράκης, ἡγεῦ βάδην, 259: ὦ Στρυμόδωρ. Eccl. 293: ἀλλ', ὦ Χαριτιμίδη καὶ Σμίκυθε καὶ Δράκης, ἔπου κατεπεύγων. Vesp. 230: χῶρει, πρόβαιν' ἑρρωμένως. ὦ Κωμία, βραδύνεις; 233: ὦ Στρυμόδωρε Κονθυλεῦ, βέλτιστε συνδικαστῶν, Εὐεργίδης ἄρ' ἐστὶ που ἵταῦθ' ἢ Χάβης ὁ Φλυεύς;

Ad vs. 222, ut coniecturam meam κῶπαδῶν ἔχλω stabilirem, laudare poteram locos scriptorum, ubi Maenades Bacchi comites dicuntur:

Soph. Ant. 1150 προφάνηθ', ὦναξ, σαῖς ἅμα περιπόλοις
Θυίαισιν.

Eur. Bacch. 56 θίασος ἐμός, γυναῖκες, ἃς ἐκ βαρβάρων
ἐκόμισα παρέδρους καὶ ξυνεμπόρους ἐμοί.

117 sqq. θηλυγενὴς ὄχλος ἀφ' ἰστών παρὰ κερκίδων τ'
[οἰστρηθεῖς Διονύσφ.

Hymn. Hom. XXVI, 9 αἱ δ' ἅμ' ἔποντο
νύμφαι, ὁ δ' ἐξηγεῖτο.

Paus. IV, 31, 4 τῶν ὁμοῦ τῷ Διονύσφ γυναικῶν

Ov. Metam. IV, 25 Bacchae Satyrique sequuntur.

Invicem aliis locis Bacchis Liber comitari dicitur:

Soph. Oed. R. 211 sq. Βάκχον εὖιον Μαινάδων ὁμόστολον

Oed. Col. 678 sqq. ἴν' ὁ βακχιώτας αἰεὶ Διδύκτος ἐμβατεύει θεαῖς
[ἄμφιπολῶν τιθήναις.

Sero cognovi de vs. 218—222 ante me Maasium plane eadem in medium protulisse atque ego (Deutsche Lit. Zeit. 1912, p. 2784).

Vs. 224—232, ubi narrat Cyllene, quae deinceps ex caverna sua audiverit, operae pretium est diligenter animadvertere, quo ordine res commemoret. Primum enim audit κλέυμα κυνηγετῶν (vs. 225), simulque (vs. 225, 227: ὁμοῦ ... ὁμοῦ δ') aliquem de furto quodam conquerentem (vs. 227 sq.), deinde quasi praeconem aliquid renuntiantem (vs. 230), postremo satyros cum clamore ingenti adventantes et in aditum antri vi irruentes (vs. 231 sq.). Cum autem κήρυγμα illud non nisi ad praeconium ab Apolline factum (vs. 33—38) referri possit, sequitur iam ut venatores, de quibus hoc loco sermo est, eiusdem ministri sint, qui agmen canum eius ducebant. Confirmantur igitur hisce versibus ea quae supra ad vs. 15 de ἀκολουθίᾳ adnotavi.

Vs. 231 sq. καὶ τ[α]ῦτ' ἀφεῖσα, σὺν ποδῶν λακ[τίσμασι]

[κ]ληδῶν ὁμοῦ πάμφυρ[τ]' ἐγειν[ία στέγη].

In altero versu haud scio an praestet scribere πάμφυρ[δ]'. Sed

hoc levius. Aliam ob causam verba poetae, quae supra exscripsi, accuratius velim consideres. Unde pendet participium ἀφείσα? Si haec recte et tradita et lecta sunt, pro nominativo absoluto accipiendum mihi esse videtur. *Ut vero haec omnia omittam*, dicit Cyllene, *postremum vos vociferantes domicilia nostra invasistis*. Nominativo absoluto, qui, sicut in nonnullis aliis linguis, ita etiam in sermone latino occurrit (qua de re cf. nunc Guilielmus Baehrens, Glotta, 1912, p. 266 sqq.), hodie in grammatica graeca locus negatur. Cf. Kühner-Gerth, Griech. Gramm. II, 2, p. 108, n. 2. Etiam Albertus Thumb, in libro nuperrime edito (Brugmann-Thumb, Griech. Gramm. p. 606) nominativi absoluti mentionem facit ita, ut, re perpensa, talem casus recti usum linguae Graecae abiudicet. Quae enim nominativi absoluti speciem prae se ferunt, in anacoluthorum numerum relegat. Fateor equidem me non videre, qua in re duo exempla, quibus Thumbius l.l. defungitur, a nominativis absolute positos distent. Sunt autem haec: οἰμωγὴ ἐκ τοῦ Πειραιῶς . . . εἰς ἄστὺ διῆκεν, ὁ ἕτερος τῶ ἐτέρῳ παραγγέλλων (Xen. Hell. II, 2, 3). Ταῦτα ἀτάκτως ἔχοντα, ὁ θεὸς ἐν ἐκάστῳ τε αὐτῶ πρὸς αὐτὸ καὶ πρὸς ἄλληλα συμμετρίας ἐνεποίησεν (Plat. Tim. p. 69, b). Plane idem hoc esse videtur ac si scriptum esset: τοῦ ἐτέρου τῶ ἐτέρῳ παραγγέλλοντος, τούτων ἀτάκτως ἔχόντων. Similium exemplorum magna copia collecta est apud Kuehnerium l.l. p. 106—109. Quae percurrenti multa quidem tibi primo obtutu anacoluthi speciem praebere videri possint. Sunt tamen alia, de quibus hoc modo iudicari non posse censeo. Ex ipso Sophocle apud Kuehnerium locus adlatus est hicce:

Ant. 259 λόγοι δ' ἐν ἀλλήλοισιν ἐρρόθουν κακοί,
 Φύλαξ ἐλέγχων Φύλακα.

Huic alter, qui vulgo minus recte intellegitur, addi potest:

Oed. Col. 1119 ὦ ξεῖνε, μὴ θυμάζε πρὸς τὸ λιπαρές,
 τέκν' εἰ Φανέντ' ἄελπτα μηκύνω λόγον,

ubi vulgaris usus scriptorum τέκνων Φανέντων ἀέλπτων postulasset.

Tertium locum praebent fragmenta Eurypyli nuper reperta:

67 πολλὴ δὲ σινδῶν, πολλὰ δ' Ἰστριανίδων
 ὕφη γυναικῶν ἀνδρὸς ἐρριπτάζετο,
 νεκρῶ διδόντες οὐδὲν ὠφελουμένῳ.

Neque aliter iudicandum esse mihi statuo de Oed. R. vs. 59 sqq.:

εὖ γὰρ οἶδ' ὅτι
 νοσεῖτε πάντες, καὶ νοσοῦντες, ὥς ἐγώ
 οὐκ ἔστιν ὑμῶν ὅστις ἐξ ἴσου νοσεῖ.

Uf. quae viri docti Groeneboom et Fraenkel in editione sua ad vs. 60 adnotaverunt. Quamquam fatendum est, si quis hunc ultimum locum separatim a ceteris consideret, facile fieri posse ut ei consilium illorum, qui hic anacoluthon vident, minime absurdum videatur. Vide etiam quae infra de vs. 273 sq. disputabo.

Eadem constructione, quae iam inde ab Homero apud Graecos vulgata fuerat, utitur Aeschylus, Prom. 200 sqq.:

οἱ μὲν θέλοντες ἐκβαλεῖν ἔδρας Κρόνον,
 ὥς Ζεὺς ἀνάσσοι δῆθεν, οἱ δὲ τοῦμπαλιν
 σπεύδοντες, ὥς Ζεὺς μήποτ' ἄρξειεν θεῶν ...

Vide quae praecedunt et quae sequuntur.

Ex Euripide hi potissimum loci adferendi sunt:

Hec. 970 αἰδώς μ' ἔχει,
 ἐν τῷδε πότμῳ τυγχάνουσ', ἴν' εἰμι νῦν.

Hipp. 22 τὰ πολλὰ δέ
 πάλαι προκόψασ', οὐ πόνου πολλοῦ με δεῖ.

Iph. Taur. 695 σωθεῖς δὲ παῖδας ἐξ ἐμῆς ὁμοσπόρου
 κτησάμενος, ἦν ἔδωκά σοι δάμαρτ' ἔχειν,
 ὄνομά τ' ἐμοῦ γένοιτ' ἄν ...
 947 ἔλθων δ' ἐκεῖσε, πρῶτα μὲν μ' οὐδεὶς ξένων
 ἐκὼν ἐδέξαθ'.

964 εἰπὼν δ' ἀκούσας θ' αἵματος μητρὸς πέρι,
 Φοῖβός μ' ἔσωσε μαρτυρῶν.

I'hoen. 283 μέλλων δὲ πέμπειν μ' Οἰδίπου κλεινὸς γόνος
 μαντεῖα σεμνὰ Λοξίου τ' ἐπ' ἐσχάρας,
 ἐν τῷδ' ἐπεστράτευσαν Ἀργεῖοι πόλιν.

Palam. fig. 583 πάλαι δὴ σ' ἐξερωτῆσαι θέλων,
 σχολή μ' ἀπεῖργε.

Quod ad ceteros scriptores attinet, satis est laudare nonnullos locos ex Herodoto Thucydide Xenophonte Aristotele. Herod. VII, 157: ἀλῆς μὲν γὰρ γενομένη πᾶσα ἡ Ἑλλάς, χεῖρ μεγάλη συνάγεται. Thuc. II, 53: θεῶν δὲ φόβος ἡ ἀνθρώπων νόμος οὐδεὶς ἀπεῖργε, τὸ μὲν κρίνοντες ..., τῶν δὲ ἀμαρτημάτων οὐδεὶς ἐλπίζων ... Xen. Hell. IV, 1, 24: ἅμα δὲ τῇ ἡμέρᾳ ἐπιπεσὼν τῇ Φαρναβάζου

στρατοπεδεία, τῆς μὲν προφυλακῆς αὐτοῦ Μυτῶν ὄντων πολλοὶ ἔπεσον, αὐτοὶ δὲ διαφεύγουσι, τὸ δὲ στρατόπεδον ἀλίσκεται. Xen. Cyr. VI, 3, 2: ὁπισθεν δὲ ἡ Φάλαγξ ἐφεπομένη, εἴ τι τῶν σκευοφόρων ὑπολείποτο, οἱ προστυγχάνοντες τῶν ἀρχόντων ἐπεμέλοντο, ὥς μὴ κωλύοιντο πορεύεσθαι. Arist. Resp. Athen. VI: χρεῶν ἀποκοπᾶς ἐποίησε . . . , ἃ σεισάχθειν καλοῦσιν, ὥς ἀποσεισάμενοι τὸ βάρος. Patet hic subiectum verbi quod est καλοῦσιν diversum esse a nomine, quod ad ἀποσεισάμενοι mente supplendum est. Alii enim aetate Solonis ἀπεσείσαντο τὸ βάρος, alii aetate Aristotelis vocabulo quod est σεισάχθεια utuntur. Iure igitur et Maioribus et Hudius participium hic absolute positum esse arbitrati sunt. Quorum alter scripsit ἀποσεισαμένων, alter ἀποσεισαμένου (sc. Σόλωνος) vel etiam accusativo casu ἀποσεισάμενον. Nominativum vero eadem vice fungi posse nemini, ut videtur, in mentem venit. Omnino operae pretium est videre quomodo in plerisque locis huius generis se torqueant interpretes, ut constructionem, si me audis, simplicissimam explicant. Cf. e. g. quae Jebbii ad Ant. 259 adnotavit. Revera nulla hic est permixtio constructionum, nullum igitur anacoluthon, sed nominativus absolutus. Illud quoque magnopere scire cupio, cur nomina et participia neutrius generis absolute posita (ut e. g. δόξαν, προσήκον, παρόν, Xen. Hell. III, 2, 19: δόξαντα δὲ ταῦτα καὶ περανθέντα, τὰ μὲν στρατεύματα ἀπῆλθεν. Cf. Kuehner-Gerth, II, 2, p. 88—90) potius pro accusativis quam pro nominativis accipiantur. Quod enim post ὥς accusativus absolute ponitur, nihil refert.

Versus mutilos 234 sqq. partim editoris vestigiis insistens sic legerim :

[Φω]νῶν ἀκο[ύ]σας ὥδε παραπεπαισμέν[ων]
 [θεῶν ἔ]φ[ην] ἢ [δαίμό]νων ὑμᾶς νοσεῖν
 νό[σον διδόντω]ν. τί πτοεῖτ' ἀναιτίαν;

Ultimum hemistichium an ita constitui possit, rogatos velim eos, qui posthac in volumen papyraceum denuo excutiendum operam studiumque conferent. Ad priora cf. verbum δαιμονᾶν, sive κακοδαίμονᾶν, insanire, nec non Aesch. Pers. 294 sq.:

ὁμῶς δ' ἀνάγκη πημονὰς βροτοῖς φέρειν,
 θεῶν διδόντων.

Eur. Hipp. 1433

ἀνθρώποισι δέ,

θεῶν διδόντων, εἰκὸς ἐξυμαρτάνειν.

Soph. frg. 511 (Stob. IV, 17, 3):

ἢ ποντοναῦται τῶν ταλαιπώρων βροτῶν,

οἷς οὔτε δαίμων οὔτε τις θεῶν νέμων

πλούτου ποτ' ἂν νείμειεν ἀξίαν χάριν.

Men. Disc. 543

πρὸς θεῶν καὶ δαιμόνων.

Vs. 254 papyrus exhibit:

τὸ Φθέγμα δ' ἡμῖν τοῦ[θ'], ὅπερ Φωνεῖ, Φράσον.

Praeunte Richardsio, Huntius in altera sua editione scripsit: ὁ περιΦωνεῖ. Ego, cum admodum dubium mihi videatur, num Φράζειν τι esse possit *indolem alicuius rei explicare*, variam lectionem, quae e Theonis recensione desumpta in margine papyri adscripta extat, non spernendam esse censeo:

τὸ Φθέγμα δ' ἡμῖν τοῦτο πῶς Φωνεῖ, Φράσον.

Sed dic nobis, quomodo sonitus ille emittatur. Cf. vs. 253, 302.

Vs. 255 διαχαράσσεται risus captandi causa κατ' ἀντίφρασιν pro τέρπεται positum est. Cf. Wilamowitzius l.l. p. 453, n. 1.

Vs. 259 sq.

καὶ γὰρ κέκρυπται τοῦργον ἐν [θ]ε[ῶ]ν ἔδραις,

ἥρην ὅπως μ[ὴ] πύστ[ι]ς ἴξεται λόγου.

Ecquid potius distinguendum est hoc modo:

καὶ γὰρ κέκρυπται τοῦργον, ἐν θεῶν ἔδραις

ἥρην ὅπως μὴ πύστις ἴξεται λόγου.

Non enim ceteris omnibus Olympi incolis nota, uni Iunoni abscondita fuisse furta coniugis sui dicere vult poeta; sed, ut legitur in hymno homerico, Iuppiter antrum Cyllenium invisibat

λήθων ἀθανάτους τε θεοὺς θνητούς τ' ἀνθρώπους.

Vs. 261—264 paene pessumdatos partim restituere conati sunt Huntius et Murray:

Ζ[εὺς] γ[ὰρ] κ[αὶ] κ[ρυφ]αίαν ἐς στέ[γη]ν Ἀτλαντίδος

[τήνδ'] ἤκε κατέπραξεν ἀβουλ[ή]ευσατο

[.....] υ[πὲρ] Φίλας

[.....] λήθη τῆς βαθυζώνου θεᾶς.

Ad duos ultimos versus intellegendos aliquid conferre potest Hymn. Hom. III, vs. 6 sqq.:

... ἐνθα Κρονίων

νύμφῃ εὐπλοκάμῳ μισγέσκετο νυκτὸς ἀμολγῶ,

ᾧφρα κατὰ γλυκὺς ὕπνος ἔχοι λευκώλενον Ἥρην ...

Quo loco collato, mihi in mentem venit scribere:

Ζεὺς γὰρ κρυφαίαν εἰς στέγην Ἀτλαντίδος

τήνδ' ἦλθε καὶ κατεῖδε κἀννυμφεύσατο.

νυκτὸς δ' ἀμολγῶ περιβολὰς δύοι Φίλας,

ὡς τοῦμμα (vël ὄμμα) λήθη τῆς βαθυζώνου θεᾶς.

Periculosae plenum aleae hoc opus esse quivis videt. Neque forsitan supplementum περιβολὰς δύ(ν)ει, *subit amplexus*, probaveris. Attamen nolui vs. 263 non exempli gratia refingere, ut ostenderem quomodo vs. 264 intellegi supplerique posset.

Vs. 265 sq.

[κατὰ σπέ]ρος δὲ παῖδ' ἐφίτυσεν μόνον,

[τοῦτον δὲ] χερσὶ ταῖς ἐμαῖς ἐγὼ τρέφω.

Sic initia versuum Huntius, duce Wilamowitzio, supplevit. Interpretatur autem: „and in a lonely cave he begat a son”. Sed adiectivum μόνος illo sensu tam raro occurrit (cf. Eur. Andr. 1221: μόνος μόνοισιν ἐν δόμοις), ut nemo hoc ita intellexeret, sed omnes non admoniti μόνον referrent ad παῖδα. Ita nunc facit Terzaghius (I Cercatori di traccie, Florentiae, 1913, p. 117) vertens: „nella grotta generò un figlio solo”. Sed hoc rursus paene ridiculum est; geminos enim peperisse Maiam quis expectat? Difficultati, quam notavi, vereor ut succurri possit, nisi scribendo:

[ὄν εἰς τέλ]ος δὲ παῖδ' ἐφίτυσεν, μόνῃ

[τοῦτόν γε] χερσὶ ταῖς ἐμαῖς ἐγὼ τρέφω.

[μητρὸς γ]ὰρ ἰσχὺς ἐν νόσῳ χειμάζεται.

[εἰς τέλ]ος scripsi respiciens Hymn. Merc. vs. 10 sqq.:

ἀλλ' ὅτε δὴ μεγάλοιο Διὸς νόος ἐξετελεῖτο,

τῇ δ' ἤδη δέκατος μείς οὐρανῷ ἐστήρικτο,

καὶ τότε ἐγένετο παῖδα ...

Vs. 273 sq.

[οὔπω γ]ὰρ ἔκτον ἡμᾶρ ἐκπεφασμένος

[γυῖοις] εἰρεῖδει παιδὸς εἰς ἥβης ἀκμήν.

Primas syllabas utriusque versus ex coniectura supplevit Wilamowitzius. Huntio in mentem venerat [ισχυ]ς ἐρείδει..., quod tamen ipse reiecit casum participii ἐκπεφασμένος obstare ratus. Si vero sententia, quam ad vs. 231 de participio ἀφεῖσα absolute posito proposui, recto talo stat, nihil impedit quominus legatur:

[μόλις γ]ὰρ ἔκτον ἡμᾶρ ἐκπεφασμένος,

[ισχυ]ς ἐρείδει παιδὸς εἰς ἥβης ἀκμήν.

Mercurium paene adultum fecit poeta ea de causa, quod actorum alteri partes Apollinis et Cyllenes, alteri Sileni et Mercurii agendaerant.

Vs. 277 τ'..... ἐστὶ τοῦ πατρὸς θέσει.

Τοῦ πατρὸς θέσει nihil esse potest nisi: *iussu patris*. Cf. θεσμός, διάθεσις, τίθηναι, *iubere*, Il. XVI, 223. Huntius versum ita refinxit:

δυσεύρετός τ' ἔτ' ἐστὶ τοῦ πατρὸς θέσει,

et *iussu patris adhuc inventu difficilis* (i. e. *absconditus*) est. Post *δυσεύρετος*, quod proposuit Murraius, propter accentum acutum supra appictum τε, non δέ, legendum esse monuit Huntius. Particulam encliticam desiderari patet; atqui coniunctio τε sententiae non apta esse videtur. Potius igitur post adiectivum in -τος, quidquid id fuit, legendum γε et sententia cum priorē per coniunctionem καὶ connectenda. Neque vero supplementum *δυσεύρετος* multum probabilitatis habet. Equidem tentaverim:

κἀνένδυτός γ' ἔτ' ἐστὶ τοῦ πατρὸς θέσει.

Nutrix: *mirum in modum*, inquit, *puer modo natus iam pubescere incipit, iussu tamen patris adhuc veste caret*. Mercurius enim etiam in hymno homerico, cum boves rapit, adhuc sine pallio degit et σπαργάνοις i. e. *pannis* (non *fasciis*, cf. van Hoorn, De vita atque cultu puerorum, p. 6) amictus in lucem atque adeo in Olympum procedit. Atque σπάργανα illa satis magnas partes agunt risusque movendi causa non uno loco commemorantur in ludicro illo carmine poetae ionici. Cuius iocosum ingenium ut cognoscatur, maxime attendendum est ad vs. 388, ubi dicit poeta Mercurium in coetu deorum verba facere coactum pannum, quo antea in λίκνῳ involutus iacuerat (cf. vs. 268, 301, 306), non abiecisisse quidem — alius enim amictus ei non erat — sed ἐπ' ὠλένῃ, circum laevum brachium intortum gessisse (ut frequentissime ab artificibus antiquis effictus est). Infantili habitu,

nisi quod pro pileo petasus capiti impositus est, ornatum, sed quod ad staturam attinet iam prope ad adultam aetatem accedentem Mercurium cum bobus pinxit Brygus, lepidus ille pictor atheniensis aliquot annis maior natu quam Sophocles; cf. cylicis Vaticanae optimum photographema apud van Hoorn, l.l. tab. 3. Ergo vix dubitandum esse mihi videtur, quin Sophocles quoque Mercurium, cum in posteriore parte fabulae in medium prodiret et cum fratre Apolline congredieretur, panno, non pallio, amictum esse voluerit. Nulla enim causa erat, cur in hac re popularem fabulae formam immutaret, cum nihil indoli fabulae satyricae accommodatius cogitari posset. Nec tamen abs re erat aliquid praemonere et docere spectatores, quamobrem Mercurium adhuc infantili ornatu contentum esse oporteret. Vocabulum quod est ἀνένδυτος delibavi ex Hesychio: ἄφρατοι· ἀνείματοι, ἀνένδυτοι. Ceterum vocabulum nihil moror, dissero de re. Restat ut moneam vim adversativam, quae in supplemento meo coniunctioni καὶ tribuenda est, etiam inveniri Philoct. vs. 29, ubi Neoptolemus, postquam se antrum Philoctetis invenisse significavit, exclamat:

καὶ στίβου γ' οὐδεὶς κτύπος,

nulli tamen pedum crepitus audiuntur. Quo loco in codicibus est τ', sed consentiunt fere viri docti cum Triclinio legendum esse γ'.

Vs. 295 papyrus habet χυτροιδής, in margine varia lectio τροχοιδής adscripta est, Huntius dedit χυτρώδης. Mihi lectio tradita non continuo abicienda esse videtur. Primum enim consensus, qui in terminationibus vocum χυτροιδής et τροχοιδής conspicitur, certo certius ostendit non per merum errorem scribae haec orta esse. Hoc si concedas, deinde rogatos velim illos, penes quos de eiusmodi rebus cum maxime indicium est, possintne χυτροιδής et τροχοιδής per contractionem provenisse e χυτροειδής et τροχοειδής. Nam οει in οι abire notum est (cf. μισθόει, μισθοῖ, Brugmann-Thumb, Griech. Gramm. p. 72, 63). Constat quidem cetera adiectiva in -οειδής, quoad sciam, omnia contractionem respuere. Sed tamen semel in Odyssea legitur ἄλλοειδέα in tres longas syllabas contractum:

XIII, 194 τούνεκ' ἄρ' ἄλλοειδέα φαινέσκειτο πάντα ἄνακτι.

Quae utrum synecphonesis vel synizesis (ἄλλοειδέα) rectius dicatur

an vera contractio (ἀλλοιδῆ), non multum refert, cum ex eiusmodi synizesi contractionem oriri posse consentaneum sit. Probe novi lectionem ἀλλαιδέx a multis criticis impugnata esse et hodie impugnari, qui omnia aggredi solent, quae rariora minusve vulgato usui accommodata sunt, sed frustra: sermo enim homericus ad unam normam exigi non potest. Conferatur modo similis contractio αἰκῶς vel ἀκῶς ex ἀφεικέως (Il. XXII, 336), quae nec ipsa tentanda fuit. V. Bechtel, Die Vocalcontraction bei Homer, p. 303. Aliter G. Schulze, Quaest. Ep. p. 10 sq.; v. etiam p. 288, 4 de Od. XIII, 194.

Ad vs. 300 sq. Testudo et scarabaeus revera forma inter se similes sunt. Inde est etiam quod aliud genus quoddam scarabaeorum apud Graecos a testudine nomen traxit. Cf. Hesychius: *χελωνιάς· ἡ ποικίλη κανθαρίς.*

Vs. 302 chorus ubi post multos irritos conatus rescivit animal, quo Mercurius ad lyram fabricandam usus esset, simile esse scarabaei, pergit Cyllenem interrogare hoc modo:

τ[ι δ' αὖ τὸ] Φανοῦν ἐστὶν αὐτοῦ, τούντ' ἢ τοῦξω, Φράσον,
quaenam pars eius voce praedita sit, interior an exterior, dic mihi quaeso. Huic quaestioni aliquo modo responsum esse oportet versu sequenti, cuius lacunas nemo adhuc sanare aggressus est. Sonat autem *interior* sive concava pars testudinis. Sed aliquatenus *αἰνιγματῶδες* fuisse responsum docent reliquiae. Tentaverim:

[κάτωθεν ἡχεῖ] λε[πὰς] ὀρεινὴ σύγγονος τῶν ὀστρέων.

Ab inferiore parte resonat montana patina ostreis cognata. Κάτωθεν scripsi cogitans statum naturalem vivae testudinis. Sed priora verba supplementi, ut quivis videt, incerta sunt. Magis fido coniecturae λε[πὰς], collato vs. 295: *χυτροιδής*. Cf. etiam vs. 280, et Philoct. vs. 28 sq.

Vs. 318 *χαίρει δ' ἀλύων.*

Temere pro ἀλύων ἀθύρων coniecit Buchererus (Berl. phil. Woch. 1912, p. 1107 sq.), quem sequitur Maasius (ibid. p. 1429). Nam ἀλύειν proprie dicitur de animi commotionibus, sive gaudio sive dolore sive amore sive musicis oriuntur, quae hominibus sensus eripiunt (cf. *ἐξαίρει* vs. sq.). Ceterum quod papyrus scribit

άλυίων, hic non scribae cuiusdam error esse potest, sed aut *παραδίρθωμα* grammatici est aut ipsa manus poetae. Cf. *όπυίειν*, *Φυίειν* similia. Apud Homerum *θυίειν* non uno loco recte traditum esse iure dixit Guilielmus Schulze Quest. ep. p. 314. Apud Sophoclem Ant. 1151 legitur *Θυίαισιν* (codd. *Θυιάσιν*), apud Timotheum Pers. 75 *ύπερέθυιεν*. *Άλυίειν* quoque idem G. Schulze Homero vindicavit (ibid. p. 310 sq.). Vere attica non esse *άλυίειν* pro *άλύειν* et *χυτροιδής* pro *χυτρουειδής* concedendum est. Sed quid obstat quominus Sophoclem has voces e carminibus epicis desumpsisse credamus?

Vs. 321 sqq. *δ(ρθο)ψάλακτός τις δμΦά κατοιχνεΐ τόπου, πρεπτά
(δ' αὖ) διὰ τόνου φάσματ' ἔγχωρ' ἐπανθεμίζει.*

Ante hos versus nostra saltem aetas requireret parepigraphen *ψαλμός*. Nam chorus ita loqui non posse videtur, nisi rursus fidium cantu exaudito. Quin etiam poetam voluisse putaverim lyram hic praecipue *σμερδαλέον κονχβῆται*, cum verba chori summum, me iudice, terrorem ac pavorem indicent. Qua in re a sententiis hucusque a viris doctis prolatis aliquantum discedere me sentio. Vertit Huntius: „A loud voice goes forth over the land, and through its tones culls clear images of the scene(?)”; Robertus (Die Spürhunde², Berolini, 1913, p. 26): „Mit Blumen schmücket sich bei dem Getöne das Waldesgrün. Wie Luftgestalten woget und webet es her und hin”; Terzaghi (l.l. p. 117): „Una voce risonante passa per questo luogo, e mirabili apparizioni per mezzo della musica fioriscono sul paese”. Idem adnotat: „Sofocle sa qui accennare ad uno dei più meravigliosi effetti della musica, la quale è capace di dar forma e quasi sostanza a certi sentimenti, che pare assumano parvenze precise e popolino i luoghi ove essa risuona”. Libere fatebor? Ea quae dicere tentant mihi adeo non persuadent viri docti, ut longe alium sensum verbis poetae subesse suspicari me cogant. In quo enucleando proficiscendum est a voce *πρεπτός*, quod adiectivum verbale verbi *πρέπειν* esse itaque significare *eximius*, *egregius*, *excellens*, *elucens* apparet. Locus autem Hesychii, quem attulit Wilamowitzius: *πρεπτά· Φαντάσματα, εἰκόνες* docet *Φαντάσματα* i. e. *larvas* non solum hoc loco, sed saepius, cum tetra et abominanda esse crederentur, per euphemismum *πρεπτά*

dicta esse. Cf. origo vocis *manes*. Iam quod ad ἐπανθεμίζειν at-
tinet, vix aliud hoc esse potest atque ἐπανθεῖν, *efflorescere, ema-
nare*. Totum igitur locum sic fere verterim: *Arguta vox per
agros pervadit verendaeque huius loci simulacra sono concita exori-
untur*. Subito horrore perculsus chorus imaginatur manes novo
sono commotos sepulcris exiisse. Fortasse poetae, cum haec
scriberet, ante oculos obversabatur Mercurii in talibus rebus
potestas. Quem Graecos non tantum animas defunctorum ad
infernus deducere, sed etiam inde rursus elicere posse credidisse
docet pictura in lecytho attica musei Ienensis (cf. Harrison,
J. H. S. XX, p. 101; Proleg. to the study of greek relig. p. 43).

Post *πρεπτά* metro cogimur unam syllabam longam inserere.
Proxime autem ad lectionem traditam *πρέπτα* accedemus scri-
bendo: *πρεπτά* (τ', α,) *διὰ τόνου κτλ.* Nam quod interiectio α
alibi apud tragicos nonnisi initio versus invenitur, non me movet.

Vs. 324 τὸ πᾶγμα δ' οὐπὲρ πορεύω βᾶδην.

Cum vix credibile sit Sophoclem modo activo verbi *πορεύειν*
pro medio usum esse, iure Wilamowitzium hunc locum corrup-
tum esse dixisse reor. Si tamen *πορεύω* in *πορεύεις* corrigere
licebit, omnia recte habebunt. Dicet chorus: *quod ad rem attinet,
quo me iam sensim adducis*. Pro *οὐπὲρ* fortasse *οἵπτερ* legendum
esse iam Huntius dixit.

Vs. 357 sq., signo interrogationis addito, ita distinguo:

ἀλλ' αἰὲν εἴ σου παῖς; νέος γὰρ ὦν ἀνὴρ
πῶγωνι θάλλων ὥς τράγος κνηκῶ, χλιδῶς.

*Numquam tu ex pueris excedes? Quamvis enim iam adulescens sis
hircina barba ornatus, (tamen adhuc puerorum more) lascivis.*

Vs. 360 [ο]ὐκ ἐκ θεῶν τὰ μῶρα καὶ γέλοια χρέη

[χ]ανόντα κλαίειν ὕστερ'; ὥς ἐγὼ (λ)έ(γ)ω.

Haec e litteris litterarumque vestigiis voluminis papyracei elicuit
Huntius. Sed sententia, textu ita constituto, evadit inanis et
falsa: *nonne eum qui stulta et ridicula effutivit ex lege divina
poenas dare oportet?* Nam si diis curae esset ut mortales propter
stultiloquentiam castigarent, tempus irriti labori deficeret. Summo
igitur iure Wilamowitzius ἐκ θεῶν in εἰς θεούς emendavit (Ox.

Pap. IX, p. 84; Neue Jahrb. 1912, p. 460, n. 2). Mendum ortum esse videtur e frequentissima permutatione litterarum K et IC, de qua cf. Cobet, Var. Lect. p. 199, 279, I. C. Vollgraff, Stud. palaeogr. p. 56. Itaque cum Wilamowitzio legendum est:

οὐκ εἰς θεοὺς τὰ μῶρα καὶ γέλοια χρῆ
χανόντα κλαλεῖν ὑστέρως, ἐγὼ λέγω;

Cf. Soph. Ai. 1226 sq.:

σὲ δὴ τὰ δεινὰ ῥήματ' ἀγγέλλουσί μοι
τλῆναι καθ' ἡμῶν ὧδ' ἀνοιμωκτὶ χανεῖν;

Vide tamen ne viri clarissimi praestantissimum inventum, quod Huntium, Diehlum (Supplem. Soph., Bonnae, 1913, p. 18), Terzaghium consensu sprevisse mirum est, parvo supplemento et quasi fulcimine indigeat. Ante μῶρα καὶ γέλοια abundat articulus, ad χανόντα desideratur. Ellendtius certe, qui in proprietatem sermonis Sophoclei in usu articuli observandam data opera inquisivit, dicit: „*Participia autem ea libertate non utuntur, ut in certa re substantive dicta articulo careant*” (lex. Soph. p. 498). De „certa” autem „re” hoc loco agi docet participium aoristi χανόντα. Nonne igitur pro τὰ legendum est τόν, ut evadat sententia omnibus numeris perfecta: *nonne cum, qui stulta et ridicula in deos iactavit, posthac poenas dare oportet, inquam?* Ceterum utrum in fine legendum sit: ὑστέρως, ἐγὼ λέγω; an ὕστερ'; ὦ; ἐγὼ λέγω. difficile dictu est. Sed hoc minoris momenti est.

Vs. 362 sqq. δπολαν θέλεις βάξιν εὕρισκ' ἀπόψηκτον.

Vocem ἀπόψηκτον hucusque ignotam non male vertit Huntius: *well groomed, elaborate*, Terzaghius: *ben rifinita*. Significare videtur: *detersus, limatus, perpolitus, concinnus, callidus, catus*. Aliter Wilamowitzius l.l. p. 453, n. 1.

In fine huius disputationis non possum quin profitear, quantum admirationem in lepidissimae fabulae reliquiis pertractandis mihi moverit ingenium egregii viri, qui voluminis a se inventi primam editionem curavit, eorumque quibus in hoc labore perficiendo ei operam navare licuit.

Apud Athenaeum p. 535, f adfertur fragmentum e Duridis Historiis, quo regius cultus Demetrii depingitur: ... αἱ δὲ χλαμύδες αὐτοῦ ἦσαν ὀρφνινον ἔχουσαι τὸ Φέγγος τῆς χροῆς, τὸ δὲ πᾶν ὁ πόλος ἐνύφαντο χρυσοῦς ἀστέρας ἔχων καὶ τὰ δώδεκα ζῳδια. Eadem vestis apud Plutarchum (Vita Demetr. XLI) dicitur εἴκασμα τοῦ κόσμου καὶ τῶν κατ' οὐρανὸν φαινομένων. Quod ait Duris τὸ δὲ πᾶν Schweighaeusero elliptice dictum videbatur pro ὥστε τὸ πᾶν εἰπεῖν, *ut verbo dicam*. Herwerdenus (Mnem. 1891, p. 214) coniecit scribendum esse: ἔτι δὲ πᾶς ὁ πόλος ... Kaibelius in editione Athenaei tantum adnotavit verba τὸ δὲ πᾶν sibi suspecta esse. Mihi genuina videntur. Τὸ πᾶν enim Graecis philosophis inde a IV° a. C. saeculo est *universum*, *mundus*, ὁ κόσμος, ὁ οὐρανός, ὁ πόλος. Quod demonstrare vix opus est. Apponam tamen locos nonnullos e Platone et Aristotele. Plato, Politic. p. 270, b: τὴν τοῦ παντός φορὰν τοτὲ μὲν ἐφ' ᾧ νῦν κυκλεῖται φέρεσθαι, τοτὲ δ' ἐπὶ τὰναντία. Arist., p. 285, a, 32: σφαιροειδὲς εἶναι τὸ σχῆμα τοῦ παντός. p. 287, a, 11 sq.: κύκλῳ περιφέρεσθαι τὸ πᾶν. p. 296, b, 15 sq.: συμβέβηκε δὲ ταῦτὸ μέσον εἶναι τῆς γῆς καὶ τοῦ παντός. p. 212, b, 17 sq.: ὁ γὰρ οὐρανός τὸ πᾶν ἴσως. Cf. etiam Diog. Laert. VII, 143: τὸ δὲ πᾶν λέγεται, ὥς Φησιν Ἀπολλόδωρος, ὅ τε κόσμος καὶ καθ' ἕτερον τρόπον τὸ ἐκ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἔξωθεν κενοῦ σύστημα. Iam apparet verba ὁ πόλος ad praecedentia τὸ πᾶν illustranda adiecta perperam in ipsum textum irrepsisse. Scripserat Theophrasti discipulus: τὸ δὲ πᾶν ἐνύφαντο χρυσοῦς ἀστέρας ἔχον καὶ τὰ δώδεκα ζῳδια.

G. V.

OBSERVATIUNCULAE DE IURE ROMANO.

SCRIPSIT

J. C. NABER S. A. FIL.

(Continuantur ex vol. XLI pag. 446).

CV.

DE IUDICIIS IN REM DUPLICIBUS.

Pars tertia.

Nunc de praediorum iure Saxonico videamus eo, quod a duodecimo obtinuit saeculo. Et constat iure Saxonico praedii possessorem possessionis suae causam dicere ¹⁾, deinde, si emptionem dicat, necdum diutina possessione tutus sit ²⁾, auctorem sistere debere ³⁾, sin praescripserit, quasi iam sui warandum ⁴⁾ nullo auctore indigere ⁵⁾,

1) *Richtst. Ldr.* 26 § 4 (Laband, *Vermögensr. Klagen* p. 176/7; Planck, *Gerichtsverf.* I p. 504; Heusler, *Gewere* p. 227); *Magdeb. Schöffenspr.* III B 42 (I p. 488) (*„so mus er vorbas sagen, von welchen sachen das (der hoff) gym wordin sy“*).

2) Triplex est iure Saxonico praescriptio: immemorialis (e. g. Wasserschl., *Sammlung* (I pag. 431/2) V 86), tricennalis (Laband, op. cit. p. 372-374; Planck, op. cit. I p. 636-641; Heusler, *Gewere* p. 251; id. *Institut.* II p. 105); annalis. Cis Rhenum quoque duodecimo saeculo invenitur quum tricennalis praescriptio (Heusler, *Gewere* p. 341), tum annalis (id., ibid. p. 341/2; Kohler, *Pfandr. Forsch.* p. 24 not. 2).

3) *Richtst. Ldr.* 25 § 2 (Planck, op. cit. I p. 528 (§ 63); Laband, op. cit. p. 261).

4) Susat. iustit. (Gengler, *Stadtrechte* p. 443) § 34.

5) Laband, op. cit. p. 330; Planck, op. cit. I p. 665; Heusler, *Gewere* p. 249; Bruns, *Recht des Besitzes* (1848) p. 319¹. Regula interdum fallit (Planck, op. cit. I p. 667; Laband, op. cit. p. 335), quin secundum aliquem asinum, ut Longobardice loquar, semper (apud Wasserschl., *Sammlung* (I pag. 16) I 122).

sed iureiurando ¹⁾ rem obtinere posse ²⁾. Qui hereditario iure se defendit, cui de ipsa hereditate quaestio non moveatur ³⁾, ei perinde ut apud Francos auctoris datio remittitur ⁴⁾, modo iuret cum sex testibus hereditatem suam, id est, proprietatem testatoris sui ⁵⁾. Ceterum in eius quoque terrae litium monumentis raro ⁶⁾ auctor praeterquam beneficii ⁷⁾ sistitur, multoque saepius instrumentum comparationis ⁸⁾ apud iudicem ostenditur ⁹⁾ aut ¹⁰⁾ sistuntur testes ¹¹⁾, qui negotio interfuerint ¹²⁾. Quo evanescit

1) Iurare debet, qui annali praescriptione se defendit (Heusler, *Genere* (§ 17) p. 237). Cur debeat, quaerunt Planck, op. cit. I p. 663; Heusler, *Institut*. II p. 107/8.

2) Cf. Laband, op. cit. p. 346/7; Planck, op. cit. I p. 661-665; Heusler, *Institut*. II p. 107.

3) Ipsa hereditatis controversia suam legem habet (cf. *Richtst. Ldr.* 19 § 1; 23 § 1, § 6, § 7; 24; Laband, *Klagen* p. 353-382; Krom, *oudned. erfhuysrecht*, Diss. Leid. 1878 p. 96/7; Brunner, *Entst. der Schwurgerichte* p. 376/9, et ex iure Longobardico Roth. 153 cum form. (1) et Expos. (§ 10); Roth. 164; Bethmann-Hollweg IV p. 62 (post notam 5); V p. 358).

4) gl. *Sup.* II 43 § 2 (Laband, op. cit. p. 284; Planck, op. cit. p. 525).

5) Wassersch., *Samml.* II 219 (I pag. 110); IV 104a (I pag. 246/7); Laband, op. cit. p. 178/9; Planck, op. cit. I p. 525²; *Magdeb. Schöffenspr.* III B 14 (I p. 449 = Wassersch. V 9); III B 19 (I pag. 453 = Wassersch. IV 104a). — De rebus mobilibus cf. Planck, op. cit. I p. 703/4, 712, 717/8; Laband, op. cit. p. 141/3.

6) In Cod. diplom. Brandenb. (Gercken) IV n. 247 (anni 1347) possessor modo pignoris (§ 1, § 7) modo beneficii auctorem sistere iubetur. Apud Wigand, *Denkw. Beitr.* (1858) VI 1 § 23 offerunt possessores instrumentum et auctorem, iubentur auctorem sistere. Cf. praeterea Wassersch. IV 191 (I pag. 343).

7) Wassersch. IV 87 (I pag. 240); IV 173 (I pag. 321); V 17 (I pag. 370); V 34 (p. 386/7); V 87-89 (I pag. 432-434); *Magdeb. Schöffenspr.* passim (cf. Planck, op. cit. I p. 593). Plerumque tamen etiam testes dantur, veluti Wassersch. IV 59; 118; 163; 168; 169; 176; 179; 186; 196; V 23; 26; *Magdeb. Schöffenspr.* III B 55 (I p. 498) (cf. *Blume d. Magdeb. R.* I 90 = *Richtst. Ldr.* pag. 346/7).

8) Publicum („*Schöppenbrief*“) requiritur, quatenus translatio iudicem exposcit.

9) Cf. e. g. Wassersch. II 62 (I pag. 87); II 224 (I pag. 112); *Goslar. Rechtserk.* 4 (Brunn, *Beitr.* (1799) p. 181); *Magd. Fr.* I 3 d. 18, 19; I 4 d. 5. Sero hoc receptum esse docet Planck, op. cit. II p. 193, 196-199.

10) Prorsus est singulare, quod *Schleswig-Holst. Urkundensamml.* II no. 409 (Laband, *Klagen* p. 273) instrumentum proferenti datur potestas per testes probandi.

11) Ex infinita copia cf. e. g. *Magdeb. Schöffenspr.* III B 42 (I pag. 488): „spricht er denne (der hoff) were ym gegeben daz muste er mit geczugnisse bewisen“. — Quatenus translatio iudicem exposcit, eatenus privati testes repellantur. Cf. Laband, *Klagen* p. 254².

12) Hoc manifestum est de testimonio iudicis et scabinorum. Ceterum eodem modo intelligo ius civile Monasteriense § 41 (Gengler, *Stadtrechte* p. 306 = Laband, *Klagen* p. 202 = Planck, *Gerichtsverf.* I p. 573) et *Schlesw.-Holst. Urkundensamml.* II no. 409 (Laband, *Klagen* p. 273) de probatione duobus civibus.

omnis difficultas circa eum, cuius auctor in orco est ¹⁾, et eum, qui ab ipso petitore se emisse contendit ²⁾, sed oritur circa eum, qui èt instrumentum velut incendio perdidit èt ipsorum morte testimonio fraudatus est ³⁾. Quod vero diximus: emptori necessariam esse auctoris praesentiam, solere tamen instrumento vel testibus rem expediri, valde id quidem conturbavit iuris Saxonici interpretes, sed aliter alius nodum solvit. Docet interpolator speculi Saxonici ⁴⁾ tamdiu esse auctorem sistendum, quamdiu praedium non sit per iudicem ad novum dominum translatum ⁵⁾ („*he sal ine in der gewere vorstan, dewile* ⁶⁾ *he't ime nicht upgelaten ne hevet*”), ea nimirum ratione, quod sit alioquin aut publici instrumenti copia aut futurus testis iudex cum scabinis, sed alibi ⁷⁾: auctore opus esse, donec praescriptum sit, quod cum ceteris testimoniis ⁸⁾ congruit ⁹⁾. Quocirca superioris sententiae neque ratio habenda est neque est habita a novis interpretibus. Sed credit Laband ¹⁰⁾, tunc sistendum esse auctorem, quum non sit contentus reus actoris ius denegavisse („*wenn der Verklagte . . . nicht auf einfaches Bestreiten der . . . Aktivlegimitation sich beschränkt(t)*”), quasi vero liceat reo nuda denegatione adversus in rem actionem se defendere ¹¹⁾. Ex diverso Planck ¹²⁾, tunc non sistendum esse auctorem indicat, quum appareat, quo modo refragetur defensio petitioni („*falls sich der Zusammenhang der vom Beklagten behaupteten Berechtigung mit dem vom Kläger erhobenen Anspruch klar übersehen . . . lässt*”), quasi vero praesentia auctoris effectura sit, ut id magis appareat. Videant igitur, an hic quoque conveniat solutio, quam in causa Onetoris

1) Cf. Planck, op. cit. I p. 547/8 (atque de rebus mobilibus: p. 715 lin. 5-8).

2) Cf. Planck, op. cit. I p. 544; Laband, *Klagen* p. 254² (atque de rebus mobilibus: Planck I p. 713/4).

3) Cf. Planck, op. cit. II p. 164 lin. 7 sqq. atque Dipl. Conr. II no. 58.

4) I 9 § 5.

5) Cf. Planck, op. cit. I p. 543⁴.

6) Interpretatur Laband, *Klagen* p. 306, acsi scriptum esset *ok dewile* („*auch schon vor(her)*”).

7) II 42 § 2; III 83 § 2.

8) Maxime cum Susat. iustit. § 34 (Gengler, *Stadtrechte* p. 443).

9) Congruit etiam Ssp. III 83 § 3 io. I 29. Cf. Planck, op. cit. I p. 636 sqq.

10) Op. cit. p. 261 (ia. p. 282/3).

11) Non licere supra demonstravimus, sed debere semper possessorem causam dicere.

12) Op. cit. I p. 545.

commendavimus: si postuletur, auctorem sisti oportere, alioquin instrumento vel testibus munitum esse possessorem. Sicut autem rei mobilis auctor ad suum auctorem ducere cogitur, donec ad eum perveniatur, apud quem nata sit ¹⁾, ita praedii auctor auctorem rursus sistet ²⁾, donec ³⁾ ad eum perveniatur, cui *defensio* ⁴⁾ *datur* ⁵⁾, id est, qui aut praescriptione tutus sit, cuive propterea auctoris datio remittatur, quod hereditario iure se defendat, quive a petitore ad feudum investitum se dicat. Etenim huic quoque defensio datur ⁶⁾ eadem, ni fallor, ratione, quam propter in possessione probanda is, qui se dicit fidelem, domino praefertur ⁷⁾. Est autem iure Saxonico *defensio* sive possidentis commodum eius scilicet, cui remittatur auctoris datio vel tituli probatio — non, quod putat Planck ⁸⁾: eius, cuius titulus non impugnetur, in tali enim specie nulla defensio requiritur ⁹⁾, quodve putant Laband ¹⁰⁾, Heusler ¹¹⁾: eius, cuius simpliciter ¹²⁾ titulus impugnetur; est enim omnimodo a reo disceptatio incipienda ¹³⁾, quocirca, quatenus titulum impugnare liceat, ante

1) Plura dabit Laband, *Klagen* p. 128 136.

2) Laband, op. cit. p. 286*.

3) Putat Laband (op. cit. p. 236) auctorum auctores sistendos esse, „bis derjenige dem Kläger gegenübersteht, der durch seine . . . Veräußerung das Recht des Klägers verletzt hat“ (cf. l. Rip. 72 § 1). Quasi vero futurum sit, ut litigetur, si constat, actoris iura esse violata. Substituit idem p. 288 „diejenige Person . . ., von welcher sich die Rechte des Klägers und des Beklagten, wie aus einem Kreuzungspunkte ableiten“. Quasi vero talis persona utique sit.

4) Wassersch. IV 39a (I pag. 171) (eodem sensu): „der Eid“.

5) Cf. I Feud. 4 pr. (= Compil. ant. I 6 § 1).

6) Planck, *Gerichtsverf.* I p. 577. 1 (cf. ibid. p. 531 atque Heusler, *Gewere* p. 231. 1).

7) Cf. Laband, op. cit. p. 206; Planck, op. cit. I p. 611; Heusler, *Gewere* p. 262.

8) Op. cit. I p. 575 ima: „wenn Kläger . . . kein besseres Recht . . . behauptet hat als der Beklagte“.

9) Laband, op. cit. p. 178: „wer sich selbst . . . keinen Anspruch auf den Besitz zuschreibt, hat auch nicht die Befugnis den Besitzer zur Nachweisung seines (= dessen) Rechtes zu nöthigen“. Interesse quidem putat Planck, l.l. (not. 22), utrum quis nihil iuris sibi vindicet an non satis („kein besseres Recht als der Beklagte“).

10) Op. cit. p. 181 (cf. p. 178).

11) *Gewere* p. 75/6, 86/7, 151, 228, 234. Cf. *Institut.* II p. 24: „lässt sich der Kläger auf die Bestreitung des Rechts des beklaglichen Autors nicht ein, . . . so erhält der Beklagte das Recht etc.“.

12) Id est, mera negatione.

13) Planck, op. cit. I p. 688: „das deutsche Recht . . . von der Vertheidigung ausgehend etc.“.

omnia de titulo constare debet vel probatione vel actoris confessione — est igitur defensio eius, cui remittatur auctoris datio vel tituli probatio: posse quem testibus datis, qui sciant eius, rem retinere; dandi sunt autem testes, sicut in re mobili duo, ita in re immobili sex numero ¹⁾. Quodnisi potest possessor vel eius auctor duobus testibus probare rem apud se natam esse, vel sex testibus ²⁾ aut feudum suum, quum petitorum dominum agnoscat, aut diutinam possessionem ³⁾ aut hereditariam acquisitionem ⁴⁾, totidem testibus petitor rem evincet. Quamquam in praediorum vindicationibus — de mobilium rerum vindicationibus supra comprehendimus — parum constare videtur, sitne post auctoris defectionem adhuc probatio a petitore exigenda ⁵⁾. Ceterum non utique sufficit eum auctorem habuisse, qui praescriptione tutus sit quive hereditario iure se defendat; potest enim a quocumque res evinci, cuius auctori ius non fuerit petitore invito rem alienandi ⁶⁾, eaque ipsa est in litium monumentis frequentissima vindicationis causa ⁷⁾. Convenit, quod de Onetore diximus, et potuimus idem de ceterorum iuribus observare ⁸⁾, nisi Saxonico hoc plus est, quod etiam ab ipso auctore, qui non iure abalienaverit, res vindicari potest, quasi ius

1) Planck, op. cit. II p. 134, 136; Laband, op. cit. p. 178/9. Exstat tamen sententia (Wilmans, Additam. 78), ut de proprietate terrae tertia manu iuretur. Nam Wasserschl. V 9 (*seipverde*) corrigitur per *Maydeb. Schöffenspr.* III B 14 (I pag. 449).

2) Quantum valent sex testes, tantundem valere videtur *die Kuntschap* (cf. Laband, op. cit. p. 179 lin. 13, p. 220¹⁰ p. 225¹⁰; Planck, op. cit. II p. 66).

3) Laband, op. cit. p. 340-342; Planck, op. cit. I p. 656 (*„nach der älteren . . . Auffassung“*). De praescriptione tricennali cf. Laband, op. cit. p. 220¹⁰; de immemoriali: Wasserschl. V 86 (I p. 431/2).

4) Planck, op. cit. p. 525¹⁰; cf. Laband, op. cit. p. 178-181. — In annua praescriptione hoc amplius requiritur, ut proprietatem vel feudum suum esse possessor iuret (Laband, op. cit. p. 346/7; Planck, op. cit. I p. 661).

5) Laband, op. cit. p. 285 (cf. quoque Goeschen, *die Goslar. Statuten* p. 503 not. 4). — Nulla de causa censet Planck, op. cit. I p. 547 (sed cf. ibid. p. 556[a]), exigendam esse hic probationem minus plenam, quam appellat alibi (I p. 503, 504, 599, 740) *„Legitimationsbeweis“*.

6) *Richtst. Ldr.* 25 § 2 (*oftu mit rechte icht mutest wedder vorderen, dat an dime egen mit unrechte vorgeven si, up den, dem it gegeven is. Dat vintme*); Laband, op. cit. p. 259-297; Planck, op. cit. I p. 557(b).

7) Laband, op. cit. I p. 279 (§ 35): *„bei der Klage des mittelalterlichen Rechts . . . handelt (es) sich meistens . . . um die Befugniss des Auktors“*. Cf. *Richtst. Ldr.* 22.

8) Cf. Hübner, *Immobilienproz.* p. 121, 125 (et Heusler, *Gewere* p. 76).

suum perdiderit ¹⁾. Apparet autem auctoris dationem inventam esse actoris adiuvandi gratia prorsus eodem modo, atque est inventum huius adiuvandi gratia, ut calumniam is abiuret cum testibus, atque sic adversario difficiliorem efficiat defensionem ²⁾. Nam simplex *wideredus* hoc tantum efficit, ut ad respondendum vel certe iurandum ³⁾ adversarius teneatur ⁴⁾. Videtur autem actor, quum vindicat, adiuvandus aut ideo, ne cogatur ipse probare proprietatem, apud quos probandi onus incumbit actori, aut ideo ne reus abutatur probationis iure, ubi probatio vel potius abiuratio reo permittitur. Est enim aliud probare aliud iurare ⁵⁾, quocirca libri Papiensis expositor, licet ab actore praestandum significet ⁶⁾ iusiurandum, *quod ipse caballus suus proprius est*, tamen vindicari notat ⁷⁾ *contra legem positam in quarto Institutionum libro . . . , quia illic legitur: „commodum autem possidendi in eo est, quod, etiamsi eius res non sit, qui possidet, si modo actor non potuerit probare rem suam esse, remanet suo loco possessio“* ⁸⁾. Itaque, apud quos ius est, ut reus omnimodo iureiurando se absolvat ⁹⁾, melius rectiusque dicetur probationem

1) *Richtst. Ldr.* 25 § 3 (Planck, op. cit. I p. 540); *Ssp.* I 52 § 1 (Planck I p. 515). Eodem iure nititur *Richtst. Ldr.* 25 § 4 (vv. und lite se it), quacum convenit *Magd. Schöffenspr.* III B 37 (I pag. 490 ia. 478); *Wassersch.* I 403 (I p. 49).

2) Brunner, *Rechtsgesch.* II p. 345: „mit Helfern geschworen, hatte der Foreid die Wirkung, den Beklagten zu einem schwierigeren Beweise . . . zu zwingen“. Cf. I. Rip. 67 § 5 (Brunner, l.l. not. 20); Capit. 156 § 2 (Brunner, op. cit. II p. 381 not. 27).

3) Cf. Loening, *Reinigungseid* (1880) p. 302-308; van Kuyk, Diss. cit. Leid. 1908 p. 162.

4) Non bene convenit lex Saxon. 39 (cf. 63), si est intelligendus *wideredus*, quod videtur Henrico Brunner, *Rechtsgesch.* II p. 514 not. 15. Ex diverso optime convenit *GU* 370 (ia. 379). Cf. Loening, op. cit. p. 105 not. 16.

5) *L.* 11 § 3, l. 12 D. 12. 2; Pap. Specim. Wesselyi (1900) 6 lin. 9; (13) 29 lin. 16 (*Archiv f. Papyrusf.* II p. 145 not. 2): ὅρκος ἢ ἐπίδειξις. Quod videtur contrarium l. 35 pr. D. 12. 2, causa est Tribonianus, qui addidit *omnibus probationibus alia deficientibus* (Steph. sch. 1 ad Bas. 22. 5. 35: τοῦτο σήμερον προσετίθη). Add. Petrus, Except. IV 41: *sacramentum non est probatio*; Schroeder, *Rechtsgesch.* (1907) § 37 not. 29 (pag. 374): „der Gegensatz zw. probatio und iusiurandum be- gegnet auch II Feud. 2 § 1“.

6) (§ 5, § 7) Roth. 232.

7) (§ 7) Roth. 232.

8) Addit ipse: *et usus, qui contra hanc legem est, non teneri debet*, et item formularum auctor (post ipsas ad Roth. 232 formulas): *esse (debet) ut legitur in Romana lege*.

9) Cf. e. g. *Ssp.* I 18 § 2: *sval so de man vor gerichte nicht ne dut, svo wetenlik it si, dat he des mit siner unscult entgeit*; Roth. 365: . . . si pro quacumque

actori denegari quam dari reo. Videamus nos, sitne verum, quod plerique docent, verbis potius quam re dissentiente Richardo Loening ¹⁾, etiam re dissentiente Declareuil ²⁾: apud Germanos probationem actori denegari reo dari ³⁾. Excipiendi utique sunt Visigothi ⁴⁾, sed videri possunt a Romanis mutuati, sicut libri Papiensis glossator ⁵⁾, a Visigothis habere Bajuvari ⁶⁾, incertum unde, Alamanni ⁷⁾. Est praeterea vetus dubitatio de Francis Salicis, utrum probationem actori dederint denegaverintve. Et putat quidem Brunner ⁸⁾, nihilosecius quam ceteros Germanos etiam Francos Salicos probationem actori regulariter denegavisse, nec movetur formula „*si quis fecerit et ei fuerit approbatum*“, quippe quae valde sit ambigua ⁹⁾. Sed iudicaverunt sub Ludovico

causa homo pulsatus fuerit liceat ei se idoneare, id est, (quod paulo infra lex habet) per sacramentum negare. In quibus speciebus reo permittitur ad duellum ultro provocare, addendum est, quod addit Expos. (§ 3): *aut per pugnam.* Cf. Liutpr., Hist. Ottonis c. 7 (*non iuramento, non duello, satisfactionem papa recipere voluit*). Paulo fusius egimus, ne quem deciperet Loening, *Reinigungseid* (1880) p. 122¹².

1) *Reinigungseid* (1880) passim (cf. Brunner, *Rechtsgesch.* II p. 373 not. 18). Concedit hic exceptis rebus manifestis („*handhafte That*“), in quibus proprium ius versari nemo ambigit, adversarii iureiurando stari solere (p. 279/81). In eo tantum discrepat, quod in rebus nec manifestis ipse docet deficere (p. 264: „*in Folge der immerhin sehr eingeschränkten klägerischen Beweismittel*“), ceteri denegari probationem (p. 281 not. 11). Quem et re dissentire et sequendum putat van Kuyk, Diss. Leid. cit. 1908 p. 25/7 (sub exceptione legis et iuris Frisionum).

2) *Novv. rev. histor.* XXII (1898) p. 230: „*c'est la force qui décide qui prouvera*“.

3) Brunner, *Rechtsgesch.* II p. 370: „*die Beweisrolle fällt im Allgemeinen dem Beklagten zu*“ (p. 373: „*(dieses) beruht darauf, dass man bei ihm die bessere Wissenschaft voraussetzen durfte*“). Longe aliter rem explicant Bethmann-Hollweg, *Civilprozess* IV p. 28/9; Siegel, *Gerichtsverf.* I p. 169/70). De re cf. etiam Magd. *Schöffenspr.* III A 18 (I p. 378): „*Das frauoen Ilsen, dy ein clegeryn ist in desser Sacken, dy bewysunge nicht gebort zu thun*“.

4) L. Visigoth. Recesw. II 2 § 5: *quotiens causa auditur, ... si per probationem rei veritas investigari nequiverit, tunc ille, qui pulsatur, sacramentis se expiet* etc. Cf. form. Visigoth. 40. Hoc sacramentum descendere ex iure Romano (c. 3, c. 9 C. 4. 1) persuasum est Expositori (§ 4 priore) Roth. 359.

5) ad Roth. 355: *de illis causis, pro quibus non scribitur ut se purificet appellatus, primum interrogetur appellator, si potest probare* etc.

6) L. Bajuvar. IX 17 (= L. Visigoth. II 1 § 21).

7) L. Alamann. 42 § 1 (42).

8) *Rechtsgesch.* II p. 370/1: „*von der Vertheilung der Beweisrolle, wie sie die meisten deutschen Volksrechte erkennen lassen, ... macht die lex Salica keine grundsätzliche Ausnahme*“.

9) Ibid. (p. 371): „*die mehrdeutige Formel: si quis fecerit etc. soll nicht etwa eine Beweispflicht des Klägers aus(spre)chen*“. Consentit hactenus Declareuil,

Pio Salici scabini ¹⁾: *ut omnis, qui alteri aliquid quaerit, licentiam habeat prius* ²⁾ *sua testimonia producere contra eum, quae res negotium facit quidem Henrico Brunner* ³⁾, attamen expedit sese, dum dicit: quum permiserit Ludovicus Pius ⁴⁾ data testimonia contrariis testimoniis refellere, nihil ultra iudicatum a scabinis, quam ut contraria testimonia, si velit actor, *prius* dentur quam directa ⁵⁾. At ne sic quidem facere potest, quominus identidem concedat ⁶⁾, lege Salica probationem saepius actori permitti quam ceterorum populorum legibus, quod semel (p. 395) acceptum refert exemplis peregrinis („*fremdrechtliche(n) Einflüsse(n)*”), nec exprimit, a quibus peregrinis Salici mutuati sint; Tardif Romanos appellat ⁷⁾ placiturus, quem non laudat, Agathiae ⁸⁾. Datur quoque actori probatio non generaliter quidem attamen praedium vindicanti vetere lege Saxonica ⁹⁾: *qui terram suam occupatam ab altero dixerit, adhibitis idoneis testibus probet eam suam fuisse* ¹⁰⁾, qua cum lege conferri debet capitulare ¹¹⁾ de eo, *qui ali(c)ui per testes exinde quale(m)cumque rem tollere* ¹²⁾ *voluerit, iubetur enim per quinque vel septem testimonia dic(ere) et sic toll(ere)*. Non ad rem pertinet ¹³⁾ legis Alemannicae

Nouv. rev. histor. XXII (1898) p. 239/40. In contrarium sensum argumentatus erat Bethmann-Hollweg, *Civilproz.* IV 502-504 (add. V p. 65 not. 31).

1) Capit. 142 (= l. Salic. capitul. VII) § 12 (Bethmann-Hollweg, op. cit. V p. 134 not. 41: „*wahrscheinlich ein Ueberbleibsel des altsalischen Beweisrechts*”).

2) Id est, ni fallor, priusquam respondeat adversarius (Brunner, *Schwurgerichte* (1872) p. 68 ima: „*noch ehe der Beklagte geantwortet*”). Cf. l. Sal. extrav. B 12 (quod si quis mallat alium et ille dicit (= dixit) „*de torto dicis*”, non potest postea ad testes redire”).

3) *Schwurgerichte* (1872) p. 69 = *Forschungen* (1894) p. 122 not. 6.

4) Dictum est supra.

5) „*Durch (das) Weisthum von 819 wurde das Recht des Klügers, die Production von Zeugen zu anticipieren, anerkannt*”.

6) *Rechtsgesch.* II p. 372, 373, 394/5.

7) *Sources du droit français. Orig. rom.* (1890) p. 156 sqq. (maxime p. 161-163).

8) I 2: *ῥάγχοι πολιτεία ὡς πᾶ πολλὰ χρῶνται ῥωμαϊκῇ καὶ νόμοις τοῖς αὐτοῖς*.

9) 63.

10) Apud Henricum Brunner (*Rechtsgesch.* II (1892) § 103, § 119) hanc legem frustra quaesivi.

11) 105 § 4.

12) Cf. l. Saxon. 39.

13) Pertinere credit Bethmann-Hollweg, *Civilproz.* IV p. 56¹⁴⁾ (et item van Kuyk, *Diss. cit.* p. 83/5).

tit. II § 1, quia ibi non simpliciter proprietas vindicatur, sed, quae proprietas olim ab ipso adversario parenteve eius ad petito-rem sit translata. Haud magis ex libro Papiensi Liutpr. 147: *si quis sua auctoritate terram alienam . . . wifaverit*, id est, pro- prietatis aliquo signo muniverit ¹⁾, *dicendo quod sua debeat esse, et postea non potuerit probare, quod sua sit, componat* etc. ²⁾, quia possessorem praecipue spectat, non petito-rem ³⁾. Non moveat denique Liutpr. 89: *si quis res alienas . . . possederit et per iudicium exinde convictus et expulsus fuerit*; attamen valde huc pertinent litium documenta haud ita pauca, quibus actori probatio statim datur ⁴⁾, interdum remittitur ⁵⁾. Nihilominus non dubito, quin generaliter verum sit, quod scribit Brunner: apud Germanos probationem, vel potius abiurationem, reo dari, idque

1) Cf. Brunner, *Rechtsgesch.* II (1892) p. 459, 514.

2) Cf. Liutpr. 45; 46 (utrobique deest: *dicendo quod sua debeat esse*).

3) Etenim secundum legem Bajuvariorum (X 18) *wifa propter defensionem ponitur*, id est, a possessore. Quod observat quidem Brunner, *Rechtsgesch.* II p. 459^{1*} (im- prudenti opinor „*Eigenthümer*“ pro „*Besitzer*“ excidit), attamen hic (i. e. Liutpr. 147) intelligit de petitore (p. 514). Quem sequitur, qui solet, Huebner, *Immobilienproz.* p. 24/5.

4) Vidit hoc Bethmann-Hollweg, *Civilproz.* IV p. 56^{1*}. Laudat ipse *GU* 31; 35 (decedere debet, quia agit comparator cum auctore suo); 40; 75 (ibid. p. 495 not. 81); 334; 383; 450 (ibid. V p. 134 not. 40); 396; 665 (ibid. p. 138 not 57), praeterea Loening, *Reinigungseid* (1880) p. 104/5 inter Salica monumenta *GU* 215 cum 217; 220 cum 226; 369; 379. Concedit Brunner, *Rechtsgesch.* II p. 373, interdum („*in bestimmten Fällen*“) actori probationem dari, abiurationem reo denegari, quod sic in- terpretatur Huebner, *Immobilienproz.* p. 172, quasi dixisset: ubicumque actor probare velit, abiurationem reo denegari. Exempli causa laudat Brunner *GU* 54; 81; 234; 369; 509; 682 (decedere debet, quia agit comparator cum auctore suo); 820; 914; 953. Etiamnunc addi possunt e. g. *GU* 93; 94; 127; 130; 173; 195; 198; 202; 225; 292; 313; 315; 374; 381; 387; 406; 532; 563; 571; 573; 574; 698; 711; 741; 804; 831; 857 (sed cf. 829); 862; 893; 966; 975; 976; 994; 1271; 1507; 1509; 1591 (laudo èt hic èt ubique τὰ πτωτόντα) et ex iure Saxónico *Richtst. Ldr.* 26 § 5 io. *Ssp.* II 43 § 2 (sed cf. Laband, *Vermögensr. Kl.* p. 215; Heusler, *Gerere* p. 267/8; Planck, *Gerichtsverf.* I p. 600 not. 3); Planck, op. cit. I p. 560 (ad *Ssp.* I 32). Non computo *Goslar. Stat.* p. 25 lin. 25/6 (quia *mit* interpretor *vor*), non *Goslar. Rechtserk.* 4 (Bruns, *Beitr.* (1799) p. 181); non Wasserachl. II 62 (I pag. 87), quia „*vordern*“ etc. interdum refertur ad possessorem, veluti *Magdeb. Schöffenspr.* III B 19 (I pag. 452/3).

5) *GU* 802: *si ullam . . . disvestituram quislibet facere temptaverit, non sit ne- cesse iam dicto episcopo eiusque successoribus . . . ullam facere probationem (sed . . . fiat inquisitio).*

initio etiam adversus in rem actionem ¹⁾ obtinuerit ²⁾, proinde communi iuri respondeat ius formulae Andecavensis 28: *veniens il(le) interpellabat ill(um), quasi fossa(tum) per terra(m) sua(m) fo(disset). . . . Et taliter (ille) dedit re(s)pons(um), quod in terra sua (ipsius) fossa(tum) fecisset. . . . Visu(m) est, ... ut manu sua quarta excusare (se) deber(e)t, quod terra(m) illius malo ordine numquam fo(disset); si hoc facere po(ssi)t, quietus et securus resideat; quod exemplum non est solitarium ³⁾. Proxima sunt, ubi possessori iusiurandum datur rem fuisse avi et genitoris sui ⁴⁾ vel a se triginta annos possessam, quod per Italiam ⁵⁾ frequens est; permittitur enim ibi possidenti hoc iureiurando rem retinere, nisi petitor probet possessionem interruptam, id est, possedissee se *infra hos triginta**

1) De conditione cf. e. g. *Richtsteig Ldr.* 8 § 1; de accusatione Planck, *Gerichts-verf.* I p. 745/6 (post notam 4).

2) Cassiod. Var. III 23 § 3 (*abiurator alieni furtum, non animam, reddat*); l. Alemann. 2 § 1 (vv. *non liceat ei iurare*); capitul. 134 § 2 (*cum . . . coniuuratoribus legitimum sacramentum iuret*). Quin adhuc undecimo saeculo testificatur locuples auctor Norbertus in vita Bennonis § 19 (Monum. Germ. Script. XII p. 62) Osnabrugensis regionis communem consuetudinem: *iustitiam suam* (proprietaem utique soli) *iuramento defendere*. — De Graecorum iure dicitur cap. CVI (i. f.).

3) Transalpina tria praeterea dat vel potius dare se putat Heusler, *Gewere* p. 75; decedunt enim duo, id est, form. Andec. 30, quae non habet in rem, sed ex convenientia, actionem, et GU 34, quae non habet meram abiurationem. Sed manet tertium (GU 365) cum GU 138; 227; 370 (ia. 379); 465; 504; 562 (quod debeo Ioanni van Kuyk, Diss. Leid. cit. p. 68; reliqua partim Huebner, *Immobiliarproz.* p. 161-170, partim mihi); Wilmans, *Additam.* 78; Tullense (Calmet II prob. p. 344), quod laudat Heusler, *Gewere* p. 341 (sed non dicit ibi praecedere diligentem causae ventilationem), et quae his accedunt Italica, magnam partem Neapolitana (cf. Neumeyer, *gemein-rechtl. Entw.* I (1901) p. 182/4), unum Romanum (GU 883) sub Alberico principe, quibus interdum possessori decernitur iusiurandum actore non probante (GU 804 (Bethmann-Hollweg, *Civilproz.* V § 115 not. 5); 862; 1271), interdum simpliciter (GU 623; 872; 882; 883; 915; 947; 1286; 1439; Cod. dipl. Bar. V 33), interdum post ab ipso testes datos vel pro eo habitam inquisitionem (GU 621: *pro amputanda intentione*; GU 726: *p(ro) amplior(e) definition(e) . . . secundum legem Romanam*), quum alias solent Longobardus litigator testium suorum fidem (*quod veritatem dixerunt*) iureiurando confirmare (Bethmann-Hollweg V § 85 not. 31; § 107 not. 21).

4) GU 901.

5) Prodest, quod in Longobardicis documentis testes et sacramentales liquido separantur; trans Alpes quia plerumque miscentur (cf. Brunner, *Rechtsgesch.* II p. 378 not. 7), arbitraria quodammodo instituenda fuit divisio, ut abiurationem diceremus, ubi iuratur de proprietate, probationem, ubi tricennalis possessio vel hereditatis successio praetenditur, nisi quis solus iuret (fit GU 452).

annos ¹⁾. Pertinet eo privilegium Pisanum anni 1081, quod exscripsit Bethmann-Hollweg ²⁾: *et illum, super quem reclamatio venerit de terra, si querentem (= garantem) habere potuerit vel possessionem per legem iurare voluerit, per pugnam fatigari non sinemus*. Sunt item Saxonica statuta, quibus videatur possessori, qui annum et diem se possedissee contendat, iusiurandum decerni, *nisi testibus infringatur* ³⁾, etsi plerumque iusiurandum decerni intelligendum est ei, qui ante probaverit annuam possessionem ⁴⁾. Iubet denique possidentem lex Ripuaria ⁵⁾ *rem suam cum tribus si(ve) cum septem cum sacrament(i) interpositione sibi evindicare*; condicio enim ⁶⁾: *si (traditionis) testes non potuerit adman(n)ire, ut ei testimonium praebeant*, non est vera conditio ⁷⁾ sed concessio potius. Permittitur possessori, ut rem sibi traditam esse testibus probet potius, quam proprietatem actoris abiuret. Quo casu rem amittet, si pervenerit ad eum possessio ab eo auctore, cui potestas alienandi non fuerit, hac tamen lege, ni fallor, ut *null(a) ei mal(o) ordine vel invasio requiratur* ⁸⁾, id est, ut remittatur ei compositio propter invasionem ⁹⁾. Ergo principaliter defendet se possessor solo interposito iureiurando. Quae res valde turbavit Andream Heusler, quia possidenti videbatur necessitas iniungi dandi auctoris vel certe instrumentum proferendi ¹⁰⁾; itaque extricandi sese gratia repente mutat sententiam

1) Diximus supra. Cf. praeterea GU 866; 929; 994; 1010; 1056; 1077; 1084; 1091; 1190; 1218; 1874; 1422 (pag. 287 et pag. 289).

2) Civilprozess V p. 379 not. 35.

3) Laband, *Vermögensr. Kl.* p. 342 = Gengler, *Stadtrechte* p. 307 (de Fribergo cf. Planck, *Gerichtsverf.* I p. 661 not. 15).

4) Laband, *Vermögensr. Kl.* p. 341.

5) 60 § 1 (Bethmann-Hollw., *Civilproz.* IV p. 56 not. 12). Testimonium amoliri aggressus est van Kuyk, Diss. cit. Leid. 1908 p. 76.

6) Occurrit eadem in Capitul. 139 § 1; 215 § 5 (Bethmann-Hollweg, op. cit. V p. 129 not. 18) in re dissimili.

7) Quia nihil intererit, utrum *non potuerit* an noluerit testes admannire. Qain potest quis *si non potuerit* interpretari: si noluerit. Similiter habet Gregorius Turo-nensis IX 12 (p. 369, 16): *cum nequiret* = cum nollat.

8) Hoc eadem lege (Rip. 59 § 8) exprimitur in eo, qui *cartam per manibus habuerit*.

9) De compositione propter invasionem cf. Brunner, *Rechtsgesch.* II p. 512/3 (cum not. 8); Huebner, *Immobilienproz.* p. 203 sqq.; *Ssp.* III 43 § 1. — Propter Liutpr. 89 cf. Expos. ibid. § 6 (iia. Roth. 232; 246; 250; 253; 257-260; 263; 341-343). et Bethmann-Hollweg IV p. 387¹⁾.

10) *Gewere* p. 31: *„(der Beklagte) muss seinen Besitz rechtfertigen“*.

docetque tunc titulum demonstrandum esse, quum ab actore certi vitii titulus arguatur ¹⁾; interim abiurationem competere ²⁾, nec animadvertit, antequam demonstretur, non posse titulum certi vitii argui. Dicendum arbitror: initio quidem abiurationem sufficere visam esse, sed postea introductam auctoris dandi necessitatem ³⁾ ideo, ne reus probationis, id est, abiurationis iure male abuteretur. Quod non ita volumus intellectum, quasi auctoris dandi necessitas ibi tantum utilitatem suam habitura sit, ubi abiuratio reo detur; quin, ubicumque est in lite dominii possessoris causa melior, veluti, quod a petitore vera probatio exigatur, confugiendi occasio est ad auctoris dandi necessitatem, ne scilicet inique prosit possidenti illud possessoris commodum. Plane, quia nihil differre solet possessoris commodum a generali commodo eorum qui defendunt adversus quamcumque actionem ⁴⁾, causa dicenda est, quidni in personalibus actionibus auctoris datio exigatur? Sed facilis est responsio: ideo non fieri, quia ex persona auctoris haud facile quis obligationem recusare potest vel poenam ⁵⁾. Ergo natura fit, ne detur in personalibus actionibus auctor ⁶⁾ neve exigatur. Aliquando tamen, licet raro, etiam in personali actione propter auctorem facti ⁷⁾ impuniti sumus, veluti ⁸⁾, quum quis occiderit iussu regis; est enim lege Ro-

1) Ibid. p. 87: „die Gewere (befreit) vom Nachweis des Titels solange derselbe nicht durch eine erhebliche Thatsache in Zweifel gesetzt ist“.

2) Ibid. p. 75: „(dem) pone rationem gegenüber genügt die einfache Behauptung seines Rechts“. Valde placet sententia Ioanni van Kuyk, Diss. cit. Leid. 1908 p. 95 (cf. p. 94-101, 129-132).

3) Ergo postea potuit abiurari invasio (Brunner, *Rechtsgesch.* II p. 515 not. 17), non potuit proprietas. Quod confunditur formula, quam laudavimus, Andec. 28; quin ipso iure Saxonico (*Richtsteig Ldr.* 26 § 2) molestiam parit, sed liquido diacernitur Cavensibus instrumentis (*GU* 943; 999; 1038; 1039; 1040; 1166, maxime vero 1046) aliisque (*GU* 831; 883; 1249; 1446). Cf. praeterea quam laudat (et item *GU* 1038) Brunner: *GU* 362.

4) Savigny, *Recht des Besitzes* (1837) p. 15/6.

5) Loysel, *Instit. coutum.* (ed. 1846) no. 797: „tous délits sont personnels et (= ergo) en crime n'y a point de garant“. Cf. Beaumanoir (ed. 1899/900) nis. 880; 381; 1044; 1045; 1047.

6) Hoc quidem perspexit Heusler, *Institutionen* I p. 392, sed non recte, ut detur auctor in vindicationibus, id natura fieri docet.

7) Diversum est, quum quis furti suspicionem evitat propter possessionis auctorem. Qua de re dicitur huius capituli i. f.

8) Est praeterea classicum exemplum apud Nepotem XV (Epam.) 8 § 1.

tharis ¹⁾ homicidii iusta defensio iussu regis occidisse. Quamobrem in hac actione inventum est a Longobardicis iurisconsultis, ut, qui utatur defensione, *det regem auctorem* ²⁾, quod quibusdam *grave videbatur*, proinde permittebant responderet: „vere interfui sed per legem emendare non debeo“, quod improbat Expositor ³⁾, *quia, si sic concederetur, multi per timorem compositionis se per- iurarent* ⁴⁾, *quapropter rectius apparet, ut . . . cogantur dicere, quare per legem emendare non debeant*. Eandem causam fuisse dico, cur in vindicationibus aliquando possidenti sit imposita auctoris dandi necessitas. Aliam quaerit Rauch: non potuisse emptorem proprietatem petentis abiurare ⁵⁾, quasi non omni possessori hoc, ubi competit, competat; aliam Hübner: ideo antiquitus omni emptori necessariam fuisse defensionem per auctorem, quod initio non potuerint praedia ullo legitimo modo ad novum dominum transferri ⁶⁾, proinde in iudicio emptorem rem suam esse defendere non potuisse ⁷⁾. Quae Rudolphi sententia vel ideo refellitur, quod mobiles quoque res sine auctore defendi non possunt ⁸⁾, eoque magis, quod a mobilibus auctoris datio coepisse credenda est. Est enim de mobilibus auctoris datio frequens in ipsis barbarorum legibus; de praediis in iisdem nusquam, quum singula capita Ripuariorum ⁹⁾ atque Bajuvariorum ¹⁰⁾

1) 2. — Conferri iubet recte l. Bajuv. II 8 Brunner, *Sitzungsber. (Berlin)* 1901 p. 938.

2) Expos. (§ 1) Roth. 2. Ex iure Saxonico cf. Planck, *Gerichtsverf.* § 56 i. f. (I p. 410), ex veteribus monumentis *GU* 364; 1408, ex novis legibus e. g. *Code pénal* art. 114. 2; 190.

3) Expos. (§ 3) Roth. 2.

4) Longobardorum legibus (Roth. 365) *pro quacunque causa aut culpa lic(et) (reo) se idoneare secundum legem*.

5) *Spurfolge und Anfang* (1908) p. 92: „der ältesten Beweismittel (Eid, Orda- lien, Zweckampf) (konnte) sich nur derjenige, dem sie unmittelbar zu Gebote stan- den, . . . bedienen“.

6) *Immobiliarpros.* p. 106/7: „wie schon (p. 2) . . . hervorgehoben wurde, . . . war . . . Uebergang des Eigenthums an Liegenschaften durch Rechtsübertragung un- möglich“.

7) Op. cit. p. 107: „der neue Erwerber konnte nicht selbst das Gut vor Gericht verteidigen“. Perperam addit: „oder einklagen“, quia petitor non cogitur causam petendi dicere (ibid. p. 73 „Substanziierung der Klage war rechtlich nicht erforderlich“).

8) Hoc vidit Schwind, *Gött. gel. Anz.* 1894 p. 437¹ (et item Pflüger, *die legis actio sacramento* (1898) p. 42). Cf. praeterea Rauch, op. cit. p. 91¹.

9) tit. 59 § 6.

10) App. IV.

legis, neque ea valde antiqua, exceperis. Praeterea explicat quidem Hübner, cur, qui emptorem se dicat, auctorem sistere debeat, sed non explicat, quod caput rei est, cur possessorem emisse confiteri se vel omnino titulum possessionis suae dicere oporteat. Quod sic simpliciter ponunt Brunner ¹⁾, Schroeder ²⁾, Sohm ³⁾, explicandum secundum Germanorum in causa probationum iura aliis tradit Amira ⁴⁾, verum Heusler ⁵⁾ ea ratione explicat, quod formula habet „malo ordine detines” perinde acsi non formula iuri, sed ius formulae sit accommodatum ⁶⁾; Bethmann-Hollweg denique ⁷⁾ inde repetit, quod propter rem, quae petitur, ipsa lis rei fiat similis („*der Grund (möchte) auch darin liegen, . . . dass die Sache dem Rechtsstreit einen mehr objektiven Charakter giebt*”), quod mihi quidem, Batavi ingenii homini, videtur sensu cassum. Veram causam adsignavisse mihi videor ⁸⁾.

(Continuabitur).

1) *Rechtsgesch.* II p. 515: „*Will der Beklagte das Grundstück behalten, so . . . muss er in der Antwort sein Besitzrecht (l. seinen Besitztitel) geltend machen*”.

2) *Rechtsgesch.* (1907) p. 391.

3) *Prozess der lex Salica* (1867) p. 91: „*die rein negative Einlassung . . . ist dem Eigenthumsanspruch gegenüber wirkungslos*”. Ne sufficit quidem dominum se dicere.

4) *Grundriss* § 66 (adnotat.): „*dass dem Beklagten nur motivierte Verneinung gestattet wird, dürfte sich aus den prozessualen Grundsätzen über die Beweismittel erklären*”. Probat sententiam Rauch, *Spurfolge und Anefang* p. 117^a.

5) *Gewere* p. 31: „*der Kern der Klage ist: . . . malo ordine detines, und darum findet auch der Beweis seine Normirung auf das Besitzrecht des Beklagten*”. Docet idem auctor, *Institutionen* I p. 392, natura fieri, ut in vindicationibus rationem ponat is, unde petitur. Quod refellimus supra.

6) Formulam cum iure mutatam esse docet ipse, *Institutionen* I p. 394/5.

7) *Civilprozess* IV p. 40 (ante notam 1).

8) Dum plagulas corripo, venit mihi in manus Gillis, *Gewährschaftzug und landatio auctoris* (1913), qui rem sic explicat (p. 63): „*es ist der Sinn und das Motiv des Gewährzuges, den Bruch der Gewere aufzudecken*”. Vel sic perato.

AD TIBULLI ELEGIAM LIBRI SECUNDI PRIMAM.

SCRIPSIT

J. J. HARTMAN.

Novimus omnes illud hominis Parisini dictum qui rogatus quo modo miscendum esset absinthium, non 'taetrum' istud at salutiferum Lucretii, sed alterum dulce atque funestum, accurate omnia eius enumeravit elementa, quantum cuiusque esset sumendum diligenter praescripsit, quid primum quid deinde quid postea infundendum poculo enarravit, tum quantum addendum aquae edixit, qua ratione omnia permiscenda docuit, denique in fine totius praecepti haec addidit: „cum vero videris potionem effectam esse perlucidam eoque colore qui a Plinio dicitur *caeruleo albidior, viridi pressior* tum eam quantocius cum ipso poculo per fenestram eiice in plateam”. Lepide ille simulque prudenter, communi enim hominum prospexit saluti. Sed quis criticum laudabit, qui primum versus aliquis poetae quomodo sit emendandus doceat, deinde eum cum sua vicinia e contextu esse eiiciendum clamet? Perversa atque absurda iure ea ratio videtur, plerumque, nam hoc quidem loco, de quo iam sum acturus, unice veram eam esse mihi pro certo constat. Tota enim disputatio mea proficiscitur a versu illo saepe tentato (58):
dux pecoris hircus auxerat hircus oves.

In quatuor vocabulis *hircus auxerat hircus oves* mire variant cōdices, solum *auxerat* sat bene testatum esse videtur, in melioribus enim codicibus legitur *hauxerat* et *hauserat*, secundae manus *auxerat* et *duxerat* praebent. Porro aut simpliciter *hircus* est

appellandus aut ornate *dux pecoris*, non *dux pecoris hircus*. Quid mihi velim egregie illustratur versu quodam Plauti, ubi olim vulgo edebatur: „viso quid *servus meus Ulixes* egerit”, nunc probe ab omnibus intelligitur legendum esse, „viso quid rerum *meus Ulixes* egerit”. Ergo pro altero *hircus*, quandoquidem ipsum illud *dux pecoris* in se perfectum absolutumque est, vix potest aliud quidquam reponi nisi ‚epitheton ornans’, quod nunc quidem sponte se offert, quia nulla inter se sunt vocabula similia magis quam *hircus* et . . . *hirtus*, illud autem adiectivum, quoniam datur optio, post *auxerat* ponere malumus, si forte pro praecedenti *hircus* reponere possimus adiectivum a consonanti litera incipiens, quod simul nos liberet illo, non vitioso quidem sed tamen rariore *pecoris h.* Tum ‚*dux pecoris oves auxerat*’ misere languet, et quoniam ex hexametro

Huic datus a pleno, memorabile munus, ovili
(*huic*: agricolae qui primus choros duxit) luce clarius apparet sermonem esse de *praemio*, confidenter quivis reponat *opes*, cum quo substantivo nunc nullum adiectivum melius iungitur quam quod priscorum hominum *paupertatem* significet. Denique egregie totum versum sic Waardenburgius refinxit:

Dux pecoris curtas auxerat hirtus opes.

Iam parata est potio, nunc totum poculum abeat in malam rem. Octo illud continet versus hosce:

Agricola assiduo primum satiatus aratro

Cantavit certo rustica verba pede,

Et satur arenti primum est modulatus avena

Carmen, ut ornatos diceret ante deos;

Agricola et minio suffusus, Bacche, rubenti

Primus inexpertus duxit ab arte choros.

Huic datus a pleno, memorabile munus, ovili

Dux pecoris curtas auxerat hirtus opes.

Qui quot quamque absurdis laborant vitiis! Quae *qualia* sint paulo accuratius exponere libet.

Peerlkampium qui aut legerunt nunquam aut non intellexerunt et sibimet ipsis solidae firmaeque affectant doctrinae famam, eum nescioqua levitate motum omnia proscripsisse clamant quae ipsi parum viderentur venusta. At non ita res se habet. Qui ipse praestantissimus esset poeta Latinus, statim sentiebat quid esset

magistri et quid tironis; qui versus a bono artifice perite essent tornati, qui cum multo labore atque sudore conflati a puerulo. Hoc illud est cur suavissima illa Latinorum versuum pangendorum ars simul tantam habeat utilitatem. Cuius expertem esse nolim quemquam qui antiquis poetis Latinis sit daturus operam. Peerlkampii fieri non possumus omnes, at omnes illi quam simillimi fieri studeamus. Sed persequamur singula:

1 *satiatus aratro*. Meis verbis opus hic non est. Adeantur Heynius Wunderlichiusque, prudenter et acute, ut semper, disputantes.

2 „certo pede”. Ain vero? Quanto melius noto loco Lucretius *extra numeros*.

3 Audi istud *satiatus ... satur!*

4 Quemnam sensum vocabula *ut ornatos diceret ante deos* habent? An hunc? „(carmen) quod cantaret dum ornata adstant deorum simulacra”? An: „sed in eo carmine ante omnia deorum habebat rationem, quos pie ornaverat”?

5 Cur vocativus ille *Bacche* inseritur? Ut opinor, sic ‚poetaster’ significare volebat tragoediam e cultu Bacchi natam.

6 *Primus*. Iam bis *primum* habuimus.

7 *A pleno ovili*. Cur a *pleno*? Quid opus voce ista?

8 *memorable munus*. Vide eadem vocabula aptissime posita Ov. Met. XIV, 225 et hunc puerulum deride.

9 *Auxerat*. Haec certe versus huiusce vox *tradita* est, si non tota, utique ultimae eius syllabae. Sed quis plusquamperfectum illud ferat? Nonne dicendum erat quodnam esse *soleret* victoris praemium?

Ohe, iam satis est! Equidem certe, qui iam puer versiculos Latinos fecerim, expertus novi quid nondum robustus poeta committere soleat: dummodo certum pedum expleverit numerum, quibus utcunque id quod in mente habebat enuntiaverit, cetera parum curat: quamvis multa legentium relinquantur explenda et illustranda indulgentiae, quamvis saepe recurrant eadem vel similia vocabula, sibi plaudit ut qui difficillimo labore satis laudabiliter sit perfunctus.

Sed multo gravius quiddam accedit, quod dummodo negligatur nihil tam absurdum est quin concoqui possit et a criticorum temeritate, quae dicitur, defendi. Duo hic afferam exempla

quam maxime insignia. Flavio Iosepho obtrudi locus de Christo, Tacito locus de Christianis a Nerone crudelissime combustis potest, dummodo dissimuletur ¹⁾ utrobique omnia aptissime cohaerere si locus ille eximitur, sed absurdi aliquid, atque adeo quam maxime impii, exstare, si remanet in textu:

Tac. XV, 45 „Interea conferendis pecuniis pervastata Italia, provinciae eversae e. q. s.". *Interea*. Quando? Dum ardebant faces illae vivae? Nam nunc quidem praecedit: „unde . . . miseratio oriebatur, tamquam . . . in saevitiam unius absumerentur". At exime ista omnia: vere Taciteam habebis rerum quae *parabantur* enumerationem: quomodo urbs restituenda esset, quomodo cavendum ne posthac eadem calamitas oriretur, quomodo essent placandi dei quorum delubra perierant nec statim poterant refici. Quam egregie nunc sequitur: *interea* (dum *parabantur* ista omnia) undique conquirebatur pecunia ²⁾.

Et quod de *impietate* dicebam, relege totum Iosephi locum (L. XVIII c. 3), aut ridebis aut indignaberis, postquam de Christo admodum honorifice narratum est (quid autem honorifice? non poterat magis *pie* narrare homo Christianus) sic historicum pergere: „sub idem tempus *alia calamitate* afflicti sunt Iudaei". Exime eiusdem capitis partem de qua nunc agitur: iusto ordine *calamitates* enumerantur.

Nunc ad Tibullum redeo neque hoc dico parum aptum esse elegiae, quae tota sit *de re rustica* et *de amore* (e quibus fere elementis tota Tibulli poesis constare solet) locum de tragoediae origine, ne aut meus mihi Tibullus opponatur, somnians poeta et facile ab alio ad aliud aberrans argumentum, aut „vere doc-

1) Ne cui iusto acerbius hoc *dissimulandi* verbum videatur, de aliqua *fraude* vel *dolo malo* me hic ne cogitare quidem profiteor atque declaro. Sed speciem quandam acerbitalis verbum illud habet. Finge ergo Graecum *μη προσποιεῖσθαι* hic legi, quod sic latine verti solet et quantum quidem scio debet etiam, cum aliud non sit in promptu.

2) An ipse Tacitus postea inseruit, quemadmodum in Annalibus narrationem de Nerone, Poppaea, Othone *mutavit*, quod nunc etiam apparet e voce *hactenus* qua ad alia Tacitus transit (vide Mnem. vol. 26)? Credere hoc possem, nisi ipsa de Christianis narratio tam multa haberet inepta et absurda, et nisi nunc, in Iosepho et in Tacito, eodem indicio eadem fraus deprehenderetur. Denique cur narrationem de Nerone Poppaea, Othone in Annalibus mutaverit Tacitus intelligimus, causam cur inseruerit illam de Christianis excogitare nullam possumus.

torum" ille qui sine ullo venustatis sensu, nullo amore affectus ipse undique suos sibi „locos" colligat. Sed haec legentium subiicio oculis:

Rura ferunt messes, calidi cum sideris aestu

Deponit flavas annua terra comas.

Rure levis verno flores apis ingerit alveo

Compleat ut dulci sedula melle favos.

Rure puer verno primum de flore coronam

Fecit et antiquis imposuit Laribus.

Rure etiam teneris curam exhibitura puellis

Molle gerit tergo lucida vellus ovis.

Utrum verisimilius ipsum poetam praestantissima sua carmina ineptissimis corrupisse additamentis? Nam caput illud de tra-goediae origine nunc inter quartum et quintum dulcissimorum horum legitur versiculorum. An ludimagistrum vel ludimagistri discipulum suam hic nobis venditare doctrinam?

AD LYSIAE OR. I § 16.

„Εὐφίλητε", ἔφη, „μηδεμιᾷ πολυπραγμοσύνῃ προσεληλυθέναι με νόμιζε πρὸς σε· ὁ γὰρ ἀνὴρ ὁ ὑβρίζων εἰς σὲ καὶ τὴν σὴν γυναῖκα ἐχθρὸς ὧν ἡμῖν τυγχάνει.

Nonne emendandum est: ὁ ὑβρίζων εἰς σὲ κατὰ τὴν γυναῖκα? Mulier nimirum adultero sponte se tradiderat, ita ut iniuriae, quibus Euphiletus atque uxor eius ab illo affecti sunt, quam diversissimae neque uno tenore memorandae sint. Accedit quod voc. σὴν postea in textum receptum est.

Praepositio κατὰ ab oratore similiter posita est Or. 12 § 20: καὶ οὐδὲ κατὰ τὸ ἐλάχιστον μέρος τῆς οὐσίας ἐλέου παρ' αὐτῶν ἐτυγχάνομεν.

P. H. D.

DE HISTORIA APOLLONII TYRII ¹⁾.

SCRIPSIT

FRANCISCUS GARIN.

I.

Historiam Apollonii Tyrii e graeco in latinum conversam asseruit M. Welserus, qui secundus a. 1595 eam edidit, nec longe aliter senserunt et sentiunt omnes fere viri docti, qui non tantum conversam sed etiam hic atque illic retractatam, quibusdam in partibus auctam, quibusdam in brevius contractam censent ²⁾. Welsero, ne una quidem causa adiecta, oblocutus est M. Hauptius (Opusc. III, 16), quem secuti sunt Ph. Thielmannus ³⁾ et E. Klebsius ⁴⁾. Hic quidem historiam latine saeculo

1) Haec disputatio iam antea in Italia typis impressa est sed non prodit in publicum. Eam grato animo tunc obtulit auctor — et nunc etiam offert — viro clarissimo Felici Ramorino, litterarum latinarum in Universitate Florentina professori.

2) Praeter ceteros: A. Nicolai, Ueb. Entstehung u. Wesen d. griech. Romans, p. 47, A. Chassang, Hist. du Roman, p. 461; A. Riese, Hist. Apoll., p. xvi; E. Rohde, Griech. Rom., p. 436 sq.; W. Schmid in Pauly-Wissowa Real-Encycl., II, 144; U. Wilcken, Archiv f. Papyrusforsch., I, 258, ib. n. 2; K. Bürger, Studien z. Gesch. d. griech. Rom., II, 21.

3) Ph. Thielmann, Ueber Sprache u. Kritik d. lat. Apollrom., Speier, 1881, demonstrare conatus est verba et verborum consecutiones, quae *ελληνίζοντα* Riesius¹ iudicaverat, partim vulgaris partim ecclesiasticae latinitatis esse. Sed cfr. Klebsium, o. infr. laud., p. 230. Ex Thielmanni sententia historia latine conscripta fuit a quodam christiano saec. VI.

4) E. Klebs, die Erzählung v. Apollonius aus Tyrus, p. 191 sqq., [cfr. Philol., v. 47 (1888), p. 80]. Klebsii argumenta sumpta sunt: a) e nummis, p. 191, b) ex inscriptionibus, p. 196, c) e moribus, p. 205, d) e lingua, p. 228, e) ex orationis genere, p. 280, f) e locis romanorum scriptorum in historia adumbratis, p. 283.

tertio ineunte conscriptam a studioso quodam veteris religionis auctore sustinuit (o. l., p. 200, 216), saeculis insequentibus magis magisque christianis additamentis auctam (p. 216 sqq.), quinto autem saeculo (p. 227) in eam quae ad nos pervenit formam ab italo fortasse quodam redactam (p. 227, n. 1). Sed argumenta, quibus ad haec omnia comprobanda Klebsius usus est, parvi vel nullius sunt momenti. Necesse enim erat interpres, cum e graeco in latinum converteret, pro nummis graecis romanos reponeret, in reddendis inscriptionibus pura et latina oratione uteretur. Versus homericos, quibus fabulae graecae repletae sunt, versibus vergilianis eum quantum potuit explicasse, ecquis mirabitur? ¹⁾. Indicia vero morum romanorum, quae hic atque illic deprehendisse Klebsius sibi visus est, non eius esse generis infra demonstrabo. Nec mediocriter errat, cum adfirmat

1) Klebsius in Plauto, Vergilio, Ovidio, Apuleio voces et sententias quae similes essent historiae Apollonii diligentissime persecutus est, cumque nonnullas invenerit (v. p. 283 e. q. s., 321, 3) eos auctorem historiae imitatum esse sibi persuasit nobisque persuadere conatur. Frustra mehercule! Quis enim credet „O Neptune, rector pelagi” (hist. 21, 12, P; „praedator maris”, β) ex Ovid., Met. I, 331, „nec vir nec femina” (= eunuchus, hist. 66, 7; lectio dubia) ex Ovid., Am. II, 3, 1, „rex ... longam habet manum” (hist. 13, 1, β, om. AP; cfr. frequentissimum illud apud graecos μακραι τυράννων χεῖρες) ex Ovid., Her. XVII, 166, ceteraque similia ex Plauto Apuleiove sumpta esse? Quod si eroticos scriptores graecos eadem subtilitate inquisivisset, similiora invenisset. Ex. gr., hist. c. XVIII (p. 35, 3—10), quod ex Apul., Met. X, 2, usurpatum affirmat (p. 288—9), rectius cum Hel. III, 7 comparasset. [Hist.: Interposito brevi temporis spatio, cum non posset puella ulla ratione vulnus amoris tolerare, simulata infirmitate membra prostravit fluxa, et coepit iacere imbecillis in thoro. Rex ut vidit filiam suam subitanam valitudinem incurrisse sollicitus adhibet medicos. Qui venientes temptant venas, tangunt singulas corporis partes, nec omnino inveniunt aegritudinis causas. Hel., p. 85, 29: καταλαμβάνομεν εἰσελθόντες <Χαρίκλειαν> ἐπὶ τῆς εὐνῆς ἀλύουσαν ... καὶ <τῷ πατρὶ> πυνθανομένην τι πεπνυμένοι, τῆς κεφαλῆς ἄλγῃμα διαχλεῖν ἔλεγεν (cf. 86, 5: τίς ἡ προσπεσοῦσα τῷ θυγατρὶ μάλακία; 95, 13; 101, 23). Diebus insequentibus ἐπιτείνει ἡ νόσος (100, 21) quam ob rem pater παρακαλεῖ τοὺς εὐδοκίμους τῶν ἱατρῶν (103, 25), καὶ ὁ λόγιος Ἀνεστίνος ... τῷ καρπῷ τὴν χεῖρα ... ἐπιβαλὼν ἀνακρίνειν ἀπὸ τῆς ἀρτηρίας εἴκει τὸ πάθος ... οὐκ ὀλίγον τε χρόνον βασιάνισας τὴν ἐπίσκεψιν, ἔνω τε καὶ κάτω πολλὰ ἐπιθεωρήσας ... (103, 32). Ceterum detrimenta salutis vultusque amantium vulgo a scriptoribus eroticis commemorantur. Cfr. C. Diltheyum, de Call. Cyd., p. 70. In Apuleium v. J. Dietze, in Philolog. 59, N. S. 13, (1900), p. 186—48]. Brevi praecidam: omnes imitationes, quas Klebsius sibi deprehendisse visus est, praeter duas vergilianas (hist. 33, 15 — 34, 3 = Aen. IV, 1 sq., hist. 29, 8—10 = Aen. II, 3 sq.), vel dubiae sunt (hist. 38, 9—11 ex Ovid., Met. IX, 614?) vel prorsus non sunt.

(p. 296) peregrinationes et exempla pudicitiae egregie servatae, quae sunt membra omnium fabularum graecarum, in historia deesse. Apollonius enim Tyro Antiochiam se confert, redit Tyrum, fuga petit Tarsum, inde Cyrenen, revertitur Tarsum, peragrat quattuordecim annos Aegypti regiones, contendit iterum Tarsum ad recipiendam filiam, ventis propellitur Mytilenas, petit navi Ephesum, Tyrum, Tarsum, Cyrenen! Quibus longinquis itineribus variis iactatur casibus, naufragium facit. Tharsiae vero pudicitiam in maximum periculum adductam et egregie servatam num quis negabit? Ducitur puella in lupanar: venientes ad se a libidine avertit; ut sibi virginitatem eripiat traditur „villico puellarum”, quem precibus ac misericordia a stupro removet. Quod etiam attinet ad fontes historiae, Klebsium per errores lapsum esse docebimus. Nulla est igitur causa quae nos fabulam Apollonii primitus latine conscriptam fuisse credere cogat, sunt contra multa quae eam graecum quendam auctorem graece scripsisse indicent, in primis arta cognationis vincula cum fabulis eroticis graecorum. Quae persequi iam necesse est.

II.

Fabula Apollonii Tyrii in quattuor partes dividi potest, quarum prima historiam Antiochi continet (c. I—VII), altera priores Apollonii casus (c. VIII—XXVIII), tertia historiam Tharsiae (c. XXIX—XXXVI), quarta ceteros Apollonii casus et conclusionem (c. XXXVII—LI).

a) Quarum in prima ¹⁾, quae adsuta potius quam arte co-

1) De hac historiae parte v. quae, fortasse recte, scripsit Rohdus, o. l., p. 145. — Klebsius, o. l., p. 285, verba puellae ab Antiocho patre per vim stupratae, „mortis remedium mihi placet” (p. 4, 3), ex Ovidio sumpta esse sustinet [Met. X, 378: „mors placet”, inquit Myrrha]. Qua fretus ratiuncula (cfr. ex gr. Xen. Eph. p. 390, 13), historiae partem, quae est de amoribus Antiochi et filiae, e narratione ovidiana amorum Cinyrae et Myrrhae auctorem nostrum imitatum esse concludit, illum ergo e latino non e graeco fonte hausisse (p. 299). O fallax conclusiuncula! Quam maiores et apertae sunt imitationes eroticorum graecorum! Apud quos haud desunt huiusmodi amores: Demaeneten novercam facit Heliodorus, I, 9 sqq., incensam amore Cnemonis privigni; Ξενοφῶν Κύπριος scripserat Κυπριακά, quae erant ἐρωτικῶν ὑποθέσεων ἱστορία, περί τε Κινύραν καὶ Μύρραν καὶ Ἀδωνιν (v. Suidam, s. v. Ξενοφῶν); ἄγριοι καὶ ἐκθεσμοὶ Βερενίκης ἔρωτες narrabantur ab Jambli. (v.

niuncta ceteris est, iam occurrunt res, sententiae, loci, verba similia atque in fabulis graecis ¹⁾).

— Sic incipit Hist. Apoll., p. 1, 1 Riese²: In civitate Antiochia rex fuit quidam nomine Antiochus... Is habuit (ex amissa coniuge, cod. β) unam filiam, virginem speciosissimam, in qua nihil rerum natura exerraverat, nisi quod mortalem statuerat.

— Hist. p. 1, 5: Quae dum ad nubilem pervenisset aetatem et species et formositas cresceret, multi eam in matrimonium petebant et cum magna dotis pollicitatione currebant.

— Hist. p. 7, 9: Decollari quidem mereberis, sed habes triginta dierum spatium: recoga tecum (cfr. 86, 1: Triginta dies a lenone te redimam).

— Idem initium, etiam verborum collocatione, in Xen. Eph. I, 1, 1: Ἦν ἐν Ἐφέσῳ ἀνὴρ τῶν τὰ πρῶτα ἐκεῖ δυναμένων, Λυκομήδης ὄνομα. Τούτῳ τῷ Λυκομήδει ἐκ γυναικὸς ἐπιχωρίῳ Θεμιστοῦς γίνεται παῖς Ἀβροκόμης, μέγα τι χρῆμα κάλλους... Charit. I, 1, 1: Ἑρμοκράτης... εἶχε θυγατέρα... θαυμαστόν τι χρῆμα παρθένου... ἦν γὰρ τὸ κάλλος οὐκ ἀνθρώπινον ἀλλὰ θεῖον... Cfr. p. 88, 6 et etiam 18, 21; 110, 14; 113, 23.

— Long. III, 25, 1: ... μνηστήρων πλῆθος ἦν περὶ τὴν Χλόην καὶ πολλοὶ πολλαχόθεν ἐφοίτων παρὰ τὸν Δρύαντα πρὸς γάμον αἰτοῦντες αὐτήν. Καὶ οἱ μὲν τι δῶρον ἔφερον, οἱ δὲ ἐπηγγέλλοντο μεγάλα. Cfr. I, 19, 2³).

— Fragm. Chionis I, 9 (in Archiv. f. Papyrusforsch. I, 255): Ἔχομεν δὲ εἰς σκέψιν χρόνον ἡμερῶν τριάκοντα. Cfr. Charit., p. 90, 30 = 91, 22; 107, 24; Xen. Eph., p. 358, 29; 363, 25. Quibus ex locis apparet hoc tem

Phot., ap. Hercher., Erot., I, 227, 31). V. etiam exempla quae collegit Rohdus, o. l., p. 448, 1.

1) Usus sum editione R. Hercheri, quae omnes scriptores eroticos graecos continet, praeter Heliodorum, in quo laudando adhibui edit. I. Bekkeri.

2) Falsa falsis cumulavit W. Teuffelius in Mus. Rhenano, XXVII (1872), p. 103 sq. Cfr. W. Meyerum, in Münch. Sitzungsab., philos.-philol. Classe, II (1872), p. 27, et Klebsium, o. l., p. 213 e. q. s.

poris spatium in dilationibus
apud fabulatores graecos fuisse
sollemne.

Hi quoque loci conferendi: Omnes Tyrii lugent Apollonium „non inventum” ¹⁾, hist. c. VII: omnes Syracusani Callirhoen mortuam, Charit. I, 5, 1; Antiochus laetari debet fuga Apollonii aemuli, hist. p. 11, 11: Dionysius morte Chaereae aemuli, Charit. III, 9, 8 sq.; Thaliarchus dispensator est „secretorum Antiochi fidelissimus minister”, hist. p. 8, 5: *πρὸς Λεωνῶν διοικητὴν οὐδὲν ἀπόρρητόν ἐστι Διονυσίῳ*, Charit. p. 33, 12 [cfr. quae de Cybele, cubiculi Arsaces ministra, leguntur apud Heliod. p. 195, 31; 212, 18]; Thaliarchus, intelligens Tyrum „in luctu morari” percontatur causam (hist. p. 11, 2) eodem modo quo Theron, aspiciens Mileti Dionysium *μελανείμονα καὶ σκυθρωπὸν* (Charit. I, 12, 6), simillime utrique respondetur (hist. p. 11, 4, Charit. p. 21, 20).

b) Pars II. — Quod attinet ad tempestatem et naufragium, quae in c. XI—XII describuntur, in fabulis graecis iterum atque iterum similia reperiri satis sit dixisse. Cfr., exempli gratia, Charit. III, 3, 10; Hel. V, 23 et 28; Achil. Tat. III, 1—2 et praesertim fragmentum quod edidit Mahaffyus ²⁾. Apollonium naufragum benigne excipit piscator pauper et grandaevus, cui ipse narrat „tragoediam calamitatis suae”, hist. c. XII: in Xen. Eph., V, 1, 2, *Αἰγιαλεὺς πρεσβύτης, ἄλιεὺς τὴν τέχνην ... πένης ... ὑποδέχεται ἄσμενος τὸν Ἀβροκόμην*, qui αὐτῷ *διηγῆσατο τὰ καθ' αὐτόν* ³⁾. Capp. XIII—XVII auctorem nostrum ex Homero expres-

1) Klebsium, qui (o. l., p. 211) in hist. p. 10, 6—7 „imperatoris *salutationem*” significari opinabatur, refutavit Wilckenius, o. l., p. 258, 2. In hist. p. 10, 8—11 romanus interpres accommodavit romanis quae saepe in fabulis graecis, praesertim apud Charitonem (cfr. ex. gr. p. 11, 13—17; 12, 14; 154, 26), reperimus. — Tarsenses Apollonium, „cuius ope famis periculum vel mortem transcenderunt”, affirmant se et dixisse et in perpetuum dicturos „regem” et patrem patriae” (p. 111, 2). Klebsius, o. l., p. 212, recogitat de „*parens patriae*” et „*pater patriae*”. Quam parum probabilem duco coniecturam. Cfr. Charit. p. 156, 25, ubi Syracusani in contione, gratias referentes Polycharmo, „*τὴν πατρίδα*” inquirunt „*εὐηγρέτηκας*”.

2) In Rend. Accad. Lincei, Sez. Sc. Mor. Serie V, vol. VI (1897), p. 91, et emendatus J. G. Smyly, in Hermathena, 1900, p. 322.

3) V. etiam Heliod. V, 18 — Hist. p. 23, 8 cfr. cum Xen. Eph. p. 332, 4—5 — Hariolantur Thielmannus, o. l., p. 8, et Riesius, p. xviii, nec opus est cum

sisse manifesto apparet ¹⁾, nec Riesium effugerat (v. praef. p. v, n. 3). — Archistrates ²⁾, Archistratis regis filia, nupta Apollonio, septimo mense cum enixa esset puellam, „secundis sursum redeuntibus coagulato sanguine conclusoque spiritu defunctae repraesentavit effigiem”, hist. p. 46, 3, β; Callirhoe Charitonea, calce a Chaerea percussa, — εὐστόχως . . . ὁ ποῦς κατὰ τοῦ διαφράγματος ἐνεχθεὶς ἐπέσχε τῆς παιδὸς τὴν ἀναπνοήν — . . . ἄφρωνος καὶ ἄπνους ἔκειτο νεκρᾶς εἰκόνα πᾶσι παρέχουσα (p. 11, 8 e. q. s.). Quod consuetum omnium fabularum graecorum scriptorum est: cfr. praeter ceteros Xen. Eph. III, 7, Ant. Diog., p. 235, 39 Hercher. Illud quoque reperio apud Graecos, quod in capp. XXVI—XXVII scriptum videmus: medici discipulum, cum rogos extrueretur, „cognovisse Archistratem in falsa morte iacere” eamque in vitam revocasse. Cfr. enim Jambl., Babyl. p. 223, 17 Hercher: . . . καταλαμβάνουσι κόρην ἐπὶ ταφὴν ἀγομένην . . . καὶ Χαλδαῖος γέρον ἐπιστὰς κωλύει τὴν ταφὴν, ἔμπνουν εἶναι τὴν κόρην ἔτι λέγων· καὶ εἰδείχθη οὕτως. Similia ap. Philostr., V. Apoll. IV, 45. — Medicus Archistratem, Apollonii uxorem, „in filiam suam sibi adoptat” [cfr. Xen. Eph., p. 380, 8; Hel., p. 141, 29 sq.] et, „ne ab aliquo contingatur, . . . inter sacerdotes Dianae feminas secludit” hist., p. 53, 9: apud Heliodorum Charicles Charicleam, filiam regis Aethiopum, ut suam habet et ζάκορον τῆς Ἀρτέμιδος Delphis in templo seclusam tenet (p. 76, 26 sq.); apud

Klebsio, o. l., p. 189, conferre Apul., Met. I, 7. [tragoedia = τραγωδία, Xen. Eph. p. 360, 8; cfr. Heliod. p. 6, 25; 198, 17 etc.].

1) Non ex Ovidio, Petronio, Apuleio, ut contendit Klebsius, o. l., p. 207, 284, 288, 302. — Apollonius, ut Ulixes, invitatur ad cenam (hist. p. 26, 11; Ods. η, 166; θ, 469) et locum honorificum obtinet (hist. 27, 4; Ods. η, 169); in hist., p. 31, Apollonius, in Ods., VIII, Demodocus, edit specimen suae divinae artis; Apollonius „effundit lacrimas exponens casus suos” (hist. 29, 6), ut Ulixes (Ods. θ, 86, 92, 531; ι, 12); Apollonius dormit domi Archistratis regis (hist. 33, 12), Alcinoi Ulixes (Ods. η, 834 sq.); Apollonius ludit pila in gymnasio (hist. c. XIII: cfr. Ods. θ, 186 [et 372]), donatur auro, argento, vestibus ab Archistrate rege (hist. c. XVII), ut Ulixes ab Alcinoi (Ods. θ, 386 sq.); Archistratis filia, ut uxor Alcinoi, curat ne quis hospiti dona furetur (hist. 33, 8; Ods. θ, 448). Ex Homero (Ods. ζ, 186; η, 252) etiam „tabula” cuius beneficio Apollonius est „nudus” in litore pulsus, p. 21, 9. Cfr. K. Buergerium, Hermes XXVII (1892), p. 346, 4. — Hist. p. 33, 15—34, 3 procul dubio cento, consutus ex Verg., Aen. IV, 1. Ceterum noctem augere amantium cruciatus communis omnium eroticorum locus; cfr. Diltheyum, o. l., p. 70.

2) Hoc nomen est puellae in codd. fam. B; cfr. Klebsium, o. l., p. 43.

Xenophontem Ephesium Anthia, ut vim Psammidis effugiat, se Isidi a patre dicatam narrat (III, 11, 4).

Comparandae etiam eadem sententiae eisdem verbis expressae: hist. p. 40, 11, „pater carissime”, inquit Archistrates, „... illum volo coniugem et amo ... Apollonium; cui si non me tradideris, a praesenti perdes filiam.”: Charit. I, 1, 8, *Χαίρεας* ... ἀπετόλμησεν εἰπεῖν πρὸς τοὺς γονεῖς ὅτι ἐρᾷ καὶ οὐ βιάσεται τοῦ Καλλιρόης γάμου μὴ τυχών. — Hist. p. 46, 11, „Apollonius ... vidit coniugem suam iacentem exanimem, scidit a pectore vestes ungibus ... et ... iactavit se super corpus eius et coepit amarissime flere atque dicere: „cara coniunx, ...”: Xen. Eph. III, 7, 1, ὁ Περίλαος ... ἰδὼν τὴν Ἀνθειαν κειμένην ... τὴν ἐσθῆτα περιρρηξάμενος, ἐπιπεσὼν τῷ σώματι „ὦ Φιλτάτη μοι κόρη” Φησὶν ... τοιαῦτα ἐθρήνει; hist. p. 47, 15, Apollonius „loculum regalibus ornamentis ornat, puellam in loculo composuit ... dedit postremo osculum funeri, effudit super eam lacrimas...”: Xen. Eph. III, 7, 3, Perilaus περιεβεβλήκει ... ἅπασαν <τὴν Ἀνθειαν> καὶ ἡσπάζετο χεῖράς τε καὶ πόδας ... ἐκόσμει δὲ αὐτὴν πολλὴν <μὲν> ἐσθῆτα ἐνδύων, πολὺν δὲ περιβείς χρυσόν.

c) Pars III. — Omnia fere, hac in parte, eadem atque in Xenophonte Ephesio.

— Hist. c. XXXI: „Dionysias” — cui Apollonius Tharsiae curam delegaverat ¹⁾ — „cum filia sua nomine Philo-

— Xen. Eph. II, 11, 1: Mantō, ut audivit Moeridem, suum ipsius coniugem, amore Anthiae captum esse, ἐν ὄργῃ γενομένη ...

1) p. 55, 11: „Puella Tharsia facta quinquennis traditur studiis artium liberalibus”, cfr. p. 53, 14; 74, 3—5. Quod attinet ad litterarum studium, cfr. Xen. Eph. p. 329, 8: Ἀβροκόμης παιδείαν ... γὰρ πᾶσαν ἡμελέτα καὶ μουσικὴν ποιήλιν ἡσκει. Apud Heliodorum sapientiae amantem se praebet Cnemon, p. 77, 23; 79, 8; 91, 9 e. q. s.; Calasiris sapiens est et doctissimus, cfr. ex. gr. II, 27 sq., III, 7, 14, 16 etc. Achillis Tatii personae omnes omni genere doctrinarum instructae sunt, nec desinunt de diversissimis rebus disserere atque disputare: cfr. I, 8; 17 e. q. s.; II, 2; 35, 2; III, 6 e. q. s.; 25; V, 5, etc. Daphnis quoque et Chloe, a pastoribus educati, γράμματα παιδεύονται apud Longum I, 8, 1. — Quod ad cantum, musicam, saltationem pertinet, satis sit dixisse in omnibus fabulis eroticis graecis maximum his artibus esse honorem, et mentionem earum saepissime reperiri. Apud Ach. Tat. (II, 1; 7, 1) Leucippe, ut in hist. Apoll. Tharsia, vocum et fidium cantus est peritissima. Patet igitur manifesto nullius prorsus esse momenti quae scribit Klebsius, o. l., p. 207—11.

musia et Tharsia puella transibat per publicum... Ut audiuit <cives> laudare Tharsiam <ob pulchritudinem> et suam <ob turpitudinem> vituperare filiam in insaniae furem conversam est. Et sedens sola coepit cogitare taliter... Et. . nuntiatur ei villicum venisse nomine Theophilum. Quem ad se convocans ait „si cupis habere libertatem cum praemio, tolle Tharsiam de medio”. Villicus ait „quid enim peccavit virgo innocens?” Scelesta mulier ait „... tantum fac quod iubeo. Sin alias, sentias esse contra te iratos dominum et dominam”... Villicus... intuens caelum ait „deus, ego non merui libertatem accipere, nisi per effusionem sanguinis virginis innocentis?”

— Hist. c. XXXIII—XXXV: Tharsia a piratis „venalis in foro proponitur ¹⁾. Et videns eam leno [Leoninus nomine] cupidissimus et locupletissimus, nec vir nec femina, contendere coepit ut eam emeret. ²⁾ (p. 66,

„οὐ χαίρουσά γε” <ἔφη> „Ἄνθεια φανεῖται καλὴ καὶ Μοίριδι...”
3. Τότε μὲν οὖν τὴν ἡσυχίαν ἤγαγεν· ἀποδημήσαντος δὲ τοῦ Μοίριδος μεταπέμπεται τὸν αἰπόλον καὶ κελεύει λαβόντα τὴν Ἄνθειαν ... ἀποκτεῖναι καὶ τοῦτου μισθὸν αὐτῷ δώσειν ὑπέσχετο. 4. Ὁ δὲ οἰκτεῖρει μὲν τὴν κόρην, δεδοικώς δὲ τὴν Μαντῶ ἔρχεται... 6. Ὁ δὲ αἰπόλος εἰς οἶκτον ἔρχεται ἐννοῶν ὡς ἀνόσιον ἔργον ἐργάσεται κόρην οὐδὲν ἀδικοῦσαν ἀποκτείνων οὕτω καλῇν.

— Xen. Eph. V, 5, 7: Ἡ... Ἄνθεια κατήχθη μὲν εἰς Τάραντα... ἐνταῦθα δὲ ὁ Κλυτὸς... ἀποδίδοται αὐτὴν πορνοβοσκῷ. 8. Ὁ δὲ ἰδὼν κάλλος οἶον οὕτω πρότερον ἐτεθέατο, μέγα κέρδος ἔξειν τὴν παιδα ἐνόμιζε... Xen. Eph. V,

1) Quod et Anthia passa est. Xen. Eph. V, 9, 4: Leno προῆγεν Ἄνθ. εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ τοῖς ὀνησόμενοις ἐπεδείκνυσεν.

2) Sic scripsi e codd. fam. B; quod profert P procul dubio corruptum. Leno est „nec vir nec femina”, εὐνοῦχος, ob eamque rem in c. XXXV iubet villicum eripere Tharsiae nodum virginittatis, non ipse eripit. Cfr. Klebsiam, p. 39 et 286, 3. „Leoninus”, quod nomen fuisse lenoni contendit Klebsius, p. 89, 3, dittographia ortum censeo (codd. fam. B: Ninus, Lenonius, Leoninius, Lenoninus; in cod. P nomen deest).

6-9)"... „Puella... ut audivit” se in domum avari lenonis incurrisse „toto corpore contremuit et prosternens se pedibus eius dixit „miserere mei, domine, succurre virginitati meae! Et rogo te, ne velis hoc corpusculum sub tam turpi *titulo prostituere*” (p. 68, 2-6)". Sed leno cellam diligenter ornari iussit et „tertia die <Tharsia> antecedente turba ... ducitur ad lupanar (p. 69, 3)". Tharsia universos casus suos omnibus ad se venientibus exponit cum lacrimis et eos avertit a libidine (c. XXXIV) ¹⁾. Sed leno iratus „eo, quod <Tharsia> virginitatem suam servaret... vocat ad se villicum puellarum et ait ad eum „... Duc Tharsiam ad te et tu eripe nodum virginitatis eius!” Statim eam villicus duxit in suum cubiculum... Tharsia... prostravit se ad pedes eius et ait „miserere mei, domine, subveni captivae regis filiae; ne me velis vio-

5, 6: Anthia orat Clytium ne se lenoni vendat. „Ἄλλ', ὦ δέσποτα,” προσπεσούσα ἔλεγε τοῖς γόνασι τοῦ Κλυτοῦ, „μή με ἐπ' ἐκείνην τὴν τιμωρίαν προαγάγῃς... οὐκ οἶσω πορνοβοσκὸν δεσπότην· σωφρονεῖν, πιστευσεν, εἰδίσμεθα.” Xen. Eph. V, 7, 1: Ὁ δὲ πορνοβοσκὸς... χρόνου διελθόντος ἠνάγκασεν αὐτὴν (= Ἀνθειαν) οἰκήματος πρεστάναι. Καὶ δὴ κοσμήσας καλῇ μὲν ἐσθῇτι πολλῶ δὲ χρυσῶ ἤγεν ὥς προσητισμένην τέγυς... 3. Ὡς δὲ ἦλθε καὶ πρόεστη, πληθὸς ἐπέρρει τῶν τεθναυμακότων τὸ κάλλος, οἳ τε πολλοὶ ἦσαν ἔτοιμοι ἀργύριον κατατίθεσθαι τῆς ἐπιθυμίας. Sed Anthia simulat se morbo comitali corripit et pudicitiam servat. — Xen. Eph. II, 9, 3: Μαντῶ μισοῦσα τὴν Ἀνθειαν „μεταπέμπεται... τὸν αἰόλον, Λάμπωνα τοῦνομα, καὶ παραδίδωσι τὴν Ἀνθειαν καὶ κελεύει γυναῖκα ἔχειν, καὶ ἐὰν ἀπειθῇ προσέταξε βιάζεσθαι. 4. Καὶ ἡ... γενομένη... ἐν τῷ χωρίῳ ἔνθα ὁ Λάμπων ἔνεμε τὰς αἰγας, προσ-

1) Apud Senec., Controv. I, 2, aliquid simile invenitur. [Quaedam virgo, a piratis capta, venit; emptā a lenone et prostituta est. Omnes ad se venientes exorat stipem et virginitatem servat. Militem, qui ad se venerat, cum exorare non posset, colluctantem et vim inferentem occidit]. Attamen assentire non possum Klebsio — nec quisquam, qui noverit fabulatores graecos, assentiet — qui omnem historiae partem, quae est de Tharsia apud lenonem, e Seneca (atque e comicis romanis) expressam esse contendit (o. l., p. 302 e. q. s.): similia enim apud Xenoph. reperiuntur. De his aliis *σχολικαῖς πλάσμασι* apud Graecos et Romanos, v. Rohdium, o. l., p. 362. [Cum Senec. conferendus Xen. Eph. IV, 5, 5, apud quem Anthia, cum Anchialum piratam a stupro remove non posset, gladio occidit. — Quod attinet ad Xen. V, 7, 4, v. Rohdium, o. l., p. 415, 1 in fine].

lare!" Cumque ei universos casus suos exposuisset, motus <est> misericordia... (p. 73, 1—6, AP; 8—10, β)".

πίπτει τοῖς γόνασιν αὐτοῦ καὶ ἰκετεύει κατοικτεῖραι καὶ <ἀγνὴν> τηρῆσαι· διηγεῖται δὲ ἦτις ἦν, τὴν προτέραν εὐγένειαν, τὸν ἄνδρα, τὴν αἰχμαλωσίαν· ἀκούσας δὲ ὁ Λάμπων οἰκτεῖρει τὴν κόρην..."

d) Pars IV. — Ne hac quidem in parte desunt similitudines, quas multas in superioribus deprehendimus. Quod permagni est momenti — nam ecquis casui tribuet? ¹⁾ — et auctor historiae et Xenophon Ephesius ad mutuam coniugum agnitionem in extremo operis eodem usi sunt artificio: ille enim Apollonium, hic Habrocomem fecit in templo casus suos exponentem.

Apollonius, amissis coniuge et filia, Tyrum statuit reverti, hist. p. 79, 7: Habrocomes, cum iam nulla sibi sit spes corpus Anthiae inveniendi, Ephesum redire consilium capit, Xen. Eph. V, 6, 2; Ieno, qui Tharsiam „depresserat", ab omnibus civibus, in forum convocatis, damnatur (hist. c. XLVI), ut Theron pirata, qui Callirhoen rapuerat (Charit. III, 4, 15) ²⁾; in fine historiae (c. LI) piscator, misericordiae suae erga Apollonium (v. c. XII), Hellenicus, amicitiae (v. c. VIII), praemium accipiunt, ut apud Charit. (VIII, 8, 12) Polycharmus benevolentiae et fidei in Chaeream. — Illius quoque rei, quae est in extremo

1) Casui tribuere ne Klebsius quidem ausus est, quin etiam inter duos auctores vinculum cognationis intercessisse concessit: o. l., p. 298. — Hic locus haud mediocri mihi est incitamento ut credam (v. infra) auctorem historiae e Xenophonte, non Xenophontem ex historia, nonnulla deprompsisse. Nam veri sunt similia quae a Xenoph. narrantur. Habrocomes, rediens in patriam solus, Rhodum advenit et templum Solis visit, in quo multis ante annis una cum Anthia donarium deo dedicaverat (v. I, 12, 2). Quod cum aspicit, ingemiscit, et quae passus est suppressa voce commemorat cum lacrimis (V, 10, 8). Apollonius contra Ephesum navigat, ibique in templo Dianae, ante deae simulacrum recitat universos casus suos, somnio tantum ut haec faceret admonitus (c. XLVIII). [Similia apud Achillem Tatium, omnium, qui eum praecesserunt, fabulatorum graecorum imitatore, reperio: VII, 12, 4, ἦν... τῷ Σωστράτῳ νύκτωρ "Ἀρτεμις ἐπιστάσα. Τὸ δὲ ὄναρ ἐσήμαινε τὴν θυγατέρα εὐρήσειν ἐν Ἐφέσῳ; cfr. VII, 14, 5. Et Dianae Ephesiae sacerdos, cuius deae ad aram puella confugerat, VII, 15, 2: οὐκ ἄλλην τοιαύτην" ἔφη μετὰ τὴν Ἀρτεμιν εἶδον."]

2) Hanc in contionem „concursum magnus et ingens factus est, et tanta commotio fuit populi, ut nullus omnino domi remaneret, neque vir neque femina" (hist. p. 100, 6—8) = μεστὸν ἦν τὸ θέατρον. Ἐκείνην τὴν ἐκκλησίαν ἤγαγον καὶ γυναῖκες (Charit. III, 4, 4).

c. LI historiae in quaque perperam Klebsius (o. l., p. 40, 208) indicium veterum morum romanorum se invenisse censebat, similem apud Ant. Diog. reperiri monuit Wilckenius (o. l., p. 258, n. 2) ¹⁾. Haec denique comparanda:

— Hist. p. 79, 2: Apollonius ut audivit Tharsiam filiam mortuam esse „rediit ad navem atque ita suos allocutus est dicens „proicite me in subsannio navis”. Cf. p. 79, 6; 81, 13; 84, 10; 86, 4.

— Hist. p. 111, 8 (in codd. fam. B tantum; v. Klebs. p. 40): Cum Stranguillio et Dionysias in iudicio Tharsiam mortuam esse adfirmarent, „Apollonius exclamavit „domina Tharsia, nata dulcis, si quis tamen apud inferos sensus est, relinque Tartaream domum et genitoris tui vocem exaudi”. Puella de post tribunal... processit...”.

— Hist. p. 109, 1 (in codd. fam. B; in P desunt): Uxor „rapuit eum (= Apollonium) in amplexu. Apollonius coniu-

— Charit. p. 53, 7: *Χαιρέας.. ἐν κοίλῃ νηὶ ἐγκεκαλυμμένος ἔκλειεν*. Cfr. p. 142, 26. — Eustath. p. 232, 28: *ὁ πολύτλας ἐγὼ πρὸς τὸν τοῦ σκάφους κατέδυν πυθμένα*. Quibus ex locis falsa esse quae Klebsius (o. l., p. 289, 2) adfirmavit, manifesto apparet.

— Charit. V, 7, 10: Cum Dionysius adfirmaret Chaeream mortuum esse, *ὁ Μιθριδάτης Φωνὴν ἐπῆρε καὶ ὥσπερ ἐπὶ θείας μὲν „θεοὶ” Φησὶ „βασιλῆοι ἐπουράνιοι τε καὶ ὑποχθόνιοι, βοηθήσατε ἀνδρὶ ἀγαθῷ... χρήσατέ μοι κἂν εἰς τὴν δίκην Χαιρέαν. Φάνηθι, δαῖμον ἀγαθὲ· καλεῖ σε ἢ σὴ Καλλιρόη...”*. 8, 1. *Ἔτι δὲ λέγοντος ... προῆλθε Χαιρέας αὐτός*.

— Hel. p. 187, 3: *ὅς τις Χαρίκλειος* > ἐπ' αὐτὸν (= τὸν Θεαγένην) ἵεται· καὶ περιφύσσει τοῦ αὐχένος ἀπρὶξ εἵχετο καὶ ἐξήρ-

1) Hist. p. 116, 3—5 (in codd. fam. B; in P 3—5 desunt): „Casus suos suorum-que ipse descripsit et duo volumina fecit: unum Dianae in templo Ephesiorum, alterum in bibliotheca sua posuit”. Ant. Diog. p. 237, 11: *<Δεινίας> προστάξε...* τῷ Κύμβα δῖχα ταῦτα τὰ διαμυθολογηθέντα ἀναγράφασθαι, καὶ θατέραν μὲν τῶν δέλτων αὐτὸν ἔχειν, τὴν ἑτέραν δέ, καθ' ὃν ἀποβιβῆναι καιρόν, τὴν Δερκυλλίδα πλησίον τοῦ τάφου κιβωτίῳ ἐμβαλοῦσαν καταθεῖναι. Et apud Xen. Eph.. V, 15, 2, Habrocomes et Anthia ἐπὶ τὸ ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος (τὸ ἐν Ἐφέσῳ) ἤσαν... καὶ γραφῇ τῇ θεῇ ἀνέθεσαν πάντα ὅσα τε ὑπάθον καὶ ὅσα ἔδρασαν.

gem suam repellit a se”.

τητο... ὁ δὲ... διωθεῖτο καὶ παρηγ-
κωνίζετο.

— Hist. p. 106, 12: „Quam (= Dianae sacerdotem) videns Apollonius cum filia sua et genere corruerunt ante pedes eius. Tantus enim splendor pulcritudinis eius emanabat, ut ipsam esse putarent deam Dianam”.

— Charit. II, 3, 5: Διονύσιος... εἰσῆλθεν εἰς τὸν νεῶν <τῆς Ἀφροδίτης>... 6. Θεασάμενος... <Καλλιρόην> ἀνεβόησεν ἥλως εἶης, ὧ Ἀφροδίτη, καὶ ἐπ’ ἀγαθῶ μοι φανείης.” Καταπίπτοντα δὲ αὐτὸν ἦδη Λεωνᾶς ὑπέλαβε. Cfr. ex innumerabilibus aliis locis Charit. I, 14, 1; II, 2, 6; III, 2, 14—15; Heliod. p. 5, 21 sq.: 153, 22; Xen. Eph. I, 27 etc.

Confer etiam hist. p. 116, 1—2 cum Xen. Eph. p. 399, 18—19; hist. p. 109, 9 sq. cum Xen. V, 13, 1; etc.

III.

Quibus ex omnibus quos attuli locis iam per se patet „historiam Apollonii regis Tyri” mire cum fabulis graecis congruere. Eadem sunt verba, eadem sententiae, eadem res: amores, longinquae peregrinationes, tempestates, naufragia, piratarum incursiones, furiosae aemulationes, pudicitiae egregia exempla, somnia, agnitiones. Quodque omnes fabulatores graeci, demonstrandum esse sibi noster constituit auctor, scelestos serius ocius solvere poenas, integros vitae scelerisque puros maximis evadere etiam periculis ¹⁾. Personae, non secus atque in fabulis graecis, dignitate, ingenio, voluntate carent; sunt, ut hoc utar verbo, *νευρόσπαστα*, quae dei et fortuna movent arbitrio suo. Adde res in Oriente ²⁾ atque in Aegypto, ut in omnibus fabulis

1) Cfr. Photium, cod. 166, ap. Hercher, Erot. I, p. 238, 33 sq.

2) Plerumque in eisdem urbibus in quibus apud fabulatores graecos; Tyri, Charit. VII, 2, 7 sq., Xen. Eph. I, 14, 6 sq., Ach. Tat. I, 8 etc., Ant. Diog. p. 233, 25; Antiochiae, Xen. Eph. II, 9; Tarsi, Xen. Eph. II, 13, 6 sq.; Mytilenis, Long. I, 1 etc.; Ephesi, Xen. Eph. I, 1 etc., Ach. Tat. V, 17 sq. — Contra quae harriliatur Klebsius, o. l., p. 298, v. quae iam anno 1872 scripserat Riesius in Mus. Rhen., v. 27, p. 625, 3.

graecis, peragi; omnia personarum nomina graeca esse¹⁾; mores multo magis sapere graecos quam romanos, denique, quod permagni est momenti, omnem historiae materiam graecam esse²⁾. Quae cuncta mihi animo volventi et diligenter consideranti, certissimum videtur fabulam Apollonii e fabula graeca nunc deperdita³⁾ fluxisse. Quod saeculo tertio exeunte evenisse veri simile est⁴⁾; saeculis insequentibus iterum atque iterum a christianis retractata fuit, qui nonnulla, quae parum ad finem suum facere viderentur, resecuerunt, nonnulla nova ornamenta inseruerunt. Quae si addita eieceris⁵⁾, quae dempta suppleveris cogitatione, quae in brevius imperite contracta, quae obscurata et corrupta in pristinam restitueris formam⁶⁾, fabulam similem

1) Cfr. Riesium, Rhein. Mus. vol. 27, p. 633, Buergerium, Studien p. 26, Klebsium, o. l., p. 298, etc. De „Ardalio” (ceterum vox graeca est), v. Klebsium, p. 42, 5; 298, 1.

2) Incestum amorem Antiochi regis in filiam ex Antiochi regis Syriae amore erga Stratonicen novercam pendere vidit Riesius, praef. p. XVIII, cui assensus est Rohdium, o. l., p. 449, 1. Quae sunt de Apollonio apud Archistratem regem ex Homero petita esse demonstravi, reliqua omnia ab eroticis graecis decantata sunt.

3) Pauca exempla harum fabularum ad nos pervenisse, permulta periisse, locutissime nos docent fragmenta quae infra hos proximos viginti annos in Aegypto inventa sunt. V. U. Wilckenium, o. l., p. 227 sq.

4) Neque ante Caracallae neque post Constantini aetatem latinum exemplum historiae compositum fuit. V. Christum (ap. W. Meyerum, Münch. Sitzungs., philos. philol. Classe II (1872) p. 4 sq.), Klebsium, o. l., p. 191 sq., 201, Buergerium, l. l., p. 21.

5) In primis aenigmata ex Symphosio, c. XLII—XLIV [qui haec, etiamne Antiochi aenigma, in c. IV, addidit?]. Et vercor ne quae reperimus in c. LI (p. 115, 6—12), Hellenicum Tyrium se Cyrenis Apollonio obtulisse, lector quidam adiecerit, qui ei ob misericordiam suam gratias referri voluit. Quam ad sententiam si descendere noluieris, attamen locum in c. L (p. 110, 7 β; in P 110, 5—7 β desunt) post verba *generum suum* reponendum esse mihi concedas oportet. — De interpositionibus christianis v. Klebsium, p. 187 sq. [Cantus quidam Tharsiae (v. c. XLI) non deerat fortasse in fabula graeca; cfr. Helioid. III, 2]. — De Apollonio „rege” v. Rohdium, p. 443, 1, [Klebsium, p. 223] cum quo omnino consensio: Apollonius non fuit „rex”, sed „princeps patriae” (p. 13, 10; 22, 9; 43, 12) = ἀνὴρ τῶν τὰ πρῶτα ἐκεί δυναμένων, Xen. Eph. p. 329, 1; cfr. Helioid. p. 27, 26; 102, 32; Ant. Diog. ap. Hercher, I, 233, 22. — De nonnullis aliis additamentis v. Klebsium p. 217—226.

6) Procul dubio in fabula graeca quae Apollonius fecisset quaeque sibi evenissent XIV illos annos quos peregrinatus est ignotis et longinquis Aegypti regionibus” (p. 55, 9; 108, 8) multis capitibus narrabantur [v. Wilckenium, l. l.; contra Buergerium, o. l., p. 25, 1. — ... sed potius opera mercatus” P („mercaturus” codd. fam. B), p. 54, 9, glossema. Cfr. p. 108, 8 „duxi me in Aegypto per annos XIII uxorem flens fortiter”]. Cap. II e. q. a. imperite contracta sunt: Apollonius et uxor quae sibi accidissent paucis verbis inter se enarrare debebat. Causa quoque laborum

Charitonis et Xenophontis Ephesii habebis. Historiae enim auctor, ut eorum uterque, fabulae principes initio, non in fine operis, ut ceteri, matrimonio coniunxit ¹⁾, versus, ut Charito, abunde orationi admiscuit et populum saepe in contionem vocavit, inscriptiones funebres et honorificas, ut Xenophon, adhibuit ²⁾. Cuius multa tam similia in rebus verbisque habet, ut alterum alterum imitatum esse omnes consentiant oporteat. Xenophontem ab auctore historiae expressum fuisse opinabatur Rohdus (o. l., p. 441), quin contrarium evenerit non dubitant Krumbacherius (Biz. Litt.², p. 852) et Buergerius (o. l., p. 28), quorum alter non potest adduci ut „mirificam illam narrationem et venustam Tharsiae necis — quam ob invidiam Dionysias molita est — e Xenophonte depromptam credat”. Krumbacherii sententiam et Buergerii tantum abest ut probem, etiam impugnandam censeo. Vidimus enim supra (p. 207, 1), quae in Xen. Eph. V, 10, 8 et in Hist. c. XLVIII narrantur, nobis fortasse auctorem

et malorum Apollonii, Archistratis, Tharsiae ab incepta eorum manu, qui librum retractaverunt, omnino deleta. Spreverant profecto — quod frequentissimum in fabulis eroticis, v. Diltheyum, o. l., p. 43 — Cupidinem et Venerem ob eamque rem a dis iratis puniebantur. — Nonnulla varia perturbatione misere sunt deformata: ex. gr., narratio Hellenici, quae est in c. octavo, decimum subsequi debebat. [Ita narratio est reconcinnanda: Apollonius fugiens et etiamnunc ignorans se ab Antiocho rege esse proscriptum, pervenit Tarsum civibusque fame oppressis subvenit, qui ei statum in foro statuunt. At supervenit Hellenicus, qui de Antiochi edicto eum certiores facit, quam ob rem, „interpositis [mensibus sive] diebus paucis” Tarsum relinquit et Cyrenas petit, „ut ibi latere posset”. „Mensibus sive” interpol. postquam c. VIII e suo loco excesserat. Ita auferuntur inepta illa et absurda quae Rohdus (p. 451) et Klebsius (p. 308) offendebant].

1) Fortasse etiam in fabula, quae erat de Nino et Semiramide, principes initio, non in fine operis, matrimonio coniungebantur. V. fragm. in Hermes, XXVIII (1893) p. 161 et in Riv. di Filol. XXIII, (1894), p. 1 sq. — Aetas ad nubendum legitima est in historia XIV annorum, ut ap. Longum et Xenoph. Eph. [Num etiam in fabula Nini et Semiramidis? V. L. Levi, Riv. di Filol., v. l., p. 6, ib. n. 1].

2) In Charit. plus quam vices quinquies occurrunt Homeri versus. — Contiones: Charit. I, 1, 11, (I, 5) III, 4, 4 sq., VIII, 7; hist. c. X, XLVI, XLVII, L. — Inscriptiones: Xen. Eph. I, 12, 2; III, 2, 13; V, 11, 6; hist. c. X, XXXII (= XXXVIII), XLVII. [Sepulcra apud Charit. et auctor. hist. semper in ora maritima: Char. p. 13, 24; IV, 1, 5 sq.; hist. p. 58, 12 β; 65, 6 β] — Rohdus, o. l., p. 440, etiam ieiunitate et exilitate orationis historias Apollonii atque Habrocomis et Anthiae similes esse animadvertit. Recte; quae enim apud utrumque auctorem uberiora, hic atque illic a posterius eos retractantibus in angustum coacta. Quod attinet ad Xenoph. Eph. cfr. Buergerium, Hermes, XXVII, (1892), p. 36 sq. — Audaciora scripsit Riesius in praef. p. xvi.

historiae Xenophontis imitatorem indicare. Huc accedit quod inopinatus adventus piratarum, qui Tharsiam e morte liberant (hist. c. XXXII), statim nos ad Anthiam Xenophonteam revocat, quam e manibus piratarum, qui eam victimam immolaturi sunt, eripit Perilaus subito superveniens (II, 13, 3). At si, locis accurate examinatis interque se diligenter conlatis, consideraveris quam mira nec veri similia sint quae huius historiae capitis initio narrantur, mecum paene certum habebis auctorem fabulae Apollonii, cum nullam ad servandam Tharsiam rationem reperiret, illam a Xenophonte mutuatum esse, sed inepte adhibuisse. Quae omnia si vera sunt, historia non ante a. 260 p. Chr. graece composita fuit; non multis post annis interpret quidam latinus latine eam Romanis accommodabat.

Scripsi Reate, a. MCMX,
relegi Monopoli,
m. Ianuario a. MCMXIV.

DE LOCUTIONE VULGARI ITALIA *noi si canta*.

In *Mnemosynae* vol. XLII, p. 16 (cf. p. 1) vir doctissimus K. Sneyders de Vogel sic disputationem *de verbis pronominalibus* claudit: „*noi si canta* soli linguae italianae proprium esse”. Et ad optimam grammaticam a Meyer-Luebke confectam nos reii-
cit, quae tamen docet illam quaestionem nondum excussam esse. Ergo aliquid de ea observare velim. Si *canta* est gallice *on chante*; *noi si canta* gallice *nous on chante*. Neque iam invenies hanc locutionem gallicam in libris sed frequentissime ea homines utuntur in sermone plebeio, quamquam a nullo e grammaticis, ni fallor, animadversa est. Locutio gallica propior origini quam italiana est, et nos in hoc proposito adiuvabit. Plena gallica dictio est: *nous autres, on chante*. Quomodo nata est? *On chante* saepe significat *nous chantons*. Sensus peculiaris a generali originem traxit Si nonnulli abire debent, dicet aliquis: *On s'en va?* Nonne proficiscimur? Verum si vis comites tuos ab altero coetu discernere, dices: *On s'en va nous?* et affirmate: *Nous on s'en va*. Quae locutio quotidie paulatim potestatem separandi perdit et huic fere par erit: *nous nous en allons*, sed propter facilem usum huic praestabit. Mihi videtur origo gallicae locutionis italianam illustrare. *Noi si canta* e latino sermone oritur ad hunc modum: *cantatur* > *se cantat* > *si canta* (generalis usus) > *si canta* (specialis usus vel *noi cantiamo*), *noi si canta* (separandi causa) > *noi si canta*.

New York, Columbia University.

HENRI F. MULLER.

PERSIANA.

SCRIPSIT

J. J. HARTMAN.

Quoniam in scriniis nostris nihil iacet quod ultimas huius fasciculi paginas bene expleat, nihil unde desumi possit pars huic spatio apta, hac ego facultate utar ad ea illustranda quae in margine Persii, a Wageningenio nostro editi, annotavi: non enim plane indigna mihi visa sunt quae cum Mnemosynes Batavae cultoribus communicem. Et quoniam res ipsa fert ut ea potissimum proferam in quibus a recentissimo editore dissentiam, primum omnium declaro profiteorque me, si quid tamen in Persio profecerim — quod sentio quam sit exiguum — id tantum non omne illi referre acceptum. Wageningenius enim nisi olim in lucem emisisset praestantissimum illum, Groningani gymnasii additum programmati, ad Persium commentarium, ego, ut opinor, Nisardii contentus fuisset iudicio, qui postquam lepide ficta gravitate, tamquam si apud praetorem res ageretur, causam ab utraque parte consideravit, satyricum nostrum indignum esse pronuntiavit in quo laborem nostrum tempusque consumeremus. Nunc ad propositum venio.

Prologum plerumque nunc viri docti in duas dividunt partes, atque adeo duos nobis prologos exhibent. Quo quid proficiamus non video. Equidem hic iam statim poetam deprehendo parum exercitatum. Nam si verba eius severe examinamus et accurate interpretamur, hoc dicit: „veri poetae afflatu divino ad carmina facienda impelluntur, ego fame et lucelli studio versus facere cogor”. Quod tamen eum non voluisse et res ipsa loquitur et

inde efficitur quod in re angusta domi versatum esse Persium nusquam apparet: contrarium potius ex eius satiris efficias. Sed hoc vult: „magna canant magni poetae, ego semipaganus affero quod semipagani (h. e. fere „semibarbari” v. Mnem. XLI p. 446) est. Cur autem istud facio neque quisquilias meas domi servo? Difficile dictu: variae sunt causae cur etiam mali poetae carmina sua in lucem edaut, alii inopia eo adiguntur, alii aliis rebus”. At uno illo est exemplo contentus idque admodum facete illustrat: plura, ut res ordine procedat, esse addenda exempla eum fugit.

S. I, 5—7

Non, si quid turbida Roma

Elevet, *accedas* examenque improbum in illa

Castiges trutina.

Parum accurate haec sic editor vertit: „zoo het roezige Rome iets weegt en te licht bevindt, dan moet men zich daarbij niet aansluiten en aan de weegschaal de tong willen verbeteren”. At rectissime idem in commentario: „noli accedere (sc. ad trutinam)”.

S. I, 13 Scribimus inclusi, numeros ille, hic pede liber.

Recepit editor Marklandi coniecturam haud sane lenem: *inclusus numeris ille*. Sed nescio an tradita lectio defendi possit Horatiano (Epl. I, 7, 11):

Ad mare descendet vates tuus et sibi parcat

Contractusque leget

i. e. in suum abditus angulum. Et eiusmodi aliquid etiam *inclusi* significare potest.

S. I, 22 sqq.

Tun', vetule, auriculis alienis colligis escas

Auriculis quibus et dicas cute perditus „ohé”.

Sensu cassa haec sic refinxit editor:

Versiculis, quibus edicas cute perditus „ohé”.

Parum eleganter nunc eadem res et metaphorice (*escas*) et suo nomine (*versiculis*) significatur. Quanto venustius Madvigius:

Articulis, quibus et dicas cute perditus „ohé”

quantoque verius. Nam solum *cute* hic non sufficit: decrepitae senectutis pluribus opus est indiciis.

S. I, 36 Postquam narravit quam absurde quidam in convivio recitaverit ‚Phyllidas, Hypsipylas’ sic pergit:

adsensere viri: nunc non cinis ille poetae
felix?

Si bene locum intelligo, *poeta* hic est poeta antiquus, cuius versus inepte sunt recitati.

S. I, 49 „euge” tuum et „belle”. Utique hic citandus erat lepidissimus Plutarchi locus (*de audiendo* c. 15), de ineptis acclamationibus.

S. I, 85 ‚Fur es’ ait Pedio. Pedius quid? crimina rasis
Librat in antithetis, doctas posuisse figuras
Laudatur.

Equidem, ne si quam maxime vellem quidem, dubitare possem quin unice vera esset Scaligeri lectio: ‚doctus posuisse figuras’. Sic demum bene disponuntur omnia, atque sic conclusio semicolo apte pergitur: „laudatur: bellum hoc”.

S. I, 127 Miram habes structuram in his: „qui possit dicere seque aliquem *credens*”. An poeta scripsit *credat*, idque sciolus, metro scilicet consulens, correxit?

S. II Inter eos, qui huius satirae argumentum (de perversis hominum precibus) tractarunt, etiam commemorandus erat Horatius (S. II, 6, 8—13).

S. II, 3 sq. Macrinum Stoicorum discipulum sic laudat poeta:
Non tu prece poscis emaci,

Quae nisi seductis nequeas committere divis.

Illud *committere* editor „opdragen” vertit. Malim „toevertrouwen”. Avarus preces deo tamquam in aurem insusurrat. Atque sic precatur: „O si | ebulliat patruus, *praeclarum funus*. Pro notatis latinis Belgica haec dat editor: „wat een prachtig sterfgeval!” Equidem potius de Horatiano (S. II, 5, 105) cogito:

Funus egregie factum laudet vicinia.

Admodum facete heredipeta ita secum loquens inducitur.

S. II, 27 Triste iaces *lucis* evitandumque bidental.
Neque pluralem illum concoquo, neque quid omnino *luco* hic
opus sit video: ubique terrarum atque etiam in media urbe,
bidentalia esse possunt.

S. II, 30 sqq.

Ecce avia aut metuens divum matertera cunis
Exemit puerum, frontemque atque *uda* labella
Infami digito et lustralibus ante salivis
Expiat, urentis oculos inhibere perita;
Tunc manibus quatit et *spem macram* supplice voto
Nunc Licini in campos, nunc Crassi mittit in aedis.

Parum istud *uda* placet, non quod *non* *uda* sint infantis labella,
sed quia id potius de *anus digito* est dicendum. Et corruptum
spem macram („de schrale hoop der familie” editor) puto: nimis
enim dure haec infertur metaphora et e nulla re apparet *pau-*
perum hunc esse filiolum.

S. II, 45 Da fortunare penates.

Vertit editor: „geef dat de huisgoden mij zegenen”, annotat-
que: „*fortunare* absolute positum, quamquam alibi verbum
transitivum est”. Haec quo modo inter se conciliem non video;
interea hic *fortunare* „absolute” positum censeo: fortunatos
opulentosque esse.

S. II, 61 O curvae in *terris* animae.

Legendum esse (cum Lactantio) *terras* nihil manifestius docet
quam Platonis locus, quem ipse editor (si bene eum intelligo,
ad *terris* defendendum) adscripsit: κάτω ἀεὶ βλέποντες καὶ κεκυ-
φότες εἰς γῆν.

S. III, 4 Quinta dum linea tangitur umbra.

Editor: „terwijl op den zonnewijzer de schaduw al de vijfde
lijn raakt”. Sed quoniam dubium non est quin *quinta* cum
umbra sit iungendum, alio modo locus est accipiendus. Fortasse
linea hic *acus* est quae umbram efficit. Revera *sole* illa tangitur,
sed sol umbram pariens a poeta nostro *umbra* appellari potuit.

S. III, 12 sqq.

Tunc querimur, crassus calamo quod pendeat umor.

Nigra sed infusa vanescit sepia lympa:

Dilutas querimur geminet quod fistula guttas.

Versus secundus quodammodo tertii est protasis: „si vanescit . . . querimur”. Vertamus ergo locum sic, ipsius editoris usi verbis: „vervolgens klagen wij, dat de inkt dik aan de pen blijft hangen, maar is het zwarte vocht dunner gemaakt door bijgegoten water, dan klagen wij, dat de pen telkens de verdunde druppels op het papier laat vallen”.

S. III, 43 Palleat infelix, quod proxima nesciat uxor.

Illud *proxima* editor vertit: „die hem toch het naaste is”. Rectius, u. o., disertiusque foret: „die naast hem ligt”. Fingitur infelix, qui per noctem terrore torquetur, cuius quae sit causa ne uxor quidem in eadem sponda cubans novit.

S. III, 63 sqq.

Elleborum frustra, cum iam cutis aegra tumebit,

Poscentis videas: venienti occurrere morbo,

Et quid opus Cratero magnos promittere montis?

Molestissimum mihi istud *et* est. Requiritur fere *nam*.

S. III, 73 sqq.

Disce nec invidias quod multa fidelia putet

In locuplete penu defensis pinguibus Umbris,

Et piper et pernae e. q. s.

Primum versum sic editor vertit: „laat U leeren en *onttrek* er u niet aan e. q. s.”. Sed hunc sensum (detrahendi, seque oneri subtrahendi) *invidendi* verbum hic habere non potest, atque etiam *disce* tamquam „praegnanter” dictum accipiendum videtur: *da operam philosophiae*. Tum *opponitur* hoc: „invidere noli iurisconsulto quem sua ars locupletem faciat”. Nam iuvenem, quem poeta stoicus hic alloquitur, iam rem fecisse reis defendendis parum est verisimile, neque quidquam tritius quam haec philosophi et iurisconsulti aemulatio.

S. III, 107

Tange, miser, venas et pone in pectore dextram.

„Nil calet hic”.

Sic haec inter duos dividit homines editor vertitque priorem versum: „voel *mijn* pols eens (*zegt gij*) en leg uwe hand, ongelukkige op *mijn* hart”. Sed quo iure nunc istud *miser* additur? Non est aegri sic medicum (philosophum) alloqui, medici sunt ea ad aegrum verba cf. vs. 15. Hic autem Persius amico persuadet aegrum eum esse et eo quidem laborare morbo, qui est gravissimus, *mentis*. Atque hinc incipit ut ei demonstret in corpore vitii esse nihil. Ergo *nil calet hic* et *mox non frigent aegri* sunt, cetera omnia medici (philosophi), atque haec quoque:

positum est argente catino

Durum olus et populi cribro decussa farina:

Temptemus fauces; tenero latet ulcus in ore

Putre quod haud deceat plebeia radere beta.

Editor sic vertit: <een ander geval>: men heeft u groente, die wat stug is, voorgezet op een kouden schotel en daarbij een stuk kommiesbrood: *maar* laten wij *eerst* uwe keel eens onderzoeken! Ja uw mond *zal wel* gevoelig wezen, *want* er zit een booze zweer achterin”. Notata et uncinis inclusa hinc aliena videntur; sensus enim hic est: „si plebeius cibus tibi est appositus, *ulcus in ore habes*” ut verba notata significant: „prae mollietie eum neque manducare neque devorare potes”.

S. III, 115

Alges, cum excussit membris timor albus aristas.

Misere languent haec, vix minus quam si dictum esset: *alges cum alges*. Sed poetae hoc videtur vitium qui et *membris* satis absurde pro *cute* posuerit. Alioquin pro *alges cum* proponerem *algenti*.

S, IV, 10 sqq. Alcibiadem rem populi tractare cupientem et aliis confutat verbis Socrates et hisce:

Scis etenim iustum gemina suspendere lance

Ancipitis librae, rectum discernis ubi inter

Curva subit vel cum fallit pede regula varo,

Et potis es nigrum vitio praefigere theta.

Hactenus omnia bene procedunt, quaeque paulo erant obscuriora ab editore nostro egregie illustrantur. Sed sequuntur haec:

- 14 Quin tu igitur, summa nequiquam pelle decorus,
Ante diem, blando caudam iactare popello

Desinis, Anticyras melior sorbere meracas?

Quae cum praecedentibus adversa fronte pugnant. Sensit hoc editor et praecedentia illa „ironice” dicta putat. Sed haud ille est eorum color et ne sic quidem istud *igitur* recte hic ponitur. Ante vs. 14 excidissee unum pluresve versus ego suspicor.

Denique discipulum sic castigat magister:

Quae tibi summa boni est? uncta vixisse patella

Semper et assiduo curata cuticula sole.

Exspecta, haud aliud respondeat haec anus. I nunc

- 20 „Dinomaches ego sum, sum candidus”. Esto,

Dum ne deterius sapiat pannucia Baucis

Cum bene discincto cantaverit ocima vernae.

Ad *haec anus* editor annotat: „Baucis (vs. 21) servis olera venditans idem respondebit, h. e. eodem modo merces suas iactabit, ut Alcibiades genus suum: uterque hominibus imponere studet”. Haud opinor: sic enim omnia nimis fiunt contorta et aenigmata loquitur qui eandem anum, quam mox suo nomine est monstraturus, iam antea vocibus *haec anus* indicat. Sic se rem habere opinor: „*exspecta*” Socrates dicit Alcibiadi, cum eum videt ira exardescere „quod ego dico respondens quaestioni quae tibi summa boni sit, idem de te dicet quivis et quaevis de populo”. *Deinde* eum, gente formaque gloriantem, comparat cum Baucide lachanopolide, mercem suam laudante.

S. IV, 29 sq.

Avarus sordidusque

Seriolae veterem metuens deradere limum

Ingemit.

Integrum versum sic editor vertit: „die . . . bang is het oude stof van zijn wijnkruikje af te wrijven”. Sed *pulverem* non *deradimus* verum *abstergemus*. Cum *pice* hic nobis vel *cera* rest est qua seriola obturatur.

S. IV, 37 Cinaedum sic increpat poeta:

Tunc cum maxillis balanatum gausape pectas,

Inguinibus quare detonsus gurgulio exstat?

Nimis languidum istud *tunc*. Persium *tun'* scripsisse opinor: non est durum hoc anacoluthon, neque abhorret noster a *tun'* ante consonantem posito, v. S. I, 12: *tun' vetule*.

S. IV, 42 Ad hunc versum editor annotat: „formam versus, non argumentum, P. sumpsit ex Hor. Epl. II, 2, 97: caedimur et totidem plagis consumimus hostem”. Immo vero contrarium est argumentum quod tractat Horatius, sed sunt tamen hi loci inter se cognati: Horatius de mutuis hominum laudibus, Persius de mutuis reprehensionibus agit.

S. IV, 49 *Vibice flagellas*. Locis hanc metaphoram illustrantibus addiderim: Cic. pro Caelio § 15 *vulnus in re atque fortuna* et Ter. Phorm. 47: *ferietur alio munere*.

S. V, 22 sqq.

Quantaque nostrae

Pars tua sit, Cornute, *animae*, tibi dulcis amice,

Ostendisse iuvat.

Verba notata sic editor vertit: „hoe groot een deel gij van ons bestaan uitmaakt”. Malim sic: „een hoe groot deel van mijn zielsbestaan uw eigendom is” s. „een hoe groot deel ik aan u te danken heb”. Agnoscit poeta se quidquid sapiat Cornuto acceptum referre.

S. V, 39 Et *premitur* ratione animus.

„Gevormd” editor; malim: „bestuurd”. Adhibitur enim imago equi, quem dominus premendo cogendoque docilem reddit.

S. V, 45 sqq.

Non equidem hoc dubites amborum foedere certo

Consentire dies e. q. s.

Haec quam eleganter dicat Persius et quam inepte corrumpat eius imitator, qui Horatio (c. II, 17) suum addidit pannum, egregie docet Peerlkampius.

S. V, 48 *Parca tenax veri.*

Egregie his illustratur Horatianum *Parca non mendax* (C. II, 16, 39), de quo mira sunt commenti hac aetate viri docti, quos solus Persius iam satis refutat.

S. V, 52

Mille hominum species et rerum discolor usus

Velle suum cuique est.

Rerum usus = res, quibus utuntur cf. Hor. C. III, 1, 43: „purpurarum sidere clarior delenit usus”. *Velle* editor vertit *wil*, praestet *begeerte*.

S. V, 65 Quid? quasi magnum | Nempe diem donas?

Editor: „wat? gij *stelt* mij dus een dag als iets groots voor?”

Sensus esse videtur: „si mihi permittas rem diem unum differre, magnum mihi aliquid dones?” Ergo sic verterim: „gunt gij mij dan geen uitstel van één dag!”

S. V, 93

Non praetoris erat stultis dare tenvia rerum

Officia atque usum rapidae permittere vitae.

Haec ego sic acceperim ut prorsus idem sit *dare* et *permittere*. Neque *tenuia officia* neque *vitae usus* stultorum arbitrio potest permitti. Alioqui *officia* quae hic sint nos fugit; editor: „*be-grippen* van menschelijke plichten”, iusto audacius, ut mihi quidem videtur.

S. V, 105 „Veri speciem dinoscere calles?” philosophus discipulum rogat. Lege *vero* pro *veri*, sic demum syllabae *di* constabit ratio.

S. V, 119 *Nil tibi concessit ratio.*

Editor: „het verstand heeft u niets gegeven”. Vera sententia esse videtur: „ratio, h. e. vera, Stoica, philosophia nil tibi largitur vel condonat”. Sic demum recte additur: „digitum exere, peccas”. Et vs. 120

nullo ture litabis

Haereat in stultis brevis ut semuncia recti.

Aut perfecte sapiens aliquis est aut plane stultus.

S. V, 149 sq.

Quid petis? ut nummi, quos hic quincunce modesto

Nutrieras, peragant *avidos sudore* deunces.

Concinnius elegantiusque sit: *avido sudore*.

S. V, 169

solea, puer, obiurgabere rubra.

Deleantur virgulae istae; est enim *puer obiurgabere* i. q. *obiurgabere tamquam puer*.

S. VI, 20 sq.

Solis natalibus est qui

Tinguat olus siccum muria vaser in calice empta.

Editor *empta* cum *calice* iungit; sed quis *non* emit suam supellectilem? Cum *muria* iunge: sordidus homo cum sua calice currit ad tabernam ubi muria prostat, quam homo minus tenax nummorum paratam habet in cella.

S. VI, 63

vis tu gaudere relictis?

Acriter iubentis sunt haec, ergo in versione: „wilt gij u vergenoegen met hetgeen ik nalaat?” verbo „vergenoegen” praemittendae sunt voces *wel eens*.

S. VI, 71 sqq.

Ut tuus iste nepos olim satur anseris extis

.

Patriciae immeiat vulvae? mihi trama figurae

Sit reliqua?

Pro priore interrogandi signo virgula ponatur: „egone esuriam ut laute vivat heres meus?”

S. VI, 79. Pro *rugam* legendum esse *bulgam* demonstravi Mnem. 1913 p. 232.

AD PLATONIS REMPUBLICAM.

SCRIPSIT

J. L. V. HARTMAN.

Pag. 327 C: Verba *ὡς ἀπιδόντες*, quae in tribus codd. ante *πρὸς* collocata sunt, post *πρὸς ἄστν* (i. e. *οἵκαδε* coll. § B) plane frigent. Puto ea in margine olim ad *ὡς ἀπὸ τῆς πομπῆς* adscripta fuisse.

P. 329 B: Malo voces τοῦ γήρω^ς, quas non expressit Cicero quaeque orationem onerant, abesse. In sequentibus suadeo [τῷ ποιητῇ] et in 338 C [ὁ παγκρατιαστῆς], siquidem ignoti homines exemplo esse nequeunt. In Protag. 327 D Φερεκράτης [ὁ ποιητής], ibid. 335 E Κρίσωνι τῷ Ἰμερλίῳ [δρομεῖ ἀκμάζοντι] alii correxerunt.

P. 329 E: Proclus in „Comm. in Alcib.” teste Schneidero nostrum imitatus scripsit καὶ λέγουσι μὲν τι διαιροῦντες εἰς ταῦτα τὸν διάλογον, οὐ μὲντοι ὅσον γε οἶονται, quae Cobeti C^{am} egregie confirmant (vid. etiam Lach. 195 C). — In § ult. suadeo λοιδορουμένῳ <ὡς> deletis καὶ λέγοντι ὅτι coll. Origin. c. Cels. I p. 23 (ed. Spenc.) Σερίφιος ὀνειδίζων τῷ Θ ὡς κτλ., Herod. 8. 125 ἐνείκεε τὸν Θεμιστοκλέα . . . ὡς διὰ τὰς Ἀθήνας ἔχοι τὰ γέρεα κτλ., Aristoph. Nub. 1140 λοιδοροῦσί με ὡς ἄδικός εἰμι, Xen. Mem. 2. 9. 8 ὀνειδίζοι ὡς ὑπὸ Κρίτωνος ὠφελούμενος κολακεύοι αὐτόν. Solent praeterea ὡς, non ὅτι, uti, si falsa exprobrantur.

P. 330 B: Wohlrabius ad vulgatam οὗτοι (sic et Adam,

Burnet) *ἔνεκα ἡρόμην* — ὅτι defendendam conferens locos quales sunt Lys. 204 D καὶ ὅ ἐστι τούτων δεινότερον, ὅτι Apol. 18 D ὁ δὲ πάντων ἀλγύωτατον ὅτι duo loquendi genera confudit. Locis a me laudatis adde Prot. 343 B Demosth. or. 41 § 4 *τίνες οὖν ἔνεχ' ὑμῖν* — ταῦτ' εἶπον; ὅτι κτλ. ac imprimis Plat. Theaet. τοῦ δέ τοι ἔνεκα αὐτά σοι διακριβοῦμαι; Hinc τοῦ τοι ἔνεκα (quo ducit v. l. τούτου) corrigatur suadeo, nam quae in Charm. 165 A οὐ δὴ οὖν ἔνεκα λέγω, ὦ Σ., ταῦτα πάντα, τόδ' ἔστι leguntur, ea vulgatae οὐ τοι non succurrunt. Particula τοι denique pronominiibus interrogativis (cf. Hom. T 83 *ποῦ τοι ἀπειλαί*) saepius subicitur. Quam facile e scriptura *παρέλαβον* τοῦ nasci potuerit *παρέλαβον* οὐ, nemonon sentit.

P. 330 D: Vulgatam *ἐπεὶ δ' αὖτε τις ἐγγύς ἢ τοῦ οἴεσθαι τελευτήσῃ* languidiorem iudicantibus legant suadeo *ἐ. τις ἐγγύς ἢ τοῦ <τεθνάναι>* i. e. τοῦ θανάτου deletis vocab. *οἴεσθαι τελευτήσῃ*. Fieri enim potuit ut interpretamentum exquisitiorem (cf. Stallb. ad Apol. 30 C Phaedon. 67 D ult.) lectionem expulerit.

P. 331 A: *Ἀγαθὴ* cum *γυροτρόφος* deleto καὶ iungatur necesse mihi videtur. Iam Hottingero καὶ spurium videbatur. Sensus est enim ὁ δὲ μηδὲν ἑαυτῷ ἄδικον *ξυνειδῶς* μετὰ ἡδείας ἐλπίδος ζῆ, ἢ ἐστὶν ἀγαθὴ γυροτρόφος. Extrema vox est substantive adhibita, ut 569 B *χαλεπὸν γυροτρόφον*, Hom. Od. 9. 27 *τρηχεῖ*, ἀλλ' ἀγαθὴ κουροτρόφος. Platoni haec scribenti non modo Pindarum, sed etiam Homerum (Odys. ἀγαθὴ κουροτρόφος) obversatum esse antiquitus quosdam suspicatos esse monuit A. J. Egellie (Observat. crit. in Platon. 1902 p. 55), quem vide.

P. 331 C: Non *ἐθέλων*, ut falso dixi, sed *πάντα* (quod cod. Vind. F¹ omiserat) incertam sedem habet. Quod olim conieceram οὐ γὰρ (pro οὐτε) *δίκαιος* κτλ. deleto *ἐθέλων*, nunc ut iusto audacius improbo, sed commendo [ὁ] ἀποδιδούς, quo etiam ad *ἐθέλων* mente *τις* suppleri possit. In sententiae initio fortasse *ἄ τις λάβοι* pro *εἴ τις* λ. reponere praestat.

P. 332 B: Verba καὶ ἡ λῆψις mire abundant (de solius enim ἀπολαμβάνοντος damno hic agitur): deleantur.

P. 334 C: Malo δίκαιον τότε [τούτοις] τοὺς κτλ., quia τότε significat ὅταν οἱ ἄνθ. ἀμυρτάνωσιν. — In § E displicet mihi vulg. νῦν δὲ πᾶς, ἣν δ' ἐγώ, μεταθώμεθα: aut θώμεθα aut [μεταθώμεθα] legendum censeo. Posterius mihi τιθέμεθα mente sup-
plenti verum videtur (praecedat θέσθαι, θέμενοι, sequitur ἡ αὐτὴ θέσις).

P. 335 A: Verba προσθεῖναι τῷ δίκαιῳ significant τοῦ δίκαιου ὅρον μερίζω τίθεσθαι, ut recte ἦ sequatur. — In § B dubitanter suadeo ἐχθροὺς δὴ (pro δεῖ) deletο βλάπτειν. — In § E in verbis τοῦτο δὲ δὴ νοεῖ (cogitare, cf. Gorg. 483 A in.) αὐτῷ subiectum est ille τις; ad αὐτῷ (eo dicto) conferas 335 A τούτῳ τῷ λόγῳ. Alii νοεῖ interpretantur „significat”.

P. 336 A: Utique legendum τὸ ῥῆμα [τὸ φάναι] δίκαιον κτλ. (cf. 463 E τὸ ῥῆμα τὸ ὅτι κτλ.), sed vereor ne etiam verba δίκαιον usque ad βλάπτειν spuria sint. In § ult. τοῦτο praedicatum, ἡ δικαιοσύνη subiectum mihi esse videtur (ὃν pro οὗτα dictum est), quam ob causam οὐδὲ τὸ δίκαιον expunxi. Paulo ante suspectum mihi πλουσίῳ; malo deleri. — In § B J. J. Hartmann (De emblem. etc. p. 63) verba ὥσπερ θηρίον spuria ducenti non adversor, cum sic facilius ἐαυτὸν ad ἤκεν ut ἀπὸ κοινοῦ positum referri possit verbaque ὡς διασπασόμενος scriptoris consilium iam satis aperiant. — In § C verba πρὸς ἀλλήλους interpretamentum esse puto vocis ὑμῖν αὐτοῖς; cf. Schol. Lach. 192 C ἡμῖν αὐτοῖς — ἀντὶ τοῦ ἀλλήλοις.

P. 337 A: Fortasse legendum est αὕτη 'κείνη ἡ [εἰωθῆτα] εἰρωνεία Σωκράτους. — In § B suadeo μὴ ἐρεῖς ὅτι ἔστι [τὰ δώδεκα] δις ἑξ κτλ., conf. 336 C εἰπὲ τί φῆς εἶναι τὸ δίκαιον· καὶ ὅπως μοι μὴ ἐρεῖς ὅτι (sc. τὸ δίκαιον) τὸ δέον ἐστὶ κτλ., ubi eiusdemmodi mendi sunt vestigia; praebet enim cod. Ven. Π τὸ δίκαιον pro τὸ δέον, quod indicio est in antiquo codice τὸ δίκαιον super τὸ δέον additum fuisse. — In § C Platonem scripsisse suspicor εἰ δ' οὖν (utut haec sunt) [καὶ μὴ ἔστιν ὁμοίον] φαίνεται [δὲ] τῷ ἐρωτηθέντι τοιοῦτον (sc. δις ἑξ sive ἐξάκις δύο) κτλ. Ad Bremii Cam ἀπειρημένον αὐτῷ [εἶν] conferas Sophocl. Ant. 44 ἀπόρρητον πόλει, Aristoph. Lys. 13 εἰρημένον δ' αὐταῖς ἀπαντᾶν — εὐδοοσι.

P. 339 C: In § ult. verba καὶ τοῦτό ἐστι τὸ δίκαιον nunc abesse malo, quum in § B ult. praecesserit οὐ καὶ πείθεσθαι... δίκαιον φῆς εἶναι et ποιητέον, ut 341 A, iam significet δίκαιόν ἐστι ποιεῖν. Olim unum τὸ debebam: in vulgata enim τοῦτο quaslibet leges indicat, sed in 338 E (θέμεναι κτλ.) Thrasy-machus solum τὸν ξυμφέροντα νόμον appellavit legem. — In § D durior vulgata ἔμοιγε δοκῶ, si λέγειν suppletur. Hinc adde (cf. Menon. 71 C ὡς ἐμοὶ δοκῶ) vel cogita ὡς, si δοκεῖν reponere dubites. Plena oratio esset ἂν σὺ λέγεις, λέγω, ὡς ἔμοιγε δοκῶ. — In § E lege ὅταν οἱ μὲν [ἄρχοντες] ἄκοντες, quod mendum dit-graphia ortum est.

P. 341 D: Verba οὐδ' ἐστὶ κλητέος ναύτης, quae argumenta-tionem impediunt, spuria censeo. Alterum ἐπὶ (post πέφυκεν) abesse poterat.

P. 342 B: Verba ἕωςπερ ἂν ἡ ἐκάστη ἀκριβὴς ὅλη ἤπερ ἐστὶ e margine invecta mihi videntur, vocis ὁρθὴ οὐσα interpretamentum (in 345 D legimus ἕως γ' ἂν μηδὲν ἐνδέξῃ τοῦ ποιμενικῆ εἶναι).

P. 343 C: Herwerdeni (conferentis Theaet. 151 C Phaedon. 96 E) Cam πόρρω Εἰ <τοῦ τι Εἰδέναι> περὶ mihi probatam oportuerat, quoniam loci quos viri docti ad vulgatam tuendam af-ferunt, non sufficiunt. Possis etiam conicere πόρρω εἴ <τῶν> περὶ τε κτλ. (cf. Isocrat. Paneg. 16 ult. πόρρω τῶν πραγμάτων ἐστίν). Nolo commendare οὕτω ἀπορεῖς περὶ (pro πόρρω εἴ) coll. Al-cib. I 110 B ὡς ἀποροῦντος περὶ τῶν δικαίων καὶ ἀδίκων, — In § D molesta mihi sunt verba τοῦ ἀδίκου propterea quod prae-cedit ὁ τοιοῦτος τῷ τοιούτῳ i. e. ὁ δίκαιος τῷ ἀδίκῳ.

P. 344 A: Festinantius olim I. αὐτῷ (sic et I. Adam) com-mendavi, nam ut αὐτῷ vel αὐτῷ post ἰδίᾳ sine ulla causa abundat, si ad illud τῷ quod mente ad ξυμφέρει tum addendum erit, refertur, ita neutrum ad τὸν ἄδικον vel τὸν μεγάλην δοκ. πλεον. (sic Heller) referri potest. Puto igitur legendum esse aut ἰδίᾳ τῷ (itaque vulgatam ex hac scriptura ἰδιΑΙΤΩΙ natam esse) aut αὐτῷ interpretamentum esse vocis ἰδίᾳ. Hoc mihi veri si-miliius videtur (cf. 360 D in.), licet vulgata ἰδίᾳ ΑΤτῷ ἄδικον

εἶναι ἢ τὸ δίκαιον etiam ad scripturam hanc ἰδίᾳ τὸ ἄδικον εἶναι ἢ τὸ δίκαιον (sc. εἶναι) ducat.

P. 344 B: Dubitanter commendo ὧν ἐφ' ἐκάστῳ μὲν (pro μέρει). Mox corrigatur ἀνδραποδίσσεται [δουλώσεται]. — Dele in § D verba καὶ πολὺν quae nihil ad imaginem τοῦ βαλλανέως faciunt; ἀθρόον hic opponitur τῷ κατὰ σμικρόν; conf. Demosth. 14. 30, ubi κρῆναι dicuntur siccare ἂν τις ἀπ' αὐτῶν ἀθρόα πολλὰ λαμβάνῃ, Xenoph. Anab. 4. 8. 11, alia.

P. 345 C: Dubitanter malo ὥσπερ [δαιτυμόνα] τινὰ [καὶ] μέλ-
λοντα ἐστιάζεσθαι. In subsequentibus (§ D) verba ἄλλ' οὐ ποιμένα post praegressa οὐ πρὸς τὸ τῶν προβάτων βέλτιστον βλέποντα misere languent et proximis τῇ δὲ ποιμενικῇ vim praecripuit.

P. 346 A: Vereor ne voces ἄλλ' οὐ κοινὴν, quas Vind. F a m. p. omisit, spuriae sint. Illud καὶ ante ὠφέλειαν indicat non modo cuiusque artis δύναμιν, sed etiam ὠφέλειαν esse ἐτέραν sive ἰδίαν τινά. In praegressis post ἐτέραν τὴν δύναμιν ἔχειν non additur ἄλλ' οὐ τὴν αὐτήν. Iam supra eiusdem farinae additamentum ἄλλ' οὐ ποιμένα notavimus. — In § C magis argumentationi conveniret εἴ τιν' ἄρα κτλ. quam ἦντιν' ἄρα (litteras EI et H librariis saepius confundentibus facile ex εἴ τιν' nasci ἦτιν et ἦντιν' potuit).

P. 347 A: Verba ἐὰν μὴ ἄρχῃ non Platonis sunt. Nam primum scriptor dixisset ἦν πάσχοι ἂν μὴ ἄρχων, deinde in vulgata verba ζημίαν ἐὰν μὴ ἄρχῃ, quae ad solos βελτιστοὺς pertinent, ad omnes τοὺς μέλλοντας ἄρχειν referri possunt, ut contra scriptoris sententiam non appareat ζημίαν (damnum) in μισθῶν numero esse. Obscure, non negligerter hic Socrates locutus est. Adscripta sunt ista a lectore sequentium (§ C ἐὰν μὴ αὐτὸς ἐβέλη ἄρχειν) gnaro. — In capitis fine (§ E) in verbis τὸν τοῦ δικαίου ἔγωγε λυσιτελέστερον βίον εἶναι illud βίον, si genuinum esset, ad τὸν τοῦ δικαίου pertineret, sed tum ὑλλίμα in sede collocatum fuisset coll. Legg. 872 D ἐν ᾗ μήποτε τις ἂν προσδοκῆσει χάρα, ibid. 678 D ἡ τῶν μεταλλῶν ἀφίκοιτο εἰς ἀνθρώπους τέχνη Demosth. 25. 87 τῇ τῆς φύσεως πρὸς ἀλλήλους,

ὅπερ εἶπον, χρώμενοι Φιλανθρωπίᾳ. Noli explicare τὸν τοῦ δικ. (βίου) ἔγωγε λυσιτελέστερον βίον εἶναι (δοκῶ). Ad ἔγωγε o praegressis verbum declarandi (δοκῶ) mente supplendum, nisi corrigere praestat <οἶμαι> εἶναι vel <οἶμαι> deleto εἶναι. Parisinus A ἔγωγ' ἔφη praebet, sed Vind F. m. p. ἔφη omisit.

P. 348 C: Codicum lectio εἰκός γ' sententiarum nexum obscurat, nam ex illis ἐπειδὴ γε καὶ κτλ. non statim apparet Thrasy Machum τὸ λυσιτελὲς τῷ ἀγαθῷ in aequo ponere. Haplographia οὐκ vel οὐκουν ante ΕΙΚΟCΓ excidisse videtur.

P. 349 A: Recte Schmelzer verba τῷ λόγῳ ἐπεξεληθεῖν „dem Satze zu Leibe gehen” interpretatus est, sed vel sic σκοπούμενον spurium mihi videtur. In proximis Adam et Burnet Wolfi Cam ἀδικίας pro ἀληθείας mentione dignam habuerunt. Quum palaeographicae perito verba ΑΛΗΘΕΙΑΣ et ΑΔΙΚΙΑΣ unum idemque vocabulum sit, nostrum est diiudicare utra lectio potior videri debeat. Vulgata l. περὶ τῆς ἀληθείας languet propterea quod τὰ δοκούντα apud Platonem saepius sinceram opinionem significat (cf. Theaet. 157 C πότερά δοκούντά σοι λέγεις αὐτὰ ἢ ἐμοῦ ἀποπειρᾷ, Gorg. 495 A εἴπερ παρὰ τὰ δοκούντα σαυτῷ ἔρεῖς, ibid. 500 B); altera autem lectio περὶ τῆς ἀδικίας prorsus abundat et saltem περὶ τῆς δικαιοσύνης τε καὶ ἀδικίας scriptum esse debuerat. Quibus probatis mihi verba περὶ τῆς ἀληθείας delenti accessuros doctos viros confido. Post pauca dubitanter suadeo ἄλλ' οὐ — ἐλέγξεις (i. e. quantocius ἔλεγχε), quod homini procaci convenientius.

P. 349 C: Verba μηδὲ βούλεται suppositicia mihi videntur. Praegressa enim verbum ἀξιοῦν sensum τοῦ θέλειν habere ostendunt.

P. 350 A: Fortasse cum uno codice legendum εἴ τί σοι pro εἴ τίς σοι κτλ., „an forte”. — In § C vulgatam οὐχ ὥς ἐγὼ sollicitare non debueram, vid. Isocr. 12. 153 ἐγὼ δ' ὁμολογῶ μὲν ἔρεῖν πολλὰ τῶν ἐκεῖ καθεστῶτων, οὐχ ὥς Λυκούργου τι τούτων εὐρόντος ἢ διανοηθέντος, ἄλλ' κτλ., ibid. § 218.

P. 351 A: Coniectura mea <Ναί> recepta Socrates quae est eius in disputando sinceritas, antequam adversarium ἐλέγχειν incipiat, eum ut solet rogat rectene propositam sententiam teneat. Possis etiam corrigere δικαισύνης. Ἔφη (*assensus est*). Νῦν δέ γ', [ἔφη] κτλ. Iam ipsa illa γάρ που („Dixeras, ni fallor, etc.”, conf. v. c. 464 B 528 D alia) assensum Thrasyarchi Socratem cupere indicare mihi videntur. — In vulgata in § C εἰ μὲν, ἔφη, ὡς σὺ ἄρτι ἔλεγες, ἔχει, ἡ δικαισύνη σοφία *mente* εἰ ante ἡ δικ. σοφία supplere licere docent 359 BC εἰ τοίνυν ποιήσαιμεν τῇ διανοίᾳ, δύντες . . . ἐπακολουθήσκιμεν, 589 D εἴπερ τοίνυν τι γίγνεται, λαμβάνων . . . καταδουλοῦται, alii loci, sed ellipsis praedicati (ἐστὶ) vix ferenda mihi videtur. — In § D lege ἐγγενομένη pro praesenti; in § E ἐὰν . . . ἐγγένηται idem est quod ἐνοῦσα s. ἐγγενομένη.

P. 352 B: Lege δυνατώτεροι [πράττειν] coll. 351 A ἐλέχθη γάρ που κτλ., et fortasse in sequentibus οὐδὲ ἐν πράττειν. — In § C suadeo ἐπὶ τὰ δίκαια [ἀδικίᾳ].

P. 353 C: Malim μὴ ἔχοντα τὴν αὐτῶν [οἰκίαν] ἀρετὴν (vide paulo inferius τῆς αὐτῶν ἀρετῆς) aut τὴν [αὐτῶν] οἰκίαν (vid. E τῆς οἰκίας ἀρετῆς); prius mihi arridet. Ubi οἰκεῖος s. ἴδιος aliis opponitur, recte αὐτοῦ additur: vid. ex. gr. Isocrat. 4. 168 τοῖς ἄλλων κακοῖς ἢ τοῖς αὐτῶν ἰδίοις ἀγαθοῖς, Plat. Legg. 758 B. In sequentibus requiro ἦτις, ἦν δ' ἐγώ, αὐτῶν ἡ ἀρετή, οὐ(τί)πω τοῦτο ἐρωτῶ (pro οὐ γάρ πω τοῦτο) vel <οὐ μοι μέλει>· οὐ γάρ πω s. <οὐδὲν διαφέρει>· οὐ κτλ. In eadem sententia corrige εὐ <ἀ>εργάσεται [TA] ἐργαζόμενα, cum mihi mens vulgatae, quae Socratem male (sequitur enim *infra* τίθεμεν οὖν καὶ τὰλλα πάντα εἰς τὸν αὐτὸν λόγον;) iam hic in universum loquentem facit, cum praegressis οὐ γάρ πω τοῦτο ἐρωτῶ parum cohaerere videatur. Addidit autem Socrates ideo ἐργαζόμενα (i. e. τότε, ὅταν ἐργάζεται), quod Thrasyarchus ipsum de oculis caecitate affectis cogitasse putabat.

P. 354 B: Verba ἀλλ' οὐ διὰ σέ deleantur: propter praegressa ὑπὸ σοῦ γε (sc. μοι εἰστίεται) et δι' ἐμαυτὸν (οὐ καλῶς εἰστίεται) ista absona sunt.

P. 357 B: Lege Ἑμοιγε, ἣν δ' ἐγὼ deletis verbis δοκεῖ τι εἶναι τοιοῦτον, ne vis particulae γε pereat; paulo post (§ C) Socrates unum καὶ respondit. In proximis (§ D) vereor ut verba ἔστι γὰρ οὖν, ἔφη, καὶ τοῦτο τρίτον sana sint, nisi καὶ deleatur (conf. Phil. 32 C ἔστι γὰρ οὖν τοῦθ' . . . ἕτερον εἶδος). Dubitanter mox commendo ἐν <τῷ> ποίῳ, ἔφη, τούτων.

P. 359 B: Legendum puto ἀλλ' [ὥς] ἀρρωστίᾳ τοῦ ἀδικεῖν [τιμώμενον], ne bis idem dicatur. Τιμώμενον ex τιμᾶσθαι, vocis ἀγαπᾶσθαι interpretamento, accommodationis gratia corruptum esse suspicor et ὥς dittographia ἈΛΛωςAPPωσTIA natum mihi videtur. — Quae post pauca leguntur verba ἀδυναμία τοῦ ἀδικεῖν, sunt modo praegressa ἀρρωστίᾳ τοῦ ἀδικεῖν explicantis. Huc ista non pertinere ex iis apparet, quae supra (358 C) δεύτερον δέ, ὅτι πάντες αὐτὸ οἱ ἐπιτηδεύοντες ἄκοντες ἐπιτηδεύουσιν leguntur. — In § E requiro <τοῦ> εἰωθότος; varia l. εἰωθότως minus placet.

P. 360 A: Varia l. ὥσπερ οἰχομένου (codd. aliquot ὥσπερ) vulgatae ὥς περὶ οἰχομένου anteponatur, quia veri simile est τοὺς παρακαθημένους ἀλλήλοις διαλέγεσθαι de aliis rebus quam περὶ αὐτοῦ (ea enim mente supplenda sunt in vulgata).

P. 360 D: Censeo legendum τούτου τοῦ λόγου vel potius ὥς φήσει ὁ ὑπὲρ τοῦ [τοιοῦτου] λόγου λέγων· ἐπεὶ εἴ τις τοιαύτης κτλ., nam τοῦ λόγου (ut 362 D), *argumenti* („iniustitiam prodesse, iustitiam nocere”, iniustitiae laudationis) sufficit. Duobus aliis locis 389 C τοῦ τοιοῦτου . . . τοὺς [τοιοῦτους] ἄρχοντας et 578 C τὰ τοιαῦτα, ἀλλ' εὖ μάλα τῷ [τοιοῦτῳ deleo] λόγῳ σκοπεῖν eodem modo peccatum est.

P. 361 A: Corrige ὁ ἄδικος ἐπιχειρῶν [ὀρθῶς] τοῖς ἀδικήμασι, ne sententia corruat; sensus enim verborum εἰ μέλλει σφόδρα ἄδικος εἶναι est εἰ δεινός ἐστιν sive ἄκρος (ut audit medicus in 360 E ult.).

P. 361 B: In proximis εἶναι ἀγαθὸν ἐθέλοντα displicet vox ἀγαθόν, quia hic non de iusti ἀρετῇ, sed de eius δικαιοσύνῃ sermo

est. Aeschyli verba οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος, ἀλλ' εἶναι θέλει Platonem ad suum usum accommodasse satis ostendunt sequentia (362 A) τὸ δὲ τοῦ Λισχύλου ὀρθότερον λέγειν κατὰ τοῦ ἀδίκου. Licet mente δίκιον suppleri possit, id fortasse in textu addere praestat (εἶναι δίκιον — pro ἀγαθὸν — ἐθέλοντα). Conferatur etiam Philem. fragm. inc. εἶναι δίκαιος καὶ δοκεῖν εἶναι θέλει. — In § C verba δοκοῦντι τοιοῦτῳ εἶναι, quae nonnulli interpretes silentio presserunt, significant ὅτι δοκεῖ τοιοῦτος εἶναι s. διὰ τὴν δόξαν.

P. 362 A: Multis Glaucon iustitiam dicit videri rem inanem, sed ἀδικίαν ἀληθείας ἔχεισθαι, ut ἄδικος dici possit non umbram persequi (οὐ πρὸς δόξαν ζῆν). Ad δόξαν conf. 505 D τὰ ὄντα ζητοῦσι, τὴν δὲ δόξαν . . . πᾶς ἀτιμάζει. — In § B malo [περιγίγνεσθαι καὶ] πλεονεκτεῖν; vel inimicis litem infert vel ab inimicis iudicio implicatur.

P. 362 C: Vereor ne verba καὶ θεραπεύειν usque ad βούληται annotatio sit marginalis, quum homines θυσίαις et ἀναθήμασι deos colant (θεραπεύειν) deque hominibus iam satis in praegressis (φίλους εὖ ποιεῖν) dictum sit. An hic librarii ipsius Platonis variam l. in textum intulerunt? — Non inepta est in § D scholiastae l. ἀδελφὸς αἰεὶ (pro ἀνδρὶ) παρεῖη (sc. ἀδελφῷ); conf. Demosth. de F. L § 238 ult. καὶ τὸ συγγνώμῃ ἀδελφῷ βοηθεῖν προσειληφότες.

P. 363 A: A. Bastien, interpres Gallicus verba τὰ τῶν δόξων vertit „les avantages de l'apparence”, male, nam sensus est „l'appréciation”, vide 367 D δόξας τε περὶ αὐτῶν 612D ὥσπερ ἔχει δόξης, alia.

P. 364 C: Sive βλάψειν sive βλάψαι legimus, anacoluthon vitari nequit. Potuit βλάψαι in βλάβει, -ψει -ψη corrumpi et βλάβει (i. e. βλάψειν) in βλάβει, sed futurum alacriorem orationem reddit.

P. 365 D: Si φέρει sanum est, tum ὥς in ᾗ mutandum (cf. 394 D), sed malo φαίνει pro φέρει legere. In sequentibus ὥς

πλευροεπιστρέφοντες ad unum βιασόμεθα pertinere puto, et δίκην μὴ δίδονται obiectum esse verborum πείσμεν et βιασόμεθα (i. e. πείσει et βίξ impetrabimus). — In § E vereor ne ἡ ἀκηκόμεν spuria sint; dubito commendare ἴσμεν ἢ ἀκῆ [ἡ]. Voce λόγων ea significantur quae homines narrant. Burnet Vam l. νόμων recepit.

P. 366 A: Naberus καὶ αὐτοὶ καὶ παῖδες παίδων pro ἡ — ἡ suasisit, sed audi Solonem ἀναίτιοι ἔργα τίνουσιν ἡ παῖδες τούτων ἡ γένος ἐξέπιστα. Praestat nil mutare, ubi utrumque probari potest. Baiteri coniecturae <ἡ παῖδες> loci quales 363 D Legg. 721 C 773 E 899 E adversantur. Verba Φήσει λογιζόμενος, si sincera, transponenda sunt quo dixi, at haud est improbable ea esse annotationem marginalem. — In § B aut <ὑπὸ> τῶν πολλῶν aut ἄκρων λεγομένων corrigitur. De iisdem videatur Legg. 885 D τριαυθ' ἕτερον τῶν λεγομένων ἀρίστων εἶναι ποιητῶν κτλ. Mox novum caput a verbis ἐκ δὲ πάντων κτλ. ordiatur, quod verba κατὰ τίναν οὖν usque ad λόγος, ficti illius sermonis mihi exitus esse videtur.

P. 366 D: Istud ὅτι non ad εἰπεῖν, sed ad ἐκείνο pertinet. Non opus est v. l. ὠρμήθη, sed deleatur εἰπεῖν coll. Tim. 80 D ὅθεν ὁ λόγος ὤρμησε, Theaet. 184 A Politic. 274 A.

P. 367 B: Vulgatam εἰ γὰρ μὴ ... προσθήσεις non sanam puto. Patet enim ex § D μισθούς δὲ καὶ δόξας et δόξας τε περὶ αὐτῶν καὶ μισθούς nostro loco vocem δόξα non „species” (sic Ast Stallb. Schmelzer) significare, sed idem valere ac 363 A τὰ τῶν δοξῶν 366 E 367 D μισθούς δὲ καὶ δόξας πάρες 612 B. Respiciuntur autem Glauconis verba in 358 B ἐπιθυμῶ γὰρ ἀκοῦσαι κτλ. Quae cum ita sint, verba ἀφαιρήσεις τὰς ἀληθεῖς δόξας plane sensu carent, ut unice vera mihi videatur cod. Vind. F *correcti* lectio ἐκατέρωθεν, <ἕλλα> τὰς <μὲν> ἀληθεῖς κτλ. Platonis autem manus fuit haec ἐκατέρωθεν, ΑΤΑΡ (pro τὰς) ἀληθεῖς, τὰς δὲ κτλ., hoc est ἀτὰρ τὰς μὲν ἀληθεῖς, τὰς δὲ ψευδεῖς (cf. ex. gr. Phil. 36 E ψευδεῖς, αἱ δ' ἀληθεῖς οὐκ εἰσὶν ἡδοναί; 38 B, alia). In sequentibus corrige οὐ τὸ δίκαιον <εἶναι> Φήσομεν.

P. 368 A: Herwerdeni Cam θεῖόν <τι> πεπόνθατε, εἰ μὴ πεπεῖσθε

improbendam censeo, nam verba sic explico εἰ μὴ πεπεῖσθε, τοῦτο θεῖον πεπόνθατε, quem ad modum (ut hoc exemplo utar) δεινόν ἐστιν, εἰ δὲ κακὸς εὐδαιμονήσῃ significat εἰ δὲ κακὸς εὐδαιμονήσῃ, τοῦτο δεινόν (cf. Demosth. Cor. 114 σχέτιον γὰρ ἂν εἴη τοῦτ' ὅ γε, εἰ κτλ.). Non magis igitur τι hic opus est quam in Gorg. 465 D in verbis ἄτοπον πεποίηκα ὅτι (i. e. ὅτι . . . , τοῦτ' ἄτοπον πεποίηκα). — In § C suadeo ἀπαγορεύειν [καὶ] μὴ βοηθεῖν id est „defugere defensionem”; vulgo interpretantur „animum demittere”.

P. 369 D: Fortasse non opus est *in textu* reponere ὑφάντης <ἔσται>; ἢ καὶ.

P. 370 A: Non displicet v. l. δι' αὐτοῦ pro δι' αὐτόν; recte Ficinus „sine alterius auxilio”. Conf. Politic. 274 A αὐτοῖς δι' αὐτῶν. — In § B verba εἰς ὧν significant „singulus s. auxilio destitutus”. — In § E in verbis αὐτὴν τὴν πόλιν vox πόλιν civibus opponitur, quod ferri nequit, quia πόλις hic non significat aedificia, tecta. Probanda est igitur Stallb.¹ coniectura γ' αὐ (pro γ' αὐτήν), qua vocola saepius ad nova transitur.

P. 371 A: A. J. Egelie et Nabero, viris doctis, verba οὗτοι δὲ εἰσιν ἔμποροι delentibus non assentior. Nam cui haec displicent, etiam proxima ἢ οὐ καπήλους καλεῖμεν (§ D) otiosa videantur necesse est.

P. 372 A: Fortasse legendum est χρεῖα [τινὶ] τῇ πρὸς ἀλλήλους. — In § C propter varias l.l. καὶ λάχανά <γε> et ἐψήματα <τε> suspicor Platonem scripsisse καὶ βολβούς <γε> καὶ λάχανα <καὶ> οἷα δὲ ἐν ἀγροῖς κτλ. servato ἐψήσονται (part. γε nova inducere solet). — In § E dubitanter commendo τρυφῶσαν [πόλιν], nam ὅπως γίγνεται est γιγνομένην (cf. 369 A). Post pauca suadeo εἰ δ' αὐ βούλεσθε . . . <θεωρεῖν>, θεωρήσωμεν coll. 350 E εἰ βούλει ἐρωτᾶν, ἐρώτα, Lach. 196 C εἰ βούλει πυνθάνεσθαι, πυνθάνου, Legg. 688 B, aliis.

P. 373 A: Non inepte in cod. Mon. verba οὐδ' αὕτη ἢ δίαίτα omissa sunt, nam ταῦτα (i. e. „quae modo diximus”) omnia

continet. — In § B conicio ὄγκου ἐμπληστῆς [καὶ] πλήθους κτλ. — In § E σμικρῷ ad στρατοπέδῳ pertinet, eadem constructio occurrit 507 E σμικρῷ ἄρα ἰδέεσθαι ... τιμιωτέρῳ ζυγῷ, 579 C τοῖς τοιούτοις κακοῖς πλείω.

P. 374 B: Totam sententiam sic distinguendam censeo Ἄλλ' ἄρα τὸν μὲν ... ἀπεργάζεσθαι, τὰ δὲ δὴ περὶ τὸν πόλεμον [πότερον] οὐ ... ἀπεργασθέντα; ἢ κτλ.

P. 375 A: Repone πρὸς τὸ αἰσθόμενον (pro praesenti) διωκθεῖν. — In § E initio φύσει in multis codicibus incertam habet sedem ac abundare mihi videtur.

P. 376 A: Displicet mihi που in verbis ὅτι δέ που δρᾷ ταῦτα, δῆλον. Suspisor in antiquo codice scriptum fuisse sic

ΔΡΑΤΑΤΤΑΔΗΛΟΝΑΛΛΑΜΗΝ

ΠΟΕΙ

ΚΟΜΨΟΝ κτλ.

, deinde ποιεῖ (i. e. ποιεῖ), additum ab aliquo verito ne ΔΡΑ legeretur ΑΡΑ (ut unus Stobaei codicum praebebat), in που mutatum esse. Codex Vind. F που δρᾷ et <που> κομψόν exhibet describentis errore. — In § B post ταῦτ' ἄρα, ἔφη mente suppleatur Ἄρ' οὖν οὐ φιλόσοφον τὸ θηρίον; Πῶς γὰρ οὐ; , quocirca in § C postulo φιλόσοφον [καὶ φιλομαθῆ], ut legimus 375 E ult. προσγενέσθαι φιλόσοφος τὴν φύσιν (ταῦτ' ἔστι φιλομαθὲς et φιλόσοφον modo dictum est). Obiter in § B ult. ἐπ' pro ἐν ἀνθρώπῳ repone (cf. 559 A ἐπ' αὐταῖς).

P. 376 D: Vide an ista δικαιοσύνην τε καὶ ἀδικίαν τίνα τρόπον ἐν πόλει γίγνεται e margine invecta sint, quia οὐπὲρ non ad 372 E κατίδοιμεν, τὴν τε κτλ. spectat, sed ad 368 C τί τέ ἐστιν ἐκάτερον sive 369 A ἰδεῖν ὃ ζητοῦμεν (cf. 430 D καὶ οὐ δὴ ἕνεκα πάντα ζητοῦμεν, δικαιοσύνη). In proximis malo [ἐν μύθῳ] μυθολογούντες (cod. Mon. a manu s. praebebat ὥσπερ εἰ μυθολογοῦντες). In Tim. 26 C legitur (πόλιν) ἦν ... ὥς ἐν μύθῳ διήκισθα σύ. — In § E propter V^m l. θάτερον suspisor scribendum esse ψευδός Δ<ετο>ετεPON (i. e. ψευδός δὲ τὸ ἕτερον).

P. 377 A: Τοῦτο δὴ ἔλεγον est διὰ τοῦτο κτλ. — In § B ult. legatur οὐδ' ὁπωστιοῦν [παρήσομεν]. — In § D Eusebius mutato ordine praebet ψευδεῖς τοῖς ἀνθρώποις συντιθέντες; mihi ψευδεῖς inficetum videtur additamentum. — In § E abice glossa ὁμοῖα (bonus praeterea scriptor ὁμοίως scripsisset), nam praeter quos nunc symbolicos vocant, γραφῆς semper similitudini student.

P. 378 E: Voces πρὸς ἀρετὴν interpolatori reddantur: ecquis ex auditoribus post omnia praeegressa verba ὅτι κάλλιστα (cf. supra 377 C ὃν μὲν ἂν καλὸν ποιήσωσιν) ad μύθων formam *externalnam* relaturus fuisset? Cod. Vind. F praebet μάλιστα pro κάλλιστα.

P. 379 D: Cod. Vind. F τείρεται pro κύρεται praebet, quae lectio e vetere interpretamento μείρεται (vid. Theodor.) orta videtur.

P. 380 B: In verbis κακῶν δὲ αἴτιον φάναι κτλ. verbum φάναι editores anacoluthon statuantes defendunt. Quamquam cum anacoluthis magis quam cum doctis arduum est pugnare, φάναι lectori reddendum puto non intelligenti unde acc. c. inf. κακῶν δὲ αἴτιον θεὸν τινι γίγνεσθαι (i. e. ὅτι δὲ θεὸς αἴτιος κακῶν τινι ἐγίγνετο) penderet. Addidit igitur (τὸ) φάναι i. e. „id quod dicunt”. Vel deletο φάναι leve anacoluthon relinquitur (ταῦτα). In Legg. 838 B τὸ ταῦτα εἶναι [φάναι] κτλ. postulo, ῥῆμα cogitans.

P. 380 D: Fortasse pro ΓΙΝόμενον (γιγνόμενον) reponendum ΚΙΝούμενον (in Politic. 265 D codd. τὸ κινούμενον, edit. τὸ γιγνόμενον praebent): vid. § E τὰ ἄριστα ἔχοντα . . . κινεῖται, 382 E οὐτε αὐτὸς μεθίσταται (cf. Theaet. 181 D δύο εἶδη κινήσεως, ἀλλοίωσιν, τὴν δὲ περιφοράν).

P. 381 E: Varia l. ἡμᾶς (pro ἡμῖν) δὲ ποιοῦσι δοκεῖν σφᾶς παντοδαπούς φέρεσθαι probanda mihi videtur, ne σφεῖς παντοδαποὶ opus sit.

P. 382 B: *Malo τοῦτο <τὸ> ὡς ἀληθῶς ψευδὸς κτλ.* (cf. supra § A et infra τὸ μὲν δὴ τῷ ὄντι ψευδὸς). In proximis εἰδῶλον interpretamentum mihi videtur. — In § D ἀφομοιωὼν e praegressis male repetitum est; deleatur.

P. 383 C: Corrigendum censeo καὶ [ὡς] ἴμοις ἂν χρώμην; cf. Legg. 854 E ult. τοὺς δὲ ἄλλους παραδείγμα ὀνήσει (sc. οὗτος).

P. 386 D: Fortasse Platoni *ΤΟΙ ΔΕ ΣΚΙΑ*, quae varia l. est, reddendum est, nam *τοι* (i. e. *ceteri*) vix attractione in *ται* mutari potest. Locus in *Menon*. 100 A non magis sanus videtur: deletis verbis τῶν ἐν Ἄιδου apparet quomodo post πεπνυται pronomen *τοι* in *ται* et *αι* abierit. In *Odyss.* 11.388 nunc ὅσσοι pro ὅσαι (*ψυχαί*) editur.

P. 388 D: Praestat ni fallor transponere εἰ καὶ αὐτῷ ἐπίοι κτλ. In 389 B dele ὡς.

P. 389 E: Noli probare Vam l. <παρ> Ὀμήρῳ, nam praecise dictum λέγει pro πεποιήται λέγων (nudus dativus occurrit etiam Legg. 706 D, Hipp. Min. 364 E). In 390 A codd. nostri praebent παρὰ πλεῖται ὥσι; incidit mihi aliquando in mentem Platonem παραπλήθωσι τρέπεζαι scripsisse, sed interpretamentum super πλήθωσι additum genuinam l. expulisse. — In § E οὐδ' — ἀξιόσομεν significat „non sinemus Achillem — sc. apud poetas — tam avarum esse”. Infra demum (391 A) rectius μὴ δεῖν πείθεσθαι τοιαῦτα docetur.

P. 393 A: Suadeo [καὶ] οὐδ' ἐπιχειρεῖ („neque” pro „et nequidem”), ne τὸ ἐπιχειρεῖν necessarium esse significetur. Saepius τε — οὐδὲ s. μηδὲ occurrit (cf. *Sophocl. O. C.* 368). Sequentia ὡς ἄλλος τις ὁ λέγων ἢ αὐτός spuria mihi esse videntur. Ἡμῶν τὴν διάνοιν ἄλλοσε τρέπειν est ἡμᾶς ποιεῖν ἄλλα διανοεῖσθαι. — Ad sensum vocis παθημάτων in § B conf. 380 A τὰ Τρωϊκά (πάθη). Continuo post malo καὶ [ὅταν] τὰ μεταξὺ κτλ.: illud

enim sine hoc fieri nequit. — In 394 A abesse malo voces *καὶ ἀπειτῶν*.

P. 395 A: Fortasse *ποιοῦντες* expungendum est. Statim post repone *μιμήματ' ἄρτι*. — In § D verba *καὶ Φωνάς* spuria esse duco; Plato *Φωνήν* dixisset.

P. 396 C: Verba *ἐν ᾧ διηγοῖτο* sunt praegressa οὗ ἂν ἔχοιτο αἰεὶ interpretantis: deleantur. — In § E non assentior I. Adamo suadenti *τῆς ἀπλῆς* (pro ἁλλῆς) *διηγήσεως*. Imitatio (*μίμησις*) pars sive species est *διηγήσεως*.

P. 397 A: Licet etiam corrigere <διὰ μιμήσεως> v. <μιμήσει> *διηγέσεται*; cf. 392 D διὰ μιμήσεως — sc. διηγέσει — *γίγνομένη*, 392 C. Obiter scribe secundum inscriptiones *τροχιλεῖων*.

P. 399 A: Corrigendum censeo *ἐκείνην* [τὴν ἁρμονίαν]; locos 618 C nec non 616 A eodem modo inquinatos iam alii correxerunt. — Quae in § C legenda conieci *βιαιῶν ἐκουσίων* non neutrius, sed masculini generis sunt. — In § E vox *πάλιν* mihi sollicitanda non fuerat, sed dubito utrum ad primam (398 A) *κάθαρσιν*, qua Homerus expulsus esset, referri debeat an abundanter (*καθαίρειν* enim est pristinam condicionem reducere) posita esse existimari. Complures interpretes vocolam non expresserunt.

P. 400 A: Verba *τὸν πόδ᾽* partem pro toto (metro s. rhythm) significant. — Ad verba *ποῖα δὲ πείου βίου μιμήματα* conferas velim Legg. 669 C sqq. Non *ποῖα δ' ὀπείου*, sed *ποῖα δὲ πολίου* Platonem scripsisse satis demonstrant loci hinc Theaet. 149 D *ποῖα χρὴ ποίῳ ἀνδρὶ κτλ.*, ibid. § E, Legg. 904 B 683 B 668 E in. — In § B legatur (praeunte Ficino) [καὶ] *μετὰ Δάμωνος*. Sine causa *βραχύ τι* (pro *τε*) conieceram, sed eiectis verbis *ξύνθετον καὶ δάκτυλον* legendum <καὶ> εἰς *βραχύ τε καὶ μακρὸν γιγνόμενον* [καὶ]. — In § C verba *τοῦ ποδὸς* immerito exsulare iussi. Ad dativum in verbis *καὶ τούτων ΤΙΣΙΝ οἶμαί τὰς ἀγωγὰς* (nunc vocamus *tempo*) *τοῦ ποδὸς* . . . *ψέγειν* conferatur Isocr. Bus. 38 *κλοπαῖς* . . . *αὐτοῖς ὠνείδισαν*.

P. 401 A: Ut ἀσχημοσύνη et ἀρρυθμία cognata sunt κακολογία, sic contra opera pulchra εἰς ὁμοιότητά τε καὶ Φιλίαν τῷ καλῷ λόγῳ ducunt (401 D). — Poenitet me in § B καὶ ὁ μὴ οἶός τε pro ἧ ὁ μὴ οἶός κτλ. postulasse: ἧ satis 503 A defendit. — In § C post καὶ (ante εὐθύς) mente supplendum ἵνα αὕτη (ἡ αὖρα). Sine anacolutho auctor scribere potuisset ἴν' ὥσπερ ἐν ὑγιεινῷ τόπῳ οἰκοῦντας τοὺς νέους ὠφελῇ ὅ,τι ἂν αὐτοῖς προσβάλλῃ — καὶ λανθάνῃ ἄγον. Verba ὥσπερ ἐν ὑγιεινῷ τόπῳ οἰκοῦντες propter sequentia ἀπὸ χρηστῶν τόπων ὑγίειαν elegantiae officiunt neque genuina mihi videntur.

P. 401 D: Dubitanter pro ὁμοιότητα suadeo οἰκειότητα (cf. 402 A). Propter ξυμφωνίαν voc. ὁμοιότητα non ante, sed post Φιλίαν collocatum oportuerat. Vereor ne Plato scripserit Φέροντα τὴν εὐσχημοσύνην [καὶ ποιεῖ εὐσχήμονα]. — In § E scholiasta verba ἐκεῖ τραφεῖς ὡς ἔδει (fort. legendum δεῖ) interpretatur ἐν ἀριστοκρατίᾳ, sed manifestum est Platonem de musica cogitasse (cf. 404 E). Dubitans commendo ἐκείνη (in 403 C ταύτῃ ἀκριβῶς τρέφεσθαι). In subsequentibus nunc Vermehrenii Cam χαίρων καὶ δυσχεραίων probō. Neque enim facile τὰ τοιαῦτα ad δυσχεραίωνν mente suppletur, nisi ὀρθῶς δὴ contra scriptoris sententiam cum δυσχεραίωνν iungitur, neque tautologia τὰ τοιαῦτα (τὰ μὴ καλὰ) δυσχεραίωνν et τὰ αἰσχροὶ μισοίη elegans. Non modo ex τῶν αἰσchrῶν odio, sed etiam ex pulchrorum amore recte educatus τὰ καλὰ ἐπαινεῖ. Malo tamen δυσχεραίωνν <τε καὶ χαίρων> reponere (vid. Legg. 751 D δυσχεραίνοντάς τε καὶ ὑποδεχομένους ὀρθῶς κρίνειν καὶ ἀποκρίνειν), ut haec arctius cum praegressis cohaereant. Alterum ὀρθῶς in 402 A initio spurium mihi videtur, si Vermehrenii Ca recipitur.

P. 402 A: Malo <ἡ> ἐν μουσικῇ εἶναι [Ἡ, v. l.] τροφή, quum iuvenes etiam alias disciplinas doceantur. De litteris discendis videatur locus in Politic. 277 E sqq. — In § B falso ὡς [ὅ] δέοι αἰσθάνεσθαι postulavi, licet ἡτιμάρζομεν αὐτὰ αἰσθάνεσθαι suffecisset. Vertendum videtur „neque cum contemptu existimabamus nos ea non oportere observare”. Herwerdeni sententia ὡς οὐ δέοι αἰσθ. spuria esse verbis in § C μήτε ἐν σμικροῖς κτλ. defendi potest; frigidissima enim vulgata. Fortasse legendum

est ἐνόντα ἐν ὅσοις (pro οἷς) ἐνεστίν coll. § A ult. ἐν ἅπασιν οἷς ἐστὶ περιφερόμενα.

P. 403 B: Praestat corrigi οὐ μέντοι, μὰ Δί', ἔφη, ὦ Σ. [προσοιστέον s. προσοιστέα] coll. 426 B 444 A Alcib. II 143 C, aliis. Ad dictionem μακρότερα τούτων conf. Crat 413 A, Soph. 258 C μακροτέρως τῆς ἀπορρήσεως, Thucyd. 3. 39. — In § C noli ad ὑφ' ἑξόντα conferre Thucyd. 3. 40 ult. παραδείγμα σαφὲς καταστήσατε, ὅς (alii malunt ὡς ὅς) ἂν ἀφίστηται, θανάτῳ ζυμωσόμενον (passive), quoniam παράδειγμα καταστήσαι s. ποιῆσαι ad verba demonstrandi pertinet. Hinc magis nunc inclino ad Richardsi Cam <ὡς> ψόγον, cum verba εἰ δὲ μὴ (sc. οὕτως ἐμίλει) κτλ. ad νομοθετήσεις referenda sint (vid. Legg. 887 A νομοθετοῦντες ὡς ἔντων θεῶν).*

P. 404 A: Herwerdenus coni. οὗτοι [οἱ ἀσκηταί], sed aut omnia servanda sunt aut etiam οὗτοι expungendum est. — In § B lege ἀπλῇ που καὶ ἡ ἐπεικὴς κτλ. i. e. simplex procul dubio etiam proba gymnastica etc. In § C corrige [ἴσασί τε].

P. 405 A: Ad Cobeti Cam δικαστικὴ pro δικανικὴ conferatur imprimis Erast. 137 D τίς οὖν ἐστὶν ἡ ἐπιστήμη et quae sequuntur. — Temere olim in § B suasi [καὶ ἀπορίᾳ οἰκείου s. οἰκείου], quia his deletis obscurior sententia fit. Utique autem legendum erit [καὶ] ἀπορίᾳ οἰκείου (sc. δικαίου), nam homo ἄδικος s. ἄπορος δικαίου φεύγων ἢ διώκων, non iustus ius suum persequens vel calumnias diluens hic respicitur. — Ad diversam vocis τοῦτο in verbis τούτου αἵσχιον εἶναι τοῦτο vim conferas 454 E οὐκοῦν μετὰ τοῦτο κτλ. Eurip. Ion. 776 τόδ' ἐπὶ τῷδε κακὸν κτλ.

P. 406 D: Ad verba παρὰ τοῦ ἱατροῦ φάρμακον πιὼν i. e. inusu medici videatur Cobetus in Mnem. 1858 p. 128. Verba καὶ μετὰ ταῦτα κτλ. verte „et après avoir ensuite pris congé d'un tel médecin il reprend sa vie ordinaire etc.”.

P. 407 A: Dubitanter textum sic constituendum censeo Ὁ δὲ δὴ πλούσιος, [ΩΣ] φαμέν, οὐδὲν . . . ἀβίωτον; Οὐκοῦν δὴ λέγεται γε. Φωκυλίδου γὰρ (part. interr.), ἦν δ' ἐγώ, οὐκ ἀκούεις ὡς (sensu

τοῦ ὅτι, v. l. ὅς) ... ἀσκεῖν; Οἶμαι κτλ. et in proximis lege cum Grou (interprete Gallico) πρότερον, <εἰ> (sive πότερ' εἰ) μελετητέον ... [τῷ, sic J. J. Hartman] μὴ μελετᾶντι, ἢ (sic Par. A) νοσοτροφία κτλ. In § E quum ad δηλον non commode εἰ πολιτικὸν αὐτὸν λέγω cogitari possit, verba ΟΤΙ τσιούτος HN inter δηλον et HN δ' ἐγώ, non post ἦν δ' ἐγώ transponenda censeo.

P. 408 A: Non inepte Adam correxit ἐκμύζησάν τ' ἐπὶ τ' κτλ. — In § B verbis νοσώδη δὲ φύσει τε καὶ ἀκόλαστον unum eundemque significatum censeo. In 409 D ad φύσεως cogita τῆς τοῦ ἔχοντος ἀρετῆν; sine παιδείᾳ etiam optima φύσις perit.

P. 410 C: Ad καθιστᾶσιν (Madvigius καθίστασαν) Schneider contulit Arist. Ran. 23 τοῦτον δ' ὀχῶ, ἵνα μὴ ταλαιπωροῖτο, ibid. v. 761 νόμος ... ἐστὶ κείμενος — ἕως ἀφίκοιτο, sed nostro loco non optativus, sed praesens displicet. — Verbum διατεθῶσιν signo interrogandi post ἄψωνται sublato abesse malim, nisi forte aliud quid ΔΙΑΤΕΛΕCΩCIN in eo latet (cf. 426 A in. χαριέντως διατελοῦσιν). — In § E praestat ἀμφοτέρω pro -τέρᾳ scribere.

P. 411 A: In verbis δειλὴ καὶ ἄγροικος solum καὶ recte se habet, quia ἀναρμόστου duo sunt genera. — In § B φύσει in tribus codd. aliam sedem habet, in aliis φύσιν legitur. Fortasse φύσει est verba ἐξ ἀρχῆς interpretantis. — In § C θυμοειδούς non neutrius est generis, ut Campbellius existamabat. Si vulgata non sana est, corrigere licet ἀντὶ <τοῦ> θυμοειδεῖς (pro -οῦς) sc. εἶναι (cf. Demosth. in Mid. 148 πρὸς τῷ μὴ καλὸν — sc. εἶναι — μηδὲ θεμιτὸν νομίζετε κτλ. ... εἶναι).

P. 413 A: Schneidero verito ut Astius verba ἢ οὐ τὸ τὰ ὄντα δοξάζειν ἀληθεύειν delens quintam suffragiorum partem ferret non accedo. Post ἀληθεύειν scriptori omittere licebat καὶ τὸ τὰ μὴ ὄντα (s. ψευδῇ) δοξάζειν ἐψεῦσθαι τῆς ἀληθείας, quoniam quid ἀκούσιος esset ἐκβολή, scire intererat, sed addere debuerat ἢ οὐ τὰ ὄντα τ' ἀληθῆ; . Vulgata in qua δοξάζειν subiectum est admissa argumentatio vi caret (στέρησις ἀγαθοῦ ἀκούσιος, atqui ἀλήθεια

ἀγαθόν, ergo στέρησις ἀληθείας ἀκούσιος). — In § C verba ὑπὸ φόβου mihi male abundare videntur. — In § D malo [καὶ ἀγῶνις], quia vulgatae sensus nimis vagus (v. l. est ἀλγηδόνων ἀγῶνας). — In § E ult. praestat, ni fallor, καὶ ante ἀκήρατον delere (cf. praeterea 503 A).

P. 414 A: Lege ἄρχοντα τῆς πόλεως [καὶ Φύλακα] et ἀρχόντων [τε καὶ Φυλάκων]. Circumscripta sequentium gnarus addidit. Mox λαγχάνοντα sequitur quasi τιμητέον καὶ ζῶντα κτλ. praecessisset. Mihi autem librarius notam marginalem τάφων τε καὶ τῶν ἄλλων μνημείων μέγιστα γέρα λαγχ. in textum recepissee videtur. Infra quoque (465 E) verba ταφῆς ἀξίας μετέχουσιν simili errore orationi admixta esse iam olim significavi. Sententiae nostrae favent ea quae 503 A leguntur. — In § B coll. 415 D ult. Tim. 17 D voces πολεμίων et φιλίων exterminandas censeo. Dispicet enim Φύλακας — τῶν τε ἐντὸς φιλίων, ὅπως οἱ μὲν μὴ (i. e. οἱ φίλοι) βουλήσονται κακουργεῖν. Sensit hoc Bastien interpretatus „à l'égard — des <fauv> amis de l'intérieur". — In § C dubitanter suadeo μάλιστα μὲν καὶ <πρώτον> αὐτοὺς κτλ. (Ᾱ ante Αὐτοὺς facillime excidere potuit). — In § D legendum [ὥσπερ ονειράτα] ἰδῶκουν, nam δοκεῖν de somniantibus solemne est (cf. Theaet. 201 D ult. Arist. Vesp. 15 ἰδῶκουν ἀετὸν κτλ.). In § E verba μήτηρ οὔσα (ἀνιέναι hic in lucem edere significat), quae sequentibus ὥς περὶ μητρὸς omnem vim prae-ripiunt, deleantur, deinde corrigatur ἀδελφῶν, ὄντων καὶ <αὐτῶν> γηγενῶν, διανοεῖσθαι (sunt enim omnes cives — 415 A ult. — συγγενεῖς, Tim. 17 D φύσει φίλοις οὔσι).

P. 415 A: Commendo ἵστε μὲν γὰρ δὴ πάντες [οἱ] ἐν τῇ πόλει. Unos Φύλακας Socrates alloqui pergit, quamquam πάντες et sequens ὑμῶν etiam ad praegressa τῶν ἄλλων πολιτῶν spectant. — In § E vox πολέμιος pro adverbio dicta est, sed eam abesse malo (ad τις cogito τῶν ἔξωθεν) et dub. praeterea <ἐπὶ πόλιν> τις ἴοι.

P. 416 B: Legendum μὴ τοιοῦτόν <τι>, nam post ἔαν, εἰ, μὴ, alia eiusmodi τι abesse nequit. — In § C scribendum κακουργεῖν ... [περὶ] τοὺς ἄλλους πολίτας; cf. Legg. 679 E ἀλλήλους,

Euthyph. 3 A τὴν πόλιν, ubi schol. σημ. διὰ τὴν σύνταξιν. — In § D lege ὄων pro ὄσων, ne sequens τερσῶτον langueat. Μισθὸν est vocis ἐπιτήδεια appositum et τερσῶτεν de more pro τερσαῦτα (ἐπιτήδεια) dictum.

P. 417 A: Fortasse emendandum erit μεταχειρίζεσθαι [καὶ ἄπτεσθαι] χρυσὸν καὶ ἄργυρον. — In § B lege τοῦς ἔξωθεν [πολεμίους].

P. 420 A: Dicitur ἐπίσιτος et (τὰ) ἐπισίτια, ut σύσσιτος et τὰ συσσίτια (cf. praeterea ἀπόσιτος, δλιγόσιτος, οἰκόσιτος). Paulo post A. J. Egellie (Observ. Crit.) οἱ δὲ pro οἷα δὲ suasit conferens Menon. 94 D οἱ ... δαπανώμενον. At vereor ne sic structura pereat. Οἷα δὲ adverbium est; ἀναλίσκουσι Herwerdeno auctore expellendum est. — In § E commendo ἐπιστάμεθα <μὲν> γὰρ (cod. Vind. Fἰ ἐπίσταμεν) et σοὶ πιθώμεθα.

P. 421 A: Dub. conicio [πᾶσαν] ἄρδην, quoniam ἄρδην ἀπολλύναι est πᾶν ἀπολλύναι (cf. Legg. 677 C 716 B Isocr. 15. 160). Noli comparare Arist. Thesm. 274 δμνυμι τοίνυν πάντας ἄρδην τοὺς θεούς; (locum ap. Polyb. 3. 53. 1 πάντας ἄρδην ἀπολέσθαι συνέβη alii examinent). In proximis legendum ἢ μὲν οὖν ἡμεῖς λέγομεν (sic Herwerd.), φύλακας ὡς ἀ. π. ἡ. κ. τῆς πόλεως, ὁ δ' ἐκεῖνο λέγων (sc. ποιεῖ) γεωργούς τινας καὶ ὥσπερ ... εὐδαίμονας [ἄλλο — λέγοι]. σκεπτέον κτλ., quae sic verto „Or d'après notre manière de voir nous formons en vérité des gardiens nuisant le moins possible à l'état, notre contradicteur au contraire en fait des agriculteurs quelconques et, comme s'ils se trouvaient à une fête nationale et non dans un état, d'heureux festoyeurs". — In § C corrigendum censeo [τοῦ] μεταλαμβάνειν. — In § D παρέχεσθαι significare potest ἐαυτῷ παρέχειν (vid. Corp. I. A. II add. 834 ἐφ' ᾧτε ξύλα αὐτὸς αὐτῷ παρέχειν), sicut ποιεῖσθαι est ἐαυτῷ ποιεῖν (in 370 C corrigatur igitur αὐτὸς ποιήσει — pro ποιήσεται — ἐαυτῷ).

P. 422 E: Praestat δύο μὲν — πολεμῶ ἀλλήλοιν vel πολέμια

ἀλλήλαις scribere quam πολεμία ἀλλήλαις coll. 587 B δυοῖν δὲ νόθοιν sc. ἡδοναῖν, Legg. 777 C δύο . . . μόνω μηχανά, Euthyd. 306 C ἢ τε πολιτικὴ καὶ ἡ φιλοσοφία ἐξίῳ λόγου ἔστων.

P. 423 A: Praestat, ni fallor, χιλίων [τῶν] προπολεμούντων corrigere. Paulo ante dele σωφρόνως et in § B lege Τίς, ἔφη [, ὁρος]; cf. 457 C, alios locos. — In § D Campbell verba ἕνα πρὸς ἓν ἕκαστον ἔργον κτλ. vertit „we must put each individual man to that one particular work” contra verborum compositionem. Illud πρὸς ὃ τις πέφυκε, πρὸς τοῦτο significat κατὰ τὴν φύσιν. Vocem ἕνα delendam censeo, nisi transponendo scribendum ἕνα <ἕκαστον> πρὸς ἓν [ἕκαστον] ἔργον levi cum anacolutho.

P. 424 A: Voce κύκλος significatur rota figularis (Gallice verto „une fois bien en marche, elle va comme sur des roulettes”); fortasse legatur [αὐξανομένη]. — In § C variam l. μεταλαβεῖν pro μεταβάλλειν fortasse receptam oportuerat; vide Isocrat. VII 71 iuxta 78 et Cobeti notam in Mnem. 1874 p. 383 sq. Mox suadeo μουσικῆς νόμοι (pro τρόποι) . . . νόμων <μεταβολῶν> τῶν μεγίστων (vid. Cic. de Legg. II 39 „negat enim mutari posse musicas leges sine mutatione legum publicarum”). — In § D malim οὐδὲν γὰρ [ἐργάζεται], ἔφη, ἄλλο γε ἢ, conf. Euthyd. 277 D ult., Menon. 80 A alia. — In § E verbo παιδιᾶς (et παίζειν in 425 A) usus est praegressa (§ D) ὥς ἐν παιδιᾶς γε μέρει (ὥς ibi deleatur, παραδύεται enim ludens, non tanquam ludens) respiciens; significatur prima institutio qua pueri ludentes ad musicam instituuntur. Hinc in 425 A verba διὰ τῆς μουσικῆς interpreti reddenda censeo, ne bis idem dicatur. Est enim ἀρξασθαι παίζειν elementa musicae (dico fabulas cantum choreas) ludentes ut pueri solent doceri. De eodem argumento vide Legg. 797 A sqq.

P. 425 D: Lege aut εἰσι[ν ἢ] κατ’ ἀγορὰς aut <κατὰ> λιμένας ac mox cum Vind. F [ἢ] καὶ τὸ παράπαν.

P. 426 B: Propter praegressum ἂν (in verbis οὐδ’ ἂν ἡ πόλις κτλ.) l. τοιοῦτόν τι necessaria est. — In § C dub. commendo δς Δ’ ἂν σφᾶς . . . οὗτος <Δ> Ἄρα κτλ. — In § E lectione οὐκ

αὐ Adimantus verba πλὴν γ' ὅσοι ἐξηπάτηνται respiciens se errasse significat.

P. 427 C: Verba οὗτος γὰρ δήπου κτλ. sana non erunt, nisi ἐξηγεῖται deletur et ἐστίν cogitatur. Malo [καὶ] καλῶς γ', ἔφη, λέγεις, ne sequentia καὶ ποιητέον οὕτω abundant, cf. 394 D ult. Politic. 287 B Legg. 632 E ult. 961 C.

P. 428 A: Coniectura mea ἐξ αὐτῶν s. ἐν αὐτοῖς (pro ἐν αὐτῷ) recepta lectio κατὰδὸλον servari potest, cum ἐξ αὐτῶν s. ἐν αὐτοῖς neutrius sit generis et genus neutrum praecedat (τούτων, ἐπειδὴ τέτ. ὄντα τυγχάνει). — In § C opus est οὐδ' ἄρα (pro οὐκ ἄρα) et κλητέα <ή> πόλις scribere, sed malo verba σοφὴ κλητέα πόλις deleri. — In § D lege ἐν τούτοις [τοῖς ἄρχουσιν] coll. 414 B.

P. 430 E: Dictiones αὐτοῦ κρείττω γίγνεσθαι et αὐτὸν αὐτοῦ ἄρχειν (cf. Gorg. 491 D) Socrates ὥσπερ ἴχνη σωφροσύνης potestatis appellat. Pro φαίνονται corrigendum est φθέγγονται (quod φέγγονται lectum deinde in φαίνονται mutatum est). Ergo nunc propono ἐπιθυμιῶν ἐγκράτεια, ὥς φασι· κρείττω δὲ αὐτοῦ φθέγγονται οὐκ οἶδ' κτλ. De verbis φαίνομαι φέρομαι φέγγομαι φλέγομαι φθείρομαι inter se in libris stolide permutatis vide Cobetum in Mnem. 1874 p. 258 necnon in Mnem. 1959 p. 63 „exemplum esto versiculus Simiae Rhodii — χρυσῶτυφαίθοντι πολύλιστος φαίνεται κράς. In cod. Marciano est φθέγγεται κράς, cui superscriptum φαίνεται. Vera lectio est, ut vides χρυσῷ τοι φαίθων, τὸ πολύλλιστον φλέγεται κράς.” Ad ὥς φασι conf. Symp. 196 C εἶναι γὰρ ὁμολογεῖται σωφροσύνη τὸ κρατεῖν ἡδονῶν καὶ ἐπιθυμιῶν.

P. 431 A: Non male Par. A et Vind. F praebent λέγειν τὸν κρείττω αὐτοῦ, quum praecedat ἐν αὐτῷ τῷ ἀνθρώπῳ et sic non opus sit εἶναι mente supplere. Mox ἐπαινεῖν εὖν requiro pro ἐπαινεῖ γοῦν (pendet infin. a voce φαίνεται; cf. 436 E οὐδαμῇ γὰρ ἀποκλίνειν). In vicinis verba σμικρότερον τὸ βέλτιον ὄν, quae nihil ad rem faciunt, abesse malim. — In § B in verbis κρείττω γὰρ αὐτὴν αὐτῆς δικαίως φήσεις προσαγορεύεσθαι illud δικαίως ad

Φήσεις pertinet, ut verbum *προσαγορεύεσθαι* (Stob. -*ορεύειν*) ferri nequeat et delendum sit. — In § C recte Herwerdenus correxit *ταῖς δὲ γε ἀπλαῖς κτλ.* (supra *παισὶ* in *πᾶσι* librarii mutarant), sed praeterea *τοῖς* ante *βέλτιστα* delendum, quod *δλίγοι* illi optima institutione fructi esse dicuntur (sic paulo post perperam unus e Stobi codd. <τοῖς> *Φαύλοις* et nonnulli Platonis codd. <τοῖς> *ἐπικεικαστέροις*).

P. 432 A: Recte J. J. Hartmanus verba *οὐχ οὕτω ποιεῖ αὕτη* damnavit; iam alterum *οὐχ* interpolatorem prodit. Eandem structuram invenias in Legg. 853 C *ἐπειδὴ δὲ οὐ* et quae sequuntur. Etiam in 410 B illud *οὐχ ὥσπερ* mendum peperit; praebent enim illic Platonis codd. *μεταχειριεῖται* pro *μεταχειρίζονται* (Galenī codd.). — In § C requiro *προθυμοῦ* [*κατιδεῖν*], *ἐάν πως* κτλ. vel *ὅρα οὖν* [*καὶ προθυμοῦ κατιδεῖν*], *ἐάν πως* κτλ. (cf. 427 D *σκόπει* — *ἐάν πως ἴδωμεν*), ne corrigere cogamur <*καὶ*> *ἐάν πως π. ἐμοῦ ἴδῃς*, [*καὶ*] *μοι φράσεις*. Utique *φράσεις* (fut. pro imper.) opus est.

P. 433 C: Ni fallor legendum erit *τὸ ὑπολειφθὲν [ἐκείνων], εἰ τὰ τρία εὗρομεν* (sunt enim *τὰ τρία* ipsa *ἐκεῖνα*); cf. 428 A 432 B in. — In § D suadeo *καὶ δημιουργῶ καὶ ἄρχοντι* [*καὶ ἀρχομένῳ*], nam etiam *ἐπίκουροι* s. *Φύλακες* in *δημιουργῶν* numero sunt (cf. 395 C *τοὺς φύλακας* κτλ., 421 C ult., ubi postquam de custodum munere egit, sic pergit *τοὺς ἄλλους αὐ δημιουργοὺς*, 466 E *ἴν' ὥσπερ οἱ τῶν ἄλλων δημιουργῶν θεῶνται* κτλ.). — In § E dele verba *εἰς ἀρετὴν πόλεως*, quae iam sedes part. *ἀν* insiticia esse arguit.

P. 434 A: Emenda *καὶ τὰ ὄργανα μεταλ. τὰλ. καὶ τιμάς*; manifestum enim est *ἐπιχειρῶν* et *μεταλαμβάνοντες* coniungenda, non seiungenda esse, ne sine instrumentis lignarius *ἐργάζεσθαι* dicatur (cf. B *ὅταν* — *ἐπιχειρῇ* — *καὶ μεταλαμβάνωσι*). — In § D malo *νῦν δὲ* pro *νῦν δ' ἐκτελέσωμεν*, quum praegressa respiciantur. — In § E subiectum vocis *ἐφάνη* est ἡ *δικαιοσύνη* (cf. 442 D *ὅπερ* κτλ.). In sequentibus *κἂν μὲν ὁμολογῇται* vitium remansit, quia scriptoris sententia (cf. supra § D *εἰς ἕνα ἰδὼν τὸ εἶδος τοῦτο ὁμολογῇται* *κάκει δικ. εἶναι*) haec est „tribuamus ho-

mini τὸ τὰ αὐτοῦ πράττειν (id quod iustitia in civitate ἐφάνη). Qualis homo (τὰ αὐτοῦ πράττων) si iustus a nobis ὁμολογεῖται, res bene se habebit; si vero aliter nominandus est, ad civitatem redibimus". Hinc suadeo <ὅμοιος> ὁμολογῆται, ut sensus sit „si ὁ εἷς τὰ αὐτοῦ πράττων a nobis similis esse civitati τὰ αὐτῆς πραττούσῃ — i. e. iustae — ὁμολογεῖται". Licet etiam, ut subiectum verbi ὁμολογῆται sit τὸ ἐπαναφερόμενον id est τὸ τὰ ἐ. πράττειν, corrigere <ὅμοιον> ὁμολ. et ἐν τῷ ἐνὶ [ἐμ]φαίνηται, hoc sensu, „si τὸ τοῦ ἐνδὸς τὰ αὐτοῦ πράττειν simile est τῷ τῆς πόλεως τὰ αὐτοῦ πράττειν, res bene se habebit; si vero in homine τὸ τὰ αὐτοῦ πρ. aliud quid φαίνεται sc. quam iustitia etc.". Poterant verba καλῶς ἔξει abesse.

P. 435 A: Dub. conicio [σκοποῦντες καὶ] τρίβοντες. — Si in § C Socratem non <οὐκ> εἰς Φαῦλόν, sed εἰς Φαῦλόν dicentem facimus, Glaucon ridicule inducitur Socratem reprehendens. Ante ἴσως γὰρ dele verba εἰς Φαῦλον. — In § E postulo [κατὰ] <πάντα> τὸν ἄνω τόπον (cf. Theaet. 160 D κατὰ μὲν Ὀμηρον καὶ Ἡρ. καὶ πᾶν τὸ τοιοῦτον Φῦλον).

P. 437 B ult.: In verbis ταῦτα εἰς ἐκεῖνά ΠΟΙ ἂν θείης sensus voc. ποι est εἷς τι μέρος ἐκείνων τῶν εἰδῶν (cf. 525 D ἄνω ποι ἄγει i. e. εἷς τι τῆς ἀληθείας μέρος). — Poenitet me in § D vulgatam ἄρ' οὖν, καθ' ὅσον δίψα et quae sequuntur sollicitasse, sed ποτοῦ (post θερμοῦ) delendum est. — Hermannō in § E ψυχροῦ et θερμοῦ inter se transponenti novissimi editt. non accesserunt. Quum vero δίψος s. ἡ τοῦ ποτοῦ ἐπιθυμία corporis conditione regatur, manifestum est ἐπιθυμίαν illam (s. δίψαν) calidam fore, si corpus frigat, itaque τὴν τοῦ θερμοῦ ποτοῦ ἐπιθ. παρέξισθαι. Obiter moneo Hermannī C^a recepta ordinem adiectivorum θερμοῦ ψυχροῦ πολλοῦ ὀλίγου in §§ D et E eundem futurum esse.

P. 438 E: Corrigatur οὐπερ ἡπιστήμη (pro ἐπισ.) ἐστίν; vid. § C ὅτου δὴ δεῖ θεῖναι τὴν ἐπιστήμην.

P. 439 A: Legendum censeo θήσεις τῶν <οἶων c. Madvigio> τινὸς εἶναι, <καὶ> τούτου οὐπὲρ ἐστίν (i. e. πέφυκε) hoc est „et

quidem eius rei esse (sitim), cuius naturā sit" (cf. 438 E αὐτοῦ, οὐπερ ἡπιστήμη ἐστίν, 438 C ὅτου δὴ δεῖ θεῖναι τὴν ἐπιστήμην, 437 E ἄλλου γένηται ἐπιθυμία ἢ οὐπερ πέφυκεν κτλ.). Postquam KAI post εἶΝΑΙ intercidit, τούτου οὐπερ in τοῦτο ὅπερ mutatum est. — In § E postulo τὸ δὲ δὴ [τοῦ θυμοῦ καὶ] ᾧ κτλ.

P. 440 C: Possis etiam corrigere καὶ δι' αὐτὸ (pro διὰ τὸ) πεινῆν καὶ [διὰ τὸ] ῥιγῶν καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα πάσχειν ὑπομένων [καὶ νικᾷ καὶ] οὐ λήγει, ita ut νικᾷ sequens διαπράξῃται interpretantis sit.

P. 441 C: Hominem cum civitate, non civitatem cum homine comparat. Manifestum igitur librariorum ordinem turbasse verborum et corrigendum esse καὶ ᾧ δὴ ἀνδρεία (πόλις) καὶ ὧς, τούτῳ καὶ ιδιώτην ἀνδρεῖον καὶ οὕτω. — In § D dele ἐπιλελησθαι coll. 404 D οὐ μοι δοκῶ, 435 C, 554 B Lach. 199 E οὐ φινόμεθα, alia.

P. 442 A: Fortasse vera lectio est τραφέντε <τε καὶ παιδευθέντε> καὶ ὡς ἀληθῶς τὰ αὐτοῦ μαθόντε [καὶ παιδευθέντε] coll. 414 D 445 E 534 D. — In § D dubitanter commendo ἀπαμβλύνεται [ἄλλο τι] δικαιοσύνη [δοκεῖν εἶναι] ἢ ὅπερ κτλ.

P. 443 B: Corrige ὅτ' ἔφαμεν ὑποπτεῦσαι. Aliis fortasse verba ὃ ἔφαμεν ὑποπτεῦσαι interpretamentum esse videbitur vocis ἐν-ύπνιον, quibus deletis ὡς ad τὸ ἐνύπνιον referatur. — In § C veterum edit. l. τὸ δὲ [γε] ἦν ἄρα probanda mihi videtur. Illud τὸ pronominis vim habet (cf. 494 D τὸ δὲ οὐ κτητὸν, Menon. 97 C τὸ δ' ἄρα καὶ δόξα κτλ.) et ad praegressa ἀρχὴν τε καὶ τύπον τινὰ spectat verbisque τὸ τὸν μὲν σκυτοτομικὸν φύσει κτλ. amplius explicatur. — In § D legendum censeo τὴν ἐντὸς ὡς ἀληθῶς (sc. πρᾶξιν τῶν αὐτοῦ) deletis verbis περὶ ἑαυτὸν καὶ τὰ ἑαυτοῦ.

P. 444 B: Nunc commendo τοιαῦτα μὲν οὖν [ταῦτα]. — In § C dub. suadeo [καὶ τὸ ἀδικεῖν] coll. § E ult. δίκαιά τε πράττειν ... ἢ ἀδικεῖν, Demosth. 24. 216 ποιεῖν ἀγαθὸν τι τὸ κοινὸν ... καὶ πάντες ἀποσταῖεν τοῦ κακουργεῖν [ἢ κακὸν τι

πράττειν]. — In § D utique corrigatur κομιδῇ <γ'>, ἔφη; in responsis enim aut κ. μὲν οὖν aut κ. γε necessarium. — In § E recte Herwerdenus τόδε δὴ λοιπὸν correxit.

P. 445 A: Dele verba μηδὲ βελτίων γίγνηται κολαζόμενος (cf. Gorg. 473 B σὺ δέ γε κτλ.), quae lector eorum quae 380 AB necnon Gorg. 477 A occurrunt non immemor adscripserat in margine. In subsequentibus dele σκέμμε (ut vera structura γελοῖον — εἰ appareat) et corrige γίγνεσθαι ἂν pro γίγ. ἤδη. — In § C corrigatur ἐν μὲν [εἶναι] εἶδος, ut φαίνεται valeat „in conspectum venit” (praecedat ἀπὸ σκοπιᾶς). — In § D καὶ ante διχῶ inducatur. — In § E commendo κινήσειεν <οὐδέν> A τῶν ἀξίων κτλ. delete AN. Conf. Isocr. 7. 30 μηδὲν μήτε τῶν πατρίων καταλύσουσι κτλ. et τῷ μηδὲν κινεῖν ὧν κτλ. (non τῷ μὴ κινεῖν) necnon ipse Plato in Legg. 798 B τό τι κινεῖν τῶν κτλ.

P. 449 A: Collato 544 E αἱ — κατασκευαὶ τῆς ψυχῆς nunc commendo [τρόπου] κατασκευὴν et suspicor τρόπον interpretamentum fuisse vocis κατασκευήν, sed postea in τρόπου mutatum esse, ut ad textum accommodaretur. Olim τρόπους s. τρόπον [κατασκευήν] coll. 445 C ult. corrigebam, sed veri similis est ψυχῆς κατασκευὴν quam ψ. τρόπον alicui explicationis indigere visum fuisse. — In § C sequentia sic scribe ἐκκλέπτων (pro -τειν) τοῦ λόγου [ἵνα μὴ διέλθῃς καὶ] λήσειν οἰθῆναι εἰπὼν αὐτὸ φαύλως, ne bis idem dicatur. Socrates enim ἐκκλέπτειν rem τῷ εἰπεῖν eam φαύλως (paucis verbis et tanquam intranscurso) Adimantus putabat. Post pauca sic interpungatur δεῖται. τίς δὲ τρόπος τῆς κοινωνίας; πολλοὶ κτλ. — In § D οἰόμενοι immerito suspectum mihi fuit, sed probō v.l. περιεμένομεν, quia Socratem iam interpellaverant.

P. 450 B: Suadeo μέτρον — τοιούτων λόγων [ἀκούειν], ut significetur tempus talibus sermonibus habendis (non solum audiendis) impendendum. Praecedat enim μετρίων (λόγων) i. e. „tempus iustum non excedentium”. — In § C ad τροφῆς mente διεξιὼν

περὶ suppleatur. — In § D dub. suadeo καλῶς <ἂν> εἶχεν ἢ κτλ., quia εἶχεν h. l. non impersonale est.

P. 451 A: Verbum σφάλλεσθαι expungatur. — In § B verba καὶ καθαρὸν εἶναι καὶ μὴ ἀπατεῶνα ἡμῶν spuria esse duco. Ultima καὶ μὴ ἀ. ἢ. cur male abundant iam olim exposui, sed ne verba (καὶ) καθαρὸν εἶναι quidem ferri posse Socratis dictum ἀλλὰ μέντοι κτλ. indicat. Prorsus enim supervacanea Socrates diceret, si iam Glauco eum purum futurum esse pronuntiasset. Sensus verborum ἀφίμεν σε ὥπερ φόνου est hic „absolvimus te (sc. talis delicti, τοῦ ποιεῖν ἡμᾶς πλημμελές τι παθεῖν) quasi caedem tantummodo commisisses” (dixerat enim Socrates ἔλαττον ἀμάρτημα ἀκουσίως τινὸς φονέα γενέσθαι ἢ ἀπατεῶνα). — In § C ista κατ’ ἐκείνην τὴν ὁρμὴν ἰοῦσιν dicta sunt quasi praecessisset οὐκ ἔστ’ ἄλλως παῖδας καὶ γυναῖκας κτᾶσθαι ἢ; legatur igitur ἄλλῃ pro ἄλλῃ.

P. 452 C: Postulo ἄπερ <ἔτι> νῦν. Continuo post Herwerdenus ci. τῶν <τοιούτων> γυμνασίῳ, sed hic proprio sensu voc. γυμνασίῳ adhibitum esse videtur, quamquam in § B ult. γυμνάσια modo corporis exercitationes (σωμασκήν) significat. Ipsa vox γυμνάζεσθαι ab ea consuetudine originem duxit neque vetus esse poterat. — In § D voce καὶ (post ἐφάνη) sententia primaria incipit; ἐνεδείξατο est docuit. Propter optimorum codd. l. <καὶ καλοῦ αὐ> σπουδάζει (sc. Adamum Par. A praebet καὶ καλὸν αὐ) nunc scribendum censeo καὶ αὐ <ὁ> σπουδάζειν (sc. ἐπιχειρῶν) sive καὶ αὐ <ὁ> σπουδάζων κτλ. Nullo enim codice lectio ἢ nititur.

P. 453 A: Ad Dobraei transpositionem κάλλιστα καὶ pro καὶ κάλλ. conferas 388 E ἰσχυρῶ γέλωτι, ἰσχυρὰν καὶ 576 C τοῖς δὲ πολλοῖς πολλὰ καὶ δοκεῖ. Phib. 20C κάλλιστα εἰπὼν οὕτω καὶ διαπέραινε. — In § D nunc Stallbaumio οὐ<κ> [γὰρ] εὐκόλῳ ἔοικεν legenti assentiendum puto, cum revera bis positum γὰρ („profecto”) ferri nequeat (sequitur enim οὐ γὰρ, cf. 603 D resp. ὁρθῶς, ἔφη. Socrat. ὁρθῶς γὰρ, ἣν δ’ ἐγώ).

P. 454 B: Verborum κατὰ τὸ ἔνομα διώκομεν sensus est „di-

versam esse ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς naturam pronuntiabamus propterea quod in sermone quotidiano γυνὴ ἀνδρὶ ἐναντία habetur". Fortasse legendum erit τὴν <μὴ> τὴν αὐτὴν φύσιν pro τὸ <μὴ> τὴν αὐτὴν φύσιν. Ὡριζόμεθα valet „apud nos constitueremus" et verbis πρὸς τί animus significatur. In § ult. dele ἐπεσκεψάμεθα. — In § C dub. conī. εἰ ἡ αὐτὴ φύσις φαλακρῶν καὶ κομητῶν [καὶ οὐχ] ἡ ἐναντία κτλ. — In § D ad ἱατρικὸν τὴν ψυχὴν ὄντα conf. Alcib. 134 E ult. νοῦν ἱατρικὸν μὴ ἔχοντι. Praestat corrigere τέχνην [τινὰ] ἢ <τι> ἄλλο ἐπιτήδευμα (cf. 469 B 416 A alia). Vulgata διαφέρον φαίνεται defendi potest; supra quoque in 453 E ἄλλην εἶναι singulari usus est. Hinc in sequentibus διαφέρειν in διαφέρον mutandum est, nisi verba φαίνεται διαφέρειν spuria sunt (alio sensu atque hic requiritur φαίνεσθαι c. infin. 426 B ult. occurrit).

P. 455 B: Genitivus οὗ ἔμαθεν est gen. distantiae (Bastien „l'un porte ses découvertes bien au delà de ce qu'on lui a enseigné"). — In § D verbis ὅτι πολὺν κρατεῖται — τὸ γένος τοῦ γένους significatur alterum genus alteri esse inferius, sine sensu (cf. Thucyd. 7. 70 προσπέσοι ναῦς νηὶ Soph. Antig. 413 κινῶν ἄνδρ' ἀνὴρ κτλ. Hom. N 130 sqq. ἄσπῖς ἄσπιδ' ἐρείδει κτλ.); deleatur igitur τοῦ γένους. E praegressis nullo negotio ad (κρατεῖται —) τὸ γένος suppletur τὸ γυναικεῖον. — Mox corrigendum censeo ὧ φίλε <Φήτομεν> (cf. 479 A ὧ ἄριστε, Φήτομεν) deletis in § E verbis ὡς Φήσομεν, quae illic mihi displicere olim significavi. — In § E ult. nunc suadeo γυμναστικὴ δ' ἄρα οὐ οὐδὲ πολεμική (ad οὐ — part. interr. — οὐδὲ conf. 470 E ἀλλ' οὐ φιλέλληνες; οὐδὲ κτλ.).

P. 456 D: Interpreti redde verba Φύλακας et σκυτοτόμους: ecquid mirum cuiquam videtur, si σκυτότομοι ἐν τῇ σκυτικῇ πεπαίδευνται? — In § E ad γελοῖον cogita τοῦτο vel πᾶγμα; cf. Alcib. I 109 B ult. δεινὸν τοῦτό γ' ἐρωτᾷς, Prot. 318 B, alia innumera. Iniuria igitur <τι> nonnulli postularunt. Mox interpungendum τί δὲ αἱ γυναῖκες; τῶν γυναικῶν κτλ., ut facilius custodum uxores designentur; fortasse τί δὲ αἱ γυναῖκες <αὐτῶν>; τῶν κτλ. reponere praestat.

P. 457 B: "Εν (i. e. πρῶτον) ad κῦμα pertinere censeo. Verba τοῦ γυναικείου πέρι νόμου λέγοντες misere languere mihi videntur; suspicor aliquem olim ad κῦμα in margine adscripsisse τοῦ γ. π. ν. λέγεται, quae postea in textum recepta sunt reliquae orationi accommodata. — In § C iniuria Cobetus ci. Φέρε δὴ ἴδω, siquidem talia quaestionibus praemitti solent. Itaque nunc, nisi ἴδω spurium est, commendo λέγε δὴ, ἴν' ἴδω. In proximis lege mutato ordine τοῖς ἄλλοις τοῖς ἔμπροσθεν coll. Phaedon. 111 A, Hipp. Mai. 293 B aliis. — In § D dele ἀπεδιδράσκων (vid. Symp. 222 D).

P. 458 B: Malo γενόμενα pro γιγνόμενα coll. γενομένου in § A, πραχθέντα in § B γενομένην in 452 B.

P. 459 B: Dubitanter οἷε delendum censeo ad sequens ἔχειν mente e praegressis ἡγεῖ supplens. — In § C suadeo [ἀλλὰ] διαίτη ἐθελόντων i. e. quia διαίτη ὑπ. non recusant.

P. 460 B: Commendo ἀφθονεστέρα<N> [H] ἐξουσίᾳ i. e. ἀφθονεστέραν ἐξουσίαν, quamquam vulgata exemplis defendi potest. — In § D corrigatur τὸ δ' ἐφεξῆς (sc. ὅν) διέλθωμεν. προϋθέμεθα γὰρ δὴ ἐξ pro τὸ δ' ἐφ. διέλθωμεν, ὃ προϋθέμεθα. ἔφαμεν γὰρ δὴ κτλ. — In § E dubitanter suadeo τίκτειν τῇ πόλει <πρσῆκει> vel simile quid, quoniam vulg. l. durior est. In eadem sententia repono εἰκοσέτιδος. Non male Campbellius ad δρόμου ἀκμὴν annotavit „when his powers of running are at their highest”, nam pedum velocitas, qua imprimis custodum aetate minores excellere oportet, iuventutis primae est propria (apud Cretenses iuvenes δρομεῖς vocabantur). Quibus Plato metaphorice locutus et iuvenilem fervorem significasse videtur, iis commendaverim δευτάτην <δρμὴν> [δρόμου ἀκμὴν]; Eusebius δρόμον, Stobaei cod. A δρόμην praebet.

P. 461 C: Non displicet v. l. <τὰς> γυναῖκας et continuo post lege ταῦτά γε δὴ pro τ. γ' ἤδη (πάντα significat πάντως). — In § D iure Schneider in notis ἐκεῖν αὐ (unde l. ἐκείνου αὐ fluxit) commendavit.

P. 462 A: Postulo τί ποτε [τὸ] μέγιστον ἀγαθόν coll. sequentibus τί μέγιστον, 330 D 457 D 464 A ult. — In § D pro τὴν τοῦ ἄρχοντος legatur τὴν τοῦ πάσχοντος; vid. infra § E φήσει ἐπυτῆς εἶναι τὸ πάσχον. Post T in scriptura unciali Π littera facile excidere poterat. Verba ἐν αὐτῇ significant ἐν τῇ κοινωνίᾳ. — In § E corrige σκοπεῖν [ἐν αὐτῇ] εἰ αὕτη (pro αὐτή).

P. 463 D: Malo εἰ ἄλλα πράττοι [ἢ ταῦτα]; αὐταί σοι (fortasse dittographia vulg. nata est). — In § E verba ἄνευ ἔργων post διὰ τῶν στομάτων μένον frigent; in 494 D ἄνευ νοῦ, in 505 B ἄνευ τοῦ ἀγαθοῦ, in Symp. 215 C ἄνευ ὀργάνων, in Legg. 880 A ἄνευ βέλους (ψιλαῖς ταῖς χερσίν) non omnibus editoribus edere placuit.

P. 464 D: Iure Bekker et Astius <μηδένα> μηδὲν ἴδιον ediderunt coll. 458 C ἰδίᾳ δὲ κτλ., 543 B 416 D οὐσίαν κεκτῆμενον κτλ. — In § E nisi τιθέντες genuinum, suaserim ἐπιτιθέντες s. προστιθέντες.

P. 465 A: Nunc unice vera mihi videtur Astii C^a καὶ μὴν ὃ γε νεώτερος πρεσβύτερον pro ὅτι γε, quod dittographiae debetur. Ad omissum articulum ante πρεσβ. conf. 425 B τῶν νεωτέρων παρὰ πρεσβυτέροις. Porro transponendo legatur οὔτε τύπτειν οὔτε ἄλλο <τι> βιάζεσθαι κτλ. — In § C ordine verborum mutato dubitanter commendo κακῶν, ὧν ἀπηλλαγμένοι ἂν εἶεν, δι' ἀπρέπειαν δυνῶ καὶ λέγειν. Mox lege πορισάμενοι <τι>θέμενοι deletο interpretamento παραδόντες (v. l. apud Stob. παραδιδ.). Verba ὅσα τε, ὧ φ., περὶ αὐτὰ (curas illas) καὶ οἷα πάσχουσι a voce (δυνῶ καὶ) λέγειν suspensa sunt. Quae sequuntur δειλά τε δὴ κτλ. proximis apposita sunt et scriptoris sententiam paucis et cum vi (δὴ) declarant.

P. 466 A: Ad verba οἷς ἐξὸν conf. Menex. 246 D ἡμῖν δὲ ἐξὸν κτλ., Thucyd: V 103 οἷς παρὸν κτλ. — In § B v. l. ἐλέγομεν pro ἔλεγον notatu dignissima est. — In § C nisi corrigitur ὥσπερ <τάς> κύνας (Bastien: „comme font les femelles des chiens”), voces ὥσπερ κύνας ab aliquo propter ea quae 451 D leguntur adscriptae sunt: ridicule enim mulieres in muneribus

et officiis una cum viris obeundis cum canibus comparantur. — In § E verba εἰς τὸν πόλεμον mihi languere videntur, quum ἄξουσιν vertere licet „secum ducent”.

P. 467 C: Inconsiderate olim <τοὺς> πολεμικοὺς postulavi. Qui in verbis οὐκ, ἀλλὰ διαφέρει cogitent οἶμαι, eos διαφέρειν legere oportet; qui διαφέρει servant, iis Glaucon existimandus est respondisse quasi Socrates in praegressis dixisset ἀλλὰ σμικρὸν διαφέρει. Similis causa redit in 484 D.

P. 468 A: Verba τὰ περὶ τὸν πόλεμον abesse velim, quia iam inde a 466 D de bello sermo est. In sequentibus δωρεὰν διδόναι τοῖς ἐλοῦσι χρῆσθαι τῇ ἄγρᾳ ὅτι ἂν βούλωνται verbum δωρεὰν διδόναι significat „relinquere” („abandonner”), ut ad χρῆσθαι cogitandum sit ὥστε. Verba τῇ ἄγρᾳ abundant ut apud Xenoph. Cyr. 2. 4. 19 ἀπενεγκῶν (sc. τὸν λαγῶ) ἐπὶ λόφον τινὰ οὐ πρόσω ἐχρῆτο τῇ ἄγρᾳ ὅτι, ἤθελεν. — In § C verba καὶ αἵρέσεις τῶν τοιούτων πολλάκις παρὰ τοὺς ἄλλους sunt praegressa γάμοι τε ἔτοιμοι κτλ. interpretantis: deleantur ne bis idem dicatur. Ex iis enim quae de nuptiis ordinandis ac perficiendis in 459 D—460 A med. et 461 B ἐάν τις τῶν ἔτι γεννώντων μὴ ξυνέρξαντος ἄρχοντος κτλ. leguntur, apparet αἵρεσιν praecedere γάμῳ et sine αἵρεσει γάμον fieri non posse. Qua interpolatione expuncta particula τε post γάμοι nihilominus servanda est. — In § D iniuria olim in nomine Αἴαντα haesi. In subsequentibus aut τοὺς νέους (pro τοὺς ἀγαθοὺς) καθ' ὅσον ἂν ἀγαθοὶ φαίνονται (cf. § C τῶν νέων ὅσοι ἀγαθοί) aut τοὺς ἀγαθοὺς, καθ' ὅσον ἂν ἄξιοι (pro ἀγαθοί) φαίνονται legendum censeo.

P. 469 A: Post ὡς δαιμόνων mente supple θήκας θεραπεύομεν, sed malo corrigere ὡς δαιμόνων[, οὕτω] θεραπεύσομεν κτλ. vel potius δαιμόνων <όντων>, οὕτω. — In § B festinantius <ὧδέ> πως pro πῶς et in § C μηδέν' pro μηδὲ olim postulavi, sed μηδαμῇ pro μηδ' ἄλλῃ unice verum mihi videtur. — In § D corrigatur ἀποπτομένου; vid. Phaedon. 84 B, ubi optimi libb. διαπτομένη praebent.

P. 470 A: Aut τί δὲ γῆς τε . . . ἐμπρήσεως; ποῖον κτλ. interpungatur aut τί δέ; γῆς τε . . . ἐμπρήσεως <πéρι> ποῖόν τι κτλ. corrigatur (cf. 469 B πρῶτον μὲν ἀνδραποδισμοῦ πέρι). — In § B legatur <δεῖν> ποιεῖν suadeo. Sequentia ὥσπερ καὶ ὀνομάζεται interpretor ὥσπερ ταῦτα, πολεμὸς τε καὶ στάσις δύο ὀνόματα ὀνομάζεται, οὕτω καὶ εἶναι δύο. In § ult. commendo ὅρα δὴ καὶ τόδε, εἰ κτλ. — In § D verba καὶ διαστῆ πόλις spuria mihi videntur: voce τι τοιοῦτον enim στάσις significatur.

P. 471 A: In § ult. post ἀεὶ vocem ἐχθροὺς delendam esse suspicor. — In § C verba εἰ γένοιτο errore describentis nata censeo; in sequentibus dubitanter commendo πίλει <έν> ἢ γένοιτο (cf. 541 A τὸ ἐθνος, ἐν ᾧ ἂν ἐγγένηται sc. ea πολιτεία).

P. 472 A: Suspecta mihi sunt verba τε καὶ ἀκούσης; in 457 C ὅταν τὸ μετὰ τοῦτο ἰδῆς (κῦμα) nihil scriptor addidit. In eadem sententia vox εἰκότως propter πάνυ συγγνώμην ἔξεις ferri nequit; dici potest πάνυ συγχωρήσει ὅτι εἰκότως ἄρα ὤκνουν, non id quod vulgatur. Emblema igitur, eiusdem generis ac ὁρθῶς in 361 A, eiiciatur. — In § B praestat fortasse corrigere ἦττον ἀφεθήσει ὑφ' ἡμῶν [πρὸς] τὸ μὴ <οὐκ> εἰπεῖν.

P. 473 A: Fortasse Bywateri quidam amicus δὴ (pro δεῖν s. δεῖ) in ἂν commutans rem acu tetigit. — In § Adam verba ἀτεχνῶς ὥσπερ κῦμα ἐκγελῶν insiticia putavit (sexcenties ἀτεχνῶς voculae ὥσπερ additur), sed vide 457 B ult. παντάπασι κατακλυσθῆναι. Veri simile est lectorem aliquem in ora libri sui scripsisse ὥσπερ κῦμα ἐκγελᾷ, quod deinde textui accommodatum factum esse ὥσπερ κῦμα ἐκγελῶν.

P. 473 D: Ad Madvigii C^{am} χωλαί (pro πολλαί) φύσεις conf. praelerea Legg. 634 A οὐ δήπου χωλὴν τὴν ἀνδρείαν κτλ., Tim. 44 C, alia. — In § E lege ἦν νυνδὴ (pro νῦν) λόγῳ διεληλύθαμεν. Post pauca V^{am} I. ἐμβέβληκας hic minus aptam esse postea cognovi: solent enim (cf. 344 D) ἐμβάλλειν ii dici qui adversarium vel confabulantem dicto quasi telo immisso opprimere conantur (alia rursus significatio inest verbis Xenoph. Cyr. II

2. 1 εὐχαριστότατοί τε ἅμα λόγοι ἐμβληθήσονται κτλ.). Ἐκβάλλειν contra iactanter vel imprudenter loquentis est.

P. 474 A: Fortasse sic legendum erit οἶον (pro ὄν) εἰπὼν . . . [οἶον] ῥίψαντας τὰ ἱμάτια [γυμνοῦς] κτλ. Verba νῦν οὕτως significant „illico”. — In § B commendo ἐπειδὴ καὶ [σὺ] οὕτω κτλ., quia pron. σὺ plane inutile mihi videtur (vitium dittographiae debetur). — In § D post φιλόπαιδα verba καὶ ἐρωτικὸν delenda censeo.

P. 475 A: Corrigatur τῶν ἀνθούτων [ἐν ᾧρα]; ultima ex 474 D (οἱ ἐν ᾧρα) profecta sunt. — In § B legendum, opinor, παντὸς [τοῦ] εἶδους τούτου, ut dicatur quis „quodlibet” εἶδος τούτου amare (cf. supra πάντα οἶνον et paulo post πάσης sc. σοφίας); sic demum ad τοῦ μὲν, τοῦ δὲ οὖν facile εἶδους cogitari potest. — In § C vulg. l. τί τε χρηστὸν καὶ μὴ defendi mihi posse videtur his locis: Resp. 467 C ult. ὅσαι τε καὶ μὴ ἐπικίνδυνοι, Legg. 696 D ποταῖ τε ὀρθαὶ καὶ μὴ γίγνονται, Resp. 392 A οἴους τε λεκτέον καὶ μὴ.

P. 475 D: Iniuria in sequentibus ἔσονται <οἱ> τοιοῦτοι postulaveram, quum πολλοὶ ἄρα καὶ ἄτοποι pro subiecto habere liceat. In sequentibus probanda est v. l. <τὴν> τοιαύτην διατριβὴν coll. Theaet. 172 C τοὺς ἐν φιλοσοφίᾳ καὶ τῇ τοιᾷδε διατριβῇ τεθραμμένους, Resp. 485 D 549 C.

P. 476 A: Varia l. καὶ περὶ <δὴ> δικαίου dittographia orta mihi videtur; in 357 A cod. Vind. F praebet <ΔΗ> Ἀνδρείδατος, in 342 D οὖν <δὴ> ἦν δ' ἐγώ. Propter pluralem numerum φανταζόμενα praestat scribi αὐτὰ (pro αὐτὸ, i. e. αὐτὰ καθ' αὐτὰ) μὲν ἐν ἑκαστον . . . καὶ ἄλλων (pro ἀλλήλων) κοινωνίᾳ κτλ., quo facto πάντα τὰ εἶδη subiectum in utroque sententiae membro esse poterit. Ad ἑκαστον iteratum conf. 586 E ἐκάστῳ — ἑκαστον.

P. 477 A: Ἐχειν ἱκανῶς est „probe scire”, vid. Phaedon. 71 A. Ad Astii Cam ἡ καὶ πλεοναχῇ σκοπῶμεν conferre licet Menon. 75 B ἱκανῶς σοι ἡ ἄλλως πῶς ζητεῖς; Legg. 897 B τιθῶμεν

ταῦτα οὕτως ἔχειν ἢ ἔτι διστάζομεν κτλ.; Arist. Ran. 64 ἄρ' ἐκδιδάσκω τὸ σαφές ἢ ἑτέρῃ φράσει; alia. Aliis fortasse magis placebit καὶν εἰ <μὴ> πλεοναχῆ σκοποῦμεν.

P. 477 B: Astii nomen exime ex eo numero qui Vam l. κατὰ τὴν δύναμιν ἐκατέρα receperunt. Ad Herwerdeni Cam confer locum simillimum in Alcib. II 140 B ἀλλὰ κατὰ τὴν αὐτῆς δύναμιν ἐκάστη. I. Adam probavit C. Schmidtii Cam κατ' αὐτὴν τὴν (pro τὴν αὐτὴν) δύναμιν ἐκατέρα τὴν αὐτῆς, quod abundantius dictum mihi videtur. Ego probans Vind. F. l. κατὰ τὴν δύναμιν ἐκατέρα τὴν αὐτῆς suspicor in nonnullis codicibus αὐτὴ e verbis κατὰ τὴν ΔΤναμιν primum κατὰ τὴν ΑΤ ΔΤναμιν, deinde κατὰ τὴν αὐτὴν δύναμιν ortum esse αὐτὴ e male lecto κατὰ τὴν (κατ' αὐτὴν αὐτὴν) κατ' αὐτὴν) natam esse variam l. κατὰ τὴν δύναμιν κτλ. — In § C v. l. οὔτε <τι> σχῆμα mihi placet. In proximis dub. suadeo propter praegressam negationem οἶον [καὶ] ἄλλων πολλῶν. Pro ἐνια postulo ἐκεῖνα. — In § E vulg. l. οἴσομεν defendi potest iis quae in Soph. 237 C leguntur, sed propter antecedens τίθης Vam l. θήσομεν cum Cobeto probandam censeo.

P. 478 A: Dubitanter suadeo ἐφ' ἐτέρῳ <τῷ> ἄρα ἑτερόν τι. — In § B iniuria olim verba ὁ δοξάζων in suspicionem vocavi. — In § D repono κείσεσθαι pro κείσθαι coll. 477 A καὶν κείοιτο et in proximis ἔσεσθαι. — In § E verbum φήσω, quod editores frustra interpretari conantur, e margine irrepsisse suspicor. Puto aliquem lectorem olim propter (λεγέτω) ΜΟΙ ad proximum (479 A) φήσομεν adscripsisse φήσω, quod postea in textum receptum esse.

P. 479 D: Malo [τὸ] μεταξὺ πλανητόν. Ad ἀλίσκόμενον cf. Tim. 28 A νοήσει ... περιληπτόν, Phaedon. 81 B φιλοσοφία αἰρετόν.

LECTIONES VALERIANAE.

SCRIPSIT

P. H. DAMSTÉ.

(Continuantur e pag. 164).

VII 1, 2 p. 321, 26 *Is erat Arcadum pauperrimus, sed aetate iam senior terminos agelli sui numquam excesserat, parvuli ruris fructibus [voluptatibus] contentus. verum profecto beatae vitae finem Apollo non adumbratum oraculi sagacitate complexus est.*

Voc. *voluptatibus* glossam esse Kempfius Pighio credidit atque uncis inclusit vehementer errans, nisi me fallunt omnia. Pighii sententia iam hanc ob causam ea est quae merito scrupulum cuivis iniciat quod vix ac ne vix quidem credibile videtur, sciolum quamvis stupidum vocabulo notissimo, quale est *fructus*, tamquam explicatione aliqua indigenti glossam ascripsisse, verum lectionem bonam etiam ac genuinam esse apparebit si loco suo erit restituta, qui est in versu sequenti ante voc. *adumbratum*. Videlicet factum est id quod in libris Valerianis mss. saepissime obtinuit: in archetypo exarando librarius voc. *voluptatibus* per errorem omissum supra lineam appinxit, quae causa fuit ut scriba alterius codicum optimorum (L) vocabulum ad versum superiorem pertinere existimans *ruris fructibus voluptatibus contentus* exhibuerit — alterius (A) sive imprudenter sive consulto, quasi glossam a nescio quo additam, omiserit.

VII 2, 2 p. 323, 11 *nam et prospere gerendae rei facultatem*

omittere maxima dementia est et in angustias ulique pugnandi compulsum abstinere se proelio pestiferae ignaviae adfert exitum.

Mutatione nulla illata editor in apparatu critico affirmat, Wenskiū recte coniecisse sibi videri *pestifera ignavia* deletis verbis *adfert exitum*, ipsum tamen supra legere malle *maximae dementiae* et h. l. cum codd. *pestiferae ignaviae*. At verba *adfert exitum* nescio an non inducenda, sed emendanda sint: quidni *pestiferae ignaviae adfert exemplum*? Vid. p. 333, 7; 339, 9; 378, 19 e. a.

ibid. 22 *metuique debere ne acri aemulo liberata in eundem somnum revolveretur* (Italia sc.).

Legendum videtur *resolveretur* cl. p. 322, 25: quod animadverteret praepotentia imperia agitatione rerum ad virtutem capeSSendam excitari, nimia quiete in desidiam resolvi.

VII 2 Ext. 7 p. 329, 19 *Aristophanis quoque altioris est prudentiae praeceptum, qui in comoedia introduxit remissum ab inferis + Atheniensium Periclen vaticinantem non oportere in urbe nutrirī leonem, sin autem sit altus, obsequi ei convenire.*

Aristophanes cum Aeschylum in inferis enuntiantem fecerit (Ran. 1431 sq.):

οὐ χρὴ λέοντος σκύμνον ἐν πόλει τρέφειν·

ἦν δ' ἐκτραφῆ τις, τοῖς τρόποις ὑπηρετεῖν,

Toepfferus pro *Periclen* scribendum censuit *principem poetam* (sc. Aeschylum), ut nimirum Valerii verba cum Aristophaneis congruerent. At hercle vero ne sic quidem sibi responderent, quia apud poetam in ipsis inferis Aeschylus loquitur — apud nostrum locutor inducitur remissus ab inferis. Est operae pretium attendere animum ad ea quae Van Leeuwen (Aristoph. Ran. Lugd. Bat. 1896) ad locum annotavit; verbis enim Valerii descriptis (in quibus sane pro lectione in codd. omnibus tradita *Atheniensium* tacite *Atheniensem* substituit) haec ipse addit: „Quibus in verbis si Periclis nomen debetur lapsui memoriae, nihil est quod de hac re addamus; sed scimus in Eupolidis fabula *Δήμοις* Periclem revera ex inferis exitum in scenam prodisse et de patriae rebus opinionem suam protulisse, is autem de *iuvene* Alcibiade aliquanto aptius interrogari ibi potuit quam

nunc Aeschylus vates de viro maturo". Suspicionem, quae Leeuwenio inde nata est, in Ranarum fabulae exitum cum aliis versibus spuris nonnulla ex Eupolidis *Δήμοις* nescio quomodo irrepsisse, honoris causa commemoro, sed ipse incertiore, immo audaciorem esse iudicio quam cui diu immoremur. Quae cum ita sint, equidem pro verbis, quibus Kempfius Toepfferi inventum reicit: 'mihi Pericles Valerii potius quam librarii errore intrusus videtur', haec ei respondere malim: nomen *Periclen* tangendum non est, sed memoria Valerium fefellit *Aristophanis* pro *Eupolidis* ponentem.

At vero lectione ista manifeste corrupta *Atheniensium* quid faciamus, quam alii *principem* — alii *ducem* addendo emendare studuerunt? Editor vocabulo crucem praefixit, quamquam Gertzium *Atheniensium* <populo> probabiliter coniecisse affirmat. At nihil omnino supplendum est, sed nomen, in versu sequenti post *urbe* scriptum, a librario neglectum, dein supra scriptum est, denique in versum superiorem migravit. Reponas igitur: *qui in comoedia introduxit remissum ab inferis Periclen vaticinantem non oportere in urbe Atheniensium nutrirī leonem* et cf. p. 332, 4: Nihil etiam Agesilai facto saepientius, siquidem, cum adversus rem publicam Lacedaemoniorum conspirationem ortam noctu conperisset, e. q. s., ibid. 14: Magone enim Cannensis pugnae exitum senatui Poenorum nuntiante.

VII 2 Ext. 11 p. 331, 6 *Idem Aristoteles de semet ipsos in neutram partem loqui debere praedicabat.*

Quoniam e more Valeriano non est, postquam viri alicuius celeberrimi dictum factumve rettulit, alterum factum vel dictum eiusdem relaturus cum est, viri nomen repetere, nomen *Aristoteles* a nescio quo intrusum opinor. Cf. 327, 6 et 17; 328, 4; 471, 26 e. a.

VII 2 Ext. 16 p. 332, 16 *Magone . . . anulos aureos trium modiorum mensuram explentes fundente, qui interfectis nostris civibus detracti erant, quaesivit* e. q. s.

Praefixum suum *ef-* verbo *fundente* reddendum est, quod propter similitudinem ultimae syllabae verbi *explentes* facile omitti potuit, neque aliter est apud Liv. XXIII 12 init.: ad

fidem deinde tam laetarum rerum effundi in vestibulo curiae iussit anulos aureos, qui tantus acervus fuit, ut metientibus supra tres modios explesse sint quidam auctores.

Quicumque utriusque scriptoris locos perlegerit, non dubitabit quin noster locum Livianum ante oculos habuerit.

VII 3 p. 333, 17 *Est aliud factorum dictorumque genus ... quod, nisi fallacia vires adsumpsit, finem propositi non invenit laudemque occulto magis tramite quam aperta via petit.*

Coniecturae Perizonii *fallaciae virus* et Torrenii *a fallacia vires* ab editore memorantur, sed una litterula addita loco satis superque consulueris; mihi quidem persuasum est Valerium scripsisse: *nisi fallaciae vires adsumpsit* coll. p. 335, 5: Scipio quoque superior praesidium calliditatis amplexus est, p. 353, 23: cedit ergo interdum generosus spiritus utilitati et fortunae viribus succumbit.

VII 3, 3 p. 335, 11 *namque ex his iuvenibus, quos secum tota Sicilia nobilissimos et divitissimos sed inermes habebat, trecentos speciosa arma et electos equos quam celerrime expedire iussit.*

Duabus de lectionibus a Kempfio in hisce dissentio: male eum recensuisse arbitror *tota Sicilia* pro *tota e Sicilia*, quod èt Iulius Paris commendat, qui reliquam Valerii narrationem ad verbum reddens *tota ex Sicilia* scripsit, èt p. 416, 23 verba: *tota in urbe*. Porro quod Gertzii coniecturam *inertes* pro *inermes* veram videri in apparatu critico declarat improbo: lectionem traditam optimam esse apparet e loco qui est p. 394, 4: ne ... vitam inermem exigant, deinde e Iulii Paridis fida totius loci repetitione, denique e Cic. de Fin. I 7, 22: Iam in altera philosophiae parte ... iste voster plane, ut mihi quidem videtur, inermis ac nudus est. Cf. etiam Ov. Ibis 2: omne fuit Musae carmen inerme meae.

VII 3, 8 p. 338, 17 *quid illa necessitate miscrius, quae magistratum populi Romani abiecto honoris praetexto alienigenae religionis obscuratum insignibus per urbem iussit incedere!*

Immo *per urbes*: nempe Volusium, proscriptus cum esset, Isiacy habitu tectum et per itinera viasque publicas stipem petentem in M. Bruti castra pervenisse supra cognovimus.

VII 3 Ext. 1 p. 340, 7 *summa in hoc + mansuetudo, in alterius regis equisone calliditas.*

Enumeratis coniecturis parum probabilibus, quibus hunc locum mutilum sanare multi iam conati sunt, Kempfius se nescire affirmat an mutata voce *mansuetudo* in *asinario* reliqua recte procedant. At sic tamen deest aliquid quod vocabulo *alterius* apte opponatur. Corrigendum puto: *summa in huius asinario, in alterius regis equisone calliditas*; huius (regis) = Alexandri, cuius asinarii calliditatem modo Valerius rettulit, alterius regis = Darii, cuius equisonis vafritiam iam est relaturus.

VII 3 Ext. 3 p. 341, 11 Bias ... ita aiebat oportere homines in usu amicitiae versari, ut meminissent eam ad gravissimas inimicitias posse converti. *quod quidem praeceptum prima specie nimis fortasse callidum videatur inimicumque simplicitati, quae praecipue familiaritas gaudet, sed si + altior in ita mini cogitatio demissa fuerit, perquam utile reperietur.*

Hunc locum in integrum nondum restitutum esse magnopere miror, quandoquidem sententia ipsa medelam quasi ultro suggerit, haec autem una tantummodo litterula mutata facile paratur. Quid de Biantis dicto cynico, ut nunc loquimur, Valerius iudicat? Praeceptum prima specie nimis fortasse callidum videri inimicumque simplicitati, quae praecipue familiaritas gaudet, sed perquam utile reperiri — quando? Nempe *si altior ista animi cogitatio dimissa fuerit*, h. e. magnam praecepti utilitatem statim perspicies, si eius considerationem nobiliorem, eius aestimationem moralem, quam modo V. memoravit, seposueris.

Cf. p. 464, 25: opum magnitudine quam altiore animi sensu felicior, p. 412, 22: cuius stabiliendi mores altioris animi philosopho traderentur, Cic. ad Brut. 2, 3: numquam dimittere videtur cogitationem, cuius filius sit.

Simile vitium sed vice inversa a librariis commissum est p. 461, 30, ubi *dimisisset* pro *demisisset* scripserunt.

VII 3 Ext. p. 344, 3 *cum enim ... Furius Camillus maximus dux validissimo instructus exercitu venisset, universi ei logati obviam processerunt.*

In libris mss. cum exaratum sit *universi estogati* et Iulius

Paris posuerit *universi togati obviam venerunt* neque ipse pronomen ei addiderit, veram lectionem esse credo: *universi cives togati obviam processerunt.*

VII 4, 1 p. 345, 7 + *Omnibus militaribus copiis Tullus Hostilius Fidenas adgressus, ... Mettius Fufetius dux Albanorum dubiam et suspectam semper societatis suae fidem repente in ipsa acie detexit.*

Soloecismum alii aliter tollere sunt conati, verisimillimum tamen esse opinor post verbum *adgressus* praetermissa esse: *cum esset.*

VII 4, 2 p. 346, 15 *iuvenili calliditati senilis astutia respondit, si quidem re eximie delectatus Tarquinius, fidei autem nuntii parum credens nihil respondit, sed e. q. s.*

Inducendum est nomen *Tarquinius*, quod moleste abundat, collata etiam Iulii Paridis rei versione, ubi non legitur.

VII 5, 4 p. 352, 9 *eine ergo populus consulatum negare potuit, cui mox duas clarissimas provincias aut daturus erat aut debiturus, Achaïam et Macedoniam?*

Emblema manifestum quod est *Achaïam et Macedoniam* quanto-
cius delendum est. Metellum videlicet de Pseudo-philippo triumphasse atque Achaïci belli maximam partem profligasse Varius modo exposuit.

VII 6, 1 p. 353, 24 *cedit ergo interdum generosus spiritus utilitati et fortunae viribus succumbit, ubi, nisi tutiora consilio legeris, speciosa sequenti concidendum est.*

Corrigendum est: *speciosiora.*

VII 6, 3 p. 355, 16 *sed, credo, decorum providentia [effectum] et venditori et emptori quem uterque crebatur exitum adtribuit.*

Pighio voc. *effectum* deleri iubenti editor merito obtemperavit: haud dubie glossa est voci *exitum* a nescio quo olim suprascripta.

VII 6 Ext. 3 p. 357, 25 *ex hoc nimirum hoste tanto duci poena*

magis quam victoria petenda fuit, quia plus vindictus [libertatis] quam victus gloriae adferre potuit.

Male Kempfius Perizonio obsecutus voc. *libertatis* uncinis inclusit neque Foertschii propositum *dignitatis* probandum videtur.

Veram lectionem esse credo: *salubritatis*.

VII 8, 2 p. 362, 20 *nam cum haberet duas simillimae probitatis filias Pletoniam et Afroniam, animi sui potius inclinatione propecta quam ullis alterius iniuriis aut officiis commota, Pletoniam tantum modo heredem instituit.*

Loco mendum inhaeret. Scriptoris sententia tum demum recte significabitur, si aut verba aut officiis expunxerimus aut pro alterius substituerimus alterutrius. E duabus emendandi rationibus hanc adhibendam esse suspicor.

VIII 1, 3 p. 367, 19 *qui iudicabant ira perciti poenam hominis cupide expetebant.*

E lectionibus, quae pro *cupide* in codd. mss. sunt (*cupidinem* L — *cupidius* A — *cupide* ** A² et libri deteriores exhibent), suspicio mihi nata est, olim scriptum fuisse: *cupide omnes expetebant*, ut vs. 8 huius paginae est: qui omnium consensu periturus erat.

VIII 1, 11 p. 371, 3 *causa ... absoluta est, quia homines verebantur ne praecipuae accusatoris amplitudini damnatio eius donata existimaretur.*

Pro *homines* Foertsch coni. *omnes* — Kempfius post hoc vocabulum excidisse suspicatur *sapientissimi* vel *illum rem tum iudicantes*. Equidem supplere malim *verecundi*, quod ante *verebantur* omitti facile potuit.

ibid. 18 *adfirmavit enim se ob amorem pueri servi eo esse perductum.*

Voc. *servi*, utpote vocabuli praecedentis glossa, delendum est, cl. Iul. Par.: adfirmavit se ob amorem pueri eius (i. e. mariti) eo esse perductum. Cf. etiam p. 374, 2: qui pueruli sui nimio amore correptus, ubi Iul. Par.: quidam pueri sui nimio amore correptus.

VIII 2 p. 375, 10 *quorum magis aequitas quaestionum delectare quam immoderata turba offendere lectorem poterit.*

Iure Gertzius animadvertit, nullam esse in quaestionibus, sed in iudiciis aequitatem, neque tamen ea de causa voc. *quaestionum* extirpandum iam esse illi Kempfioque monentibus astipulor, sed potius emendandum: *quorum magis exiguitas quaestionum* cet. Cf. p. 379, 17: Atque ut omnes iudiciorum numeros exequamur, quaestiones ... referamus.

ibid. 19 *Calpurnius ... M. Porcium Catonem ... arbitrum + cum Claudio adduxit formulam, quidquid sibi dare facere oporteret ex fide bona.*

Uno vocabulo *quidquid* transposito (traiectione enim, non emendatione opus est) hunc locum restituere me posse confido. Legas velim: *Calpurnius ... M. Porcium Catonem ... arbitrum cum Claudio adduxit formulam sibi dare, quidquid facere oporteret ex fide bona.*

Moneo lectionem *adduxit*, quam Cuiatius et Gertzius in *addixit* immutare voluerunt, defendi loco, qui est p. 376, 21: de qua re C. Aquilius ... iudex adductus, nec non Iul. Paridis versione: *arbitrum cum Claudio sumpsit*, manum autem secundam in cod. A infinitivum *sibi dare* illustrasse vel potius confirmasse scribendo: *ut formulam daret.*

VIII 2, 2 p. 376, 24 *quod si eadem formula Varro et damnari et ab adversaria absolvi potuisset, eius quoque non dubito quin turpem et inconcessum errorem libenter castigaturus fuerit.*

Foertschium Madvigiumque secutus Kempfius *ab adversaria* recensuit pro lectione in libris mss. ad unum omnibus tradita: *adversariae*, cum antea cum Torrenio vocabulum uncis inclusisset. At tamen codicum scripturam immerito suspicionem movisse credo: in hac eadem pagina vs. 2 legimus: *continuo illum Calpurnio damnavit*; quoniam igitur *damnare aliquem alicui* latine dici potest, me non videre confiteor quare *absolvere aliquem alicui* dicere non liceat.

VIII 3, 2 p. 378, 21 *itaque inusitalis foro latratibus adsidue tribunalia exercendo muliebris calumniae notissimum exemplum*

evasisit, adeo ut pro crimine improbis feminarum moribus C. Afraniae nomen obiciatur.

Pro moribus reponendum est: *oribus*.

VIII 7 p. 384, 2 + *quae* (sc. industria) *cum sit perfectissima virtus, duramento sui confirmatur.*

Coniecturarum copiam, quam ad hunc locum viri docti protulerunt, Kempfius in apparatu conguessit, e quibus cum ne ulla quidem probabilis ei visa sit, lectioni traditae crucem praeposendam curavit. At quid tandem sit quod in hoc dicto multis displiceat numquam intellego; quidni interpretamur: industria, quae quia est (ipsa per se) perfectissima virtus, duramento sui confirmatur (neque incremento sive ex se ipsa seu ope aliena parato indiget). Si quid utique mutare velis, verba *per se* ante perfectissima excidisse conicias, quamquam necessaria non sunt (cf. p. 407, 1; 410, 17; 453, 25). Apte conferas p. 432, 16, ubi crudelitas effervescere dicitur, cum munimentum ex se ipsa repperit.

ibid. 22 *qua quidem industria ostendit aliis tempora decesse, alios [superesse] temporibus.*

Gertzio et Wenskio auctoribus editor verbum *superesse* delevit, cum ipse suspicatus esset *aliis superesse* (deleto vocabulo *temporibus*). At nihil in hisce delendum est, sed iustus verborum ordo revocandus; uno enim vocabulo *superesse* trajecto sic locum refingo:

ostendit aliis superesse tempora, decesse alios temporibus.

ibid. 24 *Terentius autem Varro humanae vitae expleto spatio non annis, quibus saeculi tempus aequavit, quam stilo vivacior fuit.*

Ista Wenskio obsecutus Kempfius dedit pro codicum scriptura *exemplo et spatio*, alii alia proposuerunt quae in apparatu memorantur. Legendum credo: Terentius autem Varro *humanae vitae exemplo* <eximius> *et spatio*, cl. p. 390, 19: *eximia* tamen hominis prudentia delectatus, p. 391, 14: atque ut longae et felices industriae quasi in unum acervum exempla redigamus, p. 408, 24: et ipse nervosae vivacitatis haud parvum exemplum, p. 416, 10: ut senatus deinceps in eam provinciam ituris magistratibus exemplum

atque normam officii Scaevolam decreto suo proponeret, p. 449, 5: honorum omnium consummatione civis eximius.

VIII 7 Ext. 5 p. 389, 25 *sed ei Melissa, quam uxoris loco habebat, temperato [inter] studia non interpellandi et inediae succurrendi officio dexteram suam necessariis usibus aptabat.*

Præeunte Madvigio Kempfius voc. *inter* inclusit spretis Gertzii conatibus viri vel rite vel scite. An forte: *intenta studia*? Cf. p. 458, 28: intento illas animo legens.

VIII 8 in. p. 394, 4 *illis, ne + propriae vitam inermem exigant, his, ut tempestiva laboris intermissione ad laborandum fiant vegetiores.*

In codice optimo *proprie* exaratum est — Halm *pro patria*, Madvig *propriam* scribi iussit. Fuit cum loci sententiam flagitare censerem: *perpetuo*, nunc tamen a sententia non alienum et quod ad palaeographiam attinet probabilius duco olim scriptum fuisse: *pro p. re h. e. pro re publica*. Cf. ea quae ad II 1, 2 p. 58, 2 et II 4, 4 p. 69, 9 (Mnem. Vol. 41 p. 140 sq.) a me exposita sunt.

VIII 10, 1 p. 398, 9 *Sed ut propositi fides in personis inlustribus exhibeatur, C. Gracchus, eloquentiae quam propositi felicioris adulescens, e. q. s.*

Voc. *propositi* cum intra brevissimum sermonis spatium bis positum sit, illud Gertzio merito suspectum visum esse Kempfius annotavit. Mihi vero potius hoc spurium videtur utpote ex illo male repetitum, quod defenditur etiam loco in p. 438, 3: cum *propositi fides* excellentissima quaeque conplecti moneat, atque Valerium scripsisse suspicor: *eloquentiae quam consilii felicioris adulescens*. Cf. p. 203, 17: prostratis enim iam et perditis C. Gracchi consiliis rebusque.

VIII 10 Ext. 1 p. 400, 7 *ergo etsi operi illius adici nihil potest, tamen in Demosthene magna pars Demosthenis abest, quod legitur potius quam auditur.*

Quin puerile illud additamentum quod ... *auditur* in marginem rursus relegandum sit equidem non dubito.

ibid. 9 XI. QVAM MAGNI EFFECTVS ARTIVM SINT.

Effectus etiam artium + recognosci posse aliquid adferre voluptatis, protinusque et quam utiliter excogitatae sint patebit.

Multi in hoc loco restituendo iam desudarunt, e quorum inventis, a Kempfio in apparatu enumeratis, alia soloeca, ingeniosa alia sunt, verum improbabilia omnia. Atque sane frustra laborem susceperunt, cum semel vocabula *recognosci posse* corrigenda esse sibi persuasissent, nam revera optime se habent, sed e titulo in contextam orationem per scribae errorem migrarunt. Sic enim locus sarcienus est:

XI. QVAM MAGNI EFFECTVS ARTIVM SINT RECOGNOSCI POSSE.

Effectus etiam artium aliquid adferre voluptatis protinusque et quam utiliter excogitatae sint patebit.

Similem tituli formam et alibi saepe animadvertere licet et in capitulo sequenti (p. 402): QVARDAM NVLLA ARTE EFFICI POSSE.

VIII 11, 2 p. 401, 9 Caesar Spurinnae 'ecquid scis idus iam Martias venisse?' at is 'ecquid scis illas nondum praeterisse?' abiecerat alter timorem tamquam exacto tempore suspecto, alter e. q. s.

Scribendum puto Caesar Spurinnae 'ecquid' inquit 'scis cet. cl. Iul. Par.: 'ecquid scis' inquit, 'iam idus Martias venisse?' et in seqq.: abiecerat alter timorem tamquam iam exacto tempore suspecto.

VIII 11 Ext. 5 p. 402, 20 Ceterum natura, quem ad modum saepe numero aemulam virium suarum artem esse patitur, ita aliquando inritam fesso labore dimittit.

Corrigas quae: ita aliquando inrito fessam labore dimittit.

VIII 13 Ext. 4 p. 408, 18 Arganthonius autem Gaditanus tam diu regnavit, quam diu etiam ad satietatem vixisse abunde foret.

Verba ad satietatem, a nescio quo inserta, expungenda sunt. Gertzius vitio, quo locus laborat, ita occurrere voluit ut vixisse ad satietatem transponeret, sed vel sic voc. abunde facit ut verba ad satietatem molestissime abundare videantur.

VIII 14 Ext. 5 p. 413, 20 ac bene consuluerunt Ephesii decreto memoriam taeterrimi hominis abolendo, nisi Theopompi magnae facundiae ingenium historiis eum suis comprehendisset.

Post decreto excidisse credo: *suo*, cl. p. 416, 11: ut senatus ... exemplum atque normam officii Scaevolam decreto suo proponeret, p. 452, 4: ne ad eam ullus honor suffragiis *suis* (omissum est in codd. optimis!) perveniret. Porro quod in libris mss. optimis in *abolendo* exaratum est, nescio an praepositio in olim ante voc. *historiis* scriptum fuerit atque in lineam superiorem infeliciter demigraverit.

VIII 15, 2 p. 414, 22 *tam hercule quam curia + superioris Catonis effigies illius ad cuius generis officia expromitur.*

Quod in hoc loco emendando viam aliam ingrediendam esse censeo atque alii multi ante me ingressi sunt animum meum incendit ut meam quoque opinionem in medium proferam. Qui longam coniecturarum seriem, quam Kempfius ad l. attulit, inspiciet, videbit omnes loco mederi conatos esse verba tradita mutando aut nova vocabula vel vocabulorum particulas supplendo. Mihi vero locus sanandus videtur duabus vocibus *effigies illius* post voc. *officia* transpositis:

tam hercule quam curia superioris Catonis (sc. imagini), ad cuius generis officia effigies illius expromitur.

VIII 15, 7 p. 416, 12 *Inhaerent uni voci posterioris Africani septem C. Marii consulatus ac duo amplissimi triumphi.*

Magnopere miror, quod editor pro codicum mss. scriptura illi de suo *uni* recensendum esse credidit. Semper et ubique Valerius rem vel hominem, de quo aliquid traditurus est, pronomine *ille* significare solet, cuius rei exempla afferre ne opus quidem esse opinor.

VIII 15, 8 p. 417, 1 *Iam quae in Cn. Pompeium et ampla et nova congesta sunt, hinc adsensione favoris, illinc fremitu invidiae litterarum monumentis obstrepunt.*

Ita Madvigio monente Kempfius locum constituit. Cum vero in libris mss. sit: *invidiam — obstrepuntur*, veram lectionem esse credo: *hinc adsensione favoris, illinc fremitu invidiae in litterarum monumentis obstrepuntur*, cl. Cic. Marc. 9: sed tamen eiusmodi res nescio quo modo, etiam cum leguntur, obstrepi clamore militum videntur et tubarum sono.

IX 1 in. p. 419, 22 *Blandum etiam malum luxuria, quam accusare aliquanto facilius est quam vitare, operi nostro inseratur.*

Immo *mutare* cl. p. 420, 3: iungatur illi libido ... neque aut a reprehensione aut ab emendatione separentur. Cf. etiam p. 448, 8: satiusque duxit maximo scelere coinquinari quam pravos ac taetros mores mutare.

IX 1, 3 p. 421, 24 *quod si animi muliebris apparatus intueri potuissent, quibus cotidie aliquid novitatis sumptuosius adiectum est, in ipso introitu ruenti luxuriae obstitissent.*

Gertzii coniectura *animis* laudata editor se subdubitare dicit an *animi* a librario adiectum sit *muliebris* genetivo dictum putante. At *muliebris* revera pro genetivo casu habendum neque quicquam male additum esse aio, verum vocem *animi* emendatione egere. Legendum enim est: *mundi muliebris apparatus* (toiletartikelen), quod nemo negabit, qui totum capitulum attente perlegerit. Sequuntur nempe haec: „Sed quid ego de feminis ulterius loquar, quas et inbecillitas mentis et graviorum operum negata adfectatio omne studium ad curiosiorem sui cultum hortatur conferre?”

Cf. p. 231, 13: exequiarum apparatus, Liv. XXXII 40, 11, XXXIV 7, 9, Tertull. de hab. mul. 4.

IX 1 Ext. 3 p. 426, 3 *quanta, dum deliciis nimis capitur, amplissimi imperii ruina evasit!*

Corrigere ne dubita *carpitur*, cl. huius paginae l. 23: quapropter deliciis tam enerves animi spiritum exercitus nostri sustinere non potuerunt, p. 425, 8: quid iis ergo vitis foedius, quid etiam damnosius, quibus virtus atteritur, cet.

IX 2 in p. 427, 6 *crudelitatis vero horridus habitus, truculenta species, violenti spiritus, vox terribilis, omnia minis et cruentis imperiis referta.*

Pighius *ora minis* — Gertzius *lumina minis* coni., Kempfius an *omnia* delendum sit rogat. Immo, opinor, *omnino minis et cruentis imperiis referta.*

ibid. 14 *Sulla, quem neque laudare neque vituperare quisquam*

satis digne potest, quia, dum quaerit victorias, Scipionem [se] populo Romano, dum exercet, Hannibalem repraesentavit, e. q. s.

Madvigio iubente editor voc. *se* reiecit, at vero vix dubito quin verba *se populo Romano* insiticia sint; suspicio me tenet, formam interpretamenti prius fuisse: *sc. populo Romano* atque postea *se* in *se* abiisse.

IX 2, 1 p. 428, 18 *quem ... non prius vita privavit quam oculos infelices erueret et singulas corporis partes confringeret.*

Praetulerim infelici.

IX 2, 2 p. 429, 8 *paene tanti victoriae eius* (C. Marii sc.) *non fuerunt, quarum oblitus plus criminis domi quam laudis in militia meruit.*

Voc. *paene*, quod quam inepte ibi positum sit facile vides, denique iam loco suo reddendum est in linea sequenti; legendum enim est: *paene plus criminis domi quam laudis in militia meruit.*

IX 2 Ext. 2 p. 431, 4 *idem* (Hannibal sc.) *captivos nostros oneribus et itinere fessos iam prima pedum parte succisa relinquebat.*

Quid sit *prima pedum parte succisa* non assequor neque multum praestare Gertzii coniecturam credo: *ima* [*prima*] *p. p. s.*, quae Kempfio vera esse videtur. Locum legenti mihi versus Ennianus in mentem venit:

his pernas succidit iniqua superbia Poeni,
atque quaerendum esse mihi visum est, cum Valerii narratio haud dubie ad idem factum pertineat atque Ennii versus, num forte noster, cum ei inter scribendum verba poetae in mentem venirent, *perna succisa* posuerit, nescio quis ad vocabulum minus usitatum illustrandum deinde verba *pedum parte* addiderit, quibus ut fieri solet in textum receptis scriba, cui voc. *perna* ignotum minusve notum esset, pro eo *prima* exaraverit. Accedit videlicet quod Iul. Paris locum ita reddidit: *iam pedum parte succisa* omissa voce *perna*: nempe ex indiciis duobus, quae apud Valerium invenit, sc. *perna* et *pedum pars*, id elegit quod melius norat.

Verba quae continuo sequuntur haec sunt:

quos vero in castra perduxerat, paria fere fratrum et propinquorum iungens ferro decernere cogebat neque ante sanguine explebatur quam ad unum victorem omnes redegisset.

in quibus voc. *victorem* inducendum est.

IX 3 Ext. in. p. 438, 5 *ceterum cum propositi fides excellentissima quaeque complecti moneat, voluntas operi cedat, dum praeclara libenter probandi necessaria narranti conscientia non desit.*

Sunt ista quae editor e manus alicuius secundae scriptura (*probandi*), ex ambigua unius codicis lectione (*necessaria*), e Madvigii coniectura (*narranti*) consarcinavit, e quibus omnibus enuntiatum constituit cuius neque forma neque sententia cuiquam probari posset.

Ad traditam lectionem nobis confugiendum est ut quid agendum sit considerare valeamus; est autem haec:

dum praeclara libenter probanda necessaria narrandi conscientia non desit.

In his autem non nisi unum verbum desideratur ad eam sententiam revocandam quam quivis qui locum accurate percensuerit requiret.

Reponendum enim est:

dum praeclara libenter proban<ti improban>da necessario narrandi conscientia non desit.

h. e. dummodo mihi, qui res praeclaras semper libenter proba, si quando res improbandas narro, conscientia ne desit, me necessario eas narrare. Origo corruptelae manifesta est: oculi librarii, cum *proban* scripsisset, ad alterum *proban* aberraverunt ita ut litteras interiacentes omiserit.

IX 6, 1 p. 444, 8 *cuius filiam virginem ... Tatius ut armatos Sabinos in arcem secum reciperet corruptit.*

Conicio: *secreto reciperet.*

IX 7 Mil. Rom. 1 p. 447, 10 *Detestanda fori condicio, sed si castra respicias, aequae magna oriatur indignatio.*

In his post *detestanda* excidisse videtur *ista*.

IX 10, 1 p. 451, 20 *Tribunus pl. M. Flavius ad populum de Tusculanis retulit, quod eorum consilio Veliternos Privernatesque + rebellaturos diceret.*

Iul. Paridem, cum scripserit: *quod eorum consilio Veliterni et Privernates rebellassent, apud Valerium legisse suspicor: rebelantes.*

IX 11, 5 p. 455, 5 *e quibus unus 'ab illo' inquit, 'quem tantopere diligis, demonstratus nostro ministerio filii indicio occideris'.*

Emblema manifestum *filii indicio* tollendum est.

IX 12 in. p. 458, 1 *nam et si eo bene uti velis, etiam parvum amplissimum efficies, numerum annorum multitudine operum superando.*

Veram lectionem esse arbitror: *namque si.* Cf. p. 459, 7.

IUVENALIS SAT. 3, 23.

hic tunc Umbricius 'quando artibus' inquit 'honestis
nullus in urbe locus, nulla emolumenta laborum,
res hodie minor est, here quam fuit, atque eadem cras
deteret exiguis aliquid, proponimus illuc
ire, e. q. s.

Verba *atque eadem cras deteret exiguis aliquid* editores quantum scio omnes nunc ita fere explicant: atque (res ea familiaris) cras rursus aliquid consumet de exiguis suis reliquiis. Interpretatio minime probabilis, quoniam res eadem primum minui (hodie minor est), deinde minuere (cras deteret) dicitur, neque intentio, quam pronomen *eadem* vocabulo *res* addit, opportuna esse mihi quidem videtur. Fortasse emendandum est pro *eadem: itidem*, ita ut adverbium *cras* verbi *deteret* fiat subiectum. Cf. Hor. S. II 3, 124:

quantulum enim summae curtabit quisque dierum.

P. H. D

AD PLUTARCHI MORALIA ANNOTATIONES CRITICAE.

SCRIPSIT

J. J. HARTMAN.

(Continuantur e pag. 151.)

DE AMORE PROLIS ¹⁾.

Libellum *de fraterno amore* hic in codicibus excipit. Sic aliquatenus intellegitur quomodo nata sit scriptorum horum moralium collectio quam nunc habemus. Huc illuc sparsae erant illae clarissimi philosophi ad amicos epistolae, orationes, diatribae;

1) Priusquam ad hunc libellum tractandum transeam ea, quae huiusce voluminis p. 137 (inde a verbis *sunt iis* l. 20) et sequenti (usque ad l. 7) leguntur, sic esse corrigenda moneo:

Sunt iis nomina Nigrinus et Quintus sed pro altero legendum est *Quietus* secundum Q. C. III, 1, 5, ubi in genitivo audit *Κυητροῦ*, atque idem illud nomen reddendum Macrobio (VII, 3, 15) pro *Quinto*, nam est apud Macrobiū (l. c.) et illo Quaestionum Convivialium loco iisdem fere verbis hoc documentum datur quanta ille integritate suae provinciae praeferit:

cum aegrotans de frigidis quereretur manibus, „atqui“ amicus quidam inquit „calidas eas e provincia retulisti“. Sic adversus illum iocari amicus poterat, gnarus probe eum intellecturum contrarium cogitari.

Denique *Quieto* (non *Quinto* e ci. Reiskii, *Κύτρε* pro *Κόμης* legentis) dedicatus est praeclarus ille liber de S. N. V. Ad Nigrinum quod attinet, in prompta est coniecere eundem eum esse atque *AVIDIUM* Nigrinum proconsulem, quocum per literas de re gravissima egit Domitianus (Plin. Epl. X, 65 sq.). Ergo et hic eo tempore fuit vir amplissimus. Atqui fratres sunt Nigrinus et Quietus. Inspice nunc C. I. L. VI, 3828 (= Dessau 6105). Legitur ibi ... dio *Quieto*. Non dubitabis quin recte Mommsenus lacunam literis *Avi* impleverit.

Avidiis ergo fratribus suum *de fraterno amore* dedicat libellum Plutarchus lepidissima urbanissimaeque hac usus praefatione.

post mortem eius sedulo conquirebantur, conquisitae disponebantur coniungebanturque. Quo munere qui fungebantur grammatici philosophique interdum rem acu tangebant, velut cum librum *de superstitione* statim post *septem sapientium convivium* ponerent; ipsum hoc sic voluisse Plutarchum credibile est: cum in *convivio* admodum strenuus exstitisset miraculorum patronus, ne hoc libro ad nimiam credulitatem abriperentur homines, statim alterum adiunxit, cuius hoc esset primarium propositum ut demonstraretur minus esse impium eum qui omnino deos esse neget quam qui dirissima quaeque et turpissima de iis credat. Sed saepe externam speciem secuti et titulorum similitudine in errorem inducti inter se iunxerunt quae essent diversissima. Sic libellus *de fraterno amore* vitae plenus est: ipsam enim vitam spectat et ad mores hominum emendandos est utilissimus, ob eandemque causam lectu est iucundissimus et variis exemplis narrationibusque legentem detinet. Et subiungitur hic qui neque suavitatis neque utilitatis habet quidquam: docta docti est philosophi diatribe, qui nunc quidem de curandis sanandisque hominum mentibus non cogitat, philosophicam quaestionem quam accuratissime illustrare studet et in ea re neque labori neque chartae pepercit, nam dubium non est quin multo maior pars perierit. Sermo est admodum intricatus neque desunt loci ubi ingenii quoddam ostentandi deprehendatur studium. Aequales tamen Plutarchi, ut equidem opinor, doctum hoc et laboriosum opus impense admirati sunt. Cui si quis suum sibi inter Plutarchi scripta assignare locum velit, haud inepte cum libris ab eo contra Epicureos scriptis coniungat. Quaedam enim hic leguntur quae libri *adversus Colotem* nos admoneant.

Quae de singulis libri lectu tam difficilis locis observanda videantur haec fere sunt:

493 C Adeo a sua natura aberrarunt homines ut iam debeamus
 ζητεῖν ἐν ἵπποις καὶ κυσὶ καὶ ὄρνισι, πῶς γαμοῦμεν αὐτοὶ καὶ
 γεννώμεν καὶ τεκνοτροφοῦμεν.

Aut sensu cassa haec sunt aut falsissima absurdissimaque. Sed vera et apta praebet interpretis: „apud equos, canes et aves quaerimus quomodo nobis matrimonia *contrahenda*, proles *procreanda* et *educanda* sit”.

Ut sana haec sententia in Graecis insit verbis lenissima emen-

datione γαμῶμεν et τεκνοτροφῶμεν legamus pro eorundem verborum indicativis.

Sequuntur haec:

ὥς μηδὲν ἐν ἑαυτοῖς δῆλωμα τῆς φύσεως ὄν τὰ τῶν θηρίων ἦθῃ καὶ πάθῃ προσαγορεύσαι

quae cum praecedentibus non cohaerent. Reiskii supplementum καί, ante τὰ positum, probat Wytttenbachius, et certe sic vitium tollitur. Videndum tamen an non rectius illud καὶ ante ὥς ponatur. Mihi quidem in hac re hiatus impedimento non est. Insolite hic προσαγορεύσαι positum est hoc fere sensu: convertere se, appellare, consilium inde petere. Vitium subesse non credo.

ib. (Natura nostra) πρὸς πολλὰ μιγνυμένη δόγματα καὶ κρίσεις ἐπιθέτους ποικίλῃ γέγονε καὶ ἰδίᾳ.

Quae sint κρίσεις ἐπιθετοὶ intelligere mihi videor. Sunt iudicia aliunde, non ex nostra ipsorum mente, petita. Conferatur quod de vocabuli κρίσις significatione annotavi ad priorem partem disputatiunculae libello *de fraterno amore* praemissae. Sed ἰδίᾳ mihi ferendum non videtur, licet annotet editor: ἰδιάζουσα ἐκάστη. Hanc enim vim adiectivum illud neque habet neque potest habere. Quid requiratur docet quod continuo sequitur: τὸ δ' οἰκεῖον οὐ τετήρηκε. Requiritur ergo aliquid quod τῷ οἰκεῖῳ ὀρπνυται, ἴδιος vero et οἰκεῖος tantum non synonyma sunt. Ipsum vocabulum non praesto. Nam ἀλλοτρία a ductibus literarum traditarum nimis remotum est.

493 D Ne miremur εἰ τὰ ἄλογα ζῶα τῶν λογικῶν μᾶλλον ἔπεται τῇ φύσει· καὶ γὰρ τὰ φυτὰ τῶν ζώων, οἷς οὔτε φαντασίαν οὐθ' ὄρμην ἔδωκεν ἐτέρων ὀρεξίν τοῦ κατὰ φύσιν ἀποσαλεύουσιν.

Admodum molestum quod legenti verbi ἔδωκεν subiectum petendum est ex φύσει. Diu frustra quisvis illud quaerat necesse est. Sed prorsus non ferenda sequentia, quae arenae sine calce instar sunt. Annotat editor Emperium pro ἐτέρων proposuisse ἐνεργόν, quod vix credo, nam illa vox ad totam sententiam non quadrat, sibi autem magis placere ἢ ἐτέρων, quod mihi quidem languidissimum videtur. Suspicio totum istud ἐτέρων ὀρεξίν natum esse ex annotatione quae legentem certiore fecerit pro

ὁρμὴν exstare *variā lectionem* ἔρξιν. Si in marginem erit reiectum, optime procedent omnia.

ib. Parum elegans hoc quod cetera animalia (praeter hominem) primum cum nave comparantur, quae movetur quidem sed ancora retinetur, deinde dicuntur tamquam frenis et habenis regi ita ut rectam teneant viam.

493 E Illa naturam sequuntur neque alia legum praemia poenasque respicientes neque *τιμὰς τριπαίδας*.

Optime ultimum vocabulum correxit Dochnerus, vir acutissimus, *τριπαίδας* reponens. Lepidissime additur:

ὥς Ῥωμαίων πολλοὶ γαμοῦσι καὶ γεννώσιν, οὐχ ἵνα κληρονόμους ἔχωσιν ἀλλ' ἵνα κληρονομεῖν δύνωνται.

Agnoscis hic scriptorem qui vitae haud parvam partem Romae degerit.

494 A Omnia quae ad animalium graviditatem partumque pertinent enarrare pudor me vetat

· πλὴν ὅτι γίγνεται ἕκαστον αὐτῶν ἐν τῷ Φιλοστόργῳ, ταῖς προνοίαις, ταῖς καρτερίαις, ταῖς ἐγκρατείαις.

Prorsus me fugit cur editor commemoret tantummodo, non recipiat in textum egregiam Emperii emendationem *ἕκαστον αὐτῶν ἐν*. An ullam putat excogitari posse rationem qua ista praepositio defendatur?

494 B Nidum suum accuratissime perfectum alcyon ἀκριβῶς ὑπέθηκε τῷ κλύσματι τοῦ κύματος. Operam perdit infelix avis, si tamen *mergitur* nidus, neque ad eam rem magna opus est cura (ἀκριβῶς). Repone cum Doehnero *ἐπέθηκε*.

ib. Tam accurate autem illae aves nidum ad sui corporis mensuram construunt

ὥστε . . . μὴδὲ θάλατταν παραδέχεσθαι μὴδὲ τὰ ἐλάχιστα.

Iure editor malit *παρεισδέχεσθαι*. Sequitur:

μάλιστα δ' οἱ γαλεοὶ ζωογονοῦσι μὲν ἐν ἐαυτοῖς κτέ.

Istud *μάλιστα* quorsum pertineat in tenebris latet. E corrupto praecedenti *τάλλαχιστα* natum suspicor, Plutarchum autem scripsisse *οἱ δὲ γαλεοὶ ζ. κτέ.*

494 F Quotidie ante oculos sunt gallinae et aliis rebus pullis suis prospicientes ἐτ προσέρποντα πανταχόθεν ἀναδεχόμεναι.

Delectant me pulli isti *reptantes*. Sustulit ineptias Doehnerus *προστρέχοντα* legendo.

ib. *κύνας δὲ καὶ δράκοντας, ἂν περὶ αὐτῶν φοβηθῶσι, Φεύγουσι.*

Fabulosas bestias ab hoc loco alienas puto, sed quid pro *δράκοντας* sit legendum non definio.

ib. Denuo in *animalium* nomine turbatum est, ubi hanc partem disputationis suae sic concludit scriptor: et putemus haec omnia sic naturam creasse

ἀλεκτορίδων ἐπιγονῆς καὶ κυνῶν καὶ ἄρκτων προνοοῦσαν

et non prospicientem hominibus eosque exemplis monentem?

Quandoquidem in praecedentibus *non* fuit sermo de canum fetu, et hic siletur de alcyonibus, de quibus accurate est disputatum, dubium non est quin pro *κυνῶν* recte Doehnerus *ἀλκυόνων* reposuerit.

495 A Admodum raro vocabulorum usu hic inter se opponuntur: *οἱ ἐπόμενοι*, ii qui naturae obtemperant, et *οἱ ἀνάλγητοι*, ii qui praecepta eius exemplaue nihil curant.

495 E *γῆν ἐν φυτοῖς ὀργῶσαν ἐν καιρῷ παρέχειν* nihili est, licet annotet editor: „*ἐν φυτοῖς* i. e. *ἐπὶ τῶν φυτῶν* frustra tentatur”, nam ista explicatione nihil proficimus. Dele prius *ἐν* ex errore in Plutarchi textu frequentissimo natum: oportet in tempore agrum tamquam cupidum concipiendi praeberere *semini*.

495 F Contorte admodum et nimio ornatu obscure haec dicuntur de foetu quae in utero alitur:

ἄχρι οὗ τοὺς προσήκοντας ἀριθμοὺς τῇ ἐντὸς αὐξήσει κυηθὲν ἐτέρας ἀνατροφῆς καὶ χώρας δέηται.

ib. Tum vero natura

ἔχει παρεσκευασμένας οἷον ἐγγείους ἢ τινὰς κρήνας νάματος ἐπιπρέοντος.

Deliberandum etiam fuit editori ut certam probaret Reiskii

emendationem ἢ delentis. Et tamen ne nunc quidem in textum eam recepit!

496 A Lepide de eadem haec dicuntur:

εὐμενὲς τῷ τοῦ νηπιίου στόματι καὶ προσφιλὲς ψαῦσαι καὶ περιλαβεῖν ἐνδίδωσι ταμειῖον

nisi quod simplici verbo δίδωσι opus hic est.

496 D Versus Iliadis (A 269 sqq.) quibus parientis dolores describuntur non Homerum scripsisse sed Homeridem quandam λέγουσι τεκοῦσαν ἢ τίκτουςαν ἔτι καὶ τὸ μῆγμα τῆς ἀλγῆδόνος . . . ἐν τοῖς σπλάγχχοις ἔχουσιν.

Praeclara est Reiskii emendatio *νύγμα* legentis pro absurdo *μῆγμα*. Sed ne sic quidem locus est persanatus. An quisquam tam insanus fuit unquam ut *parientem* fingeret versus facientem, atque adeo *etiam* (ἔτι) *parientem*? Restituetur manus Plutarchi si sic legemus: λέγουσιν, ἔτι τὸ *νύγμα* τῆς ἀλγῆδόνος . . . ἐν τοῖς σπλάγχχοις ἔχουσιν, cetera sciolo reddemus.

Adduntur haec: ἀλλὰ τὸ φύσει φιλόστοργον ἔκκμπτει καὶ ἤγεν.

Nollem editor hic pro ἤγεν coniecisset, ἤγγεν, quo nihil minus aptum potuit excogitari. Aptissime contra *κάμπτειν* καὶ *ἄγειν* inter se iunguntur: a mala abducere via et ducere recta.

496 E Recens natum infantem mater statim foveat refrigeratque τίνων ταῦτα μισθῶν ἢ χρεῖων ἐκείνοις; ἀλλ' οὐδὲ τοῖς νῦν.

Omittit haec interpres; certe ista ἐκείνοις et τοῖς νῦν admodum obscura sunt. In praecedenti tragici fragmento quae sint *σπαργάνων ἐρείπια* frustra quaero.

497 A Lepide perstringuntur hereditetae *Romani*, quos ex Horatio, Luciano, Martiale aliis tam bene cognitos habemus. „Divites” ait „cur liberos habere cupiunt? Num ut ab iis adultis alantur ipsi? An ut habeant heredes?”

οὐ γὰρ ἔστιν εὐρεῖν οὐδ' ἐπιτυχεῖν τοῦ τὰλλότρια βουλομένου λαμβάνειν.

Optime haec sic vertit interpres: „*scilicet*, quia non licet invenire qui aliena accipere velit”.

497 B Danaus quinquaginta filiarum pater

εἰ ἄτεπνος ἦν, πλείονας ἂν εἶχε κληρονομοῦντας· καὶ οὐχ ὁμοίως.

Addit ἀχαρίστους Reiskius. Leniori emendatione ὁμοίους legemus: non similes, i. e. meliores.

497 C Facile quamvis multos amicos inveniunt non omnes divites sed divites orbi:

τούτους οἱ πλούσιοι δειπνίζουσιν, οἱ ἡγεμόνες θεραπεύουσιν, οἱ ῥήτορες μόνοις τούτοις προῖκα συνηγοροῦσιν.

Haec sic refingenda censet editor: τούτους (orbos), εἰ πλούσιοι, δειπνίζουσιν οἱ ἡγεμόνες, θεραπεύουσιν οἱ ῥήτορες, μόνοις κτέ.

Frustra, ut opinor. Sua cuique danda sunt, nunc singula de ceteris, bina de oratoribus enuntiantur. Quid autem ducibus et magistratibus cum cenis? Epulis excipere proprium est divitum; ducum autem et imperatorum coli et observari, orbos vero pecuniosos colunt ultro observantque.

ib. Postquam satis iam demonstravit solam naturam facere ut liberos ament parentes, sic pergit:

ἐξαμαυροῦται γὰρ καὶ ταῦτα καὶ πολλὰ τῶν ἄλλων ὑπὸ τῆς κακίας.

Nullus hic particulae γὰρ locus: ad *aliu* enim transitur. Lege ergo δέ cum Amyoto.

AN VITIOSITAS AD INFELICITATEM SUFFICIET.

Si quis unquam exstiterit qui omnino sibi incredibile videri declaret vel fraude vel casu scriptoris antiqui libris spuria quaedam esse admixta — et quam opinionem nunquam ab ullo mortalium prolatum iri pro certo affirmare possumus? — is mihi legat ineptias quas hicce περὶ κακίας et κακοδαιμονίας libellus Plutarcho obtrudat: statim sententiam mutabit. Habemus enim hic meras nugas quisquillasque, quas sophista aliquis a Plutarcho quam diversissimus effundens paratum sibi speravit legentium audientiumque plausum. Et tamen in sola Didotiana asteriscum appictum titulo videmus. Ergone neque Wytttenbachio

neque Bernardakio quidquam suboluit? At damnare libellum non dubitavit Naberus. Dixeris ergo meis iam argumentis opus non esse. Certe ipse mihi non is videor qui Naberi suscipiam patrocinium. Sed paucis verbis defunctus ille est; res ipsa autem haud indigna est de qua accuratius disputetur, cum praesertim videamus aliorum, eorumque maxime idoneorum, iudicium et fuisse et esse etiamnunc contrariam sententiam. Age ergo litem hanc, nam *litem* esse apparet, tandem aliquando ad exitum perducere conemur!

Naberum hoc prae ceteris movet, et hoc solo utitur ille argumento, quod de Decio absurdissima hic traduntur et quae ineptum in modum recedant a pervulgata narratione. Et sunt profecto absurdissima illa et Plutarcho prorsus indigna. Sed ut quam sint inepta et insana penitus *sentiatur* — nam *sentiuntur* eiusmodi res magis quam certis argumentis demonstrantur — totum caput, ubi leguntur, considerandum est. Quod qui fecerit non poterit non mirari talia unquam pro Plutarcheis venditari potuisse. De toto ergo capite illo (tertio) nostris referamus verbis.

Inducitur ἡ κακία („vitiositatem” eam appellat interpres, et utendum nobis eo est vocabulo, quoniam melius aliquod in promptu non est), Vitiositas ergo inducitur cum Fortuna disputans ut demonstret ab illa sola hominem miserum reddi non posse. Atque sic fere suam agit causam:

„Paupertatemne minaris, Fortuna? Ridet te Metrocles qui hieme in ovium stabulis, aestate in vestibulis templorum noctem degens Persarum rege sibi beator videretur, licet hibernam ille haberet regiam Babylone, aestivam in Media”.

Hic mihi paulisper subsistendum est. Si quidquam in his probandum, equidem probanda censeo *stabula* illa *ovium*. Quid enim aptius mendico vel vero vel simulato quo hieme sub noctem confugiat? Nonne is ad summam redactus aut est aut videtur paupertatem, qui ne inter immundissima quidem animalia somnum capere reformidet? Haud ita Usenero visum qui pro Graecis vocabulis ἐν τοῖς πρῶτοις reponi iussit ἐν τοῖς πρῶτοις i. e. in balneis privatis. Hic notum illud „distingue” usu venit. Ipse Plutarchus vocabulis utitur latinis, sed raro et cum ipsa res de qua agitur tantum non cogit uti. Sic in libello de vitando aere alieno *Kalendarum* nomen legitur, aptissime: ante

oculos enim nunc pastor noster ovibus suis ponit pericula iis impendentia nisi cavebunt sumptibus suis excedere reditus terminos: tum enim aes alienum contrahere debebunt, quae res quantum habeat mali certo experientur tempore, nunquam enim deerit vir ille metuendus qui eos *Kalendarum* admoneat; nam in provinciis foeneratores plerumque erant equites *Romani*, et *Romanis* tota res peragebatur legibus, ergo tunc Graeculis *Kalendarum* aequae erant notae atque olim ἡ ἐνὶ τε καὶ νέα. Tum latinis utitur vocabulis Plutarchus cum de rebus agit Romanis aut certe Romanis magis quam Graecis: tum enim ea vocabula magnam habent persuadendi vim. Hic vero cur *privata* potius quam ἱδία vocet βαλανεῖα? Et quis mendicus tam est praeposterus et perversus ut multo labore *privata* effringat balnea, publica, etiam patentia, praetereat? Stabula autem ovium hieme et calore praebent et haud magno aperiuntur labore; aestate, cum pecus in montes acta est, aut omnino nulla sunt — magna enim eorum pars in tempus e lignis componitur — aut ita iacent neglecta ut pluvialem aquam non arceant. Tum templorum vestibula perfugium praebent gratumque frigus. Non fuit iste Plutarchi imitator — nam cum imitatore Plutarchi hic nobis res est — adeo et in Plutarcho et in sui temporis vita ipsa hospes ut ista omnia ignoraret.

Pergamus, nam pergit Vitiositas et sic declamat:

„An servitutem affers, vincula, forum venale? Contemnit te Diogenes ille qui, cum a praedonibus venundabatur, exclamabat: quis dominum vult emere? An venenum misces?”

Etiam in sermone Graeco mirum quantum impostor hic turbet: κύλικας Φαρμάκου τὰράττεις ait.

„An venenum misces? Nonne et Socrati illud propinasti, nonne ille ebibit impavidus, lenis, placidus, neque colore neque habitu mutato? Post mortem vero eius *vivi* (profecto sic Graece legitur: οἱ ζῶντες) beatum eum praedicabant (mirum ni *mortui* id fecerint!) quod ne apud inferos quidem sorte cariturus esset divina? Ignem tibi praeripuit Decius Romanorum dux, qui inter duos exercitus exstructo rogo *ex voto* se immolavit Saturno pro patriae principatu”.

ὕπὲρ τῆς ἡγεμονίας ait. Nonne sic ea sunt verba latine vertenda ut ego verti? An prorsus sensu cassa sunt? Sed quae

insania hunc egit hominem ut inter se confunderet Decii mortem et ... Peregrini? Confudit tamen et sic omnem nobis ademit facultatem credendi genuinum hoc esse Plutarchi opusculum. Quinquaginta enim post Plutarchi mortem annis se *ex voto* Peregrinus in ignem iniecit ardentem, quod neque ante neque post illum fecit quisquam.

„Uxores apud Indos, quae quidem maritos suos amant probaeque sunt, de rogis inter se pugnant certantque, quaeque victoriam reportavit et cum viro suo crematur, eam felicem vocant ceterae”.

Mira hic declamator utitur vocabulorum structura: τὴν νικήσαν . . . συγκαταφλεῖναι.

„Neque quisquam ibi sapientium beatus felixque videtur qui non vivus, mentis compos, sano corpore, igne animam a corpore separavit, purusque excedat e carne, postquam *abluat* quidquid habebat mortale”.

ἐκνιψάμενος τὸ θνητόν. En hoc est Graece scribere!

„An a divitiis, regia, cena opipara lautaque compellere vis ad peram mendicorumque panem? Hoc Diogeni felicitatis, Crateti gloriae fuit initium. An cruci affiges palove? Quid Theodori interest utrum humi putrescat an supra terram?”

Credatne, obsecro, quisquam talia a Plutarcho scribi potuisse?

Et tamen, quamvis absurdum hoc caput sit, aliquid certe quod minime est spernendum hinc potest protrahi. Scriptor hic — et quam ineptus ille sit nunc quidem non refert — qui haud dubio Plutarchum se esse mentitur, ergo aliquanto *post* Plutarchum vixit, cum demonstrare vult ne crucem quidem infelicitatis esse causam posse, nullum aptius afferre argumentum potest quam dictum illud agreste et vere cynicum Theodori. Ne fando quidem quidquam audivisse videtur de fidelibus illis qui Magistri sui crucem summam putant gloriam summumque decus.

Considerandum hunc locum relinquo viris doctis qui vetustissimae Christianismi operam dant historiae.

Denique quo melius appareat e quo genere scriptorum iste sit: cum dicere vult: „Vitiositas non latronum opera utitur qui hominem excipiant in montium anfractibus locisque solis, non grandine qui vastet segetes”, sic blaterat:

οὐ ληστῶν ἐνοδίοις διαζώνουσιν ἐνέδραις ἐρήμους ὑπωρείας, οὐ νέφη χαλαζοβόλα πεδίοις περιρρήγνυσσι καρποφύροις.

Et sunt cetera ad eandem normam. Sequitur hic aliquid quod certa emendatione corrigi et possit et debeat. Nam cuicuiusmodi iste nebulo fuit, *intelligi* certe voluit:

οὐ Μέλητον οὐδ' Ἄλυτον οὐδὲ Καλλιξενον ἐπείγει συκοφάντην.

Illud *ἐπείγει* Bernardakii est pro tradito *ἐπεὶ τι*. Quanto Wyttenbachii certa emendatio *ἐπάγει* praestat!

Cetera cum pulvisculo excutere piget taedetque.

ANIMAE AN CORPORIS AFFECTIONES SINT PRIORES.

Hoc quoque fragmentum levem quidem et tantummodo titulum aspicienti sed tamen aliquam movet de auctore dubitationem. Quae cuiusmodi sit paulo accuratius exponere lubet. Novimus omnes librum illum *de frigoris origine* sive, ut Graeca hic verba verti solent, *de primo frigore*. Ibi variae sententiae:

a frigus est caloris diminutio

b " " aer frigidus

c " " aqua frigida

d " " terra frigida

proponuntur et sola earum prima plane ut levis futilisque damnatur, ceterae quam accuratissime tractantur defendunturque, atque ita ut quae scriptori maxime placeat haudquaquam appareat, totaque disputatio sic clauditur:

„hanc opinionem (frigus esse terram frigidam) ceteris oppone. Quod si illis minus probabilis videtur, immo vero nisi ceteras probabilitate longe videtur superare, missas fac omnes, philosopho dignius esse ratus in rebus incertis iudicium differre quam se huic vel illi sectae addicere”

En hic habemus philosophum qui non solum Academicus est sed etiam βούλεται εἶναι τοιοῦτος, cui ἐπικρῆ illa non tristis quaedam videtur necessitas, quam aequi bonique vir vere sapiens consulere debet, sed qui illud putat omnis philosophiae propositum, quo naviter et ex animi sententia cuivis docto sit tendendum. Tam Academice atque adeo tam Sceptice vix unquam

audimus Plutarchum disputantem, neque mirum est exstitisse virum doctum qui contenderet non tam suam quam alienam hic defendere Plutarchum opinionem. Iohannes Schroeterus ille est, qui nuper libello eleganter scripto, apte disposito atque bonae frugis pleno (prodiit ille Lipsiae ex aedibus Dieterichianis) demonstrare conatus est Plutarchum non sponte iniisse viam illam quae *a dubitatione ad fidem* ¹⁾ ducat sed Philonis vestigia secutum. Ita se rem habere equidem infitias ire nolum, sed non est cur ob eam causam Plutarchum contemnamus. Etenim quamvis doceat idem Plutarchus quod Philo, ne hic quidem quidquam docet quod non ipsi sit persuasissimum, et longe longeque auctorem suum superat, tenebrionem istum qui suis allegoriis omnia perturbat obscuratque.

Sed scriptus est liber ille *de primo frigido* Favorino philosopho *sceptico* et inter scripta Plutarchi singularem tenet locum. Certe nullum novi quod nobis ita *meram* praebet doctrinam, eam doctrinam quam *doctrinae causa* exerceri aiunt, quam ceteroquin Plutarchus minime solet habere in deliciis, neque ullum quod tam aperte uni tantummodo sit homini destinatum eique non minus docto quam ipse est scriptor. An *iuniori* hic in re philosophica socio Plutarchus specimen dare vult quomodo agendum illi sit qui difficilem aliquam quaestionem quam accuratissime tractare velit?

Quocunque modo se res habet, quin Plutarchi liber ille sit neque dubitat quisquam neque potest dubitari: tanta est cura tantaque diligentia elaboratus — etiam hiatus sedulo vitantur — ut affirmare liceat non potuisse eum *ἀνέφαλον* errare inter homines, hunc qui scripsit strenue dedit operam ut sibi vindicaret opus unde tantum laudis posset sperari gloriaeque. Eiusmodi liber qui auctor *fertur* auctor *est*. Accedit indicium unum minime spernendum: hic quoque habemus flosculum illum quo adeo delectari solet Plutarchus de aqua e puteo hausta iterumque demissa sed ita ut urna qua hausta est superficiem aquae, quae est in puteo, non tangat: haustam tum aquam frigidiorum aqua putei esse docet.

Sed alia est illius libri et nostri fragmenti causa. Litem *de*

1) Germanice: „von der Sepsis zum Offenbarungsglauben“.

primo frigido a Plutarcho non dirimi facile ferimus; utrum esset aqua illud an aer an denique terra, quamvis docte de ea re disputaverit, parum eum curasse consentaneum est. Facile se poterat hic communem praebere omnibus iudicem, qui aequo esset quemvis litis exitum laturus animo. Ad mentes hominum tota illa quaestio non pertinet. *Sana* mente esse potest qui aerem primum frigidum esse putat non minus bene quam qui pro aqua vel terra hic pugnat. At nunc vix auribus nostris credimus hoc *rogare* Plutarchum utrum peiores sint animi an corporis affectus, tamquam si de ea re ulla possit esse dubitatio. Vel *poni* ab eo eiusmodi dilemma est quod miremur, nam quisquis unquam de ea re dubitavit, nunquam noster dubitavit mentium medicus. Sed est *fragmentum* tantummodo, idque non plus quatuor paginarum, quod ubi perlegisti, omnem tibi exemptum sentis scrupulum: nihil habet vel in sermone vel in ornamentis orationis quapropter spurium nobis videri possit, contra haud pauca in quibus statim peculiare illud scribendi genus atque adeo ipsum agnoscas Plutarchum. Ii citantur poetarum loci quos prae ceteris semper in ore habuisse nostrum ex aliis eius libris novimus, illud

κινῶσα χορδὰς τὰς ἀκινήτους Φρενῶν,
Agaves carmen quod occiso cecinit filio

ἄγομεν ἐξ ὄρεος,

adhortationem qua homo mente perturbatus placatur:

μέν', ὦ ταλαίπωρ', ἀτρέμα σοῖς ἐν δαμνίοις.

Ipsum mentium medicum semper arti suae intentum hic videmus (501 B):

„qui corpore laborant ipsi medicos vocant, sentiunt enim quibus rebus sibi adversus morbos suos opus sit; at quorum mens aegra est ii *philosophos* fugiunt, in ipsis enim rebus illis, in quibus peccant, recte sibi agere videntur”.

Pars vero ipsius vitae, quae tunc fuit hominum in provinciis Romanis, tamquam in tabula nobis proponitur in hisce (501 EF):

„Sed quid opus est animorum affectus enumerare, quorum ipsum quod nunc adest tempus nos admonet? Videtis magnam illam promiscuamque hominum multitudinem, quae nunc *huc* confluit in forum et circum tribunal: pulsantur et alius alii impinguntur. Non ut patriis rem divinam facerent diis conve-

nerunt, non ut simul gentilibus uterentur sacris, non *Ascræo* Iovi Lydiorum ferunt fructuum primitias, non Baccho nocturnas celebrant ferias communibusque funguntur orgiis; sed certo anni tempore morbi quodammodo vis summa Asiam exasperat et *huc* compellit ad iudicia litesque, quibus suus est constitutus dies. Tum, ut fluminum, causarum multitudo in unum incidit forum fervetque, certamina fiunt *perdentium* et *pereuntium*, ut ait Homerus”.

Huc — huc, *ἐνταῦθα* ... *ἐνταῦθα*. Sic solet Plutarchus pro *ἐνθάδε*. Sed quo, quaeso? Romamne? Non opinor. Quid enim Romae cum Baccho et praesertim cum *Ascræo* illo Iove? ¹⁾ Et cum sic uno vocabulo *ἐνταῦθα* locum, ubi cum maxime versatur, Plutarchus iudicat, aut de sola cogitat Chaeronea aut certe de patria sua Boeotia. Ergo ita res se habere videtur ut praetor Achaiae stato tempore, atque eodem, quo magnae ibi in honorem indigenarum deorum celebrantur feriae, Delphis considat, ibique dirimendis vacet controversiis privatis, non Graecorum modo sed etiam Asianorum, qui mox deorum cum omnium tum Boeotorum obliti internecivum inter se gerunt bellum.

Denique ne mireris in idem huncce receptum libellum volumen, quod et librum *de tranquillitate animi* continet, atque adeo ut mireris non statim post illum esse positum, lege mihi quem sibi scriptor suae disputationis promittat fructum (500 C):

οὐ μικρὸν πρὸς εὐθυμίαν ὀφελος.

Profecto, si integer ad nos liber pervenisset, multa, hic quoque haberemus exempla atque praecepta ad sanandas hominum mentes utilissima.

Quae ad singulos annotem pauca sunt et eiusmodi ut plerumque cur haeream dicam, raro difficultatem tollere coner.

500 C Homerus nullum dixit in terris vivere animal *διζυρώτερον ἀνδρός*. Nos vero hominem secum ipso comparemus ὥσπερ ἤδη νικῶντα κακοδιμονίᾳ ... καὶ τῶν ἄλλων ἀθλιώτατον ζώων ἀνηγχορευμένον.

Scio interdum sic superlativum pro comparativo poni et cum

1) In Plutarchi Moralibus hoc loco solo deus ille commemoratur. Qui praeterea in *indice nominum* apud B. hic inveniuntur numeri, ii a nomine Ἀσκληπιδίος aberrarunt.

genitivo τῶν ἄλλων (hoc sensu: *quam* alii) iungi, ut hoc significetur: „*multo* melior, peior *simm.*”, sed hic, ubi in *comparandi* ratione tota res vertitur (αὐτὸν ἑαυτῷ συγκρίνωμεν), crediderim solito librariorum errore ἀθλιώτατον ex ἀθλιώτερον natum.

Tum „certamen instituamus corporis animique de suis malis” ait. „Νῦν inutilis ea res sed qua maxime nobis opus est; scire enim oportet: πότερον διὰ τὴν τύχην ἢ δι’ ἑαυτοὺς ἀθλιώτερον ζῶμεν”.

Miramur hic subito *fortuna*e iniici mentionem, sed quomodo decurrat disputatio sat bene tamen intelligimus. Sic enim pergit:

„in corpore morbus oritur *natura*, mentis pravitas incipit eius esse opus, deinde morbus eius fit”.

Hoc est: „si corpore laboramus, morbi causa extrinsecus est allata, ergo tunc habemus cur accusemus fortunam; si mente, morbi causa in nobis ipsis latet, ergo tunc praeter nos ipsos nihil aliud accusare possumus”.

Continuo sequitur οὐ μικρὸν δὲ πρὸς εὐθυμίαν ὀφελος, quae verba iam laudavimus tamquam totius libri consilium — et consilium Plutarcho dignissimum! — in clara ponentia luce. Sed quae adduntur ea probare non possum. Quid enim suam sibi animo tranquillitatem reddere dicitur?

ὣν ἰάσιμον ἢ τὸ χεῖρον.

Hic nimiam brevitatem aequi bonique consulo, quamquam admodum obscure scriptor significat se non solum peiores animi quam corporis esse morbos demonstraturum sed etiam peiores illos esse sanabiles. At his quae annectuntur recte esse tradita non credo: καὶ κουφότερον καὶ ἄσφυκτον. Non latuit vitium interpretem, qui haec dat: „allevarique *possit* et impetu careat”. Sed hoc non est explere rimam verum fidelia obtegere; quid quod tantum partem obtegit? *Excidi*se hoc fere equidem crediderim: δύνηται γίνεσθαι, ut tota haec sit sententia: „ad tranquillitatem animi multum confert si sciamus morborum nostrorum id quod peius sit genus aut sanari posse, aut certe ita allevari ut iis non concutiamur”.

500 D Vulpes cum panthera certans utra sit ποικιλωτέρα, suam περὶ τὸ ἦθος εὐτροπίαν monstrat.

Nulla est in vocabulo *εὐτροπία* calliditatis et versutiae notio, virtus ea est potius quam vitium. Probe hoc sensit Reiskius et *εὐστροφίαν* proposuit. Provocare hic poterat et ad alios auctores et ad Aristophanem: in mentem enim venit Carionis in Pluto iocantis ubi *Στροφαίου* nomen audit.

500 E Corporis morbos et aliae res indicant et *πόννοι προπετεῖς*.

Qui illi sint scire velim. Interpretis hic verba sunt: „*subtilis doloribus* indicantur”. Et eiusmodi aliquid hic requiritur sed e verbis Graecis peti non potest. Vitium subesse puto.

ib. Sed animi vitia plerumque latent et *διὰ τοῦτ' ἐστι κακίῳ προσαφαιρούμενα τὴν ἐπ' αὐτοῖς τοῦ πάσχοντος αἴσθησιν*.

Non praepositione *πρός* (quid enim *praeterea* vitia illa hic adimere dicuntur?) sed *πρό* opus esse, nemo, ut opinor, semel monitus negabit. Sed mihi praeterea suspectum illud *ἐπ' αὐτοῖς* est, quod ab oscitante vel festinante librario scriptum puto pro *ἐπ' αὐτοφώρῳ*.

Statim sequitur: *τῶν μὲν γὰρ περὶ τὸ σῶμα νοσημάτων ἔρρωμένος ὁ λογισμὸς αἰσθάνεται*.

Sana quidem haec, sed neque eleganter neque perspicue enuntiata. Quid enim sibi illud *ἔρρωμένος* velit sequens demum *τοῖς δὲ τῆς ψυχῆς συννοσῶν αὐτὸς οὐκ ἔχει κρίσιν ἐν οἷς πάσχει* docet.

500 F *ἀρχὴ γὰρ ἀπαλλαγῆς νόσου μὲν αἴσθησις . . .*

Hiatus vitandi causa non suo loco posita est particula: oportebat enim sic: *ἀρχὴ μὲν γάρ*. Nam mox opponitur: *ὁ δ' ἀπιστία τοῦ νοσεῖν οὐκ εἰδὼς ὧν δεῖται, καὶ παρῇ τὸ θεραπεῦον, ἀρνεῖται*.

501 A Enumerantur hi corporis morbi qui *non sentiuntur*: *λήθαργοι, κεφαλαλγίαι, ἐπιληψίαι, ἀποπληξίαι*.

Et vox ipsa et usus docet unum ex his absurdissime hic poni. Nam quis ille est *dolor* qui *non* sentitur? Et dolere se nemo, ut opinor, sentit magis quam qui capite laborat. Exime totum vocabulum: sufficiunt enim tria exempla.

501 C Saepe ad persuadendum ei qui corpore laborat ut necessariam sibi quietem capiat sufficit monitum quale est illud μέν ὃ ταλαίπωρ ἀτρέμα σοῖς ἐν δαμνίοις. At qui mente laborant τότε μάλιστα πράττουσι, τότε ἥκιστα ἡσυχάζουσιν.

Haec quoque morbo laborare probe sensit editor, sed quam ille affert medicinam (ὅτε pro priore τότε legens) neque sanat quidquam et ridiculi aliquid addit. Quis enim monendus etiam est quo quisque magis opus faciat eo minus eum quiescere? Et remanet id quod et traditam lectionem et repositam vitii arguat. Requiritur enim hoc: „cum maxime *opus faciunt et se exercent*”. Sed id in πράττουσι non inest. Totum illud τότε μάλιστα πράττουσι insulsum esse interpretamentum sequentium suspicor. Vix unquam a se impetrant scioli ut ad enuntiata *negativa* nihil adscribant.

501 D Mentis morbi hominem non sinunt in quietis confugere portum, atque sic ille per turbidum mare sine gubernaculo ancorave iactatur donec εἰς τι ναυάγιον φοβερόν ἐξέπεσε.

Insolito sensu hic ναυάγιον non est navis *fragmentum*, sed id quod *frangit* navem. *Scopulum* interpres vertit.

501 E ὥστε καὶ διὰ ταῦτα καὶ τούτοις χεῖρον νοσεῖν ταῖς ψυχαῖς ἢ τοῖς σώμασιν.

Non fert hanc verbositatem editor et aut διὰ ταῦτα aut καὶ τούτοις damnat. Abesse hoc equidem malim.

ib. In loco supra laudato de litigantium multitudine qui certo anni tempore ex Asia affluunt ad praetorem Romanum illud certo anni tempore sive die stato condicto inaudito significatur vocabulo ἐμπροθέσμως, quod natum opinor ex ἐκ προθεσμίας. Proclivis error ille.

(Continuabuntur).

II. DE ILIADIS COMPOSITIONE.

SCRIPSIT

MATTHAEUS VALETON.

(Continuantur ex pag. 80).

c. *Quibus Iliadis partibus contineatur poëma a Πατροκλείας auctore couditum.*

Qui poëta Patroclum Achillis comitem atque amicum ab Hectore caesum finisset, eundem sibi proposuisse eius mortem ab Achille vindicatam, uni igitur auctori et Πατροκλείαν deberi et Έκτορος άναίρεσιν, ita per se perspicuum est ut demonstratu non opus sit. Neque tamen minus certum videtur eundem ad-emisse Achilleïdi Πρεσβείαν et Μηνίδος άπόρρησιν. Nam nisi voluisset in harum locum substitui Πατροκλείαν et Έκτορος άναίρεσιν, nihil negotii fuit rem ita instituere ut repugnantia quam inter eas cerni demonstravimus evitaretur, omittenda nimirum fuerunt ea quae nunc leguntur Π 70^b, 71, 84—87 „si Agamemnon mihi benignus esset” et „reddant mihi Achivi virginem et augeant me honore”, quae non tantum excogitari non poterant a Πρεσβείας auctore, sed ne ab ullo quidem poëta qui Πρεσβείας rationem haberet, id quod etiam pertinet ad Achillis verba Δ 608 sqq. „nunc credo Achivos ad meos pedes procubitu-ros esse”, quae aut debentur Πατροκλείας auctori aut poëtae recentiori cui Πατροκλεία nota erat. Atqui Μηνίδος άπόρρησιν a Πρεσβεία secerni non posse cum ostenderimus, necesse est hanc quoque noster spreverit.

Itaque sic statuendum est, Πατροκλείας auctorem quodammodo alteram condidisse Achilleïdem, cuius prior pars eadem esset atque Achilleïdis principalis, altera prorsus differret praecisis omnibus quae in illa sequerentur ab inde solis occasu qui narratur Θ 485 sqq., eorumque loco substitutis Patrocli cum Achille colloquio, rebus gestis, clade, Achillis in aciem reditu, caede

Troianorum, amici morte in Hectore vindicata. Ne sic quidem partes ambas optime cohaerere, Thetidis enim preces quibus Iovem oret ut hostibus adsit donec Graeci filium in honorem revocent, Iovis consilium eo pertinens, Minervae vaticinationem fore ut triplicibus donis Agamemnon iniuriam compenset, recta ratione carere cum Achilles nulla satisfactione oblata iram dimittat, minime negandum est; hoc vero cum in unius poëtae opere ferri non possit, tamen eiusmodi est ut ab alterius partis auctore facile intellegatur neglectum esse aut eum fugisse. Neque aliter iudicandum de Iovis ad Iridem mandatis quibus Hectore se vires additurum dicit (Λ 193 sqq.), donec ad Graecorum naves perveniat et solis occasu tenebrae oboriantur; nam ne haec quidem ad *Πατροκλείαν* quadrare supra ¹⁾ demonstravimus. Sin autem quis putet *Πατροκλείαν* et *Ἑκτορος ἀναίρεσιν* non tam eo consilio conditas esse ut priori Achilleïdis parti iungerentur quam ut carmen existeret quod sua pila staret, hoc obstare videtur quod haud obscure *Πατροκλείας* initium se applicat ad ea quae narrantur sub finem libri O.

At vero nunc oritur alia quaestio; perlegentem enim quae continentur libris Π—X, ut nunc omittamus ea quae sequuntur post Hectoris mortem, neminem non subibit suspicio multa in his esse quae a poëtis recentioribus sint addita. Sed accurate rem inspicienti mox apparet multa hic ambigua esse, indicia certa quibus res conficiatur in plurimis desiderari. Itaque de singulis proferentes ea quae sentimus, nonnulla evincere posse putamus, cetera satis habemus si ostenderimus credibilia esse. Hoc praefamur. Nisi tamen certa documenta essent quibus diversitas auctorum Iliadis probaretur, si contra ab illa suspicione cum discederes, nihil credere vetaret Iliadis argumenti ubertatem uni deberi auctori, facile ferremus hunc in tanti ambitus incepto multa quae salva argumenti cohaerentia abesse possent delectandi causa inseruisse. Sed quoniam hic habemus poëtam, *Πατροκλείας* auctorem dico, cuius poëseos fines minus late pateant, quippe qui sibi proposuerit hoc maxime narrare cur et quomodo Achilles alia ratione quam etiam nunc crederetur, iram demisisset et in aciem redisset, quae narratio adeo natura sua ad finem festinat,

1) p. 59.

aliena censenda esse videntur quaecunque in ea obvia eius decursum morantur.

Iam vero primum quidem interpolatum censeo versum Π 27 ubi memoratur Eurypyli vulnus, quam rem infra ostendam *Πατροκλείας* auctori ignotam fuisse. Sed tum a poetae nostri opere seiungendum puto quamvis per se spectatus nihil habeat quod offendant et pro parte saltem ex antiquis fontibus haustus esse videatur ¹⁾, locum Π 168—196 ubi Myrmidonum copiis in quinque partes distributis singulorum ducum commemorantur nomina et origo. Porro vss. 342—350 quibus Meriones narratur occidisse Acamantem, Idomeneus Erymantem. Idomeneus hic, quasi eum iam cognitum habeant auditores inter belli Troiani duces, sine patris vel patriae nominibus appellatus, néque comparet in Achilleide ²⁾, quae sola Iliadis pars — id quod mox ostendemus — poëma nostrum originis aetate superat, néque credibile esse eum carminibus Iliade antiquioribus adnumeratum esse oppugnatoribus Troiae in superioribus demonstravimus ³⁾, néque in poëmate nostro recurrit, nam locum P 605 sqq. ubi rursus eius mentio fit mox ostendemus ob causas ad Idomeneum nihil pertinentes *Πατροκλείας* auctori denegandum esse, quapropter hic simul cum comite Merione insitivus est habendus. Tum vero Sarpedonis, deinde Cebrionae cladem et, una cum utraque, ea quae praecedunt i. e. Π 372—683 698—783 a *Πατροκλείας* auctore abiudico. Ubi in his de Sarpedone agitur, bis tangitur *Τειχομαχία*. Nam Π 510 legimus de Glaucō quem Sarpedon moribundus auxilio vocat „*τέϊρε γὰρ αἰνῶς ἔλκος ὃ δὴ μιν Τεῦκρος ἐπεσσύμενον ἔβαλεν ἰὼ τείχεος ὑψηλοῖο*, quae res narrata erat M 388 sqq., et Π 558 a Patroclo Sarpedon vocatur is qui *πρῶτος εἰσῆλατο τείχος Ἀχαιῶν* ⁴⁾. Iamvero *Τειχομαχίαν* et propter belli annum decimum commemoratum M 15 inter recentiores habemus Iliadis partes, et propter Eurypyli vulnus a Patroclo curatum cuius mentio fit M 1, recentiore saltem origine est quam Patrocli missio ad Nestorem (Λ 596 sqq.), nam ab hoc rediens Patroclus

1) Vide Mnem. 1912 p. 306 sq.

2) Locum A 145 ubi obiter memoratur, propter ipsam hanc causam Achilleidi abiudicavimus.

3) Cf. de hoc loco etiam Mnem. 1913 p. 227, ann. 1.

4) De hoc loco egi Mnem. 1913 p. 247, in ann.

incidit in Eurypylum vulneratum (Λ 809 sqq.). At manifesto Patrocli missio non excogitata est ante quam Πατροκλεία condere-
tur, huic igitur Sarpedonis clades demenda est. Nunc autem
agam de eis quae ei anteeunt. Hic locus (Π 372—418) si re-
tinetur demtis eis quae ad Sarpedonem pertineant, coniungendi
sunt vss. 419 et 684 sqq. Sed non bene hi conveniunt; nam
„Τρῶας μετεκίαθε” (vs. 685) non apte dicitur de eo qui in
mediis Troianis versatur quemadmodum Patroclus vs. 685;
praeterea displicet quod octo Troianos poëta enumerat ab eo
occisos paene continuo rogaturus (vs. 692 sqq.) ἔνθα τίνα πρῶτον
τίνα δ’ ὕστατον ἐξενάριξας Πάτροκλος; novemque enumeraturus
Troianos ab eo interfectos; propterea περικοπή quae continetur
versibus Π 394—419 insitiva videtur. Neque vero aliter iudi-
cabit de versibus praecedentibus (Π 372—393) qui attendet his
vix aliud quidquam enuntiari atque proxime superioribus (Π 358
—371), nisi quod ibi Ajax hic Patroclus Troianos fundere nar-
ratur, èt vs. 367 èt vs. 383 legimus Ἔκτορα δ’ ἔφερον ἵπποι;
praeterea versus 372 Πάτροκλος δ’ ἔπετο κ.τ.λ. vix differt a versu
684 Πάτροκλος . . . μετεκίαθε. Postremo Cebrionae cladem et
quae praecedit, Patrocli audaciam ab Apolline repressam (Π 698
—783) propterea Πατροκλείας auctori abiudicamus, quoniam post
verba τίνα πρῶτον, τίνα δ’ ὕστερον ἐξενάριξας Πάτροκλος ὅτε δὴ
σε θεοὶ θάνατόνδ’ ἐκάλεσαν (Π 692 sq.) iure existimaveris
commemoratis novem Troianis a Patroclo trucidatis in eo esse ut
heroïs ipsius iam exitus narretur, quae tamen res differtur inter-
iectis impetu in Troianae murum ab Apolline repulso, congressu
cum Hectore, Cebrionae interfectione. Haec igitur aliena viden-
tur, quibus omissis optime coniunguntur vs. 697 et vs. 784.
Versibus 693—696 enumerati erant novem Troianos quos Pa-
troclus interfecit, versu 784 sq. ter novem Troianos triplici
impetu caesorum numero addidisse dicitur, tum sequitur ipsius
interitus de quo praemonuerat poëta eum compellans δὴ σε θεοὶ
θάνατόνδ’ ἐκάλεσαν. Cetera pars pars libri Π non vexanda vi-
detur, itaque haec coniungenda sunt 1—167, 198—341, 351—
371, 684—697, 784—867. Quae ab his secrevimus maximam
partem tamen laude poëtica non inferiora putamus, imo Sarpe-
donis fatum magnifice proponi, neque eum quidem qui Cebrionae
descripserit obitum inter malos poëtas referendum esse. De

Sarpedone pro fonte fuisse supra suspicati sumus ¹⁾ carmina quae haberent laudes Dorum Rhodiorum Tlepolemo duce contra Lycios bellantium; Patrocli fortitudinem propellentis hostes a Graecorum navibus et mortem ei ab Euphorbo illatam nulla dum Achillis, Apollinis, Hectoris ratione habita, celebratam esse vidimus ²⁾ ab antiquissimis cantoribus belli Troiani; sed *Πατροκλείας* auctor cum spreto Achilleidis exitu mansuetiore, suscepisset auditoribus proponendam Achillis imaginem in pugnam regredientis, contra hostes saevientis in eos ira conversa a popularibus, et incidisset in cogitationem eam rem ita expediendi ut sumeret Achillis mentem mutata esse ardore ulciscendi Patroclum quem Irae Cantor aut antiquior iam poëta eius comitem fuisse finxit, sponte inducebatur ut hunc proponeret ab ipso Troianorum duce fortissimo occisum: sic futurum ut Achilles haberet dignissimum adversarium, qui Graecis illo quiescente insignem cladem intulisset, cuius morte simul illa clades lueretur. Praeterea vero nobis apparuit nonnullas e Patrocli rebus in Iliade narratis, imprimis quae ad eius mortem pertinerent, repetitas esse e carminibus quibus Achilles ipse ageretur initio de hoc heroë traditas, ut Apollinis partes in eo occidendo, ploratum equorum divino-rum, tenebras offusas pugnantibus de mortui corpore cetera quae suo loco enumeravimus ³⁾.

Quae huius generis sunt leguntur in libris PΣ; sed multa in his libris edita ét alia ét huc spectantia vehementer dubitandum est an hausta e fontibus antiquis, a poëtis recentioribus inserta sint Iliadi, ornamenti loco addita *Πατροκλείας* auctoris poësi. Huic libri P versus 1—129 denegandi non videntur neque enim omittere poterat referre quid Euphorbo factum esset ⁴⁾, quomodo Achillis armis potitus esset Hector. Neque dubium quin eum haec induisse, id quod legitur P 192 sqq. narraverit noster, eisque indutum ab Achille occisum esse (X 322 sqq.), quod nisi voluisset non finxisset Patroclum ea ab Achille

1) Mnem. 1913 p. 246.

2) Mnem. 1912 p. 10.

3) Cf. Mnem. 1912 p. 324.

4) Fortasse Euphorbi exitus iam traditus erat in antiquo carmine quo Patroclum interfecisse narraretur; modo non Menelaus, quippe de quo illius carminis auctor cogitare non poterat (cf. Mnem. 1912 p. 6, 32; 1913 p. 26 sqq.) sed alius quispiam e Graecorum principibus eum occidisse narrabatur.

mutuatum ¹). Sed et colloquium Glauci et Hectoris quod praecedit (P 140—187) et Hectoris adhortatio sociorum (P 210—232) a qua separare non licet Menelai monita appellantis Graecorum duces (P 233—261), consulto enim haec iuxta posita esse videntur, aperte confiteor indigna videri *Πατροκλείας* auctore qualem ceteroquin se ostendit insignem ingenio poëtico; displicet Glaucus Hectori nullo iure increpans, displicet Hector ei respondens se non totum diem ignavum se praebiturum (vs. 179 sqq.), magis etiam displicet promittens (vs. 230 sqq.) se si quis Patrocli corpus Graecis eripiat dimidiam partem daturum eius spoliis quibus nempe ipse iam indutus erat. Rem vero conficere videtur mentio facta de Sarpedonis morte (P 160 sqq.), quam ad *Πατροκλείας* auctorem nihil pertinere vidimus. Qua propter vs. 130—191 et 210—261 discernendos puto et coniungendos vs. 192 cum vs. 129, vs. 209 cum vs. 262. In sequentibus autem ita ducitur per varios casus narratio pugnae ancipitis ut eius longitudinem descriptio fere aequet, quae minuta diligentia historici potius est quam poëtae, verborumque ponderi quod minime desideratur multitudo tamen nocet imprimis molesta quod festinandum erat ad Achillis in pugnam reditum. Versu P 262 legimus *Τρῶες δὲ προύτυψαν ἄλλεες, ἦρχε δ' ἄρ' Ἑκτωρ* tum post duodecim versus rursus vs. 275 *ὥσαν δὲ πρότεροι Τρῶες Φελίκωπας Ἀχαιοῖς*, qui tamen impetus mox reprimatur ab Aiace neque multum abest quin *Τρῶες Ἀρηι Φίλοι ὕπ' Ἀχαιῶν Φίλιον εἰσανέβησαν*, id quod prohibetur ab Apolline et Aenea et pugna restituitur teste versu 365: *ὥς οἱ μὲν μάρναντο δέμας πυρόσ;* cumque vs. 384 legamus *τοῖς δὲ πανημερίοις ἔριδος μέγα νεῖκος ὄρωρε* et vs. 424 *ὥς οἱ μὲν μάρναντο, σιδηρεῖος δ' ὀρύμαγδος χάλκεον οὐρανὸν ἴκε*, vix dictu opus est nihil decerni certaminibus quae inter hos versus depingantur, imo in sequentibus res eodem loco manet donec pervenitur ad versum 543 *ἂψ δ' ἐπὶ Πατρόκλῳ τέτατο κρατέρη ὕσμινη*.

1) Bergk. v. cl. (in opere cui titulus „Griechische Literaturgesch.“ p 627) in antiquissima Iliade Patroclum Achillis arma induisse negat. Quem sequitur Ben. Niese v. cl. (die Entwicklung der Hom. Poesie p. 92). Sed adstipulandum videtur Nabero (Quaestiones Homer. p. 193) Bergkium „levibus quibusdam conclusiunculis efficere hoc conatum“; neque debueram in superioribus (Mnem. 1912 p. 299 in ann. 1 sub fin.; p. 324) in huius ire sententiam.

Quis non sentit non cuncta haec eidem poëtae deberi, sed complures concinisse alio alium excipiente? Atque totus locus P 274—318 quo Aiacis Telamonii demonstratur virtus, quamvis per se spectatus optime se habeat fortasse haustus ex antiquissimis de bello Troiano carminibus, tamen denegandus videtur *Πατροκλείας* auctori quoniam sine ullo contextus damno carere eo possumus; item versus qui sequuntur 319—365 quippe quos propter versum 319 „ἐνθα ἔκεν αὖτις Τρῶες Ἀρηι Φίλων ὕπ’ Ἀχαιῶν, Φίλιον εἰσανέβησαν” cohaerere pateat cum superioribus; tum locus insequens vs. 366—383 ubi explicatur cur Patrocli mors latuerit Antilochum, hoc enim pertinet ad Antilochi missionem Achillem de ea re docturi, — nam ubi missio narratur (P 640 sqq.) legimus Antilochum rei ignarum a Menelao certio rem fieri — quam missionem mox videbimus *Πατροκλείας* auctori non posse tribui. Coniungendus igitur videtur vs. 273 cum vs. 384. Postremo autem versus 424—542 — sive potius 412—452 de qua re quoque mox agemus — a poëta nostro abiudicandi videntur. Vs. Π 865 is narraverat Automedontem ab Hectore peti tum abstulisse equorum celeritatem. Convenit quod nostro loco P 425 proponuntur μάχης ἀπάνευθεν ἔδοντες. Neque hoc offendit quod dolore oppressi οὗτ’ ἄρ’ ἐπὶ νῆας ἐπὶ πλατύν Ἑλλήσποντον ἠβελέτην ἰμέναι οὗτ’ εἰς πόλεμον μετ’ Ἀχαιοῦς, atque optime se habet quod Iuppiter eos consolans, (vs. 451 sq.) „γούνασι δ’ ἐν σφῶιν” inquit „βαλέω μένος ἡδ’ ἐνὶ θυμῷ, ὄφρα καὶ Αὐτομέδοντα σαώσεται ἐκ πλέμοιο νῆας ἐπὶ γλαφυράς.” Quid autem porro? Navesne igitur petunt? Ita censes; revera autem ῥίμφ’ ἔφερον θόον ἄρμα μετὰ Τρῶας καὶ Ἀχαιοῦς. Sequitur Automedontis ἱππασία in curru παρκιβάτη vacuo, colloquium cum Alcimedonte, congressus cum hostibus. His consideratis satis apparet ploratum equorum Iovisque eorum confirmationem, ex antiquo hausta fonte quo ageretur mors Achillis, hic adhibita esse ut facultas daretur inserendi id quod fontis auctor minime cogitaverit, Automedontis volo strenua facta. Iamvero si rogas utrum veri similis sit hoc ἐπεισόδιον deberi *Πατροκλείας* auctori cui etiam his omissis uberrima materies tractanda erat an poëtae recentiori — neque hercle optimo ἱππασία enim illa satis insulsa est — qui poësi nobili flosculum addere cuperet, vix dubitaveris utrum optandum sit. Reliqua pars libri P i. e. vss. 543—761 ita

cohaerere videtur ut non possis quin uni tribuas auctori. Sed dubitare licet an hic non fuerit *Πατροκλείας* auctor. De qua re nunc agendum nobis est.

Pars nostra libri P complectitur èt nonnulla certamina (vs. 543—625) in quibus a Troianorum parte excellit Hector, a Graecorum parte complures heroës, èt missionem Antilochi ad Achillem de Patrocli interitu, quae continuatur in libro Σ (vs. 1—35). Quod autem ea missione intenditur, ut Achilles surgat et amici corpus ab hostibus defendat (P 692) sic non impetratur; neque Achilles de hac re cogitat neque Antilochus omnino verbum facit ad eum monendum, lugentibus supervenit Thetis, longum habetur colloquium; mortuum absportassent Troiani nisi Iuno *κρύβδα Διὸς ἄλλων τε θεῶν* Iridem misisset (Σ 166 sqq.), cuius tandem hortatu id efficitur quod ut fieret frustra missus erat Antilochus.

Hanc rerum compositionem unius poetae deberi ingenio parum veri simile est. Et primum quidem hoc absonum est, non Achilli ipsi quamvis percusso amici morte hoc ante omnia in mentem venisse corpus mortui servandum esse, non Antilocho succurrisse propterea se missum esse ut corpus servaretur. Voluit poëta colloquium Thetidis cum filio interponere uniceque intentus ut id ei contingeret rectam rationem ex oculis amisit. Colloquii quis non admiretur pulchritudinem et splendorem? Sed est „purpureus” quem dicit Horatius „late qui splendeat pannus” cui „nunc non erat locus”. Oculos ferit ibi id fuisse inserendum ubi mortuum in lecto positum Myrmidones plorare coeperunt (Σ 355 sq.). Tum demum Achilli otium dabatur indulgendi dolori. Atque vix credibile, poëtam quem fugeret eum debuisse nihil antiquius habere quam defendere Patroclum, Antilochum nihil quam id eum poscere, eundem narravisse hunc ad ipsum eum finem missum esse. Attende vero hoc quoque. Cum Iris Achillem incitare conatur (Σ 178 sqq.) ut surgat hostesque arceat, quid respondet? Pudetne eum obliviosae segnitiae? Imo reluctatur, matrem se vetuisse in aciem prodire dum sibi arma a Vulcano comparasset, neque inter milites Graecorum quemquam esse cuius armis uti possit nisi scuto Aiacis Telamonii. Quam ignava haec sunt, quam indigna fortissimo Graecorum, quam pusilla, ne dicam quam absurda quasi tegi non posset scuto

virī minoris staturae! Ad expediendas has molestias unum praesto est auxilium. Sic ratiocinandum. Utraque missio, Iridis dico et Antilochi, non uni tribuenda est poëtae. Altera debetur Πάτροκλέας auctori, alteram in eius locum alter poëta substituit, tertius nescio quis utramque coniunxit. Qui Iridis missionem invenit non tantum voluit Achillem ab ea incitari, voluit simul ab ea prima nuntium afferri de Patrocli morte. Utrique consilio suppetunt deae verba quae leguntur Σ 171 sqq. Πατρόκλῳ ἐπάμυνον, οὗ εἵνεκα Φύλοπις αἰνὴ ἔστηκε πρὸ νεῶν, οἱ δ' ἄλλήλοισι δλέκουσι οἳ μὲν ἀμυνόμενοι νέκυος πέρι τεθνηῶτος, οἱ δὲ τερούσασθαι ποτὶ Φίλιον ἡνεμόεσσαν Τρῶες ἐπιθύουσι; his auditis omnia habebat Achilles quae scire opus erat. Itaque deae verba ἀλλ' ἄνα μὴδ' ἔτι κεῖσο olim non valuerunt „torporem pelle quo dolor te illigavit” verum „desidiā exue cui indulsisti propter iram” ¹⁾. Ab altera parte is qui Antilochi missionem invenit et hunc narravit asse- disse amico torpore percusso, haud dubie finxit deinde incitantem ut in hostes prosiliret, quae instigatio in Iliade nostra praecisa est interposito Thetidis adventu. Alium fuisse qui Iridis, alium qui Antilochi cogitaret missionem, eo quoque confirmatur quod Σ 9 sq. qui locus cum hac cohaeret, discimus Achillem procul viso tumultu Graecorum cogitationem subisse matrem se prae- monuisse Myrmidonum optimum ipso vivo a Troianis perditum iri, cum P 410 sqq. quem locum nihil opus est cum Antilochi missione coniungere neque quidquam vetat auctori tribuere Iridis missionis, perhibeatur mortem Patrocli non praesagisse Achillem quippe quem mater cum saepe monuisset neque cum Patroclo neque sine hoc eum Troiam deleturum esse tum non fecisset certio- rem de tanto malo quod occidisset comes carissimus. Accedit quod P 268 sq. legimus Iovem tenebras multas offendisse certan- tium de Patroclo oculis cum nollet eum tradi Troianorum canibus, haec igitur caligo significatur prodesse Graecis, sed P 643 sqq. qui locus rursus cohaeret cum Antilochi missione eadem res prorsus aliter proponitur; ibi enim Ajax e commilitonibus ali- quem nuntium ad Achillem missurus queritur, se propter cali- ginem neminem discernere posse et Iovem precatur ut tenebras dissolvat. Iam vero Thetidis colloquio neutrius missionis auctor

1) Cf. B 689 *κεῖτο γὰρ ἐν νήεσσι ποδάρκης δῖος Ἀχὺλλεύς.*

carere potuit, necesse enim fuit nova promitti arma a Vulcano fabricata, sed cum initio locum obtineret quem supra monuimus unice aptum esse, unde sequitur ut versus qui nunc est Σ 323^a olim sic se habuerit: ὅς δ' ἄρ' Ἰδ' ἀνὰ χεῖρας, atque huic successerit qui nunc est Σ 35^b ἄκουσε δὲ ποτνία μήτηρ, tum Σ 36—148, deinde vs. 344 (ibi autem στῆσαν non στῆσαι) —355, tertius ille poëta quem supra dixi, quoniam nullo alio modo utramque missionem coniungere potuit, ibi id collocavit, ubi nunc legitur. Huic igitur debentur ea quae continentur versibus Σ 181—201, quae quam insulsa sint, supra ostendimus, et quae continentur versibus Σ 324—343 quae aliquanto melioris notae sunt, postremo versus qui nunc sunt Σ 149 sq. Qua forma autem poëma erat cum in eo mortem Patrocli Iris Achilli nuntiaret, statim post versum qui nunc est P 411, habebat ea quae leguntur Σ 151 sq. Nam locum P 424—542 Πατροκλείῃ demendum esse supra ostendimus cuius auctori mox ostendimus debere Iridis missionem, omnia autem quae post P 542 sequuntur usque ad Σ 35^d ita cohaerent ut divelli nequeant, atque in iis abinde P 640 ea narrantur quae ad Antilochi missionem pertineant; tum versus quoque P 412—424 huius auctori assignandi esse videntur propterea quod, cum Iridis missio optime coniungatur cum versu P 411, ubi legimus Achillem a matre non praemonitum esse de amici sorte, maximam enim vim habet ad animum commovendum Achillis mens ignara mali imminantis deinde subito ab Iride edocta, versus nostri quamquam per se spectati bene se habent, eo ipso quod intercedunt nescio quomodo frigent, sed ad ea quae in Iliade nostra eis succedunt optione quadrant. Iamvero locum Σ 153—165 insertum puto sive a tertio illo poëta, sive a recentiore. Nam huius loci causa fere eadem est atque versuum P 412—424, per se spectatus nihil habet quod offendant, hoc offendit quod inutilem moram interponit repetita imago pugnae ancipitis quae in superioribus satis erat descripta. Atque Iovis colloquium cum uxore Σ 356—368, quam propter Iridis missionem perstringit Olympius, olim continuo post ipsam missionem i. e. post versum qui nunc est Σ 202 locum suum ha-

1) Nonnullos viros doctos male habuit quod Minerva, quamvis Iunonis incepti ignara esset, tamen continuo post in parte eius fuit, sed quid obstabat quin dea cum Iridem vidisset colloquentem cum Achille atque hunc surgentem ad eum festinaret?

buisse videtur, transpositum a tertio nostro poëta quem ostendimus inseruisse versus Σ 181—201. Ipsum colloquium vexare nolim. Eo quod dixerat poëta (Σ 167 sq.) Iunonem *πρύβδ' Διδσ ἄλλων τε θεῶν* misisse Iridem, quid aliud significaverat nisi hoc *ὑπὲρ μῶρον* eam egisse? Neque enim id quod fato convenienter fit insciis deis omnibus fit quemadmodum nostro loco Iunonis inceptum omnes deos latet, imo alio loco poëta Patrocli interitum fato deberi significans — id quod supra vidimus¹⁾ — eum compellat *δὴ σε θεοὶ θάνατόνδ' ἐκάλεσαν*; videtur autem Homerus distinxisse inter ea quae fatum ultro constitueret neque sineret eludi, et alia quae non constitueret attamen sineret fieri, quemadmodum in Odyssea Iuppiter queritur (α 33 sq.) saepius mortales sibi mala praeter fatum contrahere. Propterea neque mirum est quod poëta dicit futurum non fuisse ut Patrocli corpus ab amicis servaretur, nisi Iuno misisset Iridem²⁾, neque vero quod maritus eam propter audaciam reprehendit, sed hoc non oportuit differri in tempus posterum quemadmodum in nostra Iliade et Achillis *ἀνάστασις* et Troianorum contio intermittitur. Hanc etiam alienum videtur, id quod obiter moneo, narrari antequam Achillis et Myrmidonum lamentationes, colloquiumque Thetidis cum filio quod initio cum illis cohaesisset vidimus, ad finem perducta essent; quapropter suspicor initio post versum qui nunc est Σ 242 secutum esse versum qui nunc est 316, et qui nunc est 243 successisse ei qui nunc est 356: versum autem 315 insertum esse ab eo qui illa transposuerit et postrema verba vs. 314 quae nunc sunt *αὐτὰρ Ἀχαιοὶ* mutata esse cum antea legeretur *ἐν τελέεσσιν* vel eiusmodi aliquid. Ceterum qua forma poëma erat cum in eo Antilochi non vero Iridis missio extaret, locum P 412—Σ 35^a habebat qualis nunc est, post versum Σ 35^a aliqua in eo aderant quae nunc deperierunt, aberant autem versus Σ 149—202, 356—368.

Aliter quam is qui eorum poesin conglutinavit, auctores missionum Iridis et Antilochi inter summos poëtas haud dubie habendi sunt. Utri si rogas palma tribuenda sit, incertus haereo. Oratio Iridis acerba sua brevitate id habet quo nihil altius pe-

1) Mnem. 1912 p. 278.

2) Fortasse in fontibus suis invenit Patrocli corpus ab hostibus abreptum esse.

netrare olim potuerit animos auditorum, nos *δψιγόνους* vix ullum poeseos cuiusvis saeculi exemplar vehementius afficiat. „Age, surge Achilles, defende Patroclum, de corpore mortui hostes et amici certant, Hector studet caput abscidere et palo affigere; ne diutius deses iacueris, pudeat amicum mutilatum ad inferos descendere”. Hoc modo Achilles de clade certior fit. Quid vero ille? Quid respondet? Ne verbum quidem. Neque enim respondendum erat, sed agendum — *αὐτὰρ Ἀχιλλεύς ὦρτο Διὶ Φίλος* — prorumpentis autem etiam vividius exprimitur terribilis aspectus et saevi clamores, quod Minerva fingitur aegidis terrore et voce consona eum prosequens; tum Iovis Iunonisque altercatio collocata inter Iridis ad coelestes reditum et heroïs *ἀνάστασιν*, nonnihil affert ad augendam rei totius magnitudinem ferocem. Ab altera parte mollius quidem tangimur neque tamen minus commovemur Antilochi nuntio. „ὦ μοι Πηλεὺς υἱε δαΐφρωνος ἢ μάλα λυγρῆς πύεσαι ἀγγελίης ἢ μὴ ὤφειλε γενέσθαι”, quanta miseratio, quanta pietas in dicendi exordio ¹⁾. Brevissime deinde ne amicum ultra quam necesse sit affligat quid acciderit docet. Tum ante oculos nobis ponit poëta imaginem fortissimorum iuvenum in communi moerore iacentium, alterum humi prostratum caput formosum cinere adaspergentem, alterum inter lacrimas non immemorem curae amici, eius manus occupantem ne magnitudine luctus oppressus, ferro sibi mortem consciscat. Sed si quis rogat utra missio, Iridis an Antilochi, adscribenda sit *Πατροκλείας* auctori, vix dubium videtur quin illa optanda sit. Nam primum quidem nihil veri similius erat quam Achilli ex amicis aliquem pro nuntio venisse, neque igitur si haec narratio antiquior esset eundem ob finem recentior poëta arcessivisset nuntium e coelo. Ab altera parte Iridis missio quia brevius narratur, antiquiorem prodit originem. Nam materies carminis cum recoquitur, consentaneum est dilatari eam non contrahi. Atque brevitatis illa magis quadrat ad ceterae *Πατροκλείας* rationem quam fusior expositio. Quod ut apparet placeat conferre quae in Iliade sequantur post terrorem Troianis incussum subito Achillis con-

1) Ceterum haec nuntii verba quodammodo in formulam abisse inde apparet quod iidem Antilochum alloquitur Menelaus P 686.

spectu. Quinque ibi versibus (Σ 232—236) proponitur mortuus ex hostium telis ereptus, in Achillis tabernaculum ipso comitante feretro delatus, in lectulum depositus, a commilitonibus plangentibus circumdatus. Optime autem convenit quod eodem modo cunctas res gestas in *Πατροκλείῃ* tractatas esse e superioribus apparet, omissis nempe eis quae ob varias causas ab ea secernenda esse iudicavimus. Postremo hoc ipsum, quod Patroclum fato sacrum dei ad mortem vocavisse dicuntur (Π 693) et rursus Iuno sine fati auctoritate se interponens *κρύβδα θεοῦ* egisse dicitur, utroque igitur loco fatum significatur deorum consensu, eiusdem poëtae manum prodere videtur. Ceterum quia constare vidimus ¹⁾ Thetidis cum filio colloquium deberi illius missionis auctori quae antiquior sit, apparet iam id deberi auctori missionis Iridis. Nec arte poëtica inferior est. Matrem enim, eamque deam, lamentantem se filium nec morti maturae eripere posse, nec adeo iuvare contristatum, dum vivat, aerumna perpetua, euntem tamen ne lugenti desit; filium fortissimum omnium aequalium querentem se sibi videri terrae oneri esse qui nullo usu omnes viribus superans amicum non valuerit servare, quem fugiat mirifice reddere eos affectus qui non sint populi vel temporis unius, sed omnibus hominibus communes omni tempore pectora agitaverint?

Pervenimus ad versum Σ 369 a quo inde libri pars extrema continetur Thetidis apud Vulcanum adventu, precibus de armis filio fabricandis, dei armorum fabricatione. Ceteris mihi videtur *Πατροκλείῃ* carere non posse, clipei amplam descriptionem excipio. Idque ob nullam aliam causam nisi quod eius ambitus longe superat modum et quem consentaneum erat poëtam sibi statuere in eiusmodi *πατέργοις* et quem revera in ceteris statuisset in superioribus ostendere conati sumus. Quod Vulcanum memorantem audimus (vs. 397 sqq.) se a matre olim e coelo deiectum esse cum a patre se id perpassum in deorum coetu paucis diebus ante dixisset (A 590 sqq.), molestum est iis qui Achilleïdem et *Πατροκλείαν* uni auctori tribuendas putent, nos alia omnia censesentes nihil moramur in hac rem eandem negligentius paulo aliter quam in illa proponi. Sed quae Thetis

1) Supra p. 298.

refert (Σ 448 sqq.) principes Graecorum Achillem oravisse multis promissis donis ut hostium impetum a se defenderet, hunc vero recusantem quominus ipse hoc susciperet, Patroclum suis armis indutum in aciem misisse, de his nobis paulo accuratius agendum est. Fuerunt inter viros doctos qui contenderint aut hoc loco *Πατροκλείας* auctorem respexisse *Προσβείαν* aut locum interpolatum esse. Quibus assentiendum non videtur. Non hoc consilio poëtam nostrum instituisse opus suum ut carmen conderet quod sua pila staret ipsum patefecisse vidimus cum ita exordiretur (Π 1) *ὥς οἳ μὲν περὶ νηὸς εὐστέλμοι' ἐμάχοντο* quo versu quasi digito indicavit hanc pugnae ad naves conditionem quam descripsit Achilleïdis auctor iis versibus qui nunc leguntur in fine libri O. Ab hoc autem rerum statu initium faciens, pro solis occasu quem ille poëta, id quod in superioribus vidimus, sequi narraverat, nunc legimus Θ 584 sqq., proque consilio regum et legatione ab Agamemnone ad Achillem missa, quae continentur libro Iliadis I, et regum amicitiae reconciliationem quam nunc habet Iliadis liber T, substituens Patrocli cum Achille colloquium, incendium navis Protesilai, Patrocli res gestas et mortem, cetera quae *Πατροκλεία* habet, auditores haud dubios reliquit quin illa sperneret et negligeret non *ἔτυμον λόγον* esse iudicans, ipse meliora docturus, neque igitur potuit eo loco de quo nunc agimus respicere *Προσβείαν*. At tamen nihil vetabat eum quasi per transennam strictim enuntiare se non infitias ire Nestorem, Diomedem Ulixen qui ex acie discessissent, heroem iratum adisse et cuncti exercitus verbis larga dona promississe dum sociis laborantibus auxilio veniret; quodammodo sic significavit quem veri nucleum inesse censeret *Προσβεία* quam ceteroquin respuerit. Facere hoc potuit inquam sine ulla repugnantia. An postquam Achillem finxit negantem Agamemnonem sibi benevolum esse (Π 72 sqq.), Patroclum adhortantem ad ita rem instituendam (Π 83 sqq.) ut Graeci sibi Briseïdem restituerent, loco nostro Thetidem proposuit dicentem Agamemnonis spiritus fractos esse, declarasse regem se Briseïde cessurum? Ne verbo quidem. Quod autem Thetis de Patrocli silet precibus, quidni eis supersedere licebat? Causam igitur non video cur locum nostrum censeamus interpolatum esse.

Libri T perspicuum est quaecunque ad *Μηνίδος ἀπόρρησιν*

pertineant a *Πατροκλεία* separanda esse. Restant vs. 1—34 (sed pro *εἰς ἀγορὴν καλέσας* requiritur *εἰς πόλεμον καλέσαι*) 37—41 356 (sed pro *ῥέχτο* requiritur *πάντας*) 357—424. Sed Achillis colloquium cum equis i. e. vs. 399—424 vehementer dubito an melius excipiat, quippe quod alienum videatur a proposito poëtae nostri. Auditū ex equis mortem sibi imminere Achilli non opus erat, satis superque eius rei gnaro, frustra eis ob hanc causam Iuno vocem praebet. Ex antiquissimo sane mytho haustus qualibus in Thessalia Achillem celebratum fuisse nemo nescit, e quorum numero supra vidimus ¹⁾ complures in Iliade tangi, a poëta recentiore locus noster insertus esse videtur.

Librum totum T et maximam partem libri insequentis (usque ad vs. 525) *Πατροκλείας* auctori abnegavit Naber ²⁾. Quocum magna ex parte consentio neque tamen ex omni parte. Nam versus T 1—3, 156—158^a, 364^b—405, 456—503 retinendos puto. Naber versum T 398 coniungit cum Φ 526. Sic vero aliqua considerantur. Versibus T 365—398 poëta descripserat Achillem arma induentem, Automedontem et Alcimum equos iungentes, illum in curram ascendentem. Versu Φ 526 sqq. legimus: *εἰστήκη δ' ὁ γέρων Πρίαμος θεοῖ' ἐπὶ πύργου εἰς δ' ἐνόησ' Ἀχιλλῆα πελώριον αὐτὰρ ὑπ' αὐτοῦ Τρῶες ἄφαρ κλονέοντο πεφυζότες, οὐδέ τις ἄλκη γίγνεται*. Aegre sic requiritur et pugnae et fugae initium, quod utrumque bene suppleant versus quos supra diximus. Legimus enim T 1—3 *ὥς οἱ μὲν παρὰ νηυσὶ κορώνισι θωρήσσοντο ἀμφίσε Πηλεὺς υἱὲ μάχης ἀκόρητον Ἀχαιοί, Τρῶες δ' αὖ ἐτέρωθεν ἐπὶ θρώσμφ πεδίοιο* et T 156—158^a *Τῶν δ' (i. e. Graecorum et Troianorum) ἅπαν πλῆσθι πέδιον καὶ ἐλάμπετο χαλκῷ ἀνδρῶν ἠδ' ἵππων, κάρκαιρε δὲ γαῖα πόδεσσιν ὀρνυμένων* deinde 364^b *Τρῶεσσι δὲ Φειδιμος ἔκτωρ κέκλεθ' ὁμοκλήσας, Φάτο δ' ἀντ' ἰμέναι Ἀχιλλῆος*, quibus apte succedunt verba Apollinis monentis ne Achilli obviam eat Hector et huius recessus intra suorum turbam (vs. 366—380), Achillis autem impetus (vs. 381—382^a) et strages hostium (382^b—405, 456—489), tum comparationes aliquae quibus haec illustrantur (vs. 490—503); his bene se applicant versus Φ 526 sqq.

Iamvero ex iis quae Naber affert ad probandam sententiam

1) Mnem. 1912 p. 324.

2) l. l. p. 200 sqq.

suam, complura virum clarissimum acute et vere disputasse puto. Et primum quidem de *Θεομαχία* agens, cuius altera pars legitur *Τ 4—74* altera *Φ 383—425*, „admirabili consilio” inquit, *Τ 26* sqq. „Iuppiter deos et deas iubet pugnae interesse ne forte Achilles contra fatum urbe potiatur”. „Nam plures erant dii qui Graecis favebant quam Troianis” ¹⁾. „Postquam autem satis diu adsteterunt in acie tandem sequenti libro videbimus quem exitum deorum pugna habuerit. Scilicet est haud dubie victoria penes Graecorum deos, reliqui solis exceptis Minerva et Apolline redeunt in coelum nec tamen Troia ab Achille capitur”. Sed „poëta etiam obliviosus est neque recordatur ipse cur dii in campum descenderint: facit enim Iunonem (*Τ 125*) ita dicentem πάντες δ' Ὀλύμπιοι κατήλθομεν ἀντιδόντες τῆσδε μάχης ἵνα μή τι μετὰ Τρώεσσι πάθῃσιν (*Ἀχιλλεύς*) σήμερον”. Rectissime sane haec sunt monita, neque minus recte addidit vir clarissimus ridicule se gerere deos, testibus imprimis versibus *Φ 380* sq., *463* sq., *389* sq., *396* sq., *426* sq., palmam autem stoliditatis iure contendit praeripere vs. *502* sq. ὥς ἀρ' ἔφη, Λητὼ δὲ συνήνυτο κάμπυλα τόξα πεπτεῶτ' ἄλλυδις ἄλλα μετὰ στροφάλιγγι κινήσ ²⁾. Quod autem post priorem *Θεομαχίας* partem sequitur certamen singulare Achillis et Aeneae (*Τ 75—364*), in superioribus demonstravimus haustum esse e carmine ante Homeri aetatem condito, sed insertum est ab alio poeta non a *Πατροκλείας* auctore quippe ad cuius propositum prorsus inutile sit. Tum Achillis et Hectoris certamen incohatum (*Τ 419—454*) etiam magis in

1) Antequam Iuppiter consilium declarat, Themidem iubet omnes deos advocare (*Τ 4* sqq.), quo fit ut omnes quoque fluvii, Oceano excepto, omnesque Nymphae in Olympum ascendant. Ingeniose vLeeuwen suspicatur (in Comm. Exeget. 1912) poetam sic mutasse fabulam vetustam in qua deus non Olympius sed Idaeus non cuncta numina in bellum mitteret sed suos fluvios et suas Nymphas iuberet Troianis adversus Achillem et deos peregrinos opitulari, quemadmodum mox Scamander revera iis auxilium tulerit. Ita viro clarissimo assentiri possum, si ea fabula censetur in Troianorum agro pervulgata fuisse antequam prima carmina de bello Troiano a Graecis poetis panderentur neque igitur ad hoc bellum initio pertinuisse. Nam si primi cantores belli Troiani deum Idaeum cum cognoscerent, distinxissent ab Olympio, manifesto ne posteriores quidem, id quod alio loco demonstravi (cf. supra Mnem. 1913 p. 269), eos pro eodem habuissent. Ceterum quoquomodo haec res se habet, nullo modo eam vim habet ut desinamus vituperare poetam qui in Iliadem eam fabulam adhibuerit. Ita enim contorte et inepte eam proposuit ut omnis ratio abeat.

2) vLeeuwen monet (l.l.) vocibus κάμπυλα τόξα hic sagittas una cum arcu designari. Sane. Sed id ipsum absurdum est.

oculos incidit poëtae huic abiudicandum esse, nam repugnat Apollinis consilium Hectori datum cedendi, utque hoc recte se habet ita illud friget. Etenim Achilles et Hector sicubi congrederentur, huic esse succumbendum adversario neque fieri posse quin imminueretur rei vis et effectus si non primo statim certamine sed altero vel tertio demum Achilli contingeret ut pro Patrocli morte interfectorem ulcisceretur, si ante aut aequo Marte discederetur aut tamen Hector e vitae periculo evaderet; auditorum autem animos intentos in congressus eventum non oportere differri et duci, haud dubie intellexit poeta summus qui poëmatibus de quo agimus argumentum mente concepit. Ab altera parte non poterat eum fugere victoriam ex Hectore reportatam caput et summam esse cladis ab Achille Troianis illatae, debere igitur ceteras huius res gestas praecedere, concludi Hectoris exitu, neque tamen hunc fugendum esse metu adductum certamen detractantem quod et ipso indignum foret et quo fieret ut dignus non esset Achille adversario. Is cuncta haec felicissime expedit cum Apollinem arcesseret qui Hectori auctor esset ne Achilli obviam iret, et liquido apparet miserrime omnia conturbasse eum qui certamen illud incohatum insereret. Ceterum cum hoc quoniam cohaeret Polydori clades (T 407—418) haec una cum eo resecanda est, qua propter praecisis versibus 406 et 455, versum 456 coniunximus cum versu 405. Postremo libri Φ versus 1—382 — nam versibus 383—525 continetur altera *Θεομαχίας* pars de qua iam egimus — cur displiceant restat ut ostendatur. Quae libri initio narrantur (vs. 1—33) paucis sic comprehendo ¹⁾: altera pars Troianorum recta urbem petivit, altera urgente Achille dextrorsum deflexit, dein cum ad ripam Scamandri pervenisset hunc per vadum traicere conata est ut in montium saltus posset se conicere; cuius vadi spatium quoniam multo erat angustius quam quod omnes qui simul illuc ruebant recipere posset, multi fugientium de ripae praeruptae saxi in ipsum fluminis alveum inciderunt. Haec si per se spectantur optime se habent, verum cum nusquam Achilles dicatur cursum a flumine avertere, contra omnes eius res gestae quae narrentur nostra libri Φ parte, agantur aut in Scamandri ripis

1) Leeuwenii utor verbis cf. Comm. Exeg. 1912 p. 736 sq.

aut in flumine ipso, ac nihilominus abinde versu 526 fingatur proxime accedens ad urbem, satis causae esse videtur cur versus 1—33 quoque tribuamus illi poetae vel, si plures fuerint, uni ex illis qui has res gestas inseruerint. Et primum quidem hic offendimus eius congressum cum Lycaone (Φ 34—135), qui quamvis multa habeat quae arte poetica excellent, tamen Lycaonis iterum comprehensi casus fuse enarratus et Achillis verboritas in occisi nece triumphantis, haud dubie hausta e carmine vetustiore ¹⁾, nostro loco prorsus aliena sunt. Sequitur certamen cum Asteropaeo consertum (Φ 136—210) cui rursus antiquum carmen pro fonte fuisse videtur ²⁾. Achillem hic non modo verbum sed loquacem iure dicas, ridicule autem, quod non fugit Naberium ³⁾, hostem mortuum allocutus, genus suum paternum recenset et de matre dea tacens gloriatur se tertium esse a Iove. Tum proelium narratur a Scamandro initum (Φ 211—281) quod ipsum quoque veri similiter censeas ex antiquo derivatum carmine ⁴⁾. Sed narrationem qualem nostro loco habeamus rectissime Naber hiare monuit ⁵⁾. Rogat enim Scamander Achillem ne mortuorum corporibus fluminis cursum impedire velit (vs. 219), concedit Achilles (vs. 223 sqq.) nec tamen desistit a caede (vs. 227 sqq.). Scamander Apollini exprobrat (vs. 229 sqq.) quod Troianorum interitum non curet, sed antea ne ipse quidem curarat si quidem ad Achillem dixerat (vs. 216 sqq.) εἴ τοι Τρῶας ἔδωκε Κρόνου παῖς πάντας ὀλέσθαι, ἐξ ἔμθεν ἐλάσας πεδίον κατὰ μέγμερα ῥέξει. Apollo nihil respondet, nec opem fert laborantibus Troianis nec laboranti fluvio. Denique ne verum quidem est quod Scamander retulit vs. 229 sq. Iovem iussisse Apollinem adesse Troianis, liberum enim deis arbitrium dederat Iuppiter τ 25. Sed ne Achilles quidem servat quod sponderat, nam neque Scamandro parcat et in fluctus insilit vs. 233. Iure haec Naber usque quaque absurda esse iudicat.

Extremam partem libri Φ Naber integram Πατροκλείας auctori assignat. Cui adstipulari nequeo. Nam de Achillis cum Agenore congressu Φ 544—X 4, X 7—24 non alio modo iudicandum puto atque de eiusdem certamine cum Aenea deque priore certamine

1) Mnem. 1912 p. 290.

3) l.l. p. 204.

5) l.l. p. 205.

2) Mnem. 1912 p. 306.

4) Mnem. 1912 p. 290.

cum Hectore, credibile non esse ita non poëtam nostrum circumscripsisse argumentum propositum ut moraretur in Παρέργοις quae eo non facerent. Aliter res se haberet si poëma nostrum farrago esset e carminibus antiquioribus conglutinata nullo interioris cohaerentiae vinculo, sed quamvis è Πατροκλείῃ et Ἑκτορος ἀναιρέσει vetusta carmina pro fontibus fuerint, manifesto tamen novi quid et penitus cohaerens ex his poeta effecit. Atque saltem Achillis et Agenoris congressum nihil est cur ex antiquo fonte derivatum credamus. Quod autem complures viri docti multi fuerunt in demonstrando suo iure poësin epicam nectere moras (teutonice: „retardirende Momente”) et fuse („in Epischer Breite”) singula persequi, quoniam haec lex efficitur ex ipsa Iliade qualem eam nunc habemus iisque poëmatis, quibus ut Vergilii Aeneïdi illa pro exemplo fuit, in circulo vertitur, id quod alio loco iam monueramus ¹⁾, qui eam legem afferat ut poëmatis auctori vindicet quaecunque quasi per satiram eius argumento inmixta sunt. Ab altera parte quid magis in promptu, quid convenientius naturae humanae, quam ut quo tempore epica poësis floreret et vigeret, multi poëmatis laudibus incenderentur ut ipsi quoque aliquantulum conferrent ad id exornandum? Ne multa; coniungendos censeo vss. Φ 543, X 5, 6, 25 sqq.

In sequentibus autem Naberio iure neganti retinere posse vss. X 46—53 quibus Priamus de filiis Lycaone et Polydoro loquitur, ita assentior ut etiam vs. 45 abesse malim. Quid autem quod damnat vir clarissimus vss. 111—130, 167—187, 254—259, 261—269, 281—288, 323, 328—329, 335—366? Versum 323 quem propterea eicit, quod sibi persuasit ¹⁾ Hectorem non induisse Patrocli arma, de ea re qui aliter sentit retinendum putabit. Quod autem Naber repugnare censet A 353 ubi Hectoris galea dicitur Apollinis donum, nihil huc facit si nobiscum ab Achilleidis auctore ad quem ille locus pertinet, Πατροκλείαν abiudicas; porro quod vir cl. suo iure Hectoris verba quae sequuntur (P 231 sqq.) damnat, inserta haec esse a poëta recentiore demonstravi supra ²⁾. Tum vss. 111—130, 167—187, 281—288 Naberio videntur languere, aliis fortasse placent, equidem do nihil desiderari si absint, ferri tamen posse arbitror. Sed vss.

1) l.l. p. 188.

2) p. 295.

254—259 ubi Hector conditionem proponit de tradendo mortui corpore, 261—269 quibus eam abnuat Achilles, 335—336 quibus Hectoris corpus canes laceraturos praedicit, 337—366 ubi moribundus hic precatur ut corpus suum parentes redimere Achilles sinat, et precibus spretis inimico mortem vaticinatur, 328—329 quibus explicatur qui fieri potuerit ut Hector quamquam δι' αὐχένος ἤλυθ' ἀκωνή (vs. 327) tamen vocem ruperit, propterea Naber resecandas censet, quoniam non dubitat quin vs. 393 poëta destiterit, neque igitur tradiderit vexasse Achillem inimici corpus (vs. 395—404). At fac hoc ita esse, inde non sequitur ut illa retineri nequeant. Ab altera parte negare non licet optime ceteris omnibus careri posse, tantum vs. 335 sq. ita convenit ut potius retineas. Sed imprimis hoc molestum est quod Hector ingulo perfosso satis longa utitur oratione, nam quod additur versibus 328—329 ad id expediendum, iure Naber frigidum dicit inventum. Etiam vs. 372—375 alienos puto, neque enim iocos militares apte afferri ad rem tragicam.

Utrum poëta noster concluserit versu qui nunc legitur X 393 an versus quoque X 394—404 ei assignandi sint non decerno, utrumque enim aequè credibile videtur. Sed prorsus assentiendum est, ex iis quae deinde habeat Ilias, nihil addendum esse. Auditoribus illo poematis exitu non satisfactum esse, flagrasse studio cognoscendi pater, mater, uxor heroïs occisi, quo animo quo planctu acceperint tantum mali, quo honore Achilles amici funus celebrasset, denique quid factum esset Hectoris corpore, negabit nemo. Sed ad argumentum natura sua definitum quod poëta sibi proposuisset haec non pertinebant; ab altera parte mirum fuisset si materiem ab eo rite relictam nulli occupassent alii. Itaque id quod iam saepius animadvertimus hic quoque videmus, multa in Iliade legi quae egregie placeant sed nihilo minus liquido appareat inserta esse.

Superest ut e superioribus computemus versuum numerum quibus consistat Πατροκλέεια ceteraque eiusdem auctoris poësis. Sunt autem hi:

Π 1—167, 198—341, 351—371, 684—697, 784—867.

Ρ 1—129, 192—209, 262—273, 384—411.

Σ 151—152, 166—180, 202, 356—368, 203—242, 316—322, 323^a (mutato στενάχων in 'στενάχιζεν) 35^b (abinde ἀκουσε)

—148, 344 (mutato *στήσαι* in *στήσαν*) —355, 243—314
(mutato *αὐτὰρ Ἀχαιοί* in *ἐν τελέεσσι*), 369—481, 609—617.

T 1—34 (mutato *εἰς ἀγορὴν καλέσας* in *εἰς πόλεμον καλέσαι*),
37—41, 356 (mutato *ῥήγετο* in *πάντας*), 357—398.

T 1—3, 156—158^a, 364^b—405, 456—503.

Φ 526—543.

X 5—6, 25—44, 54—110, [111—130?], 131—166, [167—
—187?], 188—253, [254—259?], 260, [261—269?], 270
—280, [281—288?], 289—327, 330—336, 367—371, 375
—393, [394—404?]

Poëma hoc niti duplici quasi fundamento ex antiquis hausto fontibus sequitur ex iis quæ in superioribus demonstrare conati sumus ¹⁾, aliis carminibus celebratas esse Patrocli res gestas et mortem Apollinis ope ei illatam ab Euphorbo, aliis certamen quo congressi essent Hector et Ajax Telamonius, ille autem victus occidisset. Duplicem hanc materiem noster ita coniunxit et reformavit ut prorsus novum inde argumentum existeret: Patroclus ab Achille rogatu suo ipsius armis indutus in proelium missus, ab Euphorbo et Hectore Apollinis ope interfectus, ultor Achilles post magnam Troianorum clade Hectore devicto et necato. Applicavit noster poësin suam ad Achilleidem quo loco in hac proponebatur summum navium discrimen, substituens suum opus pro illius poëmatis parte posteriore, Achillem fingens, nullis ab Agamemnone legatis missis, cum amico querentem regis superbiam. Aliter atque Achilleidis auctor Apollinem auxilium praesens Troianis Hectori imprimis tulisse ratus est; Graecorum ducibus quos ea habuit, addidit Peneleum,; Troianorum principes praeter Hectorem et Paridem appellavit Panthoum, Euphorbum, Polydamentem, Deiphobum, cunctos e priscis carminibus iam diu cognitos. Etiam Othryntei filium Iphitionem ab Achille occisum (T 382 sqq.) eiusmodi fonti debuisse videtur ²⁾. Praeterea vix dubium quin arma Achilli Thetidis rogatu a Vulcano fabricata, lamentationes Thetidis mortem filio instantem deplorantis, mentio Vulcani a matre e coelo deiecti ex antiquis fontibus ad bellum Troianum nihil pertinentibus derivata sint.

1) Mnem. 1913 p. 10, p. 15.

2) Mnem. p. 1913 p. 291.

d. *Qua maxime ratione ex Achilleïde Ilias facta sit.*

Is qui Achilleïdem duplicem in superioribus pertractatam in unum poemā coniunxit, quomodo rem instituerit docet ipsa quam nunc habemus Ilias. Nam ex hac apparet eum, id quo nihil magis in promptu erat, legationis ad Achillem missae exitum ita mutasse ut reverterentur legati re infecta; cladem autem Graecorum ab Agamemnonis vulneratione ortam quam in priore Achilleïde legatio sequeretur, post eam collocasse ita ut pro solis occasu qui in illa Troianorum victoriam terminasset et contione horum nocturna deinceps habita, sequeretur Achillis cum Patroclo colloquium, incendium Protesilai navis, Patrocli res gestae et mors, arma coelestia filio a Thetide petita, non aliter ac in Achilleïde altera; tum inter arma Achilli a matre allatae et Achillis reditum in aciem quo Troiani profigerentur interficeretur Hector, inseruisse Agamemnonis cum Achille gratiae reconciliationem quae in Achilleïde priore continuo post legationem sequeretur; postremo cum iam desideraretur pugna Graecis adversa ante legationem commissa, ipsum eam confinxisse quae *Κολοσ μάχη* nomine Iliadis nostrae libro Θ proponitur, eamque finivisse solis illo occasu quo in Achilleïde priore finiretur Graecorum clades, ita ut èt hic èt Troianorum contio quae eum sequitur eodem ante legationem loco quem in illa haberet, retineretur. Aptissime nostrum assecutum esse propositum suum haud cunctanter pronuntiaveris, nam quamquam singula considerantem latere non possunt eiusmodi inconcinna quae diversitatem auctorum haud dubie arguant, tamen si poëtas omittis et poemā solum spectas, compositionis summa minime reprehendenda videtur. Heroëm fortissimum gravi iniuria ab expeditionis duce affectum, cum et ipse recusasset ne amplius proeliis interesset et a summo deo impetrasset ut quamdiu bello abstineret hostes vincerent, neque verbis supplicibus neque pollicitationibus regis et exercitus mente mutata, mox tamen amico roganti dedisse ut cum suis militibus, suis armis indutus sociis laborantibus auxilio veniret, atque illo post multa fortia facta ab hostium duce occiso, surrexisse ad eum ulciscendum, ultro cum imperatore in gratiam redisse, in hostes invasisse,

magna eorum strage edita denique interfectorem petitem necavisse: huc redit argumentum Iliadis quod optime se habere ecquis negat? Nihilominus quamvis haec ita sint arte poetica non excelluisse *διασκευάστην* nostrum, sic enim eum appellare licet, confitendum est, siquidem, id quod multi viri docti videntur, ante omnes Naber demonstravit ¹⁾, illa poematis pars quam solam illi debemus, *Κόλον μάχης* dico, minus commodas habet scenae mutationes rerum conversiones victores qui modo victi erant et contra ²⁾, atque praeterea velut cento est e variis locis comportatus. Ipsa huius poëseos ratio, id quod obiter notare libet, qua ceteris omnibus fere Iliadis partibus est posthabenda, permira sit si tota Ilias tribuatur auctori uni, sin vero hic habemus supplementum *διασκευάστη* debitum, nihil est cur miremur.

Iam vero eo ipso quod *Κόλος μάχης* magnum exhibet versuum numerum „quorum ea est ratio” ut iterum Naberii utar verbis „ut saepe aliunde desumpti possint videri, raro autem octavus liber fons sit reliquorum locorum”, interest nostra accuratius hanc rem considerare, quo appareat quae Iliadis partes praeter Achilleïdem et *Πατροκλείαν* cetera quae huius auctori debentur, *διασκευάστη* nostro praesto fuerint. Et primum quidem animadvertimus versum Θ 68 eundem esse ac Π 777 qui versus legitur

1) l.l. p. 141.

2) Documento sit libri conspectus quem dat Naber l.l. p. 141. Post deorum concilium a Iove advocatum fit proelium atrox donec Iuppiter duas aequato examine lances emisit et fata imposuit diversa duorum. Exin post meridiem inclinatur Graecorum acies. Fulminibus ex Ida territi undique fugiunt, sed restituit pugnam Diomedes occiso Hectoris auriga. Hinc metuens ne Graeci Troianos usque ad urbem repellant ipse summus Iuppiter identidem tonans fulgurans Diomedem cogit convertere currum. Sequitur breve colloquium Iunonis et Neptuni. Frustra soror fratrem hortatur ut Graecis auxilio sit. Interim Graeci sensim complerant intervallum quod inter murum et fossam erat et Hector iam poterat sperare fore ut naves incenderentur. Sed Iuno ipsa animum addit Agamemnoni eumque hortatur ut pugnam renovet. Postquam rex sociis exprobravit ignaviam et Iovem precatus est ut perniciem a classe avertat miseratus Graecorum calamitatem, pater deorum mutat consilium eosque missa aquila fausto omine recreat. Exin Graeci extra fossam prorumpunt eduntque ingentem stragem, sed mutatis partibus Iuppiter iterum adest Troianis et Hector Graecos intra munitiones repellit. Ancipitem pugnam de summa arce Iuno et Minerua indignabundae aspiciunt, itaque parant Graecis auxilium ferre, sed cum in eo est ut de Olympo descendant, conspicit eas Iuppiter et per Iridis ministerium domum eas ire iubet. Ipse quoque paulo post redit in Olympum ut rideat dearum irritos conatus et deinde proficitur postero die quam diu Achilles absit a pugna insignem se daturum Hectori victoriam, postremo sol occidit”.

in *ἐπεισοδίῳ* quo Cebrionae clades agitur (Π 727—783), sed cum solus sit illi cum Κόλῳ μάχῃ communis isque eiusmodi ut facile e quovis carmine antiquiore depromi potuerit — est enim hic: ἦμος δ' ἥελιοσ μέσον οὐρανὸν ἀμφεβεβήκει — nolumus eum adhibere. Tum Θ 29 sq. idem est ac X 183 sq., qui versus utrum Πατροκλείας auctori dandi sint an cum Naberio pro insitivis habendi supra censuimus ¹⁾ non constare, qua propter item omittimus. Ceteri versus de quibus inquirimus repetiti sunt e libris Γ Δ Ε Ν Ο (Γ 127 = 251 = Θ 71, Δ 20—25 = Θ 457—462, Δ 446—451 = Θ 60—65, Ε 40—42 = Θ 258—260, Ε 221—223 = Θ 105—107, Ε 719—721 = Θ 381—383, Ε 733—737 = Θ 384—388, Ε 745—752 = Θ 389—396, Ε 787 = Θ 228, Ν 23—26 = Θ 41—44, Ν 420—423 = Θ 331—334, Ο 1—3 = Θ 343—345, Ο 367—369 = Θ 345—347), supra autem demonstravimus ²⁾, si discedas a paucis aliquibus *ἐπεισοδίοις* vel versuum fasciculis per libros de quibus agimus dispersis, auctorem libri Γ eundem esse ac libri Δ et libri Ε, libri Ν eundem ac libri Ξ et libri Ο. Inter *ἐπεισόδια* quae excepimus, *Τειχοσκοπίαν* esse (Γ 121—244) ostendemus suo loco, hic notamus Κόλῳ μάχῃ cum illa unum versum communem esse, hunc autem versum (Γ 127 = 251 = Θ 71) cum nihil habeat nisi hoc „Τρώων θ' ἱπποδάμων καὶ Ἀχαιῶν χαλοχιτώνων” non eiusmodi esse ut inde quidquam efficere liceat. E libris Ν Ο Ξ excepimus ³⁾ nonnisi versus Ν 136—155, Ο 593—595, 653—658, 674—67 quorum nullus in Κόλῳ μάχῃ recurrit, sed cum eos Achilleïdi dandos esse ostenderimus, apparet omnia quae contineantur libris illis origine antiquiore esse quam Κόλον μάχην. De libris autem Γ Δ Ε in praesentia satis habemus concludere maiorem eorum partem originis aetate superare Κόλον μάχην.

In libris Ν Ξ Ο amplum locum obtinent res gestae Idomenei, id vero ita ut quo loco in his libris primum inducitur (Ν 210), poëta significet se non dubitare, quin auditores eum inter duces belli Troiani iam cognoverint, nam patriam patrem fortunam omittit. Tamen ex iis quae in superioribus disseruimus ⁴⁾ cum sequatur nihil esse cur credamus ullis quae ante Homerum essent de

1) p. 308.

3) p.p. 75 sqq.

2) p. 68 sq., p. 74 sq.

4) cf. Mnem. 1913 p. 260 sqq.

bello Troiano carminibus laudatum esse Idomeneum, fieri non potest quin aliquis ex Iliadis auctoribus primus eum in bellum Troianum induxerit. Inquirendum igitur videtur quibus locis Iliadis ubi primum appelletur in aliquo contextu qui proprio auctori deberi credibile sit ¹⁾, ita proponatur ut simul cum auditoribus communicetur quis sit genere et natione. Sunt autem huius generis nonnisi loci tres. Quorum primus invenitur in Catalogo navium ubi legimus (B 645): Κρητῶν δ' Ἰδομενεὺς δουρὶ κλυτὸς ἡγεμόνευε, alter in Τειχοσκοπία (Γ 230 sqq.): Ἰδομενεὺς δ' ἐτέρωθεν ἐνὶ Κρήτεσσι θεὸς ὥς ἔστηκ' ἀμφὶ δέ μιν Κρητῶν ἄγοι ἡγερέθονται, tertius in Ἀγαμέμνονος ἐπιπώλῃσει (Δ 251 sqq.): ἦλθ' ἐπὶ Κρήτεσσι κίων ἀνὰ Φούλαμον ἀνδρῶν, οἱ δ' ἀμφ' Ἰδομενῆα δαΐφρονα θωρήσσοντο". Primum locum ex his omittere licebit, neque enim quisquam putaverit in Catalogum receptum esse Idomeneum antequam in cetera Iliade aliquas partes egisset; Τειχοσκοπίαν et Ἀγαμέμνονος ἐπιπώλῃσιν inter ea, ἐπεισόδια esse quae maiori parti librorum Γ Δ Ε altera manu addita sint, propterea suspicari licet, quod salvo ceterorum quae in his libri narrantur contextu auferuntur, nihil habent quo illi opus sit; atque aut eidem auctori tribuendae sunt aut Ἐπιπώλῃσις recentior est nam Τειχοσκοπίαν quodammodo explet, in hac enim appellantur Agamemnon, Ulixes, Ajax, Telamonius, Idomeneus, in illa rursus eidem sed praeterea Nestor Menestheus, Diomedes, Sthenelus, Ajax alter. Concludimus maiorem partem librorum Ν Ξ Ο origine recentiorem esse quam Τειχοσκοπίαν, fortasse etiam quam Ἀγαμέμνονος ἐπιπώλῃσιν, quae ἐπεισόδια ipsa recentiora sunt quam maior pars librorum Γ Δ Ε quippe cui inserta sint. In hac autem cum iam sequatur fieri non posse ut Idomenei mentio facta sit, quippe quem Τειχοσκοπίας auctor in Iliadem induxerit, etiam locus Ε 43—47 quo solo praeterquam in Τειχοσκοπία et in Ἐπιπώλῃσει in his libris commemoratur — narratur autem ibi eius certamen cum

1) Cur eiusmodi tantum locorum ratio habenda sit hac in re, exemplo patefiet. Ψ 450 Idomeneus vocatur Κρητῶν ἄγος sed Ψ 118 qui primus locus est libri Ψ ubi commemoretur, mentio eius facta erat neque patre neque patria additis. Itaque Ἀθλῶν ἐπὶ Πατρόκλῳ auctor, qui haud dubie idem est ac Τάφου Πατρόκλου auctor, tamen sibi proposuit eum inter belli Troiani duces cognitum habere auditores. Ut etiam Ν 259 vocatur Κρητῶν ἄγος, sed Ν 210, id quod supra monuimus, primum in libro Ν commemoratus, nomine solo indicatus erat.

Phaesto, Bori filio Maeonio — fieri non potest quin recentiore manu insertus sit, eaque fortasse eadem atque *Τειχοσκοπία*, neque enim quidquam magis in promptu erat quam ut ab eodem qui Idomeneum induxisset in Iliadem, etiam aliquod fortutidinis eius exemplum laudaretur. Accedit, id quod supra monuimus ¹⁾, quod auctor loci E 43—47 cum ab Idomeneo narret necatum esse Phaestum, quem quamvis ex urbe Tarne oriundum tradat ipso nomine suo apparet initio fuisse heroem eponymum urbis Phaesti in insula Creta sitae, in usum suum convertisse videtur carmen antiquum ad bellum Troianum non pertinens, quod optime convenit ei qui primus Idomeneum belli Troiani participem fecerit. Ceterum cum paene ubicunque Idomeneus in acie prodit iuxta eum comparet comes Meriones, vss. quoque E 59—68 ubi hic narratur interficere Phereclum Tectonis filium, eidem poëtae atque vss. 43—48 tribuendos censeo. At de Merione pauca aliqua addere placet. Hic enim quamquam plerumque Idomenei comes est, in Achilleïde, quam Idomeneum non habuisse èt sequitur ex eis quae modo demonstravimus èt nobis iam apparuit cum illius poëmatis ambitum descripsimus ²⁾, solus tamen appellatur duobus locis (I 83, T 239) idque ita ut neque addatur patria neque pater, quamvis non magis quam de Idomeneo ullum extet indicium unde efficias eum iam ante Homeri aetatem in bellum Troianum inductum esse, Iliadis autem antiquissima pars ipsa Achilleïs sit. At utroque loco personam agit minoris momenti, altero enim (I 83) est inter septem praefectos custodiarum quorum quisque centum ducit milites, altero (T 239) cum septem aliis eum eligit Ulixes per quos curet Agamemnonis dona Achilli subministranda, cumque simul cum Merione inter illos custodiarum praefectos sit Deïpyrus quidam (I 83), inter donorum administratores Melanippus quidam (T 240), quorum neutrius per totam Iliadem aut pater aut patria commemoratur ³⁾, nihil vetat credere Irae Cantorem ut sescenties fit apud Homerum ubi aguntur homines de plebe, arripuisse nomen aliquod quod ei sive e carmine aliquo sive aliunde acceptum ob animum versaretur, alios poetas

1) Mnem. 1913 p. 260 sq.

2) Supra p. 65 sqq. cf. imprimis p. 80 cf. etiam p. 392.

3) Alius Melanippus natione Troianus ab Antilocho interfectus filius Hicetaonius dicitur O 547 sqq.

postquam Idomeneus in bellum Troianum receptus esset eodem nomine usos esse ut huic comitem adderent ¹⁾.

Supra vidimus maiorem partem librorum ΝΞΟ recentiore esse quam *Τειχοσκοπία*. Sed etiam recentior est quam *Τειχομαχία* ²⁾. Nam versu Ο 3 haud obscure illa spectatur, ubi dicuntur Troiani Iove dormiente e castris Graecorum repulsi esse ad eum locum ubi currus suos reliquisse narrati erant M 80 sqq. Repugnare videtur locus M 113—117 ubi tangitur mors Asii ab Idomeneo trucidati, quae res narratur N 381—401. Sed nihil dubii quin locus ille interpolatus sit, absurdum enim est quod ibi profertur, Asii stultitia factum esse, utpote qui currum relinquere noluisse, ut Idomeneus eum interfecerit. Re vera inter utramque rem nullam intercedere rationem in oculos incidit inspicienti locus N 381—401; alter locus videtur deberi scioli alicuius praeposteræ solertiae ³⁾. Ceterum *Τειχομαχία* ipsa condita est post quam locus Α 806—848 ubi narratur Patrocli cura adhibita Eurypylo vulnerato, nam tangitur haec M 1 sqq. Atque haec, id quod demonstratu non opus est, aut eidem debetur aut recentior est quam *Νέστορος καὶ Πατρόκλου δμιλία* (Α 596—805), cuius auctori etiam tribuendum esse locum Α 501—520 inde apparet, quod manifesto propterea Alexander Machaonem vulnerasse narratur et Nestor eum secum ex acie abduxisse, ut inseri possit *Ὀμιλία*. Sed Α 501 appellatur Idomeneus, idque rursus ita ut haud dubie auditoribus cognitus esse habeatur, qui locus igitur recentiore est origine quam

1) Antiquum carmen spectare videntur quae de Merionis galea narrantur ei dono data ab Amphidamante hospite Cythereo K 261 sqq. Ibi patris quoque Moli nomine mentio fit qui semel in Iliade recurrit (N 249). Poëtae qui post Homerum vixerunt eum finxerunt Idomenei fratrem sed galeae *ἱστορία* indicio est nullam ei initio cum insula Creta intercessisse rationem. — Itaque minus recte in superioribus (Mnem. 1912 p. 261) suspicati sumus Merionem iam Cretensium carminibus simul cum Idomeneo laudatum esse.

2) Perperam in superioribus (Mnem. 1913 p. 246 in ann.) contrarium perhibuimus. Vide ann. 3 in hanc paginam.

3) Praeter locum M 113—117 etiam hoc speciem praebere possit quasi *Τειχομαχία* recentior sit quam maior pars librorum ΝΞΟ, quod huius auctorem apparet (propter locum N 382 sqq., cf. supra p. 66) sibi proposuisse res quas narret primo belli anno gestas esse, *Τειχομαχίας* vero auctor Troiam tradit (M 15) decimo belli anno expugnatam esse. Sed vidimus (supra p. 73, p. 74 ibique in ann. 1) poëtam hunc quamvis veri simile sit etiam iram Achillis Hectoris exitum adscripsisse decimo belli anno non tamen prorsus necesse esse ut id inde efficiatur, et fieri posse ut auctor maioris partis librorum ΝΞΟ non effecerit.

Τειχοσκοπία. Quam recentiorum esse quam librorum Γ Δ Ε partem maiorem supra vidimus, quippe cui inserta sit.

Ab altera parte haec recentior est habenda quam Πατροκλεία idque propter duas causas. Quarum una est quod ubi eius auctor primum appellat Antilochum (Δ 457), eodem modo atque de Idomeneo vidimus ubi hic primum appellaretur ab auctore maioris partis librorum Ν Ο Ξ, solo nomine eum indicat, haud dubie iudicans patrem et patriam auditoribus cognita esse. Iam vero Antilochum cum fratre Thrasymede non magis quam Idomeneum cum comite Merione ulla est causa cur credamus ullis carminibus ante Homeri aetatem conditis in belli Troiani partes receptos esse, imo veri simile videtur omnino nullis ante Homeri aetatem carminibus eos commemoratos esse. In Achilleide autem semel mentio fit de Nestoris filio Thrasymede (I 83), semel etiam de Nestoris filiis (T 239) nomine proprio non apposito. Neque in Achilleide maiores hi partes agunt quam Meriones, nam altero loco Thrasymedes una cum hoc est inter custodiarum praefectos, altero loco „filii Nestoris” rursus cum eodem enumerantur inter Agamemnonis donorum administratores. Addito autem patris nomine Antilochus commemoratur èt ubi primum mentio eius fit in Πατροκλεία (Π 317 sqq.) èt ubi narratur eius missio ad Achillem (P 365 sqq.), quem locum Πατροκλεία insertum esse ostendimus ¹⁾, èt in Ἀθλοισ ἐπὶ Πατρόκλῳ, quod ἐπεισόδιον fieri non posse ut vetustiore sit origine quam Πατροκλεία perspicuum est. Itaque auctor maioris partis librorum Γ Δ Ε Πατροκλείαν cognitam habuit.

Altera autem causa cur hanc illa antiquiorem esse contendimus ea est quod èt illius auctori tribuendum censemus locum Α 1—83, quem supra demonstravimus recentiorem esse quam ea quae in eodem libro sequuntur ²⁾, sive potius locos Α 1—46, 56—83 nam vss. Α 47—55 interpolati esse videntur; èt versu Α 56 „Τῶες δ' αὖθ' ἐτέρωθεν ἐπὶ θρώσῃ πεδίοιο” repetitum esse indicamus versum T 3. Hic versus eo differt a versu Α 56 quod vox ὀωρήσονται quae in hoc aegerrime desideratur in eo facile auditur e versu T 1, is igitur loci sui contextu melius se habens ab huius loci auctore excogitatus esse videtur; neque enim cur credamus illud

1) Supra p. 301 sq.

2) p. 72.

Τρῶες δ' αὐτὸ ἐτέρωθεν κ. τ. λ. ex antiquo carmine depromptum esse — quod si ita esset vs. Α 56 antiquior esse posset quam Τ 3 — ulla omnino causa est. Versus autem Α 47—55, si recte contendimus locos Α 1—46, 56—83 eidem auctori tribuendos esse atque maiorem partem librorum Γ Δ Ε, fieri non potest quin recentiore manu sint additi nam, id quod etiam iam supra animadvertimus ¹⁾, versus Α 47 sq. eidem sunt atque Τειχομαχίας locus Μ 84 sq. ubi aptissime duces Troiani castra Graecorum oppugnaturi currus suos apud fossam reliquisse narrantur, cum altero loco omnino nihil sit cur currus apud fossam retineri opus sit, de fonte vero antiquo cogitandi nihilo magis quam loco modo pertractato ulla omnino reperiatur causa. Iam vero Τειχομαχίαν supra vidimus recentiorem esse quam libros Γ Δ Ε. Quo autem iure perhibeamus vss. Α 1—46, 56—83 assignandos esse eidem auctori cui maiorem partem librorum Γ Δ Ε, nunc demonstrabimus. Libros Ζ Η supra ostendimus ²⁾, si excipias unum alterumve ἐπεισόδιον quod recentius esse videatur, uni auctori tribuendos esse eique aut eidem atque maiorem partem librorum Γ Δ Ε aut, id quod maluimus, alii qui hanc cognitam habuerit. Atqui sive libri Ζ Η recentiore sunt origine quam Γ Δ Ε, sive referendi sunt ad horum auctorem, hic cum suam poësin Iliadi insereret, Ἀγαμέμνονος ἀριστέα nondum locum suum mutaverat quippe quae mutatio debeat *Κόλον μάχης* auctori, quem vidimus cognitam habuisse maiorem partem librorum Γ Δ Ε utpote e qua complures versus repetiverit. Itaque versum qui nunc est Γ 14 tum continuo sequebatur Α 84 ³⁾. Sed hic versus („ὁφρα, μὲν ἥως ἦν καὶ αἰέξετο ἱερὸν ἡμᾶρ”) neque apte iungitur libri Ε neque libi Η versui postremo, sed ut contextus recte se haberet requirebatur ut huic versui praemitteretur novi diei exordium, quale describitur ipsis versibus Α 1 sqq. Necesse est igitur ut hi versus inserti sint ab auctore maioris partis librorum Γ Δ Ε sive hic simul auctor est librorum Ζ Η sive minus. Ceterum sub finem libri Η narratur solis occasus, sed si libri Ζ Η recentiores sunt quam maior pars librorum Γ Δ Ε, manifesto fieri non potest quin antequam illi insererentur solis occasus comme-

1) Cf. p. 72.

2) p. 69.

3) Vide supra p. 72 ubi tamen perperam scripsi Α 85 (ut etiam p. 75) et Γ 15.

moratus fuerit post ea quae narrantur libro E. Hunc igitur solis occasum quo post dearum Iunonis et Minervae in Olymum reditum diem terminari consentaneum erat, resecauit auctor partis maioris librorum Z H. At cur tandem censemus hos libros recentiores esse quam maiorem partem librorum Γ Δ Ε? Ob varias causas. Et primum quidem incredibile videtur *ἔρκαν σύγχυσιν* et certamen singulare Aiakis et Hectoris ab eodem poëta esse condita. Mitto quod etiam per se spectatum minus veri simile est eundem poëtam sibi duo proposuisse certamina eodem die commissa cum praesertim is dies iam satis superque expletus esset rebus gestis quas habent libri Γ Δ Ε. Verum hoc nego ullo modo fieri potuisse ut poëta qui certaminis mane habiti leges foede a Troianis violatas narrasset, idem narraverit sub eiusdem diei meridiem alterius certaminis leges nullo pudore ab Hectore propositas (H 67 sqq.) ¹⁾, nulla apud Graecorum principes contumeliae recordatione, ne recentis quidem Menelai vulnere neque ipso neque ceterorum quoquam memore, acceptas esse. Idque cuiusnam certaminis? quod nullam neque necessitatem neque rationem haberet. At inquiunt ea quae leguntur libris Γ Δ Ε Ζ Η inserta sunt ut adhiberentur argumenta carminum antiquorum ad ornandum et augendum poëma cui insererentur, eoque factum est ut inconcinna aliqua negligerentur. Non refragor; *Ἀλεξάνδρου καὶ Μενελάου μονομαχίαν, Διομήδους ἀριστείαν*, Hectoris cum uxore colloquium, Paridis in proelium reductionem, Nestoris res gestas narratas in libro H, Hectoris Aiakisque certamen, Troianorum contionem de reddenda Hellena habitam, cuncta haec ex antiquis fontibus hausta esse in superioribus demonstrare conatus sum. Sed haec res tantam habet vim ut intellegamus quomodo fieri potuerit ut auctores librorum Γ Δ Ε et Ζ Η complura ediderint quae minime concinant, non ut credamus potuisse unum eundemque esse. Accedunt enim ad ea quae attulimus

1) Hector quid de Pandari fraude censuerit non significat auctor librorum Γ Δ Ε. Veri simile est eum ne voluisse quidem Hectorem scivisse quianam sagittam in Menelaum intendisset, nam Agamemnonem saltem id nescisse significat (Δ 206 sqq.) neque non Diomedem et Sthenelum qui tamen de ea re non siluissent cum Pandarum et Aeneam se petere animadverterent (Ε 241 sqq.). Sed utique duci Troiano etiam si perfidiam indigne ferret vix quidquam reliqui erat nisi ut foedere irritato suos in hostem duceret.

alia. Nam nuntius quem Priamus Agamemnoni mittit (H 372 sqq.) nolle Paridem Helenam reddere, si Graecorum imperator flagitasset ut redderet recte se haberet, ultro missus, sicut factum legimus, post vulnus Menelao inflictum et proelium deinde commissum praeposterus ne dicam absurdus est. Expectasset, credo, senex dum rogaretur, quod sane rogare Graeci vix operae pretium ducturi essent. Fugisse hoc auctorem libri H si alius fuit ac librorum Γ Δ Ε facile intellego, si idem fuit incredibile puto. Praeterea hoc notandum. Appellatur (H 165) Idomeneus inter heroës qui surgunt ad certamen cum Hectore ineundum sed rursus ita appellatur ut auditoribus cognitus esse habeatur, cum tamen neque antiquiorum Iliadis partium neque maioris partis librorum Γ Δ Ε auctores eum cognovisse viderimus.

Pertractavimus eas Iliadis partes quas licebat ostendere ante conditas esse quam Κόλον μάχην. Simulque apparuit quo temporis ordine deinceps essent conditae. Vidimus enim originis aetate maiorem partem librorum Ν Ο Ξ e qua illa complures versus repetitos haberet, succedere Τειχομαχίᾳ quae in ea tangeretur, Τειχομαχίαν vero tangi in Eurypyli vulnerati curatione atque hanc sequi post Τειχοσκοπίαν in qua Idomeneus quis esset auditoribus proponeretur, qui in hac, sive potius loco (Λ 501) qui eidem auctori esset tribuendus, auditoribus cognitus esse sumeretur, Τειχοσκοπίαν autem recentiorem esse quam maiorem partem librorum Γ Δ Ε utpote cui inserta esset, postremo hanc ob duplicem quam explicavimus causam recentiore origine habendam esse quam Πατροκλείαν cuius auctor Achilleïdem antiquissimam Iliadis partem cognitam haberet. Nunc autem videamus de ceteris Iliadis partibus ecquid statuere liceat quod pertineat ad temporis rationes sive quae inter ipsarum origines intercedant sive cum originibus earum partium quas modo pertractavimus.

Κόλος μάχη quamquam inter recentissimas partes Iliadis habenda est, recentior tamen est Νυκτεργεσία et Δολωνεία. Pro fonte Δολωνεία fuisse supra vidimus ¹⁾ carmen aliquod quod ad bellum Troianum non pertineret sed librum K inseri non potuisse nisi cum Πρεσβεία et Πατροκλεία in unum poëma con-

1) Mnem. 1913 p. 44.

unctae essent, per se perspicuum est. Nam neque in Achilleide ullus locus ei erat, neque in illo poëmate quod in Πρεσβείας locum substitutam haberet Πατροκλείαν. Porro Διάπειρα videtur recentior esse libris ΝΞΟ, nam Ν 362 sqq. agi nobis apparuit (cf. supra p. 66) primum belli annum, in illa vero regum rixam cetera quae in Iliade narrentur, fingi vidimus acta esse belli anno decimo, sed utrum Διάπειρα ante an post Κόλον μάχην Iliadi addita sit sciri nequit, huius enim auctor quid de illa re censuerit non apparet neque aliud extat indicium quo res conficiatur. Neque magis apparet quae temporis ratio intercedat inter Κόλου μάχης et Καταλόγου origines. Sed hic videtur post Διάπειραν insertus esse nam in hac legimus Β 355 τίσασθαι Ἑλένης ὁρμήματά τε στοναχάς τε, qui versus in illo recurrit Β 590. Haustum esse hunc versum ex antiquo fonte in superioribus demonstravimus. Sed vix dubium quin Catalogi auctor repetiverit Διαπείρας locum. Nam in Nestoris oratione magnam vim habet mentio facta de Helenae luctationibus et lamentis, Catalogi vero loco vix ullam. Itaque si rogamus utri poëtae, Διαπείρας an Catalogi auctori, verisimilius sit fontem antiquum animo obversatum esse, responsum dubium esse non potest; neque enim versus noster in eorum numero est qui quasi pro formulis habendi sint. Ab altera parte res fert ut is qui Catalogum confecerit — cuius nuclei fontem fuisse ostendimus ¹⁾ inter carmina antiquissima quae essent de bello Troiano — omnium receperit ducum nomina qui in Iliade qualis esset eius aetate, aliquas partes agerent. Itaque cum in eo desiderentur Asteropaeus dux Paeonum qui obiter commemoratur Ρ 218, 351, et cum Achille congressus ab hoc interfectus esse narratur Φ 135 sqq., — Paeones duce Pyraechme habet Catalogus (Β 848) et nullo duce addito Δολωνεία (Κ 428) —, Rhesus Thracum rex cuius cladem legimus in Δολωνεία (Κ 435 sqq.), — Thracum autem gentem cui Rhesus imperet ante hac ostendimus ²⁾ distinguendam esse ab iis Thracibus quibus praesint Acamas (Ζ 8) et Pirous (Δ 520, 484) —, Caucones qui commemorantur in Δολωνεία Κ 429 et in ἐπεισοδίῳ quod est de Aeneae et Achillis certamine (Τ 329 sqq.), sequitur ut Δολωνεία, Asteropaei clades, Achillis

1) Mnem. 1912 p. 4.

2) Mnem. 1912 p. 86 sq.

cum Aeneae certamen, loci P 218, 351, postea quam Catalogus Iliadi addita sint. Etiam M 102 obiter appellatur Asteropaeus una cum Glauco, hos enim ibi Sarpedon sociis Troianorum praefectus comites in pugnae ductum ascivisse sibi narratur. Sed vs. M 102—104 interpolatos puto; proponitur enim ibi uterque quasi auditoribus iam cognitus sit neque patris neque patriae nominibus additis, cum tamen néque in libro M ante quam nostro loco néque usquam in cetera Iliade nisi locis origine libro M recentioribus compareant, néque quidquam sit cur credamus comparuisse in antiquioribus de bello Troiano carminibus ¹⁾. *Δολωνεῖαν* modo vidimus recentiore esse origine quam *Κόλον μάχην*, de Catalogo sitne idem statuendum iam monuimus latere, inque eadem causa sunt loci quibus Asteropaei mentio fit, et certamen Achillis cum Aenea. Ceterum in Catalogo non tantum desiderantur complures duces et populi qui alibi commemorantur, sed ab altera parte complures etiam populi cum ducibus in Catalogo recensentur qui alibi in Iliade non occurrunt. Nam nonnisi B 603 sqq. inveniuntur Arcades, 748 sqq. Aenianes et Perrhaebi, 750 sqq. Dodonaei, 756 sqq. Magnetes, 671 sqq. incolae insularum Symae, Carpathi, Coi, Calydnarum. Hos igitur aut Catalogi auctor, aut quisquis alius sive poëta recentior sive rhapsodus eos Catalogo addidit, satis habuit inter Graecorum copias appellari nihil curans eos nullas partes agere in cetera Iliade. Quid vero? An inde efficiemus fieri posse ut etiam inter duces populosque Graecorum quos èt Catalogus èt cetera Ilias habet, tamen sint qui quo tempore ille conficeretur in hanc non dum recepti essent? Neque hoc per se verisimile est neque revera ex iis ulli sunt qui non occurrant in eis Iliadis partibus quae aetate superent *Διάπειραν*, quam ipsam antiquiorem esse quam Catalogum nobis apparuit. Sed videntur Arcades, ceteri quorum causa eadem est, tum additas esse cum multitudo nationum quas cetera Ilias doceret contra Troianos profectos esse, speciem praeberet expeditionis cuius universa fere Graecia particeps fuisset. Sic enim facile intelligitur fuisse qui censerent sine iusta causa illos praeteriri — praesertim si aliqua fama extaret ne eos quidem expertes fuisse expeditionum maritima-

1) De Asteropaeo cf. Mnem. 1912 p. 305; de Glauco cf. Mnem. 1913 p. 245 sqq.

rum — neque tamen qualis ipsorum aetate Ilias esset, ullum locum in ea relinqui viderent inserendi aliqua fortia facta ab illorum principibus edita, aut ipsi non essent ea ingenii fertilitate quae talia eis suppeditaret. E Troianorum sociis non populos quidem sed duces aliquos Catalogus habet qui in cetera Iliade non recurrant, qualis est Ciconum dux Euphemus (B 846) Halizonum Epistrophus (B 856), Pelasgorum Pylaeus (B 840), Carum Nastes (B 867). Sed nihil vetat credere Catalogi auctorem hac in re sive liberius sive negligentius egisse praesertim si horum nomina aliunde cognita haberet.

In *ἐπεισοδίῳ* quod continetur libris Γ Δ Ε ob eandem causam cur *Τειχοσκοπίαν* et *Ἀγαμέμνονος ἐπιώλησιν*, etiam Alexandri et Helenae amores (Γ 383—447) et Tlepolemi et Sarpedonis certamen (Ε 627—698) initio abfuisse veri simile est, quippe quibus, ut nihil molesti habeant, ita nullum necessitatis vinculum cum ceteris intercedat, amplius autem quam ipsa materiae cohaerentia cogeretur non credibile sit *ἐπεισοδίου* auctorem dilatasse huius ambitum, onerantem non ingratis quidem sed supervacuis additamentis. Sed qui inseruerit Tlepolemi et Sarpedonis certamen, eidem aut etiam recentiori poetae adscribenda videntur Sarpedonis iurgia quibus Hectorem insectatur (Ε 471—506) quae frigent iactata post Martis adhortationem (Ε 464—470), cum praesertim hanc divellant ab eis quae deinde belli deus agit (Ε 506 sqq.) quacum haec artissime cohaerent, siquidem et Ε 454 sqq. et Ε 508 sqq. significatur Apollinis rogatu se interposuisse. Accedit quod per totos libros Γ Δ Ε nisi hic et in certamine cum Tlepolemo, Sarpedon non prodit. Ceterum ante *Τειχομαχίαν* hoc certamen Iliadi insertum esse statuendum est, si recte supra suspicati sumus ¹⁾ ansam id dedisse *Τειχομαχίας* auctori laudandi insignem Sarpedonis fortitudinem; de originis aetate eius loci quo aguntur Alexandri et Helenae amores hoc tantum patet recentiorem eam esse quam maioris partis librorum Γ Δ Ε. Restat ut duos locos notemus quos libro Ε insertos censeamus. Nam Ε 384 sqq. Dione ait propterea saepius deos ab hominibus laesos esse, quod dei ipsi inter se mala machinarentur; quibus cum dictis optime cohaerent quae legun-

1) Mnem. 1918 p. 247.

tur vs. 405: „et in te incitavit Minerva Tydei filium”; sed quae mediae inter haec referuntur iniuriae deis a mortalibus illatae, nulla harum eiusmodi est, quam *inimico deo* auctore deus aliquis ab homine mortali acceperit. Itaque vs. 385—404 recentiore manu additos esse satis certum videtur, in quibus rursus vss. 395—702 recentiores ceteris esse iam antehac demonstravimus ¹⁾. Postremo vss. 340—342) vix dubium est quin interpolatori assignandi sint, neque enim is qui modo dixerat (vs. 39) „ῥέε δ' ἄμβροτον αἶμα θεοῖο” dicere potuit (vs. 342) „ἀναιμόνεις εἰσι [θεοί].” Rursus inter Iliadis auctores quem locum obtineant, si temporis ordo observetur, aut horum versuum aut vss. 385—404 auctores sciri non posse confitendum est.

Libros ZH cum maximam partem uni eidemque auctori tribuendos esse supra demonstravimus ²⁾ unum in eis invenitur *ἐπισόδιον* quod nescio an potius recentiore manu insertum esse censeas. Est hoc autem Γλαύκου καὶ Διομήδους συμβολή (Z 119—236). Quod ob nullam aliam causam alii auctori assignandum putamus, nisi quod salvo contextu ceterorum quae libris ZH continentur tollere licet, quam causam tamen sufficere arbitramur. Cumque e Glauci verbis (Z 124) „nequaquam te ante vidi in proelio” ³⁾ satis fidenter efficere liceat huius *ἐπισοδίου* auctorem sibi proposuisse primum belli annum, absurdum enim esset eum cogitare de belli tempore decennali, veri simile est illud neque non — id quod hinc sequitur — maiorem etiam partem librorum ZH conditam esse ante quam *Διάπειραν* quippe quae decimum belli annum referat ⁴⁾. Sed libros ZH recentiores esse origine quam *Τειχομαχίαν* inde efficiendum videtur quod sub finem libri H (vss. 336—343, 436—443) muri Graecorum castris circumdati narratur aedificatio. Etiam in Achilleïde ter commemoratur murus, id vero duobus locis (I 67, 87) ita coniuncte cum fossa ut si hos locos per se spectes, minime necesse videatur aliud quidquam significatum esse nisi aggerem e fossa erutum, ab interiore eius parte, spatio mediocri interiecto nam custodes considunt (I 87) inter murum fossamque, exstructum. Neque repugnat tertius locus (I 232), ubi Troiani dicuntur consedissee

1) Mnem. 1913 p. 258.

2) Cf. supra p. 66.

3) p. 69.

4) Cf. Mnem. 1913 p. 54 sq.

ἔγγυς νηῶν καὶ τείχεος, confirmatur autem res non tantum eo quod in Ἀγαμέμνονος ἀριστεία èt rex vulneratus in campo suos adhortatur (Λ 277) ut defendant naves èt paulo post Ajax (Λ 557) hostibus cedens a poëta dicitur pertimuisse navibus, neutro loco muri mentione facta et quasi illae sicubi in campo male pugnetur salvae esse non possint, murus igitur vix ullius pretii esse videatur — tamen hi loci idcirco minus valent quia veri simile est, id quod in superioribus demonstravimus ¹⁾ ex antiquo carmine Ἀγαμέμνονος ἀριστείαν haustam esse quapropter fieri potest ut illi minus considerate e fonte repetiti sint — sed praesertim inde apparet poetam sibi proposuisse murum humilem, quia O 653 legimus „εἰσωποὶ δ' ἐγένοντο νεῶν". Qualis Ilias nunc est Troiani iam multo ante quam in conspectum navium venissent, murum intraverant (O 384), iam intra eum cum hostibus pugnaverant de navibus se defendentibus (O 387), iam Hector conatus erat navem incendere (O 415 sqq.) quam rem, quia nusquam ne verbo quidem indicatum erat eos deinde repulsos esse, vere dixeris absurdam esse, quapropter in superioribus ²⁾, cum vss. 653 sqq. adscriberemus Achilleïdi cui etiam tribuebamus vss. 592—595 ubi Troiani ad naves contendere narrabantur, locum 306—591 iudicavimus poëtae deberi recentiori qui totus in ornanda et augenda pugna apud naves non attenderit repugnantiam quam admitteret. Atque vss. 596—652 alias ob causas abnegavimus Irae Cantori ³⁾ qui igitur postquam narravit (O 592—595) Troianos in naves ruere, cum nostro loco (O 653) nulla muri mentione facta eos in illarum conspectum venire diceret, deinde, ita enim pergit (O 653 sqq.), nulla mora facta inter naves se effundere — quod recte se habet, optime enim sic festinatio et brevissimum temporis spatium quo res confecta sit, ante oculos ponitur — luce clarius significavit nullius momenti esse aggerem pro navibus extractum, qui neque conspectum earum prohiberet, neque hostium impetum ab iis arcere posset, ut nihilo magis fossa quae aequae siletur. Prorsus alia imago in Τειχομαχία proponitur ubi murus latus (M 5) fundamentis lapidibus impositus (M 29, 259), pinnis supra instructus

1) Mnem. 1913 p. 51.

2) Supra p. 76.

3) Supra p. 77 sq.

(M 258, 397), fores portae ingenti obice clausae (M 121), turres iuxta institutae (M 36, 332), fossae ultro etiam vallis praeacutis munitae (M 55), crebros Troianorum impetus aliquamdiu sustinent; tantae autem munitionis moles facile poëtam quempiam in cogitationem adduxit opus maius esse quam quod Graeci statim suscepissent cum appulissent classem, ancipiti eventu primae pugnae in campo commissae factum esse ut quo prudentissimo consiliario uteretur exercitus, Pyliorum rex grandaevis in regum consilio id suasisset, eamque rem dignam esse quae ab oblivione vindicaretur; fac contra librorum ZH auctorem non cognovisse *Τειχομαχίαν*, non intellegis quid eum induxerit ut narraret Graecos consilium inisse aedificandi *πύργους ὑψηλοὺς εἰλαρ νηῶν τε καὶ αὐτῶν* (H 338) vel, ut paulo post legimus (H 435 sq.), *τείχος πυργόους θ' ὑψηλοὺς* cuius rei nullusdum poëta mentionem fecisset in proeliis describendis. Nam etiam auctor eius loci quem modo attuli (O 306—591) non eum murum sibi proposuit quem is qui *Τειχομαχίαν* condidit, narrat enim Apollinem ut Troianis viam sterneret qua intrarent, pedibus diruisse *ῥχθας καπέτοιο βαθείης*, deinde evertisse murum *ρεῖα καλ' ὥς ὅτε τις ψάμαθον πᾶϊς ἄγχι θαλάσσης ὅς τ' ἐπεὶ οὖν ποιήσῃ ἀθύρματα νηπιίηφι ἀψ' αὐτίς συνέχευε ποσὶν καὶ χερσὶν ἀθύρων*, sed *Τειχομαχίας* auctor totidem verbis perhibuit (M 10 sq.) *ῥφρα μὲν Ἐκτωρ ζῶδες ἔεν καὶ ἐμῆνι Ἀχιλλεύς καὶ Πριάμοιο γάνακτος ἀπόρρητος πόλις ἔπλε τόφρα δὲ καὶ μέγα τεῖχος Ἀχαιῶν ἔμπεδον ἦεν*. Praeterea totus ille locus nescio quomodo friget si cogitamus Apollinem pedibus deiecisse murum fundamentis lapideis, turribus munitum, qualem *Τειχομαχίας* auctor vix vi coniuncta septem fluviorum a duobus deis destructum esse tradidit (M 17 sqq.). Itaque loci O 306—591 auctor, quem quamquam ab eo Achilleidem abiudicandam esse vidimus, tamen in superioribus iam demonstraveramus ¹⁾ nihil vetare pro antiquiore habere quam auctorem maioris partis librorum NΞO, etiam *Τειχομαχίας* auctori aetate praeesse videtur, sed hic auctori librum ZH.

In libris ΠΡΣΤΤΦΧ quibus contineatur poësis *Πατροκλείας* auctori debita, praeterea èt inveniri — idque in libro T — quae ad Achilleidem referenda sint, èt complures locos a recentioribus

1) Supra p. 75 sq.

insertos in superioribus demonstravimus. Hi vero loci inserti utrum uni an pluribus poëtis tribuendi sint, quisnam de singulis dicat? Unum tantum constare videtur, eum qui Antilochi missionem ad Achillem condiderit alium fuisse atque eum qui èt hanc èt Iridis missionem coniunxerit, illum enim hoc egisse ut Antilochi missionem in Iridis missionis locum substitueret, ab hoc qui ea coniungeret insertum esse responsum Iridi ab Achille datum (Σ 187—201), ab hoc loco suo quem initio obtinuissent mota esse èt Thetidis cum filio colloquium quod nunc legitur Σ 36—67 èt colloquium Iovis cum uxore (Σ 356—367) èt fortasse con-tionem Troianorum (Σ 243—314); quibus de rebus in superioribus ea quae satis esse viderentur disseruimus ¹⁾. Iam vero temporis ordinis si habeatur ratio, quo loco in Iliadis auctorum numero collocandus sit aut Antilochi missionis auctor aut is qui eam cum Iridis missione coniunxerit aut ceterorum locorum insertorum aut auctor aut auctores, de ea re rursus maximam partem prorsus incerti haeremus. Pauca aliqua statuere licet. Nam èt per se perspicuum est tam Irae Cantorem quam Πατροκλείας auctorem illis aetate praeire, èt certamen Patrocli et Sarpedonis cum pugna de huius corpore èt fratrum geminorum Mortis et Somni ministerium absportandi id in patriam, condita (Π 419—683) esse post Τειχομαχίαν quippe quae in iis tangatur (Π 558), tum Glauci iurgia quibus insectetur Hectorem (P 140—191) cum in iis Sarpedonis mortem huic obiciat, aut eidem poetae deberi aut recentiori. E locis libris de quibus nunc agimus insertis complurium argumenta hausta esse e carminibus antiquis, ut certamen Achillis et Aeneae (T 156—364^a), eiusdem et Iphitionis (T 381—392), Lycaonis ab Achille capti casus (Φ 35 sqq.), Asteropaei cladem ei ab Achille illatam (Φ 135—199), Scamandri cum Achille proelium (Φ 211—382) suo loco ostendimus ²⁾.

Superest ut agamus de libris $\Psi\Omega$. Hos siquidem Πατροκλείας auctori abnegandi sunt, id quod supra demonstravimus ³⁾, a recentiore poëta vel poëtis illius operi esse additos non opus dictu est. Ac neque Ἀθλα ἐπὶ Πατρόκλῳ neque Ἐκτοροσ λύθρα tota

1) p. 299 sq.

2) Mnem. 1912 pp. 289 sqq., 305, 316.

3) p. 309.

deberi uni poëtae verisimile puto, neque tamen huiusmodi indicia se offerri unde certi quidquam efficere liceat. Unum tantum afferam, loci Ω 347 sqq. auctorem sibi fingere Hectorem primo anni bello occisum, nam narratur ibi Mercurius *κούρῳ περικλῶτ πρώτῳ ὑπηνήτῃ* Priamo occurrens eum docere se e sex fratribus sortitum esse militiam, quod cum res ferret ut belli initio factum esset, ex ipsa dei specie iuvenili sequitur ut non nisi paulo ante bellum exortum sit; contra poëtam eum qui Helenam proposuerit lamentantem Hectorem mortuum (Ω 762 sqq.) eam facere dicentem „*ἤδη γὰρ νῦν μοι τόδ' ἐφεικοστὸν ἔτεος ἐστὶ*”. Quid autem amplius de horum librorum originis aetate? Liquido apparet vix quidquam sciri posse. Solum hoc satis fidenter confirmes habitum et quasi colorem orationis, id quod in superioribus iam monuimus ¹⁾, eum esse ut sermo epicus videatur quodammodo deficere poetas in clare enuntianda mente, et verba rem ut ait Horatius iam invita sequi incipiant. Id autem cum temporis decursu fieri perspicuum sit ut usus paulatim constitutus poëtas quasi vetet nova verba novas elocutionis rationes adhibere, sequitur ut haec Iliadis pars inter recentissimas habenda sit.

Postremo hoc notandum videtur. In superioribus ubi de Idomeneo et rursus ubi de Nestoris filiis tum ubi de Glaucodeque Asteropaeo egimus, perhibuimus eos heroës qui non ante Homeri aetatem a poëtis in bellum Troianum inducti essent — qui quidem in principum numero essent nam de hominibus e plebe rem aliter se habere — fieri non potuisse quin poëtae qui primi in Iliade appellarent, ubi primum eos appellarent, addiderint aut patrem aut patriam, ea igitur *ἐπεισόδια* in quibus, quo loco primum appellentur, addantur neque pater neque patria, non deberi poëtis qui primi eos in Iliadem induxerint. Sed forsitan hic quis roget cur constituentes temporis ordinem quo Iliadis partes conditae sint huius legis rationem non habuerimus nisi ubi egerimus de eis *ἐπεισόδιοις* in quibus commemorarentur Glaucus, Asteropaeus, Idomeneus, Nestoris filii. Respondendum est heroûm Graecorum et Troianorum qui in Iliade appellentur longe plurimos

1) Supra p. 51.

iam in carminibus antiquioribus quibus bellum Troianum ageretur, celebratos esse eosque non tantum qui primum in eo locum obtineant Achillem, Diomedem, Ulixem, Aiaces, Hectorem, Paridem, Aeneam, Antenorem ceteros, sed etiam qui secundas vel tertias agant partes Thoantem, Megetem, Menestheum, Penelopeum, Medontem, Podarcem alios, id quod suo loco demonstravimus ¹⁾, e perpaucis autem illis qui ab Homero primo in bellum Troianum recepti sint si discedas ab Idomeneo Nestoris filiis Glaucō Asteropaeo, ceteros aut omnino non appellari patre et patria non additis, aut non nisi in *ἐπεισόδιοις* quae ob alias causas recentiora esse habenda demonstraverimus quam ea ubi appellantur additis. Sic comparatis locis ubi commemoratur Eurypylos, apparet ceteros recentiores esse quam E 76 ubi additur pater Euaemon ²⁾, omnes ubi Machaon appellatur recentiores sunt quam Δ 193 ubi additur pater Aesculapius ³⁾. Praeter hos duos nulli sunt qui in eadem causa versentur, eos autem appellare qui in Iliade non commemorentur nisi patria addita, nihil opus videtur.

(Continuabuntur).

1) De Thoante cf. Mnem. 1912 p. 13; de Megete l.l. p. 13; de Menestheo, Stichio, Phidante, Abante, Iaso l.l. p. 9; de Penelopeo, Leito, Ascalapho, Prothoenore, Promacho, Arcesilao l.l. p. 7; de Medonte et Podarce l.l. p. 5; de Antenoris filiis Archilocho, Acamante, Agenore, Laodamante, Pedaeo l.l. p. 33; de Polydamante l.l. p. 33; de ducibus Ciconum, Halizonum, Pelasgiorum, Maeonum, Mysorum, Phrygum Ascaniorum cf. l.l. p. 39.

2) De Eurypylo cf. p. 316. Commemoratur autem B 677, 736, E 76, 79, Z 36, H 167, Θ 265, Λ 575, 579, 582, 591, 661, 808, 818, 821, 837, M 2, O 392, 399, Π 27. Sed versus Π 27 fieri non posse quin spurius sit, ex eis quae demonstravimus l.l. sequitur.

3) Machaon commemoratur B 732, Δ 194, 200, Λ 506, 512, 517, 832, ε 3.

NOVAE INSCRIPTIONES ARGIVAE.

SCRIPSIT

GUILIELMUS VOLLGRAFF.

Titulorum antiquorum Argis repertorum satis magnum numerum hucusque in diario cui nomen *Bulletin de correspondance hellénique* ¹⁾ publici iuris fecimus, libenter usi urbanissima hospitalitate qua et nos et studiorum nostrorum epigraphicorum primitias rectores scholae franco-gallicae, quae Athenis floret, exceperunt. Iam horum alterum fasciculum cum lectoribus Mnemosynes nostrae communicare libet, idque ea ratione ut perpetuo commentario adiecto singulos minutius interpretari et quidquid novi ex iis cognoscatur scrutari studeamus.

I.

INSCRIPTIO AD RES COMMUNIS ARCADUM REIPUBLICAE PERTINENS.

Die XXII mensis Iunii anni 1912 e muris aetatis byzantinae, quae aream templi in foro urbis siti ²⁾ occupaverant, protracta sunt duo fragmenta permagnae tabulae lapideae. Lapis est

1) 1903, p. 260—279; 1904, p. 420—429; 1905, p. 318; 1908, p. 236—258; 1909, p. 171—200, p. 445—466; 1910, p. 331—354; 1913, p. 279—309.

2) De quo vide B. C. H. 1907, p. 177.

Inscriptio Argis reperta.

calcarius albicans indigena. In fragmento A tabulae margo dexter inde a vs. 7 usque ad vs. 14 servatus est, fragmentum B undique mutilum est. Fragmenti A altitudo est 0m.28, latitudo 0m.23, crassitudo 0m.16, fragmenti B altitudo 0m.44, latitudo 0m.40, crassitudo 0m.16. Litterae sunt 0m.01 altitudine, spatium, quo versus inter se distant, est tantum 0m.005, vel certe 0m.007 nusquam excedit.

Uno tantum puncto fragmenta iunguntur: si lapides ita iuxta compones, ut versus 13 fragmenti A versui 5 fragmenti B contiguus sit, cernes litterae O sinistram partem in fragmento B, dextram in fragmento A exstantem. Quapropter photographemata fragmentorum in tabula, quae huic disputationi adiecta est, hoc modo coniungenda curavi.

Litterarum formae IV° a. C. n. saeculo inscriptionem tribuendam esse docent cumque littera, qua adspiratio vocalium indicatur, adhuc identidem hic occurrat ¹⁾, potius priori parti illius saeculi lapidem adsignandum esse arbitror quam posteriori. Similes litteras, quamquam paululo neglegentius incisas, exhibet alia inscriptio Argiva (I. G. IV, 616), quae anno 362—361 tribuenda esse videtur. Occurrit etiam littera *r*, vel potius vs. 11 in voce *α[*r*]ω* restituenda est, sed haec de aetate tituli nihil nos docere potest, quippe quae Argis vel III° a. C. n. saeculo adhuc in titulis publicis inveniatur. Lapidida rem suam ita egit, ut finis uniuscuiusque versus cum fine integrae syllabae congrueret. Scimus autem hac ratione uti coepisse lapididas vergente saeculo V^o, deinde saeculo IV° celeriter percrebruisse. Cuius rei multa exempla congessit Larfeldius ²⁾.

Ut inscriptionem legerem et in marginibus litterarum vestigia examinarem, usus sum apographis meis photographematis ectypo chartaceo.

1) In nonnullis vocabulis modo scribitur, modo omittitur: *ὀπέρ* (vs. 23), *ὀπέρ* (vs. 10, 20), *ὀ[πέρ]* aut *ὀ[πρ]* (vs. 22), *ὀδοῦ* (vs. 14, 23), *ὀδῶ* (vs. 28).

2) Larfeld, Handbuch der griech. Epigraphik, I, p. 218—220.

- α
- ος, ἐνς τὸ Πα
λου κοινὰ τῶν α̃
[ά]ιες. ὄρος Κιθάρι[ον].
5 ονς, ἐνς τὸν Ῥηχμύ[ν],
ον, ἂν τὰν Στεφάνα[ν],
[ἐ]νς τὸ τοῦ Πολεμο-
ου ἀνιδόντος ἀπὸ τᾶς
ς, ἐνς τῶ[ν ὑδάτω]ν συιροὰν ὄρω
10 [δύο] [ἐ]κ τῶν Αὐλίων ἐπι[πολ]ᾷ τῶν ὄρων ὑπὲρ
κλα̃ ἄλλος ὄρος, τὰ δ' ἐπ' ἀ[ρ]ῶ τούτου ὄρος Ποι-
[ἐνς] Τραγευρίαν, τὰν ὁδὸν τὰμ Μελεαγρείδ-
[δε] [τοῦ συντ]όμου τοῦ κατὰ Μελεάγρειον ποίτε τὰν Δρογα
ω τᾶς ὁδοῦ ὄρος Ἐπινώιον· ᾗ ᾤ[ρι]σται, κατὰ τὸ
15 [κ]ατὰ Μελεάγρειον καὶ ἐνς τὰν Σκο[π]ὰν κ
[ἐνς τὸ τοῦ Ἐρ]μᾶνος, κατ' Ἀμφίροον, ἐνς τὸ τοῦ Λυ
[ἐνς τ]ὸν Δαμάανδρον, ἐνς τὰν Δυσπορ[ίαν]
αν, ἐνς τὸ ὀχετόκρανον, ἐνς τὸ τοῦ
ἐν τοῖς Κλάθροις. ὄρος Ἀργειατᾶ[ν].
20 τὰν ὑπὲρ τοῦ Λιθάμαντος. ὄρος
αν. ὄρος Ὀνχινιάιον· ᾗ ὤρισται[ι]
ας, ᾗ α̃ πέτρα, ἐνς τὸν ὄρον τὸν ὑ[π]
παν τὰν ὑπὲρ τᾶς ὁδοῦ, ἐνς τὸν
[ἐν]ς Τράπεζαν, τᾶς ἐνς τὸ τοῦ Πανδὸς πο[ί]τε[ι]
25 ου. (Λ)εὔκτρον ὄρος· ἀπ' Αἰετοῦ Ἐλᾶς
ου, ἐνς τὸ Κεραύνιον, ἐπ' Ὀνον, ἐνς τὰν
[Λ]ίετοῦ Ἐλάν. Πλατὺ ὄρος· ἀπὸ Κοραν
υλίσαιαν κράναν, ὁδῶ διὰ τοῦ δρυμοῦ
[ἐν]ς τὸ Χαράκωμα, ἐνς τὸν Ἄνδρα
30 [ἐν]ς τὰν Σκοπάν. ὄρος Αὐκλιεία[ς].
[ὄρος] Κώπιον· ἀπὸ τοῦ λάκκου τοῦ π
ὁδῶ ἐ[ν]ς τὸν Δο
ΙΛ. ν

Haec qui vel strictim percurrit continuo intellegit de finibus regendis hic agi. Non vero confinium duarum civitatum terminatur, sed in pagos aliqua civitas dividitur. Pagi autem illius civitatis, quaequae est, dicuntur *ῥος*, quae vox hac sententia adhuc inaudita est nec nisi in regionem montuosam quadrare videtur. Ecce nomina X pagorum, quae in fragmentis nostris leguntur:

- ῥος Κιθάρι[ον]* (vs. 4)
- ῥος Ποι* — (vs. 11)
- ῥος Ἐπινώιον* (vs. 14)
- ῥος Ἀργειατᾶ[ν]* vel *Ἀργειατᾶ[ι]* (vs. 19)
- 5 *ῥος* — (vs. 20)
- ῥος Ὀνχινιάιον* (vs. 21)
- (*Λ*)*εὔκτρον ῥος* (vs. 25)
- Πλατὺ ῥος* (vs. 27)
- ῥος Αὐκλιεία[ς]* vel *Αὐκλεία* (vs. 30)
- 10 [*ῥος*] *Κώπιον* vel — *κώπιον* (vs. 31).

Inde a vs. 19 lapicida sexies ¹⁾ ante vocem *ῥος* initii novae paragraphi indicandi causa unius litterae spatium vacuum reliquit. Vs. 4 (= A, vs. 4) ante *ῥος Κιθάρι[ον]* et vs. 14 (= B, vs. 6) ante *ῥος Ἐπινώιον* non item, quo facto incertum fit incipientne ibi novae paragraphi necne. Ne vs. 11 (= A, vs. 11) quidem ante *ῥος Ποι* — ullum spatium vacat, sed id recte, quia ibi ex ipsis verbis efficitur non exordiri novam sententiam. Ceterum etiam vs. 12 (= B, vs. 4) vocabula *Τραγευρίαν* et *τάν* sine causa, ut videtur, parvo intervallo dissaepa sunt.

Tabulam solito maiorem fuisse manifestum est. Inter finem enim vs. 20 et initium versus sequentis deest nomen unius e pagis cum omnibus eius finibus terminisque. Quodsi tam lata fuit tabula, etiam altissimam eam fuisse consentaneum est. Exiguam ergo partem tenemus magni alicuius decreti.

Prima nunc quaestio oritur, cuiusnam regionis pagi hic terminentur. Quae ut possit solvi, ante omnia index nominum geographicorum, quae in fragmentis nostris insunt, oculis subiciendus est:

1) vs. 19 = B, vs. 11; vs. 20 = B, vs. 12; vs. 21 = B, vs. 13; vs. 25 = B, vs. 17; vs. 27 = B, vs. 19; vs. 30 = B, vs. 22.

- Αἰετοῦ Ἑλά (vs. 25, 27)
 Ἀμφίροος (vs. 16)
 Ἀνδρα (vs. 29)
 Ἀργεῖται (vs. 19)
 5 Λύκλεια (vs. 30)
 Λύλια (vs. 10)
 Δαμάανδρος (vs. 17)
 Δο — (vs. 32)
 Δρογα (vs. 13)
 10 Δυσπορ[ία] (vs. 17)
 Ἐπινώιον ὄρος (vs. 14)
 [τὸ τοῦ Ἑρ]μᾶνος (vs. 16)
 Κεραύνιον (vs. 26)
 Κισθάρ[ου] ὄρος (vs. 4)
 15 Κλᾶθρα (vs. 19)
 Κοραν — (vs. 27)
 Κώπιον (vs. 31)
 (Λ)εὔκτρον (vs. 25)
 Λισάμας (vs. 20)
 20 τὸ τοῦ Λυ — (vs. 16)
 Μελεάγειον (vs. 12, 13, 15)
 Ὀνος (vs. 26)
 Ὀνχινιάιον ὄρος (vs. 21)
 Πα — (vs. 2)
 25 τὸ τοῦ Πανός (vs. 24)
 Πλατὺ ὄρος (vs. 27)
 τὸ τοῦ Πολεμο[κράτους] (vs. 7, 8)
 Ῥηχμός (vs. 5)
 Σκοπά (vs. 15, 30)
 30 Στεφάνα (vs. 6)
 Τραγευρίνα (vs. 12)
 Τράπεζα (vs. 24)
 — κλα (vs. 11)
 — υλίσια κράνα (vs. 28)
 35 τὸ τοῦ — (vs. 18)

Horum locorum maxima pars ignota est: Τράπεζα Σκοπά
 (Λ)εὔκτρον Ἀργεῖται ubi sita fuerint ex scriptoribus antiquis
 demonstrari posse arbitror. His addendum videtur fanum Pole-

mocratis, quod tamen in praesens omittere satius duco, quoniam nomen herois non integrum in lapide legitur.

Τράπεζα. Cf. Steph. Byz.: Τράπεζα πόλις Ἀρκαδίας ἐγγὺς Τρικολώνων· οἱ πολῖται Τραπεζίεις. Paulo infra Stephanus etiam oppidi Trapezuntis mentionem facit: Τραπεζοῦς· . . . ἔστι καὶ Ἀρκαδίας πόλις Τραπεζοῦς, ἀπὸ Τραπεζοῦντος παιδὸς Λυκάονος, ὡς Πausanias, ὁγδόῳ . . . ὁ πολίτης Τραπεζοῦντιος . . . καὶ ἡ χώρα Τραπεζουντία. Alia igitur Trapeza, alia Trapezus erat? Hoc difficile ad credendum videbatur. Itaque hucusque viris doctis persuasum erat oppidum illud et Τράπεζαν dictum fuisse et Τραπεζοῦντα; Trapezunta enim non procul a Tricolonis sitam fuisse plane constat. Nuper tamen Hillerus in utilissimo libro, quo omnes inscriptiones Arcadicas collegit ¹⁾, aliter se censere significavit. Cum enim universa de Arcadiae locis testimonia undique conquirere et componere ei curae esset, ea quae Stephanus de oppido Trapeza praebet consilio omisisse videtur, ut se docto Byzantino hac quidem in re fidem denegare ostenderet. At nunc Stephano opitulatur inscriptio nostra, siquidem, ut in sequentibus me tibi probaturum esse spero, de Arcadiae oppido Trapeza hic agitur. Manet quaestio, utrum Trapeza et Trapezus diversae fuerint necne. De qua ut recte possit iudicari, historiam Trapezuntis inspiciamus, si quid ex ea commodi capere contingat. Oppidum hoc, quod primum apud Herodotum (VI, 127) commemoratur, sed sine ullo dubio antiquissimum erat, post Megalopolin conditam prorsus interiisse et e numero civitatum Arcadicarum excessisse efficitur e Pausania (VIII, 27, 5—6). Narrat enim Trapezuntiis primo ipsis placuisse, ut sedibus suis desertis Megalopolin migrarent, postea vero et illos et trium vicinarum civitatum incolas consilii paenituisse. Tum ceteros partim vi in urbem ductos esse, sed in Trapezuntios iram Arcadum exarsisse: Τραπεζοῦντιοι δὲ ἐκ Πελοποννήσου τὸ παράπαν ἐξεχώρησαν, ὅσοι γε αὐτῶν ἐλείφθησαν καὶ μὴ σφᾶς ὑπὸ τοῦ θυμοῦ παραυτίκα διεχρήσαντο οἱ Ἀρκάδες· τοὺς δὲ αὐτῶν ἀνασθάντας ἀναπλεύσαντας ναυσὶν εἰς τὸν Πόντον συνοίκους ἐδέξαντο μητροπόλιν τ' ὄντας καὶ δμωνύμους οἱ Τραπεζοῦντα ἔχοντες τὴν ἐν τῇ Εὐξείνῃ. Haec ultima

1) Inscriptiones Graecae, V, 2: Inscriptiones Arcadicae, ed. Fridericus Hiller de Gaertringen, Berolini, 1913.

Hillerus ¹⁾ ficta esse autumat, quod Pontica civitas revera Sinopensium colonia fuerit. Esto rem sic habuisse: nonne nihilominus fieri potest ut iam saeculo IV° Trapezunte in ora Pontica fabula et persuasio quaedam popularis de prisca Arcadica origine pro vero obtinuerit? Utut est, de Arcadici oppidi interitu, cum Megalopolis condebatur, nemo unquam dubitavit. Ecquid post hunc eventum loco, quo oppidum iacuerat, pro execrato nomine Trapezuntis Trapeza nomen inditum est ²⁾? Si hoc verum esset, postea novi loci incolae *Τραπεζίτης*, ut ait Stephanus, dicti esse possent. At Hillerus Diodori l. XV c. 94 nisus affirmat non diu post pugnam ad Mantineam, itaque anno 361, Trapezunta dirutam esse ³⁾. Qua in re si recte senserit ille, corruiat explicatio mea, cum inscriptio ante annum 361 incisa sit. Sed cum Trapezus apud Diodorum non nominatim adferatur, fieri posse dixerim ut iam prius Panarcadibus restiterit et deleta fuerit. Sin minus, putandum erit Argivos pro Trapezunte Trapezam dixisse.

Σκοπά. Tradit Pausanias (VIII, 11, 7) Epaminondam in proelio apud Mantineam graviter saucium ex acie in locum vicinum translatum esse, unde prospectus ad milites pugnantes pateret: *δρόθεν δὲ ἀπέβλεπεν εἰς αὐτούς, ὠνόμαζον Σκοπὴν οἱ ἔπειτα*. Ex hoc loco pro certo discimus haud procul a campo, ubi anno 362 pugna commissa est, fuisse collem, cui nomen esset Σκοπά i. e. *specula*. Nam quod ait Frazerius in commentario suo e narratione Pausaniae ne illud quidem effici posse eum de loco edito loqui, hoc prorsus redarguitur verbis *δρόθεν δὲ ἀπέβλεπεν*. Dudum tamen intellexerunt Loringius ⁴⁾ et Fougèresius ⁵⁾ collem illum non post proelium Mantinense demum Speculam nominatum esse, sed ei antiquitus hoc nomen fuisse; quod loci incolae dum more populari explicare conantur, suo Marte finxerunt Epaminondam inde in planitiem despexisse. Recte sensisse viros doctos nunc nitido argumento demonstratum est, si modo iure in-

1) I. G. V, 2, p. 128, vs. 30 sqq.

2) Cf. Curtius, Peloponnesos, I, p. 304: Das breite *Tafelland*, mit dem das Lykaion ostwärts gegen den Alpheios vortritt ... war die alte Trapezuntia.

3) I. G. V, 2, p. xx, vs. 53 sqq., p. 128, vs. 25 sqq., p. 140, vs. 103.

4) Journ. of Hell. Stud. 1895, p. 82 sq.

5) Fougères, Mantinée et l'Arcadie orientale, p. 111.

scriptionem nostram anno 362 antiquiorem esse sumimus. Antiquam Σκοπὴν eruditorum maxima pars collem hodie Mytika dictum esse credunt, unde Mantinica omnis et pars agri Tegeatarum conspicitur et in cuius latere rudera turris, quae speculae vice functa esse videtur, hodie exstant. Vide descriptionem locorum apud Fougeresium l.l.

(Λ)εὔκτρον. In lapide Ἀεὺκτρον legitur, quod mendum operarii esse suspicor. Est sane aliquid quod nobis hic primo obtutu scrupulum inicere possit. Exstabat olim inscriptio Argiva inferioris aetatis ¹⁾, qua continebatur index civitatum e variis regionibus Graeciae. Inter alia nomina legebantur haec:

Λεὺκτρον

Κορώνη Ἀρκ .

Sed titulus ille, qui periisse videtur, forsitan male lectus sit; sin minus, casu accidisse putaverim, ut idem error bis in duobus lapidibus Argivis repetitus sit. Hoc enim luculenter ostendit titulus Corinthius ²⁾ eiusdem aetatis, qui in simillimo civitatum indice haec exhibet:

Λ[ε]ὔκτρο[ν]

Κορώνη .

Tres locos in Graecia fuisse quibus nomen esset Ἀεὺκτρον sive Λεὺκτρα docet Plutarchus ³⁾: horum alterum in Boeotia, alterum in ora Laconiae maritima ⁴⁾, tertium haud procul a Megalopoli (πρὸς τῇ Μεγάλῃ πόλει τῆς Ἀρκαδίας) situm esse dicit. Hoc ultimum, quod in inscriptione nostra commemoratur, saeculo V^o adhuc Laconicum fuisse tradit Thucydides (V, 54: ἐξεστράτευσαν δὲ καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους (anno 419) πανδημεὶ ἐς Λεὺκτρα τῆς ἑαυτῶν μεθορίας πρὸς τὸ Λύκαιον. Neque a. 370 aliter res habebat. Xenophon enim (Hell. VI, 5, 24), ubi de rebus hieme anni 370—369 gestis loquitur, Lacedaemonios Leuctri praesidium collocasse narrat: ἦν δὲ καὶ ἐπὶ Λεὺκτρῳ ὑπὲρ τῆς Μαλεάτιδος ἄλλη Φρουρά. Pausanias vero (VIII, 27, 4) Leuctrum recenset inter oppida, quibus anno 369 incolas suos in unam

1) I. G. IV, 619. Cf. Ross, Rhein. Mus. 1851, p. 128; Kolbe, I. G. V, 1, p. xvii, vs. 138—146.

2) I. G. IV, 1605.

3) Plut. Pelop. 30.

4) Paus. III, 21, 7; 26, 4.

urbem Megalopolin congregare visum est: ... παρὰ δὲ Αἰγυτῶν καὶ Σκιριτῶν Οἶον καὶ Μαλλέα καὶ Κρῶμνοι καὶ Βελεμῖνα καὶ Λεῦκτρον ¹⁾. Pluribus verbis non opus est: luce clarius est Leuctrum initio anni 369 a Lacedaemoniis ad Arcades defecisse. Quod cum semel factum esset, postea non immutatum esse videtur: anno 228 saltem, cum Leuctrum a Cleomene rege Lacedaemoniorum occupatum est, adhuc Arcadicum erat; cf. Plut. Cleom. 6: Λεῦκτρα τῆς Μεγαλοπολίτιδος χωρίον.

Ἀργεῖαται. Iter a Caphyis ad Psophida apud Pausaniam (VIII, 23, 8) describitur hoc modo: ἀνελθὼν δὲ ἐκ Καφυῶν ὅσον σταδίους ἐπτά· ἐπὶ Νάσους καλουμένας καταβήσῃ· πενήκοντα δὲ προελθόντι αὐτόθεν σταδίους ἐστὶν ὁ Λάδων. διαβήσῃ τε δὴ τὸν ποταμὸν καὶ ἐπὶ δρυμὸν ἀφίξῃ Σόρωνα διὰ τε Ἀργεαθῶν καὶ Λυκούρων καλουμένων καὶ Σκοτάνης. τείνει μὲν δὴ ὁ Σόρων τὴν ἐπὶ Ψωφίδος ... Pro Ἀργεαθῶν legendum esse Ἀργεαδῶν, ut nominativus esset Ἀργεάδαι, nuper coniecit Hillerus ²⁾. Iam si ex titulo Argivo Pausaniam emendare placeat, commode scribi possit: Ἀργε(ι)ατῶν ³⁾. Sed nonne reputare nos oportet Pausaniae opus a nostra inscriptione intervallo plus quingentorum annorum distare? Provocabo ad aliud exemplum fere consimile. Secundum Pausaniam id ea parte Arcadiae, quae ad meridiem et orientem spectat, pagus Tegeatarum iacebat, cui nomen erat Γαρῖαται ⁴⁾, itemque in eadem regione inter Tegeam et Thyream flumini alicui nomen erat Γαράτης ⁵⁾. Idem nomen hoc est neque quicquam apud Pausaniam mutandum, quod propter Fickium ⁶⁾ moneo, qui Γαρεάτης pro Γαράτης scribendum esse contendit. Multa nomina fluviorum Arcadicorum apud Pausaniam in -εάτης exeunt, ut Ἀτεάτας Βρενθεάτας Γαθεάτας, sed ex -εάτας oriri poterat -άτας per contractionem (εᾱ = ᾱ) ⁷⁾, quam Pausaniae

1) Cf. Hiller de Gaertringen, I. G. V, 2, p. 129, vs. 21 sqq.

2) I. G. V, 2, p. 85, vs. 40 sq. Cf. Angermann, Fleckeisen's Jahrb. 1888, p. 6; Grasberger, Stud. zu den griech. Ortsnamen, p. 133.

3) Terminatio -άτης in Arcadia una omnium frequentissima est.

4) Paus. VIII, 45, 1. Cf. Kiepert, Form. orb. ant. XIII, Dg.

5) Paus. VIII, 54, 4 (nomen bis occurrit).

6) Cf. Fick, Altgriech. Ortsnamen, Bezenberger's Beitr. XXIII, 1896, p. 54.

7) Nomen oppidi Mycenarum priscis temporibus non Μυκαναί, Μυκανά, sed Μυκαναίαι, Μυκαναία fuisse videtur. Cf. I. G. IV, 492 (VI^a saec.), vs. 1 sq.: Μυκαναίαθεν. Oppidum Arcadicum Μελαινάς (Paus. V, 7, 1; VIII, 3, 3; 26, 8) Rhianus (v. Steph.

aetate vulgatissimam fuisse ostendunt nomina virilia Τιμέας, Τιμᾶς, Δημέας, Δημᾶς similia ¹⁾. Iam illud te attente considerare velim, quod in inscriptione Argiva saeculi II' p. C. n. legitur Γαραθῶν ²⁾. Est sane ista tabula tam difficilis ad interpretandum quam facilis lectu. Sed in praesens saltem nullus video quid esse possit illud Γαραθῶν nisi genitivus nominis Γαῤᾷθαι, Γαῤᾷται, Γαρεᾷται. Suspicio igitur in Arcadia posteriore aetate in ore vulgari terminationem -ᾷται in -ᾷθαι abiisse. Forsitan idem transitus soni τ in θ reperiatur in nomine loci Ὀρέστειον, Ὀρέσθειον, Ὀρεσθάτιον, quod ultimum aetate Pausaniae praevaluisse videtur ³⁾.

Quatuor locos, qui apud scriptores antiquos commemorantur, omnes Arcadiae tribuendos esse statuimus neque quemquam iam dubitaturum esse credo quin titulus noster Arcadium spectet, quamvis Argis in foro repertus et Argivo sermone conscriptus sit. Iam operae pretium esse videtur eum ab initio usque ad finem pertractare, ut copiosius in singula inquirere potestas nobis fiat.

Vs. 2: ἐνς τὸ ΠΑ —. Tres novimus locos Arcadicos neutrius generis, qui a ΠΑ- incipiunt:

1° Παραιβάσιον (μνημα). Erat ibi monumentum iuxta viam, quae Gortyne Megalopolin ducebat. Quod cum auctore Pausania (VIII, 28, 4) erectum esse sciamus, ne perfidiae, qua Cleomenes III adversus Megalopolitanos deliquerat, memoria abiret, vetat temporum ratio hoc loco memoratum esse.

2° Παρθένιον. Ita vocatur mons, qui agrum Tegeatarum ab Argolide dividit ⁴⁾. Plinius quidem (N. H. IV, 20) etiam oppido Arcadico alicui hoc nomen fuisse refert; sed falli eum veri simile est, ut saepissime in talibus rebus erravit.

3° Παλλάντιον, Maenaliū oppidum pervetustum.

Byz. s. v.) Μελαινάς dixit, Plinius (N. H. IV, 20) *Melaenas*, tabula Peutingeriana *Melenam*.

1) Cf. e. g. I. G. V, 2, 55.

2) B. C. H. 1909, p. 462, col. I, vs. 12.

3) Cf. I. G. V, 2, p. 144.

4) Paus. VIII, 54, 6; Herod. VI, 105; Polyb. IV, 23, 2; Liv. XXXIV, 26, 9.

Sequitur igitur, si modo concedimus loci nomen hic supplendum esse, ut aut de Parthenio aut de Pallantio cogitandum sit, nisi si lateat nomen loci nobis ignoti.

Vs. 3: κοινὰ τῶν ἀ —. Quandoquidem tota inscriptio de Arcadia est, in promptu est supplere: κοινὰ τῶν Ἀ[ρκάδων]. Τὸ κοινὸν τῶν Ἀρκάδων, quod anno 370 conditum est, regebatur imperio contionis decem milium virorum, cui apud Diodorum (XV, 59, 1) nomen est κοινὰ σύνοδος. Etiam alia communia habuisse possunt Panarcades velut sacra delubra certamina. Sic Pausanias (VIII, 53, 3) Tegeae ἐστὶν Ἀρκάδων κοινὴν commemorat, quae aedificata fuerit, cum annuae contiones concilii Arcadici, quia Megalopolis nondum exstructa erat, Tegeae habebantur ¹⁾; sin minus, antiquissimam eam fuisse necesse est, quod Tegea non post medium VI^m a. C. n. saeculum principatum in Arcadia sibi vindicare potuit.

Vs. 4: Κιθάρι[ον]. Nomina huius similia inveniuntur haecce: Κιθάριον ὄρος, mons in Macedonia situs ²⁾, Δημήτηρ Κιθάρια Phenei culta, ³⁾, Κιθαιρών. Horum nullum inter nomina geographica, quibus stirpem Graecis antiquiorem tribuit, recenset Fickius ⁴⁾. Iam Κιθαιρών alium explicatum habet, cetera haud scio an inter se cognata esse possint. Fluxerint forsitan ex voce κίταρις sive κίδαρις ⁵⁾, quae Graeca potius quam Persica esse mihi videtur. Saltatio Arcadica, quae κίδαρις dicebatur ⁶⁾, mea sententia erat saltatio, in qua frontem fascia redimebant, Ceres Κιδάρια erat persona diademata, Κιθάριον Macedonicum et Κιθάριον Arcadicum fuerint montes, quorum formae taeniis comparabantur ⁷⁾. Simili ratione Atticum promontorium Ζωστήρ, arx Picena Cingulum dicta est. Cf. vs. 6: Στεφάναν.

Vs. 5: ῥηχμόν = ῥηγμόν, fissuram, abruptum, ut ῥωχμός = ῥωγμός. Cf. inscr. Epidauri initio saec. IVⁱ tribuenda, I. G. IV, 1484, vs. 253: Φάρχηματα; vs. 296, 303: παρδείχηματος; vs. 251:

1) Cf. I. G. V, 2, p. 4, vs. 28—37.

2) Ptol. III, 12, 16; Strab. VII, frg. 14 sq. IX, p. 441.

3) Paus. VIII, 15, 3.

4) Fick, Vorgriech. Ortsnamen; Hattiden und Danubier.

5) Cf. Hesych. et Suid. s. v.

6) Ath. XIV, p. 681, d.

7) Cf. Fick, Bezzenberger's Beitr. XXI, 1895, p. 244.

παρδειχμάτων'). Ambigi potest sitne ῥηχμός nostro loco substantivum an nomen loci.

Vs. 6. Idem de voce στεφάνη dicendum est, quippe qua fasciae et coronae, deinde montium apices et cacumina designantur. Cf. S. G. D. I. 5060, vs. 59 sq. 63, 67: ἐς τὰν στεφάναν; 5075, vs. 65: ἃ αἱ στεφάναι. Hodie Lycaei culmini, quod septentrioni proximum est, nomen est τὸ στεφάνη²⁾. Cf. S. G. D. I. 5075, vs. 53, Deiters, De Cret. tit. publ. p. 35: ἃ ἁ ταινία.

Vs. 7: [ἐ]νς τὸ τοῦ Πολεμο —. Cf. vs. 16: [ἐ]νς τὸ τοῦ 'Ερ]-μᾶνος, ἐνς τὸ τοῦ Λυ —, vs. 18: ἐνς τὸ τοῦ —, vs. 24: ἐνς τὸ τοῦ Πανός. His locis omnibus fana sacellave designari manifestum est. Sequitur, ut Πολεμο — initium nominis herois sit, cumque unum tantum inter heroes Graecorum norimus, cuius nomen hoc modo incipiat, non dubium esse videtur, quin de Polemocrate, Machaonis filio, loquatur titulus. Audi Pausaniam II, 38, 6 sq.: ἀπὸ δὲ τῶν πολυανδρίων ἰόντι 'Αθήνη τέ ἐστιν, ἐν ᾗ Αἰγινῆται ποτε ᾤκησαν, καὶ ἑτέρα κώμη Νηρίς, τρίτη δὲ Εὐχ, μεγίστη τῶν κωμῶν, καὶ ἱερὸν τοῦ Πολεμοκράτους ἐστὶν ἐν ταύτῃ. ὁ δὲ Πολεμοκράτης ἐστὶ καὶ οὗτος Μυχάωνος υἱός, ἀδελφὸς δὲ 'Αλεξάνορος, καὶ ἱᾶται τοὺς ταύτῃ καὶ τιμὰς παρὰ τῶν προσοίκων ἔχει. ἀνατείνει δὲ ὑπὲρ τὰς κώμας ὄρος Πάρνων καὶ Λακεδαιμονίων ἐπ' αὐτοῦ πρὸς 'Αργεῖους ὄροι καὶ Τεγεάτας εἰσὶν' ἐστήκασι δὲ ἐπὶ τοῖς ὄροις 'Ερμαῖ λίθου καὶ τοῦ χωρίου τὸ ὄνομά ἐστιν ἀπ' αὐτῶν³⁾. Praeterea legitur apud Stephanum Byzantinum: Εὐχ· πόλις 'Αρκαδίας· Θεόπομπος ἐν ἔκτῳ· τὸ ἐθνικὸν Εὐχαιο; unde efficitur Evam aliquando Arcadiae contributam fuisse. A(n)thene quoque apud eundem Arcadiae attribuitur: 'Ανθάνα... 'Αρκαδίας πόλις, itemque Thyreatida et Cynuriam ab Arcadibus sibi vindicatas esse ostendit scholion corruptum in Dion. Perieg. 415⁴⁾,

1) Cf. Haniach, De tit. Argol. p. 51, 3, α; Brugmann-Thumb, Griech. Gramm. § 185, 1.

2) Bursian, Geogr. von Griech. II, p. 235.

3) Vide ne heros Polemocrates non alius sit atque Aesculapius ille, qui apud Ciceronem (de nat. deorum, III, 57) secundus est, Ischyis et Coronidis filius, qui „dicitur humatus esse Cynosuris”. Cf. Iydu, de mens. IV, 90: δεύτερος ('Ασκληπιός) 'Ισχύος τοῦ 'Ελάτου καὶ Κορωνίδος, (ὃς ἐν τοῖς Κυνοσουρίδος ὁρίαις ἐτάφη. Cf. W. Bobeth, De indicibus deorum, diss. Lips. 1904, p. 72. Aliter Hillerus, I. G. V, 2, p. ix, vs. 73; cf. p. 125, vs. 55 sqq.

4) Geogr. Graec. Min. II, p. 447.

ex quo haec adferre satis est: Ἐλατος μὲν (Arcadis filius) ἔλαχε μοῖραν Ὀρχομενόν, Μαντίνειαν καὶ τὴν Κυνουρικὴν, ἣτις Θυρέα καὶ Ἀνθήνη καὶ τὰ περὶ τοὺς καλουμένους Πραῖτους. Itaque non est cur mireris fanum Polemocratis, quod Pausaniae aetate in Thyreatide Argolica haud procul a finibus Tegeatarum iacebat, in titulo nostro in Arcadia, vel fortasse in ipso confinio Arcadiae et Thyreatidis collocari. De situ Evae hodie ambigitur. E loco Pausaniae supra adlato efficitur tantum eam in radicibus aut in latere orientali montis Paronnis iacuisse, cui hodie Malevo nomen est. Inter viatores hodiernos, qui hanc regionem perlustraverunt, Ernestus Curtius ¹⁾ Evam in vicinia vici, cui Hagios Petros nomen est, recte quaesivisse mihi videtur ²⁾.

Vs. 9: ἐνς τῷ ν συνροάν. Spatium lacunae metienti mihi quinque fere litterae excidisse visae sunt. Atque primo, cum dicat Pausanias haud procul a fano Polemocratis Arcades Lacedaemoniorum et Argivorum fines contingere, in mentem venit restituere: ἐνς τῷ[ν ὥρω]ν συνροάν. Sed voce, quae est συνροά, potius fluviorum confluentes designari patet. Supplevi igitur: ἐνς τῷ[ν ὑδάτ]ων συνροάν, eum locum hic significari suspicatus, qui apud Pausaniam (VIII, 54, 1) Σύμβολα, hodie autem Kryavrysis dicitur ³⁾. Rivus montanus, qui in Parnone prope a vico Sancti Petri ortus apud Kryavrysin in flumen, quod hodie Sarantapotamos dicitur, influit, Lacedaemonios et Tegeatas dividebat. Cf. inscriptionis de confinio Meliteae et Pereae ⁴⁾ vs. 11 sq.: τοῦ Σκαπεταίου καὶ τοῦ Εὐρωπῶ ἐν τὰν συμβολάν. S. G. D. I. 5016, vs. 12; 5075, vs. 51, 61, 63; B. C. H. 1910, p. 331, vs. 8 sq: ἃ ὕδωρ ῥεῖ.

Cum in fine versus spatium vacuum conspiciatur, legi non potest: ὥρω[ν]. Sequitur ut ὥρω nominativus dualis sit, ad quem mente supplendum foret: ἐστόν. Cf. vs. 11: — κλα ἄλλος ὥρος; S. G. D. I. 5075, vs. 70 sq.: οἱ ὄρει οἱ ἐς τὸν βορρᾶν ἔχοντες.

E prisca voce ὄρρος apud Iones οὔρος, apud Atticos ὄρος fluxit, apud Argivos vero (cf. vs. 10, 11, 22), sicut apud Creten-

1) Curtius, Peloponnesos, II, p. 383.

2) Evae nomen quid significet nescimus. Idem nomen erat monti Ithomae proximo (Paus. IV, 31, 4).

3) Paus. ed. Frazer, vol. IV, p. 444.

4) Michel, Recueil d'inscr. grecques, 22; Dittenberger, Syll. 425.

ses ¹⁾, ὥρος. Quanta sermoni Argivo cum Cretensi similitudo sit, non semel statui.

Vs. 10: [ἐ]κ τῶν Αὐλίων. Locus ignotus est. Cf. Ael. de nat. anim. XI, 6: ἐν Ἀρκαδίᾳ δὲ χώρα ἐστὶν ἱερὸν Πανός· Αὐλὴ τῷ χωρίῳ τὸ ὄνομα. Locus ille forsitan idem sit, quem Stephanus Byzantinus Αὐλὴν dicit: Αὐλὴ· πόλις Ἀρκαδίας· Ἀλέξανδρος δευτέρῳ περὶ Λυκωρείας. τὸ ἔθνικὸν Λυλαῖος. Sed Αὐλία nostrae inscriptionis eadem esse atque Αὐλὴν Aeliani veri simile non est aut saltem idoneis argumentis demonstrari non potest.

ἐπι[πολ]ᾱ. Inter ἐπι et ΑΙ interest spatium trium litterarum. Harum primam probabiliter efficitur π fuisse, secundam, quae tota periit, affirmare licet non fuisse ΑΑΔ, tertia fuit Δ aut Λ. Ἐπιπολᾱ idem hoc loco significare sumo atque ἐπιπαλῆς, *supra*, quam vocem praepositionis loco ab Ionicis Atticisque scriptoribus usurpari notum est ²⁾).

Vs. 11: τὰ δ' ἐπ' ἀ[ρ]ῶ τούτου ὅρος Ποι —, *inde terra quae ad orientem spectat est pagus Poe —*.

Vs. 12: Τραγευρίνῃ. Cf. Εὐρίππα, cognomen Dianae, quae Phenei colebatur (Paus. VIII, 14, 5). Suffixum -ιν-, quod in nominibus locorum apud Graecos haud frequens est ³⁾, in Arcadia reperitur in nominibus quae sunt: Βελεμίνῃ, oppidum Sciritidis, Ὀστρακίνα, mons in agro Mantinensi, Πωρίνας, flumen aut mons in confinio Phenei et Pellenes.

Vs. 12 sq. 15: Μελεάγρειον. Μελεάγρειον hoc non procul a Scopā situm fuisse apparet e vs. 15. Neque dubium est quin in agro Tegeatarum iacuerit: hoc enim indicat ipsum nomen Meleagri. Tegeae in templo Minervae Aleae ostendebantur dentes pellisque apri Calydonii ⁴⁾ traditque Pausanias (VIII, 45, 6) Scopam in fastigio aedis orientali heroes aprum venantes effinxisse; quod idem hodie reliquiae servatae testantur. Iam utrum Μελεάγρειον inscriptionis nostrae sacellum Meleagri an vicus an

1) S. G. D. I. 5016, 12; 5024, 20, 22; 5060, 59.

2) Herod. I, 187; IV, 201; Thuc. VI, 96; Arist. Plut. 1205, Eccl. 1108.

3) Fick, Bezenberger's Beitr. XXIII, 1897, p. 221.

4) Call. hymn. in Dian. 219, Paus. VIII. 47, 2. Dentes abstulit Augustus (ibid. 46, 1) eosque Romae in templo Bacchi in hortis exposuit (ibid. 46, 5). Horum unus aetate Pausaniae supererat. Qui cum tres fere pedes (ἡμῖσις ὀργυίας) longus esset, dentem elephantis primigenii fuisse conicio.

mons collisve fuerit, ambigi possit. Varias enim sententias habere possunt nomina per suffixum *-ειον* a nominibus heroum ducta. Sic in litore prope ab oppido Rhoeteo erat *Αἰάντειον* . . ., *μνῆμα καὶ ἱερὸν Αἴαντος καὶ ἀνδριάς* (Strab. XIII, p. 595), Aeginae τὸ *Αἰάκειον καλούμενον, περίβολος τετράγωνος λευκοῦ λίθου* (Paus. II, 29, 6). Contra *Θοάντειον* Rhodi, *Κοιράνειον* Pari, *Αἰάντειον* Magnesiae, *Λευκόθειον* Ciliciae promontorium erat. Sed, utut est, nomen quod est *Μελεάγειον* ostendit Meleagrum apud Tegeatas herois loco cultum esse. Atque hunc cultum non IV° demum saeculo institutum esse posse consentaneum est: imo antiquitus Tegeae heros alienigena Arcadicae heroinae Atalantae iunctus est. Hucusque credebatur primum Euripidem Meleagri et Atalantes amores machinatum esse, neque ipse aliter censebam ¹⁾. Quod nunc non ita habere demonstratum est. Etiam Atalantes filium Parthenopaeum non e Milanione, sed e Meleagro natum esse (Hyg. fab. 70, 99 sq. 270) iam non est, cur a poetis aetatis alexandrinae de nihilo fictum esse arbitremur. Tegeatarum hae fabulae sunt, eaeque antiquissimae, sed nonnisi raro ab uno et altero poeta receptae esse videntur.

Quod sciamus, Meleager nusquam alibi in Graecia ut heros adorabatur. Nonne ergo veri simile est signum Meleagri, quod Scopae summo iure tribuitur ²⁾, in fano eius prope a Tegea consecratum fuisse ³⁾? Illud quoque paulo audaciore coniectura augurari possis Augustum id simul cum apri dentibus et eburneo simulacro Minervae Aleae, nobilissimo Endoei opere ⁴⁾, Romam abstulisse. Hoc si verum sit, statim intellegamus, quomodo factum sit, ut Romae tot artifices Meleagri signum sibi imitandum et in marmore exprimendum sumpserint. Augustum eo consilio Tegeatas spoliasse dicit Pausanias, ut Arcades ulcisceretur, qui, exceptis Mantinensibus, omnes Antonii rebus favissent. Idem civitatibus, quarum delubra Antonius exspoliaverat, simulacra numinum abrepta reddidisse traditur (Strab. XIII, p. 595).

Vs. 13: [*τεῦ συντ*] *έμου*. Vides requiri substantivum masculini

1) Nikander und Ovid, I, p. 53.

2) Graef, Röm. Mitt. 1889, p. 218 sqq.

3) Cf. Furtwängler, Meisterw. p. 526, 2: Es liegt nahe zu vermuten, dass der Meleager des Skopas einst in Tegea stand.

4) Paus. VIII, 46, 1; 4 sq.

generis in -ομος exiens, quod significet: *iter, via*. In vulgari sermone posterioris aetatis δρόμος hac vice fungitur, sed hanc vocem iam saeculo IV° a. C. n. ita usurpari posse negaverim. Cum vero apud Herodotum Xenophontem Aristotelem *viae compendiariae* dicantur σύντομοι, idem vocabulum hic restituere ausus sum. Apud scriptores quidem σύντομος (ὁδός) nusquam masculini, sed feminini generis esse videtur ¹⁾, sed hic fortasse mente suppleri potest στίβος, τριμμός vel tale quid.

Vs. 14. Videtur fuisse aut [ἄν]ω, vel [ἐπ'άν]ω, aut κάτω τᾶς ὁδοῦ. ὁρος Ἐπινώιον, *pagus supra fluvium Νοῦν situs*. Auctor est Pausanias (VIII, 38, 9) Νοῦν influere in Alpheum. Ceterum cum νοῦς (quod apud Dores etiam νῶς fuerit, sicut nonnumquam βῶς dicebant pro βοῦς) nihil aliud significet nisi: *amnis, flumen* ²⁾, etiam aliis rivis Arcadicis hoc nomen fuisse potest. Hoc loco unum e rivis, qui a Maenalo in Helissonta influunt, significari coniecero. Cf. Ἐπικηφισία, pagus Atticus, Ἐπιδήλιον, Ἐπιζεφύριον, Παρασώπιοι, Πραποτάμιοι etc. ³⁾.

Vs. 14, 21: ἧ ὥρισται, *qua termini (ὥροι) positi sunt*.

Vs. 16: [ἐνς τὸ τοῦ Ἐρ]μᾶνος; ⁴⁾. Mercurium Arcadum deum clarissimum

Κυλλήνης μεδίωντα καὶ Ἀρκαδίας πολυμήλου

tot locis ab Arcadibus cultum esse constat, ut dici non possit, ubi hoc templum eius iacuerit.

ἐνς τὸ τοῦ Λυ —. Suppleri possit: ἐνς τὸ τοῦ Λυ[καίου Διός]. Sed cum vs. 15 Scopa, vs. 19 Argeatae in agro Clitorio, vs. 24 Trapeza nominetur, concluderis nomen celebris fani in Lycaeo hic non restituendum esse. Obici tamen potest Iovem Lycaeam apud Arcades etiam aliis locis cultum esse. Sic in foedere Megalopolitanorum et Messeniorum saec. II° ⁵⁾ (vs. 29, cf. vs. 69, 71) delubrum quoddam Iovis Lycaeï in confinio Arcadiae et Messeniae

1) Cf. etiam Herod. I, 185; IV, 136; τὰ σύντομα τῆς ὁδοῦ; Xen. Cyn. 5, 17: τὰ σύντομα.

2) Cf. Fick, Bezzenberger's Beitr. XXII, 1896, p. 48, 64; XXV, 1899, p. 116; van Herwerden, Lex. suppl. s. v.

3) Cf. Fick, l.l. XXIII, 1897, p. 227 sq.

4) Genitivus Ἐρμᾶνος legitur etiam in inscriptione antiquissima in agro Tegeatarum reperta (I. G. V. 2, 95), in titulo Pheneatico saec. Vⁱ (ibid. 360), in lateribus coctis Megalopoli repertis (ibid. 469, 1, a).

5) Dittenberger, Inschr. von Olympia, 46; I. G. V, 2, p. xxvii.

commemorari videtur. Cf. quoque Paus. VIII, 53, 11: ἐκ Τεγέας δὲ ἰόντι ἐς τὴν Λακωνικὴν ἔστι μὲν βωμὸς ἐν ἀριστερᾷ τῆς ὁδοῦ Πανός, ἔστι δὲ καὶ Λυκαίου Διός· λείπεται δὲ καὶ θεμέλια ἱερῶν. 30, 2: περίβολος δὲ ἔστιν ἐν ταύτῃ (i. e. Megalopoli in foro) λίθων καὶ ἱερὸν Λυκαίου Διός. Res incertior fit eo, quod etiam Lycurgi nomen restitui potest. Lycurgus Alei filius procul dubio apud Tegeatas colebatur. Cf. schol. Apoll. Rhod. I, 164, ubi Arcades Lycurgo τὰ Μώλεια celebrare dicuntur.

Vs. 17: [τ]ὸν Δαμάανδρον. Locus est, cui ipsum nomen herois, qui ibi colebatur, inditum est. Huius rei exempla conguessit Fickius ¹⁾. Unum ex ipsa Arcadia petittum adferre satis habeo. Pausania (VIII, 12, 2) auctore, haud procul a Methydrio πεδίον τε ὀνομαζόμενον Ἀλκιμέδων καὶ ὑπὲρ τοῦ πεδίου τὸ ὄρος ἔστιν ἡ Ὀστρακίνα, ἐν δὲ αὐτῷ σπήλαιον, ἐνθα ᾤκησεν Ἀλκιμέδων, ἀνὴρ τῶν καλουμένων ἡρώων.

Sigma inter duas vocales positum et hic et infra vs. 21 in Ὀνχινιάδιον suppresserit Argivus, qui haec scripsit. Nam huius rei exempla licet in cognata Cypria dialecto inveniantur, in sermone Arcadico deesse videntur.

Δυσπορ[ίαν]. Cf. στενοπορία; Πόρος, 1° pagus Atticus, 2° locus in Sicilia. V. ad vs. 19.

Vs. 18: ὀχετόκρανον. Cf. Pollux, X, 30: ὀχετόκρανα δ' ἂν εἴποις τὰς τῶν ὀχετῶν ἀρχάς, ὡς Ὑπερίδης ἐν τῷ περὶ ὀχετοῦ.

Vs. 19: Κλᾶθροις. Κλᾶθρα, κλειθρα (apud Graecos, qui nunc sunt, κλισούρα) sunt *claustra*, *fauces*, *angustiae*. Cf. Strab. IX, p. 428 (de Thermopylis): τῶν κλειθρῶν ἐκυρίευσεν τῶν περὶ τὰ Στενά. III, p. 152: τοῖς δὲ τοῦ ποταμοῦ κλειθροῖς ²⁾ ἐπετείχισε τὴν Ὀλυσιπῶνα. Cum e nomine Ἀργειατᾶ[ν] effecerimus de pagis in agro Clitorio hic agi, forsitan non indignum adnotatu sit nomen Κλήτωρ sive Κλείτωρ idem fere significare. Arx Clitoris in valle non ita lata aedificata liberum commeatum *intercludebat* ³⁾. Fieri tamen omnino non posse censeo ut Argivi nomen Arcadicum Κλήτωρ in Κλᾶθρα transformarint. Sed operae pretium est con-

1) Bezzenberger's Beitr. XXI, 1895, p. 286; XXIII, 1897, p. 242 sq.

2) Codd. πλῆθροις, emend. Meinekius Carolus Mueller Madvigius.

3) Cf. I. G. V, 2, p. 85, vs. 45 sqq. Paus. VIII, 21, 3: οἰκείται δ' ἐν ὀμαλῇ, κύκλω δὲ ὕψι περιέχοντα οὐ μεγάλα.

ferre locum Pausaniae (VIII, 21, 1), quo haud procul ab oppido Clitore angustum alveum fluminis esse tradit: τοῦ Λάδωνος δὲ τῶν πηγῶν ἀπέχει στάδια ἐξήκοντα ἢ Κλειτορίων πόλιν· ἢ δὲ ὁδὸς ἢ ἀπὸ τῶν πηγῶν τοῦ Λάδωνός ἐστιν αὐλὼν στενὸς παρὰ τὸν Ἀροάνιον ποταμόν. Hanc viam flumenque Aroanium, cui hodie Katsana nomen est, testis oculatus describit Frazerius ¹⁾, cuius haec sunt verba: „... Soon the valley contracts to a defile through the protrusion of the hills on either side ...”. Accedit quod locus Ἀργεῖται, cuius nomen in inscriptione continuo sequitur, non magno intervallo a Ladone et Aroanio distabat.

Plane simili loco nomen Δυσπορ[αν] fuisse consentaneum est. Quapropter, licet pro certo nihil affirmari possit, non omittenda esse duco ea quae Frazerius de alteris angustiiis scripsit, in quas alveus Aroanii inter Lusos et Clitora contrahitur. Audi ipsum l.l. p. 264 sq.: „After traversing the upland plain of Soudena ... the river enters a defile at the southeastern corner of the plain. Through this defile ... the Aroanium and the road to Clitor run side by side ... Farther on, the glen contracts into a deep rocky gorge between steep mountains ...” In eadem regione Arcadiae sunt etiam angustiae Ladonis prope a vico Divitsa, de quibus cf. Frazerius l.l. p. 288 sq.

Vs. 20: Λιθάμαντος. Eandem terminationem habet nomen Triphylia fluminis Ἀκίδαντος ²⁾.

Vs. 21: ὄρος Ὀγχινιάιον. Nomen ductum est a substantivo quod est ὄγχινεα, ὄγχινῃ, ὄγχινειν, *pirus*. Simili modo vicus Ladoni adiacens nominatus fuerat Λευκάσιον (Paus. VIII, 25, 2) et flumen valli Stenyclericae vicinum Λευκασία (Paus. IV, 33, 3) a λεύκη, *populus*. Cf. Paus. VIII, 18, 8: τὴν Ἀρτεμιν ταύτην Ἡμερασίαν κκλοῦσιν οἱ Κλειτόριοι ³⁾; 36, 4: Μεθυδρίου δὲ ὡς τριάκοντα ἀπέχει σταδίους Νομφασία πηγὴ. Cf. Ὀρεσθάσιον, Παραιβάσιον (μνήμα), Φλειάσιοι, Κορυφάσιον, Αἰπάσιον πεδίον.

Vs. 24. Fuerit: τὰς ἐνς τὸ τοῦ Πανὸς ποτ[ι] τε τὸν δεῖνα τόπον ὁδοῦ ἐπὶ δεξιᾷ] vel tale quid. Cf. vs. 13.

1) Paus. ed. Frazer, vol. IV, p. 263 sq.

2) Cf. Araethus in schol. Townl. ad II. IV, 319; Paus. V, 5, 8,

3) Non probatur mihi coniectura Adolphi Wilhelm, qua legi iussit: τὴν Ἀρτεμιν ταύτην Ἡμέραν καλοῦσι καὶ ἀγῶνα Ἡμεράσια ἔγουσιν οἱ Κλειτόριοι (Oesterr. Jahresh. 1901, p. 83).

τὸ τοῦ Πανός. Quoniam hoc delubrum non procul a Trapeza situm fuisse declarat titulus, fieri potest ut sit celebre fanum Panis Lycaeī (Paus. VIII, 38, 5), quod inter duo cacumina iacuisse scimus, quorum hodie alteri St. Elias vel Diaphorti, alteri Stephani nomen est.

Vs. 25, 27: Αἰετοῦ Ἑλά. Ἑλά est ἐλλά, ἐδ-λά, *sella, sedes*. Cf. Hesych. ἐλλά· καθέδρα, Λάκωνες et: κασι(λ)α· καθέδρα ¹⁾. Diximus Leuctrum usque ad annum 370—369 *Laconicum* fuisse. Iam nonnisi monti alicui praealto huiusmodi nomen fuisse veri simile est ²⁾. Leuctrum igitur si recte ibi fere collocetur, ubi nunc oppidulum Leondari iacet, forsitan Αἰετοῦ Ἑλά dictus fuerit mons, cui hodie nomen est Hellinitsa quemque antiquum nomen adhuc servare dixerit quis barbara terminatione maculatum.

Vs. 26: τὸ Κεραύνιον. Hoc nomen in Arcadia adhuc ignotum erat, sed apud Pausaniam (VIII, 41, 3) occurrit τὸ Κεραύσιον ὄρος, de quo haec ipsius verba sunt: εἰσὶ δὲ αἱ πηγαὶ τῆς Νέδας ἐν ὄρει τῷ Κεραυσίῳ· τοῦ Λυκαίου δὲ μοῖρά ἐστι. Hunc montem eruditorum maior pars haud procul a Bassis septemtrionem aut septemtrionem et orientem versus iacere censent ³⁾. Quod minime certum est. Licet enim verum sit Nedam etiam a septemtrione aquas Lycaeī accipere ⁴⁾, non minus tamen recte contendī potest fontes eius esse sub monte Τετράγι ⁵⁾, qui iugo cum Lycaeō coniunctus est ⁶⁾. Libenter equidem Leakio ⁷⁾ adstipulor, qui Κεραύσιον Pausaniae montem Τετράγι esse intellexit. At nunc montem Τετράγι Νόμια ὄρη esse autumant. Alius rursus hic error est. Pausanias enim, ubi Lycosuram describit, de montibus circumiacentibus loquitur hoc modo: ἐν ἀριστερᾷ δὲ τοῦ ἱεροῦ τῆς Δεσποίνης τὸ ὄρος ἐστὶ τὸ Λύκαιον (VIII, 38, 2) . . . τῆς Λυ-

1) Cf. Fick, Zeitschr. für vergleich. Sprachforsch. 1914, p. 118.

2) Hodie quoque in Graecia compluribus montibus altis nomen est Ἀετοφωλιά.

3) Cf. Paus. ed. Hitzig Bluemner, vol. III, p. 264; Kiepert, Form. orb. ant. XIII.

4) Cf. Strab. VIII, p. 348: τὸ τῆς Νέδας ἱεῦμα λαβρὸν ἐκ τοῦ Λυκαίου κατιόν; Hiller de Gaertringen et Lattermann, Hira und Andania, p. 14.

5) Cf. Baedeker, Grèce, 1910, p. 413.

6) Paus. ed. Frazer, vol. IV, p. 389: „A long and ragged ridge connects it with Mt. Lycaeus (Diaphorti) on the north.” Mons Τετράγι distat a Lycaeō chiliom. IX.

7) Leake, Travels in the Morea, II, p. 10 sq.: „The proper Neda was that which has its origin in Mount Τετράγι. Hence also it appears that this mountain was the ancient Cerauium.”

κοσούρας δὲ ἐστὶν ἐν δεξιᾷ Νόμια ὄρη καλούμενα (38, 11). Ex his, si quae auctori fides est, efficiendum est, cum Lycaëum a septemtrionibus iaceat, Νόμια ὄρη a meridie iacere ¹⁾. Oritur iam quaestio subdifficilis, quomodo nomen Κεραύσιον sit explicandum. Κεραύνια ὄρη multis locis in antiqua Graecia cognoscebantur, Κεραύσιον hoc uno loco in codicibus Pausaniae legitur. Fickius ²⁾ Κεραύσιον aut a κέρως ductum aut idem significare atque Κεραύνιον suspicatus est. Hoc si verum sit, aut si forte nomen apud Pausaniam corruptum sit, Ceraunius noster non diversus a Cerausio Pausaniae fuerit. Ceraunium montem in inscriptione nostra pago Leuctrico attributum fuisse paene certum est, siquidem limes eius pagi, qui vs. 25 ab Αἰετοῦ Ἐλά orditur, vs. 27 rursus in Αἰετοῦ Ἐλάν terminari videtur. Modicum spatium, quo Leuctrum et mons Tetragi inter se distant ³⁾, non impedit quominus ambo unius pagi limite contenta fuerint.

ἐπ' Ὀνον. Nomen montis hoc esse dixerim. Cf. Ὀνειον, Ὀνειὰ ὄρη prope a Corintho.

Vs. 28: -- υλίσταν κράναν. Cf. vs. 30: Αὐκλίστα[ς], Steph. Byz.: Φορίστια· κώμη Ἀρκαδίας. τὸ ἰθνηκὸν Φοριαεὺς, ὡς Ἐφορός ἐν τῇ ἔκτῃ τῶν ἱστοριῶν. Vix probanda est coniectura Hilleri, qui apud Stephanum legendum esse suspicatus est: Φορβεία, Φορβαεὺς ⁴⁾.

Vs. 30: [ἐν]ς τὰν Σκοπάν. Numne verisimile est eundem hunc locum esse quem vs. 15 offendimus? Ut in plerisque Graeciae regionibus, sic maxime in Arcadia saepe eadem nomina locorum bis terve occurrere videmus. Σκοπή et alibi nominis loci vice fungitur ⁵⁾, sed etiam substantivum esse potest, ut S. G. D. I. 5075, vs. 58 ⁶⁾: ἐς τὰν σκοπάν. Etiam vs. 23 restituere possis: [τὰν σκο]πάν τὰν ὑπὲρ τᾶς ὁδοῦ.

De nomine Αὐκλίστα quomodo iudicandum sit videant alii.

1) Cf. Paus. ed. Frazer, vol. IV, p. 389.

2) Bezzenberger's Beitr. XXI, 1895, p. 250. Omitto somnia Grasbergeri (Stud. zu den griech. Ortsnamen, p. 133).

3) Intervallum est chiliom. XVIII. Cf. Hiller de Gaertringen et Lattermann, Hira und Andania, tab. I.

4) I. G. V, 2, p. 169.

5) Plin. N. H. V, 31, 35; Ptol. IV, 5, 14.

6) Cf. Deiters, De Cret. tit. publ. p. 35.

Apud Arcades *εσι* in *ιει* abire posse docet I. G. V, 2, 96: ἀπυδ^ιει i. e. ἀποδ^ιει. V. supra ad vs. 28.

Vs. 31. Incertum utrum scribendum sit: Κώπιον an: -- κώπιον. Cf. Κῶπαι, oppidum Boeotium, et I. G. V, 2, 249:

Δαμαινε[τ]

Κω --

ubi Hillerus restituit Κῶ[ος] vel Κῶ[α]. Fortasse supplendum: Κῶ[πιεύς].

ἀπὸ τοῦ λάκκου. In titulo Olympiae reperto, quo confinium Megalopolitanorum et Thuriensium terminatur, item stagni cuius mentio fit ¹⁾. Idemne hoc sit an aliud nemo nunc dixerit. Cf. S. G. D. I. 5060, vs. 60, 64, 67: ἐπὶ τὸν λάκκον.

Rationibus subductis, pro certo statuimus vs. 7—15 ad Tegeatida, vs. 19 ad agrum Clitorium, vs. 24—27 ad Parrhasiam et Aegyptim pertinere. Inde a verbis Πλατὺ δρος (vs. 27) nescimus de qua parte Arcadiae agatur. Aetatem, cui inscriptio tribuenda est, certo argumento aliquatenus circumscribere licet: cum enim Leuctrum hic inter oppida Arcadica compareat, apertum est eam anno 370 posteriorem esse; neque multo recentior rem esse formae litterarum indicare videntur. Reliquum est iam, ut generaliter definiamus, qua de re in ea agatur. Censeo hic in novos pagos dividi territorium illarum civitatum Arcadicarum, quibus brevi post pugnam Leuctricam in unius populi corpus coalescere et communi consilio urbem Megalopolin condere visum est. Quibusnam autem civitatibus haec initio placuerint, discimus e notissimo quodam Pausaniae loco (VIII, 27, 2 sq.). Primum enim ibi enumerantur viri, qui conditores novae urbis designati fuerant; quos oriundos esse videmus e Tegea Mantinea Clitore Maenalo Parrhasia. Deinde recensentur oppida, quae utpote obscuriora deserere placebat, ut incolae in una moenia convenirent: haec iacuisse apparet in Maenalo Eutresia Aegypti Sciriti Parrhasia Cynuria agro Orchomenio Tripoli. Sequitur ut foederis Arcadici participes fuerint hae civitates regionesque: Orchomenus Mantinica Tegeatis Sciritis Maenalus Eutresia Parrhasia Aegyptis Cynuria Tripolis Clitor. Atque hac in re Pausaniae fides habenda

1) I. G. V, 2. p. xxvii, 80: ὅφ' ἔστιν ὁ λάκκος.

est, quoniam alio loco se haec hausisse indicat e decreto concilii Arcadici ¹⁾, quod eum in cuiusdam Ἀρκαδικοῖς repperisse coniecerim. Fieri tamen potest ut iam eo tempore, quo decretum illud factum est, etiam aliae civitates Arcadicae foederis participes fuerint, nam sicut non ex omnibus regionibus conditores electi sunt, ita etiam non est cur in unaquaque regione necessario unum plurave oppida deserta esse sumamus ²⁾. Iam post mortem Epaminondae secus accidisse scimus: divulso foedere, periit libertas malisque civilibus et externis Arcades affecti sunt ³⁾. Sed hoc nunc nihil ad rem: quaerimus quid decretum sit, cum foedus constituebatur. Comparanti autem locos, quorum in titulo mentio fit, cum regionibus, quarum nomina e Pausania composuimus, apparebit tibi illos omnes his contineri; qua in re maxime animadversione dignum est, quod ager Clitorius utrobique commemoratur ⁴⁾.

Facile perspicitur fines novi foederis duabus de causis in novos pagos dividendos fuisse. Primum enim cavendum erat ne communis civitas rursus in vetera conventicula dilaberetur, deinde ante omnia infringi oportebat potestatem optimatum, Spartanorum sodalium, ut respublica popularis diu exoptata tandem aliquando constitueretur et firmiter stabiliretur ⁵⁾. Quis non meminit praeceptorum Aristotelis: *ἔτι δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα κατασκευάσματα χρήσιμα πρὸς τὴν δημοκρατίαν τὴν τοιαύτην, οἷς Κλεισθένης τε Ἀθηναίων ἐχρήσατο βουλόμενος αὐξῆσαι τὴν δημοκρατίαν, καὶ περὶ Κυρήνην οἱ τὸν δῆμον καθιστάντες. Φυλαὶ τε γὰρ ἕτεραι ποιηταὶ πλείους καὶ Φρατρίαι, καὶ τὰ τῶν ἰδίων ἱερῶν*

1) Paus. VI, 12, 8: τὰς δὲ ἐξ ἀρχῆς τε ὑπὸ ἀσθενείας ἀφανιστέρας (πόλεις) καὶ δι' αὐτὸ ἀνοικισθείσας ἐς Μεγάλην πόλιν περιέχει σφᾶς γενόμενον τότε ὑπὸ τοῦ Ἀρκάδων κοινού δόγμα. Cf. VIII, 27, 5: τὸ μὲν δὲ ἕλλο Ἀρκαδικὸν οὔτε τι παρέλκε τοῦ κοινού δόγματος καὶ συνελέγοντο εἰς τὴν Μεγάλην πόλιν σπουδῇ ...

2) Foederis Arcadici etiam cives Heraeae Telphusae Stymphali Leprei Lasii participes facti sunt.

3) Cf. Isocr. Archid. 64—68.

4) Postquam titulus inventus est, initio de agro Megalopolitano in pagos dividendo agi arbitrabar (cf. Museum, Oct. 1912, p. 38). Cum tamen Tegeatis et ager Clitorius commemorarentur, de territorio foederis Arcadici agi liquet. Cf. I. G. V, 2, tab. VIII.

5) Cf. B. Niese, Beiträge zur Geschichte Arkadiens, Hermes, 1899, p. 521: Es (i. e. Arcadia a. 370) bildete zum ersten Male, seitdem es bestand, eine politische Einheit, und zwar auf demokratischer Grundlage ... Demokratie und Einheitsbetrübungen gehen zusammen.

συνακτέον εἰς ὀλίγα καὶ κοινὰ καὶ πάντα σοφιστέον ὅπως ἂν ὅτι μάλιστα ἀναμιχθῶσι πάντες ἀλλήλοις, αἱ δὲ συνήθειαι διαzeugθῶσιν αἱ πρότερον ¹⁾. In novos conventus homines cogendos esse dicit, quod ut fiat, aut novae phratriae instituendae sunt aut pagi in phratriarum locum substituendae. Ita agendo consuetudines maiorum magnam partem subvertuntur et antiqua sacra publica deseruntur. Procul dubio huc referenda sunt verba Isocratis Archid. § 66, ubi dicit in Arcadia post proelium Leuctricum ἀνεστράφθαι τὰς πολιτείας καὶ καταλείυσθαι τοὺς νόμους; cf. § 68: καταλύσαντες δὲ τὰς θυσίας . . .

Neque magis mirabimur quod Argivis mandatum est ut hoc negotium susciperent. Nam extraneis arbitris aliquid tale commodius demandari potest quam civibus, inter Peloponnesios vero iis temporibus Argivi Thebanorum socii novis Arcadum rebus quam maxime favebant ²⁾. Quos etiam Messeniis eadem aetate simili modo opem tulisse videmus. Epiteles praetor Argivus una cum Epaminonda, ut narrat Pausanias, synoecismum Messeniorum perfecit. Cf. Paus. IV, 26, 7: στρατηγεῖν δὲ αὐτὸν οἱ Ἀργεῖοι τὸν Ἐπιτέλην καὶ Μεσσηνὴν ἀνοικίζειν ἤρηντο. Tibiarum Boeotiarum et Argivarum alternis cantibus incitabantur ii, qui moenia novae urbis Messenes aedificabant (ibid. 27, 7). Delphis simulacra priscorum regum suorum aenea consecraverunt Argivὶ τοῦ οἰκισμοῦ τῶν Μεσσηνίων Θηβαίοις καὶ Ἐπαμεινώνδῃ μετασχόντες (Paus. X, 10, 5). Accedit quod diserte tradit Pausanias (VIII, 27, 1) Arcades Megalopolin condituros exemplum ab Argivis cepisse: συνῆλθον δὲ ὑπὲρ ἰσχύος ἐς αὐτὴν (τὴν Μεγάλην πόλιν) οἱ Ἀρκάδες, ἅτε καὶ Ἀργεῖους ἐπιστάμενοι τὰ μὲν ἔτι παλαιότερα μόνον οὐ κατὰ μίαν ἡμέραν ἐκάστην κινδυνεύοντας ὑπὸ Λακεδαιμονίων παραστῆναι τῷ πολέμῳ, ἐπειδὴ δὲ ἀνθρώπων πλῆθει τὸ Ἄργος ἐπηύξησαν καταλύσαντες Τίρυνθα καὶ ἿΤσιᾶς τε καὶ Ὀρνεᾶς καὶ Μυκῆνας καὶ Μίδειαν καὶ εἰ δὴ τι ἄλλο πόλισμα οὐκ ἀξιόλογον ἐν τῇ Ἀργολίδι ἦν, τὰ τε ἀπὸ Λακεδαιμονίων ἀδεέστερα τοῖς Ἀργείοις ὑπάρξαντα καὶ ἅμα ἐς τοὺς περιόλους ἰσχύον γενομένην αὐτοῖς. γνώμη μὲν τοιαύτη συνωκίζοντο οἱ Ἀρκάδες. Non

1) Arist. Polit. VII, p. 1319, b, vs. 19—27.

2) Cf. Ed. Meyer, Gesch. des Alt. V¹, § 948: Der Hauptheerd der revolutionären Erhebung war Argos, etc.

probanda videtur Niesii ¹⁾ sententia, qui ipsum Pausaniam haec de nihilo commentum esse coniecit.

Quodsi nunc rursus quaerimus, cuinam aetati titulus noster tribuendus sit, respondendum est eum magna cum probabilitate anno 369 vel 368 adsignari posse. Vix enim fieri potest ut Arcades libertatem adepti novam soli divisionem, quae ipsius constitutionis communis reipublicae magna pars erat, diutius distulerint ²⁾).

Extremum est ut quaeramus num hoc tantum ab Arcadibus Argivis mandatum sit, ut terminos pagorum constituerent. Nam quod dicit Pausanias (VIII, 27, 2): τῆς (Μεγάλης) πόλεως δὲ οἰκιστῆς Ἐπαμεινώνδας ὁ Θηβαῖος σὺν τῷ δικαίῳ καλοῖτο ἄν· τοὺς τε γὰρ Ἀρκάδας οὗτος ἦν ὁ ἐπεγείρας ἐς τὸν συνοικισμόν . . ., hoc non magni aestimandum est. Atque id quod tradit Plutarchus (adv. Col. 32): Πλάτων δὲ τῶν ἑταίρων ἐξαπέστειλεν Ἀρκάσι μὲν Ἀριστάνυμον διακοσμήσοντα τὴν πολιτείαν . . ., ut verum sit, tamen communem Arcadum rempublicam, quae anno 370 constituta est, spectare non potest: Plato enim popularium partibus non favebat. Forsitan illis Arcadibus operam suam praestiterit Aristonymus, quibus post Epaminondae mortem praefuit Mantinea. Iam quaeso haec tecum reputes. Primum, ut supra p. 333 ostendi, tabula praegrandis fuit. Deinde primos versus fragmenti A ad terminationem pagorum pertinere certum non habeo. Nam vs. 2 quaenam verbis ἐνς τὸ πα — sententia subsit, nemo dixerit, vs. 3 vide ne, si legatur κοινὰ τῶν Ἀρκάδων], de aliis rebus agi veri simile fiat, vs. 4 nominativus pluralis substantivi in -α(σ)ις exeuntis ne ipse quidem in limum descriptionem optime quadrare videtur. Nonne igitur fieri potest ut interventu Argivorum etiam plura in nova Arcadum republica constituta sint, quam nunc certis argumentis demonstrare valemus? Sed haec ultima quaestio, siquando alia fragmenta tabulae nostrae ex solo Argivo recuperare continget, fortasse solvi et enucleari poterit. In praesens nihil pro certo statuere praestat.

(Continuabuntur).

1) Herm. 1899, p. 534 sq.

2) Iam inde ab anno 367 inter Argivos et Arcades dissensionem quandam ortam esse suspicatur Ed. Meyer (Gesch. des Alt. V¹, § 960).

De Dolabella sic Cicero iocatur: „O hominem pudentem! Kal. Ian. debuit, adhuc non solvit, praesertim cum se maximo aere alieno Faberii manu liberavit et opem ab eo petierit. Licet enim iocari ne me valde conturbatum putes.”

Merito hic omnes Cobeti admirantur acumen e verbis *ab eo* eruentis *ab Ope*, et iure probatur eiusdem emendatio *libet* pro *licet* reponentis. Sed quod praeterea annotat vir summus: „quod autem Faberii manu id Dolabellam fecisse dicit, demonstrat Faberium eum esse, qui Caesaris manum imitatus Antonio falsa chirographa paraverit, quibus ille usus maximo aere alieno et sese et Dolabellam ad Opis liberavit”, a scopo aberrasse videtur. Primum neque notus aliunde nobis iste Faberius, tum ceteri loci huc pertinentes, quos Cobetus affert, de solorum Antonii Dolabellaeque vel vi vel fraude loquuntur, postremo aliquo modo legentis mens ad iocum illum de Ope est praeparandus, qui nunc parum apte statim coniungitur cum illa Faberii mentione, qui aut nullus fuit unquam aut notus quidam omnibus falsorum chirographorum artifex. Ipsam Ciceronis manum restitues pro Faberii legendo *fabri*: fabrum iussit claves sibi facere adulterinas, aut — quod aequalibus nostris rem in memoriam revocabit in *Aede Nova* Amstelodamensi peractam, quae in ore est populi — hominem qui *serra* apte uti posset adhibuit.

AD TAC. H. II, 25.

Erat Suetonius Paulinus: „Cunctator natura et cui cauta potius consilia cum ratione quam prospera ex casu placerent.”

Quis unquam fuit tam praeposterus et perversus ut in re militari quidquam magis quam *prospera* laudaret? Nisi forte vir ille nobilis in suavissima comoedia Franco-Gallica (Augerii *Mademoiselle de la Seiglière*) qui de Napoleone loquens „Bonapartius iste” ait „qui contra leges artis victorias reportavit”. Nam in bello *prospera* consilia sunt victoriae, quocunque tandem reportatae modo. Ut obtineas quod cunctatorem deceat et quod apte opponatur praecedentibus, lege *propera*. Vox ea apud Tacitum frequentissime tam de rebus quam de hominibus adhibetur.

J. J. H.

OBSERVATIUNCULAE DE IURE ROMANO.

SCRIPSIT

J. C. NABER S. A. FIL.

(Continuantur ex pag. 192).

CV.

DE IUDICIIS IN REM DUPLICIBUS.

Pars quarta (ultima).

Ad summam, apud quos talis lex est, ut possessor auctorem sistat, ibi auctore dato, cui quidem auctori auctoris datio remittatur vel non imponatur, favorabilior est causa possidentis, non dato, petentis ¹⁾, sed non propterea fit iudicium duplex ²⁾. Quin immo, ubi iudicium duplex est, ibi non potest imponi possidenti auctoris datio aut desinet esse duplex ³⁾. Sed sunt, qui doceant in rem iudicium duplex esse non posse propterea, quod omnino sit locum habiturum possessionis qualecumque commodum ⁴⁾. Errant mehercle, erunt enim paria petitoris et

1) Omnimodo favorabiliorem esse causam possidentis, docet Planck, *Gerichtsverf.* I p. 550, 575 („wenn der Kläger kein besseres Recht zu behaupten vermocht hat“), p. 582/3.

2) Eck, *die doppels. Klagen* (1870) p. 18: „Gesetzgebungen aller und neuer Zeiten (haben) den Vindikationsbeklagten . . . zur Angabe seines Titels verpflichtet, . . . ohne dass man darin eine Duplicität der Klage findet.“

3) Ergo fallit Declareuil, *Nouv. rev. hist.* XXII (1898) p. 464, quum scribat apud veteres Germanos in rem iudicium ceterorum iudiciorum exemplo fuisse duplex.

4) Velut Hübner, *Immobilienproz.* p. 160 (= Heusler, *Institutionen* II (1886)

possessoris iura, ubi vel iudicio Dei veluti per crucem vel duellum contendetur vel inquisitione iudicis de proprietate constabit ¹⁾, nec ad rem faciet ²⁾, utrum vice mutua detur iure constituto in rem actio, an adversus possessorem dumtaxat. Extat autem ³⁾ vindictio *ad crucem* in formula quadam Salica ⁴⁾ et vera lite ⁵⁾ anni 775, *ad ferrum calidum* in vera lite ⁶⁾ anni 907, quum praecessisset inquisitio, igne in iudicio synodali de iure decumarum ⁷⁾ anni 925, *per duellum* autem in lege Bajuvarica ⁸⁾, *si causa fuerit* ⁹⁾, Alamannorum ¹⁰⁾, *si qua contentio fuerit inter duas genealogias* ¹¹⁾ *de termino* ¹²⁾, et in litibus duabus altera Matisconensi ¹³⁾ anni fere 950, altera Ruthenica ¹⁴⁾ anni 960. Computamus enim eas tantum species, ubi principaliter de proprietate per duellum agitur, non iuratoris vel iudicis arguendi causa ¹⁵⁾. Sane posterioribus saeculis ¹⁶⁾ multo magis vindictio per duellum in Francia frequentata est, quum esset ea sola vel

p. 45): „in jedem Prozessrechte gilt die Rolle des Beklagten als die vorthaftere.“

1) Brunner, *Entst. der Schwurger.* (1872) p. 85: „die Inquisition hebt die (p. 107: „dem formalen Prozesse eigenthümliche(n)“) Grundsätze der Beweisvertheilung auf.“ Idem dicere poterat circa iudicium Dei.

2) Facturum putat Lotmar, *zur legis actio sacramento* (1876) p. 97, nec ibi posse existere de proprietate iudicium duplex, ubi sicut Romae (ibid. p. 77) non competat nisi adversus possessorem.

3) Omitto quum perplexam *GU* 416a, tum, ubi nec constet de genere iudicii nec peragatur, *GU* 470a; 591.

4) Bignon. 13 (12).

5) *GU* 93 (de 94 error est Huebneri).

6) *GU* 469a.

7) *GU* 495a. Ex diverso aquae iudicium in pari causa spondetur *GU* 604a.

8) App. IV. De re mobili cf. tit. 16 § 11.

9) Cf. tit. 12 § 8 (*si alia probatio nusquam inveniri(i) dinoscitur, nec utriusque* (= uter utri) *invasionem compensare voluer(i)t*).

10) tit. 81 (84). Utebar editione Caroli Lehmann (1888).

11) Cf. Ranke, *Päpste* I (1878) p. 255/6.

12) Finale controversiam proprietatis esse, docebam cap. LXXIII.

13) *GU* 531.

14) *GU* 547. Cf. etiam nunc *GU* 432; 495; 511a; 535; 611; 612, ubi offertur quidem vel spondetur nec tamen peragitur pugna.

15) Cf. Brunner, *Rechtsgesch.* II p. 418: „Der Hauptfall, in welchem das Ordal des Zweikampfs zur Anwendung gelangt, ist die Schelte des Urteils, ... des Parteicides, ... des Zeugeneides.“ It obviam van Kuyk, *Dias*. cit. p. 16/7, 33/5. Ex litibus huc pertinent *GU* 429; 868; Act. Sanct. mens. Mart. III p. 309 A.

16) „sous la troisième race de nos rois.“

certe praecipua ratio decidendi causas èt civiles èt criminales facta ¹⁾, unde secum hoc ius Normanni ²⁾ quum in Angliam ³⁾ transtulerunt tum in Apuliam ⁴⁾. In Longobardica enim Italia ex capitulari primi Othonis ⁵⁾, quod supra laudavimus, *de investitura praedii* duellum competit; simul indicavimus, quomodo hoc ius interpretes ad ipsam de proprietate contentionem transtulerint. Ergo in monumentis Italicis posterioribus non adeo rarum est, ut praedia ⁶⁾ per duellum vindicentur ⁷⁾. Ex diverso apud Saxones vindicatio per duellum non invenitur, in criminalibus enim causis dumtaxat duelli actio permittebatur ⁸⁾; admittitur quidem de proprietate ⁹⁾ iudicium aquae ¹⁰⁾, quum possessio in incerto est ¹¹⁾. Est in obscuro possessio, si vicinis ignoratur. Licet enim totidem testibus possessio probari possit, quot ius probatur, id est, sex ¹²⁾, tamen, quia inter solum do-

1) Loysel, *Instit. coutum.* (ed. 1846) no. 808 (p. 180); Warnkoeinig et Stein, *franz. Staats- und Rechtsgesch.* III (1846) p. 216, p. 226; Brunner, *Entst. der Schwurger.* (1872) p. 439/40; Coulin, *der gerichtl. Zweikampf* I (1906) § 1, § 2; Declareuil, *Nouv. rev. histor.* XXXIII (1909) p. 83/4. — Dicturus igitur, quibus ex causis duellum locum habeat (ed. 1900 no. 1709), hoc non implet Beaumanoir, sed docet (no. 1318 io. 1046 i. f.), quando cesset.

2) Brunner, *Entst. der Schwurg.* p. 181: „die normannischen Urkunden des ausgehenden 11. und des 12. Jahrhunderts geben zahlreiche Beispiele des gerichtlichen Zweikampfs.“ Cf. ibid. p. 178/9; Coulin, op. cit. p. 3/4.

3) Loysel, l. l.; Phillips, *englische Reichs- und Rechtsgesch.* II (1828) p. 127, p. 280/2; Brunner, *Entst. der Schwurger.* p. 397 (et p. 181: „die englischen Urkunden des ausgehenden 11. und des 12. Jahrhunderts geben zahlreiche Beispiele“); Bigelow, *History of procedure* I (1880) p. 327, 295/7, 157; Neilson, *Trial by combat* (1890) p. 81 sqq. Cf. in primis Glanvilla II 8; XIV 1. — Sine fractu contuli Pollock et Maitland, *History of english law*.

4) Const. regni Sic. II 32 (Huillard, *Hist. diplom.* IV 1 p. 103).

5) 3. Cf. praeterea filii diploma 282 (*GU* 1043).

6) Idem fit in lite libertatis *GU* 1182 propter capit. Longob. extrav. 39.

7) Veluti *GU* 1176; 1209; 1228; 1369; 1372; 1378; 1501; 1513; 1558; 1583; 1610 (laudo èt hic èt ubique τὰ πρωτότυπα, non viri clarissimi indices). Cf. praeterea privilegia quum Pisanum, quod laudat Bethmann-Hollweg, *Civilproz.* V p. 379²² tum Lucense, quod descripsit Ficker IV no. 81. Nam *GU* 982; 1119; 1164 pugna spondetur de carta, quae dicatur falsa, ex capitul. 1 Othonis I. Quo pertinere potest similiter Diplom. Henr. II 302 (ia. *GU* 1198).

8) Planck, *Gerichtsverf.* I § 88 (p. 787: „nur wegen Friedenbruchs.“

9) Planck, *Gerichtsverf.* I p. 617 (de possessione putat Heusler, *Genere* p. 260).

10) Vel divisio aequa Cf. *GU* 30; 181; 1595.

11) *Sp.* III 21 § 2.

12) Heusler, *Genere* p. 147/8; Planck, *Gerichtsverf.* I p. 613. Quin exstat sententia, ut de possessione iuretur septima manu, deinde tertia manu de iure (Wilmanns, *Additam.* 78).

minum et fidelem constat, utri possessionis probatio danda sit — danda est fidei ¹⁾ — ergo in ceteris causis vicinorum testimonio res debet dirimi ²⁾. Quodsi id quoque defecerit, iam non potest per iudicium simplex lis proprietatis ordinari. Remanet igitur iudicium Dei, quod est sui natura duplex. Similiter duplex est recognitionis sive inquisitionis ³⁾ iudicium, quod potest videri descendere ex iure Romano ⁴⁾, tunc autem iure Francorum habet locum ⁵⁾, inprimis ubi causa dicitur apud regem apud eumve, qui sacra vice iudicet, postquam is decreverit, ut per inquisitionem agatur, atque praeterea Capitularium testimonio de iure diutinae possessionis ⁶⁾ *ecclesiae utique vel parochia(e)*. Quod ius mansit *de his libertatibus et rebus reddendis, quae in nostra*, id est, regis, *vestitura sunt* ⁷⁾, postquam placuit, *ut pagenses per sacramenta aliorum hominum causas non inquirantur nisi dominicas* etc. ⁸⁾. Rursus porrectum est ius regium ad res ecclesiarum ⁹⁾ sub hac tamen exceptione, quod ecclesiae ad exemplum privatorum per inquisitionem retinebunt, *quae res ab eis per triginta annorum spatium sine ulla interpellatione possessae sunt* ¹⁰⁾, regi

1) Laband, *Vermögensr. Klagen* p. 206; Planck, *Gerichtsverf.* I p. 611 (erraverat p. 576/7); Heusler, *Gewere* p. 262.

2) Cf. Laband, *Vermögensr. Klagen* p. 219; Planck, *Gerichtsverf.* I p. 613; Heusler, *Gewere* p. 258.

3) Quo discrimine posterior aetas hac utraque voce usa sit, dicet Brunner, *Entst. der Schwurger.* p. 293/5.

4) Cf. Bruns, font. (1909) no. 79 lin. 15-21 (Brunner, *Rechtsgesch.* II (1892) p. 525 not. 7); Liv. XLII c. 19 (io. c. 1).

5) Cf. Brunner, *Entst. der Schwurger.* (1872) p. 84 sqq.; id. *Rechtsgesch.* II (1892) p. 524-526. Exempla sunt quamplurima apud Huebnerum (*GU*), quibus addi potest Cod. Carol. epist. 56 (Murat.).

6) Capit. 36 § 17. Litium documentis possidenti probatio permittitur. Exempla dedimus supra.

7) Capit. 141 § 2 (cf. § 1); 145 § 1.

8) Capit. 144 § 1 (cf. 188 § 2).

9) Capit. 188 § 1; 191 § 8: *ut omnes res ecclesiasticae* (191: *ecclesiarum*) *eo modo contineantur sicut res ad fiscum nostrum* (191: *pertinentes*) *contineri* (= retineri, cf. capit. 140 § 6; 188 § 2) *solent*. Laudatur praeterea (*GU* 1174) capitulare Caroli Magni: *ubi res ecclesiastica per inquisitionem inveniri poterit, ut non excludat eam per possessionem aliquis*, quibuscum conferri oportet quod Ludovico Pio tribuitur apud Boretium in Praef. libri Pap. § 8. Illud Caroli pro spurio habet Ficker, *Sitzungsber. (Wien)* 67 (1871) p. 586.

10) Capit. 191 § 8. In privilegio quodam (*GU* 802) pro hoc spatio requiritur *ae tempora Karoli magni legal(is) vestitur(a)*.

tantum confert antecedentis regis possessio quantum privato vel ecclesiae tricennaria ¹⁾, modo sit *iusta ac legitima*, id est, ni fallor, nec violenta nec interpellata, *nam aliter ne vestitura (quidem) nominari debet, sive sit in ecclesiasticis sive in palatinis rebus* ²⁾. Eveniet autem sive per duellum agitur sive per inquisitionem, ut interdum neuter vincat et erit lis indecisa, sive quaestio proponitur, uter dominus sit, sive proponitur, uter maius ius habeat in terra illa ³⁾. Veluti refertur sententia ⁴⁾ ea quidem ex Italia (ann. 1098): propter incertum pugnae eventum *nullam inde iudices ded(isse) sententiam*. In Francia quidem ⁵⁾ et in Anglia ⁶⁾ incertum pugnae eventum absolutio sequebatur, quem morem tuebantur verbis formulae nec animadvertabant ⁷⁾, contra naturam esse duelli, ut alteri utri victoriae praerogativa deferatur, siquidem hoc modo Deo èt mandatur iudicium èt subtrahitur. Similiter fieri potest, ut inquisitio neutro inclinet. Quamobrem Ludovicus Pius ⁸⁾, si per inquisitionem *veritas inveniri (non) potest*, remittit ad ordinariam litigandi viam (*tunc liceat litigantibus ex utraque parte testes adhibere*); Glanvilla denique apud Anglicos Normannos dubitat, si possessor petierit recognitionem eam, quae vocatur *magna assisa* ⁹⁾ — permissum erat hoc modo duellum evitare tenenti ¹⁰⁾ — si deinde utriusque iura in obscuro sint, *numquid eo ipso obtine(u)t is qui tenet ad-*

1) Hoc nondum videtur observatum esse, sed aperte demonstratur capit. 40 § 9; 145 § 1; 145 § 3; 167 § 1 (cf. 139 § 20). De mancipiis quia non potest fiscus *propter vestituram* antecedentis regis vindicanti *contradicere*, sed tantummodo ad sententiam retinere possessionem (cap. 140 § 6), habebit regula locum in rebus immobilibus. Cf. praeterea capit. 155 § 2.

2) Capit. 145 § 1.

3) Hanc alteram speciem sine causa excipit Eck, *die doppelseit. Klagen* p. 16/7.

4) GU no. 1513.

5) Loyse, *Instit. contum.* (ed. 1846) no. 815. — Non est contraria (esse putat Coulin, *gerichtl. Zweikampf* I (1906) p. 139) GU no. 547, siquidem in ea lite neuter possidebat (Brunner, *Rechtsgesch.* II p. 440 not. 89), itaque non poterat pro reo pronuntiari.

6) Brunner, *Entst. der Schwg.* p. 179 (ima) cum not. 4.

7) Fortasse dissimulabant.

8) Capit. 141 § 2.

9) *Magna assisa* est, quae proprietatis causam continet; ceterae de possessione dabantur (Brunner, *Entst. der Schwg.* p. 414).

10) Glanv. Tract. II 7 § 1 (cf. ibid. 3 § 2).

versus petentem ¹⁾, neque eam quaestionem expedit ²⁾. Facti denique refertur ³⁾ species huiusmodi: *comes Legecestriae, qui iustitia et index aderat, eorum, quibuscum inquisiverat, videns opiniones variare, nihil super hoc iudicare praesumpsit, quemadmodum post incertum pugnae eventum in Italia pronuntiatum retulimus. Proponitur praeterea iudicium duplex de proprietate servi in lege Gortynica* ⁴⁾: . . . αἱ δὲ κ' ἀντὶ δώλῳ μωλίῳντι πωνίοντες τὸν τεκατερος ἤμεν, αἱ μὲν κα μαῖτους ἀποπώνῃι, κατὰ τὸν μαῖτυρα δικάδδεν· αἱ δὲ κ' ἢ ἀνποτέροις ἀποπώνῳντι ἢ μηδατέρῳι, τὸν δικαστῶν δμνύντα κρίνειν ⁵⁾. Ergo variis modis potest esse iudicium de proprietate nec ullum in eo possessoris commodum. Neque id mirum videri debet, siquidem decantatum illud favorabiliorem esse rei causam ⁶⁾ non obstat, quominus sit iudicium duplex, sed cessat, ubi est iudicium duplex, vel magis, ubi lex actoribus favet, quod interdum usu venit. Quin immo licet principaliter non sit, potest ex accidenti fieri proprietatis iudicium duplex, sive litigantium neuter possidet sive uterque ⁷⁾, modo permissum sit de proprietate agere cum non possidente et agere, licet ipse possideas. Quod apud Germanos, quia de proprietate semper agitur negativa actione ⁸⁾, utrumque procedit ⁹⁾, nec ibi quidquam obstat, quominus in lite proprietatis aut uterque possideat aut neuter ¹⁰⁾. Potest praeterea possessor ultro vindicationi se of-

1) Tractat. II 21 § 1. Cf. in re simili Bracton apud Henricum Brunner, *Entst. der Schwog.* p. 423¹.

2) De incerto pugnae eventu Glanvilla loquitur nusquam.

3) Apud Henricum Brunner, *Entst. der Schwog.* p. 289^a (= Bigelow, *Placit.* p. 201).

4) col. I lin. 17-23.

5) Cf. *Inscr. jurid. grecq.* (I) pag. 447.

6) Gai. l. 125 D. 50 § 17; Antiph. or. 5 § 51 (τὰ ἐξ ἴσου γινόμενα τοῦ φεύγοντός ἐστι μᾶλλον); Aethelred II 9 (*a bið andsaec swithre*).

7) Non potest quidem proprie possessio duorum esse in solidum (l. 5 § 15 D. 13. 6; l. 3 § 5 D. 41. 2; cf. l. 3 pr. D. 43. 17), sed facile fieri potest, ut modo hic modo ille possidere videatur, proinde possessio in incerto sit. Eam speciem intelligimus, quum dicimus utrumque possidere.

8) Hoc demonstravimus cap. LXXXVIII.

9) Ordinarium quidem est, ut, qui non possidet, agat (*Richtst. Ldr.* 26 § 3: *hebbe gi de were, wes clage gi denne?*), quod magis exprimere voluit Laband, op. cit. p. 403 (§ 43) quam expressit his verbis: *„eine Klage auf Herausgabe . . . konnte nur gegen den Besitzer angestellt werden.“*

10) Planck, *Gerichtsverf.* I p. 501/2, 596-618. Cf. Brunner, *Rechtsgesch.* II p. 440°; Laband, op. cit. § 43 (p. 403-406).

ferre ¹⁾. Ex diverso apud Romanos quia de proprietate non competit negativa actio, consequens est, neque possidentem de proprietate agere posse ²⁾ et non possidentem absolvi oportere ³⁾. Quocirca ne ex accidenti quidem potest nasci apud Romanos de proprietate iudicium duplex, et est ab iure Romano remotum id, quod tradit Pothier ⁴⁾: quum de possessione apud iudicem non constituterit, constitui proprietatis iudicium, quod necessario erit duplex. Sed, an apud Romanos proprietatis iudicium tunc principaliter fuerit duplex, quum ordinari adhuc solebat per contrariam vindicationem ⁵⁾, quaeri potest. Stant magni utrimque auctores ⁶⁾, mihi tamen ideo duplex iudicium fuisse videtur, quod non sufficiebat pronuntiare „(*rem actoris*) *non esse*” ⁷⁾, sed vel huius vel adversarii sacramentum iustum esse ⁸⁾, id est, rem esse vindicantis vel eius, qui contra vindicet. Quamquam negat Abgarowicz ⁹⁾ posse uno sacramento de utriusque litigatoris iure contendendi, quocirca videtur ei solius contra vindicantis ¹⁰⁾ ius in iudicium deduci (huic enim quod *iniuria vindicaveri(t)*

1) Haec non, quantum satis est, separat Laband, op. cit. p. 155/8. Diximus nos de iudiciis oblatitiis cap. LXXXIV. Cf. praeterea Hübner, *Immobiliarproz.* p. 66-70.

2) § 2 (i. f.) Inst. IV 6; l. 1 § 6 D. 43. 17. Quodsi de possessione actor contendit, (*ad*) *interdictum remitten(dus est)* (l. 1 § 3 D. 43. 17). Olim, quum legis actiones in usu essent, potuisse possidentem rem vindicare, coniectura est Fridolini, *Beiträge* (1896) p. 257/8.

3) Debet index inprimis *inspic(ere)*, *an reus possideat* (l. 9 D. 6. 1).

4) *Traité de la possession* no. 105; *Introd. au titre XXII* no. 53. Vetus exemplum: GU 1665.

5) Remittit quidem Lotmar, ne sit iudicium duplex, ipsam contrariam vindicationem. Qua de re disputavimus cap. XCVII.

6) Aliquot nomina dabit Keller, *Civilproz.* § 14 (p. 63) not. 210. Est etiam, qui verbo fateatur iudicium duplex, re tollat, velut Girard, *Manuel* (1911) p. 338/9.

7) Cf. l. 15 D. 44. 2.

8) Cic. pro Caec. 33 § 97; de domo 29 § 78; de Orat. I 10 § 42. Cf. Keller, *Civilproz.* § 13 (p. 61) not. 201; § 16 (p. 78) not. 222, et adversus Ludovicum Mitteis, *Privatrecht* I p. 30¹⁾, observatio Fridolini, *mater. Grundl. der exceptio* (1871) p. 178/9 (sub textu).

9) *Essai sur la preuve dans la R. V.* (1912) p. 105: „si le pari était unique il s'ensuit d'une façon nécessaire que l'on ne pariait que sur les prétentions d'un seul.” Praeiverat ex parte Demelius, *die confessio* (1880) p. 71: „Gegenstand des Rechtsstreites ist somit die Frage, ob des Beklagten (contra) vindicare als iniuria vindicare erscheint.”

10) Eum esse petitozem, ex diverso unde petatur eum, qui prior vindicet, docuerat *Essai* cit. p. 38 avv. (nec in ea re, quod sciam, praecursorem habet ullum).

obicitur), quae sententia est quidem arguta, sed in eo peccat, quod inutilem reddit primariam vindicationem. Quamobrem crediderim potius, aliquanto post legis actionem ipsam compositam adglutinatam ei sacramento provocationem, in qua verborum principalium ratio habita religiose non sit, sed esse eam nihilominus ex ipsis verbis principalibus interpretandam ¹⁾, proinde iudicem debere vel vindicantis sacramentum iniustum pronuntiare, si non probet se dominum. Haud magis est contrarium ²⁾, quod videtur ³⁾ suo loco mansura possessio, si neutrum sacramentum iustum sit. Nam non est mansura apud eum, qui possessor in ius venerit, sed apud eum, quem praetor possessorem constituerit ⁴⁾, atque praeterea interest, utrum possessio suo loco maneat lite decisa an indecisa ⁵⁾. Ad summam duplex fuisse iudicium ut sentiam, me impellit inprimis, quod aut fallunt me omnia aut introducebatur olim ⁶⁾ per vindicationem et contrariam vindicationem duellum ⁷⁾, quod sui natura iudicium duplex efficit; quid enim initio fuisse potest manus illa consertio nisi verum duellum ⁸⁾? quidve similis ⁹⁾ Romanorum vindicationi quam Alemannica ¹⁰⁾ illa contentio *inter duas genealogias de termino terrae*, nam ibi quoque ex terra, de qua ambigitur, id

1) Ideirco fallere videtur Demelius, *die confessio* (1880) p. 71, quum neget, „dass durch die bisherige Verhandlung (dem Richter) formell der Weg gewiesen wäre.“

2) Contrarium esse putat Bekker, *Aktionen* II p. 62¹⁾.

3) Hic occurrit Lotmar, *Krit. Studien* (1878) p. 112, putatque commissum iri stipulationem *pro praede litis et vindiciarum*, quod negat Wach (ad Kellerum not. 201 cit.).

4) Gai. IV § 16.

5) Bekker, *Recht des Besitzes* (1880) p. 254: „was dann die Folge haben musste, dass, wer die thatsächliche Innehabung hatte, diese zwar behielt, aber die Sicherung, die ein ihm günstiger Spruch bewirkt hätte, nicht dazu gewann.“ Hoc non perspexit Girard, *Manuel* (1911) p. 339¹⁾.

6) Diu quidem ante Ennium.

7) Cf. Jhering, *Vorgeschichte* (1894) p. 436: „ich hoffe an späterer Stelle die Ansicht begründen zu können, dass (das Prozessverfahren mittelst sacramentum) an die Stelle der Gottesurtheile der Urzeit getreten ist.“

8) *Simul manu prendere* vertit quidem Gellius (XX 10 § 7) et scribit Gaius (IV § 16) festucam intervenire *hastae loco quasi signum* quodam iusti dominii. Sed videtur uterque ex coniectura magis quam certa et vera scientia statnere. Cf. Bethmann-Hollweg, *Civilprozess* § 40 (I p. 134).

9) Similitudinem indicavit Siegel, *Gesch. des deutschen Gerichtsverf.* I (1857) p. 126¹⁾.

10) Tit. 81 (84). Sequor textum B (ad sensum nihil interest).

tollitur, *quod Alemanni zurf dicunt*, id est, cespes, praesente comite, eique in manu ponitur; hic commendat cespitem *fideli manu usque ad statutum placitum* ¹⁾. Sic deinde legislator pergit: *tunc spondeant inter se pugnam duorum. Quando parati sunt ad pugnam, tunc ponant ipsam terram in medio et tangant ipsam cum spatibus suis cum quibus pugnare debent . . . et pugnent*. Quodsi apud Romanos vindicatio sacramento iudicium duplex fuit, iam apparet, cur a praetore eo utique tempore, quo adhuc legis actiones in usu erant, sit introducta ²⁾ in rem actio per sponsionem praeiudicalem. Nam sic dicendum: a praetore ³⁾, et: eo tempore, quo adhuc legis actiones in usu erant ⁴⁾. Etenim poterant litigatores domi componere quamlibet sponsionem; sed in iure quae fiat sponsio, auctore praetore fiat necesse est, quocirca *in praetoriis stipulationibus, si ambiguus sermo acciderit, praetoris erit interpretatio: eius enim mens aestimanda est* ⁵⁾, *sed et si quid vel addi vel detrahi vel immutari in stipulatione oporteat, praetoriae erit iurisdictionis* ⁶⁾. Et introduxerit oportet praetor in rem actionem per sponsionem, quum nondum erant legis actiones abrogatae, nam post abrogatas legis actiones et introductas formulas naturalis quaedam proclivitas ferebat a legis actione: *Aio hunc hominem meum esse ex iure Quiritium* ad formulam: *Si paret hominem Auli Agerii esse ex iure Quiritium* nec inter has metas consistendi locus. Manet quaestio, cur introduxerit. Sunt qui respondeant: incommodi eius tollendi causa, quod cum legitima vindicatione coniunctum est ⁷⁾,

1) Hactenus fit similiter in lite quadam Andecavensi anni circiter 1075, quo remittit Schupfer, *l'Alodio* (1886) § 55 (i. f.).

2) Minus apparet, conservata cur sit post legis actiones abrogatas. Propter fructuum duplationem, putant Dernburg (*krit. Zeitschr.* I (1853) p. 156/7), Ubbelohde *Serie der B.* 43 und 44, V p. 649/50).

3) Keller, *Civilproz.* p. 129 not. 389 (= Bachofen, de Rom. iudiciis (1840) p. 33 lin. 1/2). Erraverat in ea re Stintzing (quem sequitur tamen Girard, *Manuel* (1911) p. 338 not. 1) post Georgium Gulielmum Wetzell, *Vindicationsprozess* p. 74. Cf. Bethmann-Hollweg, *Civilproz.* § 89^a (II p. 234).

4) Stintzing, *Ueber das Verh. der legis actio sacr. zu dem Verf. durch sponsio* (1853) p. 41 sqq. Erraverat in ea re Keller.

5) *L.* 9 D. 46. 5.

6) *L.* 1 § 10 D. 46. 5.

7) Schmidt, *Ztschr. der Sav.-St.* II p. 153 (not.): *»um . . . der für beide Theile mit wesentlichen Beschwerden verbundenen vindicatio des Sacramentsprozesses zu ent-*

quibuscum ego facere non possum. Si qua enim res talis erat, ut sine incommodo non posset in ius adferri vel adduci, salva legitima actione remedium inventum est ¹⁾. Docent alii ideo introduxisse, ut per formulam ageretur in rem ²⁾. Quos refutavimus supra hoc argumento: non potuisse praetorem, si quaerebat formulam, petitoriam non statim invenire. Accedit, quod non propterea per formulam litigatur, quod sponsio facta sit ³⁾: fit sponsio, etiamsi certum sit per formulam actum non iri, quod valde foret mirum, si interponeretur sponsio, ut per formulam litigaretur. Sequens est opinio, sponsionem introductam, ut sacramentum evitaretur aut maius ⁴⁾ aut minus ⁵⁾, quod neutrum probo. Cur enim praetor sacramento contrarius exstitisset? Atqui foret hoc dicendum, quia a praetore sponsio introducta est vel certe praetore auctore. Accedit in causa sacramenti minoris, quod non propterea sponsio denegatur, quod res maior sit mille assibus, velut homo ⁶⁾, qui potest longe pluris esse ⁷⁾ nec minori sacramento locus. Ne ii quidem verum vidisse mihi videntur, qui propterea contendunt sponsionem introductam, ut centumviris indicatio interciperetur ⁸⁾; non enim propterea ad centumviros non itur, quod sponsio facta sit ⁹⁾. Multo minus, quo-

gehen." Hoc fuisse causae verisimile non videtur Fridolino, *mater. Grundl. der exceptio* (1871) p. 171 not. 50 („Die legis actio sacramento in personam wird wohl immer noch etwas einfacher gewesen sein als die in rem . . . Das wird aber nicht hingereicht haben, um die sponsio praeiudicialis einzuführen").

1) Gai. IV § 17.

2) Hoc putant Bachofen, de Rom. iudiciis (1840) p. 81; Wetzell, *Vindicationsprozess* (1845) p. 78; Bethmann-Hollweg, *Civilprozess* § 89 (II p. 233/4). Similis est sententia Fridolini, *die mater. Grundl. der exceptio* (1871) p. 170.

3) Gai. IV § 95. Reponit Eisele, *mater. Grundl.* p. 171, non esse mirum, si propter centumvirale iudicium legis actio interponatur, quod cur non pertineat ad rem, demonstramus in textu in aliam formam argumento translato.

4) Hoc putant Stintzing, *op. cit.* (1853) p. 70/1; Witte, *das interd. uti poss.* p. 36 ima; Wlassak, *Prozessges.* I (1888) p. 118; Girard, *Manuel* (1911) p. 338 not. 1 (i. f.). Sed adsumit hic, ut Witte (p. 37 summa) aliam quoque causam ex iis de quibus diximus supra. — Ad sententiam Fridolini disputabitur infra (sub textu).

5) Hoc putat Karlowa, *Civilproz.* (1872) p. 99.

6) Gai. IV § 93.

7) Gai. IV § 14.

8) Ea est opinio civis mei (*Abhandl.* (1885) p. 319/20).

9) Gai. IV § 95 (cf. Dernburg, *krit. Ztschr.* I (1853) p. 264/269). Eapropter docet Eisele, *Abhandl. z. röm. Civilproz.* (1889) p. 84/5, in quibus speciebus ad Centum-

rum est sententia, postquam de possessione interdicta dari coeperint, de proprietate sponsionem inventam, ut cum eo posset in rem agi, qui interdicto obtinuisset ¹⁾, quasi vero cum possessore constituto non potuerit sacramento contendere. Quos aperte refellit Cicero ²⁾: *si habuisset iste edictum, quod ante istum et postea omnes habuerunt, possessio Minuciae genti esset data; si quis testamento se heredem esse arbitraretur, quod tum non exstaret, lege ageret* ³⁾ *in hereditatem* ⁴⁾. Restat sententia, in qua acquiesco, Ottonis Karlowa ⁵⁾, Eduardi Cuq ⁶⁾: ideo introductam in rem per sponsionem actionem, ut sufficeret pronuntiare *rem actoris non esse*, id est, ut exstaret de proprietate iudicium simplex ⁷⁾. Cui sententiae est consequens: non actori electionem tributam esse, utrum sacramento an sponsione certare mallet ⁸⁾, quod vitio cariturum non fuit ⁹⁾, sed possidenti, pro quo sit introducta sponsio, remissam contrariam

viros non eatur, sponsionem fieri, ut eorum indicatio intercipiatur et ut sacramentum maius evitetur, in reliquis speciebus ideo, ut sacramentum maius evitetur, quam causam olim sufficere per se negabat (*mater. Grundl. der exceptio* (1871) p. 171¹⁰⁾: *„(dass) man das höhere sacramentum umging, wird . . . nicht hingereicht haben, um die sponsio praedjudicialis einzuführen“*), sufficere nunc si putat, cur adiungit aliam?

1) Eo deducit rem Ubbelohde, *Serie* etc. V p. 632 sqq., eodem, ni fallor, Wlassak, *Ztschr. der Sav.-St.* XXV p. 137¹¹⁾ (is. p. 156 ima). Quodsi ille recte docet (p. 633), post interdictum vindiciarum dationi locum non esse (diversum placet Hermano Witte, *das interd. uti poss.* (1863) p. 38/9; Philippo Lotmar, *zur legis actio sacram.* (1876) p. 89; *krit. Stud.* (1878) p. 181), est quidem consequens, post introducta de possessione interdicta, dici vindicias desiisse (Bruns, *Besitzskl.* (1874) p. 18), nec oportet quem movere verba Gellii XX 10 § 1. Sed non sequitur sacramento agi desiisse.

2) Accus. III 45 § 115.

3) Cum possessoribus constitutis Minuciis.

4) Locum excipere, ne esset necesse refutare Augusti Ubbelohde (*Serie* etc. V p. 645 sqq., quo remittit III p. 5/6) interpretationem eius.

5) *Rechtsgesch.* II p. 324 (cf. *Beiträge* (1865) p. 54-56; Bekker, *Aktionen* I p. 211).

6) *Nouv. Rev. histor.* XVIII (1894) p. 19.

7) Non recte docent, docebat Brinz, *Festschr. f. Spengler* (1877) p. 139, introducendam fuisse *μὴνόμενῃ* in rem actionem propter interdicta. Quidni enim post interdicta potuit iudicio duplici configi?

8) Hoc putant Bachofen, de Rom. iudiciis p. 34 (cf. p. 32/3); Bethmann-Hollweg, *Civilproz.* § 89¹²⁾ (II p. 235); Bekker, *Aktionen* I p. 211/2; Martin, *Tribunal des Centumvirs* (1904) p. 107/8.

9) Cf. in re simili Lenel, *Ztschr. der Sav.-St.* XXX (1909) p. 334.

vindicationem, si sponsione pati mallet ¹⁾, modo caveret pro praede litis et vindictarum ²⁾. Accessit *propter* ³⁾ legem Crepereiam ⁴⁾, si iudicium centumvirale futurum esset, ut sponsio fieret sestertium CXXV, id est, quingentum assium; ideo, ni fallor, quia lege Crepereia sacramenti actio denegabatur de minoribus summis, quae res non est sine exemplo ⁵⁾. Putat quidem Dernburg ⁶⁾ legem Crepereiam, id est, Pinariam (nam credit eandem esse nomine legis per errorem librarii leviter mutato) denegavisse centumvirale iudicium ⁷⁾ de minoribus summis; sed non observavit centumvirale iudicium, etiamsi maxime per sponsionem ordinetur, tamen principaliter fieri de . . . *hereditat(e)* ⁸⁾, itaque potuisse quidem de parvis hereditatibus, non potuisse de summis centumvirale iudicium denegari. Potuit denegari de summis actio sacramenti, eo vel iustius, quod de eo, quod nobis dari oportet, etiam sine sacramento lege agere permissum erat ⁹⁾. Quod perspexisse videtur Huschke, sed obscuravisse calculi errore ¹⁰⁾, quum adnotaret ¹¹⁾ lege sanctum, *ne sacramentum rei, qua de ageretur, summam excederet*, nam adnotandum erat: lege sanctum, ne sacramentum *decies ductum* rei, qua de ageretur, summam (aestimationem potius) excederet, id est: ne sacramento certaretur de re quingentos asses non valente. Quod ut admittatur, longe facilius est, quam, cum Fridolino ¹²⁾ ut statuatur: lege Crepereia sanctum, de omni

1) Non abhorret Plaut. *Menaechm.* 592/3 (Hartmann, *Ueber die röm. Gerichtsverf.* (1856) p. 106).

2) Cic. Acc. III 45 § 115 (atque de cautionis origine: Gai. IV § 94).

3) Quasi *ex scriptum* esset, interpretatur Stintzing, *Ueber das Verhältniss* etc. p. 72¹.

4) Gai. IV § 95.

5) Cf. lex repet. inscr. (lin. 2).

6) *Ueber das Verhältniss der hered. petitio zu den erbschaftl. Singularklagen* (1852) p. 71¹.

7) Statuendo, (*ut*) *iudex daretur* (Gai. IV § 15).

8) Cic. de leg. agr. II 17 § 44.

9) Gai. IV § 20.

10) Similem Bethmanni Hollwegii errorem notavit Krüger, *krit. Versuche* (1870) p. 70 not. 2 (p. 71).

11) Ad Gai. IV § 95.

12) *Abhandl.* (1889) p. 85¹². Praeiverat Bachofen, de Rom. iudiciis (1840) p. 38 (nisi quod Crepereiam Cornelia lege commutat).

hereditate quingenario sacramento ut configeretur, idque postea ¹⁾ translatum ad summam sponsionis ²⁾. Illud utique constat, post actionem per sponsionem introductam apud Romanos proprietatis iudicium, olim si duplex fuit, simplex esse coepisse ³⁾, atque sic effectum, ut, cum obscura essent utriusque iura, pro possessore iudicandum esset. Displcuit aliquando Constantino hoc possidentis privilegium, quamobrem praescripsit, *si deficiat pars (petitoris) in probationibus, tunc . . . possessori necessitas imponatur probandi, unde possideat vel quo iure teneat, ut sic veritas examinetur* ⁴⁾. Quod statutum ⁵⁾, licet asit a legis Romanae Visigothorum compilatione, tamen in lege Visigothorum Reccesvindi ⁶⁾ redit (*quotiens causa auditur, probatio quidem ab utraque parte, hoc est, tam a petente quam ab eo qui (= a quo) petitur, debet inquiri, et quae magis recipi debeat, iudicem discernere competenter oportet. Tamen etc.*), sed a Iustiniano Codice exulat. Quin adeo non haesit, ut, nedum probationem a possidente exigere, verum *cogi possessorem . . . titulum suae possessionis edicere, amentiae adscribat* Arcadius ⁷⁾. Quamquam hoc ipsum: ne titulum possessionis suae possessor edicat, ita procedit, nisi petitor iam demonstraverit, rem fuisse suam, tunc enim necessario cogendi sunt possessores docere, *unde postea domini facti s(i)nt* ⁸⁾. Est praeterea ex constitutione Alexandri ⁹⁾ in actione furti, quum

1) Lege Iulia iudicaria.

2) Nihil translatum, sed sponsionem centumviralium causarum esse sacramentum, opinio est Bethmanni Hollwegii, *Civilprozess* § 89¹⁴ (II p. 232), quem refellit Martin, *Tribunal des centumvirs* (1904) p. 99¹.

3) Repugnat Wetzell, *Findicationsprozess* § 14 (ia. § 13), quoad quidem eius ad altercandi genus (*das Behaupten*) attinet, nam, ad probationem quod attinet, etiam sacramenti in rem actionem duplicem fuisse negat (p. 7, p. 60).

4) c. 1 C. Th. 11. 39. Initio constitutionis suppleo: *etsi veteris iuris definitio et retro principum rescripta in iudicio (petitorio) petitori eius rei, quam petit, necessitatem probationis dederunt, ut mox verba: si quando talis emergerit causa, habeant, quo referantur.*

5) Conferri iubet Eck, *doppels. Klagen* (1870) p. 13 (not. 52): § 184-187 *preuss. allgem. Landr.* I 7.

6) II 2 c. 5.

7) c. 12 C. Th. 11. 39 = c. 11 C. 8. 31 = Ed. Theod. 132.

8) c. 16 C. 4. 19. Exemplum est in pap. Oxyrrh. 67.

9) c. 5 C. 6. 2 (Ermann, *Ztschr. der Sav.-St.* XI p. 219). Conferendum est omnino capit. 67 § 3 (Caroli Magni).

quis fassus sit rem apud (s)e fuisse, necessaria exhib(itio) venditor(is), nam a transeunte etiam ignoto emisse, dicere non convenit volenti evitare alienam viri boni opinionem. Quod non esse trahendum ad ius vindicationis, iam Thalelaeus adnotavit ¹⁾. Similiter in crimine falsi, quum quis falsis rescriptionibus usus esse dicatur, si suam innocentiam probat et eum a quo accepit exhibet, ex eiusdem Alexandri constitutione ²⁾ se liberat, proinde, verbis ut utar Modestini ³⁾, nullo auctore habito plectitur. In his igitur adversus crimen auctore habito reus defenditur, non, ut supra, delicti sed possessionis ⁴⁾ auctore dato. Quod similiter evenit in Goslariensibus passim statutis ⁵⁾. Nam diversa causa est c. 9 C. Th. 9. 34, ubi poena libelli vulgati remittitur ei qui prodiderit auctorem; nam ibi neque possessionis neque delicti alieni, sed libelli auctorem intelligendum esse manifestum est ⁶⁾.

(Continuabuntur).

1) sch. 3 ad Bas. 60. 6. 22: σημείωσαι, ὅτι, εἰ μὲν ψιλῶς περὶ δεσποτείας ἐστὶν ἡ ζήτησις, οὐκ ἀπαιτεῖται τις δεῖξαι, πόθεν ἐκτήσατο· εἰ δὲ περὶ κλοπῆς, ἀναγκάζεται δὲ . . . ἐναγόμενος δεῖξαι, πόθεν νίμνται.

2) c. 3 (4) C. 9. 22.

3) L. 33 D. 48. 10.

4) Vel rei furtivae vel constitutionis falsae.

5) 37, 23-38, 6 (= 118, 36-114, 2); 39, 5-7; 88, 27-33; Göschen p. 306/7.

6) Cf. c. 10 eod. (ubi Gothofr. pro lectorem rep. auctorem, sicut GU 1349 pro doctorem Hübner).

AD TACITI HIST. IV, 24.

Ex hoc loco videor mihi protrahere posse lepidi aliquid iocosique . . . si verum est; sin falsum videbitur, nil mihi nocebit: ridebit adversarius et ridendo ponet arma.

Multis a Civile acceptis cladibus de sui ducis ignavia et stultitia queruntur milites Romani, tandemque (verba haec sunt ipsius Taciti):

„quin potius interfecto traditore fortunam virtutemque suam malo omine exsolverent” rogant.

Quod illud *omen* esset viri docti aut frustra quaesiverunt, aut specie contenti omnino non quaesiverunt. Certe nihil subuluit Orellio, qui primum ineptum istud *traditore* contra certam Puteolani emendationem *proditore* defendit, deinde haec addit: „*malum* autem omen in eo praevidebant milites, quod opinabantur fore ut, cum primum illud in se admisisset, mox aequè negligeret etiam Romanorum rationes et commoda.”

At, o bone, imperatorem, qui semel prodiderit milites suos aut hostibus tradiderit, et postea simile aliquid ausurum, minime levis est suspicio sed sententia quam maxime probabilis utpote quae omnium firmissimo nitatur argumento. Non tam *certum* est omen, neque re tam gravi efficitur: e levissimis illud nasci causis solet, prae caeteris vero e sono aliquo vel ... nomine. Censores ante omnia vectigalia *Lacum Lucrinum* locant, quia illud nomen dat spem lucri; in delectu habendo consules eos citant primos quibus sunt bona nomina, puta Victor, Stator; urbium *Maleventi* et *Epidamni* nomina populus Romanus mutavit in *Beneventum* et *Dyrrachium*, *malum* scilicet et *damnum* metuens. Misero autem illi duci, in quem nunc omnis militum incumbit indignatio nomen est ... *Hordeonius* Flaccus, eiusque nomen gentile militibus in mentem vocat poenam *hordei pro tritico* dati (Liv. 27, 13, Graece *κριθῶν ἀντὶ τρυφῶ* Pol. VI, 38, Plut. Marcellus 25) ridiculam sane poenam sed admodum turpem, qua qui afficitur non homo sed iumentum videtur, et est poena eius qui *praesidio cessit* et inter lixas, calones, aleatores versari quam munia obire militaria maluit. Haud inepte ergo milites sui flagitii culpam in ducem infirmum desidemque reiciunt et sunt quidem „frigidiores, sed quia stomachantur, ridiculi videntur esse” (ut Ciceronis utar verbis Verr. I, 121), qui hoc dicant: „indignum est milite Romano sub aliquo *Hordeonio* stipendia facere”. (Belg.: „onder een generaal *Haverman*”).

J. J. H.

DE VOCE „FATUM” SENSU MINUS USITATO ADHIBITA.

SCRIPSIT

P. J. ENK.

Quotiens pulcherrimum perlegimus carmen Propertii quod est decimum septimum libri primi, haeremus in loco difficillimo, in quo explicando post tot saecula nondum consentiunt viri docti, cuiusque recta interpretatio, si non omnia me fallunt, etiam nunc in obscuro latet. Est autem unus ex iis locis Propertianis qui ideo a multis corrupti habentur, quod ii critici, qui textum traditum defenderunt, ad eiusmodi confugerunt interpretationes, quae a nullo linguae Latinae peritior probari possint.

Disputaturus autem sum de versibus undecimo et duodecimo

an poteris siccis *mea fata reponere* ocellis

ossaue nulla tuo nostra tenere sinu?

Quaeritur enim quid verba *mea fata reponere* sibi velint; quae recte explicata, dummodo mea interpretatio vera sit, hoc quoque lucri afferunt, ut viam nobis monstrare possint in nonnullis locis aliorum poetarum Romanorum illustrandis. Spero igitur viris doctis quoque, qui occupati sunt in „Thesaurus linguae Latinae” componendo, meam qualemcunque disputatiunculam non inutilem futuram.

Primum autem videamus quomodo verba illa hodie in commentariis ad Propertium exegeticis explicentur. Honoris causa incipiam ab interpretatione quam dedit Rothsteinius. Eius verba haec sunt (Pars prior p. 109): „*fata reponere*, inquit, kann hier nichts anderes heissen als „die Leiche bestatten”. *Fata* ist

in demselben Sinne gebraucht, wie *funus* vs. 8 und *mors* II. 13. 22 nec sit in Attalico *mors mea nixa toro*”. Quae interpretatio non nova est; apud Passeratium (Commentarii in C. Val. Catullum, Albium Tibullum et Sex. Aur. Propertium, Parisiis, 1608) enim legimus (p. 224) haec: „reponere mea fata: componere ossa et condere corpus humo”.

Quomodo fieri possit, ut Cynthia corpus poetae, quod procul Roma fluctibus maris in litus insulamve desertam eiectum est, sepeliat, editor Germanus addere supersedit, iure nostro tamen ex eo quaerimus. Quid ipse poeta sibi voluerit, non dubium ex versu octavo:

haecine parva meum funus harena teget;
sed minus etiam Rothsteinium sequi possumus, si pentametrum
ossaque nulla tuo nostra tenere sinu
legimus. Cynthia corpus poetae, si Rothsteinio credimus, sepeliet, neque tamen eius ossa in sinu leget! En ἀπροσδόκητον absurdissimum. Num mirum Postgatum, cum anno 1899 (Class. Review 13 p. 62) sententiam suam diceret de editione Rothsteiniana, hunc potissimum locum citavisse ut exemplum daret interpretationis infeliciores?

Ab hac interpretandi ratione non multum differt Butleri, qui in sua editione (p. 156) scribit: „If the MSS. be right, the only possible meaning must be „Will you be able to bury my body dry-eyed?” *Ossaque nulla* must then be taken as *ossa quae sunt nihil* „mere dust and ashes”. cf. 5. 22 *corpore nullus*. Cic. de Offic. III. 59 *quod eos nullos videret*. Plin. XI. 2 *tam parvis atque tam nullis*. On this view Cynthia is to find his body and to bury him, carrying his ashes to the grave in her bosom”.

Huic interpretationi primum obstat quod nusquam quicquam legimus de Cynthia corpus poetae quaerente atque inveniente, deinde explicatio verborum *nulla ossa* tam contorta obscuraque est, ut nihil addere opus sit ad demonstrandum eam veram esse non posse.

Quod ipse Butlerus intellexit, cum confugeret ad Baehrensii coniecturam *reposcere* pro *reponere* legentis. Et sic versus editus est et a Postgatio in editione, quae prodiit sumptibus G. Bell et filiorum, et ab eodem Butlero in editione Loebiana („The Loeb Classical Library”):

an poteris siccis mea fata *repscere* ocellis
 ossaque nulla tuo nostra tenere sinu?

Sed quis non videt Baehrensii coniectura recepta hexametrum et pentametrum non iam inter se cohaerere? Poterisne meam mortem poscere, cum tamen mea ossa in tuo sinu tenere nequeas? Qui alicuius mortem postulat, non rogat utrum eius ossa colligere possit necne. Sed tum praesertim Baehrensii coniecturam abiciendam esse patebit, cum in fine disputationis nostrae pauca de carminis compositione in medium protulerimus.

Evolvamus nunc aliorum commentarios nostra aetate scriptos. Vir doctus G. G. Ramsay (Selections from Tibullus and Propertius, p. 201) quamquam et ipse dubitat an textus corruptus sit, *reponere* vertit „to represent“, „to portray in imagination“ Lemairii vestigia secutus qui interpretatus est „remettre sous les yeux“. Eandem sententiam e verbis laudatis excutere conatur vir doctus K. P. Schulze (Römische elegiker³, p. 181) qui Germanice vertit: „kannst du dir mein Schicksal vorstellen“. Vereor tamen, ne haec sententia in verbo *reponendi* non insit. Accedit quod ne sic quidem hexameter et pentameter apte inter se cohaerent.

Vir doctus K. Jacoby (Anthologie aus den Elegikern der Römer, 3. Properz, p. 26) confert Aen. I. 26 manet alta mente *repostum* iudicium Paridis, quo loco fretus vertit: „wirst du an mein Geschick mit thränenlosen Augen zurückdenken können“. Sed *repostum*, quod est *conditum*, nihil prodest ad nostrum locum melius intelligendum; „siccis oculis memoriam meae mortis alto corde premere poteris“, haec sententia prorsus non quadrat in contextum, neque bene cum sequenti pentametro cohaeret.

Aliam viam iniit vir doctus Foster, qui (Class. Philology, Oct. 1912) *reponere fata* vertit „to put away, forget my death“, sed virum acutum rogare velim num sic apta evadat sententia: „poterisne meam mortem oblivisci neque ossa nostra tuo sinu tenere?“ Praeterea verbi *reponendi* sic adhibiti desidero exempla. Ipse olim de interpretatione verborum traditorum desperans Italorum inventum *opponere* ¹⁾ commendavi in meo „ad Propertii

1) Sic Hertzbergius, Paley, Keil (in edit. anni 1867), L. Mueller, Uhlmann (de Sex. Prop. genere dicendi), Vahlen (in editione quinta).

carmina commentario critico” (p. 57); quam coniecturam nunc non iam probō, quod textum traditum optime defendi posse mihi persuasum est.

Nunc nostram proferamus sententiam.

Unusquisque qui versum 12 *ossaue nulla tuo nostra tenere sinu* legit, statim cogitat de sepultura:

abstineas Mors atra precor: non hic mihi mater

quae legat in maestos ossa perusta sinus

lamentatur Tibullus I. 3. 5. „Quid igitur”, inquires, „ecce autem denuo *λῆρος* ille de corpore sepeliendo quod procul iacet in litore aliquo ab Urbe remotissimo?”

Pro responso invito te, ut mecum evolvas locum notissimum apud Vergilium, Aen. VI. 378. Res quae ibi narrantur quam maxime cum nostro loco conferendae sunt: nam illic quoque ut hic de naufragio sermo est. Corpus mortuum fidissimi gubernatoris insepultum iacet, sed Sibylla eum consolatur:

nam tua finitimi longe lateque per urbes

prodigiis acti caelestibus ossa piabunt

et statuēt tumulum et tumulo sollemnia mittent,

ubi Servii adnotatio maximi pretii est:

„Lucanis pestilentia laborantibus respondet oraculum manes Palinuri esse placandos, ob quam rem non longe a Velia et lucum et cenotaphion ei dederunt”.

Umbris eorum qui in mari perierant, antiqui tumulum inanem vel cenotaphion dabant, ut manes placarentur neve insepulti vagarentur propinquorum amicorumque quietem turbantes. Sic Cynthiae quoque agendum erit: mortuo poetae iusta ferre debet; cum autem nesciat, ubi natet iaceatve corpus, tumulum inanem in honorem eius statuēt. „Si procella”, inquit poeta, „tantopere saevire perget, mox nave fracta corpus meum fluctibus maris verretur; deinde in litus desertum iaciar mortuus, parva harena, qua ipsae undae me conspergent, tectus; tu tamen, o Cynthia, diras tuas in vota muta salutis, sat tibi sit poena, quod tam saevae tempestati interfui” — et nunc vide quam apte mea interpretatione sequens distichon cum praecedentibus cohaereat — „an poteris siccis oculis mihi iusta solvere mortuo, cum mea ossa in tuo sinu colligere nequeas i. e.

tum flebis, cum mea ossa in tuo sinu colligere non poteris i. e. tum flebis, cum supremo in me officio fungeris, sentiesque quid sit nihil, ne cinerem quidem, ad te redire ex eo qui tibi olim carissimus gratissimusque fuit?” Sic explicatum distichon unam exprimit sententiam, alterque versus alterum optime supplet.

Redeo nunc ad morem Romanum tumulos constituendi inanes. Multa nos docet locus in Aeneide (VI. 505) ubi Aeneas Deiphobum sic alloquitur:

tunc egomet *tumulum* Rhoeteo in litore *inanem*
constitui et *magna manes* ter voce *vocavi*.
nomen et arma locum servant; te, amice, nequivi
conspicere et patria decedens ponere terra,

ad quae Deiphobus respondet:

nihil o tibi, amice, relictum;
omnia Deiphobo *solvisti* et *funeris umbris*.

Animum attendas velim ad ultima verba „omnia solvisti funeris umbris”; si corpus naufragi non adest, *umbra* eius *placanda* est, *tumuloque inani condenda*.

Versum 11 „an poteris siccis mea fata reponere ocellis” re vera de *sepultura* loqui docet *reponendi* verbum, cf. Verg. Aen. VI. 655. quae cura nitentis pascere equos, eadem sequitur *tel- lere repositos*; Hor. Carm. I. 10. 17 tu pias laetis animas *reponis* / sedibus.

Reponere manes bene illustratur Verg. Aen. IV. 34, ubi Anna et alia dicit et haec: id cinerem aut *manes* credis curare *sepultos*?

Reponere (= sepelire) nostro loco sic nude adhiberi posse non addito vocabulo qualia sunt *tumulo*, *sepulcro* docet Lucani locus IX. 151: tanta fuit merces inhumatos *condere manes*, ubi *condere*, ut nostro loco *reponere*, absolute adhibetur.

Quae si recte disputata sunt, *mea fata* nostro loco *meam umbram*, *meos manes* interpretandum est. Potestne hoc salva Latinitate fieri?

Prop. I. 2. 31 his tu semper eris *nostrae* gratissima *vitae* verba *nostrae vitae* significant nobis *viventibus*; II. 20. 31 inter Tityi volucres *mea poena* *vagetur*, *mea poena* = *ego punitus*; III. 19. 15 *patria succensa senecta*, *patria s.* = *patre s.* I. 18. 13 quamvis multa tibi *dolor hic meus* *aspera* debet; *dolor meus* =

ego dolens; II. 28. 39 *una ratis fati nostros portabit amores, nostros amores = nos amantes*. Alia exempla minus luculenta praetermitto, sed unum addam, quod utique cum nostro loco conferendum est II. 13. 22 *nec mihi tunc fulcro sternatur lectus eburno | nec sit in Attalico mors mea nixa toro, ubi mors mea = ego mortuus*; eodem modo *mea fata* nostro loco significat *me mortuum*; ex ipsis tamen verbis non apparet utrum de *corpore* an de *umbra* hominis mortui sermo sit; hoc nihil nisi contextus docere potest. Ut unum demus exemplum luculentum, citabo versum Catulli 64. 362:

denique testis erit *morti* quoque reddita praeda,
ad quem locum recte adnotat Friederichius (Catulli Veronensis liber p. 390): „*morti quoque reddita praeda* kann nicht verstanden werden wie *leto, neci, morti, exitio datus* (Landgraf: Arch. 8. 71): denn *morti redditus* kommt in diesem Sinne nicht vor”, qui deinde cum Baehrensio *morti* „*mortuo*” interpretatur, conferre nos iubens 64, 83, ubi *mors* vocabulo „Leiche” redditur. Ego tamen puto apud Catullum 64. 362 vocem „Leiche” minus aptam esse, nam *umbram* Achillis dicit poeta. Et omnino voces ad „mortem” „inferos”que pertinentes non distinguunt *corpus* et *umbram*; *funus* multis locis *corpus mortuum* significat: Varro de re rust. I. 4. 5 (cum) omnes domus repletae essent aegrotis ac *funeribus*; Verg. Aen. IX. 491 et *funus* lacerum tellus habet; Iuvenal. 4. 108 sudans Crispinus amomo, quantum vix duo *funera*; Propert. I 17. 8 haecine parva meum *funus* harena teget; sed Propert. IV. 11. 3 cum semel infernas intrarunt *funera* leges, *funera = umbra, manes*, quod iam Passeratius intellexit. Funus enim, ut *fata, mors*, hominem mortuum significat ita, ut et de *umbra* et de *corpore* cogitare possis; cf. Ehwaldium, Ovid. met. IV. 435, cuius verba hic citentur „die Begriffe des Leichnams und der Seele, des Schattenbildes, der Manen eines Verstorbenen gehen häufig ineinander über”.

Credo me iam satis firmis argumentis demonstrasse, quomodo in vocibus *mea fata* is sensus, quem contextus postulat, inesse possit.

Possumus tamen talem vocis *fatum* usum lepide illustrare collato loco Pomponii Melae, qui in opere suo, cui nomen de Situ Orbis (Cap. 2), et alia de Thracibus narrat et haec:

„Ne feminis quidem segnis est animus. Super mortuorum virorum corpora interfici simulque sepeliri votum eximium habent; et quia plures simul singulis nuptae sunt, cuius id sit decus, apud iudicatuos magno certamine affectant. Moribus datur estque maxime laetum, cum in hoc contenditur, vincere. Maerent aliae vocibus et cum acerbissimis plangentibus efferunt. At quibus consolari eas animus est, arma opesque ad rogos deferunt: paratique, ut dictitant, *cum fato iacentis* si detur in manus, vel pacisci vel decernere: ubi nec pugnae nec pecuniae locus sit, manent dominas proci”.

Non dubium quid hoc loco verba *cum fato iacentis* sibi velint, *fatum* enim *umbra* significat. Hanc explicationem, quae iam a Vossio proposita est, unice veram esse testis est fabula Euthymi, quae et apud alios et apud Pausaniam invenitur. Libro autem sexto (C. 6. 7) legimus, cum Ulixes Temesam venisset, unum e nautis eius ebrium virginem violavisse, pro qua re ab incolis lapidibus obrutus sit. Quod Ulixes non curans Temesa profectus est. Pergit Pausanias narrare τοῦ καταλευσθέντος ἀνθρώπου τὸν δαίμονα οὐδένᾳ ἀνιέναι καὶρὸν ἀποκτείνοντα τοὺς ἐν Τεμέσῃ. Oraculo suadente Temesaei, ut manes nautae placarent, templum aedificavere, et quoque anno ei uxorem dabant formosissimam totius urbis puellam. Accidit autem, ut Euthymus pugil forte Temesam veniret. Qui cum audivisset quam acerba paterentur incolae, desiderium eum cepit templum intrandi puellamque videndi; ὥς δὲ εἶδε, inquit Pausanias, τὰ μὲν πρῶτα ἐς οἶκτον, δεύτερα δὲ ἀφίκετο καὶ ἐς ἔρωτα αὐτῆς, καὶ ἡ παῖς τε συνοικήσειν κατώμνυτο αὐτῇ σῶσαντι αὐτὴν καὶ ὁ Εὐθυμος ἐνεσκευασμένος ἔμενε τὴν ἔφοδον τοῦ δαίμονος, ἐνῖκα τε δὴ τῇ μάχῃ (VI. 6. 9).

Vides apud Pausaniam quoque hominem *cum umbra humana pugnans*. Invenimus igitur duos locos, ubi *fatum* vel *fata* significat *umbra*; quaeritur, num plures loci sint, qui perspicui fiant si voci *fata* talem sensum tribuamus.

Quibus in locis indagandis maxima cautione opus esse docet Petri Fonteinii exemplum, qui ingeniosius, quam verius Prop. I. 1. 20:

et labor in magicis sacra piare locis

pro *sacra* proposuit *fata*. Exemplum eius secuti sunt duo philologi clarissimi Baehrens et Housman (Journ. of Philol. XVI.

p. 31) qui et alio loco Prop. III. 1. 1 pro „Callimachi manes et Coi *sacra* Philetæ” Coi *fata* Philetæ restituere voluerunt, neque tamen recte, cum utroque loco vocabulum *sacra* suam habeat interpretationem neque verisimile videatur duobus locis longe inter se distantibus forte quadam in eodem vocabulo prorsus eodem modo peccatum esse a librariis.

Cum autem Baehrensius coniecturam suam *fata* (= umbra) veram esse probare conaretur, unum tantum locum similem proferre potuit, Pomponii Melæ, ut videre potes ex apparatu eius critico ad Prop. III. 1. 1. Housmanus intelligens Melæ locum non sufficere ad tam rarum usum vocis *fata* defendendum duos alios locos citat, quorum alter est Horat. Carm. I. 24. 15:

quid si Threicio blandius Orpheo
auditam moderere arboribus fidem?
num vanae redeat sanguis imagini
quam virga semel horrida,
non lenis precibus *fata* recludere,
nigro compulerit Mercurius gregi?

sed *recludere fata* hoc loco nihil aliud est nisi *portas fatorum* i. e. *Orci recludere*, cf. Verg. Aen. VIII. 244 infernas reseret sedes et *regna recludat* | pallida, Prop. IV. 11. 2 panditur ad nullas ianua nigra preces. Et licet contendat quis *fata* hic *umbas* posse significare, concedendum ei erit talem interpretationem non necessariam esse.

Alter locus est Lucan. Pharsal. VI. 651. Res ita se habet: Sextus Pompeius Magni filius se ad Erichtho contulit sagam quandam, ut ab ea de rebus futuris fieret certior.

Tota illa pars narrationis tam furvis lugubribusque depingitur coloribus, ut legentem admoneat poetae illius Americani Edgar Allan Poe, tamque atrox est scena illa ut iure suo dicat vir doctus Cruttwell in Historia sua litterarum Romanorum: „the blood curdles at the sickening details”. Erichtho enim militem quandam mortuum, quem ad eum usum elegit, in vitam revocat:

electum tandem traiecto guttore corpus
ducit, et inserto laqueis feralibus unco
per scopulos miserum trahitur, per saxa cadaver
victurum montisque cavi, quem tristis Erichtho
damnarat sacris, alta sub rupe locatur.

haud procul a Ditis caecis depressa cavernis
 in praeceps subsedit humus, quam pallida pronis
 arguet silva comis et nullo vertice caelum
 suspiciens Phoebus non pervia taxus opacat.
 maerentes intus tenebrae pallensque sub antris
 longa nocte situs nunquam nisi carmine factum
 lumen habet. non Taenariis sic faucibus aer
 sedit iners, maestum mundi confine latentis
 ac nostri quo non metuant admittere manes
 Tartarei reges.

Sequuntur post hanc magnificentissimam descriptionem haec
 (vs. 651):

nam quamvis Thessala vates
vim faciat fati, dubium est, quod traxerit illuc,
 adspiciat Stygias, an quod descenderit, umbras.

Concedendum est verba, quae obliquis litteris imprimenda curavi, subobscura esse: equidem valde dubito, utrum hoc loco, *fatis* = *umbris*, ut cum Ph. L. Haus, qui Lucani epos Germanice reddidit (Mannheim, 1792) vertendum sit „denn obgleich Thessaliens Wahrsagerin die *Todten* zwinget . . .” an verba citata, ut vulgo fit, sic explicanda sint „*quamvis* vi artis suae possit ita *fatis* vim facere, ut ab inferis umbras eripiat, adeo vicina est spelunca Stygiis sedibus, ut dubitari possit, utrum vates videat umbras infernas quod evocatas eas illuc traxerit, an quod ipsa descenderit ad eum locum iuxta quem inferi siti sunt” (cf. Lemairii editionem).

Quidquid id est, locus non tam perspicuus est, ut addi possit iis locis, ubi *fata* = *mortui* = *umbrae*. Est tamen in eodem contextu alius versus, qui tum demum perspicuus fit, si *fata* vocis *umbra* loco positum esse mecum sumis. Umbra militis corpus mortuum intratura est:

719 haec ubi fata (sc. Erichtho) caput spumantiaque ora levavit,
 720 aspicit astantem proiecti corporis umbram
 exanimis artus invisaque claustra timentem
 carceris antiqui. *Pavel ire in pectus apertum*
 visceraque et ruptas letali vulnere fibras.
 a miser, extremum cui mortis munus inique
 725 eripitur; non posse mori! Miratur Erichtho

has fatis licuisse moras, irataque morti

727 verberat immotum vivo serpente cadaver.

Versu 722 legimus umbram corpus introire dubitare quod ei antea domui fuit; versus 726 igitur sic interpretandus est: „miratur Erichtho has moras licuisse *umbrae* (sc. militis)”. Haskinsii commentarius tacet, sed Lemairius sententiam recte perspexit, ut docet eius ad hunc locum adnotatio „quod licuerit *animae* tamdiu detrectare imperium suum non extemplo corpus ingressae”, neque tamen ullo verbo addit *fata* hic *umbra* vel *anima* significare neque adfert ullum locum *παράλληλον*. Eodem modo locum interpretatur Haus: „Erichtho erstaunet, dass *Erbliche* so zögern dürften e. q. s.” Revertamur nunc paulisper ad Propertii elegiam I. 17 unde tota disputatio orta est, et quaeramus, utrum interpretatio verborum illorum difficillimorum *mea fata reponere* quadret in totius carminis contextum necne.

Constat carmen, quod magna arte compositum est, ex duabus partibus quarum utraque 14 versus habet. In parte priorē adversa tempestate in mari iactatus naufragium a se deprecatur poeta Cynthiamque orat, ut saevas querellas in melius convertat ne postea eam suae pigeat crudelitatis, cum ne ossa quidem sua colligere poterit; in parte altera queritur se non domi mansisse, seque stultum vocat, qui „tam parvolam ob rem e patria” abire voluerit.

Versus 13/14 „ah pereat, quicumque rates et vela paravit | primus et invito gurgite fecit iter” aptissime claudunt priorem elegiae partem.

Quicumque autem quam *συμμέτρως* carmen nostrum compositum sit, observavit, intelligit descriptioni (vs. 19—24) funeris quali in patria mortui efferuntur respondere necesse esse sepulturam, qualis naufragorum in honorem celebratur; et revera mentio fit cenotaphii ¹⁾ versibus 11. 12. Vides ergo quantopere omnia conspirent ad novam quam proposui explicationem vocabulorum *mea fata reponere* defendendam, neque dubito quin via semel monstrata mox alii alios locos inventuri sint, ubi *fata* eam habet vim, quae usque ad hunc diem e Mela solo erat nota.

1) Baehrensii tamen coniectura recepta nimis breviter uno tantum versiculo de tumulto illo inani loquitur poeta.

BOBIENSIA.

SCRIPSIT

C. BRAKMAN J. F.

Nuper relegens orationes, quae inscribuntur Pro Flacco et Pro Plancio non omisi consulere egregiam recensio- nem Scholiorum Bobiensium, qua duobus annis ante nos donavit Thomas Stangl ¹⁾. Inde ab anno 1912 demum clarissimi illius viri beneficio habemus fundamentum quam firmissimum atque solidissimum unaque auxilium fidissimum et validissimum, quotiens nos conferre volumus ad studium veterrimi illius interpretis. Critici ad unum omnes affirmaverunt, quicumque librum Stangelianum sequentur ducem, eos nunquam aberraturos esse.

Novimus in codice rescripto, qui Scholia Bobiensia continet, terminos rhetoricos Graecos et alia vocabula Graeca olim exarata fuisse minio, quae veneno a Maio adhibito evanuerunt. Itaque ut restituamus voces desideratas, imprimis magni refert scire quantum spatii occupent lacunae quotque litterae cubent in spatio vacuo. Quae diligentissime nos Stangl nusquam non docet. Rerum ab editore indicatarum, quae quam magni momenti sint nemo testis oculatus non ignorat, ratione habita hic conatus sum in nonnullis scholiis recuperare voces Graecas evanidas factas. Descripsi et lemmatum et scholiorum verba, in quantum necessaria sunt ad intellegendum parcens chartae huius diarii pretiosissimae.

1) Ciceronis Orationum Scholiastae recensuit Thomas Stangl. Volumen II Commentarios continens Vindobonae in aedibus F. Tempelky.

Pro Flacc. § 17 (Stangl. pag. 99, 6) *Caesus est virgis Cymacus ille Athenagoras qui in fame frumentum exportare erat ausus.*

Graviter et congeste <πῖθάνην> causam ostendit quare potuerit Athenagoras ad mentiendum provocari: propter indignationem verberum, quibus fuerat castigatus, et iustitiam Flacci praetoris, qui propter huiusmodi audaciam existimaverit puniendum.

ib. § 17 (Stangl. pag. 99, 18) *Quod se velle dicit, id sutores et zonarii conclamarunt. Hoc testimonium est civitatis?*

.... in clausula pronuntiandum est quid sit testimonium. Ad quod destruendum <πρροίμια> ab oratore praemissa est, dicendo sutores et zonarios ¹⁾, ut vulgaribus et sordidis artificiiis appareat humilitas personarum nec ullum genium publicae maiestatis obtineat.

ibid. § 106 (Stangl. pag. 108, 10) *Huic, huic misero puero.* <Ἡθικὸν ἐπίλογον> intulit, secutus videlicet suam consuetudinem et artis oratoriae disciplinam, ut lacrimosis adfectibus prope sententiam iudices impleantur.

Eodem fere modo Aristoteles (Pol. 8, 7) usurpat ἀρμονίαι ἡθικαί: numeri, qui animum movent; cf. quae supplevi infra ad pag. 169, 8.

Pro Planc. § 22 (Stangl. pag. 154, 17) *Non fucosa.*

Verbum et hoc notabile inter alia quae sunt apud veteres rariora referendum est. <Ἐπιτίμησις> adversus Tusculanos, ne hanc laudem nude inpertiri Atinatibus arbitreris: quos ita extollit, ut illorum malevolentiam deprimat.

ib. § 24 (Stangl. pag. 155, 20) *Aliquid praeterca — timide dicam, sed tamen dicendum est: aliquid ²⁾ adtulimus etiam nos.*

<Κατὰ λιτότητα> necessario temperavit gratiam suam non mediocriter Plancio profuisse, quando vir consularis testimonium beneficiorum in se conlatorum perhibens candidato multum potuerat promovere. Hoc vero ne esset insolens superbum, praemisit adlegationem verecundae timiditatis.

1) Cf. quod belgice dicitur: Jan Rap en zijn maat.

2) Pulchre repetitur! At editiones nostrae illam geminationem non agnoscunt.

Ibid. § 27 (Stangl. p. 156, 30) *Hic est enim qui adolescentulus cum Aulo Torquato profectus in Africam sic ab illo gravissimo viro dilectus est.*

Anteactae vitae officia recensentur quadam subiecta <βιογραφία>, numerante oratore quibus locis quibusque temporibus et cuiusmodi virorum iudicio Cn. Planci mores comprobati sint.

ibid. § 35 (Stangl. pag. 159, 11) *Ego quia dico aliquid aliquando non studio adductus, sed aut contentione dicendi aut lacesitus, et quia, ut fit in multis, exit aliquando aliquid si non per facetum, at tamen fortasse non rusticum: quod quisque dixit, me id dixisse dicunt.*

<Γενικῶς> et oratorie totum hoc explicat: invidiosius quasi de nimia libertate Cn. Plancii senioris quosdam loqui quam veritas ipsa patiatur e. q. s. Hoc ergo ait: quoniam soleo quaedam non ingrata festivitate secundum sales urbanitatis dicere, idcirco plerique huiusmodi omne quod dicitur, etiam si ab alio dictum sit, in me conferunt.

Graeci illius adverbii exemplum legi in Ciceronis epistulis ad Atticum commemorandum hic est: l 14, 2 Locutus ita est (sc. Pompeius) in senatu, ut omnia illius ordinis consulta γενικῶς laudaret, mihiq; ut adsedit, dixit se putare satis ab se etiam „de istis rebus” esse responsum.

Hic exscribo ultima verba § 53 (pro Planc.), quae desiderantur in lemmate: *Neque enim unquam maiores nostri sortitionem constituerent aediliciam, nisi viderent accidere posse, ut competidores pares suffragiis essent.*

Ad ea verba manifesto pertinet altera pars scholii, quod legitur:

(Stangl. pag. 162, 10) Et magis <κατὰ τὰ πάτρια> id confirmat paratum, ut aediles sortirentur, quoniam discerni huiusmodi magistratus nisi sorte non possent.

ibid. § 56 (Stangl. pag. 162, 20) *Quibuscum me, iudices, punnantem more meo pristino non videbitis; non quo mihi fas sit quicquam defugere, quod salus Plancii postulet.*

Figmento quodam verecundiae declinat eam partem quae difficultatis aliquid habere videatur adversus quorundam testimonia

contendi, et non sine <ἐπιμαρτυρήσει>, qua se omnem Plancio sollicitudinem debere testatur.

ibid. § 58 (Stangl. pag. 162, 28) *In quo, Cassi, si tibi ita respondeam, nescisse id populum R. neque fuisse qui id nobis narraret, praesertim mortuo Congo.*

Iuventiae familiae, ex qua Laterensis contextum generis traherat, probaturus veterem nobilitatem Cassius praeiactaverat hunc aedilem primo ante alios loco fieri debuisset. <Ἐκτοροπῆι> igitur in eundem Cassium facta M. Tullius negat populum, id est vulgus inperitorum, iudicare penitus de familiae clarioris nobilitate potuisse, ut nonnisi peritiores vetusatis et qui antiquitatem per historias legerint haec scire facillime possint.

ibid. § 75 (Stangl. pag. 165, 10) *Nam istius verbi „quo usque” poterat haec esse invidia: „datus est tibi ille; non facis finem?”*

<Μετρίως> abunde, quo minus inpudens videretur haec compensativa defensio, dicente Laterense: „quousque vis servatos esse quos diligis? Et pro Cispio causam dicente sic rogasti et precibus tuis ambitum paene movisti!” opposuit acutissimam responsionem: merito haec ab eo dici potuisse si pro Cispio impetrasset; porro autem, cum pro Cispio non optinuerit, vel pro hoc obtinere debere, qui et innocens sit et de salutis suae conservatione bene meritus. Animadvertite quo modestiae temperamento ¹⁾ haec exsequatur, ut nihil inpudentiae, multum religionis habeat oratio.

ibid. § 78 (Stangl. pag. 166, 8) *Quo quidem etiam magis sum non dicam miser — nam hoc quidem abhorret a virtute verbum — sed certe exercitus.*

<Ὀρθῶς> hanc sententiam secundum illos philosophos intulit qui existimaverunt semper beatos esse sapientes, numquam miseros existimandos ac, si quid adversi prudentibus eveniret, non poenam magis et calamitatem quam exercitationem esse fortunae.

1) Praesertim haec duo vocabula: *modestiae temperamento* favent supplemento meo μετρίως.

ibid. § 99 (Stangl. pag. 168, 27) *Thessalonicam me in quaestoriumque perduxit.*

Hospitium quaestoris significans proprie secundum vocabulum magistratus etiam loco ipsi nomen dedit. Nunc autem <καταλύματα> omnia in quibus variae dignitatis praesides habitent praetoria nominantur.

ibid. § 102 (Stangl. pag. 169, 8) *Mecum vos simul hic miserimus et optimus obtestatur parens, et pro uno filio duo patres deprecamur.*

<Ἡθικῶς> valde. Copulatis utrimque personis et in patre sine dubio plurimum constituit miserationis et sibi eandem vim sollicitudinis vindicavit, quasi uterque Cn. Plancio pater sit, alter natura, alter officio gratiosus.

De simili supplemento supra egi ad § 106 orat. Pro Flacco (Stangl. pag. 108, 10).

AD VALER MAXIM. VII 2 EXT. 7 (KEMPF. PAG. 329, 17).

Aristophanis quoque altioris est prudentiae praeceptum, qui in comoedia introduxit remissum ab inferis + Atheniensium Periclem vaticinantem non oportere in urbe nutriri leonem, sin autem sit altus, obsequi ei convenire.

P. H. Damsté, qui tam ingeniose locum Valerianum, quem legimus edit. Kempf. pag. 400, 10 ¹⁾, ut alios non ita paucos sanavit, docte disputat ²⁾ de errore Valerii Maximi Aristophanis nomen ponentis pro Eupolide. Quod tamen idem philologus *Atheniensium* transposuit post *urbe*, id paulo vehementius videtur fecisse. Leniore certe medicina puto me genuinam lectionem restituere posse. Scripturam enim *Atheniensium ex Atheniensib.* quam facile nasci potuerit, quis non intellegat? Recte autem omnia se habent, si dativum cum *vaticinantem* coniungimus et revocamus: qui in comoedia introduxit remissum ab inferis *Atheniensibus* Periclem vaticinantem e. q. s.

C. BRAKMAN J. F.

1) Mnemos. XLII (1914) pag. 267.

2) l. l. pag. 258 sq.

CICERONIANA.

SCRIPSIT

C. BRAKMAN J. F.

Ineunte mense Maio a. 705 Cicero cupiens Italiam a Caesarianis occupatam relinquere cum Attico communicavit cum alia verba e litteris, quas ab Antonio acceperat, tum haec

X 10, 2 Sed ego is non sum, qui statuere debeam, iure quis proficiscatur necne; partes mihi Caesar has imposuit, ne quem omnino discedere ex Italia paterer. Quare parvi refert me probare cogitationem tuam, si nihil tamen tibi remittere possum. Ad Caesarem mittas censeo et ab eo hoc petas ¹⁾).

Iis ipse Cicero subiungit:

§ 3 Habes *σκυτάλην Λακωνικήν*. Omnino excipiam hominem. Erat autem V Nonas venturus vesperi, id est hodie. Cras igitur ad me fortasse veniet. Temptabo, ut ei persuadeam me nihil properare; missurum ad Caesarem. Clam agam, cum paucissimis alicubi occultabor, *carti* hinc istis invitissimis evolabo, atque utinam ad Curionem!

Vehementer miror pro *carti* nondum propositum esse *cursim*, quod vocabulum a tradita scriptura vix differt optimeque in hunc locum quadrat. Cum saepe in epistulis Cicero vulgari sermone utatur, apte conferre possumus Plaut. Pseud. 358.

Numquam ad praetorem aequè *cursim curram*, ut emittar manu et Afran. 294 (Ribb.) age *curre cursim* ad Numisium | Occulto.

Idem adverbium legitur praeterea ad Attic. XVI 1, 2 Sed

1) Secutus sum editionem Teubnerianam, quam curavit C. F. W. Müller.

quid est, quaeso, quod agripetas Buthroti concisos audio? Quid autem Plancus tam *cursim* (ita enim inaudiebam) diem et noctem? Mente supplendum est: iter facit.

Cicero IX Kal. Iun. a. 710 ad Atticum de Antonio novis rebus studente scribit haec

XV 4, 1 Sed mihi totum eius consilium ad bellum spectare videtur, si quidem D. Bruto provincia eripitur. Quoquo modo ego de illius nervis existimo, non videtur fieri posse sine bello. Sed non cupio, quoniam cavetur Buthrotiis. Rides? *aps* condoleo non mea potius adsiduitate, diligentia, gratia perfici.

De ironia, quae inest in verbis *quoniam cavetur Buthrotiis*, satis perspicue interpretes disputaverunt, equidem ultimam sententiam in integrum mihi videor restituere posse. Post illud *Rides* nihil aliud expectaveris quam id, quod *serio* Buthrotiis prospicere Cicero cuperet. Quocirca revocandum erit: *Reapse* condoleo non mea potius adsiduitate, diligentia, gratia perfici. Componamus ad fam. IX 15, 1 Ex prioribus tuis litteris intellexi pergratam tibi esse curam meam valetudinis tuae, quam tibi perspectam esse gaudeo; sed, mihi crede, non perinde, ut est *reapse*, ex literis prospicere potuisti.

Transeamus ad locum turbatum eundemque notissimum orationis Caelianae:

§ 5 Nam quod est obiectum, municipibus esse adulescentem non probatum suis, nemini umquam praesenti [*praetoriani*] maiores honores habuerunt quam absenti M. Caelio; quem et absentem in amplissimum ordinem cooptarunt et ea non petenti detulerunt, quae multis petentibus denegarunt e. q. s.

Ita edidit v. Wageningen. Enumerare quae coniecerunt viri docti pro depravato *praetoriani* plane supervacuum est. Utilius duco conari, quomodo vitium sit ortum explicare. Equidem nihil melius excogitare potui quam sumere primariam lectionem fuisse *Reatini*. Verisimile est autem litteram *p*, vel potius syllabam *prae* (= *p̄*), proxime praecedentis vocis *praesenti* repetitam esse ante *Reatini*, deinde vero ex *p̄reatini* (i. e. *praereatini*) sine ullo negotio illud *praetoriani* natum. Puto igitur M. Caelium Rufum civem fuisse M. Terentii Varronis Reateque eius patriam

habendam esse eo magis quod Cicero Reatinorum fuit patronus, ut apparet ex orat. Pro Scauro § 27 Ego nuper, cum Reatini, qui essent in fide mea, me suam publicam causam de Velini fluminibus et cuniculis apud hos consules agere voluissent, non existimavi me neque dignitati praefecturae gravissimae neque fidei meae satis esse facturum, nisi me causam illam non solum homines, sed etiam locus ipse lacusque docuisset.

In Philippicis Cicero plus quam semel contendit Antonium, ut grandem pecuniam congereret, acta Caesaris vendidisse. De tali loco, qui mea quidem sententia nondum sanatus est, hic pauca mihi dicenda sunt. Est autem

Philipp. V § 12 Huius turpitudinis testes erant etiam exterae nationes. Foedera interea facta, regna data, populi provinciaeque liberatae, ipsarumque rerum falsae tabulae gemente populo Romano toto Capitolio figebantur. Quibus rebus tanta pecunia una in domo coacervata est, ut, si hoc genus pecuniae *in unum* redigatur, non sit pecunia reipublicae defutura.

Pro *in unum* nuper Sternkopf edidit: *in usum populi Romani*, quod probari vix potest. Fortasse librarius post *pecuniae* dedit *in unum*, ubi debebat exarare *in commune*. Meminimus apud Graecos quoque scriptores τὸ κοινὸν saepius significare rempublicam ¹⁾.

Cicero senatores adhortans ut M. Bruto, qui iniussu populi magnis copiis comparatis Graeciam tuebatur, invitis veteranis imperium proconsulare deferrent, patres alloquitur verbis hisce

Philipp. X § 19 Postremo (erumpat enim aliquando vera et me digna vox!), si veteranorum nutu mentes huius ordinis gubernantur omniaque ad eorum voluntatem nostra dicta, facta referuntur, optanda mors est, quae civibus Romanis semper fuit servitute potior. Omnis est misera servitus, sed fuerit quaedam necessaria: etiamne haec necessaria est? Quodnam principium *putatis* libertatis capessendae? An, cum illum necessarium et fatalem paene casum non tulerimus, hunc feremus voluntarium?

1) Ceterum conferendae sunt locutiones *in commune laborare* (Quintil. I. O. V 11, 24); *in publicum redigi* (Gell. I 12, 18) cet.

Mommsen voci *putatis* substituit *spectatis*, at Stangl scripsit: Quodnam <fore> principium *putatis* e. q. s. Si quid mutandum censerem, facilius corrigerem *optatis*, sed virorum doctorum dubitationes de verbo *putatis* mihi non videntur esse legitimae. *Putatis* enim accipiendum est pro *vultis* vel *instituitis* vel *paratis*: documento est locus Quintilianeus, ubi sermo est de erroribus praeceptorum I. O. II 3, 4 alter ille etiam frequentior, quod eos, qui ampliorem dicendi facultatem sint consecuti, non *putant* ad minora descendere, idque interim fieri, quia fastidiant praestare hanc inferioribus curam, interim, quia omnino non possint.

Hic observandum est in posteriore Latinitate saepissime *putandi* verbum eiusmodi vim induere, velut Amm. Marcell. XIV 11, 34 quae omnia si scire quisquam velit quam varia sint et adsidua, harenarum numerum idem iam desipiens et montium pondera scrutari *putabit*; Boeth. de Cons. Phil. III 4, 11 tu quoque num tandem tot periculis adduci potuisti, ut cum Decorato gerere magistratum *putares*, cum in eo mentem nequisimi scurrae respiceres? cet. ¹⁾).

1) Cf. Löfstedt Beiträge zur Kenntnis der späteren Latinität, pag. 59 sqq.

AD TAC. HIST. IV, 65.

Vir doctissimus POUTSMA in huius Bibliothecae vol. XLI pp. 397—425 docte sane et diligenter de repetitionibus apud antiquos disputans in excutiendis scriptoribus Latinis non pervenit ad Tacitum. Quem si eodem consilio pervolvisset, exemplum ibi invenisset haud scio an ceteris omnibus insignius utiliusque.

Tencteri Agrippinensibus praestantissima quaeque promittunt, si moenia sua a Romanis aedificata diruerint ipsosque Romanos in sua colonia dominantes trucidaverint: tum Agrippinenses consultandi sumunt spatium

„quando neque subire *condiciones* metus futuri neque palam aspernari *condicio* praesens sinebat.”

Quae quamvis audax sit repetitio, neque nobis est molesta neque fuit Tacito, quoniam *tam diverso sensu* bis vox *condicio* ponitur. Luculento ergo exemplo hinc quoque discimus de iisdem rebus semper et esse et fuisse idem hominum literatorum iudicium.

J. J. H.

AD SENECAE DIALOGUM DECIMUM.

SCRIPSIT

C. BRAKMAN J. F.

Dialogus qui inscribitur *Ad Paulinum De Brevitate Vitae* iure meritoque a permultis praeceptoribus cum externis tum nostratibus dignus habetur, quem gymnasiorum alumni legant. Oportet autem prius verba aliquot locorum nondum sanatorum in integrum restitui. E sex locis, de quibus hic disputaturus sum, quinque pro viribus emendare conabor initium faciens a

X 2, 4 de istis me putas dicere, quorum in confesso mala sunt? aspice illos, ad quorum felicitatem concurritur: bonis suis offocantur. quam multis divitiae graves sunt! quam multorum eloquentia et cotidiana ostentandi ingenii *spatio* sanguinem educit!

Spatio sine dubio corruptum est. Gertzii correctio *occupatio* multo ceteris praestans coniecturis quamquam in sententiam quadrat, a ratione palaeographiae parum probabilis est. Facilius is mihi videtur scribae errorem explicare, qui opinatur ex

ingenii usurpatio (= *uspatio*)

ingenii spatio

natum esse. Cum locutione *ostentandi ingenii usurpatio* conferenda sunt haec verba Ciceronis (Brut. § 250) maximeque laudandus est (sc. M. Claudius Marcellus), qui hoc tempore ipso, quod liceat in hoc communi nostro et quasi fatali malo, consoletur se cum conscientia optumae mentis tum etiam *usurpatione et re-novatione doctrinae*.

X 9, 1 Potestne quicquam † *sensus* hominum eorum dico qui prudentiam iactant? operosius occupati sunt, ut melius possint vivere, inpendio vitae vitam instruunt!

Initio sententiae librarium erravisse plerique viri docti consenserunt, certatim igitur lacunam, quam statuerunt post *quicquam*, explere studuerunt, sed eorum supplementa non satis

placent. Nonne ipsum verbum *iactant* paene clamat requiri notionem *vani*? Rescribe ergo *mecum*: Potestne quicquam *<vanius esse> sensu* hominum e. q. s. Si posueris: *quicquā vani' esse sēs'*, originem mendi perspicies.

Peccaverunt sescenties veteres librarii, peccant et editores recentes, cuius rei unus alterve locus dialogi, quem tractamus, exemplum praebet, imprimis:

X 9, 5 quemadmodum aut sermo aut lectio aut aliqua intentior cogitatio iter facientis decipit et pervenisse ante *sciunt* quam adpropinquasse: sic hoc iter vitae adsiduum et citatissimum, quod vigilantes dormientesque eodem gradu facimus, occupatis non apparet nisi in fine.

Sciunt praeunte Kochio Gertzius et Hermes mutaverunt in *sentiunt*, sed obliti sunt nonnunquam *scire* legi sensu *sentiendi*, *animadvertendi*, *experiendi*, velut Sen. Phaedr. 230

exosus omne feminae nomen fugit,

immitis annos caelibis vitae dicat,

conubia vitat: genus Amazonium *scias*,

et Apul. Metam. V 1 iam *scies* ab introitu primo dei cuiuspiam luculentum et amoenum videre te diversorium. Haec exempla hausit ex Heinsii Animadvers. III 3 (pag. 417), ubi etiam plura allata sunt. Ipse commemorat Plaut. Capt. 484

Nemo ridet. *scivi* extemplo rem de compecto geri ¹⁾ et Arnob. I 17 quod levitatis in homine, quod terreno in animante culpabile est, praestans illa natura et in perpetuae virtutis firmitate consistens *scire* adseveratur a vobis. Hic luce clarius est *scire* significare *sentire*, at Ursinus et Stewechius traditae lectioni eidemque verissimae substituerunt *sentire*.

X 17, 6 ibi in Poenos nondum tantae maturus rei Scipio; victor Hannibalis, victor Antiochi, sui consulatus decus, fraterni sponsor, ni per ipsum mora esset, cum Iove reponeretur: ... civiles servatorem agitabunt seditiones et post fastiditos a iuvene diis aequos honores iam senem contumacis exili delectabit ambitio.

Cum ante *civiles* tres fere litterae erasae sint, inserendum esse censeo *patriae*, quod commendat VI (ad Marc.) 17, 6 esse aliquis

1) Brixius confert praeterea Most. I 2, 71 et Poen. III 4, 14.

ex illis (sc. filiis) tam *servator patriae* ¹⁾ quam proditor poterit. Gertzius addidit *civium*.

X 19, 2 *vis tu* relicto solo mente ad ista respicere! nunc, dum calet sanguis, *vigentibus* ad meliora eundum est. *expectat te* in hoc genere vitae multum bonarum artium, amor virtutum atque usus, cupiditatum oblivio, vivendi ac moriendi scientia, alta rerum quies.

Illud *vis tu* quod praecedit, non minus quam *expectat te*, quod sequitur, declarat evidenter Senecam non in universum loqui, sed respicere praecipue Paulinum, id quod elucet etiam ex huius capitis initio: Recipe te ad haec tranquilliora, tutiora, maiora! *Vigentibus* ergo supra non est accipiendum pro: *vigentibus hominibus*, sed revocandum *vigentibus* <*viribus*>, cum hic quoque Paulinus designetur.

Luculentissime agit philosophus de iis hominibus, qui mala ambitione commoti et indigna cupientes speciem modo beatitudinis affectant, quin etiam strenue laborantes oleum et operam perdunt; scribit autem

X 20, 1 Cum videris itaque praetextam saepe iam sumptam, cum celebre in foro nomen, ne invideris: ista vitae damno parantur. ut unus ab illis numeretur annus, omnis annos suos conterent. quosdam antequam in summum ambitionis eniterentur, inter prima luctantis aetas reliquit; quosdam cum in consummationem dignitatis per mille indignitates erepsissent, misera subit cogitatio laborasse ipsos in titulum sepulcri; quorundam ultima senectus, dum in novas spes ut iuventa disponitur, inter conatus magnos et improbos invalida defecit. § 2 foedus ille, quem in iudicio pro ignotissimis *litigatoribus grandem natu* et inperitae coronae assensiones captantem spiritus liquit.

Adnotat Hermes ad § 2 „post *grandem natu* aut *declamantem* sim. addendum aut *et tollendum* censet Gertz”. Equidem ediderim: foedus ille, quem in iudicio pro ignotissimis litigatoribus <*orantem*> *grandem natu* e. q. s. ²⁾. Dico: *orantem causam*.

1) Cf. Liv. VI 17, 5 aelibrisne farris gratiam *servatori patriae* (= Manlio Capitolino) relatum?

2) In adnotatione tantum dico legi in Teubneriana X 16, 3 solemus dicere non fuisse in nostra potestate, quos sortiremur parentes, forte *hominibus* datos: nobis vero ad nostrum arbitrium nasci licet.

Quis est qui non improbet *hominibus*, receptum pro sana codicum scriptura nobis?

DE SENECAE AGAMEMNONE.

SCRIPSIT

C. BRAKMAN J. F.

Qui contulerit Senecae Agamemnonem cum Aeschyli fabula, cui idem titulus est, facile certe concedet hanc originem quidem et fontem esse illius, sed tamen alteram ab altera non paulum differre. Potestne fieri ut indagemus cur poeta Romanus ab exemplari Graeco recesserit? Ob tres praesertim causas Seneca videtur suam rationem consiliumque iniisse, nam primum *εὐριπίδει*, deinde rem tractat tanquam philosophus, qui sectam sequitur Stoicorum, post rhetoricum genus dicendi vel potius describendi imitatur. Videamus singula.

Nemo ignorat Senecam Thyestis umbram, ut prologum dicat, inductam ex Euripidis Hecuba desumpsisse, cuius ineuntes versus duo a Polydori idolo pronuntiati

*ἦ καὶ νεκρῶν κευθμῶνα καὶ σκότου πύλας
λαίπῶν, ἦν Ἄϊδης χωρὶς ᾧκισται θεῶν*

latine versi sunt sic

opaca linquens Ditis inferni loca
adsum profundo Tartari emissus specu ¹⁾.

Iam vero in soliloquio Clytaemnestra, ut se cohortetur ad facinus impium, ad illarum feminarum flagitia, quarum indolem

1) Hos versus Hooftius poeta nostras nobilissimus expressit ad hunc modum (Geeraerd van Velzen):

Hier opghedondert uyt het voorburch van de Helle
Ben ick scheursiecke Twist.

Cf. De invloed van Seneca's treurspelen op ons tooneel door Dr. J. A. Worp, p. 105.

minimus natu magnorum tragicorum Graecorum egregie depinxit, alludit hisce verbis:

115 per scelera semper sceleribus tutum est iter.

tecum ipsa nunc evolve femineos dolos,
quod ulla coniunx perfida atque impos sui
amore caeco, quod novercales manus
ausae, quod ardens impia virgo face,

120 Phasiaca fugiens regna Thessalica trabe:

ferrum venena; vel Mycenaeas domos
coniuncta socio profuge furtiva rate —

Horum igitur versuum auctor minime respicit Clytaemnestram ab Aeschylo fictam, sed Phaedram et Medeam et Helenam, personas quam maxime Euripideas. Praeterea vix est dubium quin Seneca omnino partes nutricis, quae apud Aeschylum in scaenam non prodit ¹⁾, ex Euripidis dramatis in sua transtulerit. Quod attinet ad fabulam Agamemnonem, sine ullo negotio deprehendere possis similitudinem quandam inter Phaedrae *τρόφον*, quae in Euripidis Hippolyto praeclare depingitur, et Clytaemnestrae nutricem.

Denique Senecae pangenti

567

hanc arcem occupat

Palamedis ille genitor et clarum manu
lumen nefanda vertice e summo efferens
in saxa ducit perfida classem face

obversatum esse credo locum Euripideum nempe Helen.

1126 πολλοὺς δὲ πυρσεύσας φλογερὸν σέλας ἀμφιρῦταν

Εὐβοίαν εἰλ' Ἀχαιῶν

μονόκωπος ἀνὴρ, πέτραις

Καφηρίσιν ἐμβαλὼν

Αἰγαίαις τ' ἐνάλοις δόλιον

ἀπταῖς ἀστέρα λάμψας.

Nunc explanandum est, quemadmodum ratio Stoica tragico Romano persuaserit, ut nonnulla de suo adderet ad ea, quae tradit Aeschylus. Arbitrantur autem Stoici natura comparatum esse hominum facta inde a tempore aeterno legibus immutabi-

1) Τρόφος illa, quae in Choephoris inducitur, a fida nuntia non discrepat: cum Clytaemnestrae utique nutrice nihil commune habet.

libus esse constituta. Hanc ob rem docet Thyestis umbra in prologo patrem a Fortuna iussum esse filiae concubitus petere, ut Aegisthus nasceretur, qui vindex dapum Thyestearum Atrei filio mortem strueret. Ex iis versibus, qui huc pertinent, afferantur saltem:

47 iam scelera prope sunt, iam dolus caedes cruor —
parantur epulae. *causa natalis tui,*
Aegisthe, venit.

Praeter Thyestis umbram philosophatur secundum disciplinam Stoicorum chorus Iliadum, quarum primum canticum sic incipit:

589 Heu quam dulce malum mortalibus additum
vitae dirus amor, cum pateat malis
effugium et miseros libera mors vocet
portus aeterna placidus quiete.

Mox idem fere ab eisdem iteratur:

605 perrumpet omne servitium
contemptor levium deorum,
qui vultus Acherontis atri,
qui Styga tristem non tristis videt
audetque vitae ponere finem.
par ille regi, par superis erit.

Ultimum autem carmen (808—866) earundem mulierum, quae tot tantasque aerumnas perpessae sunt, totum est de Herculis laboribus, quos hic celebrare Senecam non intellegeremus, nisi meminissemus Herculem a Stoicis haberi specimen virtutis constantiaeque.

Verum multo magis quam illis philosophiae praeceptis movemur tragoediae colore rhetorico, quem efficiunt crebrae figurae et tropi, acute dicta vel sententiae quae vocantur, descriptiones tumidae nimisque artificiosae. E magno numero figurarum laudamus tantummodo hoc exemplum

211 non sola Danaïs Hector et *bello mora*,
quam locutionem constat Senecam mutuatum esse a Latrone rhetore ¹⁾.

Sententiae autem, quas omnes rhetores in deliciis habent, in-

1) Cf. Suasor. II 19 si nihil aliud, erimus certe *belli mora*; Norden Ant. Kunstpr. II pag. 393 annot. 2; Senec. Tragoed. rec. Leo I pag. 154.

veniuntur permultae in priore parte fabulae Agamemnonis atque adeo interdum duae uno versu continentur, e. g.

259 nec regna socium ferre nec taedae sciunt,
sed in altera parte leguntur pauciores.

Dramatis, de quo agimus, pars longe praecipua est naufragii descriptio plus quam centum versus occupans, cum eidem rei Aeschylus triginta modo versus impendat. Sed novimus declamatores semper maximo cum studio et ardore naufragia depinxisse. In hac materia Seneca quoque facultatem describendi prae se fert atque in tres partes totam rem dividit, ita ut primum enarret naufragium in medio mari factum, deinde exponat quomodo Ajax fulmine ictus in rupem praecipitetur, quae mox a Poseidone fluctibus submergatur, post doceat naves fractas esse saxis Capherei. Haec omnia narrantur ab Eurybata, Agamemnonis praecone, atque nonnullos dumtaxat versus artificem prodere non imperitum confitendum est, velut

511 eademque superos Troes et Danai rogant;

521 cladibus nostris daret

vel Troia lacrimas;

542 et caeco mari

conlucet Ajax.

Rursus parum apta et digna sunt verba Aiacis fulmine afflatisque in rupe stantis neque iniuria putes poetam cacozelia peccavisse ponentem:

545 superasse iuvit pelagus atque ignes — iuvat

vicisse caelum Palladem fulmen mare;

550 tene horream ¹⁾?

aliena inertī tela mittis dextera;

555 quem (sc. montem) cadens secum tulit

terraque et igne victus et pelago iacet.

Tota Eurybatae expositio, quamvis vehementer Senecae admirati sint aequales, misere fabulae concinnitatem interpellat. At rhetores praepostera ducti ratione consensum plausumque auditorum captantes quaerebant rara aut non simplicia repetebantque. His vitiis non ita „dulcibus” Seneca quoque indulgebat et „abundabat”. Itaque ei non sufficit Cassandram semel concii-

1) Athenam alloquitur Ajax.

tari divino instinctu, etenim priusquam Agamemnon advenit, vates dei plena regis mortem suamque choro Iliadum praedicit, quod iteratur, ubi primum intus epulae coeptae sunt haberi.

Ceterum restant aliae non parvae res, quibus fabula Latina ab Aeschyli dramate distat. Illius enim exitus plane diversus est a quinto actu Graecae tragoediae, nam illic Orestes servatur ab Electra et Strophius, cum hae tres personae in Agamemnone Graeca omnino non prodeant in scaenam. Hic Clytaemnestra intervenit inter Aegisthum et chorum litigantes; talis exitus non convenisset tragoediae Annaeanae. Etenim apud Aeschylum in Choephoris et Eumenidibus secundum ius fasque omnia facta absolvuntur, ergo apud Senecam quoque vindex futurus ostendatur saltem necesse est. Accedit quod apud hunc Cassandra in extremo actu quinto occiditur, nimirum ut vates poenam ultimum minitetur reginae eiusque sociis dicens:

1012

Veniet et vobis furor.

At ipsius Agamemnonis partes in Senecae fabula nimis mediocres immo maxime exiguae sunt! Victor enim Asiae, simul atque advenit pollicetur se sacra facturum esse atque paucissima cum Cassandra collocutus domum intrat. Versus igitur vix viginti pronuntiat, quocirca Electra et Strophius personae graviores sunt in tragoedia Latina quam rex ille regum. Contra quam grandis atque magnifica est scaena illa Aeschylea, ubi verae personae regiae et primariae Agamemnon et Clytaemnestra agunt, quin etiam Clytaemnestra partes agit prope maiores quam pro viribus humanis! Qui hanc scaenam perlegerit, is demum intelleget, quanto Graecum drama praestet Latino. Procul dubio Seneca, quo tempore scripsit Agamemnonem, nondum multum profecerat in arte scaenica¹⁾; vel haec res probat nobis hanc fabulam numerandam esse in iis, quas composuit primas. Quo ducimur alia quoque via. Nam choro, qui constat e mulieribus Argivis, in actu tertio succedit — res mira admodum! — chorus Iliadum captivarum, velutsi alia tragoedia inciperet. Fortasse vero poeta hunc alterum chorum e Choephoris desumpsit.

1) Equidem improbaverim ea, quae de hac re Birtius contendit: poetam haec de industria fecisse! (Neue Jahrb. XIV (1911) Was hat Seneca mit seinen Tragödien gewollt? pag. 358).

At quidquid statuendum est, in nulla tragoedia Graeca aliquid eiusmodi fit. Nonne hoc quoque nos monet, ut sumamus Agamemnonem aut primam esse scriptam aut certe ante plerasque alias fabulas? His observationibus statim subiungo ea, quae Leo concludit, postquam demonstravit Senecam in re metrica in Agamemnone et Oedipode multa minus recte administrasse (l.l. I pag. 133): ita autem sentio, Agamemnonem inter Senecae tragoedias eam esse quam primam scripsit, Oedipum secundam.

Investigemus num accuratius invenire possimus, quando Agamemnon scripta sit. Constare videtur Senecam hanc fabulam, quae est de rege ab uxore occiso, composuisse non post Claudium veneno interfectum ab Agrippina coniuge i. e. a. 54. Nam cum totam fabulam unusquisque existimavisset editam esse in eam tum imprimis hos versus

79 iura pudorque
et coniugii sacrata fides
fugiunt aulas.

Insuper nos cogit

259 nec regna socium ferre nec taedae sciunt
putare hanc sententiam esse scriptam multo antequam Nero animum induxisset Britannicum de medio tollere i. e. a. 55.

Quamquam Senecae tragoediae nequaquam possunt comparari cum Aeschyli Sophoclis Euripidis operibus, tamen non mediocris erat in eo facultas, copia, celeritas ingenii, acies et subtilitas in rebus observandis, quae omnia diu exercendo semper augebat. Quare verisimile non est iuvenem primum studiis rhetoricis deditum, deinde philosophiae, vacasse arti tragicæ, quae requirit etiam auctorem sagacissimum in perspiciendis hominum animis. Neque facile per novem exilii annos (41—49) in Corsica degens Seneca pepigit drama aliquod, cum neminem haberet, cui recitaret temporaque parum laeta essent. Tandem revocatus ut liberaliter Neronem institueret doctrina, iam vir quinquagenarius et permulta expertus fabulis scribendis operam dedit.

His rationibus perpensis Agamemnonem confectam esse inter a. 50. et 54. aio.

Estne re vera haec fabula acta? Etsi pro certo nihil affirmari

potest, tamen probabile non est aut Agamemnonem aut aliam tragoediam Annaeanam esse actam. Cum de ceteris carminibus egerint Teuffel-Kroll, Birt, Schanz, ego paucis de Agamemnone dicam quod sentio. Si sumimus hanc fabulam Senecam scripsisse eo consilio, ut recitaretur tantum in auditorio, sive ut esset *δρᾶμα ἀναγνωστικόν* ¹⁾, non ut in pulpito ageretur, fatendum est primum alterius chori „adventum” vix quenquam offendisse, tum Eurybatae praelongam enarrationem caveae taedium non movisse, postremo Cassandram non esse necatam ante oculos spectatorum. Manifesto igitur apparet dramatis vitia multo minus conspicua fuisse, si censemus Agamemnonem non esse actam in theatro.

Sunt qui dicant ²⁾ Senecam in Agamemnone conficienda rationem habuisse Neronis erga Troianos studii, quapropter etiam Agamemnonis et Cassandrae partes ita conscripsisset, ut omnes homines eam fabulam legentes faverent sacerdoti modo. Quae quam facilia sint ad redarguendum vide. Nonne Cassandra illa Aeschylea aequae digna fuit, cui spectatores faverent quamque misericordia prosequerentur? Ceterum auctor, cum sectam profiteretur Stoicam, non tam Neronem respexit quam universum genus humanum, neque solum discipulum regium, sed etiam omnes homines in primo cantico docuit fortunam instabilem esse repetiitque praeceptum suum Strophii verbis in fine fere tragoediae

928 O nulla longi temporis felicitas!

1) Notum est iam apud Graecos *δρᾶματα ἀναγνωστικά* esse conscripta a Chaeremone (Aristot. Rhet. III 12).

2) Cf. Neue Jahrb. l.l. pag. 352.

IUVENALIS SAT. 1, 85.

SCRIPSIT

P. H. DAMSTE.

Quidquid agunt homines, votum timor ira voluptas
Gaudia discursus, nostri farrago libelli est.

Hos versus J. E. B. Mayor, qui satirarum editionem unam omnium paravit locupletissimam, cum illo *Facit indignatio versum* pro titulo totius libri Iuvenaliani esse voluit, mihi vero, quotienscumque eos relego, scrupulum iniciunt molestissimum, quem tandem iam ex animo evellere lubet. Numquam enim non me tenet haec consideratio, post verba *quidquid agunt homines*, h. e. cuncta mortalium acta, mirum in modum nunc sequi illa *votum timor ira* cet., utpote quae omnia non acta sint sed agentia: non ab hominibus aguntur sed agunt eos. Nulla autem esset difficultas, si poeta scripsisset: *quidquid agit homines* atque nescio an sic locus revera sit restituendus. Metrum minime obstare ne coniectura mea recipiatur affirmare non opus est, sed tamen haec exempla afferro:

Iuven. 6, 367: obscenum. et tremula promittit omnia dextra.

Horat. S. II 3, 260: exclusus qui distat, agit ubi secum, eat an non.

Verg. Aen. X 433: tela manusque sinit. hinc Pallas instat et urget.

ibid. XI 111: oratis: equidem et vivis concedere vellem.

ibid. XII 68: si quis ebür, aut mixta rubent ubi lilia multa.

ibid. 422: quippe dolor; omnis stetit imo vulnere sanguis.

ibid. 882: te sine, frater, erit? o quae satis ima dehiscat.

Stat. Theb. I 403: conscius horror agit, eadem sub nocte sopora.

Iuvenali scribenti versus illos Horatianos succurrisse credo, quos cum loco nostro utique haud inepte conferas:

Ep. I 18, 96 sqq.:

et percontabere doctos,
qua ratione queas traducere leniter aevum;
num te semper inops agitet veretque cupido,
num pavor et rerum mediocriter utilium spes,
virtutem doctrina paret naturae donet,
quid minuatur curas, quid te tibi reddat amicum,
quid pure tranquillet, honos an dulce lucellum,
an secretum iter et fallentis semita vitae.

et Ep. I 4, 12 sq.:

inter spem curamque, timores inter et iras,
omnem crede diem tibi diluxisse supremum.

De verbi *agit* notione pauca addere liceat.

Videlicet in *quidquid agit homines* idem denotat quod *agitat* apud Horatium in illis *num te semper inops agitet veretque cupido*, quam verbi significationem apud eundem saepius occurrere moneo e. g.

Epod. 7, 17: Sic est: acerba fata Romanos agunt,

Ep. I 19, 25: non res et agentia verba Lycamben,

Ep. II 2, 201: non agimur tumidis velis Aquilone secundo,

Sat. II 3, 44: quem mala stultitia et quemcumque inscitia veri
caecum agit,

neque aliter verbum interpretandum esse arbitror Sat. II 2, 13: *seu te discus agit*; faciendum igitur esse cum Luciano Muellero explicante: = *agitat*, in Bewegung setzt (non cum Orellio, qui annotavit: = *ducit, allicit*, Germ. anzieht), ideoque statuente, Peerlkampium verum perspexisse cum inductis verbis *molliter austerum* et *pete cedentem aera disco* locum ita emendandum esse censeret:

seu pila velox
seu te discus agit studio fallente laborem.

VARIA.

SCRIPSIT

ALPHONSUS KURFESS.

(Continuantur ex vol. XLI. pag. 394).

VIII.

AD PS.-CIC. IN SALL. INV.

Sallustii in Ciceronem et invicem invectivae.
rec. A. Kurfess. Lp. (Teubner) 1914.

a) 6, 18 (p. 18, 17): *quidquid impudicorum, cilonum, parricidarum, sacrilegorum, debitorum fuit] debitorum*, quod codicem interpolatum H^b exhibere ex Iordani apparatu conclusi, cum Iordano recepi, sed in ceteris libris (praeter H^a qui *dediciciorum* habet) extat *deditorum*, quod verum esse me docuit Clifford H. Moore, cuius disputatiuncula (in Arch. f. lat. Lex. XI 81 sq.) mihi nuperrime ad manus venit. qui vir doctus incipit ab Isid. orig. 9, 4, 49: *dediticii primum a deditione sunt nuncupati. deditio enim dicitur, quando se victi aut vincendi hostes victoribus tradunt: quibus haec origo nominis fuit. dum quondam adversus populum Romanum servi armis sumptis dimicassent, victi se dederunt, comprehensique varia turpitudine affecti sunt*¹⁾.

Deditio homines non solum civitate, sed etiam re familiari privatos esse concludi potest ex Liv. I, 38, 2 *deditione vos po-*

1) Unde emanaverunt Corp. Gloss. V 60, 25; V 18, 5; IV 51, 10 = V 188, 14. —
cf. impr. II 39, 52 *dediticii oi μετὰ τὸ ληφθῆναι τῇ τῶν νικησάντων πολεμίων ἐξουσίᾳ αὐτοὺς ἐπιτρέψαντες, κατὰκριτοι*.

pulumque Conlatinum, urbem, agros, aquam, terminos, delubra, utensilia, divina humanaque omnia in meam populique Romani dicionem? ¹⁾

Accedit, quod Augustus anno p. Chr. n. quarto lege Aelia Sentia ordinem dediticiorum instituit:

Gai. inst. 1, 12. 13.

Ulp. reg. 1, 5. 11.

Libertinorum <tria sunt genera; nam aut cives Romani aut Latini aut dediticiorum> numero sunt. [De dediticiis vel lege Aelia Sentia]. lege itaque Aelia Sentia cavetur, ut, qui servi a dominis poenae nomine victi sunt, quibusve stigmata inscripta sunt, de quibus ob noxam quaestio tormentis habita sit et in ea noxa fuisse convicti sunt, quive ut ferro aut cum bestiis depugnarent traditi sint, inve ludum custodiamve coniecti fuerint, et postea vel ab eodem domino vel ab alio manumissi, eiusdem condicionis liberi fiant, cuius condicionis sunt peregrini dediticii.

5. *Libertorum genera sunt tria. cives Romani, Latini Iuniani, dediticiorum numero.*

11. *Dediticiorum numero sunt, qui poenae causa victi sunt a domino, quibusve stigmata scripta fuerunt, qui <ve> propter noxam torti nocentesque inventi sunt, quive traditi sunt, ut ferro aut cum bestiis depugnarent vel <in ludum> vel custodiam coniecti fuerunt, deinde quoquo modo manumissi sunt, idque lex Aelia Sentia fecit.*

Quid? quod Cassianus ecclesiasticus hoc vocabulum translate adhibuit: instit. 10, 6 *tamquam inertem et dediticium sibi patietur*; 10, 25 *ei te dediticium ac subditum prae buisti*.

Participium 'deditus' denique idem valere atque adiectivum 'dediticius' docemur Thes. l.l. vol. V, 269.

Quae cum ita sint, intelleges tales homines sorte sua non contentos in hoc 'omnium vitiorum coetu' bene enumerari neque dubitabis 'deditos', quod optimi codices exhibent, in textum recipere.

b) 8, 21 (p. 20, 8): *idem putas esse bis senatorem et bis quaestor-*

1) Cf. Pauly-Wissowa IV, 2359; Thes. l.l. s. v. 'dediticius'.

rem fieri quod bis consularem et bis triumphalem] 'idem — quod' me cum Iordano male scripsisse per litteras monuit Guil. Heraeus. altera familia α exhibet 'totidem — quot (quod)', optimi codices alterius familiae (β) 'tantum — quantum', quod virum doctum quendam coniecisse apparet. sed quid est 'totidem — quot'?

A. Sonny in Arch. f. lat. Lex. XI, 132 disseruit scriptores Romanos interdum τὸ ποῖον et τὸ πόσον commutavisse: cf. Catull. 92, 3 *sunt totidem mea* ¹⁾ et Horat. sat. 2, 3, 298 *dizeris insanum qui me, totidem audiet*, ubi 'totidem' pro 'eadem' legimus. atque posteriores persaepe 'totidem' pro 'itidem' scribunt, veluti Lucifer Calaritanus ²⁾ et Commodianus ³⁾. neque vero inveni locum, ubi in tali significatione correlativum 'quot' sequatur. nihilo minus cum familia α legendum erit 'totidem esse — quot'. unde enim illud 'tot' ortum esse putaveris?

IX.

AD HIPPOCRATIS QUI FERTUR DE ARTE LIBRUM.

Th. Gomperz, Die Apologie der Heilkunst³.
Lpg. 1910.

In capite tertio (p. 38, 13) auctor artem medicam sic definit: τὸ δὴ πάμπαν ἀπαλλάσσειν τῶν νοσεόντων τοὺς καμάτους καὶ τῶν νοσημάτων τὰς σφοδρότητας ἀμβλύνειν καὶ τὸ μὴ ἐγχειρεῖν κεκρατημένοις ὑπὸ τῶν νοσημάτων εἰδότας, ὅτι πάντα οὐ δύναται [ιητρική] οὐ Gomperz cum libris recentioribus et deterioribus (R) scripsit, sed libri vetustiores exhibent:

ὅτι πάντα δύναται ιητρική A,

ὅτι ταῦτα δύναται ιητρική M.

Conf. etiam Galen. Defin. med. 9 (XIX 350, 11—17 Kuehn): Τὴν ἰατρικὴν τέχνην Ἰπποκράτης ἐν τῷ Περὶ τέχνης ὤριστο οὕτως· καὶ πρῶτον μὲν αὐτὴν ὠνόμασεν ἰατρικὴν εἶναι τὸ τε πάμπαν

1) Cf. ea, quae Gustavus Friedrich in editione sua ad hunc locum (p. 514) adnotavit.

2) Cf. W. Hartel, Lucifer von Cagliari und sein Latein. Arch. f. lat. Lex. III, 33.

3) Vide indicem editionis Dombartianae.

ἀπαλλάσσειν τῶν νοσημάτων τοὺς κάμνοντας καὶ τὸ τὰς σφοδρότητας τῶν νοσημάτων ἀμβλύνειν καὶ τὸ μὴ ἐγχειρεῖν τοῖς κεκρατημένοις ὑπὸ τῶν νοσημάτων εἰδότες ὅτι ταῦτα πάντα ¹⁾ δύναται ἰατρικὴ ἐπανορθοῦσθαι.

Quibus ex lectionibus Hermannus Diels ²⁾ textum sic restituere conatur: εἰδότες, ὅτι ταῦτα πάντ' ἀδυνατεῖ ἰατρικὴ ἐπανορθοῦσθαι.

Sed Galenum non ex libro ipso illa verba descripsisse, sed e memoria attulisse perspicuum est. itaque ἐπανορθοῦσθαι Hippocratis personati esse nego. sed si genuinum esset, ille scripsisset πάντα τούτους. nam οἱ ὑπὸ τῶν νοσημάτων κεκρατημένοι restitui non possunt. suspicor auctorem scripsisse εἰδότες ὅτι πάντα δύναται ἰατρικὴ (i. e. scientes quid omnino valeat ars medica). scriba quidam transscripsit πάντα (A), quod alius, qui illud ὅτι ut coniunctionem intellexerat, corrigere sibi videbatur ταῦτα ^{ταυτα} superscribens: παντα ³⁾, unde lectio codicis M ὅτι παντα δ. i. orta est.

1) οὐ Kuehnus contra codices inseruit.

2) Hippokratische Forschungen IV. Herm. XLVIII [1913] p. 395.

3) πάντα ταῦτα = τὸ πάντα ἀπαλλάσσειν, τὸ ἀμβλύνειν, τὸ μὴ ἐγχειρεῖν τοῖσι κεκρ. κ.τ.λ.

AD VIRGILII BUC. VI 34.

Et alia cantat Silenus et ut

ipse tener mundi concreverit orbis.

Frustra in adiectivo *tener* explicando desudant viri docti. Quid si *teres* legamus? Nihil, ut opinor, *orbi* aptius. Conferatur decantatum illud *teres atque rotundus*.

J. J. H.

AD CALLIMACHI HYMNUM IN CEREREM.

SCRIPSIT

GUILLIELMUS VOLLGRAFF.

VS. 3—6:

τὸν κάλαθον κατιόντα χαμαὶ θασεῖσθε, βέβαλοι,
μηδ' ἀπὸ τῷ τέγεος μηδ' ὑψόθεν αὐγάσσησθε,
μὴ παῖς μηδὲ γυνὰ μηδ' ἄ κατεχεύατο χαίταν,
μηδ' ὅκ' ἀφ' αὐαλέων στομάτων πτύωμες ἄπαστοι.

His verbis turbae muliebri praecipitur nemini licere e loco edito in calathum, qui Cereris sacra mystica continebat, inspicere; nam quae hoc fecisset, eam, ira numinis excitata, gravissimas temeritatis poenas daturam esse credebant. Solas mulieres admoneri propterea veri simile est, quod viri Cerealibus, quae poeta describit, omnino non interfuisse videntur. Quamquam mulieres non omnes sine discrimine eiusmodi adhortatione indigebant. Cum enim distinguatur inter initiatas (vs. 129) et profanas (vs. 3, 128), has tantum hic commoneri intellegimus: initiatis enim sacra in templo ostendebantur, quippe quibus ea conspiciere fas esset.

Ἀίτιον quod dicitur simillimi interdicti Macrobius Saturn. I, 6, 15 e Verrio Flacco delibavit. Qui locus cum in commentariis virorum doctorum in Callimachum non adferatur, haud inutile videtur eum post Lobeckium ¹⁾ rursus cum hoc nostro componere. Narrabat igitur Verrius Flaccus „cum populus Romanus pestilentia laboraret essetque responsum id accidere, quod *di despicerentur*, anxiam urbem fuisse, quia non intelligeretur ora-

1) Lobeck, Aglaoph. p. 54 sqq.

culum evenisseque ut Circensium die puer de cenaculo pompam superne despiceret et patri referret quo ordine secreta sacrorum in arca pilenti composita vidisset." Tunc demum responsum oraculi intellexerunt, et postquam rite cautum est, ne rursus idem accideret, pestilentia ab urbe discessit.

Iam in versibus 3 et 4 omnia omnibus perspicua sunt; contra in versibus 5 et 6 quaedam insunt, quae neminem adhuc recte interpretatum esse puto.

Ratio est versum 5 ita intellegere, ut tres species feminarum enumerentur, quae coniunctae totum muliebre genus comprehendant. Sed quaenam sunt illae? Nostris temporibus (vana priorum commenta silentio praetereo) locum plerumque cum scholiasta ita interpretantur, ut *παῖς* sit parva puella, *γυνή* nupta, *ἡ κατεχέυτο χαίταν* virgo matrimonio matura. Huic sententiae tria obstare mihi videntur.

Primum displicet ordo. Quis ita loquitur: puellae, mulieres, virgines? Quid quod praeterea inter puellas et virgines exiguum discrimen est et vox quae est *παῖς*, hoc loco posita, ambiguitate laborat, siquidem aliis locis saepissime virgines adultas designat?

Deinde mirum foret, si poeta pro *virgine* dixisset: *ea, quae capillum demisit*. Cur enim hic *τῇ κυριολογίᾳ* praetulisset *τὴν περίφρασιν*? Istiusmodi periphrasis profecto illis adnumeranda esset, quae cum in vitium incidant rectius *περισσολογίαι* dicuntur¹⁾ quasque, utpote *πᾶγμα κυφολογίας τε ὄζον καὶ παχύτατον, Φυσῶδές τι καὶ ἄμουσον* habere et *ἀβλεμείς προσπίπτειν* ait Pseudo-Longinus²⁾.

Postremo verba *ἡ κατεχέυτο χαίταν* non de intonso et promisso capillo accipi possunt, sed manifesto indicant feminam, quae comam suam resolvit. Erat igitur mos apud Callimachi aequales, ut puellae nobiles capillos in humeros effunderent? Minime gentium: e simulacris fictilibus et monumentis omne genus apparet eas capillum simplici plerumque cultu religatum habuisse³⁾. Illud tantum concedendum est puellas nonnumquam

1) Quintil. VIII, 6, 61.

2) Ps. Long. de sublim. XXVIII sq.

3) Cf. Paus. I, 19, 1: *οἷα δὲ ... πεπλεγμένης ἐς εὐπρεπές οἱ (Theseo) τῆς κό-*

tam parvas aetate nuptum datas esse posse, ut tunc primum comam nexu coercerent. In nuptam tam parvam natu fortasse scriptum erat epigramma Antipatri ¹⁾, quod Meinekius attulit ²⁾:

ἡ πολύβριξ οὐλας ἀνεδήσατο παρθένος Ἴππη

χαίτας, εὐώδη σμηχομένα κρόταφον·

ἤδη γάρ οἱ ἐπῆλθε γάμου τέλος . . .

Quamquam magnopere dubito num iure Meinekius inde effecerit „Hippen, dum innupta esset, καταχεύσθαι χαίτας”. Quid si poeta hoc tantum dicere voluit puellam capillos, qui usque adhuc simplici et laxiore vitta revincti fuissent, iam nuptarum ritu comptos magis astrinxisse? Utut est, virgo non a Callimacho per periphrasin ἀ κατεχεύατο χαίταν dici potuisset, nisi III° saeculo apud Graecos constans consuetudo fuisset puellis nubilibus, ut capillo soluto essent. Quod secus fuisse scimus.

Merito ergo et Schneiderus ³⁾ et Legrandius ⁴⁾ rationem interpretandi, quam et ego damno, impugnauerunt. Sed ne ipse quidem locum obscuriorem recte explicaverunt. Schneiderus censebat verbis quae sunt παῖς et γυναῖ designari omnes feminas profanas, per ἀ κατεχεύατο χαίταν autem initiatarum illas, quarum capilli sive propter luctum sive propter sui negligentiam eo die inornati pendebant. Has a sacris arceri sumebat, quod earum aspectus Cererem sui doloris commonefacere posset. Est ratio minime simplex et artificii plena, quam reicere non dubito: consentaneum enim est poetam dicere nemini licere in calathum inspicere, non vero ταῖς μέν, ταῖς δ' οὐ, licet verum sit initiatis aspectum sacrorum non nocere.

Legrandii sententia paululo speciosior est. Putat is verbis quae sunt παῖς et γυναῖ omnes feminas cuiusvis aetatis designari, alterum μηδέ versus 5 significare ne — quidem, verbis autem ἀ κατεχεύατο χαίταν indicari e profanis mulieribus illas, quae eo

μης, . . . ἦροντο σὺν χλευασίᾳ ὅ τι δὴ παρθένος ἐν ὥρᾳ γάμου κλανᾶται μόνῃ. X, 25, 10: (Polyxena in pictura Polygnoti Delphica) κατὰ τὰ εἰθισμένα παρθένοις ἀναπέλεκται τὰς ἐν τῇ κεφαλῇ τρίχας. Daremberg-Saglio, Dict. des ant. s. v. Coma, p. 1361.

1) Anthol. Pal. VI, 276.

2) Callim. ed. Meineke, 1861, p. 218.

3) Schneider, Callimachea, I, p. 368.

4) Revue des Et. anc. 1901, p. 290, 3.

die observantiae in Cererem causa toto habitu suo speciem lugentium praeberint. Diceret igitur Callimachus feminarum profanarum nulli in calathum inspicere licere, ne illis quidem, quae, quod ad habitum (vs. 5) et inedia (vs. 6) attinet, iisdem legibus atque initiatae se astrinxissent. Sed ne haec quidem quaestionis solvendae ratio, quamvis ingeniose excogitata sit, probari potest. Isto pacto enim sumere cogeremur profanarum maiorem partem die festo Cereris non cibo abstinuisse neque capillum solvisse, cum tamen e vs. 124:

ὥς δ' ἀπεδίλωτο καὶ ἀνάμπυκες ἄστῃ πατεῦμες

appareat universas feminas eo die comam effudisse. Ego saltem non video quomodo aliquis hunc versum ad solas initiatas spectare demonstrare possit.

Mea sententia verbis ἀ κατεχεύατο χαίταν per circumlocutionem designantur *viduae*. Quod ut argumentis stabiliam, haec habeo quae in medium proferam.

Capillus pendens et incomptus apud Graecos et Romanos signum luctus et tristitiae erat ¹⁾. Inprimis viduae, cum maritus mortuus erat aut sepeliebatur, comam solvere solebant. Loci apud poetas Romanos, quibus hic mos illustratur, tritissimi sunt. Satis habeo adferre Tib. I, 1, 67:

tu manes ne laede meos, sed parce solutis
crinibus et teneris, Delia, parce genis.

Ovid. Metam. XI, 682:

nec crines solvere curat:

scindit.

Item nemini non notus est planctus Veneris ob Adonin mortuum (Bion. I, 20: λυσαμένα πλοκαμίδας). Non minus notus esse debebat antiquissimus et clarissimus locus Iliados, ubi Andromache, Hectoris corpore conspecto, oculis caligantibus concidisse, sed, quamvis spiritus deficeret, tamen ligamina ornatumque omnem a capite avulsisse dicitur:

XXII, 468:

τῇλε δ' ἀπὸ κρατὸς βάλε δέσματα σιγαλόεντα,

1) Cf. e. g. Hom. II. XXII, 406; hymn. in Cer. 41; Soph. Oed. Col. 1260 sq. Verg. Aen. I, 479 sqq.

ἄμπυκα κεκρύφαλόν τε ἰδὲ πλεκτὴν ἀναδέσμην
κρήδεμνόν θ' . . . ¹⁾).

Iam credibile non est viduas etiam post maritum sepultum semper Baccharum instar κατακεχυμένας τὰς τρίχας ²⁾ prodiisse. Lugentium est capillus sparsus demissus incomptus: post luctum habitui tam sordido nihil loci est. Atque hic animum attendas velim ad aoristum κατεχεύατο, cui sua vis est. "Α κατεχεύατο χαίταν est mulier, quae semel in vita sua, marito mortuo, capillum effudit. Circumlocutione autem poeta usus esse videtur, ut ipsum nomen *viduae* vitaret, quod ei forsitan in sacris Cereris canendis infausti ominis videretur. Est exemplum illius generis circuitus eloquendi, quem dictu deformia operire ait Quintilianus ³⁾. Similiter Plato initio epitaphii sui, pro *morte* dixit τὴν εἰμαρμένην πορείαν ⁴⁾. Neque aliter apud ipsum Callimachum infra vs. 130 sq. mulieres, quae prae graviditate aut instanti puerperio aut aegritudine pedibus non valent, humanius dicuntur:

αἱ δὲ βαρεῖαι

χᾶτις Ἐλειθυῖα τείνει χεῖρα χᾶτις ἐν ἄλλῃ.

Si haec recte disputata sunt, Callimachus genus muliebre divisit in puellas mulieres viduas. Haec tripartita divisio, quam natura ipsa fert, invenitur etiam apud Plautum, Curc. 37:

dum ted abstineas nupta vidua vergine,
iuventute et pueris liberis, ama quid lubet.

Eadem usus est poeta Byzantinus, apertius tamen ille et minus urbane locutus quam Callimachus:

κορασίες καὶ παντρεμένες
καὶ τὰς χήρας τὰς σπασμένες ⁵⁾).

Rursus eandem distributionem agnoscimus, cum apud Pausaniam legimus Iunonem Stymphali cultam esse tribus cognominibus

1) Hic locus neque ab Heckenbachio (De nuditate sacra sacrisque vinculis; cf. p. 74: „mulieres in lamentatione funebri quasi amentia atque furore captae capillos demittere solent” etc.) neque a Sommero (Das Haar in Religion und Aberglauben der Griechen, diss. Monast. 1912) laudatur.

2) Cf. Callixenus Rhodius ap. Athen. V, p. 198, e.

3) Quintil. VIII, 6, 59.

4) Plato, Menex. p. 236, d; cf. Ps. Long. de sublim. XXVIII.

5) Συναξάριον τῶν εὐγενικῶν γυναικῶν καὶ τιμωτάτων ἀρχόντισσων, ed. Krumbacher, Münch. Sitz. Ber. 1905, p. 391, vs. 490 sq.

tamquam *παῖδα τελείαν χάραν* ¹⁾). Hoc enim nihil aliud significat nisi omnes mulieres, puellas matronas viduas, patronam divinam sibi finxisse similem sui ²⁾).

Venio ad vs. 6: *ne tunc quidem, cum impransae sicco ore sruimus*. Poeticam circumlocutionem hanc esse vulgo censent, qua nihil aliud significetur nisi ieiunitas turbae muliebris; quasi ieiunorum sit frequenter exspuere. Sunt quidem medici qui dicunt ieiunorum salivam salsam et amaram ³⁾ aut solito abundantiore ⁴⁾ fieri. Sed tamen non de sputu, ut ita dicam, involuntario poetam loqui, verum longe aliter locum interpretandum esse suspicor.

Magnas Graeci vires humanae salivae tribuebant ⁵⁾. Despuebant adversus morbos contagia arcendi causa atque mala et maleficia omne genus respuebant. Serpentes et scorpiones humana saliva occidi persuasum habebant ⁶⁾. Praeterea inspuebant in eos, a quibus mala et fascinationes repercutere cupiebant, imprimis in se ipsos ⁷⁾. Summa autem efficacia apud Graecos et Romanos ieiunae salivae tribui solebat. Cf. Galen. ed. Kuehn vol. XII p. 288: *γινώσκειν δὲ αὐτοῦ (τοῦ πτυέλου) χρὴ τὴν δύναμιν εἶναι διάφορον ἐν τε τοῖς ζώων εἶδεσι καὶ καθ' ἕκαστον αὐτῶν ὑγιαῖνον ἢ νοσοῦν, ἐδηδοκτός ἢ πεπωκός ἢ ἀπότου τε καὶ νενηστευκός. ὥς γὰρ τὰ οὖρα καὶ αἱ χολαὶ καὶ ὁ ἰδρώς, οὕτως*

1) Paus. VIII, 22, 2.

2) Cf. J. E. Harrison, *Class. Rev.* XXVIII (1914), 2, p. 36.

3) Galen. ed. Kuehn, vol. XI, p. 674: *τοῖς γοῦν ἐπὶ πλεόν ἄσιτήσασιν ἄλυκὸν φαίνεται τὸ πτύελον, εἰ δ' ἐπὶ πλείστον, οὐχ ἄλυκὸν μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ πικρόν.*

4) Lanzonius, *De saliva humana*, Op. I, p. 499: *habet fames vehementior imprimis sibi frequens hoc, ut uberiore, ac tenuiore saliva os scatent.*

5) Cf. P. Burmannus ad Petron. 131; Schnrig, *Sialologia historico-medica*, cap. IV: Krenkel, *Beitr. zur Aufhell. der Gesch. des Apostels Paulus*, p. 69—91; Ries, *Pauly-Wissowa, Real-Encycl.* s. v. *Aberglaube*, p. 87 sq.; Sittl, *Gebärden*, p. 117 sqq.; F. W. Nicolson, *The saliva superstition in class. litt.*, *Harv. Stud.* VIII (1897), p. 23 sqq.; Gruppe, *Griech. Myth.* p. 890, 4.

6) Cf. Arist. *de hist. anim.* VII, 29, p. 607, a, 29 sq: *ἔστι δὲ τοῖς πλείστοις αὐτῶν (τῶν ἰοβόλων) πολέμιον τὸ τοῦ ἀνθρώπου πτύελον.* Lucr. IV, 639: *serpens, hominis quae tacta salivis, disperit ...*

7) Theocr. VI, 39:

ὥς μὴ βασκανῶ δέ, τρις εἰς ἐμὸν ἔπτυσσά κόλπον.

Callim. frg. 235:

δαίμων (i. e. Nemesis), τῇ κόλποισιν ἐνιπτύουσι γυναῖκες.

Anth. Pal. XII, 229.

καὶ τὸ πτύελον ἀσθενὲς μὲν ἐδηδοκότεων ἐστίν, ἰσχυρὸν δὲ καὶ δριμύ-
τὸ τῶν ὑπερδιψώντων καὶ ὑπερπεινησάντων ¹⁾. Nonnulla testimonia
scriptorum, quae ad *ieiunae* salivae usum pertinent, hic adferre
et examinare libet.

Primum eos memorabo locos, quibus *ieiunae* salivae, cum ea
quae malum arcere valent etiam contactu salutaria esse vide-
antur, non iam mali amoliendi, sed proprie sanandi vis tri-
buitur ²⁾:

Plin. Nat. Hist. XXVIII, 36: „(mos est) incipientis furun-
culos ter praesignare *ieiuna saliva*”; 37: „credamus ergo et
lichenas leprasque *ieiunae* (salivae) inlitu adsiduo arceri, item
lippitudines matutina cottidie velut inunctione, carcinomata malo
terrae subacto”; 76: „mulieris quoque salivam *ieiunam* poten-
tem diiudicant cruentatis oculis et contra epiphoras, si ferventes
anguli oculorum subinde madefiant, efficacius, si cibo vinoque
se pridie ea abstinuerit.”

Galen. ed. Kuehn, vol. XII p. 288: τούτῳ τοιγαροῦν τῷ σιέλῳ
(i. e. *ieiuna saliva*) καὶ αἱ τροφοὶ τῶν παιδῶν τοὺς λειχῆνας
ἰῶνται.

Veget. mulomed. III, 22, 10: „cicatricibus oculorum medetur
ieiuna saliva, si cum sale mandatur in ore et expuatur in
oculum.”

Seren. Sammon. XI:

„si vero vitium est, quod ducit ab impete nomen
hoc matutina poteris cohibere *saliva*.”

Ibid. XXXVI:

„mane novo myrti frondes commandere prodest
cui dolet (penis) atque illas in vulnus despuat ipsum.”

Marcell. De Medicamentis, XXXIII, 15: „Folia myrti *ieiunus*
commanduca et in ulcera veretri expue, statim proderit.”

Paul. Aegin. VII, 3, sub litt. σ: σίαλον, τὸ τῶν ἀνθρώπων νήστεων,
μάλιστα διαφορητικόν τε καὶ ῥυπτικόν ἐστὶ· λειχῆνας γοῦν παι-
δίων ἀπερρύπτει χρισθὲν καὶ δοθιῆνας πέττει μετὰ πυρῶν δηλονότι
μασηθέντων ἐπιτιθέμενον ὑπόπιά τε αἶρει.

1) Haec e Galeno exscripsit Aetius, II, 107. Cf. Oribas. ed. Bussemaker et Da-
remberg, vol. II, p. 728.

2) Cf. B. Schmidt, Der böse Blick und ähnlicher Zauber im neuen griechischen
Volksglauben, Neue Jahrb. 1913, p. 594.

Eadem superstitio occurrebat apud Iudaeos ¹⁾, idemque a medicis nostrae aetatis usque ad saec. XVIII consensu verum esse credebatur. Sexcenta exempla invenias apud Schurigium l.l. p. 108 sq. 125—141. Cf. H. Heine, 1, 56 ²⁾: „nur zuweilen leide er an Hautübeln, und dann kuriere er sich jedesmal mit nüchternem speichel.”

Vis pernicioſa ieiunae salivae ascribitur locis hisce:

Schol. Nic. Ther. 86: ὅτε γὰρ ἐστὶ νῆστις ὁ ἄνθρωπος, τότε τὸν αὐτοῦ σίελον πόρρω φεύγει ὁ ἔφρις.

Plin. Nat. Hist. VII, 5: „omnibus hominibus contra serpentis inest venenum, feruntque ictas saliva ut ferventis aquae contactum fugere; quod si in faucis penetraverit, etiam mori, idque maxime humani ieiuni oris.”

Galen. ed. Kuehn, vol. VII p. 745: σκορπίον ἀναιρήσεις ἐπιπύων νῆστις.

Aetius, II, 107: ἐγὼ γὰρ χωρὶς ἐπωδῆς ἐθεασάμην ἐπὶ σιάλῳ νήστεως μόνῳ τὸν σκορπίον ἀποθανόντα.

Paul. Aegin. VII, 3, sub litt. σ: τοῖς δὲ τοὺς ἀνθρώπους ἀναιροῦσι θηρίοις ἐναντιώτατόν ἐστι (τὸ σίαλον τὸ τῶν ἀνθρώπων νήστεων).

Idem saepe a scriptoribus medii aevi et nostrae aetatis dictum est:

Albert. Magn. lib. VII tract. II cap. V: „saliva hominis ieiuni qui diu ieiunavit et in praecedenti sero abstinuit contrariatur omnibus venenosis. sagitta intincta in salivam hominis ieiuni intoxicatur, quando vulnerat alium” ³⁾.

Conradus de Monte Puellarum, Buch der Natur, 261, 3 ⁴⁾: Ambrosius spricht, dass ains nüchtern menschen spaichel die slangen ertoet: wan ist dass diu slang der spaicheln ain klain berührt, so stirbt sie zehant.”. Idem dicitur Serm. evang. f. 41^a; B. d. Profec. I, f. 44 ⁵⁾.

Habdarrahmanus Aegyptius apud Harduinum ad Plin. Nat.

1) The Jewish Encyclopedia, X, p. 651. — Cf. etiam Habdarrahmanus Aegyptius interprete Eechellensi, apud Harduinum ad Plin. Nat. Hist. XXVIII, cap. IV.

2) Locum adfert Grimm, Deutsches Wörterb. s. v. Speichel.

3) Cf. Schurig, l.l. p. 180.

4) Hunc locum laudat Grimm, Deutsches Wörterb. s. v. Speichel.

5) Schiller et Luebben, Mittelniederdeutsches Wörterb. s. v. spekele.

Hist. XXVIII, cap. IV: „Si quis ieiunus expuit super scorpionem, interimit illum.”

Schurig, Sialologia, p. 143—146.

Fletcher et Massinger, *A Very Woman*, III, 1¹):

„Let him but fasting spit upon a toad
And presently it bursts and dies.”

Magis huc pertinet, quod nonnullis locis non contactu, sed sola magica virtute ieiunae salivae aegris opem ferri posse praedicatur:

Varro, *Rer. rust.* I, 2, 27 (de pedibus sanandis): „*Terra pestem teneto, salus hic maneto in meis pedibus.* Hoc ter noviens cantare iubet, terram tangere, despuere ieiunum, cantare”²).

Plin. *Nat. Hist.* XXVIII, 37: „(credamus) cervicis dolores (arceri) saliva ieiuna, dextra manu ad dextrum poplitem relata, laeva ad sinistrum.”

Marcell. *De Medicamentis*, XVIII, 4: „ad cervicum dolores remedium physicum sic: ieiunus dextram manum saliva tange et dextrum poplitem perfrica, deinde sinistra manu sinistrum et hoc ter per singulos poplites facito, statim remediabis.”

Plin. *Nat. Hist.* XXVI, 93 (de panis sanandis): „experti adfirmavere plurimum referre, si virgo imponat nuda ieiuna ieiuno (medicamenta) et manu supina tangens dicat: *negat Apollo pestem posse crescere cui nuda virgo restinguat*, atque ita retrorsa manu ter dicat totiensque despuant ambo.”

Vestigia similis superstitionis occurrunt etiam apud recentiores. Cf. Wuttke, *Der deutsche Volksglaube der Gegenwart*³, § 164: „Der Kreuzschnabel . . . zieht die Krankheiten an sich . . . Wer das Reißen hat, muss acht Tage lang früh nüchtern in des Vogels Nüpfchen spucken”³).

Denique (quod postremo loco adfero, licet origine primum sit)

1) Hunc locum attulit Nicolson l. l. p. 27.

2) Apud Schneiderum Keillium Goetzius male distinguitur: „despuere, ieiunum cantare.”

3) Cf. *ibid.* p. 219: „Sehr viele Zauberhandlungen müssen nüchtern und schweigend geschehen; es ist eine Selbstüberwindung nötig, ein Zurückdrängen des bloss Natürlichen, um eine übernatürliche Kraft zu erlangen und zu üben; oft muss selbst das Vieh fasten.” § 309; „Wenn man des Morgens nüchtern dreimal niest, so bedeutet es Glück.” § 91: „Kräuter, vor Sonnenaufgang nüchtern und schweigend gepflückt, haben grosse Heilkräfte.”

per ieiunam salivam repercutiebantur contagia et fascinationes. Cf. Plin. Nat. Hist. XXVIII, 35: „Omnium vero in primis ieiunam salivam contra serpentes praesidio esse docuimus, sed et alios efficaces eius usus recognoscat vita: despuimus comitiales morbos ¹⁾, hoc est contagia regerimus; simili modo et fascinationes repercutimus dextraeque clauditis occursum”.

Huius quoque superstitionis exempla e recentioribus temporibus adferri possunt. Cf. Alexandri ab Alexandro Genialium dierum (a. 1522) lib. V cap. 27: „fascinationes saliva ieiuna pelli veteri superstitione creditum est.” Seligmann, Der böse Blick und Verwandtes, I, p. 293: „Eine grosse Rolle in der Geschichte des bösen Blickes spielt der Speichel und zwar ... besonders als Abwehrmittel. Besonders wirksam ist derselbe, wenn er von einem nüchternen Menschen stammt” ²⁾.

Qui haec omnia secum reputaverit, facile, opinor, intellet id quod dicit Callimachus. Arcana sacra calathi si quae puella mulierve curiosis oculis violaret, sibi civibusque perniciem adferre posse credebatur. Nonne eadem de causa pestilentiam in urbem Romam incidisse memorat Verrius Flaccus? Nonne in Vetere Testamento legimus in pago Bethsamitarum, cum non-

1) τὴν ἱερὰν νόσον, *divinum morbum*, ita dictum, quod epileptici a deo aliquo corripiri videbantur. Cf. Theophr. Charact. XVI, 14.

2) Quam arcte disciplinae et medii aevi et recentioris aetatis cum litteris antiquis cohaereant, harum rerum peritos profecto non latet. Sed hanc necessitudinem nunc etiam latius patere apparet, quam vulgo credebatur. Nuper Carolus Freundt (Wertpapier im antiken und frühmittelalterlichen Rechte) defendit sententiam, quam Josephus Partsch, Freundtii operis censor aequus prudensque, his verbis expressit: „Das gesamte Urkundenrecht des früheren Mittelalters entwickelt sich in ununterbrochener Kontinuität aus dem antiken d. h. dem griechischen und römischen” (Zeitschrift für das gesamte Handels- und Konkursrecht, LXX: Der griechisch-römische Einschlag in die Geschichte des Wertpapiers, p. 438). Cf. eiusdem verba p. 488: „(Es) wird die Frage erörtert werden müssen, ob die zahlreichen Anleihen, welche die langobardischen und fränkischen Formeln wie die Urkunden aus den italienischen Städten des frühen Mittelalters bei dem byzantinischen Notariatsstil gemacht haben, überhaupt als Erkenntnismittel für germanische Rechtsauffassung verwertet werden dürfen.” Similiter Fr. Pfister (Berl. phil. Woch. 1912, p. 1129 sq.; cf. 1914, p. 925 sqq.) nuper ostendere conatus est, quot fabulae teratologicae medii aevi ab antiquis ductae sint. Eodem modo anquiri possit, quatenus superstitio vulgaris gentium Europae occidentalis et septentrionalis a superstitione antiqua originem traxerit. Estne vere Germanica superstitio quam memorat Grimm, Deutsche Myth. I, p. 481: „Wenn der Hausherr ausspeit, toben und lärmern (die Poltergeister) heftig”? Cf. II, p. 1056.

nulli in arcam inspexissent, multa milia virorum occidisse? ¹⁾ Nonne saeculo II° p. C. n. pestilentia simili de causa coorta esse ferebatur? Cf. Amm. Marc. XXIII, 6, 23: „incensa civitate (Seleucia) milites fanum (Comaei Apollinis) scrutantes invenere foramen angustum, quo reserato ut pretiosum aliquid invenirent, ex adyto quodam concluso a Chaldaeorum arcanis labes primordialis exiit, quae insanabilium vi concepta morborum, eiusdem Veri Marcique Antonini temporibus ab ipsis Persarum finibus ad usque Rhenum et Gallias cuncta contagiis polluebat et mortibus.” Iul. Capitolin. Vita Veri, 8: „nata fertur pestilentia in Babylonia, ubi de templo Apollinis ex arcula aurea, quam miles forte inciderat, spiritus pestilens evasit atque inde Parthos orbemque complexe.” Magis igitur ut caveant mulieres, diserte inculcatur iis usitatum remedium adversus immunitia mala, ieiunam salivam dico, perniciem ab iis, qui arcana speculentur, averruncare non valere.

Conspectus rerum divinarum et summopere venerandarum nonnumquam etiam apud alias gentes pro malefici generis habitus est. Quis ignorat vulgus vel hodie in multis partibus Europae obvios sacerdotes abominari ²⁾? Quin etiam legitur apud Iohannem Wierum, De Praestigiis Daemonum (a. 1564), lib. III cap. IV: „tam quoque grave est delictum, in terram tempore elevationis spuere quam sputum in ore continere” ³⁾.

Haec cum ad propositum meum demonstrandum sufficere arbitrer, insuper nihil addo nisi coniunctivum *praesentis πύωμες* post coniunctionem *ὅκε* indicare τὸ πύειν eodem puncto temporis fieri atque τὸ ἀγιάσασθαι ⁴⁾, prima autem persona pluralis poetam usum esse, ut in admonitione ne minimum quidem acerbitalis inesset.

1) Samuel. I, 6, 19. Cf. Numer. IV, 20; Exod. XXXIII, 20; Levit. XVI, 2. — Cf. etiam fabula Cecropidum et Herod. VI, 134.

2) Cf. Grimm, Deutsche Mythol. II, p. 1078: „Paulis schimpf und ernst cap. 358: zu der kirchen gieng ein altes weib am morgen frü, da begegnet ir ein pfaff, da thet sie wol sechs creuz für sich. der priester sprach, warumb segnet ir euch also vor mir? ich bin doch nit der teufel” ...

3) Hunc locum, licet non plane intellegam quid sibi velit in libro de Lamiis, tamen dignum censeo qui hic adferatur et diligentius perpendatur.

4) Cf. Kühner-Gerth, Griech. Gramm. II § 389, adn. 3, a; § 567, 2; Madvig, Synt. der griech. Sprache, § 128, b.

Saepius quaesitum est, cuiusnam urbis Cerealia Callimachus hymno sexto descripserit. Nec tamen ad liquidum quaestio perducipotuit. Fieri potest ut recte senserit Wilamowitzius quaestionem inanem esse: poetam certam urbem non nominasse, ergo ne cogitasse quidem ¹⁾. Hoc argumentum simplex ac potens esse concedendum est. Aut sumi potest nomen urbis ab auctore in inscriptione carminis memoratum fuisse? Mihi certe (si tamen etiam nunc de hac quaestione disquirere licet) probantur rationes, quibus nisus Conradus Kuiper ostendit neque in Alexandriam neque in Cnidum quadrare quae hic scripta sunt ²⁾. Cyrenis vero fuisse templum Cereris demonstrat Aeliani frg. 44 ³⁾:

ὅτι Βάττος ὁ Κυρήνην κτίσας τῆς Θεσμοφόρου τὰ μυστήρια ἐγγλίχετο μαθεῖν καὶ προσῆγε βίαν λίχνους ὀφθαλμοῖς χαρίζομενος.

καὶ τὰ μὲν πρῶτα αἱ ἱερεῖαι ἐπειρῶντο αὐτὸν πρᾶννεῖν καὶ ἀντιέχειν τῆς ὀρμῆς· βιαίως δὲ καὶ ἀτέγκτως διακειμένου, τῶν μὲν ἀπορρήτων καὶ ἃ μὴ ἰδεῖν λῶον ἦν, τούτων οὐκ ἐκοινώνουν οἱ τῶν δὲ πρῶτων καὶ ἐξ ὧν οὔτε τοῖς θεασαμένοις οὔτε τοῖς δεῖξασιν ἐμελλέ τι ἀπαντήσεσθαι δεινόν, παρεῖχόν οἱ βλέπειν ταῦτα ⁴⁾).

μετὰ τῆς ἱερᾶς στολῆς ὅλαι τελούμεναι μυστικῶς σφάκτριαι καταλειφθεῖσαι . . . καὶ αἶρουναι τὰ ξίφη γυμνὰ καὶ αὗται καταπλέας ἔχουσιν τοῦ αἵματος τὰς χεῖρας καὶ τὰ πρόσωπα μέντοι (ἦσαν δὲ ἐκ τῶν ἱερῶν χρισόμεναι) ἀθροαὶ ὅφ' ἐνὶ συνθήματι ἐπὶ τὸν Βάττον ἤξαν, ἵνα αὐτὸν ἀφέλωνται τοῦ ἔτι εἶναι ἀνδρα.

Intelleguntur haec nullo negotio, licet nonnulla turbata sint: pro κατ-αλειφθεῖσαι certe scribendum censeo καταληφθεῖσαι, i. e. *deprehensae* (a *Batto*). Apparet autem haec fragmenta excerpta esse e libro aliquo, quo inter alia continebatur αἴτιον peculiaris ritus, quo Ceres Cyrenis colebatur. Iam qua via, quibus ambagibus haec in Aeliani opus περὶ θεῶν ἐναργειῶν pervenerint, indagari non potest; tamen veri simillimum est fontem poeticum subesse aetatis Alexandrinae. Nisi fallor, vel nunc adhuc vestigium quoddam dictionis poeticae deprehenditur, ubi dicitur

1) Wilamowitz, Reden und Vorträge³, p. 274.

2) Kuiper, Stud. Callim. II, p. 43—45.

3) Aelian. ed. Hercher, edit. Teubn. vol. II (a. 1866), p. 204.

4) Unde verba καὶ τὰ μὲν — βλέπειν ταῦτα a Rasmo et Herchero hausta sint, temporum iniquitatem investigare non potui.

omisso articulo: *λίχνοις ὀφθαλμοῖς χαριζόμενος*. Summa autem animadversione dignum est, quod hic memorantur *μυστήρια* Cereris *Θεσμοφόρου* et mulieres *μυστικῶς τελούμεναι*. Athenis mysteria Cereris Eleusinae a Thesmophoriis longe differebant; illa enim ab initiatis viris et feminis, haec a solis mulieribus agebantur, et si quando a nonnullis mysteria dicta sunt, tamen initiatione carebant. Non aliter cultum deae Alexandriae institutum fuisse probabile est, quem ex Attica eo translatus esse constet. Contra in hymno nostro rem eodem modo habere videmus atque Cyrenis. Loquitur enim poeta de initiatis (*τὰς τελεσφορέας*, vs. 129) et de profanis feminis (*βέβαλοι*, vs. 3; *τὰς ἀτελέστως*, vs. 128); viri, si recte videmus, excludebantur.

Multum abest ut censeam his demonstratum esse Callimacho in hymno Cereris scribendo Cerealia patriae suae Cyrenarum observata esse. Nam etiam Ephesi ¹⁾ et Smyrnae ²⁾ mysteria quaedam Thesmophoriis celebrabantur. Ego hic nullam in partem disputo, sed tantum indiciorum copiam augere studeo, quae forsitan aliquando in hac quaestione dirimenda aliquam utilitatem habere possint. Quapropter etiam de voce *τελεσφορέας*, *initiatas*, pauca adicere velim. *Τελεσφορίην*, *festum*, *sacra*, *solennia*, habet ipse Callimachus II, 78, ubi de Carneis Cyrenensibus loquitur, *τελεσφορίας*, *initiationes* (schol. *μυσταγωγίας*), Apollonius Rhodius (I, 917), Callimachi discipulus, de mysteriis Samothraciis loquens. Praeterea Eustathius (Opusc. I, p. 341, 1) habet *τελεσφορεῖν*, *consecrare* (episcopum). Alia exempla verbi hoc sensu usurpati lexicographi nostri non praebent. Quos ut fortasse unum atque alterum locum praetermisisse concedamus, tamen inde sequitur ut ille usus huius vocis rarissimus sit. Ecce sensu subsimili legitur in inscriptionibus Cyrenaicis: *οἱ δεῖνα τελεσφορέντες* (S. G. D. I. 4837) ³⁾.

Postremo monere velim in hoc hymno inveniri aliquid e fabulis Cyrenaicis. Quod neminem animadvertisse non crediderim, sed certe a nullo adhuc data opera explicatum esse videtur. Legimus vs. 8 sqq.:

1) Dittenberger, Syll.³ 655.

2) C. I. G. 3194.

3) Omitto alterum titulum (C. I. G. 5236), de cuius lectione non constat.

Ἔσπερος, ὅστε πιεῖν Δαμάτερα μῶνος ἔπεισεν,
 ἀρπαγίμας ὅκ' ἄπυστα μετέστιχεν ἵχνια κώρας.
 πότνια, πῶς σε δύναντο πόδες φέρεν ἔστ' ἐπὶ θυμᾶς,
 ἔστ' ἐπὶ τῶς μέλανας καὶ ὅπα τὰ χρύσεια μᾶλα;

Vespera Ceres ab erroribus suis requieverat; quamobrem etiam mulieres in Thesmophoriis Atticis usque ad vesperam cibo potuque abstinebant. Sed haec non sufficiunt ad vs. 8 interpretandum.

Vulgo narrabatur Iamben, Celei et Metanirae famulam, Eleusine Cererem iocando adduxisse ut rursus cibum sumeret ¹⁾. Alii cum veteribus poetis Orphicis has partes Bauboni tribuebant. Quibus omnibus adversans Callimachus Hespero eas assignat. Hesperus et Hesperides, filiae neptesve eius, tradebantur vixisse in urbe Cyrenaica Euhesperidis, cui hodie Bengazi nomen est. Documento sunt permulta scriptorum testimonia, in quibus etiam locus Apollonii Rhodii. Omnia commode collecta invenies in lexico quod conficiunt Pauly Wissowa (VIII, p. 1247). Ad-dendum est testimonium Scylacis, Peripl. 108: ἐνταῦθά ἐστιν ὁ κῆπος τῶν Εὐεσπερίδων. ἔστι δὲ τόπος βαθὺς ὀργυιῶν ιη', ἀπότομος κύκλω, οὐδαμοῦ ἔχων κατάβασιν· ἔστι δὲ δύο σταδίων πανταχῇ, οὐκ ἔλαττον, εὖρος καὶ μῆκος. Οὗτός ἐστι σύσκιος δένδρεσιν ἐμπεπλεγμένοις ἐν ἀλλήλοις ὥς ὅτι μάλιστα πυκνοτάτοις. τὰ δένδρα ἐστὶ λωτός, μηλέαι παντοδαπαί, ῥοαί, ἄπιοι, μιμαίκυλα, συκάμινα, ἄμπελοι, μυρσίαι, δάφναι, κισσός, ἐλαῖαι, κότινοι, ἀμυγδαλαί, κάρυαι. Conferas quaeso commentaria Caroli Mueller ad Stad. Mar. Magn. 57 (Geogr. Graec. Min. I, p. 450), praesertim ea quae ex descriptione locorum apud Beecheyos adfert ²⁾. Non temere igitur conicere mihi videor Callimachum hic secutum esse fabulam Cyrenaicam, qua narrabatur Cererem arida loca peragrasse, donec ad amoenum hortum Hesperidum (ὅπα τὰ χρύσεια μᾶλα, vs. 11) pervenisset, ibique Hesperii consilio motam esse ut ieiunium solveret ³⁾. Τῶς μέλανας, quorum una cum pomis aureis meminit, non dicit Aethiopes orientales neque vero

1) Hymn. in Cer. vs. 200—204.

2) Cf. Reclus, Nouv. Géogr. Univ. XI, p. 10.

3) Illud quoque facile suspicari possis Cyrenenses narrasse in finibus suis Proserpinam raptam esse.

occidentales ¹⁾, sed illos, qui Cyrenaicae proximi sunt ²⁾. Versibus insequentibus memorantur itinera Cereris per continentem Graeciam. Non ergo se in fabulis Cyrenaicis continuit poeta, sed peculiare aliquid ex iis desumpsit et in loco conspicuo collocavit.

Vs. 25 τὴν δ' αὐτᾶ καλὸν ἄλπος ἐποιήσαντο Πελασγοί.

Loco laboranti succurrerunt Schneiderus et Wilamowitzius, quorum ille: τεῖδ' αὐτᾶ, hic: τῇ δ' αὐτᾶ legi iussit. Propius ad verba tradita accedas, si mecum scribas: τὴν δ' αὐτεῖ.

1) Cf. Verg. Aen. IV, 480 sqq.

2) Reclus, l. l. p. 28: „La capitale de Barka étant en relations constantes avec les oasis du désert par des caravanes, qui naguère traînaient après elles des chiourmes d'esclaves, la population de Benghazi est très mélangée: l'élément nigrilien est fortement représenté parmi tous ces descendants de Berbères et d'Arabes.”

AD TACITI H. I, 40.

Agebatur huc illuc Galba vario turbæ fluctantis impulsu, completis undique basilicis ac templis, lugubri prospectu. Neque populi aut plebis ulla vox, sed attoniti vultus et conversae ad omnia aures.

Planene obmutuisse illam credamus multitudinem? Dixeris hoc ipsum attonitorum esse. Sed vultus legimus attonitos fuisse, aures vero pronas ad omnia excipienda. Ergo erant et qui loquerentur clamarentque, sed alius alia: neque populi aut plebis una vox (sic legendum), sed ut ipse Galba modo hoc modo illud fieri iuebant.

J. J. H.

PULMO MARINUS.

SCRIPSIT

P. H. DAMSTÉ.

Saeculis fere duodeviginti ante Americam a Christophoro Columbo repertam regiones nostrae ab Europae meridianae incola primum aditae atque cognitioni contemplationique hominum, qui tunc erant cultiores eruditioresque, apertae sunt. Pytheas Massiliensis fuit, qui inter annos 330—325 a. C. n. hanc terrarum partem visit itinerisque sui descriptionem *περὶ ὠκεανοῦ* inscriptam emisit. Cuius itinerarii temporum iniquitate deperditi nonnulla vestigia manserunt: supersunt fragmenta vel potius annotationes apud Strabonem, quas eo consilio commemoravit ut iudicium quod de iis Polybius tulerit cum legentibus communicaret. Hoc autem iudicium nusquam non pusillum, iniquum, malignum esse cuivis iam constat: amicus ille Scipionum superbiens aemulum suum in explorationibus geographicis misere detrectabat, quippe cui pro argumento esset illud: *πῶς ἰδιώτῃ ἀνθρώπῳ καὶ πένητι τὰ τοσαῦτα διαστήματα πλωτὰ καὶ πορευτὰ γένοιτο*; Nos vero de Pythea idem valere iam scimus quod vir nobilis Britannus H. Yule de Marco Polo, mercatore Veneto, affirmat: „It is a great book of puzzles, whilst our confidence in the man's veracity is such that we feel certain every puzzle has a solution.” Neque Pythae fides a viris doctis hodiernis in dubium vocatur, sed aenigmata, quae nobis proposuit atque adeo proposuisse sive a Polybio sive a Strabone vel etiam a Plinio dicitur, intricatiora sunt quam quae a posteris facile solvantur. De reliquis quaestionibus nunc non loquor, sed lectorem ad libros refero quibus de iis disceptatur; unum modo locum hic tractare lubet, non tam ut meam qualemcumque explicationem

exponam quam ut eum male lectum ac male intellectum esse demonstrum, ita ut ad conclusiones perversas non neminem duxisse videatur. Locus autem apud Strabonem (II C. 104) hic est:

Πολύβιος δὲ τὴν Εὐρώπην χωρογραφῶν τοὺς μὲν ἀρχαίους ἔαν Φησι, τοὺς δὲ ἐκείνους ἐλέγχοντας ἐξετάζειν Δικαίαρχόν τε καὶ Ἐρατοσθένη τὸν τελευταῖον πραγματευσάμενον περὶ γεωγραφίας, καὶ Πυθέαν, ὃς οὐ παρακρουσθῆναι πολλούς, ὅλην μὲν τὴν Βρετανικὴν ἑμβαδὸν ἐπελθεῖν φάσκοντας, τὴν δὲ περίμετρον πλειόνων ἢ τεττάρων μυριάδων ἀποδόντος τῆς νήσου, προσιστορήσαντος δὲ καὶ τὰ περὶ Θούλης καὶ τῶν τόπων ἐκείνων, ἐν οἷς οὔτε γῆ καθ' αὐτὴν ὑπῆρχεν ἔτι οὔτε θάλαττα οὔτ' ἀήρ, ἀλλὰ σύγκριμα τι ἐκ τούτων πλεύμονι θαλαττίῳ ἰοικός, ἐν ᾧ Φησι τὴν γῆν καὶ τὴν θάλατταν αἰωρεῖσθαι καὶ τὰ σύμπαντα, καὶ τοῦτον ὡς ἂν δεσμὸν εἶναι τῶν ὅλων, μήτε πορευτὸν μήτε πλωτὸν ὑπάρχοντα· τὸ μὲν οὖν τῷ πλεύμονι ἰοικός αὐτὸς ἰωρακέναι, τᾶλλα δὲ λέγειν ἐξ ἀκοῆς.

ταῦτα μὲν τὰ τοῦ Πυθέου, καὶ διότι ἐπανελθὼν ἐνθένδε πᾶσαν ἐπέλθοι τὴν παρωκεανίτιν τῆς Εὐρώπης ἀπὸ Γαδείρων ἕως Τανάιδος.

Fr. Kaehler anno 1903 Halis Saxonum librum emisit, quem inscripsit „Forschungen zu Pytheas' Nordlandsreisen“, cuius consilium totum fere hoc est ut e Polybii verbis eliciat, itinera Pythaeae duo fuisse, alterum in Britanniam, alterum praeter continentis Europae litora usque ad Tanain flumen factum; eum in expeditione priore, cum a Britannia revertisset, ad vada illa innumerabilia ac limosa pervenisse, quae litora Germaniae septentrionalia praetextunt, ibique τὸ σύγκριμα πλεύμονι θαλαττίῳ ἰοικός cognovisse. Quod quale sit deinde nos docere conatur: plagam illam esse eiusmodi ut elementa ibi quasi permixta sint ita ut nullum ex iis per se manifestum umquam fiat sed aliud in aliud semper transgrediatur; terram, aquam, aërem mixtura quadam numquam ante ab eo visa, quae pulmonis instar oceani susque deque se movens neque pedibus calcari neque navi percurri possit, simul id agere ut cum quarto elemento iungantur, cum ἀήρ, elementum igni proximum, sub nebulae forma ad eius patriam, quae in aethere et inter convexa caeli sit, enitatur itaque pontem ad caelum terramque copulanda efficiat.

Ecce quae disputatione copiosissima vir doctus nobis persuadere studuit idemque philologos peregrinos ac barbaros blande monuit ne forte sperarent fore ut ipsi quoque in spissis illis tenebris

lucis aliquid afferre possent ¹⁾. Neque ego, cum Teutonius non sim, tale quid conabor: hoc tantum qua par est verecundia in medium proferre mihi, Batavo viro, liceat.

Quicumque opinione non praëiudicata Polybii verba apud Strabonem perlegerit, additamentum illud τὸ μὲν οὖν τῷ πλεύμονι *ἰοικός* αὐτὸς *ἑωρακέναι*, τὰλλα δὲ *λέγειν* ἐξ *ἀκοῆς* maximi momenti in iis interpretandis esse intellet: sana ratione usus agnoscet, Pytheae non plura adiudicari oportere quam ea quae Polybio auctore ipse se vidisse asseveravit, reliqua vero, quae non nisi fando se audiisse testificatus est, non ei esse assignanda. Quid autem Pytheas ipse vidit? Nempe τὸ τῷ πλεύμονι *ἰοικός*, cetera omnia, quae de pulmone illo narrantur, auditu percepta rettulit. At Kaehlerus non ita. Verba τὰλλα δὲ *λέγειν* ἐξ *ἀκοῆς* ad vocabula spatio longe remota τὰ περὶ τῆς Θούλης spectare ratus cetera quae sequuntur ita tractat tamquam si Pytheas omnia a se spectata tradiderit (cf. p. 116).

Quae cum ita sint, tota viri docti argumentatio maxime *αἰωρεῖται*, non suo nititur fundamento, deest in ea vere ὁ *δεσμός* τῶν *ὄλων*. Licet nimirum rogare quid τὸ τῷ πλεύμονι *ἰοικός* fuerit, quod ipse Pytheas vidit; licet etiam rogare quid tandem fuisse verisimile sit quod non nisi fando se cognovisse intulit, narrationes dico de Thule deque locis illis, ἐν *κίς* . . . *ὑπάρχοντα*. At non licere aio, res e fontibus tam diversis petitas, quales sunt incerti hominum barbarorum rumores et *αὐτοψία* ac professio viri expertae fidei, in unum confundere, ex aequo iudicare, denique huic uni omnes imputare.

Equidem cum ambages tortuosas atque obscuras, quas ab incolis narratas Pytheas rettulit, acriori Teutonorum iudicio solvendas libenter committam, tum pacem peto veniamque de uno monstro, quod ipse vidit, sententiam meam proferendi.

Quid igitur τὸ τῷ πλεύμονι (*θαλαττίῳ*) *ἰοικός* fuisse videtur?

In Oceani partibus sive septentrionalibus seu meridianis mare momento temporis rubescere naviganti saepe videre licet. Aquas sanguine tinctas dixeris, qui color inexplicabilis extenditur quo longissime oculi conspectum ferre possunt. Non solis radiis de-

1) p. 107: „wenn es möglich ist, in dieses Dunkel Licht zu bringen, so wird die deutsche Philologie und Wissenschaft es sein, welche auch hier über kurz oder lang den Preis erringt.“

betur neque plantis, verum infinitae animalium crustatorum multitudini, quibus beluae marinae vulgo vescuntur. Hae bestiolae, quae tam exiguae sunt ut fere insecta marina eas vocare possis, qua visus est quasi brevia rubicunda atque immensa effingunt. Piscatores 'cibum balaenarum' vocant. Per piscatus enim tempora ubi primum cetarii vada sanguinea conspiciunt, certatim iacula hamata ac funes promunt aptantque pugnae: iam constat feram haud procul abesse. Cum vero linter marginem loci colorati iam legit, remi ab altera parte in undas virides liquidasque immerguntur, ab altera guttae sanguineae a palmis destillare videntur: mox sonum nullum reddens scapha per aquarum suppinguium superficiem in beluam praelabitur tamquam si per oleum effusum vehatur. Haec autem ubi semel inter rubras illas undas versatur, cenam suam paratam invenit: nil amplius iam opus ei est quam rostrum immensum aperire, quo rictu vis ingens crustatorum sine mora recipiatur, dum barbae multiplices, quibus palatum beluae munitum est, velut retia piscatoria distenduntur: iam nihil inde evadere potest atque immensa crustatorum copia in enormem stomachum ultro demergitur. Ipso eo tempore, quo heluo immanis genio indulget, ei appropinquare atque letale vulnus inferre opportunum est.

Licetne suspicari, oculos Pythae istam maris speciem conspiciat esse undis suis rubicundis per vices ac paulatim modo se attollentis modo desidentis? Nonne id spectaculum animum eius ita afficere potuit ut pulmonem illum marinum aspicere sibi videretur, de quo tot mirabilia fando audiisset?

Interpretes fere omnes quantum scio adhuc voce *πλεύμων θαλάττιος* loco Straboniano animal significari crediderunt, quod apud zoölogos modo 'aurelia aurita', modo 'pelagia noctiluca', modo 'rhizostoma pulmo', apud nostrates 'kwal', apud Britannos 'jelly-fish' nuncupatur, atque tertium comparationis in similitudine quaesiverunt, quam inter τοῦ συγκριματος materiem et massam corpoream eius bestiolae intercedere putabant. Secundum meam interpretationem Pythaeas de eiusmodi animali nequaquam cogitavit, sed Oceani partis externa species ac motus animum eius induxerunt ut quasi τὸν τῆς θαλάττης πλεύμονα h. e. pulmonem marinum intueri sibi videretur.

AD PLUTARCHI MORALIA ANNOTATIONES CRITICAE.

SCRIPSIT

J. J. HARTMAN.

(Continuantur e pag. 289.)

DE GARRULITATE.

Emersit e vadis et praetervecta est scopulos disputatio nostra: post scripta quaedam vel lacera vel spuria vel denique amoenitatis haud multum praebentia ad suavissimum illum *de garrulitate* pervenimus librum, sive, ut accuratius appellem, *de morbo hominis qui silere non potest*, quem nobis titulum statim in initio ipse subministrat scriptor, ubi lepidissimo utitur vocabulo *ἀσυντομία*. Quem si quis sua velit ornare laude dignum esse dicat. qui cum libro *de fraterno amore* coniungatur: eundem enim statim utrobique agnoscis „philosophum”, doctum, prudentem, lepidum: Et tamen aliquid haud leve inter duos hos libros interest. De fraterno amore Plutarchus scripsit ut *legeretur*, at noster liber dubium non est quin sit oratio in magno aliquo hominum conventu habita. Hoc ut primum demonstrem hosce afferre locos velim (510 D):

„in garrulis hoc observamus, eos cum amari cupiunt sui movere odium, cum iucundi esse volunt molestos esse, cum admirationem movere rideri, impensas facere sine ullo lucro ¹⁾“:

1) Sic nunc do cum vetusto interprete; semper tamen dubito annon rectius οὐδέν cum ἀναλίσκουσιν iungatur: „lucrum faciunt garruli, nihil impendentes ipsi” h. e. „rumusculos venditant quos gratis acceperunt”. Difficilis est optio. Interpres partem ea verba facit iniuriarum quibus *semel ipsos* afficiunt garruli; si altera accipis ratione, melius cum sequentibus ἀδικοῦσι τοὺς φίλους iunguntur.

iniuria afficiunt amicos, prosunt inimicis, semet ipsos pessumdant"

cum eo qui mox sequitur (510 E):

„deinde adversus hunc morbum utendum est contrariorum consideratione, semper audientibus, recordantibus, in promptu habentibus taciturnitatis laudes, silentiique grave illud, sanctum, augustum, maioremque sui movere amorem, admirationem, sapientiores denique haberi quam effrenes istos concitatosque eos qui in se sint teretes et rotundi, breviloqui, quorumque in paucis verbis sapientiae multum comprehenditur"

denique eum quem p. 514 A habes:

„in narrationibus est loquacissimus is qui multa legit, in artis vocabulis grammaticus, in exterarum gentium descriptionibus vir qui multum peregrinatus est multosque vidit populos."

Eiusmodi loci illi sunt ut etiam qui latinam eorum audit interpretationem statim *oratorem* agnoscat; in primo tertioque quicumque Graece scit continuo sentit quam suaviter ad aures accedant adiectiva illa verbaque similiter sonantibus clausa syllabis.

Tum paulo accuratius consideremus id quod legimus 511 E:

„tantam habet in omnibus rebus vim consuetudo: age de illa iam dicamus"

ipsum, ut opinor, conspiciamus oratorem in suo stantem gestu.

Sed ex quo genere oratorum hic sit scire etiam volumus. Docebit hoc lepidissima disputatiuncula, quae mox sequitur (511 F):

„Consilium non tendit eo quo cursus equorum

Sophocles ait; sed neque eodem tendit is qui loquitur respondetque; illic enim is victoriam reportat qui primus advenit, at in loquendo, cum alius quispiam sat bene *responderit*, plaudere decet et probare: benevoli enim id hominis esse videtur; cum minus bene, neque importuni est neque invidi id quod ille *nescierit* explicare, quod omiserit supplere. Sed prae ceteris caveamus, cum *interrogatur* alius, ipsi ante illum respondere. Omnino non est urbani hominis, cum ab alio petitur aliquid illum submovere nosque ipsos offerre; iniuria haec est adversus alterum tamquam par non sit praestando id quod rogatur, ad-

versus alterum tamquam artem ignoret inde petendi unde possit accipere. Sed maximam habet contumeliam ista petulantia et protervitas in *quaestionibus dissolvendis*. Videtur enim is qui praecurrit *respondendo* illum qui interrogatus est hoc dicere: „huncine rogas illud; quid sapit iste” vel „me praesente alium *rogare* non oportet.” Et tamen saepe aliquem rogamus aliquid non ut ab eo aliquid cognoscamus, sed ut vocem quae comitatem testetur eliciamus vel ut illum quoque ad nostrum alliciamus colloquium, ut Plato fecit in Theaeteto et in Charmide. Ergo praeripere alicui responsum, rogantis ad nos convertere aures eiusque ad nos trahere mentem non minus est absurdum quam ad eum qui ab alio se cupit salutare accurrere eumque amplecti, vel ad nos convertere oculos eius qui cum maxime alium adspicit. Quin etiam cum qui interrogatur omnino nihil habet quod respondeat, paulisper exspectare decet, deinde responsum suum ad rogantis sententiam accommodare, denique verecunde atque submisce accedere tamquam si veniamus pro alio qui invitatus sit. Nam si quis qui interrogatus est in respondendo errorem committit, iure huic parata est venia. Sed qui sponte pro alio surgit eique responsum praeripit, etiam si recte respondit molestus habetur, si vero a scopo aberrat derident eum omnes eiusque gaudent infortunio.”

Audimus hic, opinor, magistrum et praeceptorem, qui semper et ubique *discipulorum* habet rationem, quamquam non illos solos sed simul semet ipsum admonet et a vitiis abducit. Sed *habita* haud dubie est oratio in contione ad quam magna et *varia* confluit hominum multitudo. Cognoscite mihi ipsum belli exordium, non magistri illud est sed *mentis medici*:

„loquacitas *morbis* est quae difficile curatur, nam medicamentum eius e *verbis* componitur, et verba sunt audienda; garruli autem nunquam quemquam audiunt, ipsi semper loqui volunt. Hoc primum habet ille nunquam silendi morbus quod audire vetat: voluntaria quaedam est surditas hominum naturam reprehendentium quod ab ea singulas acceperint linguas, aures binas.”

Deinde observate quantam habeat tota persuadendi movendique vim disputatio, praesertim cum profertur eo loco quo omne confluit hominum genus. Quam efficax ibi argumentum illud

est, eum qui morbo isto laboret semper assequi contrarium eius rei quam appetivit (502 E):

„Maxima silentii et taciturnitatis emolumenta sunt audire et audiri; quorum neutrum garrulo contingit. In ea ipsa quam petunt re adversa utuntur fortuna. Alii mentis morbi, avaritia, gloriae cupido, voluptas, saltem ea obtinent quae cupiunt obtinere, garrulos vero is manet dolor maximus quod auditores habere volunt sed nunquam possunt: quisque enim eos fugit; cum ad colloquendum consederunt homines vel simul ambulant, ubi garrulum vident accedentem sermone abrupto vel ambulatione discedunt.”

Vel illud quod petitur e comparatione garrulitatis cum ebrietate (503 D E):

„Quicunque homo est verecundus et amans decoris ebrietatem vitabit. Iram aiunt esse vicinam insaniae, ebrietatem vero cum illa in iisdem habitare aedibus. Revera ebrietas tempore minus est mala quam insania sed origine multo est peior: est enim insania quam sponte aliquis petivit.” „Quid autem” sic orator pergit „turpissimum habet ebrietas? Num quod, ut est apud Homerum, ad cantandum, ridendum, saltandum adducit? In his rebus mali nihil inest. Sed quod silere vetat.”

Hic tamen fortasse locus aptissimus est ad *audientium* devinciendas mentes, ubi orator cur prorsus intolerabilis sit garrulitas describit (504 C):

„Lysias quondam cuidam viro, qui in iudicium erat vocatus, orationem scripserat; domum secum eam tulerat ille. Qui cum aliquoties eam legisset, abiecto plane animo ad Lysiam rediit dixitque sibi orationem illam, cum primum legeret, praeclaram visam esse, sed denuo tertiumque legenti languoris taedique plenam. Tum Lysias: quid tum? nonne semel eam ad iudices es habiturus? Et fuit Lysias ille orator, cui maxima vis summaque venustas:

comatae violis Musae cui semper amicae
possum enim de eo Pindari uti verbis. Homerum ipsum verissime quidem aiunt solum esse hominem qui taedium moveat nunquam, quia ipsa eius venustas faciat ut semper videatur novus recensque. Et tamen ille quoque de se profatur:

perspicue dictum rursus narrare recuso

strenueque dat operam ne unquam incurrat in malum illud quod semper cuivis poetae et scriptori insidiatur: audientium satietas. Sed garruli usque repetitis suis narrationibus aures hominum implent, velut si atramento commacularent nullius pretii char-tulas."

Sed maxime illud consilium non monendi solum sed etiam delectandi multiplex variumque auditorum genus, qui neque omnes philosophiae dant operam neque illius sibi magistrum expetiverunt Plutarchum, inde elucet quod Homerum suum imitatus tam bene varietatis habet rationem. Usque nova offeruntur exempla quorum nullum non proposito suo aptissimum, nam

monent praecepta, secum exempla homines trahunt, et hoc semper ante oculos habet hic orator, qui nunquam obli-viscitur multo maiorem auditorum suorum partem indoctam esse hominum plebem, qui nunquam philosophiae sint initiati mysteriis. Inde vere admirabilis illa narratiuncularum copia et varietas. Quarum aliae sunt vulgo notae, saepius apud ipsum Plutarchum leguntur, nostra quoque aetate volitant per ora virorum qui aliquid habent literularum, aliae rariores sunt re-conditionesque, apud solum inveniuntur Plutarchum sic exornatae, pleraeque, atque eae quae maximi sunt momenti, hoc solo leguntur loco. Sed hoc commune habent omnes quod proposito suo sunt aptissimae, quod legentem revera docent aliquid, quod ita proponuntur ut eum et commoveant et detineant. Has ergo omnes hic, in duo illa divisas genera vel obiter vel paulo accuratius referam: miraberis tantum earum numerum suum sibi locum invenisse in libello qui non plus triginta duas implet paginas Teubnerianas. Sed hoc praemittam: consulto non tangam quaestionem unde omnes hasce habeat fabellas, nullius enim momenti ea est cum componendi artem qua in scriptis moralibus Plutarchus usus est suo vis aestimare pretio, nisi forte contendere lubet Plutarchum omnes immutatas eodemque ordine ex aliquo ceteroquin ignoto transtulisse auctore — ad eam autem sapientiam nondum quisquam nostra prolapsus est aetate. Nam compendiis conspectibusque tam narrationum quam sententiarum quin usus sit Plutarchus quis dubitet? Quid quod ipse — quemadmodum alibi iam diximus — ipse sibi eiusmodi paravit

instrumenta. In hoc ipso vero libro insignis ille locus legitur ubi quo modo iis utendum sit exponitur (p. 511 A).

Probe ergo notae atque adeo decantatae narratiunculae, quae in libro de garrulitate leguntur, hae sunt:

1 Sulla Athenas obsidebat sed aliis eum alio vocantibus rebus iam copias suas inde erat moturus cum forte in tonstrina unus ex eius exploratoribus senes quosdam audiebat nugantes de moenium parte quadam non custodita. Quod ubi ad Sullam est perlatum, statim ab ea parte impetum fieri iussit, urbem expugnavit dirissimasque de incolis sumsit poenas. Quas et ipsas Athenienses eo provocaverant quod silere non potuerant. Etenim quamdiu Sullae milites ibi nihil agentes considebant usque stantes in moenibus cantaverant:

est facies Sullae conspersum polline morum.

(Aptissime ergo hic duo noster inter se iunxit exempla e quibus quae afferat pericula ἡ ἀστυγία apparet).

2 Zeno ne sociorum suorum secreta traderet linguam demorsam in os conspuuit tyranni.

3 Leaena Harmodii Aristogitonisque amica post heroum illorum interitum crudelissimos perferre cruciatus maluit quam socios eorum proderet. Quapropter postea Athenienses in honorem eius monumentum posuerunt quod et virtutem eius clare testaretur et ipsius quoque nominis servaret memoriam: erat leaena cuius os (apertum, ut opinor) lingua carebat.

4 Ulysses cum uxore, filio, nutrice depinguntur tamquam taciturnitatis exempla. Uxor promisit se ligno vel ferro parem fore duritiae, ipse vero, quamvis esset commotus illius conspecta tristitia, etiam oculis suis imperitabat, ita ut *cornei* viderentur vel *ferrei*.

5 Pittacus a rege Aegypti rogatus ut sibi eam mitteret carnem quae simul esset optima pessimaque, linguam ei misit ex hostia exemptam.

6 Eorum qui Ibycum occiderant unus, cum supra theatrum, in quo considebant, grex gruum volitabat, continere se non potuit quin clamaret: „en Ibyci grues”.

Minus notae, partimque etiam satis reconditae, hae sunt:

1 De Pisonis in Neronem coniuratione res nobis narratur cognitu dignissima neque usquam alibi tradita. Mirum in mo-

dum hic Plutarchus recedit a Tacito, cuius Annales, cum hunc scribebat libellum, *fortasse* cognitos habuit. Quod si ita est, nunc quoque videmus eum non magno opere laborasse ut libros illos, admodum obscure scriptos, atque ei certe satis difficiles lectu qui, ut Plutarchus, in sermone latino parum profecisset, accurate cognosceret. Sic enim narrat:

vir, cui imperatoris occidendi sors obtigerat (Scaevinum hic Plutarchus non nominat), cum ad theatrum ambularet, ante fores (Palatii ut opinor) servum conspexit vinctum, qui ad imperatorem adducebatur et de sua lamentabatur sorte. Accurrit ad eum Scaevinus et „precare” ait „ut hicce dies feliciter exigatur, postea mihi habebis gratias”. Dictum istud arcanum servus arripuit, secumque hoc cogitans

stultus, adest si quid, spernit sequiturque remota

certam incertae praetulit salutem. Scaevini dictum ad Nerone detulit: statim ille prehensus est, omne tormentorum genus adductum; „tum” sic et lepide et sapienter suam claudit narratiunculam Plutarchus „adversus omnes illas necessitates infitii conabatur id quod sine ulla necessitate protulerat.”

2 ipsa narratio satis nota est: „regis Antiochi filius, cum patrem rogasset quota moturi essent, ille „metuisne” respondit „ne solus tubicinem non sis auditurus?” Sed nova est, eaque lepidissima disputatio quam addit Plutarchus: „ergone, dixerit aliquis, secretum non committebat ei cui totum regnum esset commissurus? Immo in eiusmodi rebus eum continere se et cautum esse docebat.”

3 eiusdem est generis: „Metellus, cum in expeditione eiusmodi aliquid rogabatur, si tunicam meam, ait, id scire scirem, exuerem atque in ignem iniicerem.”

4 lepidissima narratio lepidissime ad legentium convertitur usum: „Eumenes, audito Craterum in se castra movere, amicorum neminem rem edocuit sed Neoptolemum adventare simulabat. Hunc enim Eumenis milites despiciebant, illius gloriam virtutemque metuebant. Fraus latuit omnes, quo factum est ut Eumenis copiae splendidam de Cratero reportarent victoriam, ipsum occiderent, mortuum demum agnoscerent.”

Quae res philosopho facultatem praebet salse sic disputandi: „in illo proelio dux fuit taciturnitas, ea fecerat ut metuendus

ille ignoraretur adversarius. Ideoque et amici Eumenis magis admirabantur eum quam aegre ferebant quod ipsos non fecisset secreti participes. Quodsi in eiusmodi casu aegre fertur tua taciturnitas, praestat reprehendi postquam salvus evaseris non habita amicis tuis fide, quam illos reprehendere posse quod iis confisus in magnum incurreris malum."

5 Novimus omnes iocosam historiolum quam refert Gellius (I, 23), fictam illam, ut equidem opinor, a Catone qua mulierum levitatem loquacitatemque rideret. Solebat enim ille eiusmodi facetiis suas ornare orationes; qui poterat autem salsius exhilarare orationem in mulieres habitam (puta illam pro lege Voconia) quam narratiuncula illa de Papirio Praetextato? Hanc plane immutatam, et tamen eandem, nostro loco Plutarchus profert: nullae ibi sunt praetextati filii partes, ipse senator uxorem suam decipit mendacio multo magis ridiculo quam illud est quod nobis Gellius exhibet, et arte narrandi longe noster Gellium, putidum magistellum, vincit. Et de suo lepidissimam hanc addit observationem: „sic experimento, in quo nihil erat periculi, uxorem suam deprehenderat senator ille: in vas pertusum non vinum oleumve sed aquam infuderat."

6 De reconciliatione Augusti et Agrippae Postumi ea nobis traduntur quae mirifice recedant a Taciti narratione. Hoc certum est ignotam eam fuisse Plutarcho sicut nos habemus, inepto additamento ita perturbatam ut nullo te extricare modo possis ¹⁾. Quam si Plutarchus legisset, prorsus, ut opinor, ab ea abstinuisset potius quam quidquam de tota re narrare tentasset. Nunc haec narrat:

„Fabius ²⁾, Augusti amicus, conquerentem audivit imperatorem de gente sua exhausta: duo mortui erant nepotes, quique solus supererat Fabius falso crimine damnatus exul erat. Et nunc adoptandus ei erat tertiae uxoris filius, quamvis eum illius damnati nepotis misereret, quem et ab exilio erat revocaturus. Fabius, cum sic lamentantem audisset Augustum, rem uxori narravit, illa Liviae. Atque illa graviter cum marito expostulavit quod, si iam revocaturus illum esset exulem, non iam pridem

1) Cf. *Analecta Tacitea* mea p. 212 sqq.

2) Legendum enim *Φάβιος*, non, ut traditum est, *Φούβιος*, namque *est* illi Augusti amico Fabio nomen.

fecisset illud, sed se in invidiam odiumque apud futurum adduxisset imperatorem. Postridie cum de more Fabius ad Augustum venisset eumque sic alloqueretur: salve imperator, responsum tulit: vale Fabi. Quod quid sibi vellet statim intellexit, domum rediit uxoremque sic est allocutus: secretum a me prolatum imperator deprehendit, nunc mihi est moriendum. Atque illa: meritas das poenas, qui cum me per multos habueris annos uxorem tamen quam essem loquax nunquam intellexeris neque istud vitium caveris. Sed me sine priorem. Sic fata gladio arrepto semet percussit."

7 Seleucus, cui glorioso cognomen, in proelio cum Gallis exercitum totum cumque eo regnum perdiderat, positaque corona equo aufugerat cum paucis fidelibus; diu per difficiles aditu regiones errabat, tandem inopia coactus ad villam quandam accessit; forte domi erat dominus, quem ergo panem aquamque rogabat. Ille vero et haec ei dedit et praeterea large praebebat quaecunque in suo nascerentur agro, dumque benigne eum invitabat regis agnovit vultum. Atque laetus quod regem beneficio afficere sibi licuisset, non se continuit neque regis adiuvit mendacium, sed ad viam usque prosecutus sic ei valedixit: vale Seleuce rex. Tum rex dextra protenta hominem ad se tamquam osculaturus attraxit, signumque dedit comitum suorum uni:

haud mora, procidit in terram caput ecce loquentis.

Quam narrationem lepidissime verissimeque sic noster concludit: „si paulisper etiam se continuisset, postea multo maius tulisset silentii quam benignitatis praemium."

8 Lepidam leptideque narratam fabellam in fine additamento quodam ipse, ut opinor, narrator exornat:

Tonsores loquaciores esse solent, haud mirum: apud illos enim otiosi et loquendi cupidi solent desiderare homines. Sic tonsor fuit qui primus Athenienses fecit certiores de clade in Sicilia accepta. Cognoverat rem a servo qui inde aufugerat. Omissa ergo taberna sua procurrit in forum

ne prior accurrens alius se fraudet honore.

Nova res haud leviter civium animos conturbavit. Fit contio in qua auctor quaerebatur nuntii. Tonsor adducitur, interrogatur, sed hominem qui sibi narrasset nominare non potuit. Clamare omnes incensi ira: tormenta adhibeantur nefario isti, qui istud

sceleste est commentus mendacium. Quis enim praeterea audit fidemque habuit? Affertur rota, miser ille in ea extenditur. Interea certi aderant nuntii, qui ex ipsa fugerant clade. Discedunt homines, pro se quisque luget, vinctus relinquitur in rota infelix tonsor. Sub vesperam demum carnifex ad solvendum eum venit. Quem statim ille interrogat: ecquid de Nicia audisset, et quo modo ille interiisset.

„Tam insanabilis” sic noster disputat „fit consuetudine morbus loquacitas”.

9 Aptissima haec est narratio ad audientium animos commovendos. Chaeronensibus omnibus ignotam eam fuisse suspicor, nam nescioquid habet reconditi.

Spartae in sanctissimo templo sacrilegium factum erat horrendum, neque ullum inveniebatur vestigium praeter . . . inanem lagenam. Quaerere omnes et huc illuc versare mentem. Ibi unus ex iis qui confluxerant: videor mihi dicere posse lagena ista quid sibi velit; sacrilegos opinor propter sceleris immanitatem prius cicutum bibisse et vinum attulisse ut, si in templo non essent deprehensi, vini lagena epota salvi evaderent, aut, si deprehenderentur, leni perirent morbo et tormentorum effugerent atrocitatem. Quod cum ille dixisset, omnes intellexerunt tam intricati aliquid et acuti *comminisci* eum non potuisse sed narrasse quod *sciret*. Undique ad eum concurrere homines et „quis es” rogare „quis te cognoscit, unde hoc habes?” Sic ad incitas redactus se unum esse e sacrilegis confessus est.

10 Narratiuncula est ex historia Romana. Vix ullus Plutarchi liber illis caret. Haec autem dubium non est quin ipsa novitate Graeculos detinuerit. Exemplo Plutarchus docet quam utile sit, id quod nunquam facit garulus, aurem praebere loquenti et a re proposita non aberrare. Pupius Piso, quoniam loquaces homines ferre non poterat, servos suos vetuerat quidquam respondere praeter id quod rogati essent. Forte autem evenerat ut Clodium, quem sibi reddere amicum cupiebat, ad cenam invitasset. Laute apparatus convivium, ad tempus omnes adsunt praeter unum Clodium. Iterum iterumque servum, qui invitandiungebatur officio, prospicere iubebat iamne Clodius adventaret. Sub vesperam demum, cum iam de eo esset desperandum, Pupius servum invitassetne rogavit. Atque ille „profecto invitavi”.

„Cur ergo non venit”? „Quia recusavit”. „Cur non statim hoc mihi dixisti?” „Quia non rogasti”.

In risum hic erupisse opinor omnes qui sic narrantem audirent magistrum dilectissimum.

Nam monendo delectare et delectando monere res est quam minime hic dedignatur philosophus. Atque egregie illam callet artem. Non solum audita salsissime renarrare potest sed et salsi aliquid comminisci ipse. Sic, ut unum hoc exemplum e nostro protraham libello, lepidissime docet tres esse quasi gradus respondendi: responsum necessarium, come, superfluum:

Rogatus domine sit Socrates is qui tantum non invitus respondet „non est” respondebit aut plane Spartanos imitatus uno erit vocabulo contentus: hi enim, a Philippo rogati vellentes se in urbem recipere, nil nisi ingentem literam O in charta pinxerunt. At qui paulo comis magis esse vult, dicit: „non domi est sed apud mensas”, potestque etiam addere: „ibi enim hospites quidam ei sunt conveniendi”. Loquax vero et garrulus homo, tamquam si Antimachi volumina perlegisset, hunc proferet verborum fluctum: „non domi est sed apud mensas; ibi enim ei conveniendi hospites quidam sunt de quibus ad eum scripsit Alcibiades, qui nunc Miletus est et Tissaphernes Persarum regis satrapa utitur amico; Tissaphernes enim antea Spartanis ferebat opem, at nunc Alcibiadis causa favet Atheniensibus, quoniam Alcibiades in patriam suam revocari cupiens cum maxime mentem eius alio vertit” et sic usque ad finem libri octavi Thucydidis.

Et quam bene mentes hominum cognitas habuerit testatur haec quam garrulo commendat ad morbum suum sanandum medicina, quamque efficacem esse quivis paulo prudentior statim sentit: eam praesertim loquendi cave materiem quae tibi ipsi maxime est in deliciis, in ea enim plurimum latet periculi: bellator facile adducetur ut de rebus a se gestis garrulus fiat, causarum patronus de iudiciis, vir insignem in republica tenens locum de potentibus nobilibusque viris quibuscum est collocutus.

Denique dubium non est quin et iucundissima auditu haec fuerit Plutarchi oratio non ipsius solis discipulis neque collegis qui e vicinia Chaeroneam et venerant ipsi et suos adduxerant discipulos vel viris nobilibus qui undique ex imperio Romano

in Graeciam, matrem illam omnis disciplinae, iter fecerant eo praesertim consilio ut ibi familiaritatem contraherent cum illis qui laude literarum florebant, viris denique literatis et ipsis doctrinaeque cupidis sed etiam ipsius oppiduli incolis, rusticisque qui prope illud agros suos haberent. Sed magis etiam, si fieri potest, hoc pro certo nobis constat uberrimos illos omnes percepisse fructus ex illa fidissimi pastoris admonitione, quae et sapientiae et suavitatis tantum haberet. Abiisse inde omnes opinor, si non plane levatos morbo — nam ex insanabilibus unus ille esse videtur — at bene edoctos quid sibi esset faciendum ne gravior fieret ille et sensim ipso tempore invalesceret.

Ad singulos locos pauca — nam non multum hic critico relinquitur — haec annotabo;

502 B Statim in initio se prodit mentis medicus, vocabulis enim utitur quae in medici arte sunt legitima: ἀναλαμβάνει θεράπευμα et Φάρμακον.

502 C Nequis dubitet quin in Plutarchi textum interdum aliquid e margine irrepperit: citatis versibus ex Euripide haec adduntur:

Δικαιότερον ἂν τις εἴποι πρὸς τὸν ἀδόλεσχον [μᾶλλον δὲ περὶ τοῦ ἀδόλεσχου].

Inclusa Stegmannus, quae est eius sagacitas, delevit.

502 E Postquam exposuit vix ulla medicina sanabilem esse morbum loquacitatem, sic pergit:

εἰ δ' οὖν δοκεῖ πείρας μὴ δὲν ἐλλελεῖσθαι, εἰπώμεν πρὸς ὦ παῖ, σιώπα· πολλὰ ἔχει σιγὴ καλὰ. [τὸν ἀδόλεσχον·

Notata sic vertit interpres: „nihil intentatum esse relinquendum”. Parum accurate, ut opinor. Hoc velle Plutarchus videtur: „si nobis nihil intentatum relinquisse videmur e. q. s.”. „Postquam exhausta est omnis agendi materies, a silentio, hoc est a non agendi ratione, opem petamus.

502 F Cum appropinquantem vident garrulum discedunt omnes: καὶ ἐν ἡγικυκλίῳ τινὶ καθεζόμενοι, καὶ περιπατοῦντες ἐν ταύτῃ θεάσωνται προσφοιτῶντα.

Displicet ταύτῃ, et quemadmodum locus in quo sedere collo-

quentes solent homines, suo nomine est significatus, sic hic silvae, horti, loci denique in quo solet *ambulari*, nomen desidero.

503 A Garrulus πρόκειται πανταχοῦ, τῶν ἱματίων ἀντιλαμβάνομενος, τοῦ γενείου, τὴν πλευρὰν θυροκοπῶν τῇ χειρὶ.

Ipsam Plutarchi orationem, atque adeo orationis numeros, restituit Stegmannus ante τοῦ γενείου inserens ἀπτόμενος.

503 B Recte fecit Aristoteles qui garrulo ne aurem quidem praebuerit:

καὶ γὰρ ἂν βιάσωνται λαλεῖν οἱ ἀδόλεσχοι, παρέδωκεν αὐτοῖς ἡ ψυχὴ τὰ ὦτα περιαντλεῖν ἔξωθεν, αὐτὴ δ' ἐντὸς ἐτέρας τινὰς ἀναπτύσσει καὶ διέξεισι πρὸς αὐτὴν Φροντίδας.

Nimis exile atque adeo sensu cassum istud simplex λαλεῖν, sed προσλαλεῖν lege, omnia erunt egregie dicta: sapientes prohibere non possunt quominus *ad ipsos* garriat loquax homo, hoc utcumque semper, quae eius vis est (βιάσωνται), perficiet et obtinebit; sed penes ipsos est quominus dicta eius in mentem penetrent.

503 D ὁ πυρὸς εἰς ἀγγεῖον κατακλεισθεὶς τῷ μὲν μέτρῳ πλείων εὐρίσκεται τῇ δὲ χρεῖᾳ μοχθηρότερος.

Pro πυρὸς legendum esse τυρὸς monuit Naberus. *Rem* diiudicandam relinquo peritis, sed si de *caseo* hic locutus esset Plutarchus, equidem eum non comparativo πλείων verum μείζων usurum fuisse opinor.

503 E μανία κατ' ἐνίους μέθη σύνοικος. De hac sententia sic Plutarchus disputat:

μᾶλλον δὲ μανία τῷ μὲν χρόνῳ ἤττων, τῇ δ' αἰτίᾳ χείρων, ὅτι τὸ αὐθαίρετον αὐτῇ πρόσεστι.

Minor quam . . . quid? Lege *μανίας*, optime procedent omnia: „temulentia tempore minor, causa turpior res est quam insania. Accedit enim quod est voluntaria.”

Tum sic pergit: „eorum quae vulgo obiiciuntur temulentiae gravissima sunt ea quae ad loquendi pertinent abusum”
dein citat notos illos versus Homeri οἶνος γὰρ τ' ἐφίηκε . . .

αἰῖσαι γελάσαι ὀρχήσασθαι quos redarguat. Nam *redarguendi* eos citari consilio apparet ex hisce:

καὶ τι ἔπος προέηκεν, ὅπερ τ' ἄρρητον ἄμεινον
τοῦτ' ἤδη δεινὸν καὶ ἐπικίνδυνον.

Quid autem inter duos illos Homeri locos interponi et potest et debet? Nihil aliud quam hoc: „quid autem cantus, risus, saltatio mali habent?” Tum enim aptissime additur clausula quam iam citavimus: καὶ τι ἐπικίνδυνον.

Rectissime hoc vinculum habet in Wytttenbachii lectione: καὶ τί τὸ δεινόν¹⁾, ὥδῃ καὶ γέλως καὶ ὀρχησις; οὐδὲν ἄχρι τοῦτων·

καὶ τι ἔπος κτέ.
τοῦτ' ἤδη δεινὸν καὶ ἐπ.

In qua prae ceteris probo interrogandi signum post ὀρχησις et semicolon post τοῦτων. Editor Graecus vero, licet ipsius codices καὶ τί habeant, haec dat:

καίτοι τὸ δεινότατον, ὥδῃ καὶ γέλως καὶ ὀρχησις, οὐδὲν ἄχρι τοῦτων·

καὶ τι ἔπος κτέ.
τοῦτ' ἤδη δεινὸν καὶ ἐπ.

annotatque ad Wytttenbachii lectionem: „nihil opus”. Suam sibi ergo habeat vir doctus, mihi merae eae videntur tenebrae.

504 A Ἀθήνησι δέ τις ἐστιῶν πρέσβεις βασιλικούς ἐφιλοτιμήθη σπουδάζουσιν αὐτοῖς συναγαγεῖν εἰς ταῦτὸ τοὺς φιλοσόφους.

Haec sic vertit interpres: „Athenis autem quidam convivium regiis legatis praebens, *operam dedit* ut iis *hoc cupientibus* philosophos eodem conduceret” parum accurate, nam φιλοτιμεῖσθαι non sic simpliciter „operam dare” significat; qui φιλοτιμεῖται dat quidem operam sed gloriam ex ea re cui operam dat appetit, vel sibi vel (ut hic) patriae suae, et nullus φιλοτιμίᾳ locus relinquitur si ipsi legati clamarunt: „ad nos arcesse philosophos aliquos vestros”. Sed hoc voluit Plutarchus: „cum forte, ut saepe fit inter pocula, *de re seria disputare* coepissent convivae, hospes ille Atheniensis *gloriarī cupiens* patriae suae sapientia, philosophos quosdam introduxit.”

1) Conferatur Francogallorum illud: „où est le mal?”

504 B Turpiorem esse garrulitatem quam temulentiam sic demonstratur:

ὁ μὲν οὖν μεθύων ληρεῖ παρ' οἶνον, ὁ δ' ἀδόλεσχος πανταχοῦ ληρεῖ, ἐν ἀγορᾷ ἐν θεάτρῳ ἐν περιπάτῳ ἐν μέθῃ μεθ' ἡμέραν νύκτωρ.

Illud ἐν μέθῃ unde habeat non dicit editor Graecus, in Wytenbachiana ea vocabula non leguntur. Concedo tamen singula hic cola e *binis* constare debere partibus, sed ἐν μέθῃ non recte cum ἐν περιπάτῳ iungitur. Primum ebrii quoque hoc habent ut nugentur ἐν μέθῃ, et nihil hic est proferendum quod garrulo cum ebrio sit commune, deinde requiritur aliquid quod recte τῷ „ἐν περιπάτῳ” opponatur, quod in verba ἐν μέθῃ non convenit, quae si in aliquo codice leguntur vitio nata suspicor e sequenti μεθ' quod veram lectionem expulerit, sive ea est ἐν σχολῇ sive ἐν βουλῇ sive aliud quid.

ib. Nusquam non omnium mortalium quotquot sunt molestissimus est garrulus:

ἡδὶόν γε τοι πονηροῖς ὁμιλοῦσιν ἐπιδεξίοις ἢ χρηστοῖς ἀδολεσχαίς.

Qui illi sint qui ὁμιλεῖν dicantur, et quid omnino sententiola haec sibi hic velit haud facile intelligas. Sed lege ὁμιλεῖν, optime procedent omnia: „iucundius est versari cum hominibus urbanis (qui in loquendo modum tenent) etiamsi malis sunt moribus, quam cum garrulis quamvis probis.”

Aptissime tum haec annectuntur: „apud Sophoclem Nestor Aiace*m* iratum et asperis utentem verbis sic mitigat:

οὐ μέμφομαι σε· δρῶν γὰρ εὖ κακῶς λέγεις·

sed non ita habemus adversus garrulum: is enim sua importunitate corrumpit omnia.” Ceteri homines vitia sua saepe aliqua tamen virtute compensant, sed garrulus quidquid boni habet vitio suo perdit.

504 D Denuo laudandus Stegmannus qui ex ἀλλ' ὅμως [εἰπὼν καὶ] ἀναφωνήσας absurdum sustulerit additamentum.

504 E Ipsum sermonem, quem nobis natura dedit bene nobis consulens, garruli omnium sibi malorum reddunt causam:

οἷς οἰονται χαρίζεσθαι λυποῦντες καὶ ἀφ' ὧν θαυμάζεσθαι καταγελῶμενοι καὶ δι' ὧν φιλεῖσθαι δυσχεραίνεμενοι.

Hic οἷς haud dubie *masculini* est generis, at δι' ὧν neutrius: eis rebus, *propter quas* amari sibi videntur, odium sibi parant. Si ἀφ' ὧν, quod editor ad Symbolas suas provocans defendere videtur, recte haberet, etiam neutrius esset generis. Sed sic neque cum verbo θαυμάζεσθαι neque cum καταγελάσθαι recte iungitur. Lege ergo ὑφ' ὧν. Garruli deridentur ab iis hominibus quibus admirationi se putant esse.

504 F τῶν δ' ἄλλων παθῶν καὶ νοσημάτων τὰ μὲν ἐστὶν ἐπικίνδυνα τὰ δὲ μισητὰ τὰ δὲ καταγέλαστα, τῇ δ' ἀδολεσχίᾳ πάντα συμβέβηκε.

Neque recte sic garrulitas ceteris morbis opponitur, neque omnino in verbis πάντα συμβέβηκε ullus inest sensus. Lege, ut optimam habeas sententiam: πάνθ' ἅμα σ. Cetera vitia suum quodque habent malum, garrulitas omnia simul.

505 C πορευόμενος εἰς θέατρον ἰδὼν τινα τῶν δεδεμένων ἐπὶ θύραις μέλλοντα προσάγεσθαι τῷ Νέρωνι.

Iam in referenda hac narratiuncula me de verborum ἐπὶ θύραις significatione dubitare significavi. Certe non de *theatri* foribus est cogitandum.

505 E Leaena, Harmodii et Aristogitonis amica, τῆς ἐπὶ τοὺς τυράννους συνωμοσίας ἐκοινώνει ταῖς ἐλπίσιν ὡς γυνή.

Vereor ut bene haec intellexerit interpres. Sic enim vertit: „in partem spei coniuratione in tyrannos conceptae venerat”. Aut sensu cassa haec aut absurda. Sed hoc voluit Plutarchus: particeps erat coniurationis Leaena, sed, ut mulier, tantummodo spe tenus: optima quaeque precabatur coniuratis, ipsa operi manum non erat admotura.

ib. Tum magnifice illa Leaena sic laudatur:

καὶ γὰρ αὕτη περὶ τὸν καλὸν ἐκείνον ἐβάκχευσε κρατῆρα τοῦ ἔρωτος, καὶ κατωργίαστο διὰ τοῦ θεοῦ τοῖς ἀπορρήτοις.

Vellem *amoris* hinc abesset mentio, an „Platonicum” illum Plutarchus significat Harmodii et Aristogitonis amorem, qui virtutem spectabat et patriae libertatem?

506 C Pittacus, cum ad eum hostiam misisset rex Aegypti iussissetque

τὸ κάλλιστον καὶ χερίστον ἐξελεῖν κρέας ἐξέπεμψεν ἐξελὼν τὴν γλῶτταν.

Vel aures admonent non ferendum esse triplex istud ἐξ, sed disertius etiam admonet sententia quae simplex ἐπεμψεν flagitat.

507 B Mira est syntaxis in fragmento tragici quod citatur:

μικροῦ γὰρ ἐκ λαμπτήρος Ἰδαῖον λέπας
πρήσειεν ἄν τις· καὶ πρὸς ἄνδρ' εἰπὼν ἕνα
πύθοιντ' ἄν ἄστοι πάντες

quae vix defenditur Xenophonteo isto: καὶ ἡ οἰμωγὴ ἐκ Πειραιῶς διὰ τῶν μακρῶν τείχων εἰς ἄστὺ διῆκεν, ὁ ἕτερος τῶ ἑτέρῳ παραγγέλλων.

507 E In iocosa narratione de senatore uxorem commenticia fallente narratione hanc habes altercationem: οὐκοῦν οὐδὲν ἀκήκοας; γέγονε γὰρ τι καινόν ἄλλο; κόρυδος ὥπται κτέ. Sic traditum est; paulo melius R. ἀλλά legit et hoc cum sequenti κορ. ὦ. iungit. Totum delere malim, vix enim locus hic emphatico illi ἀλλά, quod tum recte esset positum, si is, quocum sermo fit, aliquod pertinaciae dedisset signum.

507 F absurde senator ille dicitur πειρᾶσαι τὴν γυναῖκα. Egregia emendatione Stegmannus ἐφώρασε pro ἐπείρασε reposuit.

508 C Undique rumusculos corradunt ὥσπερ ὕλην πυλαίαν τινὰ φορυτῶν τῇ Φλυαρίᾳ παρατιθέμενοι.

Verba notata non intelligo et etiam in ultimo haereo; medium enim istud non potest non significare: *iuxta se* ponentes. Quorsum ergo dativus τῇ Φλυαρίᾳ ille?

508 E In narratione de Seleuco et hospite rustico hic se continere non potuisse dicitur utpote laetus τῇ συντυχίᾳ τῆς χρείας.

Haec sic interpres vertit „gaudio illius casus”. Parum recte; oportebat: „laetus quod res ita cecidisset ut rex a se peteret opem.”

509 E *Sacrilegum loquacitate seque sociosque perdentem et alia rogant et hoc circumstantes:*

τίς σ' οἶδεν;

Ex „antiquitatibus” Romanis hoc transtulit noster et ad litteram vertit: „quis te cognoscit?” Cf. quod est in Verrinis: „cum eum Syracusis multi cognoscerent”, i. e. cum multos ibi cognitores haberet.

510 A *δεῖ πεφράχθαι, καὶ τὸν λογισμὸν ὡς πρόβολον ἐμποδῶν αἰεὶ τῇ γλώττῃ κείμενον ἐπέχειν τὸ ῥεῦμα καὶ τὸν ὀλισθόν αὐτῆς.*

Haec non cohaerent nisi post *κείμενον* inseris *ἔχοντας*, quod ante *ἐπέχειν* facile excidere potuit.

510 E Breviloqui *σοφώτεροι δοκοῦσι τῶν ἐξηνίων τούτων καὶ φερομένων.*

Pro ultima voce interpret dat „concitati”, et eiusmodi aliquid requiritur. Sed excidisse *εἰκῇ* post *καὶ* videtur.

510 F *οἱ Κελτίβηρες ἐκ τοῦ σιδήρου τὸ στόμωμα ποιοῦσιν infodiendo terrae.*

Iure W. istud *ἐκ* delevit.

511 C Pater ille qui sagittarum fasciculo utebatur ad docendos filios quae esset concordiae vis

ἐν καθ' ἐν ἔλκων πάντα ῥαδίως διέκλασε.

Lege *ἐξέλκων*, quemadmodum recte dat interpret suo „extracto”.

512 A „Caveamus praeripere responsum ei quem (magister) interrogavit:

ἴσως μὲν γὰρ οὐδ' ἄλλο τι καλῶς ἔχον ἐστίν, αἰτηθέντος ἐτέρου, παρωσαμένους ἐκεῖνον αὐτοὺς ἐπαγγέλλεσθαι

sed haec in respondendo petulantia quam maxime est contumeliosa.”

Qui factum sit ut editor istud *ἄλλο τι* in textu retineret, cum tamen nota ei esset Duebneri emendatio *ἄλλοθι* prorsus me latet. Quid enim certius quam *ορροῖ* hic inter se universum vitii genus et peculiarem quandam eius speciem? Malim tamen

ἄλλως (omnino); an illud ἄλλως καλῶς ingratum reddit sonum? Dictu difficile.

512 B „Simile istud” (sermo etiam est de praeripiendi responsi importunitate) „est τῷ τὸν ὑΦ' ἑτέρου βουλόμενον Φιληθῆναι προδραμόντα Φιλεῖν αὐτόν.”

Pro προδραμόντα Reiskius coniecit προσδραμόντα. „Praeter necessitatem” ait editor. At cum magno textus emolumento. Tenendum autem est tam in textu tradito quam in emendato αὐτόν esse subiectum.

512 C Etiam si is qui interrogatur prorsus nihil habet quod respondeat

ἐπισχόντα καλῶς ἔχει καὶ πρὸς τὸ βουλόμενον τοῦ ἐρωτῶντος ἀρμολόμενον ὡς ἐπὶ κλῆσιν ἀλλοτρίαν τὴν ἀπόκρισιν αἰδημόνως καὶ κοσμίως ἀπαντᾷ.

Arena sine calce: neque *quid* debeas adaptare ad rogantis voluntatem apparet, et cum *invitatione* ad quam *venias* (ἀπαντᾷ) comparanda est *interrogatio* non responsum: interrogatus aliquis est, pro eo respondet alius; similis hic est ei qui ad cenam venit pro eo qui est invitatus. Apparet, ut opinor, leni transpositione sic esse legendum: πρὸς τὸ βουλόμενον τοῦ ἐρωτῶντος ἀρμολόμενον τὴν ἀπόκρισιν, ὡς ἐπὶ κλῆσιν ἀλλοτρίαν αἰδημόνως καὶ κοσμίως ἀπαντᾷ.

ib. Cautus sit in respondendo qui natura loquax est

ἵνα μὴ λάθῃ τοῖς ἐπὶ γέλωτι καὶ ὕβρει προκαλουμένοις εἰς λόγους αὐτὸν ἀποκρινόμενος μετὰ σπουδῆς.

Immo vero αὐτός. Opponuntur enim inter se ii qui risus captandi causa quaestiones proponunt et is qui imprudens respondet quasi seria res sit. Nam derisor ille non unum aliquem interrogat sed absurdas proponit quaestiones omnibus qui adsunt, sperans fore ut unus eorum imprudens in foveam incidat. Sic plerumque „reges” humiliores convivas ludibrio habere solebant. Conferatur libri Lehrsiani caput: „de grammaticis qui ἐνστατικοί et λυτικοί dicuntur” et addantur huic ea quae Suetonius narrat de Tiberio grammaticos deridente.

513 C ὑφεῖναι τὸ μέγεθος τῆς Φωνῆς.

Sinceram verbi structuram restituit Reiskius legendo τοῦ μεγέθους.

513 F Insanus amator apud comicum sic lucernam alloquitur:

Βακχίς θεόν σ' ἐνόμισεν, εὐδαιμον λύχνη·

καὶ τῶν θεῶν μέγιστος εἰ ταύτῃ δοκεῖς.

Corrupta haec, sed quocunque modo sunt emendanda, hoc constat non latere vitium in ultimis εἰ ταύτῃ δοκεῖς, quorum quod est omnium sincerissimum vocabulum εἰ editor in ἐν mutat, opinor ut obtineat quod prorsus sensu cassum sit. Naberus pro καὶ τῶν reponi vult κάμοι. Sed aegre equidem nunc fero verbi absentiam.

514 C Garrulus si incidit sermo ex quo discere aliquid potest eum repellit, μισθὸν οὕτω δεῦναι βραχὺν τῷ σιωπῆσαι μὴ δύνάμενος.

Pro τῷ Emperius coniecit τό, rectissime ut equidem opinor: silentium enim est pretium quo emitur doctrinae incrementum. Sed quorsum istud οὕτω additur? Lubenter eo caream.

514 D Utilissimum garrulo est solum domi studere scribendo recitandoque: sic eum

ἴσως ἂν ἡ πρὸς τὸ γράφειν σκιαμαχία καὶ ἡ βοή τοῦ πλήθους ἀπερύκουσα καθ' ἡμέραν ἐλαφρότερον παρασκευάσειε τοῖς συνοῦσι.

Cetera facetissima: „cum charta sua et calamis bellum gerens in publicum non procedit et sic in dies lenior fit”. Sed quid sibi istud ἡ βοή velit non video. Si saltem abesset articulus, fingere possem adolescentulum, qui magno clamore „culpat calamos”. Nunc aut abstinendum censeo aut totum istud καὶ ἡ βοή delendum. Sed unde intulit pedem?

VARIA.

SCRIPSIT

G. VOLLGRAFF.

AD PAUSANIAM.

I, 27, 5: ἐπὶ δὲ τοῦ βάρου καὶ ἀνδριάντες εἰς Θεαίνετος, ὃς ἐμαντεύετο Τολμίδη, καὶ αὐτὸς Τολμίδης. Post βάρου lacunam indicabat Iahnus, Hitzigius non bene coniecit: ἐπὶ δὲ τοῦ (αὐτοῦ) βάρου. Manifeste legendum est: ἐπὶ δὲ τοῦ βάρου. Cf. I, 26, 5: ἔκ τοῦ μαντεύματος. Eodem modo V, 26, 1: Μεσσηνίων δὲ τῶν Δωριέων οἱ Ναύπακτόν ποτε παρὰ Ἀθηναίων λαβόντες ἄγαλμα ἐν Ὀλυμπίᾳ Νίκης ἐπὶ τῷ κίονι ἀνέθεσαν legendum est: ἐπὶ τῷ κίονι. Cf. Arist. Vesp. 135, ubi cum Herwerdeno et Willemsio scribendum est: ὥσπερ λεπὰς προσισχύμενός τῷ κίονι.

VIII, 42, 11: καὶ ἔθυστα τῇ θεῷ, καθὰ καὶ οἱ ἐπιχώριοι νομίζουσιν, οὐδὲν, τὰ δὲ ἀπὸ τῶν δένδρων τῶν ἡμέρων τὰ τε ἄλλα καὶ ἀμπέλου καρπὸν καὶ μελισσῶν τε κηρία καὶ ἐρίων τὰ μὴ ἐς ἐργασίαν πωήκοντα ...

Teste Hitzigio Breyerus legi iussit: οὐδὲν (ἔμφυχον). Recte quod ad sensum. Sed fortasse praestat legere: (ἄλλο μὲν) οὐδὲν.

AD PHAEDR. APPEND. FAB. XI.

Vs. 6—9:

quod, inquit, ergo, stulte, meruisti decus,
minus valentem si vicisti fortior?
ferendus esses, forte si te diceres
superasse, melior qui fuisset viribus.

Pro forte Halbertsma Mnem. N. S. VI (1878), p. 107 coniecit arte, quod Havetius (1895) et Speyerus (1897) in editionibus suis in ordinem receperunt. Emendationem firmat Simon. frg. 188:

Ἴσθμια, δις Νεμέα, δις Ὀλυμπίᾳ ἔστεφανώθην
οὐ πλάττει νικῶν σώματος, ἀλλὰ τέχνης.

Ἀριστοδάμος Θράσιδος Ἀλεῖος πάλα,

et Anthol. Plan. I, 1, vs. 3 sq., ubi luctatoris Spartani haec sunt verba:

κεῖνοι τεχνάεντες· ἐγὼ γε μὲν, ὥς ἐπέοικε
τοῖς Λακεδαιμονίων παισὶ, βίᾳ κρατέω.

INDEX.

	Pag.
Ad Plutarchi moralia annotationes criticae (<i>contin. e Vol. XLI pag. 381</i>), scripsit J. J. HARTMAN	1—8.
Ad Iustinum (XXIII. 2), scripsit P. H. D.	8.
De verbis Pronominalibus, scripsit K. SNEYDERS DE VOGEL	9—16.
Ad Tacitii Dialogum c. 28, scripsit J. J. H.	16.
De librorum Catonianorum historia atque compositione, scripsit M. BOAS	17—46.
II. De Iliadis compositione (<i>contin. ex Vol. XLI pag. 289</i>), scripsit MATTHAEUS VALETON	47—80.
Ad Sophoclis Indagatores, scripsit GUILIELMUS VOLLGRAFF	81—90.
Ad inscriptionem argivam, scripsit G. V.	90.
Ad A. Gellium, scripsit P. H. DAMSTÉ	91—92.
De leone Delphico Croesi dono, scripsit I. H. LEOPOLD	93—95.
Flavii Iosephi locus qui est de Iesu Christo, scripsit AL. SLIJPEN.	96—100.
Ad Iuvenalem I, 160 scripsit J. J. H.	100.
XPHMA — XPHMATA apud Herodotum, scripsit C. C. CHARITONIDES	101—103.
Ad Hor. Epl. I, 1, 64, scripsit J. J. H.	103.
De locis nonnullis Statianis, scripsit M. R. J. BRINKGREVE	104—109.
Maniliana (<i>contin. ex vol. XLI p. 194—206</i>), scripsit J. VAN WAGENINGEN	110—118.
Ad tabulas quasdam Aegyptiacas, scripsit J. J. H.	118.
Ad Plutarchi moralia annotationes criticae (<i>contin. ex huius Vol. pag. 8</i>), scripsit J. J. HARTMAN	119—151.
Ad Apulei Met. VII, 5, scripsit P. H. D.	151.
Lectiones Valerianae (<i>contin. e Vol. XLI pag. 301</i>), scripsit P. H. DAMSTÉ	152—164.
Ad Sophoclis Indagatores (<i>contin. ex pag. 90</i>), scripsit GUILIELMUS VOLLGRAFF	165—177.
Ad Duridis frg. XXXI, scripsit G. V.	178.
Observatiunculæ de iure Romano (<i>contin. ex Vol. XLI pag. 446</i>), scripsit J. C. NABER S. A. FIL.	179—192.

	Pag.
Ad Tibulli elegiam libri secundi primam, scripsit J. J. HARTMAN.	193—197.
Ad Lysiae Or. I § 16, scripsit P. H. D.	197.
De historia Apollonii Tyrii, scripsit FRANCISCUS GARIN . .	198—212.
De locutione vulgari itala <i>noi si canta</i> , scripsit HENRI F. MULLER	212.
Persiana, scripsit J. J. HARTMAN	213—222.
Ad Platonis Rempubicam, scripsit J. L. V. HARTMAN . . .	223—256.
Lectiones Valerianae (<i>contin. e pag. 164</i>), scripsit P. H. DAMSTÉ.	257—272.
Iuvenalis Sat. 3, 23, scripsit P. H. D.	272.
Ad Plutarchi moralia annotationes criticae (<i>contin. ex huius Vol. pag. 151</i>), scripsit J. J. HARTMAN	273—289.
De Iliadis compositione (<i>contin. ex pag. 80</i>), scripsit MATTHAEUS VALETON	290—329.
Novae Inscriptiones Argivae, scripsit GUILLIELMUS VOLIGRAFF.	330—353.
Ad Ciceronis ad Att. XIV, 18 § 1, scripsit J. J. H.	354.
Ad Tac. H. II, 25, scripsit J. J. H.	354.
Observatiunculæ de iure Romano (<i>contin. ex pag. 192</i>), scripsit J. C. NABER S. A. FIL.	355—368.
Ad Taciti Hist. IV, 24, scripsit J. J. H.	368—369.
De voce »fatum" sensu minus usitato adhibita, scripsit P. J. ENK.	370—379.
Bobiensia, scripsit C. BRAKMAN J. F.	380—384.
Ad Val. Maxim. VII 2 Ext. (Kempf. pag. 329, 17), scripsit C. B. J. F.	384.
Ciceroniana, scripsit C. BRAKMAN J. F.	385—388.
Ad Tac. Hist. IV 65, scripsit J. J. H.	388.
Ad Senecae Dialogum decimum, scripsit C. BRAKMAN J. F. .	389—391.
De Senecae Agamemnone, scripsit C. BRAKMAN J. F. . . .	392—398.
Iuvenal. Sat. 1, 85, scripsit P. H. DAMSTÉ.	399—400.
Varia (<i>contin. ex Vol. XLI pag. 371</i>), scripsit ALPHONSUS KURFESS	401—404.
Ad Virgilii Buc. VI 34, scripsit J. J. H.	404.
Ad Callimachi hymnum in Cererem, scripsit GUILLIELMUS VOLIGRAFF	405—419.
Ad Taciti H. I, 40, scripsit J. J. H.	419.
Pulmo Marinus, scripsit P. H. DAMSTÉ.	420—423.
Ad Plutarchi moralia annotationes criticae (<i>contin. e pag. 289</i>), scripsit J. J. HARTMAN	424—443.
Varia, scripsit G. VOLIGRAFF	444.

UNIVERSITY OF MINNESOTA
wils,per n.s.v.41-42

Mnemosyne. Bibliotheca classica Batava.

3 1951 001 349 276 A